

LIVIU REBREANU

JURNAL, I

Text ales și stabilit,
studiu introductiv de

PUIA FLORICA REBREANU

Addenda, note și comentarii de

NICULAE GHERAN

DOCUMENTE LITERARE

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

EDITURA MINERVA
București — 1984

C. Jml. MW. 1538361

II 685029

Istoria unui jurnal

De existența jurnalului pe care astăzi îl facem cunoscut cititorilor am aflat târziu. Lăsate cu legământ să nu fie date publicității decât după cel puțin 30 de ani de la moartea celui care le-a scris, însemnările jurnaliere au fost păstrate cu o desăvârșită discreție încă din timpul vieții sale. La data legământului, 24 iunie 1927, Rebreanu încă nu împlinise 42 de ani, fiind în puterea virstei și a gloriei. Cu șapte ani în urmă, se afirmase pe deplin cu al său *Ion*, urmat, la scurt interval, de *Pădurea Spinzurașilor* (1922), *Adam și Eva* (1925) și *Ciuleandra* (1927). Lucru rar întâlnit în literatura de până atunci, fiecare roman reprezenta altceva, deschizând noi drumuri în proza românească. Între altele, scriitorul se impusese prin marea lui capacitate de a se reinnoi de la o carte la alta, înscriindu-și numele cu litere de aur în proza obiectivă, psihologică, metafizică sau analitică, ceea ce avea să-i confere, cu trecerea anilor, titlul de întemeietor al prozei moderne românești.

La data apariției primului roman, când acesta încă nu ajunsese bine în vitrinele librăriilor, E. Lovinescu scria, cu o desăvârșită intuiție critică: „*Ion* e cea mai puternică creațiune obiectivă a literaturii române, și cum procesul firesc al epicei e spre obiectivare, poate fi pus pe treapta ultimă a scării evolutive”¹.

După cum era de așteptat, aprecierea criticului a contrariat fantastic spiritele conservatoare, declanșând replici violente. Deloc înfricoșat, același critic avea să afirme, peste trei ani, cu o neclintită siguranță, cu un calm imperturbabil: „Pe altarul lui Rebreanu jertfim toată epica română de la Filimon până la Sadoveanu”². Drept este că, între timp, apăruse și romanul *Pădurea Spinzurașilor*, dar, oricum, îndrăzneala lui Lovinescu era fără precedent, cel puțin în receptarea operei rebreniene.

Cu vremea, convingerile sale aveau să fie preluate, încetul cu încetul, și de alți confracți. Astfel, prin 1935, la trei ani de la

¹ E. Lovinescu, *L. Rebreanu*, în *Sburătorul*, II, nr. 30—33, 4—25 dec. 1920.

² *De vorbă cu Lovinescu*, în *Spre ziuă*, I, nr. 4.

apariția *Răscoalei*, G. Călinescu scria despre autorul ei: „El pentru întâia oară a născut în cititorul român convingerea că un roman românesc poate exista și se poate citi”³, adăugînd că, oricare ar fi evoluția genului, va trebui „să stea în frunte ca un patriarh, pentru bunul motiv că el a descoperit America”⁴.

Cu excepția lui G. Ibrăileanu, mult prea rezervat în fața cărților lui Liviu Rebreanu (deși termenul de „tăcut” s-ar părea că exprimă mai bine o stare de fapt), mai toți criticii de seamă ai epocii aveau să subscrie, într-o formă sau alta, la judecata lovinesciană. Nu este locul să diferențiem opiniile, fie și pentru faptul că o retrospectivă istorică ne-ar obliga să depășim intervalul la care ne-am referit. Așa, de pildă, s-ar cuveni să insistăm asupra notațiilor critice ale lui Mihail Dragomirescu, care, încă înainte de *Ion*, manifestase încredere în evoluția tînarului ardelean, îi publicase primele povestiri după venirea lui în Capitala țării (1909), prefațîndu-i chiar și volumul de nuvele *Golanii* (1916), cu care prozatorul încercase, fără succes, să se facă cunoscut în lumea literară bucureșteană. S-ar cuveni, de asemenea, să subliniez constanța prieteniei cu Perpessicius, devotatul său cronicar, cu Pompiliu Constantinescu și cu alții alții. Repet, nu este acum locul să reactualizăm socotelile de mult încheiate la bursa criticii literare interbelice. Ceea ce vreau să subliniez este că, în 1927, cînd Rebreanu își mărturisește intenția de a se adresa prin jurnalul său cititorului postum, era deja un scriitor format, cunoscut și recunoscut. Făcînd abstracție de modul în care îi fusese interpretată opera, circulația cărților lui rămînea, atunci ca și acum, în afara oricărei discuții. Între anii 1920 și 1927, *Ion* a fost tipărit de cinci ori; între 1922 și 1927, *Pădurea Spînzuraților* a cunoscut patru ediții; între 1925 și 1927, romanul *Adam și Eva* a fost publicat de două ori. Totul în decurs de șapte ani; enorm pentru ceea ce știm că se petrecea cu alți confrăți, cu alte cărți. Alături de Sadoveanu, Rebreanu se număra atunci printre puținii profesioniști ai scrisului. Spre deosebire de alții, el își rezuma însă activitatea, în modul cel mai strict, la scris, neangajîndu-se în vreun fel în viața politică sau administrativă a țării. Cu toate succesele literare, traiul lui și al familiei continua să fie modest. Repetatele schimburi de locuință din Calea Griviței în strada Primăverii, din Polonă în Popa Tatu (unde a fost început jurnalul) explică, într-un fel, viața deloc tihnită a chiriașilor care își tot căutau un loc cît de cît confortabil, loc pe care, paradoxal, părinții mei aveau să-l obțină, mai tîrziu, departe de larma orașului, la Valea Mare.

La 42 de ani, cînd începe în mod organizat să-și scrie jurnalul, Rebreanu nu avea de unde să știe că va încheide definitiv ochii,

³⁻⁴ G. Călinescu, *L. Rebreanu*, în *Adevărul literar și artistic*, XIV, nr. 783, 8 dec. 1935.

în floarea vîrstei, la aproape 59 de ani. Amintită în primele pagini, „moartea” apare doar ca o condiție a discreției ce va trebui păstrată multă vreme în jurul spovedaniei sale. Liviu Rebreanu nu cocheta cu moartea. Sobrietatea lui era la antipodul celei mai nevinovate forme de alintare sau cabotinaj. Cu atît mai puțin trecerea în neființă nu o discuta cu noi, căroara, pînă în ultima clipă a vieții lui, a încercat să ne insuflă numai speranță, o încredere fără margini în viitor. „Răbdare și încredere” erau cuvinte rostite și scrise în mai toate momentele de încordare. Avea să le repete chiar și pe patul morții.

Nu. Nici mama mea, nici eu nu am știut, vreme îndelungată, de faptul că, în tăcerea nopții, cel care se afla aplecat pe albul hîrtiei înceta să se mai adreseze generației lui, epocii în care trăia, ci generațiilor viitoare, cititorilor de acum și de mîine. O uriașă punte se ridica în timp, înlesnind călătoria gîndurilor de ieri și de azi spre inevitabilul mîine.

Jurnalul poartă caracterul monologului interior, fiind reflexul unei desăvîrșite solitudini. Conceput ca o „spovedanie pentru mine însumi”⁵, el ține, de la bun început, să fie înțeles ca atare:

„La o anumită vîrstă — notează Rebreanu — începi să-ți dai seamă cît ești de singur în lume ca om sau ca individ. În realitate nu există nici rude, nici prieteni cu care să poți fi, într-o adevărată și desăvîrșită comuniune sufletească. Trebuie să înțelegi că menirea omului (dealtfel cred că și a oricărei ființe vii) este să ducă singur o viață în fond solitară. Omul e o lume complexă și puternic izolată de toate celelalte lumi omenești. Legăturile cu lumile exterioare sînt doar aparente, în orice caz superficiale. Slăbiciunea și nevoile vieții te fac să-ți închipui că înțelegi pe alții, că iubești și ești iubit și înțeles. Eroare grea, despre a cărei realitate dureroasă ajungi să-ți dai seama tocmai în clipele cînd singurătatea, majestuoasă și divină, te copleșește mai crîncen.”⁶

Citesc și recitesc aceste cuvinte, încercînd să destram timpul care mă desparte de rostirea lor. Cu o lună în urmă, pămîntele meu vizitase Italia, ca delegat al Societății Autorilor Dramatici din București, la primul congres care a avut loc, între 18—21 mai, la Roma. Deși în programul manifestărilor se prevăzuseră ca, după încheierea lucrărilor Congresului, să se facă excursii la Neapole, Pompei, Perugia și Assisi, prevăzute pentru 22 mai 1927, Rebreanu își prelungește călătoria, insistînd să vadă mai multe așezări, între care Veneția.

Departe de țară, purta cu el nostalgia casei, anunțîndu-ne totodată că va trebui să facem tot posibilul pentru ca „să revenim aici toată familia noastră mică”⁷, „poate chiar în acest an”⁸.

⁵ *Jurnal*, vineri 24 iun. 1927.

⁶ *Ibid.*

⁷⁻⁸ Vezi scrisorile din 24 mai 1927 trimise lui Fanny și Puia Rebreanu, în volumul L.R., *La lumina lămpii*, ediție îngrijită și prezentată de Puia Florica Rebreanu și Niculae Gheran, Editura

Neîndoios, contactul cu pitoreasca Veneție îi încântase privirea. Acolo plecase istovit și enervat. Cu puțin timp în urmă, la Orlat, scrisese, pe nerăsuflăte, prima variantă a romanului *Ciuleandra*, în decurs de nouă zile, mai precis: între 2 și 10 martie 1927.⁹ N-a avut răbdarea să-și transcrie, după obicei, noul roman, chinuit de ideea realizării unui mai vechi proiect: *Răscoala*.

Romanul consacrat tragicelor evenimente de la 1907 îl purta în minte de mult. Subiectul îl preocupase încă înainte de a veni în Capitală, un caiet din Prislopul copilăriei lui, datat 1909, fiind chiar martorul începutului de documentare.¹⁰ Interesant de remarcat că în același caiet se află, în forme embrionare, conflictele altor două romane: 1. *Ion*; 2. *Adam și Eva*. La vremea aceea, tânărul scriitor, fost ofițer și ajutor de notar la primăria din Vărarea, de pe Valea Someșului, era doar auzorul a trei povestiri, de circulație locală, considerate mai târziu de el însuși drept mediocre. „Cu atîta bagaj literar în spinare, m-am hotărît totuși să devin cîntărețul răscoalei țărănilor”¹¹ — va nota el mai târziu — „pentru că scontam să dobîndesc un succes grabnic tratînd un subiect atît de fierbinte”¹².

A urmat apoi însă un întreg calvar. Conferința ținută de romancier la 26 iunie 1943, în sala Ateneului Român¹³, precum și documentele de arhivă reproduse în cadrul monumentalei ediții Reboreanu, apărută sub îngrijirea lui Nicolae Gheran, amintesc, în mod convingător, uriașa combustie spirituală cheltuită pe parcursul a 22 de ani ce despart proiectul amintit de realizarea definitivă a romanului din 1932. Este drept, în aceste două decenii, același romancier semnase multe volume de nuvele și romane — între care cîteva capodopere indiscutabile —, dar *Răscoala* continuă să-l preocupe, devenind adevărat coșmar. Intențiile se clarifică greu: de la piesa de teatru din 1909—1910, *Răscoala* devine, în 1912, titlul unui volum de nuvele; reproiectată, în 1913, ca dramă, *Răscoala* revine printre planurile romancierului din 1919—1920.

Intenția persistă și, nu o singură dată, notații proprii unui caiet de creație apar marginal, pe manuscrisele altor romane. Astfel, în 1919, autorul insera pe fila de gardă a cărții a III-a din *Pădurea Spînzuraților*:

Minerva, 1981, p. 87. Documente inedite despre vizita în Italia, în *Arh. L.R., XIII, varia 1*.

⁹ Vezi și L.R., *Opere*, vol. 7, 1975, p. 374.

¹⁰ În dreptul intenției de a scrie piesa *Țăranii*, se conspectează cauzele răscoalei de la 1907, după Radu Rosetti (cf. *Arh. L.R., I [1] ms. 20, f. 14*; reprodus în volumul de studii și documente *Reboreanu — Caiete*, prezentate de Nicolae Gheran, 1974, p. 121).

¹¹⁻¹² Cf. *ms. rom. 4063, f. 58*; reprodus în L.R., *Opere*, vol. 8, 1975, p. 579.

¹³ *Ibid.*; textul integral, în L.R., *Opere*, vol. 8, 1975, p. 571—591.

„În *Răscoala*: o mulțime de țărani, vociferînd, alergînd ne-bunește. Din gălăgia lor se desprinde, departe, ca un tunet sălbatec, vag și impresionant: Pămînt! Pămînt!”¹⁴

Așa se și explică de ce, după editarea *Pădurii Spînzuraților*, interviuat, Reboreanu anunța apropiata apariție a *Răscoalei*, respectiv înainte de a fi fost tipărite romanele *Adam și Eva*, *Ciuleandra* sau *Crăișorul*.¹⁵ Rescriind istoria neînchipuit de zbuclimată a romanului *Răscoala*, Nicolae Gheran, la care mereu sînt nevoită să fac trimiteri, amintește cîteva stadii excepționale de importante pentru înțelegerea stării de spirit pe care Reboreanu o avea în 1927. Cu un an în urmă, mai precis prin noiembrie 1926, romancierul încercase, fără succes, să treacă la scrierea propriu-zisă a romanului *Răscoala*, fiind nevoit să-l abandoneze după cîteva introduceri ce i se păreau nepotrivite.¹⁶ Perseverent, fără să renunțe la această primordială intenție de creație, el îl anunța pe I. Valerian, în *februarie 1927*:

„Lucrez în prezent la romanul *Răscoala*, care va apare la primăvară”¹⁷.

Comunicînd această veste și, implicit, un termen ce bătea la ușă, Reboreanu trebuie să fi avut foarte bine în minte întreaga desfășurare a romanului, să fi fost familiarizat cu lumea personajelor, să le vadă mișcîndu-se și vorbind de-aproape. Încercarea de reluare a scrisului îl enervează, părăsind noi pagini introductive, datate 9, 10 și 15 iulie 1927.¹⁸ Oprindu-se brusc, rescrie, în numai șase zile (21—27 iul. 1927), romanul *Ciuleandra*.¹⁹

Adevărată recreație, în ambele sensuri ale cuvîntului.

La această tensiune, trăind în febra unui proces creator, demult început și totuși nefinalizat, obosit peste măsură de o muncă titanică, încercînd o stare ambiguă de mulțumire pentru ce scria și de profundă insatisfacție pentru ce ar fi dorit să scrie, Reboreanu începe să se spovedească viitorimii, deschizînd paginile jurnalului său cu sentimentul unei adevărate evadări din lumea imediat înconjurătoare. Era în firea lui Reboreanu. Să nu uităm că după călătoria la Ghimeș-Palanca din vara anului 1919, unde asistase la deshumarea lui Emil, va întrerupe o vreme romanul *Pădurea Spînzuraților*, copleșit de tragicul deznodămînt al fratelui său. Mîna îi rămăsese paralizată. Încercînd să evadeze din acest coșmar, reactivează proiecte mai vechi și mai noi, între care, cine ar fi crezut, chiar și două comedii.

¹⁴ B.A.R., *ms. 2540, f. 220 v.*; cf. *Opere*, vol. 8, 1975, p. 592.

¹⁵ Cf. *De vorbă cu Liviu Reboreanu*, în *Spre ziuă*, I, nr. 1, febr. 1923.

¹⁶ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 19, 20, 3*; aceste file au fost precedate de cîteva schițe de plan datate încă din apr. al aceluiași an (vezi L.R., *Opere*, vol. 8, p. 607—608).

¹⁷ Cf. *Viața literară*, I, nr. 1, febr. 1926.

¹⁸ Cf. *Arh. L.R., I, ms. 1 d, f. 1—2, 4—5, 14—16* (vezi L.R., *Opere*, vol. 8, 1975, p. 610—614).

¹⁹ Cf. *ms. rom. 2529* (vezi L.R., *Opere*, vol. 7, 1975, p. 375).

Am creionat acest cadru pentru a sugera stadiul de realizare al scriitorului atunci când își propunea să întrețină un jurnal cu mai multă consecvență decât o făcuse (încercări au existat și pînă atunci), dar și starea lui de spirit, deosebit de importantă pentru înțelegerea primelor spovedanii.

„Însemnările pe care le voi face aici — scrie Rebreanu — aș dori să fie o încercare de pătrundere în mine însumi, lentă, necruțătoare, francă și de absolută sinceritate. Impresiile despre alții, despre lumea din afară vor înfățișa nu senzațiile momentane, ci mai ales — așa aș vrea cel puțin — păreri filtrate prin judecata mea rece, obiectivă, ceva ca o reflectare vie în oglinda sufletului meu.”²⁰

Avea să-și împlinească gândurile? Și da, și nu, căci tonalitatea însemnărilor lui nu este defel monocordă. De la o zi la alta, ba au caracterul unor meditații asupra realității înconjurătoare, cu toate răsfrîngerile în lumea conștiinței sale, ba au valoarea unui seismograf, înregistrînd mersul evenimentelor exterioare. În bună măsură, aceasta se datorește și faptului că granițele pe care autorul încerca să le așeze între *jurnal* și *spovedanie*, între *confesiune* și *amintiri*, deși perfect teoretizate, se dovedeau totuși fragile la masa de scris. De aici caracterul eterogen al multor pagini din jurnal, ca și eșuarea altora, rămase în arhivă, deloc străine tentației de a se mărturisi cititorilor săi. Numeroasele proiecte găsite în sertarele scriitorului trădează încercarea de a surprinde *întregul*, de a depăna cu obiectivitate povestea unei vieți, independent, sau mai bine zis paralel, cu mersul jurnalului său. Întreprinderile nu se suprapun, deși, în mare măsură, ele sînt convergente. Ceea ce se impune cercetătorului de azi și de mâine este studiul tuturor surselor, care, alăturate, largesc substanțial orizontul biografic, îngăduindu-ne, mai aproape de obiect și mai documentat, cunoașterea în ansamblu.

Interferența documentelor ne obligă să abordăm cercetarea lor comparată, ele completîndu-se pe alocuri și, mai important, atenuînd, în mare măsură, discontinuitatea existentă.

Uneori chiar și tonalitatea le este comună. Iată mai jos cum sună unele spovedanii, rătăcite, în masa documentelor de arhivă, printre multele file izolate, hîrtii, de calitate și mărimi diferite.

„Am fost scriitorul cel mai crunt atacat. Nu mi-a fost cruțat nimic. Viața mea cea mai intimă, ca și activitatea mea publică. Și ce oameni m-au atacat!... N-am răspuns niciodată. De cele mai multe ori din scîrbă; alteori, dintr-o nepăsare. Și ce lesne mi-ar fi fost să răspund cu date și acte...”

S-au creat legende pe seama mea, numeroase. O doamnă scriitoare, căreia i-am respins o piesă, povestea că sînt tilhar și spîrgător; că am devalizat în timpul ocupației niște bijuterii ale unei doamne în casa căreia am fost adăpostit cînd a trebuit să

²⁰ *Jurnal*, 24 iun. 1927.

mă ascund de nemți, după ce anterior aș fi spart teigheaua cutărui negustor. Și poate au fost «colegi» neprocopsiți care au crezut și au jubilat. Vedeți ce soi de atacuri «literare»... Sau alții care răspîndeau în surdina că odinioară, cînd am venit în țară, am sosit cu casa regimentului unde aș fi fost ofițer de administrație și cînd am fost prins aici și trimis peste graniță, am fost totuși iertat, dar angajat ca spion și astfel m-am întors aici repede de tot... După nevoia momentului povestea se schimba însă: am fost totuși condamnat, dovadă fișa care se găsește și cu care pot fi șantajat.

«Un trecut tenebros» mi-a reproșat un ziar și am vrut să scriu o carte despre acest trecut. Ar fi fost carte de amintiri, o autobiografie. Am renunțat. Nu amintiri. Spovedanii.

Dar nu ca să răspund sau ca să rectific. Legende nu se nasc și nu mor decât singure, de moarte naturală.

Amintiri scriu cei cu Eu mare, cei victorioși, și mîndri, și îndrăzneți. Spovedaniile sînt însemnările celor sinceri. Sînt revărsări ale sufletului cînd e prea încărcat. Amintirile trebuiesc aranjate, potrivite. Se ocupă de oameni și vor să menajeze pe unii sau să înnegrească pe alții.

Desigur spovedaniile se ocupă și ele de oameni, dar fără considerații oportuniste, ci cu singura preocupare de a fi cu adevărat spovedanii, ca în fața duhovnicului... Pentru un scriitor, cititorii sînt duhovnicul.”²¹

Cu ce sînt mai prejos aceste însemnări în comparație cu altele de aceeași factură? Numai rătăcirea lor de restul mărturisirilor (din păcate nu sînt singurele) le explică astăzi rostul de „adaos”.²² Utilitatea lor este deosebit de importantă, determinînd cercetătorul și implicit cititorul să stăruie asupra unor episoade mai puțin cunoscute din viața scriitorului, caricaturizate sau încețoșate de mahalaua literară interbelică.

Desigur, aceasta presupune coroborarea datelor, apel la documentele existente. Am aminti memoriul lui Liviu Rebreanu în legătură cu extrădarea sa, cerută, în 1910, de autoritățile ungare²³. Căruia, firește, i se pot adăuga și alte piese de dosar. Mereu trebuie făcute trimiteri la fondul documentar de care dispunem, altfel existînd pericolul să se tragă concluzii eronate. Cum pot fi înțelese știrile redactate de Rebreanu din timpul războiului balcanic din 1913 (păstrate cu discreție într-o arhivă anume), dacă se omite că, pe vremea aceea, autorul lor era reporter la

²¹ *Arh. L.R.*, ms. 6, f. 5—7.

²² Astfel de „spovedanii”, nefiind date, au fost grupate în *Addenda* volumului de față.

²³ Se află în *Arh. L.R. I (1)*, ms. 32. Parțial, a fost publicat și comentat de N. Gheran în *L.R.*, *Opere*, vol. 4, 1970, p. 686—688, apoi tipărit, de același autor, în revista *Manuscriptum*, IV, nr. 4 (13), 1973, p. 89—91, sub titlul *Domnișorul Liviu și Ion al Glanetașului*.

Adevărul. Modest slujbaş în Bucureștiul în care nu izbutise să se afirme defel, nu făcea atunci altceva decât să transporte și să prelucreze pentru ziar știrile oficiale puse la dispoziție de Ministerul de Război (Serviciul supravegherii știrilor, biroul de presă). Și astăzi se mai află în arhiva păstrată la Academie o parte din buletinele de informații eliberate de acest minister, date în 1913, alături de instrucțiunile generalului Averescu, privind regimul corespondenților de război.²⁴

De reținut că astfel de aspecte sînt lămurite în numeroase interviuri date de Rebreanu după afirmarea lui în viața literară a României, pagini deosebit de importante pentru acoperirea unor goluri din jurnal.²⁵ Nu mai puțin interesante sînt și restul „spovedaniilor” din arhivă, la care ne-am referit mai sus.

În asemenea împrejurări, însuși conceptul de „jurnal” dobîndește valențe noi, obligîndu-ne să cuprindem în sfera lui și alte documente literare cum sînt, de pildă, jurnalele de creație. Nu sînt singurele. Structura lor amintește perfect organizarea informației din *Spovedanii*, sugerînd îngrijitorului de ediție contopirea informației pe criterii cronologice (an, lună, zi). Înainte de toate, se impune însă o scurtă prezentare a surselor documentare, fie și pentru a vedea în ce măsură ele răspund unor legitime cerințe de informare asupra vieții și operei lui Liviu Rebreanu.

După săvîrșirea din viață a părintelui meu, eveniment tragic petrecut la 1 septembrie 1944, jurnalul a fost descoperit la locuința sa din București și de la Valea Mare. Scris la etape diferite, pe caiete și pe hîrtii izolate, el a fost adunat, la început de Fanny Rebreanu, în mape distincte, urmînd mai tîrziu să fie legate. Treabă dificilă, cită vreme, pe măsură ce era clasată arhiva, răsăreau alte caiete, noi și noi file cu notații, care, avînd un caracter comun, reclamau același regim.

Multă vreme lectura lor a fost hrana sufletească a măicuței mele. Chiar și după mutarea ei (1948) în casa din parcul Cotroceni, unde locuiesc și astăzi, nu înceta să citească și să recitească spovedaniile soțului, fiind fericită cînd descoperea o filă rătăcită sau cînd i se părea că deslușește mai clar o însemnare redactată prea lapidar. Sub impulsul acestor lecturi, a scris, la rîndul ei, *Cu soțul meu*, volum tipărit în 1963, mai mult cu

²⁴ Vezi *Arh. L.R., XIII, Varia 1*. În buletinele de informație se amintesc numărul cazurilor de holeră, de răniți, numele celor căzuți în lupte.

²⁵ De exemplu, în interviul publicat în *Adevărul* din 28 nov. 1935 L.R. relatează: „La *Adevărul* am intrat pe vremea războiului balcanic. Misiunea mea era să mă duc de citeva ori pe zi la Ministerul de Război, ca să aduc știrile de pe cîmpul de bătălie. Cîștigam cu asta 100 de lei pe lună. Fericirea n-a fost însă de lungă durată. La terminarea războiului, făcîndu-se o revizuire a personalului, eu am fost dat afară.”

dorința de a evoca oameni și fapte dintr-un trecut îndepărtat, situații deloc pomenite în jurnal, operă pornită abrupt, abia în 1927. I se părea tîrziu. După cum se știe, evenimentele narate de Fanny Rebreanu încep în 1909, an ales și el arbitrar, din considerente de ordin literar. Spun „arbitrar”, căci versiunea manuscrisului volumului de amintiri mărturisește intenția autoarei de a fi coborît și mai mult în timp. În cele din urmă, a renunțat, preferînd să surprindă viața lui Liviu Rebreanu după venirea lui în Capitala țării, adevăratul loc de manifestare a talentului său, mediu artistic știut îndeaproape de cea care avea să-i fie soție. Cînd George Călinescu i-a elogiat cartea într-o cronică tipărită în paginile *Contemporanului*²⁶, măicuța era în culmea fericirii. Avea sentimentul că își făcuse datoria, așteptîndu-și cu liniște sufletească propriul ei sfîrșit. Istovită de puteri, ne-a cerut să batem la mașină jurnalul, fără să-l scoatem însă din casă. Era îngrijorată; se apropia termenul stabilit de Rebreanu pentru ca însemnările lui să fie date publicității. Dînsa a stabilit și editorul căruia urma să-i fie încredințate: Mihai Gafița, la acea dată redactor-șef al editurii „Cartea Românească”. Toate acestea în 1973.

Pregătirea dactilogramei era deosebit de dificilă. Într-o primă fază, mai mult decât toate deranjau tulburările ce interveneau în cronologia evenimentelor, „lacună” datorată existenței mai multor caiete consacrate aceleiași perioade. Mai tîrziu, au început să ne rețină atenția „golurile”, lipsa însemnărilor în ani cruciali din viața scriitorului. Cum multe notații erau făcute pe hîrtii izolate (redactate în aceeași manieră ca mai toate caietele de creație cunoscute din ediția de *Opere*), nu puteam exclude posibilitatea ca unele din ele să se fi rătăcit. Aflarea altor file cu caracter jurnalier în diverse mape existente în posesia familiei ne întărea supoziția. Situația devenea îngrijorătoare, cită vreme cufere întregi de documente (mai ales cele transportate la București, după vînzarea casei de la Valea Mare, în 1947), donate Academiei rămăseseră neclasate, neștiindu-se în consecință ce se mai află acolo din fragmentele cărora le simțeam lipsa.

M-am apropiat cu sîială de spovedaniile părintelui meu. În copilărie, accepțiunea cuvîntului „jurnal” includea și senzația de spaimă. N-am să uit niciodată groaza prin care a trecut familia noastră, în anii ocupației germane din timpul primului război mondial, cînd, la percheziția făcută de autoritățile străine, printre lucrurile confiscate s-a aflat și jurnalul de atunci scris de Rebreanu. Îngrijorarea de a fi citit la comandamentul german de către un cunoscător al limbii române, ceea ce ar fi declanșat o arestare sigură, adunase nori negri deasupra familiei noastre. Nu

²⁶ Vezi articolul *Un suflet înalt și plin de stele*, în nr. 36, 4 sept. 1964, p. 1.

vrău să insist asupra acestui episod, oricât de interesant ar fi pentru istoria jurnalului publicat de noi, momentul fiind surprins de scriitor în *Calvarul* (1919), unde este trecut însă pe seama eroului său, Remus Lunceanu (ale cărui inițiale sînt, în același timp, și ale autorului).²⁷ Dealtfel întregul volum este o confesiune literaturizată, indispensabilă în deslușirea evenimentelor petrecute în jurul scriitorului, în anii primului război mondial. Într-un fel, cartea era un răspuns indirect la acuzația de colaboraționism. Peste ani, Rebreanu va reveni asupra acestei chestiuni numai în câteva interviuri, între altele și cu referiri la *Jurnalul zvonurilor*, a știrilor subterane care circulau în epocă, surprinse de el în caietul care i-a fost confiscat.

Jurnalul de acum mă impresiona și prin faptul că, deliberat, fusese multă vreme ținut departe de orice privire indiscretă. Doar autorul lui își îngăduia uneori să-l revadă, adăugînd un cuvînt care i se părea, probabil, că împlinește mai bine un gînd, schimbînd sau înlăturînd total o expresie sau alta. Din acest punct de vedere, manuscrisul jurnalului nu se deosebește fundamental de celelalte grafii personale păstrate în arhivă, luminînd aceeași trudă, aceeași neliniște în fața slovei scrise, preocuparea omului care, întotdeauna, a fost obsedat să îmbrace încărcătura de idei a frazei cu o haină adecvată.

Modificările lui sînt în afara oricărei discuții; grafia din „premier jet” și cea adăugată, ulterior, de regulă cu o altă cerneală, amintindu-ne particularitățile scrisului său, dezvăluite deopotrivă de lucrările anilor de ucenicie (să zicem nuvela *Răfuiala*) sau de manuscrisele capodoperelor sale.

O primă încercare de organizare a jurnalului s-a concretizat în dactilograma făcută de soțul meu, Radu Vasilescu, încredințată, încă din 1973, lui Mihai Gafița. Nu ne dădeam seama atunci cît de incompletă era informația jurnalului.

Aparent banal, acest început se cere consemnat, întrucît stă la baza operației bibliografice care s-a desfășurat paralel: legarea mapelor prin concentrarea caietelor și însemnărilor jurnaliere pe criterii cronologice.²⁸ Fiind vorba de mape constituite, lăsate prin testament unei colecții publice, ne îngăduim să facem o scurtă prezentare a caietelor și a mapelor existente, cu atît mai mult cu cît, din punct de vedere bibliografic, aceste surse rămîn primordiale în editarea jurnalului pe care îl dăm publicității în volumul de față:

²⁷ Cu prilejul retipării în „Biblioteca pentru toți” (1963) de către N. Gheran, precum și în ediția de *Opere* (vol. 3, 1968), se fac referiri la semnificațiile povestirii, precum și la raportul realitate-ficțiune. Vezi L.R., *Caiete*, 1974.

²⁸ Cînd suita notațiilor făcute pe hîrtii izolate (incepute și continuate ulterior) era tulburată de însemnări de aceeași factură, date în aceeași perioadă, fragmentele au fost introduse la anul, luna și ziua în cauză.

- *Caietul 1*: însemnări date între vineri 24 iunie 1927 — marți 26 ianuarie 1932 (257 file)²⁹;
- *Caietul 2*: însemnări date între miercuri 27 ianuarie 1932 — miercuri 5 februarie 1941 (138 file)³⁰;
- *Caietul 3*: însemnări date între vineri 19 octombrie 1934 — miercuri 22 iulie 1941 (70 file) și între joi 23 septembrie 1943 — luni 10 iulie 1944 (6 file).³¹

Constituirea acestor caiete a presupus, uneori, numeroase intervenții bibliografice, de unde și aspectul caietelor cu multe adaosuri în file de format relativ uniform. Nu același lucru avea să se petreacă cu alte caiete, al căror caracter unitar ne-a obligat să le păstrăm sub legătura lor originală. Este vorba de:

- *Caietul 4*: (denumit și *Caietul de la vie*): însemnări date între luni 10 iunie 1935 — duminică 27 august 1939 (194 file)³²;
- *Caietul 5*: (continuarea *Caietului de la vie*): însemnări date între luni 28 august 1939 — luni 9 august 1943 (103 file, plus 50 file albe)³³;
- *Caietul 6*: însemnări de călătorie în Norvegia și Spania, cu popasuri în Germania, Austria și Franța, date între 7 martie — miercuri 4 aprilie 1928 și miercuri 15 mai — duminică 9 iunie 1929 (36 file, plus 56 file albe)³⁴;
- *Caietul 7*: însemnări de călătorie în Germania, Austria, Iugoslavia, Finlanda și Suedia, date duminică 4 ianuarie 1942 — luni 24 mai 1943 (69 file, plus 30 file albe)³⁵;

²⁹ Scris cu cerneală pe o singură față a hîrtiei (excepție f. 10—11, 12—13, 217—217 bis), velină, format 20,5 × 17 cm, coperti roșii.

^{30—31} Idem; scoarțe bleumarin. Parțialele „suprapuneri” cronologice se explică prin existența unor jurnale paralele: *Caietul 1*, început la București; *Caietul 2*, început la Valea Mare. Le-am păstrat ținute pe care autorul le-a imprimat-o de la început.

³² Inițial, caietul avea o altă destinație; citim pe copertă: *Gorila*. Peste un timp, se adaugă un nou titlu: *Înainte*, și numai ulterior *Jurnal*, cu datarea „10.VI.1935 — 27.VIII.1937”. Caiet scris în întregime. (El nu a intrat decît fragmentar în atenția noastră, la data primelor dactilografieri însemnările pîrîndu-ni-se atunci minore.) Jurnal scris cu cerneală, pe o singură parte a filei, hîrtia velină, format 20 × 16 cm, coperti bleu.

³³ Pe copertă: „*Jurnal/28.VIII.1939*”; scris cu cerneală, pe o singură parte a filei, hîrtie velină, format 19,5 × 15,5 cm, coperti maron.

³⁴ Caiet scris cu cerneală, pe o singură parte a filei (excepție f. 5), hîrtie velină, format 22 × 17 cm, coperti maron, la cotor legătură roșie.

³⁵ Scris cu cerneală, pe o singură parte a filei, hîrtie velină, format 21 × 14,3 cm, coperti bleumarin.

— *Caietul 8*: însemnări de la Teatrul Național, date duminică 2 februarie 1941 — 26 februarie 1942 (36 file, plus 2 file albe).³⁶

Cercetarea actelor aflate în posesia familiei a dus, de asemenea, la catalogarea citorva fragmente răzlețe de jurnal, datînd din 1916 (16 file)³⁷ și din 1923 (10 file)³⁸, precum și a unui documentar — intitulat de însuși Liviu Rebreanu *Jurnal de bord* — alcătuit din repere, mici „spovedanii“ (nedatate), scrise, după 1931, cu ocazia deplasărilor efectuate la Tîrgu Jiu, Tismana, Severin, Lugoj, Timișoara, Arad, Cluj, Tîrgu Mureș, Deva, Alba Iulia, Sibiu (19 file)³⁹.

Acestea erau toate materialele cu caracter jurnalier, aflate în posesia familiei scriitorului, puse în 1973 la dispoziția editorului. Pînă atunci, se publicaseră doar două „inedite“ în coloanele *Gazetei literare*⁴⁰ și ale *Tribunei*⁴¹, fără să se menționeze că fac parte dintr-un *Jurnal*. Tipărirea fragmentară a unor documente (majoritatea provenind din filele corespondenței) a dus chiar la nedorite polemici, generate de legitima dorință de cunoaștere integrală a însemnărilor jurnaliere, aparținînd lui Liviu Rebreanu.⁴²

Cu toate acestea, notele entuziaste sînt caracteristice primelor comentarii critice consacrate jurnalului. Regretatul nostru prieten, Mihai Gafița, căruia familia noastră îi pusese la dispoziție o dactilogramă de 581 de pagini, anunța, încă cu zece ani în urmă, *Un document inedit excepțional: Jurnalul lui Liviu Rebreanu*, articol însoțit de texte ilustrative⁴³. Criticul atrăgea atenția asupra faptului că registrul jurnalului este cuprinzător, aducînd evenimentele vieții literar-sociale, politice, prezența scriitorului în epocă, atitudinile lui, raporturile cu confracții, cu presa și editurile, cu oficialitățile vremii. „E multă schiță literară în

³⁶ Două fascicule, scrise cu cerneală, pe o singură parte a filei, hîrtie velină, format 19,5 × 16 cm, fără copertă.

³⁷ Scrise cu cerneală, pe hîrtii de culori și formate diferite, date 15 iul., 13 și 14 aug. 1916.

³⁸ Manuscrisul, pe foi de agendă, a fost donat Casei memoriale „Liviu Rebreanu“ de la Valea Mare; cuprinde însemnări jurnaliere, date 13—16 ian., 6—19 apr. 1923.

³⁹ Scrise cu cerneală, pe o singură parte a filei (excepție f. 12—13), hîrtie velină, format 20 × 16,5 cm.

⁴⁰ O însemnare (*Din cuprinsul unor file lăsate de romancier soției sale*). Cu o prezentare de Fanny Rebreanu, în *G.L.*, XI, nr. 36, 3 sept. 1964, p. 1.

⁴¹ Liviu Rebreanu, *Însemnare inedită*, în *Tr.*, XIII, nr. 37, 11 sept. 1969, p. 4.

⁴² Cf. scrisoarea lui Fanny Liviu Rebreanu și Puia Florica Rebreanu, precum și răspunsul lui Mircea Zăciu, publicate în *Tribuna*, XV, nr. 4, 28 ian., p. 14.

⁴³ Articolul s-a tipărit în revista *Lucafașul*, XVI, nr. 16 (573), 21 apr. 1973, p. 1. Pe pagina 3, Liviu Rebreanu, *Pagini din Jurnal*, însemnări date între 24 iun. 1927—28 oct. 1928.

notațiile celor patru serii de consemnări (o dată în 1916 și de trei ori după război, *n.n.*) — scria Mihai Gafița; cîteodată sînt numai proiecte ale unor viitoare cărți — e cazul, mai ales al spațiilor ocupate de căătorii; în unele momente sînt reconstituite cu o minuție extraordinară dialoguri de pagini întregi cu unele persoane avînd roluri de prim-plan în viața publică — e cazul discuțiilor cu Iuliu Maniu și cu Carol II, unde se află, față în față, confruntîndu-se, înfruntîndu-se scriitorul, constituindu-se în exponent al breslei, și oficialul, demnitarul vechiului stat burghez, cu care frecvent se afla în evidentă opoziție“⁴⁴.

Amintînd că avem de-a face cu un jurnal al vieții literare — dată fiind calitatea pe care Rebreanu a avut-o ca președinte al Societății Scriitorilor Români (peste zece ani), de director al Educației Poporului (adevărat secretariat de stat al Culturii), de director general al teatrelor (de două ori) și de director al unor reviste și ziare —, subliniînd în același timp că el ne oferă și o „diagramă sumară, dar de o finețe neegalată“⁴⁵, a elaborării unora din romanele sale, îndeosebi *Răscoala* și *Gorila*, Mihai Gafița conchidea pe drept: „Este, indiscutabil, o operă fundamentală a literaturii noastre acest *Jurnal* al lui Liviu Rebreanu“⁴⁶.

Din păcate, topite atunci într-un singur jurnal dactilografiat, caietele părintelui meu își pierdeau individualitatea, confesiunea — caracteristică unei anume notații — fiind înecată în masa consemnărilor mărunte, prezente și ele, dar în caiete distincte. De aici și caracterul eterogen al diferitelor pagini.

La data aceea (și chiar mai tîrziu) nu eram conștienți încă de structura reală a jurnalului, de părțile componente care urmau să cunoască un tratament variat, de necesitatea ordonării însemnărilor de prim-plan și a celor din planul secund. Atunci și mai tîrziu regretam doar discontinuitatea însemnărilor, încercînd să o contrabalansăm cu notațiile de tip jurnalier din corespondența scriitorului cu familia lui din București. Oricum, scrisorile se defîneau ca o sursă complementară de informații.

Problema, deosebit de importantă pentru întreaga noastră istorie literară, nu putea să nu aibă un ecou în lumea cercetătorilor și, mai ales, a exegeților vieții și operei lui Liviu Rebreanu.

La începutul lui 1974, Nicolae Gheran avea să prezinte un manuscris inedit, intitulat de Rebreanu *Journal*, scris în epoca anilor de ucenicie, cu datări între 15 decembrie 1907 și 12 februarie 1908.⁴⁷ În cea mai mare parte, avem de-a face cu un

⁴⁴ *Ibid.*, p. 1.

^{45—46} *Ibid.*

⁴⁷ Cf. Nicolae Gheran, *Rebreanu „Journal“*, în *Tribuna*, XVIII, nr. 5 (893), 31 ian. 1974, p. 14—15. Descrierea jurna-

jurnal de lector, revelator pentru formația tinărului scriitor. Amintirile din Maieru, așternute pentru prima oară în limba maghiară, încă înaintea oricărui debut literar, mărturisesc tentația de reconstituire a universului copilăriei. Suita de portrete din lumea satului năsăudean, cu nume și porecle ale unor persoane autentice (popa Groze, Tuptil, „Dihorul“, „Armanul“, Ileana baroneasa) revine și în tălmăcirea românească, în pagini cu caracter evocator, ca cele reproduse, la scurt interval, în *Caiete* (1974). Autorul articolului și al volumului amintit făcea trimiteri la surse documentare care, fără să se mai intituleze *Jurnal*, conțin însemnări de aceeași natură.⁴⁸ Este vorba de vechi documente, aflate în „Arhiva Liviu Rebreanu“ de la Biblioteca Academiei R.S.R., purtând cotele: *I(1) ms. 19* documente cu notații datate între 8 aprilie și 2 iulie 1907⁴⁹, *ibid. II, ms. 5*⁵⁰, cu datări din decembrie 1908 și ianuarie 1909, precum și *I(1) ms. 23*, manuscris purtând pe copertă titlul *Spicuri* și datarea „3 nov. 908—[19]11“.

Dacă primele „jurnale“ ale tinărului ofițer (demisionat din armată la începutul anului 1908) ne dezvăluie setea lui de lectură, contactul său cu mari personalități ale gândirii filosofice și literare universale, precum și cu contemporanii lui din perimetrul ungar (pe vremea aceea Rebreanu aflându-se la Budapesta și Gyula); însemnările lui ulterioare sînt revelatoare pentru ambiția sa de a se integra total în spiritualitatea românească, de

lului scris mai ales în limba maghiară (dar și cu notații de limbă franceză, germană și română). Excerpte și notații de lectură din Schiller, Shakespeare, Wilde, Hamsun, Spinoza, Sienkiewicz, Nietzsche, Paul Bourget, Karl May, Gorki, Heine, D'Annunzio, Hugo, Tolstoi, excerpte din românii Anton Pann și Sandu Aldea, precum și din scriitorii maghiari Csokonai, Jókai, Heltai Jenő, Szini Gyula (prieten), Biron L., Vay Sarolta, Alba Nevis, Doczi Lajos, Ambrus Zoltán (majoritatea acestora din urmă fiindu-i contemporani, colaboratori la *Pesti Hírlap*).

⁴⁸ *Journalul* se află la B.A.R., *Arh. L.R., II ms. 8* (90 file). După prezentarea lui de către N. Gheran (31 ian. 1974), Stancu Ilin a publicat în presă fragmente, în vara aceluiași an. În formă integrală, apare, tot în 1974, în volumul *Caiete*, prezentate de Niculae Gheran, stabilirea textului în colaborare cu Valeria Dumitrescu și Gh. Fischer, Editura Dacia, 1974, p. 38—97, traducerea la p. 451—484.

⁴⁹ Cf. Rebreanu, *Caiete*, 1974, p. 41—43. Caietul la care se referă N.G. (36 file legate și 15 izolate, cuprinzînd însemnări în limbile franceză, germană și maghiară) poartă caracterul unui jurnal de lector, conținînd și note de creație, studii de vocabular. Arestă lecturi din Hugo, Tolstoi, Renan, Vigny, Cousin, Donely, Gorki, Schopenhauer, Alexander Bernat, Jókai, Diogene, Carl G. Jung, Holló L., H. Murger, O. Feuillet, Spencer, Byron, Montesquieu, La Rochefoucauld, Bossuet, P. Bourger, Ellen Kay, Schnitzler, Maeterlinck, Ibsen, Beaumarchais.

⁵⁰ Prelucrări, în limba română, ale amintirilor din copilărie din *Journal*, plus inedite. În total 13 file, reproduse în *Caiete*, 1974, p. 144—168.

a cunoaște profund viața literară a poporului său, făcînd apel, pentru început, la revista *Viața românească*, îndeosebi la criticele lui Ibrăileanu. Contactul cu proza lui Creangă și Sadoveanu, cu numeroase elemente dialectale, îl sperie într-atît încît se va simți nevoit să întreprindă studii sistematice de vocabular, soldate cu alcătuirea unor glosare din Creangă, cu excerpte din St. O. Iosif, V. Alecsandri, M. Sadoveanu, I. Pop-Reteganu, C. Sandu-Aldea, A. Ciurea, O. Goga, I. Ciocîrlan, I. Agârbiceanu, V. Eftimiu, Al. Cazaban, P. Dulfu (menționați în ordinea apariției în texte).⁵¹ Cu aceeași ambiție, sînt receptate unele probleme de teorie și critică literară din scrierile lui Taine, Faguet și Brunetière, păstrîndu-se contactul, direct sau mediat, cu arta și literatura universală (Aristofan, Platon, Aristotel, Juvenal, Dante, Michelangelo, Kant, Hoffmann, Goethe, Schopenhauer, Nietzsche, Shakespeare, Swift, Byron, Shelley, Poe, Dickens, Rimbaud, Gide, Turgheniev, Vereșceaghin, Tolstoi, Mickievicz, Ibsen, Björnson, Verhaeren ș.a.). Dintre români, conștientul tinărului reține pe Eminescu, Caragiale, Vlahuță, Coșbuc, Brătescu-Voinești, Bassarabescu, Sandu-Aldea, Ioan Adam, Elena Farago, Girleanu, Sadoveanu, Pop-Reteganu ș.a.⁵²

Filtrul primelor lecturi este foarte fin, surprinzînd esențialul. Iată ce reține Rebreanu dintr-un studiu despre Maupassant:

„Stilul nevăzut este perfecțiunea stilului (Taine). Aceasta e adevărat cel puțin pentru operele literare în care stilul nu e de trebuință și în care e bine ca personalitatea autorului să nu se vădească deloc, în roman, în nuvelă și în teatru. Într-acestea numai realitatea singură trebuie să vorbească.“⁵³

Lecția va fi atît de bine însușită, încît, peste ani, întreaga evoluție scriitoricească a celui care avea să revoluționeze proza românească va purta pecetea acestei obiectivări artistice.

Parcursarea „jurnalelor de lector“ este edificatoare pentru înțelegerea climatului intelectual în care s-a format Liviu Rebreanu. Altminteri n-am face altceva decît să repetăm, la nesfîrșit, informația lapidară a autorului:

„La Năsăud, întors în mijlocul familiei, am început să-mi perfecționez, cu numeroase lecturi, cunoașterea limbii literare românești. L-am citit întîi pe Creangă, cu însemnări pe marginea cărții, și apoi pe Caragiale, din care n-am înțeles absolut nimic.“⁵⁴

⁵¹ Cf. comentariile lui N. Gheran, din *Caiete*, 1974, capitolul *Studii de limbă și stil*, p. 485—497.

⁵² Cf. *ibid.*, p. 171.

⁵³ *Spicuri*, în *Arh. L.R., I(1) ms. 23*, f. 21 v.; cf. *Caiete*, p. 169.

⁵⁴ Cf. *D. Liviu Rebreanu a terminat „Răscoala“*. O vizită la via marelui nostru romancier, în *Dimineața*, XXVIII, nr. 9249, 26 sept. 1932 (vezi *Addenda*).

Pe de altă parte, una este când beneficiem direct de manuscrisul din epoca împetricinată, autentic în toate privințele, și alta este când ni se relatează, târziu, despre el, sub forma unor vechi amintiri.

Același lucru se petrece și cu notația referitoare la universul copilăriei. Este știut faptul că un scriitor, cu precădere un prozator, are la început tentația să-și povestească viața și, în primul rând, copilăria. După cum am văzut, acest lucru se petrece și cu Rebreanu. Reluarea temei încă în faza dinaintea debutului literar — intervenit în *Luceafărul*, la 15 sept. 1908 — și transfigurarea artistică a realității într-o povestire cu un pronunțat caracter autobiografic, *Cuibul visurilor* (în revistă în 1919 și în volum în 1927)⁵⁵, îi vlăguiește tentația de a se confesa, de a reveni asupra aceluiași împrejurări, rezumându-se, ulterior, la evocarea câtorva date esențiale. În această privință, mai vorbăreț se dovedește a fi în interviuri. Același lucru l-am remarcat și cu avatarurile sale din timpul primului război mondial, rememorate, dar și transfigurate artistic, în volumul *Calendarul* (1919).

Desigur, într-un sens larg, se poate afirma că întreaga proză rebreniană, îndeosebi opera circumscrisă în aria ardeleană, izbuște să ne familiarizeze cu mediul în care a trăit și s-a dezvoltat tânărul scriitor pînă la venirea lui în Capitala țării. Pentru o și mai bună cunoaștere, era firesc să insistăm asupra diverselor surse de informații, conceptul de „jurnal” fiind, după cum se vede, destul de larg în însăși înțelegerea celui care, pe parcursul anilor, a folosit însemnarea jurnalieră, în varii tipuri de consemnare a datelor și a evenimentelor din viața sa. Altminteri, „golurile” din *Caietele 1, 2 și 3* — jurnale literare care stau la baza volumului ce-l publicăm — ar reprezenta cu fidelitate și golurile de informație ale unei întreprinderi ce se vrea temerară.

Semnalul de alarmă l-a tras Nicolae Gheran, care scria, în 1974:

„De fapt există mai multe jurnale intitulate sau neintitulate ca atare. Coroborate cu alte documente, ele îngăduie alcătuirea unei biografii nelacunare, de tipul *Rebreanu par lui-même* (o monografie științifică solicitînd încă timp și, mai ales, răbdare).

Prin caracterul lor eterogen, jurnalele în cauză se aseamănă, paginile completîndu-se armonios. Ceea ce le diferențiază este gradul lor de funcționalitate. Nu toate au fost scrise pentru mai târziu, autorul neintenționînd a le edita tale-quala. Unele jur-

⁵⁵ Din punct de vedere biografic, date despre anii copilăriei se pot afla și în povestirea *Idilă de la țară*, tipărită în *Cosînzeana*, II, nr. 14—15, 7 apr. 1912 (s-a reprodus în L.R., *Opere*, 1968, vol. 4, p. 262—267; vezi și comentariile de la p. 418—419).

nale au avut menirea să răspundă cerințelor de moment (jurnale de lectură, de creație, însemnări de agendă etc.). Ele se deosebesc ca modalitate de consemnare a faptului insolit (precum jurnalele lui T. Maiorescu, T. Vianu sau E. Barbu), dar la un loc alcătuiesc totuși un întreg. Nu excludem din această categorie nici însemnările de pe calendarele de birou, menționînd, zi de zi, bune și rele. Rebreanu era atît de pedant și de scrupulos, încît ținea socoteala paginilor și chiar a rîndurilor scrise, a orelor consumate la masa de lucru, a «capitalului» rulant și stabil (venituri și cheltuieli), socoteala pieței, partidelor de biliard ș.a.m.d. Cum putea omite evenimentele cruciale din viața sa? Am zice mai curînd că *deliberat* nu le destinează publicității, cazul jurnalului *literar* fiind cel mai concludent în această privință. Știrea crudă, neprelucrată, rămîne consemnată în alte caiete și documente și tocmai din această pricină este, după părerea noastră, mai puțin «frumoasă», dar mai autentică.

Celelalte jurnale au deci o valoare *documentară*, completînd și corectînd versiunea transcrisă viitorimii. Ele nu-i anulează valoarea, ci, dimpotrivă, fixează uneori mai clar cadrul istorico-literar al consemnărilor destinate tiparului.⁵⁶

Intr-adevăr, contopite, însemnările cu caracter jurnalier din diferite surse documentare nu numai că întregesc spovedania întreruptă în *Caiete 1, 2 și 3* (jurnalul literar), dar izbutesc, fără risipă de vorbe, să contureze imaginea scriitorului devotat crezului său artistic, a omului așezat la masa lui de lucru.

„Eveniment crucial” în viața artistului este scrisul, această fantastică aventură a gîndurilor și cuvintelor sale, imensa lui capacitate de a hărăzi oameni și fapte, de a imagina o lume și mai reală decît cea în care se află, uitînd de tot ce-l înconjoară. Așa se explică de ce, uneori, evenimente exterioare, precum căderea unui guvern sau victoria efemeră a vreunui partid politic din multele care s-au perindat la cîrma țării, rămîn în afara cîmpului de observație al celui ce își scria jurnalul, dar niciodată soarta propriei opere. Stînd la masa de lucru, nimeni și nimic nu-l poate clinti, de unde și indiferența cu care trece pe lîngă unele „evenimente”, neconsemnate în vreun fel în jurnal. Privească cine vrea datările lui de pe manuscrise, jurnalele speciale pe care și le-a întocmit ca anexe, ca piese funcționale ale caietelor de creație. Pe baza lor putem preciza, cu ușurință, în dreptul fiecărui rînd din operă, ziua și ora cînd a fost scris, de multe ori chiar și caracterizarea lucrului efectuat, pendulînd între deplină satisfacție și totală nemulțumire.

În perspectiva ei istorică, notația jurnalieră „măruntă” devine majoră în toate privințele. Ea consemnează, cu precizie matematică, geneza operelor, fixînd totodată locul scriitorului în

⁵⁶ Nicolae Gheran, *Rebreanu* — „Jurnal”, în *Tribuna*, XVIII, nr. 5 (893), 31 ian. 1974, p. 14.

contextul vremii sale. Cu cit „tăcerea“ este mai profundă în paginile discontinue ale jurnalului *literar*, cu atât se aude mai bine vocea Glanetașului, a lui Apostol Bologa sau Petre Petre. „Mersul scrisului“ — cum își denumea autorul cronologia diverselor opere — consemnează evoluția creației, în cele mai mici amănunte. Ani în șir, el nu s-a desprins de la masa de lucru, noaptea fiindu-i, de regulă, liniște și veghe.

Desprindem din diversele documente, reproduse în ediția critică a operelor lui Rebreanu (vol. 4—10), următorul calendar ⁵⁷:

Romanul:	Versiunea:	Scrisă în:	Intervalul:
<i>Ion</i>	I	122 zile	27 aug. 1916—14 aug. 1917
<i>Ion</i>	a II-a	—	nov. 1919—3 oct. 1920
<i>Pădurea Spinzurașilor</i>	I	90 zile	15 dec. 1921—27 iun. 1922
<i>Pădurea Spinzurașilor</i>	a II-a	—	5 iul. — 17 nov. 1922
<i>Adam și Eva</i>	I	79 zile	2 iul. 1924 — 14 ian. 1925
<i>Adam și Eva</i>	a II-a	—	12 ian. — 22 mart. 1925
<i>Ciuleandra</i>	I	9 zile	2 mart. — 10 mart. 1927
<i>Ciuleandra</i>	a II-a	—	21 iul. — 8 aug. 1927
<i>Crăișorul</i>	I	—	1 iul. — (aug.) 1929
<i>Răscoala</i>	I ⁵⁸	17 zile	1 — 31 aug. 1927
<i>Răscoala</i>	a II-a ⁵⁹	28 zile	12 aug. — 28 sept. 1931
<i>Răscoala</i>	a III-a	126 zile	8 iun. — 11 dec. 1932
<i>Jar</i>	I ⁶⁰	15 zile	2 dec. 1931 — 28 ian. 1932
<i>Jar</i>	a II-a	59 zile	3 febr. — 1 mai 1934
<i>Gorila</i>	I ⁶¹	—	11 mai — 31 dec. 1934
<i>Gorila</i>	a II-a	148 zile	1 mart. 1937—10 ian. 1938

De-ar fi să ne oprim doar la acest cadru calendaristic (el ar putea fi oricând completat cu date referitoare la geneza altor scrieri din domeniul dramaturgiei nuvelisticii sau însemnărilor

⁵⁷ El are în vedere numărul de zile când L.R. s-a aflat la masa de lucru, preocupat de scrierea romanelor sale, precum și intervalul în care sînt date diversele pagini. De regulă acestea sînt amănunțite în cazul primelor versiuni și mai puțin concrete în versiunile definitive.

⁵⁸ Abandonată după 136 de file (cf. L.R., *Opere*, vol. 8, p. 727—730, 755—846).

⁵⁹ Abandonată după aproximativ 70 de file (cf. L.R., *Opere*, vol. 8, p. 730—732, 847—884).

⁶⁰ Versiune abandonată după 34 de file, purtînd titlul *Mojarul iluziilor*; a fost publicată în L.R., *Opere*, vol. 9, p. 635—658; în aparatul critic, N. Gheran prezintă confluența acestei scrieri cu romanele *Răscoala* și *Gorila* (*ibid.*, p. 573—631).

⁶¹ Versiune abandonată după 69 de file; publicată în L.R., *Opere*, vol. 9, p. 659—720.

de călătorie, atestînd continuitatea preocupărilor literare, prioritatea lor în ansamblul vieții prozatorului), și încă ar fi suficient pentru acoperirea unor goluri de informație din jurnalul transmis posterității.

La masa de lucru, însemnarea jurnalieră este lapidară, dar concludentă pentru înregistrarea febrei interioare a creatorului.

Exemple din cronologia *Răscoalei*:

„Miercuri, 12.VIII, 1931, de la ora 11 $\frac{1}{2}$ noaptea (spre joi) pînă la 5 dim.: [scris] 1 pag. pînă la [fila] 14 [rîndul] 6.“⁶²
„Vineri, 4.IX. [1931], de la ora 24 (spre sîmbătă) pînă la 5 nimic“⁶³

„Luni, 29.VIII.1932, de la ora 21, $\frac{3}{4}$ pînă la pag. 297 [rîndul] 23 [scris] 3 pagini în 9 ore; urlă cîinele.“⁶⁴

„Vineri, 2 septembrie, de la ora 22,30 pînă la 6,5'. [scris] pînă la pag. 312 [rîndul] 5 [în] 7 $\frac{1}{2}$ ore; nici o dispoziție.“⁶⁵
„Sîmbătă, 24 septembrie, de la ora 21 pînă la 8: pînă la pag. 373 [rîndul] 1 [scris] 1 pagină în 6 ore [de la orele] 24 $\frac{1}{2}$ la 5 $\frac{1}{2}$; somn prost, lipsă de inspirație“⁶⁶

Asemenea notații se găsesc pe numeroase file din „Arhiva Rebreanu“, ca și pe manuscrisele operelor lui. Citite și mai ales recitite, ele reliefează truda celui care, nu o dată, consemnează simplu: „nimic“, bilanț telegrafiat pentru sine însuși, notat, cu oboseală, de regulă în zorii zilei, după ore în șir petrecute în fața hîrtiei albe. Nicăieri, nicidecum tenacitatea romancierului nu este mai elocventă decît în această continuă luptă cu scrisul, în disciplina pe care și-a impus-o la masa de lucru. Pe acest șantier, omul de rînd devine robul scriitorului, nici o altă activitate, oricît de atrăgătoare prin profilul și profitul ei, neputînd să-i întrecă înalta și nobila lui pasiune. Era firesc ca la orele marilor sale tensiuni ceasornicul jurnalului să se oprească.

Așa se explică lipsa de continuitate a multor însemnări, după cum, numai coroborarea documentelor le poate corecta.

Cronologia scrisului dublează și vitalizează conținutul jurnalului literar. Însemnarea pasageră de pe verso-ul filelor de roman o întrecește și mai mult prin culoarea notației. Iată cîteva mostre din *Ion*:

„Aici, pe cînd transcriam, a cîntat cucuveaua în dud. Marți, 29 iunie 1920, ora 3 noaptea“⁶⁷;

„La ora 1 noaptea a cîntat iar cucuvaia, pe casa de-alături parcă“⁶⁸;

„Azi-noapte, joi, 5 aug. 1920, spre vineri, la ora 4 noaptea, a cîntat iar cucuveaua, nu știu dacă în dud, sau pe casa de-alături.“⁶⁹

^{62—66} Cf. *Mersul scrisului*, în *Arh. L.R.*, I ms. 1 b., f. 2—4.

^{67—69} Ms. rom. 2540, f. 340 384, 402 v.

Și mai nutrită cu informații privind mersul creației se dovedește corespondența scriitorului. În epistole, știrea încetează să fie redusă la graficul activității, concurând, în multe privințe, cu spovedaniile din jurnalul literar. La un anumit moment, a existat chiar propunerea ca fragmente din scrisorile adresate soției și fiicei romancierului să fie anexate jurnalului, pornindu-se de la credința că ele îi împlinesc, pe-alocuri, conținutul. În articolul citat, Mihai Gafița consideră că epistolele către familie sînt „aproape parte integrantă a Jurnalului”, că adesea îl întregesc și îl suplinesc, existența lor explicînd de ce el are mereu mari întreruperi în cronologia lui. Revenind asupra temei puse în dezbatere, N. Gheran atrage atenția asupra faptului că ar fi greșit să legăm soarta jurnalului de cea a scrisorilor adresate familiei scriitorului, cîtă vreme corespondența aflată în arhivele de stat depășesc cu mult cercul epistolar amintit.⁷⁰ El exemplifică afirmația cu un șir de mari personalități ale vieții culturale românești, care au intrat în contact cu Liviu Rebreanu, publicînd și comentînd ulterior scrisori aparținînd lui Eugen Ionescu, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Camil Petrescu, C. Stere, G. Ibrăileanu, Păstorel Teodoreanu ș.a.⁷¹ Îndeosebi articolul *Rebreanu. Slove din închisoare*, avînd în centru lunga epistolă din 1 august 1910, adresată de tînărul ardelean lui Mihail Dragomirescu, era elocventă pentru relevarea corespondenței confesive, cu valoare de jurnal.⁷²

Între timp, s-a făcut un pas înainte prin editarea corespondenței de familie, netezindu-se astfel, în multe privințe, terenul documentar al întreprinderii de acum. Este vorba de volumul *La lumina lămpii*, tipărit la Editura Minerva, în anul 1981, de către semnatara acestor pagini în colaborare cu N. Gheran.

Cunoscut și comentat cu stăruință, consider că nu este cazul să revenim asupra volumului, să insistăm asupra elementelor inedite pe care le-a adăugat exegezei rebreniene. S-ar cuveni de precizat un singur lucru. În timp ce jurnalul trage o cortină peste viața de familie, remarcîndu-se printr-o ținută sobră, uneori distantă față de obiectul relatării, corespondența dezvăluie un univers nou, intim, mărturisirea scriitorului fiind lirică prin excelență. Căldura raporturilor familiale a fost remarcată de mulți cronicari ai volumului, de corespondență, spre bucuria celei

⁷⁰ Nicolae Gheran, *Cuvînt înainte la o corespondență de valoare unică*, în *Tribuna*, XVII, nr. 47, 22 nov. 1973, p. 12.

⁷¹ Vezi articolele publicate de N. Gheran în *Tribuna*, XVII, nr. 47, 22 nov. 1973; nr. 50, 13 dec. 1973; în *Ramuri*, XI, nr. 3, 15 mart. 1974; nr. 4, 15 apr. 1974; XII, nr. 3, 15 mart. 1975; în *Cronica*, X, nr. 50, 12 dec. 1975.

⁷² Articol publicat de N. Gheran în *Tribuna*, XVIII, nr. 4, 24 ian. 1974, p. 14—15.

care, cu ani în urmă, luase cunoștință, cu amărăciune, de opinia unui mare confrate, Marin Preda, dispărut prematur dintre noi.⁷³

De regulă, cu cît un scriitor este mai mare cu atît birfa contemporanilor îl însoțește la tot pasul, prelungindu-i umbra. Cîtă vreme a stat izolat, departe de funcții administrative, Rebreanu a cunoscut în prea mică măsură bucuria calomniei. Aceasta s-a accentuat odată cu numirea lui ca director al Teatrului Național (1928) și ca director al „Educației Poporului” (dec. 1929), funcții rivnite de mulți confrăți de-ai săi. Atacurile sînt concentrate, desfășurîndu-se împotriva scriitorului (Rebreanu era președinte al Societății Scriitorilor Români din 1926), cît și a funcționarului de stat. Ele sînt conduse de fruntașii presei de scandal (în special Pamfil Șeicaru și ciracii lui de la *Curentul*), precum și de „ortodoxiștii” de la *Gîndirea*, în cap cu Nichifor Crainic. Atacurile se înmulțesc, determinîndu-l pe romancier să-și prezinte demisia (nov. 1930), să revină la masa lui de lucru. Această experiență îl va marca multă vreme, făcîndu-l să înțeleagă că puterea lui rezidă, înainte de toate, în scris.

Prea puțin obișnuit cu legile nescrise ale mahalalei literare, ardeleanul avea să poarte multă vreme cu el amărăciunea jignirilor ce-i fuseseră aduse. Așa se întîmplă că, pînă în preajma primirii lui în Academia Română (26 mai 1939), îl obsedează acuzațiile aduse, încercînd să se despovăreze într-un fel sau altul. Desigur, această stare este alimentată, în primul rînd, de „binevoitori”, care, din cînd în cînd, au grija de a-l ataca, cu intenția ca el să părăsească și conducerea Societății Scriitorilor Români.

Într-un timp este chiar tentat să-și povestească viața, să scrie o carte pur autobiografică. Ni s-au transmis planurile. Volumul urma să se numească *Spovedanii* și a fost conceput în 1932. (Reproducem în *Addenda* documentele rămase în „Arhiva Liviu Rebreanu”, de la Biblioteca Academiei R.S.R.)⁷⁴

Obișnuit să-și întocmească planuri detaliate înainte de a se așterne la scris, Rebreanu creionează profilul cîtorva capitole, rememorînd împrejurări de viață, interesante, esențiale pentru o viitoare biografie:

⁷³ În scrisoarea din 22 apr. 1979, el se adresează lui Cezar Ivănescu, amintind, între altele, faptul că Fanny Rebreanu ar fi tăiat din jurnal „orice referire la persoana ei” (cf. *Scrisoarea*, în *Luceafărul*, nr. 20, 18 mai 1980, p. 3). Afirmația m-a surprins atunci ca și azi, știind în plus că niciodată manuscrisul original nu a trecut granișa casei noastre pentru a prileji atare supoziții. Din fericire, existența scrisorilor rămase de la Rebreanu desleagă „misterul”.

⁷⁴ Cf. *mapa I ms. 6*. Au fost publicate de Stancu Ilin, în revista *Transilvania*, I, nr. 6, oct. 1972, p. 18—21; reproduce de Mircea Muthu în *Addenda* volumului *Amalgam*, Editura Dacia, 1976, p. 198—206.

Ofițer. Încercări literare ungurești. Amor. Dorița de a pleca din armată. Cererea. Maiorul Sioldea. Observația mentală. Acasă. Din sat în sat. Se găsește portofelul. Astra. În București. Dragomirescu. Gavriluț. *Falanga*. Văcărești. Patru luni. Extrădat și expulzat. Inchisoarea ungurească. Judecata. Ofițerii. Așteptare. Sosec banii. Înapoi la București. Prima: Ranetti în *Epoca*.⁷⁵

Deși telegrafiate, unele informații își păstrează valoarea de unicat. Astfel, dintr-un alt plan de capitol, *Cei dintii pași*, rezultă încercarea de debut literar în presa maghiară (la *Budapesti Hirnap*, *Ujsag* și *Vasarnap*, cu nuvela *Învățătorul*, expediată prin poștă), vizita la libretistul lui Kalman, precum și la un teatru pentru punerea în scenă a unei drame, scrierea unui volum de proză *Scara* etc.⁷⁶

Alteori, o simplă enumerare onomastică din dreptul capitolului *Cea dintii nuvelă* (citită, după venirea în București, în cercul *Convorbirilor critice*) conturează mediul literar în care s-a aflat o vreme: Mihail Dragomirescu, Cincinat Pavelescu, Emil Gîrleanu, Corneliu Moldovanu, Al. T. Stamatiad, E. Lovinescu, Mihail Săulescu, Mihail Sorbu (viitor cumnat) ș.a.⁷⁷

La fel și în cazul capitolului *În timpul ocupației*, cu referiri la modul în care socialiștii, îndeosebi Const. Titel Petrescu, l-au ajutat să fugă de urmărirea nemților în Moldova.

Spovedania cu care își începea aceste crochiuri își păstrează pe deplin valoarea pentru masa însemnărilor sale jurnaliere de mai târziu.

„Viața mea n-a fost ușoară niciodată. N-am avut daruri speciale care să-mi netezească puțin calea. Din copilărie și pînă azi am trecut prin toate încercările posibile. Nu evenimente epocale, ci mici bucurii care însă punctează greu o viață. Cele mai înalte sînt atît de banale, atît de reale, că nici nu merită să fie povestite. Lupta cotidiană, ani de ani, cu sărăcia crîncenă, cu necazurile mărunte, cu grijile fără sfîrșit pentru pîinea de-a doua zi, nu sînt fapte care să facă să tremure pe cititorul obișnuit cu senzaționalul ziarului. O viață de fapte diverse ce in-

⁷⁵ *Mapa I*, ms. 6, f. 11 (numerotația B.A.R.).

⁷⁶ Pentru cunoașterea anilor de ucenicie, cele mai importante surse de informație rămîn volumele 1 și 11 din seria de *Opere*. În primul volum (1968), N. Liu publică *Szamarlétra* [*Scara măgarilor*], povestiri satirice din viața cazonă, binecunoscută de L.R. din perioada 1900—1908, cînd a fost elev la școala militară din Sopron, cursant la Academia militară „Ludoviceum” din Budapesta și sublocotenent de honvezi la Gyula. În volumul 11 (1981), N. Gheran publică numeroase piese de teatru, aparținînd aceluiași ani de ucenicie. Tot el prezintă, în volumul *Caiete* (1974), planurile de creație ale tinărului, proiecte de laborator cu ecouri puternice în creația de maturitate.

⁷⁷ *Arh. L.R.*, I ms. 6, f. 12.

teres să prezinte? Nouăzeci la sută dintre oameni trăiesc la fel.”⁷⁸ Cu gîndul la gălăgioșii colegi de breaslă care nu o dată l-au persiflat, contestîndu-l pe toate planurile, adaugă: „Scriitorul român, cu mici excepții, are experiența vieții de cafenea sau din cărți. Trăiesc la suprafață. Eu am trăit viața din plin. Dacă în scrisul meu, în cărțile mele e vreo calitate, e aceea a vieții trăite.”⁷⁹

Pe o anumită treaptă a existenței lui, conflictele cu A. Ranetti, Lucreția Karnabatt, Nichifor Crainic, George Gregorian, Scarlat Froda sau Romulus Dianu, amintite cu insistență în jurnal sau numai în treacăt, l-au îndemnat să se spovedească viitorimii, fără nici o șfială, căci — seria el — „scriitorul trebuie să știe că viața lui întreagă nu poate avea ascunzișuri, nici taine, nici menajamente. Mai curînd sau mai tîrziu toate se vor da pe față, toate secretele. Prin hîrțile lui vor scotoci oameni diferiți, indiscreți. Discreția scriitorului în viață e inutilă.”⁸⁰

Atacat cu vehemență în continuare, el și-a curmat elanul spovedaniei, temîndu-se poate de prețul sincerității. Planurile lui, păstrate în arhivă, oferă oricum un punct de pornire în realizarea unei viitoare monografii, cu sugestii generoase.

Se mai adaugă un fapt care explică, întrucîtva, „deturnarea” proiectului amintit. În același an 1932, autorul lui *Ion* este invitat să răspundă la chestionarul profesorului D. Caracostea, directorul Institutului de literatură de pe lângă Universitatea din București.

Invitația se soldează cu o conferință despre viață și operă, ținută de Rebreanu în fața studenților de la Facultatea de litere și filosofie din Capitală. Cunoscute sub titlul *Mărturisiri*, relatările scriitorului au rămas pînă astăzi cel mai important document, care, în mod deliberat, completează informația jurnalului început în 1927 (*Caietul 1*). Avem această convingere cîtă vreme adaosul din 1932 nu face altceva decît să întoarcă acele ceasornicului, punîndu-l să bată în limite impuse de întregul context jurnalier. Încadrate în timp, *Mărturisirile* acoperă perioada 1885—1925, exact cea care nu face obiectul *Caietelor 1—8*. Istoricește, legătura este perfectă, avînd în vedere datele esențiale din viața și opera scriitorului. Căci, dacă *Mărturisirile* se opresc la 1925, incluzînd geneza romanului *Adam și Eva*, *Jurnalul* debutează cu spovedanii din 1927, privind cartea imediat următoare: *Ciuleandra*.

Desăvîrșit constructor, Rebreanu a ținut parcă să-și întregască memorialistica, adăugîndu-i, fie și într-o formă concisă, paginile care îi lipseau. Altfel să fie oare o pură întîmplare că în conferința ținută la Universitatea din București el nu a

⁷⁸ *Ibid.*, f. 3.

⁷⁹ *Ibid.*, f. 3—4.

⁸⁰ *Ibid.*, f. 2.

găsit de cuviință să spună un singur cuvânt despre *Ciuleandra* sau *Crăișorul*, cărți deja tipărite la acea oră, să nu rostească o vorbă despre *Răscoala*, atunci în plină elaborare?⁸¹ Istoria acestor opere îl reținuse însă destul în paginile jurnalului, revenirea părindu-i-se, poate, inutilă sau eșoitoare.

Viața satului năsăudean, pe cât de molcomă, pe atât de colorată, mediul familial din casa învățătorului Vasile Rebreanu, gospodărie împovărată de grija multor copii, universul copilăriei petrecute la Maieru, sub poalele Rodnei, anii de școală de la Năsăud și Bistrița, alegerea profesiei de militar, ofițeria și demisia din armată sînt doar o parte din episoadele vieții depănate în *Mărturisiri*. Tot aici facem cunoștință cu peregrinările tinărului pe meleagurile someșene, cu primele sale încercări literare, la început destinate teatrului, cu povestirile publicate de O. Tăslăoanu, în paginile revistei sibiene *Luceafărul*, cu năzuința debutantului de a pleca, peste munți, în Capitala țării sale. Pornit să reconstituie cu obiectivitate treptele unei existențe, Rebreanu evocă primele lui contacte cu lumea bucureșteană, ucenicia în redacțiile unor ziare și reviste literare, funcțiile sale, mai mult onorifice, să prezinte primele bucurii și dezamăgiri cu confrăți într-ale scrisului ș.a.m.d. Poate mai mult decît aceste avatăruri, geneza primelor trei romane — *Ion*, *Pădurea Spinzuraților*, *Adam și Eva* — ne apropie de năzuințele omului care, deloc descărat de insuccese, a trudit cu mîgală pe proiecte ambițioase, încrezător în izbîndă. Evocarea realității, a materialului de viață din care și-a plămădit mai tîrziu capodoperele ne îngăduie să pătrundem în tainele creației, să deslușim un sinuos proces de transfigurare artistică, culminat cu nașterea *Glanetașului* sau a lui Apostol Bologa.

Nu vrem să repetăm ce se știe, nu vrem să prezentăm, fie și măcar succint, etapele desăvîrșirii acestor opere. Am ținut doar să accentuăm locul *Mărturisirilor* în ansamblul documentaristicii rebreniene, rațiunea preluării de către noi a respectivelor pagini în *Addenda* volumului de față.⁸²

⁸¹ Abia tîrziu, la 26 iun. 1943, va ține o conferință la Ate-neul Român pe tema „Cum am scris *Răscoala*”. (Ea a fost reprodusă de N. Liu în *Manuscriptum*, III, nr. 1, 1972, precum și de N. Gheran în L.R., *Opere*, vol. 8, 1975, ultima dată fiind însoțită de toate documentele la care se referă scriitorul.)

⁸² Inițial, *Mărturisirile* au purtat titlul *Romanul-romanului*. Ele au fost publicate, fragmentar sau integral, cu titlurile: *Între roman și viață*, în *Vremea*, V, nr. 235, 1 mai 1932; *Eu și eroi-nele mele*, în *Jurnalul doamnei*, nr. 3, 1938; *Mărturisiri*, în *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 11, nov. 1940; *Geneza romanului „Adam și Eva”*, în *Preocupări literare*, VII, nr. 4, apr. 1942; *Mărturisiri*, în volumul *Amalgam*, 1942. Reproduse și comentate de Nicolae Gheran în aparatul critic al seriei de *Opere*, vol. 4 (1970), vol. 5 (1972), vol. 6 (1974). S-au mai tipărit în D. Caracostea, *Mărturisiri literare* (1971), ediție în-

Desigur, pe-alocuri ele se cer completate și chiar comentate, sarcină preluată în bună măsură de monumentală ediție de *Opere*, după cum, sperăm, va fi realizată și de viitorul monograf.

Mai puțin spectaculoase, „Jurnalele de la vie” (*Caietele 4 și 5*), gospodărești prin excelență, au dobîndit cu vremea o altă valoare. Citite izolat, însemnările sînt, în multe privințe, monotone. S-ar părea că un *Glanetaș*, știutor de carte, își urmărește cu chiverniseală socoteala pămîntului, a grajdului, vinzînd și cumpărînd pentru el și pentru alții de-ale gurii, numărînd bănuții, cînd mulți, cînd puțini, mereu dornic să-și știe casa și orătaniile din curte la rostul lor.

Inevitabil, notația jurnalieră dobîndește, uneori, o respirație mai largă. Raportată, în plus, la data consemnării, ea poate sugera cititorului de astăzi mai mult decît a intenționat ieri însuși cel care a scris-o.

Iată „filmul” unei zile, dintre multele petrecute în același mod:

„Sîmbătă, 27 martie 1943

Aseară m-am simțit răcit și, după două aspirine, m-am culcat devreme relativ, iar azi m-am sculat tîrziu, refăcut.

Am terminat recitirea *Mioarei*⁸³, puțintică; nu știu ce vom face cu ea; numai regia poate să salveze spectacolul. Azi am terminat de asemenea piesa finlandeză a lui Arthuri Järvilleuoma — foarte interesantă și caracteristică. Voi juca-o imediat.

La 12 am fost la prefectul Pitești — 5-kg zahăr (670) și 150 kg porumb; permis nu mai are pentru Teleorman. Am luat 1 kg iaurt bun; voi duce și acasă. Minculescu mi-a cumpărat carne bună pentru aici; am comandat și pentru București — 2100 lei care vor fi lichidați mîine la dejun.

Aici instalatorul meu lucrează de zor. De fapt reface toată instalația. Mereu descoperă boli noi. Soba băii complet stricată, adică cazanul — abia l-a putut drege toată ziua. În odaia mică, în perete, țeava de plumb ruptă, zdrobită, acolo era scurgerea veche; nu știu cum va putea s-o dreagă. Mai are de lucru și mîine.

Ion a afumat butoaiele și a început pritocul vinului. A umplut un butoi de circa 20—25 vedre. Între timp s-a început fabricarea rachiuului din vinul vechi; un cazan mi-a dat 17½ l. rachiu de 38,6°. Continuarea pe mîine, firește.

Călugărul⁸⁴ mi-a cerut 31 anunțuri și o convorbire de 300 lei la telefon, total 922 lei. N-a vrut să semneze o chitanță și a fost necuviincios; voi vedea ce se va face.

grijită de Iordan Datcu, și în *Amalgam* (1976), ediție îngrijită de Mircea Muthu.

⁸³ Piesă de Camil Petrescu.

⁸⁴ Cîrciumar la marginea Piteștiului.

S-au pus 2 cloște pe ouă de găină. Urmează alta pe ouă de rață.

S-au pus 4 kg arbagic în 30 straturi. Azi am mai luat 6 1/2 kg. Voi vedea mâine pe teren.

Timpul s-a închis. Ieri a fost frumos, dar rece; noaptea aproape de brumă. Azi mohorât, dar relativ mai cald.

Vegetația întârziată. Nici o floare n-a apărut încă, nici chiar verde."

Sute de asemenea însemnări explică, pe de o parte, golurile din jurnalul scriitorului care, lăsându-și de multe ori creionul din mână, nu se sfiește să-l înlocuiască cu uneltele gospodăriei țărănești; pe de altă parte, ele ne fac să înțelegem absența îndelungată din viața oficială a celui care, în fiecare zi, era menționat, cu litere de o șchioapă, ca director al ziarului *Viața*.

Despre această chestiune au scris mai mulți comentatori ai vieții și operei lui Liviu Rebreanu. Un fost redactor al acestui ziar, Al. Cerna-Rădulescu, pe-atunci foarte tânăr, relatează într-un volum de amintiri (*Arbori din țara promisă*, 1972) cum Liviu Rebreanu era cel dintâi hotărât să stăvilească tributurile plătite oficialității. La rîndul lui, profesorul Ion Petrovici, în acele vremuri ministru, evocă într-un alt volum memorialistic (*Pe meandrele trecutului*, 1979) cum mareșalul Ion Antonescu i-a cerut, de două ori, să-l îndepărteze pe Rebreanu din conducerea Teatrului Național „fiindcă ar fi ironizat, față de nu știu cine, unele aspecte ale regimului; a doua oară, ca avînd o maladie prelungită și poate nevindecabilă. Teatrul nu este cîrmuit așa cum trebuie”⁸⁵. Scriind istoria Teatrului Național și ajungînd la una din cele mai zbuciumate perioade ale existenței lui, anii celui de al doilea război mondial, Ioan Massoff insistă asupra atitudinii antilegionare a părintelui meu, la numeroasele sale decizii împotriva tendințelor de fascizare a repertoriului, a vieții artistice, în fruntea căreia revenise după îndepărtarea lui Radu Gyr.⁸⁶ La rîndul lui, Niculae Gheran semnează, în același spirit, studiul introductiv la volumul *Rebreanu la lumina lămpii* (1981), căruia i se alătură argumentația celei care semnează aceste rînduri din interviul de la finele aceleiași cărți.

Desigur, au fost și vor mai fi poate și alte opinii. Important este că prin tipărirea jurnalului se face un pas înainte pentru elucidarea adevărului, dîndu-se scriitorului, în sfîrșit, posibilitatea de a-și spune și el cuvîntul. Bilanțul activității lui făcut pe parcursul anilor în gospodăria de la Valea Mare ne îngăduie să-i clasificăm rosturile, să le înțelegem, față de el însuși, ca și de semenii lui.

⁸⁵ I. Petrovici, *Op. cit.*

⁸⁶ Vezi *Teatrul românesc. Privire istorică*, vol. VIII, Teatrul românesc în perioada 1940—1950, Editura Minerva, 1981.

Făcînd istoria jurnalului (mai bine spus, „jurnalelor”) se cuvenea să insistăm, între altele, asupra acelor surse documentare fără de care spovedania lui Rebreanu, sporadică, ar fi concurat cu un album, pe cît de real, pe atît de puțin semnificativ în prezentarea mai cuprinzătoare a vieții lui. Cu toate acestea, avem convingerea că ne aflăm abia la începutul unei întreprinderi ce se cere reluată cîndva în cadrul ediției de *Opere*. Două sînt motivele care ne fac să gîndim în acest mod:

1. Pe zi ce trece, se ivesc noi și noi documente care adaugă cronologiei datări inedite. Astfel, *Ion*, ca titlu de roman, apare la „29 iunie 1914”, pe verso-ul unei file pasagere (*Arb. L.R., II m. 1*), marcînd o graniță între proiectele romanului *Zestrea* și ceea ce aveam să cunoaștem, mai tîrziu.

2. Autorul *Răscoalei* a fost mult prea optimist în momentul cînd credea că trei decenii vor fi suficiente pentru stingerea sau aplanarea gravelor conflicte din paginile jurnalului său. Este drept că, prudent, condiționa tipărirea spovedaniilor lui după „cel puțin treizeci de ani” de la săvîrșirea lui din viață. Repetăm: nu bănuia că va muri atît de tînăr, că istoria va continua să sîngereze acolo unde el credea că timpul îi va cicatriza rănile.

Întrebat cîndva de către N. Papatanasiu dacă jurnalul intim poate constitui o formulă de roman, Rebreanu avea să-i răspundă simplu, fără să amintească nimic despre propria lui experiență, începută cu 11 ani în urmă:

„Nu, nu e formulă de roman. Jurnalul intim prețuiește ca un document sufletesc, nu ca artă. Un jurnal intim poate fi uneori mai important decît un roman și poate interesa ca atmosferă de laborator de lucru. [Un] iubitor de artă poate fi mult interesat de jurnalul intim al unui roman de pildă. Grozav m-ar atrage jurnalul intim al lui Tolstoi din vremea cînd a scris *Ana Karenina*.”⁸⁷

Expresia „document sufletesc” este cea mai potrivită pentru caracterizarea jurnalului pe care astăzi îl publicăm. Căci, într-adevăr, nimic nu este mai interesant în paginile lui decît proiecția interioară a lumii înconjurătoare, cu evenimente mai mult sau mai puțin epocale, reflexul acestei lumii în cugetul și sufletul Omului. Contopindu-și viața cu propria lui operă, el și-a impus să fie credincios crezului său artistic, potrivit căruia sinceritatea rămîne calitatea de căpetenie a scriitorului adevărat, literatura fiind, înainte de toate, creație de oameni și de viață.⁸⁸

Cînd realitatea, cu imprevizibilele ei surprize, l-a furat de la masa de lucru, dezastrul moral avea să-l doară mai mult decît orice orgoliu sau situație materială. S-a reîntors de fiecare dată

⁸⁷ *De vorbă cu romancierul Liviu Rebreanu*, în *Adevărul literar și artistic*, XIX, nr. 942, 25 dec. 1938, p. 7.

⁸⁸ Cf. L. R., *Cred* (1926), în *Ideea europeană*, VII, nr. 181, 1 ian. 1926; reprodus în volumul *Amalgam*.

la scris cu bucurie copilărească, convins că n-are voie să-și trădeze singura lui menire, literatura, adevărul său rost pe lume. Din fericire, n-au fost multe ocaziile în care să se fi rupt de scris, repugnându-i cariera administrativă și cu atât mai mult politicianismul. Lumea fantasmelor l-a interesat mai mult decât cea mai acută realitate, pe care, tot el, o diseca adesea cu aplecarea unui desăvârșit anatomo-patolog. Personajele operei lui, viața lor l-au interesat mai mult decât faptele reale, dovadă locul pe care acestea îl au în ansamblul însemnărilor jurnaliere. Propria lui suferință, cauzată de o boală ce se instalase cu mult înainte de a-i pricinui sfârșitul, îl consumă mai puțin decât necazul de a nu găsi începutul unui roman, de a nu limpezi imaginea unui personaj sau altul.

Multe pagini din jurnal, în special cele așternute la București, se explică și prin nevoia de a relua creionul în mână. Bucureștiul îl sîcîia cu sterilitatea scrisului, desprinzîndu-l de liniștea mereu rivnită de la Valea Mare. Era totuși nevoit să-i bată potecile, de Capitală legîndu-se mereu „piinea cea de toate zilele”. Cafeneaua literară, luptele intestinale din sînul breslei scriitoricești, lucrăturile, combinațiile de culise îl enervau, creîndu-i o stare de înstrăinare. Treburile de la Teatrul Național, de la Educația Poporului, de la Radio și reviste, de la Societatea Scriitorilor Români, pe cît de onorabile și în folosul confrăților săi, îi măcinau timpul, depărtîndu-l și mai mult de lumea cărților la care visa. Acest divorț între ce dorea să facă și ce era nevoit să accepte explică iritarea cu care încearcă să surprindă întregul context al vieții sale.

Rebreanu nu a fost istoric, nici economist și cu atât mai puțin filosof. Cînd părăsește literatura, însemnarea lui este doar a omului din cetate, răspunzător de ce aude și vede, dornic să afle cauzele ce leagă și dezleagă lumea din care face parte. În cea mai mare măsură, timpul avea să-i confirme realismul judecăților, limpezimea gîndului. Se întîmplă însă și situația inversă, cînd interpretarea imediată a unor stări sociale să se mențină la suprafața relațiilor politice, cu ecouri nefavorabile în propria lui operă. Evenimentele intervenite în viața politică a țării se succed cu o repeziune fantastică, îl ajung din urmă și-l depășesc, derutîndu-l. Elocventă este în această privință geneza romanului *Gorila*, care ocupă în paginile jurnalului său un loc deosebit. Conceput ca o satiră împotriva politicianismului burghez, romanul — a cărui istorie se deapănă pe parcursul a două decenii — se izbește de acute realități, contradictorii, sensibilizînd cu virulență conștiința artistului, obișnuit, pînă atunci, să mediteze îndelung asupra subiectelor sale.

Precum eboșele unui pictor, schițele unor portrete se completează și se contrazic în egală măsură, trădînd, pe-alocuri, lipsa de claritate a autorului lor.

Tipărend *Gorila*, Nicolae Gheran surprinde această metamorfoză, dialectica transformărilor care, spre lauda romancierului, îl vor determina, în cele din urmă, să așeze, pe același plan, părțile angajate în paginile cărții, părți simbolizînd „naționalismul cu pumnii bătuiți în piept și falsa democrație.”⁸⁹ De remarcat că la recenta reeditare a romanului un rol funcțional l-au avut propriile mărturisiri ale scriitorului, reproducîndu-se, cu același prilej, fragmente masive din însemnările sale, intercalate între 23 octombrie 1929 și 23 ianuarie 1941.⁹⁰

Jurnalul își dovedea atunci ca și acum pe deplin utilitatea, ajutîndu-ne să reconstituim, cît mai aproape de adevăr, biografia omului și a operei lui. Pe bună dreptate, istoricul Vasile Netea sublinia în articolul său din *Manuscriptum*: „Arareori spovedaniile unui scriitor au cuprins mai multă sinceritate, mai multă veridicitate și mai multă luciditate. Însumînd peste 800 de pagini, ele reprezintă deopotrivă drama și adevărul vieții și gîndirii lui Liviu Rebreanu.”⁹¹

Schimbările intervenite în structura societății românești, distanța care ne desparte de realitățile încețoșate ale generației lui, cutremurată de două războaie mondiale și de apăsarea a trei dictaturi, îngăduie cititorului de astăzi să răspundă mai clar unor întrebări ce revin adesea în paginile lui Liviu Rebreanu.

Cu toate neclaritățile pe care i le-a imprimat o epocă tumultuoasă, cu numeroase mutații politice, sociale și economice — epocă în care înseși hotarele țării aveau să se întregască și să se dezmembreze, spre mîhnirea unui întreg popor ce visase îndelung la unitatea pămîntului strămoșesc —, scriitorul rămîne, pînă la sfîrșitul zilelor lui, consecvent idealurilor nobile ale neamului său.

Judecat în lumina a ceea ce și-a propus să fie — „o spovedanie pentru mine însumi” —, jurnalul, cu implicații majore în sociologia culturii naționale interbelice, se dovedește o operă fundamentală, parte integrantă a creației literare rebreniene.

PUIA FLORICA REBREANU

Martî, 20 aprilie 1982

⁸⁹ Cf. interviul din *România*, I, nr. 13, 14 iun. 1938, p. 2, comentat de N. Gheran în L.R., *Opere*, vol. 9 (1978), capitolul „Confluente”, și în vol. 10 (1981), „Romanul romanului *Gorila*”.

⁹⁰ Cf. L.R., *Opere*, vol. 10, 1981, p. 387—440. Pînă la această dată, s-au mai tipărit în presă cîteva fragmente, sub semnătura mea și a lui V. Netea (*Spovedanii*, în *Magazin istoric*, XIII, nr. 5, mai 1979, p. 41—45), intercalate între 2 iun.—11 iul. 1940; tot V. Netea publică în revista *Manuscriptum*, X, nr. 2 (35), 1979, articolul *Liviu Rebreanu. Patosul mărturisirilor*, cu fragmente de jurnal intercalate între 1—17 ian. 1928, p. 70—76.

⁹¹ *Art. cit.*

În loc de notă asupra ediției

Oricum i-am zice — ediție critică, de referință sau de popularizare —, cartea de față este doar începutul unei acțiuni editoriale ce se cere împlinită, căci, să nu uităm, ultimele ei pagini se închid cu însemnările jurnaliere din 1935 (și aceasta de-ar fi să ne rezumăm strict la conținutul propriu-zis al volumului, omițînd aspectele textologice legate de structura ediției, de izvoarele documentare folosite etc.). Așa s-a întîmplat și cu valorificarea celorlalte opere din creația lui Liviu Rebreanu, răspîndite, multă vreme, sub diferite coperti, pînă la reluarea lor în cadrul seriei de *Opere*, prilej de reeditare, cu toate eratele de rigoare. Afirmația nu impietează defel asupra valorii și utilității ediției actuale, care, în sfîrșit, ajunge la o formă publicabilă, după 12 ani de tatonări redacționale. În ordinea urgențelor, s-ar impune deci tipărirea celei de a doua părți, cuprinzînd însemnările scriitorului din ultimii nouă ani ai vieții sale (1936—1944), perioadă bogată în evenimente, pe seama căreia au circulat și mai circulă încă felurite legende, cu și fără repere în realitate. Apoi, cu vremea, se vor adăuga, poate, și alte explicații, mai largi, mai nuanțate, în legătură cu textul tipărit, studiul și mai aprofundat al altor documente subliniindu-le, de pe acum, necesitatea. Căci, în cazul lui Liviu Rebreanu (și nu numai al său), este mai greu să scrii despre ce nu cuprinde *Jurnalul* decît despre ce conține propriu-zis.

Pentru o primă fază de cercetare, prezentarea textelor existente impunea adoptarea unui sistem de lucru care să le asigure integralitatea. De aici tentația noastră de a completa cît mai mult informația, formulă opusă trunchierilor de orice fel.

Adnotînd *Jurnalul*, am fost nevoiți adesea să revenim asupra multor documente din arhivă ori din presa literară, să le menționăm cititorului, ca surse suplimentare de informație, sau, după caz, să le sintetizăm sau chiar reproducem în întregime. Nu se putea altfel, cîtă vreme notația jurnalieră a scriitorului pornește

abrupt, din 1927, dovedindu-se lacunară chiar și după această dată. Pe de altă parte, înseși însemnările în cauză nu păstrează întotdeauna caracterul fixat inițial de autor. Propunându-și să fie o „spovedanie” pentru sine însuși, pe cât posibil detașată, așternută „la rece”, Rebreanu se depărtează adesea de scopul urmărit, multe pagini ale *Jurnalului* concurând cu agenda de buzunar; ele fixează reperele existenței cotidiene, fără prea multă selecție și, mai grav, fără un comentariu adecvat. S-ar zice că ne găsim în fața unei ciorne, care, potrivit obiceiului, abia urma să fie reluată pe alte planuri. Este, cel puțin, cazul însemnărilor de călătorie, notațiilor de la Teatrul Național, ca și al altora, care, mai târziu, ar fi putut lesne servi la scrierea unor lucrări de sine stătătoare, unele figurând chiar printre proiectele sigure: *Spovedanii*, *Jurnal de bord* etc. Romancierul n-a apucat „vârsta memoriilor”, la data decesului având aproape 59 de ani. Astfel încât notațiile lui, oricât de provizorii, se constituie astăzi, paradoxal, într-o operă „definitivă”. Este important să reținem acest lucru, mai ales când luăm în discuție structura ediției de față. Păstrarea în volum doar a „Jurnalului literar” (denumit de noi ca atare) ne-ar fi dezamăgit, lipsa de continuitate a însemnărilor fiind principala cauză. De bine, de rău, celelalte notații, oricât de lapidare, au darul de a ne spune câte ceva despre mișcarea în timp și spațiu a scriitorului nostru. Am găsit, totuși, de cuviință să delimităm sursele bibliografice, așezând câte un asterisc în fața datelor calendaristice, cu notații complementare, preluate de noi din celelalte jurnale, considerate de alți editori ca fiind de interes periferic. S-a ajuns astfel la un „jurnal al jurnalelor”, care, deși întregit, nu acoperă decât în parte golurile pomenite. Este motivul pentru care, într-o *Addenda*, am apelat la mărturisirile edite și inedite ale scriitorului, în care amănunțele biografice primau, precum și la interviurile sale. Sugestia ne-a oferit-o studiul contextului jurnalier, cu numeroase trimiteri la anchete literare, la convorbiri cu diverși gazetari, din țară și străinătate etc., înregistrate printre evenimentele zilei, dar lipsite de comentarii marginale. Preluate din presă, ele ne prilejuiesc cunoașterea mai profundă a unui crez literar, a unei atitudini statornice în viața politică și socială a epocii, a preferințelor din variile domenii ale creației spirituale și materiale etc., etc. Conținutul lor este adesea mai dens decât ceea ce ni se oferă în *Jurnal*. Nu ne gândim numai la materialele documentare privind viața și opera scriitorului de până în 1927, cu care debutează însemnările scriitorului, ci și la anii următori. (A se consulta *Addenda* anilor 1932—1935, puțin productivi în notații jurnalier.)

Disponind de numeroase documente, mărturisim că, la început, am fost tentați să separăm materia existentă, interviurile urmînd

să constituie un volum de sine stătător.¹ Am renunțat totuși la această alternativă, mai ales când am văzut situația în care se află colecțiile de ziare din depozitul bibliotecilor centrale.² Degradarea onora ne-a obligat să ne deplasăm și în țară pentru a putea reintregi textele. Astfel încît, mai bine acum decît niciodată.

Adoptînd structura actuală, avem sentimentul că multe din lacunele *Jurnalului* se anulează de la sine, „spovedania” scriitorului întregindu-se prin coroborarea documentelor.

În același sens am ținut să adăugăm și articolele-program ale unor reviste inițiate de L.R. sau conluse în colaborare: *Scena* (1917), *Mișcarea literară* (1924), *Gazeta literară* (1929), *România literară* (1932—1934).

Notele și comentariile de subsol se subordonează aceleiași intenții: întregire informației pe baza consultării arsenalului arhivistic. Ținînd seama de cercul cititorilor căruia i se adresează cartea, n-am găsit cu cale să transformăm aparatul critic într-un mic dicționar, subliniind, în primul rînd, natura relațiilor dintre personalitățile implicate în textura *Jurnalului*. De regulă, explicațiile se dau la prima intrare în scenă a personajelor, pe parcurs adăugîndu-se, la nevoie, explicații suplimentare. Sursele noastre au fost dintre cele mai felurite: de la uriașa corespondență din „Arhiva Liviu Rebreanu” (aflată la B.A.R.), la articolele din presă, de la enciclopediile și dicționarele existente, la mărturisirile unor contemporani, în primul rînd Puia-Florica Rebreanu — căreia îi datorăm numeroase informații istoriografice, îndeosebi din lumea familială —, apoi N. Kalustian, N. Carandino, Magda Crețoiu-Mavrodi, I. Finteșteanu, Eftimie Ionescu, I. Massoff, Maria Oprescu, Sereda Sorbul-Varduca, g-ral E. Bantea, N. Ilieșiu, V. Mândra, Sica Marinescu, Angela și George Dobrescu din Pitești, cărora, din nou, le aducem mulțumirile noastre. Aflați la subsol (adevărată „cușcă a sufieului”), am suportat, inevitabil, rigorile spațiului restrîns, motiv pentru care, de cele mai multe ori, am fost nevoiți să rescriem comentariile noastre. Am regretat, de fiecare dată, că trecem peste conținutul corespondenței, care ar fi colorat și mai mult adnotarea actuală, mărginindu-ne, deocamdată, să facem trimiteri la cotele B.A.R.³

În pofida repetatelor investigații, făcute în lumea familială, gazetărească sau teatrală, mărturisim că numele unor persoane amintite în *Jurnal* (uneori simple prenume) continuă să nu ne

¹ Ideea poate rămînea în proiectele seriei de *Opere*, cu atît mai mult cu cît, nu este exclus, vremea va adăuga și alte interviuri, mai mult sau mai puțin cunoscute, oportune într-un volum de sine stătător și mai puțin indicate în sumarul actual.

² Cazul revistei *România literară* (1932—1934), colecția Biblioteca Academiei R.S.R.

³ Trimiterile poartă numărul din registrul de inventar al scriitorului, lipsind încă un catalog public.

Vineri, 24 iunie 1927 [București]¹

Incep acest jurnal cu gândul să-mi spun aici tot ce am în inimă și-n suflet — o spovedanie pentru mine însumi, care altfel n-ar fi posibilă. La o anumită vîrstă începi să-ți dai seamă cît ești de singur în lume ca om sau ca individ. În realitate nu există nici rude, nici prieteni cu care să poți fi într-o adevărată și desăvîrșită comuniune sufletească. Trebuie să înțelegi că menirea omului (dealtfel cred că și a oricărei ființe vii) este să ducă singur o viață în fond solitară. Omul e o lume complectă și puternic izolată de toate celelalte lumi omenești. Legăturile cu lumile exterioare sînt doar aparente, în orice caz superficiale. Slăbiciunea și nevoile vieții te fac să-ți închipui că înțelegi pe alții, că iubești și ești iubit și înțeles. Eroare grea, despre a cărei realitate dureroasă ajungi să-ți dai seama, tocmai în clipele cînd singurătatea, majestuoasă și divină, te copleșește mai crîncen.

Însemnările pe care le voi face aici aș dori să fie o încercare de pătrundere în mine însumi, lentă, necruțătoare, francă și de absolută sinceritate. Impresiile despre alții, despre lumea din afară vor înfățișa nu senzațiile momentane, ci mai ales — așa aș vrea cel puțin — păreri filtrate prin judecata mea rece, obiectivă, ceva ca o reflectare vie în oglinda sufletului meu.

Așa, sînt sigur că se vor cuprinde aici lucruri și întâmplări prezente, viitoare sau trecute, care ar pune într-o lumină dezagreabilă și pe alții, și chiar pe mine însumi.²

Spovedaniile și frămîntările sufletești au totdeauna ceva, dacă nu chiar multă, murdărie și vulgaritate. De aceea țin să spun din capul locului că acest jurnal intim nu e destinat publicității nu numai în timpul vieții mele, dar nici după moartea mea înainte de a trece cel puțin treizeci de ani. După

¹ Peste 5 ani, folosind prilejul oferit de Facultatea de litere din București (conferința-răspuns la ancheta Institutului de literatură condus de D. Caracostea), L. R. va găsi de cuviință să se refere la cele mai importante evenimente ale vieții sale petrecute pînă la această dată. Publicate mai tîrziu cu titlul *Mărturisiri* (în *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 11, nov. 1940, și în vol. *Amalgam*, 1943), ele vizează mediul familial, anii de școală, primele încercări literare, debutul scriitorului, geneza romanelor *Ion*, *Pădurea Spînzuraților*, *Adam și Eva*. Aducînd „la zi” informația acestui Jurnal, le publicăm la sfîrșitul volumului. (Vezi *Addenda*.)

² Ideile vor fi reluate și dezvoltate în proiectele vol. *Spovedanii*, concepute în 1932 și rămase în arhivă (*B.A.R., Arb. L.R., I ms. 6*; vezi *Addenda*).

spună nimic, ele nefigurînd nici măcar în cărțile de telefon ale vremii, ca să nu mai vorbim de dicționare și enciclopedii.

Într-un cuvînt, lipsa mai multor instrumente de muncă intelectuală (bibliografii, dicționare domeniiale, cataloage și repertorii) își spune, din nou, cuvîntul. Ce să mai zicem de absența enciclopediilor consacrate în special marilor personalități ale culturii românești, între care și Rebreanu, care, în mod ideal, ar trebui să elucideze și interferențele biografice?! Deocamdată, pe oceanul datelor necunoscute, un dicționar de personaje „Rebreanu”, alcătuit de confratele D. St. Rădulescu, plutește de mai mulți ani în larg, căutînd un țarm editorial la care să acosteze.

Studiul introductiv, alegerea și stabilirea textului aparțin Puiei-Florica Rebreanu. Neîndoios, la finalizarea intențiilor sale au contribuit colaborările anterioare, fiind cazul să amintim aici strădaniile lui Radu Vasilescu, Ioana și Mihai Gafița, Vasile Netea, Nicolae Coban, Grigore Damirescu, Maria Simionescu, Z. Ornea și semnatarul acestor rînduri, care, într-o măsură mai mică sau mai mare, au dezbătut cadrul și detaliile *Jurnalului*, în vederea adoptării unei forme cît mai desăvîrșite. Chiar dacă adesea discuțiile acestora nu au pledat pentru o formulă comună de editare, dezbaterile ideilor a netezit terenul actualii construcții.

Indicii de la sfîrșitul volumului au fost elaborați de Nicolae Coban; la colajarea textelor, în faza „bunului de tipar”, cartea a beneficiat de aportul Nedeei Burcă; amîndurora le aducem, încă o dată, mulțumiri.

Cîndva, tipărind împreună cu Puia-Florica Rebreanu corespondența familială (aflată, ca și jurnalele romancierului, în posesia domniei-sale), am simțit necesar, la capătul întreprinderii, să-i iau un interviu. Aș fi încîntat dacă, sfîrșind pregătirea volumului II al cărții de față, mi-ar îngădui să repet același gen de colaborare. Ar fi un mijloc operativ de a răspunde și la eventualele întrebări puse de cititori la apariția volumului de față.

NICULAE GHERAN

27 mai—25 sept. 1983

ce va trece asemenea răstimp, socotit firește de la săvârșirea mea din viață, și dacă ar putea prezenta vreun interes pentru lumea de atunci, s-ar putea eventual publica sub auspiciile Academiei sau S.S.R. Atunci cred că cei mai mulți dintre cei ce vor figura aici nu vor mai figura în viață și astfel însemnările mele nu le vor putea pricinui nici o neplăcere. Dimpotrivă, impresiile mele sincere vor avea poate darul să contribuie la cunoașterea mai bună a vieții literare de azi și cu siguranță a mă cunoaște bine pe mine — dacă această cunoaștere ar putea interesa pe cineva...

Sîmbătă, 30 iulie 1927, Maieru³

Un vis ciudat am avut azi-noapte aici — unde, de la 6 iulie, cu o întrerupere de vreo cinci zile, cît am fost pe la București din pricina bagajelor rătăcite, am transcris mai mult la *Ciuleandra* decît am scris la *Răscoala* — un vis, în aparență cel puțin, fără absolut nici o legătură cu vreo preocupare de-a mea din ultimul timp, dacă n-o fi cumva urmarea unei notițe, citită în *Cuvîntul*⁴ de deunăzi, în care se spunea că Iorga ar fi spus, la înmormîntarea regelui Ferdinand, cîtorva liberali: „Eu, cînd va veni vremea mea, pe mulți dintre d-voastră am să vă trimit să tăieți sare!“ Sau așa ceva, nu-mi amintesc exact.

Iată visul: Părea că sînt condamnat la moarte împreună cu mai mulți alții. Mă aflam chiar pe locul de supliciu, un fel de sală imensă, cu ceilalți condamnați la rînd. Simțeam o groază placidă, din care însă m-am trezit îndată, zicînd către nevasta-meă, ori poate ea către mine: „Nu vreau să stau acum la rînd cu toții și, dealtfel, spectacolul cine știe cînd începe și de ce să stau eu atîta vreme aici?“ Și m-am dus într-un colț al sălii unde două mese lungi alcătuiau un colț ce părea era al judecătorilor. Între aceste două mese m-am vîrît (acuma eram cu Fanny și Puia lângă mine), oarecum în mijlocul judecătorilor. La masa din stînga, aproape de colț, ședea Iorga cu o foaie de hîrtie în față, care părea o listă, liniată cu roșu și scrisă, în text, cu mîna și cu o cerneală ca asta cu care scriu eu (scrisul era încă proaspăt și de aceea cerneala părea aproape albastră). Și Iorga, cînd mă vede, mă

³ La Maieru, satul copilăriei — evocat în povestirea cu caracter autobiografic, *Cuibul visurilor* (1919) —, L.R. este găzduit de vechiul său prieten Iulian Giorba. În vara anului 1927, „fiindcă m-am dus cu întreaga-mi familie, mi s-a pus la dispoziție pentru scrisul meu o sală de clasă din școala comunală, cu un pat improvizat, cu o masă lungă, firește după ce băncile se adunaseră grămadă într-un colț. Școala era veche, cu o grădină care mergea pînă la malul Someșului. Scriam numai noaptea, ca totdeauna, într-o liniște ideală. Cînd deschideam ferestrele se auzeau apele Someșului murmurînd parcă numai amintiri. În școala aceasta, cu mulți ani în urmă făcusem și eu primele clase primare, învățător fiind tatăl meu. Deseori, mai ales în primele nopți, mă pomeneam copleșit de amintirile copilăriei, întorcîndu-mă înapoi cu gîndul ca să-mi regăsesc jocurile și bucuriile, în loc să isprăvesc aventurile eroului meu din *Ciuleandra*“ (cf. B.A.R., ms. 4063). Amănunte în legătură cu zilele petrecute în Maieru și, implicit, cu istoria romanelor amintite în însemnarea de la 30 iul. 1927 ne sînt oferite în conferința despre *Răscoala*, ținută la Ateneul Român în ziua de 26 iun. 1943. (Vezi *Addenda*.)

⁴ Cotidian de orientare „trăiristă“, condus, în primii cinci ani, de Titus Enacovič (director politic) și C. Gongopol (director) iar apoi de Nae Ionescu; a apărut la București (1924—1934; 1937—1938; 1940—1941), cu numeroase remanieri redacționale în timp. Rezervat în primii ani față de creația lui L.R., ziarul va dovedi ulterior o mai mare înțelegere, în special prin recenziile și articolele semnate de Perpessicius și Mihail Sebastian.

întîmpină cu un rînjit de *Schadenfreud*⁵: „Ei, să te înveți minte altădată să...“. Nu-mi pot aminti ce-a mai spus, dar probabil că vina pentru care eram condamnat la moarte. Dealtfel ceea ce mă uluia pe mine era că nu știam de ce sînt condamnat și doar presimțeam vag că pentru cine știe ce crimă veche ce aș fi săvîrșit. (Acuma îmi trece prin minte: poate visul să fie în legătură și cu *Ciuleandra* la care lucrez.) În sfîrșit, plin de frică și de revoltă, mă adresez lui Iorga: „Îmi pare rău, domnule Iorga, că te porți așa... Nu uita că ai copii, ai copii, copii, și crima ce o faci contra mea are să se răzbune mîine asupra copiilor d-tale!“ Vorbînd, știu că îmi venea să-l înjur, să-i arunc niște cuvinte grosolane, dar mă stăpîneam cu speranța că poate totuși voi fi iertat. „Ehe, crezi că mîine ai să mai știi ce se va întîmpla?“ îmi zise Iorga cu același rînjit de bucurie. Și eu mă gîndeam că, într-adevăr, dacă voi fi executat, mîine nu voi mai fi deloc, și speram că poate totuși nu voi fi ucis. Nevastă-meă și chiar Puia, de la spatele meu, mă susțineau în protestările mele. Pe cînd vorbeam și protestam așa, îmi trecu prin minte — de-acuma, chiar dacă voi mai trăi și nu voi fi executat, nu voi mai putea intra la Academie, fiindcă am fost condamnat la moarte și va afla toată lumea, vor scrie și ziarele, oricît aș fi iertat, că era să fiu executat. Mă cuprinsese o groază mai mare decît frica de moarte parcă, și mă uitai împrejur să văd unde sînt gazetarii, dar gazetarii nu vedeam, ci numai în fund, ceilalți condamnați care părea că se dezbrăcau să se culce în niște paturi albe, înșirate cu căpătîiele spre peretele de execuție din fund... Continuum însă să fac imputări lui Iorga, care părea impresionat de imputarea mea cu copiii și stătea cu capul plecat deasupra listei.⁶ În același timp însă unul, de la stînga lui, parc-ar fi fost profesorul Gusti, îmi explica rîzînd și foarte stăruitor că lui Iorga nu i se poate întîmpla nimic, că el e prea sus ca să-l atingă blestemele mele, că n-am să intru la Academie...⁷ Asupra acestei perorații lungi mi-am dat seama că totul e vis, mi-a trecut spaima, dar perorația domnului continua și eu mă gîndeam ce ridicol sînt că mi-a fost atît de frică mai ales că nu voi intra la Academie...

⁵ Bucurie răutăcioasă, cinică (germ.).

⁶ Visul este de-a dreptul premonitoriu. Peste ani, fiind propus a face parte din Academia Română, L.R. va întîmpina obstrucții din partea lui N. Iorga (1871—1940). Motivul? Între altele, starea incertă în care s-a aflat tînărul jurnalist în timpul primului război mondial, cînd, rămas în capitala ocupată de armata germană, a colaborat, în calitate de cronicar teatral, la *Lumina*. Atitudinea istoricului față de toți gazetarii ziarului, condus de C. Stere la București, fusese exprimată încă din timpul refugiului, cînd, la Iași, N. Iorga tipărea *Neamul românesc*. Transfigurînd aceste relații, L.R. inserate demult în *Calvarul* (1919) un pasaj cu vădit substrat autobiografic, revelator pentru cunoașterea vechilor raporturi, dezagreabile (vezi L.R., *Opere*, vol. 3, p. 68). Reacția la sudalma de atunci a istoricului — apreciată în *Calvarul* ca „cea mai grea știre ce-o primisem poate în toată viața“ (*ibid.*) — lăsase urme.

⁷ Cu sociologul Dimitrie Gusti (1880—1955), romancierul va întretine raporturi cordiale (vezi corespondența aflată la B.A.R., nr. 143 144—143 151). Ca președinte al Academiei Române, numit în 1944 (anul morții lui L.R.), va aduce primul omagiu postum „creatorului romanului românesc“ (cuvîntare în plenum Academiei Române, la 15 sept. 1944, publicată în vol. *Cincisprezece elogii academice*, 1945).

Acuma, la 12,1/2 noaptea, am terminat transcrierea *Ciuleandrei*.⁸ Ce-o fi, singur nu știu. Subiectul m-a pasionat mai demult. Îl am notat, ca nuvelă, de vreo 15 ani, subtitul *Nebunul*.⁹ Așternerea pe hîrtie, astă-primăvară, la Orlat, a mers vertiginos.¹⁰ Materialul se afla încă vag și nebulos în mine: nu aveau decît numele alese, și încă nici ele toate. Acțiunea însăși trăia mai mult geometric: unul care vrea să se facă nebun și la urmă devine aieva. Exista Puiu, bătrînul și Mădălina, iar doctorul, ca ceva fantomatic. La Orlat, în vreo zece zile, s-a limpezit tot, cu o ușurință relativă, și s-a pus pe hîrtie. Matilda, internul, gardianul, mama Mădălinei, și tot restul au venit în cursul scrisului. Chiar construcția s-a făcut de la sine, pe măsură ce înainta compoziția... transcrierea a mers însă mult mai greu. Am impresia că eu însumi nu mai am puterea de muncă dinainte sau că mîinnc prea mult, mă îngreuez și de aceea nu mai pot să lucrez cu atîta intensitate. Dealtfel, în cursul transcrierii, au venit multe îndoieli. Toată afacerea asta mi se pare că suferă de un cusur mare: artificialitatea. Parcă e ceva livresc în viața pe care o trăiesc figurile. Nu știu dacă nu mă înșel, sau dacă impresia aceasta nu e din pricina *Răscoalei*, care mă preocupă mult mai mult azi și unde oamenii nu rezultă din analize, ci din fapte. O să vedem ce vor spune alții. Fanny a citit *Ciuleandra* îndată ce m-am întors de la Orlat. A găsit și cîteva pete, dintre care una am primit-o și am eliminat-o: călătoria lui Faranga cu Puiu, prin sate, după o fată, pînă ce nemeresc la Vărzari.¹¹ Din impresia ei am reținut un singur lucru: că *Ciuleandra* n-are să cucerească cititorii dornici de romane de acțiune. Firește, nici nu am sperat aceasta cînd am scris-o. Cititorii mulți îi cîștiga cu lucrurile simple, drepte, clare și puțin romanișoare. Ca desfășurare psihologică însă *Ciuleandra* oferă mai mult decît orice. Ar fi o demonstrație a artei privită ca simplu joc: nu urmărește nimic, nu vrea să propovăduiască și nici să-ți lase vreun învățămînt. Nu vrea decît să amuze în sensul larg al cuvîntului. Firește că asta nu se potrivește cu ceea ce cred eu despre artă, că adică o adevărată operă de artă trebuie necondiționat să aibă și o semnificație. Cu cît semnificația ei e mai mare (fie ea numai sufletească sau etică sau morală-socială, în sfîrșit, indiferent), cu atît efectul ei e mai puternic și valoarea mai solidă. Jocul nu are durabilitate. De aceea operele de artă prea pură sau prea sintetică, adică prea joc, rămîn mai totdeauna ca niște experiențe de laborator. În natură parfu-

⁸ Operație efectuată, cu întreruperi, între 21 iul. și 8 aug. 1927 (cf. L.R., *Opere*, vol. 7, p. 374—375).

⁹ Notățiile rămase în arhivă nu amintesc defel linia conflictuală a romanului *Ciuleandra*: „*Nebunul*, Serată la nebun. Doctorul e prezentat ei. Ea iubește bărbatul bolnăvicios.” (cf. *Arb. L.R.*, II 1, ms. 45, f. 19; vezi L.R., *Caiete*, prezentate de Niculae Gheran, 1974, p. 356.)

¹⁰ Într-adevăr, prima versiune fusese realizată într-un timp record: 2—10 mart. 1927. La Orlat, L.R. a fost oaspetele unei vechi prietene din Ilva Mare: Letiția Slăvoacă (măritată cu dr. Theodor Miron), directoarea orfelinatului din localitate. Referiri cu privire la istoria acestei variante ne sînt oferite în scrisoarea lui L.R. către Fanny și Puia Rebreanu, trimisă din Orlat la 2 mart. 1927 (vezi vol. *La lumina lămpii*, ediție îngrijită și comentată de Puia Florica Rebreanu și Niculae Gheran, 1981, p. 86—87).

¹¹ Alte impresii de lectură, de data asta aparținînd Puiei Rebreanu, sînt comentate de L.R., în scrisoarea adresată acesteia la Paris, datată 5 ian. 1928. (Vezi vol. *La lumina lămpii*, p. 109—110.)

mul de trandafiri e mai minunat pentru că trăiește în trandafiri, chiar dacă esență pură o fi mai puțină; niciodată parfumul de laborator nu va putea concura parfumul unei flori vii. Așa și în artă: dacă crezi oameni vii cu mijloace vii, faci mai mult decît cu floricelele stilistice care îmbracă numai fantoșe.¹²

Eu cu zbuciumările mele tainice, cu grija mare de-a pune în fiecare cuvînt un înțeles mai adînc, de-a spune numai cît trebuie, de-a realiza viața, de-a aprofunda un conflict sufletesc — poate că eu sînt un simplu nepuțințios! În orice caz, pentru mine creația e mai mult dureroasă decît agreabilă. *Ciuleandra* asta pentru mine e o operă în care se exprimă și se clarifică o taină sufletească mare, e cazul, des repetat, al iubirii pînă la crimă... Tratat simplu, direct, fără complicații, poate să nu mulțumească pe amatorii de acțiuni întortocheate și haletante; dar eu așa am simțit-o. Ce ușor ar fi fost s-o complic, să-i pun amor pipărat în toate felurile, să-i dau întindere, s-o fac pentru public!

În sfîrșit, ce pot să știu? De n-ar avea nici un succes, mie mi-e mai dragă *Ciuleandra* fiindcă în ea sînt instincte.

Dar acuma toate în zadar: *Ciuleandra* s-a născut și e cum e. Mi-e dragă pentru că durerile nașterii ei au fost grele. Să-i dea Dumnezeu noroc în lume!

E rîndul *Răscoalei*. Dar vai, cît va mai trece pînă ce voi vedea-o în picioare!¹³

Miercuri, 19 octombrie 1927 Buc. [urești]

Acuma, că am fixat data plecării la Paris pentru luni, 31 octombrie, trebuie să ne ocupăm mai de-aproape de toate amănunțele, și vai cîte sînt! Întîi banii, greu de adunat, apoi transmiterea lor, apoi vizele pașapoartelor și cîte de toate...¹⁴

¹² În aceste spovedanii L.R. reia o mai veche profesiune de credință, susținută ca răspuns la ancheta organizată de revista *Ideea europeană*, VII, nr. 181, 1 ian. 1926 și reuipărită, cu titlul *Cred.*, în vol. *Amalgam* [1943]. (Vezi *Addenda*.) Pentru alte paralelisme edificatoare, vezi protogeneza ideilor teoretice din *Spicuri*, în L.R., *Caiete*, 1974, p. 169—224, cu numeroase repere în conșpețele tînărului, pe marginea unor lecturi din Ibrăileanu, Anatole France, Izabela Sadoveanu ș.a.

¹³ Proiect vechi — piesă de teatru în 1910 și 1913; volum de nuvele în 1912; roman în 1919, anunțat „la ordinea zilei” într-un interviu din 1923 (*Spre ziuă*, nr. 1) —, *Răscoala* revine pe masa scriitorului imediat după terminarea romanului *Ciuleandra*. La Maieru, după un început palid (datat 1 și 2 aug. 1927), L.R. va scrie, între 9—31 aug. al aceluiași an, 123 de file din noua sa operă (întreruperi între 22 și 29 aug.). Varianta va fi abandonată. (Vezi textul și comentariile critice în L.R., *Opere*, vol. 8, 1975, p. 727—730, 755—838.)

¹⁴ În sept. 1927, Puia Rebreanu își susținuse examenul de bacalaureat (la Liceul Carmen Sylva, cu media 7,80). La rugămintea fetei, părinții hotărîsc să o conducă la Paris, urmînd să-și continue studiile la Sorbona (facultatea de științe naturale). Starea materială a familiei continuă să fie modestă, în pofida citorva cărți apărute în 1927: *Ciuleandra*; *Cuibul visurilor* (culegere de nuvele); *Cîntecul lebedei* (ediție facsimilată), *Ion* (ediție a V-a). Reales, în același an, președinte al Societății Scriitorilor Români, L.R. se bucură de o mare autoritate în epocă, continuînd însă, ca și Balzac, să trăiască mai mult din avansuri primite pentru cărți viitoare, decît din drepturile cuvenite în urma celor tipărite.

Dealtfel pașapoartele a fost treaba relativ cea mai ușoară, grație foarte amabilului și simpaticului Stoenescu, directorul prefecturii poliției. Mai mult a trebuit să umblu de ici-colo, cu diverse forme și fleacuri, pentru banii lui Fanny, pensia ei pe un an înainte.¹⁵ Vreau să iau acest avans de la Teatru, dar Corneliu¹⁶ îmi arată că nu se poate și-mi indică drumul pe la Casa Corpului didactic. Acolo, într-adevăr, Tăușanu¹⁷ m-a servit cu multă promptitudine; firește, erau forme de împlinit, doi giranți și obligația Teatrului de-a reține. Giranții mi i-a propus el: Serafim¹⁸ și Plopeanu¹⁹. S-a făcut, evident, dar a trecut o zi. Urma să se facă hîrțuile la Corpul didactic în ziua următoare, ca în cealaltă să și ridic banii. Altă încurcătură: trebuia să comunice Teatrul cîtă pensie are Fanny ca să vedem cîtă să fie suma. În sfîrșit, ieri s-a isprăvit și am luat banii: 42 750 lei. Mai socotesc să iau de la Teatrul Național avans pe tantieme 15 000 lei, de la „Cartea românească” 20 000 lei și de la livretul de depuneri 15 000 lei. Ar fi în total vreo 90 000 lei, sumă care sper să-mi ajungă.

Azi am avut un program puțin încărcat, dar toate mi-au mers prost.

De dimineață am aranjat cu șoferii; azi începe să circule mașina ziua-noaptea; începutul îl face șoferul cel nou. Balamuc cu verificarea aparatului de taxare și cu reparația pernei dinapoi.²⁰

M-am dus apoi la Culte pentru carnetele C.F.R. [ale lui] Fanny și Puia. A trebuit să zăbovesc vreun ceas pînă mi le-a făcut. În sfîrșit am trecut la Comucații pentru timbru-sec, unde am aflat cu surprindere că pensionarii Teatrului n-au dreptul la carnet de reducere, încît mi-a și oprit ambele carnete, înapoiindu-mi fotografiile. Ceea ce însemnează un spor nou la cheltuielile de drum.

De acolo mă dusei la sucursala „Blank”²¹ să mă interesez cum să completez cererea de devize. Pe urmă la „Capșa” așteptai pe Baraș²² să-i

¹⁵ În toamna anului 1927, Fanny Rebreanu își încetase activitatea la Teatrul Național, după un stagiul nu prea îndelungat (debutase, în 1911, pe scena „Naționalului” din Craiova, iar din 1912 fusese transferată la București). După datele oferite de I. Masoff în *Istoria Teatrului Național* (1937), ea încă mai figura, în 1927, printre artiștii stagiari (vezi *op. cit.*, p. 270—271).

¹⁶ Corneliu Moldovanu (1883—1952), poet și prozator, director al Teatrului Național între 1924 și 1925, 1927 și 1928. În 1924 promisese Rebrenilor că o va trece pe Fanny în rîndul societărilor Teatrului Național, angajament nerespectat. (Vezi vol. *La lumina lămpii*, p. 66, precum și nota nr. 40).

¹⁷ Grigore Tăușan (1874—1953), filosof, gazetar și profesor, membru în Comitetul Teatrului Național, director la Casa Corpului Didactic.

^{18—19} Ambii lucrau în administrația Teatrului Național.

²⁰ Dornic să-și echilibreze veniturile și cheltuielile, L.R. cumpărase un automobil de ocazie, ale cărui repetate reparații îl vor determina, în cele din urmă, să-l vîndă, cumpărîndu-și, în mai 1928, un „Chevrolet” nou. Pe timpul șederii la Paris, socotelile taximetrului vor fi ținute de prietenul Costică Nanu.

²¹ Banca „Marmorosch-Blank”, condusă la acea dată de Aristide Blank, binecunoscut în lumea literară a epocii. A creditat unele acțiuni culturale, cultivînd relații cu reprezentanții de seamă ai scrisului românesc. Numele lui figurează și în proiectele romanului *Gorila* (cf. L.R., *Opere*, vol. 9, p. 609 ș.a.), printre prototipii bancherului Leopold Goldstein.

²² Marco I. Barasch (1897—1964), publicist, iar mai tîrziu personalitate a baroului bucureștean. În cursul primului război mondial, lucrase cu L.R. în redacția ziarului *Lumina*. Ulterior va susține mai multe procese intentate de creditori împotriva acestuia, fiind delegat să aperse și unele acțiuni ale Societății Scriitorilor Români (S.S.R.). În legătură cu raporturile existente între cei doi; vezi vol. *La lumina lămpii*, scrisorile nr. 15, 29, 30, 34, 236.

dau bon de bani pentru taxele contractului S.S.R.²³ În așteptare, conversație politico-literară cu Cazaban²⁴, Davidescu²⁵, Buzdugan²⁶, Cotruș²⁷, Singiorgiu²⁸, apoi Perpessicius²⁹ și Irimescu-Cîndești³⁰. Cazaban face cîteva spirite cu Codreanu³¹ care trecea pe acolo, pe socoteala traducerii lui *Cyrano*³², și mai ales multe glume usturătoare bietului Buzdugan. Perpessicius îmi spune că e aproape aranjat să intre la *Cuvîntul*, unde va face joia un foileton de critică literară, plus zilnic un curier îngrijit etc.

Cînd am ajuns la oficiul de devize, era închis.

După-amiazi fusei întîi la comisia de cenzură³³ și de acolo iar la devize. Un funcționar îmi spune că cererile le rezolvă numai președintele Eremia și numai între 11—1 a.m., dar că trebuie să atașez pașaportul cu vizele legațiilor respective.

Plecai la sanatoriul Gerota să văd pe Camil Petrescu³⁴, care a suferit o operație de apendicită. În răstimpul cît am stat, au mai fost la el două fete și un tînar, ceea ce arată că omul are prietenii mai solide decît s-ar

²³ În 1927, L.R. contractează un nou sediu pentru S.S.R., în Bd. Academiei nr. 4 (azi Bd. Gheorghiu-Dej), menit să fie o adevărată Casă a scriitorilor.

²⁴ Alexandru Cazaban (1872—1966), figură luminoasă în ambianța familiei Rebreanu. Bunele raporturi erau influențate și de prietenia copiilor, Puia și Matilda, colege de liceu.

²⁵ N. Davidescu (1888—1954), scriitor cu reacții contradictorii față de L.R., oscilînd între lăudarea în scris a creației acestuia și uneltiri în culisele lumii literare (vezi însemnările din 31 dec. 1927, 23 și 28 oct. 1928, 2, 10, 11 și 27 nov. 1928, 6 febr. 1929 și 19 mai 1930). Veche cunoștință cu L.R. (de la *Convorbiri critice*, 1909).

²⁶ Este vorba de poetul Ion Buzdugan (1880—1967), din cercul apropiat scriitorului. Documentele aflate în arhivă (scrisoarea de la B.A.R. nr. 142 438 și epistolele din vol. *La lumina lămpii*) atestă buna colaborare a acestora (îndeosebi după 1924).

²⁷ Aron Cotruș (1891—1961), scriitor rar întîlnit în documentarul romancierului. Epistola adresată lui L.R. la 7 mai 1929 luminează sobrietatea raporturilor existente, creionînd, totodată, profilul autorului ei: „Domnule Președinte, N-am, pînă în prezent, nici o decorație și țin să rămîn și mai departe fără astfel de distincții. Vă rog deci să binevoiți a nu mă trece pe lista celor propuși pentru decorare. Cu toată stima, A. Cotruș.” (B.A.R., scrisoare din Milano, nr. 142 654.)

²⁸ Ion Singiorgiu (1892—1955), cunoscut în epocă mai ales prin studiile sale de germanistică. Documentele din arhiva L.R. dezvăluie raporturi profesionale, date între 1920 și 1943 (B.A.R., nr. 144 990—144 999). Caracter precar, ce-l determină pe romancier să-i comenteze ca atare în notațiile sale (vezi însemnările din 7 sept. 1930 și 11 nov. 1935).

²⁹ Perpessicius (1891—1971), prieten și colaborator apropiat. În calitate de critic, a fost deosebit de receptiv la operele tipărite de L.R., fiind constant în aprecierea scrisului său. (Vezi corespondența publicată de fiul său, D. D. Panăitescu, în *Manuscriptum*, nr. 4, 1981.)

³⁰ I. Irimescu-Cîndești, publicist și avocat din Tîrgoviște, prieten cu L.R. (Vezi la B.A.R., scrisorile nr. 143 436—143 441, date între 1919—1929.) Veche cunoștință de la *Convorbiri critice*, 1909.

³¹ Poetul Mihai Codreanu (1876—1957), foarte puțin întîlnit în documentele aflate în arhiva L.R. (vezi însemnarea din 19 nov. 1928 și scrisoarea de la B.A.R. nr. 142 597). Amintit într-o scrisoare de către Mihail Sadoveanu că ar fi dispus să preia, împreună cu el, directoratul Teatrului Național din Iași (pe vremea cînd în conducerea acestuia se afla Iorgu Iordan), cerere nesatisfăcută.

³² *Cyrano de Bergerac* de Edmond Rostand, pus în scenă de Teatrul Național, la 17 sept. 1927, în traducerea lui Mircea Rădulescu și în regia lui Soare Z. Soare.

³³ Este vorba de Comisia de cenzură a filmelor, de unde scriitorul primea o indemnizație, în calitate de președinte.

³⁴ Prieten încă de pe vremea începuturilor publicistice și literare, cînd ambii scriitori publicau în *Rampa* lui N. D. Cocea și în *Sburătorul* lui E. Lovinescu. Epistolele lui de la

părea. Altfel, am vorbit mai mult fleacuri. Interesante întrucîtva impresiile lui din timpul operației și a adormirii, apoi efectele injecției cu morfina...

Și venii acasă la 6,1/2 să mai sfîrșesc din cele ce am de sfîrșit : corecturi, scrisori, articole³⁵... Uf !

Paris, joi, 3 noembrie 1927

Aseară, miercuri, la ora 10 precis (ora franceză), am sosit în sfîrșit în Orașul-lumină, în Gara de Est, după un drum de 59 ore cu trenul, destul de obositor și totuși suportabil. Itinerarul a fost : București, Teiuș, Arad, Curtici, Lökösháza, Szolnok, Budapesta, Győr, Hegyeshalom, Viena, Amstetten, Hieflau, Zellam-See, Bischofshofen, Innsbruck, Landeck, Bludenz, Feldkirch, Lustenau, St. Margerit, S[ank]t Gallen, Verwusth, Zürich, Basel, Mulhouse, Altkirch, Belfort, Vesoul, Langres, Troyes, Paris.

Intrarea în Franța, contactul cu Franța l-am luat la Bâle [Basel]. N-a fost încîntător : după ce la patru frontiere (inclusiv cea românească) n-am pomenit revizie vamală — aici am avut-o deplină, cum se făcea odinioară la Predeal de unguri și români. O sală de vămuire în toată regula, toate bagajele desfăcute, cercetate, o cutie cu bomboane cîntărită (bine că n-a dat peste borcanele de dulceață), în sfîrșit... Pe urmă cabina specială pentru vizarea pașaportului, trecerea printr-o strîmtoare p[entru] controlul biletelor și de-abia pe urmă sosirea pe peronul rezervat anume Franței și urcarea în trenul francez gata de plecare. Impresia n-a fost prea bună, deși altfel oamenii foarte politicoși. Hotărît, în materie de ordine, francezii sînt tot atît de scrupuloși ca prusacii de odinioară.

Privesc cu atenție peisagiul : e nemțesc, începînd cu numele și sfîrșind cu înfățișarea ; în Mulhouse oprim — la plecare aceeași agitație de batiste de pe peron și din ferestrele vagoanelor ca și în Austria sau în Elveția, același sentimentalism nemțesc. În gări, printre călători, apar — pentru întîia oară de la noi — uniforme militare : soldații au aceeași neglijență în ținută ca și ai noștri, doar îmbrăcați mai bine, deși nu strălucit. Vorba e mai mult nemțească, dialectul alsacian ; doar ici-colo auzi cîte-o vorbă franțuzească și ai impresia că aceștia sînt ca și regățenii noștri în Ardeal,

B.A.R. (nr. 144147—144154) amplifică și nuanțează notația jurnalieră. Vezi în acest sens articolul publicat de Stancu Ilin în *România literară* (I, nr. 7, 21 mart. 1968) și cele ale lui Niculae Gheran în *Ramuri* (XI, nr. 4, 15 apr. 1974, și XII, nr. 3, 15 mart. 1975).

³⁵ Bibliografia scrierilor publicistice este sumară în 1927. De reținut colaborarea solicitată de secretariatul Comitetului de organizare a „Congresului presei latine”, ce are loc, la București, în oct. 1927. În vol. omagial *Latinitas*, L.R. publică *Două latinități (Insemnări dintr-o călătorie)*, în suita altor scrieri semnate de Ion I. C. Brătianu, Sextil Pușcariu, G. Țițeica, M. Simionescu-Rîmniceanu, O. Onicescu, Alexandru Marcu, Șt. I. Ne-nițescu și N. Iorga. Este un fragment din capitolul *Roma*, ce va fi inclus ulterior în vol. *Metropole* (1931). Episodul este întilnit și în *Glasul Bucovinei*, X, nr. 2503, 12 oct. 1927, precum și în *Universul*, XLV, nr. 266, 14 nov. 1927. Două interviuri se cer, de asemenea, înregistrate : *Dl. Liviu Rebreanu răspunde la ancheta noastră în jurul crizei teatrale*, în *Comedia*, I, nr. 40, 16 oct. 1927, p. 1 (vezi *Addenda*), și *Părerile d-lui Liviu Rebreanu [în jurul reapariției „Universului literar”]*, în *Universul*, XLV, nr. 284, 5 dec. 1927, p. 1 (vezi *Addenda*). Opinii : Conducerea unor teatre nu trebuie lăsată pe mîna nepricepuților (actori-directori amatori) ; o revistă populară este mai necesară decît oricînd.

doar că mai puțin zgomotoși. (Regățenii în Ardeal : gălăgioși, strigînd, rîzînd, toată atitudinea de cuceritori care supără pe băștinași.)³⁶

Privind inscripțiile, în goană, văd franțuzești. Tocmai îmi ziceam că aici se dezmente „provizoratul” care se vede pe la noi — cînd deodată apar table cu inscripții franceze șterse de ploaie, răsărind de subt ele scrisul german de bază. De-abia pe la Belfort peisagiul se schimbă cu totul : are ceva specific, mai puțin linear, mai simplificat și totuși solid, așezat, ieșit anume din pămîntul acesta... Dealtfel curînd coboară întunerecul, după un sfîrșit de soare superb : nori arămii pe un cer ultramarin... Apoi nu se mai vede nimic, decît negru și din cînd în cînd linii luminoase : gările care se șterg ca niște arătări în iuțeala vertiginoasă a trenului, care merge cu 80—100 km pe oră.

În tren primul francez e o familie, în compartiment cu mine : un bărbat de vreo 40 ani, antreprenor de tenis lîngă Paris, înalt, cap mare cam pătrat, ceva ca mitocanii noștri, mustață cafenie, păr aspru ; nevastă-sa mică, uscată, nas ascuțit, ochi mici răutăcioși, glas foarte neplăcut ; și un copil de vreo zece ani, cu păr creț de negru, ochii depărtați și bolbocați, buzele groase, tip de negrilon.³⁷ El citește *Le Matin*, ea un roman ieften de Rosny-aîné³⁸, iar copil[ul] *Journal de Voyages*. N-au nimic francez, afară de vorbă : ea dealtfel e elvețiană și știe nemțește...

Adevăratul prim francez îl întîlnesc pe coridor : sînt chiar doi. Unul tînar de vreo 30 ani, slab, potrivit, în negru, serios, mustața *à la gauoise*, gîtul subțire, fruntea frumoasă, bombată, ceva demn, mîndru și totuși foarte politicos în ținută — aceștia au cîștigat războiul. Împună cu bătrînul, păr alb, mic, mustața mică, albă, stropul de sînge al Legiunii de Onoare în butonieră, elastic în ținută, inteligent în privire... Vorbeau împreună serios, calm, unul (cel tînar) foarte repede, cellalt, mai rar.

Românii mei s-au mai risipit, dar în vagonul meu au rămas încă destui, iar ceilalți se plimbă mereu pe coridor dintr-un vagon într-altul, parcă ei ar fi stăpîni.

Doi unguri tineri, în costume *à la Waleffe*...

Parisul se înfățișează întii subt formă de lumină în întunec care se multiplică mereu, fără totuși a face impresia de ceva nemaivăzut. Gara de Est sobră, dimensiuni potrivite, fără ceva monumental deosebit. Hamalul, firește, mă înșeală : în loc de 2 fr. îmi cere 20 și de-abia se mulțumește cu 15 ; mă vede străin ; ca la noi. Taxiul aleargă pe Bd. Sebastopol, sosește

³⁶ În comedia *Apostolii* (1926), L.R. surprinsese manifestările de acest gen, explicînd totodată și substratul piesei : „politicianismul de afaceri și influență pe care a avut-o Unirea asupra românilor de dincolo” (vezi interviul din *Rampa*, XI, nr. 2515, 15 mart. 1926, p. 6, reluat în L.R., *Opere*, vol. 11, 1980, p. 1094—1095).

³⁷ Insemnările, telegrafice, vor fi reluate în *Metropole*. Confruntînd însă notația jurnalieră din Paris (3—19 nov. 1927) cu jurnalul de călătorie publicat în volum, observăm că foarte puține insemnări de acest gen vor fi reținute, amintirile ulterioare fiind mai puternice, eliberate de povara detaliului nesemnificativ, efemer. Judecate în raport cu multe alte „spovedanii”, insemnările ce urmează țin mai mult de agenda scriitorului, *aide-mémoire* pentru un eventual reportaj.

³⁸ J.-H. Rosny (1856—1940), scriitor francez de origine belgiană (născut : Boex), înregistrat în enciclopedia alături de fratele său, Justin Rosny (1859—1948).

în Place du Châtelet, trece Sena și L'Île St. Louis; în beznă apar turnurile Nôtre-Dame; monumentul des Victoires își arată sfîncșii; Place St. Michel, cu faimoasa fîntînă, Bd. St. Michel, Bd. St. Germain și „Hôtel des Etrangers“.

Hotelierul mă înșeală, ca la noi: deși hotelul e aproape gol, îmi închiriază camera cea mai scumpă.

Ne-am culcat însă, frînți de osteneală.

Și m-am sculat azi dis-de-dimineată.

Primul drum pe Rue des Écoles: intrarea în Sorbona. Apoi înapoi în Bd. St. Michel și pe jos înainte pînă în Rue de Rivoli. Vedem mai bine Nôtre-Dame, și Palatul de Justiție, și Prefectura Poliției, și Place du Châtelet cu cele două teatre față-n față, și monumentul Victoriilor.

Pe rue de Rivoli: „La Samaritaine“, Luvrul, Ministerul de Finanțe, magazinul „Luvru“, Place du Palais Royal, pînă la rue de Castiglione, unde mergem pînă la Place Vendôme, cu coloana pe care comunarzii au răsturnat-o și în vârful căreia Napoleon face mai bună figură ca împărații romani. Apoi pe Rue de la Paix, pînă la Place de l'Opéra, apoi la stînga pe Bd. des Capucines și de la Madeleine pînă la biserica Madeleine, unde iau mașină, și pe Bd. Malherbes și Avenue Villiers ajungem în Avenue de Wagram, la Legația română.

Nostimă legăție. O mulțime de funcționari. Caut pe d. Lecca.³⁹ E la d. ministru. Aștept. O domnișoară franceză la secretariat. Diversi tineri, toți aferaiți, alergînd, eleganți, apar și dispar: sînt secretari, atașați, consilieri și diurniști de-ai legăției. Un domn bătrînor, elegant, pas elastic, scoate capul dintr-o ușă pe care scrie: „Bureau de M.[onsieur] le Ministre“. E întristat cînd îi spun că nu-l caut pe dînsul. Mai iese de cîteva ori. Face impresia unui om care ar vrea să facă ceva și n-are ce. Din cînd în cînd îl aud telefonînd. Parc-ar fi ministrul american care se plictisește neavînd ce face, fiîndcă biuroul merge strună. E. M.[onsieur] le ministre Cantacuzène.⁴⁰

În sfîrșit apare d. Lecca. E foarte obosit de atîta muncă. Mă servește cu mare gentilețe, dar vîd bine că în silă. Caut să scap de el. O cucoană între două vîrste, foarte vopsită, cu un băiat într-o uniformă nouă. Cucoana zîmbește ispititor în toate părțile, dar n-are cine să-i accepte ispitirile. Studenți...

Sînt pofțit la d. ministru Diamandy. Cîteva saloane, o scară frumoasă, o sală de recepție, un salon de primire. Servitorul mă predă unui cancelar, care-mi deschide ușa și dispore. Dintr-un colț întunecos apare ministrul: mic, *embon point*⁴¹, figură de om suferînd, ochi blînzi, inteligenți, zîmbet... Seamănă cu cellalt Diamandy, cu Georges, scriitorul.⁴² Se așază în același

³⁹ Consilier de legăție.

⁴⁰ Notăție derutantă. La data însemnării, ministru la legația din Paris era Constantin Diamandi, cum reiese dealtfel și din notațiile ce urmează, la care se pot adăuga și referirile din corespondența publicată de noi în vol. L.R., *La lumina lămpii* (scrisorile nr. 109, 120, 122). Numele: Cantacuzène este amintit de Lucian Predescu în *Enciclopedia „Cugetarea“* exclusiv în dreptul dr. Ioan Cantacuzino (1863—1934), fost ministru în guvernul Averescu (1919) și în guvernul Iorga (1931—1932).

⁴¹ Rotofei (fr.).

⁴² George I. Diamandy (1867—1917), om politic, de orientare socialistă și apoi liberală, ministru plenipotențiar, director general al teatrelor, publicist și dramaturg. A

colț întunecos, încît de-abia se vede. Între noi o masă luminată de o fereastră. E foarte amabil. După ce discutăm chestiile cu Puia — în care îmi promite multe și cu multă afabilitate —, îmi spune cîte ceva despre cum a fost arestat și condamnat de bolșevici, cum a încheiat tratatul cu Franța etc.⁴³ Mi se pare om de treabă. Seamănă cu scriitorul Diamandy. Chiar și el e bucuros să scrie și să vorbească literatură (Diplomatul).

Olimp Grigore Ioan, atașat de presă, se plînge că sîntem cuprinși într-un cerc de dușmăni și relevoinți ziaristice.⁴⁴ Toate sforțările lui sînt zadarnice. Veșnic vești de revoluții în România cu telegrame primite de către un ziar vienez prin Belgrad, luată de „Reuter“ și adusă la Paris și publicată în ziare. Zadarnice dezmințirile și imputările. „C'est la course aux informations de sensation à tout prix!“⁴⁵ Iată presa! Iată dar cum presa de informații, pentru un interes de tarabă, publică orice știre defavorabilă, chit că a doua zi s-o dezmință și a treia zi s-o repete sub altă formă!...

Uhrinovsky⁴⁶ dorește să fie atașat de presă la Stocholm și ar traduce în suedează, cu concursul nevestei sale, care e suedează și a tradus din franceză în suedează.

Vineri, 4 noiembrie [1927, Paris]

Dimineata m-am dus la Ministerul de Externe, Rue de l'Université, 130 — să legalizez certificatele Puia. Prin Ed. St. Germain, pe lîngă Ministerul de Război și de Lucrări Publice, Camera Deputaților. Paperaserie biurocratică ca și la noi. În plus, taxe mari pentru fleacuri... M-am întors cu mașina.

Toată ziua petrecută cu înscrierea Puia. Îmbulzeală.

Multe formalități zadarnice. Masa la rest.[aurantul] „Soufflet“. Bună.

Seara la „Folies Bergères“, revista *Un vent de folie*, cu Joséphine Baker. Orgia cărnii frumoase: Joséphina — o minune.⁴⁷

înfîințat revista *Democrația română*, calitate în care intră în legătură cu L.R. încă din anul 1910 (scrisoare la B.A.R. nr. 142746).

⁴³ În 1917, C. Diamandy îndeplinise funcția de ministru plenipotențiar în Rusia, informație ce ne dă posibilitatea să-i deslușim mărturisirea. La 3 oct. 1918 a intrat în componența Consiliului Național al Unității Românești, care a dus tratative cu Aliații în vederea tratatului de pace. „Vechi diplomat, om fin, cu o vastă cultură, chiar literară. Necunoștințele literare românești știe să le disimuleze agreabil.“ (L.R., *Metropole*, p. 258.)

⁴⁴ Vezi relatări mai ample în episodul „Revoluția română“, din *Metropole* (p. 253—257).

⁴⁵ Accasta-i cursa știrilor de senzație, cu orice preț (fr.).

⁴⁶ Petre Uhrinovski, publicist, funcționar al legăției române din Paris.

⁴⁷ „Divina, incomparabila, neîntrecută.“ „Apariția ei, în costumul Evei și numai cu un briu de banane asemenea unei centuri de castitate, a stîrnit un delir. Dansul ei, «Charleston», cu tremurături de gelatină, cu elasticități de cauciuc, cu sincope neașteptate, a ridicat sala în picioare“ (*Metropole*, p. 237).

Simbătă, 5 noiembrie [1927, Paris]

Mers iar la Legație pentru adresa „Quinson”⁴⁸ și rezultatele cu pensionul Puia. Hotărît, legația noastră e veselă și plină de tineri de bună speranță. Mi-am uitat în mașina cu care am mers bunul „Bedeker”⁴⁹ și niște cărți universitare, apoi m-am întors la magazinul „Luvru”, unde Fanny făcea cumpărături pentru Puia. Plictiseală. După masa luată la „Soufflet” am mers pînă în Place de l’Opéra, unde e jurnalul luminos. Am mers apoi la „Quinson”, care e cam escrocherie. Și seara am stat în casă.

Duminică, 6 noiembrie [1927, Paris]

Umblat după casă Puia, la Mme. Cabanes și „Foyer International de L’Étudiante”. Deocamdată n-am făcut nimic. Masa luată la „Bouillon Charrier”. Bună. O vorbă despre asemenea mese.

A plouat toată ziua. O ceartă pe Bd. St. Denis.

Seara la „Concert Mayol” am văzut *Revue Blanche*, urmată de *Revue Negre*. Oroare e „arta” neagră. Joséphine Baker e bine pentru că are talent, nu pentru că e neagră.

Luni, 7 noiembrie [1927, Paris]

Toată ziua am umblat după casă Puia. Organizația de la Sorbona pentru plasarea studentelor. Să sperăm că mâine vom termina cu Puia, ca să putem vedea mai mult.

Marti, 8 noiembrie [1927, Paris]

În sfîrșit, am așezat pe Puia în pensiune (1200 fr. lunar) la Mme. Lachelier, 15 rue de l’Estrapade, etajul IV, lângă Pantheon. Pare o femeie de treabă și să sperăm că va fi bine acolo. Am dat acout 200 fr., iar mâine, miercuri d.a., se va face instalarea.

După-amiazi i-am cumpărat diverse lucruri, ca să aibă de toate...

Tot nu-mi vine a crede că ea, atît de răsfațată, se va putea obișnui repede cu o viață atît de nouă pentru ea: nouă și ca oraș, și ca limbă, și ca împrejurări sociale... Va fi mare caracter dacă va reuși să reziste cu bine!

Miercuri, 9 noiembrie [1927, Paris]

Dis-de-dimineată Fanny apare cu o minciună: că ar fi venit pensionara d-nei Lachelier, o suedeză, Astrida, să-i spună că Puia nu va fi fericită la gazda aleasă... În sfîrșit se hotărăște să se mai ducă la cîteva adrese și, dacă va găsi mai bine, să schimbe gazda, chiar cu riscul de a pierde cei 200 franci dați arvună... În Rue de Poissy a găsit foarte bine, dar două române,

⁴⁸ Agenție de bilete și abonamente pentru spectacole.

⁴⁹ Titlul unei serii de ghiduri, consultate, alături de alte instrumente de același gen, cu prilejul vizitelor în străinătate, ca și la scrierea unor pagini despre locuri neumblate (amintim că înainte de a fi văzut Parisul L.R. îl prezentase în capitolul *l'homme*, din romanul *Adam și Eva*).

fetele prof. Botez⁵⁰ de la Iași. Să mergem deci toți trei în Rue de l’Arbalète, nr. 39, la Mlle Bonnet⁵¹. Mergem. Și într-adevăr găsim foarte bine: o cameră mare, luminoasă, frumoasă, cu pat bun, cu biou, canapea, fotolii etc. Și separată de gazdă, încît Puia să fie absolut stăpînă la ea acasă... Gazda însăși simpatică, așezată. În sfîrșit, mult, mult mai bine ca la Mme. Lachelier. Baie, încălzire centrală, tot confortul modern. Cere patruzeci fr. pe zi, plus serviciul și baia. Ne tocim și ajungem la 200 fr. pe lună, inclusiv tot. Îi și plătesc pînă la 1 decembrie pensiunea.⁵² Încîntați, trecem pe la Mme. Lachelier să vedem dacă putem scoate cei 200 fr. Îi scoatem fără multă discuție, deși cucoana e afectată că a pierdut un chilipir.

De bucurie facem o masă bogată la „Duval”, iar pe urmă ele se culcă liniștite.

Am primit invitație la masă la Diamandy la Legație. O problemă: sîntem invitați numai doi... Trebuia să anunț că sîntem trei. Ceea ce reușesc, prin telefon, cu mult chin.

Între timp, pe cînd ele dorm, mă duc la C-ie. Wagon lits (Bd. des Capucines 12) și izbutesc să-mi iau biletele de întoarcere (1746 fr.).

Seara ele ar vrea să mai mergem undeva, dar n-avem unde fără mare cheltuială.

Joi, 10 noiembrie [1927, Paris]

Pentru masa de la Diamandy trebuie să luăm pantofi pentru Fanny. Plecăm și ajungem bine. Mai găsim acolo pe Banu, o d-ră Cosăceanu, așa-zisă sculptoriță, d-na Sturza⁵³, fata lui Diamandy. În timpul mesei mai sosește colonel Scheletti, atașatul militar de la Roma. Se servește: pește, friptură de fazan, pateuri, budincă de orez cu fructe. În salon vine cafeaua. Convorbire ușoară, despre toate și unele lucruri care mă interesează pentru cartea mea de impresii *Trei metropole*.

Doamna Sturza îmi cere să fac o petiție pentru schimbul de valută. E de văzut... Rămîne să mai am o convorbire cu Diamandy pentru chestia traducerilor în franțuzește...⁵⁴

Îndată după masă am dus pe Puia la gazdă. Emoții diverse. Fanny i-a aranjat frumos odaia. Am venit acasă. N-am avut răbdare și ne-am reîntors, să luăm înțelegere cînd și cum ne întîlnim mâine. I-am dus flori și niște cărți, să aibă de citit, să nu se plictisească. Era la masă. I-am auzit glasul dulce, ciripind...

⁵⁰ Octav Botez (1884—1943), profesor universitar, colaborator de seamă al revistei *Viața românească*, unde, între altele, a recenzat favorabil opera lui L.R. (XX, nr. 7, iul. 1923).

⁵¹ Eliane Bonnet (căsătorită *Bompaigne*, în 1928), întîlnită în corespondență și cu numele de *Bonela*.

⁵² Aici Puia va locui pînă la sfîrșitul anului 1929, cînd va întrerupe definitiv studiile la Paris.

⁵³ Căsătorită cu prințul D. Sturza, motiv pentru care, în corespondența familiei Rebreanu, este denumită și „Prințesa” (vezi vol. *La lumina lămpii*, scrisorile nr. 118, 120).

⁵⁴ În legătură cu raporturile culturale franco-române, vezi interviul lui L.R., *Sîntem sau nu o colonie a culturii franceze?*, în *Vremea*, IV, nr. 216, 6 dec. 1931, p. 6.

Vineri, 11 noiembrie [1927, Paris]

Aniversarea armistițiului⁵⁵. Puia sosește la 9,1/2. Explozie de bucurie. Mergem să mai cumpărăm una-alta. Ne povestește ce-a mâncat, cum a dormit și se arată foarte mulțumită. I-e greu cu orientarea, dar va veni și asta. O conducem pe urmă pînă acasă, urmînd ca după-masă să ne revedem. Ceea ce se și întîmplă, dar la ea acasă. Fanny merge înainte; eu mă duc pe la 5 s-o iau. Fanny i-a dus flori, în loc de castane de care n-a găsit pe drum.

Sîmbătă, 12 noiembrie [1927, Paris]

Era vorba să mergem astă-seară la „Odeon“, să vedem *L'Assomoir*⁵⁶. N-am putut lua bilete nici pentru mîine, nefiind valabile abonamentele „Quinson“.

De dimineață Puia a venit iar. I-am cumpărat papuci, pantofi, ciorapi și așa am dus-o acasă. Iar după-amiazi un drum lung de tot pe jos. Proiectul era: solduri la „Luvru“ — pentru cadourile de dus la București, la „Guerlain“ să-și ia Puia pudră și parfum, la Elena Văcărescu⁵⁷. Am trecut pe la „Odeon“, apoi pe jos, peste Pont-Neuf, prin curtea „Luvrului“, la magazine, unde era o îmbulzeală imensă și unde am cumpărat pentru Puia și Fanny o frumoasă hîrtie de scrisori cu monogramă tăiată, precum și cravate pentru cadouri. Apoi, pe jos, pe Rivoli și Champs-Elisées. Drum lung, lungit de ele prin opriri nesfîrșite la toate vitrinele. Cînd am ajuns la „Guerlain“ am găsit închis: sîmbăta după-amiazi e închis. La Văcăresca de asemenea era prea tîrziu, și Puia nu mai putea de picioare. Cu un taxi am dus-o acasă. Ne-am întors pe jos la hotel, cumpărînd pe drum mînuși pentru Sereda⁵⁸.

Duminică, 13 noiembrie [1927, Paris]

Puia vine de dimineață. Să vedem „Luvrul“⁵⁹. La 10,1/2 am intrat și n-am ieșit decît la 3 d.a. Am colindat la repezeală aproape tot, fără să ne oprim deosebit la nimic. Trebuie să revenim. Puia e foarte obosită, de-abia se ține. Și infometată. Am venit la „Duval“, unde am luat o masă abundentă. Pe urmă s-a culcat la noi pînă la 6, cînd am dus-o eu acasă cu mașina.

Fetița pare cam abătută. E foarte bine la gazdă, dar am impresia că i-e urît și, dacă nu i-ar fi rușine, s-ar întoarce cu noi acasă. Am stat cu ea pînă au chemat-o la masă. Să vedem mîine, cînd va începe școala, poate și-o mai veni în fire...

⁵⁵ Armistițiul de la Compiègne, încheiat, la 11 nov. 1918, între puterile Antantei și Germania învinsă.

⁵⁶ Dramatizare de William Busnach, după romanul lui Émile Zola, prezentată, în 1879, cu mare succes (s-a jucat de peste 300 de ori).

⁵⁷ Elena Văcărescu (1866—1947) era stabilită la Paris încă din 1891.

⁵⁸ Sereda Sorbul (n. 1916), fiica lui Mihai Sorbul. S-a născut în casa Rebrenilor din strada Primăverii nr. 19.

⁵⁹ Ecoul literar al vizitei — în *Răzbumarea Venerei*, episod antologic, poate cel mai izbutit, din vol. *Metropole* (p. 290—294).

Luni, 14 noiembrie [1927, Paris]

De dimineață Fanny s-a dus la Sorbona pentru a lua răspunsul asupra echivalenței de bacalaureat. Era gata. I-a dat un buletin să plătim diferitele taxe pe 2 trimestre (inscripție cîte 60, bibliotecă cîte 10, laborator cîte 25 fr. pe trimestru) în Rue Gît le Coeur, 2. Am făcut puțina coadă și s-a plătit. Puia a venit de la 1 la restaurant să-și ia cartă provizorie de imatriculare.

Cînd sosim de la restaurant, mi se comunică că prof. Mario Roques⁶⁰, căruia îi trimisese o pneumatică, va veni să mă vază la 2—2,1/4. La 2 h. 5' a fost aici. L-am adus în cameră. Am vorbit întîi de Puia, căreia s-a oferit să-i dea ajutor din contribuția statului francez: să-i facă un certificat de la Blaringhem⁶¹. Pe urmă despre chestia traducerii de opere românești în franțuzește. Mi-a expus niște idei și programe ale lui. Să vedem ce va fi. La sfîrșit m-a invitat să-l văd la Sorbona vineri dim., 9—11.

Între timp a sosit și Puia, care n-a avut loc la lucrările practice. Cu ea s-a dus Fanny la Facultate, unde a terminat cu toate formalitățile.

Am dus pe Puia pînă acasă și i-am luat pașaportul ca să-i facem și formele la poliție mîine.

Marti, 15 noiembrie [1927, Paris]

Cu Fanny, spre poliție. Viza la pașaportul meu. Pentru Puia sînt mai multe forme de făcut. Să le facem. Apoi am vizitat Nôtre-Dame și pe dinlăuntru. Pe urmă la legația austriacă, unde am primit viza pe pașaport pentru 71 fr. Apoi am vizitat Soldatul Necunoscut⁶², sub Arcul de Triumf și, tot cu metroul, ne-am întors.

După-amiazi Fanny s-a dus să vază pe prof. Dangeard⁶³, care a primit-o foarte bine și i-a prezentat pe d-ra Eftimiu⁶⁴, sora lui Victor Eftimiu⁶⁵.

Miercuri, 16 noiembrie [1927, Paris]

Cu Puia-Fanny la prefectura poliției pentru biletul de identitate al Puiei. Am fotografiat-o repede și i-am făcut formele. Urmează să fie ulterior convocată ca să-i dea biletul. I-am cumpărat apoi un curs de botanică de Bonnier.

⁶⁰ Mario Roques (1875—1961), profesor de limbi romanice (preda la Sorbona și cursuri de română), membru corespondent al Academiei Române (1914). A înființat la Paris „Institutul de filologie română“, fiind și directorul revistei filologice *Romania*. Va păstra bune raporturi cu L.R. (o scrisoare trimisă romancierului se află la B.A.R., nr. 144 915).

⁶¹ L. Blaringhem, profesor de științe naturale.

⁶² Vezi *Soldatul necunoscut*, în vol. *Metropole* (p. 246—249).

⁶³ Pierre A. Dangeard, profesor universitar de botanică la Facultatea de științe de la Sorbona.

⁶⁴ Panca Eftimiu (căsătorită Heim), doctor în științe naturale la Sorbona, întîlnită adesea în corespondența Rebrenilor (vezi vol. *La lumina lămpii*, scrisorile nr. 114—120, 122—123, 129, 132, 162, 165, 167, 169, 171, 173—179).

⁶⁵ Victor Eftimiu (1889—1972), veche cunoștință încă din vremuri de restrînte (epistolele aflate la B.A.R. nr. 142 828—142 843 sînt date între 1910 și 1943). A întretinut cu L.R. raporturi urbane, adesea prietenești, dublate uneori de explicabile rivalități (mai ales în privința conducerii Teatrului Național).

După-amiazi cu Fanny la „Bon Marché”. Am cumpărat diverse fleacuri.

Seara Fanny suferă greu de cap.

Joi, 17 noiembrie [1927, Paris]

Puia, neavînd curs de dimineață, a venit la noi să mergem la „Guerlain”. Ghetele noi o strîngeau să-i stîlcească picioarele. Le-am schimbat cu cele de lac ale lui Fanny pentru circumstanța. Am mers cu metroul — i-a plăcut Puichii. Au cumpărat. Am vrut să ne ducem și la „Grand Palais”, unde e „Salonul de toamnă” — am renunțat, fiind scumpă intrarea. Am mai cumpărat mici parfumuri pe-aici. Și am însoțit pe Puia spre casă.

După-amiazi am fost la Sorbona, unde Fanny a aranjat cu niște „comisari” pentru cursurile Puiei. Pe Blarengem nu l-a putut prinde. Am mai hoinărit cu Puia pînă acasă...

Vineri 18 noiembrie [1927, Paris]

De dimineață am expediat iar o serie de cărți poștale. Apoi cu Fanny la Universitate. Am văzut pe Roques, care mi-a arătat biblioteca românească și mi-a spus că „Rieder”⁶⁶ ar fi dispus principial să se ocupe de lansarea cărților românești. Mi-a oferit și un discurs de-al lui dedicat... Am văzut apoi pe secretarul Facultății de Științe, Tom Beck, căruia i-am cerut certificatul de înscriere a Puiei.

Am luat masa — la „Boulant”.

După-amiazi am fost cu Fanny la „Printemps” și „Lafayette”, de unde a mai luat cîte ceva, în vreme ce eu am dat butonul [lui] Grămătescu* la reparat pe Rue Auber. Revenind la Sorbona, Fanny a mai vorbit cu Dangeard, iar pe urmă ne-am dus la d-ra Eftimiu, unde am stat de vorbă 1/2 oră.

Și iar am condus puțin pe Puia spre casă.

Sîmbătă, 19 noiembrie [1927, Paris]

În vreme ce Fanny s-a dus la Puia să-i aranjeze rufăria și în general gospodăria, eu m-am repezit în Place Vendôme, la Ureche, directorul de la „Marmorosch-Blank”, să văd cum să trimit fetei banii și cum să-i păstreze ea aici. Apoi am trecut la Legația română să-l văd pe Diamandy. N-am putut și m-am întors, după o convorbire cu Lecca.

După-amiaza am petrecut-o la Puia.

[31 decembrie 1927, București]

În cursul ultimei zile a anului n-am trecut deloc pe la „Capșa” și deci n-am avut de auzit nimica literar. Am fost la sediul S.S.R., unde zugravii au terminat aproape, asemenea și parchetarii, și unde acum electricianii trebuie să instaleze lămpile ce au fost aduse azi și luate în primire de

⁶⁶ Casă de editură și librărie.

* Vezi infra, p. 20, nota 87.

ei.⁶⁷ Trecînd pe la „Alcalay” mi-am cumpărat un stilou Waterman, cu care chiar scriu acum, și apoi am coborît spre fotograficul Tzatzu de unde să iau niște probe ale fotografiilor făcute deunăzi mie și lui Fanny. Și pe bulevard întîlnesc pe Lovinescu⁶⁸. Ca să nu treacă ziua fără să fi văzut un literat.

Timp de o jumătate de oră mi-a vorbit numai despre Perpessicius în legătură cu articolele acestuia despre *Evoluția poeziei lirice*⁶⁹. (Uitam să notez că mai înainte am întîlnit și pe Arghezi, căruia nu m-am putut opri a-i spune, în cuvinte puțin șovăitoare, vrînd să fie măsurate, cît de mult mi-au plăcut versurile lui. „Dar d-ta nu citești versuri”, mi-a spus el, încîntat vizibil și oferindu-se să-mi trimită volumul, ceea ce eu am refuzat. Ca o concluzie i-am spus că nu-i văd nici un concurent azi în poezie. Mi-a strîns mîna cu mare efuziune și mult mișcat. Se simțea jenat mai cu seamă că am făcut o aluzie, foarte ușoară, la articolul lui de odinioară despre *Ion*.⁷⁰)

Lovinescu, hotărît, merge pe urmele lui Mihail Dragomirescu. Cu deosebirea că marea-i încredere în sine și orgoliul încearcă să le ascundă subțire maniere civilizate.⁷¹ Și încă cu deosebirea că, în fond, credințele lui critice

⁶⁷ Relatarea pregătirii sediului și a inaugurării (programată pentru 22 ian. 1928 — dată nerespectată) în vol. *La lumina lămpii*, p. 111—112. Tot acolo, alte acțiuni întreprinse de președintele S.S.R.: adunare de fonduri pentru acoperirea cheltuielilor, premii, cataloage, adunări generale, socoteli financiare etc.

⁶⁸ E. Lovinescu (1881—1943), unul dintre cei mai buni și mai nobili prieteni ai scriitorului, încă de la venirea tînarului ardelean în capitala țării (15 oct. 1909). Documente cu caracter epistolar (datate începînd cu 2 dec. 1909) atestă raporturi cordiale, de o ireproșabilă colegialitate. Peste ani, în cenaclul și la revista *Sburătorul*, L.R. se număra printre colaboratorii fervenți (citește și publică schițe și nuvele, întreține o cronică teatrală, se ocupă o vreme de secretariatul redacțional etc.). La apariția lui *Ion*, E. Lovinescu s-a dovedit a fi cel mai entuziast și mai autorizat cronicar al operei, salutînd-o în patru numere consecutive ale revistei sale (*Sburătorul*, II, nr. 30, 31, 32 și 33, din 4, 11, 18 și 25 dec. 1920), ca un eveniment crucial al literaturii române. „*Ion* — scria atunci criticul — e cea mai puternică creațiune obiectivă a literaturii române, și cum procesul firesc al epiceii e spre obiectivare, poate fi pus pe treapta ultimă a scării evolutive.” (Consultă și vol. E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ediție de N. Scurtu, 1981, p. 263—272, și articolul lui Stancu Ilin, *O corespondență E. Lovinescu — L. Rebreanu de interes major*, în *Tribuna*, XVI, nr. 35, 31 aug. 1972, p. 10—11.)

⁶⁹ Cu acest titlu, E. Lovinescu publicase, în 1927, al treilea volum din *Istoria literaturii române contemporane*. „Mențiunile” lui Perpessicius apar în ziarul *Cuvîntul*, III, nr. 951, 958 și 966, din 9, 16 și 24 dec. 1927, p. 1 și 2.

⁷⁰ Este vorba de articolul *Cum se scrie românește*, tipărit de T. Arghezi în *Cuget clar* (I, nr. 1, febr. 1922, p. 99—104), articol denigrator. „Un artist se spînzură și nu dă la tipar asemenea rezultate” — este concluzia comentatorului, după lectura a 27 pagini din roman, „cîte am avut puterea să îndurăm” (*ibid.*) Timpul va corecta eroarea cronicarului, alegerea lui L. R. în fruntea S.S.R. creînd prilejul celor doi scriitori de a-și cîntări prietenia în felurite moduri (vezi la B.A.R. scrisorile nr. 142 009—142 014, precum și articolul lui N. Gheran, *Arghezi — Rebreanu. Raporturi discrete*, în *Ramuri*, XI, nr. 3, 15 mart 1974).

⁷¹ Aluzie răutăcioasă și nedreaptă, deopotrivă la adresa lui E. Lovinescu, cît și a lui Mihail Dragomirescu (1868—1942). Ca și primul, cel de-al doilea critic jucase un rol deosebit în viața prozatorului. Încă înainte ca acesta să fi pus piciorul în București, „prea stimatului domn Mihail Dragomirescu, profesor universitar, director al Bibliotecii enciclopedice Socec, directorul revistei *Convorbiri critice*” — cum i se adresează tînarul din Prislop, la 28 apr. 1909 —, îi citise și comentase unele încercări literare. După venirea în Capitală, L.R. este angajat la un ziar cu sprijinul aceluiași critic, care îi publică, totodată, și primele nuvele scrise în București, în revista pe care o conduce. Tot el prefațează elogios vol. *Golanii* (1916), întrevăzînd (surprinzător!) evoluția tînarului scriitor. Notația din jurnal pare

sînt mult mai şubrede şi mereu supuse unor revizuirii pe măsură ce cineva izbuteste să-l ciocănească mai persistent.⁷² E de prisos să notez că se crede imperatorul criticii române actuale şi că vorbeşte cu milă aproape de toţi ceilalţi confrăi ai săi. Îşi închipuie că un cuvînt al lui poate să consacre sau să dărîme imediat.

Acum e cu „modernismul”. Formula lui, care o fi, o crede absolut suverană.⁷³ Compătimeste deci pe oricine nu o adoptă fără şovăire. Aşa pe Perpessicius. Zice că şi-a semnat actul de sinucidere cînd a sfîrşit ultimul foileton cu declaraţia că spiritul cărţii lui e greşit.⁷⁴ De vreme ce şi el e „modernist”, nu-i era permis să spună asemenea lucru, fără să se compromită iremediabil. Fireşte, nu admite că ar putea fi vorba despre o convingere. Caută şi oferă explicaţii lăaturalnice: a scris aşa Perpessicius pentru că e nemulţumit cu spaţiul şi locul ce i-a acordat lui în carte, între umorişti şi ca urmaş sau elev al lui A. Mirea.⁷⁵ Şi a mai scris aşa pentru că la *Cuvîntul* nu i s-ar fi îngăduit să-l laude, cei de-acolo fiind tradiţionalişti şi duşmani.⁷⁶ Constată apoi că, deocamdată, cartea lui a avut darul, în loc să fie un prilej de unire pentru modernişti, să semene între ei o profundă discordie şi nemulţumire, ba chiar certuri directe, în sfîrşit, să tulbure mai rău apele, în loc să le limpezească. Dar nu-i trece prin gînd nici un moment că s-ar putea ca vina acestui efect neaşteptat să o aibă cartea însăşi sau defectele ei.

să fie reflexul unei supărări trecătoare, dovadă şi faptul că, în 1928, preşedintele S.S.R. va sărbători cu cinste aniversarea celor 60 de ani ai fostului său ocrotitor. În cazul lui E. Lovinescu, maliţiozitatea se explică prin lipsa de entuziasm, manifestată la apariţia romanului *Adam şi Eva* (1925). Tăcerea criticului îl supără pe L.R. mai mult decît sudălmile de odinioară ale lui Argezi, prezent şi el, cum am văzut, în acelaşi context jurnalier.

⁷² Referire la „revizuirile” literare — intitulate ca atare de însuşi E. Lovinescu, încă de pe vremea cînd începuse să le publice la *Sburătorul*. Dealminteri, el a şi fundamentat teoretic necesitatea revizuirii opiniilor critice (vezi *Sincronism şi diferenţiere*).

⁷³ Iniţia formulare a teoriei lovinesciene s-a afirmat în domeniul socialului, criticul susţinînd în cele trei volume ale *Istoriei civilizaţiei române moderne* (1924—1925) „că procesul civilizaţiei noastre, ca şi al tuturor statelor intrate brusc în contact cu Apusul în solidarismul unei vieţi cu mult mai înaintate, nu s-a făcut evolutiv, ci dintr-o necesitate sociologică, revoluţionar. Nu era vorba de a exprima o preferinţă, ci de a scoate o concluzie din analiza procesului de formaţie şi a altor civilizaţii tinere cu destîn identic. Principiul acestei fatalităţi sociologice, criticul l-a denumit *sincronism*, pe baza căruia civilizaţia noastră actuală s-a format prin importare integrală, fără refacerea treptelor de evoluţie ale civilizaţiei popoarelor dezvoltate pe cale de creştere organică. [...] Dezvoltată în *Istoria civilizaţiei române moderne*, violent contestată de toată literatura tradiţională a timpului, această idee de sincronism, ce implică modernismul ca un principiu de progres, a fost aplicată apoi în cele 5 volume ale *Istoriei literaturii române contemporane, 1900—1929*” (E. Lovinescu, *Istoria literaturii române, 1900—1937*, p. 58—59).

⁷⁴ Amintind acest „spirit”, Perpessicius conchide, într-adevăr, că „toate calităţile scriitoriceşti ale d-lui Lovinescu nu pot învinge impresia de incertitudine critică în care d-sa ne aruncă” (*Cuvîntul*, III, nr. 968, 24 dec. 1927, p. 2).

⁷⁵ Mai mult decît atît; amintind că Perpessicius purcede din „linia laterală” a lui A. Mirea (pseudonimul poezilor St. O. Iosif şi D. Anghel), E.L. ţine să menţioneze că-i lipseşte „virtuozitatea sau căutarea ei, truda cu efecte multicolore de cuvinte, îi lipseşte chiar spiritul” (*op. cit.*).

⁷⁶ La data aceea, în afară de Titus Enacovici şi C. Gongopol, directorii *Cuvîntului*, mai semnau articole Nae Ionescu, M. Eliade, P. Şeicaru, Cezar Petrescu, I. Vinca, M. Sebastian, G. Breazul şi mulţi alţi colaboratori, cu orientări politice şi estetice diferite.

Pe urmă îşi arată indignarea împotriva lui G. Călinescu din pricina articolului acestuia din *Gîndirea*.⁷⁷ Nu poate înţelege cum un om, căruia el i-a pus condeiul în mină, căruia i-a dat ospitalitate în casa lui, să fie atît de ingrât şi să-l atace, nu în opera lui, ci mai ales în persoana lui...

Îmi reclamă *Ciuleandra*: toată lumea a citit-o, toată lumea o laudă, Aderca e încîntat — numai el o aşteaptă mereu. (I-am trimis-o asta-seară.)

Mai spune că Barbu⁷⁸ a fost montat, în taină, de Davidescu să scrie articolul împotriva lui. Şi alte diverse mici cancanuri... E un amator grozâv de fleacuri literare. Toate bîrfelile le savurează. Are cred informatori anume care îi raportează tot ce se şopteşte la „Capşa” şi pretutindeni unde frecventează scriitorii. Aşa îmi destăinuie că tînărul Călinescu, dealtfel talentat, a fost şase luni în balamuc, ca şi Barbu. El ştie secretele tuturor scriitorilor şi e în curent cu tot ce se pune la cale în materie de literatură. Îmi vine a crede că cenaclul lui n-are, în fond, alt scop decît să-i dea posibilitatea să se informeze mai comod despre cele ce se petrec în viaţa literară.

În sfîrşit m-a invitat insistent pentru azi să ciocnim un pahar de vin. Am refuzat delicat, pentru că am şi eu oaspeţi...

Curios e cum se formează părerile despre o carte. Pilda o oferă *Ciuleandra*. Amicul meu mi-a dat prima impresie, care n-a fost tocmai bună. Se ascundea omul, dar nu izbutea îndeajuns. M-a mîhnit mult, trebuie să recunosc, fără să ofi arătat nimănui. Sînt sigur că amicul meu n-a fost atît de discret faţă de alţii şi a spus net că nu-i place. Azi protestează supărat că, pardon, i-a plăcut foarte mult şi etc. Dar azi atmosfera s-a închegat mai bine. A pornit de la Davidescu, pe cît mi se pare, şi cu Perpessicius. Amîndoi au umplut „Capşa”. Perpessicius a venit cu un articol aproape ditirambic în *Cuvîntul*.⁷⁹ De-acuma zvonul se răspîndeşte aprig. Nimeni nu mai spune decît superlative. Buzdugan crede că poate să fie cel mai bun roman al meu. Davidescu a lansat formula că fiecare capitol e o coloană dorică de granit. În cîteva zile a devenit aproape obligatoriu să mi se facă un compliment, să mi se adreseze o laudă... Întrebarea însă e: va dura atmosfera aceasta? Nu cumva excesul va provoca reacţiune? În orice caz, nu mă mai pot teme de o neînţelegere a cărţii sau de o depreciere. Fiecare găseşte cîte ceva de relevant: Sorbul⁸⁰ socoate că descrierea jocului e de antologie, iar Buzdugan,

⁷⁷ Este vorba de articolul *Eugen Lovinescu*, publicat în *Gîndirea*, VII, nr. 12, dec. 1927, p. 351—355. Peste 10 ani, G.C. va mărturisi că *Gîndirea* i-a solicitat acest articol negativist (*Celelalte portrete ale d-lui E. Lovinescu*, în *Viaţa românească*, XXIX, nr. 10, oct. 1937, p. 119—121). Realitatea este şi mai stranie, căci, de-ar fi să ne oprim doar la acest interval, G.C. a semnat numeroase articole contradictorii în care referirile la opera lovinesciană pendulează între denigrare şi apologie. Acest zigzag critic l-a făcut pe E.L. să scrie articolul *Careu de portrete* (*Adevărul*, LI, nr. 16 393, 10 iul. 1937, p. 1—2), subliniind oscilaţiile confratelui său.

⁷⁸ Ion Barbu (1895—1964), veche cunoştinţă a lui L.R., de pe vremea cînd ambii frecventau cenaclul „Sburătorul”. Apariţie fulgurantă în paginile acestui *Jurnal*; romancierul nu l-a socotit niciodată „dincolo de barieră”, ca să folosim propria-i expresie (25 ian. 1932).

⁷⁹ Vezi *Cuvîntul*, III, nr. 9, 30 dec. 1927, p. 1. Republicat în vol. *Menţiuni critice*, 1934, p. 68—78. Binevoitor şi mai puţin ditirambic, articolul subliniază vigoarea cu care romancierul îşi stăpîneşte subiectele, continua înnoire a artei sale.

⁸⁰ Mihail Sorbul (1885—1966); dramaturgul era cumnat cu L.R., fiind căsătorit cu Marioara, sora mai mică a lui Fanny. Prietenia romancierului cu Sorbul este veche, veri-

despre același pasagiu, spune că l-a făcut, citindu-l în tren, să i se miște picioarele parcă, să joace și el. Cuvîntul „ciuleandra“ nu va mai fi în limba noastră neînțeleș.

Despre sinceritatea lui Perpessicius n-am de ce să mă îndoiesc. La *Adam și Eva*, chiar în revista mea a știut să fie cît se poate de rezervat.⁸¹ Cu atît mai mult ar fi putut acuma. Dar Davidescu? Sinceritatea lui e îndoielnică. Să-i placă atît de mult? Se poate. I-au plăcut și celelalte cărți ale mele. Dar de la plăcere pînă a o exprima cu atîta insistență e o cale, mai ales la dînsul care își calculează fiecîre gest literar.⁸² Poate că, lăudîndu-mă pe mine, vrea să lovească, prin rîcoșeu, în cineva? În *Universul literar* de azi critică urît volumul III din *Medelenii* lui Ionel Teodoreanu.⁸³ Asta încă n-ar putea fi un motiv serios. Un interes direct? Mi-a dat alaltăieri romanul său *Vioara mută*, să-l citesc în extrasele din revistă și să-i spun ce cred. Ar dori să-l tipărească la „Cartea Românească“ și contează pe sprijinul meu.⁸⁴ Poate din pricina asta apologia *Ciuleandrei*? Tot parcă n-ar fi o explicație suficientă. Tot așa mi-a citit și *Conservator & C-ia*, i l-am recomandat lui Benvenisti⁸⁵ pentru editare, i-am dat premiul S.S.R. — și totuși n-a suflat nici o vorbă despre *Adam și Eva*, cum nu scrisese nici despre celelalte, oricît altfel spunea, dar fără insistență, că-i plac. Știa deci că și acuma, pentru noul său roman, ar fi avut concursul meu, fără vreo contravaloare. Atunci?⁸⁶ Mister.

Și iată cum se încheie un an cu o bucurie mare. Căci, în definitiv, *Ciuleandra* era un risc și din risc a ieșit o biruință...

Să adaug la sfîrșitul zilei, adică noaptea tîrziu, că azi, Anul nou, am avut la masă pe Grămătescu⁸⁷, un adevărat fiu de boier, subțire, delicat, cult, cu care e o plăcere să stai de vorbă. A și stat pînă pe la șase și am vorbit de toate, mai ales despre Paris, unde el a făcut Universitatea.

ficată de sărăcie și idealuri comune. Se cunoscuseră în cercul lui M. Dragomirescu, legîndu-și numele și de încercarea de a scoate împreună o revistă teatrală (*Scena*, sept. 1910—ian. 1911). Este unul dintre puținii recenzenți ai volumului de debut, publicat de Rebreanu, la Orăștie, în 1912. Amicizie constantă. (Vezi corespondența la B.A.R., nr. 145 112—145 138.)

⁸¹ Referire la recenzie publicată în *Mișcarea literară*, II, nr. 29, 30 mai 1925 (revistă înființată de L.R. și Al. Dominic, tipărită între 15 nov. 1924—oct. 1925), în care laudele, predominante, sălășluiesc alături de mici insatisfacții.

⁸² Indiferent de mobil, N. Davidescu va scrie cea mai frumoasă recenzie la *Ciuleandra*, accentele entuziaste fiind puse pe finețea procesului psihologic dezbătut în roman. (vezi *Universul literar*, XLIV, nr. 2, 8 ian. 1928, p. 24).

⁸³ Articolul lui N. Davidescu, intitulat *Intre coeficient și număr. Ionel Teodoreanu: „Intre vînturi“*, a apărut în *Universul literar* (XLIV, nr. 1, p. 10, 1 ian. 1928).

⁸⁴ Tipărit la început în *Universul literar* (1926—1927), romanul *Vioara mută* va fi publicat la Editura literară a Casei Școalelor, în 1928.

⁸⁵ Simon Benvenisti (1870—1924), editor, îl ajutase pe L.R. să-și tipărească primul roman („Fără entuziasm și înțelegerea acestui mirunat suflet, *Ion* n-ar fi apărut atunci” — *Vremea*, VIII, nr. 416, 1 dec. 1935, p. 5). La recomandarea acestuia, S.B. publică romanul *Conservator & C-ia*, la Editura Ancora, în 1924.

⁸⁶ Răspunsul și-l va da mai tîrziu (vezi notațiile din *Jurnal*, datate 23 oct. 1928).

⁸⁷ Grigore Grămătescu, fost vecin în imobilul pe care Rebreanu îl ocupaseră în str. Polonă nr. 13, et. I, între 1923 și 1924. (De la sfîrșitul anului 1924, locuiau în str. Popa Tatu, nr. 85, unde ocupau, pentru prima oară, un apartament mai bun: vestibul, sufragerie, dormitor mare, birou, salonaș, dependințe.)

Simbătă spre duminică, 1 ianuarie 1928
[București]

Nu s-ar putea oare să scriu regulat aici întîmplările, dacă nu zi cu zi, baremi cînd mi se par mai de seamă, din viața literară a unui an? Și dacă încep chiar în noaptea revelionului fi-voi oare mai diligent?

Întîi, după bătăile de ceasornic care au pus capăt anului 1927, am scris Puicuții.¹ Cît mi-e de dragă fetița asta! Cît de mult îmi lipsește veselie ei, dragălașurile ei, tinerețea ei, care parcă-mi dădeau și mie mereu iluzia tinereții veșnice! Am ajuns să-i scriu mereu atît de melancolic și de sentimental, încît de multe ori îmi zic că asta nu poate fi decît efectul unui egoism inconștient. În definitiv, fata are nevoie acolo de încurajare ca să poată rezista. Ea e singură în mijlocul Parisului străin, pe cînd eu aici, slavă Domnului!

Luni, 2 ianuarie [1928, București]

Se pare că *Ciuleandra* se bucură într-adevăr de o apreciere deosebit de bună. Pe unde am văzut cîte-un bilanț literar al anului trecut, *Ciuleandra* e socotită ca evenimentul anului. Așa în *Dreptatea*², așa în *Lupta*³... Azi, în *Adevărul*, Theodorescu-Braniște publică un foileton de-a dreptul entuziast.⁴ Nu mai poate fi vorba să caut dedesubt prietenii sau gentilețe. E prea francă, prea spontană primirea bună.

Firește, n-am să mă îmbăt de satisfacție. Vor veni curînd și adversarii să reducă din corul elogiilor. Parcă cei de la *Viața românească* vor primi cu inima ușoară asemenea însuflețire?⁵

¹ Epistolă publicată în vol. *La lumina lămpii*, p. 105—106; din Paris, în aceeași zi, fata îi scrisese lui L.R. (*op. cit.*, p. 107—108).

²⁻³ „Aprecierile“ pomenite nu au consistență critică, fiind de evidentă circumstanță. Ele aparțin lui A. P. Samson (*Mișcarea literară a anului*, în *Lupta*, VIII, nr. 1833, 1 ian. 1928, p. 5) și lui Sergiu Dan (*Literatura anului*, în *Dreptatea*, II, nr. 65, 2 ian. 1928, p. 6).

⁴ „Foiletonul“ apare la rubrica... „Simple însemnări. În librării“ (vezi *Liviu Rebreanu*, „*Ciuleandra*“..., în *Adevărul*, anul 41, nr. 13411, 3 ian. p. 1). Cu T. Theodorescu-Braniște (1899—1969), L.R. a întreținut relații cordiale, corespondența lor fiind revelatoare pentru perioada 1918—1942 (cf. B.A.R., nr. 145 397—145 403).

⁵ Supoziție greșită. În *Viața românească* (XX, nr. 4, apr. 1928, p. 127—128), Mihail Ralea (1896—1964) va publica o cronică favorabilă. Reticențele față de revistă

Ieri, la 11 dim., am avut o întâlnire cu Brătescu-Voinești, să-i comunic ce am hotărât să fac pentru sărbătorirea celor 60 ani ai lui.⁶ Mă aștepta la „Capșa”, de unde ne-am dus într-o odăiță la „Clubul tinerimei”.

Când i-am spus, amănunțindu-i, programul ce l-am întocmit, a avut întâi un gest spontan de apărare. I se părea prea mult, se simțea nevrednic de atîta cinstire. Apoi, în odăița aceea, după ce i-am desfășurat tot, l-am văzut sincer mișcat, dar mereu apărîndu-se și dîndu-mi argument suprem:

— Nu merit, domnule R., e prea mult... Eu sînt un scriitor modest, opera mea e mică, s-ar putea oare atîta răsplată pentru atîta lucru?... Prozatorul, romancierul adevărat ești d-ta, care ai opera vastă, care pui în ea o viață întreagă, complexă...

I-am replicat că sărbătorirea aceasta e necesară pentru însuși prestigiul breslei scriitoricești. Dincolo de persoana lui, e scriitorul căruia trebuie să ne obișnuim să-i arătăm, cînd opera lui e încheiată, o recunoștință națională. De ce la noi actorul poate fi slăvit, iar scriitorul numai ocărît? Opera actorului, efemeră, se adresează cîtorva orașeni, e exterioară, fără urme, pe cînd scrisul lui Br. V., în mii și mii de exemplare, a pătruns pînă în ultimul cătun, slujește dorul de a citi pînă în cărțile primare, contribuie la educația culturală efectivă și durabilă a poporului întreg. Și-apoi de ce un politician, cînd a împlinit o vîrstă, poate să fie înălțat de lume, iar un scriitor consacrat să nu se poată bucura de aceeași favoare. Și, în sfîrșit, de ce să nu oferim presei un prilej de a se ocupa mai de-aproape și de lucruri care să ne unească pe toți în bine, în loc să ne învrăjbească, cum fac certurile politice și diversele crime și răutăți?

— D-ta, slavă Domnului, la 60 ani, de-abia ai locuința asigurată, pe cînd orice alt profesionist, dacă are celebritatea d-tale în profesiunea lui, a dobîndit o viață îmbelșugată, ferită de riscuri și griji. Ei bine, dacă nu putem face aceasta în planul material, baremi o satisfacție morală trebuie să răsplătească jertfa unei vieți întregi și o operă într-adevăr națională!

Atunci îmi spuse că, într-adevăr, afară de locuință, nu are nimica, și că, fiind în timpul războiului decorat cu „Răsplata muncii pentru merite sanitare”, sau așa ceva, a cerut și el, ca alții, să fie împroprietărit cu un

sînt mai vechi. Amintim că, înainte de a debuta, tînărul Rebreanu conspectase articolele cu caracter teoretic din coloanele revistei ieșene (cf. L.R., *Caiete*, 1974, p. 169—224). Încercarea de a tipări, la Iași, o schiță proprie — trimisă lui G. Ibrăileanu (1871—1936), la sfîrșitul anului 1908 — se va solda însă cu un eșec. Chiar și cînd va reveni, în 1911, cu o nouă colaborare (*O strîngere de mînă*, publicată, în cele din urmă, în sept. al aceluiași an), L.R. nu este scutit de necazuri (ele transpar din scrisoarea ce i-o trimite C. Stêre, la 21 iul. 1911; cf. B.A.R., nr. 145 231). Nemulțumiri se vor ivi și pe parcursul colaborărilor din 1921—1922, cînd L.R. publică în *Viața românească* o suită de cronici teatrale (vezi scrisoarea lui G. Ibrăileanu, la B.A.R., nr. 143 345). Să mai reținem că, nu de multă vreme, G. Ibrăileanu făcuse cîteva referiri neplăcute la romanul *Adam și Eva*, considerat de el „lipsit de valoare”. (Vezi studiul *Creație și analiză*, în *Viața românească*, VIII, nr. 2—3, febr.-mart. 1926. Pentru alte aspecte istoriografice, consultă și articolul lui N. Gheran, *Rebreanu la „Viața românească”*, în *Cronica*, X, nr. 50, 12 dec. 1975).

⁶ I. Al. Brătescu-Voinești (1868—1946) se numără printre puținii scriitori vîrstnici care l-au protejat pe L.R., încă de pe vremea cînd acesta lucra ca secretar al Teatrului Național din Craiova (vezi scrisoarea de la B.A.R., nr. 144 559, referitor la transferarea soției sale la Naționalul bucureștean).

loc de casă în București. De șapte ani zac hîrțile lui cine știe prin ce birouri, fără să i se fi făcut nimic.

În sfîrșit, îmi zise să fac ce cred eu și-mi mulțumește, într-adevăr adînc mișcat și cu lacrimi în ochi, că tocmai eu, deși adică prozator, m-am gîndit și mă muncesc atîta pentru dînsul. I-am amintit că-i datorez personal recunoștința pentru un serviciu mare ce mi-a făcut cu prilejul unei cărți care, oricît ar fi de bună, n-ar fi avut poate atîta succes fără cuvîntul lui.⁷

Și ne-am despărțit cu mulțumirile lui repetate, din care e de reținut: „Mai mult decît orice sărbătorire, să mă crezi că cuvintele d-tale m-au mișcat și m-au mîngăiat!”

Era sincer. Poate că a fost sincer în tot cursul întrevederii, poate că toate protestările lui au fost sincere. Dacă nu, atunci e un mare artist al prefăcătoriei și al modestiei sau pruderiei. Dar conștiința valorii sale n-o are deloc. Se pare cu totul deconcertat. Parcă criticile din ultimii ani și mai ales violența unora din ele i-au zdrobit orice încredere în puterile sale. Evident că nici nu ar putea avea, cînd a produs atît de puțin. Trebuie să fie ceva cu totul excepțional într-o operă mică spre a rezista vremii. Apoi opera lui e așa de gingașă, așa de dulceagă, că nu poate servi decît manualele școlare. Îți face impresia aproape a unor exerciții de compoziție și stil pentru clasele superioare de liceu. Față de el, ce colos pare Sadoveanu, chiar dacă e monoton.⁸

Și însăși înfățișarea lui nu arată nimic deosebit. N-are nici o sclipire, nici în privire, nici în vorbă, nici în idei. E mereu plîngător, cu modestia ceea romantică biedermeyeriană, care face impresia unei măști agasante. O fi om bun, o fi simpatic, mai ales burgheziei noastre, care privește pe scriitor ca pe un bufon sau ca un individ umil.

În orice caz, între scriitori e nu urît, ci mai curînd disprețuit. Scrisul lui, oricît de modest, n-ar fi putut provoca asemenea resentimente. Numai faptul că, pe urma unei opere atît de modeste, a cîștigat atîtea beneficii sociale și, se zice, materiale e vina atmosferei dușmănoase creată în jurul lui.⁹ Or fi contribuit puțin și exagerările cîtorva critici de a-l considera mare scriitor.

⁷ În 1921, la propunerea lui I. Al. Brătescu-Voinești, Academia Română îi acordase lui L.R. Premiul Herescu-Năsturel pentru romanul *Ion*. (Amănunte, în vol. lui Fanny Rebreanu, *Cu soțul meu*, 1963.)

⁸ Cu patru ani în urmă, atît I. Al. Brătescu-Voinești, cît și Mihail Sadoveanu (1880—1961) fuseseră menționați printre „maestrii mei români” (cf. *Spre ziuă*, I, nr. 1, 11 mart. 1923). În realitate, amîndoi confrății figuraseră doar în lecturile anilor săi de ucenicie. La Prislop, în 1908—1909, tînărul ardelean își propusese să scrie o piesă după nuvelele lui Br.-V. (cf. *Arh. L.R.*, I 1 ms. 20, f. 11; L.R., *Caiete*, 1974, p. 117). Mult mai tîrziu, în 1920, va scrie nuvela *Fiara* — în mod special pentru revista *Lamura*, condusă de Br.-V. — proză care, prin tonalitatea ei, ne trimite la *Bietul Tric*, din vol. *În lumea dreptății* (1906), și la *Bietul Castor*, din vol. *Întunec și lumină* (1912). Din M. Sadoveanu, sub impulsul primelor lecturi, L.R. publicase nuvela *Ofilire*, în *Lucașărul*, VII, nr. 24, 15 dec. 1909, al cărui subiect ne amintește de *Păcat boieresc*.

⁹ În afară de scris, Brătescu-Voinești desfășurase o activitate susținută ca judecător și om politic; a făcut parte din toate legislaturile parlamentare, fiind chiar, între 1914 și 1940, secretarul general al Camerei Deputaților; în 1918, a fost ales membru al Academiei Române. Opera literară nu-i adusese cine știe ce venituri, volumele tipărite fiind puține la număr. (Dacă totuși a fost disprețuit de unii confrăți, aceasta s-a datorit atunci

Azi am trecut pe la „Capșa“, unde s-a adunat mai multă lume : Minulescu¹⁰, Stamatiad¹¹, Perpessicius, dr. Nanu¹², Sergiu Dan¹³, Camil Petrescu, Davidescu, Baltazar¹⁴ etc. Aflai că a apărut în *Dreptatea* de azi un articol al lui Aderca despre *Ciuleandra*.¹⁵ Nu știam. Sergiu Dan era cu un studiu mai mare, zice el, pe care a vrut să-l publice tot acolo și acum va trebui să-l dea la *Politica*.¹⁶ Firește, despre *Ciuleandra*, cu toții. Succes, suc-

atitudinii sale față de scriitori. „Și pentru că vorbim deschis — nota Perpessicius —, putem spune că prestigiul unor Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Brătescu-Voinești n-a făcut pentru breasla scriitorilor nici cel mai mic bine“ (cf. P., *Breasla scriitorilor*, în *Cuvântul*, III, nr. 1952, 10 dec. 1927, p. 1).

¹⁰ Ion Minulescu (1881—1944), la acea vreme funcționar superior în Ministerul Cultelor și Artelor. Pe L.R. îl cunoștea din 1909, când împreună frecventaseră cercul lui M. Dragomirescu. Romancierul îl indică în fruntea poezilor preferați, în interviul din *Spre ziuă*, I, nr. 1, mart. 1923. Prietenia lor — dezvoltată, la început, și datorită amicitiei dintre soții și copii — va fi tulburată în vîltoarea treburilor administrative. Mai mult decît înfruntările directe, la înrăutățirea relațiilor (altminteri urbane la suprafață) au contribuit intrigile cîtorva confrăți (vezi însemnările din 20 iul. 28 sept. și 21 oct. 1930, precum și din 13 sept. 1931). La Academie se află mai multe scrisori ale Minuleștilor, adresate lui Liviu și Fanny Rebreanu (nr. 143 847—143 855).

¹¹ Al. T. Stamatiad (1885—1956), poet, vechi și încercat prieten de-al romancierului. A fost adesea ajutat de L.R. în realizarea intențiilor sale (sprijin material, premii etc.), după cum, la rîndul lui, i-a reprezentat cu consecvență interesele în culisele S.S.R. Peste 40 de scrisori aflate la B.A.R. — trimise lui L.R. între 1911 și 1939 — stau mărturie acestor raporturi (vezi *Coresp.*, nr. 146 168—145 211).

¹² Constantin Nanu, medic, fratele poetului Dimitrie Nanu (1873—1943) și al dr. Ioan. Nanu-Mușcel (1862—1938). Fire boemă, frecvența cafeneaua literară, dovedindu-se a fi un prieten sincer și dezinteresat al tinerilor artiști și scriitori (vezi B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 963—143 964, datată între 1917 și 1929).

¹³ Sergiu Dan (1903—1976), gazetar și tînăr prozator, care, frecventînd cafeneaua literară a vremii, a avut grijă să-l avertizeze pe scriitor asupra unor mașinații din culise, ținîndu-l la curent cu mersul „lucrăturilor“ (vezi însemnările din 24 aug. și 13 sept. 1931; în *Arh. L.R.*, 5 scrisori de ale lui, nr. 142 703—142 707, dateate între 1927 și 1931).

¹⁴ Camil Baltazar (1902—1977), poet și publicist al cărui nume revine adesea în însemnările scriitorului. Cunoscut de L.R. prin 1924, el avea să cultive bune raporturi cu marele său confrate, căutînd să se facă util (informații din culisele vieții literare, colaborări la revistele conduse de acesta etc.). În repetate rînduri, el și familia lui au primit sprijinul romancierului. Cu delicatețe, autorul lui *Ion* nu a consemnat toate aceste binefaceri, ca și surprizele neplăcute oferite de C.B. La B.A.R. se află peste 50 de scrisori ale poetului, revelatoare. Peste ani, în opoziție cu documentele citate, modestul colaborator avea să denatureze adevărul relațiilor, în numele „marii prietenii“ ce l-ar fi legat de sprijinitorul său. Confruntă relatările sale din vol. *Contemporan cu ei* cu scrisorile de la B.A.R. nr. 142 049—142 096, trimise lui L.R. între 1924 și 1941; vezi, de asemenea, scrisorile către Fanny Rebreanu, precum și cele ale Mariei Jeanine Baltazar, nr. 142 097—142 101. Consultă și vol. *La lumina lămpii*.

¹⁵ Felix Aderca (1891—1962) se dovedise a fi unul din cei mai inspirați comentatori ai romanului rebrenian. Cu șapte ani în urmă, într-un moment de derută, el se alătură lui E. Lovinescu, scriînd: „*Ion* apare ca o ironie după falimentul literar al mișcării sămănătoriste, iar eroul, uriaș, trece (cu toate imperfecțiunile de stil și acel rudiment de compoziție) printre figurile literaturii universale (cf. *Izbînda*, III, nr. 713, 20 ian. 1921). În pofida diferitelor conjuncturi politice nefavorabile, sentimentele de prietenie și colegialitate ale celor doi scriitori au rămas nealterate. (Vezi la B.A.R. și scrisorile lui F.A. nr. 141 946—141 961, trimise lui L.R. între 1925—1933). Recenzia amintită în *Jurnal* a apărut în *Dreptatea*, 6 ian. 1928, p. 2.

¹⁶ Articolul va apărea în *Lupta*, III, nr. 494, 11 ian. 1928, p. 2, fiind semnat cu inițialele S.D. (cf. *Romanul „Ciuleandra“, de Liviu Rebreanu*).

ces, succes, Minulescu baremi spune, glumind și interpretînd desigur multe gînduri ascunse :

— Bine, monșer, nu vrei deloc să ne lași și pe noi să trăim, să mai scriem și noi romane ?

Dr. Nanu spune că așteaptă să vadă și ceva scris de vreun adversar, ca atunci să-și dea seama aieva despre valoarea *Ciuleandrei*. Pentru mîine e anunțat articolul [lui] Davidescu în *Universaul literar*.¹⁷

Aderca despică interesant cartea. Că nu e roman, ci o nuvelă, dar capodoperă. Și o obiecție subiectivă : că Mădălina trebuia să vie la oraș, că deci doctorul Ursu e cam artificial. Subiectivitatea : d-ra din str. Neptun.¹⁸ El cere mersul țaranului asupra orașului. Regretul după „lut“ e tradiționalism etc. Dar interpretarea lui e, pînă azi, cea mai adîncă.

Davidescu m-a adus pînă acasă. Am vorbit despre romanul lui *Vioara mută*. I-am spus diverse lucruri, deși nu l-am citit încă tot. Mi se pare totuși că cel puțin bună parte din entuziasmul pentru *Ciuleandra* e provocat de speranța că astfel îmi cîștigă concursul pentru publicarea romanului său la „Cartea Românească“.

Duminecă, 8 ianuarie [1928, București]

Nimic mai straniu decît ceea ce se petrece cu mine : cred că orice scriitor român care ar avea o carte primită cu alaiul *Ciuleandrei* s-ar declara nu numai arhimulțumit, dar mîndru și s-ar socoti îndată deplin consacrat. Eu însă mă simt ros permanent în adîncul sufletului de cariul îndoielii. Mi se tot pare că o fi părere a cîtorva doar, că se vor fi înșelînd cei cîțiva și că vor veni de-acuma cei mulți care să dărîme pur și simplu toată *Ciuleandra* asta și alte asemenea lucruri. Fie că am ajuns de o sensibilitate ascunsă însă, bolnăvicioasă în materie literară, fie că scrupulozitatea mea artistică a crescut așa de mult că nimica nu mă mai satisface, sigur este că mă simt veșnic zbuciumat sufletește gîndindu-mă la literatură și mai ales la literatura mea. Suspectez pe toți care vorbesc sau scriu bine și mă impresionează cei ce spun ceva rău. Exemplu : ieri, trecînd pe la librăria „Cartea Românească“, un vînzător îmi spunea că, în timpul sărbătorilor, „într-o zi am citit *Ciuleandra* și nu mi-a plăcut, a doua zi mi-a plăcut“, iar la ieșire : „În orice caz, *Ciuleandra* nu e lucrarea dv. cea mai bună...“. „Și cu toate astea, critica zice că e cea mai bună...“ „Adevărat ? Dar dv. ce credeți ?“... Ceea ce arată că un om simplu nu gustă *Ciuleandra* în mod sincer. Peste cîteva minute, pe Calea Victoriei, întîlnesc pe un procurist de la Reșița, intelectual foarte distins, cu o bibliotecă mare, aleasă, puțin cam teozof : „Am citit *Ciuleandra* dv. O minune. O carte grozavă. Mă mir că criticii nu au subliniat îndeajuns substratul ei adînc, fluidul care o străbate ca o apă subterană, ca și în *Adam și Eva*...“ Apoi știu că se vinde bine. Și totuși... M-au făcut „prințul prozei“ pe urma ei, și totuși...

¹⁷ Cronica, într-adevăr elogioasă, va fi publicată peste cîteva zile (vezi *Universul literar*, XLIV, nr. 2, 8 ian. 1928, p. 24).

¹⁸ În 1921, F. Aderca publicase romanul *Domnișoara din strada Neptun*, pe tema dezrădăcinării, amintit de L.R. într-un context favorabil (cf. *Spre ziuă*, I, nr. 1, mart 1923).

Dar să trecem. Vreau să însemn întvederea de răsalaltăieri cu Sevastos¹⁹. Mi-a cerut la telefon o întvedere, să mă roage pentru colaborarea la *Adevărul literar*²⁰. I-am dat întâlnire la mine, la ora 4. A fost foarte exact. Un tip timid, insignifiant, obraji roșii, mustață și o privire înfricoșat de blândă.

I-am cerut eu întâi să-mi facă un număr special pentru Brătescu-Voinești, ceea ce s-a angajat imediat și bucuros. Am găsit prilejul să-i reproșez atitudinea de ostilitate față de S.S.R., spunându-i că o asociație de scriitori, oricât ar fi de șubredă și oricât de mică activitate ar avea, e absolut necesară pentru apărarea intereselor de breaslă. S-a scuzat că pe cât își amintește n-a fost niciodată ostil sau necuviincios față de mine. Adevărat, dar asta n-avea importanță. Dovada cea mai bună că e nevoie de Societate e că el însuși vine acum cu cererea maică-si, să fie primită, ca să poată avea permis pe C.F.R. Mi-a explicat cum mama lui scrie de foarte mulți ani, are multe cărți, se interesează de folclor etc.²¹ I-am făgăduit să fac ce va fi posibil ca să-i obțin permisul și înscrierea.

În privința colaborării la *Adevărul literar* i-am luat-o eu înainte. În principiu n-am nimic contra. Dar sînt condiții. Eu nu vreau să scriu la o revistă unde să nu mi se arate toată simpatia, fără reticențe. Asta nu înseamnă că trebuie să mă considere genial în tot ce fac, dar trebuie să mă simt acasă la mine. Apoi chestia onorariului: dacă la reviste de-ale colegilor, fără bani, fără mijloace, dau bucuros și gratis, nu sînt dispus să fac gentilețe și cadouri unor întreprinderi comerciale ca *Universul* sau *Adevărul*.

El se oferă să-mi puie cu totul la dispoziție revista, să publice dări de seamă, note etc., în sfîrșit, tot ce doresc.²² În privința onorariului îmi oferă maximul ce-l poate da. Are 10 000 lei de număr pentru colaborări. De aici plătește 1000 lei lui Arghezi; a plătit 1500 lei pe Sadoveanu. Pentru *Insemnările din Olanda*, plătește 2000 lei de număr, fiindcă le-a luat în bloc, cu 30 000 lei pentru 15 numere, sumă ce el ar fi dobîndit-o, poate mai mare, la orice ziar.²³ Îmi oferă aceeași sumă cu promisiunea că, îndată ce i se va spori cota pentru colaborare, să-mi mărească onorariul.

¹⁹ Mihail Sevastos (1892—1967), ziarist și scriitor, la acea dată în conducerea revistei *Adevărul literar și artistic*. În vol. *Amintiri de la „Viața românească”* (1956), publică și câteva referiri la colaborarea lui L.R. (La B.A.R., se află câteva epistole, nr. 145 066—145 073, amintind legături colegiale, între 1922 și 1934.)

²⁰ Revistă tipărită sub auspiciile ziarului *Adevărul*, între 1920 și 1939. Printre colaboratorii ei se număra și L.R.

²¹ Este vorba de Elena Sevastos (1866—1929); în 1888, Academia Română îi acordase premiul Heliade-Rădulescu.

²² Condiție respectată. În coloanele ziarului vor apărea numeroase articole, interviuri, recenzii consacrate operei și activității lui L.R. Semne de simpatie crescîndă apar, în curînd, sub semnătura Alexandrinei Mititelu și a Izabelei Sadoveanu, ambele recenzente ale romanului *Ciuleandra* (vezi *Adevărul literar și artistic*, IX, nr. 374 și 380, din 5 febr. și 18 mart. 1928).

²³ Insemnările, aparținînd lui M. Sadoveanu, apar în volum (1928), cu titlul *Olanda* (țară vizitată de autor în 1927).

Îi spun că /aș avea acum de publicat *Trei metropole*, dar în continuare, firește, după ce va fi terminat Sadoveanu.²⁴ E foarte bucuros. Nu știu cît va dura publicarea, dar să fie cam două coloane de număr — ceea ce îi convine mult. Ar trebui să-i dau mai dinainte titlurile ca să poată anunța și face reclama convenită. Să încep cu un articol despre Brătescu-Voinești în numărul special.²⁵ Ar rămîne deci să încep notele de drum la 3 februarie.²⁶

În sfîrșit, în principiu am fi de acord. Dar acum să vedem dacă voi putea scrie ceva din acele faimoase note pînă cînd ar fi să începem publicarea!

Aseară Camil Petrescu m-a condus pînă acasă vorbindu-mi despre *Universul literar*²⁷. I-am spus cîte ceva despre cele convenite cu Sevastos. Îmi cere și el să-i dau ceva peste cîteva numere.²⁸ Nu mai insistă pentru *Trei metropole*, probabil din pricina banilor. L-am sfătuit să se adreseze pentru colaborări și celor de la Iași: Sadoveanu, Ionel Teodoreanu²⁹, [precum și lui] Zarifopol³⁰, Arghezi³¹... Vrea să realizeze la București portretele celor tineri făcute de cei bătrîni și ține ca eu să scriu despre el...

²⁴ Impresiile de călătorie, intitulate *Trei metropole. Berlin—Roma—Paris*, vor fi publicate, parțial, în paginile *Adevărului literar și artistic*, IX, nr. 407—415, între 23 sept.—18 nov. 1928. În volum, la Editura „Cartea Românească”, în 1931.

²⁵ Articolul se va intitula *Cel dintîi dintre cei dintîi* (cf. *Adevărul literar și artistic*, IX, nr. 373, 29 ian. 1928, p. 1).

²⁶ Peste două luni, la 18 apr., îl vom afla pe L.R. în Orlat cu grija aceleiași lucrări (cf. vol. *La lumina lămpii*, p. 112, 156). Abia la 2 iun. 1931 va isprăvi cartea de reportaje.

²⁷ Este vorba de a doua serie a revistei *Universul literar*, care, pe parcursul anilor (1919—1931), a avut în conducere pe Virgil N. Drăgoescu, Stelian Popescu, Perpessiciu și Camil Petrescu (amintit în *Jurnal*). Ca și în prima serie (1888—1916), L.R. s-a numărat printre colaboratori, revista avînd o atitudine binevoitoare față de romancier. De curînd, L.R. publicase în paginile ei un fragment din *Răscoala* (vezi *Aventura lui Titu Herdelea*, în *Universul literar*, XLIII, nr. 43, 25 dec. 1927, p. 677) prezentînd *Anul literar*, N. Davidescu va reveni asupra romanului *Ciuleandra*, opinînd că are „strălucirea sobră de diamant negru” (*ibid.*, XLIV, nr. 4, 22 ian. 1928). Despre aceeași carte vor scrie și C. Mincu (*ibid.*, XLIV, nr. 7, 12 febr. 1928), Mihail Sebastian (*ibid.*, XLV, nr. 1, 1 ian. 1929) etc.

²⁸ Îi va încredința spre publicare articolul *Povestitorul*, dedicat aceluiași Brătescu-Voinești (cf. *Universul literar*, XLIV, nr. 5, 29 ian. 1928, p. 66). În plus, va scrie și medalionul *I. Al. Brătescu-Voinești*, în *Viața literară* (III, nr. 71, 28 ian. 1928), subliniînd echilibrul dintre om și operă.

²⁹ Afirmați pe deplin în proza românească și avînd o mare audiență în lumea iubitorilor de literatură, M. Sadoveanu și I. Teodoreanu nu au sfîrșit niciodată invidia confratelui ardelean. Dimpotrivă; citați adesea de L.R. printre scriitorii a căror operă o urmărea cu atenție, ei aveau să fie sprijiniți de el în momente critice, după cum, invers, aveau să-l ajute cînd alții l-au atacat în haită. Documente rămase în arhivă (B.A.R., *Coresp.*, nr. 144 965—144 977 și 145 376—145 378) colorează plăcut aceste raporturi colegiale. Consultă și articolele lui N. Gheran, *Mihail Sadoveanu „Divanul cărturarilor, meșterilor și jupînîtelor de la Hanul Ancuții”* (*Tribuna*, XVIII, nr. 49, 6 dec. 1973), și *Mihail Sadoveanu: Mătre* (*ibid.*, XVIII, nr. 48, 29 nov. 1973).

³⁰ Paul Zarifopol (1874—1934), critic și eseist; publicase de curînd prima sa carte originală: *Din registrul ideilor gingașe* (1926).

³¹ La rîndul său, editase primul volum de versuri, *Cuvînte potrivite* (1927).

Pentru sărbătorirea lui Brătescu-Voinești continuă alergăturile. Firește, nu vor merge toate tocmai strună. Opoziția începe să se arate. În *Rampa*³² de ieri, într-o notiță însoțită de o caricatură hidoasă, desigur Maniu, ironizează sărbătorirea, fin, subțire, dar ironizează: C-a împlinit 70 ani și că vitrinele librărilor vor expune *Niculăiță Minciună*...³³ Dealtfel, dăunăzi Maniu, glumind, îmi povestea că Ion Brătianu³⁴, de câte ori i se vorbea despre greutățile scriitorilor, zicea: „Da, adevărat... Ia să-i mai dăm o slujbă lui Brătescu!”

Înșiși organizatorii lucrează cu un entuziasm, cam de comandă. Bucuța³⁵ vorbește despre el cu un dispreț profund: că nu se poate citi, că e simplă anecdotă spusă prost, că nimic nu fierbe într-însul și că, în sfârșit, e tipul mediocrității.

Am mai scurtat programul, suprimând banchetul Pen-Clubului, ca să nu enervăm lumea și să nu-l punem pe bietul sărbătorit într-o postură ridicolă. În schimb a venit Uniunea Intelectualilor, unde e prezidentă d-na Cantacuzino³⁶, să aranjeze și ei o masă. Prea bine; am mai scăpat eu puțin.

De dimineață, la Ministerul Artelor, mă întâmpină Minulescu și îmi spune că s-a primit invitație de la Oslo să luăm parte la centenarul lui Ibsen. El a vorbit ministrului³⁷ și a propus să meargă trei inși: eu, ca autor dramatic și președinte al scriitorilor, el, în numele guvernului, și un actor, probabil Demetriade³⁸.

Vorbind cu ministrul pentru Brătescu, îmi spuse că a fost prin Argeș și, la o nuntă, a pus să i se joace „ciuleandra”. Zice că pare a fi un joc ardelenesc, schimbat firește puțin cu ocazia trecerii munților...

³² Cotidian teatral, înființat, în 1911, de N. D. Cocea (1880—1949); la data însemnărilor, directorul ziarului era Scarlat Froda.

³³ Titlul amintit de poetul și dramaturgul Adrian Maniu (1891—1968) face parte din sumarul vol. *Intunerec și lumină*, publicat în 1912, de I. Al. Brătescu-Voinești. „Notița”, nesemnată, a apărut în *Rampa*, XIII, nr. 2994, 16 ian. 1928, p. 1. De reținut că același ziar va consacra sărbătoritului un număr omagial, la 30 ian. 1928 (cf. *Rampa*, XIII, nr. 3005).

³⁴ Ion I. Brătianu (1864—1927), om politic, de mai multe ori președinte al Consiliului de Miniștri, membru al Academiei Române.

³⁵ Emanoil Bucuța (1887—1946), poet și prozator, la acea dată funcționar la Ministerul Artelor. „Șiret”, „abil”, „băgăreț” — ca să folosim o parte din atribuțiile cu care îl caracterizează L.R. în însemnarea din 13 nov. 1928 —, va izbuti să rămână vreme îndelungată în administrația culturii. În raporturile lui cu viitorul director al „Educației Poporului”, va manifesta prudență (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 399—142 413, dataată între 1926 și 1944).

³⁶ Prințesa Alexandrina Gr. Cantacuzino (1881—1941), la acea dată președintă a Uniunii Intelectuale Române, oferă această masă „în palatul ei din Calea Victoriei” (cf. vol. *La lumina lămpii*, p. 115). Pe parcursul anilor, ea avea să-l invite pe L.R. să participe la șezători literare, organizate în țară, precum și la congrese peste hotare (vezi B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 154—142 156, din 1928—1929). Prin 1915, tânărul o rugase să intervină pentru numirea lui în redacția ziarului *Minerva* (vezi *ibid.*, nr. 142 158—142 159).

³⁷ Alexandru Lapedatu (1876—1954), istoric; membru al Academiei Române din 1918, deputat și senator liberal, numit, pentru a doua oară, ministru al Cultelor și Artelor (4 iun. 1927—16 nov. 1928).

³⁸ Aristide Demetriade (1871—1930), societar al Teatrului Național, președinte al Sindicatului artiștilor dramatice și lirici.

Și el se cam codea cu participarea la serbările brăteștene!

După-amiazi am fost, cu Bucuța, să prezintăm felicitări sărbătoritului care chiar azi împlinește cei 60 ani. Ne-a primit cu bonomia-i obișnuită. Era singur de tot. Ce curios! Mă așteptam să găsesc o lume! Ne povesti ce-a pățit cu Mirea³⁹, la care îi trimisei ieri să pozeze pentru portret. L-a primit ca și când nici n-ar ști nimic și i-a spus că el nu face lucruri d-astea, în sfârșit doar că nu l-a dat afară... Și iată țiganul valah care se crede artist „mare”!

Trebuia să citesc ceva după-amiazi la șezătoarea unui Ateneu Popular, la „Teatrul Mic”. Nu m-am dus deloc. Mă plictisesc citirile astea zadarnice.

Marți, 17 ianuarie [1928, București]

Corneliu Moldovanu⁴⁰ mă vestește prin telefon că dorește să mă vadă, să vorbim despre centenarul lui Ibsen. L-am văzut la Teatru (după ce o d-ră Vermont m-a atacat cu un rapid interviu despre participarea femeilor la viața politică). Îmi spune că ministrul vrea să trimită la Oslo, pentru serbările centenarului Ibsen, o delegație din care să facă parte eu, el, un actor și unul din ministri, fie Minulescu, fie Marin Sadoveanu⁴¹. Obiectai că mai bine Minulescu, că e mai reprezentativ. Răspunse că Sadoveanu știe nemțește, dar adăogă că dealtfel asta privește pe ministru. Ne-am înțeles ca eu să mă interesez de costul călătoriei la wagons-lits, clasa I cu vagon de dormit, iar de mers să mergem cu clasa II ca să facem economie de bani. În sfârșit, susține că ministrul trebuie să dea bani de ajuns ca să putem face față cum se cuvine acolo ca reprezentanți ai țării. Îi cerui să pregătească material statistic despre piesele de Ibsen reprezentate la noi, fotografii etc. Seara am cerut bibliotecarului Academiei să-mi facă o listă despre toate publicațiile asupra lui Ibsen la noi.

Seara făcui greșala să spun lui Minulescu să ia seama că mai este un amator în minister care ar vrea să-i ia locul. Nu vrea să creadă, iar când auzi de Corneliu, spuse că el n-ar vrea să meargă Minulescu, fiindcă atunci Minulescu ar trebui să fie șeful delegației, pe când altfel ar rămâne el.

În orice caz, cred că a fost o greșală. Nu trebuia să mă amestec și mai ales să-i fac sînge rău bietului Minulescu, care îmi zice că însuși mi-

³⁹ George Demetrescu Mirea (1852—1934), pictor recunoscut pentru calitățile sale de portretist.

⁴⁰ Corneliu Moldovanu (vezi supra, p. 6, n. 16), eră o veche cunoștință de familie (în vol. *Cu soțul meu*, Fanny Rebreanu îl amintește printre bunii prieteni, cunoscut încă din anii Conservatorului, unde el fusese secretar și apoi profesor de literatură dramatică); acum funcționa la Ministerul Cultelor și Artelor. Ca animator de cultură (director al Teatrului Național, membru în Consiliul de administrație al Societății de Radio, în conducerea unor organe obștești etc.), va intra adesea în contact cu L.R. Corespondența aflată la B.A.R. atestă raporturi colegiale din 1918 (nr. 143 399—143 902). Vezi și referirile Rebrenilor din vol. *La lumina lămpii*.

⁴¹ Ion Marin Sadoveanu (1893—1964), la acea dată cunoscută în viața literară mai mult prin eseistica sa consacrată teatrului și artei spectacolului (*Dramă și teatru*, 1926). În activitatea desfășurată pe tărîmul îndrumării vieții culturale (a lucrat mult în administrația artelor), s-a numărat printre colaboratorii de bază ai lui L.R., mai ales în anii directoratelor acestuia. În general, cotate de romancier ca „bun prieten”. Raporturi epistolare între 1922—1930 (B.A.R., *Coresp.*, nr. 144 958—144 964).

nistrul a hotărât să meargă el, dar dacă-i va cere să renunțe va face-o și pe asta.

După-amiazi am avut din nou vizita d-nei Madeleine Braunstein⁴², o traducătoare de romane francezești, căreia i-am cedat deunăzi traducerea mea *Les Demi-Vierges*⁴³ (bine c-am scăpat de ea). Îmi cere o recomandare către Kastarska⁴⁴, s-o introducă la diferiți scriitori francezi care să-i dea autorizația de a-i traduce, fiindcă la sfârșitul lui ianuarie pleacă la Paris pentru trei luni. Venirile ei stăruitoare însă mi se par puțin suspecte. Am impresia că femeia a prins o simpatie de mine (nu știu, de om, ori de scriitor) și că ar vrea să meargă pînă la capăt...

Am primit o scrisoare extrem de elogiasă pentru *Ciuleandra*, de la Marin Simionescu-Rîmniceanu⁴⁵. Trebuie să-i răspund.

Duminecă, 29 ianuarie [1928, București]

Firește, încă n-am răspuns lui Marin Rîmniceanu.⁴⁶ M-au prins cu totul serbările pentru Brătescu, încît nici măcar n-am putut face vreo mențiune, deși au fost multe de înregistrat. Să încerc a le însemna baremi ulterior și cîte nu le-am uitat sau cîte merită să fie reținute.

Mai întîi întrevăderea cu dr. Angelescu⁴⁷, ministrul Școalelor. Mai vorbisem de cîteva ori cu el, cîte puțin. Convorbirea pe care am avut-o cu ocazia serbărilor lui Brătescu n-a făcut decît să-mi confirme prima impresie: e o „hahaleră”. Termen trivial, dar prea caracteristic, încît nu-l pot ocoli. Vorbește verzi și uscate, se ambaleză de vorbe și vrea cu orice preț să facă concurență cu Haret. E gata să dea orice sumă din bugetul statului cînd e vorba de clădit ceva. Are marota zidurilor, indiferent pentru ce scop ar fi. Se încintă de lingușiri, de laude în față, oricît de grosolane. În sfârșit, un mediocru guraliv.

⁴² Cu numele B. Madeleine, a semnat, alături de Marina Bousquet, traducerea romanului *Ciuleandra*, apărut la Paris, în 1929, cu titlul *La danse de l'amour et de la mort*.

⁴³ Romanul, aparținînd lui Marcel Prévost, fusese tradus și tipărit de L.R. cu titlul *Fecioarele nebune*, la București, în 1921.

⁴⁴ Marya Kastarska (1892—?), scriitoare de origine poloneză, căsătorită cu matematicianul Petre Sergescu; la Paris, era gazda unui cenaclu (vezi vol. *La lumina lămpii*, scrisorile nr. 130, 152, 184, 191).

⁴⁵ Marin Simionescu-Rîmniceanu, publicist și editor, vechi prieten. În 1918 îl ajutase pe L.R. să treacă în Moldova, scăpîndu-l de urmărirea autorităților germane (cf. scrisoarea predată de Louise Simionescu-Rîmniceanu Muzeului de literatură).

⁴⁶ Scrisoarea de răspuns poartă data de 30 ian. 1928; ea a fost publicată de Horia Opreșcu în vol. *Scriitori în lumina documentelor*, 1968, p. 222. Reținem „diplomația” începutului: „Scumpe domnule Rîmniceanu, Printr-un miracol revoltător al poștei noastre, de-abia acum primesc scrisoarea d-tale atît de bună în care îmi faci cinstea să-mi vorbești despre *Ciuleandra* cu prea măgulitoare cuvinte...” Mărturisirea: „din cît am scris pînă azi, am slăbiciunea să țin mai mult la *Ciuleandra* asta. Mi-a fost totuși mai frică de soarta ei ca de a tuturor celorlalte cărți ale mele” — explică obsesia multor însemnări din *Jurnal* despre eoul romanului în lumea literară. Scrisoarea lui M.S.R. se află la B.A.R., *Coresp.*, nr. 145 081.

⁴⁷ C. Angelescu (1869—1947), doctor în medicină, prof. univ., om politic și membru al Academiei Române. Ca ministru al Instrucției (1918—1919; 1922—1926; 1927—1928; 1933—1937) a avut merite în organizarea rețelei școlare; în timpul cît a stat în fruntea învățămîntului, s-a dorit, într-adevăr, un bun urmaș al lui Spiru Haret, legîndu-și numele de clădirea a circa 6000 de noi locuri școlare (cf. Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugețarea”*).

I-am cerut pentru sărbătorirea lui Brătescu să ia parte și el, să ordone ca în toate școlile să se vorbească în timpul serbărilor despre sărbătoritul nostru. A convenit imediat. Apoi i-am cerut un ajutor bănesc special pentru S.S.R. E gata să dea, numai să-i prezint un program de sezători. Și, în sfârșit, i-am vorbit despre Casa Scriitorilor, pe care el, înălțătorul atîtor ziduri, ar putea-o realiza foarte ușor, dobîndind în schimb recunoștința scriitorilor, mai vie și mai vădită decît a corpului didactic.

„— Ești primul care-mi vorbești despre aceasta... Cere un loc de la Costinescu⁴⁸ și eu îți promit că în doi ani aveți Casa Scriitorilor... Arhitectii mei vă fac planurile, tot, tot... Să poțtești deci la mine!”

Nu mai notez diferitele alergături și osteneți ce a trebuit să fac pentru buna reușită a sărbătoririi lui Brătescu-Voinești. Am luat-o în gît și m-am simțit obligat și pentru mîndria mea să reușesc cît mai strălucit. A trebuit să mă cert cu librari idioți, care nu făceau vitrinele cu operele lui, să scriu adrese, să dau telefoane, să mă lupt cu potrivnici și să le înăbuș opoziția înainte de-a se manifesta...

În sfârșit, a început „Săptămîna Brătescu-Voinești” la 22 ianuarie. „Cartea Românească” și alte librării principale au aranjat vitrine frumoase.⁴⁹

* 7 martie [1928], seara (miercuri), [Berlin]⁵⁰

„Komische Oper” — *Zich dich aus*, revistă în 30 tablouri și 60 nuduri premiate. Voluptatea germană. Destrăbălarea pe Friedrichstrasse⁵¹. Libertate și libertinaj. Cluburile homosexualilor și lesbienele. Obiceiurile lor.

* 8 martie (joi) [Berlin]

Manifestația comunistă — fanfare, muzică militară cu *Internaționala*, ca o paradă militară. Seara, amurg, viforniță. Steaguri roșii cu inscripții

⁴⁸ Ioan E. Costinescu, doctor în medicină, om politic (liberal), la acea dată primar al Capitalei (1922—1928).

⁴⁹ Amploarea manifestărilor, fără precedent în viața fostei S.S.R., se degajă mai mult din epistola către Puia (30 ian. 1928, text publicat în vol. *La lumina lămpii*, p. 115). Pentru înțelegerea mobilurilor care stau la baza lor, recitește scrisorile lui L.R. (B.A.R., *Coresp.*, nr. 144 560, 13 iun. 1921, după acordarea premiului Academiei Române pentru *Ion*) și epistola lui Br.-V. (B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 362).

⁵⁰ Însemnările care urmează (7 mart.—2 apr.), cu repere ale itinerarului norvegian și francez din 1928, le reproducem din *Caietul* 6. Ele revin în corespondența scriitorului, într-o formă mai apropiată de masa însemnărilor jurnaliere (vezi vol. *La lumina lămpii*, cu notații datate între 5 mart.—9 apr. 1928, îndeosebi epistolele nr. 145, 155 și 159). Plecarea din București a avut loc la 5 mart. Din delegația proiectată aveau să participe la festivitățile prilejuite de centenarul Ibsen doar L.R. și Aristide Demetriade. Între acțiunile mai importante care preced plecarea, nemenționate în *Jurnal*, amintim inaugurarea Casei Scriitorilor, care a avut loc în seara zilei de vineri 24 febr. (cf. scrisoarea nr. 133), și dejunul oferit romanistului Mario Roques de la Sorbona, duminică 26 febr. 1928 (*ibid.*) În drum spre Oslo, romancierul scrie, din Lvov-Lemberg și Cracovia (6 mart. 1928), familiei sale. La Berlin ajunge a doua zi.

⁵¹ Pe Friedrichstrasse, au stat la Hotel Magdeburger Hof, „unde fusei anul trecut cu Sadoveanu” (*La lumina lămpii*, p. 131), mai exact, în 1926, cînd participase cu M.S. la un congres (*ibid.*, p. 85).

albe. Femei cu șepci roșii și unele cu bluze roșii. În frunte Schupo⁵². Pas prusac. Ceva despre legație⁵³. Întâlnirea cu M. Sim.-Rim.⁵⁴

* Berlin-Hamburg, 9 martie [1928] (vineri)

Plecare din Berlin la 9,6'. În tren masa: neamțul din cl. III mănâncă cu familia la restaurant. Sosire Hamburg 1h18'. Tragem [la] „Palast-Hotel“, pe Neue Jungfersteg. La 3,1/2 mergem la consulul general al României, Guttmann.⁵⁵ Omul: simpatic, ovrei bogat. Ni se pune la dispoziție. Vine să ne ia cu mașina lui să facem o plimbare prin oraș. Tunelul subt Elba trecut cu mașina. Portul liber. Chile-Haus⁵⁶. Masa în restaurant, foarte elegantă. Seara la 9,1/2 ne ia Guttmann la cabaretul „Libelle“ (calul, conferențiarul). D-na Tule Schwarz⁵⁷. D-na Guttmann⁵⁸.

* 10 martie [1928] (sâmbătă) [Hamburg]

Dim. 9,3/4 vine Guttmann cu mașina lui; mergem fără el să vedem parcul de animale „Hagenbeck“ de la Stellingen, la câțiva km de Hamburg. Faimos. Plătim și, împreună cu amicul Guttmann, mergem în port. Nici o formalitate deosebită. Adio, Guttmann. Vaporul norvegian „Kong Ring“ nu e faimos deloc. Tipuri.

Cel dintâi norvegian: un sculptor A. Enderlé (Billedhugger=sculptor) din Oslo (Villevölösu 112).

Adrese: Leon Guttmann — Skt. Benediktstrasse 4, Hamburg 37;

D-na Schwarz — Heilwigstrasse 140.

Ascult radiofonie pe vapor.

* Duminecă, 11 martie [1928]. Pe vaporul „Hong Ring“

Deșteptare dim. 8,1/2 — ieșim din fiordul-port Kiel. Ușoară furtună; marea cam agitată. Răul de mare. Vărsături în salonul de fumat. Culcare. Sculare la dejun ora 2 d.a. Iar culcare. Spre seară marea liniștită. Masa. Stau pînă tîrziu pe punte. Pe la 12 lumina albă la nord. Culcare.

⁵² Prescurtare a germ. *Schutzpolizei*, denumire a poliției civile.

⁵³ Aici poartă discuții cu un gazetar, Schinne („avut odinioară coleg la România“), atașat de presă la legație, precum și cu atașatul cultural Ilcuș și consilierul Laurian („au fost toți foarte draguți“; cf. *La lumina lămpii*, p. 131).

⁵⁴ Întâlnirea cu Marin Simionescu-Rîmniceanu a avut loc seara, la „Schauspielhaus“, unde s-a jucat *Teșătorii* de Hauptmann. („Spectacolul a fost minunat, pus la punct, studiat în cele mai mici amănunte, montat cu o precizie rară“, de Leopold Iessner, „cel mai mare regizor de azi al Germaniei“, *ibid.*, p. 132.)

⁵⁵ Leon Guttmann („foarte mare negustor, arhi-arhimilionar“; *ibid.*, p. 133).

⁵⁶ „Un fel de zgîrie-nori german, o clădire într-adevăr colosală, într-un stil cu desăvîrșire modern“ (*ibid.*).

⁵⁷ „Soția unui mare negustor“ (*ibid.*).

⁵⁸ „Un fel de spaniolă americană, cam urîțică. Cealaltă mai draguță“ (*ibid.*).

* Oslo, luni, 12 martie [1928]

Pe vaporul „Kong Ring“ — sculare pe la 8. Marea frumoasă. Frostkost⁵⁹. Plata consumațiilor⁶⁰. Fiordul Oslo. Vederile. La 12,1/2 intrare în fiordul propriu-zis. La 1,1/2 sosesc în Oslo. Vama. Hamalii ne duc bagajele de la Toldbord (Vama) pe Toldbodgaden cotind în Karl Johansgate pînă la „Grand-Hôtel“ unde aflu că sîntem încartierăți la „Hotell Bristol“. Înainte. Odaia. Coborîm la masă. Hainele toate la călcat. Pe la 6 telefon de la ziarul *Nationen* pentru interviu. Cobor și cumpăr cărți poștale și revista *Ord* (număr special Ibsen). Vine îndată o reporteră de la *Nationen* cu care stau de vorbă mai lung.⁶¹ Atunci telefon de la *Aftenposten* asemenea pentru interviu.⁶² D-ra prelungeste convorbirea. O duc pînă jos. În hol reporterul cu fotograf. Vin sus în odaia mea. Demetriade vine și el.⁶³ Ne fotografiază. Convorbire. Coborîm amîndoi puțin pe Karl Johansgate pînă la Universitate. Masa „Bristol“. Baie. Culcare. Trimit cărți poștale.

* Marți, 13 martie [1928], Oslo

Ieșirea pe la 10,1/2. La „Bennet's Reisebüro“ cumpăr albume și vederi. Informații pentru călătoria la Londra. Ziarele cu convorbirile.⁶⁴ Mergem pînă la Castelul Regal (Kgl. Slot cu Slotsparken), cotim pe Victoria-Terrasse, unde la nr. 7 e Ministerul de Externe și șeful biuroului presei Vidnes, căruia îi facem vizită. De-acolo înainte pe lîngă Slott pe Drammensveien (văzînd noul „Chevrolet“), pînă la Biblioteca Universității, și pe Bydö Alle la croitorul român Michel Ionesco. Convorbire cu el; cunoștință cu nevastă-sa, franceză. Sînt 4 români aici: el, Haviletz și doi frați Costescu (frizeri). Ne întorcem pe Drammensveien, la nr. 4, la casa „Glitne“, unde vizităm pe consulul general Axel I. Amundsen. Ne invită. La 2 mică masă în hotel. La 2,1/2 vine cu Ionescu și ne ia cu mașina pînă afară, la stația trenului electric, cu care mergem prin Holmenkollen la Frognerseteren, trecînd prin Slemdal.⁶⁵

La Frognerseteren restaurant în stil norvegian (construit de H. Munthe în 1891; sus, vedere superbă spre fiord). Alături „Muzeul de ski“, cu obiectele întrebuintate de Amundsen și Nansen în călătoriile lor arctice etc. Masa

⁵⁹ „Pe masă sînt înșirate fel de fel de lucruri, șuncă, lax, pești, sardele, unt, mezeluri, brînzeturi etc. O bogăție grozavă de mîncări. Se ia din toate cite vrei“ (*ibid.*, p. 134).

⁶⁰ „Pentru noi e gratis, ca și călătoria“ (*ibid.*).

⁶¹ Convorbirea a apărut în *Nationen*, la 13 mart. 1928, p. 1—2. O reproducem, pentru întîia oară, la *Addenda*, în traducerea Sandei Baciu.

⁶² Interviul a apărut în *Aftenposten*, la 13 mart. 1928, p. 1, însoțit de fotografia celor doi delegați. Il reproducem, pentru întîia oară, la *Addenda*, în traducerea Sandei Baciu.

⁶³ Purtînd „Jurnalul de bord“ cu el, L.R. este prudent și nu notează mai nimic despre colegul său. În epistolele expediate din Oslo, este mai îndrăzneț: „Bietul meu tovarăș Demetriade e o catastrofă. Nu mi-aș fi închipuit niciodată să fie așa de tîmpit. E aproape sinistru. Și nu știe nenorocitul nici o limbă. Vorbește franțuzește cam ca Mitică. Se screme și la urmă scoate cite o prostie cumplită“ (*La lumina lămpii*, p. 140).

⁶⁴ „Convorbirea din *Aftenposten* a făcut senzație. Eram primii oaspeți străini care soseam“ (*ibid.*).

⁶⁵ Așezări în împrejurimile capitalei, vestite prin concursurile de ski.

la restaurant. Stegulețe naționale, românesc lipsă. Coborîre cu mașina pînă la Slemdal, la casa consulului; o vilă drăguță. D-na Amundsen⁶⁶. Cafea, lichior. Acasă cu mașina, pe la 7.

Regele merge în tramvai. Primul-ministru: are bilet? Nu se zice „domnule”, ci simplu pe nume. Guvernul de lucrători; ministrul de Justiție liberează pe toți comuniștii. Logodna norvegiană. Cel mai mare proprietar de vapoare din lume, Wilhelmsen.

La 7,3/4 ne ia consulul la Teatrul Casino, unde vedem *Rolfs Revy*. Publicul. Artiștii (v. programul). După teatru, la „Grand Hotell” cu familia Amundsen. Despre cărțile mele. Traduceri. Lucruri românești. Lucruri norvegiciene. Acasă la 1,1/2.

* Miercuri, 14 martie [1928, Oslo]

Sculat pe la 10,1/2. Demetriade bolnav. Coborît la 12,1/2, după ce primii telefon de la Amundsen să ne întîlnim la 1 la el. În hol mă aștepta d-na Kr. Jakhellen (Ophus Str. — Osterdalen), care îmi propune s-o ajut să exporteze în România vulpi de argint a 5000 corloanel perechea. De-abia am scăpat de ea. M-am dus direct pe jos la Amundsen, cu care am coborît îndată. Am trecut pe la Ministerul de Externe, la Vidnes, care m-a îndreptat la Comitetul Ibsen, la Universitate, unde mi s-au și dat toate invitațiile, plus întrebările unei d-șoare simpatice dacă vreau să merg la rege, să vorbesc la banchetul guvernului etc.

Am mers apoi cu Amundsen la un domn Nielsen, armator, care, sub pseudonimul Elias Krämerer, scrie diverse fleacuri. M-a rugat să-i plasez ceva în românește; i-am făgăduit.

Ne-am întors apoi la clubul „Norske Selskabe”, înființat în 1772, cu numai 300 membri. Am luat masa acolo. La 4 am ajuns acasă. (La Ibsen am întîlnit un actor Lyng, care m-a pofit diseară la „Central Teater”, la piesa *Kjaerlighedens Komædie = Comædia iubirii*.)

Demetriade rău bolnav. A venit doctor. Ionescu îmi povestește despre rege la cinema, nesalutat pe stradă, îmi dă adrese la Londra etc. Ies la 6,1/2 să văd cîte ceva. Mă întorc. Vine Amundsen să mă ia la teatru, unde vine și Lyng. După teatru, la Restaurant „Continental”, lîngă Național. Vine și d-na Amundsen, care mă invită duminică dim. la ski la ei.

La restaurant pictorul Drobicky (?) cu nevasta. D-ra Lange, fiica secretarului de la Liga Națiunilor, cu un critic dramatic tînăr. Etc.

* Joi, 15 martie [1928, Oslo]

Sculare la 10,1/2. Demetriade e bine. Doctorul. Jos mă așteaptă d-na Jakhellen, cu vulpile de argint. Un student vine să mă conducă la expoziția Ibsen la Biblioteca Universității. La ora 1 sînt acolo cu studentul și actorul Lyng. Regele⁶⁷, prințul moștenitor⁶⁸ și aghiotanții. A. Munthe, bibliotecarul.

⁶⁶ „O femeie simpatcă și amabilă, cu care am vorbit englezește, fiindcă altă limbă nu știa” (*La lumina lămpii*, p. 140).

⁶⁷ Haakon VII (1872—1957).

⁶⁸ Olav V (n. 1903); din 1957, rege al Norvegiei.

Discursul de deschidere.⁶⁹ Expoziția.⁷⁰ Românesc nimic.⁷¹ Apoi cu Ionescu la cofetărie și acasă unde iau masa. Somn scurt. Inscricția coroanei. Îmbrăcare pentru teatru. La teatru la 7h. În antract, d-na Ring Barbra⁷² îmi cere discurs. Fug acasă și-l fac. Întoarcere la *Brand*, la actul final. Demetriad a avut amețea și a fost adus acasă. Trec pe-aici și merg la banchet. Vine d-na... să-mi vorbească. Cunosc și Sigrid Undset⁷³. Oribilă. Banchetul.⁷⁴ Discursurile⁷⁵. Eu⁷⁶. D-na directoare⁷⁷. Poetul norvegian.⁷⁸

* Vineri 16 martie [1928, Oslo]

Sculat la 11,1/2. Eram invitat la lunch la dr. Harry Fett. Nu m-am dus. Obosit. Mers la Ionescu pentru comandat coroana Ibsen. Masa la restaurantul din „Casa francmasonilor”. Comandăm coroana cu 50 coroane.⁷⁹ Text norvegian. Primesc scrisoarea de la Beza.⁸⁰ Transcriu discursul de ieri pentru *Aftenposten*; nu găsesc pe director. Odihnă o oră. Seara la *Liga tinerimeii*. Stat trei acte. În antract cu Fangen, să-mi trimită statutele Societății Scriitorilor Norvegieni. Alt antract cu Hambro, prezidentul Stortingului. Îmi va trimite bilete la o ședință. Masa la Ionescu, unde sînt și doi frați Costescu, frizeri.

* Sîmbătă, 17 martie [1928, Oslo]

Sculare la 10. Scriu cărți poștale etc. Progmul de azi e încărcat, dar îl voi scurta renunțînd la unele. Așa la vizitarea Galeriei naționale, care

⁶⁹ „Directorul bibliotecii ține un mic *speech* în englezește” (*La lumina lămpii*, p. 141).

⁷⁰ Organizată în holul bibliotecii („foarte interesantă: manuscrise, afișe, portrete, caricaturi de-ale lui Ibsen, traduceri din toate limbile, afișe, costume etc., în sfîrșit, tot ce privește pe om și pe scriitor”; *ibid.*).

⁷¹ În scrisoare: „Sînt și citeva cărțuții românești” (*ibid.*).

⁷² Barbra Ring, vicepreședintă a Societății Scriitorilor Norvegieni.

⁷³ Sigrid Undset (1882—1949), „cea mai mare scriitoare norvegiană, laureată de anul trecut a Premiului Nobel” (*La lumina lămpii*, p. 141).

⁷⁴ „Banchetul s-a dat în sala Rococo la Grand-Hotell, o sală într-adevăr somptuoasă. Un banchet de vreo 300 persoane” (*ibid.*).

⁷⁵ „Au ținut discursuri Ronald Fangen, președintele scriitorilor norvegieni, Hambro, președintele parlamentului norvegian, apoi d-na Barbra Ring și pe urmă, dintre străini, profesorul de la Sorbona Paul Verrier (specialist în norvegiană), Sophus Michaëlis (autorul *Nunții în revoluție*), președintele scriitorilor danezi, încă vreo doi, un german și un suedez, și am urmat eu” (*ibid.*, p. 141—142). După L.R., au mai vorbit apoi și alți delegați.

⁷⁶ „Am citit fără nici o emoție și pot spune fără modestie că am avut mare succes, aplauze frenetice și în cursul cuvîntării și la sfîrșit, și toate felicitările din toate părțile” (*ibid.*, p. 142).

⁷⁷ D-na Skavlan, soția directorului Teatrului Național, în vecinătatea căreia a stat la banchet; în cealaltă parte, d-na Fett, soția lui Harry Fett, demnitar de stat; în față, poetul și dramaturgul american Robert Underwood-Johnsen.

⁷⁸ Rugat să controleze traducerea textului ce urma să figureze pe panglicile coroanei pentru mormîntul lui Ibsen (depunerea la 20 mart.).

⁷⁹ „...adică vreo 2500 lei” (*La lumina lămpii*, p. 142).

⁸⁰ Marcu Beza (1882—1949), scriitor; din 1909 se afla la Londra, la început ca interpret la legația română, apoi consul al României și colaborator al Universității londoneze. Din 1925, întreținea cu L.R. relații epistolare, intensificate în perioada directoratului de la Teatrul Național, cînd facilitează relații cu Bernard Shaw (B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 194—142 204). Vezi și George Muntean, *Corespondența dintre L. Rebreanu și Marcu Beza*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XIX, nr. 1, ian.—febr. 1970, p. 121—131.

vom face-o mai bine luni.⁸¹ Pe la 1 mă duc la *Aftenposten*, unde sînt condus la redactorul pentru politica externă, căruia îi dau discursul contra promisiunii că-l va publica.⁸² Cumpăr hîrtie de scrisori „Van Goldar”. Mă întorc la masă „Bristol”, iar după-amiazi iar stau cu diverse scrisori. Telefon primesc de la Amundsen cu invitația pentru mîine la dejun. De asemenea, înștiințarea de la palat că vom fi primiți la ora 12,1/4, luni. Pe la 6 încep să mă îmbrac, pun și decorația.⁸³ La teatru: *Strigoii*.⁸⁴ D-na Anker⁸⁵ îmi spune că mîine îmi va trimite cărțile ei. Spectacolul sfîrșit la 10, trebuie să stăm pînă la 11 cînd începe banchetul primăriei. La banchet sînt prezentat primarului With. La masă am vecină pe d-na Kildal, soția prezidentului Pen-Clubului norvegian, pe care-l cunosc la urmă. Iau întîlnire pentru luni ora 10 dim. cu Ronald Fangen pentru antologii norvegiene. După banchet, cunoștință cu Oesterling, prezidentul Pen-Club suedez, care mă poartă la Stockholm. Iau întîlnire cu el luni, ora 4 d.a., la „Grand Hotell”. La banchet a vorbit primarul, americanul Underwood-Johnson și ministrul de Externe Mowinckel. Sfîrșit, adică plecat eu, la 2,1/2. Adormit la 4 dim.

* *Duminecă, 18 martie [1928, Oslo]*

Sculare la 11. Obosit. Stomacul. Iau picături „Davila” în două rînduri. Plictisit, nu mă mai duc la concert la 1, cum e în program. Pe la 2 trec la Demetriade. E la vîrsături. Nu merge la Amundsen. Mereu bolnav. În mare parte îmi face impresia că se și preface mult, spre a se putea întoarce acasă mai curînd cu bani mai mulți. E un tip îngrozitor de agasant. Și prost de sparge pereții. „Le... Norvignie...”⁸⁶

*La 2,1/2 vine Lynge cu nevastă-sa și împreună plecăm cu mașina la Slemdal. Sînt numai cei doi soți. Steag tricolor pe masă. Masa. Conversație de nimic. La 5 ne întoarcem. Mă trîntesc o jumătate de oră.

Pe la 7, îmbrăcat gata, trec să mergem la teatru. Va veni pe urmă. Se joacă *Dușmanul poporului*.⁸⁷ Stau patru acte. Văd pe Gémier.⁸⁸ Îi scriu din nou lui Beza să-mi telegrafieze la Bergen⁸⁹ numele hotelului. Încep azi scri-soare Fanny. Urmează banchetul.

Banchetul a fost aici la „Bristol”. Pictori și sculptori în mantale roșii, insignele unui ordin artistic, împreună cu scuturi și medalii. Mai ales actori

⁸¹ În scrisoare, menționează totuși că a vizitat Galeria națională (vezi vol. *La lumina lămpii*, p. 142).

⁸² Apare în *Aftenposten*, la 19 mart. 1928. Fiind inedit, îl publicăm la *Addenda*, în traducerea Sandei Baciu.

⁸³ Coroana României, în grad de comandor.

⁸⁴ Despre această piesă a lui H. Ibsen, L.R. scrisese la 7 febr. 1916 (*Universul literar*, XXXII, nr. 6, 7 febr. 1916, p. 3—4).

⁸⁵ Nini Roll Anker, reprezentantă a Teatrului Național local.

⁸⁶ Aluzie la franceza vorbită de A. Demetriade; în corespondență mai clar: „...după multe sfertări, izbuteste să spună grav arita: «Le... norvégue...»” (*La lumina lămpii*, p. 140).

⁸⁷ Comentarea piesei lui H. Ibsen figurează printre vechile cronici teatrale publicate de L.R. la *Rampa* (I, nr. 284—285, 30 sept.—oct. 1925) și *Sburătorul* (II, nr. 48, 9 apr. 1921, p. 349—352).

⁸⁸ Firmin Gémier (1869—1933), actor francez, director la „Odeon” între 1922 și 1930.

⁸⁹ Oraș în sudul Norvegiei, port la Oceanul Atlantic.

și plastici, afară de străini. Am avut vecini pe d-ra Quirielle de la *Journal des Débats* și o mică actriță Larsen, apoi Fritz Engel de la *Berliner Tagblatt*. Au vorbit mulți. Demetriade a spus zece cuvinte. Întîlnire cu sculptorul Enderlé și nevastă-sa Ella, care-mi spune: „Jeg elsker dig”⁹⁰. Sfîrșit la 4 dim. N-am putut adormi pînă la 7.

* *Luni, 19 martie [1928, Oslo]*

La 12,1/4 am fost primiți la regele Haakon. Simpatice, expresiv, simplu, înalt, uscat. A vorbit despre teatru, despre actorul Skanche⁹¹, despre rolul Hamlet, pe care el nu-l vede nebun, ci numai prefăcut etc. Durează 8 minute.

Mergem de-mi iau biletul pentru vapor Bergen-Newcaslle-London. Costă 190.40 kr., adică vreo 52 dolari. Am schimbat 55 dol. contra 203.50 kr. Demetriade își ia bilet pentru miercuri să se întoarcă acasă prin Berlin direct.⁹² Masa în restaurant scumpă.

Sus găsesc nota hotelului. O surpriză foarte puțin agreabilă, dar în sfîrșit. După masă mă culc și nu pot dormi. Scriu cărți poștale.

Iar la teatru, la *Rața sălbatecă*, la ora 7. După actul întîi, iau un auto și mă duc la sculptorul Enderlé (Ullevaldsveien 112). E numai el cu nevastă-sa. Mă tratează cu smörebrod⁹³ și altele. La 10,1/4 plec. Mă aranjez puțin și trec la „Grand Hotell”, la banchetul Gyldendal⁹⁴.

Mă întîmpină Grieg, directorul și proprietarul firmei; foarte gentil. Apoi profesorul Bull⁹⁵, de asemenea foarte simpatice. Conversație mai lungă cu Fritz Engel și Bernh. Diebold⁹⁶. Sînt prezentat lui Max Halbe⁹⁷ și d-nei Louise Dumont (Lindemann)⁹⁸.

La masă am vecină pe d-na Gisken Wildenevey, simpatice.⁹⁹ Cunosc pe prof. Bing din Bergen. Apoi pe Sophus Michaëlis¹⁰⁰. Sosesc acasă la 2,1/2. Uf, să vie un somn bun!

* *Marti, 20 martie [1928, Oslo]*

Sculare la 9,1/2. La 10,1/2 vine Ionescu; îi dau hainele să mi le calce, să-mi coasă nasturii la frac și veștă. Apoi plecăm împreună la cimitirul

⁹⁰ Eu vă iubesc (norv.).

⁹¹ „Un mare actor norvegian” (*La lumina lămpii*, p. 143).

⁹² „Am avut o decepție cumplită cu acest om. Îl credeam mult mai bine și ca intelect și ca tot. N-aș avea ce zice altminteri: a fost veșnic excesiv de amabil; a făcut tot ce i-am spus și m-a ascultat în toate — dar prea e de tot prost, sărmanul, și incapabil” (*ibid.*, p. 144).

⁹³ Sandvișuri (norv.).

⁹⁴ Numele unei edituri din Oslo.

⁹⁵ Fr. Bull, codirector la Editura Gyldendal (cf. vol. *La lumina lămpii*, p. 149).

⁹⁶ Bernhard Diebold, critic dramatic de la *Frankfurter Zeitung*.

⁹⁷ Autorul piesei *Tinerete*, tradusă de L.R. din germană, încă din 1911 (cf. N. Liu, *Insemnări zilnice: Centenarul Ibsen*, în *Manuscriptum*, IV, nr. 2, 1973, p. 107).

⁹⁸ Louise Dumont, ziaristă din Düsseldorf.

⁹⁹ Gisken Wildenevey (n. Kramer Andreassen), soția lui Herman Wildenevey (1886—1959), cel mai popular poet norvegian din prima jumătate a sec. al XX-lea.

¹⁰⁰ Sophus Michaëlis (1865—1932), poet, prozator și dramaturg, la acea dată președinte al Societății Scriitorilor Danezi.

unde se află mormîntul lui Ibsen. Găsim coroana noastră. Solemnitatea.¹⁰¹ Eu spun atîta depunînd coroana: „Au nom des écrivains et des acteurs roumains, au nom de toute la Roumanie!“ Uni Hansen¹⁰² pe stradă și-n cimitir. Cîntecele. Ieșirea. Mașina lui Ionescu ne duce să cumpărăm niște fleacuri norvegiene. Mă duc la „Grand Hotell“, unde îmi dăduse întîlnire d-na Barbra Ring. Nu vine. Vin acasă puțin.

Ia la 1,10' plecăm la Universitate. În aulă, lume. Regele. Intrarea decanului-rectorul, corpul profesoral. Programul.¹⁰³ Patru doctori de onoare ai universității. Plecarea.

În hol mă așteaptă d-na Enderlé să mergem la „Husfliedern“¹⁰⁴ să mai cumpăr diverse. Mergem. Vine și sculptorul. Acasă la 4,1/2.

Nu m-am dus seara la *Rosmersholm*. Am scris scrisoarea Fanny, mi-am mai aranjat cîte ceva. Apoi m-am îmbrăcat pentru banchetul guvernului, în Frimurerlogen. Demetriad a venit de m-a luat. Am avut niște vecini idioți. Cochetarea cu ambasadoarea Kollontay¹⁰⁵. Discursuri multe. Polonezul polonește.¹⁰⁶ Sfirșit 2,1/2. D-na Ring cu invitație.

* Miercuri, 21 martie [1928, Oslo]

Azi e liber. Mă scol totuși la 9 și împachetez. Fac un pachet în care strîng toate cărțile de prisos și le trimit acasă cu poșta. Cu Demetriade mă duc la editura „Gyldendal“, căreia îi dăm fotografii, cărți, medalii. La 1 mă duc la restaurantul „Continental“, unde-s invitat de d-na Barbra Ring împreună cu Pierard, Goetel, Kildal, Cashin și alți cîțiva pen-clubiști. Despre chestiile Pen-Clubului. Polonezul explică. Vizitele și relațiile personale. Pe urmă plec cu d-na Ring și cu editorul, nu știu cum îl cheamă, la Bygdøe, unde vedem corabia Viking, muzeul popular cu odaia de lucru a lui Ibsen, biserica Slavgol. Acolo întîlnesc pe d-ra Lisa Skanche¹⁰⁷ și pe Émile Henriot¹⁰⁸, care-mi lasă îndată adresa. Cu editorul merg pe urmă la Galeria

¹⁰¹ „De dimineată toate tunurile Norvegiei trag salve în cinstea memoriei lui Ibsen. La cimitir e solemnitate simplă și mișcătoare. Corul studenților cîntă un imn. Apoi depunem coroanele, întîi scriitorii norvegieni, apoi președintele Stortingului (Parlamentului), apoi guvernul, apoi reprezentanții străini“ (*La lumina lămpii*, p. 144).

¹⁰² Johannes Berg Hansen, solist (menționat în ziarul *Nationen* din 21 mart. 1928, p. 1, în compania Filarmonicii din Oslo).

¹⁰³ „Două discursuri de celebrare a lui Ibsen și numirea de doctori onorari a patru savanți străini“ (*La lumina lămpii*, p. 144).

¹⁰⁴ Magazin cu produse de artizanat.

¹⁰⁵ Alexandra Mihailovna Kollontay (1872—1952), „ambasadoarea Rusiei aici, o femeie de vreo 45 ani, încă destul de bine, dealtfel și ea scriitoare, romancieră; prin ea am cunoscut pe reprezentantul rusesc Kogan, trimisul Academiei de la Moscova la serbări“ (*La lumina lămpii*, p. 145).

¹⁰⁶ Ziarele norvegiene amintesc pe Arthur Slivinski, directorul teatrului comunal din Varșovia.

¹⁰⁷ Lisa Skanche, fiica actorului norvegian.

¹⁰⁸ Émile Henriot (1889—1961), romancier și critic francez, membru al Academiei franceze, la acea dată trimis al cotidianului *Le Temps* din Paris.

Națională, unde-mi arată sculpturi de Videndal¹⁰⁹ (?) și picturile lui Munch¹¹⁰.

Acasă cu Demetriade care pleacă. Nu plătim totuși hotelul. Îl duc pînă jos. Lyngge îi însoțește, apoi Ionescu. Mă cheamă la telefon d-ra Enderlé. Mă vizitează Lyngge cu d-na. Trimit cîteva note pentru *Rampa*. Iau masa la „Bristol“, singur. În jurul meu Gémier, Lungné-Poë¹¹¹, Max Halbe, Fritz Engel și italienii¹¹². Am primit cărți de la Ronald Fangen. Acum aștept plecarea la Bergen cu trenul special. Doamne-ajută!

Am plecat pe jos la gară, ca să mai iau aer. Trenul special era în gară. În compartiment singur. La gară mă pomenesc cu soții Enderlé și doamna în roșu. Mi-au dat flori și fotografii după operele sculptorului.

În tren conversație cu prof. Fr. Bull, căruia îi promit să-i public în românește conferința despre Ibsen și să-i trimit diverse lucruri românești privitoare la Ibsen.

Apoi lungă conversație cu polonezul¹¹³, despre proiectul lor de academie, Pen-Club etc. Mă culc pe la 1.

* Joi, 22 martie [1928, Bergen]

Mă scol pe la 8. Cafea în tren. Altă conversație cu polonezul. La Voss¹¹⁴ un reporter de la *Bergens Aftenposten* îmi cere impresii.¹¹⁵ Sosim la 11,3/4. La „Rosenkranz-Hotell“ mă așteaptă telegrama lui Beza că mi-a rezervat camera la „Cromwell-Hotell“. Iau o baie. Nici auto-ul de la gară nu ne-au lăsat să-l plătim. Nu m-am dus la serbarea de la primărie. Pe la 3 vine o damă să-mi spuie că jos în restaurant ne așteaptă lunch. Am mîncat bine și am ieșit în oraș. În ziar îmi văd interviul. Văzui teatrul vechi, cel nou etc. Acasă mă vizitează consulul român de-aici, Vlad Jacobsen. Mi se pune la dispoziție. Îmi va servi la îmbarcarea pe vapor. Acum să mă îmbrac pentru teatru.

Reprezentăția în vechiul teatru unde Ibsen a avut direcția 5 ani e interesantă ca amintire istorică. *Gildet paa Solhaug*¹¹⁶ s-a jucat destul de prost. Consulul Jacobsen și Vidnes¹¹⁷ mi-au fost vecini.

¹⁰⁹ Transcriere incertă, din memorie, amendată ca atare chiar de L.R. De presupus: Gustav Vigeland (1869—1943).

¹¹⁰ Edvard Munch (1863—1944), pictor și gravor norvegian.

¹¹¹ Aurélien-Marie Lugné-Poë (1869—1940), actor crae a făcut cunoscută dramaturgia ibseniană pe scena franceză.

¹¹² La festivități, Italia era reprezentată de profesorul Silvio D'Amico, de la Universitatea din Roma, Dino Rocca, președinte al Societății Scriitorilor Italiani, și Renato Simoni, trimis al cotidianului *Corriere della Sera* din Milano (apud *Bergens Aftenblad*, din 19 mart. 1928, p. 6 — unde se menționează, pe țări, lista delegaților).

¹¹³ „Pînă la 1 am stat de vorbă cu polonezul Goetel“ (*La lumina lămpii*, p. 149).

¹¹⁴ În corespondență: „gara Voss“ (*ibid.*).

¹¹⁵ În scrisoarea către Fanny, mai corect: „*Bergens Aftenblad*“, ziar în care, la 22 mart. 1928, apare o convorbire cu mai mulți participanți la centenarul Ibsen (cf. *Ibsen — festlighetene*, p. 5). Vezi *Addenda*, traducerea aparținînd Sandei Baciu.

¹¹⁶ Ca și celelalte piese reprezentate la Oslo și Bergen, *Særbåtøarea de la Solhaug* aparține lui H. Ibsen, fiind mai puțin cunoscută publicului românesc.

¹¹⁷ Șeful biroului de presă de la Ministerul de Externe norvegian.

De acolo m-am dus cu consulul direct la locul banchetului. Lumea se adună încet. Vine în sfârșit și prințul moștenitor. Lume multă. Serviciu prost. Prințul ține discurs, apoi pleacă. Pe urmă sumedenie de alte toasturi, între care Romain Coolus, care e ca un cârciumar. Consulul lângă mine mereu. Convorbire cu Lugné-Poë. Acasă la 2,1/2.

* Vineri, 23 martie [1928, Bergen]

Sculare la 9. Îmbrăcare încet. Vine pe la 11 consulul. Apoi de la *Bergens Tidende*, un reporter cu desenator.¹¹⁸ Convorbire pînă aproape de 1. (Convorbirea de ieri a apărut în *Bergens Aftenbladet*.) Mă duc la Muzeul Ibsen, în teatrul vechi. Apoi la „Fløyen”¹¹⁹, cu trenul electric dințat. Priveliște admirabilă. Acolo vecini Bull și polonezul. Iar discursuri. Lynge a vorbit. Întoarcere pe la 5. În tren convorbire cu Lugné-Poë. Acasă. Somn. Ajung totuși pe jos exact la teatru. (De la „Fløyen” m-a luat Welle-Strand¹²⁰ și mi-a dat două cărți.) *Peer-Gynt* interesant. Consulul vecin. Apoi mergem împreună la restaurantul de la „Hotell Norge”, foarte elegant. Masă cu șampanie în doi. Pînă la 2. În sfârșit, s-a isprăvit. La teatru, după actul 2, danezul Dahe ține un mic speech de mulțumire.

* Sîmbătă, 24 martie [1928, Bergen-Newcastle]

Sculare la 8. Bagajele. La 10 mă dau jos. Consulul mă așteaptă. Mergem să-mi schimb bani. Îmi donează albume cu Norvegia. La ambarcader. N-am plătit nimic la restaurant-hotel. La vapor e și [un] gazetar de la *Aftenbladet*, care-mi prezintă pe soră-sa. Conversație. Despărțire. La 11,3/4 vaporul pleacă. Ieșirea prin fiordul Bergen superbă. La 12,1/2 la masă. Intrînd în Marea Nordului hulă. Mi-e cam rău. Mă culc. La 5 gongul. Mă îmbrac să mă duc sus. Mă culc iar. Am comandat, 15 kr., vagon de dormit și auto la Newcastle. Seara nu merg la masă. Îmi aduce în cabină și nu pot mânca. Dorm. Dimineța marea liniștită. Mă îmbrac. Mă duc la masă. Scriu Fanny. Iar mă culc. Pe la 10,1/2 vine căpitanul, anunță că peste două ore intrăm în gurile Tynei. La masă. Intrarea în Tyne și debarcaderul. Controlul pașaportului și limba engleză.¹²¹ Cu auto la gară.

¹¹⁸ Interviu apare în *Bergens Tidende*, din 23 mart. 1928, p. 9, cu titlul: *Repräsentanten for Den rumænske forfatterforening om sit indtryk av Norge*, împreună cu desenul amintit (originalul se află în colecția Puia-Florica Rebreanu). Se reproduce la *Addenda*, în traducerea Sandei Baciu.

¹¹⁹ În corespondență: „la restaurantul Fløyen” (cf. *La lumina lămpii*, p. 150).

¹²⁰ Welle-Strand, scriitor norvegian (*ibid.*).

¹²¹ În corespondență, abia a doua zi (după prînz) va coborî pe chei (*ibid.*).

* Duminică, 23 martie [1928] în Anglia Newcastle

Statuia lui Stephenson¹²². Gara. *Left luggage*¹²³. Plimbare prin oraș. *The Salvation Army*¹²⁴. Mărfuri. Duminica engleză. Sala de așteptare. La 6,1/2 masa în restaurantul hotelului. Banii englezi. Limba engleză. Așteptarea. În sfârșit, trenul. Vagonul de dormit. Culcarea.

* Luni, 26 martie [1928]. În Londra.

Ceaiul și bacșișul forțat. Cu mașina. Itinerarul. „Cromwell Hotel”. Cărți poștale. Breakfast¹²⁵. Beza. O plimbare prin „Kensington-Garden”¹²⁶. Legația. D-na Beza. „Victoria and Albert Museum”¹²⁷. Masa la „Piccadilly Grille Room”. Cu mașina afară. Vizitarea „Hampton Court Palace”¹²⁸ and Gardens, apoi Windsor¹²⁹ cu „Windsor Castle” și Eton¹³⁰ cu școala. Ceai lângă Thames¹³¹, la Eton. Întoarcerea. Ziare românești. Masa. Socoteala banilor.

* Marți, 27 martie [1928], Londra.

Mă scoală pe la 8,1/2. Mă cobor și iau *breakfast*, apoi în salon în așteptarea lui Beza. Aventura cu englezoaicele din hotel. La legație așteptăm pe d-na Beza cu care mă duc și văd „British-Museum”¹³², apoi „Royal” — unde întîlnesc pe Ciotori¹³³ și la masă pe Buzdugan¹³⁴. După masă, numai cu Beza, vedem „Buckingham-Palace”¹³⁵, „St. Paul's Cathedral”, „Westminster, Parlamentul, [The] „Tower”¹³⁶, cartierul ziarelor Fleet-Street, mormîntul lui Goldsmith¹³⁷, casa lui Samuel Johnson¹³⁸, vechea tavernă „Je Olde

¹²² George Stephenson (1781—1848), inginer englez, considerat inventatorul locomotivei.

¹²³ Lăsat bagaj (engl.).

¹²⁴ Corect: *The Salvation Army* (Armata salvării); transcriere greșită, datorată, probabil, denumirii franceze a aceluiași termen.

¹²⁵ Micul dejun (engl.).

¹²⁶ Grădină în cartierul londonez „Kensington”, aflat la est de „Hyde Park”; aici se află un castel regal și un muzeu de artă („South Kensington”).

¹²⁷ Muzeu de istorie al reginei Victoria (1819—1901, încoronată în 1837) și al prințului Albert de Saxa (1819—1861, căsătorit cu regina Victoria în 1840).

¹²⁸ Reședință regală în apropierea Londrei, în care se află o importantă galerie de tablouri.

¹²⁹ Orașel pe Tamisa, unde L.R. vizitează palatul regal construit din ordinul lui Eduard al III-lea (1312—1377, rege al Angliei între 1327—1377).

¹³⁰ Orașel pe Tamisa, unde scriitorul vizitează Colegiul fondat la 1440.

¹³¹ Fluviul Tamisa.

¹³² Muzeu în Londra, creat în 1753, avînd o uriașă bibliotecă și o mare colecție de antichități.

¹³³ Dimitrie N. Ciotori, scriitor și publicist, la acea dată atașat la legația română din Londra. Va păstra bune raporturi cu L.R. (cf. B.A.R., *coresp.*, nr. 142 567—142 568, din 1936).

¹³⁴ Alexandru Gh. Buzdugan (1892—1938), atașat diplomatic la legația română din Londra, ulterior ministru.

¹³⁵ Palatul suveranilor Marii Britanii, aflat la Londra.

¹³⁶ Turnul Londrei.

¹³⁷ Oliver Goldsmith (1728—1774), scriitor englez.

¹³⁸ Samuel Johnson (1709—1784), critic și eseist englez.

Cheshire Cheese" etc. La legăție la 6 cu Ciotori, Lapteff¹³⁹. Cazul foștilor miniștri de aici: Catargi, care în 20 de ani n-a învățat un cuvânt englezește și aducea fete mici în locuința lui din legăție; a doua zi le pune să facă baie și le privea — de-abia le putea goni servitorul. Apoi Manu care trăia cu nevasta servitor[ului], de o parte, și de alta era el amanta servitorului etc. Ceaiul iau la Beza acasă. Mergem la teatrul „Daily”, unde vedem opereta *Lady Mary*.

* Miercuri, 28 martie [1928, Londra]

D-na Beza mă ia la 10,1/4 cu mașina să mai văd și grădina de peste Tamisa, apoi la „Tate Gallery”¹⁴⁰ (colecția Turner¹⁴¹ etc.), de unde la 1,1/2 „Restaurant Simson's”. După-masă cu Beza la Camera Comunelor la ședință. Beza fiind bolnav, la 5 mă lasă la hotel, ca seara să mă ia. Vine la 8. Trebuia să mergem la „Cheshire Cheese” unde să întâlnim și pe Ciotori. Beza zice să renunțăm și mergem direct la Cinema Plaza, unde vedem fiul *Ultima comandă* etc. După aceasta direct acasă, fiind el rău bolnav.

* Joi, 29 martie [1928, Londra—Paris]

La 8 mă scol, bagaje. La 10 vine Beza cu mașina. Plătesc, plecăm. Gara Victoria. La 11 plecare. Conversație în tren cu bătrânele englezoaice. La 1 Dover. Îmbarcare. Mare rea. Traversarea canalului Calais la 2,1/4. Vama. 2,50' plecare. Masa în tren. Călătoria. 6,25' sosire Paris. „Hotel des Etrangers”. Scrisorile. La 7,30' la Puia. Luăm masa la „Duval”, apoi venim la hotel unde stăm pînă la 11,1/2. O duc acasă, unde mai stăm pînă la 1. Scrisorile Fanny.¹⁴²

* Vineri, 30 martie [1928, Paris]

La 10,1/2 vine Puia. La 11,1/4 ieșim. Schimb banii la banca de peste drum. Cu metrourl pînă la „Luvru & Palais Royal”¹⁴³. La ciorapii Fanny în Rue de la Banque. Închis. Masa la „Boeuf à la Mode”. Apoi la ciorapi — 130 fr. La „Galeries Lafayette” & „Printemps”.¹⁴⁴ Cumpărături p[entru] Puia și Fanny. Odihnă la „Café de l'Opera”. Acasă cu metrourl. Odihnă. Masa la „Soufflet”. Cu mașina la „Paramount”. Cu mașina la Puia. Adorm tîrziu.

¹³⁹ Mihai Lapteff, ministru plenipotențiar la Londra (în corespondență: Laptew; cf. L.R., *La lumina lămpii*, p. 259, scrisoare din Londra, la 19 iun. 1934).

¹⁴⁰ Muzeu londonez, înființat, în 1897, de H. Tate (1819—1899).

¹⁴¹ William Turner (1775—1851), pictor englez.

¹⁴² Nu se mai păstrează în arhiva familiei.

¹⁴³ Veche reședință regală, a cărei construcție a început la 1204 și a fost terminată tîrziu, în timpul domniei lui Napoleon III (1808—1872). Ulterior a devenit unul din cele mai bogate muzee din lume.

¹⁴⁴ Magazine universale.

* Sîmbătă, 31 martie [1928, Paris]

Mă scol tîrziu. Repede la Puia cu mașina. Mergem la croitoreasă cu mașina. Căutăm zadarnic restaurant românesc. Luăm masa la „Duval”. Odihnă, apoi cu mașina la „Lafayette” (cu ploaie mare), unde cumpăr diverse lucruri pentru Puia și rochia Fanny, precum și hîrtie de scrisori etc. (vezi notele de cheltuieli)¹⁴⁵. La 6 venim la mine să mă îmbrac. Masa „Duval”. Acasă la Puia să se îmbrace. Cu mașina la „Odéon”, *L'oiseau bleu*.¹⁴⁶ Cu mașina acasă la Puia și apoi la mine.

* Duminică, 1 aprilie [1928, Paris]

La 10,1/4 sînt la Puia, care mă aștepta în geam. Chemăm pe M-lle Bonnet, căreia îi mulțumesc pentru îngrijirea fetei. Ieșim pe jos și cumpăr baiste pentru [Fanny] și ciorapi Puia. Trecem pe la hotel, unde de la niște români aflu despre „Restaurant de l'Opéra” din Rue de la Michodière. Cu mașina acolo; mîncăm românește. Apoi încet pe bulevarde, văzînd vitrine, încercînd o pălărie pentru Puia, ajungem la cinema „Marivaux”, unde vedem *Circul* cu Ch. Chaplin. După aceea ne oprim la o cafenea să luăm cîte-o bere și venim pînă la Bd. Sebastopol. Luăm tramvaiul și coborîm la Châtelet. Descoperim birtul românesc mic. Venim acasă la odihnă. Hotărîm ca Puia să vie de vacanță în țară, să mai petreacă. Mergem la masă la români, în Rue de la Huchette. Apoi la cinema „St. Michel” și de acolo pe jos acasă la Puia.

* Luni, 2 aprilie [1928, Paris]

Mergînd la Puia, îi cumpăr 3 „Enos” și 2 „Bottot”-pastă dinți. Apoi ieșim, îi plătesc rufele la spălătorie; luăm la cofetăria din colț a lui Fanny eu o șocolată, Puia de crocat și plecăm cu tramvaiul pe Bd. Sebastopol pînă la marile bulevarde, pe unde mergem pe jos să găsim de cumpărat. Nu luăm însă decît roșu de buze de la „Violet” și apoi trecem la banca „Blank”, unde regulez chestiile bănești ale Puicuții, întâlnim pe Lily Popovici¹⁴⁷, care ne dă adresa și telefonul ei. De acolo cu metrourl, mergem la Legăție, unde întâlnesc pe Mihalescu¹⁴⁸ și un d. Tudorini; mi se face pe loc certificatul, iar eu las adresa mea de la București pentru Diamandy unei domnișoare.

Venim apoi spre casă și luăm dejunul la Restaurant „Viennois”, colț cu Huchette. Aici întâlnesc pe Herescu¹⁴⁹, care-mi spune că Crémieux¹⁵⁰ mă așteaptă să-i dau încuviințarea să publice o nuvelă a mea în *Revue Juive*. I-am dat.

După-masă ne odihnim puțin și apoi ne ducem cu mașina la d-na Kasterska. Îmi vorbește de afaceri literare. Plictiseală zadarnică.

¹⁴⁵ O asemenea listă de cheltuieli a fost publicată în vol. *La lumina lămpii*, p. 152—153.

¹⁴⁶ Piesă de Maurice Maeterlinck (1862—1949), scriitor belgian a cărui operă a fost adesea comentată în cronicile dramatice de L.R.

¹⁴⁷ Lily Popovici, artistă a Teatrului Național.

¹⁴⁸ A. Mihalescu (numit în scrisori și Mieșuș; vezi la B.A.R. corespondența din Paris, nr. 143 811—143 817, datată între 1924 și 1930).

¹⁴⁹ N. I. Herescu, poet și profesor universitar, specializat în filologie clasică.

¹⁵⁰ Benjamin Crémieux (1888—1944), critic și eseist francez.

Luăm autobuzul și mergem pe Avenue de l'Opéra să cumpărăm. Ne răzgândim. Privim la magazinul „Noxa” și intrăm la „Luvru”, unde luăm ciorapi „lys” și „44”. Venind pe Rivoli, cumpăr și poșetă pentru Puia la „Rives”. Cu mașina venim acasă. Îi iau Puicuței *Femina* și stăm pînă la 7, cînd trecem la masă la „Boulant”. Tot cu mașina mergem la „Palace”, unde vedem pe Raquel Meller în revista *Le Luxe de Paris*. O duc acasă, firește, cu mașina.

* Marți, 3 aprilie [1928, Paris]

Mă duc la Puia la 9,1/2. Găsesc bilete cumpărate de Bonela¹⁵¹ pentru „Moulin-Rouge” și „Opéra-Comique”. Cu autobuzul mergem la „Guerlain”, unde luăm parfumurile. De acolo cu auto la „Printemps”, unde iau batiste, rochie Puia și 3 pălării. Venim cu mașina acasă și mîncăm la „Boulant”. Ieșind îmi cumpăr o tabacheră.

După-masă, pe la 3, mergem la d-ra Eftimiu; găsim și pe dr. egiptean¹⁵². Îmi face o cafea. Îi poftesc mîine la dejun. Mergem apoi la „Raoul”, unde luăm pantofi, papuci și ciorapi diverși. Cu autobuzul ne ducem la Wagon-lits, în Rue Scribe, unde-mi iau biletul de călătorie. De aici iar la „Guerlain”, unde iau Puichii eau-de-cologne și rouge de față. Masa o luăm la restaurantul românesc din La Huchette.

Stăm acasă la mine pînă la 8,1/4. Plecăm la „Moulin Rouge” cu mașina: *Paris aux étoiles*. O prostie. Ne întoarcem tot cu mașina.¹⁵³

Luni, 8 octombrie [1928, București]

Vineri la amiazi Fanny a plecat la Paris cu Puia. Am rămas întristat și puțin bolnav. Mi-e urît acasă, singur, fără ele. Sărmana Puia, atît de îndepărtată, păcat de tinerețea ei! Dacă ar avea norocul să se mărite, ar scăpa de balamucul învățaturii, care nu e pentru fete... Acuma trebuie să fi sosit la Paris încă de aseară. Să le dea Dumnezeu noroc și sănătate, să se întoarcă cu bine aici!

Ieri, duminică, a fost adunarea generală a „Cărții Românești”, la care am luat parte în numele S.S.R. și unde am făcut unele observații privitoare

¹⁵¹ Eliane Bonnet, gazda Puiei Rebreanu.

¹⁵² Sidney Karbusch, profesor doctor egiptian, prieten cu Panca Eftimiu (numele lui revine adesea în corespondența de familie; vezi *La lumina lămpii*).

¹⁵³ Aici se întrerup notațiile pariziene. La București, L.R. va reveni duminică 8 apr., orele 17, după trei zile de călătorie. Cîteva luni, nu va mai nota nimic în *Jurnal*, corespondența de familie îngăduindu-ne să completăm informația existentă; 12 apr.: plecare spre Lugoj, cu un popas de o zi la Pitești, unde, împreună cu Fanny, îl vizitează pe Ionel Rădulescu; între 13 și 18 apr., se află la Lugoj, în familia lui Mihail Sorbul; în seara zilei de 18 apr., ajunge la Orlat, cu gîndul de a începe *Crăișorul*; la începutul lui mai, îl aflăm în București; la 19 mai intră în posesia unui „Chevrolet” nou („Sedan Imperial”), cu care efectuează călătoria în țară; la 20 iul., o întîmpină pe Puia, venită în vacanță, la Episcopia Bihorului; în aug., merge cu Fanny și Puia la Băile Herculane; începînd cu 15 aug., poposește din nou la Lugoj, preocupat, iarăși, de scrierea *Crăișorului*; la începutul lui sept., își însoțește familia la Movila-Techirghiol.

la editarea cărților literare.¹⁵⁴ A răspuns prezidentul Simionescu¹⁵⁵, mulțumindu-mi pentru interes și făgăduind că se va ține seama de observații. Interesant din toate acestea a fost că, la sfîrșitul ședinței, toți consilierii au venit să mă felicite și să-mi explice diverse lucruri.

Vlădescu¹⁵⁶ pisează într-una cu Mariana¹⁵⁷ lui. Aseară mi-a pus în mașină o turnantă franceză pentru cărți.

Trebuie să isprăvesc *Crăișorul* și, de azi înainte, orice ar fi, trebuie să lucrez cu rîvnă.¹⁵⁸

După-amiazi la Casa Scriitorilor am primit pe d-na Eliza Noian, nostimă, ceva în genul femeilor care-mi plac. Se oferea să facă traduceri pentru filme și reviste etc. Va reveni miercuri cu soră-sa.

Mai pe urmă au venit Cisek¹⁵⁹, Marin Sadoveanu și Chajes pentru mult proiectata revistă germană pe care vrea s-o scoată acesta din urmă sub titlul *Das geistige Rumänien*. Discuție multă și cam în vînt. Vor reveni vineri.

Am primit o ilustrată adineaori de la Fanny-Puia. Și o scrisoare de la Praga, de la soții Kojecky¹⁶⁰, traducătorii mei în limba ceahă. Se pare că *Pădurea Spînzuraților* va apare chiar în cursul anului.¹⁶¹ Pentru *Ion* mi se trimite scrisoarea editorului ceh, spunîndu-mi că va ieși, în 4 000 exemplare, în cursul anului viitor.¹⁶² De asemenea d-na Braunstein, printr-o scrisoare, mă vestește că editorul Fayard de la Paris e încîntat de *Ciuleandra* și că speră s-o publice și într-o revistă înainte de a-i da drumul în volum. Ea vorbește despre *Revue des deux Mondes*, dar probabil din greșală, fiindcă aceasta nu publică romane străine traduse.¹⁶³

¹⁵⁴ La B.A.R., se află un punctaj de discuție, pregătit pentru adunarea generală a „Cărții Românești” (*Arh. L.R., I [1] ms. 16*). Consecvent unor mai vechi opinii, președintele S.S.R. insistă asupra necesității editării cărților literare originale, reluînd ideile de bază exprimate în memoriul pe care, la 7 iun. 1928, îl prezentase Ministerului Cultelor și Artelor.

¹⁵⁵ Ion Simionescu (1873—1944), geolog, geograf, paleontolog; membru al Academiei Române, profesor universitar, la acea dată și președinte al Consiliului de administrație al editurii „Cartea Românească”.

¹⁵⁶ Ion I. Vlădescu (1896—1942), istoric, conferențiar universitar, prieten devotat. Vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 145 630—145 640, datată între 1925—1939.

¹⁵⁷ Mariana Rarincescu, sora soției lui Ion Vlădescu (cumnată iubită într-ascuns de istoric).

¹⁵⁸ După datările aflate pe manuscris, între 15 aug. și 6 oct. 1928, la Lugoj, la Techirghiol și București, L.R. izbutise să scrie, fără continuitate, 98 file (vezi L.R., *Opere*, vol. 7, p. 416).

¹⁵⁹ Oscar Walter Cisek (1897—1966), poet, prozator, eseist și critic de artă, la acea dată cunoscut mai mult din paginile publicațiilor literare.

¹⁶⁰ Maria și Iosif Kojecky.

¹⁶¹ Într-adevăr, romanul va fi tipărit în 1928, traducerea fiind semnată doar de Maria Kojecká-Karácková.

¹⁶² În talmăcirea aceleiași traducătoare, *Ion* apare, la Praga, în 1929. (Vezi și scrisorile soților Kojecky, la B.A.R., nr. 143 583—143 584, datate între 11 apr. și 24 mai 1929, ultima epistolă solicitînd dactilograma romanului *Răscoală*, la acea dată încă nescris, dar, probabil, anunțat ca terminat.)

¹⁶³ În afara traducerii integrale a volumului, apărută la Paris în 1929, bibliografia actuală nu înregistrează talmăcirii parțiale în paginile revistelor literare franceze. În schimb, consemnează o dată pe care L.R. nu lasă impresia s-o fi știut mai tîrziu: apariția, în foileton, a aceluiași roman, în S.U.A., la Cleveland — Ohio (cf. *America*, XXVII—XXIX, 1933—1934).

În sfârșit, să mă apuc de *Crăișorul*, să facem vreo ispravă, căci bani pe el am și luat...

Marți, 9 octombrie [1928, București]

Ce grozav de greu merge *Crăișorul*! Dealtfel ce să mă mir, căci toate-mi merg greu; inspirația mea e lentă și totuși spontană. Mă apuc de scris și nu prea știu ce vreau să scriu. Doar o linie generală și nici aceea nu destul de clară.¹⁶⁴ Tot eșafodajul, acea faimoasă construcție pe care mi-o laudă criticii, se face singură, din crîmpeie inspirate la întîmplare... Dar la *Crăișorul* e gravitatea că parcă nu prea știu ce vreau: roman istoric sau biografie romanțată? Ce va ieși nu știu. Și-apoi n-am nici o femeie, nici un pic de amor. Nu va fi oare prea sever pentru cititor?

Aseară am stat destul de tîrziu și n-am putut scrie decît cîteva rînduri. În schimb am studiat glandele endocrine pentru *Minunea minunilor*.¹⁶⁵ Mi-am zis c-o să scriu dimineața. Iar azi am ticluit o biată pagină — din care nu știu ce va rămîne. Și acuma mă omoară durerea de mîsea, încît iar mă culc fără nimic... Poate mîine!

După-amiazi vizite. Un redactor de la *Lupta* a venit pentru interviu în chestia problemei cărții.¹⁶⁶ Apoi am ieșit, lăsînd ziaristului italian Mantonero notițele bio-bibliografice cerute. La S.S.R. găsesc pe Bacovia¹⁶⁷, un Negruțiu din Oradea care scrie romane și se bilbîie cumplit, Morel¹⁶⁸ cu pictorul Anestin¹⁶⁹. Mă duc apoi la Pancu, „Cultura Națională”¹⁷⁰ — conversație mai interesantă. După chestia antologiilor și istoriei literaturii:

— E adevărat că ai dat o carte lui Ciornei¹⁷¹?

¹⁶⁴ În arhivă se păstrează proiecte detaliate, unele, apropiate de versiunea finală a romanului, fiind date încă de la 15 aug. 1928, în Lugoj (vezi L.R., *Opere*, vol. 7, p. 426—452).

¹⁶⁵ Cele mai vechi notații, înrudite tematic cu proiectul amintit, se află într-un vechi caiet cu *Insemnări*, început la 1 mai 1912 (vezi vol. *Caiete*, p. 305 și 307). Planuri detaliate în *Arb. L.R.*, ms. 6, f. 23, 18—22, din care primul este datat: 10 dec. 1923. Romanul este anunțat „pe șantier” și în revista *Spre ziuă*, I, nr. 1, 1923. Proiectul va fi reluat în anii ultimului război mondial, după cum ne dezvăluie interviul din *Vremea*, XIV, nr. 679, 25 dec. 1942. Consultă crochiurile scriitorului în vol. 7 din seria de *Opere*, p. 461—462, precum și articolul lui N. Gheran, *Romane fără sfîrșit*, în *Ramuri*, X, nr. 3, mart. 1973.

¹⁶⁶ Intitulat *Cu dl. Liviu Rebreanu despre criza cărții*, interviul va apărea în *Lupta*, VII, nr. 2077, 19 oct. 1928, p. 2, fiind semnat de A. P. Samson. Vezi *Addenda*.

¹⁶⁷ G. Bacovia (1881—1957); cu un an înainte, L.R. îi înmînase premiul S.S.R. pentru volumul de versuri *Scînteii galbene* (1926). Peste alți doi ani, îl va angaja la „Educația Poporului”, mai mult pentru a-i oferi un salariu. (Vezi și corespondența de la B.A.R., nr. 142 030—142 033, datată între 1925 și 1929, datorată, în special, Agăthei Grigorescu-Bacovia.)

¹⁶⁸ D. Ionescu-Morel, scriitor și ofițer, prieten constant cu L.R.

¹⁶⁹ Ion Anestin (1900—1964).

¹⁷⁰ La „Cultura Națională” L.R. nu publicase decît un singur volum, *Trei nuvele* (1924), reeditare a povestirilor de război: *Catastrofa*, *Ițic Ștrul*, *dezertor* și *Hora morții*.

¹⁷¹ S. Ciornei, editor. În 1928 republică traducerea romanului *Les Demi-Vierges*, de Marcel Prévost, în „Colecțiunea autorilor celebri contemporani”, reluînd vechea tălmăcire a lui L.R.

— Nu.

— Fiindcă ar fi fost într-adevăr îngrozitor să pleci de la „Cartea Românească” și nici baremi să nu stai de vorbă cu noi.

Îi spun că a insistat într-adevăr mult Ciornei, oferindu-mi lucruri fabuloase.

— Cît? 300 000?

— Mai mult. Ce să mai vorbim. Dar eu sînt hotărît să dau o carte la d-voastră, numai cu condiția să-mi faceți casă.

— Îți facem. Eu am și terenurile și societatea de construcții, încît cădem repede de acord.

— Dar numai atunci cînd veți avea organizată o desfăcere într-adevăr bună, ca să nu-mi țineți cartea în pod.

— Da. Și sper că în curînd vom avea acea organizație. Îți mărturisesc că tocmai din pricina aceasta nici n-am insistat îndeajuns să ne dai nouă cartea d-tale, căci n-aș fi vrut să-ți cauzăm prejudicii printr-o desfăcere defectuoasă. Dar acuma am luat toate chioșcurile de ziare și cărți din garile vechiului regat, unde sper că în curînd vom face treabă bună. Atunci apoi te voi pisa îngrozitor și nu vei scăpa pînă nu-mi vei da cartea.

— Dacă-mi faci casa, sînt gata!

— Dacă e numai atîta, atunci ne-am și înțeles.¹⁷²

Mi-a mai arătat ce tipărește pentru Crăciun: Galaction¹⁷³, Minulescu, Streitman¹⁷⁴, Simionescu, Mircea Rădulescu¹⁷⁵ etc.

Înapoi la S.S.R. Aici d-na Braunstein. Îmi arată scrisoare de la Lorette, care spune că *Ciuleandra* e foarte interesantă și va plăcea sigur publicului francez, și că în prealabil va da-o la *Revue des deux Mondes*. Apoi cu biurou de traduceri etc.

Rîuleț¹⁷⁶ cu Sorbul care a sosit azi-noapte cu Sereda¹⁷⁷. Pe urmă d-ra Sarmiza Lungeanu¹⁷⁸, drăguță, simpatică, aproape frumoasă. Conversație lungă; vrea să facă teatru etc.

Am mîncat la Vlădescu, cu Sorbul și soții Isopescu¹⁷⁹. Pe d-na am ținut-o la distanța convenită. La 10 am venit acasă.

¹⁷² Învoiala avea să fie sortită eșecului. Cărțile scriitorului — în primul rînd romanele — vor continua să apară la „Cartea Românească”. (Părăsirea editurii se va petrece abia în 1932, odată cu publicarea romanului *Răscoala* la editura „Adevărul”.) Cît privește proprietatea rîvnită, L.R. nu va izbuti, în București, decît să-și schimbe proprietarii.

¹⁷³ Gala Galaction (1879—1961), scriitor și teolog; pe parcursul anilor va interveni pe lîngă președintele S.S.R. în sprijinul unor confrăți necăjiți, indiferent de naționalitatea și religia lor. (Vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 983—142 993, datată între 1925 și 1942).

¹⁷⁴ H. Streitman (1873—1949), publicist.

¹⁷⁵ Mircea Dem Rădulescu (1889—1946), poet și dramaturg.

¹⁷⁶ Constantin Rîuleț (1882—1967), poet, prozator și dramaturg, persoană influentă în epocă, fiind și director al presei în Ministerul de Interne. Între altele, a creat și Comisia de cenzură a filmelor, al cărei secretar a și fost.

¹⁷⁷ Sereda Sorbul, fiica dramaturgului.

¹⁷⁸ Sarmiza Lungeanu, fiica scriitorului Mihail Lungianu (1879—1966), viitoare actriță a Teatrului Național.

¹⁷⁹ Venera și Claudiu Isopescu, oameni de cultură cu care L.R. va întreține, pînă spre sfîrșitul vieții, bune raporturi. La acea dată, C. I. era numit conferențiar de limba

Miercuri, 10 octombrie [1928, București]

Îndată după masă a venit domnișoara¹⁸⁰, iar pe urmă m-am dus la S.S.R. Acolo am lichidat repede pe d-na și d-ra Noian¹⁸¹ cu traducerele. Perpessicius îmi cere din nou să intervin pentru cartea lui de la „Casa Școalelor”.¹⁸² Sorbul îmi propune să fac teatrul autorilor cu el și Vlădescu. Zice că toată lumea mă cere pe mine în comitetul Teatrului. Gregorian¹⁸³ îmi cere un împrumut pe gaj. D-ra Lungeanu vine după hîrtii și mă roagă să-i obțin un ajutor de la Interne.

Ieșind mă opresc o clipă pe la „Capșa”. Sînt împresurat. Maniu¹⁸⁴ se jură că va vorbi mult despre memoriul în chestia cărții.¹⁸⁵ Sergiu Dan a fost arhisatisfăcut de către generalul Manolescu¹⁸⁶ cu scrisoarea mea. Mă mai roagă să intervin la „Cultura [Națională]” pentru romanul lor cu Anton Pann¹⁸⁷. Camil Petrescu îmi cere votul pentru comitetul teatral — refuz categoric.¹⁸⁸

Sîmbătă, 13 octombrie [1928, București]

Joi am văzut pe Duca¹⁸⁹ pentru oferta lui Gregorian, cu instalarea unor aparate în folosul S.S.R.¹⁹⁰, apoi pe Lapedatu, care-mi spune că mi-a mai dat 100 000 lei, firește, pentru Societate, și-mi promite sporul subvenției, înscrierea Casei Scriitorilor și a unei burse de călătorie în bugetul viitor, plus pentru încurajarea editurii literare o sumă de cîteva milioane.¹⁹¹

și literatura română la Universitatea din Roma, iar din 1936, profesor definitiv. La B.A.R. se află un mare număr de scrisori trimise lui L.R., date între 1928—1942, majoritatea privind nemulțumirile lui față de indiferența organelor românești pentru răspindirea valorilor culturii naționale peste hotare. (Vezi *Coresp.*, nr. 143 450—143 510, și epistolele Venerei Isopescu, traducătoare a operei rebreniene, nr. 143 511—153 525.)

¹⁸⁰ Sarmiza Lungianu (după contextul însemnărilor din 9 și 10 oct. 1928).

¹⁸¹ Eliza Noian și sora mai mică, Selma Bacal (căsătorită Kahane); audiența privea traducerea de filme.

¹⁸² În 1928, Perpessicius începe publicarea seriei de *Mențiuni critice* (5 vol. 1928—1946), cuprinzînd foiletoanele tipărite în *Mișcarea literară* (condusă de L.R.), *Universul literar*, *Cuvîntul* și *Revista Fundațiilor Regale*.

¹⁸³ George Gregorian (1886—1962), poet, veche cunoștință a scriitorului (de prin 1909, de la *Convorbiri critice*). Evocîndu-și ucenicia în cenaclul lui Mihail Dragomirescu, L.R. îl menționează printre începători, alături de M. Sorbul și M. Săulescu (cf. interviul *Cu d-l Liviu Rebreanu despre el și despre alții*, în *Rampa*, XIII, nr. 3232, 29 oct. 1928; vezi *Addenda*). Mai tîrziu, după alegerea romancierului ca președinte al S.S.R., se va număra printre detractorii săi.

¹⁸⁴ Adrian Maniu.

¹⁸⁵ Referire la memoriul prezentat Ministerului Cultelor și Artelor, la 7 iun. 1928, care a declanșat o mare dezbatere în presă în jurul problemei crizei cărții, la care au participat numeroși scriitori, editori, cadre din învățămîntul de toate gradele.

¹⁸⁶ Generalul Ion Manolescu, președinte al Asociației Publiciștilor Români.

¹⁸⁷ Este vorba de biografia romanțată *Viața minunată a lui Anton Pann*, ce va apărea, în 1929, sub semnătura lui Sergiu Dan și Romulus Dianu.

¹⁸⁸ Este vorba de Comitetul Teatrului Național.

¹⁸⁹ I. G. Duca (1879—1933), jurist și om politic de orientare liberală, de mai multe ori ministru și, ulterior, prim-ministru (nov.-dec. 1933), calitate în care va fi ucis de legionari.

¹⁹⁰ Jocuri mecanice pentru copii, care urmau să acționeze la introducerea unei monede; proiect nerealizat, comentat cu tendențiozitate de detractorii lui L.R.

¹⁹¹ Ca ministru al Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu încerca să vină în întîmpinarea cerințelor exprimate de L.R. în memoriul înaintat ministerului.

Mereu sînt solicitat pentru a primi să fiu în Comitetul Teatrului. Azi Caton¹⁹², ieri Plopeanu¹⁹³ cu Corneliu...¹⁹⁴

O convorbire mai lungă cu Hertz, editorul.¹⁹⁵ Îmi spun proiectele lui și caută să mă atragă să iau conducerea unei gazete literare. D-na Braunstein iar cu proiecte de traduceri. Camil Baltazar pentru revista ce o scoate...¹⁹⁶

Am primit scrisoare de la Fanny.

Marti, 16 octombrie [1928, București]

Duminecă după-amiază a fost adunarea autorilor dramatici pentru alegerea unui membru în comitetul Teatrului Național. M-am dus tîrziu, după anunțarea începerii ședinței, înadins ca să evit diferitele propuneri ce știam că au să mi se facă. I-am găsit într-adevăr în păr, cu Sorbul la birou cu clopoțelul în mîna. Și numaidecît m-am pomenit cu diverși care-mi cereau să-mi pun candidatura. Moșoiu¹⁹⁷ m-a luat grav deoparte, că e interesul demnității autorilor; Caton, că trebuie să primesc; d-na Petrescu¹⁹⁸, că să-i fac dreptate; Rîuleț, că sînt obligat... etc. Tuturor și cu glas tare le-am declarat că eu nu-mi pun candidatura, dacă însă totuși vreau să mă aleagă, vom vedea ce va fi...

Îndată după deschiderea ședinței, Mircea Rădulescu a cerut să fiu ales prin aclamație. Apoi Adrian Maniu, printr-o lungă cuvîntare, același lucru. Rîuleț, idem. Kirișescu¹⁹⁹, care era candidat, declară că, în fața mea, se retrage... Toată lumea de acord, dar Caton atrage atenția că legea cere să fie recomandați doi, dintre cari ministrul alege unul; nu e îndoială că dorința tuturor de-a mă avea pe mine reprezentant va fi satisfăcută, mai ales că și ministrul are o stimă personală deosebită pentru mine etc.

După multă vorbă, fiindcă țineau mulți să se facă simplă aclamație, a trebuit să se facă votare în regulă și secret, ca să fie satisfăcută legea. Votul secret însă n-a mai fost cu atîta unanimitate. Eu am votat pe Camil Petrescu, căruia îi făgăduisem. Din restul de 16 voturi, am primit 13, deci trei nu m-au votat deloc; ba chiar în realitate pare-se mai mulți, căci au fost unii (sau unul) care m-au votat pe mine singur.

În sfîrșit, rezultatul poate fi totuși socotit strălucit. Nu mă pot aștepta la unanimități secrete. Ar fi prea mult. Ca manifestare îmi ajunge propunerea și întreaga dezbatere.

¹⁹² Caton Theodorian (1877—1939), dramaturg, primul președinte al Societății Autorilor Dramatici (1922). O bogată corespondență, dataată între 1912 și 1938, nuanțează și mai mult relațiile jurnaliere (B.A.R., *Coresp.*, nr. 145 407—145 474).

¹⁹³ Gheorghe Plopeanu (1887—1980), administrator al Teatrului Național.

¹⁹⁴ Corneliu Moldovanu.

¹⁹⁵ Ignatie Hertz, proprietarul editurii cu același nume.

¹⁹⁶ *Tipărița literară*, ce va apărea, la București, între oct. 1928 și mai 1931. L.R. va răspunde solicitării poetului, încredințîndu-i spre publicare un fragment din *Crăișorul*. Cu titlul *Crîngul Făgetului*, el apare în primul număr al revistei.

¹⁹⁷ Alfred Moșoiu (1890—1932), poet și dramaturg.

¹⁹⁸ Lucreția Petrescu, scriitoare (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 144 161—144 162).

¹⁹⁹ Alexandru Kirișescu (1888—1961), dramaturg. Cu excepția unor pasageri rivălități, generate de numirea lui L.R. în fruntea Teatrului Național (funcție pe care o va deține și Al. K.), raporturile dintre cei doi scriitori au fost cordiale (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 549—143 561, dataată între 1929 și 1943).

Ieri am fost la Braşov, cu maşina, pentru monumentul Săulescu.²⁰⁰ Ploaie şi ninsoare tot timpul. D-na şi O. Han²⁰¹, pasageri. Am vorbit cu prefectul şi mi-a făgăduit tot. Pe drum cu Han diverse discuţii. Între altele, că Nichifor Crainic²⁰², cât a fost secretar general, toate nopţile a dus-o în chefuri şi că la aceste chefuri se puneau la cale toate treburile ministerului; că Goga²⁰³ i-a făcut numeroase dificultăţi etc. D-na Han scrie versuri...

Azi, la Casa Scriitorilor, mi-a venit d-na Nemţeanu²⁰⁴ după ajutor.

Camil Petrescu îmi cere să intervin eu la Lapedatu să-l numească pe el în Comitet. I-am spus că nu mă supăr deloc dacă nu mă ratifică pe mine; deci să puie intervenţii câte vrea ca să reuşească. Eu însă nu pot cere așa ceva fără a deveni cam ridicol.

Marţi, 23 octombrie 1928 [Bucureşti]

Pe rând cu zilele, dacă se poate... Deci miercuri a fost Muştescu de la *Rampa*, pentru o mare convorbire.²⁰⁵ S-a făcut. Zicea că apare duminică şi că mâine va veni să-mi citească ce a scris. N-a venit. Nici convorbirea n-a apărut, probabil fiindcă a trebuit să vie, plătită, una cu Florica Florescu²⁰⁶. Ce-are a face!... în aceeaşi seară, o conferinţă cu Maniu²⁰⁷ şi Rosetti²⁰⁸ pentru antologiile „Culturii Naţionale” şi istoria literaturii.

Sîmbătă seara am expediat pe Chajes cu revista germană, care voia să patroneze el pe scriitorii români în străinătate. Pe urmă a fost masa lunară a „Pen-Clubului”, cu vorbă multă şi altele.

²⁰⁰ Mihail Săulescu (1888—1916), poet şi dramaturg, căzut pe frontul de la Predeal în primul război mondial. Cu ani în urmă, fusese coleg de redacţie cu L.R., la *Rampa*, în continuarea unor şi mai vechi raporturi literare. (Vezi articolul *Săulescu şi Rebreanu*, în *Tiparniţa literară*, I, nr. 3, 1 ian. 1929, p. 78—79.)

²⁰¹ Peste ani, sculptorul Oscar Han (1891—1976) va evoca figura romancierului în vol. său memorialistic *Dălti şi pensule* (1970), pe-alocuri cu o maliţiozitate pe care, anterior, nu şi-o îngăduise în raporturile sale cu familia Rebrenilor.

²⁰² Nichifor Crainic (1889—1972), poet agreeat cîndva de romancier (cf. *Spre ziuă*, I, nr. 1), dar situat ulterior în fruntea celor mai aprigi duşmani. Aflat la conducerea revistei *Gîndirea*, va declanşa atacuri furibunde împotriva lui L.R., în timpul directoratului de la „Educaţia Poporului”.

²⁰³ Octavian Goga (1881—1938), poet cu care romancierul a păstrat raporturi rezervate, datorate, în cea mai mare măsură, tribulaţiilor politice ale confratelui său. La rîndul lui, Goga a cultivat o atitudine distantă faţă de coregionalul său, lăsîndu-i posibilitatea să-l considere „duşman înverşunat” (*Jurnal*, vol. II). Corespondenţa, protocolară, nu ne îngăduie să descifrăm substratul relaţiilor (vezi B.A.R., nr. S., 34/CDLXXXVIII).

²⁰⁴ Soţia poetului Barbu Nemţeanu, decedat în 1919.

²⁰⁵ Este vorba de interviul lui Tudor Muşatescu (1903—1970), ce va apărea în *Rampa*, XIII, nr. 3232, 29 oct. 1928, p. 1, 3—4. Fiind punctul de pornire al unor mărturisiri ulterioare, îl reproducem la *Addenda*.

²⁰⁶ Florica Florescu, artistă, veche prietenă a Rebrenilor, pe care i-a ajutat în timpul refugiului la Iaşi.

²⁰⁷ Adrian Maniu.

²⁰⁸ Alexandru Rosetti (n. 1895), filolog şi profesor universitar, aflat în conducerea Editurii „Cultura Naţională”, mai tîrziu director al Editurii Fundaţiilor Regale (vezi corespondenţa sa cu Liviu şi Fanny Rebreanu, aflată la B.A.R., nr. 144 916—144 925, datată între 1929 şi 1944).

Duminică am mers cu maşina la Florica²⁰⁹, la via lui Orghidan²¹⁰. Am dus şi pe d-nele Sfetea²¹¹ şi Vlădescu²¹². În fond, plictiseală. M-am bucurat cînd am ajuns acasă.

Ieri după-amiazi am avut pe Isopescu cu d-na la S.S.R., în vizită de adio. Pleacă la Roma zilele acestea. Multă vorbă şi cam zadarnică, întocmai ca şi cu d-na Braunstein.

Azi am avut o mulţime de vizite şi convorbiri la S.S.R. D-na Braunstein cu traducerii. Apoi Davidescu. Cînd mă tot pisa astă-iarnă, m-am întrebat ce interese are să mă linguşească. Am văzut pe urmă că era ba plasa-rea cărţii lui la „Casa Şcoalelor”, ba un împrumut... Ultima oară îmi cerea iar 10 000 lei. Subţire, prin trăgănări, l-am refuzat. Răspunsul apare acum, în legătură cu memoriul ce l-am publicat despre problema cărţii. Încă de vineri Camil Baltazar îmi spune că Davidescu mă înjură mereu la „Capşa” şi că zice că aici e o formidabilă afacere a mea cu „Cartea Românească”. Tot atunci Perpessicius îmi destăinuieşte că a fost la el să-i ceară un articol asupra acestei chestii şi el a refuzat, îndemnîndu-l să scrie el dacă vrea să atace. În sfîrşit, ieri văzui revista lui cu un articol în care insinuiază că memoriul ar fi pornit din interesul editorilor, la care eu m-am asociat ca să fiu cooptat membru în consiliile de administraţie.²¹³ Nu e nimica grav şi nici chiar neaşteptat de la acest om. Dar azi a venit la mine cu aer candid. Atunci l-am executat. S-a scuzat că acestea erau ideile lui, dar n-a vrut să se atingă de mine personal etc. — mai tîrziu vine iar Baltazar pentru manuscrisul la revista lui şi iar îmi bate capul că Davidescu mă înjură oribil şi permanent, ca să-mi facă atmosferă, că are material etc...

M-au indispus mult toate acestea. Nu mi-am făcut nici o iluzie despre om, dar atîta ingratură e totuşi extraordinară. Toată lumea mi-a spus să mă feresc de el. Dar să te fereşti chiar să-i faci servicii unui om în nenorocire? De teamă că acest om pe urmă să nu te muşte!

Duminică, 28 octombrie 1928 [Bucureşti]

Piesa lui Sorbul a reuşit bine.²¹⁴ A fost un succes de public, franc, zgomotos, viu, susţinut şi chiar crescînd pînă la sfîrşit. Fireşte, incidentele n-au lipsit. Generalul Nicolescu²¹⁵ a fost indignat că ar fi scabroasă piesa, că trebuia să se joace la Teatrul Mic, nu la Naţional — şi chiar a plecat ostentativ după actul doi. De asemenea Şeicaru²¹⁶ vocifera în antracte plin de

²⁰⁹ Sat în jud. Argeş (azi înglobat în comuna Ştefăneşti).

²¹⁰ Teodor Orghidan, economist, preşedinte al Camerei de Comerţ din Bucureşti, cunoscut de Rebreni în casa Elenei Coşbuc, văduva poetului (vezi şi vol. *La lumina lămpii*).

²¹¹ Elena Sfetea, soţia editorului librar Sfetea, sora poetului G. Coşbuc.

²¹² Coca Vlădescu, soţia istoricului I. Vlădescu.

²¹³ În 1928 N. Davidescu nu conducea nici o revistă. De presupus că „articoluşul” a fost publicat într-una din revistele la care colabora în acea vreme.

²¹⁴ Este vorba de comedia *Coriolan Secundus*, a cărei premieră avusese loc în seara zilei de 24 oct. 1928.

²¹⁵ Eraclie Nicolescu, prefectul Poliţiei Capitalei.

²¹⁶ Pamfil Şeicaru (1894—1980), ziarist, la acea dată director-proprietar al cotidianului *Curentul*, ziar de scandal, în ale cărui pagini au fost găzduite numeroase atacuri împotriva scriitorului.

indignare; omul care în fiecare zi, la gazetă, înghite o „tîrfă“, exploatorul crimei lui Găitan — revoltat de imoralitatea unei piese! Presa, cu mici excepții, a fost injurioasă. Pînă și pîrțul prodănesc²¹⁷, incapabil să îndruga o frază vie, s-a arătat ostil... Dar succesul e real, indiferent de toate scîncele. Piesa e nostimă și foarte teatrală. Atîtea lucruri care la citire nu spun nou nimica pe scenă sînt pline de viață și de efect.

Toată seara, în antracte, Davidescu m-a asasinat cu explicațiile: că el nu e împotriva mea, că din contră, că mă iubește și mă admiră... A doua zi însă aflu și de la Gregorian că mă lasă să mă adîncesc mai bine în afacere, ca pe urmă să mă izbească. Iar de la Vlădescu mai aflu cît mă înjura cînd am cununat pe Rodica²¹⁸; zicea că-mi fac de cap, că e excesiv... În sfîrșit, ar dori să-mi ia locul la prezidenția Societății. Ceea ce, la urma urmelor, i-aș dărui bucuros, că prea îmi răpește mult timp și-mi face multe plitiselii.

Intr-o zi d-astea îmi vine dis-de-dimineață un domn cu o scrisoare de recomandare de la Mușetescu. M-a așteptat pînă m-am sculat. E un învătător. S. Constantinescu, colaborator gratuit la *Rampa*, care-mi cere concurs să găsească undeva un loc de muncit, zice el. I-am dat un ajutor și promisiuni cînd va găsi el ceva.

Cu editura „Eminescu“ am căzut de acord să scoatem o gazetă literară săptămînală.²¹⁹ Mi-am fixat 15 000 lei lunar. Încă vreo 35 000, pentru restul redacției. Să-mi găsească oamenii, titlul gazetei etc. Am avut o consfătuire cu Lovinescu în chestia asta. El mă îndeamnă stăruitor să accept. Și să asigur gazeta cel puțin pentru un an. Sîmbătă, cînd am văzut din nou pe oamenii mei de la „Eminescu“, aceștia nu numai că au primit cu entuziasm, dar vreau să pună un minim de cinci ani.

În sfîrșit, azi am avut o întrevvedere cu editorii pentru chestia memoriului.²²⁰ Multă discuție, fără nici un rezultat practic. Îi voi mai convoca o dată.

După-amiazi am fost la ședința lui Lovinescu. Lume multă. Aparteu cu d-na Frollo²²¹ pentru revistă. Mă invită s-o vîd. Joi să fie. Soții Sturza²²²

²¹⁷ Paul Prodan (1890—1939), gazetar și om de teatru: în administrarea culturii a funcționat inițial ca inspector general al teatrelor, iar mai tîrziu ca director al Teatrului Național.

²¹⁸ Rodica Gîrleanu (1907—1976), fiica lui Emil și a Marilenei Gîrleanu. Cu prilejul primei sale căsătorii, Liviu și Fanny Rebreanu îi fuseseră într-adevăr nași, în virtutea profunde prietenii ce îi legaseră de defunctul ei părinte. Petrecerea avusese lor la localul S.S.R. (al cărui prim președinte fusese Emil Gîrleanu), împrejurarea dînd naștere la unele clevetiri.

²¹⁹ Cu titlul *Gazeta literară*, ea va fi lansată la 31 ian. 1929, avînd o apariție efemeră (ultimul număr se tipărește la 7 febr. 1929). Reproducem articolul-program la *Addenda*.

²²⁰ Dezbătînd problemele ridicate în memoriul adresat Ministerului Cultelor și Artelor, L.R. valorifică unele idei exprimate cu mulți ani în urmă. (Vezi articolul *Criza cărții românești*, publicat în primul număr al ziarului *România*, la 16 oct. 1923.)

²²¹ Mîia Frollo (1886—1966), poetă și profesoară.

²²² Probabil actorul Petre Sturdza (1869—1933) și soția lui.

mă pisăază. În sfîrșit alt aparteu cu d-ra Miller-Verghy²²³ și apoi cu Cella Delavrancea-Lahovary²²⁴. Ce ființă ciudată și interesantă asta din urmă!

Marți, 30 octombrie 1928 [București]

Duminecă, la Lovinescu, Cella Delavrancea mi-a strecurat un bilețel invitîndu-mă să merg s-o vîd acasă la ea. Din privirile ei, din vorbele ei, din toată atitudinea ei mi-a făcut impresia că dincolo de admirația pentru opera mea, pe care nu și-o ascunde deloc, ba din contră, ar fi și altceva. Am observat că, îndată ce a stat mai mult de vorbă cu mine și apoi după ce i-am răspuns la bilet că voi merge a doua zi s-o vîd, a plecat.

Ieri, cu o întîrziere de vreo oră, m-am dus. Mă aștepta. M-a primit cu mare efuziune, adăogînd însă de la început că îi pare bine c-am întîrziat fiindcă bărbatul ei, ministru la Cairo, ține mult să mă cunoască, și, avînd afaceri la Tribunal, nu a putut să mă aștepte, dar are să vie. Apoi am vorbit despre proiectata revistă franceză la care aș fi dorit mult să am și concursul ei ca traducătoare. Cît îi pare de rău că pleacă! Îmi recomandă ca traducătoare pe d-nele Simona Lahovary²²⁵ și Micaela Catargi²²⁶. Ea se rezervă să traducă din mine orice voi vrea eu. Are legături excelente la Paris. A vorbit directorului editurii „Plon“, care așteaptă „cu gura căscată“, cum a spus pe urmă soțul ei, să-i trimită romanul meu. În sfîrșit, multe. A venit apoi și d. Filip Lahovary²²⁷. Tip simpatic și expansiv, încîntat de cunoștință, mare admirator al meu, dealtfel ca și soră-sa și toată lumea bună, zic ei. Îmi atrage atenția asupra Elenei Văcărescu, să n-o uităm de la revistă, că altfel ne face zile fripte. D-na Martha Bibescu²²⁸ e rudă, fiind născută Lahovary — dușmane de moarte cu Văcărescu. Îmi dau adresa lor de la Cairo. Au să-mi scrie. Vrea să mă ducă în oraș: mersi, am mașina aici. Lungă strîngere de mînă. D-na îmi va scrie rezultatul de la d-na Simona Lahovary. La ieșire el: te cunoșteam numai din caricaturi, dar nu semănai deloc...

Azi convorbiri pentru gazetă [cu] Bucuța, Aderca²²⁹.

²²³ Mărgărita Miller-Verghy (1864—1951), scriitoare cu care romancierul întretinuse bune raporturi literare; în 1925 ea se oferise să sprijine traducerea în franceză și engleză a romanului *Adam și Eva* (la B.A.R. se află corespondența ei cu L.R., nr. 143 829—143 841, datată între 1921 și 1942).

²²⁴ Cella Delavrancea (n. 1888), pianistă și scriitoare.

²²⁵ Simona Lahovary, doamnă de onoare la palat, rudă prin alianță cu Cella Delavrancea (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 596—143 597).

²²⁶ Micaela Catargi, aflată și ea în cercul intelectualității feminine din jurul casei regale.

²²⁷ Filip Lahovary, ministru plenipotențiar în Egipt, soțul Cellei Delavrancea.

²²⁸ Martha Bibescu (1890—1973), scriitoare. Corespondența Rebrenilor nuantează însemnarea jurnalieră din 20 oct. 1928. (Vezi scrisorile 181, 185 și 189 din vol. *La lumina lămpii*.)

²²⁹ În legătură cu proiectată *Gazeta literară*.

D-na Bacovia²³⁰ vine să-mi spuie că soțul ei e grav bolnav, cântă, țipă, scandalizează lumea și trebuie să-l interneze, deocamdată la Colentina, în observația d-rului Marinescu²³¹.

Vineri, 2 noembrie 1928 [București]

D-na Cella Delavrancea mă înștiințează printr-o scrisoare că d-na Simona Lahovary mă așteaptă să-i vorbesc despre revista franceză și să mă prezinte principesei Martha Bibescu. M-am dus ieri. O cucoană puțină simpatică și parcă mândră de demnitatea ei de doamnă de onoare a reginei. Altfel plină de bunăvoință, de interes și de concurs. E curios că și ea, ca și Cella Delavrancea, vorbind despre Martha Bibescu, spune că multe a greșit, dar multe i se pot ierta pentru că e foarte talentată. Mă roagă să-i las adresa ca să mă înștiințeze despre ziua, la începutul săptămânii viitoare, când mă va duce la d-na Bibescu, împreună cu d-na Micaela Catargi, căreia i-a vorbit despre revistă și care e foarte dispusă să lucreze.

Tot ieri aflu de la Gregorian că Foti²³² cu Romulus Voinescu²³³ agită să aleagă președinte la S.S.R. pe Victor Eftimiu și că Davidescu umblă cu o hîrtie după iscălituri pentru convocarea unei adunări generale.

Azi vine Vasile Savel²³⁴ să susțină ideii davidesciene în chestia cărții.

Vineri, 9 noembrie 1928 [București]

Cu faimoasa revistă franceză n-a mai mișcat nimic. D-na Lahovary n-a dat nici un semn de viață. Nici eu. Mă interesează mai mult revista mea, *Gazeta literară*, care ar fi să apară pe la sfîrșitul lunii în editura „Eminescu“.

Dar toate sînt deocamdată în umbră, din pricina schimbării de guvern și a venirii lui Maniu la putere.²³⁵ Agitație, frămîntare peste tot. Se

²³⁰ Agatha Grigorescu-Bacovia (1895—1980), poetă. În volumele sale cu caracter memorialistic, *Bacovia. Viața poetului* (1962) și *Poezie sau destin. Viața poetei* (1971), cele relatate mai sus transpar cu mai puțină fidelitate. În versiunea manuscrisă a cărții din 1962, relatarea este mai concludentă.

²³¹ Gheorghe Marinescu (1863—1938), medic, fondatorul școlii românești de neurologie. Între iul. și oct. 1928, efectuase prima sa misiune științifică în Europa.

²³² Ion Foti (1887—1946), poet și publicist (împreună cu Romulus Voinescu, a condus revista *Propilee literare*, între 1926 și 1928); unul dintre puținii recenzenți entuziaști ai romanului *Adam și Eva* (cf. *Viitorul*, XVIII, nr. 5163, 22 mai 1925); după alegerea lui L.R. ca președinte al S.S.R., se va situa în tabăra adversă.

²³³ Romulus Voinescu (1867—1936), jurist și publicist, autorul cîtorva scrieri aflate la periferia literaturii; făcea parte din conducerea S.S.R., fiind concomitent și șeful Siguranței Capitalei. În dubla sa activitate nu a manifestat sentimente prietenești față de romancier. Acesta avea totuși să i se adreseze în zilele cînd a fost amenințat de forțele extremiste de dreapta, precum și la rugămintea unor confrăți pentru eliberarea unor scriitori oprimați. Vezi, de pildă, scrisoarea lui Gala Galaction în legătură cu poetul idișt Manger („Bietul băiat, nu are nici o vină. E un visător ca tine și ca mine și nu-i priește în atmosfera subteranelor poliției“; B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 994).

²³⁴ Vasile Savel (1885—1932), prozator de orientare sămănătoristă, la acea dată în conducerea S.S.R.

²³⁵ A doua zi, la 10 nov. 1928, se formează un guvern național-țărănist, avînd în frunte pe Iuliu Maniu, președintele P.N.Ț., al cărui mandat va expira la 6 iun. 1930.

distribuie demnități, se fac pronosticuri. E curios cîte slujbe mi se dau mie de către cafenea și alți politicieni mici cu acest prilej. De vreo săptămînă sînt asaltat mereu cu întrebări, iar răspunsurile mele evazive în mod firesc sînt interpretate drept diplomație. Toată lumea crede că eu sînt asigurat demult, că am stabilit ce voi lua etc. Și eu habar n-am de nimic. Nici n-am văzut pe nimeni de alte vremuri. Dar, dacă ar fi să-mi dea ceva, n-au decît să-mi ofere. Am tot vrut să văd pe Maniu, pentru dedicația *Crăișorului*²³⁶, și am neglijat, deși vorbisem cu Lugoianu²³⁷. În sfîrșit, ce va fi se va vedea zilele astea. Pînă atunci interesant de înregistrat versiunile. Minulescu mai demult îmi prezice Teatrul sau secretariatul general. La Ministerul Artelor toți mă văd deja nu se știe bine ce, dar ceva mare, sigur. Dr. Nanu mă îndeamnă să mă duc pe la Maniu, să mă vază, socotind că trebuie să viu la Teatru. „Capșa“ îmi oferă cînd secretariatul de stat (Onicescu²³⁸ zice că se va alege între mine și Crainic), cînd secretariat general, cînd Teatrul Național. Ieri actorul Sturza²³⁹, în speranța venirii mele la Teatru, intervine pentru o piesă a nevestei sale... Dar să mă mărginesc la ziua de azi. Sorbul vine la masă cu știrea că ministru al Artelor va fi Bocu²⁴⁰, iar eu secretar general. I-a spus unul Ghica. Al. George²⁴¹, la Fundații, mă salută ca secretar de stat. La comisia de filme, Romulus Voinescu și ceilalți mă fac directorul Teatrului. Rîuleț mă și roagă pentru piesa lui, iar Voinescu îmi anunță o piesă într-un act. La S.S.R. Perpessicius vine să mă felicite.

Sîmbătă, 10 noembrie 1928 [București]

Tot chestia politică, să zic așa. Eu, firește, n-am ieșit de dimineață, am dormit, fiindcă azi-noapte stătusem pînă la cinci, cu scrisori, fără însă a putea lucra efectiv. Sorbul vine la prînz din oraș cam cu aceleași știri: că voi fi secretar general. După-amiază am apărut la „Capșa“, înainte de-a mă duce la ședința comitetului la Teatru. Acolo diverse pronosticuri. Apare

²³⁶ În larma zvonurilor și a pronosticurilor, asaltat de felicitări și solicitări, L.R. pare să fie antrenat în cursa demnităților, dovadă dedicarea romanului *Crăișorul* lui I. Maniu. (Reamintim că, la data însemnărilor din jurnal, opera nici nu era scrisă.) S-ar zice că prin anunțarea dedicației autorul ei ridică „miza jocului“, încercînd să influențeze mersul aranjamentelor din culise, independente de el, avînd în vedere înstrăinarea sa de viața politică a vremii. Cartea va apărea în 1929, cu dedicația: „Domnului Iuliu Maniu, Omagiu de nestrămutată dragoste, L.R.“.

²³⁷ Ion Lugoianu, la acea dată colaborator apropiat a lui Iuliu Maniu. În noul guvern, era ministru secretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri, funcție pe care o va deține între 10 nov. 1928 și 6 iun. 1930.

²³⁸ Octav Onicescu (1892—1983), matematician.

²³⁹ A. Sturdza (transcris și Sturza), era o veche cunoștință, documentele păstrate în arhivă atestînd raporturi colegiale încă din 1910.

²⁴⁰ Sever Bocu (1874—1953), gazetar și om politic țărănist. La acea dată, fusese numit ministru secretar de stat în guvernul lui I. Maniu. Ca director al ziarului *România*, colaborase cu L.R., încredințîndu-i, cu ani în urmă, cronica teatrală.

²⁴¹ Ion Al. George (1891—1945), poet, de pe aceleași meleaguri bistrițene ca și L.R.; de numele lui se leagă evenimente importante din viața lui Emil Rebreanu, cu implicații majore în istoria romanului *Pădurea Spînzuraților* (consultă L.R., *Opere*, vol. 5, *Emil Rebreanu — Cronologie*, p. 536, *Geneza romanului „Pădurea Spînzuraților“*, p. 671—678). La acea dată îndeplinea funcția de bibliotecar la „Fundația universitară Carol I“ (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 141 982—141 986, emisă între 1923 și 1929).

deodată un deputat național-tărănesc, Popescu, de la Lugoj, care mă felicită misterios că viu la Culte. Aproape în același timp mă pofteste deoparte Ilie Lazăr²⁴² și-mi spune că Aurel Vlad²⁴³, ministrul Cultelor, vrea să mă cunoască, deoarece azi-dimineață s-a discutat la Maniu ca mie să mi se dea secretariatul general la Arte. Ar fi fost unii mai mărunți pentru Eftimiu, dar Maniu și cei mari țin să vin eu. I-am răspuns că eu nu pot să mă duc nepoftit în regulă la Vlad și că, în orice caz, dacă ar fi să primesc însărcinarea aceasta, aș cere negreșit să fiu absolut stăpîn pe departamentul Artelor, unde știu că aș putea realiza ceva. El îmi spune că Vlad e un om admirabil, că nu se pricepe la lucrările departamentului și de aceea are mereu nevoie de concursul meu, că voi putea face orice voi dori etc., și, în sfîrșit, că el, care e foarte apropiat de Vlad, a ținut să mă vestească.

Cei de la masă (Davidescu, Sorbul, dr. Nanu, Minulescu, Han etc.) îndată au început să mă hiritisească și să-mi ceară diverse lucruri ce ar trebui să fac acolo. Davidescu vrea un inspectorat de teatru, Han dorește să mă ocup de Școala de Bele-Arte, Minulescu îmi spune că voi găsi multe lucrări gata pe care să le pot îndată aplica etc.

La Teatru membrii Comitetului, cînd aflu că e vorba să viu, toți găsesc că trebuie să primesc. Claudia spune cum tocmai vorbea cu Minulescu acasă (vorbă să fie!) că ar trebui să viu eu acolo, să fac lucruri mari etc. Corneliu Moldovanu mă reține la sfîrșit să-mi vorbească despre aceleași lucruri. Să primesc negreșit. E îngrijorat însă de Teatru. Zice că Șeicaru și Dem. Theodorescu combat grozav pe Eftimiu, care m-ar combate și el pe mine ca să nu viu la Teatru. Ar fi o rușine să vie Kirîțescu sau Marin Sadoveanu. Eu zic că aș aduce eventual un profesor. El : ar fi păcat să piardă scriitorii acest loc. În sfîrșit, să-l țin în curent... El însuși îmi telefonează pe la 9,1/2, întrebîndu-mă de nou-tăți și vestindu-mă că mîine la 9 dim. e Consiliu de Miniștri pentru numirea secretarilor generali.

Cu toate acestea, eu sînt sceptic și neîncrezător. Dacă ar fi într-adevăr ceva serios, oare n-ar fi trebuit să mă anunțe oficial pînă acuma, sau cel puțin să-mi facă vreo întrebare dacă vreau?

Duminecă, 11 noiembrie 1928 [București]

Tot politica. Tot nimic. Tot zvonuri.

Sorbul aduce din oraș aceeași veste despre secretariatul meu, complicată doar că s-ar fi pus înainte, fără nume, și o persoană care să fie cunoscută în cele poapești.²⁴⁴ El bănuiește că ar fi vorba de Crainic. Dar încă nu s-a hotărît nimica.

²⁴² Ilie Lazăr, avocat, fruntaș al Partidului Național-Tărănesc.

²⁴³ Aurel Vlad, avocat, fruntaș al Partidului Național-Tărănesc; ca om politic în cadrul fostului Partid Național Român, a luptat pentru Unire, făcînd parte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei (1918—1919). În noul guvern, va sta în fruntea Ministerului Cultelor și Artelor, între 10 nov. 1928 și 13 nov. 1929.

²⁴⁴ Însemnarea poate avea în vedere pe Nichifor Crainic, doctrinar al revistei *Gîndirea* și promotor al ortodoxismului în mișcarea literară, cu atît mai mult cu cît, între 1926 și 1927, acesta mai îndeplinea funcția de secretar general al Ministerului Cultelor și

După-amiazi merg la Societate, unde sînt adunați cîțiva la prima chemare a Adunării generale. Firește că toți mă felicită, fără să știe nici unul ceva precis. Gregorian de asemenea adăogînd că el știe sigur că vin eu, deși mai este un concurent serios, susținut de Dragnea²⁴⁵. Ar fi adică tot Crainic. Cu acest prilej îmi face cîteva recomandări. Să știu că, de voi veni, vor fi cîteva clăntăi mici care să caute să mă înjure. Între alții, Davidescu, căruia n-ar fi rău să-i astup gura cu ce voi crede eu. Voinescu ar avea cine știe ce dosar grav al meu la Siguranță.²⁴⁶ Evident că Gregorian are în vedere diverse combinații. Îmi și spune ceva, ce eu nu pricep. Apoi că pentru cei mai mici va veni cu cîteva petiții, cu care se va putea astîmpăra tot. Apoi la „Capșa”. Acolo numai tatonări și zvonuri, firește toate convergînd spre venirea mea. Sion²⁴⁷ e sigur că vin. Dar am impresia că e simplă gentileță. Un gazetăraș obscur și obraznic aduce vestea iarăși că e sigur că-s eu, că a auzit de la cei mari. Han îmi cere să numesc pe Șirato²⁴⁸ profesor la Bele-Arte. Crainic zice că lui nu i-ar conveni la Arte, unde a fost și unde e bala-muc zadarnic. El s-ar gîndi la un mandat, dar nu știe ce va fi, căci e mai nou.²⁴⁹ Nici el n-a văzut pe nimeni și așteaptă. Mă sfătuieste să mă duc la Maniu. Refuz.

Mi-a spus că Maniu m-a pus pe lista candidaților în județul Năsăud, și totuși nici pînă azi nu știu de e adevărat și în orice caz n-am aflat dacă într-adevăr a fost măcar vorba? Dar, în sfîrșit, poate să fie ceva acuma. Partidul nu prea are mare alegere de oameni culturali cu nume mai sunătoare și ar părea probabil ca să facă apel la mine. Dar, iarăși, cum știu că interesele politicianisto-electorale primează, nu pot avea multă încredere, ca să nu zic deloc.²⁵⁰

Artelor. În paginile *Jurnalului* vom face cunoștință însă și cu candidați în sutană, înrudiți cu mai-marii partidului sau susținuți de Patriarhie.

²⁴⁵ Radu Dragnea (1893—1955), colaborator al revistei *Gîndirea*, unde a semnat numeroase articole de critică și istorie literară. Din opera rebreniană n-a reținut date esențiale; astfel, în articolul *Imoralitatea criticii impresioniste* — publicat în *Gîndirea* (II, nr. 8, 20 nov. 1922), după premiera romanului *Ion* de către Academia Română —, se întreabă malițios dacă generațiile viitoare vor recunoaște în eroul operii chipul țaranului român. Ideea îl va obseda, fiind reluată și cu alte prilejuri (*Spiritul românesc creator*, în *Gîndirea*, VII, nr. 5, mai 1927, unde găsește însă cuvinte de laudă pentru *Pădurea Spin-zurașilor*).

²⁴⁶ Speculații în jurul mandatului de arestare a scriitorului, eliberat de cabinetul V al Tribunalului Ilfov, la 15 febr. 1910, pe baza dosarului 628/33/1910. Pentru edificare, consultă memoriul adresat de L.R. Consiliului de Miniștri (prin care revine la dosarul oficial transmis de autorități aceluiasi for, la 28 apr. 1910), publicat, parțial, în L.R., *Opere*, vol. 4, p. 686—687, și integral în *Manuscriptum*, IV, nr. 4 (23) [oct.-dec.] 1973 (articolul *Domnișorul Liviu și Ion al Glanetașului*, de N. Gheran). Originalul se află la B.A.R., *Arh. L.R.*, I (1) ms. 32. (Vezi *Addenda*).

²⁴⁷ I. Theodorescu-Sion (1882—1939), pictor.

²⁴⁸ Francisc Șirato (1877—1953), pictor.

²⁴⁹ N. Crainic are desigur în vedere un mandat de deputat, lipsa de siguranță la care se referă fiind determinată de aderența lui mai nouă la politica manistă.

²⁵⁰ Pînă la sfîrșitul vieții, L.R. nu va fi întîlnit printre deputații vreunui partid. Notația se cere înregistrată în contextul evenimentelor narate, ținîndu-se seama de întregă febră a celor pe care cursa demnităților îi aducea pe primul plan al atenției publice.

Maniu mă cunoaște îndeajuns și n-are decît să hotărască cum vrea. Eu nu sînt solicitator și n-am nevoie de leafă. El zice că ar dori să mă vadă la Teatru, cum dealtfel știu că și rîndul trecut a vrut etc. De la Han însă aflu că el ar primi bucuros Artele dacă i s-ar oferi. Se zice că s-au oferit lui Nae Ionescu²⁵¹, care însă a refuzat.

Minulescu vine de la nunta lui Marin Sadoveanu, unde au fost Mihalache²⁵², Vaida²⁵³ etc. Madgearu²⁵⁴ a cununat. El crede că i se va da cadou de nuntă direcția Naționalului. Cu Froda²⁵⁵ împreună stabilesc că cel mai bun lucru ar fi să viu eu secretar și Sadoveanu la Teatru.

În lipsa mea a telefonat cineva căutîndu-mă. Corneliu Moldovanu se interesează mereu. Agitație multă pentru nimic.

Să adaog îndată și sfîrșitul agitației, adică un fel [de] zvon, care pune capăt frămîntărilor cafenelei. Sorbul îmi aduce știrea aceasta seara tîrziu, cînd se întoarce de la Teatru. (Înainte să mai însemnez însă că, după-amiază, ieșind de la „Capșa“, și Sergiu Dan s-a găsit să mă felicite, spunînd, la întrebarea lui Sorbul, că din vorbele lui Madgearu a înțeles că eu viu la Arte; în același timp zice că lui Eftimiu i-a făcut imens rău articolul din *Curentul* — o murdărie de lături — și i-a zdruncinat de tot Teatrul.²⁵⁶) Va să zică: același Ilie Lazăr a trecut la „Capșa“ și a spus că eu am căzut din cauza împotrivirii Patriarhului²⁵⁷ care cere un secretar general ortodox, iar eu fiind unit nu pot fi numit; în ce privește Teatrul, iarăși nu se poate, pentru că acolo 98% are șanse Eftimiu, pe care-l susține din răspuțeri Mihai Popovici²⁵⁸, amantul ne-

²⁵¹ Nae Ionescu (1890—1940), profesor universitar de filosofie, gazetar (unul dintre conducătorii ziarului *Cuvîntul*); după 1933 va evolua spre fascism, alăturîndu-se forțelor extremiste de dreapta.

²⁵² Ion Mihalache (1882—1963), om politic, învățător, la acea dată unul dintre conducătorii Partidului Național-Tărănesc (al cărui președinte avea să și devină între 1935 și 1936). Figura lui transpare în paginile romanului *Gorila* (vezi L.R., *Opere*, vol. 10, p. 50).

²⁵³ Alexandru Vaida-Voievod (1872—1950), om politic, medic, unul dintre conducătorii Partidului Național Român din Transilvania și ai Partidului Național-Tărănesc. Făcuse parte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei (1918—1920). În guvernul lui Iuliu Maniu, fusese desemnat ca ministru de Interne; după primirea altor demnități (a fost și prim-ministru), el se va desprinde de „național-tărăniști“, creînd organizația profascistă „Frontul Românesc“ (1935).

²⁵⁴ Virgil N. Madgearu (1887—1940), economist, sociolog și om politic, unul dintre fruntașii Partidului Național-Tărănesc. În noul guvern, primise demnitatea de ministru la Industrie și Comerț (10 nov. 1928 — 13 nov. 1929). Asasinat mai tîrziu de legionari, din pricina atitudinii sale împotriva „Gărzii de Fier“.

²⁵⁵ Scarlat Froda (1898—1964), gazetar și literat; în acele zile conducea ziarul *Rampa*. În general, a cultivat raporturi amicale cu L.R., nescutindu-l uneori de surprize neplăcute. (Vezi însemnarea din 23 ian. 1931.)

²⁵⁶ Este vorba de cronică dramatică la spectacolul *Romeo și Julieta*, apărută în *Curentul*, I, nr. 300, 12 nov. 1928, p. 2, semnată de Ion Dimitrescu. Între altele, referindu-se la faptul că Teatrul Național este pe cale să devină Național-Tărănesc, cronicarul folosește prilejul de a-l denigra pe candidatul la directorat, Victor Eftimiu.

²⁵⁷ Patriarhul Miron Cristea.

²⁵⁸ Mihai Popovici (1879—1966), economist, fruntaș al Partidului Național-Tărănesc. În noul guvern îndeplinea funcția de ministru al Finanțelor; în mai multe rînduri, deputat și ministru, ceea ce, inevitabil, îl va aduce în contact cu președintele S.S.R.

vestei lui; Vlad a rezistat, dar în cele din urmă totuși Popovici l-a convins, amenințîndu-l că, dacă nu numește pe Eftimiu, nu-i dă bani la Minister. Astfel s-ar fi terminat zvonurile referitoare la mine, fără să se știe însă cine vine la Arte, căci se pare că și Crainic e imposibil, din cauza atacurilor lui contra cîtorva episcopi.

Bietul Sorbul e adînc mîhnit. El care spera un inspectorat... Zice că și mai indignat e Minulescu, din pricina lui Eftimiu. E, toate trec și rămîne ce aduce timpul și norocul...

Curios că, în vreme ce scriu acestea, deși afacerea aceasta pare lichidată, totuși ceva îmi spune că încă nu. Să vedem cît valorează și presimțirile.

Luni, 12 noiembrie [1928, București]

Mereu cursa demnităților. Cu plecarea lui Sorbul n-am mai avut știri noi. În *Adevărul* se anunță însă că eu voi fi la Arte.²⁵⁹ Dar probabil că e știrea care circula ieri, sau e a lor? Dînd și pe Eftimiu la Teatru, s-ar părea că zvonul cu mine se menține. Totuși pare că pe la „Capșa“ a mai slăbit din pricina motivului „unit“²⁶⁰, care ar fi destul de plauzibil să mă împiedece. Corneliu îmi telefonează seara aceeași veste cu „unirea“. El a aflat-o însă de la Minulescu, care aseară a luat-o, împreună cu Sorbul, de la Ilie Lazăr.

Dar în guvern sînt mari disensiuni pe chestia numirilor. Ca să nu încurce, deocamdată le-au amînat, dînd delegație provizorie unor directori generali din ministerele respective să facă pe secretarii.

Marti, 13 noiembrie [1928, București]

Tot mai continuă. Pînă cînd? Cine mă întilnește, cine-mi telefonează începe cu felicitări. Nu știu cît de sincere. Sigur este doar că circula mereu numele meu pentru acel faimos secretariat general. Peltz²⁶¹ îmi telefonează, dîndu-mi-o ca sigură, sau cel puțin inevitabilă. Zice c-o dă și la gazetă, dar n-am văzut-o. S-o fi răzgîndit, sau a vrut doar să mă încînte, ca să pun mai mult suflet întru a-l face membru la S.S.R.? Căci în fond asta a vrut să-mi ceară și mi-a cerut la telefon; restul a fost pretextul. Alt telefonist, Bucuța. Acesta pare să fie mai serios. A auzit desigur pe undeva și caută contact. Cum e abil și băgăreț, speră probabil ceva de la o eventuală venire a mea. Ia deci întilnire să discutăm împreună anume chestii culturale, care s-ar

²⁵⁹ Cf. articolul *Noi secretari generali*, în *Adevărul*, XLI, nr. 13774, 13 nov. 1928, p. 2.

²⁶⁰ Din nou aluzie la reticențele patriarhului asupra confesiunii catolice de rit oriental a lui L.R. (gréco-catolic), considerată improprie penru un înalt funcționar la Ministerul Cultelor și Artelor.

²⁶¹ Isac Peltz (1899—1980), prozator și gazetar. În vol. *Cum i-am cunoscut* (1964) evocă figura lui L.R., improvizajă degradînd pe-alocuri narațiunea.

putea realiza cu acest guvern. Mai târziu Benvenisti e gata cu felicitările la telefon. Dar el, evident, numai ce a prins din zvonuri. Dovada doar că circulă mereu. La „Capșa“ Buzdugan²⁶² mă îndeamnă să nu primesc. Dragnea știe că vin eu sigur; naționali²⁶³ numai de mine vorbesc. El se miră chiar că nu mi s-a dat un portofoliu. Spune că și Crainic mă susține din răspuțeri, dar nu la naționali, ci în alte locuri. Probabil la țărăniști sau la regență. Știu eu ce să cred? Deunăzi auzeam că Dragnea îl susținea pe el la Maniu. Ce-o fi adevărat, Dumnezeu să știe.

În sfârșit, circulă mereu și, vorba ceea, rămân speranțele celor interesați. Hîrsu²⁶⁴ spune bine: un punct e câștigat că s-a dat delegație unui director de minister. Restul vine de la sine.

Miercuri, 14 noiembrie [1928, București]

Continuă, continuă... Corneliu Moldovanu se interesează la telefon: ce mai e? Nu știu nimic. Nici ei, deși se prefacă că bănuiește multe. El mai rămîne două-trei zile la Național; l-a rugat Vlad, pe care l-a văzut, și despre care întrevvedere are să-mi povestească cînd ne-om vedea.

După-amiazi telefon grăbit: Froda să mă felicite. Unul de la jurnalul lui i-a adus știrea că azi după-amiazi sau mîine dimineața depun jurămîntul. E cam decepționat cînd îi spun că nu știu nimic. Crede că mă prefac. În orice caz să-l anunț cînd va fi, ca să poată da proporțiile cuvenite evenimentului. Îi făgăduiesc, dacă va fi.

Lupta în sfârșit anunță ca ceva sigur și feliicită partidul.²⁶⁵ Este în realitate promisiunea de ieri a lui Peltz. Nu știu cu cît temei. Cred că temeiul zvonurilor publice.

Benvenisti nu știe nimic, dar speră și a auzit. Toată lumea a auzit. Pînă și samsarul de casă și chiar Vasile²⁶⁶.

Davidescu mereu îmi dă iar tîrcoale. Speră și ține să mă recucerească. Ce cutră! ...

La „Capșa“ lumea toată ține să mă felicite. Dar nimeni nu știe nimic. Camil Baltazar e surîzător fiindcă scrie la *Lupta*. Iorgu Metaxa²⁶⁷ întrebă: Va să zică încă nu! subliniază el. Dragnea a văzut adineaori pe Voicu Ni-

²⁶² Ion Buzdugan.

²⁶³ Lumea politică provenită din rîndurile Partidului Național din Transilvania (unit, în 1926, cu Partidul Țărănesc, formînd împreună P.N.Ț.).

²⁶⁴ George Hîrsu, gazetar, director la revista săptămînală *Parlamentul* (corespondență la B.A.R., cu L.R., nr. 143 229—143 231, între 1929 și 1937).

²⁶⁵ Articolușul se intitulează *O numire potrivită* și a apărut în ziarul *Lupta*, VII, nr. 2100, 15 noiembrie 1928, p. 2, la rubrica „Lucruri mari și mici“. Informînd cititorii că L.R. a fost numit director general la Ministerul Cultelor și Artelor, ziarul readuce în discuție faptul că, în urmă cu cîteva luni, scriitorul a prezentat fostului ministru, Al. Lapedatu, un memoriu cu privire la criza cărții românești, cu propuneri care au trezit un viu interes în cadrul opiniei publice. Concluzia: numirea lui L.R. la direcția generală de resort din cadrul ministerului este o cheazășie că aceste propuneri vor fi traduse în viață.

²⁶⁶ Vasile Cărbune, șoferul casei.

²⁶⁷ Iorgu Metaxa, gazetar.

țescu²⁶⁸ la președinția Consiliului și încă nu știe nimic, nu s-a hotărît nimic. Zice însă că s-a ivit un nou candidat: popa Cercel, cumnat cu Mihalache, cu merite cooperatiste, care ar avea cele mai multe șanse, fiind aprig susținut de Mihalache. Ciuceanu²⁶⁹: Cum, nu știți noutatea?... Primești felicitări?... Nu? Atunci mă duc să felicit pe Victor Eftimiu...

Davidescu îmi șoptește că ar vrea să fie director de scenă la Național. Firește, îi făgăduiesc cu efuziunea cuvenită lui.

Joi, 15 noiembrie 1928 [București]

Mereu. Primul telefon e Corneliu²⁷⁰, care se interesează grozav, dar nu știe nimic, se arată multe-știutor și, în orice caz, vrea să mă aibe de binevoitor pentru vreo eventualitate. Urmează Peltz: Ai citit *Lupta* de ieri? Mersi. El: Dar acuma acționăm și altfel. E ca și sigur. Azi-mîine se rezolvă chestia secretarilor. I-a spus un ministru chiar adineaori. Moldoveanu îmi mai spunea că s-a ivit un nou candidat serios la Teatru: Manolescu²⁷¹.

Apoi la „Capșa“. Vine²⁷² nemulțumit, fiindcă vor să-i dea un mandat în loc de direcția *Dreptății*. Face propagandă contra lui Madgearu, care ar favoriza numai pe armeni. Minulescu îmi șoptește că a făcut un scandal grozav că se trăgănează cu numirea mea. Și întrebările întruna și dorințele mai mult sau mai puțin bucuroase de felicitări: Caton, Romulus Voinescu, Perpessiciu etc. Și mult dr. Nanu.

Vasile Savel a descoperit iar taine grave: Mihalache susține pe nepotul său, popa Cercel, căruia însă patriarhul n-ar vrea să-i semneze decretul, avînd și el un nepot popă, adică unul care ține pe o nepoată de-a lui... Și astfel se anihilează reciproc.

De la Caton aflu că Vlad²⁷³ nu e aici, că tocmai mîine revine din Ardeal. Și în vremea asta aici e zarvă și frămîntare. De s-ar sfîrși odată și astea!

După-amiazi am cunoscut pe d-na Hermina Pilder-Klein, traducătoarea mea în nemțește a *Pădurii Spînzuraților*.²⁷⁴ Simpatică, pare și deșteaptă.

²⁶⁸ Voicu Nițescu, avocat, publicist și om politic. În noul guvern, primise însărcinarea de ministru secretar de stat, funcționînd, între 15 oct. 1929 și 13 nov. 1929, și ca ministru ad-interim la Ministerul Comunicațiilor; pe parcursul anilor, va mai fi numit în fruntea altor ministere (1930—1931; 1932—1933; 1938).

²⁶⁹ Emil Ciuceanu, gazetar.

²⁷⁰ Corneliu Moldovanu.

²⁷¹ Ion Manolescu (1881—1959), actor, societar al Teatrului Național, a cărui creație a fost adesea comentată de scriitor în cronicile sale dramatice. Correspondența aflată la B.A.R. (nr. 143 708—143 712) atestă raporturi apropiate încă din anul 1911.

²⁷² Ion Vine²⁷² (1895—1964), poet, prozator și publicist (a condus revista *Contemporanul* și *Facla*), cu opinii favorabile romancierului nostru.

²⁷³ Aurel Vlad, noul ministru al Cultelor și Artelor (vezi supra, nota 243).

²⁷⁴ În cele din urmă, romanul avea să fie tradus și tipărit la Cernăuți (1932), în tălmăcirea lui Ernst Carabăț. Numele Herminei Pilder-Klein îl vom reintîlni la traducerea romanului *Amîndoi*, apărută, la Viena, în 1944.

Să urmăresc cu notele acestea politicianisto-ridicole pînă se va alege într-un fel. Apar dealtfel la iveală o mulțime de lucruri nostime și oarecum caracteristice pentru oameni și moravuri.

Telefonul nu mi-a mai adus azi pe Corneliu Moldovanu. Se vede că omul a simțit că s-ar fi micșorat șansele și telefonează în altă parte. În schimb, Crainic.

— Bine, măi, eu n-am știut că tu ești candidat pentru secretariatul general la Arte...

— Dar nici nu sînt...

— Eu de-abia acum aflu, fiindcă diferiți amici au umblat, fie pentru activitatea mea din trecut acolo, fie pentru că speră ceva pe viitor, să mă readucă la Arte. Situația mea însă e grea din cauza atitudinii mele în presă...

— Apoi tocmai și eu spuneam, dealtfel chestiile tale cu episcopii...²⁷⁵

— Da. Mai ales că Pimen²⁷⁶ e chiar președintele Sinodului cu care aș avea să lucrez. Așa că eu am știut dinainte că vor fi dificultăți, dar amicii mei...

— Din partea mea, dragă Crainic, să crezi că nu poți avea nici un fel de stînjnire. Eu n-am cerut nimic, nu voi cere nimic și nici nu aștept nimica. Eu n-am văzut absolut pe nimeni de cînd a izbucnit criza și dealtfel nici înainte...

— Ba de ce? Tu ai fi foarte bine acolo și am putea lucra perfect împreună. Trebuie să știi însă că sînt lucrături teribile. Vlad e un imbecil, nu pricepe nimica și [e] om slab. El, fiindcă patriarhul l-a ales pe el...

— Cum l-a ales?

— Nu știi? Maniu, tocmai fiind unit, din gentilețe a prezentat doi inși pentru Culte, pe Vlad și pe Bocu, și patriarhul l-a ales pe Vlad. El acum, drept recunoștință, face tot ce bănuiește că e agreabil patriarhului. A dat delegație lui Brădișteanu²⁷⁷, care e liberal sadea, ca și Simionescu²⁷⁸ de la Finanțe și alții, și care e în capul bandei Cernăianu²⁷⁹ & Co, care

²⁷⁵ Aluzie la diferitele polemici avute de N. Crainic și de revista condusă de el cu unele cercuri bisericești.

²⁷⁶ Pimen Georgescu (1853—1934), mitropolit al Moldovei, membru al Academiei Române (a fost și președinte al Sinodului, în timpul cînd patriarhul Miron Cristea fusese regent).

²⁷⁷ Stancu G. Brădișteanu, la acea dată secretar general (cu delegație) la Ministerul Cultelor și Artelor. În administrația de stat și cea bisericească îndeplinise numeroase funcții, între care și cea de subadministrator al Casei Bisericești, ceea ce poate explica simpatia patriarhului Miron Cristea. Era licențiat în teologie și drept, doctor în literă și filosofie.

²⁷⁸ Christu Simionescu (1877—1936), jurist, înalt funcționar în Ministerul de Finanțe.

²⁷⁹ C. Cernăianu, publicist, licențiat în drept și teologie; după o activitate gazetărească în paginile unor reviste bisericești și citorva broșuri de propagandă religioasă, atrage atenția prin dezvăluirea unor aspecte grave din viața unor prelați și a unor așezăminte ortodoxe (*Conflictul cu Biserica ortodoxă din Basarabia*, 1923; *Primejdia bisericească și națională din Basarabia*, 1924; *Vircolicii în biserică*, 1926; *Figanii în biserică*, 1928; *Aflași adevărul din eparhia R. N. Severin*, 1931; *Menagerie sacră*, 1931 etc.). În cele din urmă i se va intenta un proces de către N. Iorga, după ce, la rîndul său, devenise ținta unor atacuri ale aceluiași publicist.

izbesc biserica unde pot și amenință pe patriarh că au documente împotriva lui, deși în situația actuală de regent patriarhul n-ar trebui să se teamă de nimic, că-i poate distruge imediat cînd vrea... În sfîrșit, acest bandit de Brădișteanu, odată delegația primită, o socotește desigur definitivă și se va crampona de ea, susținut și de patriarhul...

— Dragul meu, pe mine nu mă interesează, n-am candidat, n-am cerut, nu vreau să cer...

— Foarte rău. Ar trebui să vorbești cu Maniu. Eu credeam că tu vrei Teatrul și ar trebui să ți se dea. Rău faci că nu te duci la Maniu. Dealtfel să mai vorbim. Vii pe la 12,1/2 la cafenea?

— Nu. Diseară.

— Atunci diseară. Sînt lucruri grozave. Am să-ți mai povestesc.

Din toate astea e sigur că el a umblat și se zbate mereu să vie la Arte, că ar vrea oarecum să mă puie, indirect, și pe mine să-i dau o mîină de ajutor. Socotind pe Brădișteanu adversar mai redutabil, m-ar pune pe mine să combat la Maniu pe Brădișteanu, ca să curăț locul, firește, pentru el. Pe mine se pare că crede că m-a înlăturat probabil chiar el.

Sînt chemat la Casa Scriitorilor de un domn. E Victor Eftimiu, care a venit sub pretextul unor bani ce are de luat de la biuroul de percepere. În fond a venit să mă sondeze pe mine. N-avea ce să afle, precum într-adevăr nici nu am nimic de ascuns, de vreme ce eu tot ce știu, știu de la altii. În schimb, el, din vorbă în vorbă, își arată toate amărăciunile. Întîi știe și el că Minulescu s-a dus cu „dosarul“ lui la ministru și i-ar fi cerut să ia măsuri.²⁸⁰ Firește că, zice el, ministrul nici nu l-a luat în seamă și n-are nici o importanță, dar lipsa asta de colegialitate îl indignează. Lasă că el îi spusese dinainte lui Minulescu că, dacă vine el director, nu-l joacă pentru [că], pe vremea averescanilor, cu *Glașira*²⁸¹, i-a făcut mizerii. Îi obiectez că de ce nu se duce să se intereseze. Răspunde că nu se poate duce, că s-ar simți înjosit să reamintească el unor oameni care-i sînt vechi prieteni că trebuie să-i dea ce i se cuvine. Înainte de venirea la putere i s-a făgăduit că se va face un subsecretariat al Artelor pentru el. Nu s-a putut face. Secretar general nu se poate, pentru că se cer titluri.²⁸² Familia ar fi dorit să-l vază avansînd. Acuma i se dispută și Teatrul de către niște concurenți ca Marin Sadoveanu, Kirîțescu etc. Îi spun: dar de ce ții atîta să iei slujbă, cînd n-ai nevoie? Zice că are pasiune pentru teatru etc. Fiindcă scriitorii se mîncă între ei, are să vie la Teatru cine știe ce analfabet sau popă. Eu îi arăt că nu e demn să te oferi, că nu ți se face ție o onoare, ci tu faci onoare cînd primești o slujbă, că conducătorii partidului își cunosc oamenii și vor face apel la cine trebuie. Atunci el spune că nici o numire nu se face fără aprobarea lui Maniu, că Maniu vrea să aibă oameni de încredere peste tot etc.

Coborînd și neadmițînd că Minulescu ar fi putut face asemenea act necolegial, îi spun cum mi s-a raportat de către prieteni că el, Eftimiu, mă combate pe mine. Nu răspunde îndată. În orice caz pare perplex. Fie că nu

²⁸⁰ Piese „dosarului“ incriminau unele nereguli săvîrșite de V. Eftimiu în conducerea Teatrului Național din Cluj.

²⁸¹ Piesă de V. Eftimiu.

²⁸² V. Eftimiu nu urmase nici o facultate.

se aștepta la asemenea demascare directă, fie că într-adevăr e străin. Cred mai curînd că e cea dintîi. Aceasta ar reieși din faptul că, după acestea, peste cîteva minute, îmi spune că Maniu i-ar fi spus și lui că vrea să facă apel la mine și că el i-ar fi spus lui Maniu, cînd l-ar fi întrebat ce alege între Teatru și minister, că alege Teatru și că cu mine ar putea lucra perfect, fiind eu în minister, căci nu se poate lucra cînd nu e armonie desăvîrșită între Teatru și minister etc.

Nu prea știu ce să aleg din toate astea. E probabil că ceva este cu numirea mea. Altfel n-ar fi venit aceste ciudate destăinuiți de la doi inși care-mi sînt oricum rivali, azi cel puțin. Eftimiu îmi mai spunea că Vlad, probabil, se gîndește să aducă pe Bârsan²⁸³, pe care nu-l înjură nimeni. Iar la urmă, cu o amărăciune vădită :

— Ție ți-e ușor, tu n-ai nevoie să vezi pe nimeni și nici să ceri sau să vorbești, căci nu te lucrează nimeni, pe cînd împotriva mea lucrează toți !

Savel îmi spune că M. Popovici a dat Sindicatului Ziariștilor azi un milion de lei, iar Mavrodi²⁸⁴ l-a pupat pe amîndoi obraji. Îmi mai spune că, după Adunarea generală de duminică²⁸⁵, să poftim aici pe membrii guvernului, să ia contact cu noi. Eu aș face-o, dar nu pot, pentru că s-ar considera ca un act personal și interesat al meu. Atunci se oferă să obțină această invitație ca un deziderat al Adunării. Așa, firește, îmi convine. Vom invita pe Maniu, Vaida, Popovici, Vlad, Bocu etc.²⁸⁶

D-na Popa²⁸⁷, iar bolnavă, m-a rugat să-i obțin un concediu.

²⁸³ Zaharia Bârsan (1879—1948), actor și poet (vezi la B.A.R., corespondența cu L.R., nr. 142 230—142 235, datată între 1930 și 1941).

²⁸⁴ Alex. P. Mavrodi (1881—1934), gazetar, la acea dată conducătorul ziarului *Vîitorul*, oficios al Partidului Liberal; în 1931, va fi numit director general al Teatrului Național. Ulterior va deveni președintele Societății „Radio”, președinte al Sindicatului Ziariștilor, precum și subsecretar de stat la președinția Consiliului de Miniștri (1933—1934). Deputat și senator liberal. Raporturile lui cu L.R. au pendulat între amicitie și dușmănie, fără ca mai tîrziu romancierul să-i poarte ranchiună.

²⁸⁵ Adunarea generală din 18 nov. 1928 (citește și articolul lui Mihail Sebastian, *Alegeri la S.S.R.*, în *Cuvîntul*, IV, nr. 1291, 24 nov. 1928, p. 1—2, în care critică votul adunării generale de respingere a cererii de primire în Societate a Otiliei Cazimir).

²⁸⁶ Amînată. Întîlnirea se va transforma într-un banchet literar, ocazionat de sărbătorirea lui L.R., în seara zilei de 20 dec. 1928, la restaurantul „Bulevard”. Din partea guvernului vor participa Aurel Vlad, ministrul Cultelor și Artelor, și Sever Bocu, ministrul Banatului (președintele Consiliului de Miniștri va trimite o scrisoare); din partea Academiei Române, Ion Bianu și G. Murnu; din partea Ministerului Instrucțiunii, Const. Kirîțescu, director general al învățămîntului secundar; fiind de asemenea reprezentate Universitatea, Teatrul Național, editurile, artele plastice etc. Au ținut discurs I. Gr. Periețeanu (din partea baroului), actorii C. Nottara și Ion Manolescu, scriitorii Ion Minulescu și Adrian Maniu, precum și ministrul Sever Bocu. La urmă a luat cuvîntul L.R., făcînd elogiu scriitorului profesionist (cf. Pentapolin, *Aspectele unui banchet literar*, în *Cuvîntul*, V, nr. 1320, 23 dec. 1928, p. 2).

²⁸⁷ Eliza Popa, profesoară, fostă meditatoare a Puiei; o bronșită izbutise să-i redeschidă niște leziuni pulmonare (vezi L.R., *La lumina lămpii*, scrisoarea nr. 186, din 16 nov. 1928).

Nici ieri, nici azi n-ar fi de adăogat nimic deosebit, adică hotărîtor. Ieri, după ședința Comitetului de lectură²⁸⁸, Corneliu²⁸⁹ m-a oprit să-mi povestească întvederea lui cu Vlad. O înflorește grozav, firește, ca să se scoată în evidență pe el, ca cel mai teribil director de teatru : că ministrul i-ar fi spus cum a aflat din toate părțile că singurul director care ar fi bun ar fi el, cum i-a oferit să rămîie etc. Nostimada este însă cînd adaoga, și-și închipuie că eu cred, cum l-a mai întrebat pe cine să numească. Și, după ce s-a codit mult să-i spuie, în sfîrșit i-a zis că eu aș fi cel mai indicat, ca seriozitate, ca suprafața literară etc. Iar ministrul ar fi răspuns :

— Da, dar poate R.[ebreanu] să administreze ?

La care întrebare i-ar fi replicat că deja administrez S.S.R. etc. Apoi că ar fi vorbit despre Eftimiu și ministrul ar fi adus chestia cu Clujul...²⁹⁰ În sfîrșit, în alte ordine de idei, îmi spune și el că Eftimiu m-ar fi combătînd.

Seara, la banchetul lui Dragomirescu²⁹¹, actorii mă întîmpină : cînd vii ? Iar cînd eu mă codesc, ei spun că mă așteaptă etc. Adamescu²⁹² mă întrebă dacă vin secretar general la Arte ? Și alții diverși, cu aceleași întrebări, cu aceleași dorințe...

Azi am avut adunare S.S.R. pentru problema cărții. Discuții multe și fără rost. A ieșit însă ce am vrut eu. Și aici aceleași întrebări, speranțe etc. S-a făcut o moțiune să invite pe miniștri la Casa Scriitorilor. Davidescu mă întrebă dacă știu ceva, că vor să-i pună candidatura sau să-l numească inspector al teatrelor...

În sfîrșit, nimica. Chestia asta se trăgănează și devine anostă. Cine ar citi însemnările acestea, cu înregistrarea atîtor fleacuri legate de o numire, ar putea crede că mă prăpădesc după ea. Și mărturisesc aici, față de mine înșumi, că nu am decît cel mult un interes sociologic : să văd și cu ocazia asta cum se manifestă oamenii în jurul meu... Orice rezultat ar ieși, pentru mine e același. Dacă n-ar ieși nimic aș putea simți cel mult o jicnire în mîndria mea, pentru că guvernării de azi, pentru care eu am simpatii, nu mi-ar

²⁸⁸ Comitetul de lectură al Teatrului Național.

²⁸⁹ Corneliu Moldovanu.

²⁹⁰ Vezi supra, nota 280.

²⁹¹ Banchetul a avut loc în seara zilei de 17 nov. 1928 (vezi detalii în vol. L.R., *La lumina lămpii*, scrisoarea nr. 185, din 15 nov. 1928). Cu acest prilej, a ținut o alocuțiune, încercînd să sublinieze meritele criticului, mereu „entuziast, optimist, încrezător în oameni, chiar cînd oamenii îi înșeală așteptările” (originalul se află la B.A.R., *ms.rom.* 4063, *Conferințe*). Generoase, cuvintele par mai mult să răspundă vechiului angajament formulat de L.R. între zidurile închisorii din Gyula : „Sînt foarte mîhnit că n-am avut nicidecît prilejul să vă dau pînă acum cel puțin vreo dovadă despre stima și dragostea ce vă datorez. Cred însă și am și nădejdea că în curînd o să vie vremuri mai bune și pentru mine, cînd să pot răsplăti bunătatea binevoitorilor mei cel puțin prin o recunoștință cinstită. Dar chiar cînd m-aș înșela în toate așteptările și, de acuma înainte, ar trebui să duc o viață pribeagă, totuși nu voi înceta niciodată să-mi aduc aminte de bunătatea de care m-ați încredințat în timpul acestor zile de grea încercare a vieții mele.” (Vezi scrisoarea către M. Dragomirescu, expediată la 1 aug. 1910, B.A.R., S/IX/1 b.) Timpul avea totuși să începeze sentimentele de recunoștință.

²⁹² Gheorghe Adamescu (1869—1942), profesor, istoric literar, cunoscut mai mult prin lucrările sale cu caracter documentar.

acorda aprecierea pe care eu cred că o merit. Slujba în sine e un fleac. Aș fi mulțumit în sufletul meu dacă aș putea baremi refuza o ofertă serioasă. Dar și asta, în fond, e o ambiție neroadă. Preocuparea însă mi-a stînjinit *Crăișorul*. Și asta e mai grav.²⁹³

Luni, 19 noiembrie [1928, București]

Un telefon de la Minulescu: vrea să-mi spuie ceva important, dar nu poate prin telefon; îl primesc acasă? Cu plăcere. Peste un sfert de oră sosește gîfîind, agitat.

— E ceva grav? întreb glumind.

— Nu, nu, dar vreau să-ți spun discuția de azi cu Vlad fiindcă te interesează...

Și-mi povestește cum l-a chemat ministrul din cauza lui Codreanu²⁹⁴, care aseară a plecat la Iași mulțumit că rămîne mai departe cu cele trei lefuri în valoare de peste 60 000 lei lunar, după ce fusese cu d-na Sturza (nu știu care) pe la Maniu etc. Ministrul aflase că are trei lefuri și era indignat.

— Pentru ce nu mi-ai făcut referat?

— Cum să vă fac eu dacă nu-mi cereți.

— Trebuia să i se ceară demisia.

— Nu e nevoie de demisie, căci face numai delegație și i se poate retrage oricînd prin numirea altuia. Atunci să numim pe... stai că-l am însemnat. Și scoate o țidulă cu numele unui profesor pe care i-o dăduse Costăchescu²⁹⁵ de la Instrucție.

— Dar la București ce facem, pe cine punem?

— Pe cine doriți dv. ...

— Dar sînt așa de mulți și eu nu-i cunosc și nu știu pe cine să aleg. Spune-mi d-ta, că-i cunoști mai bine și ai datoria să mă informezi.

— Eu vă declar, d-le ministru, că am să vă informez după cea mai bună a mea conștiință și, dacă n-am să vă spun adevărul, primesc nu numai să mă blamați, dar să mă și pedepsiți.

Atunci ministrul scoate o altă țidulă pe care erau însemnate numele candidaților, în ordinea următoare: Eftimiu, eu, Adrian Maniu, Manolescu, Marin Sadoveanu.

— Ce zici de Eftimiu?

— Eftimiu e un nume, a mai fost director și are experiență teatrală, dar ați văzut dosarul de la Cluj — e sigur că același lucru s-ar întîmpla repede de tot și aici, dînd loc la scandaluri și campanii.

²⁹³ „...dacă mă duceam la Tița [la Orlat, n.n.], mă întorceam acuma cu *Crăișorul* gata. Dar tot are să iasă curînd-curînd. Răbdare.“ (*La lumina lămpii*, scrisoarea nr. 184, din 13 nov. 1928.)

²⁹⁴ Mihai Codreanu.

²⁹⁵ Neculai Costăchescu (1876—1939), chimist, profesor la Universitatea din Cluj, la acea dată ministru al Instrucțiunii (16 nov. 1928—13 nov. 1929). Între 14 nov. 1929 și 6 ian. 1930, va deveni, în același guvern, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, funcție pe care o va deține și mai tîrziu (13 iun. 1930—18 apr. 1931). Ca demnitar de stat, nu a avut cele mai bune relații cu L.R., în timpul directoratului acestuia de la Teatrul Național. Este motivul pentru care, după unificarea celor două ministere (Culte și Instrucțiunea publică), Iuliu Maniu va evita „colaborarea” celor doi, înființînd Direcția Educației Poporului (în fruntea căreia va fi numit L.R.), în structura de organizare a Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale.

— Adevărat, asemenea om eu nu pot să numesc, eu nu vreau scandaluri, vreau ordine și bună administrație. Nu, Eftimiu nu se poate. Dar Rebreanu?

— Eu cred, d-le ministru, că ar fi cel mai potrivit să vie acolo. E un mare talent, cu o reputație strălucită, cu putere de muncă, energie. Mi-e prieten, îl cunosc bine și cred că ați face cea mai frumoasă achiziție. Eu cred să-l chemați, d-le ministru, și veți face cel mai bun act...

— Sigur că am să-l chem, că doar nu-l pot numi fără să-l întreb. Adevărat, Rebreanu îl cunosc și mi-e drag, e mare scriitor și-i ardelean și tare-mi place că el nu s-a îmbulzit deloc și nici măcar n-a venit ca ceilalți care îmi pun toată lumea pe cap... Dar Maniu?

— E bun băiat, dar e moale și slăbuț, iar acolo, la Teatru, trebuiește mîna de fier.

— Dar Manolescu?

— E actor, d-le ministru, a fost la Național și s-ar face scandal la Teatru dacă ar veni peste ei un actor...

— Așa-i, nu se poate actor. Dar Sadoveanu?

— Sadoveanu mi-e prieten, băiat excelent, dar e prea tînar. Nici dv. n-ați fost ministru la 30 ani, ci doar deputat...

— Exact. Trebuiește o vîrstă la toate. În orice caz eu vreau să aleg așa încît să pun acolo un om care să fie cel puțin tot atît de bun ca și cel care pleacă. Asta e o chestie de onoare.

— Atunci numai Rebreanu poate să fie din aceștia, care întrunește din belșug toate condițiile.

Pe urmă îl mai întrebă și despre Crainic, care nu era pe hîrtie, dar se vede că și el intervenise prin cineva. Minulescu ar fi spus că a fost deja secretar general și nu pricepe nimic la teatru.

Minulescu mai spune că alegerea se va face între mine și Sadoveanu. I se pare că ministrul ar fi dorit să fi făcut totuși eu un pas de apropiere și de aceea mă îndeamnă stăruitor să caut negreșit să-l văd pînă diseară, cînd pleacă nu știu unde, sau cel puțin să pun pe cineva să-i mai vorbească de mine, ca să rămîie în suflet definitiv cu mine.

Îi mulțumesc, dar refuz categoric. Nu pot să mă ofer și nici măcar să par a mă oferi. Liber e să facă ce vrea ministrul, dar eu n-am să-l caut.

Îmi mai spune că i-ar fi spus cum am refuzat să primesc numirea de la Goldiș²⁹⁶, iar ministrul a răspuns că nu vrea să facă chestie de politică și că mă vrea numai pentru calitățile mele literare. Apoi că Eftimiu a cerut să i se arate dosarul ce-l privește și că toată ziua e prin minister.

²⁹⁶ Vasile Goldiș (1862—1934), om politic, unul din conducătorii Partidului Național Român din Transilvania, după Unire ministru al Ardealului (17 dec. 1918—5 dec. 1919). În 1926 se desparte de Partidul Național-Tărănesc, formează o grupare proprie și intră în guvernul condus de generalul Alex. Averescu, în calitate de ministru al Cultelor și Artelor (30 mart. 1926—4 iun. 1927). Informația că, fiind în această funcție, i-ar fi oferit lui L.R. o numire în administrația culturii este totalmente inedită. În temeiul unei „vechi cunoștințe”, va interveni pe lângă scriitor, în 1930, pentru obținerea unei autorizații de funcționare a unui cinematograf, în comuna Pecica, la rugămintea lui Cornel Borbil (cf. B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 098—143 100).

În sfârșit, că Horia Maniu, fratele lui Adrian, umblă din răspuțeri și că ar fi spus lui Sadoveanu că Madgearu a indispus pe Vlad cerîndu-i prea insistent să-l numească pe cumnatu-său. Dealtfel, Marin Sadoveanu și-a întrerupt brusc concediul și a venit la minister. La plecare m-a pupat spunîndu-mi că el o fi hahaleră, dar cînd ține la cineva, o face din toată inima...

În *Vîitorul* de azi o notiță în care se atrage atenția ministrului Artelor că la Teatru trebuie să numească un om cu o reputație literară recunoscută și cu experiență teatrală, subliniind adînc partea întîi.²⁹⁷ S-ar părea că notița e pentru mine.

Bucuța vine să mi se plîngă de murdăriile ce i le face Mîndrescu²⁹⁸ la revista *Graul românesc* și mă roagă să intervin. L-am satisfăcut cu deplin succes la „Cartea Românească”. Venind la S.S.R. după rezultat, îmi spune cum a aflat la Fundația lui, de la oameni străini, că sînt candidat la secretariatul general al Artelor.

Marți 20 noiembrie 1928 [București]

După ce m-a pisat vreun ceas d-na Nae Rădulescu Linica*, m-am dus la președinția Consiliului de Miniștri, să văd pe Vasile Stoica²⁹⁹. Era pentru invitarea lui Maniu la Casa Scriitorilor, unde vreau să-l provoc să facă declarații asupra problemei culturale. El m-a rugat să-i fac eu punctele principale ale răspunsului ce-l doresc, pe care apoi Maniu să le dezvolte. Îmi spune că Maniu nu l-a lăsat să candideze, că el este în fond un fel de *émittance grise*, că împreună vom putea realiza multe lucruri frumoase etc. Mă întrebă dacă eu nu vreau să candidez: nu, categoric.

— Atunci de ce nu vrei să vii la Național?

— Cum să vii, cînd nu m-a chemat nimeni? Doar n-o să cer eu. Să mi se ofere întîi cu insistență și de-abia pe urmă aș avea să mă întreb dacă n-ar fi mai bine să refuz. Am lipsa de modestie să cred că guvernul are nevoie de mine, iar nu eu să-i cer slujbe.

— Dar, evident, nici nu mai încape vorba... Lasă, Liviule, fii liniștit, Maniu știe ce face, el vrea să utilizeze talentele cele mai bune peste tot. E un om extraordinar. I-a spăimîntat pe toți, chiar pe cei mai apropiați. La 8 dim. e aici pînă la 1,1/2, apoi de la 2,1/2 pînă la 9, mereu... Nici nu mai încape vorba, tu trebuie să primești Naționalul!

²⁹⁷ Cf. *Pentru d. ministru al Artelor*, în *Vîitorul*, XXI, nr. 6230, 20 nov. 1928, p. 5 („Ultime informațiuni”). Cităm din articol: „Actualul ministru de Culte și Arte se străduiește de cîteva zile, fără rezultat, ca să găsească un nou director la Teatrul Național din București. Nenumărați candidați fac alegerea cît mai anevoioasă.” Se invocă apoi art. 11 din Legea teatrelor, care prevede că directorul instituției trebuie să fie „o personalitate cu o cunoscută reputație literară și experiență teatrală”.

²⁹⁸ Simion C. Mîndrescu (1868—1947), lingvist și folclorist.

* Rudă îndepărtată a lui Fanny Rebreanu.

²⁹⁹ Vasile Stoica (1889—1959), publicist, la acea dată funcționar la Consiliul de Miniștri; mai tîrziu va fi trimis în diplomație, ca ministru plenipotențiar la Tirana, Sofia, Riga, Kaunas și Ancara (1936—1940); subsecretar de stat la Ministerul Propagandei Naționale (1940) etc. Corespondența de la B.A.R. (nr. 145 251—145 253), datată între 1930 și 1941, atestă relații amicale cu L.R.

Apoi îmi arată nota cu nume pentru schimbări în diplomație. L-a revocat telegrafic pe O. Gr. Ioan³⁰⁰. Nu știu pe cine să puie în loc. Ar fi foarte bun Păltînea³⁰¹, dar prea s-a dat cu Stelian Popescu³⁰² și sînt mulți de-aici contra lui.

Intrăm în sala Consiliului de Miniștri:

— Aici e locul nostru mîine-poimîne — zice el.

Vine și un d. Bianu, tînar relativ, foarte simpatic. Pentru o clipă Lu-gojanu. Iar se vorbește de Teatrul Național. Iar că trebuie să vii eu.

Pentru mine nu se pune chestia de slujbă. Eu n-am nevoie de slujbă. Eu nu sînt partizan care-mi ațîț simpatiile ca să dobîndesc o slujbă cînd venim la putere... Dimpotrivă, pentru mine ar fi un sacrificiu, căci în acel răstimp n-aș putea scrie și aș pierde, în afară de bani, chiar pentru consolidarea mea literară.

Stoica se uită semnificativ și admirativ la Bianu:

— Desigur. Foarte just. Nici nu e vorba nici de slujbă, ci de muncă...

— Lăsînd însă toate la o parte, trebuie să vă gîndiți să se facă numiri cel puțin tot așa de bune ca cele liberale, dacă nu se poate mai bune. Ar fi îngrozitor dacă, de pildă, la Teatru s-ar realiza din așa-ziișii candidați.

— Cine sînt?

— Adrian Maniu, Kirișescu, Sadoveanu...

— Eu n-am auzit decît de Manolescu...

— Ei vezi! Bine, dar asta ar fi oribil! nici măcar actor de mîna întîi! De 75 ani e Teatrul Național și niciodată n-a fost numit actor. A trebuit să venim noi la putere...

— Am auzit și eu vorbindu-se, dar nu la cei responsabili, ci așa, în prostime, observă Bianu.

— Nu, nu, trebuie să vii tu, nici nu există altul afară de tine! zice Stoica.

— Pe urmă trebuie să avem grije și de departamentul Artelor...

— Acolo toată încurcătura o face Minulescu și mi se pare că va zbura.

— Dar pe cine-i pui în loc? Nu-i destul să scoți pe cineva, trebuie să [ai] ceva mai bun!

— Chiar dacă n-ar fi unul cu numele lui, dar să fie destoinic, organizat... Vlad e foarte bun pentru Culte. Dacă nu s-ar amesteca patriarhul care susține pe Brădișteanu. Dealtfel noi am vrut să-l punem pe Bocu, care ar fi fost bun. Dar nu l-a vrut patriarhul, fiindcă l-a înjurat pare-se odată...

În sfârșit, ne despărțim, urmînd să fac eu cîteva puncte de program cultural și să luăm întîlnire vineri dim.

³⁰⁰ Olimpiu Grigore Ioan, publicist, atașat de presă la Paris (vezi supra, 3 nov. 1927).

³⁰¹ Pompiliu Păltînea, scriitor și publicist, atașat de presă al Legației din Paris, oraș în care îndeplinește și funcția de corespondent al ziarului *Universul*.

³⁰² Stelian Popescu (1874—1950), directorul cotidianului *Universul*, ziar de largă răspîndire și longevitate, în paginile cărui creația lui L.R. a fost prezentată cu relativă neutralitate (exceptînd atacurile din timpul directoratului de la Teatrul Național și „Educația Poporului”), fost ministru al Justiției (1921—1922; 1927—1928).

La „Capșa” — Mircea Rădulescu, Peltz și apoi Storin³⁰³ spun că acuma la amiazi trebuie să fi și ieșit numirea lui Manolescu la Teatrul Național. Vestea a dus-o aseară Eftimiu la Teatrul Comedia; zice că sînt insistențe de sus, că prințul Nicolae³⁰⁴ l-a cerut. Eu, pe baza celor vorbite, dezmint.

Acuma înțeleg sensul notei de ieri din *Viitorul*³⁰⁵, apoi cele din *Dimineața*³⁰⁶ și *Rampa*³⁰⁷ de azi. Nu sînt pentru mine, ci contra lui Manolescu.

Miercuri, 21 noiembrie 1928 [București]

În sfîrșit, ceva precis, din sursă directă.

Azi-noapte am lucrat pînă la 5 și mă culcasem cu gîndul să mă scol tocmai la amiazi. La 9 însă Vasile³⁰⁸ mă scoală, că e un domn Ștefan Pop, de la președinția Consiliului, care vrea să-mi vorbească. După oarecare enervare trebui să văd ce e?! Mai ales că în cele din urmă îmi aduse vorba că mă poștește d. prim-ministru. Era un șofer de la președinția Consiliului, trimis de șeful de cabinet Pop, să mă poștească la d. prim-ministru, acuma, pînă la ora 12.

Ce-o fi? M-am frămîntat. Credeam că i-o fi vorbit Stoica, sau că vrea să-mi ofere un mandat, sau să-mi vorbească despre Teatrul.

La 11,1/2 intram. Un șef de cabinet mă întîmpină:

— D. Rebreanu, poștiți, vă așteaptă d. prim-ministru.

— D-ta ești d. Pop?

— Nu. Sînt Cantacuzino.

Cîțiva gazetari mă înconjoară și mă hiritisesc. Peste cîteva minute sînt introdus la Maniu.

— Bine că te mai văd, d-le R.[ebreanu]... Ia loc!

Șeful de cabinet îi mai spune ceva, la care el repetă că nu mai primește pe nimeni azi, căci are de lucru. Față-n față pe două fotoliuri.

— De ce n-ai mai venit pe la mine?... Nu te-am văzut așa de mult...

Îi spun cum am tot vrut să-l văd, căci vreau să-i dedic *Crăișorul*, cum azi îmi vine mai greu, fiind șeful guvernului. Primește cu mare bucurie, dacă eu îl cred vrednic. Apoi:

— Am vrut să te văd ca să te consult în chestia teatrelor și a Teatrului Național de aici, ca să putem face un lucru cît mai bun, să aflu părerile d-tale și, dacă ai vrea, să te rog pe d-ta să primești a lucra cu mine în privința asta!

— D-le prim-ministru, vă mulțumesc pentru toată atenția și vă asigur că vă stau la dispoziție pentru orice dorinți.

³⁰³ George Storin (1883—1968), actor, societar al Teatrului Național din București.

³⁰⁴ Principele Nicolae, al doilea fiu al regelui Ferdinand.

³⁰⁵ Vezi supra, nota 297.

³⁰⁶ În cadrul rubricii „Știri diverse”, *Dimineața*, XXIV, nr. 7885, 21 nov. 1928, p. 15, reia știrea din *Viitorul*, insistînd asupra aceluiași articol 11 din Legea teatrelor.

³⁰⁷ Cu titlul *Cine vine la Național*, V. Timuș publică un articol de fond în *Rampa*, XIII, nr. 3251, 21 nov. 1928, p. 1, comentînd starea de provizorat din conducerea Teatrului Național și necesitatea desemnării unei personalități culturale în fruntea acestei importante instituții din Capitală.

³⁰⁸ Șoferul casei, Vasile Cărbune.

— Crezi d-ta că e bine ca aceeași persoană să fie și la conducerea Teatrului din București și la Direcția generală a tuturor teatrelor?

— Dar nici nu e așa. Teatrul Național are directorul său și atît. Conducerea generală a teatrelor se află în minister, avînd în același timp și artele și literale.

— Nu se poate. Corneliu Moldovanu mi s-a spus că e și directorul Naționalului și directorul general al teatrelor.

— Vi s-a spus greșit. E director general al Teatrului Național, fiindcă are în subordine diverși directori de scenă, tehnici, administrativi etc.

— Poate greșești d-ta! Doar mi s-a spus categoric de oameni de specialitate, actori...

Am înțeles că Manolescu trebuie să fi fost care astfel a căutat să-l inducă în eroare. I-am explicat cum despărțirea e făcută de vreo trei ani.

— Curios! Și mie mi se spusese altfel. Cu toate astea, ar trebui să se afle o conducere centrală a teatrelor, spectacolelor, cinematografele, radio etc., care sînt cel mai puternic mijloc de propagandă după presă.

— Există aceasta în minister, doar că e legată cu Artele și Literale.

— Și nu se poate despărți?

— Asta nu știu. Cred că e greu și nelegal.

— Prin lege n-a fost organizat decît Ministerul de Finanțe. Căci, vezi d-ta, eu aș vrea să desfășurăm o activitate mai vie în direcția asta. M-am gîndit să-ți ofer d-tale această direcție generală, ca să poți să o organizezi și să o faci viabilă. Ministrul meu, Vlad, nu e prea acasă în chestiile astea, dar mi-e prieten bun și vom lucra împreună cu toată inima. Ai primi?

— D-le prim-ministru, v-am spus că orice dorință a dv. e ordin pentru mine, dar mi-e teamă că n-ar fi legală despărțirea aceasta, și apoi n-aș vrea pentru nimica-n lume să poată părea că e la mijloc o dorință de căpătuială...

— Vai de mine, dar cine ar putea crede de mine că vreau să căpătuiesc pe un om ca d-ta, care nu poți decît să-mi faci onoare să-mi dai sprijinul d-tale.

Îmi povestește cum, pe cînd era președintele Consiliului Dirigent³⁰⁹, o comisie, cu Iorga în cap, nu îndrăznea să românezeze universitatea din Cluj³¹⁰, de frică să nu se calce legea. El însă a spus că vrea universitate românească, ei să spuie dacă pot să o facă românească, restul, partea juridică, îl privește. Așa și acuma, eu să-i spun dacă ar fi bine să se facă aceasta, restul îl va face el.

³⁰⁹ După ce luase parte la lupta politică de eliberare a românilor din Transilvania de sub stăpînirea austro-ungară, numărîndu-se printre conducătorii Partidului Național Român, Iuliu Maniu (1873—1953) fusese desemnat de Marele sfat național de la Alba Iulia ca președinte al Consiliului Dirigent (1918—1920); între 1918—1926, va fi președinte al Partidului Național Român, funcție pe care o va mai avea și după unificare, în cadrul Partidului Național-Tărănesc (1926—1933 și 1937—1947); în fruntea Consiliului de Miniștri va reveni între 1932 și 1933. După 23 August 1944, s-a opus procesului de transformare revoluționară a țării.

³¹⁰ Ceea ce presupunea, în opoziție cu vechile stări dinainte de Unire, numirea profesorilor români și stabilirea programei de învățămînt în conformitate cu necesitățile istorice.

Văzîndu-mă șovăind, m-a întrebat direct :

— D-tale ce ți-ar plăcea mai mult : asta sau Teatrul, sau altceva ?

— Asta evident că mi-ar plăcea mai mult, fiindcă așa avea un câmp mai larg de activitate...

— Atunci azi sau mâine, la Consiliu, voi chema pe secretarul de la Culte, să văd cum se poate realiza...

Vorbindu-i despre organizarea Ministerului Cultelor, îi pomenisem numele Brădișteanu.

— Asta e acum secretar general, prin delegație, firește... E bun ?

— O, da, e bun, dar, dacă-mi dați voie, e cam liberal, ba chiar liberal de tot... Dealtfel cei mai mulți din acești înalți funcționari sînt la fel, și tare mi-e teamă să nu vă saboteze.³¹¹

Zîmbește disprețuitor :

— Ce contează o pietricică în fața unui rîu ? Apele, cînd vin mari, iau și casele și le înecă³¹²...

După altele îmi zice :

— Dar Minulescu aflu că face numai „ponturi“ acolo, că în orice caz nu e bun de nimica ?!

— D-le ministru-președinte, eu nu pot fi delator și...

— Dar nu, te rog, să nu mă înțelegi greșit. Eu trebuie să fiu informat. Și cine să mă informeze, dacă nu prietenii mei ? Ești obligat să mă ții totdeauna în curent cu chestiile care privesc artele și literatura.

Îi spun de invitația la Casa Scriitorilor, pe care o primește bucuros. Nu știe dacă înainte, sau după alegeri³¹³. Pentru declarația ce i-o cer, mă roagă să-i fac punctele principale. Îi spun că mă gîndesc la lucruri realizabile în timp scurt, nu la teorii. Principiul este ca pătrunderea culturală să se facă pînă în ultimele cătune. În afară de preocuparea cu părțile materiale, trebuie să ne gîndim la cultură, căci numai prin ea vom putea juca un rol în concertul lumii.³¹⁴

— Adevărat că minoritățile noastre sînt superioare nouă și în cultură și în bogăție,³¹⁵ deși noi avem o țară bogată și un popor mai inteligent.

³¹¹ Discuția nu este chiar gratuită, căci, în ultima vreme, se vehiculase cu insistență zvonul că L.R. va fi numit ca secretar general la Ministerul Cultelor și Artelor.

³¹² În realitate, Iuliu Maniu, politician abil, nu dorea să treacă peste preferința lui Miron Cristea, patriarh și regent. Pentru experiența de viață a lui L.R., aceste raporturi îi vor dezvălui aspecte prea puțin știute, înstrăinîndu-l definitiv de lumea politicianistă a vremii.

³¹³ Este vorba de alegerile parlamentare din dec. 1928 (P.N.T. va obține 78% din numărul voturilor).

³¹⁴ Asemenea afirmații și altele de același gen amintite în *Jurnal* se vor dovedi cu vremea că au un caracter demagogic, artele și literatura continuînd să nu fie sprijinite și din punct de vedere material. Eterna replică „Nu sînt bani!“ o vom regăsi în documentele vremii, mai totdeauna cînd se fac referiri la doleanțele oamenilor de cultură. (Vezi întrevăderea lui Iuliu Maniu și Claudiu Isopescu, facilitată de L.R., în legătură cu necesitatea propagandei culturale peste hotare ; B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 450—143 510.)

³¹⁵ O asemenea replică nu poate avea în vedere decît structura *instituțiilor* de artă și cultură care, pînă în 1918, s-au bucurat de un mare sprijin oficial din partea guvernului ungar. Ele nu au putut înăbuși manifestările creatoare românești, populare și culte, predominante în viața culturală a Transilvaniei.

Fraza e nostimă și constatarea din ea de asemenea. Maniu a spus-o chiar într-o formă mai pregnantă.

Între timp intră Lugojanu cu o hîrtie și cu cererea unui cinematografist american, care vrea să-l turneze în biuro. Maniu refuză delicat și hotărît.

Revenim asupra temei principale, apoi asupra invitației la Casa Scriitorilor.

— Mi-a părut deosebit de bine că te-am văzut și doresc să fii în contact mai strîns cu mine, ca să-mi fii de ajutor și povață în toate chestiile privitoare la artă și cultură, îți mulțumesc că ai venit. Nu uit niciodată cuvintele d-tale calde și scumpe ce mi le-ai trimis din cînd în cînd, în momente grele, mi-au fost totdeauna spre bucurie și mîngîiere. Ai fost totdeauna un prieten devotat și-ți mulțumesc...

Îmi ia amîndouă mîinile prelung :

— Va să zică, d-le R.[ebreanu], ce-am vorbit rămîne absolut între noi, numai aici și nu iese de-aici ?

— D-le prim-ministru, nici nu mai e nevoie să-mi spuneți.

— Eu voi studia chestia teatrelor, iar d-ta să-mi faci însemnările ce mi-ai promis. Și să vii să mă vezi peste o zi sau două.

— Da...

— Cît despre dedicația ce vrei să mi-o faci, îți închipui cîtă plăcere îmi face...

— N-am decît regretul că nu v-am cerut permisiunea aceasta mai dinainte de-a fi prim-ministru.

Nouă efuziune. Ies. Șeful de cabinet aștepta pe spini și dă buzna. Fagure³¹⁶ moțăia pe un fotoliu. Stătusem vreo trei sferturi de oră. În acest răstimp cineva îl chemase la telefon : Servus... Refuză o invitație la masă.

Concluzii : Vrea negreșit să-mi dea o însărcinare, mă vrea un fel de consilier literar-artistic al lui. Se pare că pentru Teatru are pe cineva și de aceea vrea să-mi facă mie direcția generală sau i se pare că ar fi prea puțin pentru mine T.[atru] N.[ațional].

La „Capșa“. Dr. Nanu : Ce-i ? Bine.

V. Stoica nu știa nimic. Inițiativa a fost de la Maniu. Poate că i-a cerut chiar Vlad să hotărască el. Cu Stoica să luăm o întîlnire pentru a redacta programul cultural. Corneliu Moldovanu a și aflat că am fost chemat la Maniu, că vrea să-mi facă o direcție a literelor în Minister, că etc. Îmi cere să primesc Teatrul, cel puțin deocamdată etc.

Minulescu, după-amiază, de asemenea zice să primesc Teatrul, pînă ce mi se va face subsecretariatul de stat. Mavrodî îmi telefonează : e adevărat că m-a numit la Arte ? Mă sfătuieste să primesc, mi se cuvine etc. Mîine dim. îl voi vedea.

³¹⁶ Emil Fagure (1875—1946), gazetar, cu care L.R. a întreținut raporturi colegiale, în perioada cînd ziaristul s-a aflat în conducerea unor publicații ca : *Adevărul*, *Dimineața* și *Lupta* (vezi la B.A.R., scrisorile nr. 142 866—142 869, trimise scriitorului între 1920 și 1929, precum și *În numele S.S.R. vorbește d. Liviu Rebreanu*, cuvînt rostit la sărbătorirea lui Em. Fagure, în *Rampa*, XI, nr. 2719, 17 nov. 1926, p. 3).

Joi, 22 noembrie [1928, București]

La „Capșa“, Savel îmi spune că aseară m-a căutat Eftimiu să-mi spuie că l-a văzut pe Maniu, care i-ar fi spus că ține foarte mult să-mi încredințeze mie un loc de răspundere, de asemenea lui și lui Manolescu. Cred că la mijloc e o încercare de-a lui Eftimiu de-a se aranja cu mine. A auzit cu siguranță că m-a chemat Maniu și vrea să se puie la adăpost. Dacă ar fi fost el la Maniu, n-ar fi trîmbițat oare acest lucru îndată?

Dragnea îmi spune că d-na Bocu³¹⁷ umblă pe capete pentru Manolescu, că e în stare să dea buzna peste Maniu. Și patriarhul ar fi intervenit, în urma rugămintelor aghiotantului său, care e frate cu Manolescu.

Duminecă, 25 noembrie [1928, București]

Vineri s-a întors Fanny de la Paris.³¹⁸ În aceeași zi, dimineața, m-am dus la Mavrodi, căruia i-am spus în linii mari cum stă chestia mea, de asemenea planurile mele în privința departamentului Artelor. Mavrodi spune că într-adevăr nu face pentru mine T.[eatrul] N.[ațional], e prea neînsemnat; apoi că ar trebui scoase de subt influența politică artele. Cel mai bine ar fi, zicea el, să se facă un subsecretariat al Artelor, care să se atașeze la Instrucție; iar Cultele să rămîie la Casa Bisericilor, independente, cum au fost înainte de război. În sfîrșit, e de acord să facem continuitate în opera de înfăptuit.

Ieri, sîmbătă dimineața, la 9, mă cheamă iar la primul-ministru. Promit să fiu acolo la 11, deși ei doreau imediat. Găsesc pe Dragnea. Peste vreun sfert de oră, primul sînt introdus eu. (Între timp șeful de cabinet Cantacuzino mă pisează să accept oferta ce mi se face, ca să pot fi folositor atîtor întreprinderi de artă.)

Audiența propriu-zis a fost scurtă. Avea pe masă un dosar și un raport al lui Brădișteanu de la Arte în privința scindării direcției Artelor.

— Iată, vezi că se poate? Acuma, ca să putem face un lucru cît mai bun, d-ta ia dosarul și treci coala să-l studiezi și să-mi faci un referat pentru eventuala îmbunătățire a celor propuse. Eu așa lucrez, repede, în chestiile astea. După cum vîd eu, d-ta vei fi numit consilier tehnic, așa ca d. Potîrcă³¹⁹... Ia loc coala, să-ți aducă hîrtie și pe lucru!

M-a introdus într-un mic cabinet particular al lui, mi-a dat hîrtie și creion și m-a lăsat acolo.

Am stat acolo apoi pînă aproape la ora unu, studiind chestia și împărțirea. În acest răstimp a venit acolo pentru o clipă și Madgearu.

³¹⁷ Marilena Bocu; la B.A.R. se află două epistole adresate de ea lui L.R. în 1924 (nr. 142 26C—142 261), referitoare la un proiect de film.

³¹⁸ În legătură cu șederea soției la Paris, consultă corespondența de familie din vol. *La lumina lămpii*, scrisorile nr. 176—194, în care se fac auzite și ecurile preocupărilor lui L.R. din lumea bucureșteană.

³¹⁹ Virgil Potîrcă, consilier tehnic la Ministerul Agriculturii și Domeniilor (15 nov.-30 dec. 1928), deputat și senator țărănist, de mai multe ori ministru (la Justiție, Comunicații și ad-interim la Agricultură și Domenii, între 1932—1938).

În sfîrșit, a revenit Maniu, spunîndu-mi să iau acasă lucrările, firește, fără să le arăt nimănui, și să-i aduc apoi referatul. Cînd?... Mîine. Mi-a dat apoi drumul pe din dos. Era însă puțin agitat. Se vede că avusese multe dispute cu diverși, între care și cu Madgearu, pare-mi-se din cauza candidaturii lui Honigman³²⁰.

Aseară am întocmit referatul cerut. Important mi se pare ca, deși delegația mea ar privi direct numai o parte, evident, cea mai importantă, a Artelor, să pot lucra efectiv în tot domeniul și să nu fiu în dependență decît de ministru, avînd eu toate inițiativele. Acestea trebuie să i le spun foarte clar primului-ministru.

Azi am trecut pe la președinție, dar Maniu nu fusese pe acolo: era doar duminică. Mîine voi trece să isprăvesc. Dealtfel Maniu însuși spusese că pe marți-miercuri vrea să fie terminată chestia.

Pe Puicuța am s-o aduc acasă de la Paris. Am și făcut cerere pentru înscrierea ei la Universitate aici.³²¹

La comitetul teatral de sîmbătă, Corneliu Moldovanu îmi cere să-l numesc membru în consiliul de administrație, din partea ministerului.

Luni, 26 noembrie 1928 [București]

Pe la 10,1/2 dim. a[m] fost la președinția Consiliului să predau lui Maniu referatul meu asupra reorganizării Artelor. Era în conciliabul cu Rist³²² și M. Popovici, iar la 12 avea să meargă la regentă. Ar fi trebuit să aștept cine știe cît, ca să mă pot strecura. I-am lăsat deci referatul în plic închis. De acuma rămîne să hotărască el, cum îmi spusese: că va pune în Consiliul de Miniștri și printr-un Jurnal va face cele necesare.

Marti, 27 noembrie 1928 [București]

E ziua mea. Adică împlinesc 43 ani. Dis-de-dimineață, în *Dimineața*³²³ și *Curentul*³²⁴, se citește că voi fi numit consilier tehnic și chiar subsecretar de stat pentru organizația nouă a culturii și propagandei. De-aici apoi toată ziua, la dejun mai ales (erau dr. Nanu, Sorbul, Vlădescu, Letiția Miron), fe-

³²⁰ Honigman, numele adevărat al lui Emil D. Fagure (vezi supra, nota 316).

³²¹ Hotărîrea este luată în urma relatărilor lui Fanny, venită de la Paris în ziua de 23 nov. 1928. În aceeași zi, L.R. îi scria fetei: „Am hotărît ca de Crăciun chiar să vii acasă, și să nu te mai întorci la Paris decît pentru plăcere. Eu chiar mîine mă duc aici la Universitate și te înscriu la franceză și istoria artelor. Deși e nițel tîrziu, voi face eu orice să nu-ți pierzi anul și să fii înscrisă“ (*op. cit.*, p. 198).

³²² Charles Rist (1874—1955), economist francez, autor al unor importante lucrări de istorie și doctrină economică.

³²³ La rubrica „Știri diverse“, *Dimineața*, XXIV, nr. 7892, 28 nov. 1928, p. 15, anunță înființarea unei direcții de propagandă culturală, cu un consilier tehnic, asigurat de L.R.

³²⁴ *Curentul*, I, nr. 316, 28 nov. 1928, p. 8, anunță că L.R. va fi numit subsecretar de stat pentru propagandă culturală. Se menționează, de asemenea, că președintele Consiliului de Miniștri i-a cerut să elaboreze un memoriu în legătură cu organizarea acestei activități. În prealabil — se spune —, L.R. va fi numit consilier tehnic pe lângă Ministerul Instrucțiunii.

licitări și planuri diverse. Pe la amiazi telefon de la Arte, că mă pofteste ministrul Vlad după-amiazi la ora 4. Adaog că înainte fusesem pe la Ministerul Artelor, unde discutasem chiar cu Minulescu și Pîclișanu³²⁵ etc. diferite intenții reorganizatoare.

La ora 4 d.a. am fost la minister. La 4,1/4 a venit ministrul și imediat m-a chemat. După câteva cuvinte de rigoare, m-a poftit să șed, s-a așezat în fața mea și mi-a zis :

— Apoi, d-le R.[ebreanu], te-am poftit să te rog să primești conducerea Teatrului Național...

Am căzut din pod.

— Domnule ministru, firește că propunerea dv. mă măgulește și, dacă stăruiți, n-am să pot refuza. Dar d. prim-ministru a avut amabilitatea să-mi mai facă propunerea aceasta și am declinat-o, fiindcă în același timp vorbisem despre o regrupare ce ar fi să se facă aici în minister și unde eu să am un rol...

— Da, știu, m-am înțeles cu d. Maniu și am ajuns la concluzia că deocamdată să te rugăm să primești Teatrul, ca să punem capăt unei situații neplăcute. Firește însă că pentru organizare vom lucra împreună și apoi, când va fi gata, vei trece d-ta aici...

— Tocmai asta e, d-le ministru. Vă mărturisesc că eu nu caut slujbă. Dacă pot fi folositor partidului undeva, desigur că nu mă voi codi să lucrez. Ceea ce m-ar interesa însă pe mine ar fi numai aici, în minister, unde într-adevăr se poate realiza ceva. Departamentul Artelor pînă azi a fost ca și inexistent. Ei bine, eu cred că făcîndu-l un organism viu, s-ar putea obține rezultate frumoase și care să justifice existența ministerului.

— Desigur, asta nu va împiedeca munca d-tale în direcția aceasta. Dimpotrivă. De aceea te rog încă o dată să primești.

— Evident, dacă-mi cereți, oricît mi-e de dezagreabil, trebuie să primesc, căci asta e o probă din partea mea de devotament și abnegație. Dar, repet, după convorbirile avute cu d. prim-ministru și după înclinațiile mele personale, aș fi preferat să-mi rezerv toate energiile pentru munca de organizare în domeniul culturii generale, superioare și populare. Căci protecția statului față de arte numai așa e justificată, dacă contribuie la propășirea culturii țării. Se cheltuiește la toate ministerele peste un miliard pentru așa-zisa propagandă culturală. Dacă jumătate din suma asta [s-ar] centraliza aici și întrebuiința rațional, s-ar putea dobîndi rezultate mult, considerabil mai bune. Și cînd te gîndești că acești bani se aruncă pe fleacuri, pe cărți care nu ies, pentru agenți electorali...

Recunoaște și apoi mi se plînge de inutilitatea ministerului, care nu e decît o risipă a banului. El crede chiar că ministerul ar trebui desființat și atașat Instrucției. Dealtfel și așa sînt prea multe ministere, încît ședințele Consiliului sînt un fel de Parlament, de nu se poate lua o hotărîre decît cu pierderi inutile de timp și discuții zadarnice. Alte țări cu mult mai puține ministere sînt mult mai bine guvernate. Eu n-am să fiu piedecă lui Maniu, cînd va vrea să facă orice reducere de miniștri. Și la sfîrșit :

³²⁵ Zenovie Pîclișanu, profesor, la acea dată director în Ministerul Cultelor și Artelor.

— Va să zică ne-am înțeles...

— Și cînd ar fi să...

— Apoi eu vineri lucrez cu Regența și atunci decretul..

Afară Minulescu mă pupă și îmi spune că azi-dimineață, după plecarea mea, i-a spus cineva de chestia asta, de numirea mea la Teatru, căci cealaltă chestie nu se poate face numaidecît și are nevoie de pregătire; eu însă, fiind la Teatru, pot lucra și pentru pregătirea aceleia și mai sigur, avînd piciorul fixat în minister. Apoi se oferă să propuie ministrului să facă imediat decizia ca să iau cît mai repede Teatrul în primire...

Fanny nu e încîntată deloc; ba dimpotrivă: e o diminuare pentru mine etc. Ieșind în oraș, trec iar pe la minister; socotesc că să-i cer ministrului ca, odată cu numirea la Teatru, să-mi facă și decizia de consilier tehnic onorific, ca să am rost de lucru la minister. E la lucrul bugetului cu directorii generali. Va trebui să vorbesc mîine, negreșit, aceasta. La „Capșa“ consult pe dr. Nanu, care zice că să primesc, dar să [mă] puie și consilier tehnic. La S.S.R., Davidescu și Măciucescu³²⁶, de asemenea. Mavrodi, pe care-l căutasem, îmi telefonează acasă; și el zice că trebuie să primesc, dacă-mi cere Maniu. Eu telefonez lui Eftimiu și-l informez despre propunere. E nenorocit și desperat. Că el va face scandal, fiindcă a fost tras pe sfoară. În cele din urmă îi promit să merg cu el la Maniu, mîine; va trebui să contramandez însă, căci ar fi prea mare nedelicateță față de Vlad.

Vineri, 30 noembrie [1928, București]

Lucrurile s-au precipitat. Acuma sînt directorul Naționalului de trei zile.

Miercuri dis-de-dimineață Minulescu mă anunță telefonic că a și făcut decizia și să trec pe la minister s-o iau și să mă prezint îndată la Teatru. A anunțat îndată *Rampa*, Naționalul etc. Vestea s-a răspîndit ca fulgerul.³²⁷

La minister au început felicitările de la poartă. Și intervențiile. Trebuie să văd însă pe ministru. Îl văd îndată și-i spun că țin negreșit să am și numirea de consilier tehnic. Îmi promite îndată cu bucurie și mă roagă să-l ajut în toate, căci e cam străin de lucrurile de-aici. Stabilesc cu el că instalarea mea se va face a doua zi, joi, la 10 dim. Decizia o face ministerul singur? Da.

Pe urmă toată ziua felicitări personale și prin telefon. Cu Corneliu, la Teatru, stabilesc programul instalării, iar seara îmi scriu un mic discurs pe care-l învăț pe dinafară.

Joi am trecut de am luat pe ministru. Am trecut întîi prin cabinetul directorial, unde ne aștepta Corneliu. Apoi pe scenă, unde erau adunați toți

³²⁶ Eusebiu Măciucescu (1877—1940), angajat al S.S.R., unde se ocupa îndeosebi cu problemele administrative și economice. Vechi și devotat colaborator al scriitorului; corespondența de la B.A.R. surprinde aspecte ale acestor raporturi, între 1911 și 1935 (scrisorile nr. 143 673—143 682).

³²⁷ Știrea se va difuza în cele mai diferite medii de informare. Reținem *Noul director al Teatrului Național*, în *Vitorul*, XXI, nr. 6233, 29 nov. 1928, p. 2; *Liviu Rebreanu la Teatrul Național*, în *Viața literară*, I, nr. 96, 1 dec. 1928, p. 1 ș.a.

actorii și altă lume.³²⁸ Corneliu discurs, ministrul lamentabil, apoi eu.³²⁹ Cu efect vizibil. Apoi Nottara,³³⁰ care-mi face temenele. Apoi Ciprian³³¹, care face oarecare spirite, firește la adresa celui plecat. Și gata. Înapoi în cabinet, unde decorăm pe Dediu.³³² Ministrul pleacă însoțit de Plopcanu. Corneliu îmi face predarea cheilor și vrea să aibă seara o convorbire mai lungă la Teatru, pe care o refuz. În acel moment sînt chemat la președinția Consiliului. Plec însoțit de Plopcanu. Maniu mă primește îndată, îmi spune că voi sta la Teatru cît voi vrea eu și tot eu îmi voi desemna succesorul, cînd voi cere să plec în cealaltă însărcinare. Mă roagă să mă ocup de planul cellalt; zice că mi-am pus prea multe însărcinări la mine. Îmi recomandă să țin seama de temperamentul irascibil al actorilor. Mă roagă să-i fac memoriul programului cultural, iar cînd se va întoarce din Ardeal să-l studiem împreună și apoi va veni bucuros la S.S.R., dar fără banchet, să facă declarații. Îmi spune despre Eftimiu că nu-i poate face nimica, pînă nu va regula dosarul, care nu e înfrînt. De asemenea despre Manolescu. Îi spun că merg cu legea în mîină și atît. Mă felicită și-mi spune că să nu mă consi-

³²⁸ Instalarea lui L.R. la direcția Teatrului stă în atenția mai multor ziare și reviste, cu lux de amănunte; vezi *Rampa*, XIII, nr. 3260, 1 dec. 1928, p. 1; *Universul*, XLVI, nr. 280, 1 dec. 1928, p. 9; *Vitorul*, XXI, nr. 6239, 1 dec. 1928, p. 6. În ziua instalării Scarlat Froda publică un articol de fond în *Rampa*, XIII, nr. 3259, 30 nov. 1928, p. 1, intitulat *Pentru noul director al Naționalului*. Cu acest prilej scoate în evidență trei aspecte „gingașe”: a) problema actorilor (salarizare și încadrare legală); b) problema repertoriului (strictă supraveghere și prioritate literaturii românești); c) problema turneelor (pentru a nu mai fi compromițătoare).

³²⁹ Cu titlul *Declarațiile d-lui Liviu Rebreanu*, *Rampa* (XIII, nr. 3260, 1 dec. 1928, p. 1) publică un articol de fond, subliniind ideile programatice exprimate la 30 nov. 1928. În mod deosebit, se reține insistența cu care scriitorul a relevat rostul literaturii originale pe prima noastră scenă, precum și declarația: „sunt împotriva montărilor fastuoase menite să acopere goliciunea textului” (Consultă și articolul *Momente de la instalarea noului director al Teatrului Național*, în *Universul literar*, XLIV, nr. 50, 9 dec. 1928, p. 805, precum și interviul lui C. Șoldan, *De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu*, publicat în *Universul*, XLVI, nr. 281, 2 dec. 1928, p. 2, reproduș de noi în *Addenda*.) O conferință cu gazetarii, ținută sîmbătă 8 dec. 1928, orele 16,30', la Teatrul Național (vezi *Presa la d-l Rebreanu*, în *Curentul*, I, nr. 327, 9 dec. 1928, p. 2), aduce elemente noi în legătură cu programul Teatrului Național. El declanșează o întreagă polemică de idei: Scarlat Froda, *Ce program teatral dorim*, în *Rampa*, XIII, nr. 3268, 10 dec. 1928, p. 1. Și asta după ce, cu o zi înainte, I. Massoff publicase, în paginile aceluiași ziar, articolul *D. Liviu Rebreanu expune criticilor dramatici programul său de activitate* (*Rampa*, XIII, nr. 3267, 9 dec. 1928, p. 4), care părea să fi lămurit întregul program.

³³⁰ Const. I. Nottara (1859—1935), actor societar al Teatrului Național. În multe sale cronici, L.R. a scris adesea despre arta actorului, între cele mai vechi articole figurînd și *Hamlet cu d-l Nottara* (*Rampa*, II, nr. 360, 4 ian. 1913). Relații epistolare între 1928 și 1934 (B.A.R., *Coresp.*, nr. 144 015—144 022).

³³¹ Gheorghe Ciprian (1883—1968), actor și scriitor. Cu titlul *La schimbarea directorului*, *Rampa* (XIII, nr. 3261, 4 dec. 1928, p. 1—3), publică cuvîntarea în cauză. „Spiritele” amintite în *Jurnal* legitimează mai mult personalitatea actorului-scriitor, duioșia umorului său, inteligența și îndrăzneala omului de cultură. Spicuim din cuvîntare: „Dumitale, d-le Rebreanu, am să-ți dezvălui o taină: ai fost numit director. E posibil ca d-na să n-ai nici o vină. S-au văzut vinovați pătîmind și mai rău. Ai primit și vei primi multe felicitări. Eu te plîng din inimă. Și nici dl. Corneliu Moldovanu nu cred să te fericască. E greu să împaci pe actori. Am să te învăț un șiretlic. Să nu dai voie nimănui să-ți vorbască la ureche.” Concluzia: „Trebuie deschise ferestrele!”

³³² Const. I. Dediu (1883—?), din 1911 funcționar al Teatrului Național.

der provizoriu, ci să fac bună treabă. E bucuros că numirea a făcut foarte bună impresie pretutindeni.

Mă întorc la Teatru. După-amiază primesc pe directorii de scenă și reped urît pe Gogu Mihaescu³³³. Apoi diverse primiri.

Azi am văzut pe societari și l-am repezit pe Ciprian, precum ieri am repezit pe d-na Eftimiu³³⁴, care și-a dat demisia din Teatru, fiindcă am scos piesa ei din repetiție. Apoi iar diferite primiri.³³⁵

³³³ G. Mihaescu, regizor.

³³⁴ Agepsina Macri-Eftimiu (1885—1961), artistă societară a Teatrului Național; supărarea ei, amintită în *Jurnal*, va trece, legînd-o de Rebreanu „o prietenie foarte mare — ca să folosim expresia romancierului —, dar cam interesată din partea cealaltă” (infra, 11 iun. 1930). În zilele cînd Victor Eftimiu va fi internat în lagăr, va cere sprijinul lui L.R. (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 683—143 686, scrisă din 1941 și fără dată).

³³⁵ Angrenarea scriitorului în viața Teatrului duce, între altele, și la întreruperea *Jurnalului*. Din declarațiile noului director (publicate în presă) reținem următoarele probleme „la ordinea zilei”: situația celor 45 de autori care aveau piesele acceptate în cadrul Comitetului de lectură (fără a fi jucate); crearea unui repertoriu permanent; „intrarea în legalitate” și în privința schemei de încadrare a Teatrului (personal feminin mare; reducerea numărului general de artiști, de la 156 persoane la 120, prin revederea situației actorilor „asimilați”, „onorifici” etc.). Reflexul acestor preocupări în creația personală a scriitorului este negativ: în locul romanului *Crăișorul Horea*, va termina un articol: *Pe urmele Crăișorului*, în *Adevărul literar și artistic*, IX, nr. 419, 16 dec. 1928, p. 1), și o prefață (la antologia alcătuită de Lupu Ioan, *Povestitori unguri ardeleni*). Noroc cu reeditările: *Pădurea Spînzuraților* (ed. a V-a), *Ciuleandra* (ed. a II) ș.a.

Miercuri, 6 februarie 1929 [București]

După două luni și ceva de directorat, trebuie să reîncep însemnările aici.¹ A trecut furtuna stîrnită de referatul Kirițescu² și pe urma publicării cărui s-au ridicat valorile de dușmănie împotriva mea din toate părțile, în cap cu *Universul*³, apoi cu infamiile *Îndreptării*⁴ și toate celelalte. Nu revin asupra celor întîmplate. Se vor înțelege din notele viitoare, care aș

¹ În primele luni ale anului, preocupările sale teatrale erau concurate de activitatea desfășurată în fruntea S.S.R. Multe acțiuni el încearcă să le organizeze sub auspiciile ambelor instituții (cazul șezătorilor literare, începute la 20 ian. 1929, cu participarea scriitorilor și actorilor). Rezultatele obținute — matineuri literare pentru elevi; contractarea traducerii multor capodopere din literatura universală, buget la S.S.R. de 120 000 000 lei (proveniți, mai ales, din taxe pe spectacole); obținerea unei subvenții de 500 000 lei de la Arte, precum și permise de călătorie C.F.R. pentru 50 de scriitori etc. — îi susțin candidatura la conducerea breslei sale, unde mai concurează alți 13 confrăți (vot secret, cu bile). Adunarea generală din 3 febr. 1929 îl realege în funcția de președinte al S.S.R. (Consultă *S.S.R. intim și activ*, în *Cuvîntul*, V, nr. 1339, 13 ian. 1929, p. 2; Perpessicius, *Președintele Liviu Rebreanu*, *ibid.*, V, nr. 1363, 6 febr. 1929, p. 2, precum și rubrica „Curier literar”, a aceleiași reviste, din 7, 11, 12 și 27 ian. 1929; vezi și articolul *Adunarea scriitorilor români*, din *Gazeta literară*, I, nr. 2, 7 febr. 1929, p. 1).

² Este vorba de Constantin Kirițescu, la acea dată director general al învățămîntului secundar; vizionînd spectacolul *Amantul anonim* de Ion Minulescu, face un memoriu, condamnînd „imoralitatea” piesei, ceea ce va determina, în ultimă instanță, interzicerea accesului elevilor la Teatrul Național de către Ministerul Instrucțiunii și, implicit, declanșarea unui mare scandal.

³ Sub titlul *Primejdie pentru educația tineretului*, ziarul *Universul* (XLII, nr. 22, 28 ian. 1929, p. 5) publicase memoriul lui C. Kirițescu, după ce, pe prima pagină, R. Șeșanu atrăgea atenția despre *Scandalul de la Teatrul Național*. Răspunzînd atacului, L.R. se va adresa conducerii Ministerului Cultelor și Artelor, solicitînd anchetă. *Referatul* său se va publica în *Rampa*, XIV, nr. 3305, 30 ian. 1929 (vezi *Addenda*). La rîndul ei, Societatea Autorilor Dramatici protestează, luînd apărarea Teatrului Național. Polemica antrenează personalități marcante, ca C. Rădulescu-Motru (vezi *Academia și Universitatea despre imoralitatea spectacolelor de la Național*, în *Rampa*, XIV, nr. 3310, 4 febr. 1929), care se alătură directorului Teatrului Național, cazul fiind reluat și în Parlament (vezi *Repertoriul Teatrului Național în discuția Camerei. Interpretările d-lor E. D. Fagure și N. Iorga. Răspunsul d-lor miniștri Costăchescu și Aurel Vlad*).

⁴ Atras în polemică, ziarul *Îndreptarea*, organ al Partidului Poporului (avînd ca președinte pe g-ralul Al. Averescu), declanșează un nou atac împotriva scriitorului (XI, nr. 23, 31 ian. 1929), care, prin caracterul lui, depășește cu mult cadrul discuțiilor anterioare. Vezi articolele *Cine a jignit Teatrul?* (p. 1) și, îndeosebi, *Oamenii regimului. Dl. Liviu Rebreanu, directorul Teatrului Național*.

dori să fie cotidiene: De-aci încolo, dacă voi putea însemna măcar în câteva cuvinte toate cîte se întîmplă ar fi ceva interesant.

La 10,1/2 m-am dus la Ministerul Artelor să aranjez cu ministrul diferite petiții ce le aveam. În biroul [lui] Minulescu, lume diversă care mă asaltează. M-am dus îndată la ministru socotind să iau o oră pentru după-amiazi să lucrăm împreună. Era acolo Adrian Maniu. Ministrul nu m-a lăsat, ci m-a oprit să aranjăm toate acuma. Întîi referatul lui Maniu despre pictura bisericilor, pe care l-am sprijinit. Apoi am scos hîrtiile, expediînd pe Maniu și chemînd pe directorul contabilității, Ștefan Popescu. După diferite conversații, citește ciorna convenției sau caietul lui de sarcini pentru trupele particulare. „Bulandra”⁵ ar rămîne cu două milioane. Pentru ceilalți, de unde scoatem fonduri? Ministrul zice că rîu e sigur cu teatrul „Ventura”⁶, deoarece se opun țărăniștii Mihalache, Iunian⁷, Madgearu. Îl asigur că se va face, mai ales că Popovici a fost desigur ajutat la Paris de Boncour⁸. (Mai tîrziu Froda îmi confirmă că Ventura a întîlnit la Paris pe Mihai Popovici și i-a dat toate asigurările.) Îi spun deci că vom deschide un credit din care să acoperim și nevoile T[eatrului] N[ațional] și subvențiile trupelor particulare. Dau 300 000 lei *Rampe*, 10 000 lei *Gîrleanca*⁹, 10 000 lei *Mircea Rădulescu*. Pentru *Viața literară*¹⁰, se va fixa ulterior. Cer 300 000 lei pentru turneul Filotti¹¹; ministrul zice că mi-i va da mie direct și eu să fac cum voi crede. Pleacă Ștefan Popescu, vreau să plec și eu. Ministrul zice că acuma vrea să mă piseze el. Între timp fusese Brădișteanu, care-mi spune că Kirițescu încearcă altă bombă, vrînd să publice la gazetă că noi am cunoscut și aprobat referatul lui, că patriarhul i-a spus lui Costăchescu că Teatrul nu e pentru copii și rău a făcut de a provocat scandalul.¹²

⁵ Vechea denumire a teatrului condus de Tonny Bulandra (1881—1943) și Lucia Sturdza-Bulandra (1873—1961). Cu ambii artiști, L.R. întreținuse bune raporturi, atestate și de corespondență (B.A.R., nr. 142 421—142 422).

⁶ Teatrul condus de Maria Ventura (1886—1954); artista se stabilise la Paris, unde juca la „Comedia franceză” (a cărei societară devine în 1932). Compania teatrală din București era subvenționată de statul român (vezi corespondență cu L.R., B.A.R., nr. 145 604—145 605).

⁷ Grigore N. Iunian (1882—1940), la acea dată ministrul Justiției (30 nov. 1928—6 mart. 1930), funcție ce o va deține și după căderea guvernului condus de Iuliu Maniu. În 1932, va înființa Partidul Țărănesc-Radical.

⁸ Joseph Paul-Boncour (1873—1971), jurist și om politic francez; deputat (1914, 1919; 1919—1931); prim-ministru (dec. 1932—ian. 1933); prieten bun cu Maria Ventura.

⁹ Marilena Gîrleanu, soția scriitorului Emil Gîrleanu, bun și apropiat colaborator al lui L.R. în primii ani după venirea lui în Capitală (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 074—143 076, datată între 1914 și 1918; alte referințe, în vol. L.R., *La lumina lămpii*).

¹⁰ Revista *Viața literară* apare, la București, între 1926 și 1938, avînd ca director pe George Murnu; ulterior, ea va fi publicată de un comitet, avînd în frunte pe Ion Valerian (n. 1895). Pe parcursul anilor, a manifestat o atitudine binevoitoare față de romancier.

¹¹ Maria Filotti (1883—1956), artistă (vezi la B.A.R. *Coresp.*, nr. 142 909—142 917, datată între anii 1929 și 1944).

¹² Dimpotrivă; articolul *Reversul medaliei* — semnat cu pseudonimul „Amyntas” în *Cuvîntul* (V, nr. 1364, 7 febr. 1929, p. 2) —, precizează că Ministerul Instrucțiunii, prin același C. Kirițescu, recomandă tuturor liceelor din țară revista lui L.R., *Gazeta literară*, recent apărută.

Ministrul discută cu mine chestia Operei. Îi spun că trebuie înainte de toate să facă ordine acolo, ceea ce nu se va putea pînă ce nu va îndepărta pe Vrăbiescū¹³, Istraty¹⁴ și Baziliu¹⁵. Pe urmă va putea numi pe oricine. Îmi spune că aceștia sînt susținuți de miniștri țărăniști, că Mihalache vrea să facă director pe Vrăbiescu etc. Regretăm împreună amestecul politicei în artă. Îi recomand mult pe Georgescu¹⁶, care ar fi bine primit și de Palat. El îmi vorbește de Perlea¹⁷ și de Jora¹⁸. Apoi se plînge că i s-a dat acest departament, unde nu se pricepe deloc. Nu hotărîm nimica. Să mai vedem.

S-a făcut 12. Mă mai omoară d-ra Vitzu, care n-a dat examen. Și alții.

La Teatru, lume multă ca de obicei. Nu mi-i mai amintesc pe toți. Froda mulțumește pentru *Rampa* și-mi spune de dezmințirea pe care a redactat-o pentru *Indreptarea*¹⁹. Rămîne să mă vestească după-amiazi ce a făcut. Maria Filotti face fașoane că vrea să fie înregistrată cu banii.

La S.S.R. comitet. Davidescu va face un interviu semnat ca să șteargă impresia acelei faimoase scrisori. Spune că la *Indreptarea* Karnabat²⁰ a făcut porcăria; și să nu mai merg descoperit din toate părțile. Va trebui însă la vară să-mi scriu amintirile veridice care vor fi poate senzaționale și vor înlătura orice atacuri posibile viitoare.²¹

¹³ Romulus Vrăbiescu, fondator al Operei Române din București, prim-tenor, pînă în 1929, iar apoi profesor la Conservatorul din București.

¹⁴ Edgar Istrati (1887—1967), bas-bariton la Opera Română din București.

¹⁵ G. Baziliu, tenor la Opera Română din București.

¹⁶ George Georgescu (1887—1964), dirijor, director, din 1929, al Operei Române și apoi, timp de patru decenii, director al Filarmonicii din București.

¹⁷ Ionel Perlea (1900—1970), dirijor și compozitor.

¹⁸ Mihail Jora (1891—1971), compozitor și dirijor.

¹⁹ Mulțumind pentru subvenția primită (300 000 lei), directorul *Rampeii* se angajează să rezolve o situație foarte dificilă, articolul din *Indreptarea* vizînd și unele puncte nevralgice din biografia scriitorului (detențiunea de la Văcărești, situația lui ambiguă din timpul ocupației germane; opoziția lui N. Iorga, la propunerea de a fi numit, în 1926, membru corespondent al Academiei etc.). Miracol: la 8 febr. 1929, *Indreptarea* (XI, nr. 29, p. 4) publică, cu titlul *O scrisoare a d-lui Rebreanu*, următoarea misivă: „D-le director, Acum cîteva zile am fost obiectul unor subtile și violente atacuri în *Indreptarea*. Am așteptat dezvoltările și documentele promise, pentru a putea răspunde [de fapt ziarul nu promisese nimic, el așteptînd răspunsuri la cele cinci întrebări-acuze puse președintelui Consiliului de Miniștri, în legătură cu trecutul lui L.R., n.n.]. Acestea nici pînă astăzi nu s-au produs. Nu mai rămîne decît să cred că ați fost victima unor mistificări, lipsite de scrupule, și că prin urmare v-ați convins și d-tră cît de nedrepte și cu totul neîntemeiate au fost acuzațiile ce mi-ați făcut. În speranța că veți înregistra acest răspuns, vă rog să primiți, d-le director, asigurarea considerației mele deosebite. L.R.” Luînd act de scrisoare, redacția precizează că n-a mai dezvoltat întrebările, „ulterior reieșind că acuzațiile împotriva d-sale nu erau întemeiate”. (Scarlat Froda fusese la înălțime!)

²⁰ Dimitrie Karnabat (1877—1949), poet și publicist, aflat adesea printre ostiile președintelui S.S.R. Notița lui din *Indreptarea* va prilejui numeroase neplăceri romancierului, fiind nevoit, și peste zece ani, să se disculpe de acuzațiile aduse.

²¹ Bunele intenții vor mai reveni, dar vor fi părăsite. Din amintirile plănuite vor rămîne doar cîteva schițe, punctajul unor capitole (cu titlul *Sposedanii*, le reproducem în *Addenda*).

Sîmbătă, 8 martie [1929, București]

Am avut ieri pe Savel, căruia i-am pus în vedere posibilitatea excluderii din Comitet dacă nu se astîmpără cu Măciucescu.²² I-am dat timp de gîndire pînă marți.

Altfel nimic special nou. Doar că azi m-am întîlnit cu Crainic la minister. A venit la mine foarte afabil. Se plînge că i-am dat prea puțin pentru *Gîndirea*, deși recunoaște că eu am insistat să i se dea mai mult ca altora etc. Împreună cu Voinea²³, alte conversații despre teatru. Și la urmă spune că eu îl consider adversar, că așa i-au spus băieții, dar că el din contră. I-am spus că eu nu-l consider, dar că el se consideră, dar în sfîrșit...

E un semn de potolire al lui? Vom vedea. Mugur²⁴ mi-a spus de ieri că prevede în curînd că vom fi prieteni. Să fie la el acolo!

Joi, 20 martie [1929, București]

Să notez conferințele mele de la Severin și Craiova. A fost balamuc destul înainte de plecare cu Fanny, pe care am vrut s-o iau, dar s-a îmbolnăvit și n-a putut veni.

Am plecat vineri seara, însoțit de Mugur, Sorbul și Jean Bart²⁵. Sîmbătă dim. am fost așteptat la gară de Costescu²⁶, Buracu²⁷ și alți intelectuali. Am fost găzduiți la Palatul Cultural. Am vizitat săpăturile cetății Drubetum și muzeul liceului; interesante. Plus biblioteca Bibicescu²⁸. Masa la Palatul Cultural, unde Costin²⁹ de la Caransebeș mi-a ținut un discurs, iar Costescu mi-a povestit peripețiile clădirii Palatului. După-amiazi o conferință a lui Mugur, puțin cercetată. La ora 7, conferința mea, la care a luat parte și Cicio-Pop³⁰ cu familia. Am avut mare succes; o sală arhi-

²² Neînțelegerile dintre Vasile Savel și Eustațiu Măciucescu, administratorul S.S.R., porniseră de la chestiuni bănești, ultimul fiind acuzat, pe nedrept, de incorectitudine.

²³ Aurel Voinea, medic al Teatrului Național (consultă, la B.A.R., corespondentă cu L.R., nr. 145 685—145 698, datată între 1929 și 1932). Pentru soția lui, Jeana Popovici-Voinea, va interveni deseori la L.R., în numele unei bune prietenii.

²⁴ Gheorghe D. Mugur (1878—1945), publicist; după o activitate în administrația culturală (la „Casa Școalelor”, Ministerul Cultelor și Artelor, Fundația Principele Carol — unde a îndeplinit funcția de director general), va deveni directorul programelor la Societatea de Radiodifuziune. Prin natura funcțiilor administrative, a intrat adesea în contact cu L.R., dovedindu-se un colaborator corect și devotat (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 927—143 941, datată între 1928 și 1941).

²⁵ Jean Bart (1874—1933), prozator, colaborator apropiat al lui L.R. după înființarea Direcției Educației Poporului.

²⁶ Theodor D. Costescu (1864—1939), profesor, publicist și om politic (fost prefect și senator de Mehedinți); directorul liceului „Traian” din localitate.

²⁷ Coriolan Buracu, directorul Bibliotecii I. G. Bibicescu.

²⁸ Ioan G. Bibicescu (1849—1924), economist și ziarist, fost guvernator al Băncii Naționale a României.

²⁹ Lucian Costin (1886—1958), profesor și publicist; cu L.R. va păstra raporturi amicale pînă spre sfîrșitul vieții acestuia (la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 647—142 653, între 1931 și 1943).

³⁰ Ștefan Cicio-Pop (1865—1934), om politic, figură reprezentativă în lupta de eliberare socială și națională a românilor din Transilvania (a fost membru în Consiliul Dirigent, iar între 1918 și 1920 ministru de stat pentru Ardeal); în aceste zile, era deputat și președintele Camerei.

plină. La 9 seara banchet, cu multe cucoane și domni severineni: prefectul, primarul, deputații etc. Vreo opt discursuri, cu niște slăviri grozave. Nici n-am putut răspunde, căci la 11 noaptea am plecat la Craiova.

Aici dimineața a venit Laugier³¹ cu alți cîțiva, mi-au arătat locul teatrului pe care-l vor „Prietenii Științei”³². Conferință la Teatrul Național, care gemea de lume. Același mare succes și ovații. De-aci la masă la Laugier, unde mai erau Ștefan Tătărescu³³, Fortunescu³⁴ etc. Pe urmă am văzut atelierile lui Tătărescu, pe urmă întrevăderea cu Făgețel³⁵, pe urmă o vizită la d-na Farago³⁶, după ce înainte am spus cîteva cuvinte actorilor la T[ea-trul] N[ati]o[nal], apoi la Făgețel acasă, de unde am mers la spectacolul *Noaptea regilor*³⁷, prost. La sfîrșit un banchet la „Minerva”, oferit de directorul Teatrului³⁸.

La 2 noaptea am plecat spre București și am sosit la 7 dim.

Marti, la comitetul S.S.R., am lichidat chestia Savel-Măciucescu; Savel a retractat tot, cu omagii pentru mine.

Încolo, nimic deosebit. Am mai ținut o conferință la radio: *Cum se scrie un roman?*

Sînt în curs tratativele pentru filmul *Ciuleandra* cu Martin Berger³⁹, la Lugojanu. Filotti⁴⁰ se lasă greu.

³¹ Charles-Hippolyte Laugier (1875—1930), medic și etnograf, fondator al revistei *Arhivele Olteniei*, ce apărea, la Craiova, din 1922.

³² „Prietenii Științei”, societate culturală înființată la Craiova, în anul 1915, condusă, în 1929, de Ch.-H. Laugier și C. I. Fortunescu.

³³ Fratele lui Emanuel Tătărescu (directorul societății anonime „Scrisul românesc” din Craiova, cunoscută editură și tipografie).

³⁴ C. D. Fortunescu (1874—1965), profesor, împreună cu Charles Laugier (și, ulterior, după săvîrșirea acestuia din viață) a condus revista *Arhivele Olteniei*. A fost președintele Asociației profesorilor din Craiova, iar în timpul guvernării lui Iorga (1931—1932) va fi numit secretar general al Ministerului Instrucțiunii (vezi scrisori către L.R., la B.A.R., nr. 142 933—142 939, între 1930 și 1933).

³⁵ Constantin Șaban-Făgețel (1884—1947), animator al vieții culturale craiovene; ca publicist, a condus revista *Ramuri*, de mare longevitate (apare, cu intermitențe, între 1905—1947), în paginile căreia a publicat și L.R. (1912). Se păstrează o bogată corespondență (parțial publicată), atestînd raporturile celor doi din 1911—1912, cînd viitorul romancier funcționa ca secretar literar la teatrul din localitate (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 854—142 865 și bibliografia *Ramuri*).

³⁶ Elena Farago (1878—1954), poetă, directoare a muzeului și bibliotecii „Theodor Aman” din Craiova. Documentele aflate la B.A.R. (*Coresp.*, nr. 142 870—142 894, între anii 1925 și 1942) sînt ilustrative pentru condițiile mizere în care a trăit scriitoarea în ultima parte a vieții sale, cînd, bolnavă, a fost deseori nevoită să apeleze la L.R., în calitate de președinte al S.S.R.

³⁷ Comedia lui Shakespeare, *A douăsprezecea noapte* (*The Twelfth Night*), jucată pe scenele românești și cu titlul de *Noaptea regilor*.

³⁸ Al. Lezeanu, avocat, directorul Teatrului Național din Craiova.

³⁹ Martin Berger, regizor și producător de filme german, a cărui neinspirată idee de a ecraniza romanul *Ciuleandra* va declanșa unul din cele mai mari scandaluri în presa

Altminsteri obișnuita hărțuială la minister. Campaniile au amuțit. Parcă s-a isprăvit tot. Pentru cît timp?

Editura „Cugetarea”⁴¹ îmi cere insistent un volum. Arghezi îmi cere traduceri și bani și consfătuiri.⁴² Teatrul de păpuși. Afaceri. Vine înaintarea neveste-si⁴³. Dragnea ar vrea să aibă cu Buteanu⁴⁴ furnitura portretelor miniștrilor și mă roagă să-l susțin la Vaida, dînd beneficii S.S.R. și Sindicatului presei din Ardeal.

Seara *Papagalii*⁴⁵ pentru Ketty Ștefănescu⁴⁶. A venit și Sever Bocu, care-mi spune că Costăchescu ține morțiș să fie sacrificat Brădișteanu, că nu merge nici la Cameră, nici la Consiliul de Miniștri etc. Ploeanu îmi spune că Mavrodi mă roagă să nu dau voie lui Filotti să joace în *Trecutul*⁴⁷. Apoi îmi povestește despre boala lui Mavrodi.

vremii. Ca unul din pionierii cinematografului național (vezi scenariile și comentariile la *Vis năprasnic* și *Ghinionul*, publicate de noi în scria de *Opere*, vol. 11, p. 632—670, p. 1194—1201), L.R. era fascinat de ideea realizării ofertei lui M. Berger, *Ciuleandra* urmînd să fie primul film sonor românesc. Scenariul, împănăt cu texte proprii de Kurt Schwabach, muzica de Artur Guttman, înșesată cu doine populare românești și slagăre nemțești, interpretarea actorilor români și germani (N. Bălțățeanu — rolul lui Puiu Faranga, Petre Sturza, D. Sireteanu, Elvira Godeanu — vampa filmului, Jeana Popovici-Voinea, în rolul Mădălinei, Alice Sturza, precum și Hans Stüwe, Harry Harot, Eugen Rax, Maly Delschaft, Hilde Auen, interpretarea fiind realizată în două versiuni, cu distribuții mixte), dar mai ales regia catastrofală a lui M. Berger vor prilejui o mare mîhnire celui care, aflat în conducerea culturală a vremii, va fi nevoit, în cele din urmă, să demisioneze, scîrbit de tonul deșanțat al cronicelor și articolelor ce-l vizau direct, reactivînd întrea ură a dușmanilor săi. Un titlu ca *Maidan cinematografic*, publicat într-un ziar condus de prieteni (vezi *Rampa*, XV, nr. 3836, 1 nov. 1930, p. 1), se numără printre cele mai nevinovate aflate în frontispiciile diverselor articole (tipărite, în special, de *Curentul* și *Universul*). Pentru istoria raporturilor cu Martin Berger, consultă corespondența acestuia către L.R., aflată la B.A.R., nr. 142 178—142 190.

⁴⁰ Eugen Filotti (1896—1974), ziarist și diplomat. La acea dată conducea serviciul de presă din Ministerul de Externe, urmînd să se pronunțe în legătură cu necesitatea înființării unei societăți mixte „Deutsche Rumänische Film Production” și, implicit, asupra ecranizării romanului *Ciuleandra*.

⁴¹ Editura „Cugetarea”, înființată, în 1920, de Petre C. Georgescu-Delafras (1855—1963), care și-a început activitatea la domiciliul proprietarului din București, str. Mătăsari nr. 23, dezvoltînd-o, ulterior, într-un local special amenajat, din str. Popa Nan nr. 21, unde se aflau și atelierile tipografice. Aici va publica L.R. cîteva reeditări: *Crăișorul Horea* (1940, 1942, 1944), *Adam și Eva* (1941, 1943), *Ciuleandra* (1941, 1942, 1944), și rîndul acestora continuînd și după moartea sa.

⁴² Traduceri din Molière (*Avarul*, *Burghezul gentilom*, *Georges Dandin*, *Mizantropul* ș.a.). Peste mulți ani, tipărindu-și traduceri în „Biblioteca pentru toți” (vol. Molière, Editura pentru literatură), T. Arghezi va aminti împrejurările în care au fost realizate.

⁴³ Nelly Vinea, artistă a Teatrului Național.

⁴⁴ Aurel Buteanu (1904—1974), gazetar. „Afacerea” pentru care vine la L.R., rentabilă în epocă, fusese satirizată, cu trei ani în urmă, în comedia *Apostolii*.

⁴⁵ *Papagalii*, piesă de Const. Răuleț.

⁴⁶ Ketty Ștefănescu, artistă a Teatrului Național.

⁴⁷ *Trecutul* (*Le Passé*), piesă de Georges de Porto-Riche (1849—1930).

* București, miercuri, 15 mai 1929⁴⁸

Plecarea cu Orient-Expresul la ora 12,10, împreună cu Sorbul, Caton⁴⁹, Corneliu Moldovanu, Furtună⁵⁰. — Eu plec cu 18 dolari, 6000 fr., 40 pengo și 40 șilingi.

Pe drum, la gară, Fanny îmi cumpără flori. În gară Bulfinski⁵¹, Soare⁵², Botez⁵³, Kirilov⁵⁴, Romano⁵⁵, Verești⁵⁶, Paul⁵⁷ etc.

Plecare exactă. Eu în cabină cu Sorbul. Nimic deosebit. Furtună face calambururi, Caton se preface bolnav. Ne culcăm pe la 11,1/2. La frontiera noastră, Curtici, mic incident: Sorbul are 10 000 lei și trebuie să-i schimbe pe loc.

* Joi, 16 mai 1929 [Szob]

Mă trezesc tocmai la Szob, frontiera cehoslovacă. Nimic deosebit. Caton se preface mereu. Ploaie și frig. La Viena observ că am luat permisul cel vechi C.F.R. Scriu Fanny să mi-l trimită la Mme Bonnet-Paris. Toată ziua urât. Salzburg-München. Seara conversație cu Poplin de la *Illustration* care-mi spune despre organizația revistei. E polono-fob și contra coridorului Danzig.

* Paris, vineri, 17 mai 1929

Sosim la Paris la ora 11 a.m. Orariu de vară, deci numai cu o oră în urma noastră. În gară, Dorina Heller⁵⁸. Trecem îndată în gara d'Orsay, ne informăm de trenuri, luăm bilete cl. II pînă la Irún, frontiera spaniolă, de unde vom avea reducere 40%. Caton, escroc, minte că e bolnav și nu ia

⁴⁸ Însemnările cu caracter jurnalier, date între 15 mai — 9 iun. 1929, se reproduc din *Caietul 6*. Într-o formă și mai cursivă, ele sînt reluate în scrisorile către Fanny Rebreanu (publicate în *Manuscriptum*, IV, nr. 3, 1973, p. 164—169, precum și în vol. *La lumina lămpii*, p. 202—215). Notațiile sînt prilejuate de participarea scriitorului la lucrările Congresului internațional al autorilor dramatici, ținute, în mai 1929, la Madrid.

⁴⁹ Caton Theodorian, fondase Societatea Autorilor Dramatici Români (1923), reprezentînd-o, la mai multe congrese, în calitate de președinte.

⁵⁰ Horia Furtună (1886—1952), scriitor și colaborator apropiat al lui L.R. la S.S.R., precum și la Societatea de Radiodifuziune (informații suplimentare, în corespondența aflată la B.A.R., nr. 142 969—142 977, datată între 1929 și 1936).

⁵¹ Romald Bulfinski (1875—1953), actor societar al Teatrului Național din București.

⁵² Soare Z. Soare (1894—1944), regizor al Teatrului Național din București, cu care L.R. va colabora îndelung pe parcursul ambelor sale directorate.

⁵³ Alexandru Botez, regizor.

⁵⁴ Nicolae Kirilov, regizor de culise.

⁵⁵ Vasile Romano, actor.

⁵⁶ Avocatul Petre Verești, șef de cabinet al lui L.R. la Teatrul Național (funcție pe care o va îndeplini și în anii celui de al doilea directorat, împreună cu Radu Vasilescu, ginerele scriitorului).

⁵⁷ Paul Constantinescu, pictor-scenograf, unul din secretarii Teatrului Național din București. Rudă prin alianță cu familia Rebreanilor; era căsătorit cu Maria, fiica Alexandrinei Antonescu (Didina), sora lui Fanny.

⁵⁸ Dorina Heller, fostă artistă a Teatrului Mic.

bilet. Trenul nostru pleacă, rapid, la 7,13' — seara. Pînă atunci hoinăreală. Pe jos, prin Tuileries⁵⁹, pe la Madeleine⁶⁰, la Operă. Ne interesăm la hoteluri în Rue du Helder. Luăm masa la „Poccardi”; Caton încearcă escrocheria cu 50 franci. După masă, cărți poștale acasă, hoinărim pe bulevarde etc.

La 6,1/4 cu taxiul la Gare d'Orsay, unde e și Corneliu, care se despărțise, și lipsește Caton. Coborîm la tren. Tixit pînă la ultimul loc. În compartimentul meu: soții cu copilul, micul burghez cu femeia cu barbă, un bătrîn etc. Călătoria grea: Orleans, Tours, Bordeaux, Bayonne, Biarritz, Hendaye, Irún. De-abia dorm pe singur locul meu cîteva ceasuri.

* Madrid, sîmbătă, 18 mai [1929]

Sosim la Irún la 9 dim. după ce am zărit Biarritz, Oceanul Atlantic. În gară dăm de un spaniol care ne așteaptă. Nu profităm de reducere, fiindcă ar trebui să ne întoarcem tot pe la Irún și refuzăm. Cunoștință cu elvețianul congresist. Luăm bilete cl. I la Madrid — 104 pesetas. Masa în tren, ieftină, dar proastă. Tipuri de spanioli... Peisajul interesant: San Sebastián, Vitoria, Valladolid, Ávila, Burgos, Escorial...

La Madrid ajungem la oră 8,1/2. Tragem la „Hotel Inglés”. Nu stăm, fiind camerele proaste. Trecem la „Palace”, prea scumpe (37,50 pes.). Ne recomandă „Hotel de Paris” — bun. Camera 27,50. Foarte bună. Masa în oraș. Primul contact cu orașul. Simpatice, ca și la noi. Mîine să vedem mai bine.

* Madrid, duminică, 19 mai 1929

M-am culcat de-abia pe la 3. Mi-am socotit banii și cheltuielile, am citit din *Memorial de Foch*⁶¹ și cîteva pagini din piesa lui Aristide Blank. N-am făcut baie, căci apa era prea neagră; am făcut însă azi-dimineața cu toate acestea.

M-am sculat la 8,1/4. Nimeni nu era sculat în hotel. Strada tăcută. Lumea de-abia pe la 10 începe lucrul și mișcarea aici. În schimb, noaptea chiar la 3, zgomot și veselie. Ceva ca la noi. Și lumea, și strada.

Aseară am luat masa la un café-restaurant în Calle Alcalá, peste drum de hotelul meu. Lume foarte variată. Tipuri interesante. Înțelegere greoaie însă; nimeni nu cunoaște vreo limbă străină. Doar portarii hotelului.

Vreau să dau hainele la călcat. Nimeni nu lucrează duminică. Calcă Horia cum poate. Ieșim în grup, pe la 10,1/2, spre sediul de la „Sociedad de Autores Españoles”, prin Calle de Alcalá, Calle de Sevilla în Carrera de S. Jerónimo și apoi prin Calle del Príncipe în Calle del Prado, la nr. 24. Găsim acolo un domn prostuț, care pricepe ceva franceză, ne dă programul congresului și ne conduce pe jos pînă la localul unde va avea loc congresul,

⁵⁹ Grădina palatului cu același nume, veche reședință a suveranilor Franței.

⁶⁰ Biserica Madeleine, construită, între 1764 și 1842, de arhitecții Contant d'Ivry, Guillaume Couture și Vignon.

⁶¹ Ferdinand Foch (1851—1929), mareșal, comandant-șef al trupelor aliate din timpul primului război mondial.

adică Palacio del Retiro : prin Plaza de las Cortes, Plaza de Canovas del Castillo (pe lângă Fuente de Neptuno), Calle Felipe IV, pe lângă Muzeul „Prado“, „Real Academia Española“, Muzeul de reproducere artistice, prin grădina El Retiro, pe lângă Estanque grande la Palacio del Retiro. Acolo nimerim pe Martina ⁶² [sic !], președintele societății spaniole, tip foarte simpat, care ne cere scuze pentru dezagrement. Plătim 35 pesetas, taxa de congres, luăm cărți de membru. Ne ducem la Legația română în Calle Serena. Acolo numai d-na Pillat ⁶³. Ni se oferă un pahar de „Xeres“. Ne întoarcem la hotel, unde luăm masa (10,1/2 pesetas).

După masă, somn o oră. Peste drum un expresso. Pe jos plimbare pînă la Fintina Neptun și cu mașina la „Retiro“ ⁶⁴. Cunoștințe : Rivoire ⁶⁵, Denys Amiel ⁶⁶, Pietro Mascagni ⁶⁷, Chiarelli ⁶⁸, Martina și diverși alții. Bufet bogat, cu șampanie. Sorbul se întinde. Plecăm. O femeie drăguță, nevasta unui neamț. Prezintări. Prin Martina, un autor, López ⁶⁹, ne oferă o lojă astăseară la Teatrul „Eslava“. Ieșind, un autor spaniol, José Forn, ne oferă mașina lui, ne plimbă prin „Retiro“ și pe la palatul regal, ne duce acasă la el în Calle dr. Letamendi, unde vedem ceva deosebit : o casă din sec. XIII, unde a trăit Sf. Isidor, patronul orașului. Cunoaștem pe tatăl-său, bătrîn simpat, doctor, dar făcînd pictură. Casa e muzeu. Ne aduce acasă.

Pierd vremea pe-acasă, cu scrisori și socoteli, pînă la 11, cînd mergem la teatrul „Eslava“. Luăm mașină : teatrul e la doi pași. S-a jucat un fel de revistă, al cărei program îl păstrez. Nimic deosebit. Actrițe, actori, dansatori mediocri. Tipuri în sală. Femeia spaniolă cu tipul ei diferit. Bruna cu care cochetez din ochi, bărbatul ei alături. Orchestra simplistă : capelmaistrul. Copiii vînd dulceturi în sală. Nici un militar. Teatru mare, simplu, de comerț.

Ne întoarcem la „Café Colonial“, unde mîncăm puțin. Cocotele prin public. Parlamentările cu chelnerul. Mă culc la 3, citind pe Foch.

* Madrid, luni, 20 mai [1929]

Mă scol și mă enervez pentru că nu mă pot înțelege cu garsonul să-mi calce hainele pînă la 9,1/2. Trebuie să chem pe portar. Încerc să pun guler tare și nu izbutesc a-mi lega cravata.

La 10,3/4, deschiderea Congresului. Tipuri : Joubert, pisălog à la Canton, directorul general care înlocuiește pe ministru, Bastolazzi, nemții, Fulda ⁷⁰, stenotipista etc. Discuții mediocre, plate. Las pe Sorbul cu Furtună și plec cu Corneliu în oraș.

⁶² Eduardo Marquina (1879—1946), romancier, poet și dramaturg spaniol.

⁶³ Maria Pillat (1892—1975), soția poetului Ion Pillat (1891—1945).

⁶⁴ „El palacio del Retiro“, clădire situată în vecinătatea parcului cu același nume („El parque del buen Retiro“), din partea veche a Madridului.

⁶⁵ André Rivoire (1872—1930), dramaturg francez.

⁶⁶ Denys Amiel (1884—?), dramaturg francez.

⁶⁷ Pietro Mascagni (1863—1945), compozitor italian.

⁶⁸ Luigi Chiarelli (1884—1947), ziarist și om de teatru italian.

⁶⁹ Probabil Enrique López Alarcón (1891—1962), autor dramatic spaniol.

⁷⁰ Ludvig Fulda (1862—1939), scriitor german, autor al unei feerii cu caracter politic *Der Talisman* (1892), precum și al unor traduceri celebre din Molière.

Plouă urît. La un magazin de antichități cumpăr o brățară pentru Puia și las pentru altă dată un inel. Privesc străzile. Cu mașina acasă, apoi masa la „Buffet Italiano“, în Carrera San Jerónimo. Bună și nu prea scumpă (9,60). Englezoaica cu două fete, arțăgoasă.

După-amiază mă culc. Primit invitație scrisă la Legație pentru mîine. Merg cu Corneliu la comp. de wagon-lits să ne facă un deviz pentru vizitarea Sevilla-Granada-Barcelona.

La 6,1/2, recepție la primărie (Ayuntamiento). Invitația o păstrez. Pe Calle Mayor. Piațeta primăriei cu o statuie (v. „Baedeker“), în fața ei turnul în care a fost închis Francisc I de Franța ⁷¹. Prin apropiere casa unde a murit Calderón ⁷² și s-a născut Lope de Vega ⁷³. Recepția însași : cîteva cuvinte spuse de locuitorul primarului (negru, bărbos, caracteristic), un răspuns „spiritual“ al lui Rivoire. Apoi concertul fanfarei municipale. Vezi programul. Întîi un potpourri din *Cavalleria Rusticana* în cinstea lui Mascagni prezent. Succes mare. Imbrățișare etc. Apoi programul. Interesantă muzică națională spaniolă... La mijloc vine guvernatorul, tip simpat, nobil. Trecem la bufet : „Xeres“, diverse gustări. Țigară havană. Continuă concertul. Sfirșit.

Venim pe jos pe Calle Mayor. Corneliu ne invită la *Copla Andaluza*, la Teatrul „Pavone“. Pînă la 10,1/2, pierdere de vreme, socoteli etc. Cu mașina la teatru. Popular. Cîntec popular spaniol. Vezi programul. Am plecat după actul doi. Mică masă la „Café Colonial“.

Totuși, mă culc de-abia la 3 noaptea.

* Madrid, marți, 21 mai [1929]

Sculare. Merg la muzeul „Prado“ ⁷⁴ cu Corneliu la 10,1/2. Impresionant Goya și Greco. Vezi reproducere și volum.

La 1 mergem la Congres și cu toții la Legație la masă ⁷⁵. Zarifopol, tip simpat ; nevasta-sa, englezoaică nostimă ⁷⁶. Masă cam spaniolă. ⁷⁷ Convorbire cu calambururi. Telegramă lui Bibescu ⁷⁸.

⁷¹ Francisc I (1494—1547), rege al Franței (1515—1547); învins în apropiere de Pavia, la 1525, de Carol Quintul (1500—1556), împărat al Sfințului imperiu roman de națiune germană (1519—1556) și rege al Spaniei (1516—1556, sub numele de Carol I).

⁷² Pedro Calderón de la Barca (1600—1681), dramaturg spaniol.

⁷³ Lope Felix de Vega Carpio (1562—1635), creatorul teatrului național spaniol.

⁷⁴ Muzeul Prado, unul din cele mai bogate din lume, mai ales în ce privește calitatea. Velasques, Greco, Goya, Murillo, fiind spanioli, firește, sînt minunat reprezentați cu pinzele cele mai strălucite ale lor. Dar tot atât de superioară e și colecția de Rafael, Rubens, Tizian etc. (cf. vol. *La lumina lămpii*, p. 203).

⁷⁵ „Afară de noi au fost Zarifopol și d-na și Pillat cu d-na“ (*ibid.*).

⁷⁶ „Nevasta lui Zarifopol e englezoaică, foarte bogată și nu mai puțin inteligentă“ (*ibid.*). O asemenea notație ne obligă să corectăm greșeala strecurată în *Indicele de nume* al vol. L.K., *La lumina lămpii*, unde se menționează numele lui Paul Zarifopol, căsătorit, cum se știe, cu fiica lui C. Dobrogeanu-Gherea.

⁷⁷ „S-a servit un meniu foarte aristocratic și spaniol, din care eu, vă închipuiți, n-am mîncat mai nimica, fiind tot lucruri arhidelicat, care pentru gusturile mele țărănești sînt insuportabile“ (*ibid.*).

⁷⁸ Anton Bibescu, „ministrul nostru de aici, e unul din cei mai bogați români și cu un gust artistic remarcabil. Localul legației e împodobit cu mobila lui personală, numai piese de muzeu chinezești și vechi, antice spaniole“ (*ibid.*). Ca secretar de legație la Paris și Londra, a scris numeroase piese de teatru în franceză și engleză, precum și articole în

Plecînd, Horia ne duce la directorul ziarului *A.B.C.*, care lipsește. Ei la Congres, noi acasă⁷⁹, apoi la agenție pentru voiaj. Lăsăm să ne facă un proiect pentru Granada-Sevilla-Barcelona. Apoi mergem încet pe Carrera San Jerónimo, la anticarul meu, și cumpăr pentru acasă încă o brațară, mărgelile cu crucifix, inelul. Cu șalurile nu sînt încă hotărît.

Acasă odihnă pînă la 11 seara, cînd, în smoking, mergem la reprezentarea de gală *Vidas cruzadas* de Benavente⁸⁰, la „Teatro Reina Victoria“, dat de Compania Diaz-Arligas. Anticarul îmi spusese că Arligas seamănă leit cu mine. În realitate, mai puțin. Piesa interesantă. Actrița foarte bună, asemenea și actorul. Dar spectacolul obositor pentru noi, fiind așa tîrziu.

După spectacol am luat masa la o cafenea pe Calle de Alcalá. M-am culcat iar spre 4.

* Madrid, miercuri, 22 mai [1929]

Dimineța am ieșit mai tîrziu, mi-am cumpărat un *Don Quijote* și piesa de aseară, și apoi am scris 20 cărți poștale. Masa s-a luat tîrziu de tot la „Buffet Italiano“.

După masă iar la wagons-lits, unde modificăm proiectul și, cu 769 pesetas, pentru 7 zile, inclusiv Barcelona. Dau 200 pts acout.

La 6,1/2 d.a., o recepție la Comisia mixtă a spectacolelor, unde un director din Ministerul Muncii ține o conferință despre scopurile corporației; apoi un bufet.

Seara, la 11, o recepție de gală la Cercul Bele-Arte⁸¹; un palat somptuos, cu sală frumoasă. Multe femei frumoase, cu șaluri frumoase, încît acum voi ști să aleg. Un program de cîntece spaniole. Vezi programul.⁸² Apoi dans.

Tîrziu de tot acasă. Nu pot adormi pînă pe la 4,1/2.

* Toledo, joi, 23 mai [1929]

Dimineța la 8 scularea și la 9 și ceva plecarea cu autobuze la Toledo. Drum frumos. Toledo, o minune.⁸³ Vizitam orașul după programul păstrat. Îndată o primire la Ayuntamiento; Alcaldele⁸⁴ un discurs; răspunde Fulda.

presa pariziană. Corespondență cu L.R. (*B.A.R.*, nr. 142 220—142 226, datată între 1943 și 1944).

⁷⁹ „Eu n-am venit aici pentru congres, ci ca să cunosc o țară. De aceea nici nu dau pe acolo, și las pe Sorbul cu Furtună să ție piept dezbaterilor“ (*ibid.*).

⁸⁰ Jacinto Benavente (1866—1954), „cel mai ilustru autor spaniol încoronat cu Premiul Nobel“ (*ibid.*, p. 204).

⁸¹ „Círculo de Bellas Artes (Cercul Artelor Frumoase)“.

⁸² „Programul festivității cuprinde numai muzică spaniolă ușoară. Două cîntărețe de operă și un tenor. Clou-ul au fost însă două dansatoare andaluze: una, Laura de Santelmo, cîntînd și jucînd, cu castaniete și acompaniament de gitară, cealaltă, Custodia Romero, numită și Venera de bronz (amîndouă sînt negre ca țigăncile noastre), s-au produs cu dansuri gitane“ (*ibid.*).

⁸³ „Atît poziția naturală, cît și înfățișarea e unică în lume. A fost odinioară capitala Castiliei și a rămas aproape așa cum era acum 800 ani — amestec de mauresc și Renaștere. Are o catedrală mult mai frumoasă înlăuntru ca Notre Dame din Paris, apoi Alcazarul, palatul guvernatorului, și atîtea altele“ (*ibid.*, p. 205).

⁸⁴ „Primarul orașului“ (*ibid.*).

Masa în mînăstirea San Juan de los Reyes. Masă spaniolă. Discursuri diverse. Apoi Catedrala. Mare minune. Apoi Alcazarul⁸⁵ și piața Zacodover⁸⁶.

Înapoi. Accident pe drum. La 8 acasă. Masă scurtă la Gran-Café. Baie, culcare. Obosit rău. Ar fi diseară o șampanie oferită de actrițele de la „Teatro Eslava“, dar nu mai merg deloc.

* Madrid, vineri, 24 mai [1929]

Am dormit bine și pînă pe la 10. Am mers doar la wagon-lits, nu erau gata biletele. Am stat în hol și am scris acasă. Apoi, la 2, masa cu toții la „Buffet Italiano“. Pe urmă am ridicat biletul de la w.[agon] l.[its] și ne-am dus la Congres. Contingentarea franceză. S-a contramandat excursia la Aranjuez⁸⁷ din pricina ploaiei. Vrea să mă cunoască d-na Reme de Hernández, gazetară, romancieră, autoare. Interesantă. Fetița ei de 15 ani, drăgălașă și vie, vrea să facă teatru. Venim acasă, mă schimb și apoi plecăm pe jos la „Casino de Madrid“⁸⁸, unde ni se oferă o masă în schimbul excursiei. Discursuri diverse. La 12 sînt acasă.

* Madrid, sîmbătă, 25 mai [1929]

M-am sculat la 9,1/2. Sorbul a fost aseară la șantan, cu Furtună și olandezul, și au făcut-o lată, cu șampanie și dame.

Expediez scrisorile acasă și cărți poștale. Apoi merg singur prin oraș pentru cumpărături. La șaluri nu pot face nimic, nu vrea să mi le dea cu ramburs. Sînt foarte plictisit.

Luăm masă proastă și ieftenă la o cafenea recomandată de Furtună-Sorbul. Și apoi cu Corneliu, pe ploaie oribilă, la agenție, pentru aranjamentul călătoriei de la Barcelona la Paris. În cele din urmă ne reținem cabină la expresul de la 3 iunie d.a. Pe urmă plec cu Sorbul în explorare de cumpărături, în vreme ce Corneliu și Furtună se duc la ducesa de Parcent⁸⁹. La anticarul de alături cumpăr mărgelile, pieptene, crucifix, 2 evantaiuri și cercei pe preț global de 200 pesetas. Încerc din nou cu șalurile. Reușesc. Dau 100

⁸⁵ Denumire dată palatului și fortăreței regale, în Spania, pe timpul ocupației arabe.

⁸⁶ „...rămasă întocmai ca pe vremea maurilor“ (*ibid.*).

⁸⁷ „Un palat regal cu niște parcuri asemenea celui de la Versailles“, situat în apropierea Madridului (*ibid.*).

⁸⁸ „Clubul cel mai aristocratic de aici.“ La masă, „Sorbul, care îndeobște trage bine la măsca, încercînd toate vinurile spaniole, s-a chercelit puțin, fără însă a face nici o prostie. Doar pe stradă, venind spre hotel, a pus mîna pe o damă spaniolă și gata-gata să cadă în păcat“ (*ibid.*).

⁸⁹ „și la fiica sa cu ginerele său, prințul și prințesa de Hohenlohe Langenburg“, menționează L.R. în scrisoarea trimisă soției, la 24 mai 1929, cînd și el primise o invitație la ceai (*ibid.*, p. 205).

pesetas, iar restul de 800 rambursat la București. Două șaluri foarte frumoase, alb și albastru.⁹⁰

Am luat bilet pentru cursele de tauri de mâine după-amiazi.

Seara a fost banchetul final la „Palace Hotel“. Elegant și reușit. Furtună cu discurs de mare succes.

* Escorial, Madrid, duminică, 26 mai [1929]

La 10 am plecat cu autocarele la Escorial⁹¹. O regiune interesantă. Văzut lucruri frumoase. Palatul impozant. Apartamentele lui Filip II. Masa am luat-o la „Hotel Victoria“. Apoi la 3,1/2 am plecat înapoi și am ajuns la Madrid⁹² la 4,1/2, după ce mi se furase din pardesiu harta Madridului-Michelin. La 5,1/2 ne-am dus cu Corneliu la Plaza de Toros. Când am intrat noi, începuse. Regret că n-am văzut intrarea. Amfiteatrul cuprinde 13 013 oameni. Au fost, împreună cu cea începută, șase curse, fiind uciși șase tauri. Torerorii, lupte etc. vezi cu ajutorul „Baedekerului“. La cursa 6-a, espada a fost luat în coarne de taur și aruncat de două ori; deși rănit, tânărul torero s-a smuls din brațele celor ce-l duceau și a continuat jocul, pînă ce a înfipt spada în spatele taurului; apoi a început și el să scuibe sînge și a fost scos din arenă. Uciderea definitivă a taurului a făcut-o alt torero, cel mai iscusit, care știe să dea lovitura mortală instantanee. Publicul mai interesant. Oamenii în toată firea țipă: „Animal! Animal!... Bestie!... Asasin!“ Când un torero e iscusit, lumea strigă „ole, ole“, iar după cîteva izbucnește în aplauze. Tot așa și fluieră. Diferitele perioade de lupte le indică trompeta. Căii înfașurați, ca să nu-i poată ucide, și cu ochii acoperiți. Pumnalagii la urmă, dacă taurul mai mișcă. După lovitura de grație, taurul cade brusc în genunchi și apoi se răstoarnă. În cursul luptei, cînd înfige spada, sîngele bolbocește din spate. Arenele însîngerate. Scoaterea cadavrelor.

De la Escorial, scris lui Maniu.

După corrida, acasă, fac bagajul.

⁹⁰ Obsedat de grija cumpărăturilor, L.R. va scrie soției sale, la 26 mai 1929: „Acuma să vă spun tot ce am cumpărat, ca să nu vă așteptați la mai mult: o brățară pentru Puia, veche, secolul XVIII, dintre acelea ce se văd pe tablourile lui Goya; un șir mărgelă cu crucifix, stil mudejar mauro-spaniol din secolul XVII, pentru Puia; alt rînd de mărgelă la fel pentru Fanny; un inel cu piatră mare și lucrare de Toledo; o brățară spaniolă modernă pentru Puia (mai ieftină); un mic briceag de Toledo; un pieptene mare spaniol (andaluz); două evantaiuri specifice spaniole cu reproduceri clasice (nu există cu pene de struț, cum mi-a notat Puia, și nici n-au fost niciodată asemenea evantaiuri în Spania); un crucifix de argint vechi, pentru pus la gît, cu mărgelă; o pereche cercei andaluzeni stil mudejar; două șaluri, mantile andaluze, cum li se zice aici“ (*ibid.*, p. 207).

⁹¹ Escorial, „unde se află palatul regal clădit de Filip II, la 1575“ (*ibid.*, p. 208).

⁹² „Aici oficial era un concert simfonic dirijat de Mascagni, pentru ora 6. Eu însă am renunțat, deoarece îmi cumpărasem încă de alaltăieri bilet pentru lupta de tauri, cu Corneliu“ (*ibid.*).

* Madrid, Granada, luni, 27 mai 1929

Am scris aseară Fanny și Plopeanu, în privința șalurilor⁹³. Apoi am făcut o baie și mi-a fost foarte frig.

M-am sculat la 7. Mi-am mai aranjat bagajele... Din lipsă de cerneală, n-am putut complecta ilustratele. La 9 am plecat la gară, după ce am plătit hotelul. N-am dat bacșișuri.⁹⁴ Sorbul și Furtună au rămas să plece mai în urmă puțin, la Paris. Gara Atocha. Am urcat în vagonul pentru Almería, urmînd ca la Moreda să trecem în vagon Granada.

Am călătorit destul de bine. Iată itinerarul cu localitățile principale: Madrid, Villaverde, Aranjuez, Tembleque și apoi cîmpia Mancha lui Don Quijote (El Toboso, patria Dulcineei, e la vreo 30 km), Villacanas, Alcázar de San Juan, La Mancha Baja, La Campo de Criptana cu morile de vînt, Argamasilla (de Alba) locul nașterii lui Don Quijote, Manzanares, Valdepeñas, Santa Cruz de Mudela, Santa Elena, Baeza-Empalme, Baeza-Begijar, Rio Salado, Moreda, Deifontes, Granada.

Masa în vagon-restaurant. Puțin somn. Vederile. Povestirile lui Corneliu. Tipuri de spanioli. Sierra Nevada. Iznalloz, cu crucea luminată pe coastă. Granada noaptea.

Soșesc la Hotel „Washington Irving“ la 9,1/2. Îndată luăm masa. Un hol ca un muzeu. Mobila.

* Granada, marți, 28 mai [1929]

Sculare 7,1/2. Pînă la 9 cu șocolata luată. Plecăm la Alhambra⁹⁵, după „Baedeker“. Hotelul „Washington Irving“ se află chiar pe Alameda de la Alhambra, vis-à-vis de Puerta de los Siete Suelos, acoperită puțin de hotelul sucursală cu același nume. Am mers la întîmplare și am nimerit tocmai foarte bine, la Puerta Judiciaria. Intrăm, vedem Puerta del Vino, fiind în Plaza de los Aljibes. Portarul de la Alcazaba ne arată unde trebuie să luăm bilete, la intrarea Palatului Arab. Costă 2 psts pentru Alhambra și Carol V, 50 cts. pentru Alcazaba și 1 psts pentru turnurile diverse.

Înarmați cu biletele de rigoare, cercetăm întîi Alcazaba, apoi „Palacio Árabe“, începînd cu Patio de la Alberca sau de los Arrayanes, nu cum scrie în „Baedeker“. De-aici urmează Sala de la Barca, Torre de Comares, Sala de los Embajadores, Patio de los Leones, Sala de los Mocárabes. Sala de Abencerrajes, Sala de la Justicia, Sala de las Dos Hermanas, Sala de los Ajimeces. Mirador de Daraxa, Patio de Daraxa, Patio de la Reja, Peinador de

⁹³ Cele două șaluri, care îl costaseră 900 pesetas („adică vreo 25 000 lei“ — cum menționează autorul însemnărilor în scrisoarea către soție) fuseseră expediate pe adresa Teatrului Național din București („ca să nu am balamucuri pe la granițe“).

⁹⁴ „...fiindcă aici serviciul se pune în notă, iar oamenii sînt prea mîndri să mai primească un supliment de taxă“ (*La lumina lămpii*, p. 210).

⁹⁵ Palat-fortăreață al monarhilor arabi care au stăpînit Granada, între 1238 și 1492, amplasat pe „o colină plină de minuni artistice“; scrisoare către Fanny, la 28 mai 1929 (*ibid.*, p. 211). „Am luat o colecție de vederi frumoase, să-ți pot arăta acasă, pînă ce vom avea ocazia să revenim aci împreună, fiindcă în țara asta vreau negreșit să te adac, orice sacrificii ar trebui să fac, împreună cu Puia, dacă cumva ea nu va fi măritată pînă la anul“ (*ibid.*).

la Reina. Pe urmă Patio del Mexuar și Mexuar, Mosala, Cuarto de Machuen și, prin „viaducto“ în los banos — sala de las Camas sau de los Divanes, cuartos de baño y sudoríficos, calorífero. Prin Aposentos de Carlo Quinto vedem muzeul Alhambrei și sala Washington Irving⁹⁶, unde a scris, în 1928, *Povestirile din Alhambra*. Ieșim apoi la Alhambra alta, la turnuri: pe lângă Puerta Hierra, torre del Candil, torre de la Cautiva, torre de los Infantes, torre de los Picos.. Ne-am întors pe lângă palatul lui Carol Quintul și acasă.

Masa la ora 2. Apoi îndată să vedem Generalife⁹⁷. Nu ne-a dat drumul pînă la 4. Pînă la 6 am vizitat tot după „Baedeker“.

Apoi am coborît în oraș pe Calle de Gomez, în Plaza Nueva, pe Gran Vía de Colón, prin Plaza de la Lonja la Catedrală prin Sagrario, am vizitat-o, am ieșit pe lângă pal.[acio] Arzobispal, în Plaza de Bibarrambila, unde se făceau pregătiri pentru serbările ce încep mâine, apoi direct în Calle de los Reyes pînă în Puerta Real, unde am stat la Café Suiza, am înconjurat piața, ne-am întors pe Calle de los Reyes înapoi pînă la biserica S-ta Ana și înapoi acasă unde am ajuns la 8,1/2. Masa la 9,1/2.

După masă plimbare prin parc, pînă în curtea mirșilor, văzînd luminația, jos pînă la Puerta de los Granados și pe alea principală înapoi. Cînta privighetoare. Lumini multicolore. Lume multă.⁹⁸ Corneliu îmi povestește din război. Acasă. Obosit.

Vremea foarte frumoasă. Puțin răcoare dimineața și seara. Foc în cămin.

* Sevilla, 29 mai 1929

Dimineața în Granada. Corneliu m-a sculat pe la 8; dormisem scaldat după osteneală de ieri. Am ieșit iar la Alhambra, eu însă am rămas în curtea cisternelor, am citit și am dat mîncare porumbeilor. La 11,1/2 am coborît în oraș, unde azi încep serbările Fiesta di Santísimo Corpus Christi. Lume multă. Valuri pe străzile unde se face procesiunea. Ne oprim în piața din fața Ayuntamiento, luăm o cafea și vedem plecarea convoiului; niște figuri de carnaval uriașe, muzică militară, zgomot etc.⁹⁹

Ne-am întors încet la masă și apoi am achitat nota la hotel, iar la 4 am plecat la gară. Tren Pullmann. Căldură mare. Iată itinerarul: Granada, Atarfe-Santa Fe (contactul cu Cristofor Columb), Solo de Roma (Wellington)¹⁰⁰, Loja, Pena (cu Peña de los Enamorados), Antequera, Bobadilla, Laguna Salade, La Roda, Osuna, Murchena, Utrera, Dos Hermanas, Sevilla.

Mașă în vagon. După masă ațipesc. Sevilla se vede de departe, o mare de lumină. Sosire la 11,50' noaptea. Hotel „Cristin“, foarte bun și elegant.

⁹⁶ Washington Irving (1783—1859), scriitor american.

⁹⁷ „...altă parte a rămășițelor de artă maurească“ (*ibid.*).

⁹⁸ În corespondență, însemnarea este mai generoasă. „După masă am ieșit de m-am plimbat vreo oră și mai bine prin parcul Alhambrei, un parc de cipreși, mirși și cactuși. Fiindcă mâine încep în Granada niște serbări mari religioase, un fel de carnaval special al lor, Alhambra și parcul sînt feeric luminate cu zeci de reflectoare în toate culorile. În arbori cîntă privighetorile, cum cîntă și dimineața. Lume imensă peste tot“ (*ibid.*).

⁹⁹ „Mie, spun drept, nu-mi plac asemenea serbări“ (*ibid.*, p. 212).

¹⁰⁰ Arthur Wellesley, duce de Wellington (1769—1852), general și om politic britanic; între 1808 și 1814 comandase armatele engleze care au debarcat în Peninsula Iberică.

* Sevilla, joi, 30 mai 1929

Sculare la 8. La 9, petit-dejeuner și întîlnire cu Șerbescu¹⁰¹. Procesiune ca la Granada. Ieșim la catedrală.¹⁰² Vedem scoaterea diferitelor relicve, statui, banieri etc. pe poarta San Miguel. Armata. Ocolim catedrala spre sud pe lângă intrarea Cristóbal, vedem Casa Lonja cu muzeul indian, apoi ne oprim de admirăm Giralda¹⁰³. Încep să tragă clopotele în turn, sus. Călărim pe partea estică a catedralei. Intrăm în catedrală pe Puerta de los Palos, cotim îndată în Patio de los Naranjos, tabla lui Cervantes, înapoi în Catedrală prin poarta Bautismo, înapoi înconjurînd pe lângă Capilla Mayor și Capilla Real. Ieșim pe poarta San Miguel și pornim pe Calle del Gran Capitán pînă la Ayuntamiento. Mulțime imensă. Nu putem străbate. Ocolim prin plaza Nueva, înaintăm pe Tetuán, cotim la întîmplare și ajungem la Universitate. Trecem prin Mercado, ne întoarcem la Universitate, ocolind și coborîm în Sierpes, pe unde coborîm în Plaza Constitución și la colțul Manteros luăm o cafea. Venim acasă ocolind prin Gonzáles, Vinueso, Arfe, Aduana, Casa Lonja, după ce în colțul Ayuntamiento am privit defilarea trupelor.

Masa împreună cu Pilații și soții Șerbescu. D-na Șerbescu¹⁰⁴ frumușică, simpatică și pare că mă simpatizează deosebit. Ei se duc la corrida. Noi la expoziție.¹⁰⁵ Pe jos. Pavilionul național, cu Cristofor Columb. Pavilionul piața America. Ne întoarcem pe lângă fabrica de tutun.

După masa de seară, cu toții căutăm Café Novedades. Nu-i. Un iugoslav. Intrăm la varietelul Kursaal¹⁰⁶. D-na Șerbescu vine la mine și Pillat. Nimic deosebit, la 1 spre casă, eu cu cele două doamne.¹⁰⁷

Azi s-a isprăvit tutunul românesc.

* Sevilla, vineri, 31 mai 1929

Sculare mai tîrziu. La 10 am revăzut singur în fugă Catedrala, îndeosebi curtea interioară, maură, cu fîntîna și puerta del Perdón, apoi în cate-

¹⁰¹ Sebastian Șerbescu, „un tînăr avocat și bogătaș liberal, venit la Congresul Societății Națiunilor la Madrid. De la el aflăm că și Pillat e în același restaurant cu noi“ (*ibid.*). Ca publicist, S. Șerbescu a condus biroul de propagandă românească la Paris, în țară întemeind o agenție telegrafică de presă, precum și diverse publicații (singur și în colaborare).

¹⁰² „...cea mai mare din lume“ (*ibid.*).

¹⁰³ „...un turn mauresc, Giralda, de o rară frumusețe și de 96 m înălțime“ (*ibid.*).

¹⁰⁴ Silvia Șerbescu.

¹⁰⁵ „...expoziția hispano-americană, care se află de curînd deschisă în parcul Maria Luiza“ (*ibid.*).

¹⁰⁶ „...tot ceva cam la fel cu ce căutau, dar mai internațional. A fost idiot și anost ca la un șantan de pe Calea Griviței. O singură dansatoare mai bună. Totuși ca niște proști am stat pînă la 12,1/2“ (*ibid.*, p. 213).

¹⁰⁷ „Pînă am sosit, pînă m-am dezbrăcat, pînă mi-am făcut toaleta pentru mâine în vagon de dormit (*geruch-labe*), iată că e 1,1/2. Alături aud prin zid pe Corneliu tușind, scuiplînd. Of, groaznic om! Și prost, și copt! Cîte nerozii mi-a mai povestit, în toate figurînd el ca erou deștept și iubit de femei. Și e cocorjit, săracul de-abia umblă, iar cînd închide ochii, parcă are cap de mort. Mereu tușește, își hîrăie beregata și scuiplă. Am umplet Spania de scuiplat... Și eleganța lui! Și boieria lui!... Bietul om! Tot de asemenea tovarăși de drum am eu parte. Dar franțuzeasca lui! Eu parc-aș fi parizian străvechi față de el. Și el, sărăcuțul, nevinovat la cap, crede că e emulul lui Flaubert“ (*ibid.*).

drală mormîntul lui Columb. Apoi am mers cu Corneliu la Alcázar, apoi grădinile Alcázarului, apoi cu o birje la Casa lui Pillat și de-acolo pe jos înapoi spre hotel, eu oprindu-mă la cafenea mică. Văxuiitorii. Claudia Yonnescu, steaua. Apoi sus mi-am complectat bagajul și am coborît la masă. Pillații plecați; Șerbeștii nu au venit. După masă socoteala și plecarea la gara Córdoba.

Vagon de dormit. Bine. La masă un român, Slivitzky, reprezentantul unei case italiene de motoare electrice. Ne-am culcat la 11.

* Barcelona, sîmbătă, 1 iunie [1929]

Sculare la 9,1/2. Drumul foarte frumos; linia pe litoralul Mediteranei. Sosim Barcelona la 2,3/4. Ne așteaptă Tican¹⁰⁸ și Horia¹⁰⁹. Hotel „Victoria”. Spălare, ras și „Iberica”. Dr. Perl nu e. Îmi dă întîlnire la 5. Mergem la wagon-lits. Oprim locuri; mîine le vom lua. Apoi cu Tican plimbare în mașină să vedem orașul. Catedrala neisprăvită. Nebunia arhitectului. Luăm pe soții Horia. Ziarul *El dia Gráfico*¹¹⁰. Cafenea. Expediem pe Horia. Masa la hotelul nostru. Stabiliment de franceze; oroare. Portarii români de la Hotel „Siguto”. Vizitarea tipografiei noaptea. Raită prin fața expoziției.

* Barcelona, duminică, 2 iunie 1929

La 10 luăm vagonul de dormit pentru Paris și pullmanul. Apoi împreună cu Tican și soții Horia plecăm la expoziție. Înfățișarea grandioasă. Palate superbe. Trei hoteluri în fața intrării, care vor servi pe urmă pentru cei săraci, fără locuință. Palatul național spaniol, cu bogățiile artistice. Secțiunile austriacă, norvegiană. Palatul Danemarcei. Temeliile palatului României¹¹¹. Pavilionul Belgiei. „El pueblo español”, cu ilustrațiile lui *Don Quijote*. Scara mecanică. Casa presei.

Masa la 1,1/2. Ilustrate. La 4,1/2 plecăm la corrida. Noul Plaza de Toros „Monumental”. Se zice 40 000 oameni. Publicul. Intrarea solemnă. Cei doi în negru cer voie să prezinte pe luptători. Defilarea. Cei doi cer cheia taurilor, o predau ușierilor. Incepe. Calul ucis, cu mâțele afară. Alți doi grav răniți. O estocadă faimoasă. Primele trei curse. Mică pauză. Bufonul. Repezirea taurului. Fuga lui. Salvarea. Nebunul din public, care se repede cu o cîrpă roșie și un băț în arenă să lupte cu taurul. În genunchi se așază. La poliție. Taurul care nu poate fi ucis. Torero plînge.

¹⁰⁸ Mihai Tican Rumano (1895—1967), prozator, cu scrieri prefațate de L.R. (*Corrida. Arte, sangre y pasión*, 1930; *Noapți barceloneze*, 1937).

¹⁰⁹ „...un gazetar Horia, însurat cu o ovreică bogată, cu care face primăvara lungi călătorii de agrement” (*La lumina lămpii*, p. 214).

¹¹⁰ „...cel mai mare de aici. Directorul ne-a poftit să vizităm pe la 1 noaptea instalația tipografică, foarte modernă și impozantă, îndeosebi mașinile rotative. După-masă ne-am plimbat pe Rambla, bulevardul lor principal, apoi am făcut vizită la imprimerie” (*ibid.*).

¹¹¹ Este vorba de pavilionul român din cadrul expoziției, „încă de-abia în construcție” (*ibid.*).

Vizita la Rivera. Nu-i acasă.¹¹² Masa cu Tican. Monumentul lui Columb. „Casa Juanito Eldorado”. Gitanii și cîntecele andaluze. Copilul. Gitanele fără și cu castaniete. Țiganul din public care se urcă pe scenă. Zarzuela. „Palacio Flamenco”. Plîngerile lui Tican... Soții Horia, o pacoste.

* Barcelona + spre Paris, luni, 3 iunie 1929

Dimineața pe la 10 am făcut o vizită lui Tican în Ioachim Pou, 2, etaj V. Mergînd, pe Calle Lateyana, negustorul de păsări, cu papagali, canari, căței etc. De-acolo mergem la editorul lui Tican, unde e vorba să se editeze *Pădurea Spînzuraților*.¹¹³ Colecția „Mundo Ibérico”. Cumpărăm bilet p.[entru] Paris, schimb banii, apoi casca bască (boina). Masa pe Rambla — oaspeții lui Tican. La hotel socotelile și apoi cu Tican la gară. El îmi promite să-mi expedize o mantilă.

Plecarea 3h,22'. Port-Bon, schimb de bani. Cerbères, vama franceză și pașaport. Masa în tren, enorm de scumpă. La 11 culcare.

* Paris, marți, 4 iunie 1929

Sosesc la 9,1/2 la Paris. Trag la „Hotel du Elder”. Întîlnire cu Sorbul și Furtună. Pînă [la] 12 spălat etc. Cobor. Jos dr. Nanu¹¹⁴. Îmi spune că vor să mă aleagă la Academie și trebuie iscălitură. La „Hotel Haussmann” alături întîlnire cu Froda. Mîncăm la „Café d'Angleterre”. Întîlnire cu Stan Golestan¹¹⁵ pentru Congresul criticilor. „Cinema Aubert”, cinematograf sonor și vorbitor cu *Cîntărețul de Jazz*. Seara mergem la Teatrul „Apollo”, pentru a vedea *Procès de Mary Dugan*¹¹⁶. Întîlnire cu Corneliu. După spectacol, la „Café Dupont-Métropol”, pentru Furtună cu dama, apoi masa la „Graff” cu Froda și toți. Pe urmă hoinăreală pe bulevarde pînă la 3. Mă culc la 4.

* Miercuri, 5 iunie [1929, Paris]

De dimineață am fost cu Sorbul la Mme Bonnet. Accidentul cu ascensorul. Scrisori de la Fanny & Ploeanu. Cu tramvaiul pînă în bulevarde și apoi pe jos privind vitrine. Masa la franco-italian.

După-amiazi cu Froda și Sorbul la Baudinière¹¹⁷. Vicontele Champaux. D-ra dactilografă. Propuneri etc. „Hotel des Etrangers”, bilet pentru d-na

¹¹² În scrisoarea către Fanny Rebreanu, o notație mai explicită: „Pe urmă, la 7,1/2, am mers să lăsăm cărți de vizită președintelui presei spaniole, care a fost și pe la București la congresul presei latine” (*ibid.*).

¹¹³ Traducerea romanului în spaniolă se va produce mult mai tîrziu (*El bosque de los ahorcados*, Madrid, 1944).

¹¹⁴ Dr. Costică Nanu (vezi supra).

¹¹⁵ Stan Golestan (1875—1956), compozitor și critic muzical, stabilit la Paris (vezi la B.A.R., corespondența cu L.R., nr. 143 101—143 115).

¹¹⁶ *Procès de Mary Dugan*, melodramă polițistă de Bavard Veiller (jucată, în aceeași vreme, și la București, pe scena „Studioului”, cu titlul *Este Mary Dugan vinovată?*).

¹¹⁷ Baudinière, proprietarul editurii cu același nume, care, în mai 1929, tipărise versiunea franceză a romanului *Ciuleandra*.

Braunstein¹¹⁸. „Café de la Régence“, așteptare Stan Golestan, cu chestia Congresului criticilor. Paul Ginisty la Ministerul Artelor (directorul cen-zurii) și secretara lui. Despre Congresul criticii dramatice. Ploaia și așteptarea unei mașini prin Palais Royal. Seara la „Folies Bergères“ — revista. După teatru, masa la „Graff“ cu toții. Acasă cu Froda și apoi la „Café Du-pont“. Nemjoaica și tocmelile. Sfirșitul. Citirea *Ciuleandrei*.

* Joi, 6 iunie [1929, Paris]

Dimineața mă scoală telefonul cu Mme Braunstein. Îmi spune ce face pentru *Ciuleandra* și vrea scrisoare pentru America¹¹⁹. Diamandy nu e în Paris. Masa la un restaurant lângă Madeleine. După-amiază scrisoare Fanny, trimisă prin fratele lui Froda. Vintilă Șirianu¹²⁰, cu revista lui și întâlnire miine dim. Plecare la d-na Bousquet¹²¹. Iar vicontele de la Baudinière și fiica ei. Multă vorbă despre *Ciuleandra*. Cere alte romane. Scrisorile de autorizare pentru d-na Braunstein și d-na Alice Wise¹²² pentru America. Contramandarea pârtei. Cu d-rul Nanu și Sorbul masa la „Poccardi“ și apoi cafenea. Întâlnire cu Frozii¹²³ și cu soții Pillat. Acasă dr. Nanu și multă vorbă despre mortul lui. Din fereastră, cu cei de jos.

* Vineri, 7 iunie 1929, Paris

Pe la 11, cu Sorbul și alții, conduși de Leny Caler, plec după cumpă-rături. O duzină ciorapi și trei duzini batiste. Masa la „Drouent“. Apoi la „Galeries Lafayette“ — pijamale, kimono și centură p[entru] Puia. Pe urmă în odaie și o oră de somn. Seara trebuia să merg la *Marius*¹²⁴. Am renunțat și am ascultat cu Sorbul și dr. Nanu muzică la „Café Cardinal“, Petrică Marin.

* Sâmbătă, 8 iunie [1929], Paris

Dimineața la 10 mă scoală dr. Nanu. La cumpărături cu el și Sorbul — „Printemps“, „Cedib“, „Guerlain“, „Arden“. La dejun cu toții la Vintilă Șirianu. După masă cu Leny Caler pentru parfumuri etc. Apoi cu dr. Nanu pentru „Odorono“. Gata, nu mai am bani de cheltuit. Două loji trimise de Ventura și scrisoare. De vorbă cu dr. Nanu pînă la 8. La Comedia Franceză. Pe urmă masă la „Capucines“; contribuție 80 fr.

¹¹⁸ Madeleine Braunstein, cotraducătoarea romanului citat (vezi supra).

¹¹⁹ Autorizație de traducere.

¹²⁰ Vintilă Russu-Șirianu (1898—1973), scriitor și publicist; în anii cînd a condus revista *Flacăra*, a manifestat o atitudine binevoitoare față de L.R.

¹²¹ Marina Bousquet, cotraducătoare a versiunii franceze a romanului *Ciuleandra* (vezi supra).

¹²² Alice V. Wise, traducătoarea romanului *Pădurea Spînzuraților*, care semnează versiunile apărute la Londra și New York în anul 1930.

¹²³ Scarlat Froda și soția lui, artista Leny Caler.

¹²⁴ *Marius*, piesă de Marcel Pagnol (1895—1974).

* Duminică, 9 iunie [1929], Paris

Dimineața la 11 ieșire, după ce-mi telefonează Braunstein, cu Froda și Sorbul la bar. Apoi plecare cu mașina pe la „Hotel des deux mondes“, după Corneliu. De-acolo la Ventura în Avenue Victor Emanuel. După așteptarea celorlalți, pornire la „Bicherel“, prin Bois de Boulogne, St. Cloud, Versailles. Masa, 800 fr. Întoarcere cu oprire la Versailles. La 6, Mme Braunstein. La 7,1/2 întrevvedere cu Lugoșianu la hotelul lui Pillat. Masa cu Sorbul la „Boulant“. Bagajele. Telefon Voiculesca¹²⁵. Plecare cu Nanu, Sorbul la „Caré d'Angleterre“ și cu Russu-Șirianu. Sosesc ceilalți. Apoi plecare în Montpar-nasse, la „Coupole“. Acasă la 3. Bagajele sfîrșit. Scris pentru ziarele de-aici... Miine, luni, la 7,1/2 spre casă.

Marți, 30 iulie 1929, București¹²⁶

De la Orlat, unde am stat toată luna iulie ca să-mi termin *Crăișorul*, în vreme ce Fanny și Puia sînt la Lido-Venezia, am sosit astă-seară la Bucu-rești, cu mașina, ca miine și poimîine și zilele viitoare să pun la cale începutul noii stagiuni la Teatrul Național.¹²⁷ Am adus pînă la Turnu Roșu pe Tița¹²⁸ și Stănuța¹²⁹, m-am oprit la Călimănești să iau pe Plopeanu. Am cunoscut pe o d-ră Ioanid, prietenă cu el, căreia i-am acordat prea mult respect, fiindcă pe urmă am aflat că e un fel de actriță... Am luat masa. Milcu¹³⁰ cu piesa lui mă roagă să-l ajut să și-o joace la Ventura. Un schimb de salutări cor-diale cu Cantacuzino, fostul ministru de la Roma, și ginerele său, pe care-l cunosc și nu știu cum îl cheamă, dar mi se pare profesor universitar. Bătrînul a citit *Ciuleandra* într-o singură noapte și acum citește *Ion*. Mersi!

Aseară consilierul agricol de la Sibiu îmi oferă să mă împrumietărească în județul său. Să vedem la întoarcere.

¹²⁵ Marioara Voiculescu (1889—1976), artistă societară a Teatrului Național din București; la B.A.R. se află o bogată corespondență a ei, atestînd raporturi colegiale cu familia Rebreșilor, între 1928 și 1944, limitele celor două directorate ale lui L.R. la „Național“ (B.A.R., nr. 145 649—145 682).

¹²⁶ Întrerupt la 20 mart. 1929, *Jurnalul* oricite să consemneze un eveniment impor-tant: acordarea Premiului Național. Premiații: L.R. și Alex. Davila. Între numeroasele articole pe această temă, consultă comentariile lui Ș. Cioculescu, *Premiile naționale de literatură*, în *Adevărul* (an. 42, nr. 13946, 12 iun. 1929, p. 1—2) și cele ale lui Al. A. Phi-lippide, publicate, cu același titlu, în *Adevărul literar și artistic* (IX, nr. 446, 23 iun. 1929, p. 1). După *Rampa* (XIV, nr. 3416, 15 iun. 1929, p. 1), juriul a stabilit premiații la 14 iun. 1929, sub președinția ministrului Aurel Vlad. Numele lor fusese anunțat însă cu mult timp înainte (vezi *Cei doi premiați*, în *Viitorul*, XXII, nr. 6399, 15 mart. 1929, p. 2).

¹²⁷ Ecouri în articolul *Repetițiile la Național au început (Ultima oră, I, nr. 181, 3 aug. 1929, p. 2)*. Mai important este că, la începutul directoratului, L.R. fusese însărcinat să întocmească un proiect de lege pentru reglementarea spectacolelor (cf. *Viața literară*, IV, nr. 101, 19 ian. — 2 febr. 1929, p. 4).

¹²⁸ Letiția Miron.

¹²⁹ Stănuța, o fată de la orfelinat, ce urma să fie găzduită în familia lui Ionel Rădulescu, cumnatul romancierului.

¹³⁰ N. Milcu (1903—1933), scriitor (la B.A.R., epistolele nr. 143 818—143 827, datate între 1929 și 1933, atestă relații prietenești, detaliind notația jurnalieră; vezi episto-lele din 27 iun. 1929, 1 și 7 sept. 1929).

Intre Călimănești și R.[îmnicu] Vilcea un accident : un autobuz mi-a frolat mașina, zdrobindu-mi aripa stîngă dinapoi și rupînd capacul osiei. La Rîmnic am luat capac nou. În general am venit bine, numai drumul rău.

Plopeanu m-a întreținut. Mi-a povestit despre Littman¹³¹, diverse afaceri de-ale lui și legăturile lui cu Mavrodi. Intre altele, că Mavrodi i-a scos acuma 37 000 000 de la Mihai Popovici, creanțe vechi, care l-au salvat de faliment. Pe Mavrodi numai Littman l-a pus în picioare bănește și Mavrodi toate afacerile bănești numai cu el le face. Enescu¹³² s-a amoretat de Gaby Danielopol¹³³ și chiar ar vrea s-o ia de nevastă. Și alte diverse fleacuri.

Cum am intrat în casă, telefonul : Barasch, să intervin la Arte pentru o profesoară. Ceva mai tîrziu d-na Lucretia Petrescu, să-mi vorbească înainte de plecare despre piesa ei ; i-am dat poimîine 5 d.a. Vroia mai curînd ; am refuzat.

Am făcut o baie bună cu spălare pe cap.

Cu reorganizarea ministerelor s-a început iar un balamuc întreg. Teatrele trec la Ocrotirile Sociale. De-aici diverse zvonuri : că Maniu nu vrea să mă lase cu Costăchescu, că mi se va da mie conducerea Educației naționale, păstrînd și Teatrul, că voi avea și eu un subsecretariat de stat. Vom vedea. Deocamdată a murit mama lui Maniu și a plecat la Bădăcin¹³⁴. Trebuie să-i scriu două rînduri, sau să-i telegrafiez.

Miercuri, 31 iulie 1929 [București]

La 9,1/2 plec la Teatru. Afaceri serviciu cu directorii de scenă. Gusty n-a venit. Cu Soare : *Letopiseți*¹³⁵ și *Măsură pentru măsură*¹³⁶. Cu Enescu : promisiuni. Cu Bumbesti¹³⁷ : *Georges Dandin*¹³⁸. Victor Eftimiu cere *Înșir-te mărgărite*. Un gazetar din Cernăuți : pentru actorul Cernea¹³⁹. La 12,1/2, Berkovici¹⁴⁰ pentru Teatrul „Mic” ; ultimele retușări ale contractului¹⁴¹. La 1, Mavrodi cu Ventura ; Coca Danielescu¹⁴² și disperarea pentru Teatrul „Mic”. La 2 masa la „Modern” cu Nădejde¹⁴³ și Sergiu Dan. Apoi cafeaua

¹³¹ Bancher, persoană influentă în culisele vieții politice bucureștene, al cărui profil apare în documentarul romanului *Gorila*.

¹³² Vasile Enescu, regizor la Teatrul Național, amintit adesea în corespondența de familie (vezi vol. *La lumina lămpii*). A pus în scenă toate piesele lui L.R., jucate în capitala țării : *Cadrilul* (1919), *Plicul* (1923) și *Apostolii* (1926).

¹³³ Gaby Danielopol, artistă, viitoare soție a regizorului V. Enescu.

¹³⁴ Localitate în jud. Sălaj, reședință transilvană a lui Iuliu Maniu.

¹³⁵ Piesă de Mihail Sorbul.

¹³⁶ Piesă de Shakespeare.

¹³⁷ Victor Dumitrescu-Bumbesti, regizor la Teatrul Național.

¹³⁸ Piesă de Molière.

¹³⁹ Propus spre angajare la „Naționalul” bucureștean.

¹⁴⁰ Berkovici, om de afaceri, proprietar al Teatrului Mic.

¹⁴¹ Preluarea Teatrului Mic și înființarea Studioului, a doua scenă a Teatrului bucureștean ; vezi pe această temă *D. Liviu Rebreanu și studioul Teatrului Național*, în *Ultima oră*, I, nr. 186, 9 aug. 1929, și comentariile lui I. M. Sadoveanu, în *Rampa*, XIV, nr. 5668, 8 aug. 1929.

¹⁴² Coca Danielescu, actriță.

¹⁴³ Iosif Nădejde (1879—1930), publicist și militant socialist ; cu L.R. a colaborat în redacția ziarului *Adevărul* (la B.A.R., corespondență, nr. 143 960—143 961, din 1928 și 1929).

la „Capșa” cu Iancovescu¹⁴⁴ etc. La 3,1/2 teatru : un autor de piese de copii, Jeana Popovici¹⁴⁵, Arghezi, Aura Buzescu¹⁴⁶ nu vrea să plece de la Teatru și-mi cere concurs. La 6,1/2 altă întrevvedere cu Berkovici. Masa seara la „Chateau Briand”¹⁴⁷ cu familia Penescu¹⁴⁸.

Joi, 1 august 1929 [București]

Am dormit oribil ; de-abia după patru am putut adormi. Și m-am sculat de-abia după nouă, încît n-am mai trecut pe la Arte, cum proiectasem.

La 10 sosesc la Teatru. Verești să-mi facă apel nominal și listă de cei ce lipsesc. La 10,1/2 pe scenă toată lumea. Am ținut o scurtă cuvîntare, anunțînd închirierea „Teatrului Mic” și o revenire cel puțin parțială asupra suprimărilor din iunie, plus cîteva cuvinte și pentru Teatrul „Ventura”. Mi-a răspuns Nottara cu toată simpatia.

Cîteva audiențe anodine. Angajez pe Cernea de la Cernăuți. Consiliul de administrație pentru ratificarea afacerii Teatrului „Mic”. Primarul îmi angajează o zi pentru funcționari și muncitori. Trebuie să merg cu Ventura la Arte, să-mi facă ordonanțele, ca să-i dau și ei restul de bani. De la Arte înapoi să fac intervențiile. Ea așteaptă jos, cu Sorbul, în mașină. E disperată de chestia Teatrului „Mic”. În cabinet mai sînt cîteva mărunțișuri. Cu Plopeanu și Sorbul la tribunal pentru semnarea convenției cu Berkovici.

Masa la „Modern” cu Sorbul. Ventura mai încolo. Salutări cordiale la plecarea ei. La „Fotoglob” cumpăr aparat fotografic. Apoi iar la Teatru, unde vine d-na Buzescu. Nu vrea să plece din T.[eatrul] N.[ațional]. Dar nici din cabinetul meu, deși o duc pînă la ușă de cîteva ori. Se lipește de ușă și stă mereu. Mi s-a spus că e o adoratoare a mea și acum o pot observa. Noroc că mi-o scoate Soare.

La 5, Brănișteanu¹⁴⁹ pentru programul de la T.[eatrul] Mic. Îmi face ofertă. Și personală. Peste el Romanescu¹⁵⁰, senatorul pentru d-ra Bonciu, pe care-l refuz. A, dimineața a mai fost Dida Solomon¹⁵¹ pentru angajament. M-am eschivat. Apoi vine Mohr¹⁵², pentru diverse piese de reținut. Apoi Rădulescu-Motru¹⁵³ pentru d-ra Buricescu, pe care am comandat-o pentru

¹⁴⁴ Ion Iancovescu (1887—1966), actor (angajat și director al multor companii teatrale), artist al Teatrului Național. Vechi amic al Rebrenilor (consultă corespondența de la B.A.R., nr. 143 331—143 337, datînd din 1918 pînă tîrziu).

¹⁴⁵ Jeana Popovici, artistă a Teatrului Național.

¹⁴⁶ Aura Buzescu (n. 1894), artistă a Teatrului Național.

¹⁴⁷ „Chateau Briand” (transcris și Chateaubriand), restaurant bucureștean.

¹⁴⁸ Alexandru și Ioana Penescu, amintiți în corespondența de familie (vezi *La lumina lămpii*). Inginerul Alexandru Penescu era director general al Societății de Tramvaie București (S.T.B.). În vara anului 1928 (după concediul petrecut la Herculan), Rebreonii fuseseră oaspeții lor la vila de pe litoral.

¹⁴⁹ De presupus I. Brănișteanu, veche cunoștință a lui L.R. (vezi corespondența de familie din vol. *La lumina lămpii*), director de tipografie, specializat în materiale publicitare.

¹⁵⁰ Ion Romanescu, om politic.

¹⁵¹ Dida Solomon, actriță.

¹⁵² Mohr, din personalul tehnic al Teatrului.

¹⁵³ C. Rădulescu-Motru (1868—1957), filosof și psiholog ; în pofida unor neînțelegeri trecătoare, va fi unul dintre susținătorii romancierului, mai ales pentru primirea lui în Academia Română.

mîine dimineață. Apoi Critico¹⁵⁴, pe care-l reangajez. Apoi Dralex¹⁵⁵, care vrea parale și refuz. Apoi Șoldan¹⁵⁶ de la *Universul* pentru o convorbire. Apoi în sfîrșit Sorbul cu Constantinescu¹⁵⁷. Și cu Sorbul și Paul mergem la „Chateau Briand“, unde cinăm.¹⁵⁸ Mîine seară masă acolo pentru sărbătorirea Teatrului Studio.

Și acuma iar nu pot dormi. S-a făcut 3,1/2.

Vineri, 2 august 1929 [București]

M-am sculat mort de oboseală, fiindcă de-abia pe la 5 adormisem. Am mers apoi direct la minister pentru chestia Venturei și a mea, să-i iau și să iscălesc ordonanțele. Nu s-a putut, nefiind controlorul. Mi le-a adus pe urmă Ventura și i-am dat ordonanța de 2 milioane. La Teatru diverse lucruri curente.

Brănișteanu pentru program. Fixăm. Cu Gusty și Popa¹⁵⁹ distribuția *Mușcata din fereastră*. Apoi masa la „Chateau Briand“, pentru sărbătorirea chestiei cu Teatrul Mic. Acolo mi se aduce d-ra Godeanu¹⁶⁰, o mică actriță frumoasă pentru angajare, recomandată de către Cherciu¹⁶¹.

Sîmbătă, 3 august 1929 [București]

Am dormit mai bine și, sculîndu-mă la 8,1/2, am plecat la 9,1/4 la Teatrul „Mic“ să-l văd cu Plopeanu, inspectorul etc. Apoi la Național diverse primiri, între care acea d-ră Godeanu, colonel Călătorescu etc. Pentru chestia Operei la T.[eatrul] N.[ațional] am trecut la Minister și m-am înțeles cu Brădișteanu. Apoi înapoi la Teatru am primit pe d-na Cruceanu¹⁶² și pe urmă am fost la masă la Ressu¹⁶³ cu Sorbul. Imediat înapoi la Teatru: Albu¹⁶⁴ pentru programe.

¹⁵⁴ Alexandru Critico, actor.

¹⁵⁵ Al. D. Dralex, directorul revistei *Cronica politică și parlamentară* (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 808—142 809, din 1929 și 1930).

¹⁵⁶ C. Șoldan, publicist; îi mai luase un interviu la numirea în fruntea Naționalului (vezi *Addenda*).

¹⁵⁷ Paul Constantinescu, pictor, unul din secretarii Teatrului Național.

¹⁵⁸ În faimosul local de la Șosea, toți se simțeau „acasă“; proprietarul lui, Zghibartz, era căsătorit cu mama lui Paul Constantinescu.

¹⁵⁹ Victor Ion Popa (1895—1946), dramaturg și, mai târziu, director de teatru; cu piesa lui, *Mușcata din fereastră*, s-a deschis stagiunea „Studioului“.

¹⁶⁰ Elvira Godeanu (n. 1904), artistă; după două săptămîni, tînăra îi va scrie de la Vichy (vezi la B.A.R., epistola nr. 143 093 din 16 aug. 1929), după care, în 1930, va fi distribuită în filmul *Ciuleandra*. Afirmată pe scena „Naționalului“, se va număra printre colaboratorii preferați ai scriitorului, în timpul ambelor sale directorate.

¹⁶¹ Virgil Cherciu, publicist.

¹⁶² Lulu Cruceanu, artistă, la acea dată distribuită în piesa *Este Mary Dugan vinovată?*, aflată în repetiție.

¹⁶³ Camil Ressu (1880—1962), pictor; împreună cu soția lui, Celesta, se număra printre prietenii apropiați, ambii fiind adesea întîlniți în familia Rebrenilor. A realizat portretele lui Liviu, Fanny și Puia Rebreanu, toate aflate în colecția acesteia din urmă (vezi și corespondența de la B.A.R., nr. 144 870—144 874, datată între 1929 și 1943).

¹⁶⁴ S. Albu, secretar de redacție la Teatrul Național (vezi corespondența lui cu L.R. din 1928 și 1929, B.A.R., nr. 141 974—141 975).

Duminică, 4 august [1929, București]

La 8 mă scoală telefonul: primul-ministru vrea să-mi vorbească. Am sărit. Mă cheamă să-l văd, dacă se poate imediat. Mă îmbrac etc. Durează vreo trei sferturi de oră. Alt telefon, iar primul-ministru. Spun că sosesc în zece minute. Mă aștepta Vlahide¹⁶⁵ pe scară: vino, că te caut pretutindeni.

Mă întrebă dacă am fost plecat undeva; îi spun că am fost la Orlat, să isprăvesc *Crăișorul*, pe care îi spusese mai demult că i-l închin lui. E romanul lui Horia. Dacă am studiat epoca; da, cele de pe-aici; mai rămîne să văd colecția de stampe a lui Vaida. Dar la Viena am cercetat? Nu... Vaida mi-a spus c-ar fi fost francmason. Crede și el, căci prea s-a ocupat de ei toată Europa etc. Îi fac niște complimente drepte despre opera organizatoare. Mulțumește călduros.

Îmi vorbește apoi despre reorganizarea ministerelor și despre trecerea teatrelor etc. la Ministerul Ocrotirilor Sociale.

— Ministerul întîi s-a numit Ocrotiri Sociale, pentru că socotesc partea aceasta de primordială importanță pentru viitorul României. Pe urmă i s-a adăugat Munca, fiindcă există în toate țările, și apoi Sănătate.

Îmi explică organizarea: Direcția Educației Populare, cu secțiunile propagandă culturală, spectacolele și educația fizică. Trebuie să patru oameni aici, organizatori, entuziaști, specialiști. Să aleg eu ce vreau, fie direcția, fie vreo secție. Răspund: voi cugeta.

Atunci, firește, va trebui să abandonez Teatrul, care totuși îmi va rămîne subordonat de-aproape. Pe cine punem? Poate Eftimiu, care-i bate mereu capul, mai ales prin Mihai Popovici, și care a lichidat o chestie ce o avusese. Eu ce-aș zice? Era și Lugojanu de față. De, n-ar fi rău ca pricepător, dar e administrator fantezist. Îl vei controla. Nu se poate, căci Teatrul se administrează special.

Joi, 15 august [1929]

Am fost după-amiazi la Alba Iulia, să văd locurile unde a fost executat Horia și să consult niște cărți în legătură cu el. Am scris de acolo [lui] Fanny.

Sîmbătă, 24 august 1929 [București]

Teatrul, cu aceleași vizite și răspunsuri. Mereu pentru angajamente, roluri, piese etc. Plictisitor în cele din urmă.

Sîmbătă, 31 august 1929 [București]

Am văzut pe Maniu miercuri. Îmi dăduse oră la 10,1/2. Era într-un consiliu. Au venit apoi diverși: Blank, Vaida, D.R.¹⁶⁶, Halippa¹⁶⁷, Mad-

¹⁶⁵ Mihail Vlahide (1879—1949), funcționar superior la Consiliul de Miniștri, veche cunoștință a scriitorului (numele lui este întîlnit în corespondența Rebrenilor încă din 1918).

¹⁶⁶ D. R. Ioanișescu (1885—1970), jurist și om politic, la acea dată ministru secretar de stat la Interne.

¹⁶⁷ Pan Halippa (1882—1979), poet, publicist și, mai ales, om politic, cu însărcinări în conducerea Ministerului Lucrărilor Publice (ministru ad-interim între 10 nov. 1928 —

gearu, Gafencu¹⁶⁸. Diverse conversații. Pe la 11,1/2 m-a chemat Maniu. I-am citit ce am făcut pentru programul și organizarea Direcției Educației Populare. E de acord cu toate. Îi subliniez că nu vreau să fiu funcționar, că numai din respect și dragoste pentru el primesc asemenea sarcină și pentru că, oricât aș fi de modest, nu văd pe altcineva care să-i poată face față. Îmi mulțumește. Nici el nu vede pe altcineva și de aceea a făcut apel la mine. Crede că pot fi pe viață și să lucrez cu oricine ar urma, deși aceasta va fi târziu. Îi explic chestiile Teatrului și-i arăt ce-am inițiat. Spune că cel pe care îl voi numi va trebui să urmeze indicațiile mele.

Duminică, 1 septembrie [1929, București]

Am fost de dimineață la Teatru pentru o întâlnire cu dr. Voinea, în privința reorganizării ministerelor. Din convorbirile cu dânsul îmi pare curioasă slujba faimoasă ce mi-o oferă Maniu. O direcție într-un minister, ca oricare alta; aș deveni un fel [de] funcționar de carieră, subordonat diverșilor miniștri și cu o leafă ridicolă, în schimbul căreia mi-aș pierde tot timpul. E prea puțin și cred nedemn de mine.¹⁶⁹ Dealtfel Voinea crede la fel, cu deosebirea că, zice, mi s-ar putea face titlul de consilier tehnic, care ar dura numai pe timpul guvernării și mi-ar da posibilitatea să comand și să dirijez direcția peste toți directorii. Să vedem când va veni Moldovanu¹⁷⁰ și voi avea convorbirea definitivă cu dânsul.

Marti, 1 octombrie 1929 [București]

Ieri am avut o nouă conferință la mine la Teatru, cu Iuliu Moldovanu, Mugur și Voinea, pentru organizarea Direcției Educației Poporului. În afara de discuția obișnuită, a venit vorba despre rolul meu de conducător.

Bascov, 15 octombrie [1929], marți

Am sosit aci și m-am apucat de lucru.¹⁷¹ Am sfârșit corecturile la *Adam și Eva*, ed. III¹⁷², și la *Crăișorul*. Acuma să isprăvesc ultimele două capitole, cu prologul și epilogul *Crăișorului*.

13 nov. 1929) și a Ministerului Lucrărilor Publice și Comunicațiilor (ministru între 14 nov. 1929 — 6 iun. 1930). Ca ministru al Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, va cultiva bune raporturi cu L.R. care, ca director al „Educației Poporului”, îi va fi subordonat.

¹⁶⁸ Grigore Gafencu (1892–1957), publicist și om politic, unul dintre conducătorii P.N.Ț., la acea dată secretar general la Ministerul de Externe, ulterior ministru în mai multe guverne.

¹⁶⁹ Judecată lucidă, numai că, prins în vîltoarea combinațiilor administrative, L.R. va accepta funcția de director al „Educației Poporului”, parte componentă a Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (decizia de numire nr. 5953 din 6 febr. 1930).

¹⁷⁰ Iuliu Moldovanu, medic, profesor universitar, la acea vreme subsecretar de stat la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale.

¹⁷¹ La Bascov (sat aflat la marginea Piteștilor), L.R. avea ca gazdă pe Ionel Rădulescu, fratele mai mare al lui Fanny (avocat, deputat țărănist și prefect de Argeș), proprietarul unei ferme în localitate.

¹⁷² Romanul *Adam și Eva*, apărut în 1925, a fost reeditat în 1926, 1927, 1930, 1941 și 1943. Ediția amintită ar fi deci a IV-a. (În legătură cu istoria romanului, consultă *Mărturisiri*; *Addenda*.)

Astă seară însă m-am pomenit brusc cu Ionel¹⁷³. Îmi aduce o veste telefonică de la Plopeanu: că pînă în 24 ore Maniu își va prezenta demisia din pricina reginei Maria și că n-ar fi rău să mă întorc grabnic la București, să fiu de față la desfășurarea evenimentelor.¹⁷⁴ Ionel e agitat și deprimat. O cădere de la putere atît de bruscă evident că ar fi deconcertantă. Parcă nici nu-mi vine a crede. Ar fi numai din cauza neînțelegerii dintre naționali și țărăniști, plus intrigile Stere¹⁷⁵. Sper însă că Maniu va evita dificultățile. În orice caz, eu nu plec pînă nu-mi termin cartea, ca să am cel puțin acest capital în buzunar. Dealtfel Mihai Popovici a demisionat din guvern.¹⁷⁶

Azi a fost aici la masă Stelian Constantinescu¹⁷⁷ de la T.[urnu] Roșu, iar seara consilierul agricol Ianțu de la Sibiu cu fiul său, poet. Am scris și după-amiazi puțin. Sînt pe isprăvite cu *Crăișorul*. Măcar de-ar ieși ceva bun aieveau.

București, marți 22 octombrie 1929

Am isprăvit la Bascov. Am stat o săptămînă încheiată. Am scris ultimul capitol *Crăișorul* și corecturile toate.¹⁷⁸ Am renunțat la introducerea și epilogul, proiectate la *Crăișorul*. Cred că e mai bine să rămîie forma de roman, decît să-i mai vie explicații subiective.

Miercuri, 23 octombrie 1929 [București]

Azi ne-am mutat în casa nouă din str. Take Ionescu 12 (Parcul Inginerilor). Casa drăguță și scumpă.¹⁷⁹ Prima noapte o dormim aici. Mai sînt încă dincolo diverse lucruri.

¹⁷³ Ionel Rădulescu.

¹⁷⁴ Motive de ordin conjunctural îi aminaseră chiar sosirea la Bascov. La 6 oct. îi scria Puieii la Paris: „Cînd am sosit acasă mi s-a telefonat că a murit regentul [Gh.] Buzdugan, despre a cărui boală desigur ai citit și tu prin ziare. Asta îmi cam încurcă socotelile. Marți voiam să plec la Bascov pentru o săptămînă, să-mi isprăvesc corecturile cărții noi și altele vechi.” Situația se complicase între timp; regina Maria își manifestase dorința de a intra în Consiliul de regentă, ceea ce va declanșa opoziția hotărîtă a lui Iuliu Maniu (în locul regentului decedat, va fi numit, în cele din urmă, C. Sărățeanu).

¹⁷⁵ Ca om politic, Constantin Stere sprijinise manevrele reginei de a intra în Consiliul de regentă; la acea dată el încă se mai număra printre conducătorii P.N.Ț. Divergențele de opinie accentuîndu-se, îl vor determina să părăsească acest partid, în 1930, creînd Partidul Țărănesc-Democrat.

¹⁷⁶ Fiind rudă cu noul regent (C. Sărățeanu), Mihai Popovici nu avea dreptul să facă parte din guvern. În locul lui la Finanțe, vor figura, ca subsecretari de stat ad-interim, însuși Iuliu Maniu (15–25 oct. 1929) și Virgil Madgearu (26 oct.—13 nov. 1929), ultimul fiind definitiv ca ministru.

¹⁷⁷ Stelian Constantinescu, profesor-pedagog sibian, cunoscut de L.R. în cercul Lețiției Miron, autor al unei psihologii a copiilor alienați (în scrisoarea de la B.A.R., nr. 142 620, din 25 nov. 1930, va cere directorului „Educației Poporului” o subvenție ca să o publice, invitîndu-l totodată să stea la Castelul din Turnu-Roșii, localitate unde funcționa un așezămînt pentru copiii handicapați).

¹⁷⁸ În tipografie, romanul este cules pe măsura scrierii lui. Autorul, altădată exigent, preocupat de finisarea operii (ceea ce implica, de regulă, *rescrierea* primei versiuni), începe să facă concesiї artistice, graba spunîndu-și cuvîntul.

¹⁷⁹ Vremelnic popas. Cheltuieli mari îl vor determina să părăsească această locuință, la începutul anului 1932.

Atîta doar că a început să răsuflă și în gazetă, firește *Curentul* lui Șeicaru. Într-un articol de duminică trecută Ion Dimitrescu¹⁸¹ mă atacă direct, strecurînd aluzii destul de transparente.¹⁸² De-aici apoi a pornit o răfuială aspră. Soare a intervenit cu un răspuns în gen șeicăresc. Mi l-a citit. Liber să facă ce vrea. *Rampa* n-a vrut să-l publice. Froda îmi spuse că nu l-a publicat pentru că cei de la *Curentul*, drept replică, ar fi lovit în mine. S-a publicat în *Ordinea*.¹⁸³ Și replica a venit într-adevăr adresată mie, murdar: Soare a răspuns din nou mai violent. Șeicaru i-a trimis martori. Azi totuși a fost un articolăș *Momîia de la T.N.*, în care mi se promite romanul vieții și se vorbește de nu știu ce chestie „Michiduță”¹⁸⁴.

Deocamdată nu vreau să ies în arenă. De va continua, voi da în *Dimineața* un singur răspuns, arătînd că viața mea romanțată se poate face acuma spre a servi posterității care cu siguranță o va cerceta și lumina în toate direcțiile.

În definitiv, n-ar fi rău să se spargă odată buba. O droaie de lingăi și scribi au încercat totdeauna să mă țină subt amenințare pentru trecutul meu. Se va astupa gura tuturor, sfîrșindu-se cu toate legendele și murdăriile.

Să vedem urmarea.

Miercuri, 26 decembrie 1929 [București]

Intervalul de o lună a fost deosebit de bogat în felurite mici scandaluri, toate în legătură cu Teatrul.

În *Curentul* a mai continuat cîteva zile chestia „Michiduță”, o intervenție a mea pentru S.S.R., din care vrea să mă scoată gheșeftar etc.¹⁸⁵ O prostie, dar scrisă de Romulus Dianu¹⁸⁶, cel pe care l-am corcolit și ajutat atîta. Ți-e și scîrbă!

¹⁸⁰ Dată fixată de noi pe baza contextului biobibliografic din *Jurnal* (în manuscris textul este deteriorat); între timp se propusese numirea lui L. R. în conducerea direcției „Educației Poporului”

¹⁸¹ Ion Dimitrescu (n. 1898—1983?), ziarist și avocat, redactor la *Curentul*, mai târziu deputat de Cernăuți, semnatarul multor articole caustice cu referiri la directoratele lui L.R.

¹⁸² Vezi Ion Dimitrescu, *Feudalitatea regizorilor*, în *Curentul*, II, nr. 667, 25 nov. 1929, p. 3 („Curentul literar și artistic”).

¹⁸³ Vezi *Între critica autorizată și insulte fără autoritate. O scrisoare a d-lui Soare Z. Soare*, în *Ordinea*, II, nr. 294, 28 nov. 1929 — replică la „exercițiile de prostie și răutate ale copilăndrilor lanșați... în «Critica teatrală»”.

¹⁸⁴ Semnat cu pseudonimul „Tom”, articolul a apărut în *Curentul*, II, nr. 672, 30 nov. 1929, p. 2 („Carnetul zilei”). El se înscrie într-o întreagă campanie de denigrare a scriitorului; cu o zi înainte, în același ziar, apăruse articolul lui Ion Dimitrescu intitulat *Pentru numitul Liviu Rebreanu*. „Chestia” în discuție („Michiduță”), privea niște jocuri pentru copii, pe care S.S.R. ar fi dorit să le exploateze în scopuri financiare.

¹⁸⁵ Articole semnate tot cu pseudonimul „Tom”: „*Michiduță*” *culturalul de la Teatrul Național*, în *Curentul*, II, nr. 673, 1 dec., p. 2; *În jurul lui „Michiduță”*, *Ibid.*, II, nr. 674, 2 dec. 1929, p. 2; *Gheșeftarul de la Teatrul Național*, *Ibid.*, II, nr. 676, 4 dec. 1929, p. 2.

¹⁸⁶ Romulus Dianu (1905—1975), prozator și publicist. După articolese binevoitoare în *Rampa* (XIV, nr. 3385, 3386, 3397, 3417, datate la 8, 9, 24 mai și 16 iun. 1929), va

Concomitent, au început atacuri în alte părți. Haneș¹⁸⁷, pus de Șeicaru, se agață de Direcția culturală în Cameră și vorbește de un fond de publicitate al T.[eatrului] N.[ațional].¹⁸⁸ De-aici notițe în *Universul* și *Dimineața*. Apoi o interpelare a unuia Ilie Rădulescu¹⁸⁹, cu mai multe întrebări, la care se asociază și Ionel Țăranu¹⁹⁰. I-am dat ministrului chiar a doua zi răspunsuri la toate, dar în Cameră nu s-a ajuns încă la nici o dezbateră. La buget, Șeicaru iar s-a agațat de subvenția Teatrului și de direcția culturii...¹⁹¹ Încît dr. Vlad, deputat, îmi spuse alaltăieri la președinția Consiliului: „cel mai atacat director”, fiindcă Șeicaru¹⁹² ar fi ținut pe culoarele Camerii că toată chestia Culturii e făcută numai ca să mi se ofere mie o situație excepțională.

Între timp, vinerea trecută, alt scandal cu premiera *Amorul veghează*¹⁹³ și Leny Caler¹⁹⁴. Am pus-o pe asta să joace. Între actori s-au provocat nemulțumiri: cum să fie luată cu reprezentăția una străină, cînd avem atîtea actrițe? Cu cîteva zile înainte, Călătoreșcu¹⁹⁵ mă anunță că studenții vor face scandal contra Leny Caler. În ajunul premierei însă tot el mă asigură că nu va fi nimica. Seara, după conferința lui Furtună, cînd intră Leny, unul se scoală în parter: „Afară jidanca de la Național”. O mică învălmașeală. Cinci inși sînt scoși afară. S-au aruncat fiole cu gaze puturoase. Alți cîteva pătrund înăuntru. Și aceștia sînt eliminați. Eu m-am retras cu Fanny, Puia și Celesta¹⁹⁶ în salonaș. N-am fost prea viteaz, poate dimpotrivă, fiindcă ele îmi cereau insistent să nu ies, crezînd că voi fi eu atacat sau că scandalul are proporții mari. Am mai stat în sală o jumătate de act.

Ziarele s-au sesizat. Scandalul se întinde. Circulă zvonul că autorii morali și instigatorii ar fi¹⁹⁷ Victor Eftimiu, Corneliu Moldovanu etc. Directorul Siguranței îmi spune că și Eftimiu. Incurcătura mare. Voi face o

trece la panegiric (*Liviu Rebreanu: Omagial*, în *Rampa*, XIV, nr. 3420, 20 iun. 1929), pentru ca apoi să se situeze, la *Curentul*, de cealaltă parte a baricadei. La începutul campaniei, el se folosește de pseudonime sau publică articole nesemnate (în aceeași otravă se amestecă și cerneala lui Cezar Petrescu, cu comentarii semnate „Ion Dariu”, sau „Yago”, ca și a lui I. Dimitrescu). Aflîndu-se sursa exactă a atacurilor gazetărești, începînd cu mai 1930, R. Dianu își va semna articolele sale denigratoare.

¹⁸⁷ Vasile V. Haneș (1886—1962), profesor și avocat, deputat național-țărănist, fost chestor al Camerei deputaților.

¹⁸⁸ În ședința Camerei, V. V. Haneș cere verificarea gestiunii Teatrului Național, mai ales a fondului alocat publicității și pensiilor, apreciînd totodată că subvenția acordată de stat teatrului Mariei Ventura este exagerată.

¹⁸⁹ Ilie Rădulescu, publicist, viitor conducător al ziarului *Porunca vremii*, publicație profascistă.

¹⁹⁰ Ionel Țăranu, actor, om politic și gazetar.

¹⁹¹ Direcția Educației Poporului.

¹⁹² Vezi *Gestiunea Teatrelor Naționale în discuția Parlamentului*, în *Curentul*, II, nr. 683, dec. 1929.

¹⁹³ *Amorul veghează*, piesă de Robert de Flers și Armand de Caillavet, pusă în scenă la „Studio”.

¹⁹⁴ Leny Caler nu făcea parte din personalul artistic al „Naționalului”, fiind distribuită special în această piesă (alături de Ana Luca, Marietta Sadova, Alex. Critico, G. Stănescu, I. Finteșteanu).

¹⁹⁵ Colonelul Călătoreșcu Radomir de la Prefectura Poliției Capitalei.

¹⁹⁶ Celesta Ressu.

¹⁹⁷ Text degradat în *Jurnal*: cu greu se mai pot reconstitui inițialele: „P.I.”.

anchetă. Am primit¹⁹⁸ să se dezvinovățească de față cu Plopeanu. Cere anchetă severă. Se va face. Froda se agită. Leny asemenea. Kirîțescu ar profita să iasă el director. Intrevedere cu D.R. Ioanițescu, Nicoleanu¹⁹⁹ și Călătorescu. Suspend reprezentările duminică și luni. Celelalte le garantează ministrul și poliția. Azi primesc o scrisoare în care mă amenință cu devastarea casei și împușcarea. Am trimis-o Siguranței²⁰⁰. În familie agitație.

Alaltăieri am fost la Maniu. I-am oferit *Crăișorul*, ediție [pe hîrtie] japoneză. Mi-a mulțumit foarte mișcat. „Nu sînt vrednic“, zice. A citit și dedicația, tipărită și pe cea scrisă, mereu mișcat și strîngîndu-mi mîna. Pe urmă îi spusei că aș vrea să-i vorbesc, dar să găsesc cîteva minute mai libere. M-a întrebat dacă sînt aici de sărbători? Atunci vom lua odată masa împreună sau un ceai și vom sta de vorbă, mai mult despre toate.

În salon m-a luat Halippa cu basarabienii lui, cu Miță²⁰¹ și Codreanu²⁰² etc. Admirație. Crișan²⁰³, Caloianu etc.²⁰⁴

¹⁹⁸ Text degradat în *Jurnal*.

¹⁹⁹ Generalul Eraclie Nicoleanu, prefectul Poliției Capitalei.

²⁰⁰ Consultă ciorna scrisorii către Siguranță, aflată la B.A.R., nr. 144 601, datată 26 dec. 1929.

²⁰¹ Miță, deputat național-țărănist din Basarabia.

²⁰² Moș Ion Codreanu, deputat național-țărănist din Basarabia.

²⁰³ Crișan, funcționar superior la Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor (condus, între 14 nov. 1929 și 6 iun 1930, de Pantelimon Halippa).

²⁰⁴ Noianul preocupărilor administrative joacă un rol nefast în propria creație a prozatorului. Cu excepția *Crăișorului* (scris între scandaluri și amenințări felurite), a citorva articole și a unei reeditări (*Pădurea Spînzuraților*, ed. a V-a), bibliografia operei rebreniene este sleită în 1929. Un singur eveniment reține atenția: începerea traducerii creației peste hotare (în Franța, *Ciuleandra*; în Cehoslovacia, *Ion*; în Italia, *Servilia*). Comentate favorabil în presa românească, tălmăcirile explică, pe alocuri, substratul diverselor atacuri îndreptate împotriva scriitorului.

101, 2 ianuarie 1930, București

Am primit o anonimă amenințătoare, dar s-a jucat în liniște *Amorul veghează*, deși cu puternică pază polițienească. Firește, cancanurile au continuat. Ziarele străine au înregistrat cu mari exagerări afacerea, iar aici se caută autorii morali. Kirîțescu ia ofensiva la *Cuvîntul* împotriva lui Eftimiu etc. S-a dus la Maniu să-i ceară direcția Naționalului. După sărbători fac anchetă la Teatru spre a găsi pe vinovați; ascult pe mai mulți, care însă nu pot spune nimica precis.

În sărbători am avut la masă mai mulți, între care și soții Soare, la care am luat apoi masa peste cîteva zile cu soții Kirîțescu și Ghermani¹. Toți îmi băteau capul să nu plec de la Teatru etc. Am refuzat. Froda îmi spune, după comitetele reunite de la 30 dec., că prin Vinea a aflat că Eftimiu vine la Teatru la 3 ianuarie. Bine.

În ajunul Anului nou, pe la 5 d.a., Eftimiu îmi telefonează că i-a ieșit numirea. Sînt tablou. Nu știam nimica. Cine i-a făcut-o? Răducanu². Mă întîlnesc cu el la „Cartea Românească“, mă pupă, mă felicită și zice că a doua zi să-l instalez. Refuz. Sînt la revelion la Ressu, voi sta tîrziu și nu pot merge. Atunci să fie poimîine. Bine. Îmi dă explicații că a grăbit numirea pentru că era lucrat și primejduit. Îi dau întîlnire în ziua de Anul nou, la Teatru, să mai vorbim. În ziua de Anul nou, la 4 d.a., după ce am revelionat pînă la 6 dim., lucrez la Teatru cu Mugur, pentru încadrările personalului din Direcția mea de la minister. La 6 vine Buzescu³, Froda, Soare. Acesta din urmă zice că vrea să plece din Teatru, ca să nu fie sub Eftimiu, să-l numesc director la Cluj. Apoi vine Eftimiu. De vorbă despre fleacuri.

¹ Mezzo Ghermani (amintit în cercul oamenilor de teatru și la 27 ian. 1932).

² Ion Răducanu, economist, profesor universitar, subsecretar de stat la Ministerul Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale (10 nov. 1928—13 nov. 1929), la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (14 nov. 1929—6 iun. 1930), la Ministerul Finanelor (7—13 iun. 1930), la Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor (19 nov. 1930—18 apr. 1931), deputat și senator național-țărănist (la B.A.R., scrisori către L.R. nr. 144 268—144 270, datate între 1929 și 1940).

³ Alexandru Buzescu, om de afaceri, soțul artistei Aura Buzescu, director administrativ al Societății „Letea“ (la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 439—142 442, datată între 1929 și 1944).

Seara mi-am făcut discursul de adio, în vreme ce Sorbul cu Fanny se desfătau la radio. N-am putut dormi.

Azi dim. mă cheamă urgent Moldovanu la minister. E indignat de cele ce s-au întâmplat. Nu vrea să asiste. Mă roagă să nu mă supăr.

Răducanu îmi spusese de aseară că m-a căutat vreo două zile. Minciună, firește. Îl așteptam acuma, căci Eftimiu nu l-a putut aduce. Eftimiu a făcut convocarea actorilor. Mergem pe scenă, unde sînt adunați toți. Vorbesc eu înțîi. Eftimiu mi-a cerut să văză ce vorbesc, ca să știe ce răspunde, și mă roagă să renunț la un pasagiu; am refuzat, firește. Apoi vorbește ministrul.⁴

La 6 d.a. lucrez cu ministrul la încadrări.

Și iată cum s-a sfîrșit cu Teatrul Național. Seara Buzescu vine acasă la mine, pentru convenția cu Ventura. Spune că am vorbit foarte frumos și demn. Da!

Luni, 20 ianuarie [1930, București]

Toate fleacurile teatrale tot mă mai urmăresc. Sînt micile și mai-marile intrigi, care caută să se infiltreze între mine și Eftimiu, spre a se răzbuna diferite socoteli. Astfel Froda, Kirîțescu, Soare etc. mă întrețin sub diverse forme cu gafele lui Eftimiu, cu bîrfeli și înjurături la adresa mea, pe care le-ar debita în diferite ocazii. Chiar și alții mai mici ca Negrea⁵, Verești etc. îmi transmit vești cam la fel. Le-am tăiat destul de aspru, chemînd pe Eftimiu la masă, firește după ce s-a invitat el însuși cu multă insistență. Masa aceasta a fost plină de bîrfeli, bineînțeles, care însă rămîn aici. Evident, nu mă prăpădesc după Eftimiu, știu că e ordinar, că nu mă înghite, că mă bîrfește, dar nici nu pot servi eu drept unealtă a altora. Socotelile mele cu el le voi aranja cînd voi crede eu oportun. Și acest moment va veni, negreșit.

Plopeanu a căzut în desperare că Eftimiu vrea să-l scoată de la Teatru. Madgearu ar fi spus că el sabotează comercializarea⁶. Mă roagă să-l apar. Ceea ce voi și face. Dar cu toată discreția necesară.

Am fost la diferite baluri și ceaiuri. Mondenism pentru lansarea Puicuii. Are succes mare pretutindeni, căci într-adevăr e o fată excepțională.

Azi, la 6 d.a., am prezintat subsecretarului de stat, prof. Moldovanu, personalul superior al direcției mele. A spus el cîteva cuvinte inteligente și

⁴ Vezi Solemnitatea instalării noului director al Teatrului Național. Cuvîntările d-lor ministru Răducanu, Liviu Rebreanu, V. Eftimiu și C. Nottara, în *Rampa*, XV, nr. 3586, 4 ian. 1930, p. 4. Reținem din ideile expuse de L.R.: „Nimic nu e mai stabil decît provizoratul”; „Nu și-a făcut iluzii și de aceea nu pleacă decepționat”. Vezi și *Instalarea noului director al Teatrului Național*, în *Curentul*, II, nr. 703, 4 ian. 1929, p. 2. (Știrea schimbării direcțiunii pătrunsese în presă și mai devreme: *D. Victor Eftimiu, director al Teatrului Național*, în *Curentul*, II, nr. 702, 2 ian. 1929, p. 16.)

⁵ Nicolae Negrea, casier al Teatrului Național, totdeauna binevoitor, va rămîne în cercul colaboratorilor fideli scriitorului.

⁶ Referire la noul regim propus pentru instituțiile de spectacole, care, din punct de vedere economic, urmau să fie asimilate întreprinderilor comerciale, priej de mari nemulțumiri în lumea teatrului. Vezi Ioan Massoff, *Noul regim al teatrelor subvenționate de stat*, în *Rampa*, XV, nr. 3604, 27 ian. 1930, p. 1—2 (unde se află și precizarea că L.R. figurează în comisia de reorganizare a teatrelor); *Noul regim al teatrelor și operelor naționale* în *Universul*, XLVIII, nr. 104, 10 mai 1930, p. 1 (articol de fond), precum și *Comercializarea teatrelor naționale și a operelor*, *Ibid.*, XLVIII, nr. 106, 14 mai 1930, p. 8.

eu i-am răspuns prin cîteva fraze, fiindcă era grăbit să plece la Consiliul de Miniștri. Pe urmă am rămas eu cu ei; șefilor de serviciu le-am citit programul de lucru. Pentru poimîine e fixată inaugurarea oficială, la care va participa primul-ministru și poate prințul Nicolae. Programul definitiv îl vom stabili mîine. Deocamdată aflu de la Froda că azi *Curentul* m-a înjurat. Nici n-am citit. Probabil că va continua. E campania de denigrare.⁷ Voi răspunde la ea cînd îmi va veni bine.

Vineri, 24 ianuarie 1930 [București]

Venim de la reprezentația *Boris Godunov*⁸ cu Șaliapin⁹. Am fost în loja direcției cu d-na Madgearu și sora ei. Au mai fost Mihalache și Răducanu.

Miercuri a fost instalarea mea la Direcția Educației Poporului. Interesant. Maniu mi-a făcut mari elogii.

Ieri seară mi s-a dat un banchet de către cei de la Teatru, vreo patruzeci de oameni feluriti, fără discursuri, dar foarte simpatic. Apoi am trecut la „Cina”, apoi la „Pagoni”. În sfîrșit, un mondenism teribil.

Marți, 11 februarie 1930 [București]

Cîte nu s-au întâmplat de cînd n-am mai scris? Prin ce furtuni violente n-am trecut? Și chiar azi, în mijlocul căror hărțuiri mă mai găsesc, din care nu știu cum voi mai ieși?!

Șeicarul cu *Curentul* lui a continuat permanent atacuri din ce în ce mai triviale la adresa mea.¹⁰ Rădulescu-Motru¹¹ a făcut o interpelare în Senat, secondat de Bianu¹², asupra „Educației Poporului”. Ziarele mai toate au mers

⁷ Într-adevăr, *Curentul* continuă să întrețină o atmosferă de neîncredere față de scriitor, considerat vinovat de insuccesul unor piese puse în scenă la Teatrul Național. Scarlat Froda se referea la cronică spectacolului *Oameni feluriti* (piesă de Anton Holban), apărută în *Curentul*, III, nr. 718, 20 ian. 1930, p. 3. Cu două zile înainte, același ziar făcuse cronică piesei *Menaj de artist* (de Paul I. Prodan), cu aceleași aluzii răutăcioase la directoratul lui L.R. De asemenea, în ian.-febr. vor fi publicate și alte articole denigratoare, reacție la numirea lui L.R. în fruntea „Educației Poporului”.

⁸ Operă de Musorgski (1839—1881), inspirată după tragedia, cu același titlu, de A. S. Pușkin (1799—1837).

⁹ Teodor Șaliapin (1873—1938), bas-bariton rus.

¹⁰ Sub titlul *Educația Poporului*, Cezar Petrescu semnează în *Curentul* (III, nr. 729, 31 ian. 1930, p. 1) un articol presărat cu ironii la adresa noului director. Cu pseudonimul „Joel”, același jurnal (III, nr. 732, 3 febr. 1930, p. 2) publică articolul *D. Liviu Olivian Rebreanu*, înțesat cu acuze menite să demonstreze lipsa de patriotism a scriitorului.

¹¹ C. Rădulescu-Motru își exprimă mirarea că Direcția Educației Poporului a fost subordonată Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, locul ei fiind în cadrul Ministerului Instrucțiunii. Cheltuielile îi par enorme: 5 milioane pentru salarizarea personalului și 15 milioane pentru diverse acțiuni. Fondurile alocate ar fi putut sprijini rezolvarea unor cerințe acute ale învățămîntului secundar (premiu profesorilor, bibliotecă, difuzarea lucrărilor literare în școală, asigurarea controlului sanitar al elevilor etc.). Ajutorarea scriitorilor „trebuie făcută cu discreție, abilitate și în proporție cu veniturile generale ale statului” (cf. *Corpurile legiuitoare*, în *Universul*, XLVIII, nr. 23, 31 ian. 1930, p. 6).

¹² Ioan Bianu (1856—1935), filolog, profesor universitar, președinte al Academiei Române. În alocuțiunea lui menționează, între altele: „Ați scos un scriitor de talent de la menirea lui firească, ca să-l puneți să facă un lucru pe care nu-l cunoaște. Cînd Aca-

împotriva acestei organizații. Se părea că pe de o parte sînt atacat eu spre a se lovi în ideea însăși a unei Direcții a culturii. Atacurile acestea ar fi mers suportabile. Iată însă că aflu că, pentru adunarea generală S.S.R., mi se pregătesc alte atacuri dirijate de către Gregorian. Și, într-adevăr, duminică, 2 februarie — după ce dimineața prezidasem un juriu de frumusețe —, după-amiazi, la adunare, Gregorian pornește atacul: că n-am lichidat o sumă de la Cătunaru¹³ pentru cărțile poștale. E huiduit. Urmează unul Vlădescu¹⁴, care citește acuzațiile de anul trecut din *Îndreptarea*, pe care nu le-aș fi dezmințit.¹⁵ Pun chestia de încredere. Sînt 33 pentru mine și 13 contra. Adunarea continuă în liniște. La sfîrșit, în vreme ce se votau membri noi, Caton Theodorian îmi spune că Gregorian amenință că va aduce parchetul. Enervat și plictisit, la sfîrșitul ședinței mulțumesc tuturor și declar că demisionez. Caton și Corneliu, în numele comitetului, se asociază. Adunarea protestează: nu se poate. Eu insist și anunț altă adunare pentru 16 februarie.

Și de-atunci injuriile cele mai grosolane se țin lanț. A doua zi *Curentul* publică dare de seamă¹⁶, citînd punctele din *Îndreptarea*. Marți *Universul*¹⁷ de asemenea, plus articol de pagina I; *Vîitorul* are o notiță urîtă¹⁸, *Dreptatea*¹⁹ răspunde. *Vîitorul* ripostează, reluînd punctele.²⁰ A ținut vreo trei zile cu astea. Miercuri sau joi am fost la Maniu, care m-a primit admirabil, m-a încurajat, m-a îmbărbătat. Dar atacurile au mai continuat. Vineri s-au

demia tînjește din lipsă de fonduri, iar Casa Școalelor aproape dispăre, e o eroare să improvizăm asemenea instituții, menite la eșec" (*ibid.*). La B.A.R. se află corespondența sa cu L.R. (nr. 142 205—142 219, emisă între 1925 și 1931), precum și epistolele primite de la romancier (nr. 59 630—59 633, dateate între 1929 și 1930), publicate în vol. *Scrisori către Ioan Bianu*, II, ediție de Marieta Croicu și Petre Croicu.

¹³ Petre Cătunaru, publicist cu care L.R. a întreținut raporturi amicale (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 501—142 508, datată între 1925 și 1928).

¹⁴ G. M. Vlădescu (1885—1939), prozator (vezi corespondența cu L.R. la B.A.R., nr. 145 627—145 629, datată între 1925 și 1931).

¹⁵ Solicitînd totodată președintelui S.S.R. „să se disculpe" (cf. *Procesul de la Soc. Scriitorilor Români*, în *Universul*, XLVIII, nr. 28, 6 febr. 1930, p. 1).

¹⁶ Vezi *Scandalul de la S.S.R. Adunarea generală a scriitorilor discută chestiuni de resortul parchetului. Demisia d-lui Liviu Rebreanu*, în *Curentul*, III, nr. 733, 4 febr. 1930, p. 4 („Ultima oră"). Subtitluri: *D. Rebreanu acuzat de delapidare; Cuvîntul d-lui Rebreanu; Cazierul d-lui Rebreanu; Un scandal înăbușit.*

¹⁷ Vezi *Scandalul de la adunarea Societății Scriitorilor Români. Domnul Liviu Rebreanu forțat să demisioneze. Grave acuzații aduse președintelui S.S.R.*, în *Universul*, XLVIII, nr. 27, 5 febr. 1930, p. 7. Acuzația lui George Gregorian („falsificarea scriptelor și bilanțului societății") se face concomitent cu prezentarea unei chitanțe prin care L.R. confirmă, în numele S.S.R., primirea sumei de 41 000 lei, netrecută în scripte). Răspunsul lui L.R.: n-a predat banii, așteptînd și alte sume pentru a le depune global.

¹⁸ Și totuși mai temperată, în comparație cu articolele precedente: vezi *Adunarea Societății Scriitorilor Români*, în *Vîitorul*, XXII, nr. 6594, 4 febr. 1930, p. 4. Între altele, oferă date interesante despre ordinea de zi a adunării din 2 febr. 1930 (s-a dat descărcare Comitetului și s-a votat bugetul pe 1930; reînnoirea mandatului încredințat lui Gh. Adamescu, V. Savel și N. Budurescu, pentru redactarea proiectului Casei de pensii a S.S.R.; raportul lui Perpessiciu despre înființarea unei edituri a S.S.R. și numai apoi incidentul provocat de G. Gregorian).

¹⁹ În realitate, *Dreptatea* (IV, nr. 696, 5 febr. 1930, p. 3) nu face altceva decît să reia articolul din *Vîitorul*. L.R. se iluzionează contînd pe sprijinul presei național-tărăniste, mult mai prudentă în fața scandalului iscat.

²⁰ Din consultarea presei s-ar fi cuvenit reținute articolele: *Adunarea generală a Soc. Scriitorilor Români*, din *Rampa* (XV, nr. 3611, 4 febr. 1930, p. 4), în care accentul

potolit. Prieteni au făcut o moțiune pentru mine, pe care s-o semneze scriitorii și intelectuali.²¹

Duminică și luni am fost la Iași cu o conferință la Ateneul Tătărași. Aseară m-am întors și azi s-au reluat murdăriile.

Ministrul Moldovanu, cu care am lucrat azi, îmi spune c-a auzit că Șeicaru vrea să aducă chestia și în Cameră și să-i dau oarecare note, ca să poată răspunde imediat. Nu știu dacă, prin aceasta, n-a vrut, sub o formă delicată și deghizată, să-mi ceară lămuriri pentru el?!

Unul Fortunescu²², un fel de gazetar care-mi furnizează informații secrete, fiind prieten cu Vlădescu și, în orice caz, bine informat asupra celor ce [se] fac de către dușmanii mei, îmi spune că Nichifor Crainic a iscalit o hîrtie împotriva mea, împreună cu Gregorian, Foti, Al.-George, Karnabat, Vlădescu etc. Zice c-ar fi vreo douăzeci. Acuma seara îmi telefonează că mine apare în *Curentul* ceva contra mea, apoi joi va fi ceva în *Epoca* iscalit de Calimachi²³, iar duminică în *Universul*, semnat de Gregorian. Informațiile lui au fost în general foarte bune. Așa mi-a spus că trebuie să apară dăunazi în *Universul* ceva; n-a apărut, dar Froda mi-a spus că a intervenit Ar. Blank și nu mai apară nimic. De asemenea mă vestise că sîmbăta trecută avea să iasă ceva în *Epoca*. N-a apărut, pentru că Blank a vorbit cu Gr. Filipescu²⁴. Acuma să vedem noile informații. Dealtfel și la *Curentul* îmi spusese Plopeanu că a încetat campania, că așa îi spusese Șeicaru. Totuși Froda îmi spune că duminică iar m-a înjurat Dimitrescu.

Mă hărțuiește mult afacerea asta. Toți rîvnesc să dezgroape faimoasa mea închisoare de la Văcărești, de acum 20 ani. Am fost la Papadopol²⁵ și mi-am văzut fișa. E o condamnare de trei luni pentru deturnare de fonduri²⁶. O știam. Acuma acești vrăjmași umblă să o publice, ca să mă compromită și să mă prăbușească de pe pedestalul pe care stau. Fortunescu îmi spune că Crainic vizează „Direcția Educației Poporului", că umblă să facă listă de comitet cu Corneliu Moldovanu.

cade pe faptul că L.R. a primit votul de încredere al scriitorilor; *Procesul de la Soc. Scriitorilor români*, din *Universul* (XLVIII, nr. 28, 6 febr. 1930, p. 1), care reia „cazul" cu subtitlul: *Ce face d-l Rebreanu? Dezminte sau recunoaște* (solicitînd guvernului să intervină); *Cine este „Educatorul Poporului!"*; în *Curentul* (III, nr. 735, 6 febr. 1930, p. 2, „Carnetul zilei"), cu trimiteri la articolele din *Vîitorul* și *Universul*; *Pantabuză morală, pentru Olivian Liviu Rebreanu*, publicat în *Curentul* (III, nr. 736, 7 febr. 1930, p. 2, „Carnetul zilei").

²¹ O moțiune scriitoricească. În ziua alegerilor la S.S.R., în *Curentul*, VI, nr. 1740, 24 febr. 1930, p. 2.

²² Dumitru Stănescu-Dețeste (n. 1902), gazetar, care, între multe pseudonime, a semnat în presă și cu numele de Dinu Fortunescu.

²³ Scarlat Calimachi (1896—1975), poet, dramaturg și publicist; el va publica, într-adevăr, în *Epoca*, articolul anunțat de Fortunescu (de reținut un amănunt important: cu cîteva luni în urmă, L.R. refuzase angajarea Didei Solomon, soția lui Scarlat Calimachi, în trupa „Naționalului"). Atitudinea lui este reprobabilă, cu atît mai mult cu cît se înscrie împotriva unui curent de opinie favorabil scriitorului. La polul opus, Alexandru Sahia va încerca apropierea romancierului de forțele revoluționare.

²⁴ Grigore Filipescu (1886—1938), avocat, deputat și senator, ultimul director-proprietar al ziarului *Epoca* (București, 1885—1889, 1895—1938).

²⁵ Papadopol, judecător, cu care L.R. a întreținut raporturi amicale.

²⁶ Vezi *Memoriul* din 1910 (*Addenda*), precum și articolul *Un ultim răspuns* (*Addenda*).

Cred că va trebui să lichidăm definitiv chestia asta. Și poate că cel mai bun lucru va fi să o fac prin Parlament, să se spargă definitiv buba. Am să fac un memoriu pentru Moldovanu, amănunțit, în care să-i arăt tot trecutul meu, toată opera mea. Zbuciumarea asta permanentă nu mai poate dura. Nici nu pot sta veșnic cu o sabie a lui Damocle deasupra capului meu, ca orice derbedeu să mă poată insulta în public fără a-i putea da răspunsul cuvenit.

Am să mai chibzuiesc și să văd cum și ce e de făcut.

Joi, 13 februarie [1930, București]

Ieri iar a fost în *Curentul* un articol iscălit de Dianu, ceva mai civilizat ca ton.²⁷ Aseară premieră la Național. Lume multă. Conversații diverse. Azi în *Curentul* o poezie de bietul Gregorian cu insulte atât de grosolane, încât nici nu merită să fie reținute.²⁸ La amiazi m-a chemat ministrul să-mi spuie că deunăzi, la Cameră, un deputat i-a spus că Șeicaru vrea să interpeleze asupra „Educației” și a mea. Să-i dau ce cred eu ca să poată răspunde imediat, dacă s-ar întâmpla într-adevăr ceva. Îi voi face.

La masă Plopeanu, care-mi spune că s-a întâlnit cu Șeicaru, care s-a jurat că nu mai apare absolut nimic, indignat și el de țiganie.

Seara îmi telefonează Fortunescu că Crainic are mâine întâlnire cu ciracii lui și că azi a fost o interpelare în Senat cu mine. Am lucrat seara cu Moldovanu și nu mi-a spus nimica. Poate nu știa? Sau se jena să-mi spuie? Voi vedea mâine. Dealtfel nici Bucuța sau Mugur nu mi-au spus. Poate nici ei n-au știut?

Vineri, 14 februarie [1930, București]

Intr-adevăr, spionul meu e corect: interpelarea s-a produs. Un oarecare Varlam²⁹, despre care aflu că ar fi prieten bun cu Șeicaru. Altfel, în cursul zilei nimic deosebit. Ordonanța lui Mircea Rădulescu am oprit-o, fiindcă mă înjură acuma și el. Răducanu zice că vine să citim legea teatrelor; a amînat la 6 d.a. și n-a venit. În schimb, Periețeanu³⁰, căruia îi dau o gratificație pentru lege.

²⁷ Cf. Romulus Dianu, *Alarma scriitorilor*, în *Curentul*, III, nr. 747, 13 febr. 1930, p. 1. Revenind asupra „fraudei” de la S.S.R., el face un apel la scriitori să vină la adunarea generală din 16 febr. 1930, întrucît, potrivit statutului, trebuie să fie prezenți cel puțin 106 membri pentru luarea unor decizii definitive.

²⁸ În numerele din 13—14 febr. 1930 ale ziarului *Curentul* nu figurează nici o poezie de G. Gregorian (de presupus că a apărut într-o altă publicație).

²⁹ Aurel Varlam, deputat majoritar; în ședința Camerei din 13 febr. 1930 face o interpelare „asupra numirii d-lui Liviu Rebreanu în înalta demnitate de director al «Educației Poporului», în legătură cu ultimele revelațiuni ale presei relative la persoana morală a d-lui Rebreanu și cu recentul scandal de la S.S.R., unde d-sa a fost pus în cauză” (cf. *Corpurile legiuitoare*, în *Universul*, XLVIII, nr. 36, 15 febr. 1930, p. 6).

³⁰ Gr. I. Periețeanu (1879—1959), poet și jurist, deputat și mai târziu vicepreședinte al Adunării Deputaților (20 iun. 1930—15 nov. 1930, 17 nov. 1930—30 apr. 1931), ministru al Comunicațiilor în cabinetul Al. Vaida-Voevod (7 iun. 1932—11 aug. 1932), membru în Comitetul de conducere al S.S.R., director al Teatrului Național (iul. 1930). Cu L.R. a întreținut relații prietenești.

Comitetul S.S.R. în plen, afară de Savel, mi se arată foarte prieten și solidar. Fortunescu îmi aduce lista comitetului Crainic și date despre Vlădescu. Măine plec la Sinaia. Voi face memoriul pentru Moldovanu. Voi face și două cărți din el. Dacă am ieșit în public cu micile mele drame intime, baremi să profit sentimental și material după ele.

Joi, 27 februarie [1930, București]

Scandalurile se țin lanț. Campania contra mea continuă concentric, dusă de tot felul de elemente, cîțiva scriitori și ziarele opoziției. Sînt azi cel mai atacat om din România. Atacuri murdare care atentează mereu la cinstea mea, la descalificarea mea. E vădit că se caută pur și simplu scoaterea mea din viața publică, adică din viața socială și politică. Atacul început la S.S.R. caută să fie continuat spre a mă debarca de la „Educația Poporului”.

Mi se pare că sînt și cel mai dușmănit scriitor de azi. Astea sînt reversele gloriei. *Curentul* a introdus campania și a susținut-o îndelung. Acolo au putut să răsufle țigăniile scriitorilor șantagiști. Apoi a venit Motru, punînd dăscălimea contra mea din pricina „Educației”. Insulte triviale însă au fost opera scriitorilor. Puțini, mărunți, dar scriitori. Prin toate ungherele caută să mă hărțuiască. Aflu că Scarlat Calimachi a publicat în *Epoca* lături multe.³¹ N-am citit. Firește, vine și reacțiunea. Argezi, Camil Petrescu, Perpessicius și alții, neștiuți, prin diferite organe mă apără. Lupta însă a mers crescînd pînă la adunarea S.S.R. de duminică trecută.³²

³¹ Cu semnătura Odo Basca (pseudonimul lui G. M. Vlădescu), *Epoca* (I, nr. 310, 13 febr. 1930, p. 1), a publicat mai întîi articolul *Toleranță inadmisibilă. În jurul scandalului de la Societatea Scriitorilor Români*. A doua zi, Scarlat Calimachi semnează *Cazul Rebreanu. Scrisoare deschisă d-lui prim ministru Iuliu Maniu* (*Epoca*, I, nr. 311, 14 febr. 1930, p. 1), cerînd luarea unor măsuri urgente împotriva conducătorului „Educației Poporului”, care, ca cetățean, ar sta „dedesubtul tuturor scăderilor și e consumatorul tuturor păcatelor”. Cu semnătura Odo Basca, *Cazul Liviu Rebreanu* este reluat în revista *Orientări*, I, nr. 1, 1930, p. 22—23.

³² Între manifestările de protest împotriva campaniei de denigrare a romancierului, moțiunea celor 92 de scriitori și oameni de cultură rămîne cel mai semnificativ act de solidarizare a breslei conduse de L.R. Între semnatari: T. Argezi, F. Aderca, G. Bacovia, C. Baltazar, I. Barbu, I. A. Bassarabescu, N. Băzaria, Zaharia Bărsan, M. Beza, H. Blazian, E. Botez, D. Botez, Gh. Brăescu, Em. Bucuța, I. Buzdugan, M. Caragiale, M. Celarianu, Em. Ciomac, A. Clarnet, N. Condiescu, M. Damian, Radu Demetrescu, Șt. Dimitrescu, N. Dunăreanu, C. S. Făgețel, Elena Farago, N. Kirieșcu, E. Lovinescu, A. Maniu, T. Măinescu, Claudia Millian, I. Mironescu, Mărgărita Miller-Verghy, Sanda Movilă, G. D. Mugur, T. Mușatescu, D. Nanu, I. Nădejde, P. P. Negulescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Cincinat Pavelescu, D. D. Pătrășcanu, Camil Petrescu, I. Petrovici, Perpessicius, V. I. Popa, Al. Philippide, Dr. Protopopescu, M. Ralea, C. Răuleț, G. Rotică, I. M. Sadoveanu, Isabela Sadoveanu, M. Sevastos, I. Sîngiorgiu, M. Sorbul, Al. Stamatiad, Z. Stancu, D. I. Suchianu, D. Teodorescu-Braniște, C. Theodorian, M. Tican-Rumano, V. Timuș, A. Toma, G. Tojirceanu, G. Tutoveanu, Bogdan Varvara, I. Vasilescu-Valjan, I. C. Vissarion T. Vianu, N. Vlădoianu și alții. Protestul a fost tipărit în presă cu o zi înaintea adunării generale a scriitorilor (care a avut loc la 24 febr. 1930, la sediul din str. General Berthelot nr. 18). Vezi, în afară de *Cuvîntul* citat mai sus (VI, nr. 1740, 24 febr. 1930, p. 2), și articolul *Alegerile de la S.S.R. Scriitorii susțin prin moțiune președinția d-lui Liviu Rebreanu*, în *Rampa*, XV, nr. 3628, 24 febr. 1930, p. 1. Același cotidian anunță a doua zi după alegeri: *S.S.R. relege președinte pe d. Liviu Rebreanu, cu peste două treimi*, în *Rampa*, XV, nr. 3629, 26 febr. 1930, p. 4.

Cînd m-am întors de la Sinaia am aflat că Crainic a spus, chiar la „Educație“, de față cu Mugur, Furtună și Voiculescu³³ că dacă voi îndrăzni să mai candidez la S.S.R. are să mă dea el afară și de la Direcție. În aceeași zi a venit Măciucescu să mă puiе în gardă că Crainic, prin candidatura lui la S.S.R., urmărește „Direcția Educației“. Camil Petrescu de asemenea spune că nu se poate să abandonăm lupta și trebuie să respingem orice fel de compromis cu Crainic, deoarece izbînda va fi a noastră. Astfel la comitetul de marți am declarat că nu mai înțeleg nici un fel aranjament cu Crainic.

Au urmat adunările de semnături pe moțiunea făcută în favoarea mea, iar sîmbătă seara la comitet s-au hotărît rolurile pentru adunarea de a doua zi. Se va da lupta în plin. Seara a fost o masă a Pen-Clubului. La sfîrșit, din îndemnul lui Vianu³⁴, am rămas să stau de vorbă. Eftimiu propune ca a doua zi să fie pace, Crainic să nu mai candideze, toată lumea cu mine, iar eu pentru trei luni să mă retrag și să cedez preșidenția lui Crainic. Refuz orice termen fix, dar aș primi principial. Crainic refuză să se abție. Ne despărțim fără nici o înțelegere.

Duminecă dimineața acasă, pontaje și telefoane. După-amiazi ajung devreme la Societate. Vine lume multă: 84 scriitori. Adunarea a devenit un eveniment senzațional. Telefonul zbirnie mereu întrebînd rezultatul. Înainte de-a deschide ședința, vine Ralea³⁵ să propuiе un aranjament. E de față și Jean Bart. Se propune același lucru ca și aseară. Crainic se abținează. Ralea spune că să facem o unanimitate azi, iar peste un răstimp, cînd voi crede eu — poate în cîteva săptămîni —, cedez locul lui Crainic, iar angajamentul ar fi de onoare. Crainic mereu vrea să mă convingă. Intrăm în adunare fără nici o înțelegere fermă. Deschid eu adunarea și apoi cedez locul lui Radu Rosetti³⁶. Se încep discuții. Crainic și partizanii luptă să se înlătore discutarea demisiei comitetului și să se treacă la alegerea noului comitet. În timpul cît fusesem eu la preșidenție, Crainic a venit de cîteva ori să-mi spuie că băieții nu vor să se astîmpere și în cele din urmă că Gregorian va aduce parchetul. L-am trimis la plimbare. Rezultatul: 56 voturi pentru mine, 27 contra. Victorie și aplauze.

³³ Vasile Voiculescu (1884—1963), medic și poet, aflat în cercul colaboratorilor și prietenilor intimi ai scriitorului, mai ales în anii cînd au lucrat împreună la Societatea Radiodifuziunii Române.

³⁴ Tudor Vianu (1897—1964), estetician, unul din primii recenzenți ai romanului *Ion*, cu laude moderate și multiple reșineri (vezi *Viața românească*, III, nr. 1, ian. 1921). Mai interesante sînt considerațiile critice din volumul *Arta prozatorilor români*, II (1941); amintiri despre L.R., în *Jurnal* (1961).

³⁵ Mihail Ralea (1896—1964), sociolog, psiholog, estetician, critic literar și memorialist. Deși pasager, referirile lui la opera rebreniană sînt edificatoare, surprinzînd aspecte relevante pentru arta scriitorului. Ca ministru al Muncii și Ocrotirilor Sociale (1938—1939), a fost receptiv la propunerile pentru reglementarea pensionării scriitorilor (la B.A.R., epistole către L.R., nr. 144 292—144 296, nedatate).

³⁶ Radu D. Rosetti (1874—1964), poet, dramaturg și memorialist, la acea dată în comitetul de conducere a S.S.R. (la B.A.R., epistole către L.R., nr. 144 926—144 927, datate între 1929 și 1941).

A doua zi Vlădoianu³⁷ îmi spune de la Seișanu³⁸ că voi sta numai două săptămîni. Nici vorbă nu mai poate fi. După ce au luptat contra mea, nu mă mai pot simți obligat prin nimica. Am întreat și pe Ralea, care e absolut de aceeași părere, pe care i-ar fi spus-o și lui Crainic. Voi întrea și pe Jean Bart, fiindcă azi tot de la Vlădoianu aflu că și Vianu crede că sînt preșident pe două săptămîni.

Ieri intervine un nou bucluc: Bianu protestează printr-o scrisoare că n-a iscălit moțiunea. Am cercetat azi și nu i-am dat de explicație.

Fortunescu iar a apărut. Îmi spune că, la „Capșa“, Crainic ar fi pus la cale împreună cu Gregorian, Vlădescu și Foti, următoarele: cei 27 să mă someze să-mi clarific situația față de acuzațiile ce mi s-au adus; dacă nu aș vrea, să se adreseze parchetului (ar fi și vorbit cu procurorul Missir³⁹), mulțumindu-se doar să fiu chemat acolo pentru lămuriri; și dacă nici asta n-ar merge, atunci Crainic va face o interpelare în Camera împotriva mea. Cum informațiile lui Fortunescu au fost totdeauna exacte, e probabil că și astea sînt. Vom mai vedea.

În orice caz campania durează de trei luni. Cît va mai ține? Niciodată n-am avut mari simpatii în presă, dar ca azi niciodată. Și toate, în fond, pentru că m-am ridicat atît de sus.

Ieri am fost chemat de Maniu pentru Basarabia.⁴⁰ M-a ținut acasă la el mai bine de o oră și am vorbit de toate. Mă iubește. Din partea aceasta sînt sigur. Încît toate atacurile sînt zadarnice și doar îmi zdruncină nervii.

Luni, 3 martie [1930, București]

Am fost ieri la Pitești, pentru „lăsata secului“, și am sosit azi, la 5 d.a. Aveam o comisie de reprezentanți ai Societăților actoricești pentru legea teatrelor. Apoi un scriitor francez pentru o conferință și un film.

Deocamdată se pare că s-ar mai fi liniștit lucrurile. Mi-a adus Fortunescu o întîmpinare făcută de Crainic, pe care zice că ar fi să o iscălească cei 27 și să mi-o trimită la S.S.R. De cîteva zile însă ziarele s-au oprit. Chiar retractarea lui Bianu n-a avut decît o notă în *Universul și Viitorul* — politică. În surdină, totuși, pare că Crainic continuă să se agite. L-am chemat pe Ralea și Jean Bart, care mi-au declarat că n-am nici o obligație față de el. O explicație și cu Vianu, care spusese că voi sta numai două săptămîni.

³⁷ N. Vlădoianu (1895—1947), om de teatru și publicist specializat în organizarea spectacolelor de revistă (directorul Teatrului „Alhambra“); prieten de familie cu L.R., care, în repetate rînduri, a apelat la el pentru împrumuturi bănești (la B.A.R., scrisori către L.R., nr. 145 641—145 643 din 1930).

³⁸ Romulus Seișanu, publicist.

³⁹ Nicu Missir, magistrat și muzicolog; posedă o copie după dosarul penal al lui L.R., vehiculată adesea de el în cafeneaua literară (după relatările poetului și magistratului Tudor Mănescu).

⁴⁰ În legătură cu desfășurarea activității instituțiilor de artă și cultură, foarte puțin dezvoltate în regiune; discuția era de actualitate cu atît mai mult cu cît în problemele politice ale respectivei zone apăruseră grave dispute, avînd ca protagoniști pe C. Stere și P. Halippa.

Ieri, fiind adunarea generală a autorilor⁴¹, mi s-au făcut declarații de amor cu aplauze. Am înțeles interesul. La sfârșit Camil îmi spuse despre Gregorian cât regretă ce a făcut și cum îmi trimite vorbă să nu demisionez în nici un caz, căci Crainic ar vrea să încerce noi atacuri la adresa mea, ajungând la Societate și scotocind prin scripte.

Miercuri, 5 martie [1930, București]

Vin de la premiera *Cuib de viespi* de Al. Kirițescu. Interesantă, dar nu îndeajuns de organizată. Mîine seară la *Șoarecele de biserică*⁴² să vedem pe Leny în creația ei cea mare, cum se zice.

Nu s-a întîmplat nimica deosebit. Doar ieri, la comitet, incidentul cu Vasile Savel și Măciucescu. Și pe Măciucescu îl amenință cu ziare și parchet. Șantajul se permanentizează. Oameni care n-au nimic de pierdut sînt gata să iasă în arenă cu orice murdărie.

N-am mai auzit nimica deosebit, doar Blazian⁴³ îmi spune că a vorbit cu Ralea despre obligațiile mele față de Crainic, la care el a răspuns cu nu categoric, îndulcindu-l apoi că totuși trebuie să vorbească și cu Crainic. Acesta, întreat, a spus că i-am făgăduit formal, că eu l-am rugat, că el a oprit pe ceilalți să facă scandal și că așteaptă să treacă un termen, ca apoi să pornească la atac...

Toate acestea le cam știam.

Și totuși am o presimțire ciudată. Mă simt abătut, plictisit, amar și parcă zdrobit. Parcă am oroare de orice eventualitate de scandal, parcă mie peste gît cît a fost. Dacă nu mi-ar fi rușine, aș da dracului și Direcția și preșidenția, și m-aș apuca de ale mele, fără să mai vreau a cunoaște pe cineva.

De aceea iarăși am renunțat la a scoate pe Crainic⁴⁴ și mă voi mulțumi deocamdată să îndepartez pe Demetrius⁴⁵. Rămîn în așteptare și ener-vare. Să se mai potolească lucrurile, să fac consiliul de presă, să mă asigur.

Situația politică e tulbură. Parc-ar fi în perspectivă căderea guvernului.

Duminică, 30 martie 1930 [București]

N-am ieșit deloc astăzi. M-am odihnit și am mai potrivit scenariul *Ciuleandrei* pentru film sonor, cu Martin Berger, căruia i-am obținut o subvenție de un milion de la preșidenția Consiliului.

Miercuri, 9 aprilie 1930 [București]

Nimic special, adică scandalos, fiindcă special a ajuns să fie numai ce e scandalos. Am de lucru peste cap la „Educația Poporului”, unde aș vrea

⁴¹ Societatea autorilor dramatice din România.

⁴² *Șoarecele de biserică*, piesă de Fodor László (n. 1896).

⁴³ Henri B. Blazian (1902—1962), publicist, cu o activitate notabilă îndeosebi în comentarea artelor plastice; după 1932, se va număra printre colaboratorii lui L.R. la *România literară* și la „Societatea Radiodifuziunii Române”.

⁴⁴ La acea oră, N. Crainic figura în schema de organizare a Direcției Educației Poporului, alături de Em. Bucuța, G. Galaction, G. D. Mugur, I. M. Sadoveanu, M. Sorbul, Z. Stancu, T. Vianu ș.a., mai mult sau mai puțin activi.

⁴⁵ Vasile Demetrius (1878—1942), prozator.

să las roade serioase. Am căm isprăvit cu legea Teatrelor Naționale și acuma să văd legiuirea cinematografeilor.

Ieri am plecat cu mașina la Brașov, pentru inspectarea unei trupe ungurești. Azi la 6 d.a. am fost înapoi.

Negrea mi-a adus 50 000 lei din subvenția pentru filmul *Ciuleandra*, pe care îl face Martin Berger. Mîine să-i spun ministrului și să-i predau banii.

De la Dragoș Protopopescu⁴⁶ am primit prospecte ale editurii Allen⁴⁷ & Co. din Londra, editorul meu pentru *Pădurea Spînzuraților*.

Un mic balamuc cu numirea lui Cocorăscu⁴⁸ la Operă. Primul-ministru mi-a telefonat ieri, supărat că l-am pus pe Cocorăscu, amintindu-mi de purtarea nedelicată a lui Răducanu, cînd cu schimbarea de la Teatru. Acuma să vedem ce să facem.

Azi am fost cu Camil Petrescu la plimbare, iar mîine vom pleca cu mașina la Pitești. Astă-seară contact cu frații Athias⁴⁹ pentru legea cinematografeilor.

Vineri, 2 mai 1930 [București]

Dr. Voinea îmi spune că în ultimul consiliu de miniștri, Madgearu m-a acuzat că am captat bunăvoința consilierului financiar Cojocăreanu, dîndu-i o bursă pentru fiică-sa, și că Maniu mi-a luat apărarea cu mare căldură, ca și Moldovanu. M-a rugat însă să nu-i spun nimica lui Moldovanu, pînă-mi va spune el. Tot azi aflasem că Costăchescu mă înjură pretutindeni și că, despre Librăria de stat, ar fi spus că e o combinație hibridă, care nu va dura nici un an.⁵⁰ Mai tîrziu, de la Moldovanu mai aflu că Răducanu i-a cerut lui Mateescu⁵¹ să-i comunice toate aprobările date de mine, dar în mod confidențial. Toate astea arată din partea țărăniștilor o antipatie pronunțată contra mea, desigur din pricina lui Maniu.

Am pus deocamdată să-mi facă un tablou despre tot ce am dat pînă azi, ca să-l arăt și lui Maniu, și lui Răducanu. Și voi începe să nu mai dau nici un ban, ci să-i duc lui Răducanu să facă aprobările. Firește, va trebui să mă plîng primului-ministru despre toate astea.

La dejun am fost la masă la Soare, cu Mavrodi, Corneliu și Plopeanu. Martin Berger s-a întors de la Berlin, gata să înceapă filmul.

⁴⁶ Dragoș Protopopescu (1892—1946), poet, prozator, eseuist și traducător (la B.A.R., corespondență cu L.R., nr. 144 243—144 254, din 1928 și 1942).

⁴⁷ George Allen; traducerea romanului (*The Forest of the Hanged*) apare, într-adevăr, la Londra, în 1930.

⁴⁸ Scarlat Cocorăscu, director al Operei Române (la B.A.R., corespondență cu L.R., nr. 142 593—142 595, din 1928 și 1929).

⁴⁹ Unul dintre ei, Mauriciu Athias, figurează în documentele vremii cu un birou de „locațiuni filme”, pe strada Doamnei nr. 12.

⁵⁰ Consecvent unor mai vechi proiecte privind soluționarea „crizei cărții”, L.R. era preocupat de înființarea unei edituri a S.S.R., precum și de înființarea unei rețele de difuzare, subordonată organelor de stat. Ca ministru al Instrucțiunii Publice, N. Costăchescu se opune, amintind experiența Editurii „Casa Școalelor”, instituție bugetară, patronată de Ministerul de resort. Opinieii sale i se va ralia și Virgil Madgearu, ministrul Finanțelor. Cu toate acestea, folosind fondurile ce i-au fost alocate, Direcția Educației Poporului va sprijini editarea și difuzarea mai multor publicații.

⁵¹ Director economic în Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale.

Sîmbătă, 3 mai 1930 [București]

Aflu azi de la Sorbul, întors tocmai acuma din Ardeal, că Nichifor Crainic vrea să facă luni sau marți o interpelare la Cameră asupra neactivității de la „Educația Poporului”, documentînd cu el însuși că nu face nimica. La amiazi, prin telefon, Arghezi îmi comunică același lucru, aflat de la altcineva. Am avut pe dr. Nanu⁵² la masă. Se pare că zvonul acesta e urmarea nemulțumirii exprimate de mine asupra lipsei de activitate a diferiților inspec-tori și conferențieri. Vom vedea urmările, dacă vor fi.

Seara am avut consfătuire cu Berger în privința filmului *Ciuleandra*. Luni plecăm la Bacău, Roman și Strunga.

Miercuri, 7 mai 1930 [București]

Azi-noapte am sosit din călătoria făcută, cu mașina, la Bacău, Roman și Strunga pentru a alege locurile în care să se petreacă filmul cu *Ciuleandra*.

De-abia sosit, aceeași lume de intrigărie, cancanerie și scandaluri care mă îndispune și mă sîcîie, zdrobind orice urmă de entuziasm și de elan.

Văd în ziare că, într-adevăr, ieri Nichifor Crainic a făcut o întrebare în Cameră, o întrebare în doi peri.⁵³ Mugur îmi spune, de la Crainic, că prin ea urmărește să grăbească venirea lui Dere⁵⁴ la Ministerul Muncii. În realitate se pare că urmărește altele mai mărunte. Sadoveanu⁵⁵ îmi arată în *Rampa* o listă a actorilor care rămîn, publicată de Froda, spre a face difi-cultăți lui Eftimiu.⁵⁶ Plopeanu îmi spune că ieri a fost în *Universul* o scri-soare a lui Vlădescu, pictor, despre tablourile celor două scîrbe, fără comen-tarii⁵⁷; Mavrodi ar fi spus că să cer imediat o anchetă. Să văd întii articolul. Acasă a fost Negrea, nenorocit din pricina neveste-si, și spune că la Teatru e mare jale, că actorii de la Operă spun că am făcut o bursă fiicei lui Cojo-

⁵² Constantin Nanu.

⁵³ În ședința Camerei din 6 mai 1930, N. Crainic anunță o interpelare ministrului Muncii, „asupra situației dezastruoase a Operei române, care și-a încetat activitatea cu un deficit de 11 milioane lei”. Întrebă pe același ministru care e programul de activitate al direcției „Culturii Poporului” (deși se număra printre „stipendiații acesteia”) și „ce e cu așa-zisa Librărie de stat” (cf. *Universul*, XLVIII, nr. 102, 8 mai 1930).

⁵⁴ D. R. Ioanișescu.

⁵⁵ I. M. Sadoveanu.

⁵⁶ Vezi *Cine va rămîne și cine va fi eliminat de la Teatrul Național*, în *Rampa*, XV, nr. 3686, 8 mai 1930, p. 4. Darea în vileag a listei ce cuprindea 40 de actrițe (două treimi din personalul feminin existent) declanșează un scandal uriaș. Vezi și *Pentru lămurirea artiștilor Teatrului Național, Ce artiști vor fi pensionați și eliminați de la Teatrul Național, Pentru d. Victor Eftimiu*, toate trei articole în *Rampa*, XV, nr. 3687, 9 mai 1930, impu-tînd noului director „matrapazlicurile prin care de patru luni duce la ruină Teatrul Național”.

⁵⁷ Cu titlul *Altă „afacere” a d-lui Liviu Rebreanu. Tablourile de la Teatrul Național*, ziarul *Universul* (XLVIII, nr. 101, 7 mai 1930, p. 10) publică, într-adevăr, epistola pictorului Constantin Vlădescu (1890—1950), în care relatează că doi confrăți mai tineri, T. Papatriandafil și Ionescu-Sin, i-au adus la cunoștință că tablourile ce le-au vîndut Teatrului Național (pe timpul directoratului lui L.R.) nu mai figurează decît în registrul instituției.

căreanu, că mă blestemă etc. Plopeanu îmi povestește de la Cameră că Șeicaru e furios contra Eftimiu, că vine cu o serie de amendamente etc.⁵⁸

M-am dus la Moldovanu și i-am spus cît mă simt de nemulțumit și de plictisit, că nu mai vreau să ordonantez nimica, că trebuie să schimbăm mersul întreg etc.

Luni, 12 mai 1930 [București]

Campania contra Eftimiu a continuat, degenerînd însă mai ales contra legii însăși.⁵⁹ Treaba lor.

Gregorian zice că iar se agită, că vrea să convoace o adunare gene-rală etc. I-am trimis vorbă că nu admit șantajul. Ieri am fost la Legația italiană, recepția pentru Marinetti⁶⁰. Astă-seară a fost un banchet S.S.R. în onoarea lui.⁶¹ Am ținut un mic discurs.

Dimineața am avut, la Răducanu, discuție cu actorii asupra legii tea-trelor. Acolo a venit și m-a chemat afară cu o petiție.

Duminecă, 18 mai 1930 [București]

În cursul săptămîinii cancanurile în jurul legii teatrelor au continuat, ceea ce n-a împiedecat să treacă în comisia Camerei și să fie pusă la ordinea zilei pentru marți. În comisie a fost tărăboi destul. Șeicaru se repezea mereu la Eftimiu și în același timp încerca apropierea de mine.⁶² S-a repezit și la Mirto⁶³ cînd a susținut prevederile contractului. Cu modificări neesențiale pentru principiiile mele, dar dăunătoare în amănunte, s-a isprăvit în trei zile

⁵⁸ Cearta va continua, determinîndu-l pe Pamfil Șeicaru să ceară dosarul cu privire la legea teatrelor, în vederea interpelării ministrului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (vezi intervenția lui Crainic în ședința Camerei, ținută în ziua de 12 mai 1930; cf. *Uni-versul*, XLVIII, nr. 106, 14 mai 1930, p. 1).

⁵⁹ Vezi *Actorii dați afară din casa lor*, în *Rampa*, XV, nr. 3688, 10 mai 1930; D[em]. T[heodorescu], *Legea lui Eftimiu*, *Ibid.*, XV, nr. 3689, 11 mai 1930, ambele arti-cole de fond, ultimul încercînd să stabilească responsabilitățile: „Proiectul de lege pentru desființarea Teatrului Național are doi autori — un autor moral: d. Eftimiu (e prima oară cînd e și d-sa, în sfîrșit, moral), altul material: d. I. Gr. Periețeanu, avocat distins, cu frumoase înclinări literare și cunoscut pînă azi ca om foarte cumsecade”. Intervenții și sollicitări mai clare, în numerele viitoare: Dem. Theodorescu, *Nu lege nouă, ci director nou* (*Rampa*, XV, nr. 3690, 14 mai 1930, p. 1); V. Timuș, *Teatrul Național în plină anarhie* (*Rampa*, XV, nr. 3691, 15 mai 1930, p. 1) etc.

⁶⁰ Filippo Tommaso Marinetti (1876—1944), poet și publicist — principalul fondator și teoretician al futurismului — invitat de Asociația culturală italo-română (cf. *Universul*, XLVIII, nr. 101, 7 mai 1930).

⁶¹ Cf. *Banchetul Societății Scriitorilor Români în onoarea d-lui F. T. Marinetti*, în *Rampa*, XV, nr. 3691, 15 mai 1930, p. 2. La banchetul de la „Chateau Briand”, au vorbit L.R., I. Minulescu, G. Trancu-Iași, Ramiro Ortiz ș.a.

⁶² În ședința Camerei din 14 mai 1930, P. Șeicaru a protestat că nu i s-au pus la dispoziție dosarele necesare spre a-și dezvolta interpelarea asupra situației Teatrului Național.

⁶³ Eduard Mirto, jurist și om politic; în cabinetul lui Iuliu Maniu fusese ministru la Interne (10 nov. 1928—6 mart. 1930) și la Industrie și Comerț (7 mart. 1930—6 iun. 1930).

discuția acolo.⁶⁴ În unele ziare a continuat. *Rampa* e mai bătaioasă⁶⁵, fără a fi secondată de marile ziare. Campania contra Eftimiu s-a pulverizat. Doar unii actori continuă, adică mai ales actrițe, care-i cer capul cu înverșunare. Lupta împotriva lui continuă pe căi lăaturalnice.⁶⁶ Mavrodi a fost la Maniu, Șeicaru se agită pe unde poate etc.

Ieri am fost la Vaida pentru legea cinematografeilor. Mi-o cere insistent. Să-i-o arăt eu lui Maniu, că eu am mai multă trecere și o scot mai repede. Se pare că toți cred că Maniu ține mai mult la mine și are mai mare încredere în mine ca în toată lumea. Azi am luat contact cu Aristide Blank în aceeași chestie.

Luni, 19 mai 1930 [București]

Un pictoraș Tănăsescu îmi telefonase aseară că are să-mi spuie ceva particular care mă interesează. L-am primit azi. Zice că deunăzi a fost la „Capșa” și că pe urmă a aflat că Scarlat Callimachi, un așa-zis prinț degenarat, vrea să mă insulte când voi mai merge la „Capșa” și că Gregorian are să-i ia apărarea. Comunicarea mi se pare mai mult ridicolă. I-am răspuns: Uite la mine, am eu înfățișarea că pot fi insultat direct de un Callimachi oarecare, fără a-l pedepsi pe loc? I-am mulțumit totuși și mi-a făgăduit să mă ție în curent și pe viitor. Dacă cumva n-o fi pus înadins să mă sperie, că-l știu prieten cu nenorocitul de Gregorian.

Tot azi aflu, de la nevastă-mea, că Talaz⁶⁷ ar fi spus că insultele și campaniile de presă, dacă nu pot să-mi zdruncine situația literară, m-au dărâmat însă moralmente. Bietul de el! Și totuși vine mereu să cerșească la un doborât moral!

Din toate acestea, din înverșunarea cu care s-au repezit asupra mea toate ziarele timp de câteva luni, trebuie însă să trag concluzia că am niște

⁶⁴ Vezi detalii în articolul *Camera și legea Teatrelor. Modificările aduse proiectului*, în *Universul*, XLVIII, nr. 109, 17 mai 1930, p. 7 (dintre modificări: se suprimă dispoziția că la Operă trebuie să se cînte numai românește; tantiemele autorilor dramatici să nu depășească 15%; tantiemele autorilor de opere să fie minimum de 15%; la pensionări: ori 30 de ani de serviciu, ori vîrsta de 57 ani; la Teatrul Național din București să rămîna doar 60 de artiști, dintre care 25 artiști; la Teatrele Naționale din provincie, 32 de artiști, din care 12 artiști; restul actorilor să fie angajați cu contracte pe 5 ani etc.).

⁶⁵ Consultă: Dem. Theodorescu, *Trogloditii*, în *Rampa*, XV, nr. 3692, 16 mai 1930, p. 1; Ion Dimitrescu, *În ajunul izgonirii*, *Ibid.*, XV, nr. 3693, 17 mai 1930, p. 1; *Scandalul de la Teatrul Național (Acțiunea actorilor. Protestul criticilor. Agitația autorilor dramatici. Protestul Sindicatului din Cluj. Scandalul din Cameră, Presa înfierează pe Victor Eftimiu. O nouă interpellare în Cameră)*, *Ibid.*, XV, nr. 3690, 14 mai 1930, p. 4; în același număr, pe aceeași pagină: *De vorbă cu d. prof. N. Iorga* (care se declară adversar al proiectului de lege). Fără să-și fi propus, L.R. se vedea, într-un fel, răzbunat. Odată cu direcția Teatrului Național, V. Eftimiu prelua și buclucurile administrației rîvnite.

⁶⁶ Încă de la 9 mai, o delegație a artiștilor dramatici și lirici ceruse audiență la I. Maniu, protestînd împotriva proiectului de lege (din delegație: Maria Filotti, V. Maximilian, N. Soreanu, I. Manolescu, Gr. Mărculescu, A. Athanasescu, I. Talianu); i se va promite că se vor avea în vedere doleanțele artiștilor (cf. *Universul*, XLVIII, nr. 106, 14 mai 1930). Delegația din București este susținută și de Ștefan Braborescu, președintele sindicatului din Cluj. Sindicatul artiștilor dramatici și lirici din România convoacă, la rîndul lui, o adunare extraordinară, în care se votează o moțiune de protest împotriva proiectului de lege (cf. *Universul*, XLVIII, nr. 105, 11 mai 1930, p. 11).

⁶⁷ Gh. Talaz (1898—1973), poet și publicist.

dușmani feroși. Dușmanii care au mocnit multă vreme și care au răbufnit cînd s-a văzut că ascensiunea mea continuă. Succesele literare și sociale nu pot rămîne nepedepsite, nu se poate să nu provoace invidii mortale, care se transformă în vrăjmășii ireductibile.

Acuma de-abia îmi dau seama mai bine de o mulțime de lucruri, în-tîmplări și relații din trecut. Atîția „prieteni” care mi-au tolerat succesele numai spre a le exploata în folosul lor. Socoteau că sînt prizonierul lor pentru că cunoșteau trecutul meu „tenebros” și care se pretează la toate legendele. Fiindu-mi prieteni, nu încetau de a șopti tuturor cîte erori asupra mea.

Și cine mai știe cîte, fiindcă oamenii nu îndrăznesc să-mi spuie în față toate murdăriile, nici cei mai binevoitori... Dar astfel legendele s-au creat și fiecare se crede posesorul unei taine compromițătoare pentru mine, pe care s-o poată exploata. Toți cei deținători de taine mi-au cerut apoi servicii multiple cu glas mîeros, cu asigurări de prietenie mare, dar în sufletul lor cu gîndul ascuns că, de nu le-aș împlini rugămîntea, m-ar putea sili, amenințîndu-mă cu descoperirea, cu darea în vileag a „crimelor” mele. Nu-mi dădeam seama și făceam tuturor tot ce puteam, crezînd că-mi consolidez prietenii, că îmi dobîndesc o reputație de bun coleg, de om de inimă... Deșteptarea mi-a venit cu cazul Davidescu. De-atunci am înțeles ce mă amenință. Campania Șeicaru și apoi urmările la Societatea Scriitorilor au fost firești. În sfîrșit, azi toate „crimele” mele sînt publice. Nimic nu mai poate să se adauge. Am lăsat să răsună tot. Nu mai rămîne decît să public eu o carte despre toate, o mărturisire leală a unui „trecut tenebros”.

Trecutul, mereu trecutul! Parcă aș avea crime în trecutul meu! De cînd tot vreau să-l scriu odată întocmai cum a fost, mărunț, neînsemnat pentru cei d-afară; o sărmană neglijență de băiat tînăr, pedepsită și ispășită, vai, atît de cumplit. Pentru că am pierdut vreo mie de coroane, am cunoscut demisia din armată, darea în judecată, arestarea aici și patru luni de așteptare la Văcărești, extrădarea și expulzarea, trei săptămîni de închisoare preventivă la Gyula, condamnare la trei luni, care au fost socotite expirate cu prevenția — și apoi, pata groaznică pentru toată viața, imposibilitatea de a fi stăpîn pe mine, teama permanentă că mi se va arunca în public rușinea... Dacă n-aș fi avut un talent excepțional, dacă n-aș fi scris lucruri excepționale, cum aș fi ajuns unde sînt? Sau ce aș fi putut ajunge dacă n-aș fi avut în picioare povara aceasta?

Îmi zic mereu să scriu o carte despre pățaniile mele și mereu ezit. Poate că e nevoie ca un scriitor să fie înconjurat de o legendă, chiar stranie. Cei ce n-au avut nimic în viață sînt niște păpuși fără preț...

Firește, și eu sînt ciudat în discreția mea. În fond, eu n-am spus nici odată, nimănui, ce e cu trecutul meu. Nu-l cunoaște complect nimeni. Nici tatăl meu, nici rudele. Ei știu atîta că am mîncat vreo mie de coroane la armată și din pricina asta a trebuit să renunț la rangul de ofițer. Fanny baremi nici atîta; nu i-am povestit niciodată trecutul acesta al meu.

Ea singură mi-a inspirat încredere. Dar nici ei nu i-am spus și nu i-aș mai spune... Și totuși, cîteodată simt o nevoie imensă să mă spovedesc, să mă ușurez, dar nu pentru că mi-aș simți inima grea. Eu n-am nici un păcat ascuns și neispășit. Eu am plătit totdeauna cu vîrf și îndesat orice greșală am făcut. Nevoie de spovedanie de ispășire are [sic!]

Marți, 20 mai 1930 [București]

De dimineață am fost la Răducanu, care, după diverse, a făcut vreo opt suprimări din diurniștii mei, după indicațiile mele, firește. În frunte, faimosul Crainic, pe care dealtfel l-a pus la punct și la Cameră, cu o ripostă energică.

La Cameră a început discuția legii teatrelor, cu atacul aceluiași Crainic.⁶⁸ Vorbește prost și fără miez.

Mi-a telefonat d-na Vintilă Brătianu. Era s-o văd azi, dar n-am putut. Mîine. Probabil vrea vreo subvenție.

Seara am primit pe Lascaridi pentru chestia cinematografilei. Mai am și niște oferte americane, trimise de președinția Consiliului.

Miercuri, 21 mai 1930 [București]

O convorbire dimineața la minister cu Voinea despre tragicul actorului care, odată ce a luat contact cu scena, nu se mai poate despărți pînă la moarte.

La Cameră n-a ajuns să se discute legea teatrelor. Au fost comunicările. Dar multe convorbiri și intervenții. Herz mă roagă insistent să fac ceva pentru el, că nu mai poate rezista. Șeicaru iar îmi dă mereu tîrcoale.⁶⁹ Interesante povestiri despre Maniu.

Sîmbătă, 31 mai 1930 [București]

Repede, deși ar fi multe de însemnat. Maniu m-a întrebat despre Victor Eftimiu, dacă-i adevărat cu deficitele etc. și mi-a spus despre teatraliste.⁷⁰

Legea cinematografelor merge greu, din cauza neseriozității capitaliștilor ce se oferă. Vom vedea oferta americană adusă prin avocat Moldovanu.

⁶⁸ Criticînd proiectul de lege a teatrelor, N. Crainic se oprește asupra marilor deficite ale instituțiilor de spectacole, propunînd să se înființeze un comitet central pentru întocmirea repertoriului. Totodată se declară împotriva regiei autonome a teatrelor. În replică, ministrul I. Răducanu constată divergența de păreri cu colaboratorii „Educației Poporului”, adăugînd că va lua măsuri „să vă puneți de acord” (cf. *Corpurile legiuitoare*, în *Universul*, XLVIII, nr. 113, 22 mai 1930, p. 6).

⁶⁹ În tot acest timp, ziarul pe care Șeicaru îl conduce continuă să-l aibă „în evidență”: R. Dianu, *Premiul Național*, în *Curentul*, III, nr. 816, 2 mai 1930 (opinînd că nu trebuia să i se acorde lui L.R.); *Cazul Rebreanu*, *Ibid.*, III, nr. 823, 9 mai 1930; I. Dimitrescu, *Kultur*, *Ibid.*, III, nr. 838, 23 mai 1930. Vor trece multe luni pînă cînd patronul *Curentului* va ordona „încetarea focului”.

⁷⁰ Deficitul Teatrului Național și al Operei scandalizase întreaga presă, problema revenind adesea în dezbaterile Camerei. „E fapt cert — precizat în acte oficiale — că Teatrul Național a înregistrat în cursul celor cinci luni de cînd îl administrează samsarul casei Vionet un deficit de 2 000 000” — scria *Rampa* (XV, nr. 3690, 14 mai 1930, p. 1), după ce tot ea menționase, cu câteva zile în urmă, că, pînă la venirea lui V. Eftimiu, numai Studio-ul realizase un beneficiu de 2 000 000 lei, în intervalul doar a trei luni (*Ibid.*, XV, nr. 3688, 10 mai 1930, p. 1). O piesă ca *Marele dubovnic*, de Victor Eftimiu, se menține pe afiș chiar cînd rețeta este sub 5 000 lei pe seară. (La povara deficitului contribuia și numărul mare de actrițe, multe fiind angajate la intervenții „superioare”.)

Marți seara a fost masa Pen-Clubului. Brătescu-Voinești povestit lucruri interesante despre Maiorescu, Caragiale, Eminescu, Coșbuc etc. Clica Crainic n-a mai luat parte.

Legea teatrelor s-a depus la Senat.⁷¹ Răducanu plecînd în străinătate, i-am cerut consimțămîntul pentru punerea în aplicare și eventuale numiri. Eftimiu e răcit cu el, așa se pare sau e teatru. Plopeanu îmi spune despre lucrături ce se fac împotriva lui Eftimiu — Mavrodi la Maniu și Șeicaru la Condiescu.⁷² Asta din urmă nu e adevărată, controlată de mine.

Chestia casei române din Veneția⁷³, cu complicațiile ei. Trebuie să văd pe Maniu pentru salvare Iorga.

Vineri, 6 iunie 1930 [București]

Acum două zile mi-au sosit de la Londra 39 \$ 10'', constituind partea mea din avansul asupra onorariului de la New York pentru traducerea *Pădurii Spînzuraților*⁷⁴. Să fie într-un ceas bun. Dacă ar avea succes în englezește, un succes real, s-ar putea să-mi revie și un beneficiu bănesc mai însemnat. Fanny are multă încredere. Eu n-aș putea prooroci nimica. Depinde. Cărțile de război sînt iar la modă. Dar pentru mine *P.[ădurea]. S.[pînzuraților]* nu e o carte de război, ci de suflet.

Legea teatrelor s-a terminat ieri și la Senat, fără alte modificări.⁷⁵

Mirto a apărut-o cu un discurs frumos și abil.

Un incident cu Mavrodi. Și asta crede că mă poate șantaja. Îmi reproșează că am fost la Moși cu Eftimiu. Nu-mi permite, căci altfel schimbă macazul. Își închipuie că poate să-mi dea ordine. Tocmai de-aceea am refuzat să-l mai văd. Asemenea prieteni, mersi! Dealtfel pare că și Froda e un prieten de interes. Aud că e foarte plictisit pentru că nu ia parale. Așa prietenie, halal!

Mugur îmi povestește cîteva lucruri din agitațiile actuale în dinastia noastră. Regina Maria e în conflict cu prințul Nicolae, fiindcă ar vrea să

⁷¹ După aprige discuții în Cameră, la ședința de la 23 mai au vorbit: Ilie Lazăr, I. Tăranu, A. C. Cuza, iar a doua zi: Iosif Willer și N. Iorga, acesta din urmă adăugînd (după ce apreciasse că „proiectul de lege este un proiect rău”): „Ați creat «Culturii Poporului» un buget de 200 milioane, cu 15—25 inspectori, dintre care unul este cel mai talentat pornograf, d. Tudor Arghezi, pe care l-am scos de la Văcărești” [Este întrerupt de:] „Dl. Fluieraș: De ce l-ați scos? Iorga: Dacă și s-o întîmpla și d-tale nenorocirea, îți stau la dispoziție. Dar pe cînd creați «Cultura Poporului», vă dezbărați de Teatrul Național.” Mai vorbesc: E. D. Fagure, Stanciu, I. Gr. Periețeanu și I. Moldovanu (cf. *Corpurile legiuitoare*, în *Universul*, XLVIII, nr. 116, 25 mai 1930, p. 6, și *Ibid.*, nr. 117, 26 mai 1930, p. 13).

⁷² Nicolae M. Condiescu (1880—1939), adjutant regal și prozator; socotit de L.R. printre „prieteni buni”, în urma colaborării apropiate la Societatea de Radiodifuziune (unde N.C. conducea Consiliul de administrație); spre sfîrșitul vieții, va deveni și președinte al S.S.R.

⁷³ „Casa romena”, înființată de N. Iorga la 2 apr. 1930.

⁷⁴ *Forest of the Hanged*, traducere de A. V. Wise, apărută la New York, în editura „Dufield”, în anul 1930.

⁷⁵ În Senat proiectul de lege a fost dezbătut, în ziua de 4 și 5 iun. 1930; au luat cuvîntul în prima zi: C. Rădulescu-Motru, Sandor Iosif și colonelul Șeinescu; a doua zi, raportor la lege a fost Romulus Georoceanu, după care a vorbit Eduard Mirto — la aceea dată ministru interimar la Ministerul Sănătății Publice. (Cf. *Corpurile legiuitoare*, în *Universul*, XLVIII, nr. 125, 6 iun. 1930, p. 6, și *Ibid.*, nr. 126, 7 iun. 1930, p. 6.)

îndepărteze pe col. Manolescu, socotit de ea trădător. Prințul Carol ar fi dispărut de trei zile din Paris. Poate să pice în țară. Generalul Condeescu⁷⁶ i-a spus să nu plece din București. A avut o convorbire cu Duca, care e alarmat că vine prințul Carol... Maniu ar fi stăpîn !

Sîmbătă, 7 iunie 1930 [București]

A venit prințul Carol și deodată s-au răsturnat toate socotelile. Pe cînd scriam aseară, el debarca la Băneasa. Toată noaptea au fost conciliabile. Dimineața Mugur mi-a adus pe colonelul Condiescu care văzuse pe prințul Carol. Sînt sute și mii de presupuneri : guvern Prezan⁷⁷, guvern național, ocuparea poștei etc. Edițiile speciale se succed. După-amiază s-a crezut că va fi ședința solemnă la Camera.⁷⁸ Discuția : să fie rege, sau regent ? Consiliul de miniștri în permanență, Maniu ar fi contra proclamării de rege, țărăniștii pentru. *Dimineața* anunță demisia guvernului. Apoi că a fost primită și urmează să fie însărcinat Mironescu⁷⁹ cu formarea noului guvern. Mîine la 11 dim. Adunarea Națională se va întruni. Se va vedea.

Deocamdată eu îmi pregătesc demisia și-mi strîng catrafusele.

Miercuri, 11 iunie 1930 [București]

S-a făcut. Avem un rege nou, Carol II. Azi i-am trimis și eu o telegramă omagială în numele scriitorilor. Duminică Parlamentul l-a proclamat.⁸⁰ La radio am ascultat jurămîntul, discursul regelui și celelalte. Entuziasmul poporului e mare.⁸¹ Dar tot așa a fost și cînd a fost proclamat regele copil, devenit acum voievod de Alba Iulia. Interesul general se îndrepta spre noul guvern. Nu putea fi altul decît tot al lui Maniu. Chiar acuma seara o ediție specială spune că Maniu a fost însărcinat. Să vedem ce va ieși.

Între timp, firește, toate stagnează. Am luat aseară masa cu soții Eftimiu, iar mîine vor fi la noi la dejun. O prietenie foarte mare, dar cam interesată din partea cealaltă.

⁷⁶ Nicolae Condeescu, general de divizie, la acea dată ministru de Război (14 apr.—6 iun. 1930), înlocuindu-l, în guvernul lui Iuliu Maniu, pe Henri Cihoschi (ministru între 10 nov. 1928—4 apr. 1930).

⁷⁷ Constantin Prezan (1861—1943), mareșal (din 1930); în primul război mondial a fost șeful statului major al armatei române. Însărcinat de rege, în 1930, să formeze un guvern de „uniune națională”, nu izbutește să realizeze misiunea încredințată.

⁷⁸ Cu știri lapidare, de tipul : „A.S. Principele Carol a sosit aseară, cu avionul, în Capitală. A.S. Regală a luat contact cu A.S. Regală principele Regent Nicotae și cu dl. Iuliu Maniu, președintele Consiliului de Miniștri. Un Consiliu de Miniștri se întrunește spre a aviza”, dar și cu o informație din Camera : „Ședința de ieri după-amiază s-a ridicat brusc, într-o atmosferă de nedumerire” (cf. *Universul*, XLVIII, nr. 127, 8 iun. 1930).

⁷⁹ G. G. Mironescu (1874—1949), jurist, profesor universitar și om politic; în cabinetul lui I. Maniu, îndeplinise funcția de ministru de Externe. La 7 iun. 1930, este desemnat să conducă un guvern național-țărănesc, cu misiunea de a îndeplini procedura constituțională de proclamare a noului rege.

⁸⁰ La 8 iun. 1930; la 6 sept. 1940 va fi silit să abdice, compromis din pricina politicii interne și externe pe care o desfășurase în timpul domniei.

⁸¹ Aflat în preajma „oamenilor zilei” — într-un cerc îngust de intelectuali și politicieni, ce nu poate fi confundat cu imensa majoritate a poporului invocat în text —, L.R. are mai mult în vedere larma publicitară din jurul evenimentului, comentat pe prima

Luni am fost la Pitești și am cumpărat o vie de vreo cinci pogoane la Valea Mare, prin Banca lui Coandă⁸², cu 220 000 lei, plus diferitele taxe. Prima mea proprietate și poate locul de retragere.⁸³ Numai s-o văd plătită.

Sîmbătă, 14 iunie 1930 [București]

Criza s-a sfîrșit, după multe peripecii. Maniu a refuzat întii, a încercat Prezan și n-a izbutit și în sfîrșit Maniu totuși a primit.⁸⁴ La Muncă a venit Halippa. Azi dim. s-a prezentat. Răducanu și-a luat rămas-bun cu mare mîhnire.

Plopeanu îmi spune, aflînd de la Mavrodî, că regele va refuza să semneze decretul lui Eftimiu. Nu cred. Dar se aude iarăși că mulți îl lucrează pe unde se poate. Și-a pierdut apoi pe Mirto și Răducanu, care nu mai sînt în guvern. Dar Eftimiu e abil de-ajuns. Pe mine mă ucide cu prietenia. Iar am mîncat cu ei la „Leul și cîrnatul”, apoi la noi, iar acuma ne pisează să mergem la ei la ceai. Am dat o telegramă de urări regelui. Mi-a răspuns direct.⁸⁵ Vrem să organizăm un festival de gală sîmbătă seara.

Aflu azi de la Soare că pină și Dem. Theodorescu e nemulțumit, că nu-i mai dau și extra parale, după ce-l țin în comisia de cenzură și într-o slujbă fără treabă, adică vreo 20 000 lei pe lună.

Duminică, 15 iunie 1930 [București]

Dimineața, cu ministrul Moldovanu, am deschis „Expoziția copilului”, apoi Schweitzer⁸⁶ și Medrea⁸⁷, vizitat. Seara, la Ressu, planuri pentru casa de la vie.

pagină a ziarelor de mare tiraj, precum și a altor publicații din Capitală și provincie. Dealtminteri, din context rezultă că același „entuziasm” s-ar fi manifestat și cu ani în urmă (mai precis : la 4 ian. 1926), cînd același Parlament a votat îndepărtarea prințului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen (1893—1953) de la succesiune.

⁸² Grigore T. Coandă, director de bancă și om politic (deputat și senator de Argeș).

⁸³ Aici avea să-și scrie o parte din operă (*Răscoala, Jar, Gorila și Amindoi*), să închidă ochii pentru totdeauna (1 sept. 1944). După săvîrșirea din viață, casa a fost vîndută doctorului Ierbașu din Pitești. Trecută în fondul de stat (1948), a purtat o vreme firma unui dispensar veterinar. Mai tirziu, clădirea a fost restaurată, devenind casă memorială (1964).

⁸⁴ Vezi, în presa vremii : *Spre un guvern Prezan. Dl. Iuliu Maniu n-a acceptat însărcinarea de a forma cabinetul. Motivele reale ale abținerii. Dl. Prezan a fost chemat în Capitală (Universul, XLVIII, nr. 131, 13 iun. 1930, p. 11)*; *Criza de guvern. Generalul Prezan și-a depus mandatul. Demersurile pentru formarea unui guvern de concentrare n-au reușit. Ce ne declară șefii de partide [N. Iorga, I. Maniu, V. Brătianu, dr. N. Lupu, g-ral Al. Averescu, n.n.] (Ibid., nr. 132, 14 iun. 1930, p. 3)*; *Noul guvern Maniu (Ibid., nr. 133, 15 iun. 1930, p. 3)*. Guvernul, format la 13 iun. 1930, va fi național-țărănesc. Președintele P.N.Ț. refuzase invitația regelui de a forma un guvern de coaliție nu din „motive de frondă”, ci fiindcă era mult prea implicat în lupta politică dintre partide, ca să mai poată asigura colaborarea dorită de „factorul constituțional”.

⁸⁵ În arhivă se află scrisori emise și primite după 1938 (cf. B.A.R., nr. 142 476—142 477, semnate de Carol II; 144 562—144 566, semnate de scriitor).

⁸⁶ Rudolf Schweitzer-Cumpăna (1886—1975), pictor.

⁸⁷ Corneliu Medrea (1889—1964), sculptor (la B.A.R., scrisori ale lui către L.R., nr. 143 376—143 778, din 1930 și 1931).

Ioi, 19 iunie 1930 [București]

Acuma e la ordinea zilei refuzul regelui de a promulga legea teatrelor. Mavrodi a vestit-o mai demult. Azi zvonul se intensifică. Eftimiu a venit după mine la președinția Consiliului și mi-a povestit că un aghiotant regal, francmason, i-a spus cum regele, azi-noapte, la ora 1 și 20, a declarat celor doi aghiotanți ai săi că i s-a adus o lege a teatrelor, dar el nu-i dă drumul pînă la toamnă, fiindcă are anume planuri cu Opera etc. Se zice că i-ar fi fost sugerat acest gând de către Mavrodi prin colonel Condiescu.

Ceptureanu, care a fost cu legea la palat, spune că aghiotantul a dus-o regelui, care vrea s-o citească și, îndată ce va isprăvi, o va da jos. A telefonat azi la palat, dar încă nu ieșise. Va reveni miine.

Mi se pare copilăros zvonul. Ar fi de o neseriozitate crasă.

Ieri am fost la Vaida și azi la Lugoșianu pentru onorariile traducătorilor lui *Ion*.⁸⁸ Promisiuni bune.

În schimb n-am mai putut obține nimica pentru Berger, nici de la președinție, nici de la Banca Națională, nici de la Bercovici.

Vineri, 20 iunie 1930 [București]

Senzație: azi-dimineață, în Camera, Nichifor Crainic a făcut o comunicare de înjurături la adresa mea, pretextînd că am concediat pe niște scriitori care m-ar fi atacat la S.S.R. etc. Vaida m-a apărat cu mare căldură și l-a pus la locul său pe iubitul meu coleg și fostul meu funcționar.⁸⁹

Mi-a adus vestea la D.E.P. deputatul Mironescu⁹⁰, iar mai tîrziu, dr. Mănila⁹¹. Iosif Nădejde îmi spune că a fost lamentabil față de execuția ce i-a aplicat-o Vaida și fără posibilitate de replică⁹².

⁸⁸ Necesitatea sprijinirii traducătorilor era evidentă, cîtă vreme primele tălmăciri efectuate din opera scriitorului (după *Pădurea Spînzuraților*, *Cinleandra*) lăsau în umbră un roman deosebit de valoros. Prima traducere din *Ion* apăruse tîrziu, la Praga (1929, traducătoare Marie Kojecká). Următoarele tălmăciri vor fi înregistrate în Italia (1931, traducător Silvestri Giorgi), în Polonia (1932, traducător Stanislaw Lukasik), Austria (1941, traducător Konrad Richter), Cehoslovacia (1943, traducătoare Z. Iovalová), Iugoslavia (1943, traducător dr. Ivan Esih), urmate de multe ediții postume.

⁸⁹ Cităm din lucrările Camerei: „N. Crainic întreabă pe d. ministru al Muncii dacă are cunoștință că direcția «Cultura Poporului» a concediat pe d-nii Gala Galaction, Jean Bart, Tudor Vianu, Al. Busuioceanu și Z. Stancu, fără prealabila înștiințare”, adăugînd, în alocuțiunea lui, și mențiunea că „scriitorii concediați n-au vrut să se solidarizeze cu d-l Rebreanu, cînd i s-au adus grave acuzații, în calitate de președinte al S.S.R.” (Cf. *Corpurile legiuitoare*, în *Universul*, XLVIII, nr. 139, 22 iun. 1930.) Luînd cuvîntul, Al. Vaida menționează că „nicăieri nu se calomniază oamenii mai mult ca în lumea artiștilor... E un abuz ceea ce face dl Crainic. Și e penibil în același timp”, că profită de mandatul său de deputat pentru a-și ataca confratele. (Cf. *Camera*, în *Dimineața*, XXVI, nr. 8439, 22 iun. 1930, p. 10.)

⁹⁰ Eugen I. Mironescu (1883—1939), medic, profesor universitar, membru al S.S.R.

⁹¹ Deputat național țărănist.

⁹² Și totuși a replicat: „Cer dreptate pentru cinci scriitori de mare talent cari au fost concediați în mod abuziv” (Cf. *Corpurile legiuitoare*, în *Universul*, XLVIII, nr. 139, 22 iun. 1930).

În jurnalele de seară se răsfrînge curios: *Viitorul* o etalează împotriva mea — Mavrodi adică a întors macazul.⁹³ Am să-l întorc și eu. Savel îmi telefonează că Crainic a vorbit pentru a vedea și în *Monitorul oficial* ocările la adresa mea, dar că Vaida a fost violent și că în *Dreptatea* se va reproduce stenograma lui Vaida.

Corneliu Moldovanu m-a vizitat rugîndu-mă să-l susțin ca să ia Premiul național. Voi face ce voi putea, mai ales dacă ar fi Crainic contracandidatul.

Sîmbătă, 21 iunie 1930 [București]

O convorbire cu Halippa. Vrea să se informeze asupra D.E.P. I-am spus despre situația Operei, a Teatrului Național, a legii. Răducanu i-a spus ceva că legea s-ar fi împotmolit la rege, ceea ce nu crede. Vorbim de Crainic. Îl înjur: țigan, murdar. Întreabă dacă vreau să-i răspund; refuz, nu stau de vorbă cu asemenea ipochimen. Ce-i cu cei dați afară?! Îi explic. Regret pe Jean Bart. El regretă pe Galaction, căruia i-a dat și permis⁹⁴.

Care-i situația la Teatrul Național? A lui Eftimiu, în special? Îi spun tot ce a făcut rău Eftimiu, ce mi-a făcut și mie, dar și că poate fi bun. Să nu se ia după Șecaru și alții la fel. Zice că nu numai Șecaru, dar mulți alți oameni de treabă și de vază i-au vorbit rău, precum alții i-au vorbit bine. Să chibzuim bine împreună, să-i propun eu și el va face cum îi voi zice. El n-a hotărît nici să-l scoată, nici să-l păstreze. Ce voi zice eu va face. Legea, și pe urmă voi discuta.

Condiescu îmi spune: a vorbit cu regele și i-a arătat legea în sertar împreună cu altele. Îi va da drumul. Dar dacă va pune chestia Eftimiu? Asta va veni pe urmă. N-are decît să facă un semn, sau o aluzie, și vom aviza. Întîi însă legea să iasă. A promis.

Eftimiu vine și face o scrisoare-răspuns lui Crainic⁹⁵, pe care s-o publice în *Dimineața*. L-am lăsat.

Plopeanu îmi ocărăște pe Mavrodi. Soare spune că tratează să treacă la *Adevărul*. Se socotește un fel de îndrumător al regelui. E cam nebun.

Cătunarul vine să-mi ceară ajutor.

Vineri, 27 iunie 1930 [București]

Cătunarul îmi spuse, acum două zile, o taină interesantă; de la un prieten al lui află că șapte scriitori au adresat regelui o jalbă împotriva mea, care însă a căzut în mîna aceluia și, din admirație pentru mine, a făcut-o

⁹³ *Viitorul* (XX, nr. 6710, 22 iun. 1930, p. 4), ziar liberal condus de Alex. Mavrodi, nu menționează nimic despre conflictul Crainic-Rebreanu, deși se fac trimiteri la ședința Camerei din 20 iun. 1930.

⁹⁴ Permis C.F.R. (Între 14 nov. 1929 și 6 iun. 1930, P. Halippa fusese în fruntea Ministerului Lucrărilor Publice și Comunicațiilor).

⁹⁵ În aceeași zi apăruse în *Indreptarea*, cerîndu-se apoi înlăturarea lui L.R. din fruntea „Educației Poporului” (cf. *Curentul*, III, nr. 865, 21 iun. 1930, p. 2). Peste cîteva zile, Nichifor Crainic va semna un nou articol în paginile aceleiași gazete (III, nr. 869, 25 iun. 1930, p. 2), revenind asupra celor relatate în *Universul*, de pictorul Constantin Vlădescu.

pierdută. Nu mi-a spus cine sînt, dar mi-a făgăduit să-mi comunice ulterior, spre a-mi cunoaște oamenii.

Astă-seară Ploeanu intervine la mine din nou pentru Sinaia. Și la urmă îmi spune: a fost astă-seară la Mavrodi, tot pentru chestia asta, și, după ce a terminat, față fiind și Littmann, a scos un plic din care a scos fișa mea, fotografiată și mărită, luată de la parchet, cu condamnarea mea din 1910 și amprentele digitale. Asta are să i-o arate regelui, în audiența ce o va avea zilele acestea, spunîndu-i doar dacă acest om poate să fie în fruntea „Educației Poporului”, iar dacă n-ar vrea să ia act, îl va sili s-o cunoască reprodușă în *Viitorul*. Astfel vrea să mă mănînce și pe mine, căci pe Eftimiu îl socotește deja lichidat. Ploeanu, uimit, i-a spus atunci că nu se poate să facă una ca asta față de mine, care numai servicii i-am făcut etc., etc. La plecare Littmann, întrebând, îi spuse că crede că nu va face-o. În orice caz, îmi spune ca să știu. El îi va mai vorbi zilnic și speră că nu va face nimic. M-a prevenit însă, pentru orice eventualitate. Dacă i-ar spune totuși, regele l-ar întreba pe Maniu etc.

Iată noi perspective scandaloase. Noi motive să scriu romanul cu tenebros, ca să se sfîrșească odată toate șantajele. Dar iată și prietenii mei ce prietenie îmi arată. Adevărat este că n-am nici un prieten adevărat. Baremi de-aș isprăvi cu casa de la vie, să am unde să stau liniștit și să lucrez. Degeaba, viața această publică începe să mă oripileze!

Sîmbătă, 28 iunie 1930 [București]

Am fost seara la un *match* de box. În prealabil aflu că Soare, care a fost pe aici după-amiază, i-a povestit lui Fanny chestia ce mi-a spus-o aseară Ploeanu cu Mavrodi. Desigur, i-a spus Ploeanu. Ceea ce înseamnă că se face anticipat publicitatea necesară povestirii.

Duminică, 29 iunie 1930 [București]

O zi am lipsit din București și am fost liniștit, fără cancanuri, fără intrigi. Bogdaproste. Măcar de-aș avea mai multe asemenea zile!

Dimineața am pornit la Valea Mare, la via mea, cu Fanny și arhitectul Trifu⁹⁶, care și-a făcut măsurătorile de rigoare spre a ne construi planul viitoare case. Am mîncat în casa noastră, merindea noastră...

Miercuri, 2 iulie 1930 [București]

Luni seara am avut la „Chateau Briand” o masă în cinstea lui Cezianu⁹⁷. Numai vreo zece inși. Simpatice. Cezianu s-a oferit să-mi fie la dispoziție la Paris, oricît și oricum aș dori. Am vorbit despre propaganda prin traduceri în franceză etc.

⁹⁶ George Trifu, arhitect la care, în mod constant, L.R. va apela pentru consolidarea și renovarea gospodăriei de la Valea Mare (1930, 1932, 1941, 1942).

⁹⁷ Constantin Cezianu (transcris și Cezianu), jurist și diplomat, unul din colaboratorii devotați ai noului monarh. În același an va fi numit ministru plenipotențiar la Paris.

Ieri, ca și luni dealtfel, discuție cu basarabienii pentru înființarea unui ziar românesc, la care au luat parte Halippa, Negrescu, primarul Chișinău, Holban⁹⁸, prefectul jud. Lăpușna, Gheorghiu, directorul cabinetului etc. Discuția a continuat ieri la Halippa împreună cu Moldovanu și Pelivan⁹⁹.

Azi o conversație mai lungă cu Cezianu. Îmi făgăduise de luni că-mi va mijloci o întrevvedere cu regele, pentru a discuta chestia culturală. Acuma mă puse să fac cerere de audiență, pe care a luat-o el, spunînd că voi fi primit la sfîrșitul săptămîinii, sau la începutul celei viitoare. Mi-am exprimat dorința să fie și el de față. Mi-a promis. Mi-a recomandat să vorbesc direct, fără floricele, fără fraze, să-i spun fără înconjur tot ce doresc. Ca puncte de reper mi-a indicat că regele se interesează mult de răspîndirea culturii în popor, prin bibliotecă, radio, cinema, conferințe etc. Că are gîndul să facă chiar un minister al culturii. Că vrea să adune toate fundațiile regale sub o singură conducere și că s-au pus două nume înainte: Nae Ionescu și cu mine. I-am spus că negreșit lui Nae trebuie să-i dea întîietate, o merită pentru sacrificiile ce le-a făcut. Mi-a pus în vedere să nu mă lansez în privința lui Mugur care e în dizgrație, nu știe din ce pricină exactă anume, dar cineva l-a înnegrit rău: că i-a făcut multe încurcături, că n-a fost constant, că s-a dat cu liberalii etc. Condiescu a încercat să-l îmbuneze, dar regele e încă dîrz. Trebuie deocamdată lăsat. Mi-a mai spus că regele nu-l înghite pe Eftimiu, din pricina unor încorectitudini, și deci să fiu prudent. Legea teatrelor o are în sertar și a spus că vrea s-o mai studieze; cineva a băgat vreun fițil, poate Mița Filotti cu vreun memoriu... Poate Mavrodi? Poate și el, dar n-are nici o influență; dimpotrivă, regele e scîrbit de atitudinea lui, deși a avut grije să-i trimită, în timpul exilului, vreo trei scrisori linguşitoare. În sfîrșit, Cezianu spune să lucrez prudent, așa încît să-l am pe rege ca un sprijin inebranabil, orice ministru mi-ar veni.

Pe la ora 1 d.a. îmi telefonează Halippa, spunîndu-mi că regele va da drumul legii teatrelor săptămîina viitoare, căci în prealabil vrea s-o studieze. Halippa, pare-se, i-a propus să-i dăm toate explicațiile eu cu Periețeanu, ceea ce regele a primit. Îmi spune să iau contact cu Periețeanu și să cerem îndată audiență. El pleacă la Chișinău pentru cîteva zile. Și el spune că regele e contra lui Eftimiu.

După-amiază a venit acasă Eftimiu cu oferta lui Perlea pentru Operă.

Dealtfel, înainte de prînz am mai fost și la Vaida de i-am lăsat traducerea germană a lui *Ion*. Mi l-a ocărît pe Crainic, firește, după ce eu i-am mulțumit pentru apărare.

Vineri, 4 iulie 1930 [București]

Ieri avui emoții. Condiescu mi-a telefonat că are să vie să-mi comunice ceva important. Cum Cezianu nu venise să-mi aducă răspuns despre

⁹⁸ Ștefan Holban, avocat și om politic.

⁹⁹ Ioan Gh. Pelivan, jurist, profesor universitar și om politic, cunoscut de scriitor încă din 1918 (vezi scrisoarea nr. 32 din vol. *La lumina lămpii*, cu relatări asupra deplasării sale la Chișinău, pe vremea refugului la Iași).

audiență, am început a bănuși că s-o fi stricat ceva la Palat și nu voi mai fi primit de rege. În vălmașagul de intrigi și cancanuri, nu m-aș mai mira de nimica.

Azi s-au clarificat lucrurile. Cezianu a venit și mi-a spus că voi fi primit la începutul săptămânii viitoare. Firește, mi-a mai cerut câte ceva. Mai târziu îmi telefonează Periețeanu că mâine la ora 4 d.a. vom fi primiți împreună de rege, în chestia legii teatrelor. Să ne întâlnim însă în prealabil, ca să-mi spuie niște lucruri pe care desigur nici eu nu le știam. Ne vom întâlni mâine la 3 d.a. la el, să ne sfătuim.

Dealtfel, după-amiazi am fost chemat la telefon de la Palat, de către un domn Manu. Nu m-a găsit. Zicea că revine mai târziu. În loc de asta am primit înștiințarea scrisă de la mareșalul Curtii că voi fi primit în audiență mâine la ora 4 d.a.

Acuma nu mai știu: voi mai fi primit încă o dată pentru chestiile culturale, sau asta e răspuns la cererea mea de audiență?

Sîmbătă, 5 iulie 1930 [București]

Dimineața am avut ședință de consiliu la poștă, pentru a autoriza pe director să iscălească concesionarea telefoanelor. Pe urmă la D.E.P., primire de diversă lume, între care o delegație de artiști de la Operă.

După-masă m-am îmbrăcat și la 3,1/4 am fost la Periețeanu. Îmi spune ce-a aflat: că regele a fost influențat de către Puiu Dumitrescu¹⁰⁰, prin intermediul vreunor teatraliste, la care s-a adăugat Manoilescu¹⁰¹, care credea că e legea lui Madgearu. La 3,40 am plecat la Palat. Am fost introduși în sala de așteptare din stînga, unde mai era un colonel și un civil. Am stat de vorbă între noi. Apoi a venit Drosu¹⁰², care a întrebat dacă sîntem pentru audiență. Da. Mai târziu vine general Cihoski¹⁰³, însoțit de colonel Grigorescu¹⁰⁴. Cihoski dispăre în altă odaie. Colonelul ne roagă să avem puțină răbdare, căci M-Sa mai lucrează ceva. Tot timpul i-e dat. Lucrează și-n vremea mesei. Odinioară, cînd au servit împreună, M-Sa făcuse obiceiul să se amendeze cel ce citește la masă. Acuma ar fi momentul să i se amintească amenda.

Se face aproape patru. Tocmai ziceam că vom mai aștepta, că numai regele Carol cel bătrîn era exact, ca nemții. În clipa cînd bate patru colonelul ne poștește la M-Sa.

Ieșim în hol, urcăm scara la etaj și în stînga, trecem printr-un salon

¹⁰⁰ Puiu Dumitrescu, în acea vreme secretar particular al lui Carol II (mai târziu va fi izgonit de același monarh).

¹⁰¹ Mihail Manoilescu (1891—1950), economist, inginer, profesor universitar la Politehnică și om politic; în noul guvern, îndeplinea funcția de subsecretar de stat la Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor (13 iun.—10 oct. 1930), după care va fi transferat, cu același grad, la Industrie și Comerț (10 oct. 1930—12 mai 1931). Guvernator al Băncii Naționale a României (1930). Unul din partizanii aducerii lui Carol II pe tronul României. (Din 1929, făcea parte din P.N.Ț.)

¹⁰² Nicolae Drosu, colonel, prefect al Palatului regal.

¹⁰³ Alexandru sau Henri Cihoski, ambii generali la acea dată.

¹⁰⁴ Probabil Traian Grigorescu, colonel adjutant.

mai mare, apoi la dreapta în unul mai mic. Înainte de a deschide ușa, în dreapta, colonelul zice:

— Vă anunț pe dv. și intrați îndată!

Deschide ușa anunțînd:

— D. Liviu Rebreanu, directorul general al „Culturii Poporului”!

Intru. Regele s-a sculat de la biurou, mă întâmpină:

— Bine ai venit, d-le Rebreanu!

Îmi întinde mîna. Cît mine de înalt, zîmbitor, vesel, în haină albă, pantofi albi, mustața blondă tunsă englezește. Periețeanu a intrat după mine. Colonelul a dispărut închizînd ușa. Fiindcă n-a fost prezentat, se prezintă singur: Periețeanu... Regele trece la biurou și, în picioare, zice:

— E legea asta a teatrelor despre care mi s-a vorbit atîta rău, și de artiști, și de tot felul de oameni de cultură, încît am ajuns să cred că, de-aș sancționa-o, s-ar face o revoluție și ar fi o catastrofă națională. De aceea am vrut s-o cunosc mai bine înainte de-a iscăli, și fiindcă n-am avut timp s-o citesc, v-am chemat pe d-voastră, ca s-o cercetăm împreună și să vedem ce să facem cu ea.

Vorbește perfect românește, jovial, zîmbitor, foarte prietenos. Un exemplar îl avea pe masă și-l luase în mînă. Camera e mică, plină de cărți. Biuroul încărcat, împodobit numai cu un vas cu crini trandafirii. Scoate din sertarul din mijloc al biuroului alte exemplare ale legii, proiectul original și cartea lui Periețeanu: *Pentru artă*, și le pune pe masă. Se așază continuînd:

— Deci, vă rog să luați loc și să citim împreună legea. Am vrut să-mi fac înadins o oră liberă, căci numai astfel pot ajunge s-o cunosc deaproape. Luați loc!

Eu mă așez pe un scaun în fața biuroului și mai departe; Periețeanu lîngă biurou. Amîndoi sîntem emoționați. Regele observă emoția noastră și zice foarte jovial:

— Așa. Și acuma să-mi expuneți întîi economia legii.

Periețeanu cuvîntează, spunînd că va vorbi despre partea juridică, rămînînd ca eu să dau lămuriri în privința părții artistice. Zice că vechea lege era anticonstituțională. Regele zîmbește ștregărește:

— Oh, oh!

Periețeanu, mai emoționat, explică. Spune despre procesele stîrnite de vechea lege, de chestia Giurgea¹⁰⁵, pe care regele spune c-o cunoaște, despre necesitatea unei administrații bune, despre desființarea Societății dramatice, despre Casa de pensii etc. Regele face cîteva observații, cînd aude de concesiune:

— Dar Comedia Franceză care merge tot după decretul de la Moscova!¹⁰⁶

Înainte însă, vorbind în general, regele mai spusese:

— În orice caz, cu Operele n-au ce căuta aici. Chestia Operei e mult mai complicată. În loc să ai Operă proastă, mai bine o lună-două de spec-

¹⁰⁵ Maria Giurgea, artistă, societară a „Naționalului”, care, la rîndul ei, avusese un proces cu administrația Teatrului, din pricina unei pensionări forțate.

¹⁰⁶ Semnat de Napoleon I Bonaparte (1769—1821), la Moscova, în timpul campaniei din 1812.

tacole de primul rang, iar restul banilor să meargă la muzică bună. Dealtfel, în chestiile astea voi mai avea eu de discutat mai pe larg cu d. Rebreanu, ca să punem lucrurile la punct. Eu m-am ocupat de chestiile culturale și aș vrea să facem lucruri bune și să știu ce se face...

— Într-adevăr, mai bine o stagiune scurtă, strălucită, de operă, decât spectacole mediocre multe, cum au fost pînă acuma...

— Au fost și cîteva mai bune, pe vremea lui Georgescu, dar în general, să recunoaștem, nu-i așa, d-le Rebreanu, Opera noastră e o rușine!

— Cam așa e, maiestate !...

După ce Periețeanu a perorât, destul de slab — în vreme ce regele se uita mereu la mine, și zîmbitor, și cercetător, ca și cînd ar fi vrut să mă pătrundă, sau să-mi citească gîndurile, a spus :

— Bine. Mărturisesc că explicațiile d-tale m-au convins. Dar ca să fiu complect edificat și în amănunte, să citim împreună și textul legii !

Întinde textul lui Periețeanu, care mai adaogă că cele expuse se află și în expunerea de motive care, din nenorocire, nu se află la textul definitiv al legii venită spre sancționare.

— Dealtfel expunerea de motive însăși se găsește în cartea d-lui Periețeanu, care se află pe masa m-voastre — zic eu.

— Cartea da, dar n-am citit-o, căci n-am avut timp ! zice regele zîmbind.

Periețeanu începe să citească. Regele ia textul proiectului și urmărește. Chiar la art. 1, întreabă dacă nu avem aici și legea veche. P.[eriețeanu] i-o dă. Cînd i-am spus eu despre cartea lui, P.[eriețeanu] a oferit regelui un exemplar spunînd că e mai complect. La art. 2, observă că nu e textul definitiv în mîna lui :

— Este proiectul, maiestate, care a suferit multe modificări.

— Care sînt teatrele cu vechime de 50 ani ?

— București, Iași, Craiova !

I se explică ce-i cu regiile autonome. El observă că comerțul nu se potrivește cu arta și, dacă la teatrele particulare poate fi vorba și de comerț, la cele naționale, nici într-un caz.

La compunerea Consiliului de administrație, cînd e vorba de delegatul Academiei, întreabă :

— De ce membrul să fie din secția literară sau istorică ?... Istorică ! V-ați gîndit desigur la Iorga, ca să vă scăpați de el !

Rîdem cu toții.

Mai încolo observă că delegatul Academiei nu va putea fi la toate teatrele, fiindcă nu există pretutindeni. Eu observ că poate să fie și membru corespondent. Dar nu se află specificat aici. Zic că trebuie să fie la compunerea Comitetului de lectură.

— În orice caz, e o lacună aici ! observă regele.

Cînd e vorba de jetoanele de prezentă, întreabă dacă așa a fost și în legea veche. Răspund că n-a fost specificat, dar așa s-au plătit totdeauna.

La art. 20, despre director, regele întreabă cine va fi numit director. Am înțeles că cine propune, și răspund :

— Eu, maiestate !

— A, va să zică d-ta reia și Teatrul ?

— Nu, maiestate, să mă ferească D-zeu, m-am săturat ! răspund. Eu nu fac decît să propun pe directorul Teatrului !

— Și pe cine vrei să propui ?

— Maiestate, eu vă mărturisesc că aș dori să propun pe d. Periețeanu !

— Foarte bine. Chiar așa mă gîndeam și eu.

— Și fiindcă e deputat, îl vom numi membru în consiliu din partea ministerului și delegat cu conducerea Teatrului.

— Să vă spun drept, plîngerile toate se adresau împotriva lui Eftimiu, încît am impresia că opoziția contra legii este și din pricină că e considerată ca o lege personală pentru Eftimiu.

M-am sculat și i-am spus :

— Da, maiestate. Dați-mi voie să vă spun că, dacă nu era Eftimiu la mijloc, legea ar fi trecut în 24 ore, fără nici o discuție, fiindcă legea a fost socotită bună de toată lumea, și numai el i-a făcut rău, răspîndind că se face pentru el, că are contractul în buzunar....

Regele aprobă. Periețeanu citește mai departe. Deodată regele întrebă :

— Administrator cine este ?

— Ploeanu — zic eu.

— Cine ?

— Ploeanu !

— Nu e unul care a fost amestecat în afacerea Livescu¹⁰⁷ ?

— Eu nu știu... Poate Perie...

Ne bîlbîim amîndoi. Regele nu insistă. Periețeanu continuă citirea. La cap. III, operații financiare, regele spune să treacă la art. 33. Aprobă articolul cu fondul de retragere a artiștilor. La cota din beneficii ce revine personalului, întreabă cum a fost în legea veche :

— Numai societarii...

— Ei, vedeți ?... În sfîrșit !

Controlul financiar îl sîrim. Îl interesează dispozițiile despre personal. Întrebă : unde e „Societatea dramatică“ ? Periețeanu explică că a fost desființată de mult etc. La numărul personalului întreabă de ce 25 femei ?

— Pentru că în piese se întrebuițează două treimi bărbați și deci mai mulți bărbați ar trebui. În realitate însă se află totdeauna prea multe femei, fiindcă toate intervențiile pentru femei se fac...

Zîmbește și mormăie :

— Bine.

La foaia calificativă zice că și asta e un motiv de nemulțumire. Periețeanu dă explicații.

Se citesc primele pasagii de la concesiuni, apoi trecem la Comitetul de lectură. Îi place modul de funcționare a Comitetului.

Se citesc dispozițiile artistice. Cînd aude de opere originale zîmbește :

¹⁰⁷ Ion I. Livescu (1873—1944), actor societar al Teatrului Național. În timpul guvernării liberale, fiind subdirector general al teatrelor, s-a folosit de atelierele „Naționalului“ pentru confecționarea mobilierului personal, abuz care a declanșat un scandal în lumea artistică. Afacerea fiind deferită tribunalului (se pare la presiunea actorului Romald Bulfinski), I. Livescu va fi judecat și condamnat la închisoare (informație furnizată de I. Massoff).

— De unde să le luăm ?

— Sînt vreo două...

— Vai de ele !

La art. 64, că să nu se joace decît în limba română, protestează. E o greșeală. Cum adică, dacă vine o trupă străină strălucită, să nu poată juca la „Național” ? Și încă în București are „Liricul”. Dar în provincie ?

— Într-adevăr, maiestate, a fost la Iași Wegener ¹⁰⁸ și a trebuit să joace într-o magherniță. Dar nu se poate altfel, fiindcă se stîrnesc scandaluri. Dacă ar juca o trupă nemțească la Cluj, ar fi îndată scandal...

— Dar dacă vine Cécile Sorel ¹⁰⁹, să nu poată juca la „Național” ? Nu-i păcat ?

— Chiar a și fost și a jucat la „Liric” !

— Dealtfel știu că prevederea a fost și în vechea lege. Totuși, e păcat. Regele mai observă că de ce să nu poată juca artiștii pe alte scene.

— Ca să nu facă concurență Teatrului Național. Azi trupele particulare sînt tari. Trupa d-nei Ventura care are pe Bulfinski, Iancovescu...

— Dar, oricum, vara de ce n-ar putea juca ?

— Dar vara se poate !

— Cu toate astea, prohibiția e categorică ?... Ş-apoi beneficiile ?

— Fiindcă s-a abuzat de ele și s-a scăzut prestigiul Teatrului. Au fost actori care în fiecă an se retrăgeau. Numai Nottara s-a retras de vreo șapte ori...

Cînd vede totuși dispoziția cu împrumutul actorilor zice :

— Da, dar e vorba numai de Teatrele Naționale.

Sărim restul capitolului pînă la condițiile de pensionare. De ce 57 ani ? Fiindcă așa e și în legea actuală. Restul se sare pînă la dispozițiile finale. Se citește întreg art. 120 și nu face nici o observație. La art. 122 ¹¹⁰ zice :

— E foarte bine.

— Sînt numai doi, maiestate, Nottara și Gusty ¹¹¹.

— Bine. Merită. Bieții bătrîni au fost fala teatrului nostru.

Nu mai face nici o observație. După citirea art. 125 se scoală.

— E bine. Am să sancționez legea. Să-i spui, d-le Rebreanu, ministrului d-tale că-i voi da legea, dar să vie cu decretul pentru schimbarea directorului, ca astfel să pot da o satisfacție și artiștilor. Poate să vie luni și între celelalte audiențe vom termina și asta. Așa, și vă mulțumesc.

Îmi întinde mîna. Periețeanu mai scormonește o carte de versuri și i-o oferă. Îi mulțumește și-i dă mîna. Îmi dă mîna din nou și ies. Periețeanu mă urmează. Coborînd, schimbăm trei vorbe.

Ne înțelegem să-i fac formele luni, dar n-am ministru. Voi vedea mîine pe Lugoșianu, ca să fie înștiințat și Maniu. Audiența s-a sfîrșit la ora 5,25.

¹⁰⁸ Paul Wegener (1874—1948), actor și regizor german de teatru și film.

¹⁰⁹ Cécile Sorel, actriță franceză.

¹¹⁰ Referitor la menținerea în trupă a unor actori și regizori bătrîni, cu merite excepționale în istoria mișcării teatrale.

¹¹¹ Paul Gusty (1859—1944), regizor, director de scenă (aproape 60 de ani), la Teatrul Național din București al cărui director a și fost (iul.-aug. 1918).

Și iată cum d. Eftimiu, care a socotit că mă poate înlătura pe mine fără obraz, își primește răsplata.

La D.E.P. mă aștepta comisia teatrală. Am lucrat puțin cu Mugur. Am dat un interviu la *Brassói Lapok* ¹¹².

Acasă, seara am primit pe Lică Teodorescu ¹¹³ pentru turneul meu de conferințe. N-am aranjat nimica.

Impresie de la Palat : regele extrem de simpatic ¹¹⁴. S-ar părea că îl interesez. În orice caz, mă cunoaște bine. Sentimentele lui față de mine nu le voi putea afla decît după audiența viitoare particulară, cînd îi voi putea vorbi mai multe.

Duminecă, 6 iulie 1930 [București]

Dimineața mi-a făcut o vizită Corneliu Moldovanu. Zice c-a fost desemnat de Mavrodi, Plopeanu, Șeicaru și alți asemenea matadori să fie director la „Național” și ca atare trimis la mine să-mi ceară consimțămîntul. Firește, el nu vrea pînă ce nu-l va cere regele și nu-i va ordona Vintilă ¹¹⁵. I-am dat răspunsul cuvenit. Apoi că va candida la autori ¹¹⁶. L-am deconșiat, fiindcă eu vreau pe Sorbul. Atunci la critici ¹¹⁷, ca să-l trîntească pe Fagure.

Fanny îmi aduce de la Ressu știrea că e o indignare generală împotriva numirii lui Periețeanu. Așa spune Dărăscu ¹¹⁸ și Vlădescu ¹¹⁹. Tărăniștii toți sînt pentru Eftimiu și au pus pe Puiu Dumitrescu și prințul Nicolae să ceară regelui să-l menție.

Luni, 7 iulie 1930 [București]

Am fost întîi la Vaida. Nu se sculase. M-am dus la D.E.P., unde a venit Plopeanu, pe care l-am pus în curent cu ceea ce îl privea mai ales pe el. Apoi din nou la Vaida, așteptare, plecare la preșidenție. Aici mă ajunge Vaida. Vorbește de traducerea germană *Ion* ; îi spun despre audiența la rege. Zice să-i spun lui Maniu și despre Teatrul din Cluj. N-am putut sfîrși, căci l-a chemat Maniu. Herz mă întreține : vrea director la Craiova. Alexiu ¹²⁰ vorbește

¹¹² *Brassói Lapok*, cotidian de limbă maghiară, tipărit, la Brașov, între 1894 și 1940. În numerele din iul. 1930, nu figurează interviul amintit.

¹¹³ Lică Teodorescu, impresar.

¹¹⁴ „Ocrotitorul asasinilor și al jefuitorilor țării, jefuitor el însuși” — va adăuga L.R. în *Jurnal* despre același monarh, după ce îl va cunoaște mai bine (vezi notația din 7 oct. 1941).

¹¹⁵ Vintilă Brătianu (1867—1930), om politic, din 1928 președinte al Partidului Liberal ; de mai multe ori ministru (între 24 nov. 1927—16 nov. 1928, prim-ministru).

¹¹⁶ Societatea Autorilor Dramatici Români, înființată la 14 mart. 1923, în București, din al cărui prim comitet a făcut parte și L.R., alături de Caton Theodorian (președinte), I. Al. Vasilescu-Valjean (vicepreședinte), M. Sorbul, P. Gusty (casier) și V. I. Popa (secretar). Din 1927, președinte era M. Sorbul ; între 1930 și 1933, S.A.D.R. va fi condusă de I. Minulescu, iar apoi din nou de C. Theodorian.

¹¹⁷ Asociația criticilor dramatici.

¹¹⁸ Nicolae Dărăscu (1885—1959), pictor.

¹¹⁹ Prof. Ion Vlădescu.

¹²⁰ Alexandru Alecsiu, ziarist, cunoscut în epocă prin reportajele publicate în *Advarul* și *Dimineața*.

despre afacerile lui Mezincescu¹²¹. Dr. Brandsch¹²² îmi spune despre Crainic. Apoi mă cheamă Maniu. Îi raportează audiența la rege, părerea regelui despre Eftimiu, cuvintele de despărțire, recomandarea lui Periețeanu. E bun Periețeanu? Afirm. El n-are nimica împotriva lui, dacă eu cred că e bun. Dar cum facem cu Eftimiu?! Nu e nevoie de nici o formă specială. Zice că nu trebuie să descoperim pe rege, chiar când își exprimă vreo dorință, fiindcă altfel în două săptămâni s-ar sfârși cu prestigiul regal. De-aceia e un guvern, ca să-l acopere. Întrebă dacă Eftimiu a greșit? A fost bun ori rău? Îi spun greșelile lui. „I-am spus și eu să nu lase pe doamnă-sa să joace.“ I-am mai vorbit scurt despre celelalte teatre și de concesiile maghiare¹²³. Apoi că regele vrea să mă mai vadă, ca să se întrețină despre cele culturale.

„Să-l ajutați, și să-i serviți, că e tânăr și e bine să meargă pe căile acestea.“

La ieșire mă oprește Cezianu, să-l aștept. Îmi spune fleacuri și notează să întreb pe rege dacă mai trebuie să cer o audiență. Măine îmi aduce răspunsul.

La masă Negrea povestește de la Colțoni¹²⁴ că regele s-a uitat urât la mine și că l-a rugat pe Periețeanu să primească direcția, că i-a ținut mâinile o jumătate de oră și că, în sfârșit, a fost eroul audienței. Desigur că sînt din indiscrețiile lui Periețeanu.

Firește, evenimentele se înfățișează totdeauna după sufletul omului. Privirea regelui am notat-o și eu, dar nu mi s-a părut de ură. Evident că m-a examinat, dar nu mi s-a părut cu ură deloc, cel mult cu o curiozitate specială, și chiar cu simpatie. Sau poate m-am înșelat eu? Se poate, la urma urmelor. Dar atunci de ce regele a spus că vrea să stea de vorbă mai de aproape cu mine? Ar mai fi un indiciu: Periețeanu a spus de cîteva ori că, în partea artistică, voi da eu lămuriri. Dar regele nu mi-a cerut. Adevărat că n-avea de ce, dacă s-a citit toată legea și, la unele articole, am dat explicațiile necesare. În sfârșit, poate că e și vina mea că n-am luat eu întîi cuvîntul, să dau explicații, și nu m-am așezat mai aproape ca să fi citit eu legea. Dar asta nu pot fi decît fleacuri. Dacă avea ceva cu mine, nu m-ar fi primit. Amicul Periețeanu vrea să se umfle, evident. Eu n-am nevoie.

După-amiazi am fost la D.E.P. Am primit pe un gazetar de la Viena, căruia i-am dat un interviu. Am lucrat cu Sadoveanu¹²⁵ la concesiile ungu-

¹²¹ Dumitru Mezincescu, medic, profesor universitar, deputat și senator, fost director general al Serviciului Sanitar.

¹²² Dr. Rudolf Brandsch, profesor universitar la Cluj, fruntaș al Partidului Popular German din România, deputat de Sibiu (între 1910 și 1934), subsecretar de stat român la Minorități (1931—1932).

¹²³ În cadrul noilor reglementări, unele teatre sau săli de spectacole erau concesionate diverselor trupe din Capitală și provincie, pe baza unor decrete de stat; în cazul unor „concesiuni“ (cazul Operei române din București), împuternicirea directorilor se realiza și prin „caiete de sarcini“, statul acordînd subvenții pentru echilibrarea bugetului respectivelor instituții. (Vezi declarațiile lui L.R., publicate în *Rampa*, XIV, nr. 3483, 1 sept. 1929, p. 1, și *Ibid.*, XV, nr. 3636, 6 mart. 1930, p. 4, reproduse de noi la *Addenda*).

¹²⁴ Ion Dumitrescu (1883—1951), actor al Teatrului Național; în lumea artistică i se mai spunea „Colțoni“ sau „Dantură“.

¹²⁵ I. M. Sadoveanu.

reși. Apoi a venit Periețeanu, cu care am vorbit de față cu Sadoveanu. Zice că nu poate primi mai mult de trei luni. Să vie pe urmă Sadoveanu. Îngrijorare pentru Livescu. Să întreb pe Cezianu și Condiescu. L-am trimis la Iunian¹²⁶ să nu fie vreo opunere de-acolo. Mi-a telefonat: i-a spus că trebuie să primească. L-a văzut și pe Mirto, care i-a spus la fel.

Vineri, 11 iulie 1930 [București]

N-ar mai fi interesant să însemnez retrospectiv toate întâmplările în amănunt: cu luptele de fiecă zi ce se dau acuma pentru diferitele teatre și opere, cu intervențiile la mine mereu, persistent... Își dă seama toată lumea acuma că de mine depinde tot. De aceea, și tîrcoalele mai vii ale tuturor. Deocamdată Herz¹²⁷ iese cu ceva: l-am numit director la Craiova și mi se arată deosebit de recunoscător. Vai, recunoașterile acestea!

Duminecă, 20 iulie 1930 [București]

Dacă însemnez numai lucrurile rele ce mă privesc, în legătură cu lumea din afară și mai ales confrății mei, este că mi se pare mai caracteristic pentru mersul vieții însăși. Cuvintele bune, întâmplările bune, în sfârșit, toate bunătățile sînt deseori umbrite, dacă nu înăbușite chiar și numai de un rău mic.

Astfel, prin Herz, aflu cum mă vorbește Minulescu de rău: că mi-am dat milioane pentru *Ciuleandra*, că-mi plătesc traduceri în limbi străine, că mi-am cumpărat vie de multe pogoane etc.

Ceva interesant. Azi-dimineață m-am trezit cu scîrnăvia de Dianu în minte și, oricît am vrut să readorm, cu gîndul mereu la el. Îmi aduceam aminte că m-a înjurat zilele trecute, mă enervam și chibzuiam cum să-i aplic vreo sancțiune. În sfârșit, mi-a adus ziarul și iată o nouă înjurătură, un articol întreg de murdărie obraznică.¹²⁸ Mă hotărîi în mine să-l izgonesc după-amiazi de la Ș.S.R. Pe urmă mi-am zis că voi face-o numai în caz cînd mi se va părea că gestul meu va găsi ecou în ceilalți, ca să nu mă expun altfel la un incident subt demnitățile mele. Compoziția adunării a fost așa încît n-am simțit atmosfera potrivită și, cu toate că scîrba era acolo, am socotit mai bine să-l ignorez.

¹²⁶ În noul cabinet ministerial, Gr. N. Iunian continua să fie subsecretar de stat la Justiție, fiind indicat să se pronunțe în procesul intentat lui I. Livescu.

¹²⁷ A. de Herz (1887—1936), dramaturg și om de teatru; bănuțat a fi denunțat pe L.R. autorităților germane, ca dezertor din armata Imperiului (în *Calvarul* denumit H. Adler, „o inimă acra setoasă de răzbunare, și o limbă pătimașă, neagră, veninoasă“). Relațiile de amicitie dintre cei doi scriitori se deteriorează, în urma cronicii lui L.R. la piesele *Boier Buflea* și *Îți place bluza mea?* de A. de Herz, considerate deronicar „improvisații superficiale“ (consultă *Lumina*, I, nr. 52 și 54, 23 și 25 oct. 1917). De reținut că, peste ani, rugat de dramaturg să-l ajute (vezi supra, 21 mai 1930), L.R. nu va păstra nici un fel de ranchiună, numindu-și confratele în fruntea „Naționalului“ craiovean. La B.A.R. se află o bogată corespondență (nr. 143 204—143 223) atestînd vechi relații între cei doi scriitori (1911—1931).

¹²⁸ Cf. Romulus Dianu, *Educatorul poporului în audiență*, în *Curentul*, III, nr. 895, 21 iul. 1930, p. 3 („Curentul literar și artistic“). Repetarea acuzațiilor aduse directorului „Educației Poporului“ — ornate cu epitete mahalagești — îl fac să se întrebă: „Cum l-o fi lăsat vardistul să intre la Palat?“ Trimiteri la acuzațiile din *Indreptarea* (31 ian. 1929), *Curentul* (febr.-apr. 1930) și *Epoca*.

Alegerile au mers după dorința mea, afară de Al. Hodoș¹²⁹ la Cluj. Din pricina lui va trebui să anulez și alegerea de la Iași.

Marți, 29 iulie 1930 [București]

De sîmbătă pînă azi am fost la Valea Mare, unde ne-am instalat o mică, dar adevărată gospodărie. Prima mea proprietate reală. Să-mi ajute D-zeu să trăiesc, să mă pot bucura puțin de ea. Evident că facem mereu planuri de viitor, cum s-o mărim, cum să schimbăm casa și s-o înfrumusețăm... Cît este, e foarte bine. Am un adăpost pentru orice împrejurare.

Am avut o nouă pană de mașină; ruperea axei planetare din stînga. A trebuit să viu la București, să schimb piesa. Ieri. Am luat masa la „Modern” cu Ploeanu și Verești. Între altele, Ploeanu îmi spunea, desigur nu fără vreo anume aluzie, că regele a chemat urgent pe Mavrodi în audiență, de la Călimănești, pentru că la ora 6 d.a. Că Puiu Dumitrescu a întrebat de el; i s-a spus că e bolnav la Călimănești și totuși s-a dat telegramă să vie imediat. Mă gîndeam pe urmă că Ploeanu își închipuie că Mavrodi poate să mă lucreze la rege, ceea ce m-am gîndit și eu. E cam ridicol și cu lucrăturile la rege. Dacă ar fi ca regele să se orienteze după diferite lucrături, eu unul m-aș lipsi.

În privința filmului meu am primit ieri vizita bancherului Fessler. A preluat filmul, împreună cu o firmă de la Berlin, eliminînd complet pe Berger. Să tratăm asupra dreptului de autor. Au convenit 50% din toate încasărilor din România. Am iscalit convenție la tribunal. Pentru Germania să aranjeze 50% din toate licențele sau sumă fixă. Îmi va da curînd răspunsul. Exploatarea filmului prin casa „Artistic Film”.

La 2 octombrie începe rulara aici, la „Capitol” probabil.

Marți, 12 august 1930 [București]

Adineaori am sosit, seara, de la via, de la Valea Mare. Am plecat vineri seara la Cernăuți, unde am instalat Consiliul de administrație, iar ieri am fost cu mașina la Craiova, în același scop.¹³⁰

Vreau să însemnez doar o impresie pe care am avut-o deunăzi în legătură cu Iuliu Moldovanu, subsecretarul meu de stat. Făcusem reproșuri lui Halippa din pricina delegației generale ce mi-a dat. Halippa mi-a dat mîna în semn că îmi acordă toată prietenia și s-a scuzat că lui i s-a dat spre semnare delegația gata făcută, că poate să fie opera lui Moldovanu... Acum vreau

¹²⁹ Alexandru Hodoș (1893—1967), publicist și director al mai multor publicații, al Radiodifuziunii și Teatrului Național din București, subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri (28 dec. 1937—10 febr. 1938) și, ulterior, diplomat. În scris a făcut referiri denigratoare la profilul moral al romancierului (cf. „Ciuleandra” sau Jocul nerușinării, în *Jara noastră*, X, nr. 36, 9 nov. 1930, p. 1250—1252), pornind de la ecranizarea romanului din 1927. Mai tîrziu raporturile vor reveni pe făgașul normal.

¹³⁰ Între timp, la București, „amicii” de la *Curentul* folosesc prilejul comemorării a cinci ani de la încetarea din viață a lui I. Slavici, pentru a mai turna o picătură de otravă în disputa lor cu directorul „Educației Poporului”. (Vezi *La mormîntul „trădătorului”*, în *Curentul*, III, nr. 917, 12 aug. 1930.)

trei zile i-am spus lui Moldovanu chestia. Mi-a răspuns că numai Cîndea¹³¹ are o delegație mai mare și a trecut peste reproșul meu cu un zîmbet dulce. De-atunci mi-am zis dacă nu cumva are ceva împotriva mea. Și mi-am propus să clarific situația, să-i arăt că eu nu-s funcționar și deci nu e obligat să lucreze cu mine, căci eu plec imediat. Adineaori Bucuța îmi telefonează că s-au încurcat lucrurile cu Librăria de stat, din pricina lui Moldovanu care susține părerea lui Banciu¹³² etc. Mi se pare curioasă atitudinea, cînd el a fost în curent cu toate lucrările pregătitoare.

Valea Mare, duminică, 17 august 1930

Impresia cu Iuliu Moldovanu mi se pare c-a fost falsă. Ar fi fost într-adevăr excesiv.

Dealtfel o nouă complicație: citesc în ziare că Iulius¹³³ a fost arestat în legătură cu niște fraude la o societate forestieră din Arad. Dușmanii mei cei mulți desigur că nu vor întîrzia să exploateze și asta împotriva mea. E chiar ciudată întîmplarea. Îmi închipui cît trebuie să se vorbească în Ardeal. Pe mine însă nu m-au înștiințat neamurile, nici măcar cu un rînd. Deși aș interveni, dacă ar fi nevoie.

Oare să fie la mijloc vreo înscenare? Iulius a făcut rău zgîndărind afacerea de la Tg. Mureș. Cînd învîrtești combinații cu gheșeftare, trebuie să lași acasă intransigența.

Pe mine firește că mă înjură diverși energumeni. Între care neobositul Callimachi, tip degenerat și iresponsabil. Chiar într-o scrisoare murdară adresată lui Periețeanu. Ceea ce mă poate ațîța să scriu romanul cu gazetarii și așa-ziii intelectuali, în care se pot pune o serie întregă de probleme în legătură cu viața noastră culturală. Gîndul mă frămîntă mereu și personagiile vii se îmbie.¹³⁴

Joi, 21 august 1930 [București]

Înainte de a merge la D.E.P., am trecut să văd pe Purcariu¹³⁵ pentru locul de suplinitoare Rodica Gîrleanu. Pînă luni întreg serviciul profesional e

¹³¹ Romulus I. Cîndea (1886—1973), profesor universitar la Sibiu, Cernăuți și Cluj, (la facultățile de teologie și istorie), fost rector și primar la Cernăuți, o vreme cu însărcinări speciale în cadrul departamentului Cultelor.

¹³² Ion Banciu, profesor de matematică și publicist, director la Ministerul Instrucției Publice (1928—1929) și apoi director general la Finanțe (după 1930).

¹³³ Iulius-Sabin, fratele lui L.R. (al doilea copil în familia ardeleană); avea cu un an mai puțin decît L.R. și îndeplinise mai multe profesii în administrație la Zombor, Budapesta și Tîrgu-Mureș, lucrînd, de regulă, în cadrul Gîrzii financiare. Consultă, la B.A.R., corespondența către L.R. (nr. 144 488—144 553), datată între 1913 și 1932.

¹³⁴ Intitulat inițial *Mojarul iluziilor*, romanul avea între personajele sale figuri caracteristice presei de scandal interbelice. S-au păstrat o parte din caietele de creație și chiar un fragment de roman. (Consultă L.R., *Opere*, vol. 9, capitolele *Geneza romanului „Jar”*, *Variante*, și *Confluente*, p. 474—461, 471—524 și 573—630). Cu vremea, L.R. va renunța la acest prim proiect reorganizînd materia în două planuri distincte, pentru romanele *Jar* (1934) și *Gorila* (1938). Supărarea pricinuită de S. Callimachi se va dovedi trecătoare; în procesul transfigurării artistice, atenția scriitorului va fi îndreptată spre alți prototipi, precum Nichifor Crainic și Pamfil Șeicaru, ambii de o factură diametral opusă scriitorului și publicistului amintit.

¹³⁵ Inspector general la Ministerul Instrucțiunii Publice, căruia L.R. i se va mai adresa cu cereri similare (cf. *Jurnal*, 11 aug. 1932 etc.).

suspendat, fiindcă se repară. M-am dus apoi la Ghițescu¹³⁶ pentru băiatul lui Duminecă¹³⁷ de la Valea Mare și i-am obținut îndată numirea ca suplinitor în județul Teleorman. De aici am mers la Comuna Crișan și i-am obținut repede la D.E.P. Acolo, firește, mă aștepta lume. Imediat a trebuit să primesc. D-na Filotti cu Timică Georgescu¹³⁸ și un domn Popescu, pare-se secretarul, delegația sindicatului artiștilor, cerându-mi să intervin la Primărie să fie utilizați membri de-ai lor la Ateneele populare. Am admis, dar le-am făcut reproșuri pentru ușurința cu care eliberează carnetele de liberă profesie, invocând cazul actorilor ucraineni. S-au apărat și au acuzat soc. „Scena”. Am pus să cheme îndată pe un reprezentant al acesteia. Mi-au promis un memoriu de justificare. Voi cere ambelor societăți o listă de membri și vom proceda la rectificări. Băluță¹³⁹ cu Al. Rally¹⁴⁰, acesta vrea să lucreze la D.E.P., fiind el la Paris. Propune ca prin 7 000 franci lunar să facă o revistă franceză de cca 150 pag. Să-mi dea un memoriu și voi aviza. Îl va aduce la 2 sept.

Băluță vrea să vie să mă vază acasă, să-mi vorbească ceva.

În timp ce-i aveam pe ei, mi-au fost anunțați doi americani. Am întrerupt și i-am primit. Conduși de Mischonzniky¹⁴¹ — doi directori ai lui „American Radio Corporation”, Scenbok și Smits, veniți cu aparatele necesare să alcătuiască un program radiofonic în plăci de gramofon, de jum.[ătate] oră, pe care să-l difuzeze în America prin cele 60 posturi de emisie ale lor. Îmi cer concursul să alcătuiesc program caracteristic. Vor cuvântarea regelui, prințul Nicolae, prim-ministru Maniu, Mihalache și diferite cîntece naționale. Promit.

Urmează restul în grup. D-na Ionașcu¹⁴² urgencează ajutorul ce-l are acordat de patru luni. Un învățător Enescu de la Vaslui vine cu scrisoare de recomandare de la subsecretar de stat P. Andrei¹⁴³. Să vie după-amiazi la 6. Un domn Ganea aduce un manuscris: *Cartea sfîntă a vieții mele*, în versuri albe, despre care spune că e opera cea mai mare ce s-a scris. Vrea să mi-o citească. Să mi-o dea s-o citesc eu. O va pune la punct și aduce mîine. Lonyai, fotograf, examinează prețurile unei facturi ce i-am dat-o ca expert. Propune un album de fotografii ale regelui Carol. De acord. Un ovrei roagă să-i re-

¹³⁶ Petre Ghițescu, director în Ministerul Instrucției Publice.

¹³⁷ Antreprenor, al cărui nume revine de mai multe ori în „jurnalul de la vie”

¹³⁸ G. Timică (numele adevărat: Mitică Georgescu, 1886—1954), actor.

¹³⁹ Scarlat Băluță, ziarist.

¹⁴⁰ Alexandru Rally (n. 1897), poet, traducător și bibliograf; în 1930 se află în Franța (membru al Școlii române de la Paris), unde publică *Bibliographie Franco-Roumaine* (2 vol.)

¹⁴¹ Probabil N. Mischonznichi, proprietarul magazinului de muzică din strada Colței nr. 7 (în documentele epocii se mai amintește și de un O. Mischonznichi).

¹⁴² Marieta Ionașcu, artistă.

¹⁴³ Petre Andrei (1891—1940), sociolog, profesor universitar, la acea dată subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor, funcție ce o va deține și la Ministerul Instrucției Publice și Cultelor (12 aug. 1932—14 nov. 1933). În 1938, va fi numit ministru al Educației Naționale. La B.A.R. se află scrisori către L.R., nr. 141 996—144 997, datate între 1926 și 1930.

zolv o cerere de turneu; îi dau prelungire pînă la 15 oct. G. Nichita¹⁴⁴ cere să-l primesc detașat la D.E.P. Opinez favorabil, pe hîrtia lui. Gavrilovici¹⁴⁵, chemat de mine, promite să plătească în patru zile datoria către soții Vlădoianu prin o bancă; soții sînt de acord. Bucuța îmi aduce niște hîrtii; îi cer să vază negreșit pe Madgearu pentru Librăria de stat. Mateescu a fost la mine, imediat după Filotti, cu o cerere de ajutor pentru d-ra Crețoiu, din partea lui Popa*, și cu lista reducerilor de la articolele bugetare pe care urmează s-o revadă cu ministrul. Tot atunci și Șahighian¹⁴⁶ pentru capitolul cinematografic; îl pun în contact cu Mateescu.

Dr. Voinea se plînge de eliminarea nevestei sale. Vine și Froda, care-i dă ideea să fie detașată de la Cluj aici și la ianuarie angajată. Arghezi se interesează de serbările încoronării — un răspuns ce aveam să-i dau după ce voi vedea pe primul-ministru. La începutul lui Voinea vine unul Hociung¹⁴⁷, care vrea un ajutor și apoi să fie angajat la D.E.P.

Camil Petrescu mă aduce pînă acasă și-i dau piesa *Danton* revăzută și ciopîrțită de mine.¹⁴⁸

După-amiazi am fost cu Fanny la dr. [Constantin] Pandelescu pentru ochelari; am pierdut acolo mai bine de o oră. Apoi la D.E.P. la 5,^{3/4}.

A mai fost înainte de prînz și d-ra Cărașu¹⁴⁹ pentru angajament la Iași.

După-amiazi deci o scrisoare lui Pavel¹⁵⁰ pentru Ciocîlteu¹⁵¹. Din nou Mischonzniky cu americanii: să intervin la vamă să se simplifice formalitățile. Se face prin telefon. Le dau o scrisoare pentru colonel Condiescu, să le înlesnească audiența la rege.

Bancherul Fessler¹⁵² cu Gusti, proprietarul cinema Capitol, îmi anunță înțelegerea pentru rularea *Ciuleandrei*. Fessler singur îmi cere o favoare pentru un film; refuz.

¹⁴⁴ George Nichita, poet. A condus revista *Sinteze* (apr. 1927—mart. 1928), cu opinii favorabile romancierului.

¹⁴⁵ Proprietar de cinematografe (informație de la I. Massoff).

* Dumitru Popa, director în Ministerul de Finanțe (viitor soț al Magdei Crețoiu, crainica Societății de Radio).

¹⁴⁶ Ion Șahighian (1897—1965), regizor cu care L.R. a avut bune raporturi în timpul directoratelor sale la Teatrul Național.

¹⁴⁷ Cotty Hociung, actor.

¹⁴⁸ De regulă, asemenea intervenții erau făcute la invitația prietenului său. Cîtam dintr-o scrisoare a lui Camil: „Îți anexează un creion roșu. Te autorizez să tai din piesă tot ceea ce nu merge. Dacă vrei să mă consulți, îți stau la dispoziție cu dragă inimă.” (N. Gheran, *Camil Petrescu: „N-am noroc în teatru și pace”*, în *Ramuri*, XXI, nr. 3, 15 mart. 1975, p. 13—14.)

¹⁴⁹ „Actriță de roluri mici” (informație de la I. Massoff).

¹⁵⁰ Constantin Vasile Pavel, muzician solist, director de scenă și, mai târziu, director al Operei române din Cluj.

¹⁵¹ Theodor Ciocîlteu, regizor de culise (amintit în *Jurnal* și la 27 febr. 1941).

¹⁵² Zisu Fessler, implicat în tratativele de la Berlin cu turnarea filmului, va reveni în spovedaniile scriitorului ca sursă de împrumutat bani (vezi *Jurnal*, 2 oct. 1931). La B.A.R., o epistolă către L.R., nr. 142 905.

Iar Voinea, iar nevastă-sa și apoi poveste despre filmarea *Ciuleandrei* la Berlin.¹⁵³ Propune să intru într-o societate de cinema la Cluj. Vom vedea atunci acolo.

Între timp primesc pe deputații socialiști Lucian¹⁵⁴ și Fluieraș¹⁵⁵, care-mi cer ajutor pentru societățile sportive muncitorești de la București și Cluj.¹⁵⁶ Le voi da. De asemenea două aparate radiofonice. Sint încântați.

Înspre ora 8 vine dr. Moldovanu. Despre păstrăvi, despre atmosfera politică, despre atacurile concentrice împotriva ardelenilor, Vaida în special. Amarit. Pleacă mâine seară la Sovata. Să facem un „consiliu național al educației naționale”, sub președinția de onoare a regelui.

Trimis scrisoarea răspuns lui Stamatiad. Dat întâlnire mâine la 11 lui Sturza¹⁵⁷ cu Periețeanu¹⁵⁸.

Vineri, 22 august 1930 [București]

Crișan¹⁵⁹ a plecat în provincie. Merg la minister la ora 10 dim.

Tănase¹⁶⁰ cu chestia carnetelor de liberă profesie, „Scena”. Va face un memoriu. Vom cere lista membrilor și vom revizui.

Sturza aduce o listă de piese pe care vrea să le joace la Național. Herz cere restul de bani din asigurarea Teatrului; îi dau contracte-tip. Buracu¹⁶¹ cere bani pentru niște atenee populare. Șahighian cu articolul cinematografe-lor. D-na Solomonescu cu orele de franceză la Muncă — să fie luni. Boerescu¹⁶² referat pentru cluburile muncitorești.

Trec la Sănătate. Ministrul tocmai pleacă. În așteptare, de vorbă cu Voinea și Froda. Aranjez cu ministrul citeva hîrtii.

După-amiazi la 5,1/2 cu Buzescu, chestia Operei.¹⁶³ La 6 la poștă. Ea 7 cenzura filmelor.

¹⁵³ Jeana Popovici-Voinea abia se întorsese de la Berlin, unde interpretase rolul de ingenuă din filmul *Ciuleanăra* (Mădălina). Vezi interviul din *Rampa*, XV, nr. 3778, 25 aug. 1930.

¹⁵⁴ Alexandru Lucian, avocat, deputat socialist în 1928 și 1930.

¹⁵⁵ Ioan Fluieraș (1882—1953), om politic, fost membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918—1920), președinte al Confederației Generale a Muncii (1926—1936), lider al social-democrației române.

¹⁵⁶ Cu ani în urmă, L.R. fusese nevoit să ceară ajutorul socialiștilor (în 1918, îl ajutaseră să scape de urmărirea autorităților germane). Rămânându-le credincios, va figura printre martorii acuzațiilor în procesul intentat militanților P.C.R., în anii luptei ilegale (vezi *Procesul comuniștilor*, în *Lupta*, 2 iun. 1925, p. 4).

¹⁵⁷ Petre Sturdza, actor și director de scenă.

¹⁵⁸ Numit între timp directorul regiei autonome a Teatrului Național.

¹⁵⁹ Gh. Crișan, subsecretar de stat la Ministerul Comunicațiilor.

¹⁶⁰ Constantin Tănase (1880—1945), actor, director al Teatrului „Cărăbuș” din Turnu Severin.

¹⁶¹ Coriolan Buracu, directorul bibliotecii „I. G. Bibicescu” din Turnu Severin.

¹⁶² Neagu Boerescu, inspector general de educație fizică, cronicar sportiv și conducător al multor asociații sportive (mai târziu, director general al U.F.S.R.).

¹⁶³ Din deficitul fostei direcțiuni a Operei Române, rămăsese neachitată suma de 8 500 000 lei, care reprezenta plata salariilor în restanță și plata furnizorilor. Ministerul în care lucra L.R. hotărăște ca această sumă să fie achitată în trei rate din subvenția ce o mai avea de primit Opera până la sfârșitul anului, urmînd ca pentru subvenția alocată concesiionarului să se deschidă, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, un credit excepțional. La 22 aug. 1930 s-a pus la dispoziția Operei prima rată, celelalte plăți urmînd să se facă la 1 sept. și 1 oct. 1930. (Cf. *Plata salariilor artiștilor Operei*, în *Rampa*, XV,

A fost la masă Negulescu¹⁶⁴ și Sorbul.

Valea Mare, duminică, 24 august 1930

Caietul fiind acum oarecum definitiv la Valea Mare, aproape fatal vine rezumatul unei săptămîni. Poate că e mai bine, căci astfel multe mărunțișuri se elimină de la sine, care altminteri, sub impresia momentului, ar fi înregistrate și comentate.

Martî am avut un incident cu Stamatiade. Era Froda la mine și a stat cam mult. Într-un tîrziu, Verești îmi spune că afară Stamatiade vociferează. Să-l cheme îndată înăuntru împreună cu toată lumea. Și el, de față cu toți, îmi reproșează că de ce nu fac ore de primire, că de ce să aștepte ore întregi... L-am întrerupt sever că nu primesc de la nimeni morală; vine la mine cine dorește și are treabă; eu nu chem pe nimeni... A plecat imediat supărat. Mi-a trimis apoi o scrisoare de amărăciune și imputări. I-am răspuns a doua zi, tot în scris, reproșîndu-i reproșul lui etc.

Miercuri ziua îmi spune Verești că a întîlnit la „Capșa” pe Sergiu Dan care vrea să mă vadă, fiindcă Romulus Dianu umblă cu o scrisoare a mea către Slavici prin care ceream să intru la ziarul *Ziua*¹⁶⁵. Nu i-am dat nici o importanță. După-amiazi însă Măciucescu îmi scrie și apoi cere la telefon insistență să mă vadă. L-am primit seara la ora 9. După ce îmi vorbește de el, îmi spune că Gregorian i-a arătat o scrisoare a mea, fotografiată, către Slavici. Gregorian zice că scrisoarea face sute de mii de lei. A copiat-o și mi-a adus-o. Am impresia că se urmărește șantajul direct, iar Măciucescu e unealta inconștientă. I-am spus-o și am refuzat categoric orice discuție. Poate să publice orice, să înjure oricine, oricît și oricum. Nu admit nici un fel de șantaj.

Pe urmă, pînă vineri seara, cînd am plecat, n-am mai auzit nimica.

Ceea ce nu înseamnă că scrisoarea nu se va publica.¹⁶⁶ Dar efectele nu mă mai interesează și nici nu mă pot zdruncina.¹⁶⁷

nr. 3777, 24 aug. 1930, p. 4). Măsurile se vor dovedi paliative, situația celor 500 salariați ai Operei Române rămînînd tragică.

¹⁶⁴ Nicolae Negulescu, profesor de fizică și chimie la Constanța, din cercul prietenilor intimi ai familiei Rebreanu; ultima scrisoare a romancierului — cunoscută de noi ca atare — lui i-a fost expediată, la 9 iul. 1944 (vezi vol. *La lumina lămpii*, p. 289). Numele său, al soției (Caterina), al băiatului lor (Puiu) revin adesea în notațiile jurnaliere (în special în „Caietele de la vie”).

¹⁶⁵ *Ziua*, cotidian, apare la București sub conducerea lui I. Slavici, militînd pentru atragerea României de partea Puterilor Centrale.

¹⁶⁶ Ea va fi publicată pe prima pagină în *Curentul*, III, nr. 940, 4 sept. 1930, avînd următorul text: „Iubite maestre, iartă-mă că te deranjez din nou. Mi-ai spus zilele trecute că pînă în citeva zile, pînă mâine adică, îmi vei comunica ce-ai aranjat cu privire la intrarea mea în redacția ziarului *Ziua*. // Țin foarte mult la aceasta și de aceea te plictisesc necontenit. // Acuma că *Minerva* și *Seara* au trecut în posesiunea unui consorțiu german, afacerea ia chiar o întorsătură urgentă. Ar trebui să știu dacă fac ceva cu *Ziua*, sau dacă să nu intervin la *Minerva* sau *Seara*. // De aceea te rog mult: anunță-mă prin citeva rînduri acum ce-ai făcut, și dacă n-ai putut face nimic la *Ziua*, n-am putea face ceva la *Minerva* sau *Seara*? Aș veni mâine pe la 2 d.a. să vorbim mai amănunțit, dacă n-ai nimic împotriva? Cu cele mai afectuoase salutări //, L. Rebreanu.”

¹⁶⁷ L.R. se baza pe un fapt de notorietate publică: nu semnase articole în *Ziua*, ceea ce lăsa de înțeles că nu se numărăse printre colaboratorii ei. În realitate, publicase

Evident că toate injuriile au un oarecare răsunet în public, dar un răsunet cu efect de trei zile¹⁶⁸. Pildă a fost studentul de la Cernăuți, care m-a interpellat direct pe chestia aceasta. Eu nu pot nimic, cel mult să polemizez, ceea ce însă cred că nu mi-ar folosi, ci m-ar coborî la nivelul insultătorilor. În roman însă sper să pun multe lucruri la nivelul insultătorilor.

Despre întâmplările de la D.E.P. am început un jurnal separat. Nu știu cât va merge.

Marți, 26 august 1930 [București]

Plecat de-acasă la 10. La Comuna Crișan lipsește; e în provincie. La D.E.P. întâi Bucuța îmi povestește demersul la Madgearu pentru Bibliotecă de stat; negativ complex și din principiu, fiindcă regiile dau proaste rezultate. Mme Gârleanu vorbește despre suplینirea Rodicăi. Decretele s-au riscălit și urmează să apară în *Monitor*. Trec cu Sorbul și Șahighian la Sănătate, la Mateescu, pentru chestii bănești, care se aranjează oarecum. În prealabil schimbasesm articolul lui Todie¹⁶⁹ pentru o sumă acordată de Halippa. La ieșire Steriade¹⁷⁰ mă oprește, intervenind pentru un violonist să fie scutit de taxe. Întîlnesc pe Ionel¹⁷¹ cu revizorul Marinescu și subrevizorul Mareș, pentru radio la Stoiceni. Din nou la Comuna Crișan, unde însă nu fac nimica.

La 5 d.a. la biuro: Steriade, i se face hîrtia dorită. Buzescu îmi vorbește despre chestia Operei, după ce Iancovescu îmi ceruse 5 000 lei, refuzați. Un domn Panaitescu, dirigintele corului de la biserica Crețulescu, cere să fie numit la Operă; refuz. Șerban, șef de cabinet Vaida, cere concurs să tipărească operele tatălui său și să se sporească lefa unei cîntărețe de la Cluj, logodnica lui. Acasă Reșii.

Miercuri, 27 august 1930 [București]

Ies la 10, împreună cu Sorbul. Pe la Comuna Crișan, unde Crișan se va întoarce. Dr. Pop¹⁷², secretarul „Astrii”, Chișinău, vorbește despre chestiile culturale basarabene. Minulescu, cu dezvălirea monument Săulescu; îi dau 5 000 lei, Bucuța cu unul Vlădescu de la contabilitate. La Crișan: Mereuță¹⁷³

articole despre mișcarea teatrală, folosindu-se de pseudonime. Probă următoarea misivă: „Iubite amice, Am dat articolul la tipar și mîine voi stărui să și se dea onorarul. Azi n-am putut s-o fac aceasta, căci în urma scandalului de ieri seara sunt toate zăpăcite. Slavici.” (Cu o seară înainte, fusese devastată tipografia, n.n.)

¹⁶⁸ Supoziție greșită. În realitate, îl va urmări vreme de un deceniu.

¹⁶⁹ Eugen Todie, prozator.

¹⁷⁰ Jean Al. Steriade (1880—1956), pictor și grafician, prieten devotat scriitorului. În *Calvarul*, multe din peripețiile amicitiei lor vor fi transfigurate și puse pe seama personajului Manole Stelian. În 1918, cînd L.R. a fost urmărit de autoritățile germane, ca nesupus la încorporare, l-a ascuns în Muzeul Kalinderu. Faptele, reale, nu se regăsesc doar în mărturisirile scriitorului, ci și în proza altor confrăți (consultă *Memoriile* lui Sextil Pușcariu, 1978, p. 559). În 1928, pictorul i-a făcut „Prietenului Rebreanu” un portret, aflat astăzi în colecția Puciei-Florica Rebreanu-Vasilescu.

¹⁷¹ Ionel Rădulescu.

¹⁷² Frederic Isidor Pop, medic și gazetar, director al mai multor publicații.

¹⁷³ Funcționar superior la Ministerul Comunicațiilor; la el L.R. va apela adesea pentru reduceri de taxe pe C.F.R.

și un inginer. Iscălesc o *Ciuleandra* pentru Aurel Constantinescu¹⁷⁴ de la Berlin. Aranjez chestia Ionel.

La 6 d.a. ședință la Radio.

Seara Negrea vine din partea lui Ploeanu, spunînd despre scrisoarea lui Gregorian cu Mavrodi.

Joi, 28 august 1930 [București]

Ies la 9,1/2. La D.E.P. Bat în ușă. Deschide d-na Solomonescu. Apoi vine Verești. Primesc pe Tăzlăuanu¹⁷⁵, care vrea Teatrul Mic pentru „Straja”¹⁷⁶ regelui; îl deconșeilez; îmi expune planurile „Străjii”, care zice că are 60 000 membri. Între timp Vlădoianu cu hîrtii și Sbierea cu altele. Apoi d-na Solomonescu, pe care o amîn pe mîine. D-na Voiculescu¹⁷⁷ vine cu Ploeanu. Despre turneul ei; să-mi aducă concediul. Ploeanu vrea adresa către Finanțe.

Vine grămada. Fiul lui Streitman îmi prezintă pe un d. Iancu Klein¹⁷⁸, căruia să-i cumpăr o broșură antisemită — refuz. Unul Șerban¹⁷⁹, fost actor la Cluj, cere să fie reprimat acolo. Unul Cotescu, fost regizor la Ventura, vrea să fie la Iași. D-ra Crețulescu de la Craiova se plînge c-a fost pensionată; să facă întîmpinare scrisă. Eugen Gaspar, director de teatru, cere 20 000 lei din garanție. Mircea Rădulescu vrea ajutor 5 000 lei; să aducă iscălituri. Bucuța să meargă Verești cu o ordonanță la Popa (Finanțe). Bălățeanu¹⁸⁰ cu Angela Luncescu¹⁸¹ să-i dau o scrisoare către Ionel Teodoreanu¹⁸². Să vie după-amiazi. Dr. [V.] Reicher pentru propaganda în Basarabia; cînd se va întoarce Halippa. Cincinat Pavelescu¹⁸³ vrea permis C.F.R., să facă hîrtie și să merg la Crișan.

¹⁷⁴ Autorul dialogurilor din scenariul filmului *Ciuleandra* (cf. *Rampa*, XV, nr. 3829, 24 oct. 1930, p. 3).

¹⁷⁵ Gheorghe I. Tăzlăuanu, publicist.

¹⁷⁶ „Straja țării”, organizație înființată de Carol al II-lea în rîndul elevilor. Cu titlurile *Straja regelui* și *Străjerul*, Gh. I. Tăzlăuanu tipărise două gazete de propagandă a regalității.

¹⁷⁷ Marioara Voiculescu.

¹⁷⁸ Iancu Klein (n. 1901), avocat și publicist, director al ziarului *Cuvîntul nostru* (la B.A.R. se află și o scrisoare către L.R., nr. 143 579, mărturisind înțelegerea romancierului față de problema evreiască).

¹⁷⁹ Alexandru Șerban.

¹⁸⁰ Nicolae Bălățeanu (1893—1956), actor; a interpretat rolul lui Puiu Faranga în filmul *Ciuleandra*.

¹⁸¹ Angela Luncescu, actriță, viitoarea soție a lui N. Bălățeanu (informație de la I. Masoff). Cu L.R. se afla în relații amicale (vezi B.A.R., scrisorile nr. 143 648—143 649).

¹⁸² La 1 sept. 1930, Ionel Teodoreanu fusese instalat în funcția de director al Teatrului Național din Iași.

¹⁸³ Cincinat Pavelescu (1873—1934), poet. Veche cunoștință de familie; L.R. îl întîlnise în cenaclul *Convorbirilor critice*, încă din 1909. La B.A.R. se află mai multe scrisori, datate între 1912 și 1931, care sugerează și mai mult natura raporturilor amicale (cf. *Coresp.*, nr. 144 100—144 112).

Acasă la masă Negulescu. Am telegrafiat lui Puiu¹⁸⁴ pentru primirea Puicuții de la Constantinopol¹⁸⁵.

După-masă vine Eftimiu care spune că e aranjat cu regele și caută să revie la Teatru. Să vorbim cu Maniu și Iunian.

La D.E.P. ora 5,1/2 d.a. Mugur îmi vorbește despre rege; Lupeasca¹⁸⁶ ar fi în țară.

Plec la 6,1/2 la „Royal Cord” să-mi schimb cauciucurile.

La 7 de vorbă cu prof. Moldovanu: cultură, rege etc.

8^h iscălesc Mircea Rădulescu ajutorul; dau scrisoare lui Bălțățeanu. Acasă familia Sorbul.

Sîmbătă, 30 august 1930 [București]

Nu-mi mai amintesc ce-am avut. Seara deschiderea stagiunii Teatrului Național.¹⁸⁷

Duminică, 31 august 1930 [Valea Mare]

Azi-dimineață sosirăm aici cu Puia să vadă și ea bogăția aceasta a noastră de-aici. I-a plăcut mult, oricît ar fi aici de modest.

În afară de întâmplările oarecum normale din cursul săptămîinii, trebuie să notez mereu diferitele faze ale urzirii împotriva mea, la care iau parte o serie întregă de „colegi”.

Într-o seară veni Negrea și spuse lui Fanny de la Ploeanu tot... L-a trimis pe Negrea fiindcă zice nu vrea să vie el totdeauna cu lucruri rele.

A doua zi, adică joi, a venit el pe la mine, la minister, și mi-a povestit. A auzit cînd Mavrodi vorbea la telefon cu Gregorian și i-a dat întîlnire la ziar. Bănuind o porcărie, i-a spus lui Mavrodi că nu e frumos ceea ce face, că se pune în contact cu asemenea escroc etc. Și a aflat că Gregorian are o scrisoare a mea către Slavici etc. Mavrodi ar fi spus că cum poate fi directorul „Educației” un om care a scris la *Gazeta Bucureștilor*¹⁸⁸, care a stat aici în timpul ocupației, care și-a dat sieși 3 milioane pentru un film, cînd scriitorii și actorii mor de foame etc. Că Maniu a luat în brațe pe un criminal pe care apoi a trebuit să-l abandoneze, de asemenea pe un dezertor... Că, în sfîrșit, voi avea în curînd mari neplăceri, fiindcă și regele a fost pus în curent cu isprăvile mele etc.

Luni, 1 septembrie 1930 [București]

La 10,1/2, la D.E.P. D-na Solomonescu, de care nu mai scap. Sadoveanu¹⁸⁹ și Mușetescu s-au întors din concediu. (Asta a fost sîmbăta.) Avo-

¹⁸⁴ Fiul profesorului Nicolae Negulescu.

¹⁸⁵ Unde plecase într-o croazieră.

¹⁸⁶ Elena Lupescu, amanta lui Carol al II-lea.

¹⁸⁷ Premiera piesei *Casandra* de N. Iorga, în regia lui C. I. Nottara. (De reținut că L.R. nu găsește de cuviință să scrie nimic despre spectacol, despre autorul piesei etc.)

¹⁸⁸ *Gazeta Bucureștilor*, denumit și *Bukarester Tageblatt*, gazetă bilingvă, apărută la 12 dec. 1916, o săptămîină mai tîrziu după ocuparea Capitalei de către trupele germane.

Nu există dovezi că L.R. ar fi colaborat la această publicație.

¹⁸⁹ I. M. Sadoveanu, inspector în cadrul „Educației Poporului”.

catul Leonida Petrescu cu Horia Furtună intervin pentru un cinematograf la Timișoara. Eugen Gaspar vrea nu știe ce.

La 6,1/2 convorbire cu Buzescu despre Operă.¹⁹⁰

Seara premiera *Industrie și comerț*.¹⁹¹

Marți, 2 septembrie 1930 [București]

La 9,1/2. Cu Sorbul împreună. D-na Solomonescu, oh, m-a omorît și încă n-am sfîrșit! Sadoveanu raportează de la Iași. Mugur să mergem la ministru p.[entru] funcționar contabil. Claudia pentru ajutor soră-sa Dubert¹⁹². Furtună cu Leonida Petrescu p. cinematograf, Inginer Mironescu p. teatru Mielu Constantinescu¹⁹³. T. Iorga¹⁹⁴, ziarist, îmi spune murdăria ce-a făcut-o lui Eftimiu. Nu-i mai știu.

La 5,1/2 directorii de teatru ungar cu diverse propuneri; Sadoveanu să facă decizie. D-na Filotti cu concediul și turneul. Tănase cu comitetul „Scenei”.

L-am întrebat pe Mugur în privința lealității lui Condiescu. Zice că e bun, dar nu absolut sigur. Totuși să-l chem și să-l întreb. Ceea ce voi face.

În aceeași zi a venit Maria Filotti pentru turneu și, cînd i-am reproșat murdăria lui Mavrodi, mi-a propus și m-a rugat să ne împăcăm. Chiar cu acest cuvînt s-a despărțit de mine.

Ieri a mai venit Camil Petrescu, îngrijorat, să-mi vorbească despre Gregorian: că are scrisoarea mea, pe care vrea să o publice... I-am spus să publice orice, indiferent, căci nu marșez la șantaj...

Acuma pregătesc o scrisoare pe care aș vrea s-o public în *Dimineața* și *Adevărul*, în care dau o lămurire generală asupra biografiei mele și asupra calității morale a dușmanilor mei. Nu știu încă dacă s-o public înainte sau după ce scîrbele își vor împlini opera.

Am acuma teama ascunsă să nu mi se facă vreo porcărie cu prilejul dezvălirii monumentului Săulescu la Predeal, care va fi joi. Să fac un discurs mic și frumos.

¹⁹⁰ Semnarea contractului de concesiune a Operei române fusese amînată pentru primele zile ale lui sept. În dispută, cîteva clauze ale „Caietului de sarcini”: concesiionarul se obligă să reprezinte operele originale indicate de Comitetul de lectură (directorul concesiionar, directorul Conservatorului, un compozitor, un solist, un critic); să fie folosite orchestra Filarmonicii; un comisar al guvernului să vegheze la respectarea dispozițiilor (cf. *Care este situația Operei române*, în *Rampa*, XV, nr. 3779, 27 aug. 1930, p. 4).

¹⁹¹ *Industrie și comerț* (*Leimen aus Island*), de Stephan Kamare, în regia lui Soare Z. Soare.

¹⁹² Didina Millian (căsătorită Dubert), una din surorile mai mari ale soției poetului Ion Minulescu.

¹⁹³ Mielu Constantinescu, actor, conducător al unor efemere companii teatrale. În acele zile era preocupat să obțină Teatrul Mic (cf. *Rampa*, XV, nr. 3776, 23 aug. 1930, p. 4).

¹⁹⁴ Theodor Iorga, tînar gazetar (24 de ani), „specializat” în organizarea căderii unor spectacole (vociferări, scandal, huiduieli); avînd meritul de a fi făcut inofensiv un atentator pătruns în incinta *Adevărului*, a fost atras printre colaboratorii ziarului (informație de la I. Massoff).

Aseară am sosit aci direct de la Predeal.

Martî apăruse în *Curentul*... articol al javei Dianu, sub titlul *Regele la monumentul lui Săulescu*¹⁹⁵. Evident era ceva făcut înadins, pentru a-mi crea dificultăți la Predeal. Loviturile împotriva mea se dau fără nici un fel de menajament, cu intenția hotărîită de distrugere... Miercuri au fost pe la mine mai mulți: Perpessicius, Arghezi, Bucuța, Furtună, Froda etc. Mugur vorbește despre „infamia” din *Curentul*. Am înlăturat chiar discuția cu toată superioritatea, ceea ce dealtfel era în consensul tuturor.

Totuși în sufletul meu aveam mare emoție. Martî seara încercasem să-mi fac discursul și n-am fost în stare. Parcă mă mai așteptam la ceva rău. Același sentiment dealtfel și miercuri seara, cînd am stat pînă la 3,1/2 noaptea, de am terminat o cuvîntare destul de bună pentru ocazie. Mai există încă un singur lucru în viața mea care poate să fie exploatat în public: așa-zisa mea condamnare; cel puțin pentru moment, și ar trebui să vin cu explicații. Ei bine, nu m-aș fi mirat să se publice chiar în ziua cînd aveam să vorbesc în fața regelui.

Dealtminteri, miercuri am primit la D.E.P. vizita lui Eftimiu, care a venit înadins să mă pună în curent că și eu am început să fiu lucrat foarte stăruitor la rege. Lui i-a spus un aghiotant francmason. I s-a spus regelui că sînt jidan, că eu am intervenit pentru jocurile de noroc la Moldovanu etc., fiindcă regelui nu-i convine că s-au admis jocurile de noroc la Sinaia. Apoi că regele e foarte îndîrjit contra celor care au fost cu nemții în timpul războiului și deci se exploatează și aceasta împotriva mea... El chiar îmi cere să merg cu el la Maniu, să-l prevenim că, dacă i-ar spune ceva regele, să fie în cunoștința de cauză... Firește, prietenia și informațiile lui Eftimiu sînt interesante, dar pot să conțină ceva adevăr. Mai ales că se pare că regele e foarte influențabil.

În sfîrșit, aveam cred motive să am emoție; nici nu m-am uitat în jurnale, de-o fi ceva, baremi să nu știu. Am plecat cu mașina, la 8,25', și am ajuns la Predeal, la monument, la 11,45'.

Am găsit în fața monumentului pe Minulescu, Corneliu, Bucuța, Camil Petrescu, Perpessicius etc.¹⁹⁶ După ce am privit puțin, am plecat cu toții la restaurant, la masă. A venit și Costăchescu. După masă m-am îmbrăcat la Minulescu la hotel și am coborît.

La 3 a sosit regele și a oprit la cazarma vîntătorilor, unde îl așteptam cu toții. Acolo, în prealabil, schimbasem două cuvinte cu Condiescu despre Beza. Regele n-a stat deloc, ci a intrat, iar noi am trecut la monument. Pe la 3,1/2 a venit acolo și regele, pe jos, muzica militară în frunte. L-am primit zicînd:

— Maiestate, fiți binevenit în mijlocul scriitorilor români!

¹⁹⁵ Publicat, pe prima pagină, în *Curentul*, III, nr. 940, 4 sept. 1930. După numeroase invective, reproduce scrisoarea lui L.R. către Slavici (vezi supra, nota 166), ca o încercare de prezentare a celui ce urma să vorbească, a doua zi, la Predeal. Concluzia: „Nu va fi nimeni să-l oprească?”

¹⁹⁶ Au mai fost: T. Arghezi, J. Bart, Cincinat Pavelescu, M. Sorbul. I. Theodorescu-Sion ș.a.

Mi-a strîns mîna. De asemenea prințul Nicolae și cîțiva generali¹⁹⁷. Am trecut în pavilion, unde s-a făcut o sfeștanie scurtă. Pe urmă am coborît cu toții la monument. Regele a dezvălit monumentul, l-a privit puțin. Se adunase o lume imensă. Mă încurcasem și nu știam unde să mă așez ca să țin discursul. Regele mi-a zis:

— Rebreanu, Rebreanu, treci colea!

În fața monumentului și a lui, am citit discursul. Privirea lui era indiferentă. S-a uitat mai ales cînd am pomenit episodul cu el. Am fost întrerupt atunci de aplauze și aprobări. Cînd m-am adresat generalului, a luat poziție de drepti. Cînd am sfîrșit, m-am închinat și am trecut mai în fund.

A răspuns general M. Ionescu, comandantul vîntătorilor de munte. A mai vorbit unul în numele „Astrei” și ministrul Costăchescu. A răspuns regele prin cîteva fraze¹⁹⁸. Apoi regele a strîns mîna ministrului și a cîtorva care erau aproape. Eu ajunsesem la spatele lui. A coborît. Vorbisem cu Condiescu să-i prezintăm familia Săulescu și pe scriitori. Nu s-a mai putut. Regele coborîse și pleca înapoi să asiste la sporturi. A fost și Cincinat Pavelescu.

M-am despărțit de scriitori și cu mașina am pornit mai departe, peste Brașov, spre Pitești și Valea Mare. Fanny mă întrebă dacă mi-a dat mîna regele la despărțire. Nu. Firește, i-am explicat că nu putea, fiind la spatele lui și fiind îmbulzeală. Dar mă întreb acuma dacă n-a făcut-o intenționat? Nu s-ar fi convenit oare să-mi dea întîi mie mîna? În sfîrșit...

Și zic acuma să scriu totuși *Un trecut tenebros*, cu cele două episoade discutabile; „condamnarea” și „războiul”? Ar putea fi și o carte interesantă. În orice caz, ar pune capăt șantajurilor permanente. Dacă ar pune?! Nici eu nu mai știu. Misterul în jurul vieții unui artist e necesar. Incertitudinea e totdeauna fecundă. Dacă n-aș fi acuma mare funcționar, care mă găsesc pînă la un punct în dependență de guvern și rege, firește nu m-ar interesa șantajurile. Toate zgomotele ce se fac în jurul meu, chiar cele scandaloase, atrag atenția asupra operei și deci o promovează. Ca reclamă sînt deci prețioase chiar și dușmăniile canibalice.

Adineaori am văzut ziarele cu relatările serbărilor de la Predeal. A fost la cazinoul ofițerilor o recepție. Eu n-am putut lua parte, fiindcă plecasem. Plecarea a fost intempestivă. Să nu fie socotită ca o nedelicateță. Dar, cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît trebuie să mi se pară mai curioasă atitudinea regelui: cu mine ar fi trebuit să dea mîna cel dintîi, după terminarea cuvîntărilor, fiindcă eu îi vorbisem întîi, eu reprezentam pe scriitori etc. Chiar dacă n-a făcut-o intenționat, în orice caz n-a fost delicat și deci eram în drept să nu mai stau la restul serbărilor, mai ales că nici nu mi se comunicase decît prin Minulescu că va fi și o gustare, fără să mi se precizeze cînd va fi... Cu Condiescu va trebui să lămuresc și asta, precum și chestia faimoasei audiențe care nu mai vine, deși i-am cerut-o prin Cezianu, cum

¹⁹⁷ Generalii: C. Ilasevici (mareșalul Palatului), Mihail Ionescu (comandantul trupelor de munte) și Marcel Olteanu (comandantul Corpului 5 al armatei). Mai erau prezenți colonelii N. Condiescu, Stoicescu și comandorul Păiș (adjutanți regali).

¹⁹⁸ Despre solemnitate, consultă V. Timuș, în *Rampa*, XV, nr. 3789, 6 sept. 1930, p. 1, și reportajul lui Titu Mihăescu, în *Curentul*, III, nr. 942, 6 sept. 1930, p. 5.

dealtfel mi s-a certificat cînd a întreat un aghiotant dacă e vorba de o audiență nouă...

Firește, toate astea sînt niște lucruri atît de ridicole, cînd e vorba de un scriitor, încît nici n-ar merita să le notez aci, unde ar avea un loc mai demn atîtea gînduri de artă care mă frămîntă și pe care le trec cu vederea mereu. Dar viața însăși e atît de mărunță, cu obligațiile ei stupide !

Duminică, 7 septembrie 1930 [Valea Mare]

Am avut aici mosafiri pe Camil Petrescu și pe Plopeanu, cu d-ra Nina Măruță¹⁹⁹. Evident discuțiile au ajuns asupra înjurătorilor mei și am aflat cîteva lucruri interesante.

Camil îmi spune cum Sîngiorgiu îi prezicea că are să mi se facă o manifestație la Predeal. Nu știu de către cine; probabil din partea regelui. De asemenea Corneliu Moldovanu i-a luat o întîlnire la „Piccadilly“, întrebîndu-l ce atitudine socotește să ia, dacă acum va începe iarăși o campanie violentă contra mea, anunțîndu-l că a doua zi va apare un articol în *Curentul*²⁰⁰. I-a mai spus că el m-a îndemnat să-mi scriu amintirile, că el m-a rugat să plec în Moldova și eu am refuzat, că el a fost mai mare ca mine și totuși nu m-am dus la o întîlnire ce mi-a cerut-o, că el de-abia are ce să mînce etc. Camil dealtfel mă sfătuiește să public amintirile.

Seara la masă, fiind cu toții, a venit vorba despre Mavrodî, a cărui atitudine față de mine toți o condamnă.

Concluzie: am o sumedenie atît de mare de dușmani, cum nici nu-mi dau seama. În realitate aș putea zice că n-am decît dușmani și toți numai din pricină că am ajuns într-o situație morală și materială atît de înaltă, încît îi supără pe toți²⁰¹... Nu-i de făcut nimic. Ar trebui să nu mai scriu, să nu mai am nici un succes, ca să mulțumesc pe amicii mei. Plăcerea asta însă mi-e imposibil să le-o fac.

Duminică, 28 septembrie 1930 [Valea Mare]

Tocmai aseară am putut veni iar aci, din pricina tratativelor cu Opera și altele. Chiar aseară am plecat direct de la întrevvedere cu Maniu, la 8,1/3 seara, aducînd și pe dr. Nanu. Am tras întîi la Sorbul, unde am luat masa. Azi ne-am sculat tîrziu, am dejunat la Ionel, la Bascov, unde a venit și Coandă, apoi ne-am dus la Gălășești.

În răstimp de trei săptămîni, firește, au fost multe lucruri care ar fi meritat să fie notate. Dacă aveam carnetul la îndemîină. Am să-l și iau cu mine de-acuma, să rămîie la București. La țară să stea numai cînd voi sta și eu mai mult.

¹⁹⁹ Nina Măruță, viitoare soție a lui Gh. Plopeanu.

²⁰⁰ Articolul citat mai sus (vezi notele 166 și 195).

²⁰¹ Ciudar cum L.R. nu-și dă seama că, în angrenajul administrației centrale, el continuă să fie o piesă mărunță; deasupra lui se aflau numeroși policaștri, miniștri, subsecretari de stat, secretari generali de ministere, al căror nume, peste ani, n-aveau să însemne nimic. „Situația morală și materială atît de înaltă“ nu-l va scuti de umilinta datorilor, chiriei, proceselor cu datornici.

Mai întîi o întîmplare curioasă. La o premieră, la „Național“, pe cînd stăteam în salonaș cu Ressu și nu știu cine, intră Mavrodî cu Periețeanu. Ne vedem întîia oară de cînd a făcut ticăloșia. A venit drept la mine, foarte prietenos și mîeros, și mi-a întins mîna: — Ce faci, dragă R.[ebreanu]? — Bine, mersi. Atîta a fost convorbirea. S-au mai vorbit diverse, s-au schimbat replici indirecte... Aceasta l-a îndemnat probabil ca mai tîrziu să se intereseze, prin Plopeanu, despre chestia Operei. Iată dușmanii mei !

Mișu Arion, șeful de cabinet al lui Madgearu, un băiat foarte simpat, ne-a cerut pe Puia. În principiu i-am promis-o, dar să-și ia întîi el licența ca să poată fi asigurat.

Vremea cea mai multă mi-o iau tratativele pentru concesionarea Operei. A trebuit să văd de nenumărate ori pe primul-ministru, care nu se poate decide să o dea lui Georgescu, fiindcă are la spate liberalii. Pe de altă parte, Perlea umblă desperat, cu deputați și alte mijloace, să o obțină el.

Într-o zi, așteptînd pe primul-ministru, am stat de vorbă cu Halippa și cu Eftimiu, care i-a cerut ritos direcția „Naționalului“, ocărînd pe Periețeanu. Așa a făcut desigur anul trecut și cu mine.

Minulescu a intervenit la Halippa să fie numit în comisia de cenzură. Am opus un veto categoric. Celor care mă invectivează în spate nu mai pot să le fac și favoruri.

Tot atunci m-a rugat și Vaida pentru o companie de operetă, despre care îmi vorbise și Maniu.

Cu Iuliu Moldovanu am avut o convorbire interesantă deunăzi; mi s-a plîns de opoziția ce o întîmpină la regăteni.

Aseară iar am fost la primul-ministru împreună cu Halippa. I-am adus jurnalul spre iscălire pentru Georgescu. Știam că am terminat. Am luat-o d-a capo. O convorbire nostimă de peste o oră. Am spus categoric că afară de Georgescu altuia nu se poate da Opera.

Și azi m-a vizitat Perlea cu un avocat să discutăm caietul de sarcini.

[3 octombrie 1930, București]

A sosit Paul Morand²⁰² în București, și Gafencu cu Filotti mă rugară să facem o masă duminică seara la „Cina“ în onoarea lui, cu vreo 20 scriitori. Am făcut acum o listă după care să fie invitați scriitorii. Și am început și un *speech*.

Pe la 9 seara a venit dr. Nanu care și-a anunțat vizita, vestind că are să-mi comunice ceva foarte grav ce mă privește. A auzit la „Capșa“ pe Gregorian că iar are să mă distrugă. Umbla cu o fotografie, amprentele mele, și spunea că va scoate o gazetă ca să le publice, că el a făcut să se

²⁰² Paul Morand (1888—1976), poet, romancier, memorialist, eseist și diplomat. În București a sosit vineri 3 oct. 1930 (cf. *Călătorul Paul Morand*, în *Rampa*, XV, nr. 3812, 4 oct. 1930, p. 1).

desființeze „Educația”, pe care Goga a vrut s-o păstreze. Firește, am spus că nu mă interesează, să publice ce vrea. Nu vreau să știu de șantaje.

Am stat apoi de vorbă pînă tîrziu despre lucrurile la ordinea zilei.

Sîmbătă, 4 octombrie 1930 [București]

Azi-dimineață s-a sfințit ambulanța culturală-sanitară D.E.P. Au fost general Condeescu, Iuliu Moldovanu etc. Pe urmă iar m-am dus la președinție pentru chestia Operei.

Era liniște și prea puțină lume, spre deosebire de ieri. V. Tîlea²⁰³ se afla la primul-ministru, apoi a venit Coltor²⁰⁴. Șeful de cabinet, Șerban, care însoțise pe Maniu alaltăieri la Sinaia, spune că, dimpotrivă, Maniu a venit foarte bine dispus, nu deprimat, cum spun ziarele. Ei nu știu nimica. În schimb, ziarele toate vorbesc despre criza ministerială sau chiar de regim. Toată lumea zice că Maniu pleacă.

Am intrat la el la 12,3/4 și am stat o jumătate de oră.

Discutînd despre chestia Operei, i-am repetat din nou că nu se poate să se concesiuneze lui Perlea, care e încăpățînat. Îmi spuse că i-a telefonat și Costăchescu, spunînd că Opera trebuie să fie în aceeași mîină cu Filarmonica și recomandînd tot pe Georgescu. Se plînge că i-a spus destul de transparent să se retragă, dar nu pricepe. M-a întrebat de am mai vorbit cu Georgescu, și cînd i-am răspuns că i-a făgăduit 60 000 lei lunar ca șef de orchestră, a exclamat: „Bine, dar e nebun!”. La sfîrșit zice că are să mai vorbească după-amiazi și cu Costăchescu, iar eu să-i telefoniez mîine dimineață. „Vă găsesc aici și mîine, deși duminică?” — Negreșit. Sînt aici și seara, toată ziua, toată vremea...

După-amiază n-am ieșit deloc. Fanny e bolnavă: gripă cu temperatură. Stau să fac micul discurs pentru Morand pentru mîine la dejun, la „Cina”.

Luni, 6 octombrie 1930 [București]

Ieri n-am mai căutat pe Maniu. Cu zvonurile de criză, ce să mai umblăm cu fleacuri de Operă. La dejun, la „Cina”, am avut masa cu Paul Morand. Au fost numai 14 persoane, inclusiv Gafencu. Am ținut totuși un *speech* simpatic, cu care m-am căznit destul pînă l-am încherbălit. Morand e un tip simpatic, afabil, deștept, fără fasoane. A răspuns numai cîteva cuvinte, scuzîndu-se că nu e orator și povestînd cum odată, într-o familie, a fost luat drept român. La sfîrșit am mai rămas de vorbă cu Eftimiu, Froda, Sorbul, Minulescu și Leopold Stern²⁰⁵, care spunea că scriitorii români ar trebui să meargă la Paris, unde ar fi foarte bine primiți de toți. Pe urmă am mers cu Sorbul și Froda la Șosea, vorbind despre cele teatrale. Și n-am mai ieșit toată ziua.

²⁰³ Viorel Virgil Tîlea, avocat și om politic, ulterior ministru.

²⁰⁴ Ioan Coltor, canonic, profesor de teologie la Blaj, deputat, ulterior subsecretar de stat la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, în guvernul Vaida (9 iun.—20 oct. 1932).

²⁰⁵ Leopold Stern, autorul unor scrieri minore de economie și de beletristică.

Azi-dimineață am văzut un film în recurs și am aflat că Maniu e plecat la Sinaia. Ziarele făceau fel de fel de pronosticuri, iar *Dimineața* specială anunță că regele a primit demisia lui Maniu și că mîine va fi consiliu de miniștri.²⁰⁶

Firește, sînt fel de fel de tatonări: ce va fi? Pleacă și partidul? Se face guvern de-al nostru, sau intrăm în haos?²⁰⁷

În orice caz, ce face regele nu e cuminte deloc. Pe ce se bizuie el dacă nici pe ai noștri, nici pe liberali nu? Pe Nae Ionescu sau pe Manoilescu? Nu e cuminte. Măcar de nu s-ar sparge în capul țării toate astea; măcar de n-ar avea dreptate Vintilă Brătianu...

Marți, 7 octombrie 1930 [București]

În politică nimic nou nu se știe. În general se crede că Mihalache sau Mironescu vor forma guvernul.²⁰⁸ Alții spun că în nici un caz nu vor continua național-tărăniștii. Paul Prodan pariază că va fi ceva neașteptat. Seara, o ediție specială anunță de la Sinaia că Mihalache a spus că Mironescu va face guvernul. Nu se poate pronostica nimica cu regele. Vom vedea zilele astea. În orice caz preparativele de plecare nu sînt deplasate.

Nașcu îmi povestește că regele are mari datorii în străinătate și vrea pe Manoilescu la Finanțe, ca să i le plătească; că ar fi însurat cu Lupeasca. Vaida i-ar fi cerut o declarație în privința asta, și de-acolo vine nesimpatia regelui față de Vaida.

Dealtfel se pare că Maniu mai lucrează.

Tînarul Cicio-Pop²⁰⁹ îmi șoptește că nu e bine, că partidul sau guvernul stă, dar se pare că șeful pleacă. S-a obținut prorogarea, dar șeful pleacă. Era acolo și Iunian și o mulțime de lume. Ernst Ene²¹⁰ vede situația în negru din pricina imposibilității de a rezolva chestiile financiare-economice etc. Ralea e îngrijorat de *Viața românească*. Mai erau Costăchescu, al cărui buget a fost crunt măcelărit, Vidrighin²¹¹ etc. și nelipsitul Perlea.

Am rămas tocmai la urmă și îndată am chemat și pe Victor Antonescu²¹². Maniu se vede că n-ar vrea s-o dea lui Perlea și nu știe cum să scape din încurcatură. Așteaptă un refuz categoric al lui Antonescu și acesta o scaldă. Aducem și pe Perlea, care insistă, insistă. Ar vrea să se schimbe caietul de sarcini și Maniu profită de asta, în urma opunerii mele, să con-

²⁰⁶ Mai mult îngrijorarea de propria lui situație îl determină să se implice în starea de lucruri, L.R. fiind în afara vieții partidului guvernamental. Dealtfel, pînă la această dată, el înregistrase adversitatea multor oameni politici din gruparea aflată la putere. „o antipatie pronunțată contra mea” — cum notase, în *Jurnal*, la 2 mai 1930, referindu-se la „tărăniști”.

²⁰⁷ Un reportaj mai amplu, *Demisia guvernului Maniu*, în *Curentul*, III, nr. 974, 8 oct. 1930, p. 4.

²⁰⁸ Se va avea în vedere faptul că P.N.T. deținea la acea dată majoritatea parlamentară.

²⁰⁹ Alexandru Cicio-Pop, fiul lui Ștefan Cicio-Pop (președintele Camerei).

²¹⁰ Ernst Ene, economist și deputat (ginerele industriașului D. Mociorniță); între însărcinările publice, a fost și secretar general la Industrie și Comerț.

²¹¹ Stan Vidrighin, directorul general al C.F.R.

²¹² Victor G. Antonescu, jurist și om politic.

diționeze tot de acceptarea tale-cvale a condițiilor și apoi chestia administrației. Și sfârșește prin a pune în vedere că pînă mîine vrea să lichideze concesiunea. După-amiazi Perlea a venit din nou la mine să-mi declare că acceptă întocmai condițiile și că banca îi dă banii, adică garanția. Și iar vrea să fie mîine la Maniu.

Joi, 9 octombrie 1930 [București]

Tot cu criza. Mironescu a fost însărcinat cu formarea cabinetului ieri, iar azi au fost convorbiri pentru alcătuirea listei. Nu se știe încă nimic precis ce va fi. Se bănuiește, că vor rămîne cam toți pe loc. Vom vedea mîine.

Aseară am fost la reprezentația trupei lui Reinhard²¹³ de la „Josef Stadt-Theater“-Viena. S-a jucat *Flacăra sfîntă*²¹⁴. Bine. Ansamblu bun.

Vineri, 10 octombrie 1930 [București]

Am avut o întîlnire la D.E.P. cu Emil Hațieganu²¹⁵, profesor și șeful organizației din Cluj, în privința concesiunii teatrului clujean. I-am spus de la început că contez pe sprijinul lui, precum contează și Maniu, că vreau să păstrăm pentru noi citadelele artistice, că el va fi comisarul guvernului, cu decret regal și salariu de vreo 15 000 lei lunar. A fost cîștigat îndată. La auzul numelui Sorbul, m-a întrebat dacă cunosc oamenii și merită încrederea mea. I-am răspuns că mi-e cumnat, un scriitor valoros, om corect și invulnerabil, pe care am să-l ajut și eu, luîndu-mi o responsabilitate morală. Mi-a promis concurs frățesc în toate. Adăogai că aș fi vrut să-l asociez cu Pavel²¹⁶, dar am primit reclamații grave împotriva lui, pederastie. Mi s-a plîns și el că e foarte grav, că într-adevăr s-ar putea întîmpla să se dărîme concesiunea din pricina lui și ne-am compromite și noi că am pus un imoral în capul unei instituții de cultură.²¹⁷ Va fi deci Sorbul singur, ajutat mult de el. Vom face tot gata, încît în decembrie să se ia în primire. Pînă se va face lucrul, totul rămîne absolut strict confidențial.

Îndată am plecat la preșidenție. Am întîlnit pe Cezianu, care ieșea de la Maniu. Mi-a reproșat că nu i-am răspuns la multe scrisori și mi-a promis

²¹³ Max Reinhardt (1873—1943), regizor german, al cărui nume îl întîlnim printre notațiile tînărului Rebreanu, din caietul datat: „1 mai 1912“ (cf. *Arb. L.R., II, ms. 1, f. 10*, reprodus de noi în *L.R., Caiete*, p. 291—292), precum și în numeroasele sale articole de teatru.

²¹⁴ Jucată cu titlul *Die Heilige Flamme*, traducere în germană a piesei scriitorului englez Somerset Maugham (1874—1965); piesa figurează și în repertoriul Teatrului Național (stagiunea 1930—1931), fiind tradusă de V. Enescu.

²¹⁵ Emil Hațieganu, profesor universitar de drept și om politic național-tărănist, ministrul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (funcție pe care o deține între 10 oct. 1930 și 18 apr. 1931). Ulterior va mai fi numit ministru al Transilvaniei (6 iun.—20 oct. 1932, 13 ian.—14 nov. 1933). Epitetele „șiret“ și „demagog“, folosite de L.R. în *Jurnal* (infra), exprimă sintetic profilul omului politic cu care romancierul a intrat în contact în timpul directoratului de la „Educația Poporului“.

²¹⁶ Constantin Pavel.

²¹⁷ Același ministru va reveni, factori neștiuți de noi determinîndu-l să promoveze pe C. Pavel în conducerea Teatrului și Operei clujene.

să vie să mă vadă. Ne-am despărțit fiindcă mă chema Maniu. M-a întîmpinat:

— Acuma înțelegi pentru ce n-am vrut să rezolv chestia Operei și am amînat-o atîta. Nu puteam să las eventual pe Perlea singur, fără sprijin, în bătaia vîntului. Eu știam că am să plec și atunci Perlea rămînea în vînt, fiindcă regele vrea pe Georgescu, Mihai Popovici pe Georgescu, Madgearu să nu audă de Perlea... Dacă stăteam eu, fără să mă laud, din respect pentru mine ar fi tăcut toți și poate că ar fi mers lucrurile. I-am explicat și lui și mi-a spus că va merge la d-ta să abzică.

— Și totuși, d-le prim-ministru, eu am chibzuit asupra motivelor d-voastră și chibzuind, într-adevăr, mi se pare că sînt înțelepte, și n-ar fi bine să dăm din mîna o instituție așa de importantă.

— Evident, dar acum nu se mai poate. Eu nu-mi părăsesc prietenii și nu pot să-i arunc în gura lupului. Apoi, între noi fie vorba, nu știu dacă Mironescu va putea ține piept tuturor greutăților.

— Dar dv. vă întoarceți la comandă în curînd, așa că...

— Asta-i altă socoteală. Deocamdată, eu plec în străinătate pentru cîteva luni, să mă odihnesc.

— Vedeți, tocmai și pentru mine am venit să vă consult. Eu am stat pentru dv. Și n-aș vrea să rămîn fără dv. să am dificultăți și balamucuri. Căci a și început să se spună că se desființează D.E.P., că...

— Cine a putut spune așa ceva?

— Ziare diverse, *Universul*, *Viitorul*...²¹⁸

— Fugi cu glume d-astea. Îți închipui d-ta că este posibil ca noi să ne desființăm instituțiile create de noi? A d-tale e foarte importantă și foarte utilă. Cum să treacă prin minte cuiva asemenea lucruri?

— Și totuși se spune...

— Fleacuri. D-ta stai la locul d-tale. Vei vedea ce ministru vei avea, probabil Voicu Nițescu²¹⁹, cu care ai să te înțelegi foarte bine, și să-ți vezi de treabă.

— Totuși, fără dv...

— D-apoi, dacă ai avea nevoie de ceva d-ta nu știi să scrii? Și n-ai să găsești mărci poștale? Vezi-ți de treabă și n-ai nici o grijă...

Își pregătise geanta. Citise o scrisoare a lui Vaida. Am ieșit împreună. Ne-am despărțit în hol, unde așteptau diverși deputați etc.

²¹⁸ Mai scandalos va fi articolul lui Ion Dimitrescu, *Spîșeria culturii*, publicat în *Curentul*, III, nr. 979, 13 oct. 1930, p. 3: „O veste, — pentru unii consternantă, îmbucurătoare pentru alții — a făcut ieri să tresară pe profesioniștii slovei bucureștene: știrea, dezmințită, confirmată apoi, și în cele din urmă redezmințită, că celebra Direcția a Educației Poporului va fi incinerată în crematoriul cheltuielilor inutile, odată cu realizarea mult-asteptatelor economii bugetare“ etc., etc.

²¹⁹ Voicu Nițescu va fi numit la Comunicații, chiar în ziua discuției relatate în *Jurnal* (ciudat este că din contextul relatărilor rezultă că nici fostul lider al guvernului, nici Emil Hațieganu nu erau încă edificați asupra noului cabinet). Dealtminteri modificările prezentate de noul guvern nu sînt structurale; dintre miniștri lipsesc I. Maniu și Al. Vaida-Voievod, iar dintre subsecretarii de stat, I. Lugoșianu, Gr. Gafencu, Gh. Crișan, P. Andrei, Pompiliu Ioanițescu și Iuliu Moldovanu; în noul cabinet, miniștri noi sînt V. Nițescu și E. Hațieganu, iar ca subsecretar de stat, doar Viorel Virgil Tillea.

Simbătă, 11 octombrie 1930 [București]

Noul ministru nu s-a prezentat ieri. A plecat aseară la Cluj, de unde se zice că se întoarce luni. Iată de ce n-am putut pleca la țară, cum socotisem.

Dimineața am avut la minister vizita lui Froda, care-mi vorbește despre Operă, și dr. Voinea, care vrea să-și reangajeze nevasta la „Național”.

Mai târziu a venit și Periețeanu spre a se stabili forma angajamentului prealabil.

Din discuții e de reținut cea privitoare la desființarea D.E.P. Voinea îmi spune și mă sfătuiește să mă ocup eu puțin de asta, altfel mă pomenesesc cu desființarea făcută. Refuz să mă amestec, căci ar avea aerul că mă preocupă soarta mea. Venind și Mateescu, aflu amănunte: aseară, comisia bugetară a hotărât cvasidesființarea sau mai curînd întoarcerea la Instrucție împreună cu Artele. Toți au fost contra. S-a șters chiar personalul bugetar. Vor să reducă subvențiile Teatrelor Naționale, au omis Opera, au tăiat de tot cinematograful, au lăsat numai două milioane la Radio, au suprimat art. 192... În sfîrșit, ar fi un fel de harcea-parcea. Am trecut la Moldovanu, care pleacă. Se arată foarte amărît și îngrijorat. Nu crede totuși să îndrăznească a desființa. Îmi spune însă de la Leucăția²²⁰ că regele ar fi contra; ce zice Cețianu? Dem. Theodorescu ar fi auzit că comisia de cenzura filmelor trece la Instrucție la ianuarie. În sfîrșit, un fel de campanie concentrată împotriva Direcției, ca totdeauna.

Să rețin ședința cu comitetul criticilor dramatici pentru organizarea reprezentăției de gală. N-am primit injoncțiunile lor cu *Înșir-te mărgărite*²²¹. Voi face eu însumi programul. D-na Eftimiu intervine în favoarea soțului ei... mă omoară cu declarațiile. Soțul ei vine din partea lui Moldovanu pentru organizarea Direcției din minister.

Ieri, vineri, o întrevedere cu Brădișteanu, care-mi expune situația Operei, chestia reorganizării ministerelor.

Joi mi-a citit Voiculescu²²² o piesă interesantă.

Azi, Froda vine cu o afacere a teatrului „Liric”. S-o vedem.

Sper însă că energia lui Hațiegan, care nu poate permite să se comită asemenea măgărie împotriva chiar a lui Maniu. Dealtfel, chestia voi pune-o eu și lui Mironescu și lui Mihai Popovici.

Miercuri, 15 octombrie 1930 [București]

Fiindcă Hațieganu a plecat la Cluj și aflai că se va întoarce de-abia miercuri, am plecat și eu la Valea Mare duminică și m-am întors aseară.

La ordinea zilei mai cu seamă chestia desființării D.E.P. Încă de la Pitești, luasem întîlnire prin telefon cu Cețianu. Și l-am văzut la 3,1/2. Firește, aceeași chestie. I-am spus ce-am vorbit cu Maniu. Mi-a arătat un

²²⁰ Aurel Leucăția, jurist, om politic național-țărănist, fost secretar al Consiliului Național Român din Transilvania, președinte al organizației jud. Timiș-Torontal al P.N.T.

²²¹ *Înșir-te mărgărite*, piesă de Victor Eftimiu.

²²² Vasile Voiculescu; piesa citită pare să fie *Fata ursului*, ce va fi reprezentată pe scena „Naționalului” din București în nov. al aceluiași an.

buget dat lui Gomoiu²²³ și Iuliu Moldovanu, ca să ceară avizul regelui. I se pare și lui idiot. Va întreba pe rege și-i va propune să mă cheme pe mine pentru explicații. M-a rugat să numesc pe frate-său în comisia de cenzură în locul lui. Miine pleacă la Sinaia și vineri îmi va aduce răspuns.

Dimineața, la D.E.P., multă lume. Dr. Voinea a venit pentru nevastă-sa, cu Froda, apoi Plopeanu, apoi Periețeanu. S-a hotărît să se facă. Am trecut și pe la Petrovici²²⁴, care de asemenea a făgăduit. E teamă că se va fluiera la *Femeia și paiața*²²⁵, instigația lui Eftimiu. D-na Buzescu mă roagă pentru soră-sa*.

Camil Petrescu m-a vizitat acasă. Evident, iar cancanurile cu scriitorii: că nu-i primesc, că-i jignesc și în sfîrșit că vrea bani să-și plătească chiria. Mi-e o scîrbă infinită. Nici să nu mai aud parcă de asemenea colegi.

Joi, 16 octombrie 1930 [București]

Am trimis ieri o felicitare regelui. Azi a fost pauză generală. Numai după-masă am avut consiliu la casa pensiilor, și d-na Venera cu piesa ei de corectat.

Cețianu îmi spune că se exagerează inutil lucrurile. Nu e vorba să reducă subvenții, nici să desființeze Opera. Se vor face reduceri la celelalte capitole, la unele mai ales, și mai cu seamă la personal. Dar încolo nimic. Regele a dat ordin lui Ilasievici²²⁶ să mă noteze pentru audiența îndată după manevre. Deci, să intervin atunci la mareașal și să știu că regele mă va ruga să am în grijă pe Ventura.

Seara am fost la *Femeia și paiața*. Nu mi-a plăcut.

Duminică, 19 octombrie 1930 [București]

Ieri d.a. am plecat la Valea Mare, de unde am sosit adineaori. Am luat și pe Cătunaru ca expert viticol.

Ieri dimineața am așteptat pe noul ministru, care însă a venit târziu de tot. I-am prezentat pe câțiva scriitori de la Direcție, apoi am vorbit cu el despre Operă²²⁷ și despre zvonurile desființării D.E.P. Mi-a cerut un

²²³ Victor Gomoiu, medic, secretar general la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale.

²²⁴ Ion Petrovici (1882—1972), filosof, profesor universitar, om de teatru și scriitor; fost director general al teatrelor (1918) și ministru (1921; 1926—1927; 1937—1938; 1941—1944). Pe parcursul anilor, a manifestat o prețuire constantă față de scriitor, susținînd cu perseverență primirea lui în Academia Română. (Cu prilejul discursului rostit de L.R. la primirea în Academie, în ședința de la 29 mai 1940, „răspunsul” i-a aparținut.) A susținut revenirea lui L.R. în fruntea „Naționalului” bucureștean după alungarea legionarilor din conducerea Teatrului (1941). Ca ministru, l-a apărat atunci cînd Ion Antonescu i-a cerut să-l destituie (cf. I. Petrovici, *Pe meandrele trecutului*, 1980). La B.A.R. se află cîteva scrisori ale sale trimise lui L.R., nr. 144 170—144 172 (din 1935 și fără dată).

²²⁵ *Femeia și paiața* (*La Femme et la pautin*), piesă de Pierre Louys și Pierre Frondaie, după romanul cu același titlu al lui Pierre Louys (1870—1925). Premiera a avut loc, la București, în ziua de 17 oct. 1930. Traducerea i-a aparținut lui Dem. Theodorescu.

* Leanța Almăjan, actriță.

²²⁶ C. Ilasievici, mareașalul Palatului.

²²⁷ Situația Operei continua să fie jalnică, instituția fiind „în lichidare” (cf. Liviu Arțemie, *Nu ne trebuie Opera română la București*?, *Rampa*, XV, nr. 3818, 11 oct. 1930, p. 1).

raport amănunțit despre programul și realizările noastre, ca să poată susține cu tărie tot. Va reveni miercuri.

Luni, 20 octombrie 1930 [București]

Nimic deosebit altfel. Seara am văzut un bun film cu Jannings²²⁸ și, la întoarcerea acasă, am găsit o mulțime de gândaci albi în hol, pe covoare. Parc-ar fi un semn rău.

Marți, 21 octombrie 1930 [București]

Cu prilejul comitetului S.S.R. de azi am mai aflat câte ceva... literare. În *Gîndirea* mă înjură Crainic, birjărește.²²⁹ Nimic deosebit.²³⁰ Cînd i-am tăiat ghearele de [la] subvenție, nici nu se poate altfel. Dar în același număr Mihalache Dragomirescu.²³¹ Asta e într-adevăr fenomenal. După ce l-a insultat atît de trivial de la obraz, în plin banchet, Crainic poate apărea la braț cu Mihalache. E culmea moravurilor literare.

Stamatiad îmi povestește că am în Mihalache un dușman nu numai pentru ce i-am făcut lui, dar fiindcă îi persecut elevii talentați. S-a țicnit bietul om.

Corneliu Moldovanu vine cu o scrisoare a lui Gregorian, grosolană, pentru mai toți membrii din comitet. În ea e însă un pasagiu, în care demască pe Minulescu, arătînd că împreună au pus la cale porcăria de la S.S.R.

Mă gîndesc că n-ar fi rău să-mi creez o rubrică literară săptămînală la *Dimineața*. Firește, invitația ar trebui să vină de la ei. Să vedem!

²²⁸ Emil Jannings (1884—1950), artist de teatru și film german.

²²⁹ Articolul a fost publicat la rubrica „Cronica mărunță” (cf. N. Crainic, *Liviu Rebreanu, Gîndirea*, X, nr. 10, oct. 1930, p. 361—362). În el se reproduce scrisoarea lui L.R. către I. Slavici, publicată de R. Dianu în *Curentul* (vezi supra); prilej de a lovi iarăși în directorul „Educației Poporului”, cîntat „dezertor și spion german”, „osîndit la trei luni închisoare pentru sustragere de bani publici”, precum și alte invective, care, repetate cu ostentație, vor declanșa răspunsuri polemice (vezi *Addenda*).

²³⁰ Articolul lui Crainic făcea parte dintr-o campanie bine concertată de adversarii scriitorului. Acuzațiile și insultele sînt reluate, cu și fără semnătură, specialiști în materie dovedindu-se gazetarii *Curentului*. Consultă Alfa, „*Ciuleandra*”, film germano-român, în *Curentul*, III, nr. 916, 11 aug. 1930, p. 3 („Maidan literar”), care, plecînd de la o scrisoare a prof. C. Rădulescu-Motru (trimisă ziarului, la începutul anului, în legătură cu bugetul mare al „Educației Poporului”, judecat în comparație cu fondurile Academiei), atacă pe același „dezertor”, noul pretext fiind *Ciuleandra*, „film germano-român, în cinci acte și cîteva milioane”. Cu semnătură proprie, Romulus Dianu folosește aceeași manieră, publicînd articolul *Este Rebreanu un plagiator?*, în *Curentul*, III, nr. 972, 8 oct. 1930, p. 3 („Curentul literar și artistic”). Acuzațiile de plagiat fac trimiteri la romanul lui G. Cornea, *Nebunia lumii* (pe care L.R. l-ar fi avut în manuscris înainte de a tipări *Pădurea Spinzuraților*) și la nuvela *La Dent*, din volumul *Contes et Nouvelles* de Rachilde (pagini comparate cu nuvela *Dintele* de L.R., surprinzînd, la rîndul ei, momentul tragic al căderii primului dinte; se dau și texte paralele).

²³¹ Articolul său deschide numărul revistei, și se intitulează *Isus* (*Gîndirea*, X, nr. 10, oct. 1930, p. 315—320).

Miercuri, 22 octombrie 1930 [București]

Nimic. Bogdan-Varvara îmi cere o nuveletă p.[entru] revista *Excelsior*.²³²

Sîmbătă, 25 octombrie 1930 [București]

Mereu chestia desființării „Educației”. Bucuria o știe de la Ghiulea²³³, chiar președintele comisiei bugetare, care i-a spus categoric că s-a desființat și nu se mai poate reveni. Dealtfel, un prieten comun îi spune că însuși Iuliu Moldovanu ar fi declarat că s-a desființat definitiv. Alții, că trece la Instrucție. Azi, Mugur mă vestește că Jean Bart a auzit de la o funcționară contabilă că consilierul financiar a fost chemat de Costăchescu să-și dea avizul asupra bugetului „Educației”. I-am spus toate astea lui Hațieganu, care a declarat că ministerul rămîne așa cum este și mi-a spus să fac bugetul împreună cu Mateescu și Brăneanu²³⁴, cu care într-adevăr am lucrat aseară, operînd o reducere generală de 15%. Mugur i-a scris lui Cezianu să intervie din nou la rege. De la doi financiari am aflat cu cîtă pasiune s-a ciopîrțit în comisia bugetară D.E.P., cum Gomoiu și Demetrescu²³⁵ au fost de acord, ce au lăsat din tot ce avusesem, adică mai nimic...

Sînt curios ce va ieși. N-am putut vedea pe Mironescu încă, să vedem ce zice și el, precum și Mihai Popovici. La urma urmelor, n-ar fi de mirare să se facă și acest afront lui Maniu.

Mă bate gîndul să scot o revistă lunară; o politică literară, pentru diferite răspunsuri și caracterizări de „prieteni”.²³⁶

N-am putut pleca la vie din pricina filmului *Ciuleandra*, a cărui premieră se anunță pentru miercuri. Sînt în multe tratative pentru drepturile de autor, care aș vrea să fie cît mai substanțiale.

Miercuri, 29 octombrie 1930 [București]

În fond, zilele acestea discuțiile și preocupările mele privesc chestia D.E.P.: se desființează sau nu? Circulă felurite zvonuri. Între altele aud azi că ar fi fost o întrunire la Instrucție a celor trei secretari-generalii pentru D.E.P. Cîndea nu mi-a spus nimic; a rămas ca să fac bugetul pe baza unei reduceri de 15%. Ministrul îmi spune de asemenea să redactez bugetul în înțelegere cu Cîndea. Dealtfel, l-a exoflîsit pe faimosul controlor Brăneanu.

²³² Publicistul Varvara Bogdan (n. 1899), cunoscut de L.R. de la *Adevărul* și *Dimineața*, nu vine degeaba. În primul număr al revistei *Excelsior*, tipărit la 7 nov. 1930, se publică *Două lumi* (fragment din *Răscoala*; vezi *Excelsior*, I, nr. 1, 7 nov. 1930, p. 3).

²³³ Nicolae Ghiulea, sociolog, profesor universitar.

²³⁴ Controlor financiar (vezi infra, 29 oct. 1930).

²³⁵ N. Demetrescu, ca și V. Gomoiu, îndeplinea la acea dată funcția de secretar general la ministerul în care lucra L.R.

²³⁶ Gîndită în 1930, va apărea, ardeleneste, în 1932.

Astă-seară e premiera *Ciuleandrei*²³⁷. Eu am văzut-o alaltăseară, după spectacolul de la „Ventura”²³⁸. Și n-am fost deloc mulțumit. Nu e la ce m-am așteptat, nici măcar ca fotografie. Scenariul complect idiot; nici o scenă dezvoltată ca lumea. Regizorul absent. Peisajele de câlți, infecte. Nici un amănunt de adevărată artă. Interioarele mediocre. Muzica de o banalitate revoltătoare. Sincronizarea alandala. Jocul artiștilor nul. Dialogul imbecil și spus de oameni care nu știu nici să vorbească... În sfârșit, am fost decepționat. Nici măcar cuvântul că e mai bun mult ca tot ce s-a făcut pînă azi românesc nu mă încîntă. De aceea și vreau să tranșez cu ovreii la sumă fixă. N-am nici o încredere că ar putea merge în străinătate. De aceea nu m-am dus nici la reprezentația de gală, deși se pare că a avut mare căutare, cel puțin după marea cerere de invitații ce mi s-a făcut toată ziua.

Am primit azi după prînz vizita lui Orchis²³⁹ pentru timbrul sinistraților. Apoi, Tănase cu Vlădoianu pentru aranjamentul conferințelor mele în țară.

Joi, 30 octombrie 1930 [București]

Efectul premierei *Ciuleandrei* a fost nenorocit.²⁴⁰ Mi se spune că a fost mare indignare, că mai mulți ziariști prieteni au promis să mă atace violent. Au venit băieții mei să mă anunțe amical cît de mare a fost căderea. Fagure era cel mai indignat și a promis să ducă o campanie teribilă contra filmului etc.

Sînt atît de plictisit, că-mi vine să las toate baltă și să mă duc la țară, să-mi văd de scrisul meu și să nu mai cunosc pe nimeni.

Bilanțul de azi: Tican mă vestește că vor să continue campanii contra mea pe chestia filmului, că se vorbește chiar să puie pe studenți să manifesteze; el însă vrea să facă pace și să ajungă chiar să laude părțile frumoase. Să se învoiască cu Fessler. Camil Baltazar mă anunță că la *Vremea*²⁴¹

²³⁷ Cu excepția *Curentului*, presa bucureșteană făcuse pînă atunci o bună reclamă filmului, crescînd curiozitatea specialiștilor și a spectatorilor. Exemple: *Primul film sonor — „Ciuleandra” d-lui Liviu Rebreanu cu actori germani și români*, în *Adevărul*, XLIII, nr. 14 322, 4 sept. 1930, p. 2; Ioan Massoff, *Dl. Liviu Rebreanu despre filmul „Ciuleandra”*. *Cinematograful face concurența teatrului?*, în *Rampa*, XV, nr. 3801, 21 sept. 1930, p. 2, (interviu reprodus de noi în *Addenda*), „*Ciuleandra*”, în *Rampa*, XV, nr. 3807, 28 sept. 1930, p. 3; *Repertoriul cinematografelor „Roxy” și „Capitol”*, în *Rampa*, XV, nr. 3818, 11 oct. 1930, p. 3; „*Ciuleandra*” a fost proiectat la Berlin, în *Rampa*, XV, nr. 3828, 23 oct. 1930, p. 3; *Primul film sonor și vorbitor românesc*, în *Rampa*, XV, nr. 3829, 24 oct. 1930, p. 3; „*Ciuleandra*”, în *Rampa*, XV, nr. 3830, 25 oct. 1930, p. 3; „*Ciuleandra*” la „*Roxy*” și „*Capitol*”, în *Rampa*, XV, nr. 3831, 26 oct. 1930, p. 3; *Idem*, în *Rampa*, XV, nr. 3833, 29 oct. 1930, p. 3; *Astăzi: „Ciuleandra” la „Roxy” și „Capitol”*, în *Rampa*, XV, nr. 3834, 30 oct. 1930, p. 3.

²³⁸ La „Ventura” fusese la premiera piesei *Grand-Hotel* de Paul Frank, spectacol completat cu pieseta *Cînd doi se ceartă* de I. Minulescu.

²³⁹ Impresar; a lucrat apoi în administrația Filarmonicii.

²⁴⁰ Un singur articol, convențional, ținea să salute „izbinda *Ciuleandrei*”; V. T. [i-muș?], „*Ciuleandra*”, în *Rampa*, XV, nr. 3835, 31 oct. 1930, p. 2.

²⁴¹ *Vremea*, ziar politic, social și cultural, apărut la București, sub conducerea lui Vladimir Al. Donescu. De la începutul ei, revista a avut o atitudine favorabilă scriitorului.

s-a hotărît o campanie oribilă contra mea, cu fotografii și altele, care l-ar pune pe el în situația să plece de la revistă; că pricina înjurăturilor este că eu n-am ajutat *Vremea*, deși are greutăți etc. La plimbare cu asemenea propuneri. Mă roagă să intervin cel puțin la ovrei, să le dea și lor ceva ca să fie obiectivi cu filmul. Să vorbească cu Fessler despre asta. La 6 d.a. l-am și pus în contact. Un ziarist Niculescu, de la *Epoca* și *Omul liber*²⁴², vrea declarații de la mine în jurul *Ciuleandrei*, spunînd că prin redacții se vorbește că eu am împărțit subvenția cu Berger și altele asemenea. L-am cam repezit, dar a plecat sperînd că va lua și el ceva. Fessler îmi spune că a aranjat cu Fagure — 50 000 lei.

Duminecă, 2 noiembrie 1930 [București]

Nici nu se putea ca din filmul *Ciuleandra* să nu iasă scandal. Fiind vorba de mine, nenumărați dușmani ai mei au apărut prin toate colțurile de jurnale-revolver, căutînd mai ales să șantejeze.²⁴³ În frunte, *Curentul*, firește. Concesionarul filmului, împreună cu directorul cinematografului „Capitol”, bănuind că vor trebui să se aranjeze, s-au dus la Șeicar. Țiganul i-a primit furibond, îmbătat, alergînd de ici-colo prin odaie, răcnind și frecîndu-și minile: „Slavă Domnului că mi-ați căzut în mîna! D-apoi cu ce credeți voi că țin eu jurnalul? Bani, măi, bani mulți!” etc. A fost un acord de armistițiu. A doua zi a apărut doar o notiță. Ziua următoare nimic, în așteptarea francilor. Azi însă îmbătarea continuă cu un articol al onanistului și altă notă cominatorie către președinte.²⁴⁴ *Lupta* bătrînului escroc Fagure

ului, publicînd sub semnătura lui T. Teodorescu-Braniște (1928), O. Șuluțiu (1931), Pompiliu Constantinescu (1933, 1934, 1938) ș.a. numeroase articole speciale sau referiri elogioase la opera lui L.R. A tipărit mai multe interviuri și răspunsuri ale lui L.R. la anchetele ziarului (1931, 1935, 1942), semnate de Al. Sahia, C. Baltazar, V. Netea ș.a. L.R. însuși figurase printre colaboratori. Supărarea va fi de-o clipă (sau exagerată de C. Baltazar), căci, în anul următor (nr. de Crăciun, 1931) L.R. va publica, în *Vremea*, *Bucuriile și amărăciunile lui Titu Herdelea* (fragment din *Răscoala*), iar mai tîrziu, *Între roman și viață*, mărturii autobiografice (V, nr. 235, 1 mai 1932, p. 11) etc.

²⁴² *Omul liber*, ziar înființat de N. D. Cocea, în 1918, la Iași; titlul va fi reluat, la București, între 1923 și 1925.

²⁴³ Între comerț și cultură, comentariul variază de la o zi la alta; astfel, după un articol de scandal, *Cum se face propagandă... românească prin filmele sonore*, apărut în *Universul*, XLVIII, nr. 270, 1 nov. 1930, p. 9, același jurnal trece, candid, la reclama filmului (vezi *ibid.*, nr. 274, 275 ș.a.). „Căderea” este comentată și în ziarele prietenilor săi, care, pînă atunci, manifestaseră bunăvoință față de scriitor și opera lui. După *Rampa*, filmul continuă să aibă același succes de ilaritate, rivalizînd cu *Cercul Cludsky*, care, totuși, „nu poate concura cu *Ciuleandra*. Avea acolo cîteva pîrlite de animale și doi-trei clovni, pe cînd ingeniosul regizor Berger aduce în film o paradă întreagă cu tunui, cai și mitraliere și interpreți aparținînd nu știu cîtor nații” (*ibid.*, XV, nr. 3837, 2 nov. 1930, p. 1; vezi și I. Ioan M. [assoff], *Martin Berger la „Național”*, *ibid.*, nr. 3837, 2 nov. 1930, p. 1). În *Cuvîntul*, VI, nr. 1926, 1 nov. 1930, p. 2 („În loc de cronică”), concluzia este și ea dură: „*Ciuleandra* constituie o încercare ratată — o încercare care nu face decît să întrezărească imensele sacrificii care s-au făcut”.

²⁴⁴ Polemic, articolul semnat de Ion Dimitrescu, *Escrocheriile Culturii (Dansul milionarilor cu duetul Berger-Rebreanu)*, din *Curentul*, III, nr. 1000, 3 nov. 1930, p. 2 („Carnetul zilei”), întrece, prin tonalitatea lui, tot ce s-a scris mai infamant împotriva romanțierului.

cam la fel. Acolo tratativele au început de la 500 000 lei și au coborât pînă la 150 000. Nu s-a ajuns însă la învoială. Aseară, Fessler îmi spusese că a intervenit ca mijlocitor Conitz²⁴⁵: c-a publicat, pe de o parte, un articol în *Dimineața*, laudativ, și va lucra la *Lupta*...

Pe cînd scriam aici mi-a căzut pe mîna un păianjen mic. Am căutat să-l arunc. S-a agațat de mîna. L-am gonit totuși. Tîrziu, mergînd la baie cu o carte în mîna, păianjenul a reapărut pe marginea cărții... Un semn?... Să vedem ce!

Luni, 3 noiembrie 1930 [București]

Ce curios se petrec toate în viață! De unde pînă deunăzi legam așteptate speranțe de filmul *Ciuleandrei*, azi vedem numai amărăciune și întristare. Toată haita de șantajști aleargă să exploateze mediocritatea filmului, mă împroașcă cu noroi și, mai presus, îmi provoacă o agitație sufletească.²⁴⁶

Joi, 6 noiembrie [1930, București]

Azi am avut audiența fixată la rege. De cîteva zile mi-am adunat toate datele posibile, ca să am o documentare completă. M-am sculat la 6. Trenul însă pleca de-abia la 8,1/2.

În gară și în tren am întîlnit pe Madgearu cu Potîrcă, Franasovici²⁴⁷, Bucșan²⁴⁸. La 11,1/4 Sinaia. Am pornit pe jos și am poposit în restaurantul „Caraiman”, unde mi-am mai revizuit materialul, și apoi am citit și mîncat pînă la 1,1/2. Franasovici îmi spune că și el are audiența la 4,1/2. Am stat prin gară și apoi, la 3,1/4, am ajuns cu trăsura la castelul Foișor. Col. Condiescu era de serviciu. În sala de așteptare Madgearu și un general francez Duval. Peste un răstimp e introdus generalul. Convorbirea în trei vreo zece minute. Madgearu îmi spune că el are vreo trei sferturi de oră de lucru și se pregătea să intre. Condiescu însă vine să mă cheme pe mine. Mă anunță: domnul Liviu Rebreanu.

Regele era în civil: sacou gris. Se scoală de la biurou și, întinzîndu-mi mîna:

— Bine-ai venit...

— Să trăiți, maiestate!

— Ei, ce veste aduci, d-le R.[breanu]? Desigur, cu bugetul?

— Și bugetul, negreșit, maiestate, dar mai înainte de toate aș vrea

²⁴⁵ Martin Conitz, secretar general de redacție la *Dimineața*.

²⁴⁶ Notația este în mare parte influențată de articolul apărut, în aceeași zi, de data asta sub semnătura lui Pamfil Șeicaru: *Nici un fel de risipă*, în *Curentul*, III, nr. 1001, 4 nov. 1930, p. I, de citit și de uitat. Blestemele vor continua și în zilele ce urmează, nemafiind pomenite în *Jurnal*. Între autorii articolelor se află un actor din film, Petre Sturdza (*Un film sonor antiromănesc*, în *Universul*, XLVIII, nr. 277, 6 nov. 1930, p. 2) și un preot, Traian Chirulescu (*Filmul „Ciuleandra”*, în *Universul*, XLVIII, nr. 277, 8 nov. 1930, p. 2).

²⁴⁷ Richard Franasovici, jurist, om politic liberal, fost subsecretar de stat la Interne, viitor ministru și ambasador.

²⁴⁸ Constantin Bucșan, jurist și om politic averescan, fost deputat și subsecretar de stat la Interne.

respectuos să rog pe maiestatea voastră să acorde sprijinul simțit al maiestății voastre acestei instituții, căci numai așa va putea într-adevăr dăinui și progresa.

S-a așezat în colț pe fotoliu.

— Firește că aveți sprijinul meu... Ia loc, te rog.

Aprinde o țigară. Eu îi ofer foc cu bricheta.

— Mulțumesc... Vreau însă [să] cunosc de-aproape tot ce ați făcut, ce ați lucrat. Evident, nu-mi trebuie lucruri mari, fiindcă în materie de cultură rezultatele nu sînt imediate... Și, mai întîi, ce buget ați avut voi?

— A fost circa 160 milioane...

— Ei, va trebui să fiți amputați și voi!

— Dar trebuie să vă gîndiți că de-aici, 120 milioane sînt teatrele.

Întreaga direcție nu costă mai mult ca Opera...

I-am citit rezultatele serviciului propagandei, apoi pe celelalte.

— Foarte bine... Acum, programul de viitor?

I-am citit. Mulțumit. I-a plăcut *Boabe de grîu*²⁴⁹, că e foarte frumoasă. Cine o face? Bucuța? Da. *Vatra*²⁵⁰ n-a văzut-o, dar e de acord. Mai tîrziu revine, dacă a apărut aievea. Trebuie să i-o trimit. Cine a făcut „Cartea misionarului”? Voiculescu și Mugur. Da. Sînt foarte pricepuți în astea. Despre „Săptămîna poeziei” știa că a reușit foarte frumos. L-au interesat corespondenții culturali. Se interesează cum merge legea teatrelor? I-am dat explicații. Îl interesează amănunțele organizării spectacolelor. Proiectul de lege să i-l aduc să-l discutăm împreună. Îl interesează ce s-a făcut la „Educația fizică și turism” și e mulțumit... În ce privește revistele zic:

— Trebuie negreșit să facem ceva pentru cele mai de seamă, altfel mor și ar fi rușine.

— Perfect, dar cum spui, numai celor adevărate.

— *Viața românească*, *Gîndirea*, *Convorbiri*...

— Da. Nu se poate să se arunce banii la toate ciupercile, cum s-a făcut că s-au dat 127 milioane pe fleacuri fiindcă a cerșit cineva...

E foarte bucuros de editarea cărților „Țara noastră”²⁵¹. La teatrul sătesc vrea mai curînd o trupă bună, cu artiști de la Teatrele Naționale; nu vicleimul. E contra teatrului de păpuși. E contra corului ceremonial.

— De ce să mai faceți un cor cînd avem trei bune: „Cîntarea României”, „Carmen” și „Zorile”? Mai bine le ajutați pe astea și le obligați să cînte împreună cînd vreți...

La programul Educației fizice spune că terenurile vor trece la A.N.E.F.²⁵² prin lege. Îi place ideea anuarului, de asemenea ajutoare prin cupe, medalii etc.

— De ce nu dați regulat la radio știrile sportive?

— Se dau, maiestate.

²⁴⁹ *Boabe de grîu*, revistă ilustrată de cultură, tipărită la București, între 1930 și 1935. În paginile ei a publicat și L.R. (vezi *Basmul dreptății*, în nr. 4, iun. 1930, p. 241—243, fragment din prima versiune a romanului *Răscoala*).

²⁵⁰ *Vatra*, publicație proiectată pentru muncitori și țărani, avînd caracter enciclopedic.

²⁵¹ „Țara noastră”, colecție de tipărituri.

²⁵² Academia națională de educație fizică.

— Eu n-am auzit niciodată. Și ar fi interesant să se dea regulat, toate. De asemenea și programele teatrelor, care eventual ar putea aduce și un mic beneficiu.

— Îi place gândul editării unei publicații de sport și turism, anuarul federațiilor etc. Crearea parcurilor naționale zice că ține de Domenii, dar, zic eu, noi trebuie să inițiem.

— Îi explic ideea Librăriei de stat și cum nu poate funcționa. Îl interesează. Crearea unei biblioteci de educație fizică, sport, turism. Muzeul turismului, de asemenea ; numai, de unde luăm banii ?

— Toate bune, numai cu bugetul să ieșim. Ați făcut deja un buget ?

— Iată-l, maiestate.

— A trecut prin comisiune ?

— Nu, maiestate. Am dorit întâi să-l cunoască maiestatea voastră.

— Îl citește complet. Iarăși zice să tai teatrul de păpuși și corul ceremonial.

— Eu găsesc că nu e deloc exagerat, că trebuie să rămână așa. E foarte cuminte și bine potrivit. O singură observație aș face în privința laboratorului foto-cinematografic. Poate că e prea mult. Ar trebui să te înțelegi cu Filotti. Mai este un laborator...

— Al Fundației ?

— Nu, la Externe, la Filotti. Decît să fie două proaste, mai bine unul complet amenajat. De aceea, vezi să le unificai. Înțelege-te cu el.

— Revin, cerîndu-i protecția pentru D.E.P., care n-ar putea exista aieșea fără să se simtă că e puternic sub aripa protectoare a regelui.

— Din partea mea aveți tot sprijinul. Vom lucra împreună. D-ta vei veni în fiecare lună cu lucrările să mă pui în curent cu tot ce faceți, ce proiectați, să discutăm împreună tot. De asemenea, va trebui să mergi mîna-mîna și cu Filotti, ca să nu faceți în două locuri același lucru, căci cele două servicii se completează și trebuie să colaboreze. Îndată ce mă voi întoarce la București, te voi chema împreună cu Filotti ca să stabilim împreună colaborarea.

— Îl rog să primească să-i trimit toate noutățile românești, ca să continue a fi în curent. Primește cu plăcere. De asemenea, să-i trimit traducerile cărților mele. Spune că *Cinleandra* a citit-o în franceză numai. Îi spun de cehoslovacă.

— De, cehoslovaca ar merge greu dacă nu pricep nimic !

— Îi spun de *P.[ădurea]* *S.[pînzuraților]* în englezește. Îmi spune că traducerile în italienește le are.

— Mă întreabă ce personal am. Îi ofer lista. 24 bugetari. Îi explic cum am trebuit să fac și cu cîțiva scriitori, ca Bacovia...

— Acuma desigur că va mai trebui să tăiem.

— Desigur — afirmă.

— Revin din nou, cerînd sprijin simțit.

— Direcția trebuie să rămînă și să lucreze...

— Nu s-ar putea să se distrugă o instituție de cultură care trebuie să fie o temelie.

— Da, dar dumneata, știi planul meu ?

— Știu, maiestate, Ministerul Culturii... Organizația D.E.P. i-ar fi o bază. Poate că s-ar putea alcătui, ca și la „Educația fizică”, un Consiliu național...

— Al Culturii, da...

— Care să fie sub protecția maiestații voastre și să dea directivele generale...

— E de acord.

— Bine. Dați-i drumul și să lucrați cu folos.

— Întinde mîna.

— La revedere !

— Să trăiți, maiestate !

— Afară sosise și Franasovici. Era 4,40.

— Madgearu să se precipite. Condiescu se întoarce :

— Cîteva momente, domnule ministru.

— Mă conduce pe mină, întrebînd ce-am făcut. Îi povestesc în cîteva cuvinte. Bravo !

— Cobor la gară pe jos. Norocul face să iau trenul personal, altfel rămîneam pînă noaptea.

Marți, 11 noiembrie 1930 [București]

— Azi, în sfîrșit, s-a terminat chestia Operei ; rămîn numai amănunțele tehnice pe care cred că le vom pune la punct în două-trei zile.

— Chestia demisiei mele de la D.E.P. e aranjată cred definitiv. Ieri i-am spus și lui Hațieganu cum aș dori să o fac : i-o prezint săptămîna viitoare, se primește cu data de 1 ianuarie, iar pînă atunci iau un concediu. Între timp vreau să mă numescă comisar la Operă, în comisia de cenzură²⁵³, eventual păstrîndu-mi locul de președinte, și să perfectez concesiile Operei Cluj.

— Am spus la mai mulți despre intenția mea de-a pleca. Toți vor să mă oprească, să nu plec, să stau cel puțin pînă în februarie etc. Explicațiile mele însă conving pe oricine. Orice zi de rămînere aici mă scade ca scriitor. În vreme ce eu mă înfund în dosare și primesc înjurături neconținute și nici o satisfacție sufletească reală, avînd chiar perspectiva de-a rămîne și fără o răsplată materială — e doar vorba de tăierea diurnelor și chiar de scăderea salariilor — alții scot cărți și se înalță. Îmi trebuiește o sfortare hotărîtă să pun capăt situației, să-mi vad de meseria mea și să-mi desăvîrșesc opera literară. O carte nouă face mai mult decît o mie de dosare. Și-apoi, chiar nervii mei n-ar mai putea suporta continuarea hărțuierilor cotidiene la care în mod fatal aș fi supus la infinit, ajungînd chiar poate în situația lui Minulescu.

²⁵³ Comisia de cenzură a filmelor.

Vineri, 14 noiembrie 1930 [București]

Ieri a fost demisia bruscă a lui Periețeanu²⁵⁴. Mi-a adus-o și mi-a explicat-o: îi e frică de cabale care să-i pericliteze alegerea de vice-președinte la Cameră. M-a pupat și mi-a mulțumit. I-am transmis-o lui Hațieganu, care a reținut-o să cugete asupra rezolvării și să consulte pe primul-ministru. I-am recomandat pe Dragoș Protopopescu, i-am explicat de ce nu se poate Eftimiu și i-am propus eventual delegarea pentru câteva zile a lui Sorbul.

Au început vizitele la mine și telefoanele: Eftimiu, Iunian, Răducanu... Dragoș a fost aseară acasă; Eftimiu azi-dimineață la minister; Dragoș din nou astă-seară acasă. Totuși nu s-a hotărât încă nimic; Hațieganu n-a putut vorbi cu Mironescu despre nimic, fiind ocupat cu regele pentru pregătirea zilei de miine. Între timp îmi pregătesc și eu plecarea. Aranjez treptat lucrurile. Să-mi facă numirea de comisar la operă, în comisia de cenzură, să isprăvesc chestia teatrului clujan. Măine însă plec la țară, să prepar conferința pentru D.E.P.

Miercuri, 19 noiembrie 1930 [București]

În sfârșit, s-a făcut: azi i-am dat lui Hațieganu demisia mea. Am precipitat-o motivat. Aseară am stilizat-o, s-o am gata. Azi-dimineață comandasem pe Gogu Georgescu cu care-mi spusese ministrul că ar vrea să mai stea de vorbă ca să isprăvească odată. L-am dus. Hațieganu a isprăvit întâi niște iscălituri, am vorbit generalități. Apoi Georgescu a ridicat chestia comisarului guvernului, spunând că Maniu m-a desemnat pe mine, și lui i-ar face plăcere, fiindcă ar fi să aibă un om cu autoritate etc. Hațieganu părea cam încurcat, s-a ridicat, a aprobat cu jumătate gură, pe urmă zice: „Ei, d-le R.[ebreanu], acuma te rog să mă lași puțin să mă sfătuiesc cu d. Georgescu“. Am plecat îndată, desigur puțin jignit. Demnitatea mea suferea; adică, el poate să aibă secrete cu Georgescu, pe care să nu le cunosc eu?... Am așteptat un răstimp pînă ce a ieșit Gogu, cu care am mers la mine. Mi-a povestit cam jenat ce a fost. Ministrul i-a spus că ține foarte mult la mine, că el ar dori să mă numească, că vreau să-mi dau demisia, că nu știe însă dacă n-ar fi incompatibilitate, fiindcă eu am tratat toată chestia Operei și poate că voi fi înjurat, încît s-ar putea răsfîrîge și asupra Operei, dar ca, în sfârșit, el are să vorbească și cu primul-ministru și cu regele... Georgescu, cam uimit, a zis că poate are el altă persoană, poate Borgovanu²⁵⁵? Nu, că nu e nici un prieten. L-a întrebat cam despre cine ar mai fi vorba? Georgescu a răspuns că ar fi auzit despre Filotti, Sadoveanu²⁵⁶, Paul Prodan... Și în sfârșit că m-a scris pe mine în fruntea listei și că a rămas să... mă propuie tot pe mine.

²⁵⁴ În aceeași zi, ziarele comentează știrea: *Dl. I. Gr. Periețeanu a demisionat de la direcția Teatrului Național (Rampa, XV, nr. 3849, 15 nov. 1930, p. 4)*; a doua zi, în aceeași gazetă, Ioan Massoff comenta evenimentul, subliniind că de la direcția Teatrului „a plecat un om cumsecade“.

²⁵⁵ Ion V. Borgovan (1889—1970), medic, compozitor, cronicar muzical.

²⁵⁶ Ion Marin Sadoveanu.

Am fost foarte afectat. În definitiv, eu n-am cerut niciodată nimic, ci numai mi s-au propus diverse demnități. Atunci am hotărât să sfîrșesc scurt toată chestia. Profitînd că tocmai m-a chemat la telefon, am trecut la minister și în primul rînd i-am declarat că eu nu doresc niciodată să fiu în ipostaza de postulant, că mie mi s-a propus de Maniu acest loc, dar că nici într-un caz n-aș fi dispus să primesc dacă mi s-ar da ca ceva cerut... Tot așa de încurcat, scotocind prin acte, mi-a răspuns că nu e vorba de cerere, că el pe mine are să mă propuie.

— Dealtfel iată, d-le ministru, și demisia mea.

A început să citească. A fost întrerupt un răstimp de Ilie Lazăr cu un cinematograf din Sighet. Pe urmă a continuat citirea:

— Va să zică, d-ta cum o dorești rezolvată, pe 1 ianuarie?... Bine, lasă-mi-o, ca să-ți dau și un răspuns!... Pînă atunci concediu?

— Cererea de concediu voi face-o separat...

I-am mai dat hîrțile gata pentru Cluj, anunțîndu-l că măine trebuie să sosească administratorul și pînă atunci să le studieze.

Și am plecat... După-amiază mi-am aranjat hîrțile, mi-am dus acasă ce aveam pe-acolo.

O convorbire mai lungă cu Mugur, Voinea, Voiculescu, care mă sfătuiesc să mă întorc la Teatru. Ridicol.

Se spune mereu că Crainic răspîndește că vine în locul meu.

Seara a venit Eftimiu, care mi-a lămurit chestia cu Teatru: Periețeanu a spus lui Iunian și Mirto că Hațieganu vrea să mă readucă pe mine la Teatru. Mai povestește diverse cancanuri cu Iorga, Froda etc.

Joi, 20 noiembrie 1930 [București]

Am avut mai numeroase vizite la minister, între care mai importantă a lui „Paramount“ și a lui „Sacha-film“, adus de Nașcu. Cu ambii am discutat posibilitățile înființării industriei românești de filme. Deocamdată tatonări.

Froda și apoi Eftimiu telefonează că s-ar fi decis numirea lui Nottara la Teatru. Eu n-am văzut pe Hațieganu și nici pînă acuma nu știu nimica.

Am pus la încercare pe Froda de ieri. I s-a dus un articol foarte elogios despre mine prin Vlădoianu. A spus că are să-mi facă rău publicarea și că are să mă consulte pe mine. Mi-a vorbit de două ori la telefon și nici nu mi-a pomenit nimica, închipuindu-și că nu știu despre articol. Am înțeles.

Marti, 25 noiembrie 1930 [București]

Zilele acestea am fost în doldora concesiilor de la Cluj. Am chemat aci pe Pop, apoi pe Pavel. Ministrul m-a însărcinat să discut chestia lui Pavel spre a nu periclita viitorul concesiilor. Sînt destule încurcături și cu asta. Din pricina lor nu pot încă să renunț la a merge la minister. Și mi-e atît de silă, atît de mult aș vrea să mă odihnesc o săptămînă și pe urmă să încep să lucrez pentru mine.

Ieri am serbat a 45-a zi de naștere a mea. Lume multă, și cadouri, și veselie.

N-am izbutit încă să isprăvesc chestia de la Cluj. Și din pricina asta mai trebuie să pierd vremea cu ministerul. Și așa avea atâtea de făcut! Atâtea romane îmi forfotesc în minte: *Gorila*, avînd erou pe Pamfil Șeicaru și toată lumea stranie zisă intelectuală din presă și teatru; apoi *Popescu* sau așa ceva, în care să pun tipul reprezentativ al orașeanului român, funcționarul; apoi *Iubirea cea mare* sau *Iubirea eternă*, nu știu cum voi boteza-o, tratînd despre iubirea fatală, care e mai tare decît orice voință umană, și atîtea altele...²⁵⁷

Numai să mă pot lichida cît mai curînd de toate, să mă apuc din nou de meseria mea, singura care mi-e dragă, singura care dă un adevărat rost vieții.

Miercuri, 3 decembrie 1930 [București]

Am intrat în decembrie și încă n-am sfîrșit cu „Educația”, numai din pricina Clujului. Nu știu ce e cu Hațieganu, cît e de sincer. În orice caz așa avea motive să mă îndoiesc. Dacă deunăzi, cînd îi spusei rezultatele de la rege, a zis: „Mi se pare că și la el cel din urmă are dreptate”, încît a trebuit să-i cer explicații și a întors-o repede, aducînd pe tapet pe Mironescu. Așa și cu chestia comisariatului Operei, cînd îi spune lui Georgescu, în definitiv un străin pentru el, că-i e frică să nu fie înjurată Opera din pricina mea. Îmi spuse odată Dem. Theodorescu că Hațieganu e foarte bun prieten cu Șeicaru. Se pare că chiar așa este și că primește injoncțiuni. Nu știu acuma dacă și în chestia Clujului nu are vreo porțiță ascunsă. Pînă n-a fost ministru, a fost bucuros să devină comisarul guvernului. Pe urmă, el m-a zorit, m-a pus să-i chem pe Pavel și Pop, a aprobat tot. Iar acuma parcă s-a înmuiat. Șeful contenciosului zice, ca de la ministru, că nu-i așa zor. Deunăzi însă Hațieganu îmi spunea, de față cu Pop, că mie mi-ar da-o cu amîndouă mîinile. E ceva la mijloc, negreșit...

Între timp, invazia oaspeților străini. Luni am înghițit două mese cu Maurice Bedel²⁵⁸. Acum balamuc cu venirea lui Gaston Rageot, președintele scriitorilor francezi.

Și iacă așa, nu sînt în stare să mă apuc de lucrul meu!

²⁵⁷ „Acolo intenționez să reiau tema iubirii integrale, cea de la maturitate, iubirea ca un element de viață, nu ca un trecător divertisment de tinerețe, ca o boală de copilărie, ci ca un lucru primordial și tragic. Fără să fie începutul aceluia mare roman pe care intenționez să-l scriu, *Jar* se leagă organic de el, tot astfel cum se leagă de această carte de mîine... *Adam și Eva*, pe care am intenția s-o reiau. Va fi povestea unui om care, după ce trăiește o viață întreagă, descoperă femeia abia la maturitate, femeia care îi este sortită, și atunci tot eșafodajul vieții de pînă atunci e dărîmat și omul începe o viață nouă” — va reveni cu precizări, peste patru ani, despre același roman (cf. *De vorbă cu Liviu Rebreanu cu prilejul apariției romanului „Jar”, în Reporter*, II, nr. 22, 16 mai 1934, p. 5; vezi *Addenda*).

²⁵⁸ Maurice Bedel (1883—1954), scriitor francez; romanul lui, *Jérôme*, L.N. 60, pentru care primise Premiul Goncourt, este recomandat spre lectură de L.R., în scrisoarea către Puia, datată 1 ian. 1928 (cf. *La lumina lămpii*, p. 106).

Premiera *Molimei* lui Sadoveanu — reușită.

Masă lui Gaston Rageot la „Cina”, vineri dejun, cu discurs și proclamare membru de onoare S.S.R. Masă la legăția franceză pentru Rageot. Convorbire cu Thévenin²⁵⁹ despre *Pădurea Spînzuraților* pe care o laudă imens și speră în mare succes în franțuzește, la care vrea să contribuie. Sadoveanu se plînge de Froda cu *Molima*. Astă-seară a fost premiera *Evantaiul Lady-Windermere*²⁶⁰.

Convorbirea de ieri cu Cezianu despre numirea lui la Paris și alte câteva lucruri.

Miercuri, 10 decembrie 1930 [București]

Chinurile facerii sfîrșitului continuă monoton și plicticos. Concesiunea Clujului trenează pînă la enervare. În sfîrșit, ieri am avut și avizul contenciosului și azi i-am dat ministrului toate hîrtoagele. Credeam că va iscăli și chestia își va urma mersul normal. A reținut-o s-o mai citească diseară. Nu mai pricep nimica; vrea să facă sau nu vrea? Am început să mă îndoiesc și eu. Tot așa trăgănează și chestia cu comisariatul guvernului. Toată lumea mă face comisar și eu nu sînt, și nici măcar nu-i mai pot spune să reguleze chestia, ca să nu crează că vreau să mă numescă pe mine. Aș vrea să aranjez ceva cu preșidenția comisiei de cenzură și nu știu dacă mai pot încerca cu șanse de reușită. Azi a venit Fotino²⁶¹ din partea lui Bădărău²⁶² pentru concesiunea de la Cernăuți. În sfîrșit, atîtea și atîtea proiecte și nici unul nu se poate termina. Ce-o fi cu Hațieganul ăsta? Nu cumva am în el un dușman categoric, dar de o șiretenie rară? Pînă în vreo zece zile ar trebui să isprăvesc tot, ca să pot pleca liniștit.

Vineri, 12 decembrie 1930 [București]

Cu Clujul tot nimic. Pierdem vremea degeaba. Hațieganu sau nu vrea, sau e laș. Nu mai insist nici aici pînă nu se va isprăvi într-un fel.

După-amiază am avut vizita d-nei V.B., după ce dimineața d-na V. m-a omorît cu asigurările de amor. Cealaltă se arată deosebit de afectuoasă. Dar amoruri d-astea, mersi!

²⁵⁹ Léon Thévenin, traducător, corespondent de presă francez la București; împreună cu B.[raunstein] Madeleine, a efectuat traducerea romanului *Pădurea Spînzuraților* (*La forêt des pendus*, Paris, 1932).

²⁶⁰ *Evantaiul doamnei Windermere* (*Lady Windermere's Fan*), piesă a scriitorului englez Oscar Wilde.

²⁶¹ Mișu Fotino, actor, veche cunoștință a lui L.R. (ca și acesta din urmă, activase o vreme la Teatrul Național din Craiova); după numeroase turnee în țară, se stabilise în Capitală, luînd parte la înființarea „Teatrului Mic”.

²⁶² Eugeniu Bădărău, fizician, prof. universitar, neconfirmat în funcția de director al Teatrului Național din Cernăuți, conducerea artistică încredințându-i-se lui Mișu Fotino (după stabilirea profesorului în Capitală, artistul M. Fotino va rămîne directorul Teatrului). De reținut că, la fel ca și confratele A. de Herz — directorul „Naționalului” craiovean —, nu va uita să introducă *Plicul* în repertoriul teatrului din Cernăuți. Vezi la B.A.R. *Coresp.*, nr. 142 034—142 036, datată de E. Bădărău între 1930 și 1931.

Valea Mare, sîmbătă, 20 decembrie 1930

Aseară am sosit aci. Socotisem că va fi și plecarea mea definitivă de la minister. Nu s-a putut. N-am văzut pe Hațieganu joi, după ce regele a restituit decretul Cluj ca să-l ducă ministrul. Speram să-l văd și cînd colo aflu că a plecat la Cluj, unde va sta pînă luni probabil. Noroc că pe drum s-a încrucișat cu nevasta-sa (cu care dealtfel trăiește foarte rău), încît va trebui să se întoarcă grabnic. Dacă s-ar duce la rege înainte de Crăciun bine ar fi, să sfîrșească definitiv chestia asta. Decretele cu modificarea comisiei de cenzură au ieșit. Marți va fi alegerea prezidențială.

Dar nu e nimic sigur, fiindcă, de-ar fi să se reorganizeze ministerele, cine știe unde s-ar putea să ajungă comisia.

Marți va trebui să mă reîntorc la București, mai ales pentru comisia de cenzură. Și pe urmă, aici, să văd să-mi pun la punct cel puțin călătoriile²⁶³ și apoi *Răscoala*. Mai cu seamă însă aș vrea să-mi notez și să-mi organizez cele ce vreau să scriu în viitor. Numai să mă lase în pace prietenii...

Sîmbătă, 27 decembrie 1930 [Valea Mare]

Sorbul îmi aduse vestea că Hațieganu a fost chiar luni la rege și a iscălit decretul concesiiei. Astfel, marți m-am dus la București să-mi pun la punct toate lucrurile la D.E.P., ca să nu mai am nevoie să mă mai întorc pe-acolo.

În gară, prefectul de Vâlcea ne spune că în ajun a murit Vintilă Brătianu la Mihăești.

La București, m-am dus direct la D.E.P. Întîi, să-mi caute pe Hațieganu. L-am găsit cu telefonul la Cameră. Cel dintîi mi-a spus că a fost la rege și i-a iscălit; apoi, că va veni pe la 12 la minister, să vorbim. Pînă atunci, după diferite sfaturi cu Sorbul și ceilalți, am găsit modalitatea să cazez și pe bietul Verești: avansez pe Caton în locul lui Sorbul, pe Mușătescu în locul lui Caton și pe Verești în locul lui Mușătescu. Am și făcut referat în acest sens. Buzescu a venit să se plîngă de suprimarea subvenției. N-am ce să-i fac. Și alții diverși, ca totdeauna, între care protejatul lui Ionel de la Pitești pentru autorizarea unui cinematograf.

Am așteptat zadarnic, căci ministrul nu s-a mai întors; la Cameră a fost ședință festivă, pentru Vintilă Brătianu. Așteptînd, l-am pus puțin în curent pe Bucuță cu unele lucruri de la conducerea direcției. Și am lăsat pe Verești să-mi găsească pe ministru din nou și m-am dus la masă la Ressu, iar de-acolo am trecut pe la noi pe-acasă.

La 4 d.a. aveam consiliul casei pensiilor. La minister însă am dat peste Hațieganu. Am regulat chestiile ce le aveam, diverse hîrtii. În primul rînd mi-a dat decretul de la Cluj, iscălit de rege. Îmi spuse apoi să isprăvesc tot, că ar vrea să vorbească și cu Sorbul, și cu Pavel, să-și împartă atribuțiile, să se înțeleagă, să nu ne facă de rușine. Îi voi trimite pe Sorbul, de care garantez. În privința garanției, îi spun că voi îngriji eu; el zice să încercăm la „Albina”, la Cluj. Pentru comisarul guvernului se gîndește la

²⁶³ Impresiile de călătorie, adunate mai tîrziu sub titlul *Metropole*.

Emil Isac²⁶⁴, căruia ar vrea să-i facă ceva. E de acord cu mișcarea ce i-o propun, dar mă roagă să încadrez și pe Culea²⁶⁵ și Topîrceanu²⁶⁶. I-am făcut rost de un aparat radiofonic cu 14 000 lei, diferența de 15 000 punînd-o să fie plătită de la D.E.P., sub forma unor întrețineri de aparate; mă roagă acuma să nu-i ceară toți banii o dată. La sfîrșit îi cer să reguleze și chestia demisiei mele, să-mi dea un răspuns, ca să-mi pot vedea de treabă, fiindcă în orice caz eu nu mai viu la biuro. Îmi promite că-mi va face un răspuns frumos²⁶⁷.

Totuși, cînd mă gîndesc că părăsesc D.E.P. am o strîngere de inimă. E copilul meu și despărțirea mi-e tristă. E apoi și obișnuința funcționărească ce te înlanțuiește și care ar fi devenit cu atît mai puternică. Trebuie să fiu mulțumit că scap și să mă ocup de lucrul meu. La toamnă să pot publica măcar fragmente din *Gorila*²⁶⁸.

Aici, la țară, e viață veselă și leneșă. Mereu invitații și mese. În ajunul Crăciunului am făcut noi serbare de pom, în ziua întîia seara am fost la Sorbii, aseară la Coandă, azi a fost ziua lui Fanny și iar am avut lume, mîine dejunăm la Plopeanu etc.

Cu Coandă am vorbit despre garanție²⁶⁹. O dă bucuros, numai să-l primească ministrul.

Miercuri, 31 decembrie 1930 [Valea Mare]²⁷⁰

Sfîrșit și acest oribil an care mi-a adus numai amărăciuni și zbuciu-mări și scandaluri afară și înlantru. Bine că s-a sfîrșit!

„Revelionul” l-am făcut în familie, cu familia Sorbul, minus el, jucînd cărți, ascultînd radio, citind acuma. Ora 4 dim.

Mă uit înainte și nu văd nimica mai bun.

²⁶⁴ Emil Isac (1889—1954), poet; numirea lui era pe deplin indicată, cîtă vreme, după 1920, fusese multă vreme inspector al artelor și teatrelor din Transilvania. La B.A.R. se păstrează mai multe epistole ale sale, transmise lui L.R. între 1924 și 1942 (*Coresp.*, nr. 143 442—143 449).

²⁶⁵ Apostol Culea, profesor și publicist, fost inspector la „Casa Școalelor”, iar mai tîrziu subdirector în Ministerul Instrucției Publice și director la Fundația Culturală regală „Principele Carol”.

²⁶⁶ George Topîrceanu (1886—1937), poet, aflat în raporturi colegiale cu L.R. Se numără printre puținii recenzenți ai volumului *Golanii* (semnînd, cu inițiale, un scurt comentariu în *Viața românească*, XI, nr. 4—5, apr.-mai 1916, p. 202). După două luni, prozatorul va publica, la rîndul său, recenzia *G. Topîrceanu, „Parodii originale”*, în *Capitala*, I, nr. 17, 22 iul, 1916, p. 204—205. La B.A.R. se află cîteva scrisori ale poetului către confratele bucureștean (*Coresp.*, nr. 145 536—145 541).

²⁶⁷ Urmează un text deteriorat, din care se mai poate citi „timpul cum a trebuit să fac de doi ani”.

²⁶⁸ O asemenea însemnare, datată în 1930, este edificatoare pentru geneza romanului *Gorila*, greșit comentat de unii critici ca fiind un tribut conjunctural al anului cînd apare: 1938.

²⁶⁹ Același bancher Grigore T. Coandă îi acordase, cu luni în urmă, un împrumut substanțial pentru cumpărarea gospodăriei de la Valea Mare. „Garanția” menționată îl privește pe M. Sorbul (vezi infra, 8 ian. 1931).

²⁷⁰ Conținutul însemnării — datată 31 dec. 1930, dar scrisă la 1 ian. 1931 — ne pune în gardă și asupra altor datări din *Jurnal*. Multe din ele, scrise după miezul nopții, dar datate în contul zilei trecute, ne derutează adesea, fără prea multe mijloace de control.

Duminică, 4 ianuarie 1931 [Valea Mare]

Au fost foarte agreabile aici sărbătorile. Simplu, patriarhal, liniștit. De când tot râvnesc liniște!

Mi-am propus, pentru noul an, o serie de lucruri mici: să mă plimb în fiecare zi atâta timp, să scriu în fiecare noapte atâtea pagini... Firește, nu m-am ținut. Totuși, de la întâi încoace, toate nopțile le stau la birou. Am început să lucrez la *Metropole*. Aș vrea mult să le isprăvesc, încît să poată apare prin martie. Ca să rămîn apoi liber, să sfîrșesc *Răscoala* pentru la toamnă, cam de Crăciun. Deocamdată merge mai greu. Nici nu-i de mirare dacă de vreun an de zile și mai bine n-am scris aproape nimica. În orice caz, însă simt acuma o pornire mare pentru creație. Ziua-noaptea mă frământă diferite subiecte, care de care mai stăruitoare. Tot am vrut eu să scriu povestea vieții mele. Mă gîndesc dacă n-ar fi mai interesantă făcută sub formă romanțată. *Un trecut tenebros*, cum a spus odată *Viitorul*. Sau *Omul cu mistere*, sau altfel. Și *Gorila* cred că va fi ceva interesant. Ar fi bine dacă s-ar putea să public fragmente din amîndouă în toamnă. Nu știu ce să fac cu revista. Am impresia că va trebui s-o scot, orice sacrificii ar fi de făcut. E nevoie de ea pentru situația mea literară. Tocmai azi-noapte îmi ziceam că în fond am ajuns aproape izolat. În presă baremi n-am rămas decît cu *Adevărul*, *Dimineața*, *Rampa* și cele guvernamentale¹. *Universul* e contra mea, *Curentul*, oribil, *Viitorul*, *Îndreptarea*, *Lupta*, de asemenea. Același lucru și cu scriitorii. Am un grup destul de considerabil de dușmani declarați. Și grupul se mărește mereu. Crainic are *Gîndirea*, care ademenește pe mulți. Eu nu mai am nimica. Evident, există o grupare de scriitori, poate mai mare, care are cel puțin stimă pentru mine, afară de unii care-mi sînt realmente devotați. Dar aceștia sînt în general moderați. Dușmanii au fanatismul urei. În fața urei implacabile a lui Crainic, Gregorian, Dianu, Cezar Petrescu², Karnabatt și alții, oameni care mă urmăresc cu ura lor pretutin-

¹ Și, în primul rînd, *Dreptatea*, oficiosul național-țărănist.

² Cezar Petrescu (1894—1957), scriitor care a avut o atitudine duplicitară față de L.R., invidia fiind singura explicație a deteriorării raporturilor literare. Așa cum s-a menționat mai sus, nu o dată a publicat sub semnătură laude la adresa confratelui său, folosind în schimb pseudonimele în cazul „loviturilor sub centură”. Confratele ardelean îl

deni, prietenii mei sînt blajini. De aceea nici nu știu ce să fac cu S.S.R. Să mai stau, să nu mai stau? Ideal ar fi pentru mine să plec, să rămîn absolut independent, numai pentru scrisul meu. Nu este însă posibil nici să mă retrag complectamente pentru diverse motive de tactică... Voi mai vedea la București de toate!

Joi, 8 ianuarie 1931 [Valea Mare]

Mîine, după o lipsă de exact trei săptămîni, mă reîntorc la București. N-am scris mai nimic nici acum. A fost mai mult o lenevire necesară totuși după doi ani de hărțuială nervoasă fără pereche. Voi da însă în lucru *Metropole* îndată, căci restul sînt sigur că-l isprăvesc pînă la sfîrșitul lunii. Ca să scap de grija asta. Și să văd serios de *Răscoala*. Firește că ar trebui să fac ceva cu conferințele, ca să am banii necesari la primăvară pentru construcția de la vie. Sîmbătă trebuie să plec la Cluj. Azi am aranjat cu Coandă scrisoarea de garanție pentru Sorbul.

București, vineri, 9 ianuarie 1931 [București]

Am sosit la amiazi aci și îndată au început telefoanele. Că mă caută ministrul, că nu vrea să-mi primească demisia, că să mai stau măcar cîtva timp. Nici n-am vrut să aud. Nici nu m-am dus să-l văd. Tocmai la șase am mers la comisia de cenzură. Și acolo, în sfîrșit, am găsit adresa ministrului, foarte călduroasă, despre rezolvarea demisiei mele. Bogdaproste! I-a dat o delegație în doi peri lui Bucuța. Am avut la masă pe Reșii cu dr. Nanu. Deja Negrea îmi spusese că vor avea un nou director, fără să știe cine. După-masă însă a venit Sadoveanu cu Mușetescu, pentru masa pe care vor să mi-o dea. Va fi vineri seara și vor să aibă mai multă lume, și în afară de D.E.P. Mi-au dat însă o noutate senzațională: ieri, Hațieganu a chemat pe Bucuța și, în cea mai mare taină, l-a pus să facă decretul de numire a lui Mavrodi la T.[eatrul] N.[ațional], luîndu-i și cuvîntul de onoare că va tăcea 48 ore. Tristă noutate pentru demnitatea partidului și a guvernului.³ A cerut-o regele. Și se vede că guvernul este neputincios să zică nu, orice i-ar porunci regele. Mugur, care de asemenea a fost aici, e foarte amarît și mă roagă să-l ajut să-și facă o situație.

Nimeni nu știe încă nimic despre numire. Vestea am dat-o eu la comitetul S.S.R., fără a spune însă numele. Corneliu era mort să afle. Mi-a spus cum s-a aranjat cu Duca și m-a sfătuit să nu plec de la președinția S.S.R. acuma, fiindcă n-ar face impresie bună. Mîine vreau să-l văd pe Hațieganu pentru mai multe chestii și în legătură cu Societatea.

va „ține în evidență”, plătindu-i o parte din „datorii”, după înființarea revistei *România literară*. Adversitățile nu transpar de regulă la suprafață, după cum ne-o demonstrează și corespondența lui Cezar Petrescu către L.R., aflată la B.A.R. (nr. 144 155—144 158), datată între 1924 și 1944.

³ Apropo de faptul că, în plină guvernare țărănistă, Alexandru Mavrodi revine la conducerea Teatrului Național, fiind de notorietate publică apartenența sa la politica Partidului Liberal (reamintim chiar că era directorul cotidianului *Viitorul*, oficiosul partidului). Mavrodi va sta în fruntea „Naționalului” pînă în 1934, cînd va fi înlocuit cu Paul Prodan. Mai fusese director între 1915 și 1916, 1921 și 1923.

Duminecă, 18 ianuarie 1931 [București]

Să notez masa de adio ce mi-au dat-o cei de la D.E.P., vineri seara, la „Bulevard”.⁴ A fost reușită. 33 persoane. Discursuri Bucuța, Jean Bart, Sadoveanu, Mugur. Am răspuns eu.⁵ Pe urmă la „Îngerul albastru”.⁶

Azi am vizionat *Nimic nou pe frontul de vest*.⁷ La masă am avut pe soții Vlădoianu.

Ieri, Camil Baltazar mi-a propus să facem o revistă săptămînală. Să revie miercuri după-masă.

Vineri, 23 ianuarie 1931 [București]

Am fost astăzi seară la premiera *R.U.R.*⁸ la Național, iar aseară la premiera unei reviste de Vlădoianu și alții.

La ordinea zilei însă sînt amintirile lui Mihalache⁹, publicate în *Rampa*. În ele vorbește despre mine cu o răutate atît de crudă cum rar s-a pomenit. Nu numai că spune că am fost vîrît patru luni la Văcărești după cererea guvernului unguresc, dar adaugă că m-am întors foarte curînd cu o aparență nesărăcacioasă, adică vrea să spună plătit de unguri. Murdăria aici e, cînd el știe că m-am întors cu banii trimiși de el, că și pe urmă un răstimp m-a întreținut aproape numai el... Nevastă-mea e indignată pe Froda, că a publicat asemenea lucruri. Poate că are dreptate în parte. În orice caz, Froda e o lichea; despre toată plecarea mea de la „Educație” n-a scris nimica ziarul lui. E inexplicabil, ar fi adică, dacă n-ar fi lichea.

Ieri am fost furios. Am scris un articol răspuns lui Mihalache: Pe urmă m-am răzgîndit. Toate sînt inutile. Trebuie să las încă lucrurile așa.

⁴ *Adevărul literar și artistic* (X, seria a II-a, nr. 529, 25 ian. 1931, p. 1) comentează copios această „despărțire”. Reportajul, intitulat *Sărbătorirea d-lui Liviu Rebreanu*, ține locul articolului de fond. În introducere, se reproduce omagiul lui I. Al. Bassarabescu, la retragerea din fruntea D.E.P. „Sunt aproape doi ani de cînd pusese punct chemărilor sale artistice. Era prea mult. Iată pentru ce, pînă și eu, care am privit totdeauna cu mulțumire numirea unui scriitor într-o demnitate oficială, văd acum cu bucurie trecerea prietenului Rebreanu de la «Educația Poporului», prin circulări, la desfășurarea lui prin romane. Și-l felicit.” Vezi și H.R., *Retragerea d-lui Liviu Rebreanu*, în *Adevărul*, XLIV, nr. 14435, 20 ian. 1931, p. 2.

⁵ Între altele: „Pentru mine, Direcția Educației Poporului, a fost un accident, din care mă bucur că am scăpat totuși teafăr”. „Vor veni negreșit vremuri mai bune, cînd, cu mijloace suficiente, se vor putea realiza treptat atîtea din proiectele frumoase și folositoare care s-au pregătit și se vor mai pregăti.” „Ieri am fost încătușat, azi sunt liber.” (Vezi *Addenda*, p. 420—421.)

⁶ Local de noapte

⁷ Ecranizare după romanul *Pe frontul de vest nimic nou* (*Im Westen nichts Neues*), al lui Erich Maria Remarque (1898—1970), apărut în 1929. În același timp, pe ecranele cinematografelor bucureștene mai rula și *Pe frontul de Vest 1918*, după romanul *Vier von der Infanterie* de Fr. Johansen (cf. *Rampa*, XV, nr. 3835, 31 oct. 1930, p. 3).

⁸ *R.U.R.*, (*Rossum's Universal Robots*), piesă de Karel Čapek (1890—1938), jucată pe scena Teatrului Național din București, în traducerea lui Felix Aderca.

⁹ Mihail Dragomirescu. Supărarea maestrului provenea de la faptul că, în timpul directoratului de la Teatrul Național și în activitatea de consilier la „Casa Școalelor”, L.R. nu a fost receptiv la traducerea unei piese din literatura engleză, efectuată de Laura Dragomirescu (soția lui Mihalache), preferînd tălmăcirea lui Dragoș Protopopescu.

Explicațiile vor veni mai tîrziu, cînd va fi mai multă liniște în jurul meu. Acuma am nevoie de un răgaz de reculegere... Voi plăti odată și eu tot, tuturor.

Miercuri, 28 ianuarie 1931 [București]

Pentru adunarea S.S.R. de duminică am avut emoții ca un copil de școală. Am ajuns aproape maniac, în orice caz, e o zdruncinare de nervi caracteristică, cu strîngeri de inimă etc. Îmi era teamă că iar va izbucni vreun scandal, iar va veni cineva cu ceva, înșfîșit că va continua sistemul de defăimare ce urmează de atîta vreme... N-a fost nimic; ședința s-a desfășurat într-o atmosferă de liniște și camaraderie agreabilă.

Luni am fost la țară și m-am întors ieri. Tănase mi-a telefonat pentru turneul de conferințe.¹⁰

Vineri, 30 ianuarie 1931 [București]

Azi, în sfîrșit, m-am sculat mai devreme și am mers să văd pe Hațeganu. N-am prea isprăvit nimica cu el. Dar am aflat cîte ceva interesant.

Cînd intram eu la minister, tocmai ieșea Mavrodi de la ministru. Fiindcă ne-am întîlnit față-n față, ne-am dat mîna. Era înconjurat de Froda, Morțun¹¹, Gogu Mihaescu. Eu am trecut însă la șeful de cabinet. Mavrodi a venit după mine și m-a tras într-o odaie alături, să-mi vorbească mai mult... Acuma e prea tîrziu. Voi însemna mîine toate astea.

Sîmbătă, 31 ianuarie 1931 [București]

— Ei, ce zici de asta? mă întrebă, foarte amical, foarte onctuos. Îți închipui că nici prin gînd nu-mi trecea, dar regele de trei luni îmi bate capul: trebuie să primești... I-am spus: Sire, dar sînt bolnav și nu pot... În zadar: dacă-ți ordon eu, tu trebuie să stai acolo și să faci treabă!... În sfîrșit, ce să fac?... Și-i o debandadă la Teatru! nici nu-ți închipui... Auzi, *Punctul negru*¹²! Întrebă pe Gogu Mihaescu, că lui i-a dat-o s-o puie în scenă... Și Periețeanu, care ia 40 000 lei pe lună ca diurnă, ca să nu-i aplice curba... Dar vreau să fac lucruri frumoase. În mai am să joc *Patima roșie*¹³ cu Elvira¹⁴, Iancovescu, Brezeanu¹⁵; ce zici, ai? Și *Noaptea furtunoasă*,

¹⁰ După cum se va vedea în relatările viitoare, pentru organizarea conferințelor în provincie, L.R. se va folosi de impresariatul Teatrului „Cărăbuș”.

¹¹ Ion Morțun (1877—1940), actor al Teatrului Național din București, veche cunoștință a scriitorului; o scrisoare aflată la B.A.R. (*Coresp.*, nr. 143 920) atestă legături încă din anul 1911. La 2 febr. 1931, își dă reprezentația de retragere din teatru, jucînd rolul lui Chirică din *Omul cu mîrtoaga* de G. Ciprian.

¹² *Punctul negru*, piesa austriacilor G. Kadelburg și R. Presber.

¹³ *Patima roșie*, piesă de M. Sorbul. După lista comunicată de I. Masoff (*Istoria Teatrului Național din București, 1877—1937*) piesa figurează în repertoriul din 1931—1932.

¹⁴ Elvira Godeanu.

¹⁵ Ion (Iancu) Brezeanu (1869—1940), actor; în 1932 va deveni societar al Teatrului Național.

cu Elvira și Mița Filotti... Vreau să pun *Burghezul gentilom*¹⁶ cu tot dichisul... Să iasă ceva frumos de tot... Auzi, *Vlad Tepeș*¹⁷ respins de comitet, și el vrea s-o joace!... Dar ce, Sorbul vrea să plece din Consiliu? Să nu plece, omule! Spune-i și tu să stea acolo...

În acest ritm m-a întreținut vreo zece minute, foarte afabil, ca și când n-ar fi fost el cel cu... Desigur, vrea să repare, să se împace, să reia prietenia... Ce prietenie să mai poți avea față de asemenea om?

Froda, de asemenea, că negreșit vrea să stăm de vorbă. Era încântat că am reluat relațiile cu Mavrodi. A și spus la gazeta lui că a fost o întrevedere extrem de afabilă între mine și Mavrodi și că asta-i o mare fericire pentru teatru...

Acuma, cu Hațieganu, cu faimosul meu prieten. E jenat față cu mine. După ce am discutat chestia S.S.R. și Rîuleț, i-am vorbit de Mugur. Ar vrea să facă ceva, dar nu știe ce. L-am chemat și pe Mugur. Atunci spuse că regele nu vrea să numească pe Bucuță în locul meu, că să rămâie așa dacă am plecat eu.

Curioasă e lumea și cu regele. Încep să circule fel de fel de zvonuri. E o nemulțumire surdă. Toată lumea așteaptă dictatura regală și nu-i prevede roade bune. Firește, e sărăcia mare care aduce toate. Parcă regele ar putea schimba lucrurile de azi pe mâine. Mizeria e peste tot. Dealtfel și guvernul e bucuros să se spele pe mâini și, în surdina, să arunce asupra regelui toate măsurile neplăcute. Păcat că regele nu reacționează și se lasă descoperit. Că guvernul e laș și se cramponează e adevărat, dar să n-o facă cu prețul primejduirii regimului însuși. Asta-i o crimă.¹⁸

Simbătă, 7 februarie 1931 [București]

Cîteodată mă simt atît de singur pe lume încît mă cuprinde o durere aproape fizică. Cu toate rudele mele de sînge n-am relații mai deloc, nici cu mama și nici cu frații. Motivul pentru toți e același: interesul material. Am făcut experiență pe rînd cu toți; fiecare are mereu să-mi ceară cîte ceva, și cum nu pot să-i împlinesc vreo cerere, se supără. Dacă pînă și Iulius¹⁹, pentru care am alergat atîta, în cele din urmă s-a supărat că nu l-am putut avansa. Ce să mai spun de frate-meu cel mai mic²⁰, care îmi scrie o misivă de șantaj direct — dacă nu-i trimit bani, mă va înjura în

¹⁶ *Burghezul gentilom* (*Le bourgeois gentilhomme*), piesă de Molière.

¹⁷ *Vlad Tepeș*, piesă de Ludovic Dauș (1873—1953), inclusă în repertoriul anului 1931 (cf. I. Massoff, *Op. cit.*, p. 428).

¹⁸ În realitate, înseși relațiile sociale caracteristice orînduirii capitaliste erau principala cauză a stărilor acuzate de scriitor. Nu va trece mult și L.R. se va dumeri asupra raporturilor social-economice existente (vezi interviul semnat de Alexandru Sahia, în *Vremea*, IV, nr. 212, 8 nov. 1931, p. 7, reproduc de noi la *Addenda*, p. 433—435).

¹⁹ Iulius Rebreanu, fratele lui L.R.

²⁰ Tiberiu Rebreanu (n. 1911).

publicitate...²¹ Cîtă vreme n-am avut nici o situație, nici n-au știut de mine. Dar și acuma, numai cînd au vreo nevoie mi se adresează. Altfel vin prin București și nici măcar nu mă vizitează. Știu că înstrăinarea ei o motivează cu Fanny și Puia, închipindu-și că, de n-ar fi ele, tot ce am le-aș da.²²

Miercuri, 25 februarie 1931 [București]

Am ajuns să nu însemnez nimica decît cînd mi se întîmplă infamii sau răutăți. Mi se pare dealtfel firesc. Bucuriile nu-ți cer reculegere, ci tocmai dimpotrivă. Succese, glorie, mulțumire te fac să uiți că sînt trecătoare.

Și totuși vreau să notez măcar mersul meu la Cernăuți deunăzi, unde s-a reprezentat o adaptare scenică a lui *Ion*²³. Mie nu mi-a plăcut deloc, dar publicul a aclamat-o, cu mare plăcere, și mi-a făcut o manifestație de simpatie furtunoasă.

Societățile studențești m-au primit solemn la sediile lor. Fanny le-a dăruit 3 000 lei.

Încolo, pe-aici obișnuitele mărunțișuri. Încercare de-a face un film și o societate cu „Gaumont”.

Stau mai toate nopțile la masa de scris. Vreau să sfîrșesc impresiile de călătorie. Și nu merge nimic. Trei pagini în două luni. E ceva oribil.

Valea Mare, luni, 9 martie 1931

Am sosit aci la ora 1 d.a., după ce am luat masa la Pitești, la Sorbii. Am venit cu Fanny, să mă instalez aici pentru o săptămîină, să-mi scriu și să-mi învăț conferința cu care încep sîmbătă turneul în țară. Fanny a plecat cu mașina de vreo jumătate de oră. Sînt singur. Și mi-e urît. M-am obișnuit cu zgomotul, cu lumea, cu agitația. Și totuși, ce bine e aici, ce liniște, ce mulțumire!

Ieri am avut adunarea generală la S.S.R. A mers totul foarte amical, foarte frumos. Dimpotrivă, Gregorian și Dianu mi-au făcut curte sub diverse forme. Ceea ce dovedește supremul lichelism al colegilor.

²¹ La B.A.R. se află în fondul de corespondență scrisorile nr. 144 831—144 855, date între 1924 și 1940, care, conjugate, nuanțează raporturile obiective dintre frați.

²² Mult prea lapidară, întreaga însemnare din 7 febr. 1931 se cere studiată alături de întregul „dosar de familie”. Din nou, corespondența este una din căile ce stau la dispoziția viitorului biograf. În afară de „misiva” amintită mai sus, la B.A.R. se află epistolele părinților, Vasile și Ludovica Rebreanu (*Coresp.*, nr. 144 777—144 824, 144 857—144 865, date între 1910 și 1943), ale lui Emil Rebreanu (*Coresp.*, nr. 144 305—144 328, date între 1912 și 1916, reproduc de noi în L.R., *Opere*, vol. 5), ale lui Iulius Rebreanu (*Coresp.*, nr. 144 488—144 554, date între 1913 și 1932), ale Liviei Rebreanu (*Coresp.*, nr. 143 272—143 324, date între 1910 și 1944), ale cumnatului Ovidiu Hulea — soțul Liviei (*Coresp.*, nr. 143 248—143 271, date între 1920 și 1937) etc. La aceeași bibliotecă se găsește și manuscrisul lui Miți Rebreanu, *Amintiri duioase* (*Arh. L.R.*, II, 1, ms. 9). Numai după studierea integrală a surselor documentare amintite se poate ajunge la o concluzie edificatoare. În plus, studiul trebuie efectuat în paralel cu cercetarea corespondenței scriitorului cu Fanny și Puia Rebreanu (vezi vol. *La lumina lămpii*).

²³ Din cercetarea scrisorilor și prelucrărilor operei lui L.R., dramatizarea care s-a impus aparține lui M. Sorbul. Nu este însă și singura, cîtă vreme în *Cuvîntul țărănimii*, X, nr. 250, 8 febr. 1931, p. 3, întîlnim titlul: *Premiera lui „Ion”, dramă în 12 tablouri de Al. Mitric, după romanul d-lui Liviu Rebreanu*.

La sfârșit, o consfătuire cu Minulescu și Caton Theodorian cu privire la alegerea membrului în consiliul T.[eatrului] N.[ațional] în locul lui Sorbul. Mi-au oferit mie locul. Am refuzat, firește, categoric. Nici nu voi fi în București. Au rămas să se tocmească ei; Minulescu să se aleagă în consiliu, iar celălalt să-i ia locul de președinte. Și parcă amîndoi vor să se tragă pe sfoară. Fleacuri.

Turneul de conferințe să văd acuma ce va aduce. Tănase mi-a dat pe unul Giovanni²⁴, evreu, ca impresar. E plecat înainte. Și eu încă n-am gata conferința!

* [Sîmbătă, 14 mart.—joi 16 apr. 1931]²⁵

Pregătirea conferinței: Despre ce să vorbesc? *Românul romanelor*²⁶ nu se poate să nu intereseze.

Pregătirea turneului: Omul înainte; diverse răspunsuri din orașe.

Ce fac: spun conferința pe dinafară sau o citesc?²⁷

Începutul: Telefon Herz că a venit Iorga peste mine...²⁸ Să cedeze numaidecît lui Iorga. Deși asta are să-mi strice mie, căci lumea are oă obișnuită de conferințe.

Pitești²⁹

Sosesc de la țară la 8, la Sorbii. Pregătiri. Orașul. Trivale.³⁰ 19 mii locuitori. Cine sînt? Viața intelectuală. Conferința. Lumea. Obiectiile și ovațiile. Plec noaptea la 1,1/2.

Craiova³¹

Plec de la Pitești, singur. Citire de jurnale. Sosesc Craiova. Nimeni. Impresia rea. Văd afișele. Superstiția: păcat că încep sîmbăta. Craiova. Rece. Urîtă. Oraș de provincie fără nici un stil. Piața nouă.

²⁴ Al. Giovanni, actor în trupa „Cărăbuș”, folosit și ca impresar pentru organizarea turneelor.

²⁵ De aici pînă la însemnarea datată „Valea Mare, 17 aprilie 1931”, textul se reproduce din *Jurnal de bord*. Turneul de Conferințe. Notațiile alcătuiesc un „punctaj” pentru viitoare „impresii de călătorie”.

²⁶ Conferința va fi rostită pe parcursul anilor în numeroase orașe, stînd la baza *Mărturisirilor*, publicate la început fragmentar și reproduce apoi în *Revista Fundațiilor Regale* precum și în volumul *Amalgam* (vezi *Addenda*, p. 301—320).

²⁷ Fără să fie o regulă, scriitorul prefera să-și citească paginile cu prilejul diverselor întîlniri de acest gen.

²⁸ La rîndul său, N. Iorga conferența în diversele localități ale țării (vezi bibliografia lui Barbu Theodorescu); în acele zile, fusese programat să vorbească la Craiova.

²⁹ Pitești, oraș cu rezonanță în opera scriitorului; în Pitești își va localiza acțiunea romanului *Amîndoi*. Menționat întîmplător în *Adam și Eva* (*Opere*, vol. 6, p. 268).

³⁰ Trivale, grădină-parc, înglobată astăzi în perimetrul Piteștilui.

³¹ Craiova, oraș amintit întîmplător în opera prozatorului, în pofida faptului că,

Orgoliul craiovean: olteni sînt numai ei. Pînă la pungă. Debarc la teatru. Întîlnire cu Herz la „Minerva”³². Presa craioveană. Înjurăturile. Cine înjură și de ce? Politica mereu. Regele. Iorga. Literații. Seara: conferința. Sala. Efectul. Masa. Argezi + Crainic. Ur articol Argezi: Grozav imită pe Șeicarul.³³

[Tîrgu Jiu]³⁴

Sosesc la Tg. Jiu cu trenul cel mai încet din lume: Gorjul, dornic de a fi cel dintîi, ca și americanii, izbutește să aibă un record mondial: încet-neala trenului, care face aproape cinci ore pentru 65 km. Și încă e tren accelerat! Ce-o fi cele de persoane sau de mărfuri?

Tg. Jiu e simpatic, deși vremea e oribilă: lapoviță și frig. Birjarii cu umbrele toți. Oamenii se cunosc toți: deja în tren te simți într-o familie. Străinul e obiect de minunare. Cine o fi? Ce caută?

Hotelul cel mai bun are 10 camere înghețate. Băiatul ovrei, servitoarea țigancă, fata în casă unguroaică, intendentă bătrînă săsoaică — și proprietarii, doi români, negustori de fierărie. Hotelul merge prost. Și gorjenii, care se laudă că sînt județ pur!

Masa la „Hermina”. Ca o pensiune de familie. Cinci mese. Numai una ocupată. Sînt magistrații, chiar însurați. Unii de-abia mutați aci, alții așteptîndu-și mutarea. Agentul plasează bilete. Familiar.

Orașul, cîteva străzi. Cîteva clădiri. Monumentul lui Tudor Vladimirescu. Idealul lor să aibă, între catedrală și monumentul Ecaterinei Teodorescu, care e de fapt Todoroiu. Li-e rușine că Slatina o are făcută de Mătaoanu³⁵ și rîvnesc să aibă și ei una de Schmidt-Faur³⁶.

Fiecare gorjan îi povestește despre Caterina lor. Fiecare spune altceva despre ea. Toți știu adevărata poveste, care nu e cea care circulă oficial. Unul mai ales îmi spune că a fost dezaxată; un ofițer, care acuma e maior de intențență undeva, a trăit cu ea, care avea o vagă școală de moașe, apoi a dus-o la București într-un vag instituit, de unde s-a întors la începutul războiului.³⁷ Mama ei trăiește; un frate al ei a murit în război, sergent etc.

între 1911 și 1912, aici a lucrat ca secretar al Teatrului Național. Mențiuni toponimice, în povestirea cu substrat autobiografic *Calvarul*, în nuvela *Cumpăna dreptății* (*Opere*, vol. 3, p. 20, 223) și în romanul *Răscoala* (*Opere*, vol. 8, p. 12, 46, 47, 49, 564, 567).

³² „Minerva”, restaurant în centrul orașului.

³³ Mai puțin înzestrat într-ale polemicii, L.R. nu surprinde profunda originalitate, multitudinea figurilor de stil cu care Argezi își înobilează „înjurătura”, de mare plasticitate artistică în comparație cu expresia vitriolantă a lui Pamfil Șeicarul, robită în prea mare măsură gazetăriei de scandal.

³⁴ Tîrgu Jiu, oraș amintit o singură dată în proza artistică: povestirea *Calvarul* (*Opere*, vol. 5, p. 20).

³⁵ Dumitru Mătaoanu (1889—1929), pictor și sculptor.

³⁶ I. Schmid-Faur, sculptor minor.

³⁷ Variantă de folclor mahalagesc, contrazisă de marea majoritate a studiilor monografice consacrate „fecioarei de la Jiu”, denumire populară a cunoscutei eroine din timpul primului război mondial.

Dar toți arată locul unde jienii au opus rezistența pe malul Jiului, pe dig, lângă pod...

Tg. Jiu e un oraș foarte iubitor de spectacol. Are mândria de a trece ca atare. Lumea e doritoare. Cinematograful e sonor și bine vizitat. Chiar conferințele atrag lumea. Iorga a fost cu o zi înainte și s-a rupt sala, deși nu le-a plăcut ce-a spus, fiindcă a predicat iubirea străinilor.

*Gorjanul*³⁸, ziarul lor. Directorul simpatic, bun, scund, grăsun, voluntabil, amabil³⁹, 4 000 foi tiraj. Se tipărește la Craiova. Independent de partide, atașat de persoane.

Minunea Jiului e un inginer bătrîn, care a lucrat prin America de Sud, care a descoperit că Gorjul are subsol petrolifer, o oadaie plină de planuri, visător de milioane pentru el și bogăție pentru Gorj. Mai important e însă că are o miraculoasă mașină de amor...

Sărăcia gorjenilor, proverbială. Și nici unul din marii bărbați ai Gorjului n-a făcut nimic.

Teatrul Comunal primitiv. Plouă grozav, și totuși lumea vine. Cea mai selectă. Însuși primarul. Prefectul se scuză: lucrează la reforma administrativă, care e urgentă. Vine însă d-na prefect.

Public inteligent, cultivat. Ascultă inteligent.

Trebuie să merg la „Costăchescu”, restaurantul high-life. În onoarea mea, însuși restauratorul servește, apoi se întinde la chef cuminte pînă la 8 dim. Are și numere de atracție, între care o fetiță de vreo patru-cinci ani, răsfățata publicului. Cheta curge. Lăutarii.

Din amabilitatea prefectului, merg în județ să văd Tismana⁴⁰. Ploaie, lapoviță. Mașina deschisă. Îngheț. Toate frumusețile îmi par amorțite. Satul Runcu, unde a lucrat Gusti, cu gîrla ce izvorăște direct de sub stîncă.

Învățătorii simpatici din Tismana. Mînăstirea frumoasă. Vila lui Coșbuc.⁴¹ Școala „Gh. Coșbuc”.⁴² Inginerul silvic amabil. Amintirea lui Tican pe-aici.

Înapoi. Pe urmă, cu aceeași mașină pînă la Filiași. Satul lui Dincă Schileru⁴³, Bălteni.

În sfîrșit, în tren mă încălzesc...

[Turnu Severin]⁴⁴

Palatul cultural din Severin e opera lui T. Costescu. Figura lui (înalt, uscățiv, negricios) poate servi drept pildă de energie, perseverență în opera culturală dezinteresată. Directorul Liceului Traian l-a ridicat printre cele

³⁸ *Gorjanul*, săptămînal de cultură și informații, apărut la Tîrgu Jiu din 1924.

³⁹ Jean Bărbulescu; a fost și corresponsent local al ziarelor *Universul* și *Acțiunea*, semnînd și cu pseudonimul „Delabogați” (după numele satului natal: Bogății).

⁴⁰ Comună în județul Gorj, în perimetrul căreia se află mînăstirea cu același nume, ridicată pe vremea domniei lui Vladislav Basarab (1364—1372).

⁴¹ Locuință sezonieră.

⁴² Numele școlii comunale.

⁴³ Dincă Schileru (1846—1918), proprietar și deputat de Gorj; împreună cu C. Dobrescu-Argeș și Mucenic Dinescu a publicat ziarul *Țăranul* (cf. *Calendarul Gorjului*, 1925, p. 51).

⁴⁴ Oraș amintit, pasager, în *Răscoala* (*Opere*, vol. 8, p. 345, 349).

diatîi din țară. Internatul clădit pe locul citadelei romane. Săpături inteligente au permis să înceapă să se reconstituie epoca romană. Muzeul liceului interesant. Mai jos, urmele podului Traian, pe țărmul nostru piciorul uriaș. Cît de solid a fost clădit, după 2000 ani picioarele mai persistă în albie. Au trebuit să fie frînte cu dinamită, și totuși, cînd scad apele, se mai văd.

Cetatea lui Sever e un oraș draguț, curat, harnic. Avea mai multă mișcare odinioară, cînd era punct terminus și cînd navigația danubiană era mai vie.

În jurul Palatului Cultural se concentrează activitatea intelectuală. Conferința în cicluri organizate de Costescu cu străini reprezentativi și altele duminecale, cu conferențieri localnici.

Teatru, cînd vin trupele bucureștene. Cinematograf.

Biblioteca și muzeul Palatului cultural. Donația lui Bibicescu, singura lui avere după ce a fost 29 ani în fruntea Băncii Naționale.

Biblioteca are o activitate minunată. Afară de cititorii localnici, a înființat peste 300 biblioteci populare în diferite comune din Mehedintzi, în Banatul sîrbesc și chiar în valea Timocului. Acestea sînt în legătură, raportează despre mersul bibliotecii etc. Cămine culturale s-au înființat în cîteva localități. Toate prin străduința lui Costescu, a cărui activitate e prodigioasă. Dacă o statuie va trebui să împodobească Severinul, apoi aceea va trebui să fie a lui Costescu, care și-a pus, în afară de energia lui, toată averea, tot rodul unei vieți în ridicarea acestui palat unic. Și statul de-abia ia cunoștință de asemenea muncă.

Dificultățile activității culturale le demonstrează întîmplarea de la Filiași. Acolo, un om de bine a înființat un cămin, cu o bibliotecă. I-a cîștigat credite pentru vinderea ziarelor și cărți literare și didactice. Învățătorii au boicotat, fiindcă iau procente mai mari ca rabat de la librari. Omul și-a aprins toate dușmăniile. Dar au mers lucrurile. Chiar foarte bine.

Apoi el a trebuit să plece. A venit un judecător care a distrus tot, încît azi nu mai e nimic.

Publicul e deosebit de inteligent. Un primar simpatic, d. Netta⁴⁵, e în frunte. Sublinieri, aplauze.

Ceva nostim: în conferință vorbesc de o întîlnire cu o doamnă care mi-a prilejuit romanul *Adam și Eva*. O severineană nespuse de dragălașă s-a recunoscut în doamna aceea. A și spus-o, dar așa încît să nu aud eu. N-am auzit. Dar e ceva curios: în mai toate orașele e cîte-o doamnă care se recunoaște. N-or fi prea multe?

[Lugojul]⁴⁶

Lugojul, adevărata capitală a Banatului, e românesc din toate vremurile. Cel puțin sufletește. Sufletul Bredicenilor⁴⁷ plutește mereu deasupra orașului, dîndu-i culoarea specifică bănățeană:

⁴⁵ Virgil Netta, primar în Turnu Severin, între 14 dec. 1928 și 25 mart. 1929.

⁴⁶ Oraș menționat în *Războiul. Însemnările unui sublocotenent* (*Opere*, vol. 3, p. 278).

⁴⁷ Coriolan Brediceanu (1849—1909, avocat și om politic), Tiberiu Brediceanu (1877—1968, compozitor), Caius Brediceanu (jurist și om politic).

Nu-i român ca Bănăţeanu
Bănăţean ca Lugojanu
Lugojan ca Brediceanu...

Azi e amărît. De cînd s-a împărţit judeţul Caraş-Severin, Lugoju se simte diminuat şi slăbit.⁴⁸ Aproape jumătate populaţie e românească. A fost şi odinioară. Procentul n-a progresat mult. E însă o descurajare. Se zice că împărţirea judeţului s-a făcut numai din meschine răzburări politico-electorale. Fiindcă un prefect n-a izbutit să-şi impună lista lui în alegeri şi a învins opoziţia, a plătit judeţul. Aşa cum a rămas, e o pacoste. Are două episcopii⁴⁹, şi administraţia financiară trebuie să plătească preoţii din şapte judeţe. Are şapte regimente care de asemenea apasă asupra judeţului. Pe cînd cealaltă jumătate n-are nici capitală (e un simplu sat mai mare, cu o singură uliţă), nici sarcini. Au tot sperat că naţional-tărăniştii vor repara greşeala. Acuma speră într-o reducere generală a judeţelor. Dacă nu, cel puţin să facă municipiu din Lugoj. În orice caz, au izbutit să aibă un prefect de poliţie în loc de chestor.

Fiecare lugojan, orice meserie ar avea, e înainte de toate un foarte disciplinat cîntăreţ şi face parte dintr-un cor oarecare sau chiar o fanfară. Pîna la moartea lui Vidu⁵⁰, se ziceau elevii lui Vidu. Un deputat chiar mi-a spus ca un titlu de glorie că e „basist“ în corul lui Vidu, sau a fost.

Se laudă cu cele două catedrale româneşti, cu palatul administrativ, cu teatrul comunal, cu liceul.

Are o revistă literară, *Semenicul*⁵¹, destul de bine tipărită, la care colaborează toate forţele literare bănăţene şi care trăieşte mai bine decît atîtea reviste bucureştene efemere. Chiar şi revista societăţii literare a liceului apare destul de civilizată. Ambele îşi datoresc viaţa şi norocul unui om de foarte mare bunăvoinţă şi plin de suflet pentru cultura românească, dr. A. E. Peteanu, directorul liceului.

În revistele astea am descoperit un tînăr talent mult promiţător: Anişoara Peteanu⁵². Vreo două schiţe nostime, cu un pronunţat simţ literar, mă fac să atrag luarea-aminte asupra ei. Are ceva parcă din Lucia Mantu⁵³.

⁴⁸ În vechime, centru roman; întîlnit în scrierile cronicarilor cu numele de „Logoj“, pronunţare păstrată şi astăzi în limba localnicilor; documentele istorice atestă nu numai continuitatea elementului latin în zonă, dar şi privilegiile avute de români, pe parcursul existenţei oraşului. Recensămintele efectuate în epocă au stabilit constant ponderea majoritară românească.

⁴⁹ Mai curînd este vorba de două monumente: Biserica episcopală greco-catolică şi Biblioteca episcopală cu rarităţi bibliografice.

⁵⁰ Ion Vidu (1863—1931), dirijor şi compozitor, mare animator al mişcării artistice de amatori.

⁵¹ *Semenicul*, publicaţie apărută la Lugoj, între 1928 şi 1932. Continuînd tradiţia vechii reviste, la Reşiţa se publică un „caiet de literatură, artă şi cultură“, cu titlul *Semenicul*, de către cenacul literar cu acelaşi nume. În paginile lui s-a tipărit un important studiu pentru exageza rebreniană, aparţinînd prof. Petru Oaldea: *Implicaţii la biografia lui Liviu Rebreanu. Vasile Rebreanu, tatăl scriitorului — colaborator al „Gazetei poporului“ din Timişoara* (*Semenicul*, oct. 1975, p. 38—39).

⁵² Deina Peteanu (1912—1972), prozatoare şi poetă afirmată în viaţa literară cu numele de Anişoara Odeanu. La B.A.R. se află o scrisoare către L.R. din timpul celui de al doilea război mondial (cînd a lucrat în redacţia ziarului *Viaţa*, condus de L.R.). *Vezi Coresp.*, nr. 144 139.

⁵³ Lucia Mantu (1889—1971), prozatoare.

Cît e de cultural oraşul, n-am avut amatori la conferinţă. Adevărat că fusese o trupă de teatru, care adunase ce-a putut, şi că mizeria e mare. Dar participarea redusă mi s-a părut simptomatică. Poate că bănăţenii iubesc numai cele bănăţeneşti?

Am avut în schimb două auditoare simpatice într-o lojă de avanscenă, care au ascultat cu atîta interes, încît m-au mişcat. Dacă voi adăuga că erau ambele frumoase, una blondă şi una brună, vă închipuiţi că aş fi dispus să mă simt răsplătit pentru lipsa celor mulţi. Cele două frumoase meritau şi singure o conferinţă.

Răposatul prefect Mocsonyi a lăsat multe regrete. Primit însă cu oarecare adversitate, s-a impus prin amabilitate, caracter, generozitate şi mult cavalermism. A murit tocmai cînd era pe cale să se însoare. Avera familiei va trece la familia Teleki, ungară. Bătrîna d-nă Mocsonyi a îngropat trei feciori.

Se povestesc şi acum multe amănunte de pe vremea ocupaţiei sîrbeşti de tristă memorie.⁵⁴ Sîrbi studiau mereu planuri de anexiune. Au descoperit trei sîrbi în Lugoj şi pe baza asta pretindeau că trebuie să revie Serbiei. Cereau să se pomenească în biserică regele Petru al lor⁵⁵. Au oprit pe români să meargă la Alba Iulia⁵⁶. Sînt urîţi ca dracul pe-aici.⁵⁷

Un deputat îmi spune cum s-a pierdut bună parte din Banat la conferinţa păcii.⁵⁸ Cînd s-a văzut că nu se mai poate obţine integritatea Banatului, conform tratatului, Tardieu⁵⁹ a cerut lui Brătianu⁶⁰ să indice o frontieră convenabilă pentru cazul cînd nu s-ar putea cîştiga tot. Brătianu a refuzat net. În lipsa lui sîrbi au făcut o propagandă imensă. Şi la sfîrşit Clémenceau⁶¹ a tras el frontiera...

⁵⁴ În 1918, Banatul a fost ocupat vremelnic de sîrbi, care, alături de trupele franceze, au alungat armata ungară din această provincie românească.

⁵⁵ Petru I (1844—1921).

⁵⁶ Este vorba de Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, ţinută la 1 Decembrie 1918, cu participarea a peste 100 000 de români veniţi din toate ţinuturile Transilvaniei şi ale Banatului, care „decretează Unirea acestor români şi a teritoriilor locuite de dinşii cu România“.

⁵⁷ Reflex la dorinţele anexioniste ale unor Karagheorghievici şi ale aparatului de stat subordonat, reflex anulat ulterior de buna convieţuire a românilor şi sîrbilor bănăţeni.

⁵⁸ Conferinţa de la Paris (1919—1920), care, între altele, a fixat şi graniţele României (9—11 iun. 1919); cu această ocazie, Consiliul Suprem al Conferinţei a hotărît frontierele dintre România şi Ungaria, România şi Iugoslavia, recunoscînd de drept Unirea României cu Transilvania, Crişana, Maramureşul şi Banatul.

⁵⁹ Andre Tardieu (1876—1945), om politic francez, secretar al Conferinţei de pace de la Paris.

⁶⁰ Ion I. C. Brătianu.

⁶¹ Georges Clémenceau (1841—1929), om politic, prim-ministru al Franţei (1906—1909, 1917—1920), preşedinte al Conferinţei de pace de la Paris.

Mi se spusese că la Timișoara se face o propagandă intensă împotriva conferinței mele de către Urlățeanu⁶³ în tovărășie cu d. Grădinaru, care ar fi un fel de consilier cultural al orașului. Pe acesta nu-l știu nici din auzite. Cellalt e cunoștință veche; l-am acoperit când s-a lichidat Opera și când mi s-au raportat atâtea lucruri care meritau atenția judecătorilor. Nimic mai firesc deci decât să mă ocărăscă. Și, firește, în *Curentul*, cloaca tuturor dejecțiunilor din care Șeicaru face avere.

Dar Grădinaru? Cine e domnul?

Timișoara are alură de oraș european. Cartiere de fabrici, industrie mare, construită în stil mare, impresionează. Ce păcat că e încă atât de străină!

Piața monumentală, în mijlocul căreia lupoaica e cam stingheră. Acolo se cere un monument impozant, care cel puțin el să arate stăpînirea românească. Fiindcă astfel, toate palatele celea sînt străine, proprietate străină. Se zice dealtfel că nici zece case românești nu sînt în toată Timișoara! E cam puțin.⁶⁴ Capitulăm mereu și fără nici un folos, nici măcar moral. Primăria e înstrăinată. Interesele românești nu pot fi apărate față de stăruința minoritară. Cred că a fost o mare greșală a guvernului național-țărănesc excesul de libertate acordat minorităților. S-a transformat în libertinaj, de altfel ca și în restul țării. E abuzul de libertate, permanent. Libertate pentru minorități înseamnă sfidarea țării din ce în ce mai îndrăzneată. Gazetele minoritare întrec în violență pe cele românești, care doar nu excelează prin moderație. N-am văzut relevat absolut nimic bun, niciodată, în nici o gazetă minoritară. În schimb, se caută relele cu lumînarea și se subliniază cu o bucurie sadică. Ce să mai spun că nici o manifestare de cultură, de artă, de știință, de civilizație românească nu se pomeneste? Ziarele românești scriu despre trupele maghiare, pe cînd ale lor niciodată. Și doar sînt spectacole care ar putea fi relevante oriunde în lume. D-na Ventura etc.

(a se dezvolta!)

Greșala vine desigur de-acolo cînd prima oară guvernul român a făcut cartel electoral cu minoritarii. Restul a fost o urmare firească. Vrajmășia partidelor aici e atât de mare, că devine ucigătoare pentru români. Aici politica se face cu mai mare pasiune, e mai divizantă, mai distrugătoare, spre bucuria străinilor... Libertățile nesfîrșite n-au făcut decât să sporească

⁶² Timișoara, oraș menționat fugitiv în opera scriitorului: *Calvarul și Războiul. Insemnările unui sublocotenent* (Opere, vol. 3, p. 92, 278), *Ion* (Opere, vol. 4, p. 372), *Adam și Eva* (Opere, vol. 6, p. 276).

⁶³ Radu Urlățeanu, publicist, fost director adjunct la Operă; pornind de la o polemică avută cu L.R. în presă, R.U. îi va intenta un proces ce se va judeca la Timișoara.

⁶⁴ Din punct de vedere demografic, structura orașului păstra, în jurul anului 1931, urmele vechii stăpîniri, marea majoritate a populației românești fiind concentrată la sate (este și cazul Oradiei, ca și al altor orașe transilvane, menționate în însemnările ce se succed). Decalajele comentate — uneori cu o exagerare dictată de nemulțumiri personale și, în primul rînd, de modul cum a fost primit scriitorul în respectivele orașe — sînt rodul inegalității sociale și naționale la care fuseseră supuși românii în cadrul stăpînirii habsburgice.

pretențiile lor.⁶⁵ Nici un guvern n-a fost mai aspru ocărit de minoritari decât cel naț.[ional] țăr.[ănesc].

Dealtfel, presa noastră însăși contribuie considerabil la adîncirea răului. Lucrurile bune ce se fac se trec sub tăcere și se subliniază relele, pretinse sau reale. *Curentul*, cloaca aceasta de dejecțiuni cu tiraj, nu găsește nimic de relatat din Timișoara decât că un bordel nu e în regulă. Firește, bordelul e elementul lui, produce...

Se combat directoratele, și totuși ele sînt un semn al stăpînirii. Aici singur directoratul e centru românesc. Sever Bocu, vice-regele Banatului. Figura lui, opera lui, dușmanii lui, greșelile lui.

Timișoara
Ionel Teodoreanu.
Evuțian⁶⁶

Scolile: ungurii și evreii la conferință
Autografe
Plimbare, tipuri
Vorba românească
Efectul teatrului românesc

Arad⁶⁷

Aici a fost *Românul*⁶⁸ & *Tribuna*.⁶⁹ Acum nu mai e nimic decât 31 publicații ungurești.

⁶⁵ Este evident că observațiile lui L.R. cu privire la situația socială și culturală a românilor în raport cu cea a naționalităților conlocuitoare au un caracter oarecum superficial, nefiind rezultatele unui studiu atent al stărilor respective de lucruri (Dealtfel, înseși datele statistice ale recensămîntului din 1930 îi contrazic multe din afirmații.) Este drept însă că, dintr-un anumit punct de vedere, nemulțumirea scriitorului față de inegalitatea de pondere a manifestărilor culturale românești față de cele ale populațiilor conlocuitoare din unele orașe transilvane este justificată; după cum îndreptățită este și critica pe care el o aduce guvernelor pentru incuria lor față de această stare, ele nefăcînd atunci încă nimic spre a o lichida. Este limpede că, la puțini ani după Unire, nu puteau, în atare condiții, să nu persiste încă, în unele orașe, urmele fostei dominații străine. (Mai ales că multe din aceste manifestări culturale la care se referă L.R. erau, în genere, produsul păturilor suprapuse ale minorităților naționale, și nu ale populației însăși.) Scriitorul greșete însă profund cînd consideră că naționalităților conlocuitoare trebuie să li se aplice un regim de restricții, după modelul de pînă atunci al claselor stăpînitoare maghiare, germane, aplicat românilor. Soluția pe care o va oferi și verifica istoria contemporană constă în ridicarea participării generale a întregului popor la viața socială, politică și economică a țării, în așa fel încît între români și naționalitățile conlocuitoare să nu existe deosebiri de tratament. În același sens se înscriu și mărturisirile lui L.R. exprimate în interviul publicat de ziarul maghiar *Ellenzék*, XI, nr. 282, din 7 dec. 1928, p. 2 (vezi *Addenda*, p. 407—408).

⁶⁶ Sabin Evuțian, intelectual localnic, unul din conducătorii „ASTRA”-ei bănățene.

⁶⁷ Arad, oraș menționat pasager în povestirea *Catastrofa* (Opere, vol. 2, p. 243), *Ion* (Opere, vol. 4, p. 372) și *Crăișorul Horia* (Opere, vol. 7, p. 188).

⁶⁸ *Românul*, cotidian care, între 1911 și 1916, apăruse la Arad sub direcția lui Vasile Goldiș; după 1918, a apărut ca publicație săptămînală.

⁶⁹ *Tribuna poporului*, vechi ziar arădean, înființat în 1896, avînd ca redactor responsabil pe Ioan Rusu-Șirianu. A fost tipărit și cu titulatura *Tribuna*, între 25 dec. 1903 și 7 ian. 1904, avînd ca redactor responsabil pe Sever Bocu. Între 1927 și 1941, s-a tipărit cu titlul *Țărănișmul românesc*.

Traducătoarea *Cadrilului*⁷⁰

„Crucea albă“⁷¹

Teatrul unguresc — eforturile lui

Greve, prost etc.

Monumentele ungurești închise

Palatul cultural

Primarul Luțai — invizibil

Consilierul cultural

Oradea⁷²

Oraș ungaro-evreiesc⁷³

Încăpăținare maghiară

Discuția în tren cu ungurul care a avut 1 600 iugăre

Cellalt, mai bogat, afaceri cu filme

Încercările de a trustifica cinematografele în Ardeal de către unguri

Luptele românești pentru cucerirea orașului

Ziarele, revistele românești, toate efemere, fiindcă se biziue pe stat

Teatrul românesc și cel unguresc

Cinematograful cartelat

Diviziunea românilor în partide și clice; unitatea străinilor

Luptele în consiliul orașului și județului

Dezavantajele legii administrative

Zigre⁷⁴

Aurel Lazăr⁷⁵

Ceilalți

Erdely⁷⁶ — I-am nenorocit cu concesiile⁷⁷

Ziarele ungurești m-au făcut ungur

⁷⁰ *Cadrilul*, comedie de L.R., tradusă și interpretată de ansamblul teatrului maghiar.

⁷¹ „Crucea albă“, hotel.

⁷² Oradea, oraș amintit o singură dată în creația rebreniană: romanul *Adam și Eva* (cf. *Opere*, vol. 6, p. 276).

⁷³ După datele statistice ale recensământului din 1930, românii dețineau majoritatea populației din cadrul județului Bihor.

⁷⁴ Nicolae Zigre, avocat și om politic, fost deputat, senator, vicepreședinte al Senatului (1927—1928), șef al organizației liberal-georgiste din Bihor; la B.A.R., o scrisoare a lui către L.R., nr. 145 780, datată 1930.

⁷⁵ Aurel Lazăr (1874—1930), avocat și om politic. În casa lui din Oradea, s-a ținut, în oct. 1918, ședința Comitetului Național, formulându-se declarația citită în Parlamentul ungar, prin care se anunța că românii se socot liberi de a hotărî asupra soartei lor (apud Lucian Predescu, *Enciclopedia...*). Fost președinte al Camerei deputaților (1928) și președintele Comisiei interimare a Oradiei.

⁷⁶ Sever Erdely, avocat și om politic, participant la luptele naționale ale românilor din Transilvania împotriva dominației străine; fost senator național-tărănist de Bihor (1928 și 1932).

⁷⁷ Concesionarea teatrului din localitate, potrivit legislației din 1930.

Cluj⁷⁸

Centrul nostru și al ungarilor

Progresul românismului

Studentii

Vaida-Voievod

Hațieganu Emil, demagogul

Teatrul românesc

Cinematografele ungurești

Radio. Un post de emisiune românesc

Bogdan-Duică⁷⁹

Ortodocși și uniți

Mereu politica de dizolvare a noastră⁸⁰ și unire a celorlalți

Horia la Vaida⁸¹

Tg. Mureș⁸²

Soc. Tinerimea Română

Aspectul orașului

Seicaru și *Curentul*

Conferința

Tineretul

Îndrăzneala presei locale. Garda de Fier⁸³. Bătăia ziaristului ungur

Bernady⁸⁴, palatul primăriei, Palatul cultural

⁷⁸ Cluj, oraș amintit în nuvela *Catastrofa* (*Opere*, vol. 2, p. 220), povestirea *Calvarul* (*Opere*, vol. 3, p. 95), precum și în romanele *Ion* (*Opere*, vol. 4, p. 11, 29, 90, 150, 208, 241, 359, 360, 372, 441, 524, 525), *Pădurea Spinzuraților* (*Opere*, vol. 5, p. 28, 34, 42), *Ciuleandra și Crășorul Horia* (*Opere*, vol. 7, p. 54, 173, 199, 205, 249, 258, 277, 305, 306, 353), *Răscoala* (*Opere*, vol. 8, p. 153, 182). Despre călătoria lui L.R. la Cluj și Brașov vezi S.P., *Romanul romanelor*, în *Patria*, XIII, nr. 64, 21 mart. 1931, p. 1; V.[ictor] M.[ilorian], *Conferința d-lui Liviu Rebreanu*, în *Gazeta Transilvaniei*, XCIV, nr. 35, 1 apr. 1931, p. 4; *De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu, președintele S.S.R.*, și poate autorul cel mai tradus în limbile străine, în *Gazeta Transilvaniei*, XCIV, nr. 41, 19 apr. 1931, p. 2 (vezi *Addenda*, p. 427—429).

⁷⁹ Gh. Bogdan-Duică (1865—1934), istoric și critic literar, profesor universitar, amintit de L.R. în *Mărturisiri* (vezi *Addenda*) apropo de ancheta făcută cu studenții pe Valea Someșului pentru descoperirea prototipurilor literare din romanul *Ion* (La B.A.R. se află și corespondența lui către L.R., nr. 142 266—142 267, datată 1925.)

⁸⁰ Este vorba de pulverizarea forțelor politice românești într-un număr mare de partide, în timp ce mișcarea politică desfășurată de unele minorități naționale tindea spre o coeziune strategică.

⁸¹ Referire la colecția de stampe și documente despre răscoala lui Horia, aparținând lui Al. Vaida-Voievod (vezi și supra, 4 aug. 1929).

⁸² Tîrgu Mureș, oraș amintit fugitiv în romanul *Ion* (*Opere*, vol. 4, p. 459, 461).

⁸³ La 24 iun. 1927, se crează în România organizația fascistă „Legiunea arhangheli” lui Mihail”. Sub pretextul organizării unor manifestări culturale-artistice și al unor procesiuni religioase, „legiunea” desfășoară o campanie furibundă împotriva formelor democratice din activitatea politică, urmărind să se impună prin violență și teroare. La Congresul studențesc de la Oradea, iar apoi de la Tîrgu Mureș și din alte orașe, participanții, ocrotiți de autorități, au dezlănțuit o deșănțată acțiune împotriva evreilor localnici. „Mai mare rușinea”, avea să noteze L.R. într-o scrisoare adresată Puiei (cf. *La lumina lămpii*, p. 101).

⁸⁴ George von Bernady, jurist, farmacist și om politic, fost deputat în Parlamentul ungar (1896—1900) și în Parlamentul român (1922—1927), primar în localitate (1900—

Moartea teatrului unguresc
Traian Popa ⁸⁵ și arhivele județului
Viața de cafea
Ungurește, ungurește!
Totuși progrese! ⁸⁶

Deva ⁸⁷

Călătorie aventuroasă
În tren, în cl. II-a...
Simeria. Sibot... firmele gărilor
Deva... Movilele victimelor lui Horia ⁸⁸
Cetatea ⁸⁹
Ungurismul
Cazinoul național
Groza ⁹⁰
Bogațiile județului
Scriitorul ungar Pakots și directorul muzeului Deva
Oamenii în tren: românii, femeie frumoasă cu vocea insuportabilă

Alba Iulia ⁹¹

Cetatea Unirii... Cetatea Sfântă...
Sînt numele ce le-a dăruit Alba Iuliei nevoia noastră de-a concretiza
asupra unui loc anume ideea cea mare a unirii celei mari pe care a realizat-o
o clipă Mihai Viteazul, poate fără să-și dea seama întocmai de actul săvîrșit
(altfel ar fi luat cunoștință mai temeinic despre existența românilor în Ardeal
și nu s-ar fi străduit atît să dobîndească favoarea națiunilor nobile). Și apoi
Adunarea Națională care a proclamat România unită, cu peste 100 000 re-
prezentanți ai românilor din toate colțurile.

1912, 1926—1929), cunoscut prin edificiile ridicate în timpul cît a fost la conducerea
orașului (Palatul primăriei și Palatul culturii, ambele amintite și de L.R.).

⁸⁵ Traian Popa, intelectual localnic.

⁸⁶ În afară de ponderea majoritară pe care românii o aveau în populația orașului
(cf. datele recensămîntului din 1930), Tîrgu Mureș izbutise să rețină atenția scriitorului și
prin soliditatea noilor instituții culturale, apărute după Unire, mult diversificate în special
în cadrul rețelei de învățămînt.

⁸⁷ Deva, oraș amintit în romanele *Ion* (*Opere*, vol. 4, p. 408, 409) și *Crăișorul Horia*
(*Opere*, vol. 7, p. 279, 281, 306, 308, 349).

⁸⁸ Cărora le închină numeroase pagini în romanul consacrat răscoalei de la 1784.

⁸⁹ Referire la fosta cetate, ale cărei ruini se află pe dealul înalt de lingă oraș,
cetate ridicată la mijlocul sec. al XIII-lea, care a servit drept reședință voievozilor Transil-
vaniei în sec. al XIII—XVI-lea. În perimetrul Devei s-au descoperit urmele unor vechi
așezări dacice și romane, care atestă vechimea și continuitatea elementelor băștinașe pe
aceste meleaguri.

⁹⁰ Petru Groza (1884—1958), avocat în Deva și om politic; la B.A.R. se află o
scrisoare a sa trimisă scriitorului (nr. 143 143, datată 1929).

⁹¹ Alba Iulia, oraș amintit în nuvela *Catastrofa* (*Opere*, vol. 2, p. 239) și în ro-
mane *Pădurea Spînzuraților* (*Opere*, vol. 5, p. 27, 33), *Gorila* (*Opere*, vol. 10, p. 54—
56, 131, 172, 242, 283, 437).

În realitate, Alba Iulia, fără atributele oferite ei de inimile noastre, e
un oraș mediocru din toate punctele de vedere, mai ales pentru noi. Popu-
lația românească e încă timidă. Funcționăria reprezintă românimea și un
liceu românesc nou, nu prea strălucit. Afară de armată, bineînțeles.

Ungurii se consideră mai băștinași aici, întemeindu-se pe institutelor
lor culturale, firește Biblioteca lor e o comoară ⁹², mai puțin muzeul. Catedrala
catolică domină triumfătoare. Alături de ea, sărmana noastră catedrală a
unirii și încoronării face o impresie mediocră. Improvizatie și în stil și în
construcție. Și părăsire. În vreme ce biserica catolică trăiește, a noastră e
pustie. Nu pricep de ce nu s-ar sluji în ea de către preoții localnici, regulat?...
Însuși muzeul pe care vrea să-l facă „A.S.T.R.A.” nu cred să dea viață
instituției. ⁹³ Oamenii localnici ai „ASTREI” nu mi se pare să aibă nici
înțelegerea și nici mai ales elanul necesar pentru a crea și întreține o atmosferă
culturală. Oamenii aceștia trăiesc numai pentru frazele la ocazii mari. Încolo
sînt niște burghezi fără nici o preocupare sufletească reală.

Există un teatru botezat cu numele lui Caragiale, care e însă veșnic
gol. Un răstimp, trupele călătorești se opreau și în Alba Iulia. Au întîlnit
însă atîta lipsă de înțelegere, încît acuma nimeni nu se mai abate pe-aici.
Nici chiar Tănase. Poate trupele ungurești? Dar se pare că nici ele nu sînt
prea norocoase, că nici ungurii nu se îmbulzesc... Orașul e mort din punctul
de vedere al mișcării artistice culturale.

Sînt două cinematografe care se luptă cu moartea.

Încolo, nimic, nimic... Te întrebi ce fac oamenii aceștia în afară de
mîncare și somn și slujbă?... O librărie se zbate în necercetare. Nu cumpără
cărți nimeni. Nu se citește nimic. Nici măcar radio... Nimic!

La „Dacia”, o cafea în piața mare, ungurii intelectuali își pierd
vremea jucînd cărți. Atîta: joc de cărți!

Și cînd te gîndești că aici a murit pe roată Horia... Aici a fost adu-
narea cea mare a unirii!... Aici a fost încoronarea!... Aici a fost mare întrunire
a opoziției național-țărăniște care aștepta să vie salvatorul, prințul Carol!... ⁹⁴

Somnolența îngrozitoare!

Șeful poliției e însă poet. Un tînr care se zbuiciumă cu poezii, care
vrea să facă literatură... Poate pînă se va însura?

Numai politica mai înviorează pe oameni. Fiindcă de la politică
așteaptă fiecare cîte ceva palpabil.

Cum să ții conferințe în asemenea atmosferă? ⁹⁵

⁹² Biblioteca „Bathyaneum”, renumită și astăzi prin colecția cărților rare (inclusiv
incunabile), care poartă numele întemeietorului ei: Ignatius Bathyany (1783—1858), episcop
catolic.

⁹³ Între timp muzeul s-a impus prin amploarea, varietatea și valoarea exponatelor.

⁹⁴ Aflat sub impresia discuțiilor personale de la Palat, L.R. mai apelează încă la
„ticuri verbale”, caracteristice stilului oficial; evenimentele politice din al patrulea deceniu
al secolului nostru (și, în special, dictatura rîgală) îi vor primeni vocabularul (vezi infra,
7 oct. 1940).

⁹⁵ Dezamăgirea scriitorului — manifestată adesea pe parcursul călătoriei efectuate
în orașele de provincie — era în mare parte cauzată de starea înapoiată, economică,
socială și culturală a respectivelor așezări, în raport cu cea înregistrată în Capitala țării.
În anii noștri, politica de ridicare a tuturor județelor țării avea să corecteze multe din

Un domn cu căciulă, cu cioc, cu bundă, cu înfățișare energică și poruncitoare. Totuși șade pe coridor, timid, sfios. Îi e frig. Și nu îndrăznește să intre în vreun compartiment, unde sînt totuși locuri, deși călătorii se uită urît la oricine vine, dintr-un egoism feroce pentru comoditatea proprie... Înfațișarea omului nu concordă cu conținutul lui sufletesc. Văzîndu-l, ai crede că țîșnește energia din el; și în realitate e timid.

În restaurant la Copșa Mică, un tînar, înalt, roșcovan, blond. Cere un ceai și scoate din pachet de-ale mîncării. Îmbucă voinicește. Plătește și nu dă bacșiș. Repede pe chelner și apoi cere apă. Trei chelneri aleargă să-l satisfacă... Alături, un domn în vîrstă, blînd, a consumat ceva; dă bacșiș, vorbește delicat. Cere apă. Nimeni nu-l satisface.

În tren, o doamnă grasă, scurtă, voluminoasă. Vine de la Brașov. Vorbește mereu. Mulțumită. A avut un proces, o pertractare, și i-a ieșit bine. N-a fost niciodată la judecăți. Avocatul n-avea nici o încredere. Și totuși a cîștigat. E fericită. „Justiția noastră e eminentă!”

Cu toată înfățișarea-i germană, Sibiu e românesc. Sașii se încapățînează a ignora ce-i românesc, și totuși românismul cucerește. Aici, pulsul vieții românești se simte. Degeaba vorbesc nemțește la primărie, degeaba se zbuțumă.

Și sforțările noastre nici nu sînt măcar coordonate. Certurile politice dezbină pe oameni ca pretutindenii. Orice prilej e bun pentru a dovedi despărțirile.

Valea Mare, vineri, 17 aprilie 1931

Despre turneul de conferințe am făcut alte însemnări, pe care poate să le adun pe urmă într-un volum anume.⁹⁷ Conferințele n-au fost prea reușite, cel puțin ca parte materială. A plăcut mult conferința însă și celor ce au fost prezenți, dar n-aș putea spune că a fost un turneu triumfal. Evident, a contribuit și prețul și alte împrejurări. Campaniile din ziare, de doi ani, au influențat totuși multă lume. Mai ales că în *Curentul* am fost înjurat chiar pentru conferința de către escrocii Radu Urlățeanu.

În *Gîndirea*, Nichifor Crainic, tot cu prilejul conferințelor, a publicat o notiță atît de murdară, că n-am mai putut-o lăsa fără răspuns.⁹⁸ Prin

decalajele trecutului, fiind chemată să concerteze dezvoltarea unitară și armonioasă a României.

⁹⁷ Sibiu, oraș amintit cu generozitate în opera scriitorului: *Catastrofa* (*Opere*, vol. 2, p. 239), *Războiul. Însemnările unui sublocotenent* (*Opere*, vol. 3, p. 278), *Ion* (*Opere*, vol. 4, p. 207, 322, 372, 513—515, 520, 525, 527, 534, 553, 558), *Pădurea Spînzuraților* (*Opere*, vol. 5, p. 27, 279), *Crăișorul Horia* (*Opere*, vol. 7, p. 173, 176, 178, 179, 201, 203, 213, 286, 290, 292, 310), *Jar* (*Opere*, vol. 9, p. 28), *Gorila* (*Opere*, vol. 10, p. 520, 523).

⁹⁸ Însemnările (reproduse de noi mai sus) n-au mai fost reluate (dezvoltate) în vreun volum.

⁹⁹ Cf. *D. Liviu Rebreanu*, în *Gîndirea*, XI, nr. 3, mart. 1931, p. 143, 144 („Cronica măruntă”), articol semnat cu numele revistei. Luînd ca pretext o știre din ziarul *Avîntul* (Piatra Neamț) că la 22 apr. 1931 va conferința în localitate L.R. despre *Romanul romanelor*, revista reia vechile acuze pentru a insinua că plecarea lui de la „Educația Poporu-

Adevărul literar i-am dat o replică groaznică.⁹⁹ El a răspuns prin *Universul*, cu repetarea înjurăturilor.¹⁰⁰ Atunci prin *Adevărul* și *Dimineața* i-am aplicat o nouă plesnătură strașnică...¹⁰¹ Firește, a făcut senzație intrarea mea în scenă ca polemist.¹⁰²

A trebuit să se isprăvească odată. Decît să fiu amenințat permanent de orice derbedeu, e mai bine să vedem clar situația.

Am să cer parchetului lămuriri în privința condamnării și, dacă va fi cazul, voi încerca revizuirea procesului de acum 21 ani, ca să isprăvim definitiv. Voi consulta pe Barasch, dacă nu e cazul să dau în judecată pe Crainic pentru calomnie...

Sărbătorile Paștelor au trecut cu destulă voie bună. Ne pregătim pentru reconstrucția casei de la vie. Numai bani să avem.

N-am scris însă nimic. Nici măcar corecturile nu le-am făcut.

Azi noapte am visat că Mihalache Dragomirescu a venit la mine și m-a sărutat pe amîndoi obraji, emoționat.

Valea Mare, luni, 4 mai 1931

Îmi pare rău că n-am avut carnetul la București. A fost un răstimp cu multe întîmplări, dintre care pe unele le-aș fi notat calde, mai amănunțit. Acuma cel mult o recapitulare, la voia amintirii.

Cum am ajuns la București, un telefon de la Caton, care-mi cere o întîlnire, avînd să-mi spuie ceva important. Va veni a doua zi, luni, la mine. Prin telefon însă îmi spune că au ales pe Goga în consiliul de administrație la Teatrul Național în locul lui Sorbul. Asta e o simplă slugărnicie a Societății față de Mavrodi, care așa a vrut să evite eventuala alegere a lui Eftimiu sau Corneliu. Eu n-aveam nici un candidat, de aceea nici n-am mers, dar procedul e meschin. E de mirare că Goga a primit.

Caton mi-a vorbit a doua zi despre publicația amprentelor.¹⁰³ A făcut o impresie grea și se așteaptă replica mea explicativă. Nu se mai poate să

lui“ a fost dictată de lipsa unei pregătiri culturale corespunzătoare și, mai ales, de moralitate. Totodată sînt ironizați Perpersicius și Sevastos, „adoratori ostentativi ai moralității rebrenești”, pentru cele scrise și publicate după demisia romancierului de la conducerea treburilor culturale.

⁹⁹ Vezi, *Cine-i Nichifor Crainic?*, în *Adevărul literar și artistic*, X, seria a II-a, nr. 539, 5 apr. 1931, p. 8. Articol polemic organizat în jurul citorva însemnări de „jurnal” (dec. 1928; mai 1929; ian. 1929), menite să explice pricina neînțelegerii cu N. Crainic și să creioneze dubioasa moralitate a șefului ortodoxist. (Articol reprodus la *Addenda*, p. 421—425).

¹⁰⁰ Cf. Nichifor Crainic, *Răspuns unui calomniator*, în *Universul*, XLIX, nr. 94, 8 apr. 1931, p. 2.

¹⁰¹ Cf. *Cazul d-lui Nichifor Crainic, O scrisoare a d-lui Liviu Rebreanu*, în *Adevărul*, XLIV, nr. 14502, 9 apr. 1931, p. 5. (Articol reprodus la *Addenda*, infra, p. 425—427.)

¹⁰² Impresii exprimate în cerc închis, fără ecou în presa vremii. Dealtfel, polemica romancierului este firavă, palidă copie a genului șeicăresc, schițat astfel în caietele de creație ale scriitorului: „Cînd te înjură unul, nu-i răspunzi niciodată la acuzații, ci declari că-l trași în judecată pentru calomnie și apoi continui să-i arunci în cap toate hîrdaiele cu lături. [...] În general trebuie să ai totdeauna inițiativa, să înjuri, mereu-mereu, firește cu talent. Orice murdărie merge dacă e talentată.” (*Arh. L.R.*, I ms. 4 b, f. 38—39). Ur-mînd pilda „maestrului”, L.R. se dovedea însă mai puțin înzestrat în arta înjurăturii.

¹⁰³ La două zile după articolul din *Adevărul* (supra, nota 100), N. Crainic publică un *Ultim răspuns la un atac nedemn*, în *Universul* (XLIX, nr. 97, 11 apr. 1931, p. 7), de

tac. Crainic cu Gregorian adună semnături pentru convocarea unei adunări generale S.S.R., unde să se pună la ordinea zilei chestia aceasta, să fie înfierat sau demis, altfel semnatarii se vor retrage în bloc din Societate. Mai mult, pe baza fișei, prin unul Gulianu, vor să mi se retragă decorațiile. Mai sfârșit, trebuie o lămurire definitivă, care să risipească atmosfera.

Am oprit imediat răspunsul ce-l trimisese *Adevărului* și am scris o spovedanie despre toată chestia „condamnării” mele, expunând adevărul. Am anunțat acest răspuns și comitetului S.S.R. A apărut în *Adevărul*.¹⁰⁴ Se pare că a avut mare răsunet. Toată lumea m-a felicitat că am pus capăt unei chestii care apăsa asupra mea. Bine ar fi fost de făceam asta cu doi ani în urmă. Cu acest prilej aflu de la Savel că Șeicaru arăta fișa la toate banchetele, oriunde umbla; de la Bucuța, că Crainic spune c-am fost dat afară de la „Educație”, că i-a spus-o Hațieganu; de la Vlădescu și dr. Nanu, că a fost o rumoare la „Capșa” când a apărut fișa și că răspunsul meu a potolit chiar pe dușmanii mei cei mai înverșunați.

Crainic mă mai înjură în *Gîndirea*¹⁰⁵, iar alaltăieri am primit o citație — m-a dat în judecată. Barasch îmi va spune cum să-l pun cu botul pe labe.

N-am pomenit nimic despre ultima criză de guvern și venirea la putere a lui Iorga.¹⁰⁶ A fost o surpriză ca la teatru. Partea politică nu mă interesează.

Sîmbătă am văzut pe Maniu. A fost foarte cordial. Mi-a mulțumit și m-a rugat să-i dau și în viitor concursul. Acolo am mai întîlnit pe C. Angheliescu, guvernatorul Băncii Naționale, Cicio-Pop, Georoceanu¹⁰⁷, Ernst Ene etc. Acuma sosii aci să mă apuc de lucru, să sfîrșesc *Metropolele*.

Valea Mare, 9 mai 1931, sîmbătă

Mîine trebuie să plec la București pentru cinematograful S.S.R. de la Brașov. Sper să nu zăbovesc decît puține zile și să mă întorc aici la lucru. Am scris mereu toate nopțile, dar cîte puțin. *Metropolele* astea îmi mînîncă

fapt o scurtă scrisoare adresată directorului ziarului, prin care îl roagă să tipărească „un document juridic”: fișa de la poliție a scriitorului, cu amprentele degetelor de la mîna stîngă, întocmită în 1910.

¹⁰⁴ Cf. *Un ultim răspuns*, în *Adevărul*, XLIV, nr. 14513, 23 apr. 1931, p. 3. Po-vestea vieții, cu insistență asupra necazurilor intervenite în armată și, ulterior, cînd a fost arestat și extrădat. Pagini autobiografice de cea mai mare importanță istoriografică (deși ușor literaturizate). Le reproducem la *Addenda*, sugerînd cititorilor compararea afirmațiilor cu *Memoriul* din 1910, tipărit, și el, la sfîrșitul volumului nostru (vezi infra, p. 429—433, 331—333).

¹⁰⁵ Deși se anunțase cu un „ultim răspuns” (supra nota 103), N.C. avea să revină în presă după numai cîteva zile, producînd noi „dezvăluiri”. Vezi articolul *Romancier de mîna stîngă* (*Gîndirea*, XI, nr. 4, apr. 1931, p. 180—182) și *Rebrenismul* (*Ibid.*, p. 192). Trecînd peste noianul de invective, reținem un amănunt: în 1926, la pretinsele insistențe ale lui L.R. de a fi numit în fruntea „Naționalului”, N. Crainic (pe atunci secretar general la Arte) nu i-a putut satisface cererea, împotriva lui O. Goga (pe atunci ministru de Interne). De reținut că, la data apariției articolului, poetul *Oltului* trăia, necontestînd re-latarea lui Crainic.

¹⁰⁶ La 4 apr. 1931, guvernul prezidat de G. G. Mironescu își prezentase demisia. La 18 apr. 1931, se formează un guvern de „tehnicieni”, condus de N. Iorga.

¹⁰⁷ Romulus Georoceanu, avocat și fost senator național-țărănist (1928), autor, între altele, și al unor comentarii privind Legea Teatrelor Naționale (1930).

sufletul. Dealtfel, orice scris mi-e la fel de anevoios. Creația mea e o zvir-colire crîncenă. Lupta cea aprigă trebuie să o dau cu excesul de idei și imagini prea intime, care mă asaltează în timpul lucrului. Și cînd mă gîndesc cu cîtă ușurință scriu alții. Măcar de-aș isprăvi cu *Metropolele*, ca să mă pot așeza la *Răscoală*.

București, 11 mai 1931, luni

Firește, cum am sosit aci am trebuit să mă enervez, să mă amărăsc. Dealtfel, încă de la țară parcă aveam o strîngere de inimă, parcă-mi părea rău că părăsesc liniștea de acolo.

De dimineața am fost la Bucuța pentru autorizația cinematografului de la Brașov. Am luat deocamdată autorizație principală pentru Arad. Hîr-tiile de la Brașov încă nu veniseră, încît n-am vorbit decît principial. Au sosit mai tîrziu și voi trece mîine să aranjăm. Între timp taifas, mai ales despre guvernul Iorga și despre năzbîtiile lui. La urmă Verești îmi spune că m-a căutat Vinea, că are să-mi spuie ceva despre o porcărie ce vor să mi-o mai facă Crainic și tovarășii.

La masă, dr. Nanu, care a fost chemat să examineze pe Puicuța, care nu prea se simte bine, probabil și din pricina surmenajului cu pregătirea licenței. A mai venit și Dariu Pop¹⁰⁸, să mă roage pentru piesa lui și apoi să-mi propuie o combinație pentru desfacerea unei ape minerale din țara Oașului. Alt telefon de la d-na Lahovary, care-mi cere o întrevedere.

Am telefonat lui Vinea. Îmi spune că se umblă cu o listă de sem-nături pentru convocarea unei adunări generale S.S.R., care să discute chestia mea. I s-ar fi oferit și lui și a refuzat categoric, spunînd și altora să facă la fel. A ținut să mă prevină, ca să pot preveni la rîndul meu pe alții. I-am mulțumit. Mi-a cerut apoi un roman pentru foiletonul unui ziar, *Timpul*, ce-l scoate el cu Sfatul negustoresc. Am făgăduit principial.

Cu d-na Lahovary m-am întîlnit la „Ateneu”, unde fiica ei, d-na Slătineanu¹⁰⁹, are expoziție de sculptură. Mă roagă să-i citesc piesa ei și să-i fac observațiile necesare. Mi-a trimis piesa, pe care am promis s-o văd pînă joi.

Seara am fost cu familia la o cîrciumă dincolo de bariera Griviței; am luat acolo masa.

După-amiază a mai fost Stamatiade, să-i semnez hîrtia cu premiul și să-mi mulțumească.

Joi, 14 mai 1931 [București]

Despre intențiile scîrnăviei de a se convoca adunarea generală pentru jicnirea mea a mai aflat Fanny de la d-na Ressu, foarte confidențial și

¹⁰⁸ Dariu Pop, compozitor și folclorist, prieten din copilărie, la vremea aceea inspector școlar, evocat mai tîrziu în nuvela *Dincolo* (sub numele de Iulian Moga). La B.A.R. se află scrisori de-ale sale trimise romancierului (*Cotesp.*, nr. 144 189—144 194), datate între 1927 și 1938.

¹⁰⁹ Alexandra Slătineanu (1895—1979), sculptoriță (fiica Anei Lahovary, doamnă de onoare la Palat, și a etnografului Barbu Slătineanu).

parcă ar fi ceva îngrozitor. Am chemat pe Camil Petrescu, care auzise ceva de la Corneliu Moldovanu; dar se va interesa. Ieri, la ședința comitetului, la plecare, Corneliu îmi spuse că se agită scârba să adune iscălituri, dar să nu-i dau nici o importanță, fiindcă nici nu are.

Azi am fost la Vilcovici¹¹⁰, ministrul Comunicațiilor, pentru permisele scriitoricești, împreună cu Corneliu, Camil Petrescu, Stamatiad și Voinescu. Mi-a făgăduit că va face dreptate.

La „Capșa“ a fost întâlnirea. Acolo am văzut și pe scîrnav, de vorbă cu Camil Petrescu, care ulterior mi-a spus că a vrut să-l tragă de limbă. Zice că citea *Cuvîntul studentesc*¹¹¹, care mă înjură pe mine, apărîndu-l pe el, fiindcă el are acolo prieteni. Și a mai spus că la S.S.R. ar fi lucruri grave, lucruri de care e responsabil numai președintele. Cum s-ar zice, scârba încearcă mereu să strecoare insinuări. Va trebui să-l pun la punct și aici, și voi găsi mijlocul s-o fac.

Am isprăvit cu autorizația cinematografului S.S.R. la Brașov.

Valea Mare, duminică, 17 mai 1931

Aseară am avut o masă, la „Cina“, cu Angioletti¹¹², directorul revistei *Italia letteraria*¹¹³, în al cărei ultim număr a apărut un mic studiu asupra mea, cu fotografie. E un om tânăr, simpatic, modest. A ținut o conferință și va mai ține una. Au participat vreo 12 inși.

La plecare, am mai tăifășuit despre generalități cu ai noștri. Îndeosebi politică. Guvernul Iorga e halimaua zilei. Circulă nenumărate amănunte despre diferite nazdrăvăni în deosebi ale lui Iorga. Se face mult haz de fripturismul alcătuirii listelor „Uniunii naționale“¹¹⁴. Se spune că apare un ziar numit *Uniunea națională*, pe care însă nu-l știe nimeni. Eftimiu zice că e ziar confidențial. Se zvonește că toată opoziția poate să se retragă din alegeri. Bucuța îmi povestește multe despre Mavrodi, care-și ia aere de un fel de vice-rege. Pretutindeni vorbește în numele regelui și terorizează cu regele. Astfel ar fi obținut ca Teatrului Național să nu i se aplice reducerea din subvenție ce se aplică tuturor, spunînd lui Argetoianu¹¹⁵ că altfel va primi ordin de la rege să se execute... Interesantă este însă înverșunarea lui Mavrodi contra lui Gogu Georgescu, cu care se pare că s-a certat și pe care acum vrea să-l scoată de la Operă, să nimicească concesiia.

Bine că am scăpat de cancanurile astea, să-mi pot vedea de scris.

¹¹⁰ Victor Vilcovici, inginer, profesor universitar.

¹¹¹ *Cuvîntul studentesc*, publicație săptămînală, tipărită, la București, între 1923—1933.

¹¹² Giovanni Battista Angioletti (1896—1961), prozator și eseist italian.

¹¹³ *L' Italia letteraria*, săptămînal de literatură, tipărită între 1929 și 1936, sub conducerea lui G. B. Angioletti și Curzio Malaparte (1898—1957), iar mai tîrziu a lui Corrado Pavolini (1898—1980).

¹¹⁴ Liste pregătite în vederea alegerilor parlamentare, încheiate, la 1 iun. 1931, cu victoria „Uniunii naționale“, bloc electoral creat de N. Iorga. Ziarul, cu numele „Uniunii“ și tipărit sub auspiciile *Neamului românesc*, era oficiosul guvernului.

¹¹⁵ Constantin Argetoianu (1871—1952), om politic; la data aceea îl secunda pe N. Iorga la conducerea guvernului, fiind ministru la Finanțe și Interne.

Valea Mare, 2 iunie 1931, marți¹¹⁶

Azi la amiazi am isprăvit *Metropolele*. În sfîrșit. Greu a mers. Parcă m-aș fi dezobișnuit de scris. Dar cînd mă antrenez, revine inspirația și ies lucruri interesante. Cu întrerupere de o zi, fostă la București pentru arhitect, am lucrat mereu. Începusem sistemul obișnuit, de a scrie de seara pînă dimineața. L-am părăsit, fiindcă n-aveam destul timp disponibil. Nu puteam începe serios înainte de miezul nopții, iar pe la 4—5 era ziuă. Chiar continuînd pînă la 6—7, tot nu-mi rămîneau mai mult de 6—7 ore de scris, care mă istoveau excesiv și fără rezultat. Am schimbat deci: mă culcam la 8 seara și mă sculam la unu noaptea ca să lucrez pînă la amiazi. Astfel am putut sta la biurou cam cîte zece ore. Și lucrul a mers mai bine. De cînd a plecat Fanny, de vineri, mai scriu cîte puțin și după-amiaza.

În sfîrșit, am terminat. Gata. Acuma să zoresc restul tiparului, ca să pot ieși cu ea pînă la sfîrșitul lunii. Ce va fi, vom vedea. Firește, n-am să contez pe mare presă. Majoritatea ei mi-e ostilă de moarte. Rezultatul colorației politice. Va mai trebui să treacă timp pînă să-mi normalizez situația. Dar asta nu mai are importanță. Am sfîrșit. M-am ușurat. Parcă mi-am luat o povară de pe suflet. Acuma poate să vie *Răscoala*, să mă ușureze și de asta, că tare de mult mă frămîntă.

Aci am o liniște binefăcătoare. O destindere de nervi care-mi trebuia atît de mult după anii de zbuciumare cumplită. Numai mișcare mi-ar trebui mai multă. Sînt însă lenș. Poate și din pricina sfortărilor firește cu scrisul.

Dar mîine plec la București cu desaga plină.

București, 9 iunie 1931, marți

N-am stat decît o zi la București și am plecat înapoi la vie, împreună cu Puia și Fanny, întorcîndu-mă tocmai aseară înapoi cu Puia, iar Fanny rămînînd să supravegheze munca. E boala ei să se ocupe de-aproape de vie. Mie îmi face plăcere, dar pe ea o ostenește prea mult.

Încă n-am noutăți, adică n-am cancanuri. Mă simt liniștit și odihnit, încît să pot începe cu nădejde la *Răscoala*. Dacă voi sta însă mult, vor veni desigur neplăcerile.

Am dat la „Cartea [Românească]“ *Metropolele*. Icachimescu¹¹⁷ mi se plîngea că a scăzut în general cu 50% vînzarea cărților literare. Nu ale mele — s-a grăbit să adaoge. Dar se poate să fie și la ale mele, dacă scăderea e generală. Cînd criza e atît de gravă în toate, de ce numai la cărți ar rămîne prosperitatea ? !

¹¹⁶ Cu cîteva zile în urmă, o veste în presă: *Liviu Rebreanu în franțuzește*, în *Adevărul*, XLIV, nr. 14537, 23 mai 1931, p. 1—2 (traducerea nuvelei *Nevasta* în revista *Nowvel Age*).

¹¹⁷ Din administrația „Cărții Românești“, amintit și la 29 iun. 1932, într-un context similar.

Luni, 15 iunie 1931 [București]

S-a întors și Fanny de la vie. Au fost și Sorbii, care aseară au plecat acasă. Marioara¹¹⁸ a fost pentru expoziția școalelor profesionale, unde ea nu pare să fi avut vreun succes, după jurnale, deși ne spusese că regina a felicitat-o pentru o pernă pe care a și dus-o la Cotroceni în dar, deși nu prezintă nimic artistic.

Ieri am avut vizita lui Morțun, care a venit numai de dragoste și recunoștință, iar după-amiazi pe Herz, la fel. Sîmbătă seara am luat masa cu comitetul S.S.R. la „Suzana“, fără nimic important, numai cu vorbărie multă, cam de clacă. Am lăsat baltă chestia cu cărțile pentru premiile școlare, fiindcă Minulescu și alții nu îndrăznesc să ia atitudine.

Altfel, parcă n-ar mai fi cancanuri împotriva mea. Camil Baltazar îmi spune că Gregorian i-a prezentat o listă contra mea, pe care însă a respins-o, declarînd că mai curînd ar trebui o contra-listă pentru mine, drept omagiu pentru tot ce am făcut scriitorilor.

Preocupările mele sînt însă acum altele. Să văd ieșite *Metropolele* și să pot termina *Răscoala*. Va trebui să revizuiesc puțin tot planul romanului. Trebuie o simplificare a liniilor, ca să reiasă mersul ascendent, deși simfonic, al acțiunii. Cum materialul e destul de frămîntat în sufletul meu, sper că va merge mai ușor scrisul. Numai să mă văd la biuro, în fața hîrtiei.

Marti, 23 iunie 1931 [București]

Cît ești în București, e fatal să te ocupi numai de lucruri dinafară, sau mai ales. Dealtfel, nu știi de ce, am impresia că trăim într-o epocă de nebunie generală, iar noi, România, sîntem în plină operetă. Iorga în fruntea guvernului e un fenomen de un comic aristofanesc. Dacă toate nebuniile lui n-ar avea nici o răsfrîngere asupra soartei țării, s-ar putea consemna, spre a servi mai tîrziu pentru material de comedie. Din nenorocire, se pare că toate vor avea repercusiuni grave. Kirîțescu îmi spunea deunăzi amărît: „Auzisem că e ticnit, dar acuma, după ce am avut prilejul să lucrez cu el, îți spun: e nebun, direct nebun. Vei vedea mai tîrziu.“ Se povestesc fel de fel de năzdrăvăni de-ale lui guvernamentale. Se zice că acasă chiar, cînd fiul său i-a zis tată, l-a dojenit: „Ce tată? Nu uita că ai în față pe primul-ministru al țării!“

Firește, toate ticnelile lui Iorga se sparg în capul regelui, care începe să aibă o atmosferă oribilă. Nu se întîlnesc doi oameni fără să vorbească de el rău. Exagerările cu uniforme armatei și poliției i-au făcut o faimă deplorabilă. Apoi amestecul direct în guvernare nu-i face decît dușmani. I se impută că el, care a dezertat în timp de război, care s-a împușcat în picior ca să nu meargă pe front, care a avut scandalul cu Zizi Lambrino¹¹⁹, care

¹¹⁸ Marioara Sorbul, cumnată.

¹¹⁹ Zizi Lambrino, una din iubitele prințului Carol, cu care s-a căsătorit la Odessa, în 1917, fără știrea lui Ferdinand, fiind determinat ulterior să divorțeze la presiunile guvernanților.

a fugit în străinătate cu Lupeasca¹²⁰ etc., etc., n-are nici o autoritate morală să dea directive de guvernare. Dacă s-ar ține în marginile unui monarh constituțional, ar domni liniștit, făcînd să se uite toate. Pe cînd așa... I se reproșează chiar de către dușmanii național-țărăniștilor că e ingrat cu cei ce l-au adus în țară și l-au făcut rege.

Dealtfel senzația de azi e retragerea lui Maniu din șefia partidului și din viața politică activă. Se zice că ar fi o demonstrație împotriva regelui. Se vorbesc multe: că întreg partidul îl va urma, transformîndu-se în partid republican, și cîte altele. Se va vedea ce va urma. În orice caz, a făcut o impresie colosală. Se zvonește că și Averescu¹²¹ se va retrage din aceleași motive. Duca rămîne într-o situație penibilă, servitorul lui Mavrodi, care îi face legătura cu regele. Mavrodi îl tratează ca pe un subaltern, îl cheamă la Teatru, iar cînd merge, îl cheamă pe scenă, între actori, și-l descălește și-i face observație și dojeni. Probabil că gestul lui Maniu va fi un îndemn și pentru ceilalți să se îmbătoșeze față cu regele.

Ce e și cum e, nu e bine. Să dea Dumnezeu să se îndrepte lucrurile. E o nesiguranță care paralizează toate rîvnele și toate energiile. Se zice că regele, odinioară, a fost împotriva formei monarhice. Să ferească Dumnezeu să nu ajungă el victima unor schimbări violente care ar primejdiu însăși țara.¹²²

Luni, 13 iulie 1931 [Valea Mare]

Vineri am fost la București, am făcut ultimele corecturi la *Metropole* și am dat bun de tipar. Corectura copertei mi se va trimite aci, s-o văd. La 25 cor. cartea va fi pe piață. Atunci voi mai merge pentru o zi, să trimit volumele necesare pentru publicitate.

Acuma m-am apucat să isprăvesc *Răscoala*. M-am sculat la miezul nopții și întîi am căutat să-mi împrăpățez amănuntele atmosferei. Voi reciti tot ce am scris și voi transcrie, cu modificările de rigoare.¹²³

Vineri, 24 iulie 1931 [Valea Mare]

Azi era să plec la București cu mașina, împreună cu Ressu, care se află aici cu familia de sîmbăta trecută. Mi se făgăduise de Kubesch¹²⁴ că

¹²⁰ Elena Lupescu; deși căsătorită cu un ofițer, acceptase să fugă în Italia cu prințul Carol.

¹²¹ Alexandru Averescu (1859—1938), mareșal și om politic. („Nu face politică, dar îi place să fie considerat ca un cap salvator și, prin diverse gesturi și vorbe, face propagandă, desigur foarte discretă, pentru popularitatea sa“ — va nota despre el L.R., la 27 ian. 1932.)

¹²² Nu va trece mult, și L.R. va cugeta cu mai multă limpezime asupra viitorului țării. Gravele contradicții ale capitalismului îi vor îndreptăți credința „într-o transformare socială profundă“ — după cum se exprimă în interviul luat de Al. Sahia (*De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu*, în *Vremea*, IV, nr. 212, 8 nov. 1931, p. 7, reproduc de noi la *Addenda*, p. 433).

¹²³ Referirea privește fragmentul de roman scris în 1927 (aflat astăzi la B.A.R., *Arb. L.R.*, I ms. 1 a, 136 file; *ibid.*, I ms. 1 c., 13 file — fragment reproduc de noi în *Opere*, vol. 8, p. 755—846).

¹²⁴ Din administrația „Cărți Românești“, specializat în calculația și urmărirea procesului poligrafic.

Metropolele vor fi mâine pe piață și trebuia să merg să mă ocup puțin de distribuirea ei mai ales la ziare și prieteni.¹²⁵ A plouat însă așa de tare toată noaptea, că am pregetat să plec, de teamă să nu fie prea defundată șoseaua. Dacă va fi vremea mai bună, voi pleca mâine sau eventual luni.

În așteptare, aici mă lupt mereu cu *Răscoala*. N-am mai scris însă nimic, ci am refăcut sau, mai exact, am reorganizat construcția, ca să fie mai legată.¹²⁶

Duminecă, 30 august 1931 [Valea Mare]

La 5 dim. sfîrșesc. O noapte bună, deși n-am făcut decît două pagini și ceva.¹²⁷ Dar a fost cu o bună dispoziție, cu antren, cu inimă. Sper că diseară voi avea complet capitolul întii. A mers destul de greu. Dealtfel totdeauna aici e greutatea cea mare, fiindcă aici se dobîndește ritmul întregului roman. Dacă aș putea face cîte trei capitole pe lună, tocmai bine aș isprăvi pe la Anul nou. N-ar fi nimic întîrzierea, deși încep să mă mîninge grijiile bănești, mai ales că a venit și măritișul Puicii.¹²⁸ Dar voi stărui din răsputeri să termin. Cînd voi fi singur aici, cu siguranță va fi și sporul mult mai mare.

Sîmbătă, 5 septembrie 1931 [Valea Mare]

Fanny a citit deunăzi capitolul I și firește e încîntată. O observație [a] ei totuși mi-a atras atenția asupra unui lucru mai important. Ea spune că poate e prea lungă revenirea lui Titu și noua lui întîlnire cu servitorul. Ca lungime, n-ar fi, dar este repetiție, negreșit. Pe urmă este altceva: poate că e prea vastă toată expoziția asta și romanul ar lua niște proporții excesive. Dacă primele două capitole ajung la o sută de pagini, înseamnă că romanul întreg ar ajunge la vreo șapte sute, ceea ce ar fi indigest. Deci mai multă economie și concentrare.

Scrisul merge potrivit. Numai liniște de aș avea mai multă. Cînd voi fi aici singur, cu siguranță voi avansa mult mai spornic.

Mîine plec la București, să fac rost de chiria pentru trecut și să mai văd de eventuale posibilități de trai.

¹²⁵ Volumul *Metropole* s-a tipărit în iul. 1931, cu următoarea dedicație: „Fetiței mele Puia, cea mai iubită! L.R.”.

¹²⁶ Travalul privește mai curînd planurile de creație, căci o nouă versiune va fi începută abia la 12 aug. 1931. (Vezi *Mersul scrisului la „Răscoala”, în Opere*, vol. 8, p. 691—692.)

¹²⁷ Între 12—30 aug. 1931 izbutise să scrie 44 file și 3 rînduri din noua versiune a romanului (*Ibid.*, p. 691).

¹²⁸ Nunta va avea loc în nov. 1931, Puia Rebreanu căsătorindu-se cu Radu Vasilescu (1906—1975), la data aceea sublocotenent de cavalerie. Era fiul lui Alexandru Vasilescu (colonel de stat-major la marele cartier — în timpul primului război mondial —, apoi comandant al Școlii de război) și al lui Mary Vasilescu, pe nume de fată Eliatte, decedată în 1909, cînd băiatul împlinise trei ani. (Tatăl moare în 1925.) Între timp, Rebrenii se vor muta în vila din Str. Take Ionescu nr. 12, domiciliu de scurtă durată din pricina chiriei exagerate. La căsătorie nași vor fi Iuliu Maniu și Elena Coșbuc, văduva poetului. (Pentru amănunte, vezi Puia-Florica Rebreanu, *Zilele care au plecat*, E.P.L., 1963, p. 276—282.)

Duminecă, 13 septembrie 1931 [Valea Mare]

De duminica trecută pînă aseară am fost în București și n-am însemnat nimica, deși luasem caietul. Trebuia să plătesc chiria trecută, scăzută încă în aprilie și pe care n-am avut cu ce o plăti. Fiindcă la „Cartea” am deja o datorie de aproape o jumătate de milion, m-am jenat să mai cer înainte bani pînă ce voi avea măcar o carte nouă. Din nenorocire, n-am putut termina *Metropole* decît prea tîrziu și nu s-a putut pune în vînzare. Acuma, că am și *Răscoala* spre sfîrșire, și mai ales că proprietarul poate să mă strîngă de gît, a trebuit să fac apel la editor. Am luat 50 000, iar încă pe atîta voi lua pe la 20 ale lunii. Editura, foarte amabilă, nu m-a refuzat niciodată, dar ar trebui să ajung și eu la un echilibru. Sper că în iarna asta, cu rețipăririle și cu *Răscoala*, să ajung la capăt. Firește, acuma vine o nouă avalanșă de cheltuială cu măritișul fetei. Nici nu știu de unde am să mai găsesc bani și pentru traiul de toate zilele și pentru înzestrarea ei măcar cu cele mai necesare.¹²⁹

În București, am reluat contactul cu oamenii. Sergiu Dan îmi spune că Romulus Dianu s-a pocăit, că Cezar Petrescu m-a laudat, și alte asemenea lucruri fără nici o importanță în fond, fiindcă e vorba de oameni fără caracter, cu Minulescu în cap, care nu știe cum să mă lingusească azi precum ieri n-a știut cum să mă murdărească mai rău.

Sîmbătă, 19 septembrie 1931 [Valea Mare]

Chiar acuma, dimineața, plec la București. De marți am fost singur aici, căci Fanny se dusese să pregătească logodna, care însă s-a amînat, fiindcă băiatul nu poate lipsi din manevre.

Vreau să notez însă visul ciudat de astă-noapte. M-am culcat la 9 aseară, ca să mă scol, ca de obicei, la 3 dim. Visam parcă eram într-o cameră simplă, culcat pe o canapea. În față, o fereastră prin care vedeam afară. Nu știu ce văzusem sau cu ce era în legătură, dar îmi amintesc că, așa culcat fiind, aveam inima foarte grea și amarită și-mi ziceam: Ce să faci, toate trebuie să se sfîrșească, și mai bine mai curînd decît mai tîrziu... Aveam un regret mare în suflet și o frică de moarte, pe care vream s-o ascund sub o mască de resemnare. La capul meu, lîngă canapea, era o masă cu sertarul întors spre mine. În vreme ce mă lamentam așa, am tras puțin afară sertarul, mi-am potrivit brațul pe marginea sertarului, ca și cînd aș fi pregătit o pernă, mi-am pus capul să mi-l odihnesc. Prin vis însă parcă visam toate astea, căci deodată văd-simt pe Fanny apropiindu-se de canapea, pe la spate, îmi puse mîinile amîndouă pe brațul meu stîng, zicînd: Ei, aide, Livișor, scoală-te! Iar eu am răspuns: Ce-i, ce-i? dar bosumflat. Vorbind acestea m-am trezit cu impresia clară că a fost realitatea, că am vorbit aievea și simțind încă atingerea lui Fanny și parcă auzindu-i glasul.

M-am uitat la ceas. Era 11,1/2. M-am întors pe cealaltă parte și am adormit din nou. Și iar un vis cu Fanny: parcă un popă, asemănător cu

¹²⁹ O precizare: avînd o stare materială foarte bună, dota prevăzută de regulamentele cazone va fi plătită de ginere.

popa din sat, îmi spunea că atunci nu-i rămîne decît s-o ia de nevastă pe Fanny, iar ea în schimb să-i îngrijească copiii. Eu eram indignat că-și permite să-mi spuie că va lua pe nevasta mea, și încă să-i îngrijească copiii!...

Joi, 24 septembrie 1931 [Valea Mare]

Sosesc acuma de la București, unde n-am făcut nimic. Nici măcar n-am putut ieși, fiindcă amînasem cu o zi înainte procesul cu Crainic, din cauză de boală. Am avut duminică la masă pe soții Linteș¹³⁰ și dr. Nanu. Toate preocupările privesc căsătoria Puiei. Logodna nu s-a putut face, pentru că băiatului n-a vrut colonelul să-i dea concediu. Stau foarte prost bănește. Încurcat la „Cartea [Românească]” cu peste jumătate milion, n-am nici speranța să mă înlesnesc curînd. Situația cărților de asemenea nu e strălucită; vînzarea cam stagnează; de la mai pînă acuma de-abia s-au vîndut din fiecare cîte-o sută de exemplare. Adevărat că atunci s-a trimis din oficiu tuturor librarilor și deci au fost toți aprovizionați. Dar speram să pot recupera ceva, ca să mă mai pot scădea. Nu știu ce Dumnezeu să mai fac. Și tot alergînd încoace-încolo, nici *Răscoala* nu progresa în deajuns.

Marti, 29 septembrie 1931 [Valea Mare]

Mîine plec la București. Am ridicat ieri 10 000 lei, cît mai aveam la Banca lui Coandă. Sărmana Fanny a rămas în București și fără bani, și fără lemne, și fără orice perspective. Trebuie să fi avut niște zile cumplite, mai ales cînd nunta Puicutei bate la ușă și noi sîntem fără un ban. Aș fi plecat chiar ieri sau azi, dar era imposibil să las aici toate de haram. Am cules jumătate din fructe, am făcut bulion, am vîndut niște pere, în sfîrșit, măcar ceva.

Firește, ocupațiile astea au mers în dauna scrisului. În cinci zile, mai nimic, deși sînt la un capitol agreabil și ușor de lucrat.¹³¹ Dar gîndurile-mi toate sînt la greutățile de trai. S-au îngrămădit toate tocmai cînd stau mai prost și fără perspective. Nici nu știu ce voi mai face. Mi-aș aduce toate lucrurile aci după căsătoria fetei, dar n-am unde le pune. Aș fi sperat să-mi fac o locuință mai bună aici, dar acuma sînt slabe speranțele. Cînd situația generală e așa de critică, cum să mai îmi fac iluzii?

De mîine va trebui să mă pun pe găsire bani cu orice chip pentru nuntă. Măcar de asta să scap, că pe urmă vom vedea ce va mai aduce ceasul.

Joi, 2 octombrie 1931 [Valea Mare]

Azi-noapte am sosit, și la amiazi plec înapoi la București. Am venit în realitate numai să dau rufe la spălat și să profit să mai culeg ceva din fructe pînă la amiazi.

Firește că am găsit acasă jale. De-abia cu mare chin a scos Fanny cîteva mii de lei de la Fessler, din care să aibă pentru cele strict necesare

¹³⁰ General Gheorghe Linteș și Irina, soția sa, vechi prieteni de familie, amintiți în corespondența de familie încă din anul 1918 (cf. *La lumina lămpii*).

¹³¹ În ziua de 28 sept. 1931, se pune capăt versiunii romanului din 1931. Greutățile materiale îl copleșesc. Citim în *Mersul scrisului la „Răscoala”*: „Luni 28.XI. [1931], de la ora 8,15' nimic pînă seara la 22—23 circa o pag.”

în casă. Lemne însă nu erau și frig era; căldură numai în camera Puicii. Pentru cheltuielile nunții, nimic. Negrea încercase în nenumărate locuri și pretutindeni a fost refuzat net.

Am fost eu la Aristide Blank și imediat mi-a dat 100 000 lei. A fost de-o amabilitate fără pereche.

Vineri, 9 octombrie 1931 [Valea Mare]

Iar am venit, cu mașina însă, să duc diverse lucruri la București și să văd ce mai e pe-aci, pe la Valea Mare. Am sosit aseară și voi pleca la amiazi.

Miercuri, 2 decembrie 1931 [București]¹³²

Tocmai voiam să notez începutul scrisului la un nou roman care să poată apărea înaintea *Răscoalei*. Din pricina nunții Puicutei și a răsturnărilor care s-au făcut cu ocazia asta în casă, n-am mai putut lucra nimica la *Răscoala*, și deci nu mai am nici o șansă s-o pot isprăvi pentru acest sezon.¹³³ Atunci m-am gîndit că poate aș putea pune la punct altă carte, mai puțin voluminoasă, care să iasă între Crăciun și Paști. Însemnările mele o intitulasem *Scara fericirii*. Fanny s-a ridicat împotriva titlului. Am găsit *Mojarul iluziilor*, care mi se pare destul de expresiv. Romanul însuși promite să fie interesant și semnificativ. Firește, însemnările vechi s-au răsturnat complet.¹³⁴ În loc de o construcție în scară, cam didactică, cum o văzusem odinioară, vreau ceva simfonic, cu acțiune multiplă, cu progrese simultane. O eroină albă, suflet de ofrandă pură, Liliana, trebuie să domine discret tot, să înobileze și să înalțe lumea mărunță, meschină, în care trăiește și suferă și speră. Un erou vreau să-l îmbrac în figura și caracterul lui Romulus Dianu, dîndu-i cît mai multe trăsături reale, fără însă a urmări o copie, căci înainte de toate trebuie să fie cum cere romanul meu. De asemenea, Nichifor Crainic, Șeicaru și Ionel Dimitrescu, în siluete asemănătoare și potrivite situațiilor. Pe Șeicaru mai ales nu vreau să-l exploatez, ca să-mi rămîie pentru *Gorila*. Am atît de frămîntat în suflet întreg materialul, că am impresia că aș putea scrie cartea întreaga într-o săptămîna dacă aș avea liniștea necesară.¹³⁵

Din nenorocire liniștea asta n-o am din pricina hărțuierilor materiale care mă sufocă. Toată ziua am pe cap creditorii peste creditorii, și perspective

¹³² Între 9 oct. — 2 dec. 1931, lipsesc notații în *Jurnal*. Gîndurile și preocupările autorului din acest interval transpar în interviurile luate de Al. Sahia, *De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu*, în *Vremea*, IV, nr. 212, 8 nov. 1931, p. 7 (reprodus în *Addenda*, p. 433—435), și Miron Grindea, *Interviu cu dl. Liviu Rebreanu*, în *Lupta*, X, nr. 3004, 11 nov. 1931, p. 2 (vezi *Addenda*, p. 436—439).

¹³³ Căsătoria civilă avusese loc la 25 oct. 1931, iar cea religioasă, la 26 oct. 1931.

¹³⁴ Publicate și comentate de noi în aparatul critic al romanului *Jar* (*Opere*, vol. 5), precum și în capitolul *Confluențe* (*Ibid.*, vol. 9).

¹³⁵ Cu titlul generic *Un sfert de oră cu scriitorii*, *Rampa*, XV, nr. 4182, 25 dec. 1931, p. 9, prezintă, între altele, discuția cu L.R., care se referă și la noua lui carte. (Vezi *Addenda*, p. 441—442.)

de venituri de nicăiri. Iar pe deasupra acum aflu de la dr. Graur¹³⁶ că procesul meu cu Nichifor Crainic, pentru care eu promisem citație la 14 decembrie, a fost azi și am fost condamnat în lipsă. N-ar fi nimic, fiindcă desigur e la mijloc o murdărie țigănească crainiceană, dar cu siguranță că unele ziare prietene vor profita să mă mai murdărească nițel pînă la clarificarea cazului. În orice caz, plictiseli neroade care nu mă lasă să pot face ceea ce aș dori, să-mi descarc sufletul. Și cu toate astea, trebuie!

Vineri, 4 decembrie 1931 [București]

Cum să scrii romane cînd toată vremea ești frămîntat de grijile cele mai materiale și mai vulgare? Mi-e imposibil să mă concentrez asupra subiectului meu transcendent, ca să zic așa, dacă veșnic trebuie să mă gîndesc la datorii și necazuri mărunte, istovitoare de energie și tulburătoare de orice liniște sufletească. Impozite mai am peste 30 000 lei și mereu mă amenință cu baterea tobei; proces pentru șofer¹³⁷; proces cu Crainic; datorie la țara vierului pe atîtea luni în urmă; datorie de 50 000 lei la Banca Populară din Pitești pe vie; datorie de 100 000 lei la Blank; datorie de 30 000 lei la Banca lui Penescu — toate astea cu scadențe apropiate... Și nici o perspectivă de vreun venit sigur, căci și la „Cartea Românească” am un avans de peste 500 000 lei. De unde să cîștigi ceva cu scrisul? Și nici măcar lemne nu sînt în casă decît pentru cîteva zile!

Sînt într-o stare de deprimare sufletească ucigătoare de orice inițiativă și cu atît mai mult de orice inspirație. Cum să scriu în astfel de împrejurări?

Luni, 7 decembrie 1931 [București]

Aproape toate însemnările sînt făcute în clipe de amărăciune. Poate că e și natural. Cînd ești prea fericit sau chiar numai mulțumit, nu simți nevoie de spovedanii.

Ieri am ținut o scurtă conferință la cercul studenților sibieni.¹³⁸ Și am început săptămîna cu speranțe mai bune parcă. Credeam că vine Ionel¹³⁹

¹³⁶ Grigore Graur, medic balneolog, publicist și deputat. La B.A.R. se află scrisorile lui către L.R. (*Coresp.*, nr. 143 120—143 121, datată 1938), prin care se angajează, din Karlsbad, să pregătească tratamentul Puiei.

¹³⁷ Intentat proprietarului mașinii, în urma accidentării unei femei, de către șoferul Vasile Cărbune (accident soldat, luni în șir, cu plata cheltuielilor medicale).

¹³⁸ S-ar mai fi convenit amintite și răspunsurile la două anchete din presă: *Suntem sau nu o colonie a culturii franceze?*, în *Vremea*, IV, nr. 216, 6 dec. 1931, p. 6 (reprodus în *Addenda*, p. 439—441), și *În ce cred*, în *Adevărul literar și artistic* (seria a II-a), X, nr. 574, 6 dec. 1931, p. 3—4, profesiune de credință teistă, din care reținem: „Credința în Dumnezeu mă face să cred în om și în viață. Mi-e drag omul și cred în bunătatea lui primordială oricît întîmplările vieții de toate zilele ar părea să demonstreze contrarul. Un grăunte de bunătate pură se găsește permanent în sufletul fiecărui om, al celui mai ticălos, ca și al celui mai virtuos. Acest grăunte minunat e comoara divină a pămîntului, nădejdea viitorului și cheagul adevăratei civilizații care va să vie. Poate că asprele zvîrcoliri de azi ale omenirii sînt durerile de naștere ale unei lumi noi, în a cărei venire eu cred cu patimă, lumea clădită de bunătatea omului care va înstăpîni mai multă bucurie și mai puțină suferință pentru toți oamenii deopotrivă, care va înfrumuseța viața cu farmecul deplinei solidarități umane.” Mai departe, despre dragostea de viață și rosturile artei.

¹³⁹ Ionel Rădulescu.

să-mi aducă cîteva bani p[entru] reparația mașinii de la tamponare. N-a venit.

Azi am făcut un demers aproape desperat. Am chemat pe Vlădoianu și i-am cerut 30 000 lei împrumut pînă după Crăciun. Mi-a făgăduit răspuns mîine. Fanny zice că n-are speranțe și nu crede într-un răspuns favorabil. Mai am mîine un ultim demers, o ultimă încercare — dacă nici aceea nu se realizează, nu mai vād nici o ieșire.

Marti, 15 decembrie 1931 [București]

Am mai scris cîte puțin la *Mojarul iluziilor*, dar prea puțin.¹⁴⁰ N-am răgaz adevărat. Sînt întîi grijile materiale de care nu mă pot dezbara. Nu găsesc măcar atîția bani ca să pot amîna toate mărunțișurile, să ajung la un normal. Ieri procesul cu Crainic, amînat la 14 martie; azi, cel cu chiria — nu-i știu încă rezultatul, căci Barasch nu m-a chemat. Pe urmă participările mondene, ca să zic așa, care-mi cer discursuri și pierdere de vreme. Vinerea trecută a trebuit să țin o cuvîntare la Ateneu pentru Enescu, sărbătorit de primărie¹⁴¹; să scriu un articol pentru *Rampa* despre Goga¹⁴², iar duminică am avut o recepție la S.S.R. în cinstea lui Goga¹⁴³. Discursul meu de-aici a făcut mare impresie. Azi a trebuit să particip la o masă, tot pentru Goga, la „Casa Femeiei”.

Acuma sper să pot pleca la țară zilele acestea și măcar acolo să încep a scrie mai serios. Să notez un gînd pe care-l frămînt: a scoate din trei în trei luni, sub formă de carte de 8—10 coale, un fel de jurnal al meu, în care să public cîte-o nuvelă sau fragment de roman, amintiri, însemnări de jurnal intim, amănunte autobiografice, preocupări, lecturi, efemeride etc. Ar putea fi ceva interesant, numai să-i găsesc un titlu potrivit. Mă gîndesc s-o fac eventual în editura *Adevărului*, care ar putea lansa mai bine asemenea lucru.¹⁴⁴

¹⁴⁰ În presă, de ochii lumii, nu va lăsa să se întrevadă adevărata stare de lucruri. (Cf. interviul publicat în *Rampa*, XV, nr. 4182, 25 dec. 1931, p. 2).

¹⁴¹ În *Cuvîntul*, VIII, nr. 2387, 11 dec. 1931, p. 2, cu titlul *Sărbătorirea lui Enescu*, o informație suplimentară: „Mîine, vineri, cu prilejul ultimului concert popular al lui George Enescu, Uniunea intelectuală română îi va oferi o plăchetă-triptic, executată în bronz, cu efigia maestrului, de către d-na Militza Pătrașcu”. Nimic despre cuvîntarea lui L.R. Sărbătorirea oficială a avut loc duminică 13 dec. la Ateneul Român, unde au vorbit Dem Dobrescu, primarul general al Capitalei, Alexandrina Cantacuzino, Nona Ottescu ș.a. nementionîndu-se, iarăși, prezența scriitorului nostru (cf. *Cuvîntul*, VIII, nr. 2389, 14 dec. 1931, p. 3).

¹⁴² Articolul, intitulat *Octavian Goga sau Poetul*, apare în *Rampa*, XIV, nr. 4173, 14 dec. 1931, p. 1 (număr omagial, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de către Goga, la care își mai dau concursul M. Sadoveanu, dr. N. Lupu, N. Crainic, I. Massoff, C. Nottara, I. Bianu, I. Minulescu, Gh. Brăescu, E. Lovinescu, C. Theodorian, R. Bulfinski și Camil Petrescu). Articolul generos, care nu lasă să se întrevadă raporturile înghețate dintre cei doi scriitori ardeleni („Poezie curată, viguroasă, cu o aromă specială. Poezie fără etichetă circumstanțială. Poezie pentru totdeauna” etc.).

¹⁴³ Consultă *Sărbătorirea d-lui Octavian Goga la „Societatea Scriitorilor”*. *Cuvîntările. Răspunsul d-lui Goga*, în *Rampa*, XIV, nr. 4174, 16 dec. 1931, p. 4. Au vorbit. L.R., I. Minulescu, Constanța Hodoș și I. Pillat.

¹⁴⁴ Multe din sumarele publicate de noi la sfîrșitul *Spovedaniilor* (vezi *Addenda*, p. 327—329) mărturisesc această intenție, din păcate prea mult grevată de improvizatie, de spaima greutăților materiale.

Alta. De vreo lună jumătate, Victor Fodor¹⁴⁵ împreună cu mai mulți intelectuali ardeleni mi-au propus președinția unei asociații ardeleni cu președinția de onoare a lui Maniu. Aseară a fost la mine o adunare de vreo douăzeci persoane, în care s-au pus bazele asociației, urmînd să se redacteze statutele poate chiar în cursul săptămîinii.¹⁴⁶

Duminică, 20 decembrie 1931, Valea Mare

La 11 am sosit aci cu mașina, pentru sărbători. Sper că am găsit titlul ce-mi trebuia pentru jurnalul public pe care vreau să-l scot curînd: *Spovedanii*. Dacă aș putea să mă întorc la București cu cartea întîia gata, bine ar fi!

Camil Baltazar mi-a bătut capul ieri să scot o revistă cu el. Îmi pare rău, dar de ce să risc eu și bani și altele ca să servesc pe alții. Am făcut-o destul și am cules numai nerecunoștință. Mai bine *Spovedanii*, în care voi vorbi numai eu, despre ce vreau și fără riscuri materiale cel puțin, dealtfel și imposibile de înfrunțat în actualele împrejurări.

Marti, 29 decembrie 1931 — Valea Mare

Sînt singur. Fanny a plecat azi dimineață la București, cu mașina, împreună cu Puia și Radu. Plecarea [lui] Fanny devenise inutilă în urma telegramii primită chiar în clipa plecării. Copiii sosiseră aci tocmai în ajunul Crăciunului.

Mereu cele materiale, mereu datoriile multe, mai mărunte și mai mari, și lipsa de perspective pentru plata lor și chiar pentru asigurarea existenței de toate zilele. Din pricina asta nici nu pot să scriu. E altceva cînd ai puțin, oricît de puțin, și cînd ai numai pasiv.

Aș vrea să pornesc *Spovedaniile*, care poate m-ar echilibra nițel.¹⁴⁷ Dacă n-aș avea chiria prea mare, tot parcă...

Miercuri, 30 decembrie 1931 [Valea Mare]

Am citit mereu și acuma aștept pe Fanny. Ehrenburg¹⁴⁸ m-a interesat mai mult pentru lumea pe care o zugrăvește. Are o dialectică ciudată, iudaică. Și un ritm anume, viu, sacadat, care desigur vrea să fie ritmul lumii noi. O simt și eu lumea nouă. Vine. Nu e gata. E încă în aer sau în măruntaiele pămîntului. Se pregătește. Poate să sosească mîine sau peste un secol,

¹⁴⁵ Victor Fodor, avocat.

¹⁴⁶ Asociația, „bloc al ardelenilor din București“, după cum va fi caracterizată de L.R. în același *Jurnal* (9 mart. 1932), nu-și găsește expresia juridică, în pofida repetatelor reveniri ale „neobositului Fodor“ (6 mai 1932). La sfîrșitul lui 1931, o altă organizație îi acordă un titlu nou: *Scriitorul Liviu Rebreanu, președinte de onoare al Academiei Latine* (cf. *Drumul nou*, I, nr. 166, 4 dec. 1931, p. 2).

¹⁴⁷ Situația se agravase și prin faptul că, spre deosebire de anii anteriori, în 1931 nu se repărise nici o operă a lui L.R., în țară și străinătate, în pofida declarațiilor sale (vezi Victor Milorian, *De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu, președintele S.S.R. și poate autorul cel mai tradus în limbile streine*, în *Gazeta Transilvaniei*, XCIV, nr. 41, 19 apr. 1931, p. 2, interviu reproduc de noi la *Addenda*, p. 427-429).

¹⁴⁸ Ilya Grigorievici Ehrenburg (1891-1967), prozator și ziarist sovietic.

două, mai multe. Lumea noastră, cea în care ne-am născut noi, cei de azi, se duce iremediabil. Îi auzi parcă trosnind crăpăturile anunțatoare de prăbușire. Sufletul omului însuși se zbuciumă îngrozit de necunoscutul ce-l presimte... Poate că lumea nouă se pregătește chiar în Rusia sau poate în alt colț al pămîntului. Dealtfel ce contează cîteva secole în viața bieteii omeniri? Dar apoi în viața Pămîntului? Peste zece mii de ani ce va fi viața omului? Va mai fi omul om în sensul de azi? Și doar zece mii de ani e o clipă în zecile de milioane de ani ce-i sînt rezervați planetei noastre. Toate fanteziile de viitor ale omului de azi îmbrățișează cel mult cîteva mii de ani. Cît de mici sîntem în realitate. Chiar așa, peste cîteva mii de ani omul poate fi schimbat și fiziologic. Omul poate produce pe supraom, care va stăpîni tot, care va circula printre astre, într-adevăr nemuritor... Pentru ce omul de peste un milion de ani n-ar ajunge să fi rezolvat marile taine ale vieții și morții, să fi devenit omul sinteză, fără sex, fără hrană, fără moarte? Să ajungă creatorul însuși?

Și totuși azi inima noastră e atît de plăpîndă, aspirațiile noastre atît de mărunte. Într-adevăr, viermi sîntem încă. O cale atît de imensă va mai parcurge sufletul omului pînă se va curăți de toată zgura de noroi ce-i apasă aripile.

Cînd stau aici, meditănd, simt deodată cîte-o strîngere de inimă stranie. Sînt totdeauna grijile mici ale vieții materiale care-și reclamă întîietatea. Sufletul ar vrea să zboare, să cuprindă infinitul, să pătrundă tainele cele mari, și inima te smulge brusc din căile înaripate, te aruncă în noroi! Chirie, mîncare, datorii, obligații...

Vineri, 1 ianuarie 1932 [Valea Mare]

Alt An nou ! Măcar de-ar fi mai bun !... Despre cel trecut numai bine n-aș putea spune. Incolor, inodor, idiot. Nici măcar de scris n-am putut scrie mai nimic. Poate dacă nu intervenea nunta Puicii aș fi sfârșit *Răscoala*. Așa, am rămas cu ea în pană și cu *Mojarul* de-abia început, încît trebuie să pun speranțe momentane în *Spovedanii*. Incolo, nici atîta. Multe datorii și puține nădejdi împlinite...

Nici în 1932 nu intru cu pretenții exagerate. Aș fi mulțumit să mă echilibrez bănește și să termin, firește, pe lângă *Spovedanii*, *Răscoala* și *Morajul iluziilor*.

Aș mai vrea să pot fi atît de hotărît ca să scriu în fiecare zi, orice s-ar întîmpla, dar absolut orice, măcar cîte o singură pagină din *Spovedanii* și cîte una din vreun roman. Să vedem chiar cu începere de azi !

Revelionul l-am făcut aici împreună cu copiii, care s-au întors înapoi, fiindcă n-au găsit bani pentru Sinaia, apoi cu Sorbii și Maca¹. Am stat pînă pe la trei după miezul nopții, iar eu pe urmă am mai citit, încît m-am culcat tocmai la 6 dim. Ceea ce nu m-a împiedecat să mă scol pe la 11, adică să mă trezesc.

N-am ieșit nicăiri, nici n-am primit pe nimeni. Lăutarii din sat au venit să ne cînte.

Sîmbătă, 2 ianuarie 1932 [Valea Mare]

Am scris azi-noapte, cf. programului, din *Mojarul iluziilor* ceva.

¹ Maca (sau Ţica), pe adevăratul ei nume Alexandrina Rădulescu, mama lui Fanny Rebreanu. Se trăgea dintr-o familie înstărită (Vlădescu), fiind, la vremea ei, o femeie instruită (colegă de liceu cu Maica Smara). Era nepoata mitropolitului Nifon (1797—1875), ceea ce explică ajutorul pe care strănepoții acestuia îl vor primi din partea așezămintelor bisericesti. În clasa a V-a, s-a căsătorit cu Iancu Rădulescu, avocat, aducînd pe lume cinci copii: doi băieți — Ion și Dumitru —, precum și trei fete — Alexandrina (Didina), Ștefana (Fanny), și Maria (Marioara). Soțul ei fusese și deputat, făcînd politică conservatoare, alături de Petre Carp. Tot el stăpînise cîndva o moșie în Budeasa (jud. Argeș), care se fărîmîtează după moartea sa (intervenită în urma unui accident). De aici starea de „boieri scăpătați” a unor urmași. „Maca” revine adesea și în corespondența de familie (vezi *La lumina lămpii*).

S-a tăiat azi al doilea porc-purcel de la Marioara². Lache³ a fost uci-gașul. Toată noaptea a nins; și ziua. Zăpada e abundentă; nu știu de va dăinui. E foarte frumos peisajul. Radu-Puia somn, iar pe seară o partidă de sanie. Seara, radio pînă la 24,1/2. În familie. Citesc *Manhattan-Transfery*⁴ început azi.

Duminecă, 3 ianuarie 1932 [Valea Mare]

La 5,1/2 d.a., cu rapidul, Puia-Radu au plecat la București, însoțiți de noi pînă la gara Pitești, unde ne-am întîlnit cu d-na Grigoriu⁵ și fiică-sa Tanți⁶, plus o d-ră Gica sau așa ceva. Ne-am oprit la Sorbii pînă la 8 seara; ei sînt siguri că vor vinde curînd Gălășeștii unuia care a cumpărat acolo mult pămînt și are nevoie de conac⁷. Acolo [a] venit și Lina lui Ionel⁸, căruia i-am cerut să-mi comunice grabnic ce s-a făcut cu despăgubirea pentru tamponarea mașinii mele de către autobuzul din Pitești, deunăzi. A venit soldatul lui Radu.

N-am luat masa seara. Planuri cu Fanny despre echilibrarea financiară. Dacă luăm de la Mănescu⁹, atunci lichidăm toate datoriile mici, plus chiria pe trecut. Cîștig astfel un timp pentru a scoate *Spovedanii* și alte volume care să mă limpezească la „C.[arta] R.[omânească]”. Prin mutare la primăvară facem o mare economie la chirie, apoi toată întreținerea casei revine mult mai ieftin; cu vreo 300 000 lei anual am putea ieși bine. Ceea ce n-ar fi imposibil.

În clipa cînd să umplu acest stilou, mi-a scăpat o sticlută cu cerneală și m-am umplut pe mine și biuroul.

² Marioara Sorbul (1891—1957), sora lui Fanny; era profesoară de „mode și flori”, fiind specializată la Paris, unde fusese pe cheltuiala Seminarului Nifon. Era căsătorită cu dramaturgul Mihail Sorbul, veche cunoștință a lui L.R., amicitia lor fiind ulterior întărită prin relații de familie (consultă și vol. *La lumina lămpii*). O curiozitate: în onomastica creației rebreniene, numele Marioarei Rădulescu apare în varianta romanului *Răscoala*, abandonată în 1927. (Elevă la o școală profesională și stînd în gazdă pe Grivița la un oarecare Gavriș, în realitate Gavriluș, fata se număra printre „victimele” lui Titu Herdelea; consultă L.R., *Opere*, vol. 8, p. 727—730, în versiunea definitivă a romanului L.R. îi va schimba numele: Niculina.)

³ Lache, grădinar la Valea Mare, al cărui nume revine cu osebire în „Jurnalele de la vie”. Fugitiv, numele îi apare și în scrisori (vezi *La lumina lămpii*).

⁴ *Manhattan Transfert*, roman de John Dos Passos (1896—1970), scriitor american.

⁵ Eugenia Grigoriu, prietenă de familie (era căsătorită cu Constantin Grigoriu, proprietarul unei mari tăbăcării, un mare admirator al scriitorului; vezi vol. *La lumina lămpii*).

⁶ Constanța Grigoriu, sculptoriță (căsătorită cu Dimitrie Buzdugan, fiul regentului).

⁷ În apropiere de Pitești — oraș în care sora lui Fanny era directoare de școală —, Sorbii aveau o casă de odihnă, la Gălășești, casă modestă, nicidecum „conac”. Gospodăria va rămîne multă vreme în posesia familiei, fiind înstrăinată tîrziu, după încetarea din viață a Mariei Sorbul.

⁸ Lina și Ionel Rădulescu, cumnați. Ca și Ionel, Lina revine adesea în însemnările scriitorului, îndeosebi în „Jurnalul de la vie”, precum și în scrisorile de familie (vezi L.R., *La lumina lămpii*). Era a treia soție a lui Ionel Rădulescu, mai vîrstnică decît el, dar și mai bogată, scutindu-și soțul să practice avocatura, profesie abandonată fără regrete, pentru politică și o viață fără griji.

⁹ În documentarul existent, numele acestuia revine adesea în contexte privind organizarea (exploatarea) rețelei de cinematografe.

Socotim să plecăm la București duminică. Deocamdată însă eu mă duc să încasez mia de la Radio, fiindcă sîntem complect lefteri.

Luni, 4 ianuarie 1932 [Valea Mare]

Am fost la București: plecat la 14 h.2' am sosit la 17,20'. Acasă am găsit pe Puia în curs de pedicură; apoi a venit Radu. O cafea și am șters-o. La Radio a trebuit să stau cîteva minute pînă a ieșit Maurer din orchestră, am stat de vorbă cu Maniu¹⁰ și spicherița. Cu mașina la „C.[arta] R.[omânească]”, unde mi-am luat ultimele jurnale și apoi la gară. La 19,25 am pornit înapoi și am sosit la Pitești la 21,45. Mașina nu mă aștepta. M-am indignat foc. Am luat o trăsură.

Miercuri, 6 ianuarie 1932 [Valea Mare]

De azi-noapte, de la miezul nopții, Fanny a avut o criză de ficat care a durat fără pauze pînă la 10 dimneța, cînd am mers la Sorbii, unde dr. Tițescu¹¹ i-a făcut o injecție cu morfina. N-am dormit mai deloc.

Joi, 7 ianuarie 1932 [Valea Mare]

Boala [lui] Fanny a continuat azi: fără criză violente, dar a trebuit să stea în pat toată ziua, iar seara i s-a înrăutățit starea, a avut și puțină temperatură. Sorbii au venit după-amiazi să ne ia la Ionel; ziua lui. Firește, zadarnic. Marioara s-a dus cu mașina mea la Pitești, a cumpărat portocale pentru Fanny și mi-a adus acumulatorul-radio care a fost la încărcat. Am scos șuncile din saramură și le-am pus la zbcit... Încolo nimic, decît meditare și planuri de scris...

Vineri, 8 ianuarie 1932 [Valea Mare]

Fanny a vrut să vină aci dr. Tițescu. L-am adus. Nu e nimic deosebit, dar ea e prea nervoasă. I-a mai prescris niște medicamente și astfel s-a potolit... Am pus noul rînd de șunci la saramură. Cîrnații la fum. Lache a topit a doua untură. Fanny a îngrijit de merindele pentru tinerii însurați; soldatul va pleca mîine. Seara a venit Ionel cu Lina; ne-au adus o mie din datorie. Apoi Sorbii. Am stat pînă la miezul nopții de vorbă. Și eu citesc pe Jeans¹², cu astronomia lui prea interesantă. Puțin.

¹⁰ Adrian Maniu.

¹¹ Vasile Tițescu, medic din Pitești; numele lui revine adesea în documentarul existent (în special în „Jurnalul de la vie”). Aflat în apropierea Văii Mari, era adesea consultat, mai ales de către L.R., a cărui boală pulmonară a urmărit-o pînă la tragicul sfîrșit din 1 sept. 1944 (vezi articolul său *Intr-un amurg de august la Casa memorială Liviu Rebreanu*, din vol. *Tribuna școlii argeșene*, 1971, p. 15—18).

¹² Sir James Hopwood Jeans (1877—1946), fizician și astronom englez; citindu-i cartea (*The Universe around us*), L.R. notează în *Spovedanii*: „Jeans este partizanul unei alte teorii a nașterii sistemului nostru planetar, decît cea cu care ne-am obișnuit, al lui Kant-Laplace [...]. Pămîntul redevine centrul Universului și mai ales omul, în care conștiința vieții devine plauzibilă. Oare perspectiva aceasta nu deschide omului un viitor pe care încă nici un romancier nu l-a închipuit?” (Vezi însemnările intitulate *Utopii*, în *Spovedaniile* reproduce de noi la *Addenda*, p. 323—324.)

Sîmbătă, 9 ianuarie 1932 [Valea Mare]

Și ziua de azi a trecut fără nici un fel de muncă serioasă. Fanny e într-o convalescență mai aproape de boală decît de sănătate. Poate și din pricina asta nu sînt capabil de nimic. Era vorba să călătorească mîine cu trenul; acuma nu mai vrea, din economie. Spre seară i-a fost mai rău. Și nu vrea să urmeze prescripțiile medicului.

Mîine dimineață plecăm la București cu mașina. Poate acolo să fiu mai inspirat, adică mai harnic. Ducesc destule merinde.

București, duminică, 10 ianuarie 1932

Am plecat la 10 dim. din Valea Mare și am sosit aci la 1 d.a. Am venit domol și bine, și Fanny a suportat perfect călătoria cu mașina. Acasă, toate bine. Primul telefon de la Camil Petrescu, care-și anunță vizita pentru mîine după-masă. O telegramă de aminare de la Mănescu. Și încolo nimic. Seara am răspuns la felicitările primite. Începe alt capitol de zbcium: polițe, datorii. Numai scrisul de-ar merge. Voi vedea cum mă voi organiza de mîine!

Luni, 11 ianuarie 1932 [București]

Din program am aplicat deocamdată o oră de plimbare pe jos. Am întîlnit pe Medrea, care mi-a vorbit despre monumentul funerar al lui Gîrleanu pe care-l are gata; îmi cere restul din onorariu; îi făgăduiesc îndată ce vom avea bani la S.S.R. Apoi pe prof. Georgescu¹³, fost secretar al „Astrei”, bolnav, după operație de hernie. Îmi spune că împreună cu prof. Frollo¹⁴ și Rașcu¹⁵ vrea să scoată o revistă *Credința*, de cultură religioasă catolică, ceva de contrabalansare a *Gîndirii*. Îmi cere colaborarea. Promit, sfătuindu-l să o facă mai mult literară decît religioasă dacă vrea să reușească.

După-amiazi am primit pe Mănescu, care vrea să intervin la Finanțe pentru cinematograful S.S.R. Brașov. Apoi Camil Petrescu, cu care am stat mai îndelung. Mi-a adus *Danton*¹⁶ și *Transcendentalia*¹⁷. Revine cu propuneri pentru o revistă lunară.

Să vorbească cu Tzigara¹⁸ pentru preluarea *Convorbirilor literare*¹⁹. Despre alegerile viitoare la S.S.R. Prezența lui Goga ar fi bună, dar să rămîn și eu în comitet. Astfel s-ar evita chiar candidatura lui Crainic. Ar

¹³ Ioan Georgescu, preot, profesor și publicist. Pînă la Unire, a fost profesor în Beiuș, mai tîrziu la Constanța. Între publicațiile sale, aflăm și cîteva broșuri despre activitatea A.S.T.R.A.-ei, precum și despre biserica „unită”. A colaborat susținut la *Analele Dobrogei* din Constanța și la *Vestitorul* din Oradea, întreținînd o corespondență cu L.R., între 1923—1925, pentru obținerea unor colaborări (vezi B.A.R., nr. 143 025—143 029, 143 039—143 041).

¹⁴ Hildebrand Frollo (1878—1923), profesor și poet.

¹⁵ I. M. Rașcu (1890—1971), profesor și poet.

¹⁶ *Danton*, piesă de teatru, tipărită în 1930.

¹⁷ *Transcendentalia*, plachetă de versuri, publicată în 1931.

¹⁸ Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872—1952), profesor universitar de istoria artelor.

¹⁹ Nu va prelua nimic. După Unire și pînă în 1939, revista *Convorbiri literare* va fi sub conducerea lui Al. Tzigara-Samurcaș, după care va fi condusă de I. E. Torouțiu (1888—1953).

avea un comitet fără Corneliu Moldovanu, Minulescu, Caton, Romulus Voinescu etc. Cu tineri. El să fie vicepreședintele. Îmi spune că Crainic a găsit pe cineva care-i pune la dispoziție șapte milioane pentru a scoate ziar, că Gregorian, înjurându-mă pe mine, s-a apropiat de *Universul*, pe urma căruia a făcut afaceri de 200 000 lei.

M-am dus la „Cartea Românească”, de unde am luat 10 000 lei și am aranjat să tipăresc *Trei nuvele* într-o ediție nouă²⁰. Am venit cu Toneghin²¹ pînă la Ressu, unde am găsit și pe doamna Măciucescu. Sereda a sosit după-amiazi de la Pitești...

Marti, 12 ianuarie 1932 [București]

M-a sculat Mănescu-Schiller, cu care am mers întâi la „Educație” pentru cinema Arad S.S.R. N-am găsit nici Bucuța, nici Vlădoianu. Întîlnind pe Mugur, am stat de vorbă îndelung. I-am spus de *Sposedanii*, care i se pare idee fecundă; mi-a făcut lauda pentru *Metropole*. A intervenit prof. Otetelișanu²², directorul Meteorologiei. L-am întrebat cum aș putea petrece o seară la Institutul Astronomic. Să mă adresez subdirectorului Dumitrescu²³, foarte capabil și de treabă. Voi face-o... Apoi a venit Vlădoianu, cu care am vorbit diverse și care a primit să meargă la Arad. Nesosind Bucuța, am trecut la Finanțe, pentru cinema Brașov S.S.R. Riga fiind avansat, am dat peste un alt funcționar cunoscut, care mi-a promis să rezolve pînă miine.

M-a căutat la telefon ieri Caton, azi Făgețel, Hîrjeu²⁴, Corneliu Moldovanu, care vrea să se întîlnească pentru polița și convorbiri la S.S.R. I-am dat rendez-vous miine la „Corso”. Îmi spune c-a sfîrșit un roman. Hîrjeu se interesează de primirea lui în S.S.R.

Pe la 6 d.a. am fost la filmul *Inspirații*, cu Greta Garbo²⁵; prost, dar ea bună și pe-alocuri strălucitoare. Apoi la masă la Ressu, unde a venit după masă d-na Măciucescu cu fiul ei. Discuție despre mașinism.

Miercuri, 13 ianuarie 1932 [București]

Întîlnire cu Corneliu Moldovanu la „Corso”. Îndată a venit Ion Barbu numai să mă salute, fiindcă nu mă văzuse de mult. Corneliu, în afară de polița lui, m-a întreținut despre noul lui roman, care ar fi să se numească *Căteana*, dar va avea ca titlu un nume de cîine încă nefixat; despre cum să-mi completez eu casa de la vie și cum să primesc împrumutul ce mi-l oferă un prieten; despre S.S.R. — el ar vrea adunarea să fie prima con-

²⁰ Tipărit inițial cu titlul *Trei nuvele* (1924), volumul va fi reluat de „Cartea Românească” în 1932 și intitulat *Îțic Ștrul, dezertor*. La reeditare se vor adăuga 30 gravuri în lemn de Paul Konrad Hönich.

²¹ Menny Toneghin, editor și prozator, angajat al Editurii „Cartea Românească”.

²² Enric Otetelișanu, conferențiar de meteorologie și climatologie la Institutul Politehnic. La B.A.R. se află două scrisori ale sale transmise lui L.R. în 1942 (*Coresp.*, nr. 144 043—144 044).

²³ Gheorghe Demetrescu (1885—1969), astronom și seismolog.

²⁴ N. N. Hîrjeu, publicist; veche cunoștință a Rebrenilor (la B.A.R. se află o epistolă a sa trimisă scriitorului în anul 1915; vezi *Coresp.*, nr. 143 228).

²⁵ Greta Garbo (pseudonimul Gretei Lovisa Gustafsson), actriță de cinema suedeză, stabilită în S.U.A.

vocare la 29 ianuarie și ședința la începutul lui februarie; eu o doresc puțin mai tîrziu; că lui mai mulți i-au oferit să ia președinția și că el ar lua-o acum, fiind rămas cam în vînt, avînd un program precis: începerea clădirii casei S.S.R., editura de stat și nu mai știu ce...

Din nou la „Educație”, unde iar n-am găsit pe Bucuța; apoi la Finanțe. Așteptînd, am întîlnit pe Tanți Bogdan²⁶, care, la repezeală, mi-a spus că Mavrodi ținea mult la ea, o chema mereu, iar apoi brusc, în urma intervenției Miței Filotti, s-a răcit, rămînînd însă corect. N-am mai așteptat pe Mănescu, care întîrzia prea mult. Am venit acasă.

După-amiazi a fost Mărioara lui Paul²⁷ pentru frîngerea turtei fetiței ei. Am plecat cu mașina la „Cartea Românească” să-mi vad socotelile. Am un debit de lei 555 750. De-aici se va scade îndată onorariul pentru *Metropole* și *Apostolii*, circa 120 000 lei²⁸. Apoi circa 110 000 lei pentru noua ediție din *Pădurea*, care se află aproape tipărită. Apoi, circa 65 000 lei pentru *Îțic Ștrul*, care trebuie să se pună subț tipar, plus vreo 80 000 lei pentru *Ciuleandra*, care în vreo două luni de asemenea trebuie retipărită²⁹. Ar fi de scăzut vreo 375 000 lei și aș mai rămîne doar cu o datorie de vreo 174 000 lei, care mi-ar înlesni mișcările la „Cartea Românească”... Numai dacă între timp aș izbuti să isprăvesc și ceva nou. *Sposedaniile* poate, vreun volum-două, rămînînd pentru la toamnă *Răscoala* sau *Mojarul*...

În răstimp, convorbire cu Ionnițiu³⁰ despre traduceri și criza cărții, în care s-a amestecat și un profesor Bilciurescu³¹ sau așa ceva. A venit pe urmă Clarnet³², căruia îi dădusem întîlnire acolo, pentru Duhamel³³. Toneghin face dificultăți, îndeosebi din pricina lui Sebastian. A rămas să se confirme prin comitetul de direcție decizia principială luată.

²⁶ Tanți Bogdan, artistă.

²⁷ Mărioara și Paul Constantinescu (șeful de cabinet al lui L.R.); fiica lor, Livia, a fost botezată de L.R.

²⁸ Într-adevăr, volumul *Metropole* apăruse, la „Cartea Românească”, în 1931; bibliografia existentă nu înregistrează nici o reeditare a piesei *Apostolii*, în afara celor două ediții din 1926.

²⁹ Nici *Ciuleandra* nu se va tipări în 1932; ediția a doua se tipărise în 1928, iar a treia va fi tipărită abia în 1934 (să fie vorba de suplimentare de tiraje canufluate, scoase de sub rigorile fiscalului?).

³⁰ N. T. Ionnițiu, editor aflat în Consiliul de conducere al „Cărții Românești”; în această calitate participase, alături de alți confrăți ai săi, la ancheta revistei *Adevărul literar și artistic*, inițiată de Mircea Damian, anchetă la care răspunde și L.R. (vezi *Addenda*, p. 410—413).

³¹ Alexandru Bilciurescu și M. Toneghin proiectau în acele zile tipărirea romanului *Doamna Alexanovă*, titlu schimbat ulterior cu *Fecioare la licitație* (cf. *România literară*, I, nr. 39, 12 nov. 1932, p. 4, și II, nr. 53, 18 febr. 1933, p. 4).

³² Adolf Clarnet, ziarist; la B.A.R. se află două scrisori ale sale, datînd din 1929, adresate scriitorului nostru (*Coresp.*, nr. 142 576—142 577).

³³ Georges Duhamel (1884—1966), scriitor francez, care, la sfîrșitul anului 1931, făcuse o vizită în România. Cu acest prilej, L.R. scrisese în *Cuvîntul* (VIII, nr. 2355, 9 nov. 1931, p. 3) un medalion (vezi *Addenda*, p. 435—436).

În librărie Mișu³⁴ îmi declară : „Degeaba, tot Rebreanu e cel mai mare scriitor, cel mai consistent“... A recitat pe Ion. Ocărăște pe Cezar Petrescu. Acolo mai întâlnesc pe Eftimie Antonescu³⁵, fratele lui Nolică³⁶.

Afară, vorbind cu Clarnet, fac cunoștință cu un ministru străin, nu știu cine.

Mănescu mi-a spus că la Arad s-a constituit societatea pentru exploatarea cinematografului, eu fiind numit președintele consiliului de administrație, numire ce mi se va comunica în scris. S-o vedem.

Joi, 14 ianuarie 1932 [București]

N-am ieșit pînă seara 6,1/2, cînd m-am dus la ședința comitetului de programe de la Radio. Am primit diverse telefoane : d-na Vrioni³⁷ îmi cere o contribuție pentru *Revista scriitoarelor* și am amînat-o pînă prin februarie ; Dominic³⁸ îmi cere să iau vreo măsură, eventual prin S.S.R., împotriva abuzului ce-l face o doamnă Ana Dominic cu pseudonimul lui vechi ; Sahia³⁹ îmi cere să primesc pe Firu, care vine pentru un interviu la *Vremea-Sport* etc. ; Camil Baltazar cere o întâlnire.

Pe la 4 d.a. am primit pe Firu, un tînar simpatic și insignifiant, conducătorul revistei *Vremea-Sport*⁴⁰. Îmi dă un chestionar, la care voi răspunde astă-seară. Apoi am vorbit vreo oră despre sport și altele.

Dincolo venise d-na Ressu în vizită cu fiul⁴¹. Înspre șase a sosit Verești cu necazurile lui. Cicio-Pop, tînarul, urma — zice — să-mi dea un telefon pentru audiența la guvernatorul Băncii Naționale. N-am primit. În schimb am vorbit cu Plopeanu să intervină din parte-mi la S. Ionescu⁴², la Casa de amortizare, pentru un loc lui Verești. Sîmbătă va vorbi.

³⁴ Librar de la „Cartea Românească“ (vezi și însemnarea de la 8 ian. 1928, cu un interlocutor de aceeași factură, poate chiar același).

³⁵ Eftimie Antonescu, profesor universitar de drept internațional la Academia comercială.

³⁶ Emanuel Antonescu, profesor universitar de drept civil, cunoscut de L.R. din lumea teatrală. „Nolică“ era și autorul unei piese jucate pe scena „Naționalului“.

³⁷ Aida Vrioni, publicistă și scriitoare. Conducînd *Revista scriitoarelor și scriitorilor români* (1926—1943), l-a solicitat adesea pe L.R. să colaboreze în paginile publicației (în ian. 1929 i se tipărise un fragment din *Răscoala*), revista comentînd favorabil creația romancierului (1933, 1938, 1942).

³⁸ Alexandru Dominic (1889—1942), poet și dramaturg. Împreună cu L.R., a tipărit revista *Mișcarea literară* (15 nov. 1924—14 oct. 1925); vezi la *Addenda* articolul-program (infra, p. 366—367).

³⁹ Alexandru Sahia (1908—1937), prozator și gazetar; pe parcursul anilor, a manifestat un interes constant față de personalitatea romancierului. Cu tact și deferență, a angajat adeseori discuții cu L.R. despre situația politică a României, manifestîndu-și încrederea în viitorul socialist al țării (în afară de *Jurnal*, consultă și interviul din *Vremea*, IV, nr. 212, 8 nov. 1931, p. 7, publicat de noi la *Addenda*, p. 433—435).

⁴⁰ Este vorba de ancheta *Între intelectualitate și sport*, inițiată de Lorin Firu (gazetar care va semna și cronica sportivă în paginile *României literare*). Implicarea lui Al. Sahia ne îndeamnă să medităm mai mult asupra citorva afirmații din răspunsurile romancierului (tipărite în *Vremea*, V, nr. 221, 17 ian. 1932, p. 4), cu privire la perspectivele comunismului în cadrul sec. al XX-lea (reproducem textul la *Addenda*, p. 442—443).

⁴¹ Ion Ressu.

⁴² Din alte însemnări (*Jurnal*, 3 mart. 1941), aflăm că a îndeplinit și funcția de președinte al Casei de pensii a actorilor.

La Radio am mers cu mașina. Cu Gusti și Kirîțescu mă întâlnesc la intrare. De asemenea Arghirescu⁴³. Mai iau parte Alessianu⁴⁴, Bucuța, Mugur, Petrașcu⁴⁵, Maniu, Munteanu-Cîrnu⁴⁶, Culea... Am cerut să se cînte la Radio *Rapsodia română* a lui Liszt.

Vineri, 15 ianuarie 1932 [București]

De dimineață a fost la noi Didina⁴⁷. M-am dus direct la Culte. În gang, Minulescu mă întîmpină : „Ce-i cu tine?... Te-a ales la Academie?... Pot să te felicit?“ Am dat din umeri. Nici nu m-am gîndit. Fanny mi-a făcut o aluzie în ziua înmormîntării lui Negruzzi⁴⁸ că are să se facă o alegere la Academie. Am schimbat vorba. Altădată poate m-aș fi gîndit. Dar n-am uitat eșecul ce l-am suferit cînd a fost vorba de membru corespicient, din pricina lui Iorga.⁴⁹ Și atunci mi-a venit propunerea directă, iscălisem chiar o declarație că primesc să fiu ales. Aveam o majoritate covârșitoare. A fost de ajuns opoziția lui Iorga ca să fiu refuzat. Cum dar să sper acuma că voi fi ales direct membru activ ? Iorga s-ar fi schimbat?... Desigur că de-atunci pînă azi am avut Premiul național și altele. Dar au fost și campaniile furibonde de defăimare. Aș putea crede că Academia să treacă peste astea?... Evident, se va fi vorbit prin diverse cercuri : cine să fie urmașul lui Negruzzi ? Și s-a zis că trebuie un scriitor. Dintre scriitorii de azi probabil că mie mi se atribuie mai multe șanse și mai multe merite pentru a intra la Academie. Și e aproape sigur că, de n-ar fi Iorga împotriva mea, aș avea toate șansele. Dar așa?... Peste cîtva timp, pe cînd eram la Bucuța, venind acolo Pillat, de asemenea m-a interpelat : „Ei, primești felicitări?... Trebuie să între un scriitor la Academie, așa cere dreptatea... Nu se poate să fie numai Sadoveanu și Goga... Vei fi ales, te asigur...“ Bucuța a tăcut. Din toate se vede însă că se discută aprig chestia urmașului lui Negruzzi și că eu sînt un candidat serios, poate cel mai serios, fără știrea mea...

Cu Bucuța am discutat chestia cinematografului [din] Arad. Se lăsa greu. Amestecă un deziderat, probabil închipuit, al lui Sisești⁵⁰. În sfîrșit, a cerut hîrtia, dar n-a pus rezoluția, spunînd că mîine dimineață... Firește, alte multe discuții despre Crainic, despre președenția S.S.R., despre *Boabe de grîn*, despre *Răscoala* (care se vede că e așteptată), despre Cezar Petrescu etc.

⁴³ Gh. Arghirescu, profesor universitar de geografie economică la Academia Comercială.

⁴⁴ Teodor Alessianu, profesor și publicist, administrator al „Casei Școalelor“, din al cărui Consiliu făcuse parte și L.R.

⁴⁵ Nicolae Petrașcu (1859—1944), prozator, critic și istoric literar, publicist.

⁴⁶ Petre Munteanu-Cîrnu, director general la Societatea Radiodifuziunii Române.

⁴⁷ Didina (Alexandrina), sora lui Fanny.

⁴⁸ Iacob Negruzzi (1842—1932), scriitor, fost secretar al „Junimii“ și redactor al revistei *Convorbiri literare* (1867).

⁴⁹ Incident petrecut în anul 1926.

⁵⁰ G. Ionescu-Sisești (1885—1967), profesor universitar la Agronomie, la acea dată ministru al Agriculturii și Domeniilor în guvernul condus de N. Iorga.

La 6 d.a. comitet S.S.R. N-au fost decît Minulescu, Măciulescu, Camil Petrescu. Am fost înduioşat să dau un ajutor d-nei Alice Soare⁵¹, bolnavă. Încolo, bîrfeală. Minulescu spune despre conflictele Crainic-Han-Şeicaru etc. Ziarul lui Crainic⁵² ar avea ostilitatea *Curentul-Cuvîntul*. Pe de altă parte, se zice că Manolescu s-a răzgîndit şi nu mai dă parale, rămînd numai Pavel Suru⁵³ cu subsidiile, ceea ce nu se ştie dacă va mai face posibilă apariţia ziarului.

Nu mă pot hotărî în privinţa scoaterii revistei. Şi totuşi aş avea nevoie de ea. Nu pot să mă retrag complet, mai ales retrăgîndu-mă şi de la S.S.R. Ar însemna să ies oarecum din mişcare, ceea ce nu se poate. Totul e să găsesc oameni cu care să-mi asigur existenţa revistei. I-am spus un cuvînt lui Bucuta şi s-a văzut că-l interesa. Chiar cu sacrificiu merită. Să văd lista colaboratorilor. Şi poate să chem mîine la o constătuire pe Camil Petrescu.

Am mai fost pe la amiazi la Observatorul Astronomic, unde am vorbit cu prof. Demetrescu pentru a putea vedea o dată cerul prin instrumente. Oricînd va fi vreme bună.

Duminică, 17 ianuarie 1932 [Bucureşti]

N-am ieşit decît pe la 5,1/2, să mă întîlnesc cu Camil Petrescu. L-am luat de-acasă, unde avea o femeie, care însă probabil îl plictisea, fiindcă a fost bucuros s-o lase acolo. Am vorbit cu el despre revista ce-o proiectez. Cu uimire am văzut o şovăire. Căuta să mă deconsilieze tocmai el care mi-a bătut capul de-atîtea ori că trebuie să scot o revistă. Mi-a scos în evidenţă numai cheltuielile şi riscurile materiale şi mai ales necesitatea de a plăti pe oameni negreşit. Am simţit că el acuma are impresia [sic!] să fie aranjat cu toată lumea, cu situaţia literară clarificată, şi deci fără vreo nevoie combinativă. Mai tîrziu mi-a şi spus-o, recunoscînd dealtfel că eu nu-i cer lui deloc să combată şi nici chiar să scrie. El începuse prin a-mi propune o revistă lunară acuma. Şi la despărţire să mă roage să merg la Angelescu⁵⁴ pentru el. Cum s-ar zice, omul caută o aşezare personală pe care ar fi bucuros s-o găsească prin mine.

Acasă discuţie cu Fanny pe aceeaşi chestie. Ea e contra revistei, dar cînd a auzit că trebuie să rămîn în mişcare, să nu dispar din circulaţie, a revenit, punînd doar înainte chestia bănească.

Totuşi n-am izbutit încă să mă hotărîsc definitiv. Dealtfel şovăiala cumplită care mă ţine în loc în toate privinţele mi se pare ciudată, ceva bolnăvicios chiar. Negreşit au contribuit la această stare sufletească toate întîmplările din ultimii trei ani, cu atacurile formidabile ce m-au asaltat, cu grijile permanente. Iar acum sînt şi îngrijorările materiale de care nu pot scăpa. Starea aceasta se răsfîrînge şi asupra întregii mele activităţi, adică mai curînd neactivităţi. Mă zbucium mereu în nehotărîre. Nu sînt capabil de o muncă susţinută şi nici de a duce pînă la capăt un proiect. Ce vreau

⁵¹ Alice Soare (?—1945), poetă, cunoscută de L.R. în cercul „Sburătorului“.

⁵² *Calendarul* (vezi infra, nota 67).

⁵³ Pavel Suru, proprietarul librăriei din Calea Victoriei nr. 118.

⁵⁴ C. Angelescu, guvernatorul Băncii Naţionale a României.

azi nu-mi mai place mîine. Şi, în general, o lenevire sufletească îngrozitoare. Dorm acuma prea mult şi asta mă moleşeşte pentru restul zilei, amîn de pe o zi pe alta munca serioasă. Acum vreo două luni am abandonat *Răscoala* cu gîndul să scriu întîi *Mojarul iluziilor*. Am făcut planul, mi-am stabilit persoanele şi acţiunea... Pe urmă mi-a venit gîndul *Spovedaniilor*, cu care m-am zbatut o lună fără să fi sfîrşit ceva. Acuma am părăsit *Spovedaniile* şi vreau să reiau *Răscoala*, plus revista. Vremea însă trece şi nu fac de fapt nimic. Mă pierd în şovăire.

Să notez deci un plan de lucru, să văd de-l voi urma: maximum de somn şapte ore; a nu dormi după-masă; a ieşi în fiecare zi pe jos cel puţin o oră; a face toate planurile şi medităriile numai ziua; serile să fie păstrate exclusiv pentru scris literar, cel puţin patru ore, începînd chiar de astă-seară. De la ora 10 pînă la 2 noaptea să fie ale scrisului, afară dacă aş fi la teatru sau altundeva, dar şi atunci cel puţin o oră să stau la birou, la scris. Seara să fie pentru *Răscoala*. Orice alt scris, chiar pentru revistă, numai ziua.

Să nu lenevesc în pat. Dacă mă culc la ora 2 — 2,1/4, să mă trezesc la 9, să citesc ziare pînă la 9,1/2 şi la 10 să fiu gata îmbrăcat. De la zece pînă la unu pot face toate cursele, iar după-amiazi să-mi văd de eventuale lucrări mărunte, pînă la 6 etc.

Mai puţină visare şi pierdere în gînduri inutile!

Luni, 18 ianuarie 1932 [Bucureşti]

Deocamdată am executat programul. Aseară am scris la *Mojarul* pînă la ora 2. Am mai pierdut vreun ceas cu citirea şi Fanny, care e mereu bolnavă. Astfel m-am sculat la 9,1/2 în loc de 9, cît voisem. La 10 am sărit din pat, iar la 10,1/2 am ieşit din casă. După-amiazi nu m-am culcat.

La 12 am fost la Ciornei. Am stat mai mult de vorbă cu Floroiu de la *Universul*, care îmi impută că de atîţia ani n-am scos nici o carte mare, fiindcă eu sînt unicul scriitor mare. El lucrează la un Macchiavelli. Apoi cu Clarnet am urcat la Ciornei care mă aştepta. Despre Duhamel. Vrea să facă, dar nu acuma. Nu trebuie trei volume deodată. Să se înceapă cu unul şi celelalte să urmeze din şase în şase luni. Vorbeşte de criza vînzării cărţii. Zice că vînzarea a scăzut în general cu 90%. Exagerează. Vrea să lanseze o colecţie ieftină, cu lucruri de actualitate.

Am dat afară şoferul.

La 4 a venit Baltazar. Morel mi-a cerut la telefon colecţia *Sburătorul* a lui Lovinescu, în care se află documente împotriva lui Cezar Petrescu; desigur vrea să-l înjure fiindcă acesta l-a înjurat. Cu Baltazar am ieşit la „Cartea Românească“, unde am stat de vorbă întîi cu Toneghim şi apoi Ionniţiu despre revistă. Sînt de părere s-o scot şi-mi promit toate concursurile. Toneghin chiar s-ar oferi să facă cronică plastică, ceea ce nu mi-ar conveni.

Seara, dr. Voiculescu cu Mugur. Citirea piesei *Umbra* pînă la 1,1/2. Interesant material, dar neconstruit. Un talent dramatic considerabil.

19 ianuarie [1932, Bucureşti]

Din conversaţia de aseară despre Nichifor Crainic, Mugur zice că numai în două cazuri a pomenit pe Crainic izbucnind de admiraţie, la *Omul*

cu *mîrtoaga*⁵⁵ și *Pădurea Spînzuraților*⁵⁶. Nu se știe cine dă bani pentru jurnalul lui, dar a cheltuit 600 000 lei pentru publicitate. Va spune mai târziu numele prietenilor care i-au pus la dispoziție mijloacele. Porneste contra Șeicarului, încît va fi țigănie mare. Pe de altă parte, nu vrea să înjure. Jurnal de extrema dreaptă etc.

Azi am cerut date asupra mișcării cărților mele pentru o lună. Situația nu e încântătoare, dar nici așa de deprimantă: mișcă. Apoi am mers cu Baltazar la atelierele „Cartea Românească”, am cerut deviz pentru revistă și două caiete mari. Pe drum, Baltazar mi s-a plîns că nevastă-sa e operată, în sanatoriu, și n-are cu ce s-o plătească; mă roagă să-l ajut. Ne-am oprit la cafe „High-Life”, a chemat pe Froda, pe care l-am rugat să intervină la Mavrodi. A făgăduit. Cîtva timp a stat și Minulescu. Pe urmă cu Froda. Mi-a povestit de toate: că V. I. Popa trăiește cu Mohor⁵⁷ și e timpit; că teatrul „Ventura” e pe dric⁵⁸; că Buzescu vrea să-l dea peste cap; că Ventura pierde peste 5 milioane din banii ei; că Leny are succes monstru în turneu; că Mavrodi face lucruri bune și mă iubește; că Mavrodi vine ministru; că Sadoveanu⁵⁹ îi va fi urmaș la Teatru; că Crainic face ziar hitlerist și era să-l tipărească la el.

Miercuri, 20 ianuarie [1932, București]

De dimineață cu veștile rele. Mănescu n-a venit. Cinema Arad nu e gata decît peste două săptămîni. Am fost la Minister. M-am mai liniștit. Vlădoianu îmi spune că va ieși cinematograf frumos, că primăria nu pune bețe-n roate și că-l va combate cu filme bune și preturi ieftene. Bucuța îmi vorbește despre Panait Istrate⁶⁰, că scrie la *Curentul* toate trăsăturile înadins ca să-și bată joc de jurnalul în care a fost insultat, că Șeicaru i-a oferit bani și el a refuzat etc. De la Istrate a aflat că Cezar Petrescu, susținut de Șei-

⁵⁵ *Omul cu mîrtoaga*, comedie de G. Ciprian.

⁵⁶ Romanul *Pădurea Spînzuraților* fusese chiar și recenzat de către N. Crainic, în interpretarea lui insistînd asupra ideii eliberării prin credință (cf. *Gîndirea*).

⁵⁷ Maria Mohor, artistă a Teatrului Național. Se va căsători cu V. I. Popa. (Vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 896.)

⁵⁸ Compania va rezista totuși pînă în 1934.

⁵⁹ I. M. Sadoveanu va deveni director al Teatrului Național, dar mai târziu (1938; 1940), în 1939 fiind numit chiar subsecretar de stat la Ministerul Cultelor și Artelor (1 febr.-24 nov. 1939).

⁶⁰ Panait Istrati (1884—1935), scriitor față de care L.R. a manifestat constant o admirație sinceră. Fascinat de imensa lui experiență de viață, L.R. i-a urmărit cu atenție evoluția credințelor politice, acest contact răsfrîngîndu-se în formarea și susținerea multor idei proprii cu privire la comunism, la locul artistului în viața socială. Dezamăgirea lui Istrati îl vor influența mai mult decît se poate crede, tocmai într-un moment cînd scriitorul avea o mare deschidere față de schimbările innoitoare ce avuseseră loc pe arena istoriei. Într-o perioadă cînd autorul *Kirei Kiralinei* avea să fie ținta multor atacuri, romancierul îi închina un articol cu o concluzie definitivă: „Luptătorul poate avea dușmani și prieteni. Povestitorul are numai prețuitori” (*Panait Istrati*, în *România literară*, II, nr. 65, 13 mai 1933, p. 1; în același număr, revista condusă de L.R. mai publică omagii de aceeași factură sub semnătura lui E. Bucuța, C. Moldovanu, R. Boureanu, I. Minulescu, I. A. Basarabescu). De remarcat că Istrati a figurat printre colaboratorii *Mișcării literare* și ai *României literare*. La B.A.R. se află corespondența sa către L.R. (S: 9/CCXVII din 1934).

caru, va lansa o mare revistă literară, desigur ca răspuns la jurnalul lui Crainic, spre a-i zdrobi *Gîndirea*. Se pare că va fi frumos.

Iar a venit Baltazar după-amiazi pentru revistă. Îmi mulțumește că Mavrodi i-a dat 5 000 lei imediat. Ieri Froda îmi spunea că Mavrodi vrea să mă vadă și că să luăm masa împreună într-o zi, ca să mai vorbim. Acuma seara Negrea propunea să primesc de la Mavrodi o traducere sau revizuire. Fanny a sărit în sus. Și totuși ce bine mi-ar prinde acuma cînd stau atît de îngrozitor de prost bănește!

În sfîrșit anunțat prin telefon azi dimineață, a venit după-amiazi Făgețel. Face o revistă în genul *Vremei*, cu de toate.⁶¹ Două pagini, din opt, ar fi pentru literatură, și mi le oferă mie. N-am refuzat direct, dar nici nu-mi convine. Mîine la 5,1/2, nouă întîlnire cu el la „Corso”.

Sahia mă întreține despre cancanuri literare. Că banii lui Crainic sînt de la Mitropolitul Bălan⁶², că revista *Floarea de foc*⁶³ va muri, fiindcă Sandu Tudor⁶⁴ e incorect și face ortodoxism, pe cînd ei voiau comunism, că a propus să mă înjure ba pe mine, ba pe Galaction, după Arghezi, și băieții au refuzat. Apoi mă întreabă de ce nu mă pun eu în fruntea cîtorva scriitori și să facem o mișcare. Adică comunism. L-am potolit binișor că la mine nu se prinde. Eu sînt accesibil oricărei idei, îmi place să înțeleg, dar nu să-mi politicianizez gîndurile. Comunismul mă interesează, ca și fascismul, ca și americanismul, prin ceea ce aduce nou în lume, prin creația ce o încearcă. Poate să fie lumea nouă de mîine și nu vreau să-mi întorc ochii și să nu văd. Dar de-aici pînă la militare comunistă e o deosebire mare. Militeze cine vrea, eu rămîn la biroul meu de scris...⁶⁵ La sfîrșit, despre revista mea, la care el spune că toți tinerii ar veni cu bucurie.

21 ianuarie [1932, București]

De o grije imediată am scăpat; procesul cu chiria s-a aranjat azi prin rezilierea pe 23 aprilie și plata chiriei după posibilitățile mele. Rămîn negreșit altele destule care-mi bat la poartă mereu, dar pe astea le mai amîn de azi pe mîine.

⁶¹ Este vorba de *Secolul*, revistă de scurtă durată, ce apare între 14 febr. și 21 aug. 1932, la Craiova și București.

⁶² Nicolae Bălan (1882—1955), mitropolit ortodox al Ardealului, membru al Academiei Române (din 1920).

⁶³ *Floarea de foc*, revistă de scurtă durată (6 ian. 1932—30 apr. 1933), înființată la București.

⁶⁴ Sandu Tudor (1889—1966), poet și gazetar.

⁶⁵ Dezamăgit de implicațiile politicianismului în viața socială și culturală a țării — scriitorul fiind el însuși victima partidelor ce s-au perindat la cîrma țării —, L.R., debusolat, împărtășește în rîndurile de mai sus credința multor confrăți din vremea sa că angajarea fermă pe calea militantismului politic ar înfrîna expansiunea talentului lor. Mărturisirea lui mai reflectă însă și faptul că el nu izbutise să-și clarifice pe deplin o atitudine personală în fața diferitelor tendințe sociale, politice și ideologice care se înfruntau în lumea contemporană, păstrîndu-și dreptul de a opta în funcție de rezultatele analizelor sale critice. Că această nesiguranță se va menține pînă la urmă în gîndirea social-politică a lui L.R. este îndeobște știut, dovadă nesiguranța cu care, pînă la sfîrșitul său, va păși în viață. Spre lauda marelui său talent, forța realistă și în ultimă instanță progresistă a creației sale literare rămîne trăsătura fundamentală a întregii lui activități.

Iar Camil Baltazar, căruia a trebuit să-i declar net: revista e a mea, eu sînt stăpînul, nimic nu merge fără știrea mea, nimeni nu scrie fără voia mea, nu va glorifica pe dușmanii mei... Am ieșit cu el, dăscălindu-l și rămî-nînd ca duminică să-mi aducă lista colaboratorilor interni, să stabilim ru-bricile eventuale, să începem mișcarea și publicitatea. La „Corso“ m-am întîlnit cu Făgețel și i-am spus că nu pot primi oferta lui, dar voi colabora, și chiar a trebuit să-i promit o nuvelă pentru primul număr ⁶⁶.

La ședința comitetului de programe la Radio s-a anunțat inaugurarea festivă a studioului, în prezența regelui, la 11 februarie. Maniu zice c-ar vrea și el să scoată o revistă literară... Avalanșă mare!

Vineri, 22 ianuarie [1932, București]

Am regulat la „Cartea Românească“ în amănunte chestiile revistei cu Rasidescu, specialistul industriei. M-am înțelea așa: am credit deschis pentru revistă, cu totul deosebit de drepturile mele ca autor, deocamdată pe trei luni, în care răstimp voi vărsa toate încasările ce vor rezulta din vînzarea gazetei și jumătate din publicitate; după trei luni vom vedea situația și vom aviza. Prețul va fi de 5 600 lei pentru 2000 foi, inclusiv afișele, iar pentru clișee mi se va ține de omul lor evidență. Dealtfel, în privința pre-țului vom discuta încă și poate să-l mai reduc ceva sau să includ tipariturile accesorii. Mi se va face de către ei expediția la librării și încasările de la librării prin încasatorii și voiajorii lor... S-ar părea convenabile condițiile și mai tîrziu vom vedea dacă nu se poate să găsim și oarecare subsidii oficiale.

Întîmplător, fiindcă m-a chemat el, am regulat și cu Dominic chestia titlului revistei, dacă ar fi să reiau *Mișcarea literară*.

Cu Baltazar am vorbit numai la telefon, chemîndu-l pentru mîine la ora 3, să punem la punct amănunțele redacționale și administrative.

N-am mai ieșit după-amiazi. O conversație la telefon cu Camil Pe-trescu, care, în clipa cînd a auzit că scot gazeta, deși e contra apariției, s-a declarat amicul ei, dacă nu chiar stăpîn; ca omul. Dealtfel și Dominic a avut grije să-și ofere colaborarea și concursul. Întîlnind pe Sîngiorgiu, îmi promite volumul lui; el va avea pagina teatrală la revista lui Făgețel și vrea să-și lucreze anonim adversarii; regretă că n-am primit să merg cu Făgețel. I-am spus însă de revista mea și a părut încîntat să ne apărăm cărțile de cîini.

24 ianuarie [1932, București]

Am fost la masă la Didina. La 4,3/4, cînd am sosit acasă, Camil Bal-tazar fusese și plecase. N-a vrut să mă aștepte, zicînd c-a fost vorba să ne întîlnim la 4, deși el venise la 4,40'. Am vorbit la telefon cu Camil Petrescu,

⁶⁶ Angajament respectat. În primul număr al revistei *Secolul* (I, 14 febr. 1932, p. 1), aflăm un fragment din romanul *Răscoala*, purtînd titlul *Răsăritul*, cu care se va și deschide sumarul cărții din 1932.

care vine mîine să discutăm despre revistă. *Calendarul* lui Crainic, apărut azi, n-are nimica deosebit. ⁶⁷

Luni, 25 ianuarie [1932, București]

Baltazar n-a dat semn de viață nici azi. Desigur își închipuie că așa se face mai dorit și că-l voi chema eu. Ceea ce nu se va întîmpla. Deocamdată azi-dimineață am avut o convorbire cu Camil Petrescu, cu care mă înțeleg mai repede, cu toate că și el rîvnește să aibă o preponderență. În plus, e unul care mi-a dat dovezi reale de prietenie. Mi-a dat unele nume de tineri pentru redacție: I. Cantacuzino ⁶⁸, p. proză, Eugen Ionescu ⁶⁹, p. poezie — critica oficială. Sebastian ⁷⁰ va face un studiu asupra lui Cezar Petrescu, în cîteva numere, Cicerone Teodorescu ⁷¹, critic teatral; Andrei Tudor ⁷², muzica. Ar urma să colaboreze apoi toți tinerii noștri, dar cu o condiție prealabilă: sînt tabu aici Goga, Argezi, Sorbul, Camil și eu ⁷³; sînt de pus la punct toți colaboratorii *Gîndirii* și în special Cezar Petrescu, Nichifor Crainic, Dianu, Dragnea, Blaga ⁷⁴, Gib Mihăescu ⁷⁵ etc. El a pus

⁶⁷ *Calendarul*, cotidian de orientare naționalistă și ortodoxistă, s-a tipărit, la Bucu-rești, între 25 ian. 1932 și 24 mart. 1932; după o întrerupere (25 mart.—8 iun. 1932), va fi reluat pînă în anul 1933.

⁶⁸ Ion I. Cantacuzino, medic, critic literar și de artă cinematografică. În *România literară* a avut colaborări diverse, începînd cu însemnări de călătorie și sfîrșind cu studii de sinteză consacrate creației literare contemporane (de reținut comentariile la opera lui I. Teodorescu și I. Barbu).

⁶⁹ Eugen Ionescu (n. 1909), scriitor abia răsărit în revuistica vremii (*Bilete de papa-gal, Vreamea*), autor al unei singure plachete de versuri, *Elegii pentru ființe mici* (1931). În *România literară* a publicat numeroase articole de critică literară (despre creația lui Titu Maiorescu, E. Lovinescu, Camil Petrescu, H. Stamatu, D. Tomescu, C. I. Emilian, Emil Gulian, G. M. Zamfirescu, A. Huxley, Proust, P. Valéry), precum și numeroase cronici de artă plastică. Chemat la armată să-și facă stagiul militar, tînarul se va considera mai departe colaboratorul *României literare*, corespondînd cu directorul ei (vezi articolul lui N. Gheran, *Eugen Ionescu artilerist*, publicat în *Tribuna*, XVIII, nr. 47, 22 nov. 1933).

⁷⁰ Mihail Sebastian (1907—1945), dramaturg, prozator și critic literar; la data in-trării lui în redacția *României literare*, era, ca și alți confrăți din jurul lui, un tînar pro-mițător, fără un debut editorial. În revistă publică proze personale, dar mai ales cazuistică literară. Nu va scrie un studiu compact despre Cezar Petrescu, cum ne anunță L.R., ci doar recenzii defavorabile la două volume ale acestuia: *Kremlin* și *Plecat fără adresă*. Despre L.R. va semna o excelentă cronică la *Răscoala* (*R.L.*, 1, nr. 52, 11 febr. 1933, p. 3).

⁷¹ Cicerone Teodorescu (1908—1974), poet și publicist. Neîrădindu-și vocația lite-rară, a semnat în paginile revistei și versuri proprii, majoritatea articolelor urmărind însă evenimentele vieții teatrale. La fel de tînar ca și confrății amintiți, nu debutase încă edi-torial.

⁷² Andrei Tudor (1907—1959), poet și eseist. La data „angajării“, era autorul unei plachete de versuri (*Amor*, 1926). Rubrica de muzică nu a susținut-o singur, ci alături de Virgil Gheorghiu, A. Holban, G. Breazul, M. Grindea, R. Cioculescu, N. Popovici și V. Cristian.

⁷³ Condiție respectată.

⁷⁴ Lucian Blaga (1895—1961), poet, dramaturg, filosof, eseist și memorialist. Pe par-cursul vremii, a întreținut bune raporturi cu L.R., mai ales cînd romancierul s-a aflat în fruntea „Naționalului“. Foarte puțin lirice, scrisorile trimise acestuia din străinătate urmă-resc cu asiduitate reprezentarea creației sale dramatice pe prima scenă a țării (cf. B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 237—142 252). Intențiile lui Camil nu-și vor găsi realizarea, în *România literară* tipărindu-se și comentarii favorabile creației lui Blaga.

⁷⁵ Gib Mihăescu (1894—1935), prozator și publicist, întemeietor, împreună cu Cezar Petrescu, al revistei *Gîndirea* (1921), cunoscut de L.R. din cnaclul „Sburătorului“ (1919), unde G.M. venise puțin timp după debutul său din paginile *Lucașărului* (febr. 1919).

aci și pe Ion Barbu și Ionel Teodoreanu, pe care însă eu nu vreau să-i socotesc dincolo de barieră. Delimitarea va fi respectată scrupulos. Ceilalți sînt indiferenți și vor [fi] tratați după împrejurări. El are ceva cu Ion M. Sadoveanu pe care ar vrea să-l mai zgîlție nițel băieții fiindcă ocupă prea mult spațiul oficial (sic!), dar nu-l vrea înjurat numai, ci și laudat și deci colaborator cu articolul. De asemenea cu Mavrodî: cînd caldă, cînd rece... Nu uită să mă roage să merg la Anghelescu pentru el, pentru ceva bani.

După-amiazi primesc un telefon de la Ciornei: mă roagă să-i dau ceva pentru colecția „Rozidor”, din care primele două numere s-au epuizat; deși are condiții fixe cu alții, pentru mine va face ceva special; cei de la „Cartea”, cu care și el se află în relații bune, n-ar avea de ce să se supere, fiind vorba de ceva pentru colecție, apoi nu trebuie să fie un roman, ci poate și o năvelă mai lungă... I-am răspuns că n-am nimic gata. Nu e nimic, poate să fie peste 3—4—6 luni, numai să poată anunța etc. Voi trece într-o zi pe la el să mai vorbim. A insistat să-mi notez ca să nu uit, și mai bine să-i dau un telefon în prealabil ca să-l găsec sigur...

Seara am fost la „Alhambra”, la o revistă de Vlădoianu, Kirîțescu și N. Constantinescu⁷⁶. Am luat și pe soții general Linteș. Revista amuzantă, în orice caz mai spirituală decît producțiile lui Tănase. De ce place oamenilor superficialitatea în toate și mai ales în artă? Venind acasă, în mașină și apoi noi în de noi, am discutat cu entuziasm că ne-a plăcut, că a fost agreabil, spiritual etc., că Silly Vasiliu⁷⁷ e talentată și frumoasă, că Lulu Nicolau⁷⁸ mai frumoasă decît talentată, că cutare cuplete au fost admirabile... Peste un an nici nu-ți vei mai aduce aminte, peste zece ani va fi pierit orice urmă. Asta e răsplată superficialității.

Am vorbit cu Caton la telefon. Vrea să mă vadă, desigur pentru S.S.R.

Marți, 26 ianuarie 1932 [București]

În sfîrșit, la 3,1/2 a venit Baltazar cu scuze. Primește toate, îmi cere însă să-l pun redactor pe frontispiciu; nu voi putea decît ca secretar. Insistă pentru Călinescu⁷⁹ și Menalque⁸⁰... Voi chibzui. Mîine la 4 nouă întredere, iar la 3 cu Blazian.

România literară va avea o atitudine civilizată față de scriitor, recenzîndu-i opera, luîndu-i un interviu etc.

⁷⁶ Nicușor Constantinescu, revuist și om de teatru, colaborator apropiat al lui N. Vlădoianu la programele teatrului „Alhambra” (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142616, scrisoare către L.R.).

⁷⁷ Silly Vasiliu, actriță, distribuită în special în programele teatrelor de operetă și de revistă.

⁷⁸ Lulu Nicolau, actriță *en-vogue* pe scena teatrelor de revistă.

⁷⁹ G. Călinescu (1899—1965), critic și istoric literar, prozator, poet, memorialist și gazetar, al cărui nume va fi întîlnit adesea în paginile revistei. Cronicar entuziast al romanului *Răscoala* (în *Viața românească*, XXV, nr. 1—2, ian.-febr. 1933) și autor al unui studiu monografic *Liviu Rebreanu* (1939), reluat mai tîrziu în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* (1941).

⁸⁰ Menalque (pseudonimul lui Barbu Florian), publicist; a semnat în *România literară* cronică cinematografică.

Ies cu un tînar avocat Pora, care-mi cere recomandaje la Mihai Popovici. La S.S.R. comitet. Caton ar vrea să fie președinte. Se hotărăște, după mine, o listă cu Goga. Pillat și R. Voinescu vor să insiste să rămîn eu. Refuz categoric.

A sosit Sorbul. Trec cu el pe la Ressu să iau pe Fanny. Acolo familia dr. Rădulescu⁸¹, cu a cărui mașină venim acasă. Seara soții Plopeanu.

Prin telefon Camil Petrescu. Îmi anunță un studiu al lui M. Sebastian despre Cezar Petrescu. Bucuros.

S-a făcut 2,1/2 noaptea. Am stat de vorbă cu Sorbul și ceilalți și n-am putut scrie nimic astăzi.

E și sfîrșitul caietului⁸². Poate altul va fi mai norocos, să cuprindă mai multe lucruri bune.

27 ianuarie 1932, miercuri [București]

Aproape toată luna aceasta am respectat hotărîrea ce-mi luasem de a însemna zilnic măcar cîte ceva. De-aș putea respecta și mai departe! Curios e însă că tocmai cînd sînt întîmplări mai de seamă, însemnările se răresc, s-au rărit adică în trecut. Poate că omul cînd e prea fericit sau prea amărît e atît de preocupat de inima lui că neglijează toate, și numai în ceasuri de seninătate sufletească ajunge să se gîndească la ziua de mîine sau chiar la viitorul mai depărtat. Dar la o parte considerentele. Faptele.

Am telefonat la Observatorul Astronomic, fiindcă era vreme frumoasă. Nu era acolo profesorul Demetrescu. Mi s-a dat telefonul lui, să revin după-amiazi, cînd însă s-a înnourat și a trebuit să amîn vizita proiectată.

Am ieșit cu Sorbul. Am mers la „Corso”, la întîlnire cu Camil Petrescu. M-a întîmpinat Buteanu de la *Patria*, să mă salute; mi-a povestit repede cîte ceva din activitatea lui la Bruxelles; că e vorba să fie detașat aici, să facă legătura cu *Dreptatea*⁸³.

Am stat cu Camil și cu Vlădescu profesorul. Și Camil Petrescu, ca și Baltazarul, se înverșunează să considere revista mea drept a lui, să mă convingă negreșit de părerile lui, să-mi octroieze băieții lui etc. Vom regula și cu el situația, numai să-mi lămuresc întîi celelalte chestii conexe. Vine și Caton, care ne vorbește despre amorul lui, despre succesul *Jucăriilor sfărîmate*⁸⁴ la Chișinău, unde vrea să mă ducă, să-mi dovedească bunătatea piesei etc. La plecare pică Eftimiu, Ion Barbu, Vinea, Marcel Iancu⁸⁵, cu care schimbăm cîte o vorbă în treacăt.

La 3 d.a. vine Blazian. Se oferă secretar de redacție. Îi expun situația. Mi-ar aduce pe Cassyan⁸⁶ ca administrator, în sfîrșit ar face ca revista să

⁸¹ Gh. Rădulescu, medic, prieten de familie (amintit adesea în „Jurnalul de la vie”), era însoțit de soția sa Claudia (farmacistă) și de fiica lor Magdalena, balerină la Opera Română.

⁸² Sfîrșitul Caietului 1.

⁸³ Reamintim că atît *Dreptatea* din București, cît și *Patria* din Cluj erau organe de presă ale Partidului Național-Țărănesc.

⁸⁴ Piesă de Caton Theodorian.

⁸⁵ Marcel Iancu, pictor, grafician.

⁸⁶ Nistor Cassvan, publicist.

devină rentabilă. Să vie Cassvan. Spune că-l va trimite chiar astă-seară la 9, iar el va veni mâine la 3 d.a. Să vie amîndoi. Voi ține în suspensie lucrurile cu Baltazar pînă voi vedea ce poate propune Cassvan. Oferta mi-ar surîde. Cassvan are adevărate relații cu cinematografiștii și e iscusit administrator⁸⁷.

Baltazar a venit mai tîrziu și l-am ținut pe loc. Călinescu nu poate fi la noi critic oficial, fiind angajat la *Adevărul literar*. Trebuie să vedem altul. Nici Cantacuzino, căci scrie și la *Văitorul*. Pe el nu-l pot pune redactor, fiindcă eu nu sînt simplă firmă la gazeta mea. Prefer să renunț de tot etc.

Am ieșit împreună cu Sorbul, care a rămas la teatru. Am trecut pe la „Cartea Românească”, librărie, convorbind despre libertatea necesară scriitorului.

Cassvan n-a venit la 9, cum spusese Blazian. Poate nu l-a găsit sau poate Blazian, ca să se asigure, preferă să-l aducă el. Vom vedea mâine.

Se pare că revista mea în proiect începe să preocupe. Poate să aibă o bună reușită.

Joi, 28 ianuarie [1932, București]

La „Corso”, la 11,1/2, cu Corneliu Moldovanu și Sorbul. Fleacuri. Mezzo Ghermani spune că Soare nu mai apare fiindcă s-a stricat cu toată lumea. La Instrucție cu Sorbul pentru banii Marioarei.

A venit Blazian, pe care l-am angajat secretar de redacție, avînd retribuție un procent anume din publicitatea ce vor face-o Cassvan cu soră-sa⁸⁸ și fratele lui Blazian. Aceștia împreună cu el vor primi 50%. Cassvan speră să facă mult și bine. Sîmbătă după-amiazi vor veni toți trei să punem definitiv la punct toate. Ba Blazian mi-a mai propus să scoatem și o revistă a călătorilor, aproape pur comercială, pe care însă am lăsat-o pentru mai tîrziu.

Ședintă la radio, unde Kirițescu povestește ce spune Iorga despre Me-teș⁸⁹. Jora despre telefonul lui Iorga de aseară contra concertului de corn etc. Mugur spune că gazeta lui Crainic e finanțată de Goga și că în acea gazetă nu vor fi înjurați niciodată Maniu, Goga și Iorga.

Seara telefon de la Camil Petrescu. Iată cum vede el redacția: Sebastian, cărțile; Eugen Ionescu, poezia; Cicerone Teodorescu, teatrul; Jebeleanu⁹⁰, revistele; Andrei Tudora, muzica. Pentru rest vom mai vorbi mâine la 12,1/2 „Corso”. Luni seara vor veni cu toții aci.

⁸⁷ În 1924 fondase revista *Cinema*, iar în 1930 revista *Filmul*, îngrijindu-se îndeaproape de realizarea lor poligrafică, de reclamă, precum și de difuzare.

⁸⁸ Sarina Cassvan-Pas (1894—1978), prozatoare, traducătoare și autoare de literatură pentru copii. La B.A.R. se află mai multe epistole adresate lui L.R. (*Coresp.*, nr. 142 490—142 499), date între 1929 și 1935.

⁸⁹ Ștefan Me-teș (1887—1977), istoric; în guvernul Iorga, îndeplinea funcția de subsecretar de stat la Interne (17 iun. 1931—12 mai 1932).

⁹⁰ Eugen Jebeleanu (n. 1911), poet. În paginile *României literare* a publicat versuri, eseuri și comentarii critice despre opera lui B. Fundoianu, Vasile Savel, V. Gheorghiu, B. Iordan, A. Enășescu, Franyo Zoltán, Ilarie Chendi, Șt. O. Iosif, Camil Petrescu, Adolf Meschendörfer ș.a. La B.A.R. se află o scrisoare a sa către L.R. (*Coresp.*, nr. 143 346, datată 1931).

Toată dimineața am pierdut-o întîi la atelierele „Cărții Românești” cu Kubesch în tocmeli pentru revistă, apoi la Finanțe pentru Sorbul. Aveam o întîlnire cu Camil Petrescu la 12,1/2. N-a mai fost acolo. Numai Caton își aștepta dama pe trotuar. D-na Sarina Cassvan vrea să-mi vorbească pentru revistă; mâine la 11 dim. Jebeleanu se oferă pentru secretariatul redacției; să vie duminică, la 3 d.a., deși am deja secretar. Camil Baltazar să mă vadă la 7 la „Capșa”. De asemenea Camil Petrescu.

Fiindcă n-aveam nici un ban, am împrumutat 3 000 lei. Noi tratative cu Kubesch pînă pe la 7 seara, cînd am trecut la Nae Ionescu, care nu-și ia răspunderea răspîndirii revistei, de frică să nu ne mănînce banii de la depozitari; în schimb se oferă să-mi facă orice servicii gazetei, de reclamă, să colaboreze etc.⁹¹

La „Capșa” Corneliu mă interpelează asupra listei ce s-ar fi făcut pentru comitet S.S.R. Dărăscu îmi cere 500 lei împrumut. Mai sînt Struțeanu⁹², Măciucescu, Iorgu Metaxa (discretă autoinvitație la masă), Camil Baltazar, Foti, Sahia, Sergiu Dan etc.

Camil Baltazar plecînd îmi spune că Lovinescu colaborează bucuros⁹³, că și Călinescu va da cîte ceva la fiecîne număr, că și Pompiliu Constantinescu⁹⁴ ar face cîte ceva. Să ne vedem mâine dimineața la 11,1/2 la „Corso”.

Seara m-a ținut de vorbă idioată Sorbul pînă la 2, încît nici n-am putut scrie nimica.

Sîmbătă, 30 ianuarie [1932, București]

Am fost la Giulescu⁹⁵, la Casa de Depuneri, pentru niște bani ai lui Ionel, care însă nu se vor putea încasa decît probabil luni. L-am lăsat pe Sorbul la Instrucție și am trecut la „Corso” pentru întîlnire cu cei doi

⁹¹ Nae Ionescu (aflat la data respectivă în conducerea ziarului *Cucintul*) nu semnează articole în *România literară*.

⁹² Scarlat Struțeanu, critic și istoric literar, unul dintre primii recenzenți entuziaști ai romanului *Pădurea Spînzurașilor* (cf. *Flacăra*, VIII, nr. 5, 2 febr. 1923).

⁹³ Cu titlul *Liviu Rebreanu, România literară* (I, nr. 3, 5 mart. 1932, p. 1) îi va publica un fragment din *Memorii*. Nu s-a numărat însă printre prietenii revistei, fiind mereu luat în vîrful penitei de tinerii din redacție (M. Sebastian, E. Ionescu ș.a.), precum și de un fost „sburătorist”, Camil Petrescu, autorul cunoscutului eseu: *Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile*. Mai conchisiv în comentarea creației lovinesciene s-a dovedit I. Peltz. Nemulțumit, criticul și-a manifestat de la început insatisfacția față de directorul revistei, a cărui etică, apreciază Lovinescu, ține de „o mentalitate de cafeenea” (*Gîndirea*, 1932). Cu titlul *Epilogul epilogului*, L.R. va răspunde acuzațiilor aduse (*R.L.*, I, nr. 19, 25 iun. 1932, p. 1).

⁹⁴ Pompiliu Constantinescu (1901—1946), critic și istoric literar, nu s-a numărat printre colaboratorii revistei (cu excepția unui răspuns la o anchetă întreprinsă de redacție), dar va fi adesea lăudat în paginile *României literare*. Criticul s-a dovedit un fin observator al creației rebreniene. A scris despre romanele *Adam și Eva* (cf. *Ritmul vremii*, I, nr. 7—8, aug.-sept. 1925); *Ciuleandra* (cf. *Adevărul literar și artistic*, III, nr. 68—70, 21 ian. 1928); *Crăișorul* (cf. *Vremea*, III, nr. 108, 5 apr. 1930); *Răscoala* (cf. *Vremea*, VI, nr. 278, 5 mart. 1933); *Govila* (cf. *Vremea*, XI, nr. 543, 26 iun. 1938) și, în treacăt, despre *Amîndoi* (cf. *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 6, 1 iun. 1940). Ca profesor de liceu, departe de intrigi și obositoare cereri, și-a deranjat confratele cu o singură rugăminte: să aprobe împrumutarea unei recuzite (cf. B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 618, datată în 1942).

⁹⁵ Constantin A. Giulescu, scriitor, fost casier general la Casa de Depuneri.

Camili și Corneliu. A venit întâi Baltazar, apoi Corneliu (care ieri, la „Capșa”, îmi spunea că e vorba să fiu ales la Academie în locul lui Negruzzi, deși Jean Bart luptă grozav să ia el locul). Discuție asupra titlului revistei.

O scrisoare de la Arad mă anunță că am fost ales unanim președinte al societății cinematografice „Corso”.

După-amiazi am ieșit cu Sorbul și Puia în oraș. La „Cartea Românească” în librărie convorbire cu Baltazar, renunțând la el ca secretar de redacție. S-a zbatut, a renunțat la ambiții, dar n-am mai revenit deocamdată. Mîine am întâlnire cu frații Blazian și Cassvan. Convorbire în fața „Capșa” cu Clarnet, Ardeleanu⁹⁶ etc. Stamatiad mă prezintă unei doamne necunoscute pe stradă. La librărie a venit la mine d-na Feodoroff, cu invitații.

Înainte de-a ieși, dimineața, am primit pe d-na Cassvan pentru revistă. Nimic.

Duminică, 31 ianuarie 1932 [București]

Dimineața au fost frații Blazian. (Cassvan nu s-a întors de la Brăila.) Am stabilit cu ei primele lucrări pentru revistă. Sorbul a plecat la Pitești.

Verești a venit după-amiazi pentru slujbă. Jebeleanu a fost luat ca ajutor de secretar la revistă; îi voi da ce voi putea și cînd voi putea. Baltazar e amărît că nu l-am mai luat; retractează tot, promite să fie miel. Nu se mai poate. Eventual mai tîrziu. Îmi cere să intervin undeva să mai ia vreun ban, căci nevastă-sa e pe moarte.

Prezența lui Sorbul aici mi-a stîmjenit scrisul meu. De mîine baremi să-l reiau mai serios. D-na Vrioni și Făgețel mă omoară pentru manuscris.

Luni, 1 februarie 1932 [București]

Am pierdut dimineața cu chestia lui Ionel, care nu s-a putut tranșa, pentru că efectul s-ar fi perimat, fiind ieșit la sorti mult înainte cu zece ani. Să încerc a obține o excepție. Sergiu Dan⁹⁷ își oferă colaborarea la *R. [omânia] l. [literară]*.

După-amiazi a venit Blazian cu Cassvan. Ne-am înțeles pentru administrație. La Kubesch am dat la tipar afiș, chitanțier, circulări.

Seara o întrunire aici cu colaboratorii. Au participat Eugen Ionescu, Andrei Tudor, Jebeleanu, Blazian. Impresiile le păstrez pentru mai tîrziu. Sîmbătă nouă întrunire.

2 februarie 1932 [București]

Am dat afișul la tipar. N-am stat la vorbă cu Toneghin. Cu Pora⁹⁸, care se plînge că stă cu romanul în sertar și vrea să scrie la revistă.

La 4,1/2, în librăria „Cartea Românească”, cu Blazian, Sahia, Baltazar, Jebeleanu, apoi Frumușeanu. Îl înjură toți grav pe Maniu cu lemne și marmoră etc. Sus e comitet de direcție și nu stau. La ateliere cu Jebeleanu

⁹⁶ Carol Ardeleanu (1883—1949), prozator.

⁹⁷ Sergiu Dan nu se va număra printre colaboratorii revistei.

⁹⁸ Nicolae Pora, prozator. Romanul său va fi anunțat de *România literară*, ca fiind „în curs de apariție”, abia la 25 febr. 1933. Nu se număra printre colaboratorii revistei.

văd corecturile imprimatelor. Iau acasă un probar. Jebeleanu mă asigură că toți băieții vor fi prompti la scris.

La amiazi la „Corso” cu Corneliu, Sergiu Dan, apoi Radu Cioculescu⁹⁹, Vinea. Cioculescu îmi spune că s-au rupt definitiv relațiile între Buzescu și Ventura. Buzescu voise să transmită scrisoarea mea pentru traduceri Venturei. Am luat-o și am rupt-o. Froda mi-a telefonat zadarnic.

Miercuri, 3 februarie [1932, București]

Cu Costică Staș de la *Viitorul* am vorbit pentru expediția gazetei mele. Chestia Ionel cred că s-a aranjat bine. Mîine probabil se va plăti efectul. La Bucuța: nu știe nimic despre Arad. Va scrie bucuros la *R. [omânia] l. [literară]*¹⁰⁰.

La Sănătate am fost pentru certificat că nu mai sînt în serviciul statului, pentru fisc. Bun de tipar pentru afiș.

La „Corso”: Camil Baltazar, care mă aduce apoi pînă acasă, zice că în loc să merg pentru el la Ottescu¹⁰¹, mai bine să încerc la Ionnițiu. Am vrut să merg la 6 d.a., dar n-am putut de boală și am amînat pe mîine la 3 d.a., cînd să discutăm și cu Toneghin.

Froda îmi spune că, după întrevvedere noastră ultimă, a vorbit cu Mavrodi despre starea mea materială grea și Mavrodi s-a oferit îndată să facă orice. Deci să indic o piesă pe care aș vrea s-o traduc, să mi-o plătească bine, ca lui Goga. S-a mirat grozav că nu mi-am făcut nimica, deși am avut toate posibilitățile și am fost atîta înjurat.

După-amiazi n-am ieșit deloc și m-am hrănit cu picături Davila, iar acuma aștept pe administrator pentru alegerea depozitarilor.

Joi, 4 februarie [1932, București]

Mănescu a venit pentru cinematograful din Arad, să luăm autorizația și să mă ducă la deschiderea ce are loc mîine acolo. Întîi am alergat pentru banii lui Ionel, pe care în sfîrșit i-a încasat după noi alergări la Casa de Depuneri. De asemenea am fost pe la atelier, să-mi tipărească modele pentru capul gazetei. Și pe urmă la Bucuța, unde toate erau terminate cu cinematograful. Vlădoianu îmi promite abonamente duble la toate casele de filme.

După-amiazi am încheiat contractul cu cinematograful. Sahia n-a venit. Voronca¹⁰² a sosit să-l sprijin la S.S.R.

La comitetul Radio despre năzdrăvăniile lui Iorga. Maniu¹⁰³ se plînge de Sandu Tudor și-l va chema în judecata juraților. Mugur se oferă să scrie

⁹⁹ Radu Cioculescu (1901—1961), eseist, traducător și cronicar muzical. Numele lui apare și în corespondența de familie (cf. vol. *La lumina lămpii*, scrisorile nr. 254, 257)

¹⁰⁰ Em. Bucuța va tipări însemnări de călătorie, medalioane literare și articole privind viața culturală a țării.

¹⁰¹ Nicolae I. Ottescu, avocat (între 20 apr. și 17 iun. 1931, fusese ministru subsecretar de stat la Interne, fiind apoi înlocuit cu Șt. Meteuș).

¹⁰² Ilarie Voronca (1903—1946), poet, privit cu simpatie de *România literară*, unde personal n-a publicat nimic.

¹⁰³ Adrian Maniu.

la *România literară*.¹⁰⁴ Gusti îmi cere de pe-acuma *Răscoala*. Culea îmi va da o parodie asupra lui Iorga, opera unui învățator. Gusti a oprit mașina și s-a dat jos să-mi facă acea cerere etc. Amănuntele recepției la inaugurarea noului studio de radio. Am vorbit cu Munteanu-Cîrnu și Mariu despre publicitatea revistei mele: trebuie să mă înțeleg mâine și cu cei de la *Adevărul* ca să putem fi în largul nostru.

Simbătă, 6 februarie [1932, București]

Aseară am aranjat conferința despre roman pentru ședința de azi de radio-scolar, pînă pe la 2 noaptea, și de aceea am și uitat să notez aici ceva.

Ieri am aranjat pentru reclama revistei la radio — întâi la Pauker — *Adevărul*¹⁰⁵, care vrea să publice *Răscoala* în *Adevărul* și s-o editeze, apoi la Munteanu. Dealtfel, azi am și dat pentru șase zile, iar la 7 seara s-a difuzat cea dintîi... Tot ieri am fost pe la percepție pentru impozite.

Azi am fost întâi la Ionnițiu pentru Camil Baltazar; i-am obținut 3 000 lei. Mi-au povestit ce au făcut ieri în audiența la rege cu dicționarul¹⁰⁶. Apoi la Kubesch pentru capul revistei.

După-amiază am primit pe Blazian, adm.[inistratorul], și Jebeleanu, iar mai tîrziu Sahia, care-mi aduce vestea că Balș și Sorin Pavel vor să scrie la *R.[omânia] l.[iterară]*.¹⁰⁷

Am avut comitet S.S.R. cu mare discuție asupra preșidenției. Cornelius se luptă mult să fie candidatul unic, să înlăture pe Goga. Mi-a oferit solemn mie să rămîn; ceea ce am refuzat tot așa de solemn.

Seara întîlnirea redacției *R.[omâniei] l.[iterare]*. Iată: Camil Petrescu și Baltazar, Sebastian, Blazian, Andrei Tudor, Jebeleanu, Neagu¹⁰⁸, Eugen Ionescu, Gulianu¹⁰⁹, I. Cantacuzino — 12 apostoli, cu mine. Am făcut primul număr.

Duminică, 7 februarie [1932, București]

Am ieșit la „Corso“ pentru pierdere de vreme. Au venit pe rînd Camil, Corneliu, Caton, Stamatiad și un străin pe care îl cunoștea Corneliu. Numai literatură... Și despre *R.[omânia] l.[iterară]*, că a avut și Alecsandri una.¹¹⁰ Atît mai bine.

La masă dr. Nanu și familia Ressu întregă. Iorgu Metaxa n-a venit.

¹⁰⁴ Neîntîlnit printre colaboratorii revistei.

¹⁰⁵ Emil Pauker, director administrativ la *Adevărul*.

¹⁰⁶ Este vorba de *Dicționarul enciclopedic „Cartea Românească“*, despre care L.R. va și scrie articolul *D. Adamescu și „Dicționarul“*, în *România literară*, I, nr. 4, 12 mart. 1932, p. 1.

¹⁰⁷ Nici unul din cei doi publiciști nu va fi întîlnit în paginile revistei.

¹⁰⁸ Neagu Rădulescu (1912—1972), prozator și caricaturist, prezent cu scrieri proprii în mai multe numere ale *României literare*.

¹⁰⁹ Emil Gulian (1907—1942), poet; în afara versurilor proprii, va semna numeroase articole despre poezia confracților săi.

¹¹⁰ Într-adevăr, Vasile Alecsandri (1821—1890) a publicat prima revistă cu titlul *România literară*, la Iași, în anul 1855.

Sarina Cassvan a tatonat cinematografia și va merge. Blazian, adm.[inistrator], e de asemenea încrezător. Sînt multe speranțe că vom reuși. Numai redacția să se țină bine. Mîine plec la țară după oarecare provizii. Articolul-program să-l scriu... Dar între timp scrisul cellalt a amorțit de tot?

Marti, 9 februarie 1932 [București]

Ieri am fost cu trenul la Valea Mare. De la Sorbii am mers cu mașina lor la țară. Lache lipsea, era la lemne. Am adus porcării și haine. Conversație cu toți, inclusiv Ionelii¹¹¹, pînă la plecare numai despre conversiune¹¹². La 7,1/2 seara am fost acasă.

Sînt cam bolnav. Chiar era nici să nu plec. Mă doare în gît, sînt răgușit. De aceea nici n-am ieșit azi decît să văd la atelier capul revistei și la bărbier să mă tund. Am avut la masă pe soții Linteș. Încolo, am lenevit; vreau să scriu articolul program pentru *R.[omânia] l.[iterară]*¹¹³ astă-seară și să reiau serios *Răscoala*.

Miercuri, 10 februarie [1932, București]

A venit Radu¹¹⁴ pentru un proces al lui. I-am dat o mie lei la plecare. Puia a vorbit la telefon. Drăguță și parcă puțin decepționată.

După-amiază a fost pe aici Jebeleanu, cu care am ieșit la „Casa scriitorilor“, să văd reglementarea hîrtiilor, facerea convocărilor pentru adunarea generală etc. Ceartă mare la comitetul Autorilor Dramatici, Caton-Sîngiorgiu. Măciucescu îmi povestește chestia cu lemnele „S.S.R.“

Vineri, 12 februarie [1932, București]

Ieri după-amiază am avut un mic accident: alunecînd, am căzut destul de rău, încît mi s-a scrîntit puțin mîna stîngă, ca și degetul mic de la dreapta. Efectele nu s-au manifestat imediat. Seara am mers la inaugurarea studioului la Radio. Acolo mi s-a umflat încheietura și a început să mă doară, încît pe urmă toată noaptea n-am putut dormi. Acuma parcă s-a mai îndreptat.

Aseară la Radio a fost și regele, care n-a vorbit decît cu cîțiva politicieni. Convorbire a mea mai lungă cu Mavrodi despre toate. Marin Sadoveanu își anunță vizita pentru duminică după-amiază. Alte convorbiri mai mult sau mai puțin cu Kirîtescu, Bucuța, Corneliu, Bianu, Eftimiu, Dobrescu¹¹⁵, Chiriță Vasilescu etc.

Azi, deși mă simțeam rău (Fanny a trebuit să mă îmbrace de jos pînă sus), am fost nevoit să ies cu Mănescu pentru contractul cinema „Corso“. Blazian a venit cu oarecare manuscrise.

¹¹¹ Ionel și Lina Rădulescu, cumnați.

¹¹² Măsuri economice legiferate de N. Iorga în vederea anulării unor datorii publice.

¹¹³ *Vezi De ce?*, în *România literară*, I, nr. 1, 20 febr. 1932, p. 1. (*Vezi Addenda*, p. 443—445.)

¹¹⁴ Radu Vasilescu, ginere.

¹¹⁵ Demetru I. Dobrescu (1869—1948), om politic, primar al Capitalei pe timpul guvernării național-țărăniște.

Luni, 15 februarie 1932 [București]

Ieri am avut pe soții Negrea la masă, seara, iar apoi pe soții Ressu. Alaltăieri fusesem la dr. Vereea¹¹⁶ pentru plictiseala cu răceala și răgușeala. Mi-a prezentat pe fiică-sa, care s-a oferit să-mi facă portretul.

Sîmbătă seara iar am avut pe colaboratorii R.[omâniei] l.[iterare]. Nici un manuscris. Tăifăsuială. Dealtfel azi la prînz am ajuns să fie dată la tipografie materia pentru vreo 3 pagini. Mîine voi da eu, Bucuța, Sadoveanu, Arghezi¹¹⁷. Să sperăm că vom ieși la socoteală.

După-amiazi am avut vizita lui Hîrjeu, care e caraghios, și a lui I. M. Sadoveanu, care mi-a citit fragmente de jurnal intim.

Marți, 1 martie 1932 [București]

De cînd n-am mai scris, am fost bolnav, pare-se destul de grav. Desigur că am purtat boala pe picioare un răstimp, pînă ce m-a trîntit la pat, cu febră destul de serioasă. Am zăcut pînă ieri. Temperatura m-a ținut multe zile între 37,5 și 39,5 grade. M-a căutat [dr. Valeriu] Tempea, la care s-a adăugat prof. Nanu-Muscel și dr. [A.] Banciu. După vreo treisprezece punctii în gît, dr. Tempea a găsit locul flegmonului, pe care l-a operat imediat. A fost destul de plicticos. Ulterior părea că vor mai fi alte două flegmoane. N-au mai fost. Am scăpat. Fanny m-a căutat ca un înger. Am avut multe dovezi de simpatie și prietenie din toate părțile.

Vineri, 4 martie [1932, București]

În sfîrșit, de poimîine pot ieși din casă. Și mai ales voi putea începe scrisul. Răscoala așteaptă mereu. Sper că de duminică seara să mă așez serios în fiecare noapte de lucru.

Luni, 7 martie [1932, București]

Azi am ieșit întîia oară după boală. Dimineața am fost numai la „Corso”: Vlădescu, Corneliu, Caton, Sorbul, Camil Baltazar, Emilian¹¹⁸, Mircea Leca etc. Corneliu se plînge că regele nu i-a răspuns la telegrama de urări. Altfel se agită bine pentru S.S.R.; are timp și entuziasm. După-amiazi, pe la Kubesch, ca să mai discut despre prețurile gazetei. Apoi la „Cartea Românească”, unde am pierdut vremea cu Candrea¹¹⁹, Kirițescu etc. De asemenea la Adevărul, unde și Marcovici îmi propune călduros să le dau un roman în editură, dacă s-ar putea chiar Răscoala.

Pînă acuma am scris pentru gazetă. Astă-seară să încep pentru Răscoala.

¹¹⁶ Adrian Vereea (1876—1944), medic, cronicar și autor dramatic.

¹¹⁷ Cu excepția unor interviuri (10 sept. și 11 dec. 1932) și a unei scrisori (28 oct. 1933). T. Arghezi nu va oferi nimic spre publicare *României literare*. Tinerii redactori vor manifesta grijă, dragoste și prudență în comentarea creației sale.

¹¹⁸ Emil F. Emilian (1885—1938), director al tipografiei „Eminescu”.

¹¹⁹ Ioan-Aurel Candrea (1872—1950), profesor universitar, filolog și folclorist.

Miercuri, 9 martie [1932, București]

Hărțuieli obișnuite la tipografie, apoi întrevvedere cu Corneliu, care e foarte fiert de nerăspunsul regelui și mă roagă să mă interesez la Condiescu dacă s-a primit telegrama lui. Camil Petrescu răstoarnă o masă de emoțiile polemicii cu Toma Vlădescu¹²⁰, Caton, Sorbul etc.

După-amiazi, Fodor cu prof. Hudîță¹²¹, pentru blocul ardelenilor din București, precum și studenții someșeni pentru balul lor de sîmbătă. Sorbii pleacă acasă. Sereda vine. Măciucescu o vizită.

Sîmbătă, 12 martie [1932, București]

Iar neglijez pînă și însemnările. Iar sînt cuprins de mulțime de mărunțișuri, care mă distrag de la cele principale și importante.

Aseară am avut o întrunire a blocului românilor transilvăneni din București. Discuții și un fel de început de organizare.

Azi am fost la comitetul „S.S.R.”. Se aștepta venirea primarului. N-a venit. Altfel, discuții multe, diverse.

Am intrat în furia conferințelor. Una pentru Caracostea¹²² la Universitate¹²³, alta la radio despre Goethe¹²⁴, articol despre Goethe la R.[omânie] l.[iterară]¹²⁵ și Bucarest¹²⁶, conferință la „Anale”¹²⁷, alta la „Cartea Românească”... În plus cele ce mi se cer în Bucovina.

Și scrisul meu stă pe loc!

Joi, 17 martie [1932, București]

De cîteva zile e balamucul cu chiria în restanță. Proprietarul, după ce mi-a luat deunăzi 20 000 lei, anunță vînzarea mobilei sechestrate la 24 crt. Am ocărît pe avocatul lui și m-am dus la Barasch. Am făcut toate lucrurile pe numele lui Fanny și „contestație”, care se va judeca la 23 la tribunal.

¹²⁰ Toma Vlădescu, gazetar, colaborator asiduu la revistele de extremă dreaptă.

¹²¹ Ioan Hudîță, conferențiar universitar de istorie a diplomației și om politic național-țărănist.

¹²² Dumitru Caracostea (1879—1965), critic și istoric literar, profesor la Universitatea din București; la data însemnărilor din *Jurnal*, conducea și Seminarul de literatură, unde a invitat mai mulți scriitori să prezinte studenților geneza operei lor. Admirator al operei rebreniene, s-a numărat printre confracții care au avut sentimente constante de prietenie și prețuire, venind adesea în sprijinul romancierului.

¹²³ Conferința va avea loc abia peste o lună (vezi infra, 12 apr. 1932). Textul ei va fi reprodus parțial în *Vremea* (cf. *Între roman și viață. Povestirea primului capitol*, an. V, nr. 235, 1 mai 1932), fiind peste ani reluat în *Revista Fundațiilor Regale* (cf. *Mărturisiri*, an. VII, nr. 11, nov. 1940) și în vol. *Amalgam* (1942); vezi *Addenda*, p. 301—320.

¹²⁴ Conferință prilejuită de împlinirea a 100 de ani de la moartea lui Goethe (1739—1832).

¹²⁵ Vezi *Atinități electice*, în *România literară*, I, nr. 5, 19 mart. 1932, p. 1.

¹²⁶ *Bucarest*, hebdomader politic, literar și social, apărut între febr. 1932.—ian. 1933, avînd ca director pe Adolphe Clarnet.

¹²⁷ Vezi infra, 28 mart. 1928.

Luni am avut procesul cu Crainic. Trib.[unalul] a rămas în deliberare, parcă era vorba să se pronunțe azi. Concluziile erau pentru declinarea competenței în favoarea Curții cu juri.

Aseară iar au fost ardelenii, cu Ghiță Pop¹²⁸ în frunte. A început adunarea membrilor noi. Să vedem.

Simbătă, 26 martie [1932, București]

Mă pierd complect cu fleacurile vieții de toate zilele. Procesele cu scârba de Crainic, trecute la Curtea cu jurați, procesul cu chiria, necazurile lipsei de bani, *România literară*, plus altele nenumărate îmi consumă timpul și-mi mănâncă posibilitatea scrisului. Dacă nici măcar aici n-am mai avut chef să fac câte-o notă cotidiană!

Acuma mai vine și necazul cu mutarea. Cum să scrii în asemenea condiții? *Răscoala* doarme mereu. Și e atât de așteptată. Nu mă întâlnesc cu un om care să nu mă întrebe de ea. Iar cei de la „Adevărul” insistă mereu pentru ea, s-o dau în editura lor.

Doamne, ajută-mi să încep de mâine o viață cu program și cu utilizarea timpului!

Duminică, 27 martie 1932 [București]

Începutul programului e totuși promițător. Deși am cam lenevit în pat (socotisem să fiu la birou la 10 dim.), cu jurnale și fleacuri, de la 11,1/2 pînă la 1 d.a. am scris mărunțișuri pentru *R.[omânia] l.[iterară]*. După-masă iar am levenit pînă la 3,1/2 și apoi am continuat a scrie pentru revistă. La 5,1/2 am plecat la Zlătoreanu, care mi-a arătat casa lui, cu o bibliotecă frumoasă și obiecte de artă de gust. La 7,1/2 am plecat la general Linteș, unde am luat și masa. Un domn Stănescu ne-a oferit în casa lui apartament de închiriat, pe care-l vom vedea mâine. La 11 am venit acasă; casa încuiată; șoferul a deschis anevoie. Și acuma, pînă [la] 1,1/2, să văd de *Răscoala*. Am citit în *Revue des deux Mondes* un documentat studiu despre înțelepciunea practică a lui Goethe, din care ar fi bine să-mi însușesc și eu multe lucruri.

Luni, 28 martie [1932, București]

A venit Sorbul, cu care am fost la avocatul Chefner¹²⁹ pentru procesul cu chiria. La „Cartea Românească” de vorbă cu Ionnițiu despre călătoria lui în străinătate. Apoi la „Corso” întâlnirea cu Dominic; îmi face mereu propuneri cu Crainic. Tican se plînge de autoritățile românești.

După-amiazi, o raită la tribunal pentru o iscălitură, apoi am văzut o casă de închiriat, care nu mi-a plăcut. Am scris puțin și a venit Grigorescu de la „Analele române” pentru conferința ce trebuie s-o țin sîmbătă la „Fundatie”. Mai tîrziu a venit Măciucescu pentru fiul său și a stat pînă la 9.

¹²⁸ Gheorghe Pop, avocat și deputat, fruntaș al Partidului Național-Tărănesc.

¹²⁹ Filip Chefner, cu felurite funcții în aparatul de stat (avocat la Camera deputaților, consilier comunal, ajutor de primar al Bucureștilor).

Sahia mă pisează pentru *Vremea*: o amintire despre Lovinescu¹³⁰. Am făcut acuma ceva¹³¹.

Sînt cam obosit și poate răcit (iarna nu mai trece); trebuie să renunț astă-seară la scris...

Marti, 29 martie [1932, București]

Am fost la poștă dimineața și în tramvai am văzut o fată frumoasă care mi-a bucurat inima, deși nu știu cine era. După-amiaza pierdută acasă cu lecturi inutile. Seara am scris un articol pentru *R.[omânia] l.[iterară]*¹³².

Miercuri, 30 martie [1932, București]

Dimineața, după casă cu Fanny, după-amiazi de asemenea. Spre seară vine Baltazar pentru secretariatul redacției și administrație. La „Corso” întâlnire cu Florian¹³³ pentru rubrica cinematografiei. Seara am aranjat conferința pentru sîmbătă.

Joi, 31 martie [1932, București]

Pe la tipografie. Primesc primul exemplar din ediția a șasea a *Pădurii Spînzuraților. România literară* nu se poate pagina azi; s-a dat materialul tîrziu. Convorbire cu Blazian, anunțîndu-i că mă dispensez de serviciile lui de secretar. La „Corso”, unde vine și Fanny. Mașina la reparat.

După-amiazi scriu puțin la conferința pentru studenți. La comitetul de Radio; palavre. Gusti îmi spune că a șters cîțiva din comitet; mă roagă să-i dau concurs și să viu joi. Lui Baltazar îi va face ceva.

Seara n-au venit la întrunirea redacțională decît Cantacuzino, E. Ionescu, Baltazar, Jebeleanu.

Vineri, 1 aprilie [1932, București]

Tipografie: revista întîrziată; ore suplimentare și cheltuieli asemenea. Blazian mă conduce și se plînge de necazurile lui. Am lucrat ceva la conferința pentru Universitate și seara revăzut din nou cea de mâine.

Marti, 5 aprilie [1932, București]

Azi-noapte am scris pînă la 5 la conferința ce aveam s-o țin la Universitate în fața studenților. Pe urmă vreun ceas n-am putut adormi.

¹³⁰ Sub titlul *Sburătorul văzut de...*, revista *Vremea* pregătea două pagini de amintiri cu participarea mai multor scriitori dintre foștii cenaclști. (Amintim că nu cu mult timp în urmă, la 31 oct. 1931, E. Lovinescu împlinise 50 de ani.)

¹³¹ Însemnările, lapidare și reci, vor fi tipărite în *Vremea*, V, nr. 232, 3 apr. 1932, p. 6. (Ele sînt reproduse de noi la *Addenda*, p. 446.)

¹³² De presupus, *Apel către editura „Socec” să nu moară*, care va apărea în *România literară*, I, nr. 7, 2 apr. 1932, p. 1.

¹³³ Barbu Florian, gazetar; a semnat în *România literară* numeroase articole de cinema cu pseudonimele Menalque, Fickan, Bible Boy, Edy Fuky, I. Semo.

Iată cum pentru un fleac de conferință sînt în stare să stau la biuroș toată noaptea, pe cînd la *Răscoala* mă tot codesc. Adevărat că sînt hotărît să rămîn la țară de la 1 mai și nici să nu revin decît cu romanul gata; dar pînă atunci ar trebui să-mi pun la punct ceea ce am gata dintr-însul. Aici însa viața, cu trepidațiile ei continue, nu te lasă să-ți urmezi un program de lucru veritabil.

Azi am văzut o casă în str. Pietății, pe care sper s-o iau mîine.¹³⁴ Bine că s-a terminat și asta.

Conferința n-am ținut-o azi totuși. A venit Papadima¹³⁵ să mă anunțe că, fiind prima zi a redeschiderii Universității, poate n-am avea asistența obișnuită etc. Nu știu dacă aceasta nu ascunde alt motiv, că anume o fi avînd ziua dată altuia. Indiferent. Mie-mi convine. Marția viitoare sper să fiu mai liniștit.

Joi, 7 aprilie [1932, București]

Ieri m-a chemat guvernatorul Băncii Naționale¹³⁶. I-am dat întîi cererea *R.[omâniei] L.[iterare]* pentru rezolvare; a promis și se pare că va face într-adevăr ceva, căci azi diverse servicii ale băncii mi-au cerut gazeta etc. Pe urmă am vorbit despre blocul ardelenilor. E încîntat de idee; a avut-o și el. Adoră pe Maniu, care l-a ridicat și e omul cel mai tare azi din țară etc. Va vorbi cu Mironescu pentru local.

Aseară au fost o serie de ardeleni aici. Se pare că într-o seară din săptămîna viitoare vor să vină pe la mine foștii miniștri ardeleni; cel puțin așa spune V. Fodor.

Am acotat casa din str. Pietății. Astă-seară au fost băieții de la redacție. Și totuși n-au scris nimica. La Angelescu m-am întîlnit cu Caracostea, care mi-a vorbit multe, cu complimente multe.

Duminecă, 10 aprilie [1932, București]

Ieri am fost la vie și seara m-am întors. Acolo lucrul merge bine. Am pus trandafirii care au fost aici. În tren, la ducere, cu Victor Pop; la întoarcere, o lungă convorbire cu M. Cruceanu¹³⁷ despre bolșevism și altele.

Sînt mereu îngrijorat din pricina că nu pot scrie. *Răscoala* s-a limpezit cred definitiv în sufletul meu, încît aș putea lucra cu mare spor dacă aș avea liniștea necesară. Și n-o am. Mă freacă viața grozav cu mărunțișurile ei trecătoare și inutile. Măcar de-ar veni Paștele, să mă pot retrage.

¹³⁴ Într-adevăr, va deveni noua locuință a scriitorului: strada Pietății, nr. 28 (adresa folosită și pentru redacția și administrația *României literare*, cum ne indică numeroase scrisori oficiale).

¹³⁵ Ovidiu Papadima (n. 1909), critic, istoric literar și folclorist, la acea dată asistent la facultatea de litere. La B.A.R. se află două scrisori ale sale trimise romancierului (*Coresp.*, nr. 144 073—144 074).

¹³⁶ Constantin Angelescu.

¹³⁷ M. Cruceanu (n. 1887), poet; două scrisori aflate la B.A.R. (*Coresp.*, nr. 142 663—142 664) atestă vechimea relațiilor dintre cei doi scriitori (1912), precum și natura raporturilor (în 1941, M. Cruceanu, aflat în lagărul de la Tîrgu Jiu, îl roagă să intervină la Ministerul de Interne pentru eliberare).

Marți, 12 aprilie [1932, București]

Azi-noapte am complectat conferința pentru Universitate. La 7,10' am ținut-o de față cu Caracostea; la 8,30' s-a terminat.

Vineri, 15 aprilie [1932, București]

Miercuri am făcut o vizită lui Vaida, vorbindu-i despre organizarea ardelenilor din București. A fost și Mihai Popovici de față. Au aprobat mișcarea cu urări de izbîndă. Coltor și Ilie Lazăr, mai puțin entuziaști. Pentru sîmbătă seara sînt poftiți la mine vreo treizeci.

Camil Baltazar a luat secretariatul redacției, iar un cumnat de-al lui urmează să ia administrația. Blazian a căutat să-mi facă dificultăți administrative, nedînd concurs la acest număr, deși nu era licențiat.

Deocamdată, griji cu mutarea și cu lipsa de bani, deși se apropie vertiginos Paștele.

Duminecă, 17 aprilie [1932, București]

Nu m-am dus azi la sfințirea steagului studentesc, deși am fost poftit ca naș. De lene și urît. M-am plictisit de atîtea participări la fel de fel de solemnități și mondenisme care îmi țin în loc munca scrisului. Și totuși, după-amiazi am fost la un domn Ștefu, care mi-a bătut capul cu o mare afacere. Nu știu ce meserie are, probabil avocat, dar face parte dintre cei mulți de azi, mai ales ardeleni, care, fiind proști, se cred totuși deștepți și destinați să aibă roluri conducătoare în țara mărîtă.

Pentru mîine seară alta: sînt poftit insistent la doamna Cantacuzino¹³⁸, comitetul Uniunii Intelectuale.

Mă aflu într-o perioadă ciudată. Neproducție serioasă. Oricîte îndemnuri îmi fac, nu mă apuc să scriu. Mi se spune din toate părțile cît de mult este așteptată *Răscoala*, o am plină în suflet și amîn mereu lucrul stăruitor. Dacă nu voi începe nici la mai, atunci am pierdut pămîntul de sub picioare. Și totuși cartea aceasta are atîtea lucruri într-adevăr deosebite. Dacă voi putea-o termina cu bine, va face desigur mare vîlvă.

Pînă atunci însă mă mănîncă mărunțișurile vieții: chiria de-aici și cea nouă, mutarea, procesul de la Timișoara¹³⁹, datoriile diverse... Nu mai puțin *România literară*, care totuși s-a dovedit o bună armă defensivă față de diverșii cîini care mă lătrau înainte și acuma stau frumos cu botul pe labe.

Marți, 19 aprilie [1932, București]

Se pare că va fi o amîinare a mutărilor. Baremi să avem liniște de Paști. Pînă atunci, poimîine trebuie să plec la Timișoara, la procese. Uf!

¹³⁸ Alexandrina Cantacuzino.

¹³⁹ În legătură cu acest proces, vezi I.T., *Procesul de presă al d-lui Liviu Rebreanu*, în *Curentul*, V, nr. 1579, 24 iun. 1932, p. 6 (cu referiri la recursul lui Radu Urlățeanu, intentat împotriva sentinței de achitare a romancierului în conflictul iscat în urma uauia articol tipărit de L.R. în *Vestul*).

Miercuri, 20 aprilie [1932, București]

Dimineața am fost numai la *Adevărul*, să mulțumesc lui Graur¹⁴⁰, avocatul, cu o *Pădurea*, legată și dedicată, și să iau un fragment tipărit din *Răscoala, Petre-Petre*¹⁴¹. Apoi, la „Corso”, cu Sorbul și Samarineanu¹⁴² (un vag scriitoras de la Oradea), care se oferă să-mi trimită un roman al său¹⁴³.

Soții Sorbul sînt aici. După-amiază am trecut la gară să-mi văd plecările și sosirile trenului pentru Timișoara, și pe la atelier, să-mi aranjeze definitiv frînele mașinii. Pe la șase am lăsat un moment pe Sorbii singuri și am fugit să-mi cumpăr două lozuri, fiind ultima zi pentru mine, căci eu plec și nu mai aş avea cînd să le iau. Ca să nu-i țin pe oaspeți prea mult singuri, am luat o mașină de la gară, cu care am mers încet pe Calea Griviței pînă să găsesc o colectură. Am găsit lîngă cinema „Marconi”, am luat și m-am întors. Cînd am intrat în curte, îndată a sosit și mașina mea.

Sîmbătă, 23 aprilie [1932, București]

Am sosit de la Timișoara, unde am plecat joi dimineața, cu oprire la Pitești. Am călătorit prost și încolo și înapoi. La Timișoara am ajuns tîrziu. Procesul se dezbătuse și se amînase. Avocatul Băran¹⁴⁴, fost primar și deputat, m-a introdus la președinte și, la urmă, s-a reluat procesul.

Am fost scos din cauză. Reclamantul a făcut recurs. Am luat masa cu Băran, după ce în prealabil fusesem la o bere cu el și alți cîțiva intelectuali locali. La cafenea m-a vizitat Rodion Marcovici și un jurnalist Weiss¹⁴⁵, care mi-a luat un interviu despre relațiile scriitoricești româno-ungare.

M-am întîlnit de asemenea cu Mănescu, care se plînge de Corneliu Moldovanu. La întoarcere, trenul ticsit, mai ales ofițeri plecînd în vacanță. A venit Puia cu Radu. Aici însă sîntem în mutare. Luni seara vom face primul transport, iar marți restul. Cheltuială destulă și bani deloc. Bucuța îmi telefonează că trebuie să merg la Pen-Club, la congresul de la Budapesta.

Duminică, 24 aprilie [1932, București]

Tot frigurile mutării. Dimineața am fost cu Puia la Șosea. La masă a fost și Puiu Negulescu. Am pierdut toată ziua zadarnic, și seara. Dar foarte curînd voi fi la datoria scrisului.

Valea Mare, duminică, 1 mai 1932

Ieri după-amiază am sosit aci cu mașina. În sfîrșit ne-am mutat, dar casa e încă vreaște. Facem Paștele aici, pe la oameni.

¹⁴⁰ M. Graur, șeful contenciosului ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*.

¹⁴¹ Cu titlu *Petre Petre*, revista *Adevărul literar și artistic* (X, nr. 578, p. 1-2) publicase, la 3 ian. 1932, un fragment din roman.

¹⁴² G. M. Samarineanu, poet, prozator și publicist.

¹⁴³ *Romanță fără note*, roman apărut în 1930.

¹⁴⁴ Coriolan Băran, avocat și deputat național-tărănist (între 1928 și 1931 fusese primar în Timișoara).

¹⁴⁵ Aureliu Weiss, publicist.

Vineri seara o întrevvedere la Teatru cu Mavrodi, Malaxa¹⁴⁶, Soare, Camil Petrescu pentru un film al acestor din urmă. Mavrodi îmi cere negreșit pe *Ion*.

Luni, 2 mai 1932 [Valea Mare]

Am fost ieri toată ziua la Ionel. Seara, la 12,1/2 am început totuși la *Răscoala*, măcar teoretic. Am recitat capitolul I, 1, în forma publicată în *Secolul*¹⁴⁷. Mici corecturi, și am suprimat partea privitoare la trecutul lui Grigore, pe care va trebui s-o intercalez aiurea. Am lăsat pe căpitanul de jandarmi de la Găești; îl voi muta la Pitești, va face o vizită la Amara și apoi va avea rol în cursul represiei. Vor mai trebui cîteva mici retușări. Altfel capitolul merge bine. Poate nici să nu-l transcriu, ci doar să-l lipesc pe o filă albă, să treacă direct pentru tipografie.

Azi am petrecut toată ziua la Sorbii la Gălăești. La 10,1/2 am fost acasă. Voi continua cu *Răscoala*, deocamdată tot așa, pînă voi rămîne singur.

Marți, 3 mai [1932, Valea Mare]

Aseară am răsfoit tot ce aveam transcris din *Răscoala*. Sînt pagini bune, dar e și umplutură. Va trebui să operez tăieturi destule. Rolul lui Titu mi se pare excesiv, mai ales că pe urmă trebuie să treacă pe planul al doilea. Trebuie să-l rotunjesc mult aici, îndeosebi în ce privește prezentarea lui la Gavrilaş. Pe urmă trebuie cîteva invertiri de capitolașe. Cel cu Predeleanu să treacă în capitolul întîi, rămîinînd totuși capitolașul cu Petre-Petre la sfîrșit. Gazda lui Titu mult redusă; aventura lui va fi cu fiica gazdei. Cred că mai trebuie un capitolaș cu mătușa lui Grigore, care e cucoană cu multe cunoștințe în lumea mare și politică... Chiar așa nu știu dacă va ieși destul de plin capitolul întîi, să reliefeze lumea orașenească, potrivnică celei rurale. Apoi parcă e nițel prea abstract, cu prea puțina viață intimă, directă, pitorească...

Azi am fost la Ploeanu, la Micești¹⁴⁸. Numai la dejun.

Seara n-am scris nimica. E marți și nu vreau să încep. Mîine, la București, voi scrie negreșit. În trei-patru zile vreau să sfîrșesc capitolul întîi.

În mai dealtfel aş vrea să am trei capitole gata. Deși va fi o înterrupere cu Budapesta.

Miercuri, 4 mai [1932], București

Azi am venit la București, cu mașina, toți patru. Bine. Casa aici pe drum de aranjare. Am dormit după-amiază. Am ieșit numai pînă la „Cartea”. Citiri neînsemnate. S-a făcut miezul nopții și de-abia acuma ar trebui să încep a scrie, fără măcar a fi putut medita asupra romanului. Cum să scrii așa? Nici măcar a transcrie nu e posibil. Totuși să încerc măcar a corecta începutul.

¹⁴⁶ Nicolae Malaxa, industriaș.

¹⁴⁷ Cf. *Răsăritul*, în *Secolul*, I, nr. 1, 14 febr. 1932, p. 5.

¹⁴⁸ Sat în Argeș, unde Gh. Ploeanu avea o proprietate.

Joi, 5 mai [1932, București]

Au fost aici soții Sorbul; cu Marioara m-am dus pe urmă la Finanțe, la Colfeteanu, pentru acreditiv. S-a făcut ceva. Am trecut pe la tipografie și pe la telefoane. După-amiazi la Radio; Gusti se plînge mereu și nu acționează.

Am mai meditat puțin asupra *Răscoalei*. Astă-seară să încerc a transcrie.

Vineri, 6 mai [1932, București]

Dimineața mi-a bătut capul neobositul Fodor, apoi am fost la tipografie, unde am găsit pe Camil Petrescu și Cicerone¹⁴⁹. Mi-am luat niște cărți de la „C.[arte] R.[omânească]”, am întâlnit pe Puia, pe care am condus-o la Novac¹⁵⁰, am stat la „Corso” cu Iancovescu și alții... După-amiazi la poștă, pentru un mandat, la circulație pentru șofer și de vorbă la „Alcalay”¹⁵¹ cu Minulescu, Stern, Voiculescu, mai mult cu acest din urmă, care mi-a spus multe despre Crainic...

Nu se poate lucra în București serios. Tentațiile sînt prea multe — cărți, ziare, radio, oameni... și văd că romanul lui Jules Romains¹⁵² ar fi clădit după aceeași metodă care o aplic eu în *Răscoala*, sau aproape. Nici nu vreau să-l citesc pînă nu voi isprăvi. Se pare că, din pricina lui Fanny, nu voi mai merge la Budapesta. Atît mai bine. Voi putea lucra mai intens.

Duminecă, 8 mai [1932, Valea Mare]¹⁵³

Am sosit aci cu trenul, trecînd și pe la Sorbii. Vorbă multă despre dramatizarea lui *Ion*, pe care Mavrodi o vrea negreșit și a comandat-o lui Sorbul. Facem multe planuri de bine. Numai piesa să iasă bunișoară. Succes desigur ar avea, grație succesului romanului.

Acum însă să mă apuc serios de treabă.

Luni, 9 mai [1932, Valea Mare]

Am transcriș azi-noapte, de la 10 seara pînă la 4 dimineața, vreo șapte pagini din primul capitol. Merge foarte greu. M-am oprit la patru, deși hotărîsem să stau pînă la șase. Mă simțeam așa de obosit că a trebuit să mă trîntesc pe pat. M-a cuprins teamă și îndoială, amîndouă duble. Uneori am impresia că nu mai pot scrie, că nu-mi vine nimica. Mă umple de groază. Poate că m-am istovit complet? Poate din pricina surmenajului sau a eredității, celula cenușie nu mai rezistă? Și totuși, nu-mi lipsește fantezia crea-tore sau creația interioară. Ceea ce mă chinuiește este expresia. Am în inimă

¹⁴⁹ Cicerone Theodorescu.

¹⁵⁰ Magazin de mănuși.

¹⁵¹ „Alcalay”, casă de editură și librărie.

¹⁵² Jules Romains (1885—1972), prozator și dramaturg francez, pe care, în 1933, L.R. îl va cunoaște personal, la Congresul Pen-Clubului de la Dubrovnik.

¹⁵³ Începînd cu data de 8 mai 1932, L.R. urmărește „mersul scrisului” la noua versiune a romanului. Evidența, ținută pe zile, pe ore, pe pagini și rînduri scrise, se află la B.A.R., *Arb. L.R.*, I ms. 1 b, f. 1—4 (fiind reprodușă de noi în *Opere*, vol. 8, p. 691—699).

senzația necesară vie și n-o pot îmbrăca în cuvintele adecvate. Mă frămînt permanent pentru o frază sau un simplu cuvînt. Desigur că acest dar de ușurință nu l-am avut niciodată. Veșnic m-am luptat cu expresia, dar parcă acuma mai aprig. Alții ocolesc greutățile; eu mă încapăținez să le biruiesc. Asta îmi cere o sforțare cumplită. Mi-e frică tare să nu fi îmbătrînit, să-mi fi pierdut puterea creatoare. Ar însemna să-mi fi pierdut rostul în lume... Pe urmă m-au cuprins toate îndoielile. Mi se pare că tot ce am scris din *Răscoala* nu e bine. Acel prim subcapitol mi se pare prolix și inexpressiv. Parcă e ceva artificial, lipsit de viață reală. Poate că nu i-am găsit încă ritmul? Și totuși, privind sufletește materialul întreg al romanului, numai acesta poate fi ritmul inițial.

Astă-seară am să reiau începutul, să-l mai frămînt, să-l mai reduc. Să vedem cum o să meargă. Pe urmă fac alt program: scriu de la opt seara pînă la patru dimineața, dorm pînă la douăsprezec și am opt ore pentru meditație. Poate așa va merge mai bine.

Miercuri, 11 mai [1932, Valea Mare]

Azi-noapte am scris bine, iar azi de asemenea de la 2 d.a., pînă la zece seara, fiindcă mîine dimineața trebuie să plec la București. Se pare că merge mai binișor. Cel puțin acuma, cît e vorba mai mult de transcriș. Am ajuns aproape de sfîrșitul capitolului întii. Mai am două mici capitole, unul cu Predelenii și altul cu Petre-Petre. Am scos dintre aventurile lui Titu serata de la părinții lui Jean, rămînînd să se încurce cu fata gazdei, mai scurt. Am mai redus mult. Chiar adăogînd subcapitolul cu Predeleanu, tot e mai scurt ca înainte, circa 40 pagini. Suportabil. Și pare interesant ca introducere. Chestia cu familia Predeleanu mi se pare nițel cam pompiară: firește e vorba de un model de fericire casnică, ceea ce trebuie să pară idiot. Sper să mai îndrept nițel, mai ales la început. Va trebui de asemenea modificată chestia cu Petre, să fie mai bine subliniat. Dar asta pe vineri.

Vineri, 13 mai [1932, Valea Mare]

Am fost ieri la București. N-am făcut mare treabă. Doar pentru revistă. Seara au fost băieții. Le-am dat cite-o *P.[ădurea] Sp.[înzuraților]*. După-amiazi, Soare cu Camil Petrescu; mi-au povestit filmul. Am venit fără bani; doar pentru cheltuielile curente. Trebuie făcute venituri la revistă.

Am sosit aici azi-dimineață. Am dormit după prînz. Am cam lenevit. Încep cam tîrziu la scris, dar nu voi pleca de la biurou pînă nu sfîrșesc capitolul I.

Sîmbătă, 21 mai [1932, Valea Mare]

Am neglijat însemnările o săptămînă. Neglijența s-a cam resimțit și la scris. Capitolul I, pe care mă laudam să-l sfîrșesc, de-abia duminecă noaptea l-am încheiat. Am continat luni și marți binișor. Miercuri însă slab. După-amiezile am început să traduc cartea lui Jeans *The Univers around*

153. Joi am fost în București, unde am găsit încurcături de parale și a venit sechestrul de la Blank. A trebuit pentru astea să stau și vineri dimineața, încât am venit încoace ieri cu personalul și am ajuns aci pe la șase; cheia o uitasem la București. Pentru azi eram invitat la Ionel la dejun și-mi era anunțată vizita lui Negrea. Ionel a contramandat. Negrea a venit să mă ducă la Plopeanu. Am refuzat și am mers numai la șase. N-a fost gata masa la nouă, când eu am plecat încoace. Azi n-am scris nimic, afară de traducere, din care am terminat introducerea. Astă-seară vreau să mă culc, ca să reiau mâine lucrul cu nădejde.

Miercuri, 25 mai [1932, Valea Mare]

N-am strălucit deloc săptămîna asta. Aș putea zice că am cam pierdut-o. De-abia cîteva pagini scrise. N-am ajuns să sfîrșesc faimosul capitol II. Duminecă prost, luni mai bine și marți, iar azi o pagină. Dacă voi merge așa, nu isprăvesc cartea pînă la toamnă. Sper că atunci cînd va veni Fanny se va îndrepta lucrul. Pînă la 1 iunie să fiu gata cu întiile două capitole și ce mai am din al treilea, bine ar fi, ca să pot începe lucrul nou în lună nouă.

Acuma mîine mă duc la București. Trebuie o sforțare mai mare și mai ales altă concentrare asupra lucrului. Prea mă distrează toate, începînd cu astronomia. Nu știu de n-ar fi mai bine să las și traducerea lui Jeans. Grozav mă complac în meditațiile sterile!

Duminecă, 12 iunie [1932, Valea Mare]

Ieri de-abia am sosit de la București, unde am fost plecat de la 1 iunie dim., după ce pînă atunci scrisesem și sfîrșisem capitolul II complet de vineri pînă marți seara.

În tren spre București am mers cu Călinescu¹⁵⁴. Aflasem în gara Pitești, de la Traian Dumitrescu¹⁵⁵, că ieri seară căzuse guvernul Iorga și că fusese chemat Titulescu¹⁵⁶ în țară. Era vorba să se facă guvern de uniune națională sau măcar de concentrare. Firește, Titulescu n-a reușit. A fost însărcinat Vaida să facă o concentrare mai restrînsă. Și s-a făcut la urmă guvern național-țărănesc așa-zis de alegeri.¹⁵⁷ Au intrat numai oameni de a doua mîna.

¹⁵⁴ Armand Călinescu (1893—1939), om politic, unul dintre conducătorii P.N.Ț., la început pe plan local (în Argeș, unde a și fost prefect în 1928), iar apoi pe plan central; în aparatul de stat a îndeplinit mai multe funcții: secretar general la Agricultură și Domenii (1929), subsecretar de stat la Interne, la Președinție etc. Acceptînd funcția de ministru de Interne în guvernul Goga-Cuza, a fost exclus din P.N.Ț. Ca prim-ministru (mart.-sept. 1939), în timpul dictaturii regale, a manifestat ostilitate față de fascism, luînd măsuri energice împotriva Gărzii de Fier, care, în cele din urmă, va organiza asasinarea lui.

¹⁵⁵ Traian Dumitrescu, negustor, ginerele Linzi Rădulescu (aceasta, înainte de a se fi căsătorit cu fratele lui Fanny Rebreanu, mai avusese o căsnicie, de pe urma căreia dobîndise o fiică, măritată cu Traian Dumitrescu).

¹⁵⁶ Nicolae Titulescu (1882—1941), profesor universitar și diplomat.

¹⁵⁷ În cursul lunii iul. 1932, urmau să aibă loc alegerile pentru Camera Deputaților și pentru Senat. Noul guvern, condus de Al. Vaida Voievod (care va fi și ministru ad-interim la Afaceri Străine), avea să funcționeze pînă la 20 oct. 1932. În componența lui aflăm figuri obișnuite, rodate în vechi combinații guvernamentale național-țărăniști (P. Halippa, G. G. Mironescu, V. Potîrcă, I. Lugoșianu, D. R. Ioanițescu ș.a.). Figuri noi: D. Gusti și I. Gr. Periețeanu.

După alegeri s-ar face guvernul definitiv, eventual de colaborare. Au fost peripeții destule; numirea în rate. Să vedem alegerile.

Gusti e ministrul Instrucției¹⁵⁸. Mi-a propus să-i dau concurs etc. De la el vreau comisia de cenzură a filmelor. De la Periețeanu, care e la Comunicații, aș vrea comisariatul guvernului la Radio, iar de la D.R.¹⁵⁹ de la Munca, comisariatul loteriei de stat. În loc de orice alte slujbe cu răspunderi, asta aș dori. Voi reuși? Ce Dumnezeu, atîta nu mi se poate refuza dacă voi cere. Pînă acuma însă nu mi s-a oferit direct nimica. Cercul negreșit în oraș toate zvonurile posibile, că voi fi subsecretar, că voi lua teatrele și cîte de toate. În realitate însă nimic. Lasă că nici nu mai vreau nimica afară de lucrurile amintite sau ceva similar. Să nu-mi ia nici un timp și să-mi producă un venit lunar care să nu fie plătit de stat. Pînă la toamnă să-mi isprăvesc romanul și apoi să văd să-mi fac ceva pentru consolidarea *României literare*, care e bine c-o am. Numai de s-ar mai îndrepta situația financiară în general.

Periețeanu a fost la mine de mi-a adus un volum al lui, despre care am și scris cîteva rînduri.¹⁶⁰ Fanny a luat asupra-și administrația revistei. Poate că va merge mai bine.

Dar deocamdată să reiau scrisul. Sînt la capitolul III. Astă-seară să continui. Măcar de-ar merge mai bine.

Luni, 13 iunie [1932, Valea Mare]

N-am scris nimic la *Răscoala* nici aseară, nici azi. Ca să nu pierd cu totul vremea, lucrez baremi la traduceri din Jeans.

Sîmbătă, 18 iunie [1932, Valea Mare]

Miercuri dim. am plecat la București cu Fanny și azi după-amiază m-am întors aici la vie.

La București însă n-am făcut în realitate nimica. Am vrut să-l văd pe Maniu și n-am putut. Am găsit pe Caius Brediceanu și pe Gașpar¹⁶¹. Maniu era în conferință cu Vaida, cu care am schimbat două vorbe anodine.

Nu mi s-a oferit de nimeni nimic, afară de Gusti, poate mai mult de amabilitate. Să vedem ce va veni. În orice caz n-aș primi nici o demnitate oficială cu răspundere. Vreau să caut a dobîndi cîteva locuri de odihnă și un sprijin pentru *România literară*. Deci, programul viitoareii călătorii la București trebuie să fie dobîndirea aceasta.

Aseară am inaugurat cercul ardelenilor. Destul de reușit.

Pînă atunci însă să scriu ceva!

¹⁵⁸ Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor, unificate între timp.

¹⁵⁹ D. R. Ioanițescu.

¹⁶⁰ I. Gr. Periețeanu — va nota L.R. — „e din vechea gardă a liricilor discreți și perseverenți“. Poezia lui „nu caută să epateze, nici să revoluționeze. E simplă și blîndă“ (cf. I. Gr. Periețeanu „Glasul apelor“, în *România literară*, I, nr. 17, 11 iun. 1932, p. 1). Ținînd seama de moravurile epocii, cam puțin pentru obținerea comisariatului Radiodifuziunii dorit de autor.

¹⁶¹ Ionel M. Gașpar, avocat, deputat de Caraș.

Miercuri, 29 iunie [1932, Valea Mare]

De sîmbătă pînă miercuri seara am scris ceva, dar puţin. Relativ. Şi joi, 23, dim., am plecat la Bucureşti. În fond, pentru a găsi banii de chirie. Contactul cu Ionniţiu n-a fost norocos. Mi-a răspuns hotărît că nu poate da nici un ban. Asprimea şi aproape brutalitatea declaraţiei a căutat îndată să o îndulcească prin explicaţii lungi asupra crizei, asupra greutăţilor lor speciale, intenţia de-a închide fabrica etc., etc. Fără a insista energic, l-am întrebat totuşi: dar atunci eu ce fac cu chiria? A ridicat din umeri cu alte explicaţii externe. Am înţeles că da, au greutăţi, dar parcă e şi un cuvînt de ordine să nu-mi mai avanseze bani. M-am dus în aceeaşi zi pe la *Adevărul*. Marcovici¹⁶² era încîntat. Pauker însă lipsea din Bucureşti. Crezînd că voi pleca şi eu, fără a reveni pînă joi, i-am dat întîlnire pe joi, după ce am ascultat exhortaţiile lui Marcovici asupra avantajelor ce voi avea la ei.

Sîmbătă după-amiazi. A fost prima şedinţă pentru Premiul naţional. S-a revenit la vechiul regulament. Gusti îmi face mereu curte asiduă.

Pentru linişirea conştiinţei mele, înainte de-a trata serios cu „*Adevărul*”, am trecut pe la „*Cartea Românească*”. I-am spus lui Ionniţiu că înţeleg bine greutăţile lor, dar nici eu nu pot rămînea în drum şi deci, fără supărare, voi da o carte a mea nouă aiurea. Foarte impresionat mi-a răspuns că asta l-ar pune într-o situaţie foarte delicată fiindcă *Cuvîntul* a scris deunăzi o notiţă afirmînd despre ei că, în vreme ce editează pe Sarina Cassvan, refuză pe Rebreanu. Plecarea mea acuma cu o carte ar însemna o confirmare a acelei notiţe şi ar fi foarte apăsătoare pentru ei. Mă roagă ca, înainte de a mă hotărî, să mai trec mîine să vorbim, să vază ce poate aranja. După-amiazi însă m-am înţeles principial cu Pauker: 25% din preţul de vînzare, 50 000 lei la semnarea contractului, 70 000 lei la predarea manuscrisului, 100 000 lei la punerea în vînzare şi restul după vînzarea ediţiei de 10 000 exemplare care va fi pe piaţă la 1 decembrie.

A doua zi, ieri pe la amiazi, am trecut totuşi pe la „*Cartea*”. Mai mult de curiozitate să văd ce ar fi să facă. Era Ioachimescu şi Dobrovici. Foarte amabili, dar au trecut îndată dincolo. Am înţeles că ştiau chestia şi nu vroiau să asiste la convorbire, de sfială. Ionniţiu îmi spune îndată că, cu toate greutăţile lor, îmi poate da azi zece mii lei. I-am mulţumit, refuzînd. Am făcut rost şi nu mai am nevoie. Iar mi-a făcut declaraţii jenate, mi-a amintit că a dat chiar nevetei mele cînd a făcut apel etc.

Şi azi, la 11, am încheiat definitiv cu „*Adevărul*” şi am încasat 50 000 lei. Pauker însă şi-a luat măsuri de prevedere pentru cazul cînd nu s-ar vinde toate exemplarele primei ediţii. I-am admis ca restul să mi se plătească pe măsura desfacerii cărţii. Ce Dumnezeu, cu toată publicitatea lor să nu desfac 10 000 exemplare într-o lună? Sau măcar în trei? Dintr-o carte atît de aşteptată? Ar fi o catastrofă pentru mine. Dar sper că publicitatea lor îmi va fi folositoare în toate privinţele. Acuma numai să meargă bine scrisul. Toată suma vreau s-o bag în casa de la vie. Am şi chemat pe Trifu să revadă planurile etc. Doamne-ajută!

¹⁶² Otto Eduard Marcovici, din administraţia ziarelor *Adevărul* şi *Dimineaţa*. (Se ocupa şi de editură.)

Luni a fost şedinţa pentru decernarea Premiului naţional. L-a luat Victor Eftimiu, pe care l-am votat şi eu, fiindcă m-a rugat el şi alţii. Seara a oferit o masă la „*Enescu*”.

După şedinţa cu premiul m-am retras cu Gusti într-o cameră separată să vorbim. Întîi m-a întrebat el dacă n-aş vrea să primesc vreo însărcinare birocratică. Am refuzat, arătîndu-i că trebuie să scriu. Dealtfel mi s-a părut că oferta lui a fost mai mult platonice, fiindcă n-a prea insistat. Despre chestia cenzurii filmelor a spus că se va sfătui cu Bucuţă şi mă va satisface. Că ţine foarte mult să se consfătuiească cu mine asupra tuturor chestiilor culturale şi mă va convoca într-o seară la dînsul cu Bucuţă, Mugar şi Vîlcovici, la care ţine regele, să stabilim un program mare de lucru fără bani. Am vorbit despre numirea Marioarei¹⁶³ la Bucureşti şi a făgăduit. În sfîrşit, mii de vorbe fierbinţi. Faptele să le vedem.

Chefner mă roagă mereu să-l ajut să iasă deputat. Şi-mi propune diferite combinaţii. Toată lumea mă întreabă dacă nu candidez, ce slujbă iau etc.

Deocamdată romanul să-mi iasă. Pe urmă vom vorbi.

Joi, 30 iunie [1932, Valea Mare]

Azi-noapte, fireşte, n-am scris. M-am pregătit însă, în speranţa că voi putea sta aici mai mult timp fără întrerupere. În definitiv, n-ar fi excesiv să scriu cîte un capitol pe săptămîna, ceea ce ar reveni la un subcapitol pe noapte, circa cinci pagini. Astfel aş putea avea gata zece capitole la începutul lui septembrie, iar la sfîrşitul lunii, complet. Fireşte, ar trebui să suprim lenea şi distracţia cu desăvîrşire. Ceea ce e neapărat necesar.

După-amiazi am făcut revizia la volumul *Iţic Ştrul, dezertor*. Şi mi-am studiat şi pus în funcţie lampa „*Aladin*” pe care mi-am adus-o şi care, într-adevăr, e incomparabil superioară celorlalte lămpi cu petrol.

La 4 d.a., pe cînd eram la masă, înăuntru, a intrat o rîndunică chiar în antreu, ciripindu-mi parcă, după ce întîi a zburătăcit mai îndelung prin cerdac.

Sîmbătă, 2 iulie 1932 [Valea Mare]

Dacă în noaptea de joi spre vineri am scris puţin, azi-noapte a mers mai bine, fără însă a ajunge la cantitatea ce-mi propun, de cinci pagini pe zi. Sper că, aşezîndu-mă aici mai temeinic, voi reuşi.

Au fost Sorbii aseară. E curtea asiduă pentru mutarea şi numirea ca directoare la Bucureşti.

Luni, 11 iulie 1932 [Valea Mare]

Nu m-am mişcat de aici. Şi scrisul merge potrivit. În orice caz, fiecare noapte e complet consacrată *Răscoalei*, cu micile pauze de destindere, fireşti. Sîmbătă, pe la 11 a.m., a sosit Fanny, care dealtfel se anunţase încă de marţi

¹⁶³ Marioara Sorbul.

că poate să vină. A fost drăguță. A pus să facă mare curățenie. Ieri am fost la Micești, la Plopenii, și am stat pînă seara. Am trecut la Pitești să vedem pe Ioneli; iar nu erau acasă. La Sorbii cu Țica¹⁶⁴ pînă s-au întors ei de la Cîmpulung, Fleacuri. Azi-dimineață la 7,3/4 a plecat Fanny. După plecarea ei de-abia m-am culcat. În orice caz, mă simt cam moleșit. Poate și pe urma popicelor jucate ieri mult la Ploeanu.

Evident, sîmbătă și duminică noaptea am scris mai puțin, dar se cam compensează cu plusurile anterioare. Socotesc cam 5 pagini de scris pe zi una peste alta. Asta ar însemna să isprăvesc cartea cam pe la mijlocul lui septemvrie.

Constat în tehnica scrisului meu sau mai bine zis a creației: iată că eu nu sînt capabil să elaborez amănunțit și anticipat în schiță un roman, fie pe hîrtie, fie în cap. Oricît m-aș sili, nu merge. Există în mine un haos de material, pe care însă nu-l pot organiza dinainte, ci numai scriind. Acțiunea se constituie singură în cursul scrisului, apar personajele cu trecutul și psihologia lor, răsar tipurile diverse, amănuntele, episoadele, decorul, în sfîrșit tot. *Răscoala* asta există în mine întreașă, dar într-o stare complect haotică. Singura organizare ce am izbutit s-o realizez, după ani de frămîntare, este o împărțire pe capitole cu o aproximație oarecare de conținut. Sînt însă sute de persoane, sute de episoade și mici detalii care, toate împreună și numai așa, constituie ceea ce este *Răscoala* mea. O țesătură complicată, vie și violentă, de oameni și fapte, toate fragmentare și alcătuiind totuși un ansamblu perfect legat. Urzeala generală există. Bătătura vine țesînd și mai cu seamă alesul. De multe ori mă așez seara la biurou și încep un subcapitol fără să știu precis ce va cuprinde. După un contact asiduu cu hîrtia și cu mine însumi, cu fiecare rînd ce scriu, se clarifică lucrurile și se așează într-o ordine organică.

Modernii, chiar eu, repudiau inspirația. Și totuși ea e regina scrisului.

Miercuri, 20 iulie 1932 [Valea Mare]

Acuma picai de la București, unde am plecat luni dim. cu Sorbul dimpreună. M-a chemat Fanny încă de joi pentru eternul proces cu Crunți¹⁶⁵ pentru vechea chirie. A fost fixare de vînzare la care Chefner a răspuns prin apel contra deciziei tribunalului. Procesul a fost marți dim. Hotărîrea în doi peri: divergență, doi contra mea, unul pentru mine. M-am aranjat însă eu cu avocatul să-i dau în septemvrie 10 000 lei.

Chefner era trist de moarte; căzuse la alegerea de duminică. Pentru Partidul Național-Tărănesc n-a fost o izbîndă, fiindcă n-a putut lua majoritatea voturilor pe țară.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Alexandrina Rădulescu.

¹⁶⁵ Proprietarul imobilului ocupat de L.R. în strada Tache Ionescu, nr. 12 (Parcul Inginerilor).

¹⁶⁶ În total, P.N.Ț. obținuse 40,30% din numărul voturilor (274 mandate de deputat în Parlament). În ordinea rezultatelor, urma P.N.L. (I. G. Duca), cu 13,63% din voturi (28 mandate). Celelalte partide și organizații obținuseră între 2,16% și 6,53% din voturi (respectiv 4 pînă la 14 mandate de deputat). Ecoul acestor mutații va fi regăsit în articolul *Camera deputaților fără d. Nicolae Iorga*, publicat de L.R. în *România literară*, I, nr. 27,

Cine știe ce va mai fi cu politica asta.¹⁶⁷

Eu, deocamdată să-mi văd de *Răscoala*, s-o isprăvesc. Orice deplasare de-aici mă încurcă cu cîteva zile, mă scoate din atmosferă.

Fanny se ostenește mult pentru *R.[omânia] l.[iterară]* și se pare cu rezultate bune.¹⁶⁸

Joi, 11 august 1932 [Valea Mare]

Iar pic de la București, după o absență de luni dim. pînă acuma seara. Stăteam aici bine, mă antrenasem, am ajuns la 215 pagini. A trebuit să plec pentru Sorbii, s-o numesc pe Marioara directoare la școala unde o mutasem cu mare greutate, în București. Pentru ea am plecat și a trebuit să zăbovesc patru zile.

Am fost întîi luni la Bucuța, fiindcă ministrul lipsea. Mi-a cerut hîrtia, că o va da el ministrului. Guvernul Vaida de alegeri e tocmai în ajunul demisiei, de aceea și trebuie stăruit, neștiindu-se dacă mai rămîne Gusti la Instrucție. În urma insistenței lui Sorbul, am rămas și pentru a doua zi, neavînd el încredere în Bucuța. Într-adevăr, n-a făcut nimic decît a trimis prin șeful de cabinet petiția pe care ulterior am găsit-o la registratură. Fiindcă ministrul nu venea la minister, l-am luat la telefon și i-am dat înțîlnire acasă. Mi s-a plîns că nu va mai fi în guvernul nou, căci îl lucrează Andrei și Maniu l-a lașat. Mi-a arătat ce vrea să facă. În sfîrșit, am înțeles c-ar vrea să interviu și eu la Maniu în favoarea lui, ceea ce i-am făgăduit. Mi-a iscălit îndată numirea Marioarei. Sorbul iar să stau să presez pe Purcariu pentru facerea formelor. Am rămas. Purcariu a făgăduit toate pentru azi. I-am spus că plec și las pe Sorbul s-o ia. Sorbul iar să rămîn. Iar am rămas. Am luat-o.

N-am mai văzut pe nimeni. Nu mi s-a oferit nimic. Trebuie să sfîrșesc romanul.

Duminică, 14 august [Valea Mare]

O săptămîină am pierdut din pricina Sorbilor, căci trei nopți în șir, după cele de la București, n-am mai putut lucra nimic. Adevărat că noaptea trecută m-am culcat ca să mă pot scula azi să primesc pe Fanny cu soții

20 aug. 1932, p. 1. O mențiune: la 20 oct. 1932, se va forma un nou guvern, condus de I. Maniu, eveniment ce nu va mai reține atenția scriitorului, preocupat în exclusivitate de noua lui carte.

¹⁶⁷ Un amănunt biografic. Din motive de ordin umanitar, în iul. 1932 L.R. va intra în Comitetul național antirăzboinic (organism creat din inițiativa P.C.R.), din care mai făceau parte dr. C. I. Parhon, prof. Ilie Cristea, N. D. Cocea ș.a. (în baza stării de asediu din febr. 1933, Comitetul va fi dizolvat).

¹⁶⁸ La București, Fanny Rebreanu preluase administrarea revistei. „Va trebui negreșit să ridic un altar măicuții tale la care să mă închin în fiecare zi cel puțin de trei ori” — va nota L.R., la 16 iun. 1932, într-o scrisoare adresată fiicei, desprins de grijile administrative de pînă atunci. „Tu scrie liniștit. Fac eu aici ce fac...”, îl va asigura soția (vezi *La lumina iămpii*, scrisorile 237—244). Colaborările în revistă, destul de rare și pînă atunci, vor fi și mai puține. Din articolele trecute și cele ce vor urma, ar mai fi de reținut: *Intre critică și injurie* (I, nr. 3, 5 mart. 1932, p. 1—2); *Legiferare pentru literatură* (I, nr. 10, 12 apr. 1932, p. 1); *Goara tortelor* (I, nr. 12, 7 mai 1932, p. 1); *Controlul străin* (I, nr. 9, 16 apr. 1932, p. 1); *Scriitori și problemele culturii* (I, nr. 40, 19 nov. 1932, p. 1—2).

Chefner. Au venit cu mașina lui și au stat de la cca 11 pînă la 5 d.a. Chefner mi-a venit cu diverse propuneri.

Nu știu ce am de mă simt cam obosit parcă. În orice caz, scrisul merge greu. Nu mă pot antrena deloc.¹⁶⁹

București, miercuri, 9 noiembrie 1932

Aseară m-am întors definitiv de la vie. Aici trebuie să termin ultimul capitol din *Răscoala*. Să vedem dacă voi putea. În vreo zece zile ar trebui să isprăvesc ca să pot ieși înainte de Crăciun cu ea. Despre altele multe altădată, adică după ce voi termina definitiv cu *Răscoala* asta care m-a omorît de tot. Mă simt obosit și îmbătrînit.

București, joi, 22 decembrie 1932

În sfîrșit, liber. Isprăvit *Răscoala* complect. Azi am primit ambele volume. Miercuri se va pune în vînzare în toată țara.

M-a obosit mult. Parcă mai mult ca oricare din celelalte cărți. A fost o sfortare grea și foarte îndelungată. Dacă numai anul acesta, de la sfîrșitul [lui] aprilie pînă azi, cu absolut neînsemnate intermitențe, am stat noaptea întregi la masa de scris, deseori cîte 12—14 ore în șir !... M-am și simțit la urmă epuizat, parc-aș fi tras la jug, cu o somnolență aproape dureroasă. Dar în sfîrșit e gata !

Am impresia că a ieșit ceva masiv și interesant. Desigur că amănunte de expresie mai sînt de șlefuit, dar nu prea multe. Să sperăm că va interesa pe cititori și critica.

Pînă acuma, puținii cititori sînt entuziasmați. Braniste zice, despre volumul I pe care-l cunoaște, că e formidabil. Deocamdată să așteptăm.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Întreruperea însemnărilor (14 aug.—9 nov. 1932), este compensată de notațiile din „Mersul scrisului la *Răscoala*” (vezi supra, nota 153). De reținut că paralel cu evidența orelor și minutelor petrecute la masa de lucru, a paginilor și rîndurilor scrise, sînt consemnate acolo și numele vizitatorilor (Fanny, Puia, Radu, Ionel și Lina Rădulescu, Mihail și Maria Sorbul, Chefner), precum și diverse stări afective („complet lipsit de avînt și atmosferă”; „Nici un elan”; „Nici o dispoziție”; „Prost, somn, lipsă de inspirație”; „Infect, nici o dispoziție” etc.). Calvarul creației transpare adesea din simpla înșiruire a datelor. Exemple: „*Vineri, 2 septembrie*, de la ora 22,1/2, pînă la 6,5' pînă la pag. 312, 5 [scris] 1 [pag. în] 7,1/2 [ore]”; sau „*Duminecă, 6 noiembrie*, de la ora 22 pînă la 2: nimic”.
¹⁷⁰ Peste două zile, *România literară* (I, nr. 45, 24 dec. 1932, p. 3) va transmite știrea că romanul se va găsi în librării „între Crăciun și Anul nou”.

1933

București, sîmbătă, 18 februarie 1933¹

Trebuia să plec azi la țară, unde n-am mai fost de la Crăciun. Am renunțat fiindcă Fanny s-a îmbolnăvit subit și grav. Probabil gripă, dar serioasă. Aseară avea febră de aproape 40°, chiar azi dimineață 38,6°.

Firește, cît timp nu sînt întîmplări rele de notat, jurnalul e neglijat. După sfortarea într-adevăr grea cu *Răscoala*, am simțit o mare nevoie de odihnă cît mai absolută spirituală. Îndeosebi scrisul parcă mă înspăimînta. Dacă nu m-am putut hotărî măcar să lichidez maldărul de corespondență acumulată, să răspund cel puțin unora dintre corespondenți ! M-am complăcut într-un fel de beatitudine.²

¹ Cu un an în urmă (20 febr. 1932), apăruse primul număr al revistei *România literară*. Evenimentul nu este comentat în *Jurnal*, ci într-un articol de fond: *După un an*, în *România literară*, II, nr. 53, 18 febr. 1933, p. 1 (vezi *Addenda*, p. 476—477). De la începutul anului, L.R. mai publicase un singur articol: *Ziua cărții* (*ibid.*, I, nr. 50, 28 ian. 1933, p. 1). Din calendarul literar al primelor luni, reținem și: *Conferința despre Liviu Rebreanu la Roma*, ținută de prof. univ. Enrico Damiani (*ibid.*, I, nr. 48, 14 ian. 1933, p. 4) și *Conferința d-lui Liviu Rebreanu despre viața și opera sa*, ținută la 8 febr. 1933 (*ibid.*, I, nr. 52, 11 febr. 1933, p. 4).

² Pînă la reluarea însemnărilor jurnaliere — întrerupte trei luni —, L.R. va fi prezent în paginile revistei sale. De reținut articolele: *Însemnări* (*România literară*, II, nr. 55, 4 mart., p. 1—2, cu referiri la creația lui D. Gusti și Camil Petrescu); *Întinerirea „Vieții românești”* (*ibid.*, II, nr. 56, 11 mart. 1933, p. 1); răspunsul la ancheta *Ce se spune despre „Patul lui Procust?”* (*ibid.*, II, nr. 56, 11 mart. 1933); *Literatura românească în Rusia Sovietică* (*ibid.*, II, nr. 57, 18 mart. 1933, p. 1); *Iluzii permanente* (*ibid.*, II, nr. 61, 15 apr. 1933, p. 1, apropo de viața „S.S.R.”); *Radiofonia românească* (*ibid.*, II, nr. 62, 22 apr. 1933, p. 1); *Panait Istrati* (*ibid.*, II, nr. 65, 13 mai 1933, p. 1); răspunsul la ancheta *Ce cred scriitorii despre săptămîna cărții?* (*ibid.*, II, nr. 66, 20 mai 1933, p. 1, reprodus de noi la *Addenda*, p. 477—478). Informația precară din *Jurnal* ne-a determinat să reproducem în cadrul volumului de față și interviurile: I. Massoff, *Liviu Rebreanu în intimitate*, în *Rampa*, XVI, nr. 4490, 2 ian. 1933, p. 1—2; Al Robot, *Cu d. Liviu Rebreanu, romancierul care toată viața nu face decît să scrie și totuși nu e fecund. Despre „Gorila”, „Pojarul dragostei” și altele*, în *Rampa*, XVI, nr. 4752, 13 nov. 1933, p. 1 (pentru ambele consultă *Addenda*, p. 468—476, 478—479).

La congresul „Pen-Clubului“, aici.⁴ Venit cu Fanny și Puia. Multe peripeții cu obținerea fondurilor, deși costul întregii excursii părea relativ mic. A trebuit să iau avans de la Radio 20 mii ca să pot face față. S-au obținut 35 000 de la Instrucție și Președinție, din care mie mi s-a dat 5 500 lei. Am plecat delegație mare: Victor Eftimiu și Sîngiorgiu — oficiali, apoi, afară de mine, Corneliu Moldovanu, Pillat cu d-na, în ultimul moment Bucuța, iar pe drum Telega⁵ de la Craiova și baronul Kemény⁶ de la Cluj. De la București pornit luni seara, 29,25' [sic!], accelerat, vagon de dormit. Prost. Organizație infectă, legături oribile, trenuri de persoane, în Iugoslavia. La Zagreb avem noroc să găsim un tren de persoane cu vagon de dormit spre Sisak⁷. Astfel sosim miercuri dim. la 6,1/2 în fostul foburg Fiume⁸, azi mare port iugoslav. La ora 9 dim. ajungem pe vaporul „Peter“ și nu mai știu cum îi zice (moștenitorul tronului Petre, pe sîrbește), unde avem rezerve cabine mizerabile, tot din pricina proastei organizații care n-a vestit venirea noastră decât [în] ultimul moment. Fanny cu Puia și d-na Eftimiu, călăuzite de Corneliu, fac o excursie la Abbazia⁹, de unde se întorc încântate la dejun. Vaporul pornește la ora 14 la sud pe Adriatică, timp simpatice, mare foarte calmă. Călătorie încântătoare. Coasta dalmatină, cu insulele mari și mici, pitorească. Nu sînt interesați participanții la congres, afară de prea puțini. Sînt nume necunoscute, multe probabil necunoscute chiar în țările lor. Pe Jules Romain¹⁰ îl pun deoparte, mai interesant, înfățișare puțin semită, deși nu e; pe Langer¹¹, cehoslovac, autorul *Periferiei*, cu d-na Hușkanova¹²... Deși proastă cabina, am dormit greu. Sosim aci la ora 8 dim. azi. Ciorovăială pentru cabine bune sau camere la hotel. Rămînem pe vapor cu două cabine bune. Vizită în oraș. Pitoresc, viu, simpatice, latin. Ședința solemnă de deschidere la care vorbește și Wells¹³, cu un glas slab, voalat, à la Argezi, înfățișare în general neînsemnată, dar împrăștiind simpatie. Vorbește ministrul Instrucției iugoslave, de o mediocritate uluitoare chiar pentru o țară balcanică.

După-amiazi trebuia să fie prima ședință de lucru pe vaporul nostru. S-a amînat pentru mîine dim. în oraș. Comitetul pare că nu s-a putut pune

³ Ragusa, denumirea italiană dată în evul mediu orașului iugoslav Dubrovnik.

⁴ Pregătirile pentru Congres, precum și desfășurarea lucrărilor au fost reflectate în *România literară: Adunarea generală a P.E.N.-Clubului* (II, nr. 61, 15 apr. 1933, p. 6); *P.E.N.-Clubul român la Ragusa* (II, nr. 67, 27 mai, 1933, p. 3); Emanoil Bucuța, *Congrese de scriitori*. Dubrovnik, 23—28 mai 1933 (II, 22 iul. 1933, p. 3).

⁵ Alexandru Popescu Telega (1889—1970), profesor, folclorist și istoric literar, comparatist specializat în relațiile româno-iberice.

⁶ Kemény János, scriitor maghiar din România, președintele societății literare „Erdélyi Helikon“ (înființată în 1926).

⁷ Corectat; în manuscris: Sušak.

⁸ Fiume, vechea denumire a orașului croat Rijeka.

⁹ Abbazia, denumirea italiană a orașului croat Opatija.

¹⁰ Jules Romain, amintit în *Jurnal* și la 6 mai 1932.

¹¹ František Langer (1888—1965), autor dramatic și povestitor ceh.

¹² Probabil Jindra Huskova (n. 1898), profesoară și publicistă cehă, președinta femeilor universitare slovace, autoarea mai multor traduceri și studii din și despre literatura română.

¹³ Herbert George Wells (1866—1946), prozator și sociolog englez.

de acord asupra unei mișcări contra germanilor. Am vorbit apoi mai mult cu baronul Kemény despre relații româno-ungare etc.

Seara la 22 ore reprezentație în aer liber, în fața vechiului palat de reședință, a unei vechi pastorale „Dubrovka“. Interesantă. De ce nu utilizăm și noi motivele noastre populare?... Organizare însă mizerabilă.

Duminică, 28 mai 1933 — Ragusa

Ultimele ore în Ragusa. Acum sosim de la Bocche di Cattaro¹⁴ și peste două ore plecăm înainte spre Split, unde trebuie să ajungem mîine dim. pe la 7—8.

Vineri dimineața a fost prima ședință de lucru a congresului, în teatrul local. Prezidează Wells, asistat de bătrîna Dawson Scott¹⁵, de unul Stefanović¹⁶, reprezentînd centrele iugoslave, și Qued, secretar general oarecum permanent. De la început se ivesc dificultăți. Traducerile în cele trei limbi de rigoare sînt penibile: iugoslavii au pus niște băieței ridicoli să facă acest oficiu. În fond, tot congresul se învîrtește în jurul germanilor. Se agită dorința unui protest violent contra lor. Asta ar însemna retragerea lor din „Pen-Club“ și poate distrugerea lui. Într-adevăr, secretarul general citește o mișcare a centrului New York în care se reînnoiesc principiile de bază ale organizației „Pen-Clubului“. Mișcarea este de fapt o condamnare indirectă a evenimentelor din Germania decât aplicabilă și altora, dacă ar face ca ei. Grupul francez reclamă vehement să se discute concomitent cu mișcarea americană și o mișcare semnată de 16 centre în care evenimentele din Germania se înfierează mai direct, deși fără a o numi. Wells se opune cu încăpăținare. Pare a părtini pe germani. După multă vorbărie, se ridică ședința, rămîind ca în timpul prînzului să se ia contact cu germanii și să se aranjeze mișcarea celor 16 astfel încît să fie expresia tuturor. După-amiazi ședința se deschide tîrziu; principalii delegați sînt în consfătuire pentru a stiliza mișcarea buclucașă. Între timp se confirmă alegerea lui Wells la președinție și se expediază cîteva mici lucruri. Cînd apar francezii cu germanii și ceilalți, Wells admite ca mișcarea nouă să fie citită, dar numai sub forma dezbaterii asupra mișcării americane. Nedumerire generală. După ce se citește noua mișcare, adoptată de 24 centre și contra căreia probabil nici germanii și prietenii lor nu aveau să facă opoziție, ci să se abtie, președintele pune la vot mișcarea americană. Se adoptă în unanimitate. Atunci, spre stupefacția tuturor, Wells nu admite ca mișcarea nouă să fie adoptată fără discuție, cum au cerut insistent redactorii ei prin Jules Romain, ci declară că nu este permis să se înăbușe cuvîntul și că deci îl va da celor ce vor să vorbească. Protestări. Totuși Wells dă cuvîntul lui Ernst Toller¹⁷. Atunci delegația germană părăsește protestînd ședința. Vociferări, vacarm.

¹⁴ Cattaro, denumirea italiană a portului dalmațian Kotor (în text este vorba de golful în care se află orașul).

¹⁵ Dawson Scott, publicistă engleză care, în 1921, înființează „P.E.N.-Club“.

¹⁶ Svetislav Stefanović, poet, medic și publicist sîrb.

¹⁷ Ernst Toller (1893—1939), scriitor german; din pricina naționalității (era fiul unui comerciant evreu) și a convingerilor sale antinaziste, se refugiase în afara granițelor Germaniei.

Americanii, olandezii și alții protestează violent. Crémieux¹⁸ explică pe larg că procedura președintelui e neînțeleasă. Ei au venit cu mandat să alunge pe germani din „Pen-Club“. Au cedat dorinței lui Wells când au turnat apă în vinul lor etc. Ședința se ridică în mijlocul unei gălăgii infernale, după ce s-a votat totuși moțiunea nouă.

Sîmbătă dim. trebuia să fie ședința de închidere. S-a deschis tîrziu, prezidată de delegatul scoțian. Raportorii înscrși au renunțat la dezvoltarea rapoartelor. Ca să fie ceva, a vorbit Șalom Asch¹⁹, protestînd contra Germaniei. Apoi Ernst Taller, care a fost foarte aplaudat. Și ședința se închide fără nici o formă.

Atmosfera e meschină. Ceva à la „S.S.R.“

Vineri seara a fost un concert în forțul Lovrjenec, cu masă oferită de primărie și servită de doamne și domnișoare din oraș. Dacă n-ar fi plouat, ar fi fost reușit. Sîmbătă după-amiazi era în program o excursie cu vaporul la Ragusa veche, unde se află faimosul mausoleu lucrat de Mestrovic²⁰ și apoi banchetul oficial oferit de „Pen-Clubul“ iugoslav. A plouat rău. Marea rea. Puțini au mers cu vaporul. Noi ne-am dus cu automobil. Masa proastă, servită prost. Cinci discursuri proaste.

Azi, duminică, am mers cu vaporul nostru la Bocche di Cattaro. Foarte reușită excursie. Golful Cattaro încîntător. De la orașul Kotor am trecut cu automobilele peste Lovcen²¹ la Cetinje²². Drumul superb. După cîteva ore ne-am întors la vapor și la Ragusa.

Marti 30 mai 1933 — Zagreb

Ieri, luni, la 9 dim. am sosit cu vaporul la Split (Spalato)²³. Pînă la amiazi am vizitat palatul lui Diocletian, foarte interesant, cu părți foarte bine conservate.²⁴ Cicerone am avut pe abatele Bulic²⁵, un fel de Iorga dalmat, care ne-a dat explicații ample și pe a cărui carte despre palatul roman am cumpărat-o. Un banchet la vila Matici. După-amiazi a mai fost o excursie cu vaporul la Trogir (Trau) și apoi pe colina Marian, cu o gustare. N-am mai luat parte. La 21 seara am pornit înainte cu vaporul. Azi, la 7 dim., oprire de două ore la insula Rab. N-am coborît. La ora 13 sosire Sisak: Ploaie oribilă mereu. La 15,52, cu trenul spre Zagreb, unde ajungem la 21,40'. Eftimiu, după ce tragem [la] Hotel „Esplanade“, ne duce la o cîrciumă să mîncăm lucruri naționale croate, proaste și scumpe.

¹⁸ Același Benjamin Crémieux, care, la 2 apr. 1928, îi ceruse lui L.R. aprobarea să publice o novelă în *Revue Juive*.

¹⁹ Șalom Asch (1880—1957), scriitor de limbă idiș, născut în Polonia și stabilit, după 1910, în S.U.A.

²⁰ Ivan Mestrovic (1883—1962), sculptor, pictor și gravor iugoslav.

²¹ Lovcen, masiv muntos în Muntenegru, declarat parc național.

²² Cetinje, oraș în Muntenegru.

²³ Split, port croat la Marea Adriatică, intitulat în antichitate *Spalatum* (de unde și numirea italiană *Spalato*).

²⁴ Diocletian (împărat roman între 284—305 e.n.) se retrăsese, după abdicare, în Dalmația, la Spalatum (Split), unde moare în anul 316

²⁵ Franje Bulic (1846—1934), arheolog iugoslav, specialist în epigrafia latină; în apropiere de Split a făcut numeroase săpături.

Miercuri, 31 mai [1933] — Zagreb

Orientare prin orașul simpatic și curat. Plimbare de la gară pe lîngă piețele Academiei și Zrinyi — două monumente de Mestrovic — pînă în Piața Yelașici și apoi pe Ilica, un fel de Calea Victoriei. Urcare cu funicularul în orașul de nord și întoarcere la hotel prin Frankopanska-ulica, pe lîngă teatru, muzeu, biblioteca universității etc. Se pare că mîine vom pleca la Belgrad, dacă vor ajunge banii.

Miercuri, 2 august 1933 — București

Ieri dimineață întrevvedere cu Pauker de la *Adevărul* în privința trecerii mele la „Cartea Românească“ cu ediția doua din *Răscoala*. E afectat că vreau să mă întorc la „C.[artea] R.[omânească]“ și să-i părăsesc pe ei; va face o impresie urîtă în public că n-au fost în stare să mă păstreze sau că n-am fost mulțumit. I-am spus nemulțumirile bănești și greșeala de-a fi primit niște condiții de contract nefavorabile, fără a le fi citit, că m-au plictisit cu revista etc. El declară că s-a vîndut strălucit *Răscoala*, 9 000 exemplare în șapte luni, o carte așa de scumpă, în vremuri de criză mare — e un record. Rezultat: mă roagă să am răbdare cîteva zile, să văd exact situația cărții și a banilor ce am primit — și ține să facă el ediția a doua și romanul nou, plătindu-mi înainte onorariul întreg.

După-amiazi la șase aveam întîlnire cu Ionnițiu și Toneghin. Acesta nici nu era acolo. Am așteptat jumătate de oră să isprăvească Ionnițiu cu un gazetar german. Era vorba să stabilim doar ratele onorariului, cîte 20 000 lei la zece zile cu începere de la 1 august, pentru *Răscoala* ed. II și noul roman; jumătate onorariul plătit înainte, restul pentru acoperirea avansurilor din trecut. Acuma vine să-mi spuie că a vorbit cu Pauker și că, în afară de cele 600 exemplare aflate în depozit, mai sînt vreo 2 000 la librării — că prin urmare a tipărit ediția nouă ar însemna să existe deodată două ediții pe piață. M-am supărat și l-am repezit. Numai dintr-un exces de simpatie pentru editura cu care am lucrat atîta timp am venit să le dau ediția nouă și romanul nou, la care eu pierd o diferență de procent la drepturile de autor oferite de alți editori. Socotesc jicnitor ca eu să vin de cinci ori ca să închei o afacere proastă; ei să alerge după mine, nu eu după ei, — și așa am rupt-o cu onorabili anchilozati...

Aseară cu Eftimiu am fost la Chefner pentru Palatul cultural. Ne-a citit statutul Societății. Am făcut diverse proiecte de viitor. Pe urmă, acasă, pînă la 3 noaptea, am pus la punct traducerea piesei lui Mussolini *O sută de zile*²⁶ pentru Teatrul Național.

²⁶ În timp ce o seamă de scriitori progresiști italieni erau victimele regimului fascist, Benito Mussolini (1883—1945), dictator impus prin demagogie și teroare, minar de grave complexe intelectuale, megaloman, s-ar fi dorit și literat. Piesa amintită apăruse „în colaborare“ cu Gioachino Forzano (1884—1970), autor dramatic de notorietate în perioada dintre cele două războaie, ceea ce ne îndreptățește să stabilim mai aproape de adevăr paternitatea lucrării. Piesa s-a jucat pe scena „Naționalului“, cu titlul *Napoleon*, în stagiunea 1933—1934, derulînd în fața spectatorilor evenimentele intervenite în viața exilatului din Elba, de la revenirea sa în Franța (1 mart. 1815) pînă la înfrîngerea de la Waterloo. Atare drame istorice mai publicase G. Forzano, fără să fi simțit nevoia unor coautori de ocazie.

Azi-dimineață la zece am ieșit la întâlnire cu Eftimiu. La 11 am fost împreună la Vaida acasă, care tocmai pleca la rege.²⁷ I-am dat petiția pentru Palatul cultural cu lista consiliului societății, să le arate și regelui. Ne-am trimis la Călinescu²⁸, căruia i-am telefonat. Ne-am dus. Acolo era Titeanu²⁹. Călinescu ne-a spus că nu crede să trebuiască lege specială; a chemat la telefon pe Rădulescu de la comunale să-i raporteze de cine ține începutul de construcție a Senatului. La 8,1/2 seara, conform înțelegerii, l-am întrebat prin telefon: clădirea ține de Finanțe, deci să vorbim cu Madgearu³⁰, repetă că nu trebuie lege.

De la Călinescu eu am trecut la Teatru, la Mavrodi. Am vorbit de camarilă. I-a laudat pe Eftimiu și Corneliu, că sînt băieți foarte de treabă, și că să mîncăm împreună într-o seară, poate luni. Întorsătura aceasta e urmarea pătrunderii lui Eftimiu în intimitatea camarilei; Mavrodi preferă să fie în bune relații acuma cu toți, ca să nu fie eventual săpat la Palat. I-am predat traducerea, plătită cu 30 000 lei.

La amiazi vine arhitect Trifu să plecăm la țară pentru a vedea cum merge construcția. Eu nu pot din pricina chestiei cu Călinescu. Pleacă Fanny cu mașina. Duce 22 000 lei pentru constructor.

La 4 d.a. vine Chefner, pe care-l pun în curent cu cele ce-am făcut. Îmi vorbește despre diverse combinații.

La 7 d.a. la „Corso“ întâlnire cu Savu³¹ pentru un sportiv pentru care m-a rugat Radu să intervii. Perlea mă roagă mereu să-i obțin de la Buzescu un avans, dar Buzescu nu e în București.

La 8,1/2 vine Eftimiu la mine. Mîine vom merge la Madgearu. Fanny telefonează din Pitești. A avut o pană de direcție; va veni mai încet.

Am telefonat lui Gusti care m-a căutat. Am luat întâlnire la el acasă pentru mîine dimineață.

Și printre toate acestea mă frămîntă mereu romanul cel nou...

Joi, 3 august 1933 [București]

Fanny a sosit aseară pe la 1,1/2. Azi, la 9, am fost la Gusti, unde era Sevastos, Comarnescu³² etc. Gusti a fost încîntat de proiectul cu Palatul cultural și ar vrea să prezideze consiliul, cel puțin după ce nu va mai fi ministru. Va lucra bucuros cu noi și are chiar idei diverse. Mi-a aprobat

²⁷ La 14 ian. 1933, Al. Vaida-Voievod devenise președinte al Consiliului de Miniștri, funcție pe care o va îndeplini pînă la 13 nov. 1933.

²⁸ În noul guvern, Armand Călinescu era ministru de Interne.

²⁹ Eugen Titeanu, avocat, publicist și om politic; la 2 oct. 1934, în guvernul condus de G. Tătărescu, va fi numit ministru la Interne; între 14 iul. 1938 și 31 ian. 1939, în guvernul condus de Miron Cristea, va îndeplini funcția de ministru al Presei și Informațiilor. În ambele calități, va avea o atitudine deferentă față de L.R.

³⁰ În noul guvern, Virgil Madgearu continua să fie ministru la Finanțe.

³¹ Mihai Savu, fost campion de scrimă, vicepreședinte la Uniunea Federațiilor Sportive din România; între alte funcții, a îndeplinit și pe cea de secretar tehnic la Teatrul Național (informație furnizată de Eftimie Ionescu).

³² Petru Comarnescu (1905—1970), critic literar și de artă, estetician și traducător; la B.A.R. se află scrisori ale sale către L.R. (Coresp., nr. 142 603—142 605), de omagiere și despre traducerea unei piese de O'Neill.

3 000 lei pentru Stamatiade, a promis ore pentru Puia³³, a observat că Caton e odios și că a cerut bani lui Pavel cînd i-a dat în primire la Cluj opera etc. Îi surîde să reia la stat opera din București etc.

Pînă vine Eftimiu la „Corso“ mă pisează Victor Orendi-Homenau³⁴. La Finanțe, Madgearu ne fixează ora 1,1/4. Eftimiu îmi povestește pățania cu Mirto³⁵, cum i-a tras chiulul cu afacerea șoselelor, de unde spera să câștige 4 milioane etc. El se duce la Mavrodi, eu să pierd vremea la „Corso“. Ploaie torențială pe la 12, care ține pînă la 1,3/4, cînd vine Eftimiu și nu mai găsim pe Madgearu, care are la masă pe Auboin³⁶. Rămîne să mergem mîine, tot la 1,1/4. Eftimiu se plînge de Soare cum l-a ponegriț la Mavrodi.

După-amiazi, vizita Sereda-Maca. Poitevin³⁷ începe portretul Puia. La 6,1/2 ies cu el în oraș. Plîngerile lui diverse.

Sîmbătă, 5 august [1933, București]

Ieri am fost cu Eftimiu la Madgearu la 1,1/4. În zadar. Era o lume imensă. Am fost amînați seara la 7,1/2. Acolo de vorbă cu Ilie Lazăr și Leucuția, despre Lupeasca și Maniu. Seara ne-am întîlnit iar cu Leucuția. Apoi Mezincescu, Toma Gilcă³⁸ etc. Madgearu ne-a primit repede. Întîi a spus lui Eftimiu că a adus neveste-si de la Londra ceva, apoi i-a admirat cravata, apoi a citit hîrtia noastră. Da, e pentru, deși nu ține de el, adică da, tot de el ține. Auzind că regele și Vaida sînt pentru, spune că i s-a făcut o măgărie în lipsă, dîndu-se un loc al ministerului său pentru subsecretariatul aerului. Deci va face șantaj: ne dă ce cerem dacă i se înapoiază locul. Protestăm. În cele din urmă zice că va vorbi cu Vaida, notează pe petiție și o dă secretarei să i-o dea marți cînd revine primul-ministru.

Se pare că totuși vom reuși și aici. Numai răbdare.

Seara, vizita col. Pantazi³⁹, Td. Radu⁴⁰, Eftimiu etc.

Azi întrevedere cu Luchide⁴¹ pentru fotbalistul lui Radu; seara plimbare cu Poitevin.

³³ După ce între 1929 și 1933 urmas cursurile Facultății de litere și filozofie a Universității din București, Puia Rebreanu susținuse examenul de licență, cu mențiunea „Magna cum laude“ (Diplomă nr. 19079, din 4 febr. 1933); în noua calitate, urmarea să obțină ore în învățămînt, paralel cu activitatea sa de crainică la Radiodifuziunea Română (doctorandă în literatură, între 1947 și 1949, la Facultatea de filologie din București).

³⁴ Victor Orendi-Homenau, publicist, traducător; la B.A.R. se află o scrisoare a sa către L.R. (Coresp., nr. 144 033).

³⁵ Eduard Mirto, din nou subsecretar de stat la Lucrări Publice și Comunicații.

³⁶ Charles Auboin, economist francez.

³⁷ A. Poitevin-Scheletti, pictor; în colecția familiei se află portretul făcut lui Radu Vasilescu, precum și tabloul *Deița* (cățelușa lui L.R. de la Valea Mare).

³⁸ Toma Gilcă, om politic național-țărănist.

³⁹ Constantin Pantazi, colonel, comandantul regimentului 3 Călărași, în care funcționa și ginerele scriitorului.

⁴⁰ Tedi Radu, colonel, prieten apropiat al lui C. Pantazi.

⁴¹ Octav Luchide, secretarul Federației naționale de fotbal.

Marți, 8 august [1933, București]

Ieri am trecut pe la *Adevărul*. Pauker nu venise de la mare. Wolff⁴² îmi vorbește pentru necesitatea pentru ei de-a avea cartea mea nouă și *Răscoala*. Azi Eftimiu, întors de la Sinaia unde a scris, zice, o piesă pentru Froda, spune că mâine va vedea pe Madgearu, iar mâine seară să mîncăm cu Mavrodi, pe care l-a pus în curent cu chestia Palatului cultural. Mavrodi mi-a telefonat azi, oferindu-mi loja la „Cărăbuș” și spunându-mi că mi-a pregătit textul piesei lui Mussolini. Mîine îl voi vedea. Corneliu, de asemenea, se interesează de mersul chestiei. Tony Bulandra spune că Tânase a luat sala „Rio”, unde la anul va trece Ventura etc. Tînărul Mugur⁴³ mă roagă să intervin la Vaida să permită jucarea unei piese a lui cu greva.

Am telefonat lui Pauker și am luat întîlnire pentru mîine după-amiazi, „să mai vorbim”, cum spuse dînsul.

Ortiz⁴⁴ îmi spune că pleacă la Padova; vom lua o masă înainte de a părăsi țara.

Aseară am fost la Parcul Carol⁴⁵ unde sînt serbările pentru Fundațiile Regale. Multă lume și destul de bine aranjat toate.

Între timp mă frămînt cu noua carte. Roman de dragoste. Subiectul e încă nebuloș; numai eroina, deși încă fără nume, e vie. Dacă se va lămuri curînd, poate să-l scriu în toamna asta.

Miercuri, 9 august [1933, București]

La Teatru, Mavrodi mi-a dat textul Mussolini. Era și Froda. Masa va fi mîine la dejun la „Enescu”⁴⁶. Froda îmi destăinuiește că aduce pe Barnovsky⁴⁷ să-i monteze două piese. La 7,1/2 ne întîlnim din nou și-mi spune că pe Mavrodi l-a scos Aristide Blank de la „Discom”, fiindcă nu i-a jucat o piesă. Vrea să clădească un teatru; e foc împotriva lui Buzescu. Nemulțumit de Mavrodi etc., etc.

Eftimiu a fost la Madgearu, fără să-l fi văzut, fiindcă a fost chemat de Vaida și secretara nu i-a dat hîrtia noastră. Mîine îl va vedea din nou.

Corneliu se agită pentru consiliul de la Radio. Vrea să intre în comitetul de direcție.

La „Adevărul” iar n-am găsit pe Pauker, dar am aflat că am luat cu cîteva mii de lei peste drepturi, firește socotind datoria pentru *R.[omânia] l.[iterară]*.

⁴² Bebe Wolf, funcționar la editura „Adevărul” (informație de la I. Massoff).

⁴³ Unul din fiii publicistului Gheorghe Mugur: Val sau Remus (ultimul revenind de mai multe ori în paginile *Jurnalului*).

⁴⁴ Ramiro Ortiz, profesor de italiană la Universitatea din București și membru al Academiei Române (1934); reîntors în Italia, va funcționa ani de-a rîndul ca profesor la Universitatea din Padova.

⁴⁵ Astăzi Parcul Libertății.

⁴⁶ Restaurant în București, al cărui nume este reîntîlnit și în opera scriitorului.

⁴⁷ Victor Barnovsky, regizor care, venind din Germania, a pus pe scena teatrală bucureșteană mai multe spectacole Shakespeare (informație de la I. Massoff).

Joi, 10 august [1933, București]

Am vrut să mă duc la Tillea pentru revistă; mi-a fost silă și am renunțat. Am trecut pe la doi ceasornicari, am intrat la „Corso”, unde mi-a venit repede Dauș⁴⁸, Vinea etc. La „Enescu” masa cu Mavrodi, Eftimiu, Corneliu. Numai prostii. La ieșire, schimb două vorbe cu Ar. Blank, care era cu Condiescu și Urlățeanu, făgăduindu-i *Răscoala*, Pauker telefonează regrete că n-a fost ieri și fixăm întrevvederea mîine.

Eugen Ionescu îmi cere și azi ajutor să intre la o gazetă, că vrea să se însoare etc. Sereda cu logodnicul ei.

La Radio sînt ales vice-președinte. Mersi.

Cina la cîrciuma „Norocul lui Jenică Marinescu”, oferită de Haralamb Ionescu. Au fost Vasile Stoica, Bereta, secretar general de la Externe Albania, Stoiloff, consilier legația bulgară (care-mi spune că s-a tradus *Ițic Ștrul*, că altul a tradus jumătate din *Pădurea* și vrea autorizație, facsimil, portret). Rosenthal⁴⁹, fostul de la *Adevărul*, Corneliu, Eftimiu, Antoniu. La 11 am fost acasă.

Sîmbătă, 12 august [1933, București]

Ieri am fost la Madgearu. Refuză categoric, dacă nu i se dă înapoi locul ce i s-a luat în lipsă. Paf! Să vedem ce se va mai putea face la Vaida sau în altă parte.

Azi n-am ieșit decît spre seară. Am întîlnit pe drum pe Ionnițiu, care mă invită grațios să mai stăm de vorbă, că-i face totdeauna plăcere! Sic!

Duminică, 13 august [1933, București]

La amiazi am fost la cununia lui Vlădescu cu d-ra Rașef⁵⁰, nuni fiind soții general Uică⁵¹. De la biserică am mers la masă la Uică. Mi-a dat cartea lui Tăslăuanu⁵², confiscată de parchetul militar. Am răsfoit-o. Lucruri interesante mai ales privitoare la Goga-Averescu. Cele despre rege sînt zvonuri de cafea și notițe de jurnale. Aflu însă de la Uică lucruri deosebite despre

⁴⁸ Ludovic Dauș (1873—1953), poet, prozator și dramaturg, vechi și constant prieten al Rebreșilor; unul dintre puținii martori ai decesului romancierului. Din aug. 1933, va lucra alături de L.R. în consiliul de administrație al Societății de Radio. La B.A.R. se află scrisorile sale către confratele său (*Coresp.*, nr. 142 711—142 719, din 1926—1925).

⁴⁹ I. Rosenthal, conducătorul ziarului *Adevărul* între 1922 și 1924; după retragerea acestuia din Societatea „Adevărul”, pînă în 1936, ziarul a fost condus de un triumvirat: B. Brănișteanu, C. Graur și Emil Socor; după 1936, la conducere aflăm pe M. Sadoveanu, B. Brănișteanu și T. Theodorescu-Braniște.

⁵⁰ Viorica Rașef, profesoară de latină, căsătorită cu istoricul Ion Vlădescu (după divorțul acestuia de Coca Rarincescu, amintită în paginile *Jurnalului*); era nepoata generalului N. Uică, menționat în contextul notației jurnaliere.

⁵¹ Nicolae Uică (1877—1940), general de corp de armată; după căderea guvernului condus de Al. Vaida-Voievod, va fi numit subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale (14 nov.—29 dec. 1933), în guvernul condus de I. G. Duca.

⁵² Octavian C. Tăslăuanu, publicist; „nașul literar” al lui L.R.; aflat în conducerea revistei *Lucașăru* din Sibiu, a publicat, la 1 nov. 1908, prima schiță a tînărului prozator. (Consultă paginile postume publicate de soția lui O. Tăslăuanu în *Plaiuri nă-săudene*, I, 1943, nr. 5—7, p. 2.)

procesul Seletzki⁵³. Guvernul întreg e nemulțumit de Uică și de proces. Vaida i-a spus direct că e mâna lungă, lungă a liberalilor și a camarilei care vrea să compromită pe anume oameni politici. Uică protestează că s-a purtat cu extremă delicatețe posibilă, că n-a lăsat să fie citați măcar la instrucție politicienii în chestie, nici chiar Boilă⁵⁴, deși poate ar fi trebuit. Când s-a făcut descinderea la „Skoda“, la ora 10 seara, Mihai Popovici⁵⁵ l-a chemat la telefon, întrebând textual: „Ce înseamnă porcăria asta?“ Și că primul-ministru a ordonat să întrerupă imediat și să raporteze. La 1 noaptea s-a dus la Vaida, care însă zicea că nu știe nimic, deși știa ce s-a întâmplat. Când a văzut actele secrete a ordonat arestarea lui Seletzky numai după ce a luat aprobarea în scris a lui Samsonovici⁵⁶. Acum însă, Samsonovici spune că în privința secretului actelor e chestie de interpretare. Guvernul a cerut să libereze pe Seletzky, dar el a refuzat, fiindcă s-ar fi zis că a fost plătit.

Chiar a venit la el un avocat, prieten al lui Uică, în preziua reconfirmării mandatului, și i-a oferit trei milioane dacă dă drumul lui Seletzky. Mironescu⁵⁷ l-a chemat și i-a cerut de asemenea să-i dea drumul, dar când a auzit de ofertă, a zis să-l lase arestat. El e convins că s-au dat mari comisioane, dar astea nu privesc procesul actual, ci trebuie să fie un proces anume pentru politicieni. Spune că cei trei miniștri de război⁵⁸ care au depus pentru Seletzky sînt cumpărați etc.

Seara am avut pe Papadopol la masă.

Luni, 14 august [1933, București]

Nimic, în fond toată ziua. La „Corso“ cu Sorbul, care vrea regulamentul căsătoriilor militare.⁵⁹ Corneliu Moldovanu, apoi Eftimiu. Chișes⁶⁰ are să-mi vorbească joi. Acasă nu mai scap de bietul Poitevin. Un fost polițai de la Năsăud, gen cam escroc, vine să-mi ceară ajutor pentru o slujbă, iar pe urmă caută să mă tapeze prin scrisoare. Trec pe la „Cartea Românească“ pentru *Ciuleandra* și facturi greșite: Ionnițiu vrea să aștept câteva minute să vorbim; nu pot. Merg la Chefner să vorbim despre Palatul cultural.

⁵³ Bruno Seletzki, șeful agenției „Skoda“ la București. La 10 mart. 1933, în urma unui denunț care acuza o evaziune fiscală, se făcuse o percheziție la reprezentanța societății „Skoda“, descoperindu-se numeroase acte cu caracter secret privind capacitatea militară a României, situația unor ofițeri superiori români etc. O parte din documentele găsite au fost confiscate, constituind probe în procesul de spionaj intentat lui B. Seletzki. La 24 mart. el a fost arestat, iar mai târziu judecat și condamnat la cinci ani închisoare.

⁵⁴ Romulus Boilă, om politic național-țărănist, implicat în „afacerea Skoda“.

⁵⁵ Mihai Popovici era la acea vreme ministrul Justiției.

⁵⁶ Nicolae Samsonovici, general, subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale.

⁵⁷ G. G. Mironescu îndeplinea atunci funcția de vicepreședinte al Consiliului de miniștri, fiind și subsecretar de stat la Interne.

⁵⁸ „Afacerea Skoda“ se perfectase în 1930, pe timpul unei guvernări național-țărăniste; de-atunci, în formațiile guvernamentale conduse de I. Maniu (10 nov. 1928 — 6 iun. 1930), G. G. Mironescu (7 iun.—12 iun. 1930), I. Maniu (13 iun.—9 oct. 1930), G. G. Mironescu (10 oct. 1930 — 17 apr. 1931), Al. Vaida-Voievod (6 iun. — 10 aug. 1932; 11 aug. — 19 oct. 1932), I. Maniu (20 oct. 1932 — 13 ian. 1933) și din nou Al. Vaida-Voievod (14 ian. — 13 nov. 1933), național-țărăniștii folosiseră patru generali ca subsecretari de stat; Henri Cihoschi, Nicolae Condeescu, C. Ștefănescu-Amza și N. Samsonovici.

⁵⁹ Între timp se precipitase căsătoria Seredei Sorbul cu slt. Grigore Pirițianu.

⁶⁰ Chișes, avocat și publicist (informație de la I. Massoff).

Miercuri, 16 august [1933, București]

Eftimiu s-a înțeles cu Donneaud⁶¹ și Teodorescu să facă planul Palatului cultural și apoi să-l arate regelui, ca astfel să exercite o presiune asupra lui Madgearu. Am fost cu Sorbul la poliție de și-a făcut actele pentru fată.

Duminică, 20 august [1933, București]

Duminică fiind, nici n-am ieșit din casă, nici n-am făcut nimic acasă, afară de palavre. Romanul însă nu mișcă.

Vineri, 25 august [1933, București]

Miercuri am fost cu Sorbul la Sinaia, pentru dispensa Seredei.⁶² Am întâlnit pe Puiu Dumitrescu, care, foarte amabil, s-a însărcinat s-o obțină cu urgență. Eftimiu era acolo, dar nu l-am întâlnit.

Se pare că chestia Palatului cultural va progresa totuși. Mirto s-a însărcinat să aranjeze lucrurile cu Madgearu. Azi Eftimiu îmi spune că în ședința economică de ieri au căzut de acord să se redea lui Madgearu locul din fașa Academiei, iar pentru Ministerul Aerului să dea Mirto alt loc. În același jurnal se vor cuprinde toate schimbările, inclusiv a noastră.

Sâmbătă, 26 august [1933, București]

Alaltăieri Brucăr⁶³ îmi aduce un mesagiu din partea lui Rădulescu-Motru. Acum două luni Motru i-ar fi spus, și chiar l-ar fi însărcinat să-mi comunice și mie, că Philippide⁶⁴ de la Iași e bolnav și n-o duce mai mult de două-trei luni, iar în locul lui voi fi ales eu membru plin la Academie. Motru ar fi cel care învîrtește la Academie lucrurile acestea; tot el l-a făcut pe Maniu⁶⁵ corespondent, fiindcă pentru mine ar fi fost prea puțin atîta. Acuma într-adevăr Philippide a murit. Să vedem ce va fi din mesajul acesta.

Azi, la „Corso“, vîlvă mare că a căzut guvernul. Firește, farsă.

După-amiazi, Mihăilescu cu arhitect Doicescu⁶⁶ m-au luat la Snagov să-mi arate lucrările executate de Doicescu. Am cunoscut pe sora lui Mihăilescu, o blondă interesantă, măritată cu directorul tehnic de la U.C.B. — ceva asemănător cu eroina romanului meu.

Dealtfel eroina aceasta s-a schimbat; trebuie să fie blondă fiindcă blondele sînt mai dotate cu sensibilitate tragică. E vioaie, veselă, mereu rîde — cînd rîde ea parcă se înseninează lumea toată — cochetă foarte, suspectează iubirea și o cîntărește cu rațiunea; își zice că ea judecă și într-adevăr judecă și nu se lasă copleșită. Pînă ce vine pasiunea,

⁶¹ Ernst Donneaud (1875—1941), arhitect.

⁶² Dispensă de dotă.

⁶³ Ion Brucăr (1888—1960), profesor de filosofie, estetician și publicist; a fost unul dintre colaboratorii prodigioși ai *României literare*.

⁶⁴ Alexandru Philippide (1859—1933), profesor universitar, filolog.

⁶⁵ Adrian Maniu.

⁶⁶ Octav Doicescu (1902—1981), arhitect.

Duminică, 27 august [1933, București]

Banfi⁶⁷ a venit după bani; i-am dat 13 000 + datoria mărunță. Apoi o protejată a lui Papadopol pentru slujbă.

Încerc să încep azi scrisul regulat la roman. Să vedem!

Marți, 29 august [1933, București]

Am fost pentru Puia la inspectoratul regiunii, la Gusti și la Calliani⁶⁸. Să vad miine pe Nae Dumitrescu⁶⁹ pentru Institutul Negoescu⁷⁰. Cu Gusti am aranjat masa pentru Ortiz. Joi la dejun, „Eldorado”. Mi-a promis pentru *România literară* zilele acestea ceva.⁷¹ Baltazar m-a pisat pentru apariția bilunară a revistei. Seara masa la „Enescu” cu Georgescu și Buzescu pentru chestia Operei. Papadopol mă pisează de moarte.

Și romanul mereu în pregătire.

Joi, 31 august [1933, București]

Eftimiu m-a scos din casă mai devreme ca să mergem la Tillea⁷² pentru eterna chestie cu Palatul cultural. Ne-a luat Buzescu să ne ducă pînă la Industrie. Acolo mi-a spus că Georgescu nu mai vrea să rămîie la Operă, că Mavrodi a vorbit cu ministrul aseară despre asta, că ministrul a răspuns azi lui Mavrodi că e de acord în principiu după ce va lua și avizul meu, că au cerut șase milioane despăgubire din care să-mi plătească și mie leafa pînă la sfîrșitul concesiunii... Lui Gafencu⁷³ i-am arătat planul Palatului. În biroului am așteptat și am vorbit apoi, întîmplător cu Tillea, care a dat ordin lui Vlahide⁷⁴ să facă jurnalul⁷⁵.

Masa pentru Ortiz la „Eldorado” a ieșit bine. Ministrul mi-a vorbit de chestia Operei. Refuză pe Eftimiu. Să încercăm pe Corneliu. Acesta vrea 50 000 lei pe lună cu contract. Întîlnire cu Gusti la minister sîmbătă dim. cu Georgescu.

La Chefner pentru formula jurnalului.

⁶⁷ Poate Bánffy Miklós, scriitor din cercul „Erdélyi Helikon” (incert și din pricina grafiei folosite de L.R., bun cunoscător al limbii maghiare).

⁶⁸ Augustin Calliani, funcționar superior în cadrul Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor.

⁶⁹ Nicolae Dumitrescu, profesor.

⁷⁰ Institutul Negoescu, liceu particular de fete.

⁷¹ Promisiune nerespectată. Singura colaborare a lui D. Gusti în *România literară* rămîne articolul *Statul cultural* (I, nr. 40, 19 nov. 1932, p. 1). Revista a manifestat însă un interes constant față de creația profesorului (vezi, între altele, cuvîntarea lui L.R., ținută cu prilejul sărbătoririi ministrului, publicată în *România literară*, II, nr. 53, 18 febr. 1933, p. 3).

⁷² În noul guvern, V. V. Tillea era ministru secretar de stat la Președinția Consiliului de miniștri și la Ministerul Presei și Informațiilor (unde D. Gusti îndeplinea funcția de subsecretar de stat).

⁷³ Grigore Gafencu, ministru la Externe.

⁷⁴ Mihail Vlahide, director la Președinția Consiliului de miniștri.

⁷⁵ Hotărîrea guvernamentală.

Luni, 4 septembrie [1933, București]

După întîlnirea de sîmbătă cu Mavrodi la Teatru, fiindcă întîlnirea cu Gusti la minister a eșuat din pricina inexactității sosirilor, am avut după-amiază o întrevvedere cu Georgescu și Buzescu, în care s-au fixat amănuntele eventualei renunțări a lor la concesie. Ieri a fost la Gusti acasă la 9,1/2 dim., întîlnirea decisivă cu toții.

Astfel chestia Operei tot staționară, deși s-a hotărît să fie numit Eftimiu. Gusti trăgănează mereu soluția definitivă, provocînd astfel dezorganizarea completă a instituției.

Cu Palatul cultural se pare că lucrurile vor merge mai bine. Să vedem dacă miine vom avea jurnalul iscălit.

Între timp, situația politică e foarte încurcată. Zilele guvernului par numărate.⁷⁶ Ce va urma, Dumnezeu știe...

Și romanul meu nu progresează. Se cristalizează mereu. *Poarta raiului*, *Calea raiului* — titluri?

Duminică, 24 septembrie 1933 [București]

Nu pot scrie deloc în București, parc-ar fi un făcut. În fond pierd vremea cu fleacuri. Simple lecturi, și încă mai mult de ziare și reviste fără importanță. Cu romanul nu avansează deloc. Mi se reliefează în suflet, se adaogă mii de mici lucruri care să-i fixeze atmosfera și viața, dar pe hîrtie mai nimic afară de ceea ce am scris mai demult și din care va mai trebui să elimin și să completez. Dar nici măcar în altele nu avansează. Chestia Operei e tot nedecisă. Baremi pentru Palatul cultural am încasat pînă azi înjurături de la Șeicarul și *Calendarul*. Acuma sînt gata să iscălesc miine un angajament cu „Alcalay” pentru *Gorila*⁷⁷. Dar, cînd îl voi scrie?

⁷⁶ Într-adevăr, la 14 nov. 1933 va fi numit un nou guvern, avînd ca prim-ministru pe I. G. Duca.

⁷⁷ Numele romanului fusese amintit în presă începînd din 1931 (vezi *Rampa*, XVI, nr. 3886, 2 ian. 1931, p. 4; *Adevărul*, XLIV, nr. 14513, 23 apr. 1931, p. 2), revenind ulterior cu insistență (*România literară*, II, nr. 63, 29 apr. 1933, p. 2; *Adevărul*, XLVII, nr. 15197, 22 iul. 1933, p. 2; *Vremea*, VI, nr. 308, 8 oct. 1933, p. 4; *Rampa*, XVI, nr. 4752, 13 nov. 1933, p. 1—2).

Valea Mare, 15 iulie 1934, duminică¹

Am sosit aci ieri cu mașina, cu Fanny și Ana². Am plecat din București abia la 11 dimineața, fiindcă a trebuit să aștept să-mi aducă banii de la „Adevărul“. Mi i-a adus Wolf, care e plin de bunăvoință; mi-e și silă să-i mai cer, deși am ajuns de-mi sînt ei datori. Acuma avea să-mi dea 50 000 lei prima rată pentru cursul primar de cărți didactice pe care-l fac împreună cu cîțiva profesori.³ Din onorariul global de 200 000 lei, prima rată era scadentă la 1 iulie. Ieri de-abia am luat jumătate. Am avut pe drum trei pane de cauciuc și am sosit la Ionel la 3 d.a. După-masă am plecat încoace.

Casa e gata. Și cea veche și cea nouă. Urmează să scoatem lucrurile din pivniță, unde le țin depozitate de la 15 mai, cît timp au durat lucrările de instalarea apei, luminei și vopsit-zugrăvit. Pivnița, deși am cheltuit atîta, e umedă. Va trebui refăcută. Dealtfel mai sînt destule lucruri de făcut aici în afară de dependențele de peste drum. Și bani nu prea am, iar antreprenorul îmi cere mereu.

¹ Întreruperea însemnărilor din *Jurnal* se explică prin faptul că, în prima parte a anului, L.R. s-a aflat aplecat asupra noului roman, *Jar*, început luni 22 ian. 1934, orele 21^{1/2}, și sfîrșit marți 1 mai 1934, orele 5,40'. După „mersul scrisului“ (vezi L.R., *Opere*, vol. 9, p. 459—460), romanul a fost elaborat în decursul a 63 de nopți (nu au fost calculate întreruperile). Evidența zilelor, orelor și minutelor folosite la masa de lucru suplinește lacunele *Jurnalului*. Pentru a îmbogăți informația, publicăm la *Addenda*, p. 480—484, mărturisirile exprimate în interviurile: *De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu, cu prilejul apariției romanului „Jar“*, în *Reporter*, II, nr. 22, 16 mai 1934, p. 5 (semnat de Camil Baltazar), și *De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu, în Adevărul literar și artistic*, XIII (seria a II-a), nr. 702, 20 mai 1934, p. 1 (semnat de V. Cristian). Semnalăm din bibliografia noastră și *Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu, la ancheta Ce fapte și tendințe duc în situația actuală a lumii la pace și război?*, întreprinsă de *Vremea*, VII, nr. 319, 1 ian. 1934, p. 5.

² Ana, bucatăreasa Rebrenilor.

³ În ce va fi constat aportul romancierului la scrierea manualelor, lucrul este discutabil. Cert e că, în 1934, numele îi apare pe o puzderie de cărți destinate școlii elementare. La început semnează alături de Petre V. Haneș un *Abecedar*; apoi cu Maria Giuglea, manuale de *Aritmetică* pentru cl. a II-a și a III-a, de *Gramatică și compunere* pentru cl. a III-a și a IV-a sau de *Geografie* pentru cl. a IV-a. Întreprinderea pare să fie rentabilă, căci și în anii următori atari colaborări girează apariția unor manuale de *Citire* (în 1935, cu Maria Giuglea, D. Vasu și T. Teodorescu-Braniște; în 1937, cu P. V. Haneș, R. Cosma și I. Burcă și, separat, cu P. V. Haneș, N. Bălăceanu și D. Vasu).

Am adus caietul la București, să fac aici eventuale însemnări mai importante. În definitiv aici se întîmplă lucrurile care merită mai mult să fie înregistrate. La țară notez într-un carnet ceea ce se petrece acolo.

Duminică, 9 septembrie [1934, Valea Mare]

Am stat în București mai ales pentru chestiile de la Radio. Și, într-adevăr, am avut zilnic diverse întreveneri pentru reorganizarea programelor pe baza referatului Mugur. Au fost rezistențe. Dr. Voiculescu vrea să elimine pe Mugur din alcătuirea programelor. Am însărcinat pe Mugur să transforme referatul său într-un regulament de funcționare pe care îl vom discuta și cu Condiescu⁴ și-l vom trece prin consiliu pentru a deveni oficial și executoriu. În ședința consiliului de vineri seara a fost și Condiescu care s-a plîns că Mavrodi i-a făcut observații că nu vine regulat la Societate. După mici discuții s-a făcut pacea. Condiescu a mai aprobat să ni se plătească diferența de la congresul I.U.R. London⁵. Am mai hotărît ca miercuri să merg cu Mugur la Sinaia, unde să discutăm împreună schema programului.

Mi-am cumpărat un aparat fotografic Leica de la „Alcalay“, care mă pasionează.

Ieri am avut aici pe ing. Economu de la A.B.C.⁶ pentru colaborarea lui Radu⁷ la pagina sportivă.

Vineri, 19 octombrie 1934 — V.[alea] Mare

Sosesc aci cu rapidul la 10 dim. la Pitești, unde mă așteaptă mașina. Plouă cu găleata. De la gară, oprind doar să iau 10 l. benzină, merg direct la Ștefănești, la procesul ce mi l-a intentat plutonierul de jandarmi pentru că n-aș avea autorizație de construcție. Judecătorul foarte amabil și cuviincios. Am spus cîteva cuvinte doar despre minciuna cuprinsă în procesul-verbal de contravenție și am prezintat autorizația. M-a achitat, firește, de orice penalitate, remarcînd că autorizația există și că procesul-verbal nu e semnat de nici un asistent... Apoi m-am întors la Pitești la ocolul silvic, unde am

⁴ Generalul Nicolae Condiescu devenise între timp președintele Consiliului de administrație al Societății de Radio.

⁵ Este vorba de Congresul internațional al radiofoniei, deschis la 10 iun. 1934, în capitala Angliei. L.R. participase în calitate de vicepreședinte al Societății de Radio din România (funcție îndeplinită între 1933 și 1938). La Londra a fost însoțit de Corneliu Moldovanu, care, la rîndul său, făcea parte din Consiliul de administrație (vezi amănunte despre vizita în Anglia în vol. *La lumina lămpii*, p. 256—258). De reținut că legăturile lui L.R. cu „Radioul“ erau mai vechi. Într-o dare de seamă alcătuită de H. Blazian, la 30 iun. 1929, el figurează în Comitetul programelor, alături de C. Kirîțescu, Th. Alessianu, A. Culea ș.a., făcînd apoi chiar parte din Consiliul de administrație, între 1932 și 1933 (vezi Victor Crăciun, *Manuscrite și voci, Scriitori români la Radio*, 1977).

⁶ A.B.C., publicație apărută, la București, între 9 nov. 1934 și 19 ian. 1935, avînd ca director pe Emil Socor.

⁷ Radu Vasilescu, generele scriitorului, atras la acea dată de publicistica sportivă; demisionînd din armată, se va angaja la Societatea de Radio, unde vreme îndelungată va activa în calitate de cronicar sportiv.

achitat 276 lei pentru 43 copaci căzuți în marginea râului Doamnei, am rezervat 10 figuri lemn stejar pentru araci și 20 sferturi uscătură din pădurea Cantonului no 5 cu 120 lei sfertul, afară de mîna de lucru, care mă privește... Pe urmă am trecut la Ionel⁸ — nu era acasă nimeni. Am pus pe Bondor⁹ să-mi facă diversele cumpărături pentru casă și am venit. Am găsit bine aici. Lache a făcut gardul la dependințe, dar nu și în partea po-vernei. Nu s-au băgat în pivniță vasele. Fermentația mustului continuă normal; a mai încetinat puțin. Numai damigeana cu tămîioasă n-a început încă să miște deloc. Am pus totuși să închidă pivnița, fiindcă erau abia 14°C. I-am dat lui Lache 200 lei asupra lucrului, urmînd să-l socotesc cînd va fi și Fanny aici. L-am trimis să vadă copacii de la rîu. Zice că sînt arini și plută, foarte bune lemne; le prețuiește la 3 stînjeni. Mîine va merge cu căruța să le aducă acasă. De luni, un om va începe să-mi lucreze la uscătura comandată. Pe șofer l-am trimis cu mașina la Pitești să puie ferodoul nou adus de la București cu 60 nituri (350 lei), să facă la atelier reparațiile necesare la axele planetare etc. Costă 500 lei reparațiile la atelier, 350 lei refacerea de deunazi a bobinei, plus ferodoul. Cel puțin sper că alte reparații nu voi mai avea cîtva timp. I-am dat și lui din leafă 200 lei.

Fanny a rămas la București să mute pe Puia.

La București am avut treburi la Teatru și la Radio. De la Teatru am venit cu trei piese de citit.¹⁰ Zaharia Bărsan¹¹, Beza și Mitric¹². Zice că de părerea mea depinde dacă să-i joace sau nu. Am să le citesc aici. La Radio am avut ședința de programe miercuri seara pînă la miezul nopții. Paul Prodan m-a rugat să-l primesc eu la Ateneul Român pe la mijlocul lui noiembrie.¹³ Diversi amici se agită pentru mine să intru la Academie. Între alții, Voiculescu, Daus, Mugur etc. Îi las să facă ce doresc ei, dar eu nu sînt dispus să fac nici un demers. Cred că asemenea loc trebuie să mi se ofere, nu să-l cer eu. Tot astfel și în ce privește Premiul Nobel. Dar toate astea sînt în realitate lucruri mărunte. Mai important este să pot să lucrez înainte. Din nenorocire cu *Gorila* nu avansez deloc. Am personagiul, semnificația lui, și mă ține pe loc.

⁸ Ionel Rădulescu.

⁹ Bondor, șofer.

¹⁰ L.R. figura în Comitetul de lectură al Teatrului Național. Din cele trei piese (de presupus inedite), nici una nu figurează în repertoriul Teatrului Național din stagiunea 1934—1935, 1935—1936.

¹¹ Din creația lui Zaharia Bărsan, Teatrul Național va repune în scenă, în stagiunea 1934—1935, piesa *Trandafirii roșii* (1915).

¹² Atanasie Mitric (1902—1943), actor și dramaturg, regizor artistic și de studio la Societatea de Radio (fiica lui, Livia-Fanny, a fost botezată de Rebreni). A dramatizat *Ion* (piesă jucată pe scena „Naționalului” din Cernăuți, unde a îndeplinit funcția de director de scenă) și *Pădurea Spînzuraților* (jucată la Studioul „Naționalului” bucureștean). Paterinitatea ultimei dramatizări i-a fost contestată (vezi L.R., *Opere*, vol. 5, p. 657—660). La B.A.R. se află multe scrisori ale sale către L.R. (*Coresp.*, nr. 143 863—143 893, din 1930—1936 și fără dată).

¹³ La Ateneul Român, unde L.R. se afla în conducerea secției de literatură și artă, se practicau, la intrarea în societate, discursurile de recepție și de răspuns.

Duminică, 21 X. [1934, Valea Mare]

Ieri n-am avut nimic special. Șoferul n-a venit cu mașina; n-a fost gata. Lache a pus trei oameni care, cu el dimpreună, să taie și să scoată copacii din apă. După-amiazi trei căruțe au făcut două transporturi. M-am pripit admițînd 50 lei de căruță. Azi au mai adus trei. Am fost de dimineață și eu de am văzut copacii în rîu. Mîine voi mai aduce unul gros, care-mi va servi pentru podvale în pivniță. Restul l-am revîndut lui Lache pentru jumătate prețul dat de mine la ocolul silvic. Prin Lache am dat 300 lei pădurarului Vasile Lapte, plata lucrului celor 20 sferturi de lemne uscătură. După-amiazi am fost cu mașina reparată la Pitești, unde am văzut porcul „York” ce vrea să-mi vînză Ionel. Rămîne să-l vază și Fanny. Am cumpărat un sac cu tărîțe pentru porci. Seara am așteptat pe Fanny, zadarnic, ascultînd radio și citînd *Les Femmes et la Terre*¹⁴. Am citit în prealabil și ziare. Mereu mi se pare mai inutilă lectura aceasta. În realitate tot ce oferă ziarele, afară de știri materiale, e ucigător pentru suflet. Ziarele sînt o boală pentru omul modern și cariul civilizației, cel puțin sub forma de azi a ziarelor noastre și cele multe străine... De-abia aștept să pot începe scrisul la *Gorila*. În fond e singura plăcere și bucurie pentru mine să scriu. Creînd o lume fictivă, parcă o uiți pe asta dimprejur, oricît te inspire din ea.

Luni, 26 noiembrie 1934 [Valea Mare]

Sînt aici de sîmbătă seara. Am venit cu Fanny, cu trenul, iar mașina a sosit cu Bondor și Ana. Pentru mîine așteptăm pe Puia cu Radu, iar miercuri pe Mugur pentru lucrări la Radio.

Acuma gospodăria de aici e aproape complectă. Lache a reintrat în serviciu și e mai harnic ca înainte, cel puțin așa pare. Avem o vacă cu vițel, o scroafă pentru îngrășat de Crăciun sau după, neam „Mangalița”, doi porci „York”, trei cîini, 12 găini și un cocoș „Sussex”, 3 găște, 3 curci și 4 curcani (un curcan și un cocoș care au fost în plus s-au tăiat pentru mîine). Avem porumb, dovleci, lucernă pentru animale. Mai lipsește o mobilă potrivită, aranjamentul grădinii și o femeie care să îngrijească de toate în lipsa noastră. Mai ales că am arendat 3,1/2 pogoane pămînt de cultură pe cinci ani, să avem toate cele ale casei pe viitor. În sfîrșit cînd intru în al 50-lea an de existență pare că am ajuns să realizez aici ceea ce ar fi fost atît de bine să fi avut măcar de acum 20 ani... Dar măcar să am norocul să trăiesc să mă bucur cîtiva ani de toate acestea, rodul atîtor trude și zbuciumări!

Am fost azi la Pitești cu mașina pentru cumpărături. Întîi însă la ocolul silvic Trivale. Cerusem de cîtva timp uscătura din pădurea Streiu. Urma să fie marcată și încă n-a fost. În lipsa inginerului, căruia i-am dus trei sticle rachiu de vin, precum îi promiseseam mai demult, conductorul mi-a spus că joi va face chiar el marcarea și voi fi mulțumit. Mi s-a spus de

¹⁴ Roman „de consum”, inexistent în dicționarele de opere, precum și în istoriile de literatură franceză consultate.

țărani că prin acest mijloc pot avea lemne mult mai ieftene, pe care eventual să le și comercializez.

Am chemat pe mîine pe Sattler¹⁵ să-mi completez la biurou biblioteca, galeriile tuturor ferestrelor și eventual la Fanny în cameră. Am vrut să văd pe magistratul Lehrer, de la care aş cumpăra sfeclă furajeră; n-am putut; probabil mîine, cînd țin să văd și locurile arendate. Pe urmă de-abia, am făcut diversele cumpărături, multe. Am trecut și pe la grădinarul Kovacs de la primărie, să-l aduc pentru un plan de aranjament al grădinii din jurul casei; nu l-am găsit; sper mîine și cu el să isprăvesc.

La amiazi am făcut sfeștania. Preotul mi s-a plîns cu acest prilej că nu poate deveni protopop, deși are toate drepturile, fiindcă a făcut politică liberală și Mihalache¹⁶ se opune. M-a rugat să-l ajut.

Tot azi am cumpărat de la Costică Petrescu, un țăran chiabur, o claie de lucernă de anul trecut, două care bune, circa 1 500 kg, cu prețul global de 3 000 lei. Asta are să mă scoată din iarnă cu vaca.

Rămîne încă întreagă problema puțului. Ar trebui negreșit rezolvată în cursul iernii. Mă împiedică însă și banii. La Comănescu nici nu știu încă ce sumă dătez pentru construcțiile de peste drum¹⁷. Mai sînt dator la sobarul Manea și la instalatorul Teodorescu de la Pitești. Fără să mai pomenesc despre instalația „Delco-Light” comandată de mult și rămasă deocamdată baltă.

Încet-înceet, dacă voi avea zile și putere, vom ajunge cu toate la punct. Trebuie răbdare și încredere multă.

Firește, dacă aş putea scrie vîrtos la *Gorila*, să fie gata de primăvară, toate s-ar înlesni considerabil. Scrisul însă merge greu, ca totdeauna. Nu sînt încă deloc hotărît asupra liniei personagiului principal și nici nu pot începe nimic serios. Nu vreau să semene cu Șeicaru, să pară ca un roman pamflet, deși sumedenie din trăsăturile Șeicarului se potrivesc grozav eroului meu.

În noaptea aceasta se împlinesc 49 de ani de cînd am văzut lumina zilei. Simt o emoție stranie. Cît am luptat, cît am suferit în viața aceasta! Am reușit, evident, dar cu cîte cumplite efortări! N-am avut de nicăiri nici un sprijin, nici moral, nici material. Singură inteligența sau talentul m-au ajutat, și o sănătate robustă, cu o putere de muncă mare. Nici măcar îndrăzneală n-am avut de-a da din coate și a mă supravvalorifica, precum fac alții, cei mai mulți.

Dar în sfîrșit intru în al cincizecilea an de viață. Cine știe ce mă mai așteaptă. Să sper că va fi un an de fericire și de încoronare. Așa se spune mereu. Diverși academicieni îmi promet că voi fi și eu curînd. Poate. Și mai poate să fie și altele. Se caută să fiu propus la Premiul Nobel... Toate însă sînt în funcție de opera mea și de zilele ce-mi mai sînt hărăzite de soartă. Cu Dumnezeu înainte!

¹⁵ Sattler, tîmplar de mobilă din Pitești, al cărui nume revine adesea în „Jurnalul de la vie”.

¹⁶ Ion Mihalache, conducător al P.N.Ț., era din părțile locului, de la Topoloveni.

¹⁷ Vizavi de ograda casei în care locuia, se afla „curtea animalelor”, unde antreprenorul Comănescu din Pitești ridicase un grajd, cotețe pentru păsări și cîini, o cocină de porci, precum și o magazie de unelte. Reamenajarea gospodăriei este adesea subliniată în „Jurnalul de la vie”, unde regăsim și numele meșterilor amintuți în context.

Fanny mi-a oferit cadouri de ziua mea o pereche de papuci și alta de jartiere, foarte frumoase. Drăguța de ea! Cît mă iubește de mult! Poate nimeni nu m-a iubit atîta, nici mama mea. Dealtfel și mie ea mi-e cea mai dragă mereu.

Miercuri, 28 noiembrie 1934 [Valea Mare]

Ieri, de ziua mea, am fost la magistratul Lehrer pentru sfeclă furajeră. Am luat 2 000 kg a 0,50 lei, dîndu-i avans 500 lei. Am adus pe Sattler, căruia i-am comandat completeările la biurou, între care și un dulap pentru haine și o etajeră deasupra patului — acestea din urmă după sugestia lui Mugur, azi. De asemenea ieri am adus și pe grădinarul Kovacs, care a început măsurătoarea grădinii și a terminat-o azi, rămînînd să-mi facă o schiță pentru săptămîna viitoare.

Au sosit Puia cu Radu, firește cu cadouri drăguțe. Seara am avut la masă pe Ionel cu Lina și Toto¹⁸, precum și pe dr. Păcescu¹⁹. Am stat pînă pe la miezul nopții într-o petrecere familiară, fără vreun avînt deosebit, dar simpatică.

Azi a venit Mugur. Vrea să facă o conferință la radio despre mine, situîndu-mă în cadrul de-aici. Am vorbit firește multe, el lăudîndu-se cumplit ca totdeauna și socotindu-se buricul pămîntului.

La 5 d.a. au plecat toți. Eu cu Fanny vom pleca tot astă-seară cu trenul, iar mașina va veni mîine dimineață.

Țred că am găsit un subiect bun cu titlu bun, *Iubirea literară*, pentru conferința ce mi se cere la S.S.R. și pe care aş vrea s-o repet în diverse orașe unde mi s-ar cere.²⁰

Joi, 6 decembrie 1934 [București]

Sînt aproape zece zile de cînd am venit de la țară. Mîine pleacă Fanny să dea de mîncare pentru vite, mai ales porcii și păsările.

În fond nu fac nimic în București. Trăiesc. Sedentar. De-abia am fost de două-trei ori la teatru și tot de atîtea ori la cinematograf. Nu mă atrage deosebit nimic. Firește, mă ocup de programele radio, dar n-am cu cine lucra serios. Condiescu e un suflet cald, dar nu-l interesează nimic în mod real. El abia își aduce amînte că e șeful suprem al radiofoniei românești, o instituție de o importanță capitală pentru cultura românească. Ceilalți, funcționarii, nu pot lucra cînd nu se află o conducere unică solidă. Sînt zece de stăpîni și în realitate nici unul. Totuși programele se îmbunătățesc

¹⁸ Toto Niculescu, avocat din Pitești, bun prieten cu Ionel și Lina Rădulescu.

¹⁹ Haralambie Păcescu, medic veterinar, vecin din Valea Mare, al cărui nume revine adesea printre „ai casei” (mai ales în „Jurnalul de la vie”); pînă în 1926, a fost medic primar veterinar al jud. Argeș, apoi promovat inspector (în vol. *La lumina lămpii*, transcris de noi greșit: Andrei Păcescu).

²⁰ O conferință cu titlul apropiat, *Literatura și iubirea*, va fi rostită de L.R. în mai multe orașe ale țării, apoi tipărită în *Universul literar*, XLVIII, nr. 14, 8 apr. 1939, p. 3-6; inclusă, ulterior, în *Amalgam* [1943].

mereu. Fac sforțări să ridicăm nivelul lor și să le alcătuim cât mai interesante.

Ieri am avut comitet de programe, cu încurcătura cu loteria, provocată de Condiescu.²¹ Am alergat la șase pînă la Teatru unde aveam consiliu și unde m-am împotrivit energic să fie angajat un actor mediocru de la Cluj în locul lui Sîrbu,²² care vrea să plece acolo ca să nu-și piardă catedra de la conservator. La urmă Prodan îmi spuse particular că angajarea acestui Vasilescu i-a cerut-o insistent Tătarăscu²³. Regret, nu-mi pot schimba părerea.

Aseară am fost la Național, la *Knock-out*²⁴, o piesă slăbuță, care însă a fost excesiv maltrată de critică.

Alaltăieri, Froda îmi spunea pe larg de o combinație pe care ar urmări-o Prodan cu Buzescu prin închirierea teatrului „Comedia” ca studio al „Naționalului”. Zice că Buzescu a notificat proprietarilor că renunță la contract în aprilie viitor dacă nu-i reduce chiria cu câteva sute de mii de lei. El, Froda, se află în contact cu avocatul proprietarului și ar vrea să puie el mîna pe teatru în tovarășie cu I. Brănișteanu... Mi-a povestit de asemenea o mulțime de lucruri despre Wieder²⁵ și descinderea cu percheziție, despre Puiu Dumitrescu, Mavrodi etc.

Azi am ieșit pe la unsprezece cu Fanny la croitor, apoi am trecut la „Corso”, unde m-a pisat Baltazar pînă a venit Corneliiu cu știri politice și altele. Pe urmă a sosit Puia și ne-a adus acasă Sereda cu soțul ei.

După-amiazi am avut diverse vizite. Întîi d-ra Nella Stroescu²⁶ cu piesa ei *Harap-Alb*. Am discutat mai lung — parcă are oarecare talent. Vom mai vorbi. Un domn Drăghicescu de la editură „Cugetarea” a venit să-mi ceară o carte. Mulțumesc, dar deocamdată n-am. Îmi spune că ei au refuzat cartea lui Damian Stănoiu²⁷, pe care apoi a tipărit-o „Cartea Românească”; acumă avea la el un manuscris al lui Dragoș Protopopescu pe care de asemenea îl înapoiază, fiind prost. Dacă așa ceva e admisibil pentru un scriitor!

²¹ După experiența „Fundațiilor Regale” (unde administrarea unei loterii se soldase cu venituri ce depășeau cu mult cheltuielile culturale ale Palatului), Societatea de Radio proiectase o întreprindere similară. Dacă afacerea loteriei de la „Fundații” avea să răsuflă abia după abdicarea lui Carol al II-lea, cealaltă s-a compromis din fașă.

²² Ion Sîrbu, actor și profesor de dicție (la B.A.R., două scrisori ale sale către L.R., *Coresp.*, nr. 145 085—145 086, nedatate).

²³ Gheorghe (Guță) Tătarăscu (1886—1957), om politic, conducător al grupării „tinerilor liberali”, exponent al cercurilor burgheze antihitleriste. Dacă în guvernele anterioare (conduse de I. G. Duca și dr. C. Angelescu, după îndepărtarea național-tărăniștilor), el îndeplinise funcția de ministru la Industrie și Comerț, începînd cu data de 3 ian. 1934 este numit prim-ministru, funcție pe care o va deține pînă la venirea guvernului Goga-Cuza (28 dec. 1937). La B.A.R., o scrisoare către L.R. din 1929 (*Coresp.*, nr. 145 345).

²⁴ *Knock-out*, piesă de Gustav Valentin și Vasile Crețoiu.

²⁵ Ștefan Wieder, om de afaceri din cercurile Palatului.

²⁶ Nella Stroescu, începătoare într-ale literaturii: piesa *Harap-Alb* va fi în cele din urmă acceptată, fiind inclusă în repertoriul Teatrului Național, în stagiunea 1935—1936.

²⁷ Damian Stănoiu (1893—1956), prozator; cartea amintită în *Jurnal* este, *O zi din viața unui mitropolit. Insemnările unui trădător*, apărută la „Cartea Românească” în 1934. La B.A.R., scrisori către L.R., datînd din 1929—1941 (*Coresp.*, nr. 145 157—145 163).

Pe urmă m-a vizitat Puiu Gîrcineanu²⁸, oferindu-mi un roman al său, să-mi dau părerea.

În acest răstimp mi-a telefonat Chefner că vrea să mă văză mîine dim. și Manzoni, directorul institutului italian de cultură, care mă invită la conferința lui Silvio D'Amico²⁹. Acumă seara, Mugur mă invită să mergem mîine la 10,1/2 la Condiescu.

Vineri, 7 decembrie 1934 [București]

La 10,1/2 am fost cu Mugur la Condiescu. Era în baie și l-am așteptat puțin. Vrem să punem ordine la Radio. Întîi chestia cu loteria. Condiescu e impresionat de Marin S.[imionescu]-Rîmniceanu, care cere negreșit un fel de scuze, amenințînd altfel cu scandal, socotindu-se tare pentru că e vorba și de loteria „Fundațiilor Regale”. El va mai vorbi cu M.[arin] S.[imionescu]-R.[îmniceanu] azi și mă roagă ca eventual să merg și eu, ca împreună să liniștim lucrurile. Oricît mi-ar fi de silă, i-am spus că voi merge la nevoie. S-a angajat să vorbească negreșit cu Tătarăscu și Titeanu³⁰, cerîndu-le să ia măsuri ca să fim lăsați în pace. În chestia Munteanu³¹ zice că trebuie să se ia o hotărîre; el ar vrea să-i dăm un concediu de șase luni și în acest răstimp să dăm delegație de director lui Dimitriu, deoarece eu refuz asemenea însărcinare.³² În consiliul de mîine se vor luat toate hotărîrile și se va da comunicatul necesar. I-am spus să cheme și pe Titeanu la ședință.

M-a vizitat apoi Chefner la 12 pentru Ticu Arhip³³ și la 12,1/2 Fanny a plecat la țară de unde s-a întors la 7 cu bine.

La 1,1/2 am fost cu Pauker la „Continental”. Am discutat despre toate. Mai interesantă chestia revistei de radio, în privința căreia declară că se pune cu totul la dispoziția mea. Ne vom întruni cât mai curînd cu toții ca să luăm hotărîrea definitivă încît eventual chiar de la 1 ianuarie să pornim la drum. Revista nu va fi în editura „Adevărului”, ci doar se va tipări în atelierele lor, rămîinînd absolut independentă în toate privințele.

La 4 a venit Robot³⁴ de la *Rampa* pentru o anchetă. Firește, își cam ocărește stăpînul acest tînăr redactor poet.

La 4,1/2 apare Baltazar care mă duce pînă la Teatru. Se citește o piesă de Ion Luca³⁵, un act numai. Pe urmă decidem despre piesa d-rei Arhip.

²⁸ Puiu Gîrcineanu, scriitor întîlnit mai mult în paginile publicațiilor; autorul volumului *Lingă Șebitului lui Tăriță* (f.d.).

²⁹ Silvio D'Amico (1887—1955), critic și istoric dramatic italian, consacrat în viața teatrală interbelică.

³⁰ În al doilea guvern format de Gh. Tătarăscu în anul 1934 (la 2 oct. 1934), Eugen Titeanu fusese numit ministru la Interne (în locul lui Victor Iamandi).

³¹ Petre Munteanu-Cîrnu, la data aceea director general al Societății de Radio.

³² Din ansamblul notațiilor de pînă în ian. 1937, rezultă că Dimitriu va deține la Radio o funcție de conducere, intrînd uneori în conflict cu membrii Consiliului.

³³ Ticu Sevastia Arhip (1891—1965), prozatoare și autoare dramatică.

³⁴ Al. Robot (1916—1941), poet și publicist, autor al citorva interviuri luate lui L.R., reproduse de noi la *Addenda: Față în față cu eroul meu*, în *Rampa*, XV, nr. 4485, 25 dec. 1932, p. 7; *Cu dl. Liviu Rebreanu, romancierul care toată viața nu face decît să scrie și totuși nu e fecund*, *Ibid.*, XVI, nr. 4752, 13 nov. 1933, p. 1 (vezi infra, p. 452—453, p. 478—479).

³⁵ Ion Luca (1894—1972), dramaturg. În stagiunea teatrală 1933—1934, „Naționalul” îi jucase piesa *Iuda*, scrisă în colaborare cu G. Ciprian. Noua piesă supusă spre lecturi era *Rachierita*. Vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 644, din 1936.

După stăruința și pe garanția mea, e primită, cu condiția să facă toate modificările ce i le voi indica.³⁶

La 6,3/4 plec la Institutul italian pentru conferința lui Silvio d'Amico. Am ajuns prea târziu și sala fiind prea plină am renunțat, lăsând o carte de vizită.

Mi-a telefonat Dimitriu să-mi spuie că Titeanu a cerut diverse acte pentru a putea eventual răspunde la Cameră și că el crede că nu trebuie să se dea nici un act fără adresă oficială și aprobarea consiliului. Cere părerea mea. Sînt de acord.

Duminică, 9 decembrie 1934 [București]

Ieri am trecut întâi pe la croitorul Sorescu și am încercat; marți: trebuie să reviu. La „Corso“ i-am spus și lui Corneliu ce am hotărît cu Condiescu.

După-amiazi trebuia să vie Barbu Catargi³⁷, la 4 și avocatul care s-a dat drept Corina Sbiera³⁸ — nu i-am primit. La 5,1/2 vine Blazian cu o scrisoare de la Petre Andrei — îmi cere concursul ca să nu fie dat afară de la Radio. Cu mașina de la Radio las pe Fanny la croitor și trec la *Adevărul*, unde Pauker mă roagă să intervin să i se înapoieze scrisoarea de garanție dată pentru Matei. La Radio pun în curent și pe Dimitriu cu dorința noastră de a-l însărcina pe el cu direcția generală, apoi mă reped pînă la „Delco-Light“, unde sînt primit draguț, dar parcă mașina nu mă mai atrage cu adevărat. Înapoi la Radio, în așteptarea marelui consiliu.

Ședința începe, dar peste cîteva minute apare Titeanu. Condiescu pune imediat chestia Blazian cu loteria și cere consiliului să hotărască. După oarecare discuție se însărcinează consiliul să facă o anchetă. Se citește apoi referatul comisiei în chestia Munteanu, fără concluzii. Condiescu cere concluzii. Comisia se codește. Titeanu, discret, apără pe Munteanu și cere să fim prudenți, să nu ne lăsăm influențați de campanii de presă, care sînt totdeauna interesate. În sfîrșit, se hotărăște ca comisia, complectată și cu reprezentantul Ministerului de Finanțe, să aducă concluzii în ședința viitoare. Deocamdată atribuțiile directorului general trec asupra comitetului de direcție care va fi ajutat de Mugur și Mircea Georgescu³⁹. Și alte mărunțișuri, neînsemnate.

Invit pe toți membrii la o întrunire miercuri, 7 d.a., cu Pauker. Trebuie să vie Condiescu, Corneliu, Dauș, Dimitriu, Nae Popescu⁴⁰, Mugur, Voiculescu, să stabilim apariția revistei de radio.

³⁶ Intitulată *Gura de leu*, piesa lui Ticu Arhip va fi inclusă în repertoriul Teatrului Național din București, în stagiunea 1935—1936.

³⁷ Barbu Catargi, colaborator al secției muzicale a Societății de Radio, conducător al unei formații de jazz.

³⁸ Corina Sbiera: „sunt profesoară de lb. română și în orele libere scriu“. Așa începe corespondența sa cu L.R., la 16 febr. 1933, cînd, entuziasmată de lectura romanului *Răscoala*, îi propune să-l dramatizeze. (Cu puțin în urmă, luase un premiu literar, oferit de ziarul *Curentul*.) Vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 145 013—145 015 din anul 1933.

³⁹ Mircea Georgescu, inginer, șeful compartimentului tehnic al Societății de Radio.

⁴⁰ Nicolae M. Popescu (popa Nae), profesor de istoria bisericii române la Facultatea de teologie din București, membru al Academiei Române (din 1924), din comitetul de

La 9,1/2 am mers cu Dauș la masa *Adevărului*, la „Luzana“, prezidată de Batzaria⁴¹. Vreo 50 persoane. Discursuri pînă la 1.

Azi n-am ieșit deloc. Dimineața Verești; după-amiazi, Economu și alți doi de la A.B.C., Barbu Catargi și Blazian, care-mi aduce o scrisoare de la dr. Lupu⁴². Diseară mergem la Ressu.

Luni, 10 decembrie 1934 [București]

Cu mașina de la Radio m-am dus să aranjez acolo unele lucruri, în special cu Barbu Catargi, să nu mai cînte decît românește tarafurile etc. Apoi cu Corneliu la „Corso“, unde Furtună mă roagă să am grijă de el. Corneliu insistă să merg negreșit mîine seară la agapa Obedenaru⁴³. După-amiazi am ieșit pe la 4,1/4 la plimbare. La 5, la T.[eatrul] N.[ațional] lectura piesei *Rachierța* de Ion Luca, respinsă. Seara cu Fanny la filmul *Amok*.

Simbătă, 15 decembrie [București]

Ieri am avut la Teatrul Național comitet de lectură, în care am primit o piesă destul de bună, de Cruțescu⁴⁴. La 7 am alergat la Radio unde aveam întîlnirea cu Pauker și membrii din consiliu pentru proiectata revistă de radio. Au fost prezenți Condiescu, Corneliu, Dauș, Dimitriu, Mugur, Voiculescu, Cantacuzino.⁴⁵ După discuții multe am rămas să cerem oferte și de la *Universul*, „Cartea Românească“, „Fundațiile Regale“, Pauker a fost foarte culant. Sper că în cele din urmă se va face revista tot cu el.

După aceea am fost cu toții de am luat masa la „Continental“, iar de-acolo la „Gambrinus“, unde am stat pînă la 4 dim. Glume proaste și pierdere de timp.

Azi, la 5 d.a., întîlnirea cu șefii tarafurilor de lăutari, cărora le-am dat dispoziții să aibă programe strict românești. A urmat consiliul pentru lichidarea afacerii Munteanu. O ședință penibilă sfîrșită cu decapitarea nenorocitului.⁴⁶

Pe urmă am fost la Radu, care e bolnav. Mîine plec la țară.

direcție al Societății de Radio; între 1938 și 1939, va funcționa ca secretar general al Ministerul Cultelor și Artelor.

⁴¹ Nicolae Batzaria (1874—1952), prozator și publicist (la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 143, o scrisoare către L.R. din anul 1930).

⁴² Nicolae Gh. Lupu (1884—1966), medic, profesor universitar și om politic (fost președinte al Partidului Țărănesc și vicepreședinte al P.N.Ț.). Scrisoarea trimisă lui L.R. se află la B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 657; în ea îl roagă să-l susțină pe H. Blazian, amenințat să fie înlăturat de la Radio. „E necesar — notează dr. Lupu — ca și cei de treabă să se susțină, căci clică celor răi e prea mare, prea unită și prea puternică în țara asta pentru a putea face ceva“.

⁴³ Alexandru Georgiad Obedenaru (1865—1943), poet parnasian, care urma să intre în al 90-lea an al vieții sale.

⁴⁴ George Cruțescu, publicist și dramaturg; piesa la care se referă *Jurnalul* poartă titlul *Trică* și a fost inclusă în repertoriul Teatrului Național din stagiunea 1934—1935.

⁴⁵ G. M. Cantacuzino, arhitect și publicist, unul din conferențarii activi ai radio-difuziunii române.

⁴⁶ Epopeea lui Petre Munteanu-Cîrnu va continua, „decapitarea“ fiind urmată de numeroase lucrături în culise. (Consultă *Lucrări de referință despre Radio și Televiziune*, de Victor Crăciun, Nicoleta Dropol și Cella Vasiliu, 1973.)

Vineri, 21 decembrie 1934 [Valea Mare]

Am sosit miercuri seara, după o absență lungă. Am adus și pe Tița⁴⁷ să ne vadă „domeniul”. Cu ea am fost ieri la Florica⁴⁸ și Pitești, iar la 2 d.a. a plecat. Ieri, Fanny a cumpărat de la Bascov-Stăncuța⁴⁹ un porc de Crăciun de circa 50 kgr cu 700 lei. Azi l-am tăiat.

Luni, 24 decembrie, înainte de pom [Valea Mare]

Sîmbătă am fost la București pentru ședința de consiliu de la Radio. În ultimul moment, dimineața, Fanny a renunțat să mai meargă și ea. Era cît pe aci să pierd trenul, bara liniei Cîmpulung fiind lăsată și dealtfel mașina mergînd foarte domol și împiedicîndu-se mereu de căruțele țărănești ce se îmbulzeau spre bîlciul săptămînal la Pitești.

La București am văzut întîi pe Puia, care la ora 13 pleca cu Radu la Atena⁵⁰. Cu un scurt popas de telefoane acasă, am mers la Radio, unde am ascultat repetiția generală a *Vicleimului*. Între timp a venit Condiescu să-și ia drepturile pe ianuarie și să mă roage să prezidez eu consiliul, deoarece el trebuie să plece cu prințul Mihai la Florența pînă în februarie. Am avut o mică conferință cu toți domni de la program, discutînd spectacolul; acolo am fixat onorariile pentru autori, actori, traducători, Popa⁵¹ regizor etc. Sîmbăta viitoare la 11 dim. voi asculta repetiția celorlalte trei piese.

Pe urmă m-am dus la „Corso”. Arțareanu⁵² mi-a vorbit despre Zwiebel⁵³.

Ieri a sosit doamna Ressu și Marioara.⁵⁴ Febrile pregătiri pentru pomul de Crăciun, cu mulți copii din sat invitați etc.

Sîmbătă, 5 ianuarie 1935 [Valea Mare]

Despre Crăciun nu mai e nimic de zis. Fanny a împărțit diverse daruri la o serie de copii săraci din sat. Afară de d-na Ressu a mai fost familia Ionel și Vișoiu¹, preotul de aici cu copiii, învățătoarea, dr. Păcescu cu fiică-sa². Am stat pînă tîrziu cu mîncare și băutură. În prima zi am fost la Ionel, a doua zi a venit Ressu cu Ion³, a treia, ziua lui Fanny, Sereda cu soțul, Sorbii, soții Dauș etc. Sîmbăta a trebuit să merg din nou la București pentru consiliul cu bugetul. Chestia Munteanu a revenit la ordinea zilei. Se pare că sînt insistențe mari pentru menținerea lui. Dimitriu ne spune la sfîrșit, fiind prezenți numai Dauș, Corneliu și cu mine, că i se cer cîteva locuri în consiliu. A făcut aluzie la noi? I-am ripostat sever.

Azi a sosit Puia cu Radu de la Atena. La masă am avut și pe dr. Păcescu cu fata. Acuma mă silesc să fac conferința despre iubirea în literatură, pe care s-o pot ține de mai multe ori și mai întîi la Cernăuți la 18 cor.

Sîmbătă, 12 ianuarie 1935 [Valea Mare]

Am picat la 3,1/2 după-amiazi, cu mașina lui Ionel. Special ca să ticluiesc și să învăț pe dinafară conferința pentru Cernăuți.

Miercuri am plecat la București singur. Fanny a mai rămas aci pînă după-amiazi să sfîrșească pritocitul vinului.

[ian. 1935, București]⁴

[În] gara Cernăuți mă aștepta primarul municipiului, Marmeliuc⁵, Lecca Morariu⁶, Mitric, studenți. Pînă la 9 seara am stat la hotel să-mi

⁴⁷ Letiția Slăvoacă (căsătorită Miron), prietenă de demult.

⁴⁸ Azi Ștefănești, lângă Pitești.

⁴⁹ Reamintim că la Bascov, lângă Pitești, Ionel și Lina Rădulescu aveau o fermă; Stăncuța (în *Jurnal* și Stănuța) este numele fetei luată de Rădulescu din orfelinatul de la Turnu Roșu.

⁵⁰ Excursie în grup.

⁵¹ Victor Ion Popa.

⁵² Mihai Arțareanu (n. 1903), avocat.

⁵³ Probabil A. Zwiebel, renumit anticar și colecționar de antichități.

⁵⁴ Marioara Gusan (n. 1914), la acea dată elevă la „Elena Doamna”; originară din Lugoj, de prin părțile Sibiului, a fost găzduită în casa Rebrenilor, între 1933 și 1934, prin intermediul Mariei Sorbul, fosta ei directoare. După terminarea școlii (1939), devine profesoară de lucru manual, predînd la Săliște, Rîmnicul Sărat și Timișoara. În casa romanțierului l-a cunoscut pe scriitorul Horia Oprescu (1904—1974), cu care s-a căsătorit. Copilul lor, Liviu (n. 5 apr. 1944), a fost botezat de Rebreni. Numele fetei revine adesea în paginile *Jurnalului*, înainte și după căsătorie, atît ea, cît și soțul ei numărîndu-se printre ființele devotate scriitorului.

¹ Constantin Vișoiu, profesor de contabilitate la Școala comercială din Pitești, bun prieten cu Ionel Rădulescu.

² Gigi Păcescu, profesoară de educație fizică.

³ Ion Ressu, fiul pictorului.

⁴ Dată probabilă (în jur de 21—22 ian.), pe o filă deteriorată; însemnarea este ulterioară conferinței din Cernăuți, ținută la 18 ian. 1935.

⁵ Dimitrie Marmeliuc, profesor universitar de limbi clasice, fost director al Teatrului Național din localitate (1925—1926). La B.A.R., se află o scrisoare a sa către L.R. (*Coresp.*, nr. 143 762 din 1936).

⁶ Lecca Morariu (1888—1963), profesor universitar de istoria literaturii române, istoric literar, la rîndul lui fost director al Teatrului Național din localitate. La B.A.R., se află scrisori către L.R. (*Coresp.*, nr. 143 910—143 913, datînd din 1935—1936).

termin conferința. Teatrul Național arhiplin. Lecca Morariu mi-a ținut un discurs, un cor a cântat, apoi am venit eu cu conferința, care e interesantă, dar poate prea grea pentru un public mai provincial. După spectacol o masă la „Pajura neagră”. A doua zi o vizită la o fabrică de galoși, la *Glasul Bucovinei*⁷, unde am fost primit cu discursul lui Aurel Morariu⁸ și Traian Chelariu⁹, am vizitat tipografia, mi s-au oferit publicațiile editurii și un Schiller din 1830 etc. Am făcut o vizită scurtă la Lecca Morariu și apoi repede la gară. La 12,1/2, în tren, a venit să mă salute prefectul județului, Vintu. Seara la 11,1/2 eram acasă.

[Sfârșit ian. 1935, Valea Mare]

Duminecă a fost o adunare la „S.S.R.” contra impozitului pe scris. Și azi am venit încoace pentru nevoile de-aici: porumb pentru păsări, lemnele etc.

De azi e vorba să începem, împreună cu Fanny, o cură de raționalizare a mîncării. Am respectat-o relativ. Iată: omlet cu șuncă și piune prăjită în vagon, cu o bere și cafea neagră; o mică bucată de cîrnat uscat aici ziua; două mașini cafea neagră; cinci cartofi copti cu sare; 1/2 litru lapte. Cam mult, totuși în proporție cu trecutul e progres. Mîine va fi mai redus.

Duminecă, 3 februarie [1935, Valea Mare]

De cînd am plecat de-aici am avut tot consilii și comitete, iar Puia a fost foarte bolnavă. Incolo, nimic deosebit. D-ra Nella Stroescu, care venise de mult cu o piesă *Harap-Alb*, a fost de vreo două ori pînă ce am recomandat-o lui Maican¹⁰ s-o ia eventual la teatrul din Timișoara ca ac-triță și eventual să-i joace și piesa.

Luni, 4 februarie [1935, Valea Mare]

Dimineața l-am trimis pe Lache la Pitești, ca, împreună cu șoferul lui Ionel, să plătească la ocolul silvic lemnele de mult angajate. Am plătit azi 4 451 lei, iar deunăzi 812, total 5 263 lei pentru 219 arbori reprezentînd oficial 87,1/2 steri lemne. Se pare însă că vor rezulta aproape dublu; cel puțin din cei 59 arbori cu 13,1/2 steri, aduși deja în curte, se zice că ar ieși peste 20 dubli steri. Vom vedea la sfîrșit. Pe seară a venit dr. Păcescu, tovarășul căruia i-am predat bonurile de plată ca să continue tăierea și căratul. Crede că în două săptămîni va termina.

⁷ *Glasul Bucovinei*, publicație cotidiană, înființată, în 1919, de Sextil Pușcariu; ulterior organ al Partidului Național-Liberal.

⁸ Aurel Morariu, avocat și publicist, de mai multe ori deputat liberal.

⁹ Traian Chelariu (1906—1966), poet, publicist și profesor.

¹⁰ Aurel Ion Maican, regizor și director de scenă la mai multe teatre din țară, titularizat ulterior la „Naționalul” din București (la B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 691—143 695, scrisori către L.R., datînd din 1936 și f.d.).

Vineri, 8 februarie 1935 [București]

Am făcut notări mai dese în carnetul de la țară și în privința întîmplărilor principale de la București. Mă zbucium aici mai mult în gol, pentru lucruri care nu au să sporească adevărata mea activitate și nici să-mi contureze personalitatea literară. Sînt însă lucrurile pentru viața de toate zilele de care depinde tot restul. Între Radio și Teatru se petrece toată sforțarea mea de azi. La Radio mă silesc să organizez programele atît ca formă, cît și ca cuprins. Sînt lucruri mari, dar mai ales mărunțișuri care răpesc timp, pentru că nu există organ de execuție într-adevăr conștiincios. La Teatrul Național și mai cu seamă cu lectura pieselor ne pierdem timpul și nu putem descoperi nimic remarcabil.

Marti, 12 februarie [1935, Valea Mare]

Sînt de duminică aci, venit cu sania. Trebuia să-mi vină ieri un puțar sîrb de la Mărăcineni, să ne învoim definitiv (îmi ceruse 2 500 lei). N-a venit. În schimb a fost Ionel cu avocatul Marinescu pentru procesul ce mi l-a intentat instalatorul de la Pitești. Procesul e azi. Am dat procură avocatului. Pe preotul din sat, care venea să se intereseze, nu l-am mai primit, fiindcă nu am aranjat încă nimic pentru dînsul. Am descoperit o piesă radio-fonică foarte interesantă: am s-o prelucrez eu pentru postul nostru. Fiindcă pentru joi sînt pus cu forța să vorbesc într-un simpozion despre „București, metropola culturii”; am scris cîteva pagini care mai trebuie pieptănate serios.

În altă ordine de idei trebuie să menționez că în consiliul de la Radio a intrat și Pamfil Șeicaru, cu care astfel m-am împăcat, devenind chiar prieteni, așa cum poți fi cu el. De altă parte la S.S.R. tineretul se agită să mă proclame pe mine iar președinte împotriva chiar a voinței mele.¹¹

Luni, 8 aprilie 1935 [Valea Mare]

Am mai vrut să viu, dar m-a reținut la București o încurcătură idioată, afară de eternele amînări de consiliu la Radio. A fost vorba de președinția S.S.R. Corneliu, în eternele-i diplomații, a scos la iveală candidatura lui Periețeanu. Tineretul s-a revoltat, a făcut polemici etc. Au convocat o adunare preliminară la S.S.R., să discute chestia președinției. Și acolo au hotărît să mă aleagă pe mine, deși eu am refuzat să candidez. Au delegat pe Nigrim¹², prezident de vîrstă, să-mi ofere candidatura. Firește, combinația Periețeanu s-a dat peste cap. Gregorian, eternul escroc, a început să lucreze, să amenințe că va face scandal etc. Era zadarnic totul. Alegerea ar fi mers strună. Dar erau nemulțumiți alde Pillat, Herescu etc. Și atunci, în ultima zi, au născocit candidatura lui Nicu Condiescu. Asta înseamnă candidatura

¹¹ De consultat articolul lui Mircea Eliade, *Scriitorii și președintele lor*, publicat în *Vremea*, VIII, nr. 383, 7 apr. 1935, p. 7; vezi din urmă și *Prezidenția S.S.R.-ului*, în *Adevărul literar și artistic*, XIII, nr. 727, 11 nov. 1934, p. 10.

¹² Nicolae Gr. Mihăescu-Nigrim (1871—1951), scriitor cu care L.R. a întreținut raporturi cordiale încă de la sosirea lui în Capitală (consultă scrisorile de la B.A.R., *Coresp.*, nr. 147 792—143 797, datate între 1913 și 1925).

regală. Am declarat, firește, că nu sînt candidat... O bună parte totuși m-a votat, adică o listă făcută de Stamatiad. Totuși m-a scîrbit afacerea asta. Dovedește un politicianism nedemn pentru breasla scriitoricească. Platitudine și toate celelalte. Dar mai ales faptul că pe lista lui Condiescu figurează Gregorian. Bunii mei prieteni Condiescu, Marin Sadoveanu, Voiculescu, Corneliu, Vianu etc. nu se sfîesc a se alia cu individul care m-a insultat murdar la Societate acum patru ani. Pentru cunoașterea oamenilor este și asta o experiență utilă.

Luni, 3 iunie 1935 [București]

Sîmbătă, 1 iunie, îmi telefonează Marton Hertz că o casă centrală de editură de la Moscova i-a cerut romane românești pe care să le publice în rusește, ca un început de apropiere culturală. El vrea să propuie *Ion*; îmi cere și celelalte romane. I-am spus de *Răscoala*, că o traduce d-na Feodoroff¹³, că Ostrovski¹⁴ știe despre asta și Boris Pilniak cu Sahia etc.¹⁵

Duminecă, 2 iunie, am fost în treacăt la Moși. La dejun am pe Camil Petrescu, care e indignat că n-am fost eu ales la Academie, dar mai ales că Lucian Blaga a luat premiul de 100 000 lei. Seara am fost la „Luzana”, la o masă oferită de direcția presei în onoarea tînarului scriitor englez Peter Hall¹⁶, care a scris o carte interesantă despre România. Au participat I. Dragu¹⁷, G. Hîrsu, Necșești¹⁸ (directorul *Universului*), Nenișescu¹⁹, Ciotori, Busuioceanu²⁰, Al. Filotti și d-na Hall. Am invitat pentru sîmbătă la dejun pe soții Hall și Ciotori. Între altele, Dragu îmi spune că Ostrovski i-a cerut să-i recomande un roman românesc pe care să-l publice în rusește și că i-a recomandat *Ion*. Am stat pînă la miezul nopții. Am luat cu mașina pe Necșești și Eftimiu. Ziua fusei la meciul de fotbal România-A—Viena: interesant.

Azi, la „Corso”, Sorbul îmi spune că Sadoveanu a declarat că la anul are să mă propuie pe mine la Academie în locul la care a căzut Bassara-

¹³ Cunoscută de Rebreni în cercul de prieteni ai familiei Dauș (soțul ei, V. Feodoroff, era pictor-scenograf). *Jurnalul* atestă raporturi de colaborare între 30 ian. 1932 și 15 febr. 1941.

¹⁴ Numele, incomplete, derutează: *Ostrovski* poate desemna pe primul ministru plenipotențiar al U.R.S.S. în România, dar și pe cunoscutul prozator sovietic Nikolai Alekseevici Ostrovski (1904—1936), multă vreme aflat în conducerea unei mari edituri din Moscova.

¹⁵ Tratatulele vor eșua, traducere în rusă, efectuîndu-se mult mai tîrziu.

¹⁶ Peter Hall, scriitor englez, era o mai veche cunoștință a lui L.R., ambii întîlnindu-se la Londra, în vara anului 1934, cu prilejul Congresului Internațional al Radiofoniei (vezi *La lumina lămpii*, p. 260).

¹⁷ Ion Dragu, publicist, dramaturg și diplomat (atașat de presă la Varșovia, Geneva, Atena, Ankara), peste ani secretar general al Presei și Propagandei.

¹⁸ Alexandru Popescu-Necșești, avocat și ziarist, director adjunct al ziarului *Universul*, fost subsecretar la Ministerul Instrucțiunii Publice și Culte (5 ian.—9 iun. 1934).

¹⁹ Ștefan Nenișescu, poet și estetician.

²⁰ Alexandru Busuioceanu (1896—1961), critic literar și de artă, estetician, profesor universitar.

bescu²¹. Vianu, care a fost ales corespondent, spune că Bassarabescu a căzut din cauza mea, pentru că academicienii erau indignați să voteze pe Bassarabescu dacă nu sînt eu.

Dimineața, la „Adevărul”, se adună juriul premiului de roman de 60 000 lei: Sadoveanu, Botez²², Sevastos cu mine și Pauker. Nu s-a dat premiul. Conform propunerii mele am acordat o primă mențiune și 10 000 lei romanului *Altceva*. Autorul e un profesor de la Ismail.²³

Seara am avut o masă la „Colonade” cu aceiași, plus Braniște. Acolo am plasat pe Baltazar la *Cvîntul liber*²⁴.

Miercuri, 5.VI.35 [București]

Marti seara, consiliu la Radio. Am aranjat angajarea lui Verești. Seara au fost soții Plopeanu la masă.

Azi am fost pentru lecție de florărie la Iacobi²⁵, apoi poliță Mihăescu, Teatrul Național pentru Mitric, *Adevărul* pentru onorariul premiului; după-amiazi percepție și circulație, comitet programe radio. Seara, Wolf și Baltazar pentru editura scriitorilor români.

Vineri, 7 iunie 1935 [București]

Ieri am fost la Puia la masă, apoi la meciul Ripensia—C.F.R.

Azi o convorbire telefonică cu profesorul Petrovici. Deunăzi Eftimiu îmi spune că a cerut votul lui Petrovici pentru Academie, declarînd că în afară de mine nu admite să-i treacă nimeni înainte, Petrovici i-ar fi spus că Goga a declarat că, atît cît va trăi el, eu nu voi intra la Academie, iar că el, Eftimiu, n-are talent. Petrovici precizează: Goga n-a spus că cît va trăi el nu voi intra eu la Academie; a auzit și el că am unele adversități pronunțate acolo, că Goga acum, cînd i-a vorbit de mine, i-ar fi spus că am unele încercături, lucruri neprecise, zvonuri; că, dimpotrivă, a spus lui Vianu că la anul are să dea o mare bătălie pentru mine și eventual pentru Lovinescu²⁶.

²¹ I. A. Bassarabescu (1870—1952), prozator care, pe parcursul anilor, a manifestat sentimente de prețuire față de confratele său mai tînăr (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 132—142 142, scrisori către L.R. datînd din 1923—1941).

²² Demostene Botez (1893—1973), poet, prozator și publicist (vezi la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 314—142 317, scrisori către L.R., datînd din 1930—1940).

²³ Sabin Velican.

²⁴ *Cvîntul liber*, revistă săptămînală, apărută, la București între nov. 1933 și oct. 1936, avînd ca director pe T. Teodorescu-Braniște.

²⁵ Carol Iacobi, inginer, specializat în amenajarea de grădini și parcuri, cu o îndelungată practică dobîndită îndeosebi în Capitala țării (va fi invitat, în mai multe rînduri, la Valea Măre, deplasările lui fiind consemnate mai ales în „Jurnalul de la vie”).

²⁶ Aici notațiile din *Caietul 2* se întrerup, fiind reluate abia la 11 nov. 1935. Este motivul pentru care, în continuare, reproducem însemnările scriitorului din *Caietul 4* (denumit în comentariile noastre și „Jurnalul de la vie”).

* Luni, 10.VI.35 [Valea Mare]

Aseară s-au răsădit ... bucăți *celosia plumosa Thompson* (creasta cocoșului cu floarea roșie), înalte de 1 m, în colțul din fundul grădinii, spre Zidaru²⁷, de la porțița mică, pe lângă zid, pînă la aluni, afară de zidul fund unde s-au pus ... bucăți *callistephus chinensis american* (ochiul bouului), de 72 cm înalt. Lucrul s-a făcut de Lache cu Onisim²⁸ și servitoarele noastre.

Azi dim. sculat ora 4. S-a răsădit — Lache, fata Zidarului și servitoarele noastre — la terasa I sus dreapta, pe lângă petuniile înflorite ... bucăți *celosia plumosa nana* (creasta cocoșului pitică cu floare galbenă), inclusiv pe linia dinspre baba²⁹, printre *cana indica*. De asemenea la terasa II următoare, pe lângă *phlox*, s-au răsădit ... bucăți *celosia purpurea nana* (creasta cocoșului pitică cu floarea roșie).

În cursul zilei, bucătăreasa a plivit terasa I și II de buruieni printre iarba semănată.

Lache, împreună cu oameni, a lucrat la grădiniere, prașit etc. A semănat circa $\frac{3}{4}$ kgr. mazăre oloagă, adusă de la „Pildner“³⁰ și cam cîte 50 gr. ridichi de lună „Würzburg“ și ridichi de vară.

Seara s-a continuat răsăditul florilor. În cursul zilei Onisim a săpat și mărunțit locul la borduri. Apoi cu toți oamenii s-au stropit locurile de răsădit și răsădurile de aseară. Un copil a lucrat circa 3 ore numai la stropit (5 lei). S-au pus ... *tagetes patula nana* (crăițe, vîzdoage cu floarea galbenă cafenie) la terasa III, la fel ca la cele precedente, și ... bucăți *ziunia elegans liliput* (cîrciumărese pitice), culori amestecate la terasa IV.

S-au răsădit... bucăți *callistychus chinensis american* (ochiul bouului) pe lângă zidurile teraselor stînga I și în jurul stropitorului. S-au pus toate răsădurile acestea și n-au ajuns la terasa II.

Am trimis prin Onisim 2 damigene vin și un coș de căpșuni, plus 2 sticle rachiu de vin pentru Ciotori, apoi un coș căpșuni pentru Ionel.

Seara am achitat pe lucrătorii de la stropitul I, plevila I și lucrul la grădinărit pînă la zi; de asemenea pe zidarul care lucrase la ultimele terase. Două cloște au scos azi 20 pui care s-au dat uneia.

* Marți, 11 iunie [1935, Valea Mare]

Dimineața s-au stropit ușor răsădurile de aseară. Tinca³¹ și Maria Geantă³² au adunat 28 kgr. căpșuni, pe care i-au vîndut la Pitești pe 216 lei, din care 16 lei au fost cheltuieli și 40 lei bacșiușul lor.

Trei fete au plivit toată iarba și grădina casei, plus straturile de ceapă din vie, împreună cu Lache. După-amiazi Lache a stropit la luncă. Seara s-au răsădit restul de răsăduri aduse de la București și s-a stropit tot.

²⁷ Vasile Zidaru, vecin de uliță, unul dintre sătenii la care L.R. a apelat adesea pentru treburile gospodăriei, după cum o dovedește frecvența numelui în paginile *Jurnalului*.

²⁸ Onisim, ordonanța ginerului.

²⁹ Baba Ioana, vecină „de gard“, al cărui nume a fost preluat de L.R. în *Răscoala* („Ioana cu puii“).

³⁰ „Pildner“, renumit magazin de semințe selecționate.

³¹ Tinca, femeia din sat angajată în gospodăria Rebrenilor, pînă în anul 1937.

³² Maria Geantă, țărancă din Valea Mare.

Am plătit doi lucrători de la luncă rămași de ieri. O cloșcă cu 20 pui a fost scoasă afară. Cealaltă mai rămîne cu ouăle încă neieșite.

M-am învoit cu Mitică³³ să instaleze pompa de apă la puț: 2 500 lei. Am tăiat și curățat trandafirii.

* Miercuri, 12 iunie [1935, Valea Mare]

Lache a priticit vinul a doua oară. Începe lucrarea dimineața prin curățirea butoaielor. După-amiazi se trage vinul din butoiul mare no. 3 și apoi înapoi, adăogîndu-se vreo trei vedre de la butoiul no. 7 pentru umplerea completă. N-a fost drojdie mai deloc. Lucrarea aceasta ține pînă seara, cînd împreună cu servitoarele se udă răsădurile de flori.

Am cumpărat o postavă de vin de circa 20 dl de la Gh. Rotaru³⁴ pentru 280 lei. Cloșca cu ouăle încă nescoase a fost dată jos, ouăle nemai-fiind bune.

* Joi, 13 iunie [1935, Valea Mare]

Continuă priticirea vinului. Din no. 7 vinul s-a tras în butoiul no. 6, care s-a umplut complet. Din butoiul no. 2 (Ionel)³⁵ s-a tras în no. 5, în care sînt circa 20 dl, inclusiv cu ceea ce a rămas de la no. 7. Priticirea propriu-zisă se termină la ora 10 dim. Urmează curățirea vaselor, care se termină la ora 16.

Cloșca pusă la 24 mai pe 16 ouă a început să scoată pui, în total 12, restul ouălor defecte. Am cumpărat azi de la baba Ioana o cloșcă cu 12 pui pe prețul de 80 lei. Avem în total azi...

La 6 $\frac{1}{2}$ a început o aversă puternică durînd cca o oră și continuînd apoi domol pînă la 19. Apa mare din vie a răzbit peste zid, puțin însă.

* Vineri, 14 iunie [1935, Valea Mare]

Lache a lucrat singur la luncă: a răsădit sfeclă în golurile rămase la cea semănată. Mitică a adus pompa, pe care are s-o instaleze peste cîteva zile.

Am fost la Pitești pentru cumpărături, între altele material de sonerie. Șoferul ungar vrea să plece. Seara am fost pe la Florica, pentru ouă. N-am găsit. Directorul mi-a promis de rață peste cîteva zile. Fanny a făcut 1 kg dulceață de căpșuni. Un țaran, Fircă³⁶, se oferă să-mi facă lemnăria pentru căruța proiectată. Seara la radio mă cheamă pentru mîine la consiliu. În același timp sosește Patraulea³⁷ cu invitație scrisă de la Dauș.

³³ Mecanic din Pitești, pe urma căruia alții vor trebui să repare.

³⁴ Gh. Rotaru, țaran din localitate.

³⁵ Cumnatul Ionel Rădulescu.

³⁶ Fircă, țaran meșteșugar, întîlnit în paginile *Jurnalului* ca rotar, doțar, tîmplar.

³⁷ Patraulea, funcționar la Societatea de Radio.

* Sâmbătă, 15 iunie [1935, Valea Mare]

La 7 plec la gară, la 7.35' cu acceleratul la București. Acolo cumpăr bomboane, prăjituri „palmolive“, fitil „Aladin“, piatră de ras, noua carte Malraux³⁸ etc. Aici Lache cu 3 oameni la luncă a răsădit sfecla, a mai săpat etc. A terminat definitiv acolo. Fanny a alungat pe șoferul ungur³⁹, s-a angajat altul⁴⁰. A făcut dulceață de căpșuni și sirop. Seara la 10 am sosit înapoi.

* Duminică, 16 iunie [1935, Valea Mare]

Sărbătoare, Rusalii. Totuși pe seară se răsădesc vreo sută de garoafe și se udă iarba și florile, se seamănă iarba în terasele din dreapta, cîrpeală.

* Luni, 17 iunie [1935, Valea Mare]

Sărbătoare. Totuși, înainte de amiazi, Lache a semănat restul ierbii, apoi pînă la amiazi a tuns iarba pe terase, în timp ce șoferul nou a plivit buruienile pe cărări. Am fost la Budeasa pentru vacă, zadarnic; Budișteanu⁴¹ e în străinătate și fără el nu se face nimic.

Pe seară cu Lache s-a semănat în vie $\frac{3}{4}$ kg. arpagic „Zittauer“; s-au răsădit florile aduse de Fanny și parte din rozete și s-au udat în general florile.

* Marți, 18 iunie [1935, Valea Mare]

Dis-de-dimineață plouă liniștit și ploaia bună ține pînă la amiazi. A fost de aur. Lache de dimineața a semănat la luncă $\frac{1}{4}$ kg. sămînță de ceapă. Mitică începe așezarea pompei cu ajutorul Lache. Au pus traversa cu pistonul, s-a așezat deasupra pe două grinzi corpul pompei. Un tîmplar (40 lei) pentru ajustarea grinzilor. Am plătit pe 2 lucrătoare de sîmbătă, iar celui al treilea, Costică Vladu, i-am oprit din avans 20 lei.

* Sâmbătă, 22 iunie [1935, Valea Mare]

Miercuri-joi-vineri, în timpul cît am fost la București, s-a lucrat numai la puț. Nu sînt bune țevile. De ieri, vineri, ora 21, pînă azi la ora 18, a plouat liniștit și abundent.

Azi d.a. Lache a răsădit 400 fire varză de iarnă; costînd 20 lei.

Am mai cumpărat azi 1 kg. sămînță de gazon și 8 pachete sămînță flori de gheață. A plouat de vineri seară pînă azi pe seară, ploaie liniștită.

³⁸ André Malraux (1901—1976), scriitor francez; „Noua carte“ era romanul *Le Temps du mépris* (*Vremea disprețului*, 1935), evocare a luptei antifasciștilor germani și a vieții din lagărele de concentrare naziste (lectură cu ecouri în plămînirea *Gorilei*).

³⁹ Bondor.

⁴⁰ Gică.

⁴¹ Dumitru Budișteanu, inginer (informație de la profesorul George Dobrescu din Pitești).

* Duminică, 23 iunie [1935, Valea Mare]

Deși sărbătoare, Lache a semănat un strat de ridichi de lună în vie și sămînța de gazon în colțul rămas gol. S-au pus cloșcă o găină pe 11 ouă rață de la Florica (găina cumpărată clocind) și o curcă pe 26 ouă găină. Am fost la Florica cu hîrtia aprobată principial de la București pentru o vacă cu lapte. Greger⁴² mi-a promis că în cursul săptămîinii se tranșează și că nu mai e nevoie să mă interesez la București, deoarece face el tot. Pînă duminica viitoare ar fi să am vaca.

După-amiazi Fanny a fost la serbarea școlară și a distribuit premii. Seara Ionel cu Lina — mi-au spus despre „Shell-Gaz“, pe care o să-l adopt.

* Luni, 24 iunie [1935, Valea Mare]

Azi era să înceapă lucrul la vie. Ploaia a împiedecat orice lucru serios. A plouat cu mici intermitențe de la 5 dim. pînă la 6 seara. La miezul-noapții, după cîteva ore de înseninare, iar e amenințare de ploaie.

S-au adunat căpșuni; Fanny a făcut dulceață și sirop. S-au spălat alt rînd de rufe. Pe seară la Pitești pentru mici cumpărături.

* Marți, 25 iunie [1935, Valea Mare]

Ploaia continuă stăruitor. Toată ziua a plouat cu intermitențe. Dim. am fost la Pitești, am schimbat carburatorul mașinei; mici cumpărături. Nu s-a lucrat nimic. Lache a fost pe la luncă, mai mult în plimbare. A adus vreo zece dovlecei și lobodă.

* Miercuri, 26 iunie [1935, Valea Mare]

Timpul s-a îmbunătățit. E senin și cald. La vie 14 oameni lucrează la plevila a doua — 20 lei + $1\frac{1}{2}$ pîini. Via stă destul de prost: mană și oidium din cauza buruienilor mari. Am dat să cumpere 20 kg. piatră vînată, 3 kg. pucioasă și 10 kg. var, să înceapă îndată stropitul. Mitică se luptă mereu cu așezarea pompei.

* Joi, 27 iunie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Continuă lucru la plevilă cu 17 oameni. La prînz începe stropitul II la răzoarele de la mijloc dinspre Zidaru. Ară mai luat azi 50 kg. var. Am dat avansuri lucrători 260 lei; vezi registrul⁴³.

Am fost dimineața la Pitești. Vorbit cu inginerul Schmidt pentru puț; va veni mâine.

⁴² Medic veterinar, angajat la moșia Brătienilor de la Florica, întîlnit de mai multe ori în paginile *Jurnalului* (pînă în 1939).

⁴³ Registrul se află la Biblioteca Academiei R.S.R. (*Arhiva L.R.*), cuprinzînd socotelele gospodăriei (îndeosebi cheștiuile). Pentru istoriografia romancierului, el poate fi consultat și ca o „condică de prezență“ la Valea Mare, atunci cînd *Jurnalul* încetează să mai răspundă la întrebări. În același sens poate fi consultat și caietul cu observații meteorologice, în care se mai strecoară și informații de altă factură.

* Vineri, 28 iunie [1935, Valea Mare]

Timpul calm, foarte cald, ici-colo ușor acoperit, mai ales spre seară ; noaptea înnoierare cu multe fulgere. S-a continuat lucrul la plevilă numai cu patru oameni și pînă seara s-a terminat. Au fost total 34 zile cu 51 pîini și 20 lei ziua, adică bănește 680 + 255 = 935 lei, oamenii ; 5 kg. rafie = 237 ; total 1 172 lei. A continuat și stropitul, fără a se sfîrși.

După-amiazi Fanny la Pitești, cu cumpărători, eu la rîu ; amurg, Ionel—Lina. Dim. a fost inginer Schmidt cu mecanicul [de la] uzină de ape Pitești. Vor da și apă.

* Sîmbătă, 29 iunie [1935, Valea Mare]

Timpul bun, cald, cu nouri intermitenți. Lache copilește puțin la luncă. Cu Fanny la Pitești comand garnitura de paie 1 700 lei ; dat acout 500 lei — masă, 2 fotolii, 4 taburele.

* Duminică, 30 iunie [1935, Valea Mare]

Sărbătoare. Timp potrivit ; n-a plouat, acoperit ; puțin răcoare. Seara s-au stropit florile și grădina.

* Luni, 1 iulie [1935, Valea Mare]

Timp variabil. După-amiazi a plouat în două reprize cîte o jum. de oră. Început azi săpatul viei a doua oară cu 7¹/₂ oameni. După-amiazi vine Maria Gusan⁴⁴.

* Marți, 2 iulie [1935, Valea Mare]

Dimineața plec la București cu Fanny. Lache continuă săpatul II cu ... oameni și începe stropitul II cu ... oameni.

* Miercuri, 3 iulie [1935, Valea Mare]

Lipsește de-aici. Lache continuă lucrul la vie cu ... oameni. Timpul mereu frumos.

* Joi, 4 iulie [1935, Valea Mare]

Sosesc singur aci. Lucrul în vie, săpat și stropit, continuă cu ... oameni. Pompa reparată e repusă în funcție. Merge mereu greu. I se va adăuga un angrenaj.

⁴⁴ Maria Gusan (Oprescu) avea să-și petreacă, la Valea Mare, vacanța școlară. Dis-cuțiile purtate cu ea ne-au permis să identificăm numeroase persoane amintite fugitiv în paginile *Jurnalului*.

* Vineri, 5 iulie [1935, Valea Mare]

Dim. plec iar la București. Lache continuă aici lucrul la vie cu ... oameni și la 10 a.m. termină. Trece la luncă. S-au dat avansuri de 235 lei. Seara sosim cu toții aci. Elena își aduce copilul.

* Sîmbătă, 6 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Continuă săpatul II luncă. Se instalează lumina cu „Shell-Gaz”. A venit Puia-Radu.

* Duminică, 7 iulie [1935, Valea Mare]

Pauză. Timp bun. Doar dimineața o țîrîială de cîteva minute. Vine cpt. Șerban⁴⁵ și soții Plopeanu, apoi Ionel Cioarba⁴⁶, cu logodnică-sa⁴⁷. Dorm toți aici.

* Luni, 8 iulie [1935, Valea Mare]

Timpul bun. Lache cu șase oameni sfîrșește săpatul II la luncă. Puia etc. pleacă dimineața. Rămîne Ionel cu Lenuța⁴⁸. Spre seară mergem la Florica pentru vacă ; nu găsim pe Greger.

* Marți, 9 iulie [1935, Valea Mare]

A plouat de pe la 2—3 noaptea pînă pe la 8 dim. Nu s-a lucrat nimic la cîmp. Dim. am fost la Florica pentru vacă. Dr. Greger ne-a recomandat o vacă „Schwitz”, de 4 ani, numită Ella, fătată a doua oară acuma vreo două luni, gonită acum o lună cu taurul Tello, cumpărată de stat din Maramureș cu 4 000 lei ; mie mi s-ar da cam cu 3 000 lei. Deocamdată mi-o dă pe încercare : s-o țîn cît vreau, să văd dacă-mi convine. În caz contrar, pot s-o înapoiez oricînd. Am mai cumpărat o purciică „York” mare, cu 30 lei kilogramul. Ambele se vor aduce mîine dimineața. Cu acel prilej am cumpărat 1 kg. unt și 1 kg. smîntînă [de la] Florica ; mi-a dat 17 ouă gratis. A fost foarte drăguț. După-amiazi am fost la școala agricolă Dobrogostea pentru paie, fîn, orz, porumb. Am arvunit un stup mare cu 1 200 lei. Mîine trebuie să plec București consiliu.

* Miercuri, 10 iulie [1935, Valea Mare]

Dim. la 7¹/₂ plecat București la consiliu, care nu s-a țînut. Am luat avans 10 000 lei. M-am interesat de pompă, costă circa 6 500 lei, inclusiv

⁴⁵ Căpitan de cavalerie, petrecăreț, coleg de regiment cu Radu Vasilescu, ginerele scriitorului. În amintirile celor care au frecventat casa de la Valea Mare se mai păstrează invariabilul răspuns (la întrebarea „Ce mai doriți, domnule căpitan?”) : „O damigeană de vin”.

⁴⁶ Ion Cioarba, căpitan, fiul preotului Iulian Cioarba din Maieru (prieten din copilărie, la care L.R. s-a retras, cu ani în urmă, să scrie *Ciuleandra* și un fragment din *Răscoală*). Revine în paginile *Jurnalului* pînă în 1941.

⁴⁷ Viitoare soție : Ileana Mihăilescu Cioarba, cîntăreață în trupa lui Constantin Tă-nase. (Cununată de Liviu Rebreanu.)

⁴⁸ Ileana Mihăilescu.

piston și tijă. Șeicarul îmi face curte pentru Radio. La 5,1/4 am fost acasă. Timpul a fost bunșor, puțin acoperit, pe seară câteva picături de ploaie. Lache a cosit la luncă toată ziua.

Azi mi-a sosit vaca de la Florica și scrofița „York mare” de 9 kg. Vaca se obișnuiește anevoie cu singurătatea. Mulsă seara primă oară a dat 4 1/4 litri lapte. De la Dobrogostea s-a adus paie, fîn, orz, porumb. Purcelul a costat 270 lei.

* Joi, 11 iulie [1935, Valea Mare]

Timpul variabil, fără ploaie. Lache continuă cositul. Două femei plivesc iarba. Vaca neliniștită mereu; a dat azi, în trei mulsuri, circa 9 1/2 l. lapte.

* Vineri, 12 iulie [1935, Valea Mare]

Timpul variabil. Cîteva stropituri de ploaie, ușoare, dar care au împiedecat aducerea lucernei. Cositul a continuat și s-a terminat. Azi a lucrat cu Lache și Victor Turcescu⁴⁹. Cele două femei continuă plivitul.

Dimineața am fost la Dobrogostea, unde am plătit 482 kg. paie, 100 kg. fîn, 50 kg. orz și 50 kg. porumb. Am vorbit pentru stupi — să am chiar la primăvară douăzeci + cel de acumă = 21. După-amiază la Florica; n-am găsit pe Greger. Am luat 1 3/4 kg. miere (de la Dobrogostea 4 1/2 kg.) și am reținut încă un purcel „York mare”, care să fie întâi scopit.

* Sîmbătă, 13 iulie [1935, Valea Mare]

Timpul mereu variabil. Seara a stropit un minut, ușor. Lache a fost la luncă, a întors lucerna. Pe seară s-a adus o căruță de lucernă — 820 kg. Două femei au lucrat la luncă și la plivit. Una a fost achitată (50 lei, împreună cu o zi bărbatului ei la luncă). Căruțașului i-am dat 100 lei, ca avans.

* Duminică, 14 iulie [1935, Valea Mare]

Timpul variabil, mai mult frumos, deși încă relativ răcoros. Am fost la Ploeanu la Micești toată ziua — popici, mîncare, cărți.

* Luni, 15 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache la luncă cu lucerna. Se mai aduc 2 care lucernă, 1 485 kg. În total deci 2 305 kg. de la prima coasă.

* Marți, 16 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos, cald. Lache cu un om stropește a treia oară. Dimineața am fost la rîu cu Ion Cioarba. Șoferul caută un înlocuitor. Telefon de la București pentru consiliu.

⁴⁹ Victor Turcescu, țaran de pe aceeași uliță.

1. Vasile Rebreanu, tatăl scriitorului.

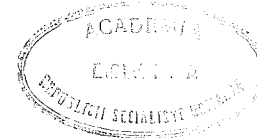
2. Ludovica Rebreanu, mama scriitorului.

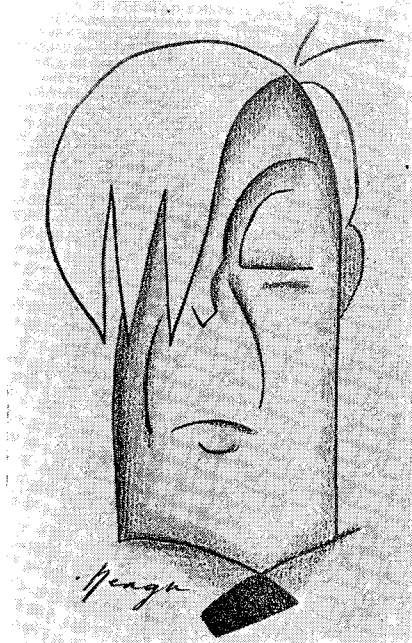
3. Elev la Sopron.

4. La Academia militară „Ludoviceum”.

48. Caricatură de Neagu.

49. La Bergen (martie 1928).

50. La sărbătorirea celor 50 de ani de către Societatea Autorilor Dramatici din România (între persoane: Em. Bucuța, Fanny Rebreanu, Radu Vasilescu, Dimitrie Gusti, Ion Al. Vasilescu-Valjean, Ema Theodorian, Caton Theodorian, Ion Minulescu, Puia Rebreanu, Paul Prodan ș.a.).

* Miercuri, 17 & joi 18 iulie [1935, Valea Mare]

Sînt în București. Aici timp frumos. Lache termină stropitul. S-a demontat pompa lui Mitică. Am cumpărat o pompă nouă de la „Giersch“, care trebuie să sosească. Luni vine instalator de la „Rumpel“.

* Vineri, 19 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache e învoit.

* Sîmbătă, 20 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Sărbătoare. Lache la tîrg pentru cal; în zadar.

* Duminică, 21 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Sărbătoare.

* Luni, 22 iulie [1935, Valea Mare]

De azi dim., [ora] 4, ploaie pînă la 9; apoi seara de la 10 pînă la 2. A venit pompa și instalatorul de la București. S-a lucrat de la 11 la instalare. A venit și mecanicul de la „Shell-Gas“ pentru aranjamente și corectări. Vaca cere taur.

* Marți, 23 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos, puțin răcoros după ploaia de ieri. Dim. la Florica cu vaca la taur; nu primește. Cumpăr un vieruș „York mijlociu“, scopit, de 15 kg., cu 450 lei. Sosește d-na Claudia Rădulescu⁵⁰ cu Magdalena⁵¹. Se continuă lucrul la instalarea pompei.

* Miercuri, 24 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos, încă puțin răcoros. Am avut vizita d-nei Lala Baranga⁵² cu d-na Ioana Basarab⁵³ și domnul Anton⁵⁴. Continuă lucrul la puț și pompă cu mecanicul, un lucrător și Lache.

* Joi, 25 iulie [1935, Valea Mare]

Sînt la București. Timp frumos. Lucrează la pompă cu un om.

* Vineri, 26 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Se termină lucrul cu pompa. Mecanicul 1 050 lei. D.a. la Sorbii [la] Gălășești.

⁵⁰ Claudia Rădulescu, farmacistă.

⁵¹ Balerina Magdalena Rădulescu, fiică (căsătorită cu ing. Tiberiu Stănculescu).

⁵² Lala Baranga, sora Adelei Călinescu (soția lui Armand Călinescu).

⁵³⁻⁵⁴ Din cerul de prieteni ai Lalei Baranga.

* Sâmbătă, 27 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache cu un om face capacul puțului etc. La Plopeanu la Micești.

* Duminecă, 26 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Sărbătoare. Oaspeți soții Plopeanu, Șerban⁵⁵, Plopeanu junior.

* Luni, 29 iulie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache face dimineața lada de control la robinete. După-amiază liber, învoit.

* Marți, 30 iulie [1935, Valea Mare]

Timp îndoielnic. Foarte cald. Pe seară, 30 minute ploaie de vară. Șoferul cu Sima⁵⁶ se îmbată și rămân cu mașina pe drum. A început lucrul la împrejmuire, refacerea temeliei. La dejun, Sorbii. Pe seară, Lucreția Marin⁵⁷, Lina. Lache la luncă, să puie mâine alte ridichi de lună.

* Miercuri, 31 iulie [1935, Valea Mare]

Timp ploios, rece. A plouat dimineața și pe seară, bine. Lache a semănat la luncă ridichile și a adus diverse lucruri. S-au furat de-acolo usturoi și ceapă. De mâine începe hrana rațională a purceilor. Azi am dat hrană pentru 10 zile — 1—10 august.

* Joi, 1 august [1935, Valea Mare]

Plouă. Plec București și revin seara cu Mugur. Au plecat d-nele Claudia.

* Vineri, 2 august [1935, Valea Mare]

S-a îndreptat timpul. Șoferul Gică a fugit.

* Sâmbătă, 3 august [1935, Valea Mare]

Timpul frumos. Mitică și Lache mi-au cumpărat o iapă frumoasă, de 6 ani, Olga, pe prețul de 2 850 lei.⁵⁸ I-am dat 2 000 lei îndată. Are un singur defect, îndoitură la piciorul stîng genunche.

⁵⁵ Căpitanul Șerban.

⁵⁶ Simion Dovghi, ordonanța lui Radu Vasilescu.

⁵⁷ Lucreția colonel Marin (născută Vlădescu), mătușă, sora Alexandrinei Rădulescu (soacra lui L.R.).

⁵⁸ Afacerea proastă; nu va ști mai târziu cum să scape de ea.

* Duminecă, 4 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Am cumpărat o căruță, uzată, dar bună, cu 2 000 lei.⁵⁹ Am comandat hamuri bune, 140 lei kg.; dat 400 lei avans.

* Luni, 5 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Iapa potcovită. Căruța pus șuruburi noi. Pe seară la Pitești: pantalonii de drill, buni, bani. Azi intrat în serviciu un șofer nou. S-a plivit complet arbagicul.

* Marți, 6 august [1935, Valea Mare]

Dimineața bine; după-amiază plouă puțin și se răcorește. Dimineața vaca Ella a fost dată la taur, la Florica; a primit. Taurul Tello. După-amiază a adus hamul; frumos; 10 kg. 800 gr. Costul 1 512 lei, plătit integral. Am plecat la 5 cu mașina. Am cumpărat 17 scînduri de 5m+20cm+3cm. pentru hambar; 2 scînduri de 1,1/2 cm pentru căruță. Am fost la Dobrogostea apoi, unde am luat 100 kg. orz cu 2 lei kg

* Miercuri, 7 august [1935, Valea Mare]

Timp variabil. Lache cară 5 căruțe nisip.

* Joi, 8 august [1935, Valea Mare]

Timp amestecat, fără ploaie. Am fost la București. Nimic special. Am angajat pe Economu⁶⁰. Radu va difuza meciul de fotbal. Am vorbit cu el la telefon.

* Vineri, 9 august [1935, Valea Mare]

Timp variabil, fără ploaie, Lache continuă căratul nisipului pentru pavaj.

* Sâmbătă, 10 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache termină căratul nisipului; mai aduce și 400 cărămizi de la Duminecă⁶¹. Electrician de la Pitești începe instalarea soneriei.

* Duminecă, 11 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Dr. Păcescu ascultă cu noi reportajul sportiv Radu.

⁵⁹ Mai târziu va regreta.

⁶⁰ Virgil Economu, cronicar sportiv, mai târziu președinte al Federației Naționale de Fotbal.

⁶¹ Țăran din localitate, amintit adeseori în Jurnal.

* Luni, 12 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache începe facerea pavajului cu un om și ajutorul Sima și șofer. Electricianul n-a mai venit. Duminecă n-a început lucrul la hambar.

S-a contramandat consiliul de mâine Radio.

* Marți, 13 august [1935, Valea Mare]

Lache continuă lucrul la pavaj. Duminecă la hambar începe. La Pitești, ocolul silvic pentru copaci din pădurea din capul viei. Timp frumos. Acontez o coasă de lucernă la o femeie (un pogon și două prăjini) cu 900 lei.

* Miercuri, 14 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos, f.[oarte] cald. Vine Puia-Radu. Vin oamenii de la Radio să mă ia la Maglavit⁶². Lache termină aproape pavajul. E bolnav mereu. Achit pe moș Vladu⁶³, 3 zile de la pavaj.

* Joi, 15 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos; după-amiazi se înnoarează, f.[oarte] puțină ploaie. Sărbătoare.

* Vineri, 16 august [1935, Valea Mare]

Timp potrivit. Lache termină pavajul. Începe demontarea podețului Cumpăr scînduri. Lucrează Lache cu Sima și șofer.

* Sîmbătă, 17 august [1935, Valea Mare]

Timp potrivit. Subt supravegherea Radu se termină podețul, minus umplutura spre șosea.

* Duminecă, 18 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Radu-Puia pleacă dimineața.

* Luni, 19 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache cu șoferul termină podețul complet. Verdeață de la luncă. Două fete taie buruiene în vie. Trei tuburi de la podeț dăruite Mitică⁶⁴. S-a făcut și capătul canalului.

* Marți, 20 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache cu un om cosește lucerna cumpărată.

⁶² Sat în jud. Dolj, unde, în acea vreme, se speculau „minunile“ lui Petrache Lupu, mult dezbătute în presa timpului.

⁶³ Vasile Vladu, țaran din sat.

⁶⁴ Mitică instalatorul (darul lui este în contul pagubelor provocate).

* Miercuri, 21 august [1935, Valea Mare]

Timp bun. Pe seară înnoare și noaptea puțină ploaie. Lache terminat cositul.

* Joi, 22 august [1935, Valea Mare]

Timp nouros. Nu s-a putut strînge și căra lucerna. S-au curățat purceii de păduchi și jeg, spălați, găinile curățate de păduchi și căpușe. Am fost București.

* Vineri 23 august [1935, Valea Mare]

Timp variabil, mai mult nouros. Dimineața stropește ploaia puțin. Se lucrează pe lângă casă. Lache cară gunoi. Seara aduce hambarul de la Duminecă. Fost Pitești Braunștein⁶⁵ pentru bani „Adevărul“.

* Sîmbătă, 24 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache la lucerna arendată cosită cu ... femei pentru întors. Seara tîrziu se aduc trei căruțe lucernă, total 1 655 kg. fîn, care a costat 900 lei arenda, 70 lei cositul, 80 lei căratul, 58 lei întors etc., total 1 108 lei, adică circa 66 bani ptr. kg.

A sosit Puia, Radu la 3,1/2, iar la 10,1/2 seara Sandi Ionescu.⁶⁶

* Duminecă, 25 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Radu pleacă dimineață, se întoarce la 3,1/2. La 10,1/2 sosesc soții Paștiu⁶⁷. La 5,1/4 la serbarea teatrală locală. La 7,3/4 pleacă toți. Mecanicul adus de Radu mi-a pus someria aici.

* Luni, 26 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache beat. Nu se lucrează mai nimic.

* Marți, 27 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache cu 3 femei cîrnește via. Eu la Pitești p.[entru] rest bani „Adevărul“. Întîlnesc Sorbul care vine aci. S-au adus loitrele noi căruță.

* Miercuri, 28 august [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache început sapa III vie cu 11 oameni. Dim. vreau să plec București; scap trenul p.[entru] pană benzină. Plec la 2,1/4 cu personalul.

⁶⁵ Mandatarul „Adevărului“ la Pitești.

⁶⁶ Sandi Ionescu, inginer, coleg de școală, încă din cursul primar, cu Radu Vasilescu (cel mai bun prieten al său).

⁶⁷ Nicolae și Sofia Paștiu (soția născută Gora, fosta secretară a lui L.R. de la „Societatea Scriitorilor Români“; ulterior căsătorită cu N. Vlădoianu și apoi cu I. Dacian). Nicolae Paștiu era căpitan doctor veterinar, în regimentul unde funcționase Radu Vasilescu.

* *Joi, 29 august [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Continuat sapa cu 20 oameni. Sosesc seara de la București.

* *Vineri, 30 august [1935, Valea Mare]*

Timp frumos; foarte cald. La amiazi se termină săpatul cu 18 oameni. Total 38,1/2 zile de lucru.

* *Sîmbătă, 31 august [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Noaptea (spre sîmbătă), 1—3, răpăială de ploaie cu mari manifestări electrice. Lache dispăre de dimineață. După-amiazi servitorii toți adună diverse lucruri la luncă.

* *Duminică, 1 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Dim. merg la Dobrogostea. Nu găsesc pe nimeni. Lache mereu dispărut.

* *Luni, 2 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Pe seară se înouărează. Lache pritocește vinul etc. Cu mașina eu la Dobrogostea în zadar.

* *Marți, 3 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Lache termină cu pivnița; aranjez remiza etc. și pavajul la poartă.

* *Miercuri, 4 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Lache cară gunoi și nisip. După-amiazi la Pitești. Cumpăr 4 scînduri pentru podele la grajd-vacă; vorbesc cu fierar pentru reparația căruței.

* *Joi, 5 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Plec București. Lache duce căruța la reparație; 880 lei. Face cu șoferul podeaua la grajd etc. Seara pe la Ionel.

* *Vineri, 6 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos, cam acoperit. Fanny coafor și pregătiri cu Lina pentru petrecerea de mîine. Luat codîrlă nouă 50 lei de la un țaran.

* *Sîmbătă, 7 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Pregătiri pentru petrecere. Mașina face de nenumărate [ori] drumul la Pitești pentru diverse cumpărături. La 7 d.a. aduce lăutarii,

taraful Jan Dura⁶⁸, trei persoane. La 8,1/2 sosesc oaspeții în două mașini; Bienstock⁶⁹, cu Puia-Radu, Paștiu-nevasta; apoi Rainer⁷⁰, cu d-na Sandi Ionescu. Pe la 9 sosesc de la Pitești alte două mașini: Ionel cu Lina și Toto⁷¹; alta, colonel Constantinescu⁷², cu d-na și d-ra⁷³. Petrecerea durează pînă a doua zi la 5,1/2 dim.

* *Duminică, 8 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Oaspeții de la București dorm pînă pe la 12. Vine de la Brașov Mircea Georgescu cu nevasta. Masa mare. Petrecere reușită.

* *Luni, 9 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos. Un zidar începe tencuiala teraselor, ajutat de Lache. Cumpăr de la Turcu⁷⁴ 35 duble ovăs (cca 12 kg. dubla) a lei 37, adică cca 3 lei kg. De sîmbătă a mai adus Marioara, tot de la el, încă 10 duble. Total 45 duble, adică cca 460 kg. costînd 1 665 lei. Am mai luat un sac de mălai, 70 kg. a 3,70 lei; 2 duble porumb à 47 lei. Căruța gata reparată. S-au mai adus reparații neprevăzute în devizul inițial de 460 lei; costul total al reparației lei 1 300. Codîrla și lampa luate de la țaran n-au fost bune și nu s-au utilizat. Astfel costul total al căruței revine la 3 500 lei.

* *Marți, 10 septembrie [1935, Valea Mare]*

Timp frumos, puțin acoperit. Zidarul continuă lucru. Fanny face 35 duble uruială orz. Porcii vor începe mîine a fi îngrășați.

* *Miercuri, 11 septembrie [1935, Valea Mare]*

Toată ziua ploaie de toamnă. Rece. Porcii mari s-au pus la îngrășat.

* *Sîmbătă, 21 septembrie [1935, Valea Mare]*

De la 12 pînă la 20 sept. am lipsit de-aci. Am avut șase conferințe cu Mitric la Vășcăuți⁷⁵, Cindei, Zastavna, Coțmani, Lipcani, Bălți, în zilele de 14, 15, 16 și 17 sept.

În acest răstimp aici Lache cu un om a cosit lucerna a doua oară; rezultat — 810 + 500 kg. fin, inclusiv taraua, deci net circa 890 kg. — foarte mediocru. Trebuie să cumpăr lucernă, altfel nu ies din iarnă. S-a cules fasolea, s-a bătut și vînturat; rezultatul circa 7 duble; rămîne să

⁶⁸ Lăutar din Pitești.

⁶⁹ Bienstock, cunoștință ocazională datorată soților Nicolae și Sofia Paștiu (lucra în domeniul cinematografiei).

⁷⁰ Rainer, inginer, căsătorit cu sora lui Sandi Ionescu (vezi supra).

⁷¹ Toto Niiculescu (vezi supra).

⁷² Din Pitești.

⁷³ Artistă la Teatrul Național (căsătorită cu Florin Scărlătescu).

⁷⁴ Lucrător amintit de multe ori în *Jurnal*.

⁷⁵ Cf. *Conferința d-lui Liviu Rebreanu în Vășcăuți*, în *Glasul Bucovinei*, XVIII, nr. 4647, 19 sept. 1935, p. 3.

vedem în kilograme cât va fi. S-au scos cartofii chiflă — patru saci plini. S-au adus vreo 180 dovleci, dovlecei etc. S-au cules pere, mere, prune.

Timpul a fost în general bun și frumos. Aseară am sosit cu mașina venind pe la Bod.

Azi Lache a continuat să lucreze la uscatul prunelor; 10 tîrne, din care 2 cu prune grase.

Fanny a pus murături, ardei, roșii etc. S-au cumpărat 100 kg. ceapă de apă cu 380 lei. Timpul frumos.

* Duminecă, 22 septembrie [1935, Valea Mare]

Mereu timp frumos. Cu Fanny la Ciumești, la Plopenii — masa, fotografii, popici. Întoarcere 17,1/4 pe la Ionel, pe care nu-i găsim. Venind, în dreptul cîrciumii, un copilăș se aruncă în fața mașinei. Din norocire a scăpat teafăr. Lache continuă uscatul prunelor.

* Luni, 23 septembrie [1935, Valea Mare]

Timpul frumos. Lache, cu trei femei, supravegherea Marioara, scoate cartofi mari, aduce două căruțe — total net 750 kg. Mîine se va continua. Aici s-au bătut cei doi nuci — rezultat, o tîrnă de nuci mici și un coș mari. Seara mergem la Ionel; au venit însă ei aci. Zidarul a reluat lucrul.

* Marți, 24 septembrie [1935, Valea Mare]

Timpul frumos, continuă culesul cartofilor etc. S-au mai adus 160 kg. cartofi, plus 216 dovleci + 195 dovleci + dovlecei, apoi 2,1/2 saci fasole etc.

* Miercuri, 25 septembrie [1935, Valea Mare]

Timp bun. Dim. plec la Buc.[urești] cu Fanny, firește. Zidarul va termina azi lucrul cu tencuiala teraselor.

* Joi, 26 septembrie [1935, Valea Mare]

Timp bun. Zidarul termină abia la amiazi. Deci în total 5,1/2 zile de lucru? Seara sosesc aci, trecînd pe la Ionel. S-au așezat anume lucruri în pivniță (cartofii) prost. Pe seară plouă slab.

* Vineri, 27 septembrie [1935, Valea Mare]

Timp variabil, cam răcoros, Fanny la Pitești cu Marioara⁷⁶, care trebuie să plece mîine la școală.

* Sîmbătă, 28 septembrie [1935, Valea Mare]

Timp senin, cam răcoros. Se curăță dependențele servitorilor. Marioara pleacă la școală. Dr. Păcescu p.[entru] lemne.

⁷⁶ Marioara Gusan (vezi supra).

* Duminecă, 29 septembrie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Stuparul-șef de la Dobrogostea mi-a așezat pentru iarnă stupul. (L-am adus cu mașina; l-am trimis cu trăsura.) La dejun, soții Plopeanu și Sava-Goiu⁷⁷.

* Luni, 30 septembrie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Dim. cu mașina la ocolul silvic pentru copacii din Nămăiasca. Cumpăr un sac țărițe (50 kg.) și un sac mălai (70 kg.) Turcu. Întîlnesc soții Mitric, care rămîn aici. D-a., la direcția silvică tot p.[entru] lemne și pe la luncă, unde lucerna e proastă rău. Seara vine Ionel cu colonel Constantinescu, Toto etc. Chef toată noaptea cu 2 lăutari.

* Marți, 1 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Telefon de la Radu, chemîndu-mă. Seara plec București cu Fanny. Mitricii rămîn aici.

* Joi, 3 octombrie [1935, Valea Mare]

Sosim seara de la București. Lache cu șoferul au tăiat lemne. După-amiazi a plouat ușor vreo jumătate de oră.

* Vineri, 4 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp foarte frumos. Oamenii taie lemne. Zidarul lucrează în grajd.

* Sîmbătă, 5 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp admirabil. Doi oameni cu ai noștri culeg porumbul — 3 căruțe bune. Idem restul de fasole, dovleci etc. Zidarul a lucrat la podețul din fața casei. Am mîncat la luncă cu Mitricii etc. Seara mergem la Ionel. La luncă au fost col. Constantinescu. Chef la Ionel pîină la 6 dim.

* Duminecă, 6 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp foarte frumos; cald; 30°C. umbră. La dejun la Micești Plopeanu. Seara clacă p.[entru] curățitul porumbului cu lăutari.

* Luni, 7 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Mitric aduce trei căruțe de coceni de la luncă. După-amiazi o căruță de ridichi, morcovi, praz. Trei fete lucrează la pănuși. Zidarul continuă.

⁷⁷ Ctin Sava-Goiu, profesor de politică forestieră.

* Marți, 8 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp foarte frumos. Vine Mugur, care stă pînă seara, cu mesagiu de la Șeicaru. De la luncă s-au mai adus o căruță de legume; sfeclă roșie, varză, pătrunjel, păstîrnac, țelină etc. Zidarul lucrează în jurul pompei. Femei curățată la pînăși, iar după-amiazi se așază legumele la pivniță.

* Sîmbătă, 12 octombrie [1935, Valea Mare]

Miercuri, joi, vineri am fost în București cu Fanny, ducînd cu noi și pe Mitrici. Era vorba să se citească miercuri P.[ădurea] S.[pînzuraților]. N-a fost comitet. Vineri s-a citit altceva. A rămas pentru luni, 14.X. Am sosit aci azi la amiazi.

În lipsa mea s-au făcut aci următoarele: zidarul a lucrat o zi lîngă pompă; Lache a făcut podul remizei cu scîndurile cumpărate, precum și clăia de coceni; împreună cu Marin⁷⁸ a cosit lucerna nouă cumpărată de la aceeași femeie. Vineri spre sîmbătă a plouat puțin noaptea. Încolo, frumos.

* Duminecă, 13 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp frumos se strică pe la amiazi, iar spre seară începe să ploaie serios. Ploaia ține mereu.

Azi am avut mosafiri pe Iacobi cu soția și fiica, pe Sorbul și pe soții Ploeanu. Toți au plecat pe la 5,1/2, înainte de a începe ploaia mare. Porumbul măsurat: 65 tîrle, adică circa 65 duble.

* Luni, 14 octombrie [1935, Valea Mare]

A plouat pînă la 3 dim. Toată ziua e nouros. Plec la București pentru citirea P.[ădurii] S.[pînzuraților]. Dimineața cu Sorbul. Masa la Puia, care așteaptă pe Radu. Se citesc trei tablouri. Efect bun.

Aici se duc cinci căruțe de gunoi în vie. Lache lipsește toată ziua. Sosesc la 1,1/2 noaptea cu personalul.

* Marți, 15 octombrie [1935, Valea Mare]

Timpul mai mult senin. Lucerna e încă udă. Pregătiri pentru plecarea lui Lache la București cu proviziile. Zidarul lucrează. Porumbul întins la uscat. Seara soții Ionel. Lache pornește îndată după miezul nopții spre miercuri cu căruța încărcată.

* Miercuri, 16 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp bun. Eu plec București, unde se termină citirea P.[ădurii] S.[pînzuraților] cu mare efect. Admiră în unanimitate. Mă întorc la 1,1/2 seara cu trăsura de la gară. Aici s-a uscat porumbul în pod; s-a strîns lucerna și s-a adus un car, Vasile Zidaru, de circa 450—500 kg. Zidarul lucrează și termină.

⁷⁸ Țăran din sat.

* Joi, 17 octombrie [1935, Valea Mare]

Timpul bun. Pe seară se înouărează trecător. Dimineața am fost la Pitești: opoziție la proces Teodorescu, direcția silvică, pentru lemnele de la Nămăiasca. După-amiazi Marin cu Marin⁷⁹ au strîns finul rămas la luncă.

* Vineri, 18 octombrie [1935, Valea Mare]

Timpul frumos. Plecăm la București, unde am consiliu Radio cu chestia Munteanu. Acasă se lucrează mărunțișuri. Lache a sosit bine la Buc.

* Sîmbătă, 19 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Sosim la 11,1/2 cu Simplonul.

* Duminecă, 20 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. D.[upă-] a.[miază] fac fermenții selecționați. La 5 plecare la Gălăești de unde ne întoarcem cu Sorbul care doarme aici. Dimineața a sosit Lache de la București cu căruța.

* Luni, 21 octombrie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache cu încă doi oameni cosește lucerna de la locotenentul ...ață⁸⁰. Sosește de la București armurierul pentru chei și lacăte. Dim. am fost la ocolul silvic pentru lemne, apoi la Ionel și tante Lucreția⁸¹. Doi oameni au început să taie lemnele pentru 150 lei global.

* Marți, 22 octombrie [1935, Valea Mare]

Timpul variabil. Azi-noapte s-a înouat rău, deși altfel era cald, iar dimineața a picurat cîteva minute. Ziua a fost amestecat, dar mai mult soare și cald. Doi oameni au terminat azi de cosit. S-au făcut total 3 zile + două 3/4 de zile, adică total 4,1/2 zile. Două fete + Maria noastră⁸² au scos sfecla de nutreț. S-au cărat cu brișca mea: 920 + 810 + 810 + 830 = 3 370 kg.

Lăcătușul aranjează broaște, geamuri etc. Continuă tăiatul lemnului. De două ori am fost la luncă pentru control. Pe seară iar se înouărează.

* Miercuri, 23 octombrie [1935, Valea Mare]

Timpul variabil. De la amiazi pînă seara, soare și căldură. Lache cu 2 femei și Maria la sfeclă. Se mai aduc următoarele transporturi: 640 + 780 + cca 100 = 1 520 kg. sfeclă, plus varză (vreo 40 căpățîni) și alte lucruri ce se mai găseau pe cîmp. După-amiazi cele două femei cu Maria

⁷⁹ Numele șoferului și al unui țăran din sat.

⁸⁰ Locotenent de administrație, nenominalizat

⁸¹ Lucreția colonel Marin (vezi supra).

⁸² Maria, femeie de serviciu, adusă de la București.

au întors lucerna. Lache a curățat două butoaie și vasele necesare pentru cules via. Unul de la garda financiară a controlat yinul existent din vechea recoltă: 224 dal. Dim. Lache a încărcat excesiv căruța, a rupt o roată și altele, a rănit calul. Aflu că în general maltratează calul. Seara la masă tante Lucreția și Ionel singur, Lina fiind bolnavă. Lăcătușul lucrează și se îmbată.

* Joi, 24 octombrie [1935, Valea Mare]

Acoperit, ploaie, manifestări electrice. De aseară pe la zece a început o ploaie blândă, care cu intermitențe a continuat toată noaptea și azi dim. Pe la amiază a stat. După-amiază pe la 3 a reînceput o ploaie torențială cu fulgere, tunete, trăsnete, ca vara, pînă la 5,1/2.

De la 2 la 3 am încercat să culegem via cu vreo zece oameni. Ploaia a întrerupt. Am strîns vreo 7 dal. must de 191 = 12,5° alcool. O vadră vom duce la București; restul a fost tratat cu circa 8—9 g. metabisulfid.

* Vineri, 25 octombrie [1935, Valea Mare]

Ziua a fost cu soare. Noaptea a plouat iarăși. Noi am fost la București.

* Sîmbătă, 26 octombrie [1935, Valea Mare]

Timpul frumos, cu soare. Începe însă să se răcească. Sosim de la București la 1 d.a. cu popas pe la Lina, bolnavă. După-amiază s-a cules restul de vie: încă vreo 10 dal. Dezastru. Pregătiri pentru fiertul țuicii.

* Duminică, 27 octombrie [1935, Valea Mare]

Timpul acoperit, cu mici țîrîieli ușoare. Rece. De la 3 a.m. Fanny a început a fierbe țuica; s-au făcut în total pînă seara la 21 h patru cazane, rezultînd 63 l țuică de 32°. Încheiat cu Kovacs învoiala pentru îngrijirea grădinii de flori și legume, în scris. Sorbul aduce cocoș „Rhode-Island”. Dat Costică Petrescu⁸³ ultimul rest din arenda locurilor luncii.

* Luni, 28 octombrie [1935, Valea Mare]

Timpul variabil. Eu plec la București la 7 dim. pentru consiliu la Radio. Fanny rămîne să termine fiertul țuicii; din două cazane s-au făcut 27 l. Totul 90 litri, adică 9 dal. Pe urmă în povarnă se pune sfecla de nutret, iar la 6 h pleacă și Fanny la București.

* Joi, 31 octombrie [1935, Valea Mare]

Sosim la 12 h de la București cu Simplonul. Timpul frumos. A fost bine și ieri. Astfel azi Lache cu doi oameni lucrează la lucernă, iar seara aduce o căruța de lucernă de 815 kg. nettø. În prealabil am plătit proprie-

⁸³ Țăran înstărit, care va reveni de mai multe ori în paginile *Jurnalului*.

tarului restul de 900 lei pentru coasa întreagă. Zice că a mai rămas circa 600 kg. lucernă, care se va aduce mîine. De la Pitești am cumpărat diverse pentru masă. Am plătit vechea datorie la Armovici⁸⁴; rămîn 20 l. benzină de plată. Am lăsat la Ionel fotografiile lui Toto; de încasat 254 lei. De la Iacobi am adus 5 pachete mari cu bujor alb și roșu involt, violete „Königin Charlotte”, lălele roz-vișinii și portocalii, crini regali.

* Vineri, 1 noiembrie [1935, Valea Mare]

Timp frumos. Lache a adus roata la căruța. A scos capacele butoaielor să se usuce. Pe urmă a fugit, pentru că l-ar fi repezit Fanny, deși eu îl trimisesem la lucernă. La 11,1/2 a venit Băilescu⁸⁵ cu noul aparat de radio, care însă nu merge, fiindcă bateria anodică e prea slabă. A luat masa și la 4 a plecat cu acceleratul.

* Sîmbătă, 2 noiembrie [1935, Valea Mare]

Acoperit, urît. Dimineața la pod iau benzină, apoi la Ștefănești la jandarmi pentru Lache. Un sergent îl aduce imediat. Rămîne 15 zile. D.[upă] a.[miază] aduce lucerna, circa 500 kg. În total deci 1 200 kg., jilavă. Pe seară adaog la cele circa 12 dal. vin nou în ușoară fierbere 3 kg. zahăr topit în 6 litri must cu 10 gr. — acid tartric, fierte împreună circa 10 minute. Un dal. must rămas îl tratez cu metabisulfid, ca mîine să-l adaog la butoi. Seara a fost aci Ionel cu Lina.

* Duminică, 3 noiembrie [1935, Valea Mare]

Timp acoperit, rece. Dim. merg cu Lache la pădure să vad lemnele. Pădurarul îmi va face lista copacilor care sînt pe platou și pe care să-i cumpăr, pînă la 200 arbori. A venit grădinarul Kovacs, care a pîchetat cu țaruși planul grădinii; am hotărît ce copaci să tăiem și să îndepărtăm. I-am dat 300 lei din leafă. La dejun am fost la tante Lucreția cu alți mosafiri, cu ocazia sfințirii criptei sale.

* Sîmbătă, 9 noiembrie [1935, Valea Mare]

Acoperit. Sosesc aci la 12 cu trăsura; șoferul Marin bolnav, încît am telefonat zadarnic. Am adus 125 trandafiri și 10 liliaci de la Iacobi într-o ladă și balot. Am găsit aci pe Kovacs care a lucrat luni, marți și miercuri, plus azi; a făcut drumurile, a săpat etc. Azi pînă seara a plantat trandafirii pitici, restul urmează luni. A scos *canele indice* etc. Toate cepele etc. sînt în pivniță. Joi a plouat. Lache a tăiat, îngropat via; a scos vița în locul unde rămîne să facem grădina de legume; 311 gropi s-au făcut și plantat cu vițele scoase; mai rămîn un număr de plantat luni. Marin șoferul a rupt osia căruței. Am vrut să trimit pe Marin la București — a pierdut ochelarii

⁸⁴ Negustor în Pitești.

⁸⁵ Alexandru Băilescu, inginer la Societatea de Radio.

mei. Am plătit oamenii care au lucrat. Am încasat de la *Adevărul* Pitești 20 000 lei pentru chiria de la București. Dat lui Kovacs restul de 300 lei pînă la 15 noevre.

* *Duminecă, 10 noevre [1935, Valea Mare]*

La 13 h plec cu birja, luînd și pe Maria, cu multe bagaje. Ziua am mai plătit restul lucrătorilor; absolut la zi. Lache s-a dus la Dobrogostea după paie. A venit abia cînd plecam eu, cu 160 kg. paie, pe care dăduse 80 lei. Ion⁸⁶ a schimbat damigeana de la Steriade⁸⁷, prea scumpă, și [a] adus de la Armovici cu 60 lei.

Luni, 11 noevre 1935 [București]

După banchetul de aseară al autorilor didactici, oferit de *Adevărul*, unde am repezit pe javra de Sîngiorgiu, am stat puțina la „Corso“ cu Negulescu și Fanny. Azi dimineața, cînd să ies, venea Ovidiu Cioarba⁸⁸, pe care l-am luat cu mine în oraș. Întîi la Telefoane, unde am plătit trimestrul trecut și convorbirile interurbane la zi; am mai rămas dator doar trimestrul în curs. La „Foto-Sport“ am dat o serie de măriri, în special vreo 5—6 între 13/18 și 24/30. Pe urmă am luat 12 cești de cafea neagră și 6 pentru cafea cu lapte de la „Gospodina“ Cîmpineanu. S-a atașat acolo și Mitric, apoi Camil Petrescu, căruia i-am lăudat studiul despre Proust⁸⁹ din *Revista Fundațiilor Regale*. Am continuat pînă la Radio. Ionescu⁹⁰ spune că după-amiază termină cu Mitric, că aranjează chestia popririlor — mi se pare puțin rece; cu Geles⁹¹ despre Bod; cu Alfred Alessandrescu⁹² să puie mai curînd pe Lenuța⁹³ în program; cu Munteanu despre orele suplimentare. Lenuța mă aștepta acolo; a plecat cu Ovidiu⁹⁴. De acolo am mers la „Corso“, unde era Corneliu⁹⁵, Herz etc.

La masă am avut pe Ovidiu. Am primit pe d. Necșulea, pentru fiul său, care ar dori să intre la Radio ca inginer. La 3 d.a. la tribunal pentru autentificarea actelor cu „Divanul meșterilor și cărturarilor de la Hanul Ancuței“⁹⁶. De vorbă mai mult cu Simionescu; alții: Ressu, Steriade, Jalea⁹⁷,

⁸⁶ Ion, om de serviciu.

⁸⁷ Negustor din Pitești, fratele proprietarului magazinului de coloniale cu același nume.

⁸⁸ Ovidiu Cioarba, medic, al doilea băiat al preotului din Maieru.

⁸⁹ Marcel Proust (1871—1922), scriitor francez, la a cărui operă se referă uneori și L.R. la interviurile sale.

⁹⁰ Vasile Ionescu (Lulu), avocat, colaborator la Radio, viitor director general al Societății.

⁹¹ Geles, funcționar superior la Radio, mai tîrziu în comitetul de direcție.

⁹² Alfred Alessandrescu (1893—1959), dirijor și compozitor.

⁹³ Ileana Mihăilescu Cioarba (vezi supra).

⁹⁴ Ovidiu Cioarba.

⁹⁵ Corneliu Moldovanu.

⁹⁶ „Divanul meșterilor și cărturarilor de la Hanul Ancuței“, asociație de desfătare artistică și voie bună, înființată de Mihail Sadoveanu, ajutat de un comitet de experți în materie, pe lângă restaurantul „Hanul Ancuței“, situat cîndva pe strada Izvor. (Consultă articolul lui N. Gheran, Mihail Sadoveanu. „Divanul cărturarilor, meșterilor și jupînițelor de la Hanul Ancuței“, în *Tribuna*, XVIII, nr. 49, 5 dec. 1973.

⁹⁷ Ioan Jalea (n. 1887), sculptor.

Medrea, Han, Arghezi, Cezar Petrescu, Păstorel⁹⁸, Rosetti, Jora etc. Apoi cu Ovidiu la Marius Georgescu⁹⁹, pentru examenul de medici sanitari. Mi-a promis solemna.

La 5 d.a. comitet de lectură la T.[eatrul] N.[ațional] o piesă a lui Crevedia¹⁰⁰, slabă. Seara cu Fanny la *Rose-Marie*.

* *Joi, 14 noevre [1935, Valea Mare]*

Sosesc aci la 11 seara cu Fanny, aducînd și un balot de arbuști pentru plantat. Mașina ne-a așteptat; a trecut prin gîrlă, podul fiind rupt. Am dormit în odaia din casa mică¹⁰¹.

În lipsa noastră Kovacs a plantat tot ce avea; a replantat alunul și a mutat arborii diverși etc. cu 9 oameni într-o zi, miercuri. Lache a săpat locul legumelor marți cu 10 oameni.

* *Vineri, 15 noevre [1935, Valea Mare]*

Timp variabil, uscat și puțin rece. Lache aduce un coșar de la Pitești care mătură toate coșurile și arde cel de la bucătărie; total 150 lei. Pe urmă Lache se îmbată. Pe seară vine Ionel cu Lina.

* *Sîmbătă, 16 noevre [1935, Valea Mare]*

Timp mai mult senin. Fanny bolnavă de amigdalită. Dim. cu mașina la Pitești = ocolul silvic, primărie p.[entru] bălegar, farmacie p.[entru] Fanny, Vișoiu. Plătit căruța reparată. S-a făcut ordine cu legumele etc. Seara dr. Țițescu la Fanny, Lache aduce medicamente de la Pitești și ia căruța de la fierar.

Duminecă, 22 decemvre 1935 [Valea Mare]

Am sosit ieri cu Fanny și două servitoare, plus Sorbul, care mi-a dăruit o sanie foarte frumoasă drept recunoștință pentru concursul ce i-am dat la serbarea lui de 50 ani¹⁰² și probabil ca acout pentru premiul de 100 000 lei ce mă silesc să i-l dau de la Teatru. Azi am tăiat unul din porcii „York“ crescuți și îngreșăți de noi. Pare să fie destul de gras; rezultatul în untură se va vedea mîine. Ionel cu Lina au fost prezenți și de mare ajutor. Eu însumi n-am ieșit deloc din casă. Mă sîcîie o răgușeală rebelă de aproape o

⁹⁸ Al. O. Teodoreanu (1894—1964), prozator, amintit fugitiv în paginile *Jurnalului*, în clipe de petrecere; ca majoritatea scriitorilor ieșeni, a figurat printre bunii confracți.

⁹⁹ Marius Georgescu, doctor, șef de lucrări la Facultatea de medicină din București.

¹⁰⁰ N. Crevedia (1887—1978), poet; la B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 660—142 661, scri-sori către L.R.

¹⁰¹ Se afla în aceeași ogradă, fiind alcătuită dintr-o sufragerie mică, antreu, bucătărie și cămară.

¹⁰² La 16/29 oct. 1935, M. Sorbul își sărbătorise semicentenarul.

lună. Trebuie s-o vindec. Și totuși mâine trebuie să plec la București pentru „Shell-Gas“.

De o lună o duc numai în sărbători și felicitări pentru cei 50 ani împliniți la 27 noiembrie. Au fost zeci și zeci de articole, interviuri, note și notițe în mai toate ziarele și revistele.¹⁰³ Exceptând doar *Universul*, *Curentul*, *Neamul*¹⁰⁴ și *Țara noastră*¹⁰⁵. Mi-au dat o masă tinerii scriitori și alți „S.S.R.“, la care a participat cel mai mare număr ce s-a văzut la „Cina“¹⁰⁶. Am ținut aci și eu un discurs. Apoi telegrame și scrisori cu nemiluita etc. A fost o manifestație generală de simpatie și prețuire, care m-a mișcat aievea.

Marți, 31 decembrie 1935 [Valea Mare]

Proiectasem să fiu la București pentru revelion. Am rămas totuși aci, ca să terminăm cu toate ale gospodăriei: s-a tăiat al doilea porc, se mai pune la punct ce trebuie, s-au spălat rufe etc. Până la Paște, afară de mine nu va mai veni aci nimeni. Eu sper să viu pe la mijlocul lui ianuarie și să mă așez serios la *Gorila*. Dacă aș sfârși până la mai, bine ar fi!

Crăciunul a mers obișnuit, cu mîncare multă. N-am avut lume, afară de Ioneli. A doua zi a sosit Economu, iar a treia zi, ziua lui Fanny, au mai fost Toto, Vișoiu etc. Plus lăutari. Duminică seara am fost noi la masă la dr. Tișescu.

De ieri, luni, urmez un tratament indicat de dr. Tișescu. M-a examinat simbată și mi-a găsit un emfizem incipient, pe care vrea și speră să-l înlăture. Dealtfel răgușeala aproape cronică pare a fi un fenomen secundar al aceluiași emfizem. Voi încerca să mă caut mai serios, fiindcă într-adevăr respirația a început să-mi fie anevoioasă.

¹⁰³ Din numeroasele ziare și reviste, tipărite în Capitală și provincie, vezi *Facla*, XV, nr. 1452, 28 nov. 1935, *Cuvîntul liber*, III, nr. 4, 30 nov. 1935; *Adevărul literar și artistic*, XIV, nr. 783, 8 dec. 1935; *Vremea*, VIII, nr. 416, 1 dec. 1935; *Dimineata*, XXXI, nr. 10402, 9 dec. 1935, de unde am selectat interviurile lui C. Panaitescu, C. Baltazar, V. Dona și L. Sebastian (vezi *Addenda*, p. 496—526). Pentru prima parte a anului 1935, descoperită din punct de vedere documentaristic în *Jurnal*, vezi interviurile lui G. D. Râncă, în *Însemnări*, V, nr. 20, 20 ian.—20 febr. 1935; V. Gorun, în *Gazeta municipală*, IV, nr. 168, 14 apr. 1935, D. Petrașincu, în *Adevărul literar și artistic*, XIV, nr. 760, 30 iun. 1935, și I. Dragneșcu, în *Rampa*, XVIII, nr. 5252, 19 iul. 1935, reproduse de noi în *Addenda*, p. 484—496. Articole omagiale au publicat Al. Philippide, G. Călinescu, Izabela Sadoveanu, Camil Petrescu ș.a. Consultă și *Gazeta*, II, nr. 516, 28 nov. 1935; *Facla*, XV, nr. 1452, 28 nov. 1935; *Naționalul nou*, II, nr. 468, 28 nov. 1935.

¹⁰⁴ *Neamul românesc*, publicație înființată la București, în 1906, de N. Iorga.

¹⁰⁵ *Țara noastră*, revistă politică scoasă la Cluj, în 1922, de O. Goga, transformată mai târziu în publicație cotidiană, devine, de la 14 iul. 1935 oficios al Partidului Național-Creștin. În general, ziarle de extremă dreaptă trec sub tăcere aniversarea romancierului. Altele folosesc prilejul pentru a-l ataca (vezi Ion Arel Manolescu, *Liviu Rebreanu pe două coloane*, în *Cruciada românismului*, II, nr. 53, 14 dec. 1935, p. 3).

¹⁰⁶ Agapa a avut loc la 11 dec. 1935. Au luat cuvîntul: F. Prodan, I. Dauș, Gr. Mărculescu și M. Eliade, atunci de 28 ani, care „a vorbit despre ceea ce fac alte țări pentru marii scriitori care au la spatele lor o operă reprezentativă. A citat cazul lui d'Annunzio, căruia statul italian i-a dăruit o moșie, iar în ziua sărbătoririi lui i s-a oferit colecția întreagă, elegant legată, a operelor sale traduse în mai multe limbi. Dl. Mircea Eliade a arătat că Liviu Rebreanu continuă să se lupte cu chiria și lemnele.“ (Cf. *Sărbătorirea d-lui L. Rebreanu la „S.S.R.“*, în *Adevărul* din 14 dec. 1935.)

ADDENDA

MĂRTURISIRI ¹

1932

Nu e vorba de vreo spovedanie nici picantă și nici senzațională. N-am să pomenesc despre pățaniile sau aventurile sau întâmplările vieții mele decât întrucât acestea au avut vreo legătură cu opera, care trebuie să intereseze mai presus de toate. Viața particulară a scriitorului îi aparține ca oricui, cel puțin cât trăiește. Mă voi mărgini să pomenesc câte ceva mai ales, și în primul rând despre cartea mea cea mai cunoscută, despre *Ion*. Se cuvine să încep cu *Ion* și fiindcă e cel dintâi roman al meu, și fiindcă și-a stabilit, dacă nu mă înșel, un loc mai precis în istoria romanului românesc și o reputație mai mare, ca să zic așa, în conștiința publică.

Ei bine, *Ion* își trage originea dintr-o scenă pe care am văzut-o acum vreo trei decenii. Era o zi de început de primăvară. Pământul jilav, lipicios. Ieșisem cu o pușcă la porumbei sălbatici. Hoinărind pe coastele dimprejurul satului, am zărit un țaran, îmbrăcat în straie de sărbătoare. El nu mă vedea... Deodată s-a aplecat și a sărutat pământul. L-a sărutat ca pe o ibovnică... Scena m-a uimit și mi s-a întipărit în minte, dar fără vreun scop deosebit, ci numai ca o simplă observație. Nici măcar n-am fost curios să aflu pentru ce a sărutat omul glia. M-a observat pe urmă și el, căci, prefăcându-se că e grăbit, a luat-o repede spre sat. Cu toate că nu-i văzusem fața și deci nu-l recunoscusem, aș fi putut afla cine a fost și ce l-a îndemnat să facă acest gest atât de neobișnuit. Dar, repet, m-a interesat numai ca o bizarerie, ca o ciudățenie țărănească.

Scena aceasta s-a petrecut pe hotarul satului Prislop, de lângă Nășăud, unde stăteau părinții mei de vreo zece ani și unde tatăl meu era învățător. Eu însumi mă găseam la o cotitură hotărâtoare a vieții mele. După multe șovăiri și lupte cu mine însumi, părăsisem o carieră, spre dezolarea părinților mei ², care, tocmai când socoteau că măcar cel dintâi din cei nouă copii

¹ Cu titlul *Romanul romanelor*, textul a folosit scriitorului cu prilejul mai multor conferințe în capitală și provincie. Așa se și explică de ce, între 1932 și 1940, el a apărut doar fragmentar (*Vremea*, 1932; *Jurnalul doamnei*, 1938), Forma integrală din *Revista Fundațiilor Regale* (1940) s-a reprodus, cu mici modificări, în vol. *Amalgam* [1942], p. 14—59.

² Vasile Rebreanu (1862—1914), din Chiuza, la început ajutor de notar și apoi învățător; Ludovica Diuganu (1862—1945), din Beclean — căsătorii la 15 febr. 1885, în

s-a așezat și a ajuns om cu pînea în mînă, s-au pomenit deodată cu mine rămas fără căpățîi. Cînd le-am spus, emfatic, că vreau să mă dedic scrisului, parcă aud și azi exclamarea tatălui meu :

— Atunci de ce nu ți-ai ales teologia ? Ca preot puteai să scrii cît vrei și să fii și om în lume, cu carieră sigură !

Intr-adevăr, după terminarea liceului, fiindcă nu puteam urma medicina³, care mi-a fost dragă, a trebuit să aleg între singurele două cariere pe care le puteam urma fără nici un sprijin material de-acasă : preoția și armata. Am ales pe a doua pentru că mi s-a părut atunci mai compatibilă cu pasiunea scrisului, care mă ispitesc de mult.⁴ Firește, am ajuns să-mi dau seama curînd cît de greșit am chibzuit.⁵ Dar mai cu seamă a trebuit să înțeleg că scriitor român nu voi putea fi cît timp voi fi obligat să trăiesc într-un mediu străin, să vorbesc și să gîndesc în limbi străine... Peste două treimi din anii de studii i-am petrecut în școli străine. Lecturile mele obișnuite le făceam în limbi străine. Cărți românești îmi cădeau în mînă numai întîmplător și mai întotdeauna de calitate inferioară. Încercările literare, deși cu suflet românesc, le meditam în limbă străină, fie nemțește, fie ungurește⁶, înainte de a le scrie românește. În sfîrșit, a trebuit să-mi dau seama că, dacă vreau să realizez ceva, trebuie să nimicesc în prealabil, în sufletul meu și în mintea mea, tot ce mi-au imprimat atîția ani de mediu străin, tocmai la vîrsta cea mai accesibilă tuturor influențelor și că aceasta nu se poate împlini cu adevărat decît acolo unde voi respira o atmosferă românească absolut pură și ferită de miasmele de pînă ieri, adică în Țară și mai ales în București.

Trebuie să stăruiesc atîta asupra acestui moment din viața mea, fiindcă anii de formație ai scriitorului sunt cruciali pentru viitorul lui și al operei sale. Scriitorii români născuți în Ardeal au avut toți de luptat greu cu apăsarea unei culturi străine care își înfigea nesimțit, fatal și irezistibil, înrîurirea în toate fibrele sufletului lor, împotriva căreia orice apărare era zadarnică, atîta vreme cît te găseai în puterea ei cotropitoare. Nu era la mijloc numaidecît vreo silnicie exterioară, nici mijloace artificiale. Cultura străină o respirai fără să vrei împreună cu aerul, răspîndită pretutindeni. Împotriva ei nu exista decît o singură posibilitate de salvare : fuga în alt mediu, cu alt aer, stăpînit de altă cultură.

anul nașterii lui Liviu (27 nov. 1885). La B.A.R. se află o bogată corespondență a lor cu Liviu și Fanny Rebreanu, precum și cu alți membri ai familiei născuți, scrisori de o mare importanță istoriografică (*Coresp.*, nr. 144 777—144 824 ; 144 857—144 865).

³ „Și azi încă îmi vine uneori să mă duc să mă înscriu la Facultatea de medicină, dar noi, în Ardeal, eram nouă copii. Ce ajutor puteam eu primi de-acasă ? Astfel că din clasa a treia de liceu (am urmat la vreo trei licee) m-am ținut singur prin școli“ (F. Aderca, *De vorbă cu Liviu Rebreanu*, în vol. *Mărturia unei generații*, 1929, reeditat în 1967.)

⁴ După studii la Gimnaziul grăniceresc din Năsăud (1895—1897), la Școala civilă de băieți din Bistrița (1897—1900), la Școala reală de honvezi din Sopron (1900—1903), L.R. urmează cursurile Academiei militare „Ludoviceum“ din Budapesta (1903—1906), fiind declarat, la 1 sept. 1903, sublocotenent și repartizat la regimentul 2 honvezi regali din Gyula, carieră pe care o părăsește prin demisie, la începutul lui febr. 1908.

⁵ Cauzele abandonării profesiei cazono sînt mai complexe (vezi comentariile lui N. Gheran, în L.R. *Opere*, vol. 4, p. 684—689).

⁶ Ele pot fi consultate, în original și traducere, fiind publicate în L.R., *Opere*, vol. 1, p. 37—322, vol. 11, p. 293—605 ; consultă și *Caiete*, prezentate de Nicolae Gheran, p. 82—88, 458—467.

Ca să pot înșă pleca la București, mi-ar fi trebuit un mic capital de rezistență cel puțin pentru o lună sau două. Am pierdut aproape doi ani de viață în diverse funcții mărunte, pînă să-mi încherbăluiesc o sumă cu care să mă pot aventura într-o țară și o lume nouă.⁷ Totuși cei doi ani n-au fost tocmai pierduți ; în acest răstimp am avut un contact mai apropiat cu țărănimea, a cărei limbă era mai curată decît a „inteligenței“, și tot în acei doi ani am putut citi aproape metodic principalele opere literare românești, de la cele mai vechi pînă la cele mai actuale.⁸

La vreo săptămîină după întîmplarea cu țăranul care sărutase pămîntul, iată alt „eveniment“ în satul nostru : un țăran văduv, dintre cei mai bogați, și-a bătut unica fată într-un hal îngrozitor. Au trebuit să sară vecinii s-o scape din mîinile lui, altfel se zicea c-ar fi și omorît-o. Pe fată o chema Rodovica. Biata Rodovica dealtfel mîncă destul de des bătaie în ultimul timp, fiindcă i se întîmplase să greșească și să rămînă însărcinată. Greșeli de acestea erau foarte rare pe vremea aceea pe la noi. Una singură am mai pomenit, o sărăcie, și urîta și bosumflată, care parcă nici nu mai avea nume, pentru că tot satul îi zicea „fata cu spurii“. Rodovica însă, după ce păcătuisse, se încapățîna să nu spuie, nici chiar tatălui ei, cu cine i s-a întîmplat rușinea... În sfîrșit, în ziua cu bătaia cea groaznică, țăranul nu știa de la cine se zicea că ar fi aflat că Rodovica lui și-a dăruit fecioria celui mai becisnic flăcău din tot satul. Dacă ar fi greșit fata cu vreun băiat înstărit, țăranul ar fi găsit mijlocul să împace lucrurile cu o nuntă atotreparatoare. Așa însă rușinea lui era mai amară : afară de greșeala fetei, trebuia să se încuscrească, el, frunțaș, cu pleava satului și să dea o zestre bună unui prăpădit de flăcău care nu iubea pămîntul și nici nu știa să-l muncească cum se cuvine.

Pățania Rodovicii mi-a reținut mai mult interesul. Eram foarte tînăr și plin de un romantism care face parte organică din toate sufletele la o anumită vîrstă. Întîmplarea, așa caldă cum am primit-o, m-am apucat s-o transform într-o nuvelă, în care Rodovica devenea negreșit o victimă a iubirii. Nuvela o mai am și azi printre hîrțile mele. O intitulasem *Rușinea*. Și a rămas nepublicată.⁹

Tot în zilele acelea, am stat mai mult de vorbă cu un flăcău din vecini, voinic, harnic, muncitor și foarte sărac. Îl chema Ion Pop al Glane-

⁷ Ajutor de notar pe lîngă un prieten din copilărie, Alexa Candale, în comuna Măgura Ilvei ; apoi pe lîngă notarul Friedman, în comuna Nimigea Ungurească ; funcționar la primăria din Vărearea ș.a.

⁸ Lecturi asidue din Creangă, Alecsandri, Sadoveanu, St. O. Iosif, C. Sandu-Aldea, O. Goga, I. Agârbiceanu, A. Ciura, I. Ciocărlan ș.a. (Vezi *Caiete*, unde, în afară de exerciții de limbă, extrase din opere beletristice, aflăm și conșpecte din articolele de critică și teorie literară, publicate în *Viața românească* ; de asemenea, proiecte și încercări literare, sub impulsul diverselor lecturi, în special din Creangă și Sadoveanu.)

⁹ Publicată, postum, în *Addenda*, la L.R., *Opere*, vol. 4, p. 577. Vezi și L.R., *Caiete*, îndeosebi *Schîțele*, cu însemnări mult mai apropiate de problematica viitorului roman. Diferitele ipostaze ale personajelor proiectate din lumea rurală sînt o dovadă elocventă că, ulterior, romancierul avea de ales între mulții săi Ioni și Ane. Din punct de vedere istoriografic, un interes major îl reprezintă proiectele : *O femeie și doi bărbați*, *Temerea (Zestrea)*, *Badea Dumitru*, *Rușinea*, *Soarta (Blestemul)*, *Femeia*, *Moartea* (cf. comentariile lui N. Gheran, la *Caiete*, p. 99). Publicarea vol. de teatru în seria de *Opere* adîncește și mai mult studiul protogenezei romanului *Ion*, prin reproducerea și comentarea exercițiilor dramatice pe teme înrudite (episoadele din *Ghigbi* și *Osînda*).

tașului. Mi se plîngea flăcăul de diversele-i necazuri, a căror pricină mare, grozavă, unică el o vedea în faptul că n-are pămînt. Din toate vorbele lui se simțea o dragoste pentru pămînt aproape bolnăvicioasă. Pronunța dealtfel cuvîntul „pămînt“ cu atîta sete, cu atîta lăcomie și pasiune, parcă ar fi fost vorba despre o ființă vie și adorată... Ascultîndu-i jelană, mi-am adus deodată aminte de omul care a sărutat deunezi pămîntul, afară pe hotar, într-ascuns. Și mi-am zis că flăcăul acesta, Ion al Glanetașului, dacă ar ajunge să dobîndească o bucată de pămînt, ar fi în stare să-l îmbrățișeze și el, ca și cel pe care l-am surprins eu, poate chiar cu mai multă ardoare.

Și atunci, după ce m-am despărțit de flăcăul meu, impresionat de jelană lui, m-am pomenit făcînd o legătură între cele trei momente: Ion al Glanetașului, cel însetat de pămînt, el trebuie să fi sucit capul biete Rodovica, înadins și numai ca să silească pe tatal ei să i-o dea de nevastă, împreună cu pămîntul de zestre ce i se cuvine unei fete de om bogat. Bătrînul va trebui să cedeze pînă la urmă și atunci flăcăul, devenit în sfîrșit stăpînul pămîntului, îl va săruta drept simbol al posesiunii.

— Uite un schelet de roman! mi-am zis atunci. Și în zilele următoare, obsedat mereu de gîndul romanului, mi-am făcut un caiet anume, în care am notat subiectul pe cîteva pagini, dezvoltînd unele părți. Pe copertă am scris un titlu: *Zestrea*¹⁰. Pe urmă aproape zilnic, vreo două luni, am însemnat mici scene, gesturi, crîmpeie de convorbiri, nume de oameni și de locuri ce mi se păreau caracteristice, în sfîrșit, lucruri care să-mi înlesnească elaborarea romanului.

După această primă furie amoroasă pentru viitorul roman, au venit îndoielile. Subiectul mi se păru mărunț, banal, fără importanța pe care trebuie s-o aibă un adevărat roman. Apoi mai era și viața mea, cu grijile ei cotidiene. Totuși, peste toate îndoielile și grijile, povestea continua să mă preocupe, deși fără stăruința dintîi.

Dacă aș izbuti să fac pe Ion al Glanetașului să înfățișeze și să simbolizeze pasiunea organică a țaranului român pentru pămîntul pe care s-a născut, pe care trăiește și moare, atunci da, ar putea deveni un tip reprezentativ. Dar așa cum mi se arăta atunci, eroul meu nu avea calități reprezentative. Era un flăcău isteț și mai ales șiret care, printr-o înșelăciune vulgară, ajungea ginerele unui țaran înstărit. Nu se justifică aieva nici măcar sărutarea pămîntului, fără a mai spune că însăși logica estetică nu putea admite înșelăciunea lui nepedepsită, oricît asemenea cazuri sînt frecvente în viața reală.¹¹

Peste cîteva luni, tot frămîntînd în gînd scheletul inițial, am ajuns să găsesc o complicație care să dea un dinamism mai deosebit subiectului. Rodovica era în realitate o fată drăguță. S-o facem în roman urîtă. Pe Ion să-l punem că a fost în dragoste cu altă fată, săracă și frumoasă. Ca să scape de sărăcie și mai ales să-și astîmpere patima lui cea mai mare pentru pămînt,

¹⁰ Iar alături o dată: „11 august 1910“ (cf. L.R., *Opere*, vol. 4, p. 589, volum în care s-au tipărit și caietele de creație ale romanului).

¹¹ „Logica estetică“ echivalează, de fapt, cu *eticul* constitutiv ficțiunii românești, chiar sub formă de „nostalgie“ a acestuia, cum îi va declara, într-un interviu, lui Dan Pețrașincu (apud Mircea Muthu, comentarii la vol. L.R., *Amalgam*, 1976, p. 333).

îl voi face să-și zdrobească dragostea, să părăsească pe iubita inimii lui și să se ție după Rodovica urîtă, dar cu pămînturi. Mai tîrziu, cînd va fi dobîndit, cu aprige lupte, pămîntul rîvnit, i se va redeștepta în inimă dragostea adevărată, care totuși e mai puternică în sufletul omului decît toate celelalte pasiuni. Între timp însă, iubita lui s-a măritat. Atît mai bine: bărbatul ei îl va surprinde dînd tîrcoale nevestei și-l va ucide. Astfel Ion își va ispăși toate păcatele...

Dar, în vremea aceea, preocuparea de căpetenie a vieții mele era să plec la București, iar plecarea mi-o pregăteam, din punct de vedere spiritual, adîncindu-mă în lecturi exclusiv românești. Era curînd după răscoalele țărănești de la 1907, care zguduiseră grav statul român și răspîndiseră multă îngrijorare și în Ardeal. Mi-au căzut în mînă diferite volume și broșuri, în care se discutau cauzele răscoalelor și soluțiile care le-ar putea evita în viitor. Tot cam în același timp am dat și peste cărțuții despre stările din Basarabia și mai ales despre colonizările pe care le făceau rușii, destul de metodic, în provincia românească, de peste Prut.

Lecturile acestea au deschis pentru romanul meu în embrion orizonturi mai largi. Problema pămîntului mi se arăta mai vastă, mai variată și mai trainică decît o privisem schițînd povestea lui Ion Glanetașu. Problema pămîntului mi-a apărut atunci ca însăși problema vieții românești, a existenței poporului românesc, o problemă menită să fie veșnic de actualitate, indiferent de eventualele soluții ce i s-ar da în anume conjuncturi.

De aici apoi a ieșit un plan de roman cu totul de alte proporții și dimensiuni decît cel schițat în caietul meu. Mă gîndeam acum la un roman care să cuprindă întreaga problemă a pămîntului. Fiindcă problema se înfățișa deosebit în cele trei mari ținuturi românești, pe atunci sub stăpîniri deosebite, întrezăream un roman colosal, în multe volume, cel puțin însă o trilogie de romane. Părîndu-mi-se mai comodă pentru cititor trilogia, am făcut trei schițe, pentru fiecare provincie cîte una, care aveau mai tîrziu să se amplifice și să devie cele trei romane ale vieții românești unice. Toate trei urmau să fie legate între ele prin fire destul de solide, încît să le țină laolaltă, și în același timp destul de elastice, ca fiecare parte să poată exista independent de celelalte. În rezumat, proiectul cuprindea: Pentru Ardeal, povestea lui Ion Glanetașu, firește lărgită pînă să ofere o frescă a vieții românești din provincia aceasta; pentru vechiul regat, pămîntul fiind o problemă socială, deci o luptă între cei puțini, care posedă pămîntul, și cei mulți care-l muncesc, — romanul va fi o răscoală țărănească, evident prezentată așa încît să ofere un tablou cît mai vast al contrastului dintre țară și orașe; pentru Basarabia, deposedarea românilor de pămînt prin colonizarea aici de neamuri străine și mutarea românilor băștinași în alte părți ale marelui imperiu rusc.¹²

¹² Din ultimul roman proiectat, în arhiva scriitorului nu s-a păstrat mai nimic. Un proiect de piesă în trei acte, fără titlu, cu implicații în protogeneza romanului *Răscoala* și cu tangențe la lumea personajelor din *Adam și Eva* (ex. Poplinski), se înrudește tematic cu romanul amintit (vezi la B.A.R., *Arb. L.R.*, I, 1, ms. 8, f. 1—7).

Deocamdată însă nu putea fi vorba decât de elaborarea părții întâi, cea ardeleană, singura unde mă simțeam acasă. Restul rămânea muzica viitorului.

Dar curînd chiar și preocuparea pentru romanul lui Ion Glanetașu mi-a fost interzisă aproape complet, cel puțin un răstimp. A venit adică momentul să-mi pot realiza, visul de-a merge la București.¹³ Aici, nevoile cele mici și multe nu mi-au mai permis să-mi cheltuiesc gândurile cu planuri de construcții vaste, ci m-au silit să mă zbucesc din greu pentru a mă putea menține în vârtejul vieții de toate zilele.¹⁴ Numai rareori îmi reapăreau în suflet personagiile încă nelămurite deplin, pe care le născocisem acasă, într-o atmosferă mai liniștită, cu posibilități de meditații și contemplare. De-abia tîrziu, după ce mi-am găsit de bine, de rău un rost oarecare în lumea nouă în care intrasem, în mijlocul tuturor vicisitudinilor, am reînceput să-mi notez, din cînd în cînd, noi crîmpeie în caietul cu scheletul romanului. În anii aceștia s-a născut și ideea de a completa simpla ceartă între țărani pentru pămînt, care ar fi fost prea monotona, cu o acțiune secundară, cînd paralelă și cînd împletită cu cea principală, o acțiune care să privească pătura intelectuală din Ardeal și, în primul rînd, familia învățătorescă și preotească.

O întîmplare din propria mea familie mi-a oferit îndemnul inițial în privința aceasta. O soră de-a mea¹⁵ fusese pe cale să se mărite cu un tînar preot¹⁶ din împrejurimile Sătmăruului. Preliminariile se petrecuseră încă pe cînd eram și eu pe-acasă. Curînd după plecarea mea la București, s-a făcut și logodna oficială. Știam că soră-mea nu prea iubea pe candidatul ei foarte insistent și-l tolera numai ca să facă plăcere părinților noștri, care ar fi dorit s-o vadă la casa ei cît mai repede, să scape de o mare grijă, mai ales că după ea urma, cu o deosebire numai de cîțiva ani, altă soră, mîine-poi-mîine gata și ea de măritiș. Totuși, la puține săptămîni după știrea logodnei, m-am pomenit cu o scrisoare cu care mama mă vestește, cu amărăciune, că soră-mea a înapoiat băiatului verigheta; într-un postscriptum, soră-mea însăși adăuga scurt: „Mi-a fost peste putință. Prefer să rămîn fată bătrînă decât să-l iau pe el.”¹⁷ Firește, n-a rămas fată bătrînă. Peste doi ani s-a măritat cu un profesor de liceu¹⁸, cu care se înțelegea mai bine.

¹³ Evenimentul se petrece la 15 oct. 1909.

¹⁴ Gazetărie mărunță la *Ordinea* lui Șt. Antim (în *Răscoala* Titu Herdelea va lucra, în împrejurări similare, avînd ca șef pe un Antimiu), secretar de redacție la *Falanga literară și artistică*, la *Convorbiri critice*, reviste conduse de M. Dragomirescu („funcții mai mult onorifice”).

¹⁵ Livia Rebreanu (căsătorită Hulea); în 1912 debutase, la Orăștie, cu versuri în revista *Cosînzeana*. Autoare a vol. *Răvașe în tabără*. Unele din pășaniile ei sînt puse pe seama Atenei, nume înlocuit ulterior cu Laura (cf. L.R., *Opere*, vol. 4, *Note, comentarii, variante*).

¹⁶ George Pteancu (numele este întîlnit și în caietele de creație); în forma definitivă a romanului: Pîntea. Vezi în L.R., *Opere*, vol. 4, p. 647, încrîngăturile genealogice ale familiei cu rude în toate provinciile românești.

¹⁷ La B.A.R. se află numeroase scrisori ale Liviei, la rîndul lor deosebit de importante pentru cunoașterea Rebrenilor; cele mai multe sînt expediate lui L.R., între 1910 și 1944 (*Coresp.*, nr. 143 272—143 317).

¹⁸ Ovidiu Hulea, profesor și poet, multă vreme director al liceului din Aiud; în casa lui și a Liviei a locuit, pînă la moarte, Ludovica Rebreanu, mama scriitorului. (Vezi la

Am făcut această digresiune matrimonială prea intimă, fiindcă ea m-a îndemnat să dau familiei Herdelea în roman înfățișarea pe care o are. În roman însă, am inversat întîmplările: am măritat pe Laura cu tînarul candidat de preot, deși ea nu-l iubea. Căsătoria mi-a fost necesară, pentru că prin ea am putut urzi niște fire, care să-mi servească mai tîrziu, în celelalte două părți ale trilogiei. Pe soțul Laurei l-am făcut odrasla unui preot bătrîn, cu o familie foarte mare, împrăștiată în toate provinciile românești. Bătrînul cuscru al lui Herdelea are un fecior și o fată stabiliți în Vechiul Regat, alt fecior la Cernăuți, altă fată măritată în Basarabia. Astfel, cînd va veni rîndul pentru romanul problemei pămîntului în Vechiul Regat, cititorii vor găsi cîțiva oameni pe care i-au întîlnit în *Ion*; așijderea și pentru romanul care urmează să se desfășoare în Basarabia.

Tot în vederea aceasta a căpătat un rol mai mare în *Ion* fiul învățătorului Herdelea, Titu. L-am făcut poet, ca să poată circula mai ușor în toate trei romanele...¹⁹

Acum mi se părea că, în sfîrșit, posed toate elementele pentru a putea porni la scrisul romanului. În afară de un plan, încă nebulos puțin, aveam un număr mare de personaje, de asemenea cam nebulos, apoi multe note, precum și cîteva caiete cu nume de oameni, de localități, de animale, de rîuri și munți...²⁰

Prin martie 1913, m-am așezat înția oară serios la scris. A mers greu. Am început la întîmplare — după inspirație, mi-am zis eu atunci —, fără a stabili măcar o împărțire pe capitole a acțiunii. În vreo trei luni, am așternut pe hîrtie vreo trei sute de pagini. Romanul se numea *Zestrea*, așa cum îl botezasem din primul moment.²¹

N-am avut curajul să recitesc ce-am scris decât peste mai multe săptămîni. Am fost crunt decepționat. Ieșise ceva cu desăvîrșire neorganic. Doar ici-colo unele momente realizate. Prea multe personaje și episoade, nelegate între ele și cu acțiunile conducătoare, erau un balast supărător și ucigător de viață.

Mi-am zis atunci că materialul încă nu era suficient frămîntat și, în același timp, că un roman nu se poate scrie fără o organizare prealabilă a materialului. Organizarea aceasta nu poate fi lăsată la voia întîmplării, ci trebuie obținută prin muncă sistematică la masa de scris. În cursul elaborării

B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 248—143 271, epistole în stare să nuanțeze natura relațiilor familiale.)

¹⁹ În caietele *Gorilei*, roman care avea să se intercaleze ulterior în cadrul ciclului, legăturile dintre opere se consolidează și mai mult (nepotul moșierului Miron Iuga este gardist; tatăl lui a murit în război etc.: cf. *Arh. L.R.*, I ms. 3 e, f. 118 L.R., *Opere*, vol. 10, p. 451).

²⁰ Pentru cunoașterea procesului de creație, vezi, în afară de listele de personaje alcătuite pentru *Ion* (ms. 2540, L.R., *Opere*, vol. 4, p. 629—650), și documentele din *Arh. L.R.*, II, ms. 1, L.R., *Opere*, vol. 11, p. 981—1001, cu 1053 de nume, din care multe amintesc onomastica diferitelor romane și piese de teatru.

²¹ În arhiva Rebreanu nu se află o asemenea variantă; versiunile manuscrise sînt ulterioare lui 1913 și, se pare, nu au fost precedate de o altă variantă (avem în vedere întregul context biobibliografic).

vor veni amănunte neprevăzute, poate chiar modificări radicale, dar modificări nu se pot face decât pe ceva ce există.

Multe nopți de-a rândul am stat pe urmă chibzuind, fără a prea scrie, asupra distribuției materialului ce-l aveam. Coordonarea acțiunilor trebuia stabilită în toate amănuntele. Îndată ce liniile acestea vor fi trase, voi avea o osatură, pe care se vor așeza și în care se vor încadra, în mod firesc, toate părțile organismului viu și unitar ce trebuie să fie un roman.

Timp de aproape trei ani au trecut, fără să mai fi reluat textul așternut pe hârtie întâia oară. În acest interval s-a limpezit însă în sufletul meu ceea ce fusese cețos. Vedeam acum în fiecare moment mersul romanului. Începuse a mi se sintetiza în minte ca o figură grafică : o tulpină se desparte în două ramuri viguroase, care, la rândul lor, își încolăcesc brațele, din ce în ce mai fine, în toate părțile ; cele două ramuri se împreună apoi iarăși, închegînd aceeași tulpină regenerată cu sevă nouă.

Din punct de vedere constructiv-tehnic am împărțit materialul în capitole. Nici lucrarea aceasta nu e așa de ușoară cum s-ar părea. Am vrut întâi să fac capitole mai multe și mai mici, numerotate pur și simplu. Mi-au ieșit vreo treizeci de astfel de capitole, mai mult sau mai puțin arbitrar. Un capitol însă trebuie să fie o grupare firească, rotundă, cel puțin ca un act la o piesă de teatru. Atunci am încercat un aranjament după trebuințele evoluției acțiunilor și după respirația naturală a întâmplărilor. Materialul s-a grupat aproape de la sine în treisprezece capitole mari... Trebuie să mărturisesc, spre rușinea mea, că sunt foarte superstițios : mi-e frică de ziua de marți, nu încep niciodată nimic sîmbătă, îmi merge rău toată ziua cînd primul om întîlnit e un popă, precum îmi ies toate în plin dacă-mi iese mai întîi în cale un țigan sau un coșar, și alte asemenea lucruri. Numărul 13 însă mi-e aducător de noroc și deci nu m-am speriat că întîiul meu roman avea să apară cu 13 capitole. Pentru a le fixa mai bine, le-am însemnat pe fiecare cu cîte-un cuvînt ce rezuma întrucîtva cuprinsul sau cel puțin indica un moment din capitolul respectiv. Afară de întîiul capitol, care s-a numit inițial *Vesellie*, celelalte au rămas definitiv botezate dinainte de-a fi scris...²²

În sfîrșit, îndată după intrarea României în războiul unirii, în august 1916, cînd în mai fiece noapte bătea într-o dungă clopotul Mitropoliei, vestind aeroplane sau zepeline dușmane, într-o asemenea noapte, am reluat *Zestrea*, s-o scriu din nou... „Am reluat“ e un fel de a vorbi ; de fapt, nici nu m-am mai uitat în prima versiune. Am început să scriu din nou, ca și cînd nici n-ar mai fi existat textul cel dintîi... Primul capitol, după plan, trebuia să cuprindă prezentarea personajilor principale în cadrul unei hore duminicale... Noaptea aceea cu primejdii de alarmă a fost poate cea mai fecundă din viața mea.²³ De la ora nouă seara pînă la șase și ceva dimineața,

²² Planurile însoțesc cele două versiuni manuscrise (*ms.rom. 2539* și *2540*), una aflată la B.A.R., alta în posesia Puiiei Rebreanu. Ele s-au tipărit în L.R., *Opere*, vol. 4, p. 589—643. Structura capitolului a fost reluată în mai multe rînduri de romancier. Referirile sale privesc mai mult ultima versiune.

²³ Duminică 27 aug. 1916. După datările rămase pe *ms. 2540*, în această noapte a scris 42 de file. Consultă mersul scrisului la roman, în L.R., *Opere*, vol. 4, p. 703—706. Prima versiune se încadrează între 27 aug. 1916—14 aug. 1917.

am stat la birou neclintit și am lucrat fără întrerupere. În noaptea aceea am scris întreg capitolul întîi, cel mai lung din roman, și începutul celui de-al doilea.²⁴ Evident, cînd am transcris din nou mai tîrziu romanul, am făcut multe schimbări, dar numai de stilizare și de concentrare.²⁵ Încolo, atmosfera, personajele, amănuntele chiar au rămas. Mai mult : ritmul și tonul întregului roman în noaptea aceea s-au creat.

O explicație a acestei rodnicii excepționale cred că aş putea oferi acum, după consumarea lucrurilor : aproape toată desfășurarea din primul capitol este, de fapt, evocarea primelor amintiri din copilăria mea. Voi adăuga însă imediat că nici prin gînd nu mi-a trecut, cînd am scris capitolul acesta, să-mi scriu amintirile copilăriei ; și cred că nimeni nu ar putea descoperi, în zugrăvirea obiectivă a tuturor celor ce se petrec acolo, note subiective. Și totuși !

Acțiunea se petrece în satul Prislop, de lângă Năsăud ; în roman, Pripas. Pentru a situa locurile, pornesc cu cititorul pe șoseaua națională, mă abat, din sus de Armadia, pe o șosea laterală care trece Someșul ; apoi, prin satul Jidovița, ajungem la Pripas. Armadia e numele găsit orașelului Năsăud, precum și Jidovița indică satul, ce se numea înainte Tradam, dintre Năsăud și Prislop. Comisiunea oficială care, după Unire, a revizuit și verificat numele tuturor localităților din România Mare a adoptat în loc de Tradam numele Jidovița, pe care i l-am dat eu în roman și care exprimă într-un fel și o realitate, Jidovița fiind un sat pur jidovesc în regiunea noastră pur românească, dealtfel unicul sat jidovesc din Ardeal, afară, bineînțele, de Maramureș.

Descrierea drumului pînă la Pripas și chiar a satului și a împrejurimilor corespunde în mare parte realității. De cînd romanul *Ion* a devenit prea cunoscut, și satul Prislop a dobîndit o faimă, pe care n-a nădăjduit-o niciodată, călătorilor de marcă li se arată de șefii autorităților din Bistrița sau din Năsăud casa în care ar fi stat învățătorul Herdelea, crucea de la intrarea în sat, casa lui Ion Glanetașu, cîrciuma lui Avrum, pe care azi o ține un nepot de-al lui, și diverse alte lucruri din roman. Inutil să spun că elevii liceului din Năsăud se plimbă deseori pînă la Pripas, urmînd pașii lui Titu Herdelea și ai surorilor lui, căutînd să fixeze cu precizie locul unde s-a întîlnit Titu cu d-na Roza Lang și altele...

Și totuși petrecerea de la horă, scandalul, cheful de la cîrciumă, bătaia dintre flăcăi și toate amănuntele celelalte, deși plasate în Pripas, în sufletul meu trăiau ca întîmplare în alt sat, în satul primei mele copilării.

Tatăl meu, fiind, cum spuneam, învățător, a trebuit să cutreiere multe sate, pînă să se fixeze undeva.²⁶ Așa era obiceiul. Cînd nu-l muta din oficiu

²⁴ Datări aproximative. După documente autografe, capitolul 1 va fi încheiat la 4 sept. (după o pauză de cîteva zile), cînd L.R. îi va mai adăuga aproximativ două file. Abia a doua zi, 5 sept. 1916, va începe capitolul 2 (*Zvircolirea*), scriînd încă 11 file.

²⁵ Transcrierea (mai corect *rescrierea*) romanului se petrece mult mai tîrziu, între ? nov. 1919 și duminică 3 oct. 1920 (cf. *ms. rom. 2539* ; L.R., *Opere*, vol. 4, p. 712).

²⁶ Vasile Rebreanu urmase „preparandia“ din Gherla, pe care o absolvă, la 20 de ani, în 1882. După frecventarea unui curs de notari la Gherla, intră funcționar la poșta din Chiuza (1883—1884) ; în 1885 îl aflăm subnotar în aceeași comună, iar apoi în Tîrlișua ; abia în primăvara lui 1886 va fi numit învățător la Lăpușul Unguresc ; în 1889 se va

autoritatea, cerea el să fie mutat într-alt loc, sperînd să găsească aiurea condiții de viață mai bune. Astfel se face că eu m-am născut într-un sat, anume Tîrlișiu, pe care nici pe hartă nu l-am descoperit niciodată și care totuși există, de vreme ce tatăl meu a dăscălit acolo un an de zile, iar eu însumi tot acolo mi-am petrecut primele luni de viață.

Prin care alte sate au mai vagabondat părinții mei n-aș putea spune, pînă ce au ajuns în comuna Maieru, pe valea Someșului, lângă Rodna-Veche, unde s-au stabilit pentru mulți ani. De Maieru deci se leagă toată copilăria mea și toate amintirile asupra primului contact cu lumea exterioară. Eram de vreo doi ani și jumătate cînd ne-am mutat în Maieru. Cea dintîi amintire a existenței mele e chiar de la sosirea noastră aici. Amintirea nu e precis conturată și e de ordin auditiv. Cred că am ajuns noaptea tîrziu în sat, cu o căruță pe care erau încărcate diferite mobile și bagaje și în care, undeva, mă găseam și eu. Nu în brațele mamei, căci mama trebuie să fi ținut, cu destulă greutate, pe fratele meu al doilea²⁷, care sosise pe lume la un an după mine și pe urmele căruia, chiar atunci, era pe drum al treilea²⁸. Amintirea aceasta dintîi e ca o deșteptare din somn prin întunec, cînd urechea înlocuiește toate celelalte simțuri.

Părea că se oprișe căruța; încetase zgomotul roților, un zgomot în care intra scîrțitul ușor al osiilor și hîrîitul monoton al obezilor brăzdînd adînc trupul pietros al șoselei. Poate că tocmai încetarea bruscă a acestui zgomot adormitor prin insistența lui mi-a deșteptat și mi-a deschis conștiința. După o tăcere de cîteva clipe, am auzit deodată un zgomot nou, ciudat, zgomotul pe care-l face, cînd se sparge, o tablă de sticlă acoperită cu ștofă. Imediat apoi glasul tatii, cunoscut: „Na, că s-a spart ceva!“ Și după el glasul mamei, mai liniștitor pentru mine, deși atunci glasul părea speriat: „Vai de mine, numai să nu se fi prăpădit oglinda cea mare!“ Amîndurora le-a răspuns nepăsător, mormăind somnoros, un glas necunoscut: „Apoi că prea multe catrafuse...“ Glasul acesta străin a fost întrerupt și acoperit de un sunet metalic, dar și dulce, de clopoțel, scuturat nervos; calul, extenuat, încerca desigur să-și scuture osteneala din oase.

Cîteva clipe fu iarăși tăcere. Doar cineva umbla pe lângă căruță cu pași moi, care parcă se topeau în beznă. Pe urmă, brusc, alt zgomot straniu, niște aripi, care se zvîrcoleau undeva chiar lângă mine, urmate de un „cucurigu“ prelung și foarte pătrunzător.

— Tii, trăsni-te-ar, că m-ai și speriat, cocoș nebun ce ești! făcu glasul mamei, căutînd să-și ascundă spaima sub o închipuire de glumă.

muta la Maieru, după care, la sfîrșitul anului 1897, va fi numit învățător în Prislop. (Amănunte despre familia Rebrenilor, în cronologia publicată de N. Gheran în vol. *Caiete*, 1974, în articolul lui Petru Oalde, *Implicații la biografia lui Liviu Rebreanu*, în *Semenicul*, Reșița, oct. 1975, precum și în paginile lui Mircea Popa, *Date noi despre familia lui Liviu Rebreanu*, în *Limba și literatură*, 1979.)

²⁷ Iuliu Rebreanu, născut în 1886, mai tîrziu angajat al gîrzii financiare și al poliției budapestane.

²⁸ Al treilea copil fusese Petru, mort în 1889; L.R. se referă la sora Livia, care, într-adevăr, se va naște la 12 oct. 1889.

— Apoi el își face datoria cum i-a poruncit Dumnezeu — murmură glasul necunoscut, cu pauze icnitoare, ca și cînd ar fi dezlegat cu greutate ceva în vreme ce vorbea.

Atîta e amintirea. Într-un continuu de întunec, glasuri distincte, cuvînte rămase în ureche (cînd aud și azi mai ales cuvîntul „catrafuse“, îmi răsună în suflet culoarea și tonalitatea glasului de atunci), sunetul de clopoțel și cîntecul cocoșului.

De cîte ori călătoresc noaptea cu trăsura și opresc undeva pe șosea, prima clipă de liniște deplină face să mi se trezească îndată în toată ființa mea simțămîntele acelui întîi moment de viață conștientă. De cîte ori aud noaptea o căruță trecînd pe șosea și sunetul clopoțelilor, inima mea vibrează întocmai ca în cea dintîi deșteptare a conștiinței, vibrează fără voia mea, ca și cînd s-ar fi atins coarda cea mai trainică a existenței mele sau poate însași axa imaterială, enigmatică a sufletului. Cîntecul cocoșului îmi inspiră și azi totdeauna spaimă amestecată cu plăcere...

De satul Maieru se leagă pe urmă primele impresii care au lăsat urme ce nu se pot șterge în toate domeniile percepției și ale conștiinței. De acolo mi-a rămas imaginea jocului românesc, așa cum l-am scris în capitolul întîi din *Ion*, cu învîrțita, cu fetele care așteaptă să fie pofțite, cu nevestele și bătrînele în grup separat de privitoare, cu bărbaii care palavragesc cu gravitate. Acolo au trăit aievea lăutarii din *Ion*, și Briciag, și Holbea, și Găvan. De-acolo am luat dracii de copii care fac fel de fel de nebunii, fură buchețele de flori din mîinile fetelor emoționate, se adună lângă cei ce joacă, se pleacă pe vine și privesc cu înfrigurare la picioarele fetelor, așteptînd ca, în toiul învîrțitei, să se ridice mai sus poalele și să zărească poate ceva. Am fost și eu negreșit printre dracii aceia plini de curiozități, în care se manifestă, fără seama lor, instincte și dorinți încă embrionare.

În Maieru mi s-a deșteptat în inimă întîia oară chiar sentimentul iubirii. Era o fată de vreo douăzeci de ani, fată de măritat. Nu știu cum o chema. În casa noastră, cînd o pomenea cineva, îi zicea fata pădurarului. Eu aveam cinci ani și iubeam pe fata pădurarului. Iubirea era o dorință dureroasă de-a o vedea și de-a mă apropia de ea. Firește, nu aș fi mărturisit cuiva pasiunea aceasta pentru nimic în lume. O socoteam o mare rușine, mai ales că toți băieții de vîrsta mea aveau un dispreț suveran pentru tot ce era feminin. Cu atît mai puțin aș fi îndrăznit să-i spun ceva ei, iubitei mele. Totuși fata, deși numai fata pădurarului, avea aceleași priviri scrutătoare și înțelegătoare pe care le au în genere fetele și femeile cînd e vorba să descopere pe cineva care le iubește și nu îndrăznește. Și deci fata pădurarului, cum-necum, a băgat de seamă că mi-e dragă, îmi rîdea și ea cu drag cînd mă vedea, iar odată, întorcîndu-se de la horă și dînd peste mine pe uliță, m-a luat în brațe și m-a înăbușit în sărutări. În brațele iubitei mele însă numai plăcere n-am simțit. Eram profund ofensat că m-a ridicat în brațe ca pe un copil și mai ales îmi era rușine de moarte că și alți copii au văzut cum m-a sărutat fata pădurarului, adică o ființă feminină vrednică numai de dispreț... Cu sărutările acestea s-a isprăvit dealtfel prima idilă a mea amoroasă. Din sufletul meu a dispărut încetul cu încetul pînă și imaginea trupeză a iubitei, încît nu mi-aș mai putea reconstitui nici ochii ei, nici părul, necum figura ei. Și cu toate acestea, evocarea fetei pădurarului îmi

face totdeauna inima să fie alintată parcă de o mîngîiere eterică, deși toate eforturile amintirii nu pot redeștepta și filtra azi din subconștientul în care se înecă încetîșor tot trecutul omului, decît un foarte vag surîs cald de fecioară și două șiraguri de dinți foarte albi... Fata pădurarului mi-a rămas o imagine atît de scumpă, că în a doua povestire pe care am publicat-o la începutul carierei mele de scriitor, pe ea am făcut-o eroină. Din nenorocire povestirea a ieșit mediocră și a rămas înmormîntată în revista de pe vremuri.²⁹

Cele dintii plăceri ale slovei tipărite și ale științei de carte tot în Maieru le-am avut, în forma primelor lecturi care m-au pasionat, *Poveștile ardelenesti* ale lui Ion Pop Reteganul, vreo cinci volume, pe care le-am recitat cu dragoste înfiorată de vechi amintiri chiar și acum cîțiva ani. Zmeii, și zînele, și balaurii, și cîinii năzdrăvani, și toate minunile cuprinse în basmele pe care le citeam căutam să le găsec, în zilele următoare, însoțit de numeroși tovarăși voinicoși ca și mine, pe dealurile și rîpele de pe malurile Someșului, pe măgurile înalte, pe tot cuprinsul hotarului comunal.

În Maieru am văzut întîia oară, la crîșmarul Tupcil, o petrecere țărănească cu lăutari, sfîrșindu-se cu o păruială generală pe urma căreia cîrciur-marul ovrei a plătit toate oalele sparte...

În Maieru am trăit cele mai frumoase și mai fericite zile ale vieții mele. Pînă ce, cînd să împlinesc zece ani, a trebuit să merg la Năsăud, la liceu. De la Maieru pînă la Năsăud, cale de cinci ore cu trăsura, am plîns amar, parcă instinctul mi-ar fi spus că nu voi mai avea niciodată bucuria de viață ce am simțit-o în comuna mare, bogată, de la poalele Ineului, cel cu zăpada eternă...³⁰

Fecunditatea primei nopți de scris n-a mai revenit. Am căutat, în schimb, cît îmi permiteau grijile vieții, să lucrez în fiecare zi cîte ceva, cît de puțin ar fi, pentru a mă putea menține în ritmul și atmosfera lumii ce o zugrăveam. Au fost totuși săptămîni întregi cînd n-am avut răgazul să mă apropiu deloc de manuscris. Cu toate acestea, în doi ani, am izbutit să isprăvesc această a doua versiune, care în realitate era prima realizare serioasă a romanului de atîta timp frămîntat. În cursul acestei adevărate elaborări, am dat la o parte și titlul inițial, *Zestrea*, înscris pe caietul cel dintîi; găsiseam un titlu nou, care, deși anodin, mi s-a părut expresiv: *Ion*.³¹

După o pauză numai de cîteva luni, m-am hotărît să mai transcriu o dată textul, pentru tipar. O transcriere va fi binevenită, căci va frămînta

²⁹ Informație confuză. *Ofilire*, a doua povestire publicată de L.R. în presa românească (1908), a fost inclusă în volumul de debut (1912), fiind apoi reeditată într-o culegere de nuvele (1919). Poate că L.R. se referă la tipărișurile de limbă maghiară, nedescoperite încă!

³⁰ Credincios acestor amintiri, scriitorul le-a immortalizat în povestirea *Cuibul visurilor*, apărută în *Luceafărul*, XIV, nr. 23-24, 1919. Lumea acelorasi personaje se regăsește în *Vrăjmășii* (1912), *Idilă de la țară* (1913) ș.a. (carte, ca și prima povestire, pot fi consultate în L.R., *Opere*, vol. 2). Vezi o nouă *Idilă de la țară* (1912) în *Opere*, vol. 3. Toate acestea sînt precedate de amintirile din Maieru, scrise la început în maghiară (*Arb. L.R.*, II, ms. 8) și reluate în limba română (*ibid.*, II ms. 5), toate publicate de noi în L.R., *Caiete*, 1974.

³¹ Titlul fusese găsit cu mult înainte. Pe verso-ul filei 12 din *Arb. L.R.*, II ms. 1, aflăm notația autografă a scriitorului: „ION, roman, L. Rebreanu, 29.VI.1914”.

din nou textul întreg, va fixa definitiv toate detaliile și mai ales numele personajilor.

Chestia numelor pare multora fără importanță pentru opera de artă. Eu însă cred că, și în viața reală, numele are o însemnătate deseori hotărîtoare asupra soartei celui ce îl poartă. În roman, numele oamenilor le definește dintru început fizionomia morală. În *Ion* am lucrat, într-un fel și pînă la un punct, după modele vii. În orice caz, fiecare persoană din roman pornea cel puțin de la o însușire a unui om real, luîndu-i, pentru orice siguranță, și numele adevărat.

Astfel Ion Pop al Glanetașului, eroul însuși, a existat aievea și se numea aproape așa; mai mult, el trăiește și azi, necăjit și amar, copleșit de copii, vreo șapte... Cel ce poartă numele eroului meu a rămas un biet țaran ca vai de capul lui, pe cînd cel din roman se știe cîte pozne și totuși ce carieră face înainte de-a muri asasinat.³²

Am mai păstrat numele cîtorva persoane care mi s-au părut potrivite și care în roman nu par întru nimic micșorate sau coborîte. Așa preotul Ion Belciug a fost într-adevăr preot în Prislop pînă cînd am trecut eu în România. Cel din roman însă mi se pare că merită mai mult numele, fiind mai dintr-o bucată și putînd servi ca model oricărui preot în multe privințe. Nu știu dacă mai trăiește cellalt; în Prislop însă nu mai e... De asemenea am păstrat numele notarului Stoessel³³. Omul mi-a făcut mai tîrziu la București o vizită și mi-a mulțumit pentru felul cum l-am „feștit”, adică cum l-am zugrăvit în roman. Fiindcă îi convenea, se recunoaște pe sine în cel din carte, deși nu e nici o asemănare între ei afară de nume.

Aproape toate celelalte personaje au numele cu care le-am botezat eu.³⁴ Unii cititori din părțile Năsăudului au încercat totuși să identifice pe oamenii din roman. E de prisos să arăt ce greșală ar face cine ar crede că niște creații artistice sunt identice cu fapuri din viața de toate zilele. Artistul nu copiază realitatea niciodată. Realitatea pentru mine a fost numai un pretext pentru a-mi putea crea o altă lume, nouă, cu legile ei, cu întîmplările ei... Un personaj al meu, chiar cel mai neînsemnat, are trăsături din cine știe cîte persoane văzute sau observate de mine, plus altele pe care a trebuit să i le adaog pentru a motiva anume gesturi sau fapte ale sale.

Ar trebui să plictisesc prea mult pe cititori dacă aș încerca să lămuresc, chiar numai un subcapitol în toate amănuntele, spre a demonstra trăsăturile luate de mine direct din viață și pe cele adaogate pentru trebuința momen-

³² Pe adevăratul său nume *Ioan Boldișeri*, el va trimite lui L.R. o scrisoare din Prislop, la 23 oct. 1930 (semnată și de „soția Rodovica”), epistolă ce dă posibilitatea cititorului să constate singur (dacă mai era nevoie) cît de mare este prăpastia dintre mediocritatea prototipului și strălucirea eroului din paginile romanului (cf. B.A.R., *Coresp.*, nr. 142-274). Vezi articolul lui N. Gheran, *Domnișorul Liviu și Ion al Glanetașului (amăgire și luciditate)*, în *Manuscriptum*, IV, nr. 4(13) [oct.-dec.], 1973.

³³ Leopold Stoessel. La B.A.R. se află o scrisoare a sa, trimisă lui L.R. la 10 dec. 1935 din Beclean (*Coresp.*, nr. 145-263).

³⁴ Numeroasele investigații efectuate în jurul raportului realitate-ficțiune au evidențiat mai multe corespondențe onomastice. (Între altele, s-a păstrat și numele Rozei Lang, la data apariției romanului soției și mamă!) Vezi Tiberiu Rebreanu, *Prototipuri de personaje din romanul „Ion”*, în *Steaua*, XI, nr. 12, dec. 1960, și Ștefan Bănuțescu, *Romanul „Ion”, concurînd starea civilă*, în *Luceafărul*, VI, nr. 13, 22 iun. 1963 etc.

tului. Desigur că sunt destule lucruri din propria mea viață și a familiei mele, precum sunt din ale atîtor nenumărați cunoscuți sau străini, observați de aproape sau zăriți întîmplător, poate din fereastra unui tren în mers. Poate că azi nici eu însumi n-aș mai fi în stare să explic atîtea scene cum s-au înălțuit, de unde au apărut. Creația artistică e un proces sufletesc de esență divină. Ea nu se poate experimenta, nici reconstitui ca un proces fizic oarecare. Opera de artă nu e niciodată emanația directă a unor experiențe anume făcute. Emoția nu intră în artă în stare brută, luată gata din natură, ci totdeauna transformată complet prin misterioase și insesizabile metamorfoze, care constituie însăși taina creației artistice. Creatorul poate explica însă numai ceea ce face conștient; partea cea mai importantă a creației însă se petrece în subconștientul lui și deci îi rămîne și lui însuși inexplicabilă.

G. Bogdan-Duică, regretatul profesor de literatură de la Universitatea clujeană, a invitat odinioară, după cum am aflat, pe studenții săi de pe Valea Someșului să încerce a reconstitui geneza tuturor personajilor și localităților romanului *Ion*. Cîteva sute de studenți harnici au cercetat toate satele și poate pe toți locuitorii. Rezultatul n-a putut fi decît cel firesc: pentru fiecare personaj din roman s-au descoperit o sumedenie de părinți prea puțin asemănători între ei.

Ion a apărut în două volume din necesități editoriale. Am dat fiecărui volum cîte un subtitlu — „Glasul pămîntului“, „Glasul iubirii“ — din aceleași motive. Totuși au fost critici care au găsit cu cale să comenteze savant fiecare volum în parte, să găsească superior pe unul celuilalt sau să explice prin subtitlurile volumelor anume lucruri din roman.

Puterea creatoare este totdeauna un dar special, un dar divin. Manifestarea acestui dar însă reclamă și voința mare a celui înzestrat. Cînd în sufletul tău s-a dospit suficient aluatul viitoarei opere de artă, luni sau ani de zile, parte conștient, mare parte cu totul inconștient și în afară de puterea voinței tale, cînd fermentația aceasta tainică s-a terminat, atunci trebuie să intervii voința ta hotărîită, stăruitoare, încăpățînată, adică munca creației, cu bucuriile și ostenele ei, programatică, asiduă. Fără de muncă, opera ar rămîne în stare embrionară în sufletul creatorului.

Firește, vorbesc mereu *pro domo*. Nu mi-aș permite să generalizez, deși sunt convins că o operă de artă de dimensiunile unui roman nu se poate realiza fără muncă încordată, fără nenumărate ceasuri la masa de scris, cu hîrtia albă dinainte.

Greutatea cea mai mare pentru scriitor este stabilirea și executarea unui plan de lucru bine precizat. Trebuie să-ți faci singur o educație anume a voinței, să te silești a-ți executa propriile-ți proiecte de muncă. Cînd e vorba de muncă pentru sufletul tău, ești veșnic ispitit să o amîni pentru a doua zi. Ți se pare normal să te duci la o slujbă străină la oră fixă, să te așezi la birou și să muncești, dar nu te poți lesne obișnui să te așezi la masa ta de scris, acasă, la anume oră și să lucrezi atîtea ceasuri.

Pentru mine, în cariera mea de scriitor, lupta cea mai dîrză a fost, multă vreme, neputința de-a mă conforma unei munci sistematice. Mă înșelam pe mine însumi, codindu-mă a mă așeza la birou. Îmi propuneam că din ziua cutare să lucrez negreșit cel puțin atîtea ceasuri. Și-mi călcam

legămîntul față de mine însumi. Ani de zile am căutat să mă îndemn singur cu ecritouri, făcute tot de mine, puse pe masa de scris, ostentativ: „Scrie la roman!“

Numai cu multă stăruință am ajuns să-mi devie biroul meu, cu hîrtia albă, o necesitate de viață. Obiceiul mi l-am făcut tocmai lucrînd la *Ion*. Obiceiul a devenit pe urmă o pasiune. O zi în care n-aș sta la masa de scris cîteva ore mi s-ar părea acuma o zi pierdută.

Firește, a sta la birou nu înseamnă negreșit a scrie. Scrisul cere o concentrare, o încordare a atenției, pe care n-o poți obține totdeauna. Inspirația însă nu vine decît chemată. Inspirația e în bună parte concentrarea atenției asupra unui anume lucru. De obicei, sînd la birou, dacă ai destulă liniște sufletească, izbutești să-ți aduni gîndurile în jurul unui anume moment, să te transpui în atmosfera dorită. Pe urmă, scrisul vine aproape de la sine. Din străfundul sufletului se ridică în conștiința ta imagini, gesturi, locuri, cuvinte neașteptate. Atunci scrisul e o plăcere.

Spuneam cum am ajuns, frămîntînd planul romanului, să-l sintetizez într-o imagine grafică. În cursul elaborării, am căutat să realizez concret imaginea aceasta. De-acî a rezultat împărțirea fiecărui capitol în mici diviziuni care cuprind cîte o scenă, cîte un moment, în sfîrșit, un fir liber din țesătura generală. Toate acestea apoi au trebuit înnodate în anume fel, ca să poată întoarce în cuprinsul acțiunilor principale, care și ele, la sfîrșit, trebuiau să se unească, să se rotunjească, să ofere unei lumi unde începutul se confundă cu sfîrșitul. De aceea romanul, un corp sferoid, se termină precum a început. Cititorul care s-a dus în satul Pripas pe șoseaua laterală, trecînd peste Someș și prin Jidovița, se întoarce la sfîrșit pe același drum înapoi, pînă ce iese din lumea ficțiunii și reîntră în lumea lui reală. Lumea romanului rămîne astfel în sufletul cititorului ca o amintire vie, care apoi se amestecă cu propriile-i amintiri din viața-i proprie...

Pădurea Spînzuraților s-a născut dintr-o fotografie pe care mi-a arătat-o un prieten, la sfîrșitul anului 1918. Fotografia reprezenta o pădure plină de cehi spînzurați în dosul frontului austriac dinspre Italia. Prietenul pleca la conferința păcii, unde fotografia avea să demonstreze cum au fost tratați cehii de către conducătorii monarhiei austriece.

Fotografia m-a impresionat puternic și m-a urmărit multă vreme. Auzisem că execuții similare ar fi suferit și mulți români. Mi se povestise că chiar la Bistrița, deci în țara mea, au fost spînzurați mai mulți preoți și țărani bucovineni.

Aveam o nuvelă proaspătă, *Catastrofa*, al cărui erou, român și ofițer în armata austriacă, e adus de împrejurări să lupte contra armatelor românești.³⁵ Sub impresia fotografiei cu cehii spînzurați, m-am hotărît să reiau pe eroul meu din *Catastrofa* pentru un roman, care să se cheme *Pădurea Spînzuraților*.³⁶ Anecdota romanului s-a încheiat singură și repede: Voi

³⁵ La B.A.R. (ms. rom. 4055, f. 112—150) se păstrează o versiune autografă a nuvelei, terminată la 5 nov. 1916, în Bucureștiul ocupat de trupele germane. S-a tipărit, în tîia oară în *Lectura pentru toți*, nr. 5, apr. 1919.

³⁶ În prealabil, titlul a figurat în sumarul unui volum de nuvele proiectat la Iași, în 1918 —, anticipînd problematica romanului de mai tîrziu, *Arb. L.R., I ms. 2 b. f. 51 v.*

face o asemenea pădure cu spinzurați în Bucovina, unde oamenii executați vor fi toți români. Eroul meu, văzînd atîția români uciși de către înșiși conducătorii patriei pentru care el luptă și-și primejduiește viața, se revoltă și sfîrșește în ștreang, în aceeași pădure, după ce zadarnic a încercat să treacă dincolo la români.³⁷

În vremea aceea transcriam pentru tipar pe *Ion*.³⁸ Planul noului roman mă preocupa însă mereu, deși mai mult anecdotic. Era un subiect cerebral, în care toată desfășurarea se înfiripa de asemenea pe date cerebrale...

Cîteva luni mai tîrziu, am aflat că un frate al meu, despre care familia mea credea că ar fi prizonier undeva prin Rusia, că acel frate al meu, student devenit ofițer artilerist în armata austriacă, adus să lupte pe frontul românesc împotriva românilor, a încercat să treacă la români; a fost însă prins, condamnat și executat prin ștreang, încă din mai 1917. Nu se știa nici localitatea unde a fost executat, necum împrejurările sau oarecari amănunte. În epoca aceea turbure, cînd ostilitățile la noi, încă nu încetaseră de tot, n-aveai nici de unde să iei informații.

A trebuit să mai treacă cîteva luni pînă ce am putut descoperi aproximativ regiunea unde s-a întîmplat tragedia aceasta a unui tînar de 22 de ani³⁹. Între timp, isprăvisem transcrierea lui *Ion* și acum în toate nopțile, în fața biroului, mă zbuciumam cu *Pădurea Spinzuraților*. Am început romanul de vreo patru ori, cîte treizeci pînă la cincizeci de pagini. Simțeam însă că n-am găsit nici ritmul, nici atmosfera. Mă înverșunam în fiecare noapte și lucrul era în zadar. În schimb, în vreme ce scriam, în liniștea apăsată, am început să percep niște bătăi ușoare în fereastra mea, delicate ca ale unor degete imateriale. Deschideam, cercetam întunerecul. Nu era nimeni și nimic... Cînd însă bătăile acestea misterioase s-au repetat nopți de-a rîndul, insistenț — fiindcă sînt, repet, credincios și superstițios — mi-am zis că nu poate fi decît sufletul fratelui meu, care cere îngrijirea creștinească ce nu i-a fost desigur acordată.

Și atunci am pornit să caut și să găsesc negreșit, orice ar fi, mormîntul fratelui spinzurat.⁴⁰ Și, după multe cercetări și destule peripeții, l-am desco-

Vezi și însemnările de creație, publicate de noi cu titlurile *Din refugiu* și *Răzlete*, din L.R., *Caiete*, p. 316—334, 362—368.

³⁷ Un proiect (*Moartea sau Pasiunea morții*), schițat înainte ca L.R. să fi aflat de spinzurarea fratelui său, este foarte apropiat de tematica știută: „Ofițerul în armata austriacă; român. Patru ani se bate. Nu mai poate. Trebuie să plece la cei din față, unde-i dreptatea lui. În rețelele de sîrmă e prins. Condamnat la moarte, nu scoate nici o vorbă. Cînd să tragă, deschide gura. Nimic. Vrea moartea”. (*Caiete*, p. 328.)

³⁸ „Vremea” amintită privește, de fapt, începutul lui 1919 (vezi L.R., *Opere*, vol. 5, p. 689, 752—753). La acea dată, prima versiune manuscrisă din *Ion* era, într-adevăr, demult terminată (14 aug. 1917, st.v.), dar transcrierea operei nu începuse. Între dec. 1918 și mart. 1919, prozatorul scrisese *Calvarul*, reflectare a propriilor amărăciuni din anii primului război mondial, eroul, Remus Lunceanu, fiind, la rîndul său, frate bun cu Apostol Bologa.

³⁹ Cu cinci luni înaintea morții, Emil Rebreanu (1891—1917) împlinise 25 de ani. Înainte de a fi fost judecat și executat pentru „crimă de dezertare și spionaj”, părăsise infirmeria brigăzii (unde i se fixase domiciliul obligatoriu, nu se știe încă de ce), cu intenția să treacă linia frontului.

⁴⁰ Aceasta s-a petrecut în vara anului 1920; mai precis: după 14 mai 1920 (vezi vol. L.R., *La lumina lămpii*, p. 44—45, în care se reproduc scrisorile trimise Puiei din

perit în sfîrșit la Ghimeș, într-o livadă, la marginea fostei frontiere. Locul nu era nici măcar însemnat. De-abia cu ajutorul groparului din sat am putut stabili unde a fost executat și îngropat. Am fost în casa primarului de pe vremuri, unde a fost judecat și osîndit. Am fost în odăița în care și-a petrecut ultimele ceasuri și de unde a plecat la supliciul suprem. Am trecut în satul vecin, în Făget, unde a avut ultima reședință. Am cunoscut pe preotul român care-i fusese prieten, dar care n-a fost admis să-l însoțească la moarte. Am vorbit cu o fată de țaran, sprintenă, frumușică, la care am găsit cîteva răvășele de-ale lui. Primarul mi-a dăruit șapca lui fără cozoroc pe care a trebuit s-o schimbe cu o pălărie civilă cînd a pornit pe ultimul drum pămîntesc... L-am dezgropat apoi și osemintele le-am mutat dincoace de pîrîrul care fusese granița, pe pămîntul vechi românesc, așa cum ceruse el în ultimele momente și cum nu i se admisesese.

Și de-atunci am putut scrie liniștit la *Pădurea Spinzuraților*.⁴¹ Au încetat bătăile misterioase în geam, am găsit un început care m-a mulțumit și o semnificație pentru eroul romanului...

Apostol Bologa însă n-are mai nimic din fratele meu. Cel mult cîteva trăsături exterioare și poate unele momente de exaltare. Tragedia lui mi-a prilejuit doar cadrul în care se petrece romanul și puține personaje locale: preotul, groparul, Ilona etc. Pentru zugrăvirea militarilor, am utilizat cunoștințele și prietenii mele cu ofițerii noștri. Klapka, de pildă, are multe asemănări cu un ofițer român, azi colonel.

În Apostol, am vrut să sintetizez prototipul propriei mele generații. Șovăirile lui Apostol Bologa sînt șovăirile noastre, ale tuturor, ca și zbuciumările lui... Numai un astfel de om putea să fie personajul central al unui roman în care lupta dintre datorie și sentiment amenința mereu să degenezeze în frazeologie goală, patriotardă.

Subiectul *Pădurii Spinzuraților*, o construcție cerebrală la început, s-a umanizat numai cînd a intervenit contactul cu viața reală și cu pămîntul. Fără de tragedia fratelui meu, *Pădurea Spinzuraților* sau n-ar fi ieșit deloc, sau ar fi avut o înfățișare anemică, livrescă, precum au toate cărțile ticluite din cap, la birou, lipsite de seva vie și înviorătoare pe care numai experiența vieții o zămislește în sufletul creatorului...

tîmpul călătoriei la Ghimeș, localitatea „de acuma dragă și îngrozitoare”). Prozatorul „fixează” plecarea la Ghimeș după „transcrierea lui *Ion*”. În realitate, plecînd în Ardeal, L.R. lăsa pe masa de lucru noua versiune a romanului *Ion*, întreruptă la cap. VI (*Nunta*), capitol transcris între 28 apr. — 7 iun. 1920. (În legătură cu documentarea făcută la Ghimeș, se mai confundă călătoria din 1920 cu deplasarea făcută, de scriitor, tot în Transilvania, cu un an în urmă.)

⁴¹ Variantele anterioare ca și cele ulterioare acestei date fac obiectul unui capitol special în aparatul critic al ediției L.R., *Opere*, vol. 5, p. 757—807. Ele se cer întregite și cu variantele genetice, datînd de la începutul anului 1919, reproduse în același volum. Tot acolo sînt comentate ambele versiuni ale romanului *Pădurea Spinzuraților* (*ms. rom.* 2541 și *ms. rom.* 2452). Compară cu Puia-Florica Rebreanu, *Sensuri și etape în laboratorul romanului „Pădurea Spinzuraților”*, în *Steaua*, XI, nr. 11, 1970.

Pretextul romanului *Adam și Eva* e o scenă trăită prin septembrie 1918 la Iași.⁴² Pe strada Lăpușneanu, pe o răpăială de ploaie, am întâlnit o femeie cu umbrelă. Din depărtare m-au uimit ochii ei verzi, mari, parcă speriați, care mă priveau cu o mirare ce simțeam că trebuie să fie și în ochii mei. Femeia mi se părea cunoscută, deși îmi dădeam perfect seama că n-am văzut-o niciodată. Din toată înfățișarea ei înțelegeam că și ea avea aceeași impresie. Am trecut privindu-ne cu bucurie și curiozitate, ca și când ne-am fi revăzut după o vreme îndelungată. Nu ne-am oprit însă, deși am fi dorit amândoi. Umbrela îi alunecase într-o parte. Din figura ei totuși n-am reținut decât ochii și mai mult privirea. După ce am trecut câțiva pași, mi-a părut rău că nu m-am oprit și am întors capul. Făcuse și ea aceeași mișcare, îndemnată desigur de același imbold. Pe urmă, a dispărut pentru totdeauna...

Asta este scena. Era primul caz pentru mine din acel „*déjà vu*” despre care vorbesc teosofii și toți adepții mistici ai reîncarnării. Mă simțeam fericit și mișcat. Până ce am ajuns acasă, în str. Păcurari, am și botezat-o pe necunoscuta mea cu un nume romantic, iar din întâlnirea cu ea am turnat repede o nuvelă cu o reîncarnare cam ciudată, fiindcă întrebuițam o viziune avută cu mulți ani înainte, tocmai prin clasa a cincea de liceu, adică vârsta critică a primelor efuziuni erotice.

...Implinisem 14 ani și inima mea era plină de toate dorurile. În iarna aceea sosise la Bistrița, unde frecventam liceul german, o trupă ambulată ungurească, să facă o stagiune de teatru. N-aveam parale, dar am reușit să mă strecur în sală fără bilet și să asist la o reprezentanție.

Se juca un oarecare vodevil cu cîntece. Mi s-a părut extraordinar, mai ales că într-un rol de căpetenie apărea o fetiță fermecătoare, ingenua trupei, de care m-am amoretat nebunește. După spectacol, am așteptat la ieșirea artiștilor pînă ce am văzut-o plecînd; era parcă mai frumoasă și mai drăgălașă. Am visat-o în noaptea aceea și în vis mă simțeam fericit, fiindcă eram iubit. A doua zi, în loc să merg la școală, m-am dus la teatru, s-o văd cum vine la repetiții și apoi cum pleacă. Speram că va interveni o minune care să mi-o arunce în brațe. Iubirea mea creștea vertiginos. Numai elevii de liceu știu să iubească cu pasiunea desperării. Și eu eram desperat; ființa adorată nu mă învrednicise nici măcar cu o privire, după o săptămîna întreagă de tîrcoale ce le dădusem teatrului. Atunci, nemaiputîndu-mi stăpîni ardoarea, la sfîrșitul unei repetiții m-am luat după ea, hotărît să năvălesc în locuința ei și să-i fac o declarație patetică de amor. Am urmărit-o pînă acasă, am așteptat pînă ce a intrat, apoi încă vreo cinci minute și, în sfîrșit, am bătut la ușa fermecată. Inima mea stătea să plesnească. Deodată, ușa se deschide și în crăpătura ei apare un locotenent mustăcios, cu tunica deschiată, ca omul în casa lui. Îngrozit, am avut totuși prezența de spirit să întreb:

— Scuzați, nu șade aci domnul profesor cutare ?

— Nu, băiete — mormăi locotenentul. Aici șade domnișoara...

Și mi-a trîntit ușa în nas. Am plecat zdrobit de durere și de gelozie. Înțelesesem: îngerul meu trăia cu locotenentul. Deci nu mai era nici o nădejde. Împotriva armatei ar fi fost inutilă orice luptă și orice speranță.

⁴² Arestat și anchetat în București, de autoritățile de ocupație ca nesupus la mobilizarea armatei austro-ungare, L.R. izbutise să fugă la Iași în mai 1918.

Chinurile amorului înșelat m-au îndemnat să mă răzbun pe cea care n-a înțeles iubirea mea. Am scris deci un vodevil, după modelul celui văzut, în care însă ingenua era sever maltrată la sfîrșitul piesei. Pe urmă după cîteva săptămîni, m-am vindecat de tot de teatru, fiindcă am căzut cu iubirea pe fiica unui coșar sas, elevă și ea la școala civilă. Am început s-o bombardez cu scrisori de dragoste, cele dintîi ale mele, într-o nemțească atît de înflorită că, în cele din urmă, coșarul, îngrijorat să nu-i scot din minți fata, mi-a interzis să-i mai scriu, amenințîndu-mă că are să mă reclame la școală...

În primăvara aceea aventuroasă, am sfîrșit prin a mă îmbolnăvi de friguri. Stăteam întins pe pat, privind pe fereastra ce se afla în peretele din față. În fereastră vedeam coroana unui pom înflorit. Febra creștea sau poate numai inima mea adolescentă se înfierbînta de dorințe tainice. Mă pomeneam visînd cu ochii deschiși. Îndeosebi însă o viziune revenea mereu: părea că fereastra cu zidul se topește, curtea se transformă într-un parc minunat cu feluriți pomi în floare și, mai încolo, cu un castel cu o terasă impozantă și cu niște scări largi de piatră albă. Eu însumi, tolănit pe iarba, între pomii înfloriți, așteptam parcă ceva cu inima strînsă. Eram eu, dar într-o altă epocă, mai frumoasă, mai romantică, cu cîteva sute de ani în urmă.

Deodată, pe terasă apare o fată superbă, într-un costum ca în piesele istorice, mă zărește și coboară sprintenă pe scările albe, spre mine. O îmbrățișare lungă, divină, din care ne smulge glasul barbar al tatălui fetei, desigur un conte furios:

— Nemernicule, ai îndrăznit să pîngărești pe fiica mea! Acum trebuie să mori! Voi porunci să te sfîșie cîinii mei de vînătoare!

Fata superbă scoate un țipăt desperat; o haită de cîini flămînzi se apropie. Încerc să mă mișc. Țipătul fetei se repetă prelung...

Apoi, brusc, viziunea se curmă; zidul și fereastra cu pomul înflorit își reiau locul și inima mea bate să-mi sfîrtice pieptul, parcă haita de cîini ar fi ajuns sub fereastră.

Viziunea aceasta, de mult uitată, mi-a reapărut în suflet atunci cînd m-am apucat să scriu o poveste cu reîncarnare.

Romanul *Adam și Eva* de-aici a pornit, deși apoi a urmat alte căi.⁴³ Viziunea a servit doar la închipuirea teoriei ce mi-a trebuit pentru motivarea celor șapte vieți sau a închinărilor celor două suflete, care în planul divin constituie unul singur, alimentat de o iubire eternă...

Se zice că omul numai cînd îmbătrînește începe să-și pună întrebări asupra începutului și sfîrșitului. Dacă e așa, eu am început să îmbătrînesc

⁴³ În *Arh. L.R. (1) ms. 45* se păstrează un plan al romanului *Șarpele*, datat: „1.VIII.1918 v. Iași”, amintit adesea în gazeta romanului *Adam și Eva*. El are ca punct de plecare drama poetilor St. O. Iosif și D. Anghel, ambii îndrăgostiți de Natalia Negru. Între caietele anilor de ucenicie (*Schițe*) se află un proiect și mai vechi intitulat *Adam și Eva*, cu o linie conflictuală diferită. Pentru detalii, vezi N. Gheran, *Liviu Rebreanu: „Adam și Eva” (Trepțe și confluențe)*, în *Ramuri*, X, nr. 5, 15 mai 1973, precum și aparatul critic la vol. 6 din seria de *Opere*, îndeosebi *Geneza romanului „Adam și Eva”*, întocmit de același autor. În același volum, se reproduc caietele de creație rămase în arhivă (*op. cit.*, p. 371—441), precum și mersul scrisului la roman. Prima versiune a fost realizată între 2 iul. 1924—14 ian. 1925, iar a doua între 12 ian.—22 mart. 1925 (cf. *op. cit.*, p. 342—346).

foarte de timpuriu, aproape de pe vremea când am avut viziunea pe care v-am povestit-o. De unde venim și unde mergem? Ce-a fost înainte de nașterea mea și ce va fi după ce voi muri? Pentru ce sînt toate așa cum sînt? Iată întrebări pe care mi le-am pus totdeauna, la care am căutat totdeauna răspunsuri, și în mine însumi, și afară, în cărți. Firește răspunsurile nu le găsești niciodată, cel puțin nu atît de mulțumitoare, încît să-ți servească drept merinde pentru viața de-aici și de dincolo.

Totuși, întîlnirea cu necunoscuta de la Iași nu se putea rezolva pentru mine cu o nuvelă romanțioasă, mai mult sau mai puțin în genul *Sărmanului Dionis*. Teoria reîncarnării poate servi însă ca fir roșu pentru o viață completă, adică una trăită în mai multe epoci. Un om, zugrăvit astfel, de la prima lui apariție în planul terestru pînă la întoarcerea în planul divin, oferă mai mari posibilități și de caracterizare și de dezvoltare și de pitoresc... Dar teoria teosofică oficială nu-ți îngăduie mărginirile pe care le cere o operă de artă. Teosofia tinde să devie o religie și chiar este pentru o mulțime de oameni. Romanul are nevoie de un conflict, care să canalizeze interesul. Și atunci, încet-încet, mi-am făcut eu singur o teorie potrivită cerințelor romanului închipuit.

N-am să mai arăt acum cîtă trudă a reclamat zugrăvirea celor șapte vieți care totuși trebuiau să constituie una singură. Sunt șapte epoci diferite și pentru fiecare a trebuit să consult zeci și uneori sute de volume. Ce a rezultat e altă socoteală. Cititorul superficial sau nepregătit va găsi șapte nuvele, variații pe aceeași temă. Dacă se găsește numai atîta, desigur că vina e a mea, fiindcă n-am reușit să relievez mai puternic firul roșu care leagă cele șapte capitole... Asta este însă altă poveste...

În orice caz, mie, din tot ce am scris pînă acum, *Adam și Eva* mi-e cartea cea mai dragă. Poate pentru că într-însa e mai multă speranță, dacă nu chiar o mîngîiere, pentru că într-însa viața omului e deasupra începutului și sfîrșitului pămîntesc, în sfîrșit, pentru că *Adam și Eva* e cartea iluziilor eterne...

SPOVEDANII ⁴⁴

ROSTUL SPOVEDANIILOR

Deosebirea între amintiri și spovedanii. Crainic zice mereu: Eu am făcut... Eu am spus... Eu... eu... eu... Tipul parvenitului și al omului care la noi se impune. De care oamenii au teamă. E escroc, dar e nebun... dă-l dracului...

⁴⁴ Manuscrisul, alcătuit din 24 file, se află la B.A.R., *Arh. L.R., I ms. 6*, datînd din 1932. A fost prezentat și reprodus (parțial) de Stancu Ilin, în revista *Transilvania*, I, nr. 6, oct. 1972, p. 18, 21. În ce ne privește, reproducem, sub același titlu, și planurile care urmau să fie luate în considerare la redactarea cărții (filele 10—24). Notația din frontispiciu (*Spovedanii 1932 — I*) ne îndreptățește să credem că proiectele aveau în vedere doar

Eu dimpotrivă totdeauna m-am ascuns. Cînd am făcut ceva, am lăsat să se înțeleagă că mi-am făcut doar datoria. Am făcut multe, prea multe servicii de toate felurile, multora, prea multora. Niciodată nu ostentativ. Mă gîndeam să nu jicnesc sensibilitatea oamenilor. Am judecat pe oameni după mine. Ce ție nu-ți place... O greșeală. Pe cînd față de El, se simte obligat și recunoscător, față de mine e ca și cînd ei m-ar fi servit. Astfel, R.D. ⁴⁵, care a trăit de pe urma mea mulți ani și trupește și sufletește, se poate crede îndreptățit să mă atace în fiecare zi, într-un jurnal. Sau Ș.F. ⁴⁶, prietenul meu, să se plîngă că nu i-am făcut nimic...

Am fost scriitorul cel mai crunt atacat. Nu mi-a fost cruțat nimic. Viața mea cea mai intimă, ca și activitatea mea publică. Și ce oameni m-au atacat?... N-am răspuns niciodată. De cele mai multe ori din scîrbă; alte ori, dintr-o nepăsare. Și ce lesne mi-ar fi fost să răspund cu date și acte...

S-au creat legende pe seama mea, numeroase. O doamnă, scriitoare, căreia i-am respins o piesă, povestea că sînt tîlhar și spărgător; că am devalizat în timpul ocupației niște bijuterii ale unei doamne, în casa căreia am fost adăpostit cînd a trebuit să mă ascund de nemți, după ce anterior aș fi spart teigheaua cutărui negustor... și poate că au fost „colegi” neprocopsiți care au crezut cu al jubilat. Vedeti ce soi de atacuri „literare”... Sau alții care răspîndeau în surdina că odinioară, cînd am venit în țară, am sosit cu casa regimentului unde aș fi fost ofițer de administrație și cînd am fost prins aici și trimis peste graniță, am fost totuși iertat, dar angajat ca spion și astfel m-am întors aici repede de tot... După nevoia momentului povestea se schimba însă: am fost totuși condamnat, dovadă fișa care se găsește și cu care pot fi șantajat...

„Un trecut tenebros” — mi-a reproșat un ziar și am vrut să scriu o carte despre acest trecut. Ar fi fost carte de amintiri, o autobiografie. Am renunțat. Nu amintiri. Spovedanii.

Dar nu ca să răspund sau ca să rectific. Legendele nu se nasc și nu mor decît singure, de moarte naturală.

Amintiri scriu cei cu Eu mare, cei victorioși, și mîndri, și îndrăzneți. Spovedaniile sînt însemnările celor sinceri. Sînt revărsări ale sufletului cînd era prea încărcat. Amintirile trebuiesc aranjate, potrivite. Se ocupă de oameni și vor să menajeze pe unii sau să înnegrească pe alții.

Desigur spovedaniile se ocupă și ele de oameni, dar fără considerații oportuniste, și cu singura preocupare de-a fi cu adevărat spovedanii, ca în fața duhovnicului. Pentru un scriitor cititorii sînt duhovnicul. Scriitorul trebuie să știe că viața lui întregă nu poate avea ascunzișuri, nici taine, nici menajamente. Mai curînd sau mai tîrziu toate se vor da pe față, toate secretele. Prin hîrțile lui vor scotoci oameni diferiți, indiscreți. Discreția scriitorului în viață e inutilă.

Viața mea n-a fost ușoară niciodată. N-am avut daruri speciale care să-mi netezească puțin calea. Din copilărie și pînă azi am trecut prin toate

materia primului volum. Menționăm că pe fila cu subtitlul *Rostul spovedaniilor* se mai află și însemnările: „Cazul Rașetti și traducerea lui”, precum și „Dușmanii sînt mai necesari ca prietenii”. Nu toate filele aparțin aceluiași moment genetic.

⁴⁵ Romulus Dianu.

⁴⁶ Const. Șaban-Făgețel.

încercările posibile. Nu evenimente epocale, ci mici lucruri care însă punctează greu o viață. Cele mai multe însă sînt atît de banale, atît de reale, că nici nu merită să fie povestite. Lupta cotidiană, ani de ani; cu sărăcia crîncenă, cu necazurile marunte, cu grijile fără sfîrșit pentru pîinea de-a doua zi, nu sînt fapte care să facă să tremure pe cititorul obișnuit cu senzaționalul ziarului. O viață de fapte diverse ce interes să prezinte? Nouăzeci la sută dintre oameni o trăiesc la fel. Nuanțele sînt abia perceptibile. Pentru un scriitor român asemenea viață e poate o excepție. Cel puțin în închipuirea unora. În orice caz, scriitor mare nu poate fi decît cel ce are la activ anume evenimente eroice. Scriitorul, cu posibilități de exprimare în public, chiar se silește de obicei să-și împodobească viața pentru public, să-i dea un lustru romantic, în orice caz să se arate ca un exponent politic și patriotic. Scriitorul român, cu mici excepții, are experiența vieții din cafenea sau din cărți. Trăiește la suprafață. Eu am trăit viața din plin. Dacă în scrisul meu, în cărțile mele e vreo calitate, e aceea a vieții trăite.

Am suferit, m-am chinuit și am fost umilit de viață în toate felurile. Am făcut experiența directă. Am învățat să mă simt bine pretutindeni, să văd pe om cum este, ca pe mine însumi. Am învățat să iubesc pe om și să fiu optimist. Pentru mine orice om e bun și rămîne bun chiar dacă îmi pricinuieste deziluzii. Om rău nu există. Bunătatea e mai mult sau mai puțin pronunțată, și atît.

Nimic mai comic decît scriitorul care zugrăvește tipuri fonciarmente bune sau rele.

Aiurea luptele unui scriitor cu viața stîrnesc interese și în orice caz sînt socotite, cel puțin de cei dătători de ton, ca un plus în favoarea lui. La noi, dacă nu-i politica la mijloc, suferințele unui om sînt batjocorite. Parcă toți ar fi prinți și în orice caz bronzuri formidabile.

Omul judecă pe alții după sine. Impută altuia de ceea ce ești capabil tu însuși. Abilitatea de a te strecura printre codul penal e admirată. Principalul e să nu existe o dovadă. Incolo poți face orice. Cîntea, ca o conștiință proprie, nu contează. Cinismul scuză tot. Poți săvîrși orice crimă; dacă ai cinismul să te mîndrești cu ea, ești admirat. Numai proștii suferă. Sărăcia e o rușine. Dacă te îmbogățești prin furt, devii boier, și se deschid toate ușile. Un funcționar care iese la pensie sărac e socotit idiot.

Discreția e o inferioritate. Timiditatea, sfiala, și mai mare. Amabilitatea cu colegii sau inferiorii e semn de slăbiciune. Mojicia e semnul nobleței. Cazul Iuliu Moldovanu.

PUNCTE DE VEDERE

Un profesor de la un liceu moldovan m-a cercetat azi acasă și mi-a cerut autorizația să publice în traducere germană, într-un ziar oarecare din Cernăuți, nuvela *Ițic Ștrul, dezertor*. Mi-a prezentat textul traducerii. „O ciornă, zice, care va fi radical pieptănată”. Am citit numai o pagină și l-am rugat să renunțe. Traducerea e foarte corectă, e chiar prea corectă, dar nici o pieptănătură nu-i va putea dărui tocmai duhul fără de care nuvela devine o simplă înșirare de vorbe goale. Dacă corectitudinea poate fi eventual

suficientă la transpunerea unui roman într-o limbă străină, fiindcă romanul are osatura unei construcții în mare, unde detaliile se pot trece cu vederea, unde se zugrăvește o lume închisă, dar întreaga —, o nuvelă, adică un răstimp măsurat în viața specială, nu poate exista fără ritmul ei deosebit care-i dă toată culoarea, atmosfera, viața. Și mai cu seamă *Ițic Ștrul, dezertor*, care se întemeiază întreaga numai pe o respirație comună între două suflete într-un moment anume...

Sînt sigur că n-am convins pe amabilul meu traducător. Nedumerit, mi-a mărturisit că e profesor de germană, că e ovrei și a studiat în școli nemțești, că a lucrat cu pasiune și absolut dezinteresat, numai pentru că îi place foarte mult nuvela și ar fi vrut să fie cunoscută de cititorii germani iubitori de literatură superioară etc.

Dealtfel profesorul nu e întîiul traducător în nemțește al acestei nuvele. Cel puțin vreo cinci l-au precedat.

UTOPII

Cînd viața ți-e mai aprigă, cînd necazurile te copleșesc mai rău, cînd disperarea te amenință în privința ta însuși și chiar a soartei mulțimii din care faci parte, aruncă-ți privirea sus, pe cer, și vei găsi consolare, încredere, înălțare și în cazul cel mai rău vei începe să vezi viața și lumea în mare, în proporțiile eternității.

Am avut și eu atîtea amărăciuni că am început tot mai des să mă uit la cerul înstelat. Și firește mi-am luat diferite călăuze. Între care cel mai simpatic mi-a fost Sir James Jeans. Cartea acestui mare învățat, unul din cei mai harnici astronomi ai lumii de azi. *The Universe around us*, mi-a căzut în mîna într-o traducere germană conștiințioasă. E o lucrare pentru cititorii profani, nu de specialitate, care nu m-ar fi interesat. E mai palpitantă ca orice roman, fiindcă e vorba doar de o monografie a Universului, de un fel de viață romanțată după cele mai stricte date științifice a lumii văzute și nevăzute.

În cartea aceasta Sir James Jeans, pe baza științei de azi, se coboară și în trecut și aleargă și în viitor. Stabilește, în ani pămînteni, cîte miliarde de ani ar fi de la începutul Universului și cîte alte miliarde i se pot prevedea în viitor. Firește, dacă calculele sînt mai riscate pentru Universul întreg, pentru universul nostru mai mic, sistemul nostru solar, sînt mai comode, iar pentru planeta noastră, sînt aproape sigure.

Cifrele acestea astronomice te încîntă și te îmbată. Astfel Jeans socotește vîrsta pămîntului la 2 miliarde ani, din care 300 000 de la apariția omului, 10 000 civilizație, 300 astronomie modernă. Pentru viitor prevede cam tot atîta. În orice caz, în atîtea milioane de ani căldura solară nu va scădea considerabil. Media de 15° Celsius, necesară vieții omului și vieții în general, se va menține cel puțin atîtea milioane de ani.

Dar nu cifrele acestea m-ar interesa pe mine. Nu ele mă fac să mă amestec într-un domeniu unde distinșii noștri astronomi s-ar putea supăra că-mi vîr nasul. Dealtfel nu m-aș mira ca acești astronomi străluciți să zîmbească ironic că iau în serios pe un popularizator ca Jeans. Specialiștii

zîmbesc de oamenii care sînt capabili să explice și altora formulele misterioase grație cărora ei se socot superiori altora.

Pe mine mă interesează aici perspectivele omului, față de care micile necazuri actuale sînt ridicole. Cîte cărți de utopii s-au scris? Toate însă vorbeau despre ceea ce va fi peste cîteva sute de ani sau maximum cîteva mii...

Dacă am socoti odată cu milioanele așa cum se cuvine cînd e vorba de corpuri cerești? Peste un milion de ani ce va fi omul, căci Pămîntul are toate șansele să fie la fel de cald și de potrivit pentru a adăposti viața? Dacă în 10 000 ani omul a fost capabil de o dezvoltare ca aceea de azi? Nu există oare toate probabilitățile că omul, sau ființa care [va] lua locul omului, care se va dezvolta din om, va dezlega toate tainele? Și ale începutului și ale sfîrșitului? Că va suprima moartea? Că va realiza călătoria în Universul cel mare? ...Oare omul de peste un miliard de ani nu va fi un om-sinteză, cu posibilități de viață în toate dimensiunile, în toate spațiile, cu posibilități de recreere a vieții?

Jeans este partizanul unei alte teorii a nașterii sistemului nostru planetar decît cel cu care ne-am obișnuit al lui Kant-Laplace. El socotește că aștrii cu planetele sînt rarități și mai ales că planetele cu viață și mai mult. În sfîrșit, fără a afirma categoric, lasă a se înțelege că singur Pămîntul are cinstea să adăpostească viața, cea mai înaltă formă a vieții universale. Pămîntul redevine centrul Universului și mai ales omul, în care conștiința vieții devine plauzibilă. Oare perspectiva aceasta nu deschide omului un viitor pe care încă nici un romancier nu l-a închipuit?

CUM AM DEVENIT SCRIITOR ROMÂN ? 47

Ofițer. 48 Încercări literare ungurești. 49 Amor. 50 Dorința de-a pleca din armată. 51 Cererea. Maiorul Sioldea. Observația mentală. Român. Acasă. Din sat în sat. 52 Se găsește portofelul. Astra. 53 În București. 54 Dragomi-

47 Rămas nescris, acest capitol și cele care urmează ne obligă să reconstituim anii de ucenicie literară ai lui L.R. prin studierea directă a vechilor sale manuscrise. În cea mai mare parte, ele au fost publicate în *Opere*, vol. 1 (1968) și vol. 11 (1980), precum și în vol. *Căiete* (1974).

48 Sublocotenent la regimentul 2 honvezi regali din Gyula (1 sept. 1906—12 febr. 1908).

49 Piese de teatru și povestiri. (În unele interviuri, L.R. menționează că pagini din proza lui s-ar fi tipărit în presa budapestană, fiind semnate cu pseudonim.)

50 Pretextul primelor scrieri efectuate în limbile germană și maghiară, amintit în numeroase interviuri.

51 În legătură cu părăsirea armatei, consultă *Memoriul* din mai 1910, reprodus de noi la *Addenda*, infra, p. 331—333.

52 Ajutor de notar în comunele Măgura Ilvei, Nimigea-Ungurească, funcționar la primăria din Vărarea ș.a.

53 La 12—14 oct. 1909, au loc, la Sibiu, serbările ASTRA (L.R. participă ca trimis special al *Revistei Bistrița*); împreună cu scriitorii români veniți din vechiul regat la aceste serbări, trece granița.

54 În București sosește la 15 oct. 1909.

rescu. 55 Gavriluț. 56 Falanga. 57 Văcărești. 58 Patru luni. Extrădat și expulzat. 59 Închisoare ungurească. 60 Judecată. 61 Ofițerii. Acasă. 62 Așteptare. Sosesc bani. 63 Înapoi la București. 64 Ranetti în *Epoca*... 65

CEI DINTĂI PAȘI 66

Nuvela *Ex-Învățătorul* 67 — la *B[uda]pesti Hirlap*, la *Ujság*, la *Vasárnap* (poștă)

Opereta, libretul — vizita la libretistul lui Kálmán 68

Drama *Alcohol* 69 — vizita la „Vigszínház”

Volumul *Scara* 70 — la Legrády

CEA DINTII NUVELA 71

Dragomirescu, Cincinat, Gîrleanu, Moldovan, Nanu, Mîndru 72, Minu-

55 Mihail Dragomirescu.

56 Gavriluț, subcomisar la poliția Capitalei (de obîrșie de pe Valea Someșului); cu prilejul controlului efectuat la „English-Hotel”, îl descoperă printre „străini” și pe L.R.; cunoscîndu-l pe învățătorul Vasile Rebreanu, Gavriluț îl ia pe tînăr în gazdă (locuia pe Calea Griviței).

57 *Falanga literară și artistică*, revistă înființată, în ian. 1910, de M. Dragomirescu; L.R. devine secretar de redacție.

58 Intemnițat patru luni la Văcărești, pe baza cererii guvernului ungar (mandat de arestare emis la 15 febr. 1910).

59 În iun. 1910.

60 La Gyula.

61 „Pertractarea” a avut loc la 19 iul. 1910: după șase luni petrecute în închisoare, Curtea socoate delictul ispășit.

62 Popas scurt la Prislop, în aug. 1910, unde așteaptă, de la București, bani de drum.

63 De la Mihail Dragomirescu.

64 La sfîrșitul lunii aug. 1910, este în București.

65 În *Epoca* — ziar ce apare, la București, între 1895—1938 — aflăm semnătura lui Athanasie Ranetti. În revuistica românească mai semna, în aceeași vreme, și George Ranetti (1875—1928). Ambii corespund cu L.R. în 1928 (B.A.R., *Cresp.*, nr. 144 301—144 302). Consultarea ziarului din 1910 nu ne-a facilitat documentarea dorită („cazul Ranetti” — alături de alte adversități menționate de L.R. în proiectele *Spovedaniilor* sale).

66 Deși nefinalizat, proiectul conține date de o mare însemnătate istoriografică (reper sigure în presa maghiară, numele unor instituții budapestane cărora L.R. s-a adresat în calitate de prozator și autor dramatic etc.). Ele nu revin în scrierile cu caracter memorialistic, nici în interviurile pe această temă.

67 Nuvela nu se păstrează în arhivă; o piesă de teatru din aceeași perioadă (*Ghigbi*) își desfășoară acțiunea în casa unui învățător (reluarea aceluiași conflict?).

68 Imre Kálmán (1882—1953), compozitor ungar (episodul „vizitei” va fi reluat, cu modificări, într-un interviu).

69 Nu se păstrează manuscrisul.

70 *Scara măgarilor* (*Szamárlétra*), volum de povestiri anticazone.

71 Din contextul notației, rezultă că este vorba de prima nuvelă cu care L.R. debutează în capitala țării: *Volbura dragostei* (titlu ulterior: *Cîntecul iubirii*), datată, în final, la 16 oct. 1909 (a doua zi după sosirea în București). Ea apare la 25 oct. 1909, în *Convorbiri critice*. Cu cîteva zile în urmă (19 oct. 1909), L.R. fusese invitat la cina lui M. Dragomirescu, fără să i se dea însă cuvîntul (în scris, a doua zi, magistrul *Convorbirilor critice* se va angaja să-i publice nuvela, citită de el între timp). Numele ce urmează desemnează pe membrii cenaclului cu care L.R. ia contact la venirea în Capitală.

72 Anastasie Mîndru (1883—1962), poet și prozator.

Ilescu, Dragoslav⁷³, Stamatiad, Lovinescu, Gregorian, Sorbul, Săulescu, V. Lascăr⁷⁴, Costin Petrescu⁷⁵, d-rele Olănescu.

ÎN TIMPUL OCUPAȚIEI⁷⁶

Neutralitatea. *Zina*⁷⁷: Cecropide⁷⁸, secretar de legăție [sic!]. Refugiții. Încercări de înrolare. Războiul. Numai eu neocupat. Discuții la cafenea. Retragerea. Rămînem în București. Nemții. *Scena*.⁷⁹ *Lumina*.⁸⁰ Teatru. Prima arestare. Subt observație. A doua arestare. Fuga. Casa Sorbul. Irina Savu. Doamnele necunoscute. Kiriac. Odaia din str. Occidentului. Muzeul Simu.⁸¹ Steriade. Titel Petrescu, Grofu.⁸² Ploiești. Gherea.⁸³ Buzău. Boiangiu.⁸⁴ Focșani — Mărășești, prins. Înapoi Mărășești. Liber. Tilmaciul. Amenda. Noaptea la cizmar. Simionescu-Rîmniceanu. În automobil. Trecerea. Tecuci. În tren. Iași. Sorbii. Ceilalți. Condruș.* Cocea.⁸⁵ Corneliu Moldovanu. Elvira Popescu.⁸⁶ Steinberg-fiul. Chișinău-bătaia. Odaia lui Crainic. Primul tren.

O ȘEDINȚĂ LA RADIO

Gusti, Kirițescu, Alessianu, Bucuța, Mugur, Culea, Brătescu-Voinești, Rebreanu, Maniu, Jora, Petrescu, Munteanu-Cîrnu, secretară, colonelul p.[entru] militari, Mîndru p.[entru] agronomie.⁸⁷

⁷³ Ion Dragoslav (1885—1928), poet și prozator (corespondență cu L.R. la B.A.R., nr. 142 803—142 806, datată între 1923 și 1927).

⁷⁴ Vasile Lascăr (1887—?), poet, plecat din România în jurul anului 1912.

⁷⁵ Costin Petrescu, pictor.

⁷⁶ Avalanșa datelor biografice ne invită să coroborăm proiectul capitolului de față cu relatările scriitorului din *Calvarul* (1919), precum și cu planurile acestei confesiuni literare, publicate de noi în L.R., *Caiete*, alături de alte notații *din refugiu* (p. 328—334).

⁷⁷ *Zina*, cotidian tipărit la București, în 1914, avînd ca prim-redactor pe I. Slavici, în paginile cărui L.R. a avut colaborări din domeniul literaturii și artei (semnate cu pseudonime).

⁷⁸ Bartolomeu Cecropide (1885—1931), ziarist, multă vreme secretar de redacție la diferite jurnale.

⁷⁹ *Scena*, cotidian de teatru, muzică, literatură și artă, tipărit la București, între 27 sept. 1917—11 nov. 1918, avînd ca principali colaboratori pe A. de Herz, L.R. și M. Sorbul.

⁸⁰ *Lumina*, ziar apărut, în sept. 1917, în Bucureștiul ocupat de trupele germane, avînd ca director pe C. Stere, în paginile cărui L.R. a semnat cronică teatrală și proză literară.

⁸¹ În restul amintirilor: Muzeul Kalinderu.

⁸² Dumitru Grofu (1877—1937), militant de frunte al mișcării socialiste și comuniste.

⁸³ Alexandru Dobrogeanu-Gherea (1879—1933), inginer și publicist, militant al mișcării muncitorești.

⁸⁴ Nicolae D. Boiangiu (1885—1927), activist în mișcarea socialistă

* Lectură incertă.

⁸⁵ N. D. Cocea (1880—1949), romancier și publicist cu care L.R. a colaborat în-deaproape, încă din 1911, cînd N.D.C. conducea revista *Rampa* (vezi la B.A.R. *Coresp.*, nr. 142 587—142 589).

⁸⁶ Elvira Popescu (n. 1896), artistă, stabilită, după 1923, în capitala Franței (vezi raporturile ei cu familia Rebreanilor în vol. *La lumina lămpii*).

⁸⁷ Colaboratorii menționați revin în paginile *Jurnalului*, cu excepția celui din urmă (de presupus Teodor Mîndru, director de specialitate în Ministerul Agriculturii și Domeniilor).

CINEMA

De ce se învechesc imediat filmele, pe cînd în toate artele operele durează mult mai mult? Arta mecanică e fatal să îmbătrîneasă, afară de gramofon. Cinema nu și-a găsit expresia proprie.

DESPRE „SPOVEDANII” ȘI ALTELE...

Cazul cu Ranetti
Cazul cu Lucreția Karnabatt⁸⁸
Cazul lui Crainic
Cazul cu Gregorian
Cazul cu Froda
Cazul cu Dianu

PENTRU „SPOVEDANII”

Direcția Educației Poporului
Teatrul Național
Societatea Scriitorilor
Note de călătorie — Norvegia, Anglia, Spania
Din casa de nebuni
Cum se face o lege? (Legea teatrelor)⁸⁹

DESPRE „SPOVEDANII” ȘI ALTELE

Țărani—poeti
Cea dintîi nuvelă
Excluderea emoției
România: primul stat socialist
Puncte de vedere
Maniu

[PROIECT]⁹⁰

Rostul *Spovedaniilor*
Puncte de vedere (*Ițic Ștrul*; Pârvan; *Universul* etc.) Marți

⁸⁸ Lucrezia Karnabatt, ziaristă și prozatoare. Al doilea „caz” despre care istoria literară încă nu a deslușit toate sensurile; din contextul altor însemnări, s-ar părea că „pățania” stă la baza adversității lui D. Karnabatt, autorul din umbră al atacului din *Indreptarea* (vezi supra, *Jurnal*). O scrisoare către L.R., director al Teatrului Național — solicitat de Lucrezia Karnabatt să-i citească piesa —, ne invită să o parcurgem cu atenție. În epistolă, autoarea îl invită „pe Acela care a fost totdeauna pentru mine *mare de tot* și care niciodată (de ce?) nu m-a luat în seamă, să-și schimbe părerea” asupra ei (B.A.R., *Coresp.*, nr. 143 532).

⁸⁹ O documentare bogată în *Arb. L.R., IV Acte, 1—253*; *IV, Acte, 183*, unde se află numeroase piese privind conducerea Teatrului Național, proiecte de buget, de organizare teatrală, inclusiv „Proiectul de lege al organizării Teatrelor Naționale, operelor române și spectacolelor”.

⁹⁰ Scris pe o hîrtie cu antetul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale; zilele săptămîinii din dreptul diferitelor titluri indică mai curînd un program de lucru.

Cea dintîi nuvelă Miercuri
 Țăranul și poezia (vizite de poeți-țărani) Joi
 România socialistă Vineri
 Legenda cu *Vagabondul stelelor*⁹¹ Sîmbată
*La Forêt des pendus*⁹²
*La Foresta degli impiccati*⁹³
*The Forest of the Hanged*⁹⁴
*Les oběšených*⁹⁵

FRAGMENTE DINTR-UN JURNAL

Rostul spovedaniilor
 Puncte de vedere (*Ițic Ștrul* etc.)
 Excluderea mirării
 Cea dintîi nuvelă
 Poeți-țărani
 România socialistă
 Legenda *Vagabondul stelelor*
 Maniu
*In pragul minunii*⁹⁶
 Iorga-Enescu-Goga
 Conștiința profesională (v. convorbirea cu C.B.)⁹⁷
 Panait Istrate⁹⁸
 Programe radiofonice⁹⁹
 Utopii.

SPOVEDANII

Un capitol din *Mojarul iluziilor*¹⁰⁰ . . . . . 25 pag.
 O introducere de o pagină . . . . . 1 pag.
Jurnal . . . . . 25 pag.

⁹¹ Roman de Jack London, amintit adesea în vecinătatea romanului *Adam și Eva*, despre care L.R. susținea că l-a scris fără să fi citit în prealabil cartea confratelui englez.
⁹² Titlul traducerii romanului *Pădurea Spînzurașilor*, apărută, la Paris, în 1932.
⁹³ Titlul traducerii aceluiași roman, apărută, la Perugia — Venezia, în 1930.
⁹⁴ Titlul traducerii aceluiași roman, apărută, la Londra, în 1930.
⁹⁵ Titlul traducerii aceluiași roman, apărută, la Praga, în 1928.
⁹⁶ Titlul poemului dramatic scris de V. Voiculescu.
⁹⁷ Camil Baltazar, autorul mai multor interviuri luate lui L.R. și publicate în *Reporter*, *Cvîntul liber*, *Vremea*, *Lumea românească*, între 1934 și 1937.
⁹⁸ În articolul *Scritorii și literatura în Rusia Sovietică* va face referiri la situația contradictorie a confratelui său (vezi *România literară*, I, nr. 4, 12 mart. 1932). Puțin mai târziu, va publica un articol special *Panait Istrati* în paginile aceleiași reviste (II, nr. 66, 20 mai 1933).
⁹⁹ Cu titlul *Radiofonia românească*, L.R. a publicat în *România literară*, II, nr. 62, 22 apr. 1933, un articol cu tematică apropiată.
¹⁰⁰ Titlul unui roman abandonat, a cărui acțiune va fi reluată în *Jar și Gorila*; între 2 dec. 1931 și 28 ian. 1932, L.R. scrisese un prim capitol, fără a-l mai continua. Prin includerea fragmentului în sumarul noului volum, *Spovedaniile* și-ar fi pierdut cadrul tematic fixat inițial.

Ițic Ștrul, deșertor... întâmplări (Pârvan, Fildermann etc.) . . . . . 3 pag.
 Nichifor Crainic . . . . . 25 pag.
 Cea dintîi nuvelă . . . . . 10 pag.
 Legenda cu *Vagabondul stelelor* . . . . . 4 pag.
 Fragment din note de călătorie . . . . . 15 pag.
 Iorga, Maniu, Goga, Enescu — aniversări etc. . . . . 4 pag.
 O ședință la Comitetul de radio . . . . . 5 pag.
 Cum se cenzurează filmele? . . . . . 5 pag.
 Efemeride . . . . . 10 pag.

[PROIECT]¹⁰¹

Procesul cu Crainic . . . . . 30 pagini
 Nuvela . . . . . 30 pagini
 Jurnal . . . . . 30 pagini
 Lecturi . . . . . 20 pagini
 Teatru-radio-cinema . . . . . 15 pagini
 Efemeride . . . . . 15 pagini

Procesul Crainic
 Goga 50 ani
In pragul minunii, lectura dr. Voiculescu
 Legenda cu *Adam și Eva*, *Vagabondul stelelor*
 Cea dintîi nuvelă — amintiri de la Mihalache
 În serviciul Siguranței la *Jurnal*
 Cu prilejul conversiunii : România primul stat socialist
 Levaditi¹⁰² și catedra lui Babeș, și Univ. Cluj
 Centenarul lui Goethe
 Amintiri din Casa de nebuni
 Lecturi : *Revoluțiile europene*; *Les meneurs des animaux*; [indescifrabil]; *Razele cosmice*
 Maniu
 O ședință la Comitetul de radio
 Cenzura filmelor

FRAGMENTE DIN JURNAL

Între *Amintiri și Spovedanii*¹⁰³
Noemvre, luni. Încă n-am vârsta pentru a scrie „amintiri“, oricît de bogată mi-ar fi viața în amintiri. Între a avea amintiri și a

¹⁰¹ Reluarea sumarului pe o filă cu antetul Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale.
¹⁰² Constantin Levaditi (1874—1945), inframicrobiolog român de origine franceză; profesor universitar la Facultatea de medicină din Cluj (1920—1921).
¹⁰³ Titlu revăzut; inițial *Rostul spovedaniilor*. De reținut formula cronologică folosită în acest fragment abandonat.

În suplimente și coperte a reproduce citații din criticile străine asupra diferitelor mele cărți.

Poeți-țărani.

Un critic foarte tânăr remarcă ironic, scriind despre *Metropole*, că nu știe de câte ori am avut emoții și m-am mirat vizitând capitalele Apusului sau văzând anume lucruri acolo — și adaugă că Paul Morand sau alți „moderni” nu se miră de nimic.

Curiozitatea e mania filozofiei; mirarea e a poeziei. Cine nu e capabil să primească o emoție, cum va fi capabil să emoționeze pe alții cu scrisul său?

Omul nobil nu se grăbește, nu râde și nu se miră (proverb unguresc).

Note de drum din Spania dictaturii

La [indescifrabil]

Spre Madrid

sau Luptele cu taurii

20 pag.

Aspecte madrilen

Un capitol din *Mojarul iluziilor*

20 pag.

Procesul cu Crainic

20 pag.

Efemeride

10 pag.

Liviu Rebreanu, din Năsăud (Com.[itatul] Bistrița-Năsăud), Transilvania. Absolvent al Academiei militare Ludovica, licențiat în litere¹⁰⁵ la Facultatea din Viena. Publicist, secretar de redacție al revistelor *Convorbiri critice* și *Falanga literară și artistică*¹⁰⁶, redactor al ziarului *Ordinea*¹⁰⁷. Arestat în urma cererii guvernului unguresc, pe baza convenției cu Austro-Ungaria, pe ziua de 15 februarie cor. de către cab[inetul] V al trib.[unalului] Ilfov, cu mandatul de arestare Dosar 628/33/910.

Motivul și pretextul pentru cari guvernul din Budapesta a recurs la convenție, cerînd extrădarea mea, datează încă din anul 1907, de pe vremea cînd făceam serviciu activ ca sublocotenent în reg.[imentul] 2 de infanterie, care staționa pe atunci în Pesta. Comandantul, colonel Schnörch, un șovinist patentat, luînd cunoștință că am bibliotecă românească și că scriu la cîteva reviste literare românești, într-o bună zi, pe cînd eu nu eram acasă, face percheziție la locuința mea și îmi confiscă cîteva volume cari i se par anti-ungurești, precum și corespondența ce o aveam cu revistele *Luceafărul*¹⁰⁸ din Sibiu și *Sămănătorul*¹⁰⁹ din București. Mă amenință că mă va da judecării pentru „trădare de patrie” și-mi pune în vedere că va propune comandantului de corp să mă permute la un regiment din Galiția ca să mă scoată din mediul „vișios” românesc cu care aveam legături. I-am declarat că prefer să demisionez din armată și îndată i-am înaintat demisia, pe care însă el nu mi-o primește pe motiv că nu vrea să mă lase să mă prăpădesc în „neghina agitatorilor” cari seamănă ură împotriva națiunii maghiare. Astfel pentru timpul manevrelor de toamnă mă însărcinează să intru în comisiunea de popotă din care mai făceau parte un locot.[enent]-colonel și un căpitan, eu avînd de-a compune, pentru fiecare săptămînă, menuurile și de-a controla, dimpreună cu locot.[enent]-colonelul-președinte, socotelile popotei ce le conducea căpitanul-casier. Pe la sfîrșitul manevrelor, căpitanul, un cartofor pătimaș, primind o sumă de o mie și ceva de coroane, de frică să nu joace la cărți banii, mă roagă să-i păstrez eu pînă ce ne vom reîntoarce la Budapesta, unde avea să achite dintr-înșii furnizorii popotei. Eu luai banii și îi pusei

¹⁰⁴ Originalul se află la B.A.R., *Arh. L.R., II ms. 32*. Amintit de N. Gheran în seria de *Opere*, vol. 4, și reprodus de același autor în revista *Manuscriptum*, IV, nr. 4 [oct.-dec.], 1973, 89—91, în articolul *Domnișorul Liviu și Ion al Glanetașului (Amăgire și luciditate)*.

¹⁰⁵ Informație inexactă.

¹⁰⁶ „Funcții mai mult onorifice” — își va aminti mai tîrziu L.R. Dacă în prima revistă citată întîlnim cîteva povestiri, care, ulterior, vor intra în sumarul volumului de debut (1912), în a doua avem mai mult de-a face cu debutul cronicarului teatral (cf. *Falanga literară și artistică*, I, nr. 3, 4 și 6, 24 și 31 ian. 1910 și 14 febr. 1910). Tot aici, *Spicuri din Nietzsche*, I, nr. 16, 9 mai 1910 etc.

¹⁰⁷ Cotidian conservator-democrat (1907—1913). Aici, în afara articolelor nesemnate, precum și a altora ce i se atribuie (iscălite „Liviu”, dar a căror paternitate nu este pe deplin dovedită), L.R. publică *Modernismul* (III, nr. 611, 6 ian. 1910, p. 1), articol ce va fi reluat pe parcursul anilor cu și fără modificări.

^{108—109} Biobibliografia rebreniană nu atestă legături cu aceste tipărituri în cadrul temporal amintit.

în cufărul meu pe care îl purta ordonanța mea. Când însă ajungem în Pesta și caut banii, banii nicăieri. Comunic pierderea imediat colonelului, care însă caută să-mi găsească belea și, cu toate protestările mele, pornește în contra mea cercetare onorifică. Comisiunea de onoare mă găsește nevinovat deoarece în decursul dezbaterilor s-a dovedit că banii mi-au fost furati de chiar ordonanța mea, care îndată după sosirea în garnizoană se eliberase. Plictisit și scîrbit de neconținutele șicane ale colonelului, acuma îmi înaintez din nou demisia, care, după multe stăruinți, a și fost primită.¹¹⁰

Ieșit din armată, intrai în publicistică ca redactor la ziarul *Lupta*¹¹¹ din Budapesta. În 1908, pentru un articol în care procurorul general găsește „agitație împotriva statului”, sînt dat în judecată; curtea de jurați însă mă achită. Achitarea aceasta însă probabil a nemulțumit mult pe fostul meu comandant de regiment care îmi urmărea cu atenție activitatea în publicistică. El deci se grăbește și, împotriva tuturor ofițerilor regimentului, mă dă din nou în judecată, acum la tribunalul din Ghiula, pentru pretinsul abuz de încredere despre care pomenii mai sus și asupra căruia comisiunea de onoare a regimentului se pronunțase deja găsindu-mă absolut curat. Fapta aceasta a ultra-șovinistului colonel, pătrunzînd și în presă, toate ziarele, ungurești chiar, înfierază manoperele colonelului și reprobă acest fel de goană ne bună împotriva mea. Așa, tribunalul din Ghiula, și el, fără chiar să mai judece afacerea în fond, aduce o deciziune, prin care, declinîndu-și competența, ordonă închiderea dosarului și sistarea acțiunii intentată contra mea. Curtea de Apel din Oradea Mare, în urma apelului procurorului, confirmă și ea hotărîrea tribunalului și o declară definitivă și ridicată la putere de drept. Acestea toate în august 1908.

Astfel deci afacerea aceasta a fost din nou, a doua oară, terminată definitiv.

În septembrie 1909 primesc invitația ziarului *Ordinea* din București să viu în țară. La *Ordinea* sînt însărcinat cu redactarea politice externe și a părții literare-științifice. În afară de acest ziar însă scriu la mai multe cotidiene, fără deosebire de culoare politică, în chestiunile românilor de peste munți, continuînd a scrie totodată și la *Revista Bistriței* din Transilvania, pe care o condusesem singur înainte de a veni aci¹¹², precum și la alte ziare

¹¹⁰ În legătură cu acest accident, în *Arh. L.R., II ms. 9, f. 5* se mai află cîrta unei declarații, scrisă în maghiară, a cărei traducere sună astfel: „Nu mă consider vinovat în comiterea infracțiunii atribuite mie prin decizia no ... a tribunalului din Gyula deoarece: a) Banii popotei încredințați mie mi-au fost remiși nu pe cale oficială, și chiar dacă aceasta s-ar fi întimplat a fost un procedeu [neavenit], întrucît trebuiau predați cpt-ului Kontz. După cîte știu, suma în cauză reprezenta banii unei întreprinderi particulare, iar eu, preluînd-o, nu am folosit-o în scopuri personale, ci, dimpotrivă, conform celor două informări de anchetă anexate prezentei (9/0), am pierdut-o, respectiv a dispărut fără urmă.” Într-un alt document (ciorna unei epistole din *Arh. L.R., I 1, ms. 19, f. 35 v.*) același ofițer scrie, între altele: „Fiind manager-manger cîva timp și fără experiență în lucruri cu bani, am ajuns acolo de acuma am de plătit vreo 500 coroane. Lucrul e foarte urgent. Neavînd de unde să scot suma numită în timp mai scurt, sunt silit să împrumut acei bani din o bancă de aici cît posibil de repede” (dorință nerealizată).

¹¹¹ Publicație românească tipărită, la Budapesta, între 1906 și 1910, în paginile căreia nu se găsesc articole semnate de L.R.

¹¹² *Revista Bistriței* a ființat, între 1906 și 1910, fără însă ca în paginile ei să fi apărut articole semnate de L.R. (nicidecum să fi fost condusă de acesta).

și reviste românești de dincolo. Articolele mele agasează vădit pe unguri. Dezmințiri, rectificări, amenințări cad ploaie asupra mea prin presa maghiară. În februarie cor. mi se comunică că pentru trei articole publicate în *Revista Bistriței* sînt dat judecății.

În sfîrșit, guvernul unguresc, ca să mă facă imposibil și să mă poată avea în mîna, îmi vine de hac cerîndu-mi extrădarea pentru „deturnare de fonduri”, adică pentru acel pretins abuz de încredere asupra căruia s-au pronunțat deja definitiv atît autoritățile militare, cît și justiția civilă, și în care nu mi s-a găsit nici o incorectitudine.

Guvernul român, legat de convenție, a trebuit să ordone arestarea mea. În decursul instrucției la cabinetul V al trib.[unalului] Ilfov, am declarat toate acestea și am prezintat și deciziunile originale ale tribunalului din Ghiula, din cari se vede lămurit că afacerea a fost deja terminată definitiv prin același tribunal, care, acuma, la ordine de sus, mă pune din nou în urmărire împotriva tuturor legilor existente.¹¹³

A rămas în sfîrșit ca Consiliul de Miniștri să decidă, dar, deși dosarul meu a fost înaintat încă la 28 aprilie cor., pînă astăzi nu s-a adus nici o hotărîre.

SLOVE DIN ÎNCHISOARE¹¹⁴

Gyula, 1 august 1910 n.

Iubite domnule Dragomirescu,

De cînd am sosit cu mare greu aci tot vreau și vreau să vă scriu cel puțin două cuvinte, dar împrejurările nu prea îmi permit. E bocluc mare cu scrisorile românești. Trebuie să le cenzureze cineva. Dar cum nu este interpret român, e foarte anevoie să poți expedia ceva românesc, cel mult cu mare protecție. Inteligența românească, aici în raionul tribunalului, e reprezentată prin cîțiva gardieni ai arestului și prin mai mulți aprozi, cari însă nici unul nu se pot mîndri cu aceea că ar ști ceti sau scrie românește, ci numai ungurește. De obicei aceștia sînt tîlmacii legali și la tribunal cînd au ceva afaceri români de pe-aci, cari sînt, dealtmintrelea, foarte prăpădiți și cu totul pier-

¹¹³ Strădaniile noastre de a intra în posesia *Dosarului 628/33/910* (întocmit de Cabinetul 5 al tribunalului Ilfov) au fost sortite eșecului. Este de presupus că referirile din *Jurnal*, în favoarea și în defavoarea autorului, se fac la documentele astăzi pierdute. Pentru completarea informației, consultă scrisoarea alăturată adresată de L.R. lui M. Dragomirescu, datînd din zilele încarcerării la Gyula.

¹¹⁴ Scrisoare adresată lui Mihail Dragomirescu (aflată la B.A.R., *Coresp., nr. S.67/IX 1 a-b*), publicată sub acest titlu de N. Gheran în *Tribuna*, XVIII, nr. 4 (892), 24 ian. 1974, p. 14—15.

duși pentru neamul nostru. Apoi iarăși nu pot pretinde să mi se expedieze scrisorile românești, căci aceasta este o simplă favoare, care, dacă o să fac multe mofturi, mi se poate lesne suprima, și atunci nu mi-ar rămâne decât să folosesc și în scrisorile private limba statului, ceea ce de altminterlea mi s-a și pus în vedere pentru a evita orice confuzii.

Iată deci o pricină capitală. Dar apoi a doua pricină este și în mine. Aș fi dorit să vă pot trimite deodată și un manuscris la care lucrez de câțiva vreme și care de-abia acuma e terminat.

Dar, în sfârșit, isprăvind și cu manuscrisul și cu toate, cred că o să reușesc să le expediez în bloc. Asupra bucății *Golanii* care vi-o trimit, nu am de spus nimic; e o încercare. Mi-ați face însă mult bine dacă mi-ați comunica toate observațiile d-voastră, cât mai amănunțit; chiar dacă nu mi le-aș însuși pe toate, totuși aș trage mari foloase din ele.¹¹⁵

M-am bucurat mult de cartea d-voastră și de toate cele dintr-însa, dar mai mult m-a bucurat interesul ce mi-l purtați. Și sînt foarte mîhnit că n-am avut nici decât prilejul să vă dau pînă acum cel puțin vreo dovadă despre stîmă și dragostea ce vă datoresc. Cred însă și am și nădejdea că în curînd o să vie vremuri mai bune și pentru mine, cînd să pot răsplăti bunătatea binevoitorilor mei cel puțin prin o recunoștință cinstită. Dar chiar cînd m-aș înșela în toate așteptările și, de-acuma înainte, ar trebui să duc o viață pribeagă, totuși nu voi înceta niciodată să-mi aduc aminte de bunătatea de care m-ați învrednicit în timpul acestor zile de grea încercare a vieții mele.

A fost ceva straniu în tot mersul vieții mele prea zbuciumate. Fie că voia soartei, fie că voia întîmplării sau a împrejurărilor, sau poate chiar firea și temperamentul meu m-au izbit în lume cînd încoace, cînd încolo. A trebuit să lupt mereu cu pizma, cu răutatea oamenilor, cu ura străinilor, cu necazurile de toate zilele, să duc o luptă poate prea grea pentru vîrsta și experiența mea. Și așa am ajuns să învăț și să sufăr din practică toate cele ce majoritatea oamenilor de seama mea le învață și le aude din basm sau din cărți. Am vrut să mă urc: nu prin mijloace lăturănice, ceea ce mi-ar fi fost mult mai ușor, ci prin puterile mele proprii. Și în loc să mă urc, m-am coborît acolo unde nu se coboară decât cei mai slabi din viață.

Nu m-a omorît pe mine pușcăria, cum nu m-au răpus nici suferințele poate mai strașnice, mult mai grele decât acestea; pușcăria e o etapă în viața mea, unde îmi pot îmbogăți inima cu sentimente pe cari pînă aici nu le-aș fi putut întîlni nicăiri în viață. Și nu vorbesc de sentimentele josnice, care sînt mai dese afară decât aici, ci de unele din cele mai frumoase, cum e de pildă mila cea dumnezeiască, în înțelesul cel mai creștinesc. Dar pușcăria nu poate să mă strivească, mai ales pentru că am conștiința curată și sufletul nepătat; ar putea să mă osîndească toată lumea, cîtă vreme în inima mea mă simt cinstit, voi putea umbla cu capul sus. Și dimpotrivă. Iar dacă a trebuit să sufer atîta timp nevinovat, mă mîngăi gîndindu-mă că au fost și sînt alții cari au suferit și mai mult.

Ceea ce mă întristează este numai zădărnicia ce a însoțit toate sforțările mele de pînă acuma. Din toate luptele ce le-am dat eu n-am ieșit

¹¹⁵ Peste așteptările scriitorului, nuvela va apărea, pînă la sfîrșitul lunii, în revista *Convorbiri critice*, IV, nr. 8, 25 aug. 1910, p. 453—464.

asa-zicînd niciodată biruitor, ci totdeauna biruit. Și-n vreme ce eu mă căznesc cu mijloace cinstite, alții pe căi piezișe mă ajung, mă întrec; și cine sînt acești alții? Ce oameni și ce suflete?

Ei dar, toate ca toate, trebuie să mă împac și eu cu acel mare adevăr cu care se mîngăie o bună parte a omenirii: viața ți-e scrisă și degeaba vei încerca să o îndreptezi, o să te prăpădești, dar n-o să reușești. Gîndindu-mă la aceasta îmi macin și eu zilele una după alta, așteptînd ziua de mîine cu aceeași nerăbdare cu care am așteptat-o pe cea de astăzi, deși știu că n-o să-mi aducă nici o schimbare, nici o noutate. Știu însă că cu ziua care a trecut și care trece sînt baremi mai aproape de ziua scăpării; și asta încă e ceva.

În afacerile mele de-aici nu prea pot să vă înșir multe. Eu am dreptul să primesc de-afară orișice, dar n-am dreptul să trimit ce vreau. Trebuie să fiu izolat de lumea cea mare, nu cumva s-o inficiez. Am voie să scriu orice, numai despre așa-numitele afaceri nu pot să vorbesc decât puțin și... concis.

Va să zică, lumea trecută, 12 l.c.v., am avut un termen cînd s-a judecat pretextul pentru care am fost cerut și extrădat. Am produs actele și dovezile pe cari le-am produs și la autoritățile din țară, și aici s-au pus pe punctul de vedere al unei deciziuni aduse acuma sînt doi ani (acea pe care am arătat-o și lui Slătineanu¹¹⁶) și, fără să judece fondul, a ridicat acuza. Va să zică cu una am isprăvit.

Credeam că voi fi pus în libertate, dar asta nu s-a întîmplat. Acuma urmează adevărata cauză a aducerii mele. Pentru aceasta însă trebuie să aștept pînă la seziunea de toamnă a Curților, cari ele sînt chemate să judece în aceste chestii. Mi s-a fixat termenul pentru 5 octomvrie nou, cînd, după toate probabilitățile, o să scap odată și definitiv. Oricît să mă osîndească, am de unde, căci atunci voi fi făcut aproape șapte luni de închisoare care trebuie socotită în pedeapsă.

Împotriva menținerii prevenție am făcut apel la Curtea de Apel, care poate pe la sfîrșitul lunii august să se pronunțe. Firește, dac-aș fi avut și eu cîteva mii de coroane, posibil că m-ar fi pus pe garanție materială în libertate, dar cum în toate sînt tare, în afară de cele materiale, trebuie să-mi fac aici vilegiatura. Deci, cum se vede, pricina cu deturnarea de fonduri (sic!) e spulberată; acum însă vine ceea ce ar fi trebuit să vie din capul locului: jurnalismul. Cred că o să isprăvesc și cu aceasta. Dar, în sfîrșit, vă aduc aminte că... sînt supt cenzură și deci trebuie să fiu circumspect în cele ce comunic și nu mă expun foarfecilor boierești.

Aici de altminterlea o duc cît se poate de slab. Toată ziua o petrec într-o celulă, care e curată și spațioasă, dar care totuși e celulă. Mi-e frică însă c-o să mor de foame. Oricît de caraghios ar părea aceasta, dar așa este. Hrana ce se dă aici e incomparabil mai bună ca la Văcărești dar e puțină. Dimineața e un sfert de piine goală, la amiază două feluri de mîncare. Seara, răbdări prăjite. În Văcărești n-am mîncat hrana cazonă, pentru că era supt orice critică, îți era absolut scîrbă de dînsa; aici o mînc. Dar pe cînd acolo Gavrilutz venea de două ori în săptămînă și niciodată cu mîna goală, și mai veneați și d-voastră, aici nu prea vine nimeni. Parale am atît de

¹¹⁶ Em. Slătineanu, judecător și procuror, iar apoi avocat.

puține, încît trebuie să mi le păstrez ca să-mi pot cumpăra hîrtie, mărci, reviste etc., fără de cari aş duce-o mai greu decît fără mîncare. Acuma însă aştept să-mi trimită de-acasă un pachet de-ale gurii și o s-o mai duc o bucată de vreme.

Încolo toate sînt mai bune ca în fericita țară românească¹¹⁷: curățenia, patul, ordinea... toate. Eu am cîteva hatîruri speciale în urma cărora vremea totuși trece mai repejor. Am voie să scriu, să citesc orice vreau, în afară de ziare. Astfel deci mi-am împărțit vremea în ore de lectură și de scris. Dimineața pînă la 12 lucrez la bucăți originale, după-amiazi traduc. Drept rezultat al acestui plan de muncă, vă trimit deci și pe *Golanii*¹¹⁸. Mi-am pus în gînd să fac în timpul cît o [să] stau pe-aici vreo trei traduceri, două din ungurește și una din rusește. Veți fi cunoscut negreșit capodopera lui Gorki: *Douăzeci și șase și una*; asta vreau s-o traduc, dimpreună cu alte două, trei bucăți mai mici. Originalul rusesc mi-a sosit zilele trecute, dar cum aici nu am la îndemîna un dicționar, trebuie să-mi procur și niște traduceri ungurești și nemțești de cari să mă folosesc¹¹⁹. Apoi mai am niște bucăți de doi scriitori unguri; unul Mikszáth¹²⁰, pe care îl veți cunoaște, și celălalt Szini¹²¹, un prieten de-al meu cu care am scris multe bucăți împreună pe cînd eram prin Pesta. De Mikszáth traduc o nuvelă mai întinsă, *Cavalerii*¹²², foarte caracteristică și pentru autor și pentru subiect. Din cellalt o să iau cîteva lucrări făcute împreună; cred că niște icoane în stil Biedermeier o să corespundă.¹²³ Dealtmîntrelea, despre toate acestea o să vă scriu mai pe larg la timp. Acuma vă previn numai pentru că aş dori să vă însărcinez pe d-voastră cu plasarea lor la cele trei biblioteci de popularizare; nu în persoană, firește, dar prin careva din băieți. Aș dori astfel să-mi cîștig vreo 150—200 franci cu cari

¹¹⁷ Așa cum rezultă din context; comparația are în vedere regimul închisorilor românești și austro-ungare.

¹¹⁸ De reținut că la Gyula scrisese patru versiuni ale aceleiași nuvele; cea mai veche poartă data de 10 iul. 1910; următoarea: 15 iul. 1910; a treia: 29 iul. 1910; ultima: 1 aug. 1910 (ziua în care L.R. scrie și epistola către M. Dragomirescu).

¹¹⁹ Povestirea *Douăzeci și șase și una* de Maxim Gorki (1868—1936) va apărea în colecția „Scriitori celebri”, în 1919, traducerea și cuvîntul înainte aparținînd lui L.R. Consultarea „originalului” este îndoielnică, atunci, ca și mai tîrziu, prozatorul necunoscînd limba rusă.

¹²⁰ Mikszáth Kálmán (1847—1910), prozator maghiar a cărui creație a fost folosită de L.R. și ca sursă de inspirație: povestirea *Tăranul și coasa* (imitație), publicată în volumele *Răfuiala* (1919) și *Cuibul visurilor* (1927).

¹²¹ Szini Gyula, prozator, dramaturg și ziarist maghiar (în L.R., *Opere*, vol. 3, p. 435—436, N. Liu face o scurtă prezentare a creației sale — 20 de volume de proză, plus piese de teatru —, subliniind interferențele celor doi scriitori).

¹²² *Cavalerii* de Mikszáth Kálmán va apărea în tîlmăcirea lui L.R. în 1912 (înaintea volumului de debut, traducerea figurînd pe fișa biobibliografică a autorului, tipărită pe prima sa carte originală).

¹²³ La B.A.R. (ms. rom. 4056, f. 61—79) se păstrează transpunerea românească a ciclului *Biedermeier Képek* (*Tablouri Biedermeier*), din volumul lui Szini Gyula. O bună parte din prelucrări au fost publicate de L.R. în *Universul literar*, în anul 1913: *Cupeul fermecat*; *Venus*; *Sentinela*; *Sfîrșitul*; *Familia misterioasă*, fără a fi reproduse de autor în volum. Lor li se adaugă și *Ana Maria*, rămasă în arhivă, toate fiind tipărite în seria de *Opere*, vol. 3, și prezentate de N. Liu. Relațiile dintre cei doi scriitori, încă puțin aprofundate au prilejuit felurite comentarii pe parcursul anilor (vezi articolul *Fuga în imaginar*, reprodus de Aurel Sasu în vol. *În căutarea formei*, 1979).

să pot ajunge pînă la București și să mă susțin pînă ce voi găsi ceva. Am toată nădejdea că în această privință (cu manuscrisele) o să-mi dați un sprijin care, oricît de neînsemnat ar fi, totuși va avea mare însemnătate pentru mine. Pe la sfîrșitul unei corente sper să vă pot expedia cel puțin unul-două dintr-insele.

Mi-am adus aici și *De profundis* al lui Wilde¹²⁴, dar îl las pentru vremuri mai bune. Îl citesc însă zilnic ca și cum aş citi *Biblia*.

În privința cărților însă totuși stau foarte rău; mai ales cărți românești îmi lipsesc, și mi-e frică să nu pierd iarăși din puținul ce-am dobîndit în timpul cît am stat în Capitala țarei. Nu am aici decît cele trei colecții de *Conv.[orbiri] cr.[itice]* ce ați binevoit dv. a-mi da. Le-am citit și răsцитit. Îmi rezerv să vă scriu într-o scrisoare viitoare mai multe lucruri ce am observat în revista aceasta într-adevăr literară și poate unica literară ce o avem noi. Dar îmi mai rezerv să vorbesc și-n publicitate despre dînsa, dacă o să mă mai reculeg puțin.

Altceva românesc nu am. Librării românești nu sînt prin întreg ținutul acesta, dar chiar de-ar fi, n-aș vrea să-mi periclitez favoarea boierilor. În schimb am ungurești; închisoarea are o bibliotecă de vreo 500 volume, am luat-o la mîna, dar nu găsesc nimic într-însa; cîteva povești moralizatoare și niște lucrări istorice foarte imparțiale. Mi-am cumpărat din bibliotecile de popularizare ungurești cîteva numere mai de seamă, dar, degeaba, nu sînt românești. Tocmai pentru aceea am scris acasă să-mi trimită cîteva din cărțile mele românești (Caragiale întreg, Creangă, Ispirescu, Negruzzi etc.)¹²⁵, precum și cîteva volume din clasicii greci (traduceri germane). Mi-ar lipsi cîteva opere pe cari vreau să le răsfoiesc aici și pentru acestea iacă îmi iau îndrăzneala să vă rog pe d-voastră. Aș avea adică nevoie de *D-na Bovary*. (traducerea Daus, care știu însă că-i lucrarea unui băiat pe care-l cunosc și aş dori mult să-l văz cum a tradus celebra operă a lui Flaubert), apoi orice din *Delavrancea*, pe care de-abia îl cunosc din cîteva bucăți răzlețe, precum și ceva noutăți moderne, fie orișice; iar dacă ați vrea să faceți o pomană adevărată, atunci mi-ați mai trimite și vreo cîteva filozofi germani, mai cu seamă însă din *Nietzsche* ceva, care este sufletul meu și din care eu n-am absolut nimic, căci tot ce-am citit am citit pe apucate¹²⁶; dacă însă pe Nietzsche nu-l aveți, atunci oricare altul, numai să fie cît posibil o operă principală de-a autorului. Aici am liniștea și răbdarea necesară să adîncesc ceva cu tot dinadinsul. Se prea poate însă că nu aveți la îndemîna pe nemți,

¹²⁴ *Journal*-ul de lector al lui L.R., cu însemnări între 14 dec. 1907 și 12 febr. 1908, mărturisește o preferință deosebită față de meditația scriitorului englez Oscar Wilde (1856—1900). Vezi, la nevoie, volumul L.R., *Caiete*, 1974.

¹²⁵ Cu excepția povestitorului Petre Ispirescu (1830—1887), ceilalți scriitori români figurează în conspectele anilor de ucenicie, reproduse de noi în aceleași *Caiete*.

¹²⁶ Vezi conspecte, datînd din 1908, în *Caiete*. O mențiune: Nietzsche și Kant sînt singurii autori din opera cărora L.R. a găsit de cuviință să-și extragă motouri cu prilejul editării romanelor sale (*Gorila* și *Adam și Eva*). Preferința pentru filosofia germană transpare și în publicistica scriitorului, autorul invocînd-o în explicarea înclinației lui spre constructivism și tematică socială.

în acest caz aş primi şi pe francezi (exceptînd pe enciclopedişti), sau vreun englez (mai ales Bacon¹²⁷ sau Spencer¹²⁸).

Imi iau îndrăzneala să vă cer acestea cu condiţiunea însă şi obligamentul din partea mea să vi le remit imediat ce voi scăpa din infernul acesta. Şi cred că o să pot să vi le înapoiez eu însumi în persoană cu cea mai mare mulţumită. Greutăţi cu vama nu sînt, deoarece la noi au liberă intrare orice cărţi (cele oprite se confiscă, fireşte, dar asta nu împiedică libertatea). Aş vrea să nădăjduiesc că cît mai curînd o să primesc cel puţin ceva din cele cerute.

Dar mai [am] o rugăminte: vă rog să-mi trimiteţi (asta o puteţi face cred imediat) numerele 5, 6, 7 din *Conv.[orbiri] critice* şi la timpul său şi no. 8. Am voie să primesc aici orice reviste şi dac-aş avea parale mi-aş procura şi cîteva din cele săptămînale din Bucureşti...

Succesul *Culcussului* mă face mîndru, dar şi mai multă onoare îmi face încrederea ce o aveţi în neînsemnătatea mea. Fireşte, înţeleg bine că în această încurajare este o bună doză de bunăvoinţă şi de politeţe, dar totuşi rămîne şi ceva ce trebuie să mă bucure mult, fiindcă vine de la cel mai autorizat cunoscător al nostru de astăzi.¹²⁹ N-aş vrea însă deloc ca *Golanii* aştia să mă coboare în ochii d-voastră, dar, în sfîrşit, ce să mai vorbesc: *Bilde, Künstler, rede nicht!*

Imi pare rău că nu ştiu nimic de scrisoarea tatii; bieţii mei părinţi, fireşte, sînt mult mai înspăimîntaţi decît mine şi ar face tot ce le stă în putere ca să mă scoată de-aici; păcat însă că le stă puţin în putere.

...Dar încetul cu încetul voi încerca să termin, altmintrelea risc să nu fiu cetit (dacă chiar pînă acuma n-am abuzat). Vă rog mult să scuzaţi prolixitatea şi bizareria legăturii de idei ce se observă în scrisoarea aceasta. Eu cred că sînt două feluri de scrisori frumoase: cele care sînt scrise frumos şi cele cari sînt simţite frumos. A mea ar fi dintre cele din urmă. Ş-apoi îmi place uneori să fiu franc, deşi ştiu bine că francheţea şi sinceritatea sînt cele mai mari greşeli la un om modern, care trebuie să fie totdeauna pe dinafară alb ca zîmbetul, iar pe dinlăuntru negru şi închis ca jalea. Dar faţă de d-voastră aş vrea să nu fiu deloc modern şi asta explică totul.

Recomandîndu-mi din nou *Golanii* şi cererea mea în privinţa cărţilor, sfîrşesc în aşteptarea unei scrisori în care să aud ceva şi despre isprăvurile intelectuale ale artiştilor noştri, căci, repet, am voie să primesc orice, numai să scriu nu pot decît învăluit şi cenzurat.

Cu nestrămutată stimă şi dragoste al d-voastră mult devotat

LIVIU REBREANU

^{127—128} De reţinut că filosofii englezi Francis Bacon (1561—1626) şi Herbert Spencer (1820—1903) sînt amintiţi în conspectele anilor de ucenicie literară (vezi *Caiete*).

¹²⁹ Scrisă în timpul detenţiei de la Văcăreşti şi înmînată lui M. Dragomirescu, n-vela apăruse în *Convorbiri critice*, IV, nr. 5, la 25 mai 1910, fiind însoţită de următoarea notă redacţională: „Deşi nu admitem crudităţile de termeni pe care autorul e nevoit să le pună în gura eroilor săi, totuşi publicăm această novelă, şi încă la acest loc de onoare fiindcă, pe lîngă o adîncime de concepţie puţin comună, e remarcabilă prin pitorescul lumii zugrăvite, prin spiritul de observaţie, prin energia descripţiei şi mai cu seamă prin originalitatea limbii”.

P.S. Mulţumesc mult şi pentru coroanele pe cari încă nu le-am primit, dar Găvrilutz o să mi le expedieze cu nişte gologani ce am să-i iau din altă parte.

1916

Miercuri, 15. iulie [Bucureşti]

Riţa¹³⁰ m-a sculat; după cum îi lăsasem scris, la ceasul opt aducîndu-mi cafeaua pe scaunul cu hainele lîngă sobă, jurnalele *Universul* şi *Dimineaţa* tot acolo şi foiţe de 10 bani pe noptieră. Eram somnoros şi aş fi vrut să mai dorm. M-am uitat la ceasul meu; era 8,1/4. M-am frecat la ochi, care parcă se lipeau mereu, încît mă gîndeam că m-a lovit vreo dambla. Am mai aţipit cîteva clipe, apoi mi-am luat inima-n dinţi şi m-am ridicat. Am tras scaunul cu hainele, mi-am potrivit ceaşca de cafea pe plapomă şi am băut cafeaua citind *Dimineaţa*, unde n-am prea găsit lucruri de seamă despre războiul ce mă interesează. M-a enervat iar strategul N. care-i idiot de tot. Am făcut o ţigară şi am citit *Universul*, unde articolul de fond laudă pe nemţi.

Sîmbătă, 13 august 1916 [Bucureşti]

Am ieşit din casă pe la 11 a.m. Citisem ziarele, primisem cîteva rînduri de la Făgeţel pentru *Golanii*. Nimic neliniştitor; dimpotrivă, după ştirile de ieri, războiul se îndepărtase.

De la tutungerie luai *Flacăra*¹³¹, care n-avea nimic deosebit. Mersei citind-o pînă la Ateneu, unde pusei să-mi vaxuiască pantofii. Deodată aud: *Adevărul*, ediţie specială! În mîna unui domn citesc titlul: *Convocarea Consiliului de Coroană*. La altul zăresc *Naţionalul*¹³², special. Simţeam că trebuie să fie ceva serios. Nici un vînzător nu se apropia însă.

M-am repezit la „Imperial”, am luat *Adevărul*: „Consiliu de Coroană, mîine” etc. Primul gînd: s-a isprăvit, a venit războiul. Pînă să-mi aducă şvarţul şi *Berliner Tageblatt*, am citit de vreo două ori rîndurile grase din ziar.

¹³⁰ Flora-Ecaterina Rebreanu (1900—1974), sora mai mică a scriitorului, întîlnită în documentele literare şi cu numele de Florica sau Riţa. La rugămîntea părinţilor, fusese găzduită de fratele din Bucureşti, începînd cu data de 4 oct. 1913. În Capitală urmează Şcoala de sericultură, avînd ca directoare pe Claudia Millian-Minulescu. La B.A.R. se află mai multe scrisori de-ale sale, semnate şi cu numele de familie al soţului, Mihail Schuster (ofiţer). Vezi *Coresp.*, nr. 145 028—145 036, scrisori datînd din anii 1926—1944; tot acolo şi epistolele lui M. Schuster către L.R., nr. 145 038—145 040, din anii 1935—1942.

¹³¹ *Flacăra*, revistă literară, artistică şi socială, apărută la Bucureşti, între 1911 şi 1923, avînd ca director pe Constantin Banu.

¹³² *Naţionalul*, ziar naţional-liberal, apărut la Bucureşti, între 26 nov. 1915 şi 30 sept. 1916, avînd ca director pe Toma Stelian.

Eram lămurit : Consiliul de coroană. Chemați : miniștrii ¹³³, Carp ¹³⁴, Maiorescu ¹³⁵, Rosetti ¹³⁶, șefii de partide ¹³⁷, prezidenții Corpurilor Legiuitoare ¹³⁸ și foștii. ¹³⁹ În total 19. Aveam un sentiment de neliniște, îmi tremurau mâinile. Mă gândeam să mă duc îndată la Ministerul de Război, să văd ce-i cu situația mea militară. Am răsoit totuși *Furnica* ¹⁴⁰, dar n-am putut zîmbi măcar. Din *Tageblatt* n-am înțeles nimic. Eram foarte tulburat. Mereu mă întorceam la *Adevărul* cu Consiliul. Am început să socotesc care vor fi pentru și care contra războiului. Totul atîrna de Brătianu; de care parte e el, acolo e decizia. Căutam să mă conving că Brătianu trebuie să fie contra războiului și simțeam în suflet că mă îmbăt cu apă rece.

Nerăbdarea mă rodea și nu venea nimeni; stam singur la masă. Stamatiaid a trecut pe trotuar. „Nimic“ !, zise zîmbind cu superioritate în treacă. Pe urmă pică Grigoraș : „Ei, ați băgat-o pe mînecă !“ îmi zice. Ș-apoi îmi destăinuiește : „Nimic, monșer. Consiliul este convocat ca să trîntească pe războinici. Guvernul a trimis în Basarabia un ofițer de stat major care a venit cu știrea că acolo nu se află nici 20.000 ruși la Odessa și Reni. Toată armata ce-a fost acolo au dus-o la nord, căci Hindenburg ¹⁴¹ cu 600.000 oameni o să-i izbească pe frontul din Galiția... Așa că s-a isprăvit cu războiul nostru. Regele cu Brătianu are să le arate federaților ¹⁴² în ce au vrut să ne bage.“

¹³³ La acea dată guvernul era condus de Ion I. C. Brătianu, fiind format din V. G. Morțun (Interne), Em. Porumbaru (Externe), Victor Antonescu (Justiție), I. G. Duca (Culte și Instrucțiune publică), Al. Constantinescu (Agricultură și Domenii), Al. Radovici (Industria și Comerț), dr. C. Angelescu (Lucrări publice); Ministerul de Război se afla sub conducerea lui Ion I. C. Brătianu (la 15 aug. 1916 va fi numit în fruntea lui Vintilă Brătianu). Acest guvern a funcționat între 4 ian. 1914 și 10 dec. 1916, cînd va fi remaniat, sub conducerea aceluiași prezident.

¹³⁴ Petre P. Carp (1837—1918), om politic, șeful partidului conservator (1907—1912), prim-ministru (1910—1912), partizan al trecerii României de partea Puterilor Centrale, junimist.

¹³⁵ Titu Maiorescu (1840—1917), critic, teoretician și om politic conservator, de mai multe ori ministru și chiar prim-ministru (1912—1914), mentor spiritual al „Junimii“, partizan al trecerii României de partea Puterilor Centrale.

¹³⁶ Teodor I. Rosetti (1837—1923), jurist și om politic, de mai multe ori ministru și chiar prim-ministru (1888—1889), unul dintre fondatorii „Junimii“, partizan al trecerii României de partea Puterilor Centrale.

¹³⁷ Nicolae Filipescu (Partidul Conservator), Take Ionescu (Partidul Conservator-Democrat), Al. Marghiloman (gruparea germanofilă a Partidului Conservator).

¹³⁸ Camera și Senatul, conduse de Mihail Ferekyde și V. Missir (în locul acestuia din urmă, plecat în străinătate, a participat la Consiliul de Coroană C.F. Robescu, vice-președintele Senatului).

¹³⁹ Constantin Olănescu și Alexandru Cantacuzino-Pășcanu, foștii președinți.

¹⁴⁰ *Furnica*, revistă umoristică, apărută la București, între 4 ian. 1907 și 14 nov. 1916, avînd ca redactor pe G. Ranetti și N. D. Țăranul. După 14/28 dec. 1918, revista își va continua existența pînă în anul 1930.

¹⁴¹ Paul von Beneckendorff von Hindenburg (1847—1934), feldmareșal și om politic german, șef al statului major al armatei germane (1916—1918), mai tîrziu președinte al Germaniei (1925—1934).

¹⁴² Sînt vizați Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Nicolae Titulescu ș.a., adepți ai intrării României în război de partea Antantei.

Oricît era de fantastică, vestea m-a liniștit puțin. Plecai la „Cartea de aur“ ¹⁴³ să văd *Revista idealistă* ¹⁴⁴ în care mi-a spus ieri Ionel Pavelescu ¹⁴⁵ că mă înjură pentru *Golanii* unuia Florea Simionescu. Nu-i adevărat și m-am întors la cafenea, așezîndu-mă singur pe o canapea la fereastră. Luai *Pesti Hirlop* să citesc interpelările din Camera ungurească. Pică Dariu Pop, care spune că-i sigur că mine intrăm în război.

Peste cîtva timp se așează alături Stamatiaid, care mă ia peste picior pentru că cred că intrăm. Îndată vine Iser ¹⁴⁶ și Ressu. Iser crede că mobilizăm. Ressu socotește voturile din Consiliu ca și mine. Stamatiaid țipă că nu-i nimic. Iser : „Ascultă, mă. Aș vrea să te văd după ce vom fi mobilizați, dacă tot nu vei crede că mergem contra nemților !“ Stamatiaid spune că el are să se prezinte în a 5-a zi de mobilizare, cînd o fi. Cei doi pleacă, apoi și Stamatiaid.

Pe la 12,1/2 vin dr. [C.] Nanu, Corneliu ¹⁴⁷ și Minulescu. Corneliu e sigur că mergem, Minulescu și Nanu, cred și nu cred, o scaldă în glume. Corneliu zice că eu sînt obligat să merg în prima linie, că am fost ofițer și mereu am zis că sînt germanofil, dar la mobilizare să mă vadă. I-am replicat că el ar trebui să mergă în frunte, căci cere mereu război, pe cînd eu am fost mereu contra intrării. *Dreptatea* ¹⁴⁸ aduce aceeași știre despre Consiliu.

În sfîrșit, la 1 plec la tribunal, după ce mai sosise și Iancovescu.

În tramvai lumea citește edițiile speciale. A ieșit și *Universul*, care adaogă că numai guvernul are să hotărască, iar Consiliul doar sfătuiește. Pe nimeni nu aud bucurîndu-se că intrăm în război. Este un fel de consternare pe toate fețele.

Trebuie să trec pe la Solomon, în str. Păstorului. Tocmai ieșea pe poartă. Mergem pe jos la tribunal să desființez poprirea. Ovreiul e contra intrării, firește. Pe Calea Rahovei un soldat sanitar : Constantinescu-Procurorul, care mi-a dat tabachera de lemn. Îmi cere o bere, pe care i-o refuz categoric.

Plictiseală la tribunal. Sepeanu nu știe nimic.

Pe la 3,1/2 scap de la tribunal și plec cu aprodul și Solomon spre Teatru. La *Universul* iată pe Porfiriu. Spune că toate sînt minciuni. Nu-i nici un Consiliu. *Văitorul* special a dezmințit. Tot e pus la cale de Take Ionescu. Ca și spionajul de la poștă : Busche ¹⁴⁹ a reclamat la poliție că i se sustrag scrisori și telegrame; s-au destituit trei funcționari, și Take face și de aici spionaj nemțesc.

¹⁴³ „Cartea de aur“, librărie în centrul Capitalei.

¹⁴⁴ *Revista idealistă*, revistă de literatură, artă, știință și sociologie, apărută la Mogoșești (Dorohoi), iar apoi la București, între ian. 1907 și sept. 1916, avînd ca director pe Mihail Holban și ca prim-redactor pe N. Vaschide.

¹⁴⁵ Ion I. Pavelescu (1889—1924), poet.

¹⁴⁶ Iosif Iser (1881—1958), pictor și grafician.

¹⁴⁷ Corneliu Moldovanu.

¹⁴⁸ *Dreptatea*, politică, economică și socială, ziar tipărit la București, între 16 mart. 1913 și 15 aug. 1916, avînd ca director pe Ioan M. Protopopescu-Pache.

¹⁴⁹ Ministru al Germaniei la București.

La Braserie văd pe Romano¹⁵⁰, care zice că vrea să fie societar la mine la Chișinău¹⁵¹. Îi iau *Viitorul*. Confirmă Consiliul, dar spune că este pentru a liniști publicul și e convocat de rege.

La Teatru două vorbe cu Danielesca¹⁵², Brezeanu¹⁵³, Plopeanu¹⁵⁴, apoi Locusteanu¹⁵⁵, toți sînt siguri că mîine se hotărăște mobilizarea. Brezeanu zice că rușii ne-au tras chiulul, că n-au trupe în Basarabia, dar au făgăduit să trimită în curînd, iar noi știm ce plătește promisiunea rusească, căci vreau să ne puie să ne batem noi cu bulgarii.

Ieșind, iată *Dreptatea*, a doua ediție, zice că Consiliul are să calmeze lumea, dar în nici un caz nu-i război.

Acasă Marioara¹⁵⁶ pentru certificat medical. Mănînc și plec îndată să mai aflu. *Adevărul* obișnuit cu titlul: *România în război*. O sumă de amănunte. Intrarea sigură.

La „Terasă”. Cu Iser, Steriade, Corneliu. Glume. *Naționalul* e pesimist și îngrijorat. *Steagul*¹⁵⁷ reproduce *Viitorul*. *Independența*¹⁵⁸ asemenea. Clarinet nu-și dă seama ce-o fi. *Moldova*¹⁵⁹ zice că vom merge contra rușilor. *Politique*¹⁶⁰ adaogă puțin la *Viitorul*. Gartenberg spune că doi unguri ce-realiști, citind de Consiliu, au alergat la Czernin¹⁶¹, care i-a liniștit.

Dr. Olivenbaum îmi face certificatul Marioarei. Nu prea știe nimic. Îmi prezice rezultatul Consiliului: „Se aprobă măsurile luate de guvern pentru apărarea țării”.

Gogu Mihaescu e radios: nu mergem, ba chiar poate să vie marghilomaniștii la putere, dacă Brătianu vine la Consiliu cu tratat iscălit.

Grigorescu mă ia repede să-i dau polul lui Rosen. L-am repezit.

Acasă îngrijorare. Țica¹⁶² a primit scrisoare de la Mitică¹⁶³ care e pe frontieră în Cadrilater. Plînge.

¹⁵⁰ Vasile Romano, actor la Teatrul Național din București.

¹⁵¹ În afară de Teatrul Național din Craiova (unde a îndeplinit funcția de secretar) și al Teatrului Național din București (unde, de două ori, a fost director), L.R. nu a activat la nici un alt teatru din țară.

¹⁵² Coca Danielescu, actriță.

¹⁵³ Ion Brezeanu, actor.

¹⁵⁴ Gheorghe Plopeanu.

¹⁵⁵ Petre Locusteanu (1883—1919), gazetar; la B.A.R. se află o scrisoare a sa către L.R. (*Coresp.*, nr. 143 593), atestînd raporturi colegiale încă din 1911.

¹⁵⁶ Marioara Sorbul.

¹⁵⁷ *Steagul*, cotidian tipărit la București între 16 nov. 1914 și 20 nov. 1916; 3 mai—31 dec. 1918 și ulterior.

¹⁵⁸ *Independența*, cotidian al Partidului Conservator (gruparea Al. Marghiloman), tipărit la București după 16 nov. 1914.

¹⁵⁹ *Moldova*, publicație ce apare la București, între 1 mart. 1915 și 14 aug. 1916, sub direcția unui comitet, avînd ca președinte pe P. P. Carp.

¹⁶⁰ *La Politique*, apare la București, între 16/29 nov. 1911 și 20 nov./3 dec. 1916, ca „director girant” pe Pierre Ciorăneanu.

¹⁶¹ Ottocar Czernin (1872—1932), ministru al Austro-Ungariei la București.

¹⁶² Alexandrina Rădulescu (Țica), mama lui Fanny Reboreanu.

¹⁶³ Mitică Rădulescu, cumnat.

Seara la 9,1/4 la „Terasă”. Sion, Corneliu, Vintilă II, Rovine. Afară de Corneliu, ceilalți nu cred, Leon Popescu¹⁶⁴ vine și nu crede. Caton¹⁶⁵ sosește de la Constanța. Crede că mergem, deși ceva îi spune că nu. Logica însă îl biruiește. Const. Bacalbașa¹⁶⁶ l-a sfătuit la Constanța să plece, altfel riscă să nu mai poată veni. Ferekyde¹⁶⁷ a venit vineri la București lăsînd acolo pe d-na Mustața, unde avea să se întoarcă mîine pentru vînătoare; aseară a telegrafiat doamnei să vie urgent în Capitală. Culoglu¹⁶⁸ de asemenea a adus aci pe d-na V. Generalul Castriș și-a adus de acolo familia. Lumea toată vine încoace. Trenurile tixite. Un fel de alarmă tacită la Constanța. Caton îmi explică: regele vrea să se spele pe mîini. Poate n-a avut curaj să refuze pe Brătianu și a recurs la Consiliu, cu gîndul că va întoarce lucrurile. Imposibil. Afară de 4¹⁶⁹, toți pentru război. Regele s-ar face odios dacă nu s-ar supune Consiliului.

Trecem la „Alhambra” cu Caton. Nimic. Caton însă explică mereu că intrăm negreșit și doar o minune ar întoarce lucrurile. S-au făcut pregătiri formidabile.

Dimineața specială dă toate amănuntele convenției¹⁷⁰. *Epoca* specială dă amănunte, dar mai domol.

Pe drum întîlnesc pe Const. Bacalbașa care spune: mîine mobilizare, luni intră în țară 80 000 cazaci, noi vom lupta numai în Ardeal. Goga¹⁷¹, tot pe drum: s-a sfîrșit, intrăm, gata tot.

Caton mai spune: în regiunea militară la Cernavodă, trenurile cu geamuri înnegrite, 7—8 soldați în fiecare vagon, nimeni nu mișcă. Locuitorii din comune au fost jurați în biserici să nu spună o vorbă din ce văd. S-au rechiziționat în Cadrilater toate vitele, caii etc. Asemenea crede că Morțun¹⁷² a jurat pe Minulescu, care la Constanța a sărutat pe gură pe Condruș¹⁷³, zicîndu-i „Poate nu ne mai vedem”, iar lui i-a spus că nu știe nimic; dovadă că trebuie să știe ceva.

La „Imperial”: Caîr¹⁷⁴ zice că mergem sigur, lui Caton.

Dr. Nanu nu crede că mobilizăm mîine. Filozoful crede. Iancovescu aduce știrea că la granița bulgară de azi de la 4 d.a. se dă o luptă; știrea e de la lt. col. Bacaloglu.

Să vedem ce-o fi mîine.

¹⁶⁴ Leon Popescu, pionier al cinematografeiei naționale; consultă aparatul critic al scenariilor cinematografice alcătuite de L.R. în primii ani ai șederii sale în Capitala țării (*Opere*, vol. 11).

¹⁶⁵ Caton Theodorian.

¹⁶⁶ Constantin Bacalbașa (1856—1935), publicist.

¹⁶⁷ Mihail Ferekyde (1842—1928), om politic, de mai multe ori ministru.

¹⁶⁸ Ion Culoglu, ziarist.

¹⁶⁹ Aluzie la P.P. Carp, Titu Maiorescu, Teodor Rosetti și Al. Marghiloman, care nu erau adepții intrării României în război de partea Antantei.

¹⁷⁰ Încheiată de România cu Anglia, Franța, Italia și Rusia la 4/17 aug. 1916.

¹⁷¹ O. Goga, refugiat la București, era unul din partizanii intrării României în război de partea Antantei, avînd convingerea că lupta împotriva Puterilor Centrale este totodată și o luptă pentru dezrobirea Transilvaniei.

¹⁷² Vasile G. Morțun (1868—1919), om politic, la început de orientare socialistă, ulterior liberală, la data însemnărilor, ministru de Interne.

¹⁷³ Mihail M. Condruș, ziarist.

¹⁷⁴ George Caîr (1876—1924), poet, prozator și avocat.

Înainte de Consiliul de Coroană

Edițiile speciale anunță pe la orele zece înainte că pentru mâine este convocat un Consiliu de Coroană la palatul Cotroceni, din inițiativa regelui.

Toată lumea, pe Calea Victoriei, smulge, din mîinile vînzătorilor, foile de ziare. O nedumerire se citește pe fețe: ce-o fi asta? Război sau pace?... Aceasta însă numai o clipă; pe urmă își caută toți de treabă. Ce-o fi să fie!

Un gazetar germanofil, cu nasul strîmb și cu capul supraîncărcat, spune:

— Ați băgat-o pe mîneacă, ai? Proști mai sînteți!... Consiliul e chemat să dea o palmă zdravănă războinicilor, să se sfîrșească odată cu scîlămbăiele nesărate. Regele și cu Brătianu le pregătesc o surpriză fenomenală. Știți că rușii ne-au tot pisat să intrăm, că ei au în Basarabia milioane de soldați, că au să strivească pe bulgari, dacă le dăm drumul prin Dobrogea... Ei bine, guvernul a trimis un ofițer de stat major în Basarabia să vadă armatele acelea fantastice. Ei bine, a găsit acolo, la Odessa și Reni, exact 23 000 de oameni. Ați înțeles? 23 000, în loc de 300 000! E ceva fenomenal. Numai muscalii pot învîrți minciuni așa de grozave. Acuma se zice că rușii au avut într-adevăr ceva armată în Basarabia, acum cîteva săptămîni. Dar au aflat că Hindenburg a concentrat 600 000 oameni cu care vrea să pocnească pe ruși, și încă în Galiția, unde credea Brusilov¹⁷⁵ că s-a sfîrșit cu austro-nemții. Parcă-i văd pe muscali cărăbănindu-se iar din Cernăuți, ba și din Basarabia, unde o să intrăm noi să ocupăm drept recompensă că am stat liniștiți... Ei, vedeți? Pentru asta-i Consiliu de Coroană. Regele cu Brătianu au să le arate gălăgiosilor în ce chichion voiau să ne vîre... Hahaha! Salve!...

Un agent de la Siguranța statului, spîn, blond, subțire, detașat la Cîneni, sosit aseară în București, spune:

— Intrăm sigur în război! Sigur! Eu am văzut și știu ce-i la graniță, doar eu am aflat ce trupe austriece sînt dincolo, prin oamenii mei, și cunosc măsurile ce s-au luat la noi. Intrăm garantat. Dealtfel pare că și ungurii bănuiesc ceva. De cîteva zile nu mai intră în țară aproape nimeni din Ardeal. Trenurile de călători sosesc regulat, dar goale; rareori cîte un călător fricos. Agenții de dincolo, care vin uneori la noi și bem bere împreună, nu cred că noi vom intra și sînt siguri că victoria finală e a lor. Eu însă repet: intrăm. Consiliul va aduce mobilizarea. Pot să-ți spun și trupele care sînt dincolo: regimentele 64 și 82 secuiești, un regiment slovac din Zemplen... Sînt și germani; pe mîneacă au E 31.

Un gazetar tînăr, frumușel, iubitor de mărci și de teatru:

— Minciuni. Nici vorbă de Consiliu. Viitorul dezmente. Citiți ediția specială. Toate astea sînt intrigi de-ale lui Take. E absolut scîrbos ce se face aici. Deunăzi cu spionajul de la poșta tot așa. Busche reclamă poliției că i se sustrag la poșta scrisori și telegrame. Directorul poștelor gasește vinovați

¹⁷⁵ Aleksei Brusilov (1853—1926), general rus; ofensiva lui a rămas memorabilă în analele primului război mondial, fiind înscrisă în toate tratatele de teorie și artă militară („operația Brusilov”).

niște funcționari și-i dă afară. Ei bine, Take face din asta spionaj nemțesc. E culmea culmilor! Inconștientul vrea să ducă țara de rîpă!...

Un actor bătrîn, chel, pisălog, te oprește în stradă:

— Mă fac societar la Chișinău, s-a isprăvit.

Un ziarist rusofil, jigărit, elegant, cu monoclu, geme clătînînd din cap:

— Nu pot să-mi dau seama deloc. Stelian¹⁷⁶ e îngrijorat, nemțofilii jubilează, intervenționistii sînt plouați... nu mai pricep nimic. Cred totuși că Consiliul de mâine nu va fi cel din urmă. Vom mai sta neutri cîtva timp, pe urmă...

Un doctor germanofil, inițiat în secretele legaților franceză și rusească:

— Mult nu pot spune. Plutește ceva în aer. Totuși aș paria că rezultatul Consiliului de Coroană va fi un comunicat în termenii aceștia: „Consiliul aprobă măsurile luate de guvern pentru apărarea țării”. Dacă n-o fi așa, primesc să-mi zici cum vrei.

Un samsar ras de mustați, care prezintă tuturor pe soră-sa, frumușică, pentru ca apoi să-i poată tapa mai lesne, ovrei, firește:

— Azi, cînd a ieșit ediția cu Consiliul, eram tocmai cu doi unguri cerealiși. Au alergat îndată la Czernin și Czernin le-a spus categoric: „Stați liniștiți, nu-i nici o primejdie!”

Un avocat marghilomanist, simpatic, fost actor:

— Consiliul e bun. Nu vezi că majoritatea-i cu voi? Iar dacă Brătianu vine cu vreo convenție, și mai bine. Atunci venim sigur la putere!...

Un fost senator takist, acuma întreprinzător artistic, putred de bogat, cu un briliant uriaș în deget:

— Mă rog, eu ca omul prost, de, cum mă pricep. Fac socoteală și zic: cîți sînt la Consiliu? Nouăsprezece. Bun. Și-i iau pe rînd: Carp, germanofil, Maiorescu, Rosetti, Marghiloman, asemenea. Olănescu¹⁷⁷ e cum zice regele, că se sperie repede. Apoi miniștrii: Duca, Morțun, Constantinescu¹⁷⁸ și Radovici¹⁷⁹, cu nemții... Ferekyde, iar, Robescu¹⁸⁰, iar... Cîți sînt? Socotiți și d-voastră. Și nu pun pe Brătianu, care nu face război pînă nu-i sigur. În sfîrșit, credința mea-i asta. Poate că n-am dreptate, mai știu. Dar eu cred că rămînem tot neutri... Eu așa cred. Părerea mea... Mă rog, nu-i supărare... Omul poate să aibă o părere...

Un scriitor energic, veșnic răgușit, foarte nervos și grosuț, cu o convingere înfricoșată:

— Niciodată nu mi-am schimbat părerile. Sînt franc. Nu-mi plac războaiele în general. Eu nu pot auzi măcar să moară atîția oameni tineri...

¹⁷⁶ Toma Stelian (1860—1925), director al ziarului *Naționalul*, avocat, profesor de drept și procedură comercială, fost ministru de Justiție (1907—1910) și ad-interim la Război (1909).

¹⁷⁷ Constantin Olănescu (1845—1928), om politic conservator, fost ministru al Lucrărilor Publice (1891—1895), președinte al Adunării Deputaților (1899) și ministru de Interne (1900—1901) în guvernul lui P. Carp.

¹⁷⁸ Alexandru Constantinescu (1859—1926), jurist, om politic liberal, ministru la Agricultură și Domenii (1909—1910; 1914—1916; 1922—1926), la Interne (1916—1918) și la Industrie și Comerț (1918—1919).

¹⁷⁹ Alexandru Gh. Radovici (1860—1918), jurist, om politic, la început de orientare socialistă, ulterior liberală, ministru al Industriei și Comerțului (1914—1916).

¹⁸⁰ Constantin F. Robescu (1839—1920), om politic de orientare liberală.

Dar, în sfârșit, noi intrăm mâine în război. Și iată de ce, că eu nu vorbesc fleacuri. Când spun ceva știu ce spun... Am fost la Constanța și mă simțeam nespus de bine și așa mai fi stat câteva zile. Să vedeți ce m-a făcut să plec îndată și să cred că se petrec lucruri grozave la București... Vineri am plecat de la Constanța. Ferelkyde lăsînd acolo pe doamna, nu spun cum o cheamă, cu care trăiește... Duminecă trebuia să se întoarcă însă la o vînătoare. Ei, vineri seara doamna primește o depeșă să plece și ea imediat. Poate că tot n-aș fi plecat dacă Costache Bacalbașa nu-mi spunea să mă cărăbănesc numai-decît, altfel risc să nu mai găsesc tren cine știe cîtă vreme... Trenul ticsit de lume... la Constanța ca un fel de alarmă tacită.. Avem război!

Dl. Const. Bacalbașa, pe stradă, unui prieten, zîmbind:

— Mîine se decretează mobilizarea. Luni intră în țară 80 000 de cazaci. Noi vom lupta numai în Ardeal.

Dl. Goga, pe stradă, grav, îngîndurat:

— S-a aranjat tot. Intrăm.

Un doctor cu barbișon negru, foarte simpatic, cumpătat și ardelenist, spune cu un zîmbet sceptic:

— Probabil că vom rămîne tot în neutralitate. Vom intra înșă mai tîrziu. Nu simt eu atmosfera războiului acuma, degeaba.

Un actor obraznic și cu talent:

— Azi, de la orele patru d.[upă] a.[miază] a început o luptă crîncenă în Cadrilater, care mai durează... Știrea e sigură. O am de la maiorul Bacalglu...

Duminecă, 14 august 1916 [București]

Încep a scrie exact în clipa cînd începe mobilizarea armatei române. În sfârșit, s-a făcut: intrăm în război. Presimțirea mea de ieri s-a realizat.

Ziarele de dimineață nu spuneau mai mult decît știam aseară. Doar că *Vîitorul* și *Universul* anunțau că Consiliul va fi după-amiază la 3, în loc de 10 a.m.

Am ieșit pe la 11 în oraș. Pe străzi publicul obișnuit de duminică. Nici o mișcare deosebită. La „Imperial” nu văzui cunoscuți. Am trecut înainte la „Terasă”.

Acolo Apăteanu¹⁸¹ la o masă, la care m-am așezat. În trecere d-na Gîrleanu¹⁸² îmi șoptește că regele, fiind pentru neutralitate, va pleca în Germania.

Apăteanu nu știa nimic deosebit, afară doar că Consiliul se ține tot la ora 10, cum a fost anunțat întii, și schimbarea a fost numai pentru a induce în eroare publicul ca să nu se facă manifestații. Mai spunea că lucrătorii la *Monitorul oficial* au fost chemați și azi, pentru că *Monitorul* va publica rezultatul Consiliului. Apoi mai spune că la toate tipografiile s-au postat soldați, ca să nu se mai tipărească nimic fără știrea guvernului.

¹⁸¹ Nicolae Apăteanu, publicist (La B.A.R., o scrisoare către L.R. adresată de Elena Apăteanu-Pârvan, *Coresep.*, nr. 142 008, datată 1930.)

¹⁸² Marilena Gîrleanu, soția poetului Emil Gîrleanu, prietenă de familie amintită și în corespondența scriitorului (vezi vol. *La lumina lămpii*).

La masă s-au mai adunat dr. Nanu, Stamatiad, Săulescu, Ressu și alții. Părerea generală era că Consiliul nu va aduce război imediat.

Am plecat spre casă pe la 12,1/2, după ce Stoica¹⁸³ mi-a dat *Suferințele din Ardeal*. Nici Stoica nu credea că intrăm în curînd.

La Ateneu întîlnesc pe Saidman. „S-a sfîrșit — zice el. Intrăm în război, sigur. Busche cu Czernin treceau adineaori în automobil, urmați de doi agenți secreți. Nemții au plecat cei mai mulți. Legațiile nemțești au împachetat tot, sînt gata de plecare.”

Îmi spunea cu atîta siguranță, încît mi-a întărit credința.

Acasă, la masă, pică Ţica cu Mitică, care azi a venit, desconcentrat, de la Bazargic. Povestește c-a fost tocmai pe graniță, la pichetele 14 și 15, dormind fără corturi, veșnic gata.

Am dormit după-amiază și am ieșit numai pe la 5,1/2. Pe zidul tutungeriei imediat văd un afiș cu litere roșii, mic: „Se aduce la cunoștință decretarea Legii pentru Starea de asediu”. Așa ceva. Va să zică am mobilizat!

În oraș ceva mai multă animație. Ziarele speciale nicăiri. La „Imperial” plin de ardeleni entuziasmați. La „Terasă” plin. Tot cu Apăteanu, unde se adună Nanu, Moldovanu etc. Se povestesc amănunte din Consiliul de Coroană. S-a și semnat decretul de mobilizare.

E o atmosferă de o demnitate rară. Lumea parcă simte seriozitatea clipei. Eu sînt emoționat ca un copil. Mulțimea crește. Calea Victoriei geme de lume. Trece automobilul regal; urale entuziaste. Trece regina, asemenea. Muzica cîntă *La Arme, Marsillieza*. Un incident. Cînd cîntă *Trăiască regele*, toată lumea e în picioare. Numai unul la o masă stă jos. I se strigă: „Scoală”. El: „Nu vreau”. Cîțiva au tăbărit pe el. A luat un baston în cap, deși era cu nevasta. Încolo foarte multă demnitate.¹⁸⁴

Duminecă, 14 august 1916 [București]

Consiliul de Coroană

A fost anunțat ieri pentru orele zece; azi însă câteva ziare spun că are să fie după-amiază la trei sau la cinci. Și s-a ținut tot la zece. Se pare că manevra ziarelor a fost înadins pusă la cale pentru a deruta publicul și a evita manifestațiile.

Toată înaintea de amiază a stăpînit aceeași nedumerire, aceeași așteptare grea: război sau pace? Majoritatea proorocea pacea, deși circulau vești care dădeau de bănuit că a sosit războiul. Un funcționar frumos de la Finanțe, dealtfel convins că vom continua să rămînem neutri, spunea că știe din izvor absolut sigur că *Monitorul oficial* n-a ieșit azi și că toți lucrătorii au fost chemați la locurile lor, suspendîndu-se repaosul duminical. Asta înseamnă că, după Consiliu, *Monitorul* va comunica ceva foarte grav și urgent. Același domn mai povestea că, la gară, a văzut un bilet afișat care anunță suspendarea tuturor trenurilor de plăcere... Un pictor de mare talent știe că la toate tipografiile și ziarele sînt postați cîte doi soldați și că e oprit să se mai tipărească ceva fără știrea guvernului...

¹⁸³ Vasile Stoica, publicist, ulterior demnitar de stat.

¹⁸⁴ Cu titlul *Momente* și cu datarea: „14.VIII.1916” se păstrează o notă dialogată, a acestui accident (Colecția Puia-Florica Rebreanu).

Numai un inginer germanofil, speriat și palid, vestește cu o siguranță uimitoare: „S-a consumat. Astăzi se decretează mobilizarea. Mare nenorocire. Am văzut adineaori pe Czernin cu Busche, într-un auto, urmărit de doi agenți. Erau nespuse de abătuți. Nemții au început încă de-aseară să plece grabnic. Azi au plecat cu duiumul. Legația austriacă e împachetată... S-a sfârșit!”

Și după-amiazi s-a aflat și vestea s-a răspândit ca fulgerul: mobilizare și declarație de război Austriei.

La tutungerie am văzut primul semn: un afiș mic, alb, cu litere roșii, foarte laconic. Decretarea stării de asediu.

Apoi a venit așteptarea înfrigurată a ziarelor. Cinci, șase, șapte, și nu mai ieșea nici unul. Iar între timp zvonurile se împrăștiu, străzile se umpleau de curioși.

Toți știau amănunte precise de la Consiliul de Coroană. Unuia i-a spus Filipescu, altuia Marghiloman¹⁸⁵, altuia Take Ionescu, în sfârșit, toți sînt perfect informați.

— Brătianu s-a sărutat cu regele și toți au izbucnit în lacrimi la sfârșit — zice un reporter trecînd din cafenea în cafenea.

— Filipescu l-a executat strașnic pe Marghiloman — adaogă alt gazetar.

— Marghiloman s-a pupat cu Filipescu. Ferekyde a fost nemilos cu Carp. I-a strigat în fața regelui: „Să-ți fie rușine”.

În sfârșit, un autor dramatic însemnat povestește pe larg:

— Eu m-am întîlnit adineaori cu Goga, care ieșea de la Filipescu. De la el știu tot. Aflam însă și mai înainte de la un văr al meu, prieten intim cu Marghiloman. Uite cum s-au petrecut lucrurile. La zece fix erau toți adunați la Cotroceni. Regele a deschis ședința și a vorbit așa: „V-am chemat, domnilor, să vă comunic o hotărîre ce am luat-o după o matură chibzuire și o îndelungată luptă sufletească. Și sînt fericit, domnilor, să vă înștiințez că am repurtat o mare victorie asupra mea însumi hotărîndu-mă ca eu, Ferdinand de Hohenzollern¹⁸⁶, să scot sabia împotriva Austriei, prietena Germaniei. O fac însă cu insufletire, pentru că astfel cer interesele țării și neamului și pentru că eu sînt un român bun, cel mai bun român între români”. Cuvintele regelui au făcut impresie mare. În ochii multora licăreau lacrimi de fericire. Atunci însă s-a ridicat Carp și a zis: „Va să zică, majestatea voastră ne-a convocat să ne comunice o hotărîre, iar nu să ne ceară sfatul?” Regele a răspuns calm: „Nu, domnule Carp. Fiecare poate să vorbească, să-și spună părerea... Eu ascult cu atenție.” Și Carp a zis: „Bine. Să auzim comunicările primului-ministru.” După acestea Brătianu a început să citească tratativele, tratatele și convențiile ce le-a făcut cu aliații. Zice că a citit vreun ceas și jumătate și a citit lucruri atît de extraordinare, încît Filipescu, sorbindu-i vorbele, nu s-a putut stăpîni pînă la sfârșit, s-a

¹⁸⁵ Alexandru I. Marghiloman (1854—1925), om politic, unul dintre conducătorii Partidului Conservator (la început a făcut parte din gruparea conservatoare junimistă; ministru în mai multe cabinete: (1888—1895; 1900—1901; 1910—1914), partizan al Pușcilor Centrale; ca prim-ministru (5 mart.—14 oct. 1918) a tratat pacea cu Germania.

¹⁸⁶ Ferdinand I (rege între 28 sept. 1914—20 iul. 1927).

aruncat la el și l-a sărutat pe amîndoi obraji. Brătianu, firește, i-a întors sărutările, emoționat și dînsul, poate să-și închipuie oricine. Apoi regele a dat cuvîntul lui Maiorescu, care ar fi spus că el crede că încă nu trebuie să intrăm, că nu e bine să ne amestecăm în cearta țărilor mari, că ardelenii nu ne vor, că Hindenburg cine știe ce surpriză mai rezervă rușilor... Dar regele zice că l-ar fi întrerupt: „Domnule Maiorescu, mi-a fost mai greu să înving pe un Hohenzollern; pe Hindenburg sper să-l batem mai ușor”. Nu vă mai spun ce emoție trebuie să fi simțit toți auzind pe rege vorbind astfel. Rosetti a spus tot cam ce a spus și Maiorescu. Pe urmă a venit Carp și a declarat: „Cu hotărîrea pe care ați luat-o eu am convingerea că duceți țara la o catastrofă în care va fi tîrîtă și Coroana și împreună cu ea dinastia de Hohenzollern, pentru ca în locul ei, pe tronul gol, să se urce un Brătianu sau un Știrbey. Eu n-am să fac decît două jertfe: un ziar, care-mi exprimă convingerile și care mâine va înceta, și trei copii, pe care-i trimit să moară. Sînt sigur însă că mergeți la neizbîndă și vă doresc să fiți înfrinți!” A fost o indignare generală, iar Carp s-a dus la o fereastră și, cu degetele în vestă, a privit afară tot restul ședinții. A urmat Marghiloman, care a spus: „Eu ca conservator nu pot admite din principiu o cooperare cu rușii. Am urmat, de cînd a izbucnit războiul cel mare, o politică, jertfindu-mi popularitatea, prin care țineam deschisă țării posibilitatea și celeilalte direcții, în caz cînd cea pe care ați ales-o n-ar fi izbutit. Politica aceasta a ferit guvernul de hotărîri pripite, a dat țării posibilitatea să-și facă toate pregătirile, a fost o cumpănă binefăcătoare care a contribuit la victoria ce o dorim și o nădăjduim cu toții. Acuma, cînd se cere țării jertfa supremă, eu nu pot să nu-i ofer tot ce am și ce sînt și să-i urez izbîndă deplină.” Au făcut o impresie excelentă vorbele acestea. Filipescu și Take Ionescu au fost cei dintîi care l-au felicitat... În sfârșit, regele a mai spus cîteva cuvinte și s-au despărțit toți adînc mișcați, după ce vodă a semnat decretul de mobilizare...

Un actor comic, care face mai multă politică și strategie decît artă, completează:

— Tot așa am auzit și eu că s-a petrecut, afară de cîteva amănunte... Cînd Marghiloman a zis că el, ca conservator, nu poate înțelege să mergem cu rușii, Filipescu îndată i-a ripostat: „Eu ca șeful Partidului Conservator îți spun că la data cutare și cutare (fiindcă Filipescu-i mare diplomat: are însemnat într-un carnet tot ce i-a spus Marghiloman, împreună cu ziua și locul, exacte), că la data cutare d-ta mi-ai declarat mie că România nu-și poate realiza idealul național decît alături de Rusia. Cum se potrivește, d-le Marghiloman, ceea ce mi-ai spus atunci cu ce spui acuma?” Marghiloman a bîlbîit că-i neagră, că-i albă, și a înghițit-o... Asta-i una. Acum se mai zice că, după ce s-a angajat tot, regele s-a dus la Filipescu, l-a bătut pe umăr și i-a zis zîmbind: „Ei, d-le Filipescu, nu credeați că eu sînt bun român. Acuma te-ai convins?” Filipescu era atît de mișcat încît a izbucnit într-un hohot de plîns. Și atunci regele l-a sărutat și a plîns...

Dar amănuntele nu se mai isprăvesc și ziarele nu sosesc. Un reporter foarte spilcuit declară categoric: „Azi nu iese nici un jurnal. E cenzură.”

Pe la ceasurile cinci, Calea Victoriei geme de lume. Parcă s-ar fi desfundat mahalalele. Fețe, pe care nu le vezi decît la 10 mai, se uită speriate.

Sau poate mai exact : reîncepem ! Doar o stagiune de iarnă și una de vară, s-au petrecut sub ocupația germană... Acuma urmează a doua...

Partea artistică a fost uneori mult stînjinită de necesitățile războiului. Scuze s-au găsit și se vor găsi întotdeauna. Traiul de toate zilele predomină celelalte cerinți. Nu se mai pot aduce decoruri fastuoase nici de la Berlin și nici de la Viena. Aici lipsesc mulți și multe : pictorii de decoruri, specialiștii, materialul... Dar lumea e indulgentă. Războiul ne-a îmblînzit pe toți.

A început opereta, care este mai accesibilă tuturor. A urmat ansamblul german, în tovărășie cu societatea dramatică românească, la Teatrul Național¹⁸⁸. Jucau trei trupe și se găsea public pentru toate, deși se zicea că peste o sută de mii de oameni au luat drumul pribegiei înainte de a intra armatele străine în Capitală¹⁸⁹. Au plecat cei cu dare de mîină ; în locul aceluia însă au răsărit alții cu dare de mîină. Nu degeaba cutare marfă ce costa un franc se plătește azi douăzeci. Pămîntul românesc e în stare să creeze neîncetat bogătași noi.

Benoarele au fost pline. Asemenea și stalurile. Pe viforul cel mai cumplit valsurile vieneze scoteau lumea din case și o ademeneau pe jos, prin zăpada pînă-n brîu ori prin lapovițele murdare, la Teatrul Liric. Amatorii se grăbeau zgribuliți la Teatrul Național seara să vadă¹⁹⁰ *Clopotul scufundat*, ziua să audă versurile lui Alecsandri sau să soarbă *Patima roșie*... Și-n același timp s-au găsit și melomani destui care să umple sala Ateneului ca să se îmbete cu Wagner, Beethoven...

Apoi a venit vara, soarele, căldurile... Grădinile s-au deschis pe rînd : „Blanduzia“, „Oteteleșeanu“, „Amicii orbilor“... Și gemeau de lume. Trăiască viața ! Farse și melodrame, operete și reviste, cinematografice și varieteuri, toate și-au luat partea din succese... Din fundul mahalalei veneau oamenii să se răcorească, să ridă sau să plîngă... să trăiască !... Cine știe ce o mai aduce ziua de mîine ?... Iată psihologia bucureșteană de totdeauna.

O pauză scurtă. Cît se poate mai scurtă. Atîta doar ca să se poată muta calabalăcul de la grădină în teatrele de iarnă. Și acuma reîncepem !...

¹⁸⁷ Articol-program apărut în *Scena*, I, nr. 1, 27 sept. 1917, p. 1. Reamintim că o publicație cu același titlu apăruse, între sept. 1/10 și ian. 1911, sub îngrijirea lui L.R. și M. Sorbul.

¹⁸⁸ În timpul războiului, la Teatrul Național din București, administrat de Ion C. Filiti, s-a instalat, la 5/18 mart. 1917, o trupă de teatru german, care și-a inaugurat reprezentațiile cu *Iphigenia*. Trupa română, condusă de Aristide Demetriade, juca de două-trei ori pe săptămîna, pînă în seara de 29 apr. 1917, cînd a fost nevoită să-și continue activitatea la Teatrul „Comoedia“. În acest timp, repertoriul trupei românești a fost alcătuit din *Fintina Blanduziei*, *Patima roșie*, *O noapte furtunoasă*, *Prostul*, *Hamlet*, *Falimentul* (apud I. Massoff, *Istoria Teatrului Național din București, 1877--1937*, p. 221).

¹⁸⁹ „Artiștii plecați la Iași au alcătuit, sub conducerea lui Al. Mavrodi, o trupă căreia i s-a alăturat, sub aceeași organizare, un ansamblu de operă, operetă și revistă, care a dat și o serie de spectacole pe front, cu concursul *Marioarei Ventura* și a lui *George Enescu*“ (I. Massoff, *op. cit.*). Tot la Iași, după Al. Mavrodi, a fost numit director general Ion Petrovici, avînd ca subdirector pe artistul Ion Livescu.

¹⁹⁰ În revistă : „să vindă“.

Ne-am înmulțit. Cinci teatre ! Toate așteaptă favoarea publicului, banii și aplauzele publicului...

Cortina a început să se ridice. Încă nu se vede bine ce va fi pe scenă. Se bănuiește doar. Se bănuiesc, firește, lucruri frumoase, ca întotdeauna. Spectatorii așteaptă. Sunt mulți. Vor fi și mai mulți dacă în dosul cortinei va fi cu adevărat ceea ce doresc cu toții. Vor fi succese, flori, aplauze, ban-chete, ca și cînd tragedia cea mare, cea uriașă, nu ne-ar frămînta în vârtejul năpraznic... Vor uita tot. Vor uita moartea cea adevărată pentru plăcerea de-a revedea o moarte falsă, dar frumoasă... Căci frumosul învăluie realitatea, oricum ar fi ea, în haina lui trandafirie, cuceritoare... Frumusețea e mai tare ca moartea...

Fi-vor oare nădejtile împlinite ? Cine ar putea spune ? Doar singuri directorii care răscoală culisele încurajează elementele și așteaptă triumfurile.

DE VORBĂ CU D-NUL LIVIU REBREANU 191

Am atras încă de ieri atenția cititorilor noștri asupra dublului interes pe care-l prezintă părerea d-lui Liviu Rebreanu în chestia congresului, deoarece eminentul nostru confrate, autorul lui *Ion*, al *Cadrilului* și al *Golanilor*, ca ardelean, își poate da mult mai bine seama de adevărata stare de spirit de dincolo de Carpați. Într-adevăr, d-sa ne-a dat extrem de interesante răspunsuri la întrebările noastre :

— Credeți că e oportun congresul artiștilor ?

— Înainte de-a răspunde la întrebarea d-tale, cred că e nevoie de o precizare în privința frumoaselor scrisori ale d-lui Corneliu Moldovanu, președintele S.S.R., care au stîrnit toate discuțiile în jurul acestui prea faimos congres. Trebuie anume să se știe că argumentele d-lui Corneliu Moldovanu, în afară de considerațiile sale politice, exprimau părerea întregului comitet al Societății Scriitorilor Români, care, într-o ședință de-acum trei luni, a hotărît în unanimitate să răspundă printr-un refuz categoric d-lui ministru al Artelor ce invitase Societatea să participe la un congres al artiștilor, alături de scriitorii și artiștii așa-ziselor minorități naționale din teritoriile ali-

¹⁹¹ Interviu apărut în *Rampa*, V, nr. 1156, 4 sept. 1921, p. 3, sub genericul „În jurul Congresului artiștilor“. Cîteva precizări : refuzul de participare a scriitorilor români la Congresul convocat de Ministerul Artelor, condus, la acea vreme, de O. Goga, aparținuse lui Corneliu Moldovanu, președintele S.S.R. În jurul acestei chestiuni s-au mai pronunțat : V. Eftimiu (în calitate de director general al teatrelor), I. Minulescu (vicepreședinte al Asociației criticilor), A. de Herz, C. Rădulescu-Motru, N. Davidescu, Dem. Teodorescu, I. Manolescu, A. Clarnet, Claudia Millian-Minulescu, C. Ardeleanu, N. Soreanu, Alfred Moșoiu (vicepreședinte al S.S.R.), Emil Isac. Ideea convocării unui congres general al creatorilor nu găsește foarte mulți partizani, neexistînd toate condițiile pentru dezbateră și soluționarea problemelor complexe ale vieții literare, muzicale, artelor plastice, interpretative etc. De reținut că înșiși unii intelectuali aparținînd naționalităților conlocuitoare apreciau că o „convocare a scriitorilor e prematură“ (Arpad Vida, *Rampa*, V, nr. 1162, 11 sept. 1921, p. 3).

pute. Dealtfel, fiindcă aproape toți apărătorii inițiativei d-lui Goga au încercat să acrediteze părerea că d. Moldovanu ar fi emis doar niște vederi personale pe care ceilalți scriitori nu le-ar împărtăși, cred a ști că, în curând, S.S.R. va face o manifestație mai energică în chestia congresului artiștilor. Firește că un congres al tuturor artiștilor români ar putea fi folosit. În România mare și nouă, scriitorii și artiștii au îndatoriri noi și mai mari ca în trecut. Pentru consolidarea națională și unificarea sufletească a țării mărite literatura și arta românească ar putea face tot atâta, dacă nu chiar mai mult decât politica meschină de fraze umflate sau jandarmul inconștient. Cultura românească adevărată, nu impusă, ci pătrunsă, ar cuceri toate sufletele din cuprinsul noilor hotare mai repede și mai trainic decât licațiile demagogice răsfățate în atâtea partide noi și vechi. Literatura, teatrul, muzica, artele plastice românești ar putea fi în România mare cel mai puternic element de înfrățire și propagandă națională... Dacă un guvern superior ar dori aieva să le întrebuițeze serios, un congres al scriitorilor și artiștilor români s-ar impune ca o necesitate. Atunci congresul n-ar avea să își piarză vremea cu chestii mici sau mari profesionale, care se pot discuta mai temeinic și cu folos în obișnuitele adunări de breaslă, ci s-ar ocupa numai cu coordonarea activității tuturor în vederea scopului ideal urmărit de toți. Atunci s-ar putea obține o colaborare organizată a diverselor bresle artistice, fiindcă toate ar avea, pe lângă idealul lor artistic specific, o țintă comună. Altminteri, un congres al tuturor artiștilor, chiar numai români, ar fi un simplu joc de carnaval sau un pretext de banchete. Căci nevoile fiecărei categorii de artiști sînt deosebite. Ce rost ar avea să se întrunească pictorii împreună cu muzicanții, de pildă, pentru ca unii să ceară imperios săli de expoziție, iar ceilalți orchestre subvenționate în toate comunele? Mai ales cînd doleanțele acestea se pot dezbate mult mai liniștit de fiecare breaslă artistică în parte și cu mai multe șanse de-a obține remediile dorite. E nevoie oare ca scriitorii români să-și strige necazurile într-un congres al tuturor artiștilor spre a fi auziți de ministrul Artelor? Dar d. Goga, înainte de-a fi ministru, a fost și este scriitor și, dacă pînă azi n-a făcut nimic pentru scriitori, nu înseamnă că nu ne cunoaște prea bine nevoile, ci că ne rezervă pentru viitor cine știe ce surprize plăcute... Fiindcă congresul plănuit de Ministerul Artelor, așa cum e plănuit, urmărește tocmai contrarul celor ce ar trebui, cred că e nu numai nefolositor, dar chiar primejdios. [...]

— Credeți că S.S.R. sau scriitorii români individual vor lua parte la congres?

— Eu persist a crede că congresul, așa cum e proiectat, nu va putea să se realizeze. Dacă însă totuși s-ar ține, sunt sigur că nu numai Societatea Scriitorilor Români, oficial, dar nici un scriitor nu va lua parte la asemenea congres nenorocit.

În numerele viitoare vom da succesiv și răspunsurile celorlalți scriitori și intelectuali ai noștri. În numărul de mîine publicăm: „Congresul artiștilor”; un foarte interesant articol în jurul aceleiași chestiuni, datorit d-lui Ion Manolescu, președintele Sindicatului artiștilor români.

Revelionul la Minulescu, unde e și Dem. Theodorescu, care între altele spune că are să scrie un articol de distrugere contra Fundoianu¹⁹² pentru că ar fi spus că-i venal etc.

Venind acasă la 2,1/2, am stat citind pînă la 5 dim.

Anul nou, în casă. D[upă] a[miazi] Fanny cu Puia și Miorița¹⁹³ la *Inșiră-te*¹⁹⁴. M. Dragomirescu îmi spune prin telefon că încă n-a deschis *Pădurea Spînzuraților* și mă roagă să scriu despre traducerea lui (*Romeo și Julieta*).

Pe la 6 d[upă] a[miazi] ies să iau aer, întîlnesc pe dr. Nanu cu frate-său, poetul¹⁹⁵. Peste cîțiva pași, Iancovescu mă roagă să trec îndată la Teatrul Mic, unde îmi propune să-i traduc *Ecole des cocottes* cît mai grabnic. Pe urmă, plimbîndu-ne pe stradă, îmi poveștește din peripețiile teatrului său, între altele că Sc. Froda, cît a fost director, a încasat patru chenzine de-ale Elvirei¹⁹⁶, iscălind-o fals, apoi că avea o scrisoare de la Froda în care îi propunea să plătească pe Herz și Theodorescu ca să-i aibă favorabili teatrului etc. Pe urmă întîlnim pe Minulescu...

La 11 a.m. la Ministerul Artelor pentru șezătorile în Ardeal. Acordă 300.000 lei, să mergem echipă permanentă de opt inși, plus alții în diverse locuri. Banu¹⁹⁷ spune că dorește să subvenționeze revistele literare, luîndu-le abonamente p[entru] minister, spre a para primejdia iudizării. Corneliu¹⁹⁸ vorbește ministrului despre proiectata mea revistă¹⁹⁹ care ar avea imensă însemnătate pentru cultura românească. Banu mai zice că pe viitor va cere să colaboreze scriitorii cu trupele de teatru care merg în provinciile alipite spre a lupta contra propagandelor subversive.

La 6 d[upă] a[amiazi] căpitan Popa²⁰⁰ cu locul Bonaparte²⁰¹. Întîlnire la Pillat cu Minulescu și Moșoiu²⁰² pentru șezători. D-na Pillat oferă ceai.

¹⁹² Benjamin Fundoianu (1898—1944), poet și esecist român; stabilit la Paris în 1923, a scris în limba franceză, semnînd cu numele Benjamin Fondane.

¹⁹³ Mioara Minulescu.

¹⁹⁴ *Inșir-te mărgărite*, piesa lui Victor Eftimiu.

¹⁹⁵ Dimitrie Nanu (1873—1941).

¹⁹⁶ Elvira Popescu (n. 1896), artistă; după 1923, se va stabili la Paris, căsătorindu-se cu dramaturgul Louis Verneuil. Veche amică a Rebrenilor (amintită de mai multe ori în corespondența de familie; vezi vol. *La lumina lămpii*).

¹⁹⁷ Constantin Banu, fostul director al revistei *Flacăra* (1911—1923; din 1922, C.B. figura pe frontispiciu doar ca fondator); în acea vreme făcea parte din guvernul condus de Ion I. C. Brătianu, în calitate de ministru al Cultelor și Artelor (19 ian. 1922—29 oct. 1923).

¹⁹⁸ Corneliu Moldovanu.

¹⁹⁹ Va apărea abia în 1924, cu titlul *Mișcarea literară* (vezi la *Addenda* articolul-program, p. 366—367).

²⁰⁰ Prieten de familie, întîlnit și în actele monumentului de la Ghimeș-Palanca, ridicat în amintirea lui Emil Rebreanu.

²⁰¹ După relatările Puiei-Florica Rebreanu, aici părinții ei își propuseseră să ridice o casă, proiect realizat.

²⁰² Poetul Alfred Moșoiu.

Fixăm 12 orașe și preșidenții de episcopi. La plecare, pe drum, Minulescu indignat contra „păduchelui” de Pillat care vrea să fie un fel de Vintilă²⁰³ în afacerile literare.

Seara aranjez itinerariul turneului.

Puia mi-a adus știrea că Claudia²⁰⁴ a citit *Pădurea* și e extraordinară.

11 a.m., Ministerul Artelor, fixăm pe scriitorii care și unde să meargă în Ardeal, împreună cu adresa²⁰⁵.

12,1/2 „Capșa”. Felicitări mari de la Ramiro Ortiz. Înainte de-a pleca de-acasă, la 10 a.m., Lovinescu mi-a telefonat că *Pădurea* e admirabilă etc.

D[upă] a[miazi] vine Struțeanu care-mi citește articolul despre *Pădurea* pentru *Flacăra*²⁰⁶. Ieșim împreună. Constatăm la librăria „Grasiany” că a vîndut toate exemplarele.

La „Capșa”, fleacuri.

6 aprilie [1923], vineri [București]

Pregătiri p[entru] repetiția generală *Plicul*. Fanny iese în tîrg dis-de-dimineată, croitor etc. Nenorocită că nici la amiazi nu-i sînt gata toaletele. Pleacă la Teatru fără ele. Puia i le duce pe urmă. Vine dr. Nanu, Struțeanu, Perpessicius, mergem împreună. În sală vreo 25 oameni, Han, Camil Petrescu, Valjean, Livescu, Steriadi etc. Enescu²⁰⁷ și toți actorii²⁰⁸ cu emoție. Nanu grimat și îmbrăcat oribil.

Repetiția începe la 3,1/2, durează pînă la 6,1/2. Merge bine. Soreanu totuși nu e în verva lui adevărată. Fanny foarte bine. Excelent Mărculescu. S-a rîs puțin de tot. A fost însă bună dispoziția la spectatori. După actul întâi Valjean zice că e foarte bine, dar crud²⁰⁹. În general, place la toți. După al doilea se prevede succes monstru. Al treilea întărește mai mult impresia de succes. Directorul speră să meargă cu *Plicul* să închidă stagiunea. Felicitările mai mult ca de rigoare. N-au fost deloc aplauze. În definitiv, nu sînt orientat. Să vedem.

Am cerut directorului să joace Fanny de trei ori în șir. Împreună cu Livescu m-au rugat să renunț a nedreptăți pe cealaltă și a le crea greutăți²¹⁰. A rămas în suspensie.

La „Capșa”, Iancovescu îmi cere să-i traduc o adaptare după Calderon pentru o montare la Ateneu. Altfel s-a vorbit numai de „succesul” meu.

²⁰³ Vintilă Brătianu.

²⁰⁴ Claudia Minulescu.

²⁰⁵ Cu prilejul turneului de șezători în Ardeal, Puia Rebreanu a însoțit grupul de scriitori în mai multe orașe. Vezi amintirile ei în vol. *Zilele care au plecat*, p. 137—138.

²⁰⁶ A apărut în *Flacăra*, VIII, nr. 5, 2 febr. 1923.

²⁰⁷ Vasile Enescu, regizorul piesei.

²⁰⁸ În piesă jucau: N. Soreanu, Fanny Rebreanu, N. Săvulescu, Gr. Mărculescu, I. Morțun, A. Atanasiu, A. Barbelian, I. Manu, V. Romano, Maria Luca, Olga Țăranu și (?) Mateescu (distribuție menționată pe p. 137 a volumului *Plicul*, publicat în 1923).

²⁰⁹ La acea dată Ion Al. Vasilescu-Valjean era director general al teatrelor.

²¹⁰ Deși în distribuția de mai sus, Fanny Rebreanu, deținea rolul Victoriei, *Rampa* (12 și 16 apr. 1923) o va menționa pe Fanny Rebreanu și pe Marioara Zimniceanu în dreptul aceluiași rol (Ion Livescu continua să fie subdirectorul Teatrului Național).

Caton²¹¹ îmi telefonează că nevastei sale, deși nu o spune pe șleau, nu i-a plăcut *Plicul*. Mă consolează și mă asigură că trebuie să placă. În sfîrșit, să vedem contactul cu publicul.

7 aprilie [1923], sîmbătă [București]

La 11 am fost la Struțeanu, unde a venit și Perpessicius, să examinăm împreună prospectul „Athenaeum” făcut de Dragomirescu. După două ore de discuții diverse, am însărcinat pe Struțeanu să alcătuiască ceva mai potrivit și mai puțin scolastic.

Seara la „Capșa”, iar despre *Plicul* Toți mă asigură de mare succes. Iancovescu nu suflă nimic cu „misterul”. În schimb, Gregorian²¹² îmi spune că ar fi vorba de o adaptare pe care el s-o actualizeze și care apoi să se joace cu Tănase. La „Cărăbuș”. Mersi. Nici nu vreau să aud de asemenea mistere.

Venind spre casă, lungă convorbire cu Struțeanu despre revistă.

Am fost cu Puia la Înviere, apoi am luat masa cu familia. Hristos a înviat!

8 aprilie [1923], duminică, Paști [București]

Toată ziua n-am ieșit din casă. După-amiazi am dezlegat o problemă de matematică p[entru] Puia.

Seara, pe cînd făceam rolul cu Fanny, au sosit Sorbii de la Aiud pentru premiera mea. Am stat de vorbă pînă la 3 noaptea.

9 aprilie [1923], luni, Paști [București]

A venit Mitică la hiriții. Fanny l-a și trimis la croitor pentru rochii. Am ieșit cu Sorbul la „Capșa”, unde iar am vorbit de *Plicul* și iar proorocii de mare succes. Struțeanu a făcut un prospect p[entru] revistă; va trebui să-l revadă Perpessicius.

La masă Țica și d-na Dumitrescu²¹³.

Pe la 5 am ieșit la aer cu Sorbul, pînă la 8. Din toată conversația de reținut: să dau *Plicul* pentru turneu cu tantieme și să iau casa grofoaiei în Maieru²¹⁴, s-o restaurez și să-mi fac acolo gospodărie.

Seara lungă convorbire în familie, mai ales ideea unui turneu de șezători în America. Despre asta se va putea vorbi după ce vom vedea rezultatul din Ardeal.

Am trecut pe la Teatru spunînd să se fotografieze miercuri piesa mea.

²¹¹ Caton Theodorian.

²¹² Poetul George Gregorian.

²¹³ Emma Dumitrescu, profesoara Puiei.

²¹⁴ Cunoscută în realitate cu numele de „Heana grofoaia” (țărăncă din Ilva-Mică, adusă în Maieru de contele-episcop Domokos, pe care-l moștenește), revine în proza scriitorului ca personaj al povestirii *Baroneasa* (vezi *Opere*, vol. 3, p. 268—272).

10 aprilie [1923], marți, Paști [București]

Dimineața la „Capșa“, fleacuri. Se zice că evreii boicotează Teatrul Național, cel puțin pe la Teatru se zice.

După-amiazi, târgul închis. Ieșind cu Sorbul, întâlnim pe Minulescu, care spune că i-a făcut 5 000 lei de la Arte mâine să ia ordonanța, iar eu să trec pentru exemplarele *Ion*²¹⁵. La Teatru dau noi instrucții pentru repetiția de mâine. Ne oprim la „Imperial“, unde stăm cu Davidescu, care spune că lucrează pe jidani cu diplomație pe unde poate. Ceea ce nu-l împiedică să scrie la ziare pentru ei.

Seara, 2,1/2 ore la croitor cu Fanny. Uf!

11 aprilie [1923], miercuri [București]

Ministerul Artelor închis. Tocmai luni să fac ceva cu *Ion*. La Teatru vedem pe Valjean, unde Camil pisează mereu, deși un interpret principal i-a căzut bolnav. La „Capșa“, nimic.

Acasă catastrofă: nu i-a adus rochiile croitorul. Pleacă degrabă să te cerți. În sfârșit, le aduce.

Repetiția generală a doua. Fotograf. Emoții. Vreo 50 oameni în sală: Herz, Soare, Iosif Nădejde, Ghermani, Stratulat²¹⁶ etc. Se repetă cu șovăiri și blâmbăieli. Soreanu incolor. Totuși Herz îmi spune că piesa e foarte bună, făcând însă rezerve în privința femeii. Iosif Nădejde e îndurerat din pricina lui Albeanu²¹⁷. S-a ris mai mult ca vineri. În orice caz, nu plictisește, ci amuză. Am primit droaie de felicitări de la toți cunoscuții. Ce-o fi mâine, Dumnezeu știe! Sînt foarte enervat. Măcar de-ar trece odată și pacostea asta!

La „Capșa“ iar despre *Plicul*. Glume, bine.

12 aprilie [1923], joi [București]

Toată ziua m-a ros curiozitatea: cum stăm cu casa pentru premiera de astă-seară? Întâlnind pe Enescu, spune să cerem ceva bilete de favoare, să împărțim la prieteni. Directorul și Livescu se împotrivesc, fiindcă vânzarea a început să meargă bine. De-abia atunci îmi spune și Sorbul că pînă acuma a mers prost... În sfârșit, seara, cînd merg la Teatru, stau foarte bine: nu mai sînt decît două loji III nevîndute; rețeta, vreo 21 000 lei. Emoție multă și la actori. Începe la 8,40. N-am răbdare; umblu de ici-colo, ascult în dosul culiselor. Dialogul Morțun-Manu²¹⁸ sparge gheața; se aud rîsete. Apoi din ce în ce mai multe. Actul întâi se isprăvește cu aplauze mari; cortina de vreo zece ori. Vine Minulescu, încîntat; capodopera! Alții asemenea. Actul al doilea are aplauze la scenă deschisă; rechemări mai multe; ies de cîteva ori la rampă. Al treilea consfințește succesul franc, mare, cu alte rechemări.

²¹⁵ În 1923 „Cartea Românească“ publică a III-a ediție a romanului *Ion*.

²¹⁶ George I. Stratulat, poet și magistrat.

²¹⁷ Albeanu, personaj în *Plicul*, interpretat de I. Manu

²¹⁸ I. Morțun interpreta rolul lui Hurmuz.

Cu Sorbii, dr. Nanu, Petrescu²¹⁹, mergem la „Arta culinară“, unde găsim pe Minulești cu D. Theodorescu, care e nenorocit că Manu i-ar fi făcut capul lui²²⁰. Aflu că Eftimiu mi-a făcut atmosferă ostilă, că aproape toată presa e indignată din pricina lui Albeanu.

Înainte de-a începe m-a vizitat directorul *Dimineții*, Graur²²¹, cu Herz, cerîndu-mi să scot *Adevărul*²²². Am făcut-o.

13 aprilie [1923], vineri [București]

Dimineața telefon de la Mavrodi că i s-a plîns Rosenthal din pricina piesei; altfel felicitări p[entru] succes. Mă duc la *Adevărul*, unde Rosenthal e supărat că mi-am bătut joc de presă și-mi cere o scrisoare de lămurire. La „Capșa“ și pretutindeni primesc felicitări. E succes. Vânzarea merge foarte bine. Mă hotărîsc să nu mai dau nici o scrisoare.

Sorbii pleacă seara.

Toate biletele vîndute. Zimniceanca joacă slab și nu e în rol. Iată și triumful lui Fanny. Deși nu voiam să mai ies la rampă, am fost silit să mă arăt după actul al doilea.

14 aprilie [1923], sîmbătă [București]

Mereu despre piesă. Manu și-a schimbat aseară capul. Acuma seamănă cu Steriadi. Dealtfel, chestia cu Theodorescu a fost o farsă pusă la cale de cîteva gazetari.

Iar tablîță la casă. Spectacolul foarte bun. Un student în litere a fluierat. L-am văzut la galerie; zicea că nu-i place piesa și de aceea vrea să manifesteze. L-am potolit.

15 aprilie [1923], duminică [București]

La Lovinescu se vorbește numai de *Plicul*. Lui nu-i place, dar recunoaște succesul foarte franc. Are anume rezerve stupide: cinismul etc. L-am repezit puțin.

Casa închisă. S-a jucat prost de tot. Mai puține ridicări de cortină. Am dat la actori exemplare din *Plicul* cu dedicații.

16 aprilie [1923], luni [București]

Dimineața la Oncescu²²³ pentru proces; să-i fac procură. Bally²²⁴ p[entru] haine. La Teatru p[entru] tantieme; nu-i casierul. La „Capșa“ Camil citește două articole contra Arghezi. La „Arte“ dau petiția *Ion* lui Minulescu, găsesc aprobarea lui Sorbul, nu se face nimic cu Fundoianu.

²¹⁹ Camil Petrescu.

²²⁰ Este vorba de machiaj.

²²¹ C. Graur.

²²² Respectiv referirile la *Adevărul* din textul piesei.

²²³ Octavian Oncescu, avocat, vechi prieten al Rebrenilor (vezi vol. *La lumina lămpii și zilele care au plecat*, p. 51—52).

²²⁴ Croitor, amintit și în corespondența de familie.

D[upă] a[miază] asist la repetitia *Stăpîna*²²⁵. Merge bine. Piesa e bună, cu oarecari prisosuri și cu eroina imposibilă. Încerc hainele Bally, cumpăr pantofi de lac. „Capșa“ : Corneliu 2 000 lei pentru șezători și un cec de 60 000 lei la Arad. Conversații de nimic.

Văd un act din *Suflete tari*²²⁶. Lume puțină. Scrisoarea lui Darius²²⁷.

17 aprilie [1923], marți [București]

Pregătiri pentru plecarea în turneu. Trec pe la Teatru și iau 6 500 din tantieme. Vorbesc cu Valjean care-mi spune că s-ar fi auzit că vor, guvernul, să oprească *Plicul*. El ar fi auzit de la unul care a vorbit cu Valaori²²⁸. Zice că el nu va permite în ruptul capului; să-i trimit din fiecare oraș să știe unde să mă ia de va fi nevoie. Cumpăr diverse lucruri pentru turneu. Ridic ordonanța lui Sorbul... D[upă] a[miază] împachetări, iar la 7 plecarea cu trăsura pe la Teatru să văd cum merge *Plicul*. E bine. Puia mă duce la gară.

Avem vagon foarte bun. Am un compartiment întreg la dispoziție. Mă culc devreme, în pijama. Dorm, dar mă ciupe frigul.

18 aprilie [1923], miercuri [Cluj]

Mă scol pe la șapte, mă îmbrac. La Aiud se urcă Sorbul. Sosim exact Cluj, unde ne așteaptă primarul Moga, general Petala²²⁹, col. Vlădescu, Zaharia Bârsan²³⁰, Emil Isac, un reprezentant al studenților. Găsesc pe Letiția²³¹ cu soră-sa Ana și Ieronim²³², insistînd să trag la ei. După discursuri în sala de onoare, mă duc cu Sorbul la Galan²³³. La masă invitați la Petala. Masă bună, cu discursuri.

Seara reprezentație de gală la operă cu *Samson și Dalila*. Pe urmă o masă intimă la „New York“.

19 aprilie [1923], joi [Cluj]

Vizitarea orașului, teatrul vechi și biblioteca Universității. La 12,1/2, Sorbul, venit din nou, mă ia iar la Seni²³⁴, care vine de abia sîmbătă din inspecție. Masa la Zaharia Bârsan. Apoi iar vizită la manufactura de tutun, la fabrica „Renner“, pielărie. Apoi, cu Corneliu și Minulescu, lăsăm cărți de

²²⁵ *Stăpîna*, piesă de Caton Theodorian.

²²⁶ *Suflete tari*, piesă de Camil Petrescu.

²²⁷ Darius Pop.

²²⁸ Iuliu Valaori (1867—1936), profesor de limbi clasice la Universitatea din București, la acea dată secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor.

²²⁹ Nicolae Petala, general de armată.

²³⁰ În acea vreme, Zaharia Bârsan era directorul Teatrului Național din Cluj.

²³¹ Letiția Miron (născută Slăvoacă).

²³² Ana și Ieronim Slăvoacă, frații Letiției Miron.

²³³ Doctorul Pavel Galan (soțul Anei Slăvoacă) al cărui nume revine adesea în corespondența de familie (vezi vol. *La lumina lămpii*).

²³⁴ Valeriu Seni, inspector școlar, coleg de liceu cu L.R. (ambii învățașă la liceul grăniceresc din Năsăud).

vizită la toate redacțiile. Eu mă urc la episcopul Ivan²³⁵, cu care schimbăm câteva vorbe, și la Vaida-Voievod, unde întîlnesc și pe Maniu care, amîndoi, sînt încîntați a mă cunoaște, mi-au citit pe *Ion* și au cumpărat *Pădurea*. Pe urmă vizitarea fabricii de bere „Zell“, unde noi ajungem doar la masă.

Mă îmbrac pentru teatru. Întîi cu Corneliu, Minu[lescu] și Moșoiu mergem la teatrul unguresc, unde ne primește dr. Ianovici²³⁶. Vedem un act de comedie. Trecem la români : *Scrisoarea pierdută*. Plec înainte de a se termina piesa. Masa la „New York“. Culcare tîrziu. Telegramă de la Fanny.

RĂSPUNSUL D-LUI LIVIU REBREANU²³⁷

Mi se pare că literatura românească e cel puțin tot atîta la „înălțimea vremurilor“ ca și politica, diplomația, economia națională, știința, ziaristica și, în general, toate forțele productive ale neamului nostru. Nici d. Istrate Micescu²³⁸ n-ar putea spune că nivelul parlamentului sau al avocaților români ar fi mai ridicat ca ai literaților români, în comparație, de pildă, cu parlamentul, avocații și literații francezi, englezi și alții... Cultura adîncă ne mai lipsește tuturor, nu doar scriitorilor !

Înainte de-a trece dincolo de hotare, literatura ar trebui să pătrundă mai în adîncime, aici la noi. Statul, care cheltuiește atîtea milioane pentru cîțiva actori privilegiați, ar putea cheltui măcar pe jumătate pentru literatură, înmulțind bibliotecile și stimulînd astfel gustul de-a citi. Aiurea, mai ales în țările unde literatura și artele nu pot trăi din produsul lor, statul nu se sfiște a înscrie capitole speciale pentru scriitorii și artiștii creatori. La noi, artistul, care nu e și agent electoral, nu poate ajunge nici în anticamera d-lui Vintilă Brătianu.²³⁹

Dincolo de hotare nu va trece decît scriitorul care a izbutit să exprime sufletul specific românesc. Numai prin ce avem deosebit de alții vom putea interesa pe alții. Internațional, în artă, e tot ceea ce e mai național... Trezirea hotarelor, în materie literară, nu se poate forța. În privința aceasta

²³⁵ Nicolae Ivan (1855—1936), episcop ortodox al Vadului, Feleacului și Clujului.

²³⁶ Directorul teatrului maghiar din localitate.

²³⁷ A apărut în *Facla literară*, I, nr. 3, 15 febr. 1923, p. 55, ca răspuns la ancheta întreprinsă de revistă în rîndurile intelectualității. Întrebările formulate încă din primul număr al publicației (apărută la 1 febr. 1923) sînt : 1. „Cum vă explicați că operele literare și artistice românești nu corespund sufletului și inteligenței poporului nostru, că sînt mult mai prejos și decît simțul artistic al maselor și decît vremurile în care trăim ?“ 2. „Ce-ar fi de făcut în mod practic ca să remediem această stare de lucruri și ca să însufleșim mișcarea literară ?“ Menționăm că, pînă la L.R., mai răspuseseră la invitația revistei : dr. N. Lupu și Istrate Micescu, Ion Minulescu, Claudia Millian, A. de Herz, Gala Galaction (nr. 1), Dem. Teodorescu, N. Davidescu, Camil Petrescu și Sever Dan (nr. 2). În același număr de revistă, alături de L.R., mai răspund Vasile Savel și Spiridon Popescu.

²³⁸ Istrate M. Micescu (1881—?), jurist și om politic, la acea dată deputat și decanul baroului de Ilfov ; între 1937—1939, va fi numit ministru de Externe și de Justiție ; bun prieten de familie, încă din anul 1918.

²³⁹ Vintilă I. C. Brătianu (1867—1930), om politic, la acea dată ministru de Finanțe (funcție pe care o îndeplinește între 1922—1926, 1927—1928). Între 1927 și 1930, va deveni președinte al Partidului Național-Liberal și, pentru scurtă vreme, prim-ministru.

nu există export, ci numai import. Ibsen nu s-a oferit germanilor, ci germanii l-au cerut...

Deși nu putem forța interesul străinilor pentru literatura și arta românească, avem posibilități să-l deșteptăm. Marfa cea mai bună putrezește în magazine dacă nu e scoasă la iveală. O propagandă mai convingătoare ca prin artă nu se poate închipui. Dar aici, ar trebui să intervie statul, și statul nostru mai curînd va întreține la Paris treizeci de domnișoare, decît să subvenționeze o traducere din Eminescu, în nemțește sau în englezește...

DE VORBĂ CU LIVIU REBREANU ²⁴⁰

N-am înțeles niciodată de ce oamenii politici de-a doua și chiar de-a treia mîna să fie solicitați a da interviuri asupra unor fapte politice care n-au decît valoarea zilei, și de ce n-ar vorbi cu cititorii lor și scriitorii, care sunt crainicii sufletului — acesta nișeluş mai trainic, se pare, politic decît stomacul. Revista noastră cere scriitorilor români opinia lor asupra evenimentelor politice și culturale hotărîtoare. Scriitorii, intelectualii în genere, rămîn aristocrații vremii lor și ei au dreptul și datoria în țara asta să grăiască nu numai posterității, dar și contemporanilor, cel puțin atît cît și un dibaci agent electoral!... Ne-am adresat d-lui Liviu Rebreanu, cunoscutul nostru romancier, care cu toată amabilitatea ne-a răspuns la următoarele întrebări:

— Viața noastră culturală de după război a luat un avînt neobișnuit. Ca valoare în sine, vi se pare demnă de cea din trecut?

— Valoarea în sine a unei mișcări culturale nu se poate judeca după calitate, ci după intensitate. Calitatea o imprimă timpul prin selecție naturală, pe cînd fără intensitate nici o mișcare nu dovedește o existență reală. Dacă cultura înseamnă rîvna sufletului omenesc spre perfecțiune, apoi rîvna aceasta e cu atît mai prețioasă cu cît e mai adîncă și mai generală într-o colectivitate. Numai o viață culturală intensă poate produce individualități mari, universal reprezentative... Înainte de război manifestările noastre culturale se petreceau în cercuri restrînse, între cîțiva aleși. „Setea de cultură“ circula doar ca o noțiune vagă. Cultura însăși era un lux, nu o trebuință organică. Formele culturale se adoptau de-a gata de aiurea, fie impuse de o minoritate înțelegătoare, fie prin imitație servilă, niciodată dintr-un adevărat îndemn launtric. Azi „oligarhia“ este aceeași, dar țărani își clădesc singuri școli și cer, în gura mare, lumină: „setea de cultură“... Azi, deși prețurile sunt din ce în ce mai fantastice, o carte bună se vinde într-un an în mai multe exemplare decît odinioară în trei decenii. Azi, la orașe, ca și la sate, toate cursurile, conferințele, șezătorile etc. sunt urmărite cu o însufletire juvenilă, de mii de oameni... Între avîntul de azi al unui întreg popor

²⁴⁰ Interviu apărut în revista *Spre ziuă*, I, nr. 1, 11 mart. 1923, p. 13—15.

spre cultură și anemicele pîlpîiri din trecut nu se poate face comparație decît în dauna trecutului. Temeliile adevăratei culturi românești acum se pun. Nu avem de ce să ne uităm înapoi și nici nu avem să regretăm trecutul. Suntem un neam tînăr în cultură. Viitorul e al nostru. Pîna azi ne-am luptat cu veacurile ca să trăim. De-aici încolo vom dovedi lumii că trăim aieva, prin cultura românească.

— Se află proza românească într-adevăr dincolo de ce au putut realiza înaintașii noștri?

— Cu tot respectul datorit înaintașilor, îndrăznesc a crede că da. Înaintașii noștri, afară de cîteva mari excepții, nu sunt „clasici“, ca bunăoară clasicii francezi, care pot fi luați oricînd ca modeluri. Faima „clasicilor“ noștri o hrănesc programele școlare, deși fără adevărată convingere, căci același profesor care își torturează elevii cu literatura lui Eliade Rădulescu, de pildă, i-ar lăsa repetenți dacă ar cuteza să vorbească sau să scrie ca poetul. Recitiți *Ciocoi vechi și noi*, scris după moartea lui Balzac. Dar chiar față de înaintașii într-adevăr clasici — Negruzzi, Odobescu, Creangă, Duiliu Zamfirescu — prozatoșii de azi, firește cei buni, realizează un plus în analiza psihologică, în bogăția nuanțelor, în arta compoziției și, în general, în perfecționarea formei. Un singur înaintaș rămîne neîntrecut și va rămîne totdeauna: Caragiale.

— Ce prozatori urmăriți cu mai multă atenție, azi?

— În afară de Sadoveanu și Brătescu-Voinești, care, împreună cu Creangă și Caragiale, sunt maștrii mei români, citesc cu interes pe d-na Hortensia Papadat-Bengescu ²⁴¹, pe Galaction, pe Ionel Teodoreanu, pe Aderca din *Domnișoara din Strada Neptun* și chiar pe alții...

— Ce poeți?

— I. Minulescu, Camil Petrescu, Nichifor Crainic...

— Aveți să vă plîngeți de critica românească în vreun fel?

— De critică nu. Critica cinstită, oricît ar fi de aspră, o primesc cu resemnare, dacă nu și cu plăcere. Criticului nu-i cer laude, ci înțelegere. Firește, nu consider drept „critici“ înjurăturile birjărești, nici cînd sunt pline de „stil“. Și nici notițele veninoase cu care mă gratifică de doi ani d. Iorga (acest om de geniu și încăpățînat „critic“ literar) pentru că am îndrăznit să scriu un roman, și încă, zice-se, bun, fără îngăduința d-sale...

— Ce scriitori europeni vă pasionează în acest moment?

— Johan Bojer ²⁴² și Marcel Proust.

— Voiți să împărtășiți cititorilor d-voastră ce lucrați acum?

— Un roman, sau — ca să fiu pe placul d-lui Bucuță — o nuvelă mai lungă, *Minunea minunilor*, care va apărea, la toamnă, întii în *Viața românească*. Se poate întîmpla însă ca *Minunea minunilor* să se mai odihnească prin sertarele mele, în locul altui roman, botezat *Răscoala* (un fel de urmare a lui *Ion*), care așteaptă mai demult o ultimă transcriere. Sau poate să iasă iar la iveală *Adam și Eva*, de asemenea roman și de asemenea în așteptarea rîndului. În sfîrșit, vor hotărî împrejurările...

²⁴¹ Vezi la *Addenda*, mărturisirea lui L.R., despre Hortensia Papadat-Bengescu.

²⁴² Johan Bojer (1872—1959), romancier norvegian, amintit de L.R. și în interviurile din Oslo (vezi *Addenda*, p. 391—392).

— Desființarea Ministerului Artelor e într-adevăr o economie bugetară? Și de ce omul politic de azi, când vrea să înceapă cu economiile, începe de la carte și de la artă?

— Nu știu ce economii ar realiza d. Vintilă Brătianu prin suprimarea slujbei d-lui Banu.²⁴³ Nu mă pricep în materie de finanțe nici măcar cât un deputat. Dar, așa cum a funcționat pînă acuma, ministerul acesta a fost o simplă visterie pentru actori și histrioni și un adăpost pentru cîțiva funcționari mai mult. Aetorii, adică patru teatre naționale, două opere și cîteva trupe ambulante, consumă pe puțin 40 milioane, pe cînd toate celelalte arte împreună (poezia, pictura, sculptura, muzica etc.) nu costă nici un singur milion. Ba, de la înființarea acestui Minister al Artelor, s-a înrăutățit mereu situația: s-a eliminat „Salonul oficial” fără să se găsească ceva mai bun, se cumpără mai puțină pictură și sculptură pentru stat, s-au pus impozite pe cărți, s-au restrîns chiar ajutoarele ce se acordau artiștilor și scriitorilor... În vreme ce se cheltuiesc vreo douăzeci de milioane cu două opere menite să ușureze digestia îmbogățitorilor, Ministerul Artelor privește impasibil la scumpirea hîrtiei și a cărților tocmai azi cînd nevoia de cultură e mai simțită în tot cuprinsul neamului românesc. În bugetul de miliarde nu se poate prevedea pentru înființarea de biblioteci noi nici baremi o sumă cît subvenția unui singur teatru național... Și altele, și altele!... Atunci de ce să ne mai înșelăm pe noi înșine? De ce să credem că avem un minister al „artelor”, cînd în realitate statul este dușmanul, conștient sau inconștient, al cărții și al artei?... A, că ar fi nevoie de un adevărat minister ocrotitor al artelor, da! Că un asemenea minister ar putea aduce imense servicii culturii naționale, evident! Dar mai întîi ar trebui să înțeleagă și oamenii politici români că arta și cultura au cel puțin tot atîta importanță în viața țării ca și o bancă sau o alegere de deputat frauduloasă. Acuma de ce încep economiile de la carte și artă? Pentru că omul politic român este imbecil, barbar și anticultural. Cine ar fi dispus să mă creadă, să binevoiască a asculta discursurile „parlamentare” sau a citi articolele de gazetă ale oamenilor noștri politici. Cum să ceri simpatie pentru artă și cultură unor oameni care nu sunt în stare să închege o frază, care nu se pot ridica o clipă deasupra meschinelor interese și intrigi de culise? Arta și cultura românească n-au să aștepte decît dușmănie de la oamenii politici de azi!...

Asupra însemnătății și gravității declarațiilor d-lui Rebreanu nu e nevoie să mai insistăm. Cititorii le vor înțelege ușor. Voim doar să facem o observație de amănunt. Nu războiul în sine, ca război, a pricinuit dezvoltarea culturală de azi, ci — cum drept spune și d. Rebreanu — contactul cu civilizațiile învecinate. Acest contact însă poate fi luat și în chip pașnic — și un punct de onoare al revistei noastre este răspîndirea informațiilor asupra mișcării culturale ale celorlalte popoare. Și alte reviste românești ne stau în ajutor, dar mai mult cu traduceri senzaționale sau de-a dreptul pornografice. La noi nu există premii de călătorie — și scriitorul român abia de poate trăi pe locul lui, necum să se mai călătorească.

²⁴³ Constantin Banu (1873—1940), om politic și publicist, ministrul Cultelor între 19 ian. 1922 și 30 oct. 1923

CONVORBIRE CU D. LIVIU REBREANU ²⁴⁴

Romancier, prozator, autor dramatic, d. Liviu Rebreanu este un fruntaș al literaturii noastre. Romanele sale *Ion* și *Pădurea Spînzuraților*, primite cu sufragiile unanime ale criticii și publicului, au asigurat d-lui Liviu Rebreanu recunoașterea că d-sa este întemeietorul romanului românesc modern. Cum d. Liviu Rebreanu prepară un nou roman și o gazetă culturală, am solicitat o convorbire, care suntem siguri că va interesa pe cititorii noștri.

UN NOU ROMAN

— Ce lucrați actualmente?

— Sunt pe cale de-a termina ultima transcriere a unui roman pe care l-am botezat *Adam și Eva*... Ce cuprinde? Se va vedea. Sper că pe la sfîrșitul lui ianuarie va apare în librării. Se va tipări în editura „Cartea Românească”... Mi-ar fi greu să-ți spun în cîteva cuvinte o poveste care mi-a cerut vreo trei sute cincizeci de pagini de tipar. Dealtfel, cred că un roman nici nu se poate povesti. Numai romanele de salon, bune de citit în tren, se bazează pe anecdotă. În orice caz, anecdota e tot ce poate fi mai puțin interesant într-un roman adevărat. Ce idee își poate face despre *Madame Bovary* cine o cunoaște numai dintr-un rezumat anecdotic, ori despre *Rouge et Noire*, ori despre *Idiotul*?... Tot atît de nefolositoare ar fi o formulă sau o etichetă. Nu există roman psihologic sau social, sau cum le mai clasifică critica savantă. Există romanul pur și simplu, care trebuie să fie, în același timp, și psihologic, și social, și fantastic, și istoric... Căci romanul e o lume întreagă, de la Dumnezeu pînă la ultima gînganie, o lume specială, cu viața ei proprie, și totuși atît de apropiată de sufletul general omenesc încît oricine să o poată reconstitui cu fantezia...

CUM LUCREAZĂ

— Atunci poate vreți să ne spuneți cum lucrați?

— Dacă poate să intereseze... Scriu numai noaptea, de la 10—11 pînă la 5—6 dimineața, uneori și mai mult. Numai noaptea poți găsi liniștea desăvîrșită care să-ți îngăduie o concentrare desăvîrșită. Mi se pare că inspirația e mai ales concentrare. Firește, concentrarea aceasta nu vine totdeauna. Multe ori te apucă dimineața fără a fi putut așterne pe hîrtie două fraze mulțumitoare. Scrisul e o plăcere chinuitoare...

²⁴⁴ Publicat de Ioan Massoff în *Rampa*, VIII, nr. 2107, 2 nov. 1924, p. 1, cu subtitlurile: *Un nou roman. „Adam și Eva”. Scriitorul intim. Curente literare. O nouă gazetă*. Se numără printre cele mai vechi interviuri date de scriitor, cu atît mai binevenite în *Addenda* cu cît anul 1924 nu figurează în cadrul *Jurnalului*.

CUM A FOST SCRIS „ION”

Subiectul, odată ce s-a lămurit puțin, devine o adevărată obsesie. Am văzut un țaran în haine de sârbătoare, pe câmp, sărutînd pămîntul : a fost primul motiv din care s-a conturat romanul *Ion*. M-a urmărit ani de zile, s-a amplificat înainte de a fi scris un cuvînt. Întîia schiță telegrafică purta titlul *Zestrea*. S-au adăugat apoi alte scene, oameni, întîmplări, note, crîmpeie. Totuși, cînd am început să scriu, am avut să lupt cu un adevărat haos. Limpezirea, coordonarea, construcția întregă a venit scriînd. Scheletul general însuși a suferit schimbări radicale. Nouăzeci la sută din notițele pregătite au fost înlocuite cu amănunte și scene apărute spontan în timpul scriului. Toată așa-numita „documentație” n-a făcut decît să germineze în subconștient atmosfera necesară. Scriînd aveam adeseori senzația stranie că personagiile mele se află în odaie, iar în anume scene îmi răsunau în urechi cuvintele lor sau le vedeam, cîteva clipe, în carne și oase. Dificultatea era doar de a găsi expresia care să le zugrăvească întocmai.

Pretextul subiectului, ca să zic așa, poate fi chiar mai puțin însemnat. *Pădurea Spînzuraților* a pornit de la un amănunt absolut fără importanță, cetit într-o scrisoare pe care mi-a trimis-o un frate al meu de pe frontul italian în 1916.²⁴⁵ *Adam și Eva* mi-a fost inspirat de o femeie cu totul necunoscută, pe care am văzut-o acum șase ani, pe strada Lăpușneanu, și pe care am avut impresia că o cunosc de cînd lumea. De atunci datează prima schiță a acestui roman ; îi ziceam *Myrrha*,²⁴⁶ nume care a dispărut de tot.

MUNCA LITERARĂ

A scrie un roman nu e totuși atît de greu cît sunt transcrierile. Întîia așternere pe hîrtie are toate plăcerile necunoscutului. Transcrierea înseamnă muncă meticuloasă de complectări, suprimări, șlefuirii, de rotunjire și echilibrare. Partea aceasta e cea istovitoare. Am transcris pe *Ion* de trei ori. *Pădurea Spînzuraților* de două ori, iar *Adam și Eva* de asemenea de două ori. Nu e vorba de copieri parțiale, ci de refaceri integrale de la primul pînă la ultimul cuvînt...

— Care este atitudinea d-voastră față de subiectele pe care le tratați ?

— Deși sîntem în epoca atitudinilor de tot felul, mărturisesc cu rușine că eu nu am nici una. Îmi place să-mi stăpînesc subiectul deplin, și atîta tot.

SCOLILE LITERARE

— Care este concepția d-voastră despre artă în general și în chestia școlilor literare ?

— Ar fi cam prezumțios din parte-mi, care sînt numai scriitor și creator, să dau definiții despre artă. Ar fi ca și cînd aș vrea să-mi explic

²⁴⁵ Mărturisire inedită, care ne invită să revenim asupra relatărilor aceluiași scriitor cu privire la geneza romanului *Pădurea Spînzuraților* (vezi supra, *Mărturisiri*).

²⁴⁶ Cu titlul *Mirza*, se află la B.A.R., ms. 2535, f. 29—32, varianta amintită de scriitor (reprodusă și în L.R., *Opere*, vol. 6, p. 375—376). De reținut că acțiunea începea pe meleagurile natale ale părintelui său : comuna Chiuza.

operele. Opera literară se explică prin ea însăși sau nu se explică deloc. Îmi permit a crede că lucrările mele se explică singure... O școală literară este o adunare de scriitori de mîna a doua și a treia pentru a servi gloria unui scriitor de mîna întîi. Sînt foarte folositoare, cînd sînt școlile literare pentru scriitori de mîna întîi. Dar azi nu mai avem asemenea școli folositoare. Azi toți scriitorii români sînt șefi de școală.

CURENTE

— Cum vedeți curentele actuale : umanitarism, realism, expresionism etc. ?

— Umanitarismul nu e un curent literar, ci social, prin urmare rămîne în afară de discuție. Orice curent literar e prețios, firește, dacă reprezintă aievea un ideal sincer de artă și deci nu pornește din spiritul de imitație sau din setea de senzație a unor neputincioși. Artă e o perpetuă năzuință spre perfecție. Formele de expresie ale artei trebuie să se înnoiască mereu, altfel arta însăși s-ar anihiloza și ar fi amenințată cu pieirea ca orice lucru mort. Necesitatea de înnoire justifică deci negreșit toate curentele oneste în artă. Singur timpul poate să le judece și selecționeze. De aceea nici un curent nu poate revendica exclusivitatea sau întîietatea. Opera de artă nu trăiește prin curentul căreia întîmplător îi aparține, ci prin puterea de viață ce o cuprinde. Curentele sînt trecătoare, numai creațiile durează.

O NOUA GAZETA²⁴⁷

— Se spune că aveți de gînd să scoateți o revistă literară ?

— Revistă nu, ci o gazetă literară, adică de critică și informație literară. După multe șovăiri, ne-am oprit la un titlu destul de anodin : *Mișcarea literară*. Va apare în formatul marilor cotidiene, o dată pe săptămîină, cu începere de la 15 noiembrie. Va încerca să fie o călăuză cît se poate de obiectivă în toate chestiile de literatură și artă. Am impresia că astfel de publicație și-ar putea găsi un loc în presa noastră. E o idee veche, pe care de-abia acuma am izbutit să o realizez cu concursul cîtorva talente frumoase. O gazetă scrisă de Vianu, Dominic, Perpessicius, Aderca, Struțeanu, Cardaș²⁴⁸, reoglînd sincer toate frămîntările vieții noastre culturale, nu poate fi decît interesantă și folositoare.

PREFERINȚE

— O ultimă întrebare : care sînt cei mai de seamă autori români de azi ?

— Întrebarea e de domeniul criticii. Eu n-aș putea numi decît pe cei care îmi plac mai mult. Preferințele mele le-am arătat altădată. Nu s-au schimbat. Ar fi de prisos să mai repet...

²⁴⁷ Vezi articolul-program reprodus și el în *Addenda*, p. 366—367.

²⁴⁸ Gh. Cardaș, istoric literar și bibliograf.

Basmul stupid despre „seceta literară” mai găsește și azi colportori. Critici provinciali, profesori anchilozați, poetaștri deveniți reporteri grațiuți, gazetari atotștiutori, în sfârșit, toți bătrînii neputincioși, a căror sete intelectuală se astîmpără suficient din vagi foiletoane de amintiri școlare, ridică din umeri cu dispreț cînd e vorba de viața literară română contemporană și oftează după Eminescu, precum contemporanii lui Eminescu suspinau după Bolintineanu.

În realitate, calomniatorii secetei literare nu citesc pe scriitorii de azi, cum nu i-au citit nici pe cei de ieri. Tînguirile lor sînt false și jignitoare. În ele transpiră un conservatorism cu atît mai imbecil cu cît e mai prefăcut. Nu e îndîrjirea unei pasiuni, totdeauna respectabilă, ci absența totală de aspirații culturale, semnul patent al barbariei sufletești. Cînd nu se confundă cu ei, disprețuitorii sfortărilor literare moderne sînt frați de cruce cu snobii ridicoli care se fălesc a nu citi românește sub pretext că citesc franțuzește sau nemțește, deși goliciunea lor intelectuală țîșnește violent prin îngîmfarea prostească...

Mișcarea literară, evident, nu se adresează necredincioșilor cu inima seacă, pe care îi detestăm. Nu vom încerca noi să-i convingem că e primăvară cînd ei nu sînt capabili să vază pomii înfloriți sau să audă cîntecul vesel care umple văzduhul. Snobii și tînguitorii noștri vor continua să se adape din izvoarele estetice ale revistelor de vară și ale cabaretelor cu mirosuri pornografice.

Increderea noastră merge spre cei mulți, care iubesc aieva scrisul românesc de ieri și de azi. Aceia vor fi tovarășii noștri de drum, credința lor vom căuta s-o întărim, călăuza lor dorim să ajungem.

Literatura, artele, cultura românească se află, credem, într-o epocă de înflorire fără pereche în scurta noastră istorie culturală. Acum un sfert de secol se puteau număra pe degete cărțile ce apăreau în cursul unui an, în cîte o ediție modestă, care totuși putrezea prin rafturile pușinilor librari; azi apar sute de volume noi în fiecare an, în mii de exemplare, găsind cîteva mii de cititori siguri. Toamna aceasta singură ne vestește mai multe romane de cîte a produs întreg veacul nostru de viață literară. O singură stagiune de teatru reprezintă azi mai multe piese românești noi decît o jumătate de secol înainte de război. Expozițiile de artă sînt mai numeroase azi, într-un sezon, decît odinioară în zece ani.

Scepticii vor ridica din umeri cu superioritate: „Dar calitatea?...” Acum o jumătate de veac aveam, adevărat, cărți puține, dar bune; într-un an a ieșit Eminescu, în alt an Creangă, Caragiale, Luchian. Tot astfel, scepticii de mîine vor căuta să deprecieze pe artiștii de mîine, aruncînd în calea avîntului lor numele unora dintre cei de azi...

Cantitatea, indiferent de valoare, dovedește totuși bogăția rîvnei creatoare. Înainte de-a alege, trebuie să ai din ce anume să alegi. Cantitatea de-

²⁴⁹ Articol-program, apărut în revista *Mișcarea literară*, I, nr. 1, 15 nov. 1924.

vine astfel premisa calității. Bogăția cantitativă permite o mai îngrijită selecție calitativă.

Scepticismul în fața operei de artă nu poate fi fecund decît cînd e dezbrăcat de indiferență. Scepticismul e sinonim cu criticismul, nu cu ignorarea premeditată.

Bogăția producției literare și nevoia unei călăuze selective justifică apariția noastră. Presa politică asimilează informația și critica literară cu cele comerciale și senzaționale, lăsîndu-le în seama întîmplării. Periodicele literare caută mai ales creația însăși, practicînd din ce în ce mai puțin critica și informația directă.

Mișcarea literară are astfel un rol de împlinit, special, în publicistica românească, mai însemnat poate decît gazetele similare în străinătate. Noi trebuie să fim veriga de unire între creatori și cititori. N-avem să oferim cititorului producția însăși, ci să-i atragem atenția asupra ei. Selecția noastră se impune să fie și sceptică, și iubitoare. Din cantitatea bogată noi avem să ne silim a pune la o parte pentru cititori ceea ce conștiința noastră va găsi mai prețios.

Pornind așa, nu cunoaștem nici dușmani, nici prieteni, ci numai tovarăși. N-avem preferințe pentru anume curente sau biserițuțe, ci numai pentru opera de artă adevărată, ori de unde ar veni. Dacă, totuși, vom iubi mai mult operele răsărite din însuși pămîntul nostru, cine ne-ar lua-o în nume de rău? Edificiul culturii românești nu se poate ridica decît pe temelile trecutului. Dezrădăcinările sînt primejdioase chiar în artă. Tradiția nu înseamnă neapărat anchilozare. Tradiția adevărată e o simplă merinde sufletească. Fără ea nu poți pleca la drum decît riscînd să te poticnești la toate cotiturile. Dealtfel, cea românească e cea mai primitoare și cea mai înțelegătoare fiindcă n-are forme rigide și nici pretenții absolute, ci numai intenții împăciuitoare. În sînul ei se pot uni totdeauna trecutul cu viitorul, spre a ogîndi aieva prezentul...

CUI SE CUVINE PREMIUL NAȚIONAL DE PROZĂ ²⁵⁰

RASPUNSUL D-LUI L. REBREANU

Continuăm ancheta noastră cu întrebarea:

— Marele premiu național pentru proză, a cărui menire este să încoroneze o operă și o activitate, credeți că poate reveni în anul acesta altui scriitor decît lui Ion Slavici?

— Ion Slavici trebuie să ia cel dintîi premiu național de proză.

²⁵⁰ Extras din *Aurora* (revistă condusă de dr. N. Lupu), V, nr. 964, 25 ian. 1925, p. 2, avînd ca titlu generic *Ancheta „Aurorei”* și ca subtitlu *O impresionantă majoritate de glasuri pentru Slavici*. În același număr mai întîlnim și răspunsurile lui E. Filotti, Al. Lascarov-Moldovanu, G. Silviu, Sym, Scarlat Froda, I. Pas, P. Șeicar, I. Peltz, N. M. Ni-grim, G. I. Cornea.

M-am sfiit totdeauna să scriu pentru tipar la persoana întâi. Hiperbolizarea aceasta a eului, rămașiță anacronică de la romanticii care, ei și atunci, puteau să se creadă aievea buricul pământului, mi se pare puțin ridicolă. Scriitorul de azi, afară de poetul liric, trăiește într-o lume atât de relativă din toate punctele de vedere, că numai identificându-se cu multe relativități izbutește a pătrunde și a înfașișa absolutul care, cel puțin în artă, rămâne năzuința supremă.

Cu atât mai greu îmi vine să vorbesc acumă chiar despre crezul „meu” artistic. Mai întâi trebuie să mărturisesc cu destulă rușine că nici nu am avut încă vreme să-mi confecționez un asemenea articol, pentru simplul motiv că niciodată, apucându-mă să scriu, nu mi-a trecut prin minte să observ sau să respect anumite cerințe programatice.

Dar, fiindcă sunt întrebat, îndrăznesc a spune că scrisul nu mi se pare deloc o jucărie agreabilă și nici mai cu seamă o jonglerie cu fraze. Pentru mine arta — zic „artă” și mă gândesc mereu numai la literatură — înseamnă creație de oameni și de viață. Astfel arta, întocmai ca și creația divină, devine cea mai minunată taină. Creînd oameni vii, cu viață proprie, cu lume proprie, scriitorul se apropie de misterul eternității. Nu frumosul, o născocire omenească, interesează în artă, ci pulsația vieții. Când ai reușit să închizi în cuvinte câteva clipe de viață adevărată, ai realizat o operă mai prețioasă decât toate frazele frumoase din lume. Precum nașterea, iubirea și moartea alcătuiesc enigmaticele cele mai legate de viața omenească, tot ele preocupă mai mult și pe scriitorul care încearcă să creeze viață. Literatura rezultată din asemenea preocupări nu va mulțumi, poate, nici pe superesteții ce savurează numai rafinările stilistice sau extravagantele sentimentale, nici pe amatorii de povestiri gentile de salon. Nici n-are nevoie. Literatura trăiește prin ea și pentru ea însăși. Durabilitatea ei atîrnă numai de cantitatea de viață veritabilă ce o cuprinde.

Creația nici în literatură nu face salturi. E o verigă între trecut și viitor. Își împlință adînc rădăcinile în pămînt ca să se poată urca mai sus, spre cer. Se uită cu evlavie pioasă înapoi, spre a putea privi mai sigur înainte. Nu-și închipuie nici o secundă că înaintea ei n-a existat nimic și după ea se va prăbuși tot.

Sinceritatea e calitatea de căpetenie a scriitorului adevărat. Sinceritatea față de sine, din care izvorăște sinceritatea față de artă. Dacă nu te dăruiești întreg artei în clipa creației, nu vei zămisli decât monștri fără viață.

A crea oameni nu înseamnă a copia după natură indivizi existenți. Asemenea realism sau naturalism e mai puțin valoros ca o fotografie proastă.

²⁵¹ Răspuns la ancheta revistei *Ideea europeană*, VII, nr. 181, 1 ian. 1926, p. 1—2, intitulată: *Argumentele literaturii noastre de azi. Ce cred aleșii cititorilor „Ideii europene”*. Ion Minulescu și Liviu Rebreanu despre problema literară a vremii noastre... *Argumentele lui Liviu Rebreanu*. Răspunsul va fi republicat în vol. *Amalgam* [1943], p. 9—13, dar greșit datat: „1924”.

Creația literară nu poate fi decât sinteză. Omul pe care îl zugrăvesc eu o fi avînd și trebuie să aibă asemănări cu mii de oameni, cum au și în viață toți oamenii, dar trăiește numai prin ceea ce are unic și deosebit de toți oamenii din toate vremurile. Unic însă e numai sufletul. Viața eternizată prin mișcări sufletești — realism.

Temelia creației rămîne, negreșit, expresia, nu însă ca scop, ci ca mijloc. De dragul unei fraze strălucite sau a unei noi împerecheri de cuvinte, nu vom sacrifica niciodată o intenție. Prefer să fie expresia bolovănoasă și să spun într-adevăr ce vreau, decât să fiu șlefuit și neprecis. Strălucirile stilistice, cel puțin în opere de creație, se fac mai totdeauna în detrimentul preciziei și a mișcării de viață. Dealtfel cred că e mult mai ușor a scrie „frumos”, decât a exprima exact. Poate nu e o simplă întîmplare că toți creatorii mari de viață s-au mulțumit să scrie bine și au neglijat floricelele stilistice după care se prăpădeau contemporanii. Precum iarăși nu trebuie uitat că tocmai stilul e mai trecător într-o operă de artă.

Expresia exactă îți cere mai multă zbuciumare: „Cuvîntul ce exprimă adevărul”. Numai prin ea poți urmări de aproape sinuozitățile sufletului care explică viața. Psihologia și obiectivitatea merg alături și presupun aceeași retragere a eului scriitoricesc în colțul cel mai modest al sufletului, spre a lăsa loc desfășurării creației. Modestia nu e și dezinteres, ci dimpotrivă, o atitudine. Fără amestecul meu direct, opera va putea crește și trăi mai independent. Copilul zdravăn n-are nevoie în viață de hainele tatălui.

Dacă privești arta drept creație, trebuie să-i atribui și o valoare etică. Artă ca ușoară jucărie ar fi tot atât de incomprehensibilă ca și viața socotită fără rost. Artă n-are menirea să moralizeze pe om, evident, dar poate să-l facă să se bucure că e om și că trăiește, și chiar să-l facă om. Contemplarea vieții pe care o oferă creația poate fi uneori mîngîietoare ca o rugăciune...

În loc de „crez artistic”, iată câteva gânduri, poate nu prea încheiate și nici prea noi, cari îmi sînt dragi și după care aș fi bucuros să-mi călăuzesc scrisul cel puțin în viitor.

DE VORBĂ CU D. LIVIU REBREANU ²⁵²

Societatea Scriitorilor Români organizează, cu începere de azi 30 ianuarie, un ciclu de șezători literare, precedate de conferințe asupra diferitelor curente din mișcarea literară românească de astăzi. În legătură cu aceste șezători, iată ce ne-a spus d. Liviu Rebreanu, președintele Societății.

²⁵² Publicat în *Rampa*, XI, nr. 2478, 31 ian. 1926, p. 1. Prima șezătoare a fost organizată la 30 ian.; conferențiar M. Dragomirescu — despre *Știința literaturii*. A doua șezătoare: la 6 febr. 1926; conferențiar N. Davidescu — despre *Poezia nouă*. A treia șezătoare: la 3 febr. 1926; conferențiar Tzigara-Samurcaș — despre *Artă populară și literatură*. A patra șezătoare: la 20 febr. 1926; conferențiar N. Crainic — despre *Tradiționalism* (în cadrul acestei șezători a citit și L.R. din opera sa). A cincea șezătoare la 27 febr.; conferențiar M. Ralea — despre *Poporanismul în literatură*. A șasea șezătoare: la 6 mart. 1926; conferențiar O. Goga — despre *Ideea națională în literatură*.

— În anii precedenți, Societatea Scriitorilor Români a organizat, cu un imens succes moral, două turnee scriitoricești în noile ținuturi. Importanța acestor turnee pentru apropierea noastră sufletească n-a scăpat nimănui, și de aceea ele vor continua și-n acest an.

Echipe de scriitori vor cutreiera la primăvară noile ținuturi și-n special orașele cari n-au fost vizitate cu ocazia turneelor precedente. Distribuția se va face astfel ca să ia parte cât mai mulți membri ai societății noastre, indiferent de cenaclu sau bisericuță.

Pe lângă aceste turnee, am organizat pentru Capitală un ciclu de șase șezători scriitoricești, cari vor avea loc în aula Fundației universitare Regele Carol.

Astăzi, când în literatura românească se întretaie atâtea școli și curente, e foarte greu pentru simplul cititor să-și dea seama de stadiul în care se găsesc literele românești. Scopul acestor șezători este tocmai de a prezenta o oglindă cât mai fidelă a mișcării literare de la noi.

Șezătorile vor fi precedate de conferințe cari vor trata despre curentele dominante în literatura noastră. După conferință, o serie de scriitori, adepți ai curentului respectiv, vor citi din lucrările lor, astfel că pe lângă documentare, amatorul de literatură va putea face cunoștință și cu scriitori care ilustrează curentul.

Din diferite motive, majoritatea mînuitorilor condeiului de la noi nu prea s-a interesat de mersul Societății. Doriința mea e ca totalitatea membrilor să contribuie la propășirea ei. Forța considerabilă care ar constitui unirea tuturor scriitorilor ar contribui, desigur, la însuși propășirea mișcării de la noi.

De aceea, chiar pentru acest ciclu de șezători, am cerut concursul membrilor Societății. Pe cât se pare, ciclul anunțat a stîrnit un viu interes printre intelectualii noștri.

DE VORBĂ CU DL. LIVIU REBREANU 253

Mă hotărîsem să fiu la trei și jumătate în fața casei și acum rătăceam prin străzi necunoscute spre a-mi tăia un drum mai drept. „Trei, trei și un sfert.” La fiecare colț de stradă minutarul înainta metodic în pasul indiferent al timpului. Am ajuns în Popa Tatu. Locuința e la etaj. Urcînd scările de lemn simțeam cum pune stăpînire pe mine timiditatea adolescentă a primului inest. Jucam pentru înfrîta oară rolul de reporter literar și gîndul de a face discuția stăpînului în chiar propriul domiciliu nu mă atrăgea. Dar primirea prietenoasă, aceeași de totdeauna, mi-a îndepărtat mustrea de conștiință. În loc de privirea

²⁵³ Interviu apărut în *Viața literară*, I, nr. 1, 20 febr. 1926, p. 1—2, fiind semnat de I. Valerian. La data apariției, toate titlurile de capitole au fost adunate în „chapeau”. Peste ani, selectîndu-și interviurile în volum, I. Valerian a făcut unele mici modificări în prima versiune a articolului. În ce ne privește, am preferat să reproducem textul inițial, cu toate imperfecțiunile stilistice, considerînd că astfel respectăm autenticitatea documentului.

resemnată a omului care se supune unei fatale obligațiuni, am întîlnit ochii luminoși de culoarea cerului, suflet larg deschis, și m-am simțit bine ca-ntr-o apă adîncă, caldă, a cărei fund nu-l poți pătrunde niciodată.

GENEZA OPEREI DE ARTĂ

Mă-ntrebi în legătură cu scrisoarea publicată în *Ideea europeană*²⁵⁴ dacă prefer tendința în opera de artă. Această chestiune s-a lămurit definitiv încă de pe vremea lui Caragiale. Ți-amîntești de acele trei expresii, pline de subînțeles: „Nici artă pentru artă, nici artă cu tendință, ci artă cu talent”. Natural, talentul stă mai presus decît orice discuție. Numai el poate fi criteriul absolut de judecată estetică. Dar vezi, talentul e foarte poznaș. De multe ori există și nu-l cunoști și cînd crezi c-ai pus mîna pe el descoperi că te-ai înșelat. De aceea cînd se vorbește despre talent trebuie să ne pronunțăm cu multă prudență, dacă nu voim să ne compromitem.

Artă înseamnă creațiune de oameni adevărați și de viață reală. Nu atît meșteșugul stilistic, cît mai ales pulsația vieții interesează. Opera odată creată trăiește singură prin cantitatea de viață ce o conține, ca un izvor de energie infinită. Cînd creează, artistul face operă de sinteză. În Trahanache nu se ascunde numai un tip. Caragiale a studiat sute de indivizi pentru a reda prototipul perfect. Toți Trahanachii au ajutat cu cîte ceva la procrearea fratelui lor. Viața a numărat un om mai mult, tot așa de viu ca și domnul cutare, pe care-l vedem acum trecînd pe stradă.

Aici e misterul, care leagă pe artist de Dumnezeu: ba îl întrece. Pe cînd Dumnezeu creează și ființe inferioare și totuși trăiesc — de ex., [despre] domnul de adineaori știu numai atît: că trăiește — artistul ca să creeze viață adevărată trebuie să atingă perfecțiunea. Frații lui Trahanache poate au murit demult, dar Trahanache a lui Caragiale va trăi mereu. Fără această condiție primordială nu poate exista operă de artă.

ARTA NU POATE FI GLUMA

Am văzut ce rol divin are artistul alături de Dumnezeu. Aici nu poate încăpea farsa. Arta e ceva prea serios ca să ne petrecem vremea cu jonglerii de bilci. Ca să conțină elementul viabil trebuie mai întîi să fii sincer față de tine și apoi față de opera ta. Orice lipsă de credință se va oglîndi în cuprinsul înfăptuirii tale.

Nu trebuie să pierzi din vedere factorul principal, care este imaginea vieții, în goană dupa expresia cea mai frumoasă și cea mai nouă. Cele mai puțin viabile sunt floricelele de stil, numai singur adevărul are viață în el și numai cu el vei învinge timpul.

Acum pot să-ți răspund și la întrebarea de adineaori. Nu înțeleg numai decît ca opera de artă să fie morală, dar ea trebuie să aibă și ceva uman. Arta adevărată, avînd ceva din viața însuși, păstrează în sine și o valoare etică. Dacă prin viață înțelegem ceva serios, vom considera ca atare și arta. Cine va lua-o drept jucărie va avea pentru creația sa durabilitatea efemeră,

²⁵⁴ Vezi *Cred*, în *Ideea europeană*, VII, nr. 181, 1 ian. 1926, p. 1—2 (răspuns produs de noi în *Addenda*, p. 368—369).

care o merită. Natural, gluma place mai mult ca seriosul, dar nu stăruie mult asupra ei. Te mai gîndești oare a doua zi la piaița care te-a distrat o seară, la circ? Pe cînd zbuciumul întunecat din *Crimă și pedeapsă* te urmărește săptămîni și chiar ani de zile.

Din operă se cunoaște scriitorul. Cel care-și trăiește viața cinic și paradoxal va utiliza în locul vieții adevărate aforisme amorale și figuri de stil. Pentru el prezentul e totul. Neurmărind nici un ideal estetic, singura lege după care se conduce este a zvrli cu praf în ochii contemporanilor. Pot să scriu eu o astfel de lucrare? Evident că nu. Lumea mă cunoaște ca om normal și nu merge să fiu altfel în scris.

PUTEREA TRADIȚIEI

Acei care neagă puterea trecutului n-au dreptate. Eu unul nu pot să cred că ființele care m-au precedat n-au lăsat nici o urmă în sufletul meu. Prin locurile acestea au trăit altădată alți oameni, au suferit, au iubit și au murit. Acestea toate nu sunt fraze, sunt adevăruri mai tari ca niște axiome.

Pot eu, care sunt fiu de plugar,²⁵⁵ să afirm că nu mai simt nici un pic de miros de brazdă afînat în mine? Arborele își simte rădăcina adînc înfiptă în glie, ca de acolo să-și tragă seva pentru ramurile care urcă în sus. Simt pe toți muncitorii de pămînt cum se frămîntă în mine. Admit. Au fost săraci, au trăit în beznă ignoranței, dar au avut un suflet, oricît de primitiv o fi fost el, și l-a dat moștenire urmașilor chiar fără voia lor. Occidentul a influențat poporul nostru numai la suprafață, cum s-ar spune: l-a civilizat, dar sufletul a rămas același. Civilizația n-are și nu poate avea suflet. Îi poți atribui orice vrei: drum de fier, aeroplane, telegrafie cu și fără fir, dar suflet nu. După cum există în realitate un suflet englez sau francez, tot atît de adevărat e că există și unul românesc. Oricît s-ar osteni unii să dovedească contrariu.

Exemplu: Istrati, cu toate ideile lui sociale înaintate, este tradiționalist. Savoarea trecutului nostru se degajă atît din *Kyra-Kyralina* sau *Unchiul Anghel*, cît și din toate celelalte. Aceasta nu scoboară întru nimic valoarea scriitorului, din contra, a reușit să pară mai interesant în ochii Apusului, tocmai prin acel specific românesc cu totul nou în literatura lor. Latura noastră originală îi atrage pe ei. De rafinării stilistice sunt sătuli.

TELEFONUL CARE NE INTRERUPE MEREU

Un zbirniț inoportun ne taie brusc convorbirea. Este a treia oară de cînd acest indiscret reprezentant al civilizației apusene face inutile digresiuni în discuția noastră. Mă uit la figura calmă a celui care vorbește. Domnul L.[iviu] R.[ebreanu], deși de statură aproape mijlocie, face impresia unui robust gladiator din circurile romane. Linile feții săpate cu precizie de statuă își dau impresia de siguranță și victorie în viață. Tineretea feții face un contrast simpatic cu culoarea părului, căci, deși încă tînăr, părul se apropie de culoarea pietrelor ninse. Citesc în paloarea prea albă a feții nopțile de muncă și de veghe, căci, de multe ori zilele sunt puse la dispoziția solicitorilor. Sînd așa în camera

²⁵⁵ Citește: de învățător.

spațioasă, căptușită cu volume groase, cu telefon, cu statui de bronz, un sentiment nelămurit de orgoliu te cuprinde. Scriitorii noștri profesioniști au ajuns să aibă același confort ca cei occidentali. De la ușă statuia lui Sorbul mă privește rîzînd mereu cu ochii de mestizo, de sub pălăria largă a gazdei, care i-a intrat pînă la urechi.

GIRLEANU, CEL MAI BUN PRIETEN

Din foștii mei prieteni mi-amintesc mai ales pe Gîrleanu. Am fost destul de apropiat și cu Săulescu, care avea o sensibilitate aparte; dar cu Gîrleanu am fost mult timp împreună la Craiova, pe cînd el era directorul Teatrului Național, iar eu secretar, și între noi s-au cimentat legături care nu se pot ușor uita. Și astăzi nu-mi pot aduce aminte de el fără o mare duioșie. Îi văd și acum ochii negri plutind într-un fel de ape visătoare, care te prindeau în farmecul lor imediat. Nu știa nimeni că e bolnav și el nici-odată n-a arătat asta. N-am aflat decît în ultimul timp, cînd nu se mai putea face nimic. Blîndețea fără seamăn o exercita mai ales față de prietenii mai tineri și fără mijloace. Sufletul lui Gîrleanu era așa după cum reiese din *Lumea celor care nu cuvîntă*. Mi-aduc aminte de un fapt concret: cînd a fost numit la biblioteca „Socec“, a dus pe toți boemii și rapsozii de i-a pus în slujbă.

Dar el mai avea și altceva, necunoscută pînă atunci, mîndria numelui de scriitor român. A pus bazele „Societății Scriitorilor Români“ și era sufletul mișcării literare din vremea lui. Pe atunci prestigiul scriitorilor era foarte scoborît. Nimeni nu îndrăznea să se numească scriitor, căci era confundat cu copistii de la primărie. El a fost primul scriitor profesionist. Cînd se va scrie o biografie completă, se va vedea în ce lumină strălucitoare va șede Gîrleanu ca animator de suflete.

REVISTE ȘI CAFENELE LITERARE

Despre revistele la care am debutat nu am mult de spus. Începuturile sunt aceleași la toți. Am colaborat mult timp la *Luceafărul* lui Tăslăuanu, apoi la *Convorbiri critice*, *Viața românească*, *Ramuri*, *Falanga* și altele.

În cafenelele literare lași multe amintiri. Aci s-a dus zi cu zi ceva din tine care-a fost, și de cîte ori treci pe lîngă fostul local, în care te-ntru-neai cu prietenii, te cuprinde un adînc simțămînt, chiar dacă el s-a transformat într-un magazin de stambă sau casă de import-export.

Pe vremea debarcării mele în București, scriitorii se adunau la cafe-neaua „Kübler“; fiind tînăr, nu prea aveam legături cu ei. Apoi ne-am adunat la „Imperial“ pînă mai acum cîțiva ani. Acolo aveam locul nostru, așa-zisă „masa poezilor“, pe care chelnerii ne-o păstrau cu sfințenie, și de multe ori se întîmplau lucruri nostime cu scriitorii care nu erau cunoscuți de ei: Veneau de obicei: Anghel²⁵⁶, Iosif, Sadoveanu, Goga, Lovinescu, Săulescu și alții. Nota boemă o da mai ales Macedonsky²⁵⁷, cu sateliții lui, și Gîrleanu, care venea totdeauna cu nevasta și fetița.

²⁵⁶—²⁵⁷ Nemenționați în paginile *Jurnalului*, ei se găsesc în documentarul scriitorului cu epistole din primii ani ai șederii scriitorului în Capitala țării (vezi la B.A.R. scrisoarea lui D. Anghel, nr. 142.000 din 1911, precum și epistolele lui Al. Macedonski nr. 143 658—143 661, din 1913 și fără dată).

Într-o zi, [datorită] nu știu cărui fenomen de emigrație, zburătorii și-au schimbat cuibul la „Otețeleșeanu“, unde, după ce au stat o bucată de vreme, au revenit iar la „Imperial“.

Acum ne adunăm, după cum se știe, la „Capșa“. Aversiunea pe care o au unii pentru cafenele n-o găesc justă. Scriitorii vin aci numai de două ori pe zi, înaintea meselor, și stau cel mult o oră. Nu trebuie confundați deci cu anumiți stâlpi de cafea. Se discută asupra ultimelor noutăți literare, se aduc manuscrisele, fiind singurul mod de a ne întâlni. Cafeneaua are și o atitudine critică, destul de mușcătoare. Cei care o vorbesc de rău probabil nu pot înfrunta părerile confrăților.

PĂRERI DESPRE LITERATURA ALTORA

Literatura noastră, orice s-ar zice, este în plină ascendență. Proza mai ales a ajuns în faza ultimă de maturitate, care este romanul. Înainte de război apărea un roman slab la cîteva ani, acum se tipăresc zeci de romane anuale, din care unele chiar bune. Avem scriitori de rasă, ca Sadoveanu, sau tineri care se afirmă, ca Cezar Petrescu sau Ionel Teodoreanu. Tendința spre roman a ucis nuvela. Nu mai vrea să scrie nimeni nuvele, toți încep de la roman. Publicul cititor este și el destul de numeros, astfel nu s-ar scrie. Peste două decenii, cînd se va face legătura completă cu ținuturile noi, vom avea cea mai înfloritoare literatură, scriitorul bun va putea trăi fără grijă numai din scrisul său.

În privința poeziei, nu văd încă limpezire. De la Eminescu, plutim într-un fel de nebuloasă în cari se învâlmășesc toate curentele străine. E și natural. Poezia e mult mai grea decît proza. Ca să te ridici din mocirla de lucrări mediocre îți trebuie o trîmbiță cu totul nouă, cu o intensitate de sentimente neobișnuită. Critica, în loc de a limpezi, mai rău a tulburat starea de lucruri. Dealtfel rolul ei nu este decît a înregistra evenimentele, nu de a le conduce. Din pleiada de poeți totuși se remarcă cîteva personalități: Gregorian, Maniu, Pillat și alții.

UN NOU ROMAN „RĂSCOALA“

Despre lucrările mele neisprăvite voi da relații puține, pentru simplul motiv că numai lucrul realizat definitiv mi se pare demn de discuții. Lucrez în prezent la romanul *Răscoala*, care va apare în primăvară. Această lucrare are oarecari legături de ansamblu cu *Ion*, fără să fie propriu-zis o continuare. În *Ion* intriga se petrece în Ardeal, fiind condiționată de imperativul etnic de acolo. *Răscoala* se desfășoară în vechiul regat și cuprinde evenimentele pînă la război. Am un alt roman, *Intunericul*, care mută acțiunea în Basarabia.

Trecuse aproape două ceasuri și cuvintele ne afundau în orizonturi din ce în ce mai largi. Dl. L.[iviu] R.[ebreanu] schița cu mîna singur în aer proiecte pentru viitor, iar eu le vedeam înfăptuite aieva, așa cum s-a realizat *Ion*, *Pădurea Spînzuraților*, *Adam și Eva*, căci nimic dezarmonic nu poate interveni în viața acestui lucrător fecund, ajutat de voință

și spirit de organizare. Pe fereastră se profilau cei dintîi pași ai amurgului de iarnă. Din picioarele noastre se desfăceau zgomote surde din acel furnicar cosmopolit care este Calea Griviței. Amfitrionul tăcuse și acum zîmbea infinitului cu acel suris nelipsit pe care îl are față de oameni. Sus, deasupra, pe raftul cel mai înalt al bibliotecii, același chip, dar în bronz masiv, proiecta pe cărarea viitorului alte șiruri de statui, ofranda pioasă a urmașilor, față de acel cu care noi putem vorbi acum în fiecare zi atît de ușor.

DE VORBĂ CU LIVIU REBREANU ²⁵⁸

Rîdem amîndoi de această ciudată întîmplare: a trebuit să dispară *Mișcarea literară*, revista care a inaugurat, cu toată pasiunea, în viața noastră literară, convorbirile cu scriitorii, ca să putem sta de vorbă cu directorul *Mișcării*!... Același ciobănaș de ghips, miniatură, ne suride pe o policioară între cărțile scriitorului: micul „Ion“, proptit în bîta lui minusculă, cu mîntean pe umeri, cu căciulă țurcană și cu obrăjori de trandafir.

Nu e o glumă, ci o definiție. Liviu Rebreanu e un rural. De la înfățișarea lui masivă, de la mișcările lui încete de om dintr-un neam care s-a cîntit doar în ritmul larg și rar al anotimpurilor, de la privirile lui albastre de vietate naivă gata să creadă în toate basmele, să iscodească viclenii uriașe și să pîndească o viață pentru dosirea unui ou sau încondeierea unui stîlp, simți că Liviu Rebreanu e țăran.

În literatura românească acest temperament ar fi trebuit să se piardă fără urmă, cînd încotro te întorci dai numai de literatură țărănească. Adevărul e că s-a făcut prea puțină literatură bună țărănească. În afară de Sadoveanu, care e cîntărețul nostalgic de pe malurile riurilor sau din marginea luncilor moldovene, toți ceilalți scriitori rurali de la noi au fost, sufletește vorbind, orașeni. Orașean a fost Slavici, preocupat, ca și urmașul său direct, părintele Agârbiceanu, de o seamă de chestiuni morale. Orașean a fost și Hogaș, străbătătorul Munților Neamțului, profesorul secundar cu homerică lui grandilocvență de cărturar, în ceasul răsăritului de soare. Liviu Rebreanu e țăranul epic, poate adevăratul țăran, cel care a creat haiducii și baladele, țăranul care-și mistuie în el durerea și slăbiciunile dulci ale inimei și care se arată întreg numai în ura lui față de subtilitățile perverse și jucăușe ca focul morților, ale civilizației orașenești sau în fața vecinului căruia îi pune mîna în beregată pe-nserat, la strîmtoare, pentru o fată sau un iugăr de pămînt.

Acest temperament s-a mărturisit pentru întîia oară și definitiv în literatura română în romanul *Ion*. Ce se va mai face de-aci încolo pe acest tărîm literar nu știm. Dar ni se rupe inima de mila urmașilor, țărăniști literari epici, cari vor fi pururea siliți să suporte drept unitate de măsură pe acest înaintaș de proporție geologică!

Cu oarecare uimire am aflat și aflăm de cîte ori facem asemenea cercetări că o seamă de cititori, oameni de carte, artiști și scriitori nu pot citi mai mult de 30 de pagini din romanele lui Rebreanu; ei aruncă apoi cartea și blestemă pe cititorii imbecili care dau autorului, azi, bani și glorie. E drept că nici noi n-am citit vreodată cărțile d-lui Rebreanu cu dezinvoltura și plăcerea cu care mîncîm un cataif. E un secret, secretul operelor d-lui

²⁵⁸ Apărut în *Adevărul literar și artistic*, VII, nr. 285, 9 mai 1926, sub semnătura lui Felix Aderca; republicat în *Mărturia unei generații*, 1929, p. 281—293, volum din care reproducem textul de față. În original, titlurile de capitole au fost repetate și în „chapeau“.

Rebreanu. Când vom da cheia acestui secret, va fi mai ușor gustat și înțeles: d. Rebreanu are talent de la 150 de pagini în sus; numai cine a trecut de acest hop simte că se află într-o lume proprie, cu forța, oamenii și lucrurile ei. Cititorul de soi e de obicei un om grăbiț, pornit să guste lumea cât mai concentrat și mai rapid. Omul rural nici nu mestecă, nici nu se lasă mestecat atât de iute. *Pădușa Spînzuraților* e, în această privință, caracteristică: romanul trăiește cu adevărat exact de la jumătatea cărții înainte.

Dar această insuficiență de viteză s-ar fi rezolvat definitiv în *Adam și Eva*, roman prin excelență senzațional, dacă autorul n-ar fi încercat să biruie o antinomie pe care n-a biruit-o poate decât Shakespeare (în acest nume s-ar putea să fie mai mulți scriitori): darul de a reda înfățișările crude ale vieții, cu toată amploarea și cu toată forța, și darul de a minui acele umbre și oscilări de unde care sînt ideile și metafizica. Efortul d-lui Rebreanu a izbutit acolo unde mai izbutise. Cele 7 nuvele din *Adam și Eva* sînt, poate, cele mai vii din nuvelele sale, iar scena jupuirii de la curtea regelui indian e — după umila noastră părere — tot ce a scris d. Rebreanu mai puternic și mai al său, scenă abia egalată de moartea lui Ion. Incadrarea metafizică și teosofică a acestor pagini epice e însă factice. Dumnezeu n-a dat încă nimănui în aceeași măsură cele două esențiale daruri ale creației. Dealtfel, fenomenul s-a mai întîmplat de curînd în literatura română. Dl. Ibrăileanu a arătat ce pagini măiestre a scris d. Sadoveanu în nuvela *Dumbrava fermecată* [sic], nuvelă situată însă de autor într-o ramă cu desăvîrșire falsă.

ÎN LICEELE UNGUREȘTI

— Te va surprinde poate (nu ne-a surprins! — F.A.) cînd îți voi spune că am ținut mult să fiu medic. Și azi îmi vine uneori să mă duc să mă înscriu la Facultatea de medicină. Dar noi, în Ardeal, eram nouă copii. Ce ajutor puteam eu primi de-acasă? Astfel că din clasa a treia de liceu (am urmat la vreo trei licee) m-am ținut singur prin școli. Eram un bun elev, eram, cum se zice, „premiat”, și am luat fără multă greutate bursa unei Academii militare din Budapesta. E drept că în anul următor s-au înființat și câteva burse pentru medicină; era însă prea tîrziu pentru mine. Cu un an să fi fost mai mic, sau să fi pierdut cumva un an de școală, și azi eram medic! Dar nici ofițer n-am simțit că voi fi... Eu eram scriitor. Am scris și publicat nenumărate nuvele în unghurește și nemțește și am scris poate o sută de piese de teatru. Ori de cîte ori vedeam un spectacol, scriam și eu o piesă. Întoarcerea spre literatura și cultura română s-a făcut aproape fără să-mi dau seama. A fost poate ceva care n-a întrebant rațiunea. Țin minte o întîmplare de pe atunci, caracteristică și revelatoare. Făcusem în grup școlăresc o excursie la Viena. Cînd trenul a trecut frontiera Ungariei, elevii s-au sculat în picioare și-au cîntat un imn patriotic. Eu n-am avut acest îndemn. Am rămas pe locul meu, tăcut. N-am fost bătut, cum ar fi fost firesc, dar am fost boicotat.

Românește știam, dar atât de puțin, încît mi-a fost rușine cînd o familie de români din vechiul regat mi-a ieșit înainte cu voioșie să-mi vorbească, pe puntea unui vapor, pe Dunăre, în Ungaria, aflînd că sînt român.

Mi-am dat seama că nu voi putea niciodată scrie românește fără o adîncire a limbii noastre, fără o revenire la izvoarele ei cele mai curate. Și am luat pe Creangă. Am înțeles foarte puțin. Am vrut să citesc pe Caragiale,

dar n-am putut înțelege nimic. Am reînvățat limba românească așa cum înveți orice altă limbă, vorbind și scriind în caiete cu teme și extrase.

În țară am venit în 1908 și am publicat primele schițe și nuvele în *Convorbiri critice* de sub direcția d-lui M. Dragomirescu. În cercul *Convorbirilor critice* mi-am desăvîrșit gîndirea că opera de artă este o ființă independentă de celelalte valori cu care de obicei e amestecată, că un scriitor trebuie să urmărească un ideal curat estetic, iar nu unul tendențios-moral, social sau politic — și numai în măsura în care izbutim să ne eliberăm în creațiile noastre de convingerile de alt ordin, opera de artă îmbogățește și patrimoniul nostru moral sau național. Dl. Dragomirescu a remarcat cel dintîi în aceeași revistă, printr-o notiță critică, nuvela *Golanii*²⁵⁹, și a rămas de atunci un nestrămutat prieten al scrierilor mele.

SPION SAU TRĂDĂTOR

Ciudată a fost îndeosebi situația mea de ardelean în vechiul regat, după izbucnirea războiului împotriva Austro-Ungariei. Ca fost ofițer în armata ungară, la retragerea trupelor noastre din București, am cerut să fac parte din armata română și să plec și eu. Mi s-a oferit un post la... biroul de informații. Am răspuns că pot fi cel mult militar, că Dumnezeu nu mi-a dat însușiri prea complexe. Și astfel, nevoind să fiu spion, am fost silit să rămîn pe loc, în situația grea de a fi oricînd acuzat de „trădare”.

Scriam. Lucram la cartea mea cea mai grea. Trăiam ascuns, și cînd — mulțumită nu știu cui — s-a aflat în lumea autorităților militare de ocupație că sînt un „nesupus” austro-ungar, am fost arestat. Am fugit din sala birourilor unde urma să fiu anchetat și am stat ascuns multă vreme în pivnițele Muzeului Kalinderu. Am fugit apoi în Moldova și am scăpat mulțumită osteneții și lărgimii de suflet a trei socialiști!... Am rămas de atunci cu credința că patriotismul în momentele de criză se vedește chiar la oamenii cari toată viața lor au urmărit și urmăresc un ideal internațional.

OMUL CARE SARUTA PĂMÎNTUL

Da, *Ion*... E o carte care a avut mult răsunet. Nenumăratele onoruri care s-au adus acestui roman riscă să mă înăbușe sub lepedea grea a oficialității. Adevărul e că *Ion* corespunde nu numai tendințelor firei mele, dar și poporului românesc, păstor și azi plugar, adică în marea lui majoritate legat de pămînt, acest izvor dumnezeiesc al tuturor civilizațiilor.

Idea romanului mi-a venit în 1907, cînd am văzut pe cîmp un țăran care făcea parcă temenele și săruta pămîntul. Omul se socotea singur și nevăzut de nimeni. Am intrat apoi în vorbă cu el și am aflat că dusese crîncenă luptă pe la multe ocoale, judecătorii și tribunale pînă dobîndise deplina stăpînire a pămîntului său. O primă redactare am făcut în 1915. În 1916 lucram neînterupt zi și noapte, în timp ce Bucureștiul era atacat de zepeli-

²⁵⁹ În realitate, *Culcușul* (vezi *Slove din închisoare*, supra).

nuri și apoi ocupat de dușmani. Scriam pînă-n ziuă, iar după aceea mă duceam să fac „coadă“ la brutării. *Ion* a fost redactat ultima oară în 1919, și de-atunci îl perfecționez cu fiecare ediție.

SPÎNZURAREA LUI REBREANU

Spînzurarea fratelui meu, ofițer în armata austro-ungară, la Ghimeș, ca „dezertor“, de către unguri, mi-a sugerat ideea *Pădurii Spînzuraților*. Viziunea tragică a „pădurii“ mi-a fost inoculată de o serie de fotografii trimise de Cehoslovacia la Liga Națiunilor, fotografii care reprezentau pădurile „trădătorilor de patrie“ (*Landesverräter*) cehoslovaci spînzurați de armata austro-ungară pentru „trădare“ — pentru iubirea patriei lor adevărate. Romanul meu e oarecum alături de realitate. Fratele meu a fost naționalist fără scrupule. Un asemenea personaj nu inspiră decît cel mult o poezie patriotică. Eroul meu e mai puțin „erou“, pentru că în *Pădurea Spînzuraților* am arătat însăși originea și creșterea dezechilibrului moral al unui om, slab în fond, ca toți oamenii, doritor de dragoste, pe care o găsește la o ungu-roaică — deși ar părea neverosimil unui literat oficial — și plîns la spînzurătoare tot de un ungur, tatăl Ilonei. Așa cred eu că e mai omenește, și un roman care nu palpită de viață — cu toate ororile, cu toate contradicțiile ei — nu are sorti de viață chiar cînd are norocul succesului.

FEMEIA DIN IAȘI

Pădurea Spînzuraților a fost scrisă mai mult la Iași; tot de la Iași îmi vine și gîndul romanului *Adam și Eva*. O femeie care trecea pe stradă și ale cărei priviri s-au încrucișat întîmplător cu ale mele mi-a dat impresia ciudată că am mai văzut-o, am mai cunoscut-o... Cadrul filosofic al romanului — dumitale ți se pare factice, deși în aceeași situație se află și romanul *Typhoon* al lui Conrad²⁶⁰ — a trecut prin mai multe înfățișări pînă m-am oprit la forma pe care o cunoști. Îmi pare rău că abia după tipărirea romanului meu am cunoscut cartea lui London, *Vagabondul stelelor*; ar fi avut altă înfățișare *Adam și Eva*. Voi găsi totuși odată răgazul să revin asupra acestui roman. Ai dreptate: lucrările noastre nu trebuiesc socotite definitive decît din ziua morții autorului, zi care e adevărata onomastică a unui scriitor !...

ROMANUL FRANCEZ, ENGLEZ ȘI GERMAN

E o datorie elementară, care ține de moralitatea profesională, să cunoști tot ce se creează în domeniul tău. Romanul, atît de hibrid azi ca formă, prin înnoirile și înfățișările lui uneori atît de ciudate, trebuie urmărit în toate literaturile, și e singurul fel ca să dăm tradiționalismului literar o temelie solidă. Cînd ai realizat un gînd și l-ai realizat mai puțin perfect sau original decît un confrate de pe malurile Senei sau Sprei, ai creat o ființă

²⁶⁰ Joseph Conrad (1857—1924), scriitor englez de origine polonă (pe numele întreg: Józef Teodor Konrad Korzeniowski).

artistică sortită morții prin slăbiciune congenitală sau identitate. Lecturile atente din toate literaturile lumii fac parte din îndatoririle mele de scriitor. Citesc cu aceeași grijă cu care mă străduiesc să scriu. Preferințele mele literare n-au din acest punct de vedere o valoare normativă, decît poate pentru mine, de aceea voi indica numai cîteva observații în acest sens. Din literatura franceză urmăresc pe Delteil, a cărui *Jeanne d'Arc* este o lucrare viguroasă și originală, superioară calambururilor sale literare anterioare. * André Gide, cu ultimul lui roman, *Les faux-monnayeurs*²⁶¹, m-a surprins prin analiza psihologiei unui romancier și a însuși faptului creației literare. E un spirit subtil. Din Proust orice scriitor are foarte mult de învățat, fără să pot afirma că lectura operei sale este prea agreabilă sau ușoară. Dar cine a citit pe Thomas Mann²⁶² și pe Döblin²⁶³ își dă îndată seama ce abis desparte lumea creației franceze de lumea creației germane. Pe Döblin îl cunoaștem amîndoi (mi se pare că pe Döblin îl cunoști chiar din biblioteca mea !). Te rog amîntește-ți paginile în care sînt descrise labororiile și experiențele pentru descoperirea alimentelor sintetice, sau paginile în care e descrisă psihoza omului-mașină. Un asemenea autor elimină pentru totdeauna din tine toate micile zînzanii cari par preocupări intelectuale și tot materialul literar de valoare curentă. Din literatura engleză pun în primul plan pe Hardy²⁶⁴, Galsworthy²⁶⁵ și Conrad. Preferințele mele toate merg însă către Conrad. Acest polonez, vagabond zece ani pe toate mările continentului, are un dar de a crea și un talent de a reda amplu, masiv și adînc care te cucerește și-ți impune. Cred că pe Conrad l-am citit în întregime.

ARTA ȘI PATRIOTISM

Te surprinde că *Apostolii*, comedia mea recentă, a fost boicotată de public, fluierată de anumite persoane care se ocupă și cu literatura numai din pricini de ordin social-național. Pe mine nu mă surprinde. Educația estetică a publicului este foarte rudimentară sau (ca să întrebuițăm un cuvînt al lui Caragiale, aci de rigoare) această educație estetică a publicului e minunată, e perfectă, e înfloritoare, dar nu există !... Îmi destăinuiești că lucrezi la un *Mic tratat de estetică literară*. Scrie-l mai repede și publică-l cît mai curînd : e de urgentă actualitate !... Nu cred însă că vei avea vreun succes și că s-ar putea vreodată rezolva această confuzie de valori care e în esența însăși a oricărui public. Într-o sală de teatru, mai cu seamă, apar totdeauna valorile și scara de valori a masei. Nici în alte țări — unele cu o pluriseculară tradiție culturală — lucrurile nu stau mai bine în această privință. În Franța nu se poate juca o comedie extrem de ingenioasă și de veselă al cărei subiect e luat din lumea de după război : un părinte își face carieră strălucită mulțu-

* Pînă la *Jeanne d'Arc*, prozatorul Joseph Delteil (n. 1894) mai scrisese romanele *Sur le fleuve Amour* (1923), *Choléra* (1923).

²⁶¹ Romanul *Les faux-monnayeurs* de André Gide (1859—1951) fusese tipărit cu puțin timp în urmă (1925).

²⁶² Thomas Mann (1875—1955), prozator și eseist german al cărui nume este adesea invocat de L.R. în susținerea tezei libertății de creație.

²⁶³ Alfred Döblin (1878—1957), prozator și ziarist german.

²⁶⁴ Thomas Hardy (1840—1928), prozator și poet englez.

²⁶⁵ John Galsworthy (1867—1933), prozator și dramaturg englez

mită faptului că fiul său a căzut pe front. Dar fiul se întoarce acasă, după câțiva ani, teafăr și voios. El trebuie să se ascundă și să se anuleze numai spre a nu compromite situația tatălui său. Iar în clipa când se inaugurează monumentul „eroului” căzut pe front, „eroul” este apostrofat cu violență pentru că nu-și scosese și el pălăria în fața propriului său monument!... Nu, această comedie nu se poate reprezenta nici în Franța, unde spiritele sînt mai dezghețate decît la noi. Dealtfel, există la Academie dezbaterile secției literare, de unde se poate afla opinia lui Dim. Sturdza²⁶⁶, fostul academician și prim-ministru al țării, care osîndise cu ultima violență comedile lui Caragiale, numindu-le o rușine a României. Iată de ce eu cred că *Apostolii* au fost tratați cu blîndețe...

ROMANUL ROMANESC

Salut cu entuziasm năvala scriitorilor români contemporani asupra romanului! El pune odată capăt diletantismului care făcea un om de litere din orice autor a trei poezioare și a două schițe!... Din această luptă între pretendenți, opera de artă devine și mai prețioasă. Am citit cu sîrguință toate romanele românești din ultimii zece ani și am pus la locul de onoare în biblioteca mea mai pe toți romancierii: pe Ion Minulescu, pe Corneliu Moldovanu, pe Agârbiceanu, pe M. Sadoveanu, pe N. Davidescu, pe Cezar Petrescu, pe Dem. Theodorescu, pe Hortensia Papadat-Bengescu, pe V. Savel, pe C. Ardeleanu și acuma, la urmă, pe Ionel Teodoreanu, căruia îi trimit salutul și mulțumirea mea pentru toate paginile pe care le-a scris și pe care le-am citit cu atît mai multă plăcere cu cît eu nu le-aș fi putut scrie niciodată!

Discuția ar fi continuat. Dl. Rebreanu ar fi caracterizat mai de aproape colegii întru roman pe care i-a stîrnit în literatura noastră talentul său epic. Dar a intrat pe fereastra etajului al doilea, din piața largă, claxonul automobilului. Da, automobilul d-lui Rebreanu. E primul nostru scriitor care, fără a fi om politic sau om de afaceri, a izbutit să aibă automobil. E, desigur, și singurul automobilist din București care, dacă ar întîlni într-o seară pe Eminescu ieșind din vreo redacție de ziar, l-ar lua să facă o preumblare în mașină la Șosea...

O ORĂ CU DL. LIVIU REBREANU²⁶⁷

A fost ca un meteorit în literatura noastră. Indigenii rămîn uluiți în fața automobilului exploratorului. Apariția lui *Ion* ne-a consternat. Drumul romancierului pînă aici trecuse însă pe la multe răscruci. Cine i-a remarcat într-un mod excepțional de elogios

²⁶⁶ Dimitrie Alexandru Sturdza (1833—1914), om politic.

²⁶⁷ Apărut în *Rampa*, XI, nr. 2575, 31 mai 1926, p. 1, sub genericul: „De vorbă cu scriitorii noștri”, fiind semnat de Romulus Dianu. Subtitluri: *Un roman nou: 1907; Psihologia maselor; O situație profesională pentru scriitori; Planurile S.S.R.-ului; O for-*

Golanii sau *Cadrilul*? Care dintre criticii noștri se poate mîndri că i-a „creat” sau că l-a semnalat măcar, în revărsatul zorilor gloriei lui? Nimeni. Liviu Rebreanu, omul, venea cu o dezmințire a *tipului-poet* creat de boema ratată. În societate un om foarte cumsecade, noaptea, în ascunziș, sobolul mina pe sub pămînt să iasă la lumină și tocmai în răscrucea la care țărani carnavalești ai literaturii tipizate de poporanism își luau adio de la ziua de mîine, pentru a trece drept fosile sacre și oficiale în arhive. Țărani romanelor d-lui Rebreanu cresc din pămînt, ca plantele și ca arborii. Nu-i distinge îmbrăcămintea, nici limbajul, dar sunt țărani autentici și legați de pămînt. De unde această miraculoasă apariție? Din ce sursă, din care strat social sau ideologie a țîșnit deodată opera aceasta coaptă parcă în sîngele a o sută de generații? Să nu-l supărăm cu lauda lirică. Ați citit *Pădurea Spînzuraților*. Ați ajuns la momentul în care, ca un halucinat, Apostol Bologa înaintează pe valea dintre munți spre pămîntul românesc, deși în urmă îl chema, în ritmul bătăilor inimii, iubirea lui pentru Ilona. Pentru icoana aceea de plutire între două lumi, îl iubesc foarte mult pe Liviu Rebreanu. În toată literatura noastră, sentimentul românesc nu mi-a fost mai firesc reprezentat. Atunci am înțeles just ceea ce în nuvelele lui Gane²⁶⁸ înțelesesem fals: patriotismul ca sentiment, nu numai ca o atitudine. Ni-l revendicăm pe Liviu Rebreanu ca pe un scriitor foarte legat de pămînt. El a avut rude și frați sacrificați acolo în Ardeal pentru o cauză care nu era numai o retorică de circumstanță, cum au avut unii naivitatea să creadă. De aceea, apropiindu-mă de acest scriitor pe care îl văd zilnic la cafea, sunt lingă el ca un epigon însetat de gloria strămoșilor. Știu că alături, printr-o transfuziune de gînduri ancestrale, am un frate. Și în această stare sufletească vreau să-i iau ceea ce se cheamă „un interviu”? O, nu. Și uitasem de asta. Scriu aici ceea ce mi-a împărtășit, pentru plăcerea mea. Sunt prea înțelegător al subiectivismului artistului pentru a cere romancierului să-și explice arta sa. Caragiale n-a știut toată viața care-i este personagiul principal din *Scrisoarea pierdută*. Și cînd faptul s-a repetat cu atîți scriitori, nu mai poate fi vorba de o simplă întîmplare, ci că așa e firesc să fie. În afară de orice școală literară, conlocuitorul meu va fi cît se poate de obiectiv, cred, în chestiuni cari ne preocupă. Descifrăm împreună date de psihologie a mulțimii din ultimele rezultate electorale. Firesc, discuția alunecă în trecutul nostru tulbure, dar tulburat din afară. Suntem un popor pașnic, spun, și e bine că e așa. Răscoala din 1907 pentru mine nu are explicație.

— Ai dreptate. Eu scriu actualmente la un roman mai mare în care mă ocup de 1907. Și cred că evenimentele de atunci au fost pure contagieri ale unei ideologii de răzvrătire rusească.²⁶⁹ Dealtfel știm că în 1905 spiritul acesta se manifestase viu în Rusia. N-aș putea spune că mișcarea de acolo dăduse naștere unui curent. Ar fi să ignorăm cu desăvîrșire psihologia popo-

mulă pentru privilegierea scriitorului; Școlile literare nu există; Tutela timpului; Generația nouă; Camil Petrescu și Ionel Teodoreanu. Pentru înțelegerea și mai nuanțată a multor mărturisiri din paginile *Jurnalului*, reamintim cititorilor că, peste câțiva ani, autorul interviului, Romulus Dianu, va fi unul dintre detractorii cei mai înverșunați ai lui L.R.
²⁶⁸ Nicolae Gane (1838—1916), întîiul prozator al *Convorbirilor literare*; a scris și versuri.

²⁶⁹ În realitate, cauzele răscoalei de la 1907 sînt mult mai profunde, avînd rădăcini adînci în starea socială și economică a satului românesc de la începutul secolului 20, în explectarea nemiloasă a țăranilor lipsiți de pămînt, asupriți de guvernarea burghezo-moșierească. Pe parcursul anilor, documentîndu-se pentru scrierea romanului, L.R. își va clarifica viziunea asupra evenimentelor de la 1907, cartea însăși fiind o ilustrare a spiritului realist cu care romancierul abordează unul dintre cele mai tragice momente ale istoriei naționale.

rului nostru. Dar a rămas așa, ceva în aer. Știi, mergi pe câmp și dai de o zonă în care alunecă o boare de flori sau de miros de cadavru. Nu e propriu-zis un curent. E o alunecare înceată și ușoară, pînă la depărtări nebanuite. Așa s-a întîmplat și cu 1907. Era ceva în aer, ca electricitatea latentă din norii zilelor senine, de vară. Agitatori n-au existat, sau poate doar cîte unu, mai amărît, vreun ieșit din armată... cine știe cum și în ce împrejurări. Dacă încerci să explici 1907, privind revolta ca pe o reper-cușune directă a unor alte mișcări, nu mai dai de fir. În sfîrșit, chestiunea rămîne încă neluminată. Dar nu bați de seamă că ieșim din actualitate? Revenim la chestiuni literare. Dealtfel, toate astea nu ți le-am spus decît în legătură cu romanul meu și pentru că d-ta m-ai provocat.

(Intr-adevăr, a trebuit să fac „mea culpa“)

— Tocmai cercetasem primele anchete ale *Rampe* printre scriitori. M-a interesat îndeosebi chestiunea atît de franc pusă: „Vedeți pentru scriitor o situație profesională care să nu fie dăunătoare artistului din el?“ Îți mărturisesc că m-a preocupat mult această chestiune, atît în calitatea mea de scriitor, cît și în aceea de președinte al S.S.R.-ului. Aș putea spune mai mult, anume că la S.S.R. mai mult pentru soluționarea grabnică a acestei chestiuni am venit. În scopul acesta, alături de Corneliu Moldovanu, am luat inițiativa Consiliului literar. Porneam de la gîndul că statul trebuie să facă ceva pentru scriitor. Ziceam chiar că așa cum e în interesul statului să încurajeze industria națională a zahărului, de pildă, tot așa are datoria să privilegieze sub o formă oarecare pe scriitor. Am abandonat acest gînd, mai ales că el includea un fel de reciprocitate în relațiile dintre stat și scriitor. Ar fi fost un lucru funest. Amestecul statului este într-un anume fel interesat. Or, cu scriitorul nu se poate trata astfel: Îți dau atît, dă-mi o capodoperă. Am citit interviul lui Nichifor Crainic în *Rampa*²⁷⁰, plin de intenții bune și cu o fericită înțelegere a realităților. O situație profesională pentru scriitor!... Uite, vezi, pentru anume artiști se oferă produsul material al artei lor. Teatrul produce chiar pe ogorul lui, de pildă. Dar e poate un caz unic. În literatură lucrurile se polifurcă. Romancierii, de pildă, izbutesc și la noi și în străinătate să trăiască, oarecum, din produsul artei lor. Căci opera de artă este pentru tine, artist, operă de artă numai atîta vreme cît ești în perioada creației ei. Odată romanul terminat, devine pentru tine un simplu articol de comerț. Pretutindeni și în orice domeniu, se caută o echivalență. Dar mai e o chestiune. Romanul, ca factor reformator, nu joacă așa mare rol — deși bănuiesc că te gîndești să-mi răspunzi cu Flaubert²⁷¹. Ce vreau să spun este că romanul n-a revoluționat estetica în măsura în care a făcut-o eseul sau chiar poezia. Or, tocmai scriitorii acestui domeniu rămîn lipsiți de sprijinul material al produsului operii lor. „Produsul“ operii lor? E exagerat!...

²⁷⁰ Cf. Nichifor Crainic, interviu, în *Rampa*, XI, nr. 2563, 17 mai 1926, p. 5 (la această dată, N. Crainic era secretar al Ministerului Cultelor și Artelor).

²⁷¹ Gustave Flaubert (1821—1880), prozator francez al cărui nume îl întîlnim în conspectele tînarului Rebreanu din anii 1908—1911 (vezi *Spicuri*, în vol. *Caiete*, 1974).

— Chestiunea rămîne deschisă. Îți repet, e de o importanță covîrșitoare. Eu am fost multă vreme funcționar și gazetar și înțeleg ce ravagii face munca asupra facultăților creatoare ale artistului. Ar fi destul să-ți citez că în timp de zece ani am scris abia un volum de nuvele. Și nuvela e un gen mai ușor. Dar un roman de cinci sute de pagini nu se poate scrie dacă nu trăiești în atmosfera lui. Este peste putință realizarea artistică în cele cîteva ore libere pe cari le faci somnului de noapte în folosul operii ce ai de gînd să desăvîrșești. Oricum ar fi însă, trebuie să recunoaștem că situația de astăzi e infinit îmbunătățită în raport cu cea din 1909, cînd am început eu să scriu. Pe atunci faptul că un scriitor și-ar fi cerut plata pentru o bucată literară plasată la o revistă scandaliza pur și simplu. Astăzi, desigur, suntem pe un drum mai neted. Dificultăți vor fi mereu, chiar cînd statul va privilegia opera de artă, așa cum spune formula d-lui Nichifor Crainic. Ele dealtfel s-au ivit și cu ocazia așa-ziselor „eliminări“ de la S.S.R. E extrem de greu să determinăm calitatea de scriitor. Lipsește un criteriu de apreciere. Numărul de volume?

— Talentul? Dar vezi, talentul e ceva imponderabil, nu-l prinzi și nu-l poți dovedi. Suntem într-un domeniu de cumplită relativitate. Cine are mai mult talent: X sau Y?... Dar sunt atîtea puncte de asemănare*, atîtea deosebiri de temperament, de școală literară... de... Iată-ne din nou la limanul chestiunii școlilor literare.

— Există ceea ce se cheamă școala literară? Credeți în rolul ei față de opera de artă? Cunoașteți o operă care să fie produs al directivelor vreunei școli literare?

— Nu există școală literară. Și nu-i văd utilitatea. Chiar cu garanția talentului, școala poate avea efecte neașteptate și nu totdeauna măgulitoare. O operă de artă trăiește tocmai prin ceea ce ea are ne-la fel cu celelalte opere. Firește, atunci și răspunsul la celelalte întrebări e negativ. Aceasta, *grosso modo*. Revin asupra ideii. Creația nu e imitație. Sensibilitatea și talentul trebuie ferite de contagiuni. Școala literară mărginește libertatea de acțiune artistică. Și observă că școlile literare s-au format în jurul cîte unui creator. Se întîmplă mai totdeauna că o operă e teoretizată de un critic, cap de școală. Influența operii sau a scriitorului, chiar sub cele mai superficiale aparențe, e atît de mare, încît mulți sunt dispuși să creadă că au de-a face cu chintesența cea mai pură a artei. E un efect al idolatriei. Astăzi cînd privim în urmă, istoria literară ne înfățișează o serie de curente și de mode literare cari s-au succedat cu o neregularitate uluitoare: neoclasicismul, realismul, romantismul, parnasianismul, simbolismul etc... E o greșeală că se crede aceste curente ca un produs al școlilor literare. În realitate a fost o dispoziție generală a vremurilor în care aceste curente s-au manifestat. Așadar, curentele literare există, școlile nu. Curentele sunt determinate de dispozițiile generale ale unei epoci. Hugo²⁷² e un fel de exponent al timpului lui. Artistul nu se poate sustrage de sub tutela timpului. Flaubert s-a luptat convulsiv să nu

* În ziar: „asemenea“, greșeală de tipar.

^{272—273} Creația lui Victor Hugo (1802—1885) și a lui Charles Baudelaire (1821—1867) este amintită, la rîndul ei, în conspectele anilor de ucenicie literară (vezi *Amintiri din Maieru* și *Spicuri* în vol. *Caiete*, 1974).

fie romantic și a fost. Cu Baudelaire²⁷³ nu s-a întâmplat același lucru? Ne lipsește perspectiva acestor curente literare de astăzi. Trăim în epocă încă. Când faci un lucru, nu-l poți vedea bine. Trebuie să fii la o depărtare comorabilă. Cu siguranță însă că peste o sută de ani, perioada literară de astăzi, deși e străbătută de numeroase curente literare, va fi văzută într-o singură culoare dominantă. Va fi culoarea dispozițiilor vremilor noastre. Și se va zice și de secolul nostru că a fost un secol cu o singură caracteristică, așa cum spunem azi că secolul al nouăsprezecelea a fost romantic, deși va fi fost în realitate animat de mai multe tendințe acest secol. Școli literare... nu e bine zis. Grupări literare, da. Așa este la *Nowvelle Revue Française* ca și la *Neue Rundschau* în Germania. Sunt grupări de talente cari se recunosc desigur, reciproc, dar cari n-au aproape nimic comun. Dar la noi nu e oare tot așa? Ce legături naturale sunt între proza lui Cezar Petrescu și poezia lui Lucian Blaga? Sau între poeziile d-lor A. Philippide²⁷⁴ și Demostene Botez de la *Viața românească*? Sunt ei oare *poporaniști*, așa cum a fost la început firma revistei? Nu. Sau între poeziile lui Ion Vinea și Adrian Maniu?... Același răspuns. Școală literară la noi, în sensul strict al cuvântului, a încercat să facă d. M. Dragomirescu. Dar clasificările d-sale, tiparele și *partipris*-urile cu cari venea s-au dovedit infructuoase. Opera de artă nu e susceptibilă de calapod. Literatura noastră de astăzi afirmă acest lucru cu mai multă fermitate ca oricând.

— Dintre scriitorii generației tinere cari vă interesează îndeosebi?...

— Îmi place mult Ionel Teodoreanu. E unul dintre talentele cele mai proeminente ale prozei noastre; dar *Medelenii*?! Dintre poeții de azi, mă opresc la Camil Petrescu, care e spiritul cel mai reprezentativ al generației sale. Talentul său e cu atât mai prodigios cu cât este educat pentru trei genuri deosebite, pentru poezie, teatru și critică. Dintre cei mai tineri de tot, mărturisesc că-mi e greu să aleg. E o pleiadă întreagă, care anunță o foarte frumoasă recoltă literară. Critica oficială e sceptică cu tineretul literar. Dar nu știi?... așa sunt bătrânii, lipsiți de generozitate!... Dintre scriitorii mai vechi, admir pe Mihail Sadoveanu, care nu s-a epuizat într-un volum, ci a creat și creează cu aceeași vigoare volum peste volum.

Ora convorbirii se scursese. În fața mea, ceasul spânzurat într-un cârlig, pe masă, se mișca bălăbănind nervos și neurastenic. Ne-am ridicat împreună și am coborât în stradă. Ca o ultimă, cu puțină, prelungire a orei noastre de convorbire, mi-a amintit că, în ceea ce privește chestiunea situației profesionale pentru scriitor, îl interesează deosebit răspunsurile confrăților săi. Numai prin ele se va putea face un plan de activitate și se va izbuti ceva în sensul doleanțelor scriitorilor.

²⁷⁴ Alexandru Al. Philippide (1900—1979), poet, prozator, eseist și traducător. Este unul din recenzenții entuziaști ai romanului *Răscăla* (Vezi *Romanul mulțimii răzvrătite*, în *Adevărul literar și artistic*, XII, nr. 635, 5 febr. 1933, p. 7).

DL. LIVIU REBREANU RĂSPUNDE LA ANCHETA NOASTRĂ ÎN JURUL CRIZEI TEATRALE²⁷⁵

Înștiințat din vreme de vizita noastră, dl. L. Rebreanu ne așteaptă.

La întrebarea noastră, dl. L. Rebreanu, după o clipă de cugetare, ne răspunde:

— Dacă teatrul în clipa de față trece printr-o criză? Nu cred! Mai curînd se poate spune că este o criză de conducere în teatre, decît o criză teatrală propriu-zisă. Unde este criza? Teatrul Național e doar plin seară de seară și încasările ce se fac de la deschiderea stagiunii sunt cu mult mai mari decît s-au făcut anul trecut și chiar acum doi ani. Cum? Asta e taina directorului, căci numai de el depinde bunul mers al unui teatru.

GREȘALA CEA MARE

...o poartă desigur mulți dintre actorii-directori care cred că e de ajuns să fi jucat un rol o dată sau de două ori pe vreo scenă, ca apoi să se intituleze mari directori de teatru. În primul rînd, un actor trebuie să muncească mulți ani de zile, să cunoască mentalitatea publicului și, înainte de toate, să-și cunoască meseria, căci făcînd un teatru fără să-ți cunoști meseria înseamnă căderea de la început, ruina definitivă. Criza vine din partea actorului amator de directorate. E de ajuns să joace un rol în care să aibă succes, că de îndată actorul se crede genial și în stare să creeze lucruri uriașe — în gînd bineînțeles.

IN FRANȚA

...bunăoară, criza teatrală este recunoscută ca fiind foarte îngrijorătoare, și asta pentru că deși producția lor este foarte numeroasă, totuși foarte slabă! Dintr-o mie de piese, zece dacă sunt bune! Nici ei nu și-au stabilit încă un gen. Dibuiesc în întuneric pentru găsirea unei forme în care să reprezinte adevăratul teatru care ar putea prinde și care ar aduce din nou publicul cu încrederea și speranța ce i-a păstrat-o înainte.

LA NOI

...repet, nu poate fi vorba de nici un fel de criză. Îmi veți spune că teatrele particulare sunt goale și vă voi răspunde că la București, chiar de ar mai fi patru sau chiar cinci teatre, ar putea toate face săli pline dacă ar fi energic conduse de directori ce ar îndeplini o singură condiție: să nu fie actori! Ar putea prinde, bunăoară, în afară de teatrele de acum, un teatru

²⁷⁵ Apărut în *Comedia*, I, nr. 40, 16 oct. 1927, p. 1, sub semnătura Aidei Vermont. În numărul precedent, se publicaseră primele răspunsuri la ancheta revistei. Autori: Corneliu Moldovanu, la acea dată director al Teatrului Național (opinînd că criza teatrală este un reflex al crizei generale) și Soare Z. Soare, regizor al aceluiași teatru (ale cărui păreri se înrudesc cu cele formulate de L.R.)

de operete, un altul de revistă, un altul popular de farse și vodeviluri, de dramă și melodramă..., cu singura condiție ca fiecare teatru să aibă un mănunchi de elemente bune și la cîrma lui să fie un om priceput care să știe ce-i place și ce să-i servească publicului.

DAR ÎN LITERATURA SE REMARCA O CRIZĂ ?

— Literatura — ne spune dl. Rebreanu — nu se poate judeca după lucruri singuratiche sau rezultatele unui an, doi sau trei. Literatura noastră e în vădit progres, nu e nevoie de argumente pentru a demonstra acest adevăr. Acum 15 ani aveam o piesă pe an, azi nu le mai numărăm. Evident că nu toate sunt bune, dar destul că producția e în floare și din mulțimea pieselor și romanelor se pot găsi lucruri admirabile. Ceea ce e trist e că se găsesc printre critici foarte mulți care se încapăținează să susție că literatura originală e slabă, ca și cînd s-ar putea crea numai capodopere.

REPORTERUL

— Cred că reportagiul ucide presa în sens superior. (Presa așa cum se vorbește de ea ca făcînd parte din a patra putere în stat, care domină și convinge prin puterea cuvîntului.) Reportagiul este de-abia la început, abia acum el se ridică deasupra întîmplărilor banale, a faptelor diverse. Reporter este Henry Beraud²⁷⁶ care pleacă în Germania, în Rusia și trimite de acolo lucruri necunoscute de marele public european. Acesta este idealul spre care tinde reporterul. Între acesta și celălalt care înregistrează informații și știrile de pe la diferite ministere, este un salt enorm, un progres îmbucurător.

UTILITATEA INTERVIULUI

— Interviu este de o imensă utilitate, prin ajutorul căruia poți expune o serie de principii și idei necunoscute marelui public. În afară de popularizarea ideilor, interviul servește de punte între marele public și cel interviat.

PĂRERILE D-LUI LIVIU REBREANU²⁷⁷

D. Liviu Rebreanu este, fără îndoială, întîiul scriitor român acceptat egal de intelectualii cit de exigenți și de cercurile largi ale lectorilor obișnuți. Personalitatea acestui

²⁷⁶ Henri Beraud (1885—1958), ziarist și scriitor francez (Premiul Goncourt, în 1922, pentru roman), autorul multor pamflete politice împotriva Angliei. După sfîrșitul celui de al doilea război mondial, va fi condamnat la moarte pentru colaborare cu forțele naziste, pedeapsă comutată în muncă forțată.

²⁷⁷ Interviu, nesemnat, a apărut în *Universul*, XLV, nr. 284, 5 dec. 1927, p. 1 (în jurul reparației *Universului literar*), însoțit de următorul *chapeau*: „Autorul lui *Ion* crede că o revistă populară se impune acum mai mult ca oricînd. Scriitorii trebuie să întreprindă legături cu masele cititoare. Din turnul de fildeș al izolării nu se poate crea viața. «Voi colabora, firește, la *Universul literar*».”

scriitor s-a desfășurat lent, fără salturi și fără lovituri de teatru. Încă înainte de război, în nuvelele sale se remarcă o sobrietate și un tragism interior, pînă atunci foarte rare într-o literatură săracă în epică și copleșită de artificii lirice — ca a noastră. Tot de pe atunci datează și opinia unor anumite competențe critice, cu rezerve fățișe asupra stilului „neîngrijit” al scriitorului. Rezervele acestea s-au șters singure: critica gingașă a remarcat tîrziu că aparenta „neîngrijire stilistică” era una din însușirile esențiale, dublată de un dispreț firesc pentru „stilul ales”, adică pentru o caligrafie agreabilă. În romanul său *Ion* aceste însușiri capătă o strălucire amplă și fac din întunecata dramă a pămîntului și a iubirii una din operele cele mai de seamă ale literaturii românești și o zestre grea adusă romanului contemporan de oriunde. Astăzi cărțile d-lui Liviu Rebreanu cunosc, în afară de înaltele aprecieri ale scriitorilor, și cel mai mare succes de librărie la noi.

Este deci explicabil de ce în ancheta noastră am căutat s-avem întîi opinia valoroasă a unui asemenea scriitor. La interogatoriul nostru, d. L. Rebreanu s-a supus cu o resemnată bunăvoință

— Este necesară o legătură sufletească între marii scriitori și masele populare ?

— Negreșit. Această legătură există. O face cu destulă putere însăși opera scriitorului. O legătură permanentă se stabilește prin oficiul revistelor. Firește, al acelor reviste ce țin seama de psihologia acestor mase populare, trăgînd o linie convenabilă pentru ambele părți servite: scriitorii și publicul.

— E posibilă această legătură ?

— Fără îndoială că da: Shakespeare, Stendhal, Balzac, Dickens, Tolstoi sînt scriitori care au dovedit că zonele superioare ale artei nu sînt inaccesibile marelui public. Explicat și impus de reviste, Baudelaire însuși a ajuns unul dintre cei mai citiți poeți.

— Care, este, după părerea dv., cea mai bună cale pentru realizarea acestei legături ?

— În nici un caz cinematograful. Cartea e destinată să fie mesagerul acestor relațiuni sufletești dintre producătorul de viață scrisă și consumatorul acestui scump articol. Legăturile, sau mai bine zis, gradul de cordialitate dintre scriitor și cititor se stabilește lesne. Eu scriitor ofer cartea în librărie. Dacă se vinde bine, e o dovadă că mă aflu în bune legături cu publicul cititor; dacă nu se vinde, încerc din nou, pînă se strîng aceste legături. În cazul meu, de pildă, legăturile sînt mulțumitoare. Dar aci intervine rolul cel mare al unei bune și răspîndite reviste.

— A cunoaște mentalitatea publicului e sau nu de folos, pentru a-i cunoaște sufletul ?

— Pentru un scriitor este obligatoriu cunoașterea vieții sub cît mai variate înfățișări. Mentalitatea cetitorului nu e întotdeauna de bună calitate. Dar acest public, din fericire, este perfect educabil și avem datoria să-i facem această educație.

— Toate acestea pot fi mai ușor realizate cu ajutorul unei reviste populare ?

— O revistă populară este o școală foarte încapătoare, cu lecțiile facultative. Cei mai mulți elevi, adică cititorii, învață bine la această școală. În situația noastră, cu o populație minoritară crescută la cultura altor

neamuri, o revistă populară își va propune să facă cât mai plăcută acceptarea reciprocă a culturilor ce s-au întâlnit în țara mărită.²⁷⁸ Promovarea literaturii românești în marile mase populare este o muncă de patriotism activ, foarte deosebit de patriotisme verbale, și acei ce iau asupra lor această nobilă misiune au drept la stima noastră. O revistă populară poate face minuni. *Universul literar* are toate posibilitățile să fie această visată revistă populară. Voi colabora cu plăcere în paginile ei — și-i doresc izbînda meritată.²⁷⁹

CUM AM DEBUTAT ÎN LITERATURĂ²⁸⁰

Nu prea știu bine ce ar putea fi, pentru scriitor, „debutul”: cînd a săvîrșit, în taină, înțîia oară literatura, cînd a publicat înțîia oară sau cînd i se pare lui că și-a început cariera literară? „Primul debut”, ca să întrebunțez o expresie de afiș de varieteu, e ceva ca pojarul știutorilor de carte și trece, de obicei, fără urme. Numai celelalte „debaturi” au urmări, mai mult sau mai puțin funeste, și pentru cel ce se încapățînează să scrie și pentru cei ce se întîmplă să citească.

Am început și eu, ca toată lumea, cu versuri. Am totuși scuza că de-abia împlinisem 13 ani. O „elegie”, foarte melancolică și pesimistă, căzută în mîinile profesorului de matematică, a avut chiar efectul să mă facă „martirul poeziei”. Dealtfel peste un an, intrînd în cursul superior, mi-am schimbat de tot genul din pricina unei mici actrițe pe care am văzut-o jucînd într-un vodevil nemțesc cu cîntece. M-am apucat să scriu piese de teatru, de predilecție drame sumbre și sociale. În cîțiva ani am produs vreo cincizeci, epuizînd mai toată plîgile de care suferea omenirea pe atunci. Concomitent începusem să mă pasionez, în schițe și nuvelete, și de suferințele mării noblețe. Operele dramatice le cream în nemțește, iar proza cu contese și prinți în ungurește.

Pe cînd eram în clasa a opta s-a întîmplat marele eveniment de a-mi vedea tipărită o schiță într-o revistă de la Budapesta. Semnam cu un pseudonim, subt care am publicat pe urmă, vreo trei ani, prin diverse reviste și ziare ungurești și nemțești, fel de fel de mărunțișuri așa-zise literare. Într-o bună zi însă mi-am dat seama de hibriditatea acestei literaturi internaționale. Aș zice c-a fost, dacă mi s-ar ierta prezumpțiozitatea, mica mea criză pe drumul Damascului, cînd am simțit că, în tot ce scrisesem pînă atunci, îmi

²⁷⁸ Referirea privește în special populația maghiară și germană, educată, pînă la 1918, în școlile Imperiului austro-ungar.

²⁷⁹ La sfîrșitul interviului se face mențiunea că „în numerele viitoare” se vor tipări convorbirile, pe aceeași temă, cu O. Goga, E. Lovinescu, I. Al. Brătescu-Voinești și G. Bogdan-Duică.

²⁸⁰ Răspunsul lui L.R. la ancheta pe această temă, publicat în *Rampa*, XII, nr. 2978, 25 dec. 1927, p. 7. În același număr mai răspund: Radu D. Rosetti, V. Eftimiu, Iacob Negruzzi, E. Lovinescu, I. Bianu, Cincinat Pavelescu, N. Crainic, Caton Theodorian, C. Rădulescu-Motru, Panait Istrati.

lipsise pămîntul subt picioare. M-am întors înapoi și am pornit din nou pe o cale mai spinoasă, mai modestă, mai lungă, pe care totuși mă mișcam mai cu drag.

Și astfel am ajuns să public în 1908 sau 1909, nu mai știu precis, în *Luceafărul* de la Sibiu, cea dintîi schiță, slăbuță, șovăitoare (am și aruncat-o pe urmă)²⁸¹, dar cu o palpitație de viață adevărată. Adică cel puțin așa cred.

PRIMII OASPEȚI AI CENTENARULUI IBSEN — REPRESENTANȚII ROMÂNIEI L. REBREANU ȘI A. DEMETRIADE AU SOSIT IERI²⁸²

Cu vaporul de la Hamburg, au sosit ieri la Oslo primii invitați străini la jubileul nașterii lui Ibsen, românii Liviu Rebreanu și A. Demetriade²⁸³. Domnul Rebreanu este unul din cei mai cunoscuți scriitori contemporani ai României, iar în prezent este președintele Societății Scriitorilor din România. Domnul Demetriade este cel mai de frunte actor român, angajat la Teatrul Național din București și cunoscut în întreaga Europă, printre altele pentru rolul său în *Hamlet*. În prezent el este președintele Sindicatului actorilor români.

Ziarul *Attenposten* a schimbat ieri seară citeva cuvinte cu celebrii oaspeți la Hotelul Bristol și, așa cum era firesc, discuția a fost despre Ibsen.

— Românii au renumele de a fi oricum, dar nu punctuali, spune domnul Rebreanu, dar de data aceasta s-ar părea că sîntem. Pentru noi, prilejul de a participa la jubileul Ibsen este un eveniment dintre cele mai rare. Jubileul va fi serbat și în România, Ibsen fiind binecunoscut la noi. Aproape toate piesele lui au fost traduse în românește și aproape toate au fost jucate pe scenele noastre.

— Ce roluri din Ibsen ați jucat, îl întrebăm pe domnul Demetriade.

— O mulțime, răspunde românul impunător. Dintre toate rolurile, cel mai mult îmi place doctorul Rank, Osvald și Johannes Rosmer.

— *Rosmersholm* a fost prima piesă jucată la București — a continuat domnul Rebreanu. Încă de acum 30 de ani. În ultimele două decenii, influența lui Ibsen a fost remarcabilă, transformîndu-se într-un adevărat cult Ibsen în patria noastră. La vremea sa, *Dușmanul poporului* a trezit un deosebit interes — deoarece avea senzația că piesa face aluzie directă la relațiile politice din România. Poeziile lui Ibsen au fost, de asemenea, traduse de cîțiva dintre cei mai de seamă poeți români. *Peer Gynt* a fost tradus cît și jucat,

²⁸¹ Reamintim că este vorba de schița *Codrea*, tipărită în 1908, reluată, cu titlu schimbat, în diverse sumare cu caracter nuvelistic.

²⁸² Apărut în ziarul *Attenposten*, Oslo, la 13 mart. 1928, p. 1. Se reproduce, înțîia oară, în traducerea Sandei Buduca.

²⁸³ În ziar, greșit, Levin Rebreanu și M. Demetriade.

dar pare puțin cam departe de poporul nostru. Din literatura norvegiană mai nouă cunoaștem pe Hamsun²⁸⁴ și Bojer, iar acum mi-am propus să organizez traducerea operelor scriitoarei Sigrid Undset²⁸⁵. În România nu se cunosc prea multe lucruri despre Norvegia — spune încântătorul scriitor român în încheiere —, mă refer la politica țării și la situația sa în general. Dar când e vorba de literatură, sîntem la curent.

CE ȘTIU ROMÂNII DESPRE NOI — ȘI CE NU ȘTIM NOI DESPRE EI²⁸⁶

(interviu cu Liviu Rebreanu, președintele Societății Scriitorilor din România)

În fiecare zi sosesc oaspeți la sărbătorirea jubileului Ibsen. Ieri, ziarul *Nationen* a purtat o discuție cu Liviu Rebreanu, un cunoscut scriitor român, nume cu rezonanță în țara sa — dar necunoscut aici la noi. De fapt, ce știm noi despre România? Știm foarte puțin despre această țară, a cărei populație, după război, era de 18 milioane, de șase ori cît populația Norvegiei. Neputînd citi în limba română, cărțile lui fiind acum în curs de traducere în germană și italiană, sîntem nevoiți să-l întrebăm pe scriitor despre el însuși.

— Ce fel de scriitor sînteți?

— Am scris trei piese, dar de fapt domeniul meu este romanul. Una din cărțile mele cele mai cunoscute este un amplu roman țărănesc, *Ion*, un altul este *Pădurea Spînzuraților*, care descrie situația din România din timpul războiului, cînd s-au luptat frați între ei, cînd românii din Austro-Ungaria au luptat împotriva românilor din România; vă puteți închipui tragedia în care se afla un întreg popor. Ultimul meu roman poartă numele dansului nostru național care se aseamănă cu „tarantella”, dar mult mai aprins și mai sălbatec. Am venit în Norvegia pentru ca în numele guvernului și al Societății Scriitorilor să dau expresie venerației noastre față de Henrik Ibsen. De 30 de ani, la noi în România, domnește un adevărat cult Ibsen. Toate piesele sale, cu excepția piesei *Cezar și Galilea*, sînt traduse și jucate în România.²⁸⁷ *Femeia mării* se pune acum în scenă, la Teatrul Național, cu ocazia jubileului Ibsen — și se va juca în premieră în România. S-a tradus *Brand*, dar nu s-a jucat încă.

²⁸⁴ Knut Hamsun (1859—1952), prozator și dramaturg, laureat al Premiului Nobel.

²⁸⁵ Sigrid Undset (1882—1949); vezi *Jurnal*, supra, 15 mart. 1928.

²⁸⁶ Interviu apărut în ziarul *Nationen*, la 13 mart. 1928, p. 1—2. Se reproduce, pentru prima oară, în traducerea Sandei Buduca.

²⁸⁷ Cîteva spectacole puse în scenă de Teatrul Național (1912), iar mai tîrziu de Teatrul Regina Maria (1921) au fost comentate de L.R. în cronicile sale din *Rampa* (30 sept. și 1 oct. 1912) și *Sburătorul* (9 apr. 1921). Referirile la dramaturgia ibseniană sînt ample, demonstrînd o bună cunoaștere a cadrului general (*Strigoii*; *Rosmersholm*; *Prezidenții coroanei*; *Brand*; *Peer Gynt*; *Casa de păpuși*; *Stîlpii societății*; *Rața sălbatică* ș.a.). Același cronicar comentează și spectacolele Ibsen, susținute de Ansamblul german pe scena Teatrului Național, în oct. 1917: *Heda Gabler* și *Nora* (cf. *Lumina*, 3 și 15 oct. 1917).

— Care din piesele lui Ibsen sînt piese de succes la dv. în țară?
— *Dușmanul poporului* trezește de fiecare dată un interes enorm. Situația politică pe care o descrie Ibsen aici există și la noi, așa că piesa parcă s-ar adresa sufletului nostru. *Rața sălbatică*, *Rosmersholm* sînt, de asemenea, succese mari — în schimb *Peer Gynt* nu se bucură de un succes deosebit. Chiar și poeziile lui Ibsen au fost de două ori traduse în limba română de cei mai buni dintre poeții noștri. Ibsen se studiază la liceu, la universitate — în orice caz, el a devenit o prezență activă în viața noastră culturală.

— Altfel voi românii nu prea știți mare lucru despre Norvegia?!

— Ba da. Nu despre politica de aici, dar despre artă, literatură și teatru. Marii oameni de artă ai Norvegiei sînt cunoscuți la noi. Sigrid Undset nu a fost încă tradusă, dar o citim în germană și franceză; și este foarte citită. S-au tradus mai multe din romanele lui Hamsun — iar acum se va traduce din Bojer. Sub conducerea mea se vor traduce mai multe din romanele mari ale literaturii universale, printre care se numără și *Foamea cea mare*²⁸⁸. Björnson²⁸⁹ nu este atît de bine cunoscut la noi în calitate de scriitor, dar el a însemnat cîndva un sprijin pentru noi: era în 1910 cînd frații noștri din Transilvania erau în pericol, școlile românești de acolo urmînd să fie închise. Atunci ne-a ajutat, și asta n-o să uităm niciodată. Din piesele sale, *Un falit*²⁹⁰ se bucură de mare succes, iar piesa *Între lupte* am tradus-o eu însumi.²⁹¹

— Cîte teatre aveți în București?

— Opt. Ibsen este jucat în special de Teatrul Național. Cred că pot spune că realizăm spectacole Ibsen deosebit de reușite; avem fotografii la noi și deoarece aici va fi înțeles un muzeu Ibsen, vi le vom lăsa cînd vom pleca. Sîntem bucuroși că ne aflăm aici, că avem posibilitatea să vedem minunata dv. țară.

— Acum nu vedeți prea mult.

— Ba da. Pentru noi fiordul Oslo, de exemplu, este minunat, iar priveliștea orașului, văzută de pe fiord, este de asemenea încîntătoare. Oslo este un oraș mare, așa mi se pare. Sper să am posibilitatea să întîlnesc mulți scriitori norvegieni — pentru că doresc să studiez relația dintre scriitori și stat. La noi există un minister care are o secție pentru artele frumoase pe care vrem să o organizăm cît mai bine posibil și, eventual, să învățăm din situația de aici.

— România este o țară agrară, nu?

— Da. Dintr-o populație de 18 milioane, 13 milioane sînt țărani. Eu însumi sînt a treia generație de țărani. La noi țărani sînt o clasă în plin progres: au fost crunt exploatați pînă la reforma agrară de acum cîțiva ani.

²⁸⁸ Roman de Johan Bojer.

²⁸⁹ Björnstjerne Björnson (1832—1910), prozator, poet, dramaturg, ziarist și orator (de orientare socialistă), laureat al Premiului Nobel (1903). Ca om politic, a intervenit adesea în apărarea unor popoare aflate sub stăpînire străină.

²⁹⁰ Jucată cu titlul de *Un faliment* de către Teatrul Național, piesa a fost prezentată de L.R. în *Sburătorul*, II, nr. 31, 11 dec. 1920, p. 79—80.

²⁹¹ Bibliografia scrierilor tipărite nu înregistrează opera citată. Este de presupus că traducerea a fost făcută la solicitarea vreunui teatru.

Viitorul nostru este acum legat de progresul pe care îl va face clasa țărănimii. Și consider, iertată fie-mi lipsa de modestie, că țara noastră are un mare viitor.

— Ați descris țăranul român ; cum este el ?

— Cea mai scurtă caracterizare pe care i-o pot face este următoarea : iubește pământul cu tot sufletul.

SCRIITORII ROMÂNI SALUTĂ PE COLEGII LOR NORVEGIENI ²⁹²

În numele scriitorilor români, pe care am onoarea să-i reprezint aici, și în numele tinerei literaturi române — o literatură care, deocamdată, este puțin cunoscută în afara granițelor țării sale —, doresc să aduc un omagiu scriitorilor norvegieni, care, cu ocazia centenarului nașterii lui Ibsen, au bucuria de a vedea cum întreaga lume civilizată stăruie să omagieze literatura norvegiană, cu admirație și grațitudine, tot așa după cum ea aduce și un omagiu gândirii norvegiene, Norvegiei însăși.

Geniul lui Ibsen a dus la o mai bună cunoaștere a țării sale și a adus servicii incomensurabile literaturii acesteia. Pe măsură ce sînt cunoscute operele acestui colosal creator, se înregistrează o schimbare profundă nu numai în cercurile literare, în lumea literară, dar și în întreaga opinie mondială. Întreaga lume a trebuit să cadă de acord că popoarele mici pot contribui în mare măsură la progresul civilizației umane, că însăși existența națiunilor mici este necesară ideii de civilizație.

În afara serviciilor sale artistice, Ibsen a dat un asemenea exemplu remarcabil al valorii morale și intelectuale a țării sale. De la el încoace elita lumii și-a îndreptat atenția către cei mai mici, descoperindu-se astfel scriitori mari nu numai în Norvegia, ci și în alte țări mici, neglijate pînă atunci.

Astăzi, datorită lui Ibsen, alți scriitori norvegieni se află în fericita situație de a simți că întreaga lume le urmărește creațiile. Grație geniului lui Ibsen, întreaga lume poate să-i admire pe Knut Hamsun, Johan Bojer și Sigrid Undset, precum și pe mulți alți scriitori norvegieni, printre marii scriitori contemporani.

De aceea, pentru noi, scriitori timizi, care aparținem unei literaturi tinere, Ibsen este un simbol și o speranță. Exemplul său este o mîngîiere pentru eforturile noastre, lupta și triumful lui fiind o încurajare pentru viitorul nostru. Sîntem destul de siguri că nu e departe acea zi cînd geniul creator al poporului român va atrage atenția celorlalte națiuni.

Dar, în așteptarea acestei zile, colegii mei români și cu mine sîntem fericiți de a avea ocazia să aducem un salut cordial colegilor noștri nor-

²⁹² Apărut în ziarul *Aftenposten*, Oslo, la 19 mart. 1928, p. 3 (ediția de după-amiază). Se reproduce, înția oară, în traducerea Sandei Buduca.

vegieni. Dorim să le transmitem cea mai sinceră dovadă a mării noastre considerații, precum și asigurarea că operele lor sînt profund admirate în frumoasa noastră Românie.

Urmărim de la mare depărtare, cu căldură, succesele voastre în lume, dragii mei colegi norvegieni, și vă dorim, din adîncul inimii noastre, noi triumfuri spre propria dv. glorie, spre gloria Norvegiei și a întregii literaturi universale.

LIVIU REBREANU
președintele Societății Scriitorilor din România
București

PREȘEDINTELE SOCIETĂȚII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA, LIVIU REBREANU ²⁹³

Sînt pentru prima oară în Norvegia și sînt foarte impresionat de frumusețea țării și de caracterul poporului norvegian. Am citit mult despre Norvegia înainte de a veni aici, dar cu toate acestea am descoperit numeroase lucruri noi și caracteristice poporului și țării. Venirea mea în Norvegia și prezența mea la sărbătorirea lui Ibsen reprezintă unul din evenimentele cele mai fericite ale vieții mele. Pînă acum nu am mai văzut o asemenea excelentă artă teatrală, nouă, originală și inspirată de frumusețe. După război, Ibsen a cunoscut o adevărată renaștere în România. Piesele lui se joacă la toate teatrele din țara noastră, cu deosebire *Femeia mării* și *Jon Gabriel Borkman*, stîrnind o profundă admirație. Cred, în plus, că tot ce a scris Ibsen a fost tradus în limba română, iar acum sîntem pe cale să avem o importantă literatură critică despre opera lui.

REFREZENTANTUL SOCIETĂȚII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA DESPRE IMPRESIILE SALE DIN NORVEGIA ²⁹⁴

LEGĂTURI MAI STRINSE ÎNTRE ROMÂNIA ȘI NORVEGIA, PE PLAN CULTURAL ȘI COMERCIAL

Unul dintre oaspeții veniți din sud la jubileul Ibsen este scriitorul Liviu Rebreanu, reprezentantul Societății Scriitorilor din România. Îi facem o vizită domnului Rebreanu la hotelul „Rosenkrantz”.

²⁹³ Scurt interviu reproduș, înția oară, după *Bergens Aftenblad*, Bergen, 22 mart. 1928, p. 5, în traducerea Sandei Buduca. El a apărut într-un amplu reportaj, *Festivitățile Ibsen*, fiind urmat de cuvîntul altor delegați : Aurelien-Marie Lugne Poë, Max Halbe, Monty Jacobs ș.a.

²⁹⁴ Apărut în ziarul *Bergens Tidende*, Bergen, la 23 mart. 1928, p. 9 ; se reproduce, înția oară, în traducerea Sandei Buduca.

— Societatea Scriitorilor, al cărei președinte sînt, numără 150 de membri — spune domnul Rebreanu, surprins să afle că și Uniunea Scriitorilor din Norvegia are același număr de membri. Sînt pentru prima oară în Norvegia, continuă el. Au fost zile de neuitat. Țara însăși este minunată. Noi sudicii ne imaginăm țările nordice ca ceva îndepărtat, neplăcut, și iată-mă venind aici, într-o țară frumoasă, cu locuitori veseli, amabili și, înainte de toate, prietenoși, într-un cadru care ar putea rivaliza cu orice altă țară de pe pămînt. Primul contact cu țara dumneavoastră l-am avut de pe vaporul care vine de la Hamburg la Oslo; minunatul Oslofjord era zîmbitor și frumos, asemenea unei bune părți de rivieră. Pe uscat am găsit orașe cu trafic dens și, peste tot, o rară ospitalitate. Eu însumi sînt scriitor și, în parte, dramaturg. Am publicat șase romane²⁹⁵ mari, care, îndrăznesc să spun, s-au bucurat de un mare succes. Printre ele romanul *Adam și Eva*, care are o tendință teosofică.²⁹⁶ În prezent, pregătesc o traducere în limba franceză a unuia din romanele mele, intitulat *Pădurea Spînzuraților*. De asemenea, am scris și cîteva piese de teatru, dintre care amintesc *Cadrilul*, o comedie în trei acte, care a fost foarte bine primită. Problema cea mai dificilă este cea a traducerilor, îndeosebi în ce privește țările mici. Ea a fost ridicată în special la congresele internaționale pe care le organizează Pen-Club-ul. Următoarea întrînire va avea loc, în luna iunie, la Oslo. Regret că nu voi putea participa. În toate literaturile naționale se tratează probleme speciale care, adesea, sînt de interes universal. Dacă ele apar într-o limbă de circulație mondială, atunci toți cititorii se pot bucura de ele. Aceste congrese au sarcina de a face accesibilă întregii lumi literatura țărilor mici.

România este o țară îndepărtată și nu mă îndoiesc că și aici, în Nord, există la fel de multe concepții greșite pe cîte avem noi în Sud despre Norvegia. De aceea, v-aș ruga să-mi permiteți să adresez cîteva cuvinte cititorilor dv. pentru a-i ruga să nu ia de bun tot ce spun agențiile de presă despre mica mea țară. Să nu credeți toate știrile senzaționale ce vin din Sud. Să nu credeți că este o țară în care, în fiecare zi, se petrec revoluții. România este o țară bogată și o țară a ordinii. Ceea ce dorim noi este înțelegere și încredere. Ne cunoaștem însă prea puțin unii pe alții. Și eu doresc ca acest jubileu să nu fie doar o sărbătoare Ibsen, ci și un schimb de idei în domeniul artei și al literaturii, un schimb pe plan comercial între cele două țări. Intenționez să inaugurez legături literare, publicînd în limba română două volume de poezie și proză din cei mai buni tineri scriitori norvegieni. Îi cunoaștem prea bine pe Ibsen, Bjornson, Bojer, Hamsun și, în parte, Undset; dar am dori să-i cunoaștem pe cei mai tineri. Sper ca aceste două volume să apară la toamnă, cu sprijinul prietenului meu, Ciotori, fost atașat de presă la Stockholm (în prezent la Londra), care, după cîte știu eu, este și singurul român care vorbește limbile nordice. Vreau să scriu o carte de amintiri din călătoria mea în Norvegia, făcînd totul pentru a contribui la înțelegerea dintre cele două țări.

În ce privește legăturile comerciale, aș aminti industria hîrtiei. Înainte cumpăram multă hîrtie din Suedia și Norvegia. Acum situația prețurilor este

²⁹⁵ La ora aceea doar patru (greșeală de tipar?).

²⁹⁶ Text deteriorat în exemplarul (xerox) transmis de la Oslo.

de așa natură încît am fost nevoiți să ne adresăm unor țări care vînd mai ieftin, cum este Austria. Dar nu este imposibilă reluarea legăturilor comerciale în acest domeniu, ca și în altele.

Agricultura României a fost supusă unor reforme puternice. Înaintea războiului 90% din pămînturi erau în mîinile marilor proprietari. Aceștia au fost expropriați, iar în prezent pămîntul este parcelat și împărțit țăranilor, care, acum, posedă 76% din totalul lui.

În ce privește presa, intenționez să examinez posibilitățile organizării unei călătorii în țara noastră a unor ziariști norvegieni. La public poți ajunge prin presă. Sînt de părere că, în schimb, să se organizeze o călătorie similară a ziariștilor noștri în Norvegia, precum și în celelalte țări nordice...²⁹⁷

CU DL. LIVIU REBREANU DESPRE CRIZA CĂRȚII ²⁹⁸

Președintele Societății Scriitorilor Români agită brațele în gesturi hotărîtoare de afirmații. Dl. Liviu Rebreanu, cel ce-mi vorbește de necazurile breslei și de criza cititului, cel ce mă plimbă prin nepăsarea oficială și zădărnicia stăruințelor din birouri și cabinete, nu pare cîtuși de puțin autorul lui *Ion*, îndrăgostitul de pămînt. Despărțit de sfera idealismului și în afara atmosferei de patriarhală confruntare cu Natura, Liviu Rebreanu, în etajul al doilea al unei clădiri veșnic străpunsă de zgomotele dese și prelungi, e omul pus în fața îngrijorătoare realități.

— Da, această criză a cărții apasă pe umerii noștri și ai scriitorilor de mai tîrziu. Editurile au restrîns enorm publicarea lucrărilor. Cartea n-are succes de librărie. Editorul își investește un mare capital în editarea unei opere și este nevoit să aștepte un șir întreg de ani spre a putea desface măcar o ediție din ea. Faptul acesta atrage grave consecințe. În primul rînd, nu se poate forma noua generație de scriitori. În fața vitregiei condițiilor de tipărire, scriitorul se dezgustă și renunță la scris. Ceea ce ne amenință e și o criză de scriitori. În fața acestui dureros regres intelectual trebuie neapărat găsită o modalitate de stimulare a producției și a consumației artistice. Căci e vorba aci și de un interes național. Campaniile ce se duc în străinătate în contra noastră sînt sprijinite de dușmani pe considerentul că suntem barbari și am pus mîna pe teritorii civilizate: n-avem o literatură, n-avem artă, neglijăm cartea.

CRITICA

— Nu credeți că una din cauzele crizei e și lipsa unei critici, care să facă un triaj sever și să lanseze pe scriitorii buni?

²⁹⁷ Din nou, cîteva rînduri necitite pe exemplarul (xerox) trimis de la Oslo.

²⁹⁸ Apărut în *Lupta*, VII, nr. 2077, 19 oct. 1928, p. 2 („Lucruri mari și mici”), sub semnătura lui A. P. Samson, cu următorul *chapeau*: „Da, această criză a cărții apasă pe umerii noștri și scriitorilor de mai tîrziu. Un cap alb ce contrastează cu expresia veșnic tînără a figurei.” Interviu amintit în *Jurnal* (9 oct. 1928).

— Critica e comercializată. Criticii serioși nici nu au unde să scrie. N-avem reviste. Am avut ideea de a scoate noi, Societatea Scriitorilor Români, o revistă literară. Piedicile nu lipsesc însă. Cea mai grea e că toți membrii Societății ar trebui considerați geniali. Sunt prea mulți cari și-ar ridica pretențiile. Ceea ce e mai rău e că presa nu acordă importanța cuvenită fenomenului literar. N-au gazetele o rubrică permanentă de recenzii. Voi convoca pe directorii ziarelor la Societatea Scriitorilor și le voi cere să se ocupe mai intens de cartea românească.

„ZIUA CĂRȚII“

— Cum găsiți sistemul practicat în Franța de scriitori cari își vînd, singuri, cărțile în librării ?

— Vom încerca și noi să facem o zi a cărții. Am serbat și noi jubilee și parastase, tocmai pentru a produce o mișcare, un interes în jurul unor scriitori. Trebuie găsit un stimulent puternic și un mijloc eficace de desfacere a cărților. Publicul ar dori să citească, dar nu are cartea la îndemînă. Cartea trebuie să-l persecute la tot pasul pe cititor. S-a spus că la noi se citește mult franțuzește. Eu nu cred asta. Și ca o dovadă e succesul pe care-l au traduceri din franțuzește. Din acest punct de vedere, ar fi necesară o campanie de bune traduceri — cu condiția ca traducătorii să fie de talent și bine pregătiți. Avem de gînd să convocăm pe toți traducătorii, eventual sub titlul de membri corespondenți ai Societății, și să chemăm și pe editori spre a stabili condițiunile traducerilor. Dacă vor refuza aceasta editorii, vom cere editurilor străine să ne dea nouă dreptul de traducere. Avem datoria să ocrotim pe oamenii ce trăiesc din scris. Scriitorii nu sînt la noi cîtuși de puțin ajutați. Statul nu acordă nici o atenție fenomenului cultural. Ne izbim pretutindeni de imposibilitățile de desfacere a cărții. Ungurii au tipărit ediții complete ale scriitorilor lor pe care le duceau în satele cele mai depărtate și le vindeau în rate lunare de cîte o coroană. La noi, nu se face nimic. Fără îndoială, datoria statului e să intervină. De ce susține atîtea Teatre Naționale, dintre care nici unul, afară de cel din Capitală, nu-și justifică existența — și nu sprijină deloc pe scriitori ?

La un moment dat a fost vorba de o sindicalizare a scriitorilor. Arghezi a fost partizanul acestei propuneri — realizarea nu e posibilă însă, scriitorii sunt prea individualiști. Salvarea noii generații de scriitori și rezolvarea acestei acute crize rămîne în funcție tot de posibilități de desfacere ale cărții în viitor.²⁹⁹

Unele păreri ale d-lui Rebreanu sunt, fără îndoială, discutabile. Am plecat însă cu convingerea că d-sa încearcă, în aceste vremuri, și în calitate de președinte al profesioniștilor scriitorului, să se confunde cu însăși chestiunea de viață a unei înalte manifestări sufletești.

²⁹⁹ În memoriul adresat Ministerului Cultelor și Artelor, la 7 iun. 1928, L.R. recomandă ca statul să acorde un sprijin material editării lucrărilor valoroase, triate de o comisie care să activeze pe lângă minister. Tot aici se prevăd modalitățile de colaborare cu editurile particulare. Cu alte prilejuri, el va sublinia necesitatea înființării bibliotecilor sătești, a pătrunderii cărții în cele mai largi pături sociale.

CU DL. LIVIU REBREANU DESPRE EL ȘI DESPRE ALȚII 300

Eram imediat după război. Abia acceptat în paginile revistelor literare, mă simțeam dator să-mi iau în fiecare zi „schwartzul“ la Capșa ca orice poet care se respectă... Nu cunoșteam, nici măcar din vedere, pe „maeștrii“ scrisului românesc... Acolo însă îi puteam găsi aproape pe toți, mă puteam simți oarecum alături de ei, încorporîndu-mă și eu — cu de la mine putere și pe cont propriu — în acel impresionant și tulburător „Ai noștri“... Într-o zi, am văzut intrînd, pentru prima dată, pe un domn voinic, falnic, cu pălărie mare, cu păr de aluminiu și fața tînără, rasă americană... Nu-l cunoșteam. Ne-am încrucișat în ușă și am profitat de ocazie ca să-mi aprind țigara de la el. Cînd am ieșit, un confrate de-al meu (nu de-al lor) m-a întrebat cu admirație :

— Ce vorbeai la ușă cu Rebreanu ?

— Cu cine ?

— Cu Rebreanu...

— Eu ?

— Tu !... Adineauri, în ușă, cînd ți-ai aprins țigara de la el ?...

— Aaa !... cu Rebreanu ?... Ce să vorbesc ?... M-a întrebat ce mai fac, ce mai scriu... Mă apreciază foarte mult... Mi-a vorbit de ultima mea poezie...

— I-a plăcut ?

— O știe pe dinafară... Mi-a spus chiar cîteva versuri din ea. În ochii confratelui meu, care avusese în aceeași revistă cu mine și pe aceeași pagină o poezie, licărea invidie...

— Trebuie s-o fi citit și pe-a mea...

— Sigur... Nu mi-a spus însă nimic de ea... Nu i-o fi plăcut !

Și după ce confratele meu plecă, cu buzele tivite de ciudă, intrai din nou în cafenea pentru a face cunoștință, în felul meu, cu d. Liviu Rebreanu. Urcînd scările imobilului din str. Popa Tatu 85, unde locuiește dl. Rebreanu („doritorii“ sunt rugați a nu nota adresa), îmi aminteam de această întîmplare și mă gîndeam să i-o povestesc înainte de a începe interviul... Dar am început să vorbesc despre alte chestii „la ordinea zilei“ și am uitat... Domnul Liviu Rebreanu se ocupă de aproape de ultimele evenimente din lumea teatrală. Le cunoaște pe toate și le judecă binevoitor pentru toți, ca și cum ar dori cîștig la cîteși patru ponții unei mese de pocher. Discutăm despre „cazul Iancovescu“³⁰¹, despre

³⁰⁰ Apărut în *Rampa*, XIII, nr. 3232, 29 oct. 1928, p. 1, 3—4, sub semnătura lui Tudor Mușatescu. S-a publicat cu următorul *chapeau*: „De la versuri pentru o fată de coșar... la masă la conu Mihalache Dragomirescu... Gazetar și cronicar dramatic la *Rampa*... Cenaclul «Convorbiriștilor»... Despre Ion, Mădălina, familia Herdelea, Apostol Bologa, Puiu Faranga... O amintire despre Vlahuță... Mihail Sadoveanu... Cartea preferată... Biblioteca specială... Tot asta aș alege... Era să mă înscriu la facultate.“ Interviul este amintit în *Jurnal* (23 oct. 1928). Parțial, va fi reluat, în *Mărturisiri* (1932), confruntarea textelor îngăduindu-ne să preluăm cu circumspecție unele amintiri din copilărie, romanțate excesiv. Alte relatări, în special în ceea ce privește contactele literare ale lui L.R. imediat după venirea în capitala țării, sînt deosebit de importante, ca și mărturisirile referitoare la debutul său din presa budapestană. La reproducere, ne-am îngăduit să „strîngem“ materia grafică, apropiînd-o de forma tradițională a dialogului.

³⁰¹ Tribulațiile actorului Ion Iancovescu din viața teatrală bucureșteană revin în paginile *Jurnalului*.

succesul lui *Fritz*³⁰² și al *Nunții cu repetiții*³⁰³, despre fostul viitor Teatru al Autorilor Dramatici Români, despre... despre... despre...

- Mi se pare că v-am întrerupt din scris, domnule Rebreanu ?
- Nu...
- Văd pe birou o pagină începută proaspăt și tocul alături cu penița udă de cerneală...
- N-are nici o importanță...

Îmi pare rău că sosirea mea a întrerupt pe dl. Rebreanu din scris... A întrerupe pe un scriitor când scrie, singur cu gândurile în pumni, în fața foilor albe, ca să-i iei un interviu, este tot atât de nepotrivit ca și când ai întrerupe pe un credincios din ruga lui, în fața icoanelor, ca să-l întrebi cât e ceasul sau ca să-i ceri o batistă împrumut. Dar d. Rebreanu n-a luat în considerație sacrilegiul și, jovial și binevoitor ca totdeauna, s-a instalat la birou în așteptare.

- Dar cu hîrțile alea ce faci ?
- Scriu pe ele ceea ce o să-mi răspundeți dv.
- Prin urmare, nu e de glumă cu d-ta ?
- Nu...
- Și ce vrei să-ți spui ?

Domnul Rebreanu, mă privește amuzat... I se pare foarte nostim să se vadă dintr-o dată turburat din scris și rugat să răspundă unor întrebări pe care nici măcar nu le bănuiește... Și apoi ce-l amuză mai mult e teancul de hîrtie pe care îl am în fața mea.

— Haz ai, dom'le ! Poftim, întreabă-mă !...

DE LA VERSURI PENTRU O FATA DE COȘAR...

Nu știu exact cum îi zice satului în care m-am născut. Mi se pare că se numește Tîrlișiu, în județul Someș. Eram — numai de cîteva luni cînd tată-meu a plecat de acolo și — lucru ciudat —, deși sunt de 42 de ani și am cutreierat toată țara, niciodată n-am putut ajunge pînă în satul în care am văzut lumina zilei. Dorința de a-l cunoaște e însă prea mare ca să nu mă hotărască într-o bună zi să mă duc drept acolo.

De la Tîrlișiu, ne-am mutat la Maierul, în județul Bistrița-Năsăud. Asta e satul copilăriei mele. E un sat de munte, într-adevăr foarte frumos, cu oameni voinici și foarte înțelepți. Dintre oamenii aceștia, am luat toate personajele rustice din literatura mea. Unora le-am pus o mîină, altora le-am

³⁰² *Fritz*, comedie muzicală în trei acte de Robert Stolz, pusă în scenă la Teatrul Alhambra; în rolul principal: N. Leonard.

³⁰³ *Nunță cu repetiție*, comedie în trei acte de Anne Nichols, pusă în scenă la Teatrul Mic; în distribuție: Leny Caler, G. Timică, I. Finteșteanu ș.a.

tăiat un picior, i-am împătimit pe unii, i-am făcut să cugete pe alții și oriunde i-am plasat în cărțile mele, tot din Maierul Năsăudului i-am luat. Din copilărie — pe care mi-am petrecut-o toată în satul acesta — mama mea voia să mă facă popă ca să cînt frumos. Tată-meu, care era învățător, voia să mă fac învățător ca și el, să rămîn în locul lui la catedra de la școala satului. Eu voiam să mă fac doctor... Cu aceste dorinți ale părinților mei și cu acest gînd al meu, am plecat din Maierul, la liceul din Năsăud. Eram băiețandru de 12—13 ani, prin clasa a treia de liceu, cînd „prima mea manifestare literară s-a produs”. A fost o manifestare în versuri, și încă în versuri de amor. Să vezi cum s-a întîmplat. Eu urmam cursurile liceului săsesc și o duceam foarte greu cu limba germană, care era cea principală în această școală...³⁰⁴ Cunoscînd pe fata unui coșar care era elevă ca și mine la Liceul civil, cum i se spunea acolo, m-am amoretat tun de ea. Dar fata nu știa boabă românește... Am recurs la intermediul scrisorilor. Îi scriam degeaba, fiindcă nu pricepea nimic. Atunci m-am hotărît să-i scriu nemțește așa cum puteam... Probabil că îi scriam foarte prost, fiindcă scrisorile mele n-au avut nici un efect. În disperare de cauză, i-am făcut o poezie. Primele și ultimele versuri pe care le-am făcut în viața mea...

— Și cu versurile ați avut succes ?

— Nu le-a priceput nici pe alea... De aceea, trecînd în clasa IV-a, m-am lăsat și de poezie și am trecut la „teatru”. Trecusem dealtmînterea și la altă muză... Asta era acrită... Un fel de ingenuă a unei trupe care făcea numai turnee. Cînd am văzut-o prima dată, juca pe o fată tînără și nenorocită... M-am amoretat imediat de ea și, urgent, am scris o piesă de teatru după tiparul celei în care o văzusem pe ea... Dar nici cu teatrul nu mi-a mers mai bine. Am avut încă o decepție asupra importanței literaturii dramatice în dragoste: Dulcinea mea mă trăda cu un locotenent. I-am pus cruce și ei (era catolică) și-am trecut la proză... Eram în cursul superior, învățasem bine nemțește și ungurește și scriam în aceste limbi, fiindcă româneasca mea „de la mama de acasă” mi se părea prea săracă, prea puțin literară, pentru realizarea elucubrățiilor mele... Scriam diverse schițe, povestiri și nuvele, în genul romanelor-foleton, cu conți, bandiți, marchize și poeți. Treptat am început să mă gîndesc la publicare. Și într-o bună zi, sub un pseudonim unguresc, am trimis un fel de povestire unei reviste ungurești de la Budapesta. După cîtva timp, bucata a apărut... E interesant că — în ziua cînd am văzut pseudonimul meu pe copertă — n-am putut să cumpăr revista și să „mă citesc”. Eram sărac și foarte deseori umblam fără nici un ban în buzunar. Tot din cauza sărăciei, m-am văzut silit să renunț la gîndul meu de a mă face doctor și — în vederea unei cariere mai rapide — am intrat la Academia militară, „Ludoviceum”, cum îi zicea... În timpul studiilor mele aci, am continuat să scriu. Revenisem însă la teatru... Cred că am scris peste 50 de piese, în vremea asta... Cîte 2—3 pe lună, cu toate subiectele posibile. Am asasinat pe toți directorii de teatru din Budapesta. Ba, într-o zi, am scris și un libret de operetă. M-am dus cu el la un compozitor ungar, foarte *en vogue* pe vremea aceea, și l-am rugat să-mi facă muzica... Surprins de

³⁰⁴ Referirea privește anii petrecuți la „Polgári fiu iskola” (Școala civilă de băieți) din Bistrița

siguranța cu care îl invitam să colaboreze cu mine, a reținut libretul și, ceva mai mult, l-a citit. Când m-am dus după „rezultat“ mi-a spus că deși libretul meu are oarecari calități și situații comice bine prinse, nu se poate utiliza în forma în care îl prezentasem, lipsindu-i maturitatea realizării. „Încă nu cunoști destul viața ca să știi ce să alegi din ea“ — mi-a spus compozitorul. L-am lăsat în plata Domnului și mi-am văzut de treabă... Se apropia timpul când trebuia să mă gândesc la o problemă gravă: să rămân român sau să mă fac ungar? N-am stat mult pe gânduri. Cariera armelor nu-mi convenea. Am lichidat-o și mi-am pus atunci o nouă problemă: a scrisului. Mi-am zis: „Trebuie să scriu, să-mi aleg scrisul ca o carieră, ca un rost în lume“. Eu însă, după cum ți-am mai spus, învățasem în școli numai nemțește și ungrește. Trebuia așadar să intru în publicistica străină sau să mă întorc în Măierul*, acasă... Și m-am întors acasă. Am început să învăț și să citesc românește de la început. Am început să-mi apropiez literatura marilor scriitori ai neamului, să pătrund în tainele limbei mele, pe care o cunoșteam atât de puțin. Și după trudă multă, când mi-am dat seama că pot începe să scriu românește, am scris prima mea bucată de proză românească. Am trimis-o la *Lucașărul* din Sibiu, și de îndată am primit un răspuns de la dl. Octavian Tăslăuanu, care este nașul meu literar. Îmi scria că bucată se publică și că „să mai trimit“. Bucata a apărut sub titlul: *Codrea* și, după ea, am trimis încă una sau două. Tot atunci am început să public și în *Tara noastră* a lui Octavian Goga.³⁰⁵ Am început însă să mă gândesc că nu-ți poți face o carieră din scris stînd acasă, într-un sat din Ardeal, și trimițînd nuvele la reviste... De aceea am părăsit și această literatură diletantistică și într-o bună zi am debarcat la București.

LA MASĂ LA DL. MIHAIL DRAGOMIRESCU

Printre primii scriitori pe care i-am cunoscut în București, a fost Ilarie Chendi.³⁰⁶ Într-o zi avînd o bucată în buzunar, Chendi mi-a spus:

— Du-te și citește-o la cenaclul lui Mihalache Dragomirescu.

Cenaclul ăsta al *Convorbirilor critice* era singurul cerc literar activ, pe-atunci, prin 1908—1909. Conducătorul lui era d. Mihail Dragomirescu și luîndu-mi inima-n dinți și manuscrisul în buzunar, m-am dus la d-sa și i-am spus „cum stă chestia“ cu mine. Foarte binevoitor, mi-a răspuns:

— Vino și dumneata astă-seară la mine, fiindcă tocmai e ședință. Ai să-i cunoști și d-ta, au să te cunoască și ei. Adu și o bucată de-a dumitale s-o citim...

— La ce oră să vii? am întrebat eu obișnuit cu punctualitatea „străinatății“ din care descinsesem...

— Apoi... așa... cam pe la opt...

La opt fără cinci — în seara aceea — eram în fața porții. La opt punct sunam... D. Dragomirescu mă întâmpină cu șervetul la gît, foarte jenat...

* Citește: Prislop.

³⁰⁵ La 18 apr. 1909, apare în revista *Tara noastră* poemul lui M. Gorki, *Moartea soimului*, în traducerea lui L.R.

³⁰⁶ O scrisoare trimisă lui L.R. de criticul Ilarie Chendi (1871—1923) atestă vechi raporturi colegiale (B.A.R., *Coresp.*, nr. 142 532, din 23 oct. 1910).

— A! Dumneata? Ai și venit?... Încă n-am luat masa...

Și neavînd ce să facă, mă pofti și pe mine la masă... Acolo, mai erau și alți invitați, scriitori, dintre favoriții cercului. Atunci am cunoscut pe Minulescu, care cînta seara după masă cîntece apăsătoare, fiindcă venise de curînd de la Paris, pe Cincinat Pavelescu, cu epigrame și paraepigrame, pe Gîrleanu, pe Corneliu Moldovanu, pe Davidescu, pe Nanu și pe Alexandru Stamatiad. Aștia toți erau „maestrii“ cenaclului. Ciurucurile, începătorii — cărorora am fost afectat și eu — veneau după masă... Erau printre ei Sorbul, Săulescu, Gregorian și alți cîțiva. Ședința literară a *Convorbirilor* avea loc seara, după masă. Se citeau diferite „opere“ de-ale participanților, se schimbau opinii critice, se recunoșteau talente și se lansau scriitori și volume. Stamatiad, Minulescu și cu Davidescu erau revoluționarii cenaclului. Ședeau de-o parte, într-un colț, și refutau „vechile tipare“. Printre cei contestați de revoluționarii *Convorbirilor*, cel mai aprig era Eminescu. Mi-aduc aminte că — chiar atunci, în prima seară a participării mele la ședințele cenaclului — d. Mihalache Dragomirescu a propus o lectură din Eminescu, pentru dovedirea acuzațiilor pe care i le aduceau „revoluționarii“. Nu-mi aduc aminte ce anume bucăți s-au citit. Știu însă că revoluția a căzut, căpeteniile ei recunoscînd eroarea lor și valoarea poetului. Eu așteptam cu mare emoție ca d. Mihalache Dragomirescu să citească și bucată mea pe care i-o înmînasem discret. Se făcu însă, unu... două... ședința se ridică și bucată mea nu se citi. Am plecat foarte impresionat. Nu știam ce să cred și fel de fel de presupuneri îmi chinuiau mîntea. A doua zi de dimineață primii însă o carte poștală de la d. Dragomirescu în care îmi spunea că, neavînd timp să citească bucată mea înainte de a o prezenta cenaclului, nu voise să mă expue unui eșec. Că, citînd-o ulterior, îi găsește calități și o va publica în *Convorbiri*, unde a și apărut.

O AMINTIRE DESPRE VLAHUȚA

Am văzut în interviurile pe care le publică *Rampa* că majoritatea celor interogați aveau întinse cunoștințe în lumea scriitorilor, artiștilor și marilor actori. Unii cunoșteau personal pe Eminescu, alții au fost prieteni cu Caragiale, unii vorbeau de Matei Millo și de Alecsandri, iar alții ar fi fost în stare să spuie chiar — într-un moment de antrenare — că au fost colegi de bancă cu Heliade Rădulescu... Eu n-am cunoscut pe nici unul din scriitorii mari, afară de Vlahuță. Și pe el l-am cunoscut după război. Eram cu Nichifor Crainic cînd l-am întîlnit. Crainic, prezentîndu-mă, i-a spus:

— Uite, îți prezint pe Rebreanu... ăsta e Rebreanu, prozatorul...

Vlahuță îmi strînse mîna cu prietenie...

— Da... da... Știu... știu... îl cunosc... — și adresîndu-mi-se mie — foarte frumoase poezii faci... Mi-au plăcut mult de tot.

Nici pînă astăzi nu știu dacă Vlahuță a făcut o ironie sau o gafă.

ZIARIST ȘI CRONICAR DRAMATIC LA „RAMPA“

După început, a mers foarte greu. Eu n-am avut norocul unor succese imediate, ca alți colegi ai mei, ca Herz și Eftimiu, spre exemplu. Ei erau

faimoși, celebri, și eu nimic... Numai într-un cerc foarte restrâns de scriitori parcă mi se recunoștea „ceva”. Dar era atât de puțin și atât de discret!! A trebuit dar să mă apuc de gazetărie. La *Rampa* aceasta în paginile căreia combați dumneata zilnic am început și eu să combat. Făceam „Cronica dramatică”. Mă specializaseram în „Cronica dramatică”, pentru că marea mea pasiune de teatru nu mă părăsise nici atunci, cum nu m-a părăsit nici până astăzi, și urmăream toate spectacolele de atunci, cum le urmăresc și pe cele de azi. De aceea scriam eu „cronica”. Și apoi cronica dramatică de azi e excesivă în a critica... însă pe vremea când am început s-o scriu eu la *Rampa* toți actorii erau geniali, toate piesele capodopere. Nu era obiceiul să se spună nimic rău despre ei și despre piesă în cronici. Eu însă am început să procedez altfel... Să „înjur”, cum se zice obișnuit în materie, ori de câte ori mi se părea că așa trebuie să fac. Din această cauză nu erau puțini cei care ziceau despre mine: Uite-te, domnule! a venit boanghinul să ne facă nouă zile fripte. Atunci erau în redacția *Rampe* M. Sorbul, Săulescu și cu mine. Secretar de redacție era, mi se pare, Matei Gheorghiu. Colaborau Vinea, A. de Herz și Irimescu-Cîndești, asta cu „afacerea petroliferă”. Camil Petrescu debuta sub inițialele K. Mill. Pe lângă aceștia, mai scriau și frunțașii literaturii de pe atunci. Păstrez colecția *Rampe* din vremea aceea și țin foarte mult la tot ce am scris în paginile ei... Cam în același timp cu activitatea mea de „cronicar dramatic” desfășuram și o alta de „redactor literar” și „redactor de politică externă a țărilor subjugate” la ziarul *Ordinea*. Eram plătit cu 60 de lei pe lună. Retribuția mea de ziarist era bineînțeles insuficientă nevoilor mele... Duceam, prin urmare, o existență muncită greu, fără a avea totdeauna asigurată ziua de mâine. Așa sunt însă suferințele oricărei vieți de scriitor care nu are venituri din afară de munca lui, și cred că numai prin astfel de suferințe poate ajunge vreodată să se realizeze. Nu-mi fac nici un fel de onoare sau de rușine din a spune că am îndurat mult în viața mea de scriitor, pentru că am îndurat alături și la fel cu cel puțin 80% dintre colegii mei. Am impresia însă că noi priveam lipsurile și nevoile toate cu mai mult stoicism decât colegii noștri mai tineri, de azi. Foarte mulți dintre aceștia își închipuie că, dacă au scris o poezioară sau o nuvelă, trebuie numaidecât răsplătiți cu bani și glorie. Nu sunt puțini cei care vin și spun: „Așa ați făcut și cu Eminescu. Ați lăsat să-l sugrume mizeria”. Omul care vrea să reușească în cariera grea a scrisului — care este, poate, una dintre cele mai puțin rentabile cariere — trebuie să fie pregătit ca să reziste tuturor neajunsurilor. Talentul e ceva așa de insesizabil, atât de greu de judecat, încât trebuie o mulțime de împrejurări, o sumedenie de încercări ca să-l poți cunoaște și să te poți fixa asupra lui. Din neajunsurile și suferințele mele personale, nu regret nimic. Toate mi-au fost necesare, toate mi-au folosit ca să-mi înmulțesc cunoștințele de viață și de oameni. Am învățat ceea ce se numește în cărți „pătrunderea psihologică” și-am mai învățat încă să păstrez o perfectă seninătate în fața vieții oricum s-ar manifesta ea. Un singur regret am păstrat, totuși, din epoca aceasta a vieții mele literare. Acela că în șase ani de zile, de la 1909 la 1915, n-am putut să scriu decât zece nuvele adunate în volumul *Golanii*, apărut în 1916. Dacă viața mea ar fi fost mai ușurată, dacă colegii mei cari aveau conducerea vieții literare de pe atunci ar fi avut mai multă încredere în mine ca scriitor, aș fi scris, poate, un ro-

man ori două în tot acest timp. Abia când am putut ajunge să am o independență materială, m-am putut consacra complet scrisului... Și atunci mă gândeam cu părere de rău la cei 6 ani pierduți ca să spui în cronici: „Dl. X a fost bine, d-ra Igrec în notă etc.”. Toate se întorc însă spre un bine și un folos. Toate sunt — cu siguranță — dictate de undeva și cu un rost pe lume. Toate contribuie spre o îmbunătățire a aluatului sufletesc al omului. În cei șase ani — fărăimași în pagini de gazete — am fost amestecat complet cu viața, și așa o să-mi folosească până la moarte, în tot ce voi face și-n tot ce voi scrie.

DESPRE ION, MĂDĂLINA, FAMILIA HERDELEA,
APOSTOL BOLOGA ȘI PUIU FARANGA

Cu *Ion* am venit în cap de la început. Era *zestrea* mea, (primul titlu al romanului *Ion* era să fie *Zestrea. N.r.*) și știi cât de tîrziu l-am scris. De aceea toate nuvelele mele anterioare cu subiect din viața rustică le socotesc ca un fel de exerciții pregătitoare în vederea acestei cărți.

— Ion și celelalte personaje din romanele dv. au trăit în realitate?

— După părerea mea despre roman, el trebuie să constituie o lume care își trăiește viața ei completă. Să fie un fel de mic univers. E sigur că orice scriitor, când creează această lume, trebuie s-o facă din materialul pe care îl are. Evident că și în *Ion* multe personaje au trăsături luate *sur le vif*. Astfel îți pot spune că multe din trăsăturile învățătorului Herdelea sunt și ale tatălui meu, care era învățător. Multe, toate sau numai unele din ale lui Titu Herdelea sunt din ale mele. Ion ăla există și astăzi și, până la un punct, e frate gemen cu al meu. Apostol Bologa e inspirat din tragedia fratelui meu care a fost executat de unguri. Puiu Faranga, și el, sigur că a existat, dar n-a fost ucigaș. Pe Mădălina am ucis-o eu. Ea, săraca, trăiește și astăzi... Cum vezi, chestia asta a personajilor unui roman, în privința realității pe care o au în viață, nu poate fi prea importantă, dacă acestor personaje nu le adaogi ceva din viața scriitorului sau a altora, independent de a lor. Nu se poate pune să trăiască într-o carte — de la început până la sfârșit — copia fidelă, fotografia psihologică a unui individ din viață. Cine ar încerca asta nici nu s-ar putea numi artist. Iei o trăsătură, două, zece, de la unul, o ureche de la altul, o patimă de la cineva, un sentiment ori un tic de la altcineva, din toate acestea încheși un personaj deosebit, în care se pot regăsi toți cei de la care ai împrumutat, fiecare prin partea lui de contribuție. Experiența a făcut-o un distins profesor de la Cluj, d. Bogdan-Duică. A pus pe studenți să identifice toate personajele din *Ion*, la fața locului. Și studenții au găsit 50, 100 de Ioni, fiecare fiind convins că l-a găsit pe cel adevărat... Deci, pot spune că, într-adevăr, mare parte din personajele mele au câte un străbun în viață, dar că în cărțile mele, deși pornite de undeva, aceste personaje se înfățișează numai în forma pe care am încercat și am vrut să le-o dau eu.

MIHAIL SADOVEANU

— Da! Dintre prozatorii români, Mihail Sadoveanu e autorul meu preferat. Eu, ți-oi spune drept, cred că Sadoveanu este un scriitor mare. Și

să-ți motivez de ce? Fără discuție că, din anumite puncte de vedere, Odobescu, Creangă, Caragiale pot fi socotiți scriitori mai mari decât el... Dar scriitorul mare, după părerea mea, este numai acela care izbutește să creeze complet o lume nouă... Și Sadoveanu e prozatorul român — printre puțini — care a izbutit acest lucru și, față de toți, el aduce un plus considerabil: se sprijină pe o operă mare și calitativ și cantitativ.

CARTEA PREFERATA

— Mă întrebi ce carte prefer? Uite-o colo pe birou. Cartea aia groasă cu scoarțe negre... E o carte în care se află toată înțelepciunea lumii, trecută și viitoare... N-o țin niciodată în raft... Îi zice *Biblia*...

BIBLIOTECA SPECIALA

Toată lumea citește. Poate că exagerez afirmând aceasta. Poate că spun prea puțin (s-ar putea spune că toată lumea citește mult)... Fapt cert este că în viața fiecărui individ (iar mi se pare că exagerez) biblioteca ocupă un loc oarecare. Că unele biblioteci se compun din aventurile lui *Raffles*, sau din suferințele acelei faimoase *Dispărute în noaptea nunții*, ori din colecția completă a clasicilor lumii, nu interesează. Fiecare citește ceea ce îi permite mintea să înțeleagă și gustul să aprecieze. Dar din toate lecturile unui om — fie pe bază de roman-foleton sau pe *Critica rațiunii pure* — se alege o bibliotecă specială. Un mănunchi de cărți pe care nu te mulțumești să le deschizi numai o dată. Un mănunchi de cărți în care te uiți des, ca la un tablou preferat...

Am căutat să aflu, vag, din ce autori și-a populat dl. Liviu Rebreanu biblioteca sa specială, și iată ce am aflat: dintre cei mai vechi: Balzac, Flaubert, Dostoievski, Dickens... Dintre cei mai noi: Thomas Hardy, Thomas Mann, Merejkovsky, Joseph Delteil (ăsta mai ales). Domnul Rebreanu își mărturisește cu greu preferințele... Ține secret, cum se zice... Totuși cei numiți au evadat — în cursul convorbirii noastre — din hrubele discreției d-sale.

TOT ASTA AȘ ALEGE

Domnul Rebreanu se plimbă cu pași mari, măsurînd biroul... Mă gîndesc la o întrebare pe care am pus-o de curiozitate multora din cei pe care am avut cîntea să-i interviez. Întrebarea e asta: „Dacă ar fi să vă începeți viața de la început, cunoscînd pe cea pe care ați trăit-o, tot cariera asta ați alege-o?” O formulez, domnul Rebreanu se întoarce brusc și-mi răspunde hotărît.

— Tot asta aș alege!... N-aș vrea să mă fac nimic altceva decât scriitor, nici a doua oară... apoi continuă să se plimbe prin birou...

Toți cei cărora le-am pus această întrebare mi-au răspuns la fel: „Tot asta m-aș face!” Și dacă pentru d. Rebreanu, de exemplu, în situația d-sale de astăzi, în literatura românească, lucrul apare firesc, nu tot așa apare în situația altora, care, după o viață în-

treagă de zbucium, de privațiuni, de suferințe și lupte — pe tărîm artistic — au ajuns... nimic, sau cel mult ratați... Care să fie secretul ce face pe orice om să nu regreta, atunci cînd îl întrebi serios, o carieră pe care și-a ales-o și pentru care a luptat, deși de pe urma acestei cariere n-a avut decât decepții și amărăciuni? Să fie mîndrie? (sentiment foarte dezvoitat, în genere, la artiști). Să fie vanitatea de-a nu recunoaște greșeala? Sau, poate, dragoste adevărată, pentru un ideal vechi, către care bucuros pleci pe același drum, a doua oară, numai pentru a-l întrezări? Mi-aduc aminte că, într-o zi, am pus întrebarea asta unui poet. Unul din cei răsăriți și apreciați acuma cîțiva ani de zile, astăzi bolnav, cerșetor pe străzi... Așteptam răspunsul și mă uitam la el... O pălărie bleagă fără formă și culoare, pleoștită pe ochi. Obrajii consumați de foame, privirea sleită de nopțile petrecute — în lipsa unui pat pentru oase — în cafenelele din preajma Gării de Nord, care țin deschis toată noaptea... Trupul încovoiat, prost, scurmat de lipsuri și de boală — acoperit de zdrențe date de pomană de foștii tovarăși de redacție... În picioare, pantofi spărți, plini de apă... Un nenorocit care nu știa de săptămîni de zile ce înseamnă o mîncare caldă și-un pat pe care să-și odihnească ruina trupului, plimbat pe străzi ca să stîrnească curiozitatea trecătorilor și spaima copiilor și femeilor sensibile... Așteptam răspunsul și mă uitam la el. Mă uitam la toamna din jurul nostru, la ploaia care-i șiruia de-a dreptul pe oase. Știam că „poezia” contribuise în mare parte ca să ajungă așa... Și, totuși, mi-a răspuns ca și ceilalți toți.

— M-aș face tot „poet”, chiar dacă aș ști că ajung tot așa!

Și lacrima cînd mi-a răspuns... Îi povestesc d-lui Rebreanu întîmplarea... D-sa cunoaște pe poet și atît cît îi stă în putere îl ajută... Îmi făgăduiește că va face tot ce se va putea pentru visătorul în zdrențe... Pentru că dl. Rebreanu face totdeauna tot ce poate pentru cei care vin să-i ceară sprijinul...

ERA SĂ MĂ ÎNSCRIU LA FACULTATE

— În afară de literatură, ce altceva vă pasionează?

— Medicina, și-am spus că, încă din copilărie, voiam să mă fac doctor. Dragostea asta pentru medicină mi-a rămas pînă astăzi. Înainte de război am vrut să mă înscriu la facultate. După război chiar, puțin mi-a lipsit ca să nu ajung student în medicină... Vream să studiez medicina ca să mă pot apropia de biologie, de începuturile vieții, pentru că trebuie să-ți fac o mărturisire: pe mine m-a chinuit și mă chinuie și astăzi întrebarea aceea banală: de unde venim și unde mergem? Pentru acest lucru, deopotrivă cu teosofia, mă interesează medicina din părțile ei care ating viața și cele de dinții începuturi ale ei. Dar...

S-a făcut tîrziu. Amurgul timpuriu și-a semnalat prezența sub ferestre, încercîndu-le sub draperii de umbră... Îmi strîng notițele și pun d-lui Liviu Rebreanu o ultimă întrebare:

— Aveți o fotografie?

La asta nu se aștepta. Rămîne o clipă pe gînduri, apoi mărturisește zîmbind:

— N-am... Am, dar n-am aici. Am de un an niște poze la un fotograf și, fiindcă veni ocazia asta, am să mă duc acuma să le iau...

DE VORBĂ CU DL. LIVIU REBREANU NOUL DIRECTOR AL TEATRULUI NAȚIONAL ³⁰⁷

Numirea directorului Teatrului Național din București a fost o chestiune care a frământat câteva săptămâni cercurile noastre intelectuale și artistice. În sfârșit, s-a terminat prin numirea d-lui Liviu Rebreanu, președintele Societății Scriitorilor, autor cu renume în literatura românească. La „Casa scriitorilor” am stat câteva clipe de vorbă cu dl. Rebreanu, care mi-a împărtășit gândurile d-sale asupra activității pe care o va desfășura la Teatrul Național.

NU REVOLUȚIE ÎN ARTĂ, CI EVOLUȚIE

— Am primit direcția Teatrului Național în urma insistențelor ce s-au depus, pentru curmarea unor dificultăți — mă întâmpină d-sa. Mă pregătesc pentru altceva. Asigur însă că nu vii la Teatru cu gândul de a face revoluție în artă. Nu cred decât în evoluție întemeiată pe tradiția în artă. Nu voi răsturna nimic din ce a făcut predecesorul meu, care s-a dovedit un bun director de teatru. Dacă se poate, am să fac îmbunătățiri.

— Dar în privința repertoriului ce aveți de spus, d-le director?

— Să văd. Până acum n-am luat contact cu realitățile de la Teatru. Până la 1 ianuarie, desigur că se vor juca piesele care au și fost puse în repetiție. De la 1 ianuarie până la sfârșitul lui februarie, gândesc să se joace numai piese românești, iar din martie până la sfârșitul stagiunii, piese spectaculoase din teatrul clasic. Țin să se joace piesa românească într-un sezon când publicul e amator de teatru, iar piesa clasică, spectaculoasă, în vremea când publicul trebuie atras la teatru.

SITUAȚIA MATERIALĂ A ARTIȘTILOR

— Cum priviți cererea artiștilor de-a li se îmbunătăți situația materială?

— Voi face tot ce-mi va sta în putință să îmbunătățesc situația materială a artiștilor, cerându-le în schimb râvnă și activitate stăruitoare. Voi cere să se înscrie în buget toate îmbunătățirile posibile. Voi face și economiile ce se vor putea realiza.

SOARTA MORALĂ A ARTIȘTILOR

— Mă gândesc însă la soarta morală a artiștilor, aplicând cu strictețe legea. Nu înțeleg să fac concurență teatrelor particulare cu piese românești și clasice străine, dar nici aceste teatre să nu ne facă concurență cu artiștii Teatrului Național. Voi da artiști teatrelor particulare, numai atâți cât prevede legea.

³⁰⁷ Interviu apărut în *Universul*, XLVI, nr. 281, 2 dec. 1928, p. 2, fiind semnat de C. Șoldan. A apărut însoțit de subtitlurile: *Asupra repertoriului. Situația materială și morală a artiștilor. Mai multă artă decât spectacol. Numărul artiștilor.*

MAI MULTĂ ARTĂ DECIT SPECTACOL

— Asupra reprezentării pieselor aveți ceva de spus?

— Mă gândesc să simplific puțin partea reprezentativă a piesei. Să nu facem așa de mult spectacol. Voiesc să punem în evidență mai mult actorul și pe autor, să scot în evidență cuvântul, eternul element al teatrului. Spectacolul — cu muzică, de pildă — face să dispară actorul.

NUMĂRUL ARTIȘTILOR

— Dar asupra numărului artiștilor Teatrului Național aveți ceva de spus?

— Nu voi admite decât artiștii pe care-i prevede legea. Să fie puși toți la muncă, să fie bine plătiți și să dea dovadă de râvnă pentru Teatru. Voi sta de vorbă și cu criticii de teatru, apelând la dragostea lor de artă, să-mi dea același concurs pe care l-au dat d-lui Corneliu Moldovanu. Din această colaborare sinceră, nu pot izvorî decât îmbunătățiri pentru Teatru.

Și dl. Rebreanu încheie șirul convorbirii: „Vin cu toată dragostea în fruntea Teatrului Național, urmărind numai dreptate, muncă și disciplină”.

LIVIU REBREANU VA REPREZENTA ÎNCĂ ÎN ACTUALA STAGIUNE TEATRALĂ „TRAGEDIA OMULUI” II INVITĂ PE SCRITORII MAGHIARI DIN TRANSILVANIA SĂ TRIMEATĂ PIESE PENTRU TEATRUL NAȚIONAL DIN BUCUREȘTI ³⁰⁸

Liviu Rebreanu, noul director general al Teatrului Național din București, după unificarea departamentelor Cultelor și al Învățământului devenind secretar de stat cu problemele de artă ³⁰⁹, activează sincer și străin de orice politică pentru realizarea apropierii româno-maghiare. Rebreanu știe că situația ungarilor în acest moment nu este cea mai bună, că rănilor dureroase ale trecutului apropiat încă nu s-au vindecat, și știe că ungurii din România țin la neamul lor, la națiunea lor, la cultura lor, dar aceasta nu exclude posibilitatea ca între români și maghiari să se-nfăptuiască o înțelegere și o apropiere, să se poată găsi o platformă pentru o colaborare loială, fără orice gând lăaturalnic, în interesul educării culturale a celor două neamuri.

³⁰⁸ Interviu apărut cu titlul: *Liviu Rebreanu még ebben a szezonban előadja Bukarestben az „Ember tragédiáját”. Felhívja az erdélyi magyar írókat, küldjenek darabot a bukaresti Nemzeti Színház számára*, în cotidianul *Ellenzék*, Cluj, XL, nr. 282, 7 dec. 1928, p. 2. Reprodus, pentru prima oară, în traducerea Terezei Periș Chereji.

³⁰⁹ Informație eronată.

— Ca director al Teatrului Național — declară Rebreanu corespondentului cotidianului clujean *Ellenzék* din București —, de la bun început vreau să dau dovadă de sincera mea recunoștință. După multe promisiuni, vreau să fac posibil ca perla literaturii maghiare, mândria poporului maghiar, *Tragedia omului*, să fie reprezentată la București încă în stagiunea 1928/29. Dar pentru aceasta este necesară o traducere perfectă. Octavian Goga a început de mult traducerea acestei opere, dar, între timp, politica l-a îndepărtat de literatură. Sper că își va face atîta timp ca să-și termine traducerea. În scurt timp după aceasta, doresc să reprezint piesele scriitorilor maghiari din Transilvania, scriitori printre care sînt foarte mulți oameni talentați. Îi rog pe acești scriitori să-și trimită piesele la Teatrul Național, deoarece, cînd este vorba de colaborarea culturală între aceste două neamuri, eu nu cunosc discriminarea națională.

REFERAT ³¹⁰

De cînd am primit conducerea Teatrului Național am socotit că această mare instituție de artă și cultură trebuie să fie o școală în înțelesul cel mai înalt: școală pentru formarea gustului artistic al maselor, școală pentru perfecționarea artei dramatice românești și școală pentru autorii dramatici români. Prin urmare, mi-am propus să joc numai piese originale românești și clasice străine, cele dintîi servind dezvoltarea literaturii dramatice naționale, iar celelalte urmînd să facă educația gustului literar și teatral al publicului. Îndeosebi pentru tineretul școlar am rezervat matineurile de joia și sîmbăta, cu repertoriu exclusiv clasic, și am înființat matineuri literare dumunica dimineața, cu prețurile cele mai modice posibile. ³¹¹

Dar ținînd seama că în toate manifestările sale publice, Teatrul Național e dator să împreune, pe cît se poate, esteticul cu moralul, am recomandat Comitetului de lectură să aibă în vedere, cînd alege spre reprezentare piesele românești, și preocupările generale morale și educatoare, mai mult decît în trecut. Era un deziderat limitativ din punct de vedere strict artistic, care trebuie să predomine în aprecierea unei opere de artă; l-am exprimat totuși încredințat că statul nu poate să ocrotească decît manifestările artistice care servesc, într-un fel sau altul, cel puțin un scop ideal.

Azi, după abia două luni, înainte chiar de-a ajunge să ne putem pune în practică intențiile, spre uimirea generală și părerea noastră de rău, Ministerul Instrucțiunii oferă celei mai largi publicități niște aprecieri și con-

³¹⁰ Prezentat de L.R. conducerii Ministerului Artelor și Cultelor; tipărit în *Rampa*, XIV, nr. 3305, 30 ian. 1929, p. 4, sub titlul *Directorul Teatrului Național cere repararea jignirii aduse Teatrului*.

³¹¹ Vezi în legătură cu această afirmație articolele: Perpersicius, *Matineurile literare*, în *Cuvîntul*, IV, nr. 1313, 16 dec. 1928; *Sezătorii literare*, *Ibid.*, V, nr. 1338, 12 ian. 1929; *Matineuri literare la Teatrul Național*, *Ibid.*, V, nr. 1345, 19 ian. 1929; *Sezătorile literare ale Naționalului*, *Ibid.*, V, nr. 1352, 26 ian. 1929.

siderente prin care țara întreagă e invitată să socotească spectacolele Teatrului Național ca „o școală de demoralizare și perversiune”.

Nu mă voi opri mult, domnule ministru, asupra referatului domnului director general al învățămîntului secundar, pe care l-am primit oficial abia după ce l-am cunoscut din presă. ³¹² Dacă ni s-ar fi comunicat pe cale obișnuită și cu discreția necesară, dacă ar fi exprimat numai dorința reală de conlucrare între niște instituții cu scopuri convergente, am fi acceptat intervenția această ca un sprijin pentru o cît mai potrivită îndrumare a destinelor Teatrului Național.

Felul însă cum s-a produs intervenția Ministerului Instrucțiunii, publicitatea cu proporții de scandal ce i s-a dat ne obligă să o respingem cu toată hotărîrea ca pe o jignire fără precedent adusă Teatrului Național.

De aceea, vă rog, cu tot respectul, domnule ministru, să binevoiți a orîndui o anchetă spre a constata dacă, într-adevăr, Teatrul Național, de cînd îl conduc eu, a devenit „o școală de demoralizare și de perversiune” și dacă merită să fie arătat ca atare opiniei publice românești, iar, după rezultatul anchetei, să binevoiți a lua măsurile ce veți crede de cuviință spre a se repara jignirea gravă adusă celei mai de seamă instituții de artă a țării. ³¹³

LIVIU REBREANU

GAZETA LITERARĂ ³¹⁴

Ar trebui să ne aflăm azi în plină efervescență culturală. S-au vestit atîtea „ofensive culturale”, s-au întocmit atîtea programe, s-au făcut atîtea

³¹² Reamintim că memoriul lui C. Kirîțescu fusese publicat în *Universul*, XLVII, nr. 2, 28 ian. 1929, p. 5.

³¹³ De existența acestui *Referat* trebuie să se fi știut într-un cerc mai larg, căci, în aceeași zi cînd apărea, *Universul* (XLVII, nr. 23, 30 ian. 1929, p. 9) reia campania de denigrare, publicînd, sub pseudonimul „Romicus”, articolul *Criza de la Teatrul Național. Un protest al Societății Autorilor Dramatici. Directorul teatrului cere să fie... anchetat. O tragicomedie*. Concomitent, ziarul *Adevărul* (XLII, nr. 13836, 30 ian. 1929, p. 3) publică articolul *Conflictul dintre Teatrul Național și Ministerul Instrucțiunii se agravează*. D. Liviu Rebreanu respinge „jignirea fără precedent adusă teatrului” și cere anchetă. Scandalul va lua sfîrșit prin *Retragerea piesei „Amantul anonim”* (vezi *Cuvîntul*, V, nr. 1361, 4 febr. 1929, p. 2), la cererea autorului, I. Minulescu, deranjat de reaua-credință a celor care l-au declanșat și de ingrata lui situație ca funcționar de stat.

³¹⁴ Articol de fond apărut în *Gazeta literară*, I, nr. 1, 31 ian. 1929, p. 1. În afara acestui număr, s-a mai tipărit nr. 2, la 7 febr. 1932. În primul număr mai colaborează E. Bucuța, Pompiliu Constantinescu, A. Holban, Ticu Arhip, I. Minulescu (interviu), M. Damian și Cicerone Theodorescu. În al doilea număr, E. Bucuța, A. Holban, G. M. Zamfirescu (cronică dramatică), Sanda Movilă, Lucreția Petrescu, Perpersicius (interviu), Pompiliu Constantinescu. În acest ultim număr este de reținut montajul *Moralitatea în artă*, întocmit de M. Damian, cuprinzînd opinii despre piesa lui I. Minulescu, *Amantul anonim*, atribuite lui E. Lovinescu, N. Crainic, M. Dragomirescu, Perpersicius, N. Davidescu, Cezar Petrescu, P. Șeicaru, I. Barbu, V. Voiculescu, Camil Petrescu, A. Maniu, I. Minulescu.

sforăitoare promisiuni... Nevoia culturală a fost simțită de toată lumea, chiar și de politicianii cei mai realiști. Cu dreptate s-a recunoscut că, după săvârșirea unirii neamului românesc, trebuie să urmeze negreșit afirmarea noastră în fața lumii ca factor cultural. Energiile spirituale ale unui popor cu o vitalitate extraordinară și cu mari daruri firești vor trebui să producă, în domeniul artelor și al culturii, valori noi încă nebănuite, prin care să ne dobândim locul de cinste în concertul civilizației universale.

Totuși deocamdată suntem încă de-abia în epoca eroică a vorbelor. Faptele se așteaptă mereu. Ele nu se pot improviza, nici nu se pot provoca prin intenții. Operele de artă și realizările culturale cer timp și talente. Când preocuparea pentru cultură e continuă, se pregătește în mod firesc terenul potrivit pentru valorificarea elementului cultural.

Gazeta literară din aceste considerații s-a născut. Nu dorim să fim o publicație mai mult peste cele existente. Nu vrem să reprezentăm nici vreo școală literară, nici bisericuțe de artă. Ne mulțumim să înregistrăm conștiințios și cât mai obiectiv posibil fenomenul artistic și cultural, să întreținem interesul pentru artă și cultură.

Firește, fără o selecție și coordonare, eforturile izolate n-ar putea da rezultate trainice.

Socotim că temelia adevărată a culturii e cartea. Dragostea noastră spre carte va merge mai osebit. În momentul când cartea va deveni un articol de prima necesitate, problema culturală va fi principial rezolvată.

Dar nu ne încumetăm a face promisiuni. Ce vom izbuti să realizăm din gândurile noastre bune se va vedea. Casa de editură „Eminescu” ne-a oferit o colaborare entuziastă. E și acesta un fenomen nou care trebuie înregistrat. Pentru întâia oară editura românească pornește în tovărășia scriitorilor întru cucerirea cititorului săptămînal.

LIVIU REBREANU

PROBLEMA CĂRȚII RĂSPUNSUL D-LUI LIVIU REBREANU 315

Am publicat pe rînd, în paginile acestei reviste, răspunsurile editorilor mai principali, la problema cărții. Ancheta, foarte de actualitate, a stîrnit mult interes, mai ales printre librari. Unii dintre ei s-au supărat și au trimis redacției, subsemnatului și unora

³¹⁵ Apărut în *Adevărul literar și artistic*, IX, seria a II-a, nr. 454, 18 aug. 1929, sub semnătura lui M.[ircea] D.[amian]. El se integrează în ancheta de amploare, inițiată de revistă cu luni în urmă. Cităm din *A.L.A.*, IX, nr. 442, 26 mai 1929, p. 1: „Problema cărții s-a mai discutat. Ne aducem aminte de o întrunire a editorilor convocată de d-l Liviu Reboreanu, președintele Societății Scriitorilor, în acest scop. S-a discutat, s-au luat unele hotărîri, s-a întocmit un memoriu, care a fost înaintat Ministerului Artelor. Situația însă nu s-a schimbat. Criza cărții continuă [...]. După ce vom încheia ancheta printre editori, vom începe una printre scriitori și alte personalități culturale. Iată întrebările: 1) Ce cărți

dintre editori scriitori cam aspre. Iar alții, mai înțelegători ai chestiunii, ni-au trimis articole cu lămuriri foarte interesante și foarte prețioase. Tehnica revistei însă și planul anchetei nu ne îngăduie să le dăm publicității, separat. În comentariile pe care redacția le va face după ce ancheta se va fi sfîrșit, va ține, firește, seama și de cuvîntul librarilor, pe care, dealtminteri, l-am așteptat, și vom cita, textual, părerile și propunerile mai importante din scrisorile primite pînă astăzi și din cele pe care le așteptăm să vină. Trebuie să mărturisim însă — și cred că suntem și în asentimentul d-lor editori — că scrisorile d-lor librari, și cele aspre și cele înțelegătoare, ne-au bucurat deopotrivă. Ele dovedesc că ancheta interesează și că va produce rezultatele pe care le-am intenționat: stimularea unei inițiative mai largi pentru răspîndirea cărții și dezvoltarea gustului cititului.

Începem acum ancheta printre scriitori.

RĂSPUNSUL D-LUI LIVIU REBREANU

— Cum credeți că s-ar putea soluționa criza cărții?

— Ca s-ajungem la efect, trebuie să pornim de la cauză. Criza cărții, sau mai exact: problema cărții, se compune, ca să zic așa, din mai multe crize: a scrisului, a tipăritului, a cititului și a colportajului. Sunt, va să zică, patru cauze, patru crize, care alcătuiesc problema cărții și care sunt în strînsă legătură.

Vinovații? Toți și nici unul. Dacă întrebî pe scriitor, el spune că această criză se datorește celorlalți trei factori; dacă-i întrebî, pe rînd, pe aceștia, spun, fiecare, că se datorește, *toată*, celui alt. Eu cred că realitatea este la mijloc. Și remediul trebuie căutat, nu prin măsuri drastice și violente, adică grăbite, ci prin măsuri moderate și bine calculate.

La „Societatea Scriitorilor Români”, eu am încercat — și cred că voi reuși, fiindcă tot ce am încercat mi-a reușit — am încercat, zic, să remediez o fază a crizei: aceea a scrisului. Și iată cum: înlesnind scriitorului lumina tiparului. Să-i dau, adică, scriitorului posibilitatea să-și tipărească volumele, ca să fie astfel în contact cu cititorul.

Cu asta nu s-a rezolvat, firește, criza cărții. Părerea mea este însă că soluționînd, în parte, criza scrisului și a tipăritului, căci una implică pe cealaltă, faci să scadă, într-o largă măsură, și celelalte două crize: a cititului și a răspîndirii cărții.

În ceea ce privește criza tiparului, ea este în funcție de hîrtie. Degeaba spun fabricile de hîrtie că vînd cu preț scăzut produsul acesta și că vina scumpirii cărții cade toată în sarcina editorului. Hîrtia indigenă nu numai că e scumpă, dar e și proastă și strică estetica cărții, de care cititorului îi e scîrbă. Și cînd te gîndești că putem aduce hîrtie mult mai bună din străinătate, cu același preț! Atîta timp însă cît există trustul hîrtiei subvenționat de stat, nu cred că se va soluționa criza tiparului.

s-au vîndut mai bine? 2) Ce carte aveți de gînd să tipăriți? 3) În ce fel credeți că se poate stimula vînzarea și ieftinirea cărții? 4) Ce se poate cere de la stat în această direcție? 5) Legăturile cu librarii — Cum pot fi normalizate și asigurate? Pînă la L.R., au răspuns: N. Th. Ionnițiu (Cartea Românească), S. Benvenisti („Ancora”), S. Ciornei („Națională”), Feder („Alcalay”), Rudinescu („Socec”), I. Clopoșel, Slavian („Cultura națională”), C. Ș. Făgetel („Ramuri”) și Editura „Adevărul”.

Acum, cititorii.

E lucru știut că nu toate cărțile se răspîndesc la fel și se citesc deopotrivă. În toate țările, sunt anume cărți care se citesc mai mult: acelea care se adresează unui public special, sensibilității cititorului și care apar, oarecum, la timp potrivit. Îți voi da numai două exemple foarte vorbitoare din literatura noastră: romanul lui Ionel Teodoreanu *La Medeleni* a avut un succes enorm. De ce? Pentru că, socot eu, sensibilitatea scriitorului se apropie de sensibilitatea cititorului. De asemeni *Intunecare* de Cezar Petrescu, care este, totuși, o carte mare. Ceea ce spune el acolo este însă ceva luat din realitatea trăită de noi, ceva din sufletul nostru. Și ne interesează. Dar poeziile lui Tudor Arghezi care au apărut în trei ediții?

Asta nu înseamnă însă că nu există criza cititului. În România, la aproape optsprezece milioane de locuitori, avem un număr infim de cititori. Dacă am avea măcar 5% cititori de literatură din populația țării, am ajunge să ne vedem cărțile tipărite în zeci de mii de exemplare. Stratul de cititori căruia ne adresăm noi, scriitorii, e foarte subțire însă, și trebuie adîncit cîștigînd, încetul cu încetul, și pe cititorii de gazete.

Dar asta nu se poate face decît prin răspîndirea sistematică a cărții. La noi în țară, colportajul lipsește aproape cu desăvîrșire. Noi tipărim cartea și așteptăm pe cititori să vină s-o cumpere. Așteptăm însă degeaba: cartea se vinde slab și nu-i vina cititorului. Ne trebuie o organizație inteligent alcătuită, care să ia cartea din momentul apariției și s-o pună în mîna cititorului. O organizație așa fel alcătuită, încît să descopere fiecare categorie de cititori ce cărți preferă și să i le ducă pînă în cel mai îndepărtat cîtun, pînă în vîrfurile muntelui.

Nu încapă îndoială că înființarea de biblioteci populare, de căminuri și cercuri culturale contribuie în largă măsură la răspîndirea cărții. Dar nu e mai puțin adevărat că răspîndirea cu folos a cărții nu poate să fie stimulată de organizațiile de stat. Ne trebuie aci o inițiativă particulară. Sforțarea trebuie făcută de editori și librari, pe care statul poate să-i sprijinească. Dar statul în sine nu poate să facă nimic. Aci trebuie entuziasm. Un șef de birou, un primar sau un prefect, adică statul, nu va răspîndi volumul dumitale de nuvele, pentru că nu are nici un interes. Nu-i același lucru cu librarul și cu editorul. Ei cîștigă și trebuie să se intereseze de desfacerea cărții.

Dar, în sfîrșit, s-avem răbdare. Mi se pare că noi, scriitorii, ne cam grăbim. Vrem să schimbăm deodată totul. Vrem să facem milioane...

Nu vezi că ceva totuși s-a făcut în ceea ce privește chestiunea de care ne ocupăm? Și ceea ce s-a făcut s-a făcut de către generația de scriitori de astăzi. Să se gîndească fiecare ce a fost cartea de literatură și scriitorul, nu acum 50, ci acum 20 de ani. Ce răspîndire avea atunci cartea și ce răspîndire are astăzi, cum era prețuit scriitorul atunci și cum e prețuit astăzi?!

De aceea, lucrurile nu trebuie forțate. Faptul că izbutim să menținem la ordinea zilei această problemă și s-o infilțăm în cercuri cît mai largi e o dovadă că ea interesează. Și am credința că timpul va aduce o izbîndire a sforțărilor noastre. Noi citim și scriem numai de 70 de ani. Criza cărții e generală. Ea există în țări cu secole de literatură la spate și unde cititorul caută cartea cum caută pîinea. Scriitorul nu poate să devie deodată milionar și celebru.

În Franța, din 16.000 de scriitori, sunt vreo 300 care circulă. Iar pricopsiți sunt doar cîteva zeci. În Germania, de asemeni. Acolo, criza e mai acută și scriitorul o duce mai greu. În România, scriitorul nu moare de foame. În Franța și Germania — da. Noi suntem mai puțini, avem o literatură mai tînără și ne ajutăm unul pe altul. Suntem în familie...

Dar asta este, desigur, un cuvînt mai mult să continuăm lupta și să izbîndim. Avem un teren virgin și ne place munca. Uite, ia exemplul chiar de la dumneata: stai în București pe călduri caniculare și-n loc să faci o anchetă cu ștrandul, care, între noi fie vorba, ar fi mult mai bănoasă, te ocupi de problema cărții...

CUM VOR FUNCȚIONA ÎN VIITOR TEATRELE NAȚIONALE DIN PROVINCIE ³¹⁶

D. LIVIU REBREANU DESPRE SITUAȚIA ACESTOR TEATRE

După cum se știe, legea comercializării, operă a actualului guvern, nu exclude instituțiile artistice și de cultură subvenționate de stat. Ministerul Artelor, în vederea întocmirii bugetului anului viitor, a trimis o adresă tuturor directorilor Teatrelor Naționale din provincie prin care le cere să se pronunțe asupra modalităților prin care aceste teatre vor putea intra în prevederile acestei legi. Direcțiunile acestor teatre urmează să răspundă, ținînd seamă de contingențele locale, dacă sunt pentru comercializare sau pentru exploatarea lor cu caiet de sarcini.

Nu o dată am avut ocazia să vorbim de modul puțin recomandabil cum funcționează unele din aceste teatre. Ocolite de public, avînd un repertoriu mai prejos de orice critică, cu un ansamblu de mîntuială, unele din aceste instituții nu fac decît să compromită ideea de teatru în provincie: excepțiile nu exclud regula. Ministerul Artelor a decis să puie capăt acestei stări de lucruri, printr-o reorganizare a acestor teatre.

Nu se știe de pe acum sub ce regim vor funcționa în viitor aceste instituții, în orice caz, avîndu-se în vedere situațiile diferite ale acestor teatre, nu se poate aplica o formulă unică. În legătură cu această chestiune am crezut interesant să aflăm punctul de vedere al d-lui Liviu Rebreanu, directorul general al Teatrului Național și președintele comisiei pentru modificarea legii teatrelor. D-sa ne-a spus:

— Sunt hotărît pentru concesiunea Teatrelor Naționale din provincie cu caiet de sarcini, fiindcă numai așa aceste teatre ar putea deveni ade-

³¹⁶ Publicat în *Rampa*, XIV, nr. 3483, 1 sept. 1929, p. 1. Declarația lui L.R. clarifică multe notații grăbite din *Jurnal*, cu privire la concesiunea („concesiile”) unor teatre din provincie. În plus, precizările întregesc informația telegrafică din sept. 1929 (o singură notație la 1 sept. și aceea referitoare la organizarea ministerelor).

vărate instituții vii de artă dramatică. Concesionate, aceste teatre nu vor fi un balast din ce în ce mai împovărat pentru stat; nu vor mai fi pepiniere de actori neputincioși, deveniți simpli funcționari dramatici și nu vor mai fi niște organisme moarte fără nici o însemnătate pentru mișcarea teatrelor. Concesionarii, în interesul lor, vor fi siliți să facă toate eforturile ca să dea reprezentării bune pentru a putea crea în jurul teatrelor o atmosferă de simpatie.

Pe de altă parte, statul, prin obligațiile pe care le va impune concesionarului, va fi asigurat că și teatrele din provincie vor avea repertorii vrednice de o instituție subvenționată, că aceste teatre nu vor mai avea deficiente care să cadă în sarcina visteriei țării.

În asemenea condiții a fi împotriva concesionării cu caiet de sarcini a Teatrelor Naționale din provincie și numai a acestora, fiindcă de cel din București nici nu poate fi vorba, ar însemna să nu dorești o îmbunătățire a mișcării teatrale românești.

D. LIVIU REBREANU DESPRE STUDIO ³¹⁷

Inițierea studioului dramatic al Teatrului Național revine d-lui Liviu Rebreanu, care urmărește, prin inițierea noului teatru, un deuseu pentru literatura dramatică originală, al cărui sprijinitor s-a arătat întotdeauna. Încă de la venirea sa în fruntea Naționalului, d-sa ne-a declarat că inițierea unui Studio intră în programul său de activitate. În preajma inaugurării noului teatru, d. Liviu Rebreanu a binevoit să ne declare următoarele:

— Un Studio mi s-a părut o necesitate pentru Teatrul Național, de când acest teatru a devenit într-adevăr ceea ce trebuia să fie: marele așezământ menit să înfățișeze, alături de literatura dramatică originală românească, numai pe cea clasică străină. În clipa când Teatrul Național se consacră realmente chemării sale adevărate, se ivea o lacună în activitatea sa, fiind nevoit să renunțe la actualitatea teatrală străină. Oricât avânt ar lua teatrele particulare, ele vor trebui totdeauna să se gândească la succesul de public imediat, încât o sumă de lucrări dramatice străine, poate chiar cele mai însemnate dintr-un punct de vedere strict artistic, vor rămâne înafară de preocupările lor. Sarcina aceasta numai Teatrul Național putea și trebuia să și-o asume. Ceea ce se face prin inițierea unui Studio.

Mulți cred că „studio“ înseamnă neapărat teatru fără spectatori, sau, în cazul cel mai bun, un laborator de familie care să facă mai mult sau mai

³¹⁷ Publicat în *Rampa*, XIV, nr. 3511, 4 oct. 1929, p. 3. Declarațiile lui L.R. completează notațiile jurnaliere din 1, 15, 22 și 23 oct., în care nu amintește nimic despre scopul urmărit prin crearea studioului Teatrului Național. Alături de *Referatul* din *Rampa*, XIV, nr. 3305, 30 ian. 1929, p. 4 (reprodus la *Addenda*, p. 408—409), îl reținem pentru înțelegerea intențiilor avute de scriitor în primul an al directoratului său de la Teatrul Național

puțin abstracție de public. Asemenea teatru cred că nu și-ar avea rostul la noi. Cel puțin cîtă vreme n-avem de experimentat ceva original, fie ca opere, fie ca regie. Un studio, la noi, nu poate decît să prezinte ceea ce s-a realizat de preț aiurea, spre a permite publicului românesc să fie în curent cu ritmul teatrului modern străin.

Definiția unui studio, în acest sens, fixează și programul de activitate al studioului Teatrului Național.

DISCURSUL D-LUI LIVIU REBREANU ³¹⁸

D. Liviu Rebreanu, conducătorul Direcției Educației Poporului, a spus următoarele:

Ne dăm prea bine seama și de greutatea sarcinii ce o primim și de răspunderea mare ce ne-o luăm în clipa când, pentru întâia oară, statul își manifestă preocuparea culturală prin crearea unui organism menit anume să îndrumeze educația culturală a poporului român.

Nu ne sfiim totuși a mărturisii că pornim la drum nu numai cu hotărîrea de-a ne face pe deplin datoria, ceea ce n-ar fi decît firesc, ci cu întreg elanul și entuziasmul de a duce la izbîndă însărcinarea ce mi s-a dat. Înconjurat de oameni de muncă și de talent, de tineri cărturari pasionați de problemele culturii românești, vom pune în împlinirea datoriei și focul sacru fără de care nu se poate realiza nimic durabil. Ne vom feri să ne îmbîcșim în birocrațismul rigid și mortificator, silindu-ne să păstrăm neconținut contactul viu cu realitățile vieții, ca să rămînem mereu un organism viu.

Un gând nobil este temelia acestei tinere organizații: anume că în concertul marii civilizații umane neamul nostru nu-și va putea dobîndi locul cuvenit decît prin desfășurarea și potențarea energiilor sale spirituale și punînd în cît mai vie lumină bogatele calități specifice ale sufletului românesc.

De aceea organizația noastră, prin ramificațiile ei, va îngriji, pe de o parte, să se păstreze lumina pe care o răspîndește școala românească și să îmbogățească sufletele prin darurile ce le oferă artele și literatura, iar pe de altă parte, să lucreze și pentru păstrarea și sporirea sănătății fizice și morale a poporului nostru.

Scopurile acestea ne indică și mijloacele. Rostul nostru nu poate fi decît mai cu seamă de-a stimula și de-a îndruma energiile creatoare, precum și de-a coordona și analiza inițiativele oriunde s-ar produce sau de a le provoca de va fi nevoie. Nu ne vom da înlături, firește, de-a lua inițiative și noi înșine, dar vom căuta totdeauna să le realizăm prin bunăvoința și însufletirea particulară. Societățile și organizațiile culturale trebuie să fie to-

³¹⁸ Tipărit în *Rampa*, XV, nr. 3602, 24 ian. 1930, p. 2, în cadrul articolului *Solemnia inaugturării Direcției Educației Poporului*.

varășii noștri firești. Statul singur nu poate crea cultură; el nu poate decît să mijlocească stări favorabile pentru crearea ei.

Nici puterile și nici mijloacele materiale nu ne-ar permite să realizăm tot ce am dori. Ne biziim însă în marele suflet dornic de lumină al poporului nostru și ne biziim pe sprijinul cărturarilor români de la orașe, ca și din cătunele cele mai umile. Ne vom adresa tuturor, căci opera noastră numai prin colaborarea leală, frățască a tuturor va putea fi într-adevăr rodnică. Mulțumirea ca și mîndria noastră ar fi să izbutim a stîrni în tot cuprinsul neamului românesc marea sete de cultură, care singură este adevărata generatoare de valori.

Firește, nu ne închipuim că drumul nostru va fi neted și fără obstacole. Dacă n-ar fi decît prejudecata înrădăcinată că orice cheltuială pentru cultură e o risipă, și încă ne-ar fi de-ajuns ca să ne îngreueze începuturile. Dar cînd se mai adaugă neîncrederea firească față de o creație nouă și mai ales reaua-voință care caută să discrediteze din capul locului orice inițiativă!

Totuși piedicile de orice fel nu vor putea decît să ne îndemne la mai dîrză muncă, să ne întărească voința de-a realiza o operă pe care o credem de capitală însemnătate pentru viitorul neamului nostru.

Mai cu seamă că pentru o reușită cît mai deplină avem azi auspiciile cele mai favorabile cu putință în sprijinul înțelept pe care d. prim-ministru și guvernul întreg vor să acorde în mod real mișcării culturale românești. Mai apoi știm că organizația care se înfiripează acuma este copilul poate cel mai drag al d-lui prim-ministru, și ne simțim măguliți și mișcați că ne-a încredințat nouă sarcina de a-i călăuzi primii pași în lume. Încrederei deosebite ce ni se arată astfel nu-i putem răspunde decît prin legămîntul solemn de a pune în slujba Direcției Educației Poporului toată inima și toate puterile noastre.

MĂRTURIA SCRITORILOR DESPRE MAREA EUROPEANĂ HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU ³¹⁹

Desigur că mijloacele de realizare ale doamnei Hortensia Papadat-Bengescu sînt surprinzătoare.

Domnia-sa rămîne în teatru ceea ce este în literatură: un fel de „expresionistă”.

Prin aceasta, e originală, nouă și puțin accesibilă. Spre deosebire de toți ceilalți scriitori, d-sa reprezintă, singură deocamdată la noi, o școală nouă, cu metode noi de a percepție și de reprezentare.

De obicei scriitorul, creînd, stă pe loc, privînd din același unghi lumea și viața. Doamna Papadat-Bengescu procedează invers; la d-sa lumea

³¹⁹ Publicat de L.R. în *Tiparnița literară*, II, nr. 2—3, ian.-febr. 1930, p. 28, ca răspuns la „ancheta” revistei. El este precedat de comentariile lui M. Sebastian, Camil Petrescu și urmat de cele semnate de Ticu Arhip, A. Dominic, F. Aderca.

și viața stau pe loc, pe cînd scriitorul își schimbă neîncetat unghiul de observații, năzuind parcă să prindă viața în mers, în desfășurarea ei simultană. Poate că d-na Papadat e mai aproape de adevărata față a vieții, sau poate că nu; viitorul o să hotărască.

NOUL REGIM AL TEATRELOR NU VA INTRA ÎN VIGOARE ÎN ACTUALA STAGIUNE ³²⁰ DECLARAȚIILE D-LUI LIVIU REBREANU

Am relatat în diferite rînduri haosul care domnește actualmente la teatrele subvenționate de stat, din cauza stărei de provizorat în care se găsesc aceste instituții. Amînarea aplicării noului regim al teatrelor creează acestor instituții o situație unică. Nu exagerăm cînd spunem că în special la teatrele din provincie domnește actualmente o adevărată debandadă. În legătură cu această situație, d. Liviu Rebreanu, directorul „Educației Poporului” și președintele comisiei pentru redactarea viitoarei legiuri, ne-a spus următoarele:

— Anteproiectul de lege a fost întocmit. În cursul acestei săptămîni, probabil chiar mîine, miercuri, vom asculta delegația artiștilor care ne va expune doleanțele artiștilor Teatrului Național.

Pentru vineri am invitat pe directorii teatrelor din provincie în același scop. Autorii dramatici își vor expune doleanțele lor cu ocazia adunării convocate pentru duminică.

În primele zile ale săptămîinii viitoare proiectul întocmit după sugestiile celor interesați va fi înaintat Consiliului Legislativ.

D. ministru Răducanu, care va depune proiectul pe biroul Corpurilor Legiuitoare, va cere urgența, astfel poate că în chiar cursul actualei sesiuni proiectul va lua formă de lege.

În nici un caz noua lege nu va fi aplicată în cursul actualei stagiuni. Ultimul articol va stipula că legea intră în vigoare pe ziua de 1 septembrie, aceasta pentru a se da timp lichidărilor vechii gestiuni.

Baza noii legi va fi regia publică comercială, pentru toate teatrele naționale și concesionarea cu caiete de sarcini pentru teatrele de operă; acest din urmă regim va putea fi aplicat și teatrelor din provincie, dacă se vor găsi persoane cari să prezinte suficiente garanții morale și materiale.

După cum se vede, cele relatate de d. Liviu Rebreanu sunt de natură oarecum liniștitoare, cel puțin se știe că nu va interveni nici o schimbare bruscă în cursul celor trei luni

³²⁰ Publicat în *Rampa*, XV, nr. 3636, 6 mart. 1930, p. 4. Declarația scriitorului a fost reținută în *Addenda* volumului și datorită faptului că însemnările din *Jurnal*, datate mart. 1930, nu reflectă mai nimic din preocupările directorului Teatrului Național.

cari ne mai despart pînă la sfîrșitul actualei stagiuni. De asemenea, numirea directorului Teatrului Național, cu contract, nu se va face decît după mai multe luni de la aplicarea noii legi, pentru a se putea face o oarecare experiență în ce privește noua lege. Așa s-a procedat cu toți conducătorii întreprinderilor cari au intrat sub regimul comercializărilor.

DL. LIVIU REBREANU DESPRE FILMUL „CIULEANDRA” 321

...Deși în alte țări cinematograful a devenit una dintre cele mai importante industrii, producția românească de filme nu contează în producția internațională. Cauzele sunt multiple și cea mai principală, credem noi, este lipsa de inițiativă. Cele vreo câteva filme așa-zise „românești” n-au prezentat decît un interes local. Se pare însă că în ultimul timp se caută să se realizeze filme cari prin subiectul lor și modul cum sunt executate să intereseze și peste granițele noastre, avînd astfel un caracter oarecum internațional. Avem impresia că în această categorie intră *Ciuleandra*, filmul care se realizează după romanul cu același nume al scriitorului Liviu Rebreanu, realizat parte la Berlin și parte la București, în două versiuni, și lucrat după cele mai perfecționate mijloace ale tehnicii moderne.

Domnul Liviu Rebreanu ne-a spus următoarele în legătură cu realizarea pe ecran a *Ciulendrei*:

— Filmul s-a realizat din inițiativa unei societăți germano-române, „Deutsche Rumänische Film Production”, care a dobîndit un sprijin modest din partea Președinției Consiliului.

Scenariul filmului s-a lucrat după romanul meu, bineînțeles fără să se respecte întocmai arhitectura romanului, lucru ce ar fi fost de altfel imposibil. Calitățile unui roman nu pot fi redată într-un film, și transpunerea unui roman pe ecran întîmpină aceleași dificultăți ca transformarea unui roman într-o piesă de teatru. De aceea realizatorii filmului au fost nevoiți să introducă scene noi pentru ca filmul să aibe variație, să prezinte interes, să dea posibilități de manifestare actorilor și să poată introduce muzică.

Realizarea filmului a început în primele zile ale lunii mai; exterioarele au fost luate parte la București, parte la Strunga, Constanța, Mamaia, Mangalia și în alte părți pitorești.

Interioarele s-au lucrat la Berlin. Filmul a fost realizat în două versiuni: română și germană.

În versiunea română vor juca actori români în rolurile principale, unii actori germani, ca de exemplu Hans Stüwe, avînd doar roluri episodice; versiunea germană va avea de asemenea interpretare mixtă, unele roluri fiind interpretate de actori români cari și-au putut apropia limba germană.

³²¹ Apărut în *Rampa*, XV, nr. 3801, 21 sept. 1930, p. 3, cu subtitlul „Cinematograful face concurență teatrului?”, fiind semnat de Ioan Masoff. Reproducem integral declarațiile lui L.R. și numai selectiv introducerea lui I.M., în care discută raportul dintre teatru și cea de-a șaptea artă.

De pe acuma filmul a fost reținut în Germania, Franța, Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Țările Scandinave. În Anglia n-a fost reținut, în această țară existînd un fel de contingentare a filmelor.

La Berlin, de altfel ca și la București, filmul va fi rulat concomitent în două săli.

Artiștii români n-au fost recrutați atît după renumele lor scenic, ci mai mult după șansa de a fi reușiți în film. Fotogenia n-are nici o legătură cu talentul scenic al unui actor.

Ciuleandra este după cum se spune în limbajul tehnic un film 100 la sută sonor și vorbitor.

Credința mea e că realizatorii au izbutit să facă un film care să intereseze și străinătatea. ³²²

Acestea ne-a comunicat d. Rebreanu. Și acum revenind la chestiunea concurenței neioale pe care o face cinematograful teatrului, părerea noastră este că directorii de scenă greșesc cînd angajează o luptă inutilă cu cinematograful, prin realizarea de montări cît mai fastuoase. Regizorul să se întoarcă la adevăratul lui rol de animator al cuvîntului și de modelator de suflete. Duhamel spune că cinematograful e un „teatru conservat” și deci nici cînd n-au fost mai bune conservele decît legumele proaspete. Cinematograf și teatru, făgașul lor e cu totul deosebit.

CE E REAL ÎN OPERA D-VOASTRĂ 323

Orice material ce trece în opera de artă suferă o mulțime de schimbări pe cari le cere artistul.

În romanele mele nu este nici un personaj copiat ³²⁴ după natură, dar nu este nici un personaj în care să nu fie ceva real.

Așa în romanul *Ion*, aproape toate persoanele au diferite conexiuni cu diferite personaje cari au trăit și trăiesc. Ion însuși trăiește și i-am modelat temperamentul după legea logicii estetice. Ca linie generală, personajul a fost luat după unul viu, adăugîndu-i-se însușiri și defecte pe care, desigur, modelul nu le avea. Acest model trăiește și azi într-un sat din Ardeal. Același lucru cu toate persoanele din *Ion*. Aproape toate sunt astfel văzute. Realitatea cea mai vie din *Ion* este o scenă care pare cea mai romantică, cînd țărănul sărută pămîntul. Aceasta e chiar sursa romanului și a fost văzută de mine.

³²² Credință spulberată de vizionarea filmului la 27 oct. 1930. Revedi însemnările scriitorului din *Jurnal*, datate între 29 oct. și 3 nov. 1930.

³²³ Apărut în *Rampa*, XVI, nr. 3886, 2 ian. 1931, p. 4, ca răspuns la ancheta inițiată de revistă, sub semnătura lui I.[oan] M.[assoff]. În același număr, după L.R., mai răspund: V. I. Popa, Corneliu Moldovanu, I. Minulescu, I. Singeorgiu, I. M. Sadoveanu, D. D. Pătrășcanu, Camil Petrescu, Lascarov Moldovanu.

³²⁴ În ziar, denaturat sensul („copiat decît”), greșeală pe care o corectăm.

În *Ciuleandra* este fata, Mădălina, care am cunoscut-o. O fată de tânăr, care e crescută la țară, ajunge fata de lume, apoi artistă și trăiește fericită pînă la urmă.³²⁵ Apoi este dansul „Ciuleandra”, care e real.

Romanul *Gorila*, la care scriu acum, e inspirat de un personaj actual, care reprezintă tipul feroce al arivistului de azi. Acesta este un roman în care toate datele sunt luate din realitatea imediată și palpabilă. Lucruri cari vor putea fi apreciate mai just, tipul fiind un mare ziarist și mediul fiind al scriitorilor și artiștilor.

Dar a lua din realitate nu înseamnă a stînjiți libertatea creației și libertatea inspirației. Realitatea e doar lutul care servește la modelarea operei de artă. Procesul creației pentru a fi artistic nu trebuie să fie copie fotografică.

RĂSPUNSUL D-LUI LIVIU REBREANU³²⁶

Nu știu cum să vă mulțumesc și cum să vă arăt toată grațitudinea mea pentru toate lucrurile bune ce mi s-au spus astă-seară aici și mai cu seamă pentru dovezile de prietenie ce le-am simțit în cuvintele frumoase ce s-au rostit.

Am să vă mărturisesc însă că pentru mine Direcția Educației Poporului a fost un accident, din care mă bucur și mă mir că am scăpat totuși teafăr.

Căci, deși instituția aceasta s-a născut din gîndul cel mai bun și mai curat, deși toate străduințele noastre n-au urmărit decît să facă bine, în marginile mijloacelor și ale înțelegerii noastre, totuși din chiar clipa zămislirii ei, nu i-a fost cruțată nici o suspiciune, nici o injurie, nu i s-a acordat nici cel mai mic credit. Ca la o comandă misterioasă, s-au ridicat avalanșe întregi de ură și adversitate. Parcă înființarea unei instituții de cultură ar fi jignit profunde și ancestrale stări barbare... Astfel a trebuit să lucrăm toată vremea sub o tensiune sufletească atît de puternică, încît deseori, cînd reaua-credința a atacurilor era prea supărătoare, îți venea să lași toate baltă și să-ți vezi de ale tale. Dacă totuși am stăruit un an întreg, n-am făcut-o din ambiție personală, ci numai pentru că sunt profund convins că organizația aceasta e o necesitate pentru viitorul culturii românești.

S-a născut în împrejurări economice grele Direcția Educației Poporului și continuă, mai săracă, în împrejurări și mai aspre, cînd preocupările culturale cad în mod firesc pe ultimul plan. Realizările ei, în asemenea condiții, nu pot fi decît modeste. Dar mai important decît toate mi se pare însăși existența ei, fiindcă aceasta însemnează persistența preocupării culturale din partea statului. Vor veni negreșit vremuri mai bune, cînd, cu mijloace sufi-

³²⁵ Actrița Tina Barbu, descoperită și lansată în cariera teatrală de Vasile G. Morțun (vezi p. 343, nota 172).

³²⁶ Rostit cu prilejul plecării sale de la „Educația Poporului” (vezi *Jurnal*, supra). Publicat în *Adevărul literar și artistic*, X, seria a II-a, nr. 529, 25 ian. 1931, p. 1.

ciente, se vor putea realiza treptat atîtea din proiectele frumoase și folosite care s-au pregătit și se vor mai pregăti. Pînă atunci poate că vor dezarma și prea numeroșii sabotori din afară și dinlăuntru și se va crea în jurul instituției atmosfera de seninătate și obiectivitate care să-i înlesnească opera.

Urmașii mei poate să fie mai norocoși, dar eu, de ce n-aș spune, am avut atît de multe amărăciuni, că, plecînd, nu pot avea decît un înviorător sentiment de ușurare. Singura mea satisfacție a fost, pe de-o parte, încrederea și recunoștința miniștrilor cu care am lucrat și, pe de altă parte, simpatia colaboratorilor mei. Păstrez un devotament neclintit celui ce a inițiat această instituție, celui care m-a onorat cu prietenia și încrederea sa, a cărui încredere și prietenie a crescut în măsura în care adversarii noștri s-au înmulțit, d-lui Iuliu Maniu. Apoi o amintire deosebit de afectuoasă voi purta totdeauna d-lui prof. Iuliu Moldovanu, fostul subsecretar de stat, minunat tovarăș de muncă, de iluzii și de decepții, omul de o cultură într-adevăr superioară, europeanul cel mai distins. Și, în sfîrșit, tuturor colaboratorilor mei, cu care am dus împreună toate greutățile, le rămîn recunoscător pentru bunele sentimente ce mi-au dovedit, pentru lealitatea cu care au stat la posturile de muncă și răspundere.

Voi avea lipsa de modestie să sfîrșesc mărturisind că mă socotesc nu numai fericit, dar și mai mare azi cînd sunt, ca să zic așa, civil, decît ieri cînd am fost șeful dv. Ieri am fost încătușat, azi sunt liber. E un sentiment care-ți face bine.

D-voastră tuturor însă, cu care am muncit împreună, acum, vă cer un singur lucru: să-mi dăruiți prietenia d-voastră și de-acîi încolo, întreață, caldă, așa cum vi-o păstrez și eu în sufletul meu. Va fi amintirea mea cea mai prețioasă de la Direcția Educației Poporului.

CINE-I NICHIFOR CRAINIC³²⁷

De vreo doi ani, o ceată de „polemiști” se înverșunează împotriva mea, gratificîndu-mă cu toate injurăturile birjărești pe care le găsesc din belșug în educația lor suburbană. O scîrbă elementară m-a oprit să le relevez, fiindcă, cu prea puține excepții, toți acești cavaleri mi-au fost clienți sub diverse forme și dezlănțuirea miniei lor a coincis cu momentele cînd le-am închis un robinet sau cînd le-am arătat vreo ușă de ieșire.

În *Gîndirea* însă d. Nichifor Crainic, sau cum l-o fi chemînd, care mi-a fost un client stăruitor, mă admonestează din nou, și nu știu a cîtea oară, ba încă de data în numele „principiilor” și „moralei” sale și silindu-se să înlăture bănuiala că ar fi îndemnat de motive de „ură și nedreptate” în acțiunea sa defăimătoare țigănească.

³²⁷ Publicat în *Adevărul literar și artistic*, X, seria a II-a, nr. 539, 5 apr. 1931, p. 8.

Oricâtă repulsiune îmi inspiră acest domn, pentru că vorbește de „principii” și „morală”, fie-mi îngăduit să schitez, în câteva trăsături, fizionomia omului de principii și moralistului Nichifor Crainic. Un portret mai amplu al „domnului” va veni la timp. Firește, n-am să mă explic aici cu dînsul, nici să răspund la insultele sale. Cu birjarul care te înjură fiindcă nu i-ai dat bacșișul nădărdit nu poți face polemică și nici n-ai nevoie să te explici. Îl recomanzi cel mult atenției poliției de moravuri.

O prudență firească oprișe pînă acuma pe d. Crainic să-și manifesteze „morală” în *Gîndirea*. Avusese obiceiul practic de-a „moraliza” prin vreun ziar oarecare și numai de-a încasa rezultatele „moralizării” pentru *Gîndirea*. Astfel a „moralizat” odinioară, într-un ziar, pe d. Al. Lapedatu, ministru al Artelor, cu o violență memorabilă pînă ce a ieșit ordonanța de plată a subvenției rîvnite, firește pe seama *Gîndirei*.

Sistemul era mai productiv și, în același timp, firesc pentru o publicație ca *Gîndirea*, care, de cînd e gospodărită de d. Crainic, se întreține cu bani cerșiți, storși sau șantajați din visteria statului. Numai cinismul țigănesc al unui moralist ca d. Crainic poate concepe o revistă susținută cu banii statului și care totuși să fie canalul de scurgere a „moralizărilor” sale personale. Fiindcă nici chiar d. Crainic, în ciuda tuturor îndrăzelilor de care e capabil, nu va putea spune că și-a sacrificat vreodată buzunarele proprii pentru *Gîndirea*. Cel mult pe ale altora...

Asiduitățile moralizatoare ale d-lui N. Crainic le-am îndurat dealtfel și eu însumi de-aproape și îndelung. Simpla lor înșirare cronologică, învederează toate calitățile unui bronz excepțional.

Decembrie 1928. Eram directorul Teatrului Național, numit proaspăt. Scriitorii și artiștii mi-au oferit un banchet. Printre ei și d. Nichifor Crainic, venit înadins ca să felicite pe ministrul prezent pentru numirea mea, pe care o socotea cea mai strălucită posibilă. Pînă la discursuri însă d. Crainic s-a îmbătat așa de rău, că, în afară de felicitările la adresa mea, a articulat și jicniri la adresa altora, provocînd indignarea comensurilor și o replică severă a d-lui I. Gr. Periețeanu.

Peste vreo două săptămîni am primit la teatru vizita aceluiași d. Crainic. Venise să se plîngă că nu i se pusese candidatura de deputat și nu i se oferise nici o demnitate, deși el s-a sacrificat pentru partid, susținîndu-l adică prin câteva articole de ziar. Îmi dădu să înțeleg, foarte subțire, că ar trebui să atrag atenția d-lui prim-ministru asupra nedreptății ce se face unui partizan recent și merituos, care, după ce fusese secretar general averescan, se aștepta să i se dea cel puțin atîta... L-am consolat cum am putut, dar, recunosc, n-am intervenit deloc în favoarea transfugului care se îmbulzea.

D. Crainic nu e însă omul care să se resemneze în inactivitate. Vizita și plîngerile ce mi le-a făcut mie le-a continuat și la alții pînă ce d. D. R. Ioanițescu s-a înduioșat (amintiți-vă articolele de elogii ditirambice pe care i le-a adresat) și l-a ales deputat.

Fiindcă acuma guvernarea național-țărănistă e pe sfîrșite, d. Crainic, activist neobosit, își pregătește calea pentru noi ascensiuni. Înainte de restaurație, șovaia între liberali și averescani; pentru orice eventualitate, începuse tîrcoale discrete pe la *Vîitorul* și lingșiri dulci pe lîngă d. Goga. După restaurație a devenit, evident, o „personalitate” la dispoziția oricui îi va primi

plecăciunile. Nu mai combate la Șeicaru, care zice că nu e bine văzut la Palat, ci la *Universul*, care remarcase, nu prea demult, bătaia mîncată de un anume Ion Dobre, în stare de beție, la un restaurant de noapte, și căruia desigur că d. Crainic nu-i va oferi nici o apologie a d-lui D. R. Ioanițescu.

Mai, 1929. În lipsa mea din țară, d. Crainic îmi adresează o „morală” delicată printr-un ziar... Motivul exploziei s-a însărcinat să mi-l lămurească însuși d. Crainic, îndată ce m-am întors în țară. Îmi mărturisii că d. Maniu l-a consultat de câteva ori, dar veșnic numai despre chestii de ziaristică și niciodată în chestiuni culturale. Asta îl jicnea profund pe el, Crainic, specialist cultural prin excelență, pentru că a stat un an la Viena și a cunoscut toate cîrciumile capitalei austriace. Ca să se impună atenției d-lui Maniu, îmi ceru, cu discreția dictată de împrejurări, să-i trec lui preșidenția Societății Scriitorilor. I-am spus că mi-ar fi imposibil să-i fac acest serviciu după ce m-a înjurat. A înțeles sau s-a prefăcut că înțelege și n-a mai insistat, cel puțin atunci.

Decembrie, 1929. Fiind însărcinat cu organizarea Direcției Educației Poporului, mi s-a propus să-l accept funcționar diurnist, cu titlul de redactor și cu salariu de vreo 13 000 lei lunar. Am acceptat, cum am acceptat și pe alții, indiferent de atitudinea lui față de mine. Dealtfel, d. Crainic s-a grăbit să mă facă să știu că mi-e „amic”. Din clipa cînd i-a strălucit mirajul unui nou salariu, pe lîngă celelalte pe care le avea, nu mai simțea nevoia să fie consultat de primul ministru asupra chestiilor culturale.

Ianuarie, 1930. La „Educația Poporului” am făcut repartizarea ajutoarelor obișnuite pentru revistele literare și culturale. Am acordat *Gîndirii*, adică d-lui Crainic, 300 000 lei, suma cea mai mare ce se putea da. D. Crainic s-a prezentat la mine și m-a rugat să-i mai dau 200 000 lei, fiindcă în anul precedent a primit 500 000 lei de la Ministerul Artelor. I-am explicat de ce nu-i pot satisface cererea: întreg fondul pentru ajutorarea de tipar fiind de 1 800 000 lei, n-ar fi echitabil să dau mai mult de a șasea parte unei singure reviste. El a insistat argumentînd că *Gîndirea* e singura revistă vrednică de subvenție și că, dînd oricît de mult *Gîndirei*, voi fi adevăratul sprijinitor al culturii românești. Politicos, dar am refuzat. D. Crainic, nemulțumit, s-a adresat d-lui subsecretar de stat, care însă l-a trimis din nou la mine. Din nou am refuzat.

Rezistența mea la rugăminte l-a făcut să treacă la un mijloc de convingere mai potrivit cu caracterul său. A pus la cale o infamie în contra mea la Societatea Scriitorilor. Nereușindu-i infamia, a revenit repede iarăși la rugăminti. Iar a venit să mă asigure că mi-e „amic” și că pe nedrept îl consider „inamic”, adăogînd că, prin urmare, ar trebui să-i mai dau 200 000 lei pentru revistă, că nu poate concepe să ia mai puțin etc.

Fiindcă n-a izbutit să mă înduplece, a reluat vizitele la d. subsecretar de stat, care, plictisit de atîtea stăruinți umilite și în necunoștința situației reale, i-a aprobat cei 200 000 lei dintr-un alt fond. Eu lipsisem în zilele acelea de la minister. Cînd am prins de veste, d. Crainic încasase banii.

Nu puteam admite asemenea procedeu. Era un fel de tragere pe sfoară a mea, operată de d. Crainic în dauna altora. Am expus d-lui subsecretar de stat situația și deocamdată am oprit să se mai plătească ceilalți 300 000 lei, care încă nu fuseseră ridicați.

Ca să mă silească să revin asupra opreliștei, d. Crainic, care pînă atunci lucrase mai mult în umbră, a început să critice la Cameră, abuzînd de calitatea de deputat, însăși situația [Direcției] al cărei salariat era. O ieșire mai imprudentă i-a atras în cele din urmă avertismentul ministrului că-l va da afară de la „Educația Poporului”. Ceea ce s-a și întîmplat peste cîteva zile.

După ce-a fost îndepărtat de la „Educația Poporului”, d. Crainic a înțeles că a pierdut definitiv și cei 300 000 lei, în afară de leafa lui de 13 000 lei pe lună pentru o „muncă” de nimic. Ce mirare deci că a fost cuprins de sentimentele cele mai drepte față de mine, că m-a înjurat de la tribuna Camerei, prin ziare, în revista lui păgubită, în toate cîrciumile, pre-tutindeni, în toate felurile? Cum să nu se revolte „morală” lui cînd trebuie să renunțe la 300 000 lei?

Iată cît de sincer e bronzul moralizator cînd declară candid că nici un motiv de ură și nedreptate nu-l îndeamnă să-și etaleze originea, că numai principiile lui jicnite i-au stîrnit furiile de sațră!

Dar poate că exploziile de admirație și de insulte ale moralistului, după necesitățile momentului, s-au manifestat cu atîta variație numai față de mine, care, la urma urmelor, nici nu sînt vrednic decît să servesc la înălțarea Crainicului?

Un moralist totuși trebuie să înceapă cu sine însuși. Eu sau d-ta, oameni care ne vedem de necazurile noastre, putem avea greșeli și păcate. Cînd însă te ridici în două picioare și dai lecții de virtuți altora, cînd ajungi chiar profesor de teologie, se cuvine să-ți fie portul cum ți-e vorba.

Poate oare un moralist să lingă și să perie, rînd pe rînd, cînd are nevoie, pe Vlahuță, pe Delavrancea, pe d-mii Iorga, Brătescu-Voinești, Galaction, Arghezi și alții mulți, și apoi să-i înjure, rînd pe rînd, cînd nu mai are nevoie de ei?

Cînd a fost cinstit moralizatorul: cînd umplea de lături pe mitropolitul Pimen și alți arhieri, sau cînd și-a înghițit lăturile?

Moralist este secretarul general care acordă propriei sale reviste subvenția cea mai grasă și propriei sale persoane speze de călătorie de agrement în străinătate? Nu cunoaște cumva d. Crainic pe acel secretar general filotim?

Moralist este profesorul de teologie care aleargă de la catedră la cîrciumă și pentru care beția și taverna sînt suprema bucurie a vieții? Sau d. Crainic nu cunoaște pe acel profesor de teologie?

Poate însă d. Crainic a auzit de profesorul de teologie, care, firește, în stare de beție, insultă doamnele în restaurante, noaptea, și încasează senin palmele soțului?

Ce ar spune morală revoltată a d-lui Crainic despre un scriitor, om cu mai multe lefuri grase, care „împrumută”, și încă pe cuvînt de onoare, 10 000 lei de la Societatea Scriitorilor și apoi uită să-i mai plătească, timp de zece ani, socotindu-i drept comision al unei subvenții acordate Societății? Nu-i așa că acel scriitor are tot dreptul să fie foarte îngrijorat de administrarea fondurilor Societății și să învinuiască gospodăria care nu-i mai oferă asemenea „împrumuturi”?

Dar despre secretarul general care rezolvă diferite chestii ale departamentului său prin cîrciumi, la chefuri, noaptea, cu tovarășii de beție? Sau care socotea meritele colaboratorilor săi după capacitatea de-a rezista la chefuri și beții?

N-a auzit d. Crainic despre moralistul teolog, care, în cabinete particulare, procură scene de exhibiționism cu femei de stradă, oferindu-se în primul rînd pe sine însuși în spectacol?

Aș putea continua lista întrebărilor gîdilitoare, cu siguranța că d. Crainic, matadorul principiilor și al moralității altora, nu mă va dezice.

Ar fi însă de prisos. D. Crainic va continua să propage moralitatea desăvîrșită, să se bata în piept cu principiile, să brigheze noi slujbe, adică noi lefuri, și mai ales noi subvenții. De la cîrciumă, după un chef sau chiar o orgie, se va duce direct la catedră și va propovădui viitorilor noștri preoți virtutea integrală. Va insulta în dreapta și în stînga, fără nici un scrupul, convins că astfel își cîștigă merite pentru toate înălțările.

Rezultatele de pînă azi îl îndreptătesc să nădăjduiască împlinirea tuturor visurilor. Cu cîteva poezioare, a ajuns poet național, cu trei eseuri a devenit gînditor, cu articole de înjurături țigănești s-a făcut pelerin politic și deputat, cu lingușiri stăruitoare s-a strecurat profesor de teologie... Cînic, obraznic, încrezut, îndrăzneț, cînd crede că a pus piciorul în sa; plecat, lingușitor, cînd are trebuință de ajutoare. Și mai presus de toate, fără rușine, complex lipsit de simțul rușinii.

Se zice că Nichifor Crainic e țigan bulgar românizat recent. Înfașșarea îl arată într-adevăr a fi. Dealtfel numai asemenea origine ar justifica asemenea exemplar de „moralist”.

Mai poate fi nevoie de vreo concluzie?

CAZUL D-LUI NICHIFOR CRAINIC O SCRISOARE A D-LUI LIVIU REBREANU ³²⁸

D. Nichifor Crainic, deși profesor de teologie (va fi interesant de lămurit cum a putut ajunge clientul cîrciumelor din Viena educatorul viitorilor preoți români), nu-și poate lepăda obîrșia țigănească pe care a trădat-o totuși pentru a deveni „moralizatorul” neamului românesc.

Nu tocmai de mult, *Universul*, la rubrica întîmplărilor din Capitală, alături și împreună cu „activitatea” diversilor escroci și pungași, a relatat pe larg întîmplarea cu bătaia mîncată de un oarecare Ion Dobre, zis și Nichifor Crainic, profesor de teologie, la un restaurant de noapte, după o beție. Același *Universul*, printr-o ironie cruntă a d-lui Stelian Popescu, publică acuma un „răspuns” al țiganului moralizator la niște constatări făcute

³²⁸ Publicat în *Adevărul*, XLIV, nr. 14502, 9 apr. 1931, p. 5 și în *Dimineața*, XXVII, nr. 8727, 10 apr. 1931, p. 3.

de mine în *Adevărul literar*. Oricît „răspunsul“ pare ticluit în stare de beție, dealtfel starea normală a profesorului de teologie Nichifor Crainic, merită câteva observații.

D. Nichifor Crainic își închipuie că, așa cum s-a obișnuit, își acopere toate turpitudinile și murdăriile printr-un „răspuns“. Sistemul ar fi prea comod. Moralizatorul insultă, șantajează, „împrumută“, iar cînd e băgat cu nasul în propriile păcate duhnitoare, se spală repede cu un „răspuns“. Faptele ticăloase nu se șterg însă cu nici un răspuns, mai ales cînd ești profesor de teologie și moralizator improvizat. Ele nu se pot înlătura nici chiar reditînd împotriva mea toate infamiile născocite sau puse la cale de însuși d. Crainic. Ele cer o ispășire, deoarece, cum s-ar cuveni să știe un moralist chiar de teapa d-lui Crainic, nu poți săvîrși toate ignominiile fără să le ispășești deplin cînd sosește ceasul socotelilor.

Dacă i-am primit lingușirile și linsorile ani de zile și dacă i-am tolerat aproape doi ani înjurăturile de șatră, d. Nichifor a crezut că îi voi răbda și „moralizările“. A contat pe discreția mea pînă dincolo de toate marginile. Mi-a fost scîrbă, adevărat, să mă cobor în țigănie. Dar moralistul bețiv a uitat că orice răbdare are un sfîrșit.

În afară de insultele cu care mă gratifică de cînd nu mi-a putut extorca 500 000 lei de la „Educația Poporului“, d. Nichifor Crainic se spală (la figurat, căci la propriu i se întîmplă mult mai rar) mai cu seamă prin amenințarea că are să mă dea în judecată. Nici nu se poate ceva mai caracteristic pentru un moralizator ca dînsul. Grija lui cea mai mare este să se strecoare cu abilitate printre articolele codului penal, ca astfel, la adăpostul aparențelor salvatoare, să poată opera în voie. Întocmai cum, după o beție încheiată cu scandal și ciorbă de burtă, clătîndu-se pe picioare și cu glasul răgușit de țuică, are curajul să se urce pe catedră și să propovăduiască virtuțile religioase viitorilor preoți români, tot așa, după ce mă terfelește de doi ani pe toate căile și în toate felurile, mai are îndrăzneala să mă amenințe el pe mine cu judecata. Fiindcă șantajul asupra mea nu i-a reușit, el, șantajistul, vrea să mă tragă la răspundere. E, într-adevăr, culmea moralității chiar țigănești. Voi merge bucuros la orice judecată din lume cu acest specimen de moralist și sper că va fi frumos spectacolul, mai ales dacă clientul meu se va întîmpla să nu fie beat mort.

D. Nichifor Crainic mai cere, în „răspunsul“ său, și o anchetă împotriva sa însuși. Asta ar fi mai interesantă, deși o cere numai cu jumătate de gură și probabil în speranța că, de s-ar întîmpla nenorocirea să-i fie ascultată dorința, va fi o anchetă cum ar fi făcut-o dînsul, adică la o circiumă, cu băutură multă și cu dame de consumație.

Eu nu îndrăznesc a crede că d. Nichifor Crainic va avea ghinionul unei anchete. Pentru a servi însă câteva puncte de plecare unei eventuale curiozități oficiale, voi repeta aici că d. Nichifor Crainic, profesor de teologie și „moralizator“ în slujba oricui vrea să-l plătească — a umplut de injurii cele mai triviale pe mitropolitul Pimen și alți arhieri prin anume ziare (pricina și scopul injurărilor s-ar putea ușor descoperi); a „moralizat“ cu o vehemență fără pereche pe d. Al. Lapedatu, pe-atunci ministru al Artelor, și s-a liniștit brusc cînd a pus mîna pe anume fonduri pentru buzunarele *Gîndirii* sale;

a întrebuițat, deși fără rezultat, toate mijloacele de șantaj asupra mea, la Direcția Educației Poporului, spre a-mi extorca 500 000 lei pe seama acelorași buzunare;

avînd o funcție publică, și-a acordat sieși speze de călătorie de agrement în străinătate (40 000 lei), iar revistei sale, adică tot sieși, subvenția cea mai grasă (500 000 lei);

este clientul tuturor circiumilor și tavernelelor;

în stare de ebrietate a insultat o doamnă, într-un local, fiind apoi bătut de soțul doamnei jicnite;

în cabinete particulare, cu femei de stradă, procură scene de exhibiționism sadic, oferindu-se pe sine însuși în spectacol;

a împrumutat de la Societatea Scriitorilor 10 000 lei și a uitat să-i mai plătească, de zece ani pînă azi, socotindu-i drept comision al unei subvenții primite de Societate...

Dar nu voi mai continua. D. Nichifor Crainic fiind un moralist cu o „activitate“ prea bogată, lista operațiilor sale moralizatoare ar fi prea lungă. Îi rezerv surprizele cele mai interesante. Așteptarea nu-i va fi în zadar.

După ce împrășcă în toată lumea cu noroi, d. Nichifor Crainic își aduce aminte că e și cap de familie și parcă invoacă, pentru acest considerent, o îndurare. Ce fel de cap poate fi d. Crainic e lesne de închipuit. Dar aducerea-aminte e cam tardivă. Nu poate invoca asemenea circumstanțe cel ce și-a făcut o meserie lucrativă din hulirea altora fără nici o rușine.

În durerea sa polemică d. Nichifor Crainic mai are totuși tristul curaj de a-și decerne singur un certificat de corectitudine, încercînd să se confunde printre oamenii corecți, după ce zadarnic umblă să se ascundă la spatele unor ziarști, scriitori sau parlamentari. Curajul d-lui Crainic nu mă miră. Și Terente s-a considerat corect în „activitatea“ lui. Pe cînd însă Terente a operat riscîndu-și capul, d. Nichifor Crainic, abil cunoscător al șmecheriilor codului penal, operează fără riscuri. Cu aceeași temeritate d. Nichifor Crainic insultă, șantajează, calomniază și extorchează, neriscînd decît nevoia unui „răspuns“ și avînd în schimb avantajul de-a obține, prin operațiile sale, o catedră sau un mandat și de-a deveni polemist, moralizator, ba chiar teoretician al rasputismului intelectual.

DE VORBĂ CU DL. LIVIU REBREANU, PRESEDINTELE S.S.R. ȘI POATE AUTORUL CEL MAI TRADUS ÎN LIMBILE STREINE ³²⁹

Odată cu lipirea afișelor galbene și cu fotografie în stînga, pe străzile Brașovului, încolți și o idee în gîndul meu: un interviu cu autorul *Adam și Evei* era singura mea

³²⁹ Apărut în *Gazeta Transilvaniei*, XCIV, nr. 41, 19 apr. 1931, p. 2 („Colțul literaturii și criticii literare“), sub semnătura lui Victor Mîlorian. Interviul s-a tipărit cu următorul „chapeau“: „Despre criza cărții. Ce preferă publicul. Tînăra generație în roman; sâr-

preocupare. Ziua de 28 martie sosi și, nerăbdător, așteptam apariția președintelui S.S.R., în antreul Cinematografului „Astra”. Maestrul apăru, însoțit de epigramistul Cincinat Pavelescu, discutând despre societatea culturală „Astra”. Căutam să-l asemăn cu toate caricaturile de prin diferite jurnale, reviste și afișe, dar îl găseam mult mai impozant și de parte de a semăna cu vreuna din cele văzute. Astfel gândind, poetul Cincinat Pavelescu mă zări, îi explică maestrului dorința mea, urmă o privire părintească din ochii omului cu fața brună și părul argintiu, o strângere de mână și pornirăm pe scenă. Aici eram gata să rămân fără interviu, dacă bunătatea epigramistului Cincinat Pavelescu nu m-ar fi scos din încurcătură, atrăgând atenția autorului *Ciuleandrei* asupra mea.

„Ei, hai să începem, zise maestrul.”

Eu scosei creionul, hîrtia și, îngrămădit pe un scaun în colțul drept al scenei, tremuram mai de frig, mai de emoție, cu gândul și atenția încordată la cele ce îmi va spune. În sfîrșit, încep, punînd prima întrebare, cu glasul nehotărît.

— Avem cu adevărat o criză a cărții ?

— Există, sigur că există o criză a cărții, dar criza aceasta nu s-a accentuat prea mult în legătură cu criza generală. Asta-i îmbucurător, pe de o parte, dar, pe de altă parte, poate să însemneze și că, înainte de criza generală, criza cărții era îndeajuns de accentuată.

— Cum s-ar putea înlătura această criză ?

— Numai prin aducerea publicului prin școală, pe de o parte, și, de altă parte, prin o propagandă în favoarea cărții, pe care să o facă toate societățile culturale, întocmai ca și profesorii de la catedră. Conferința mea de astăzi chiar îmi permit a o socoti ca o asemenea propagandă.

— Ce preferă azi publicul cititor : romanul, nuvela sau poezia ?

— Hotărît romanul.

— Ceva despre tînăra generație în roman.

— Dintre noii romancieri, Camil Petrescu, cu *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război*, aduce nu numai un suflet nou, dar și o bogăție de expresie remarcabilă, întrucît romanul lui poate fi socotit ca un început al unei etape din dezvoltarea încă tînăra a romanului românesc.

— Ceva despre sărbătorirea d-lui N. Iorga ? ³³⁰

— Sărbătorirea d-lui Iorga este o binemeritată răsplătă pentru activitatea prodigioasă a acestui adevărat împărat al cugetului și sufletului românesc. Bine și frumos ar fi ca această sărbătorire...

În acest moment, profesorul I. Colan roagă pe autorul romanului *Ion* să semneze într-un album. Uimit, se face că nu știe, și fostul director al „Educației Poporului” întrebă ce este. Dl. profesor îi răspunde zîmbind : „Mașinistul nostru are o boală, vrea să aibă cîte un autograf de la toți cei care vorbesc pe această scenă”. Maestrul scrie pe genunchi autograful, dictînd din nou :

bătorirea d-lui prof. Iorga. *Ciuleandra* în limba franceză, engleză, germană etc., etc.” Convorbirea a avut loc la 28 mart. 1931, în ziua conferinței ținute la Brașov cu tema *Romanul romanelor*.

³³⁰ La 5 iun. 1931, N. Iorga împlinea 60 de ani.

...Bine ar fi ca această sărbătorire să se facă în toate orașele țării și să statornicească în conștiință, pînă și a ultimului țaran, mărimea și splendoarea unei activități culturale atît de formidabile.

— Sunteți mulțumit de succesul pe care-l aveți cu conferințele dvs. ?

— Sunt cît se poate de mulțumit cu succesul conferințelor pe care le țin, cu atît mai mult cu cît la ele participă în primul rînd tineretul, care este baza viitorului nostru cultural.

— Păreră dvs. despre felul cum sunt traduse cărțile dvs. în limba franceză ?

— În limba franceză, nu a fost tradusă pînă azi decît *Ciuleandra*, într-o traducere dacă nu strălucită, în orice caz convenabilă. Ea a fost primită de cititorii francezi cu foarte multă bunăvoință. Actualmente se află sub tipar *Pădurea Spînzuraților*. Dealtfel cărțile mele nu în franțuzește au fost mai mult traduse. În italienește au apărut toate romanele mele. În englezește a apărut *Pădurea Spînzuraților*, totodată la Londra și la New-York. A fost primită favorabil de toată presa anglo-americană. În Cehoslovacia sunt deja apărute *Ion* și *Pădurea Spînzuraților*. În olandeză se află sub tipar *Pădurea Spînzuraților*. De asemenea o mai am publicată și în limba polonă. În limba germană deocamdată am *Ciuleandra*. ³³¹

Mulțumind maestrului, rămîn totuși pe scenă pentru a privi pe acest om ale cărui opere au început să ducă faima talentului românesc peste hotare, din Anglia, cea veșnic învăluită în ceață, pînă în America, cea plină de afaceri comerciale, de case de editură și de spirit practic. După cum vedeți, întrebările mele s-au referit mai mult la chestiunile actuale, pentru că, orice s-ar zice, de multe ori este bine să cunoaștem părerea unui talent de talia d-lui Liviu Rebreanu.

9 aprilie 1931.

UN ULTIM RĂSPUNS ³³²

Aflîndu-mă de sărbători la țară, izolat, de-abia acuma am putut lua cunoștință de ultimul gest al d-lui Nichifor Crainic cu „documentul” prin care încearcă să mă înfațișeze lumii drept un criminal, nici mai mult, nici mai puțin.

Orice om de treabă s-ar fi sfiit să ofere publicității asemenea „document”, chiar dacă n-ar fi știut nimica despre originea lui, mai ales cînd privește pe un scriitor care, fără nici o falsă modestie, reprezintă o operă cinstită și prețuită în literatura românească. Dl. Nichifor Crainic, fiind ce

³³¹ Bibliografia operei nu atestă în întregime afirmațiile scriitorului. În 1931 traducerea din opera sa erau mai puține; este de presupus că el avea în vedere la acea dată și unele promisiuni (angajamente) neonorate.

³³² Publicat în *Adevărul*, XLIV, nr. 14513, 23 apr. 1931, p. 3.

este, nu putea avea astfel de ezitări, deși el cunoaște de cel puțin cincisprezece ani viața mea. D-sa și-a făcut din „document“ o armă de șantaj și de asasinat moral. De aceea m-am așteptat și chiar am dorit publicarea pentru a pune capăt uneltirilor bunului creștin.

Cu d. Nichifor Crainic, firește, nu voi mai avea nici un fel de contact niciodată, nici măcar cu tonul și vocabularul d-sale, pe care am fost silit să le adopt și eu față de dînsul, oricît mi-a fost de greață.

Opinie publică însă, care ne judecă pe toți și pe care „documentul“ d-lui Crainic ar putea-o induce în eroare, trebuie să-i dau datele necesare pentru a aprecia cum se cuvine.

„Documentul“ avînd o vechime de 21 ani, sunt nevoit să dezvăluiesc un capitol din propria-mi biografie. Nu m-am ocupat niciodată în public cu afacerile mele particulare. Dintr-un sentiment de demnitate firească am preferat să îndur chiar atacuri mirșave, fără să-mi ofer viața mea intimă polemicelor scandaloase. Am lăsat să vorbească operele și faptele mele adevărate, disprețuind legende și ticlurile detractorilor mei deveniți tot mai numeroși cu cît izbuteam să mă ridic mai mult deasupra lor. Să mi se ierte azi dacă, față cu tentativa de asasinare prin „document“, sunt obligat să dau publicității amănunte care altfel ar fi fost rezervate pentru eventualii viitori biografi ai mei.

Tatăl meu, învățător cu nouă copii, după ce am terminat școala secundară, ca să nu fiu în sarcina familiei prea împovărate, m-a pus să îmbrățișez cariera militară, deși eu, cu visuri literare, nu simțeam nici o înclinare pentru aceasta. Astfel, absolvind academia militară, am fost numit sublocotenent activ într-un regiment unguresc de infanterie. Contactul cu milităria adevărată m-a făcut să-mi dau seama curînd că va trebui să renunț fie la scris, fie la cariera militară, căci ambele împreună nu puteau continua. M-am hotărît să părăsesc armata, oricît de nebulos și nesigur mi se înfățișa viitorul în cariera literelor. După repetate și insistente rugăminți, comandantul regimentului a consimțit în cele din urmă să transmită, cu referat favorabil, ministerului de război cererea mea de a părăsi cadrele serviciului activ. Și ministerul, prin decizie publicată în *Monitorul oastei*, mi-a încuviințat cererea în ianuarie 1908.

Din clișa cînd m-am hotărît să părăsesc armata, am știut că, pentru a-mi face o profesiune din scris, va trebui să trec în „țară“. Spre a putea ajunge însă acolo, fiindcă nu aveam să aștept nici un ajutor de nicăiri, a trebuit să caut să-mi agonisesc mica sumă de bani ce-mi va da posibilitatea să rezist pînă îmi voi găsi în țară un mijloc de existență. Un an și jumătate am muncit, în servicii umile de ajutor de notar în comunele din apropierea satului meu, pînă ce am putut economisi 300 lei, cît socotisem că-mi va fi suficient pentru călătoria la București și primele luni de trai fără perspective. În acest răstimp mi-am făcut și debuturile literare, publicînd primele mele nuvele în *Luceafărul*, luînd contact și cu coșul de redacție al diferitelor reviste de pe vremuri.

În slujbele modeste ce le împlineam, avînd contact intim cu realitățile românești imediate, am pus nu numai conștiința, ci mai ales suflet, ca de altfel mulți alții mărunți ca și mine, cu însărcinări similare. Am căutat să-mi servesc neamul, așa cum se putea servi pe-atunci acolo, ocrotind cu vorba și

fapta pe oamenii noștri necăjiți de toate strășnicile stăpînirii străine. Era singura posibilitate de manifestare a simțimentelor românești pentru un slujbaş prea mititel ca mine.

În primăvara 1909, fiind ajutor de notar în Vărarea, s-a întîmplat o ciocnire între românii acestei comune și sașii din satul vecin Pintic, din pricina unui izlaz. Un detașament de jandarmi, sub comanda unui locotenent, a sosit grabnic în Vărarea pentru a ancheta și a potoli „rebeliunea“. Trei zile jandarmii au schingiuit îngrozitor pe țărani români. În cele din urmă nu m-am mai putut stăpîni și am protestat împotriva barbariei excesive față de niște oameni nevinovați. Locotenentul s-a înfuriat, m-a acuzat că încurajez pe rebeli, m-a amenințat cu toate rigorile, declarînd că nu mă arestează imediat numai din considerație că am fost ofițer activ, dar că va raporta autorităților militare despre agitațiile ce le fac în regiune.³³³

În sfîrșit, cînd am avut strînsă suma visată, mi s-a oferit o înlesnire neașteptată pentru plecarea în România: un ziar modest din Bistrița m-a însărcinat să-l reprezint la adunarea generală a „Astrei“ la Sibiu. După serbări, întovărășit de un prieten, m-am prezentat primarului sas din Sibiu, care mi-a eliberat îndată un permis de trecere în „țară“. Și așa, în octombrie 1909, am debarcat în București.

Aici am început viața de grea mizerie, pînă ce d. Mihail Dragomirescu, șocotindu-mă vrednic de atenție, m-a luat secretar de redacție la *Convorbiri critice* și la noua d-sale revistă *Falanga*, găsindu-mi în același timp și un loc de mic redactor la ziarul *Ordinea* al lui Take Ionescu, unde eram însărcinat îndeosebi cu știri și articole privitoare la Ungaria.

Tocmai cînd astfel izbutisem să fac primii pași în cariera literară, într-o dimineață, pe la mijlocul lui februarie 1910, m-am pomenit arestat de Siguranța statului. La parchet mi s-a comunicat apoi că sunt reclamat de autoritățile ungurești și că voi rămînea arestat pînă se va decide asupra extrădării. Prietenilor scriitori care m-au vizitat în închisoare le-am cerut doar atîta, să mijlocească, de se poate, să fiu extrădat cît mai curînd. N-aveam nici un motiv să mă feresc a da față cu orice autorități ungurești.³³⁴

Totuși formalitățile au durat pînă la mijlocul lunii iunie. Atunci, ca orice învinuit extrădat, și expulzat din țară, am suferit umilința tuturor formelor de rigoare: am fost măsurat, fotografiat, mi s-au luat amprentele digitale, în sfîrșit, mi s-a făcut fișa antropometrică obișnuită.

Arestat, am fost apoi predat poliției ungurești, care, la rîndul ei, m-a predat tribunalului din Gyula, unde fusesem reclamat. De-abia acolo am putut afla învinuirea ce mi se aducea: că, în timpul cît am fost în armată, aș fi deturnat o sumă de 500 coroane.

Era adevărat că, în cursul ultimelor manevre ce făcusem în 1907, avînd și însărcinarea de popotar, mi se pierduse o sumă de vreo 500 coroane. Pierderea însă o raportasem comandantului, care, primind justificarea, n-a putut decît să-mi ceară să înlocuiesc suma pierdută. Cu tot concursul frățesc al

³³³ Amănunt biografic inedit, cu rezonanță exclusivă în lumea operei (*Ion*), în cazul cînd ficțiunea nu joacă un rol precumpănitor.

³³⁴ Compară cu relatările din *Memoriul* adresat Consiliului de Miniștri, în 1910, publicat de noi la *Addenda*, p. 331—333.

tuturor camarazilor ofițeri, n-am fost în stare să-mi procur de nicăiri banii, încît, în cele din urmă, mi s-a îngăduit să plătesc treptat din leafă. Părăsind apoi oștirea peste cîteva luni, am rămas descoperit cu suma neplătita.

Dar pentru ce a devenit datoria aceasta o fraudă doi ani după ce pleasem din armată? Dacă a fost fraudă, pentru ce n-am mai fost urmărit și sancționat cît am fost în cadrele active sau măcar în răstimpul de un an și jumătate cît am mai stat acolo înainte de a veni în țară?

Răspunsul l-am aflat în ziua judecării procesului meu, la tribunal, la 25 iulie 1910, din gura președintelui. Atunci a ieșit la iveală și raportul locotenentului de jandarmi care mă zugrăvea drept un periculos agitator șovinist. Față de asemenea „agitator”, care mai avea pe conștiință și crima de a fi trecut în România, unde scria nu prea favorabil despre treburile maghiare, deschiderea unei acțiuni devenise o necesitate de stat, încît chestia inofensivă a pierderii unei modeste sume de bani putea fi dezermăntată și calificată grav ca o deturnare de fonduri.

Deși toți foștii mei camarazi, în frunte cu comandantul, au mărturisit cavalereste că nu mă sîcotesc vinovat, tribunalul, mai mult ca să justifice cererea de extrădare și luînd drept dovadă de vinovăție „fuga” mea în România, a pronunțat o osîndă de trei luni închisoare. Împotriva sentinței a declarat apel chiar avocatul ce mi-a fost dat din oficiu. Și peste vreo două săptămîni într-adevăr sentința a fost reformată, iar eu am fost pus în libertate telegrafic.

Recăpătîndu-mi libertatea pe la mijlocul lui august 1910, mă găseam iarăși în situația amarită de a nu mai putea pleca la București din pricina lipsei de orice mijloace. Din fericire, în tot cursul închisorilor mele, am avut bucuria să pot rămînea în corespondență asiduă cu d. Mihail Dragomirescu, care mi-a publicat atunci și două nuvele mai mari din lumea stranie ce am cunoscut-o. D. Dragomirescu mi-a trimis pe la începutul lui septembrie 1910 vreo treizeci de lei cu care am putut reveni la București, reluîndu-mi viața acolo unde mi-o întrerupsese urmărirea autorității ungurești, care nu putea tolera unui fost ofițer activ să fi devenit „agitator șovinist”...³³⁵

Iată „documentul” cu care încearcă să mă dezonoareze un coleg scriitor român. Ceea ce n-a putut face justiția ungurească, se silește să împlinească un scriitor naționalist, religios și moralizator.

Mie nu mi-e rușine de asemenea „document”, ba chiar mărturisesc că mă mîndresc cu el. „Documentul” dovedește că, într-o vreme cînd a face gesturi românești cît de mici era o datorie curajoasă, eu — pe-atunci un tînăr modest, sărac și cu multe visuri — am fost printre miile de români anonimi care au îndrăznit să-și manifesteze simțămintele de solidaritate fără teamă de orice sancțiuni și cu riscul oricărui suferințe viitoare. Conștiința mea păstrează mai multă mulțumire tocmai amintirii acelor mici și dureroase întâmplări ale vieții mele. Dacă în loc să trec atunci dincoace aș fi trecut dincolo, spre Budapesta, cum poate sperau cei ce mi-au permis să părăsesc armata pentru a face literatură, aș fi fost scutit de „documentul” d-lui Crai-nic și de toate suferințele îndurate.

³³⁵ Consultă la *Addenda*, p. 333—338, *Slove din închisoare* (scrisoare către M. Dragomirescu).

Firește, nu pot regreta și nici renega nimic din viața mea. Dacă însă ar fi să reîncep, nici azi n-aș face decît ceea ce am făcut odinioară. Viața mea, ca a oricărui om de muncă și zbućiumare, e un tot, cu umbre și lumini, cu lucruri bune și rele, cu înălțări și scăderi.

Reaua-credință poate scoate în evidență cînd unele, cînd altele, poate să provoace confuzii. Adevărul însă nu poate fi înăbușit niciodată.

Opinia publică și viitorul ne vor indica fiecăruia locul ce ni se cuvine.

DE VORBĂ CU D-L LIVIU REBREANU³³⁶

În literatura noastră românească, personalitatea scriitoricească a d-lui Liviu Rebreanu s-a impus masivă și definitivă. Este întîiul dintre cei puțini, asupra valorii căruia nu se mai poate discuta. El a rămas înrădăcinat în specificul acestui popor, a înfățișat tragedia și lumina care se frămîntă în inima muncitorului de pămînt. Scriitorul Rebreanu, departe de școala tendențioasă a semănătorismului, este singurul care a putut să înfățișeze viabil pătura țărănimii, această pătură în adîncul căreia ilustrează mizeria.

Am vizitat de curînd pe d-l Liviu Rebreanu, cu gîndul de a afla lucruri noi, asupra activității sale literare, de a afla părerile sale asupra stării tragice în care se găsește branșa scriitoricească și lumea în genere. În camera de lucru, cu rafturi încărcate de cărți — cu liniște apăsătoare, cu toamna care privea la ferești — am stat ore întregi cu romancierul Rebreanu, cu omul acesta bun și înțelegător ca un părinte.

— Nu crezi, d-le Rebreanu (a fost întîia mea întrebare), nu crezi că peste noi toți apasă o mare suferință, că viețuim într-o adevărată panică?

— Cine poate spune altfel? Trăim clipe de rară semnificație. Oricine este pătruns de o îngrijorare, de o teamă. Și acei la care suferința materială n-a pătruns trăiesc aceleași momente, îngrijorați de ce-ar putea să survină.

— Cine ar fi în stare să curme mizeria?

D-l Rebreanu zîmbește sceptic:

— Cine?... Spune și d-ta, cine?

— Credeți într-un faliment al capitalismului?

— Nu sunt un economist. Totuși evenimentele înconjurătoare mă ajută suficient să am o părere. Prăbușirea băncilor care se face în toată lumea mă încredințează de lucrul acesta. Capitalismul pîrîie din toate încheieturile lui. Rețetele marilor economiști văd că nu servesc la nimic. Lucrul acesta mă îndreptățește să cred într-o transformare socială profundă.

— În ceea ce privește branșa scriitoricească, d-le Rebreanu, nu sunteți de părere că ei sînt extrem de mult izbiți de criză? că pentru ei, care sînt reprezentanții culturii unui stat, nu se face nimic?

³³⁶ A apărut în revista *Vremea*, IV, nr. 212, 8 nov. 1931, p. 7, la rubrica „Curier literar”, sub semnătura lui Alexandru Sahia.

— Sunt atâtea de spus în această pricină : primul adevăr este acesta : scriitorul român suferă mizeria la culme, și s-a ajuns pînă acolo că noțiunea de scriitor se confundă cu lipsa materială. Dar mai există încă și un alt adevăr, un adevăr trist. Este lipsa de solidaritate între scriitori ; orice s-a încercat pentru și spre binele scriitorilor, nu s-a putut ajunge la rezultat bun. Au început invidiile, suspectările, calomniile... Și lucrul bun, ceea ce avea să sprijine pe scriitor mai tîrziu, cădea doborît tot de către ei... Cînd situația este aceasta, cum putem să vorbim de o ameliorare a vieții scriitorilor?... Părerea mea este că momentan nu se poate face nimic. Va trebui poate să cădem din rău în mai rău și atunci să ne trezim. Încercați d-voastră, generația tînără, să vă armonizați mai bine. Exemplul nostru vă poate servi de învățatură. Eu am crezut atît de mult că organizîndu-se scriitorimea va putea să dea o adevărată premenire stării noastre de spirit. Dar nu s-a mai organizat, eforturile mele au fost acoperite de adevărate injurii... Clipele sunt prea triste și nimeni nu vrea să înțeleagă...

În cameră s-a făcut întuneric. Un colț de bibliotecă se profilează lungindu-se, întunecînd. Se simte atît de mult toamna. D-l Rebreanu aprinde lumina, care năvălește prietenoasă — invitîndu-ne. Găsesc că trebuie să întreb altceva acum.

— D-stră, d-le Rebreanu, la ce mai lucrați ?

— Am în lucru mai multe romane, în primul rînd îmi revăd *Răscoala*. Roman aproape terminat. Este o continuare a lui *Ion*. Acțiunea se petrece în vechiul regat. Va urma un al patrulea volum care va reprezenta viața specifică a Basarabiei. Am intenționat ca în acest roman de viață țărănească să înfățișez atmosfera adevărată din toate provinciile românești.

— Altceva ?

— Altceva ar fi un alt roman intitulat *Gorila*. Este tipul omului de azi. Prin aceasta vreau să încerc o factură nouă de roman. Nădăjduiesc că voi reuși.

— Sunteți mulțumit de cum vi se vînd cărțile ?

— Destul de mulțumit. Cărțile mele au darul să se vîndă continuu. Pentru că de obicei o carte se vinde la început și pe urmă încetează. Mie nu mi se întîmplă așa. Să-ți dau un exemplu : *Ion* se găsește la a 7-a ediție, *Pădurea Spinzuraților*, la a 6-a, *Adam și Eva*, la a 4-a, *Ciuleandra*, la a 3-a, *Crăișorul*, la a 2-a. După cum vezi, n-am de ce să mă plîng.

— Lucrați mult ?

— Mult și neregulat. Sunt zile cînd îmi încep scrisul la 6 dimineața și-l termin la 6 seara. Alteori încep la 9 seara și sfîrșesc în zori. După împrejurări.

— Știu că în vara aceasta ați lucrat la via d-stră de lîngă Pitești.

— Este adevărat. Acolo am deplină liniște și pot munci nestingherit. Se ivește însă alt inconvenient. N-am decît două odăi și cu antreu și este cît se poate de incomod.

— Bine, dar anumită lume vorbește de moșia d-stră de lîngă Pitești !...

D-l Rebreanu zîmbește sceptic.

— Știu ce spune lumea dusă în eroare de anumiți confrăți din presă. Unicul meu pogon de vie a luat proporții de latifundii în imaginația răutăcioasă a unor scriitori binevoitori. Ce pot să fac ? Îi las să vorbească, au să tacă singuri.

— D-le Rebreanu, aș mai vrea să vă mai pun o singură întrebare, însă întrebarea aceasta este atît de dureroasă, încît...

— Da, te rog, nu trebuie să te jeneze nimic. Sunt la dispoziția d-tale cu tot ce vrei. Se poate să spui lucrul acesta ?...

— În sfîrșit... iată ce vreau să spun și să vă întreb în același timp. Există în sînul comunității noastre de scriitori și mai ales în sînul generației mai tinere tipul *mouchard*, agentul Siguranței, pus să spioneze gîndurile intime ale confrăților noștri. Pentru că inevitabil în sufletul tînăr al oricărei generații au fluturat și flutură idei mai largi, mai îndrăznețe. În acest scop, există însă confrăți scriitori, plătiți de Siguranța Statului să spioneze pe acei care din necesități pur sufletești văd mai altfel decît ceea ce ne cere absurditatea oficialității... Iată că pînă și în sînul prietenilor noștri scriitori trebuie să trăim cu teamă, să ne înfrîngem ideile din cauza acestor *mouchardzi*, piedici ale evoluției. Acum, după ce v-am spus toate acestea, vă întreb pe d-stră, ca scriitor mai bătrîn, cu mai multă experiență și înțelegere, ce părere aveți despre acești români ?

D-l Rebreanu mă privește uimit. Pare că nu-i vine să creadă cele auzite. Vorbește.

— La orice m-am așteptat, dar absolut la orice, acest lucru însă nici-odată nu mi-a trecut prin cap. Este o rușine. O degradare pentru breasla noastră scriitoricească. Iată pînă unde am ajuns !... Și sunt mulți ?

— Din nenorocire, da !...

N-am mai vorbit nimic. A urmat tăcere mare, tăcere din acele care pare fără sfîrșit. Aș fi dorit ca să fie în cameră întuneric. Lumina ne dezgolea prea mult.

Mi-a venit în cap o altă întrebare și nu i-am mai găsit rostul.

Am tăcut mai departe.

În urmă m-am ridicat.

La ușa puțin întredeschisă, d-l Rebreanu m-a întrebat încă o dată : „Și zici, zici cu adevărat că sunt mulți ! ?”

N-am mai răspuns.

LIVIU REBREANU [DESPRE GEORGES DUHAMEL] ³³⁷

Georges Duhamel e o mare inimă plină numai de bunătate omenească. Scrisul lui din bunătatea-i aceasta organică se inspiră și prin bunătatea-i

³³⁷ Articolul publicat în *Cuvîntul*, VIII, nr. 2355, 9 nov. 1931, p. 3, sub titlul generic *Scriitorii români despre Georges Duhamel*. În același număr, comentarii critice semnate

cuceritoare se deosebește. O bunătate însă care n-are a face cu sentimentalismul liric și nici cu iubirea livrească a omului. Bunătatea lui nu exclude criticismul și obiectivitatea, ci le include. Nu e fanatică pînă la distrugere, ci optimistă pînă la maximul progresului. Duhamel nu vrea moartea omului de azi, înrăit și deznădăjduit, ci ridicarea lui prin contactul bunătății. Nu propovăduiește aservirea individului în folosul teoretic al colectivității. Fericirea e individuală și pleacă dinlăuntru înafară, de la ins la mulțime.

În haosul sufletească, moștenire fatală a războiului, Duhamel caută sinteza salvatoare. Două formidabile experiențe de viață nouă, cea rusească și cea americană, se întîlnesc în perspectivele ce le aruncă asupra viitorului. Amîndouă suprimă bunătatea și pe omul-individ.³³⁸ Tragedia omenirii ar fi tocmai imposibilitatea de-a găsi altă ieșire din vîlmășagul de azi.

Optimismul lui Duhamel crede în biruința spiritualității civilizației noastre asupra amenințărilor apocaliptice ale mașinismului. E credința în bunătatea organică a sufletului omenesc. Apostol și poate profet.

INTERVIU CU D-L LIVIU REBREANU 339

Președinte al Societății Scriitorilor Români, autorul masivelor construcțiuni epice, cari au înaintat cu pași considerabili dezvoltarea romanului românesc, umanitarul din *Ific Șirul, dezertor*, straniul (pentru noi) efort de înțelegere a unor conflicte și sensibilități ne-exploatate, d. Liviu Rebreanu este anul dintre propovăduitorii confrăției intelectuale. Dacă, totuși, ideea de comuniune spirituală între scriitorii și artiștii noștri nu este încă decît o pînză neconsistentă și ciuruită mereu de înțepăturile dîrze ale ignoranței, faptul se datorește tocmai varietății acestor conștiințe, ca să spunem astfel, *europene*. Vederile d-lui Rebreanu clare și largi, pe cari le redăm în cele ce urmează, pun la punct o serie de probleme fundamentale ale culturii și moravurilor noastre de după război:

— Trebuie să facem dintr-un început — ne spune d. Rebreanu — o deosebire netă între produsul de creație, căruia semnele crizei prezente i se arată cvasi-ucigătoare, și arta aplicată — *histrionismul* —, care pare să se îndrepte spre o nouă expansiune. E un fenomen curios de constatat: în

de Perpessicius, Em. Bucuța, E. Lovinescu, Camil Petrescu. Articolele sînt prilejuate de vizita scriitorului francez în România, unde a ținut și o serie de conferințe, între care și una despre *Secretele scriitorului* (7 nov. 1931, la Fundația Carol I).

³³⁸ Liviu Rebreanu greșește cînd se lasă cuprins de entuziasm în fața tezelor mașinoclaste ale lui Duhamel și, mai ales, cînd pune pe același plan modul în care este privit mașinismul în contexte sociale diferite: socialist și capitalist. Este drept că dezvoltarea industrială produce, mai ales în context social capitalist, efecte negative. Dar nu e mai puțin adevărat că însuși sensul socialismului este de a folosi mașinismul spre binele omului și, deci, de a-i anula, pe cît cu putință, inerentele lui efecte negative.

³³⁹ Publicat în *Lupta*, X, nr. 3004, 11 nov. 1931, p. 2, sub semnătura lui Miron Grindea. Selectarea interviului pentru *Addenda* volumului de față o considerăm utilă și pentru faptul că din *Jurnal* lipsesc total însemnări datate între 23 oct. și 26 dec. 1929.

vremurile de turburări sociale, în timpul marilor prefaceri și depresiuni, arta de spectacol, exhibiționismul în genere progresează. Nu trebuie să ne gîndim decît la epoca marelui război. Ei bine, nu departe de desfășurarea carnaagiului, lumea rămasă acasă, deși îngrijorată de cei aflați pe front, nu pierdea nici un prilej ca să se amuze. Era o înfrigurare după consumarea cît mai întesă a clipelor, o dorință mistuitoare de a trăi ultimele momente hărăzite, amenințate la tot pasul, de nesiguranță și primejdie. Socot că acum, în 1931, starea sufletească nu este cu nimic schimbată de aceea din 1916—18. Căci deprimarea și deruta — criza, în sfîrșit — durează neînterupt de la război încoace, ducînd poate spre o nouă plesnire a aderențelor. Sunt treisprezece ani de cînd omenirea nu-și poate găsi locul, nu se poate liniști, nu se poate hotărî pentru pace. Cred, așadar, că ne aflăm încă în stare de război.

Iarăși exasperarea artei tehnice: radio, fonograf, e un simptom al acestei stări.

Revenind la chestiunea procesului de creație și situînd-o în cadrul vieții noastre, pot spune că pricina caracteristică, dacă nu esențială, a lipsei unei atmosfere literare și artistice se datorește faptului că *nu mai avem boemă literară*. Generația postbelică nu își poate închipui ce însemna înainte confreria de cafea, fronda, ușurința cu care lua viața și mizeriile ei. *Svartul* era un panaceu al tuturor suferințelor, un mijloc de apropiere între suflete, un mobil de inspirație și de voie-bună. Ca și astăzi, toți tinerii scriitori erau băieți săraci. Dar purtau sărăcia ca un fel de *panaș*. Și le stătea foarte bine. Exceptînd micile răutăți și camarile camaraderești, se simțeau cu toții strînși printr-un contact de înaltă frumusețe morală.

Înainte, la o populație de 7 milioane, vechiul regat avea vreo 200 scriitori. Astăzi, România Mare, cu o populație de 18 milioane locuitori, are tot 200 scriitori. Proporția este dezolantă. Ar trebui să fie cîteva mii. Nu avem cititori, veți spune? Dar scriitorii ar trebui să existe în primul rînd pentru singura lor rațiune de a fi și produce. O viață literară nu este atît de caracterizată prin numărul cititorilor, cît prin neconținută ciocnire și schimbul de idei între curente și personalități. Această fizionomie lipsește, din nefericire, țării noastre. Mediul cultural românesc este încă un deziderat.

Spuneam mai sus că războiul continuă sub o altă formă. Îmi vine în minte balada lui Goethe: *Zauberlehrlin (Ucenicul vrăjitor)*, în care cred că lumea de astăzi s-ar putea lesne recunoaște. Într-adevăr, am impresia că un ucenic poznaș a dezlănțuit printr-o formulă vrăjitorescă forțe nebune ce se bat cap în cap și răstoarnă de ani de zile toate rînduirile morale și spirituale, fără ca cineva să le poată domoli și supune. Cînd și cum va veni vraciul, în stare să așeze lucrurile la locul lor? Socot, mai degrabă, că stările trecute, pornite în ultima decadă, într-un iureș general, nu vor mai putea fi aduse la forma lor de altădată. Ne îndreptăm, poate, spre o nouă formă a lumii. Cînd oamenii nu vor mai trebui să lucreze 6 zile pe săptămîna, ci numai 8 ori 10 ore.

Cine înțelege să fie în pasul frămîntărilor observă că în Rusia se continuă o luptă imensă pentru *transformarea*, mai bine zis *abolirea* sentimentului de familie. Ceea ce trebuie să ne dea de gîndit este însă *consecvența formidabilă* cu care cetățenii Sovietelor practică această extirpare a efectelor. Copiii, de cum s-au născut, cresc în aziluri și habar nu mai au cine le-au

fost părinții. Soții pot divorța printr-o simplă decizie a comisariatului, după cum se pot căsători prin acordul lor de o clipă. Iar încolo, nu interesează decât supunerea oarbă mecanismului Statului. Desigur că, pătrunși organizați (?) de spiritul familiei, nu putem concepe viața ce se desfășoară în republica sovietelor.³⁴⁰ Iar încolo, nu interejungă³⁴¹ la aceste maxime experimente și în alte părți ale lumii.

NE LIPSESC CURAJURILE SUFLETEȘTI, REALE

Îmi ceri o precizare asupra tinerei noastre generații de scriitori? Mărturisesc că sunt cam derutat. Pentru că nu pot vedea o singură individualitate, de sine stătătoare. Cutare autentică inteligență e totalmente ignorată de confrăți, stăpîniți de o ciudată mentalitate: cutare alt scriitor pare complot aiurit de anii războiului și nu se poate găsi. Cîțiva tineri talentați, cari continuă exercițiul noutății și originalității lor, nu se arată cu nici o operă de creație. Mi-e teamă că în fond sunt niște viitori ariviști. Fenomen îndeobște cunoscut la noi... *Ne lipsesc curajurile sufletești, reale*. Nu avem o singură inteligență care să aibă cutezanța de a începe o luptă hotărîtă pentru priamatul spiritului.

Dacă aceleași minți rătăcite și chinuite le găsim în Germania, un Ludwig Renn³⁴², de pildă, barem acolo asistăm la o permanentă interferență de idei și curente. Întîlnim o vibrație, viață în sfîrșit. La noi însă *teroarea „patriotismului”*³⁴³ înăbușă orice lansare a unei idei, fiind imediat taxată ca subversivă, și orice creație care nu ar putea intra în cărțile de școală e pusă la index.

³⁴⁰ Avînd o conștiință înaintată a responsabilității sale istorice, L.R. s-a arătat deosebit de interesat în cunoașterea noilor relații social-istorice intervenite în viața fostei Rusii. Din păcate, sursele sale de informație nu au fost întotdeauna exacte, obiective, motiv pentru care adesea el și-a mărturisit public dorința de a lua contact personal cu realitățile primului stat al muncitorilor și țăranilor apărut pe harta lumii (dorință nerealizată). În aceste împrejurări, speculînd prin exagerare anumite erori comise în primii ani ai puterii sovietice, propaganda anticomunistă, dezlănțuită de diverse cercuri ale burgheziei românești și internaționale, ajunsese să se facă ecoul unor opinii vădit inexacte despre noile așezări sociale, atribuindu-le respectivele erori chiar și cînd ele fuseseră deja îndreptate (de exemplu, în 1931 — anul interviului — în U.R.S.S. se impusese o politică energetică de consolidare a familiei). Dintr-o evidentă necunoaștere a realităților imediate, scriitorul face afirmații nefondate, ceea ce este de natură să-i umbrească luciditatea. Dealtfel, afirmațiile se cer înregistrate și confruntate cu idei ce se integrează în același proces de clarificare a sensurilor ansamblului social. Nu vor trece nici două luni de la acest interviu și L.R. va nota în *Jurnal*: „O simt și eu lumea nouă. Vine. Nu e gata. E încă în aer sau în măruntaiele pămîntului. Se pregătește. Poate să sosească miine sau poate un secol, două, mai multe. Lumea noastră, cea în care ne-am născut noi, cei de azi, se duce iremediabil. Îi auzi parcă trosnind crăpăturile anunțătoare de prăbușire. Sufletul omului însuși se zbugiumă îngrozit de necunoscutul ce-l presimte... Poate că lumea nouă se pregătește chiar în Rusia sau poate în alt colț al pămîntului.” (Cf. supra, 30 dec. 1931). Aceleași idei sînt reluate în convorbirea cu Al. Sahia, apărută cu trei zile înaintea acestui interviu (vezi p. 433—435).

³⁴¹ Cuvînt cules greșit în ziar (sau să fi fost sărit vreun rînd?), ceea ce tulbură înțelegerea textului.

³⁴² Ludwig Renn (1889—1979), scriitor german, remarcat în special pentru romanele sale inspirate din tragedia războiului.

³⁴³ L.R. era exasperat de demagogia naționalistă, sufocantă, cultivată în epocă îndeosebi de cercurile extremiste de dreapta, cu scopuri diversioniste.

— Soluțiunea?

— Nici una. Să așteptăm. Nu însă vegetînd, ci observînd, scrutînd ceea ce se petrece aiurea, examinînd și chibzuind. E singurul mijloc de deparazitare și crușare.

RĂSPUNSUL D-LUI LIVIU REBREANU³⁴⁴

— Este sau nu în dezavantajul culturii românești faptul că publicul nostru citește într-o precumpănitoare măsură cărți franceze și nu se interesează aproape deloc a cunoaște și produsele celorlalte culturi, de pildă germană, engleză, italiană, americană, asiatică?

— Preferința exagerată pentru produsele culturii franceze, la noi, nu se poate tăgădui. Că exagerarea aceasta numai folositoare nu poate fi pentru dezvoltarea culturii românești e evident. Oricît ar fi de delicioasă hrana sufletească franceză, consumată fără variație, poate să producă efecte nefavorabile. Întocmai ca și cînd te-ai hrăni mereu cu aceeași și aceeași mîncare. Dealtfel efectul ar fi același dacă am înlocui franceza cu oricare altă cultură.

— Faptul că în România se vînd mai multe cărți periodice franceze decît românești nu prejudiciază culturii noastre, adică dezvoltării ei?

— Cred că e o exagerare să se afirme că s-ar vinde mai multe cărți și publicații periodice franceze, sau în general străine, decît românești. Fapt este însă că se vînd prea multe în proporție cu cele românești. Și nici măcar dintr-o necesitate sufletească, și numai dintr-un snobism imbecil. Fenomenul e întristător, dar mai ales păgubitor. Și pentru cultura românească, dar poate mai mult pentru economia românească.

— Faptul că publicațiile franceze deși se vînd la noi destul de mult, nu se simt totuși obligate nici moral, nici material de a se ocupa și de arta și cultura poporului nostru, nu dovedește că noi suntem într-o situație de colonie față de metropola franceză?

— Desigur. În vreme ce noi ne prăpădim să devorăm toate fleacurile sosite proaspăt de la Paris, în presa și periodicele franceze România nu e pomenită decît ca o țară în care se găsește petrol și grâu sau în care se petrec diferite scandaluri. Dealtminteri, la fel suntem tratați și în presa altor țări. O excepție face numai presa italiană, unde străduințele d-lui Isopescu au reușit să stîrnească un interes pentru cultura românească. Și, pînă deunăzi, presa engleză alimentată de munca d-lui M. Beza. Dacă apărăm deci mai puțin ca o colonie franceză (fiindcă, în ultimul timp, presa franceză arată interes chiar față de arta și folclorul indigenilor din colonii),

³⁴⁴ Apărut în *Vremea*, IV, nr. 216, 6 dec. 1931, p. 6, ca răspuns la ancheta întreprinsă de revistă pe tema: „Suntem sau nu o colonie a culturii franceze”. În același număr se publică și răspunsurile scriitorilor L. Dauș și F. Aderca. (Din răspunsul acestuia din urmă rezultă că inițiativa anchetei a avut-o criticul Petru Comarnescu.)

nu e vina francezilor, ci a noastră în primul rând. Atașajii noștri culturali de pe la marile legații, în loc să informeze asupra mișcării noastre culturale, se silesc să se prezinte pe ei înșiși drept exponenții cei mai autentici ai acestei mișcări. Informatori întâmplători încearcă să prelungească în coloane străine zăvistiile coteriilor de-acasă. Corespondenții din București ai ziarelor străine, în afară de d. Thevenin, adoptând disprețul majorității gazetelor noastre pentru orice creație românească, nu găsesc de cuvântă niciodată să spună un cuvânt despre literatura și arta noastră. De ce să cerem mai mult redacțiilor de la Paris decât de la cei ce trăiesc aici în mijlocul nostru?

— Care ar fi soluțiile ca, pe de-o parte, să trezim interesul străinătății în ceea ce se face și poate face la noi, iar pe de alta, să facem să înceteze situația noastră de colonie a culturii franceze?

— Deunăzi, într-o convorbire cu un redactor al unui ziar maghiar din Ardeal, am reproșat presei minoritare de la noi lipsa de interes pentru manifestările culturale românești, socotind aceasta ca o piedică serioasă a unei adevărate apropieri între noi și ei. Ziaristul a recunoscut că presa minoritară într-adevăr nu se ocupă de lucrurile spirituale românești, dar mi-a dat imediat și motivul: fiindcă nimeni nu o informează. Nu din ostilitate sau rea-voință ne ignorează, ci din lipsă de informații. Și a adăugat: de la Budapesta se primesc pagini întregi asupra fiecărei premiere, asupra tuturor concertelor și expozițiilor de artă, asupra cărților mai de seamă apărute... De la București, nimic. Agenția „Rador“ nu găsește cu cale să vorbească niciodată nimica despre literatura și arta românească și nu transmite ziarelor decât crimele, scandalurile, crahurile și alte asemenea evenimente ce se petrec în București sau în cuprinsul țării. Iată dar o soluție imediat la îndemână: Agenția „Rador“, organizația oficioasă, sprijinită larg de stat, să fie obligată a informa pe abonații ei și asupra manifestărilor culturale din România. O informație obiectivă, largă, promptă, sau o dare de seamă conștiințioasă, fără calificative, ca să nu supere pe nimeni acasă. Nu se poate obiecta că asemenea lucruri nu interesează pe străini, că vor fi aruncate la coș etc. Dintre sutele sau miile de ziare române și străine pe care le alimentează agenția „Rador“, se vor găsi destule care să utilizeze și materialul cultural. Iar folosul țării va fi mai mare de-aici decât din toate crimele și cancanurile politice.

— Considerați absurdă și inutilă o eventuală impunere vamală asupra cărților străine în folosul unei edituri românești de stat, care să distrugă adevărul că în patria noastră cu pretenții culturale publicarea unei cărți de știință și filozofie este un lux, încurajarea tinerelor talente, o legendă, iar dragostea de lectură românească, ceva foarte relativ?

— Impunerea vamală a cărților străine ar fi o măsură barbară și ne-ar face numai rău. Nu se pot baricada granițele României cu taxe asupra hranei sufletești, oricât hrana sufletească ar fi considerată drept un lux de guvernării noastre de totdeauna.

— Dacă sunteți împotriva unei astfel de măsuri, care, firește, își are marele ei dezavantajii, care ar fi soluțiile ca, atât moral, cât și material, criza de încurajare și difuzare a culturii românești să fie remediată?

— S-ar putea cred introduce un timbru statistic proporțional asupra oricărei publicații sau cărți străine vândute în țară. Ceva în genul timbru-

lui aplicat pe cărțile școlare în folosul Casei Corpului Didactic. Prin introducerea timbrului ne-am putea da seama și de valoarea și de calitatea importului de cărți, reviste și ziare străine, am ști ce intră în țară și care sunt nevoile sufletești ale amatorilor noștri de hrană străină. Dacă acest import va fi într-adevăr așa de considerabil cum se pare, atunci venitul timbrului statistic (pe care nici într-un caz nu l-aș concepe mai mare de unu la sută, încât să nu se poată transforma în taxă prohibitivă) va putea servi ca fond pentru o editură națională, compensându-se astfel măcar în mică parte paguba pe care o pricinuieste slova străină culturii românești. Firește, mă gândesc la o editură într-adevăr națională, iar nu la una de concurență a celor existente. Editura națională n-ar avea să tipărească decât ceea ce editorii de azi nu pot tipări: cărțile tinerilor scriitori, opere complete ale clasicilor români, traduceri din clasicii străini, lucrări de știință etc. Dealtfel, editura națională n-ar avea nevoie poate chiar de o ființă aparte, ei ar putea lucra prin mijlocirea editurilor existente. Luând asupra sa o parte din riscul ce-l reprezintă tipărirea unei cărți speciale, editura națională ar fi un stimulent pentru toți.

LIVIU REBREANU ³⁴⁵

Camera de lucru a d-lui Rebreanu e o adevărată bibliotecă: rafturile cu cărți, așezate de-a lungul celor patru pereți, atestă o puternică intelectualitate. Nume din cele mai variate și mai celebre, glorii ale tuturor timpurilor, poezii pline de sufletul candid al generațiilor trecute sau din cele iureșe și ermetice ale moderniștilor, tomuri de încercată filozofie, toate stau alături și toate parcă ar voi să-ți sară pe genunchi, să se deschidă, să și se dea întregi... Un birou larg, în mijlocul camerei, și câteva jilțuri de piele, care cheamă la citit, la visat, la creație... Pe perețele de lângă ușa cu geamuri care desparte camera aceasta de antreu — o caricatură mare a amfitrionului, lucrată de Sell ³⁴⁶: ghicești în colțul de păr căzut în dreapta frunții gestul mâinii care-l ridică, în ochii de un albastru molcom, toată dragostea unui pământ românesc și vechi... Dar iscodirea aceasta prin care voim să pătrundem, prin exterior, în sufletul scriitorului, ne e întreruptă de apariția sa în cadrul ușii. Dl. Rebreanu are întotdeauna un zîmbet afabil și-o mână prietenos întinsă.

— Vreți să ne spuneți pentru *Rampa* ce carte nouă pregătiți?

— Scriam și socoteam să tipăresc în cursul anului acestuia *Răscoala*, în legătură cu *Ion*, ciclul de romane pe care de mult îl visez. E scris de câțiva ani, am aproape șapte sute de pagini, dar aștept să transcriu, lucru foarte greu... ³⁴⁷

³⁴⁵ Apărut în *Rampa*, XV, nr. 4182, 25 dec. 1931, p. 9, sub titlul generic: *Un sfert de oră cu scriitorii*. În același număr mai publică scurte interviuri Camil Petrescu, I. Minulescu, Cezar Petrescu, N. Crainic și E. Lovinescu.

³⁴⁶ Sell, caricaturist și reporter la *Rampa*.

³⁴⁷ Informație eronată, mai mult pentru liniștea editorului și justificarea avansurilor primite (vezi infra, *Alte mărturisiri*: „*Răscoala*“).

— Greu ?

— Da, căci pentru mine, transcrierea e o educație a creației prime și incumbă chiar mai multă grijă decât nașterea. Mai am însă un alt roman, aproape gata, de proporții mai reduse, *Mojarul iluziilor*³⁴⁸, pe care sper să-l tipăresc pînă în februarie. În el pun o serie din lucrurile și evenimentele care zbuciumă actualitatea, sub formă de iluzii pe care le frămînt în acest „mojar”. Aștept să văd ce nouă transfigurare va ieși de-aici. Sunt în el personaje apropiate timpului nostru : gazetari, un scriitor, o întreagă lume funcționarească. Pe eroină o cheamă Liliana³⁴⁹, dar bag de seamă că și-am spus prea multe despre cartea aceasta și...

— Și se supără editorul ?

— Poate.

— Dar, d-le Rebreanu, îmi permiteți o întrebare : pe care dintre cărțile dv. o priviți ca pe cea mai bună ?

Dl. Rebreanu zîmbește făgăduitor parcă :

— Am... desigur, cea care va veni.

— Atunci — care dintre cărțile dv. vă e cea mai iubită ?

— *Adam și Eva*. Acolo trec peste viața de toate zilele, zugrăvesc chipul de a ne dezlega de trup, e o zbuciumare sufletească pe care am trăit-o intens și care mi-e apropiată... Dar, iată, ca să vorbești despre o carte iubită e ca și cum ai povesti cuiva de-o femeie pe care ai ținut-o altcîndva în brațe ; e necavaleresc.

Autorul acelor *Ion și Pădurea Spinzuraților*, cărți de viață întinse ca o spadă, vorbește cu-atîta volubilitate, cu atît tineresc entuziasm, încît, iată, cuvintele d-sale sunt calde ca niște îmbrățișări, limpezi ca niște cristale, așezate ca niște blocuri...

Sfertul de ceas pe care i-l cerusem ? Ah, de cînd trecuse !...

ÎNTRU INTELLECTUALITATE ȘI SPORT 350

Dl. Liviu Rebreanu, puternicul nostru romancier și fostul director al „Educației Poporului”, care — cit de cit — s-a ocupat și cu viața noastră sportivă, îmbrățișează cu o deosebită căldură cauza sportivă. Răspunsul domniei-sale are o valoare cu atît mai mare, cu cît autorul lui *Ion* este una din figurile cele mai reprezentative ale intelectualității române :

— Vă place sportul ?

— Desigur că mă interesează sportul. Nici nu-mi pot închipui om civilizată, în 1932, pe care să nu-l intereseze. Trăim doar în secolul sportului tot atîta ca în al electricității și al comunismului.

³⁴⁸ Roman (și el) început și neterminat.

³⁴⁹ În versiune definitivă (*Jar*) : Liana.

³⁵⁰ Apărut în *Vremea*, V, nr. 221, 17 ian. 1932, p. 4, sub semnătura lui Lorin Firu. La ancheta revistei mai răspund, în același număr, I. Dimitrescu, T. Mușatescu, R. Dianu, întrebările fiind aceleași.

— Ați asitat vreodată la un meci de sport ?

— Am asistat aproape la tot felul de exhibiții sportive, de la simple concursuri de scrimă pînă la lupte cu tauri. Din nenorocire, nici ocupațiile și nici punga nu-mi îngăduie să fiu actualmente un spectator nelipsit de la numeroasele meciuri ce se organizează. Îmi pare rău.

— Credeți că sportul ajută la înflorirea fizică a neamului... și că deci trebuie practicat ?

— Practica rațională a sporturilor contribuie negreșit la întărirea sănătății fizice și morale a poporului. Pilda vie ne-o oferă marele popor englez. Evident însă că dezvoltarea mușchilor nu trebuie să se facă în dauna cultivării sufletului și a minții. O încurajare serioasă, atentă a mișcării sportive se impune.

— Există incompatibilitate între intelectualitate și sport ?

— Nici o incompatibilitate. Poți fi intelectual strălucit, chiar dacă ai practica toate sporturile. Cine a decretat oare că intelectualul trebuie să fie negreșit strîmb la trup sau cocoșat sau obez ?

— Personal, practicați vreun sport ?

— Mulți ani am făcut cu pasiune scrimă, patinaj, călărie, tenis, tragere la țintă, gimnastică... Azi am rămas cu gimnastica lui Müller și cu automobilismul practic. Păstrez însă cu emoție un ceasornic de argint cîștigat odinioară ca premiu întîi la un modest concurs de scrimă.

— Credeți că sportul poate furniza momente de artă ?

— Depinde de talentul și de inspirația artistului. Artă plastică clasică, în unele din cele mai puternice opere, e inspirată de sporturi. Noua generație de scriitori a dăruit lucrări interesante din mediul sportiv. Cu cît sporturile vor deveni mai generale în viața cotidiană, cu atît ele se vor integra mai mult în operele de artă.

— Nu v-ar ispiti să introduceți în operele dv. viitoare momente, scene, întâmplări sportive ?

— Sper că da. Într-un roman pe care-l pregătesc pentru mai tîrziu, un meci de box e proiectat să aibă o însemnătate deosebită. Pînă atunci însă sper să public, în cadrul unor însemnări de călătorie din Spania, impresiile curioase pe care mi le-au făcut luptele cu tauri, văzute la Madrid și la Barcelona.

DE CE ? 351

Momentul nu e fericit pentru apariția unei gazete, chiar săptămînale, care să întrețină numai cu discuții despre literatură, artă și cultură pe cititorul român, torturat azi, mai greu decît totdeauna, de cel mai impozant

³⁵¹ Articol-program semnat de L.R. în *România literară*, I, nr. 1, 20 febr. 1932, p. 1.

cortegiu de griji materiale. Nu e fericit momentul, deși gazetele și revistele literare românești sunt atât de puține și atât de modeste.

Și totuși, *România literară* îndrăznește să apară tocmai într-un asemenea moment nefericit...

Crizele s-au permanentizat de un răstimp în viața omenirii. Când nu e criză politică, trebuie să fie una economică, dacă nu e financiară, va fi negreșit una socială; când nu e criză de guvern, se găsește o criză de regim... Sînt nenumărate și mereu se ivesc altele noi. Poate că pricinile mai adînci ale tuturor sînt dincolo de voința omului. Poate că ele prevestesc sau sunt semnele exterioare ale unei prăbușiri generale, din ce în ce mai accentuate și iremediabile, a întregii civilizații actuale, care face din om sclavul mașinii. Precum se poate ca avalanșa de crize să fie inevitabilele dureri ale nașterii unei lumi noi, mai bune, aducătoare de mai multă fericire pentru toți.

Din criză în criză, am ajuns să ne obișnuim cu viața de azi pe mâine. Nu ne mai spăimîntă nimic. Așteptăm cu brațele încrucișate ce ne va oferi viitorul. Noi facem revoluții fără să ne dăm seama, întocmai cum făcea proză eroul lui Molière. Nici măcar n-avem nevoie de comploturi revoluționare. De cînd revoluțiile au devenit evenimente frecvente nu numai în America de Sud, dar și în bătrîna noastră Europă, comploturile s-au banalizat atât de mult, că nici Siguranța nu le mai acordă decît atenția obișnuinței. Cetățenii își pot vedea de necazurile lor, căci statul are grijă să facă el însuși revoluțiile necesare, precum în *Conul Leonida* le făcea poliția în persoană. Românul s-a învățat de mult să-și puie toate speranțele în bună-voința statului, chiar dacă ar fi să se generalizeze odată capitalismul de stat, cum se experimentează acuma în Rusia comunistă³⁵²; în România transformarea aceasta s-ar face mai ușor și mai fără zguduri decît în orice altă țară. La noi, încetul cu încetul, toate categoriile sociale s-au prefăcut în clientelă a statului, de la industria națională atît de faimoasă pînă la băncile mari și mici, sau pînă la proprietarii de pămînturi, sau pînă la intelectualul care nu poate trăi fără o leafă din bugetul țării.

Statul român, mărinimos, ocrotește pe toată lumea, afară de cele spirituale.

Pentru statul român, protector asiduu de bănci, industrii și tot ce privește viața materială, literatura, arta și cultura sînt un lux care nu merită atenție. În discursuri, la banchete sau festivități diverse, guvernării români nu precupețesc elogiile lor, grandilocvente și gratuite, realizărilor artistice sau științifice. În astfel de ocazii, protectorii fabricilor exploatoare își amintesc cu tremolo în glas de poezia română, de pictura română, de cultura română, citează și nume, fac promisiuni generoase și apoi își văd de fabricile lor, convinși că și-au împlinit din belșug datoria față de sărăcuțele noastre arte naționale. Totuși, din an în an, economiile bugetare încep cu micșorarea fondurilor care ar trebui să sprijine mișcarea

³⁵² Folosind termeni inadecvați pentru caracterizarea situației social-economice din U.R.S.S., L.R. are în vedere trecerea mijloacelor de producție în proprietatea statului, trăsătură fundamentală a orînduirii socialiste.

și creația artistică. Pînă ce s-au suprimat de tot. Grație unei sistematice pregătiri, cu concursul turbulent al unor intelectuali slugarnici ori inconștienți, s-a reușit a se acredita credința că orice cheltuială făcută pentru artă și cultură ar fi o risipă scandaloasă. (Cum să nu-mi aduc aminte campaniile țigănești ale unor ziare intelectualizante împotriva Direcției Educației Poporului, protestele murdare ale unor ziaristi cu pretenții culturale împotriva risipei de-acolo, ale acelorași ziaristi care au aplaudat cu entuziasm cînd statul a dat multe miliarde băncilor în deconfitură³⁵³, mai ales că unii din acești ași ai șantajului s-au descoperit mari creditori ai acelorași bănci.) În sfîrșit, azi visul s-a împlinit: statul român nu mai face nici o risipă pentru arte și cultură.

Dacă ar fi numai atîta, poate că n-ar fi fost de ajuns. Statul azi nu se mai mulțumește să nu sprijine cultura, ci face tot posibilul să o distrugă chiar și în inițiativele particulare. A lovit în tipografii, a lovit în editori, a lovit pe librari, a lovit pe cititori. Și inițiativa particulară, oropsită în toate felurile, și-a pierdut elanul. Creația artistică e strangulată: cine să mai scrie, cînd editorii nu mai pot tipări și librarii nu mai pot vinde?

Desigur că o mare parte din vina acestei situații cade asupra scriitorilor și artiștilor. Reducerile și loviturile ce le-a aplicat statul artelor și literelor au fost provocate uneori de apatia, alteori chiar de insistența lor. Coadele de topor sunt mai numeroase în lumea noastră. Toate breslele sunt capabile de solidaritate, măcar în clipele de primejdie, afară de ale noastre. Numai actorii sînt în stare să se unească uneori; de aceea, situația lor e infinit mai bună decît a celorlalți.

România literară, totuși, nu apare pentru a stimula solidarității imposibile. Noi vrem și mai puțin, și mai mult. Noi n-avem nici politică de apărare, nici genialități de impus cu toroipanul. Veleitățile dictatoriale le lăsăm pe seama celor ce, pentru a se valorifica pe ei și pe ai lor, au introdus în mișcarea noastră artistică moravurile de la marginea satelor.

Noi credem că literatura, și artele, și cultura, chiar în vremurile acestea de crize perpetue, trebuie să se bucure de atenția statului cel puțin în măsura în care statul își îmbie atenția unor îndeletniciri foarte trecătoare. Împotriva celor ce, prin denigrări continue, au izbutit să facă să se creadă că cheltuielile pentru cultură sunt o risipă vom încerca să reacționăm.

Dacă vom reuși să fim oglinda sinceră a străduințelor celor buni din toate domeniile artelor, vom fi negreșit și un îndreptar pentru cei ce sunt amenințați să nu se mai poată orienta în haosul ce ne înconjoară.

Cei ce pornesc la drum cu *România literară* sunt aproape toți tineri, inimi fierbinți. Tineretea oferă, pe lîngă talent, sinceritate și entuziasm. Al ei este viitorul, în care stau toate tainele, toate cuceririle și surprizele. În semnul ei se află biruința.

³⁵³ De la *déconfiture* (fr.), ruină, faliment.

În casa d-lui Mihail Dragomirescu am cunoscut pe d. Lovinescu. Era elegant, surîzător și indulgent. Avea la spate *Pașii pe nisip* și se războia cu amfizionul nostru pentru critica impresionistă. Nu era iubit, nici măcar simpatizat de scriitori. Em. Gârleanu mi-a și spus la plecare:

„Lovinescu? Nici critic, nici creator. Un dascăl silitor, și atîta tot. Dar are treizeci de mii de lei venit pe an...”

Cei treizeci de mii de lei pe an (aur, firește) m-au impresionat mai mult decît dacă mi s-ar fi spus că are geniu. Ani de zile pe urmă d. Lovinescu n-a fost în stare să mă convingă că Gârleanu a exagerat cum exagera totdeauna.

Părerăa lui Gârleanu a fost o păreră ca atîtea altele. Dacă însă d. Lovinescu a devenit ce este în mișcarea noastră literară, s-a putut negreșit și din pricina celor treizeci de mii de lei. Numai o independență materială, oricît de modestă, oferă posibilitatea unei independențe intelectuale absolut necesară celui ce pornește să judece pe alții. Nefiind silit să facă compromisuri în afară, d. Lovinescu s-a putut dărui întreg operei sale. Fără cei treizeci de mii de lei am fi avut poate azi un Lovinescu profesor sau academician sau deputat liberal sau toate împreună. Așa, literatura românească a cîștigat un critic. Și asta face mai mult decît toate celelalte.

DL. LIVIU REBREANU A TERMINAT ROMANUL „RĂSCOALA“ O VIZITĂ LA VIA MARELUI NOSTRU ROMANCIER 355

Pare străin de toată sălbatica frumusețe a Văii Mari apusul acesta cuminte de soare. Lumina palidă, trecută prin sita norilor și a culmilor deluroase... Soarele apune anemic, fărîmițat și parcă răsfrînt în fiecare bob de strugure nou. Am lăsat în urmă de mult marele

³⁵⁴ Apărut în *Vremea*, V, nr. 232, 3 apr. 1932, p. 6. În același număr mai răspund la invitația revistei: Ion Barbu, Hortensia Papadat-Bengescu, Ticu Arhip, I. Peltz, Sorana Țopa, Ilarie Voronca. Din „chapeau“: „De peste un deceniu, sediul din Cîmpineanu a văzut perindîndu-se prin biroul criticului Lovinescu aproape pe toți scriitorii notorii ai vremii. Întrețiere de spirite și temperamente diverse, cenaclul «Sburătorului» a ființat pe singurul orgoliu al ideii și al frumosului. Într-un timp de ascensiuni rezezi, în politică și ordinea materială, în centrul Capitalei a existat o oază de reculegere în contemplație.” De reținut în plus că aprecierile celorlalți scriitori sînt mai avîntate, elogile fiind precumpănitore.

³⁵⁵ Publicat în *Dimineața*, XXVIII, nr. 9249, 26 sept. 1932, p. 3, sub semnătura lui R. Horia. Deși unele mărturisiri sînt reluate (adăugîndu-se și elemente inedite), reproducem paginile în totalitatea lor, îngăduindu-ne să ne apropiem și mai mult de ambianța scriitorului de la Valea Mare.

domeniu al Brătienilor — Florica. În serpentina drumului, trăsurica mînată în trap ne-a dat violente emoții. Ne apropiem sau — poate — am ajuns.

— Unde-i via d-lui Rebreanu?

Copilașul s-a uitat nedumerit și a dat din cap.

— Nu știu, conașule...

Același lucru s-a întîmplat cu al doilea și al treilea copil întîlnit. Să fi greșit calea?

A, uite popa din sat ³⁵⁶. El ne va lămuri.

— Nu-l prea cunosc copiii, domnule. Dumnealui se arată foarte rar ziua. Dl. Rebreanu stă mai mult în casă.

Și părintele ne-ndrumă cu precizie la conacul scriitorului.

Ne-am tîlmăcit, mai tîrziu, pentru ce copiii nu cunosc pe d. Rebreanu. În regiunea potolită a Văii Mari, a apărut de vreo doi-trei ani un om care, spre deosebire de ceilalți locuitori, lucrează noaptea și doarme ziua. Cînd țărani ies la lucru, în zori și pe răcoare, scriitorul a terminat o filă sau poate zece din manuscrisul romanului. Obosit, a tras stururile și în întunericul acesta artificial, a pus capul pe pernă. Numai cine a văzut răsăritul lunei pe dealul viei d-lui Rebreanu înțelege de ce noaptea — și numai noaptea — se poate lucra cu spor, cu rîvnă, cu inspirație.

LA CONAC

— Mi se pare că s-a deșteptat chiar acum... Să vedem.

Jupîneasa a alergat uimită de vizita aceasta pe care n-o aștepta. Din drum însă s-a întors și ne-a întrebat dacă într-adevăr pe „domnu“ îl căutam.

— Nu vă supărați, dar de aproape trei luni, afară de conia, n-a mai venit nimeni aici. „Domnu“ nu primește și nici nu-i place să-l tulbure cineva. Să nu mă ocărăscă...

Am explicat femeii că „domnu“ știe de venirea noastră și că ne așteaptă. Colegul meu Berman a adăugat chiar că vizita are să-i facă plăcere. Și Jupîneasa fu înduplecată. S-a convins că nu a greșit abia cînd — surîzător și afabil —, îmbrăcat în pantaloni și cămașe soie-ecru — d. Rebreanu ne-a întins bucuros și prietenește mîinile.

— Bine ați venit. Surpriza îmi face o deosebită plăcere.

— Surpriza? N-ați primit telegrama noastră?

— N-am primit nimic, dar n-are nici o importanță. Poate e mai bine așa pe nepusă-masă.

O veche tradiție ardelenească de bună și caldă ospitalitate l-a muncit pe amfizionul nostru din primul moment.

— Sunteți desigur obosiți de drum. Ce să vă dau?

Și Jupîneasa în cîteva clipe ne-a adus un bogat și copios dejun.

— Cu toată izolarea în care mă aflu, știu bine ce se petrece la București. Sunt la curent cu ultimele noutăți.

În holul conacului un aparat de radio ne-a dezlegat enigma.

— Nu-l utilizez prea des, dar suficient pentru a cunoaște ultimele știri în legătură cu conversiunea, proiectele guvernului etc., etc. Așadar

³⁵⁶ Preotul Tănăsescu.

n-am să vă întreb nimic. În schimb îmi voi permite, ca un veritabil amfitrion, să vă dau eu câteva senzaționale noutăți de aici. Peste două-trei ore va răsări luna... E un spectacol de turburătoare frumusețe.

VIA

Văzută de pe drum — în perspectiva care nivelează liniile și amănunțele —, trebuie să recunoaștem că moșia scriitorului este o adevărată decepție, ca dimensiuni. Așadar, acestea sunt „domeniile” lui Rebreanu de care s-a trîmbițat atîta vreme și cu atîtea înțeleșuri!

— Da, „latifundiile” mele, ne explică d-sa surîzînd. Patru pogoane de vie.

Și totuși, vișoara d-lui Rebreanu ascunde mai multă frumusețe și taină decît îi permit hotarele. Tîrziu, cînd liniștea coboară din văzduh, parcă fragmentată în bucăți de umbră și înserare, venind de departe, dinspre dealurile Florichii și ale Goleștilor, e o titanică armonie în decorul acesta rustic, brăzdat de văi și de urcușuri în serpentină. Și dacă adierile vîntului toamnei s-au rătăcit cumva în vale, numai „tocăliile”, sperietoarele păsărilor care distrug recolta, îți reamintesc că pe aici mai sunt vietăți și că izolarea nu este fără ecouri.

Am ajuns sus în deal, unde spectacolul se desfășoară în plenitudinea lui. Lîngă noi zac răpuse la pămînt crengile robuste ale unui piersic bătrîn.

— L-a doborît un trăsnet pe o furtună groaznică, într-o noapte, ne lămurește d. Rebreanu. Era înalt și frumos..

De unde atîta omenească înduioșare înaintea acestui piersic culcat la pămînt? Vorbînd de împrejurările în care l-a găsit în zorii zilei cu crengile și ramurile sfîșiate, d. Rebreanu a umanizat într-atîta imaginile, încît se parea că ne aflăm în fața unui asasinat mișelesc petrecut într-o noapte vijelioasă de toamnă pe un cîmp pustiu, departe. Înțeleg înfrățirea aceasta rustică a romancierului nostru cu copacii, cu vița de vie și cu florile cîmpului. Ea își are rădăcinile prinse de demult în regiunea muntoasă a Nășăudului, unde fiul învățătorului Vasile Rebreanu a văzut întîia oară lumina zilei.

— Să ne întorcem...

În curtea conacului ne aștepta o nouă surpriză. Un sătean a venit să cumpere „recolta de toamnă” a grădinei de pomi fructiferi. Pe autorul emoționantelor pagini din *Pădurea Spînzuraților* l-am văzut în multe și diverse ipostaze. În negustor de fructe, *en-gros*, niciodată. Poate această postură îl miră și-l stînjenește și pe d-sa. Tîrgul merge rapid și cu vădite accente de stîngăcie profesională. Amfitrionul nostru nu știe să se tocmească. Săteanu a oferit patru lei de kilogram. Îți era aproape milă să vezi minunatele pere pergamute depreciate la această ridicolă sumă. În București nici un oltean nu ți le-ar vinde fără 40 de lei.

— Așa merg lucrurile în negustorie, ne explică grav d. Rebreanu. De la sursă și pînă la locul de desfacere, prețul ajunge adeseori înzecit.

Seara a coborît deodată pe toată întinderea. Sus pe masa din ceardac ne așteptau câteva pomiere încărcate și priveliștea vastă a Văii Mari... În fund, profilată pe un deal, biserica...

— Am găsit-o acum trei ani o paragină. Din lipsă de fonduri, preotul n-a putut face nimic. Oamenii aproape nu se mai duceau la slujbele duminicale. Pe zidurile igrasioase, ploaia se prelingea deteriorînd picturile murale.

Și ceea ce n-au făcut oamenii de aici în zeci de ani d. Rebreanu a realizat în câteva luni. A angajat tîmplari, zidari și a ridicat pe ruinele fostei biserici o citadelă în toată puterea cuvîntului.

— Mă veți întreba de unde am luat banii? Cheltuieli de peste 80.000 de lei le-am acoperit prin câteva șezători culturale date aici în sat cu participarea binevoitoare și foarte generoasă a particularilor din Pitești. Am jucat aici pe Caragiale, ne spune surîzînd d. Rebreanu. Cum a ieșit spectacolul, nu mă întrebați. Dar banii au ieșit. Încă două sau trei șezători, și datoria e achitată.

În jurul omului acesta minunat, pe care sătenii îl iubesc pentru sufletul și bunătatea lui, s-a creat în sat o adevărată legendă. De ce oare o fi dormind ziua și o fi stînd noaptea singur pe ceardac? Ce tot scrie acolo? Bătrîni au auzit că „domnu” e scriitor... Dar copiii?

— Nu mă prea cunosc copiii, spune d. Rebreanu. Și totuși una din marile mele pasiuni tot ei rămîn.

AMINTIRI

În sufletul acesta naiv, potolit, nefrămîntat de nici una din marile întrebări ale vieții, se oglindește însăși copilăria mea pierdută cu anii peste munții Ardealului, departe. O casă tot așa ca aceasta cu pridvorul și ceardacul tradițional, locuită de numeroasa familie a învățătorului Vasile Rebreanu... Eram nouă frați. Familie grea pentru modestele resurse materiale ale tatălui meu. Fiecare din copii după primii ani de învățătură ne-am croit mai tîrziu singuri drumul vieții.

În privința carierei mele, părerile părinților erau divergente. Mama voia să mă facă popă, tata, învățător. Dar marea mea pasiune era medicina. Și — ne explică surîzînd d. Rebreanu — din toate aceste cariere ce mi se ofereau, m-am trezit... ofițer de infanterie în armata austro-ungară. Un complex de împrejurări, din care lipsa banilor prima, au contribuit să îmbrățișez cariera militară.

Notează că în această vreme din cauză că făcusem studiile în școli străine posedam foarte puțin limba românească literară. Însă în aceste timpuri am început să scriu cu o rîvnă, care azi s-a mai potolit, întîile mele lucrări literare. Era o literatură de salon, *en vogue* pe atunci, pe care o cultivam din abundență. Am scris peste cincizeci de piese cu care am bom-

³⁵⁷ Biserica din Valea Mare fusese ridicată în 1685, cu două sute de ani înaintea nașterii scriitorului. În grădina bisericii, L.R. va fi îngropat la 3 sept. 1944.

bardat toate teatrele din Budapesta. Firește, nu s-a jucat nici una. Nu tot același lucru s-a petrecut cu proza mea literară. Primele mele articole apărute în ziarele din Budapesta erau elogios apreciate. Numai că, într-o bună zi, m-am trezit cu colonelul meu care m-a sfătuit prietenește să renunț la scris, pentru că nu se cade ca un ofițer — notat excelent în toate rapoartele cazone — să se ocupe cu... fleacuri.

Dar eu îmi pusesem în gând să renunț la cariera militară, ceea ce cu mari greutate am izbutit. Milităria, cu rigorile și cu severitățile ei, era diametral opusă temperamentului meu independent, vulcanic. Renunțând la militărie și întorcându-mă acasă, dădeam cu piciorul carierei mele clădită cu atîta trudă și cu atîtea neazuri. Azi cînd îmi reamintesc mi se pare o nebunie. O nebunie pe care numai tinerețea și elanul o poate face.

D. Rebreanu se oprește o clipă. Vezi, de aceea am rămas adînc impresionat acum cîtva timp cînd am primit vizita unei domnișoare. Venise fără nici un ban tocmai din Severin la București pentru că simțea... focul sacru al scrisului. Crezi d-ta că e puțin lucru să pornești, la drum, așa, deodată, fără să știi unde vei ajunge și ce vei mânca mîine?

La Năsăud, întors în mijlocul familiei, am început să-mi perfecționez, cu numeroase lecturi, cunoașterea limbii literare românești. L-am citit întîi pe Creangă cu însemnări pe marginea cărții și apoi pe Caragiale, din care n-am înțeles absolut nimic.

Am început să public în ziarele locale. Proza mea era din ce în ce mai reușită. Și am încercat peste cîtva timp „marea lovitură” trimițînd cîteva nuvele la *Luceafărul* lui Goga și Tăslăuanu (de la acesta din urmă primind o caldă scrisoare de felicitare), la *Convorbirile critice* ale d-lui Dragomirescu și la revista *Făt-Frumos*, scoasă de Emil Gîrleanu.

Toate aceste publicațiuni mi-au tipărit nuvelele.³⁵⁸ Socoteam eu — e tot o naivitate a tinereții — că sunt acum destul de cunoscut și am descins în vechiul regat prin Sibiu în toamna anului 1909 cu vreo 60 de coroane în buzunar.

În București nu cunoșteam pe nimeni. Am tras într-o mohorîță zi de toamnă la hotelul „English”. De aici a început boema adevărată a vieții de tînar scriitor sărac în România mică. Gazetăria la *Rampa* și la *Ordinea*³⁵⁹ și Bădărău³⁶⁰, secretariatul *Convorbirilor critice*, slujbe mai mult onorifice.

Zilele treceau una după alta în monotonie, în mizerie. Gloria întîrzia să vie; tinerețea, numai tinerețea, a învins toate aceste neazuri. Și totuși niciodată, în tot acest răstimp, n-am regretat nimic. Nici renunțarea la cariera de ofițer, nici banii de atunci, nici situația de altădată. Trăiam în mediul scriitoricesc, în preocupări pur intelectuale, eram în „elementul meu”.

³⁵⁸ Relatarea corespunde doar parțial adevărului, întrucît nu toate revistele menționate i-au tipărit prozele înainte ca autorul ei să fi descins în Capitala țării.

³⁵⁹ *Ordinea*, cotidian conservator-democrat, apărut la București, între 23 nov. 1907 și 30 ian. 1913.

³⁶⁰ Alexandru A. Bădărău (1859—1927), avocat și om politic. Rupîndu-se de Partidul Conservator, a format, împreună cu Tache Ionescu (1858—1922), Partidul Conservator-Democrat.

Însă niciodată n-am înțeles clar, bine definit, avîntul care m-a îndemnat să iau deodată această hotărîre.

— Poate dorul de țară, de frați.

— Ei vezi, continuă d. Rebreanu, aici e o problemă sufletească foarte delicată. Niciodată nu mi-a plăcut să-mi lămuresc mie însumi anumite stări sufletești. Ele trec cu atîta tumult printre noi și ne răscolesc sufletul, determinînd marile hotărîri și atitudini ale vieții, încît talmăcirea lor e aproape o profanare a acestui sentiment care se cheamă patriotism, dragostea de neam, de frați... Patriotismul e ca și amorul. El trebuie să treacă discret, să te cutremure ca o înfiorare, al cărei înțeles să rămîna pentru totdeauna o taină. N-am văzut niciodată un englez care să se bată în piept trimbițînd la toată lumea iubirea de țară. Și cine oare poate contesta patriotismul autentic al englezului? Ei, dar să trecem mai departe. Lucrurile se petreceau în 1909...

— Doi ani după marile răscoale țărănești, intervenii eu.

— Mi se pare că aici vrei să mă aduci, surîde d. Rebreanu. [...] ³⁶¹

CADRUL ROMANULUI

— Poate pentru atmosfera în care se desfășoară *Răscoala* pasagiul pe care îl citești este edificator. E locul acum, fără a intra în amănunte, să-ți dau cîteva precizări în legătură cu noul meu roman. Nu e vorba aici numai de romantizarea răscoalelor țărănești din 1907. Nu voi scrie istorie, pentru că fac literatură și numai literatură; dar împrejurările în care au izbucnit răscoalele, ca și documentele autentice ale vremii au o valoare literară prin ele înșile. Așa, de pildă, cînd frămîntarea în păturile rurale era în toi și cînd cazanul fierbea mai puternic, în parlamentul țării se vorbea despre maximalizarea prețurilor la benzina de automobil. Să tot fi fost în România de atunci vreo trei sute de mașini. Aceste preocupări ale vieții urbane și rurale, complect diferențiate una de alta, dezinteresul acesta care, indiscutabil, pornea de sus în jos, și-a arătat curînd de tot efectele.

Acțiunea romanului se desfășoară mai ales în epoca aceasta de incubatie. Răscoala în sine interesează mai puțin. Se puneau în anii aceia o sumedenie de probleme de ordin social care trebuiau rezolvate; erori de neiertat în conducerea centrală; se cerea un interes mai adînc pentru durerea păturei țărănești. Acum după 25 de ani, lucrurile apar mai lămurite. Lacunele și greșelile din conducerea țării sunt evidente și în aparență ușor remediabile. Dar această clară viziune o dă numai perspectiva deceniilor care au trecut.

Pe fondul închis al văzduhului, figura tînără a d-lui Rebreanu, încadrată în părul acesta alb ca o perucă, se profilează în linii dure, precise. Înfașșurarea sa masivă, brațele vînjoase, pieptul puternic — toate în perfect contrast cu căldura vocii sale.

³⁶¹ Aici în articol este reprodus un fragment din romanul aflat pe masa de lucru: *Răscoala*. Acțiunea episodului se petrece în fața cîrciumii lui Busuic. Scenă de masă (la trecerea mașinii Nadinei).

Dl. Rebreanu povestește. E succint, concis. Propozițiuni simple. Subiect și predicat. Și totuși, poate în această cronologică înșiruire de fapte, cărora nu le picură nimic din sentimentalismul fatal unei întoarceri în desigurul anilor, se află farmecul narațiunii sale. Ai crede că în inima acestui om dintr-o bucată sentimentele și depresiunile sufletești au cele mai simple tipare. Dar așezat la masa de lucru, pe ceardacul înconjurat de stele și tăcerea nopții, singur, depășind firul gândurilor, cită căldură și candoare reversă condeiului său!

Noaptea a trecut pe nesimțite în lungi discuții reconfortante. Adeseori evocând pe mării maeștrii ai epocii universale, figura lui Dostoievski și a lui Tolstoi a antrenat con-vorbirea. Când am părăsit conacul d-lui Rebreanu, în zorii zilei, satul se înviora treptat, treptat. Țăranii porneau pe câmp, la cules. La poartă veni într-un suflet un om de la primărie:

— O telegramă, conașule.

Dl. Rebreanu o deschise, cu îngrijorarea cu care deschizi orice telegramă. Și după ce o parcursese cu ochii mi-o arătă, surzind:

„Sosesc mâine pentru interviu. Stop. Cred că nu sunt inoportun.“

FAȚĂ ÎN FAȚĂ CU EROUL MEU 362

În Pripas*, sat de prin împrejurimile Nășăudului, la nordul Ardealului, acolo unde se petrece acțiunea lui *Ion*, există într-adevăr și trăiește încă și astăzi un flăcău pe nume Ion Pop al Glanetașului. Dar cu Ion din romanul meu acesta nu are comun decât numele, pe care, recunosc, l-am folosit pentru a păstra o autenticitate rurală și băștinașe. Tot așa am făcut și cu numele preotului Belciug, al notarului Stoessel și alți cîțiva.

Încă o dată însă, m-am mărginit numai la numele lor, și atât. Desigur că este o legătură între personagiile romanului și realitate, dar ele nu sunt còpii după natură. Din momentul în care i-am trecut în roman, oamenii s-au adaptat mediului romanului, fiindcă romanul are o lume, o atmosferă specială, și cititorul trebuie să trăiască în această lume. Ion Pop al Glanetașului, rob al lui D-zeu și contribuabil al statului — vorbesc de cel real —, se deosebește mult, și-am mai spus, de Ion al meu, cel pe care l-ai văzut și pe scena Naționalului. Acest Ion din Pripas e un biet om, cel mai pră-

³⁶² Publicat în *Rampa*, XV, nr. 4485, 25 dec. 1932, p. 7, ca răspuns la ancheta întreprinsă de Al. Robot. (În același număr mai aflăm mărturisirile lui Gala Galaction, E. Lovinescu, T. Mușatescu, I. Minulescu, T. Teodorescu-Braniște, Camil Petrescu, M. Sorbul, I. Al. Vasilescu-Valjean și Caton Theodorian.) Cu opt luni în urmă, L.R. publicase în *Vremea*, V, nr. 235, 1 mai 1932, p. 1, *Între roman și viață. Povestirea primului capitol*, fragment autobiografic reprodus ulterior în *Mărturisiri* (vezi *Addenda*, p. 301—320), insistînd asupra genezei romanului *Ion*. Reluînd vag unele idei cu privire la raportul realitate-ficțiune, scriitorul adaugă în noile sale mărturisiri multe elemente inedite.

* În realitate, Prislop.

pădit din sat, s-a însurat cu o fată la întâmplare și urîță și săracă. El nu are nici un fel de ambiție sau vreo dorință de parvenire. Cum a aflat însă, ca și ceilalți dealtfel, că în cartea d-lui Rebreanu de la București este vorba de numele lui și mai cu seamă cînd a luat cunoștința de toate însușirile și virtuțile lui Ion al meu, s-a convins pe loc de identitatea dintre el și cel din roman. Era la mijloc și un amănunt exact și identic. Despre Ion eu spuneam că are două clase de liceu și ziceam asta ca să stabilesc o superioritate între eroul meu principal și celelalte personaje, siluete de țărani analfabeți. Dar și Ion Pop a făcut două clase de liceu și de-aici pornește siguranța că el este descris în cartea mea. Crede chiar și este sigur că așa a fost și viața lui, că a umblat după pămînt, că și el se ținea după o fată bogată, numai că nu l-a omorît nimeni.

Și toate acestea sunt provocate de faptul că d-l prof. Bogdan-Duică, voind să vorbească la Universitatea din Cluj despre *Ion*, și-a trimis studenții în Pripas să „identifice“ personagiile mele. Fiecare a venit cu o „identificare“, și cum erau 70 de studenți, s-au căpătat dintr-o dată 70 de „identificări“. Unele erau chiar nostime, așa de pildă, după unul, Ion al Glanetașului ar fi ajuns primar sub liberali (aici vine și o contradicție, un al doilea spune că sub național-țărăniști), după un altul, Ana ar fi prin Capitală, unde „s-a băgat la stăpîn“.

Dar așa se scrie istoria și astfel a început în Pripas, sat liniștit, cu oameni muncitori, seria legendelor.

Belciug, preotul satului, mutat acum din Pripas, nu a avut în realitate nici un fel de idealism. Idealismul lui îmi aparține mie, dar el crede totuși, ca și toți ceilalți, că el l-a avut. În Jidovița (nume fictiv, dar care după război a fost dat satului, în locul celui unguresc ce-l avea, după romanul meu), a trăit un notar Stoessel, dar cu totul altfel decât Stoessel din *Ion*. Nu de mult m-am întîlnit cu Stoessel prin București, am vorbit cu el și, printre altele, mi-a spus:

„Mi-a plăcut, d-le Rebreanu, cum m-ai feștit“. Feștit trebuie să știi că înseamnă *zugrăvit*. La urmă, notarul a adăugat: „Dar să știi că popa din Vărar[ea] s-a supărat foarte!“ Și de ce se supărase popa din Vărarea?

Eu vorbesc în roman despre un popă bețiv, căruia eu i-am dat numele celui din Vărarea, foarte cumsecade și așezat. S-a mai supărat pe mine un anume Cluțu, despre care eu spuneam că e un renegat. Și era renegat. Dar nimic nu l-a împiedicat ca în România Nouă să ajungă prefect.

Înainte de a termina, să trecem la un alt roman al meu, la *Adam și Eva*, în care, după cum știi, este vorba de un tînăr profesor care se iubește cu o femeie de șapte ori, în șapte vieți deosebite. După un an de la apariția lui, am primit o scrisoare de la o duduie din Basarabia, care îmi spunea că, citind *Adam și Eva*, a simțit că ea e femeia predestinată mie și ca să-i scriu cînd să ne întîlnim „ca să ne iubim pentru totdeauna“. Firește, nu m-am grăbit să-i răspund...

Doamnelor și domnilor,

Mai întâi am să vă rog să fiți indulgenți dacă s-ar întâmpla să spun ceva ce s-a mai spus și de alți confrăți care m-au precedat la acest pupitru în cadrul conferințelor asupra „procesului creației“, deși eu n-am avut răgaz să-i ascult pe nici unul și astfel nu știu ce-au vorbit, mai ales în amănunt. Fiind însă în discuție o problemă generală, n-ar fi de mirare dacă unii scriitori ar interpreta la fel fenomenul literar sau ar ajunge la concluzii similare. Sper că nu se va întâmpla nimic, pentru că am să mă feresc, ca totdeauna, de explicații și de concluzii, mărginindu-mă la descrierea cât mai sinceră și mai obiectivă a desfășurării lucrurilor și lăsând altora sarcina de-a le lămuri și cataloga.

Aș dori să mai adaog în prealabil că pentru mine dezbaterile acestea în jurul creației artistice au un interes primordial. Eu n-am altă meserie decât scrisul. Eu nu sînt decât un simplu scriitor. Însărcinările întâmplătoare pe care le-am avut în viață au fost accidente și nu mi-au putut denatura fiziologia de scriitor. A trebuit să renunț la multe, să îndur multe, să risc tot pentru a mă putea dărui deplin scrisului. Și, desigur, a trebuit să iubesc mai presus de toate scrisul ca să îndrăznesc a-i închina toată viața mea. Nu știu de ce am făcut-o: poate o simplă bravadă, poate ca să am deplină libertate pentru a mă realiza în literatură? Sînt alții, avocați, medici, ingineri, ofițeri, care știu să împace foarte bine scrisul cu profesiunea cealaltă, care le dă siguranța materială și socială. Așa e normal. Exercițiul unei profesii poate să îngreuiere realizarea scriitorului, dar nu să-l împiedece aieva. Ionel Teodoreanu e și avocat cu mare clientelă, ceea ce nu l-a împiedecat să scrie mai mult decât mine, deși e mult mai tânăr. În realitate, cazul Ionel Teodoreanu trebuie considerat rezervat — nu știu ce-o fi cu avocatura lui, dar e scriitor sută-n sută și cel mai pasionat pentru problemele literare.

Neavînd altă meserie — în situația aceasta mai sînt Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Ion Pillat și alți cîțiva —, mă interesează scrisul împreună cu toate anexele lui, nu numai teoretic, dar și practic. Ca să fie o profesiune, scrisul trebuie, pe de o parte, să se diferențieze, să nu mai rămîie un diletantism pentru neisprăviții vieții, ci o ocupație pe care n-o pot împlini decât cei chemați anume și după o muncă mai istovitoare sufletește ca toate celelalte îndeletniciri omenești, iar pe de altă parte, să reprezinte și din punct de vedere social o carieră care, eventual, să ofere cel puțin avantajile pe care le oferă carierele similare.

³⁶³ În 1943, Ateneul Român a organizat un ciclu de conferințe despre „Procesul de creație“, cu concursul scriitorilor Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, Ion Pillat, Camil Petrescu, I. Al. Brătescu-Voinești, Victor Ion Popa, Octav Dessila, Tudor Argezi, Păstorel Teodoreanu și L.R. Conferința acestuia din urmă a avut loc la 26 iun. 1943, orele 16,30. Ea se află la B.A.R., ms. rom. 4063, p. 53—74, și a fost publicată postum în *Manuscriptum*, III, nr. 6, și în L.R., *Opere*, vol. 8, p. 574—591.

Poate că enunțînd așa, brutal, condițiile profesiei scriitoricești, voi ofensa anume credințe tradiționale care cer poetului să cînte întocmai ca păsările cerului, să fie adică idealist și să nu se intereseze de cele lumești. De-aici vin toate confuziile, din credința că scriitorul trebuie să fie sau un diletant, sau un paria.

În clipa cînd vor înțelege nu numai scriitorii, ci și cititorii, că scrisul e profesiunea cea mai nobilă, cea mai grea și cea mai glorioasă, atunci se vor schimba multe lucruri, poate în primul rînd prețuirea operei literare. Atunci se vor împuțina, dacă nu vor dispărea de tot, cei care privesc de sus literatura, socotind că și ei ar putea scrie, dacă ar vrea sau ar avea timp...

Lămurirea cît mai largă a procesului creației artistice de aceea e binevenită oricînd se face. Prin lămuririle acestea cititorii pot să pătrundă puțin în secretele de atelier ale creației și să-și dea seama din cîte imense eforturi se încheagă o operă de artă. Astfel vor ajunge fatal să prețuiască și stimeze mai mult nu numai opera, ci și pe creatorul ei.

Vă mărturisesc că numai pentru a contribui la opera aceasta de clarificare am primit să vin în fața d-voastră, poate să vă și plictisesc, dar în orice caz să vă ofer intimitățile meseriei mele. Vă închipuiți cît de jenant, ca să nu zic mai mult, trebuie să fie pentru un scriitor obișnuit să aibă contact cu publicul prin cărțile sale, să vorbească deodată, în fața oamenilor, despre el și despre gîndurile și zbuciumările lui din care se zămislește o carte...

De fapt totuși am mai făcut ceva asemănător acum cîțiva ani, dar la Universitate, sub forma unei experiențe de laborator. Profesorul de literatură a vrut să lămurească studenților săi geneza operei literare și, în loc de explicații aride, a făcut apel la unii scriitori să răspundă la un chestionar foarte diplomatic întocmit, încît să obțină și mici contribuții autobiografice în legătură cu misterele muncii creatoare literare. Conferința a trebuit s-o repet pe urmă la Academia Comercială și la altă Universitate. Mai tîrziu, am publicat-o, întîi fragmentar în unele reviste, apoi, mai mult sau mai puțin complet, într-un volum apărut recent.³⁶⁴

Nu vreau să repet ce-am spus acolo, dar nici să mă contrazic. Ca să nu mă repet, am să încerc să reconstitui toate fazele creației unei cărți, cu toate amănuntele posibile — amănuntele sînt mai importante decât generalitățile, și aici, ca și în viață. Firește, va fi vorba de altă carte, nu de cele dezbătute acolo. Sînt sigur că nu mă voi contrazice total, dar mă tem că vor interveni adaosuri și completări care să pară contradictorii. Dealtfel e și fatal. Explicațiile procesului de creație sînt totdeauna provizorii, ca și teoriile care încearcă să rezolve misterul vieții prin formule biologice. Creația artistică e ca și creația divină — dincolo de puterile noastre de înțelegere, cel puțin în ce privește esența. Putem descrie fenomenul, putem nota observații directe sau indirecte, putem stabili anume corelații între diferitele

³⁶⁴ Vol. *Amalgam* [1943], p. 14—59. Fragmentar sau integral, *Mărturisirile* au fost tipărite în *Vremea*, V, nr. 253, 1 mai 1932; *Jurnalul doamnei*, nr. 3, 1938; *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 4, apr. 1942. (Vezi și L.R., *Opere*, vol. 4, p. 664—684; vol. 5, p. 668—670; vol. 6, p. 331—334.)

faze ale realizării — toate acestea sînt însă lucruri exterioare. S-ar părea că însuși creatorul, scriitorul sau artistul, ar putea aduce clarificări directe, dinlăuntru. Cred că e mare greșeală. Scriitorul, cu cît va fi mai sincer, cu atît va recunoaște mai categoric că observațiile lui asupra propriei creații sînt în realitate tot exterioare, că el nu poate înregistra decît rezultatele și că fenomenul creației se petrece undeva în afară de voința și știința lui. Știu, sînt scriitori, și nu dintre cei trecători, care și-au închipuit că ei creează conștient, birocratic și mașinal: faci planul general al unui roman, stabilești acțiunea și personagiile, distribuie materialul pe capitole mari sau mici, apoi cu ajutorul notelor copioase elaborezi amănunțit fiecare capitol, dobîndind astfel o schiță sau un rezumat mai bogat al viitorului roman pe care n-ai decît să le dezvolți după necesități ca să realizezi absolut mecanic marea operă de artă. Așa lucra uneori Zola³⁶⁵, ca să demonstreze materialismul artei sau poate ca să-și ușureze și sporească producția. Dar taina creației nu e în elaborarea, oricît de amănunțită, a unui plan de roman sau de poezie. Peste acest plan trebuie să vie necunoscutul, care cimentează tot și mai ales aduce suflul dătător de viață. Dumnezeu, cînd a creat pe om, l-a întruchipat din lut și pe urmă a suflat asupra lui de i-a dat viață și l-a făcut om. Toate planurile, organizările, pregătirile, rezumatele, inclusiv cuvintele, sînt lutul pe care scriitorul îl modelează conștient; suflul de viață, adică tocmai ceea ce transformă lutul, creația adevărată, o dăruiește tot scriitorul, dar dincolo de voința și de știința lui, din zestrea divină ce i-a fost hărăzită de destin.

Procesul creației artistice poate cuprinde, evident, ambele faze care de altfel se întregesc. De fapt, atît scriitorul, cît și cercetătorul literar se vor ocupa totdeauna de partea exterioară a creației, singura într-adevăr accesibilă; cea interioară nu poate decît să fie constatată și numai *ca atare* descrisă și analizată cît posibil. Puterea creatoare e totdeauna un dar special, îmi permit a afirma: un dar divin. Manifestarea acestui dar reclamă însă și o voință mare din partea celui înzestrat. Cînd în tine s-a dospit suficient aluatul viitoareii opere de artă, luni sau ani de zile, parte conștient, mare parte cu totul inconștient și în afară de puterea voinței tale, cînd fermentația aceasta tainică s-a terminat, atunci trebuie să intervii voința ta hotărîită, stăruitoare, încăpățînată, adică munca creației, cu bucuriile și ostenețile ei, asiduă și chiar programatică. Fără de muncă, opera ar rămîne în stare embrionară în sufletul creatorului...

În *Mărturisirile* despre care am pomenit, povestind cum s-a încheiat schema generală a romanului *Ion*, am arătat cum am ajuns să înțeleg problema pămîntului, mai vastă, mai variată și mai trainică decît o privisem schițînd povestea lui Ion Glanetașul. „Problema pămîntului mi-a apărut atunci ca însăși problema vieții românești, a existenței poporului românesc, o problemă menită să fie veșnic de actualitate, indiferent de eventualele

³⁶⁵ Și, am adăuga, însuși L.R. Răbdarea și atenția cu care fixează structura romanelor sale, succesiunea momentelor, profilul personajelor îl desemnează printre cei mai desăvîrșiți arhitecți ai cărții, care acordă *proiectelor* o asemenea importanță, încît nu construiesc mai nimic înaintea clarificărilor de detaliu, cu riscul de a se abate ulterior de la cele plănuite (ceea ce, de altfel, se și întîmplă).

soluții ce i s-ar da în anume conjuncturi.“ Iar de-aici a pornit apoi un plan mai vast al unei trilogii de romane, cîte un roman adică pentru Transilvania, vechiul regat și Basarabia; „pentru vechiul regat pămîntul fiind o problemă socială, deci o luptă între cei puțini care posedă pămîntul și cei mulți care-l muncesc, romanul va fi o răscoală țărănească, evident prezentată așa încît să ofere un tablou cît mai vast al contrastului dintre țară și oraș“³⁶⁶.

Așa s-a născut gîndul romanului *Răscoala*, asupra căruia am să insist în speranța că mulți dintre d-voastră îl cunoașteți, cel puțin din auzite, apoi pentru că din hîrtiile și însemnările ce le am aș putea reconstitui mai ușor evoluția sau, dacă vreți, procesul creației.

Cît de puțină importanță are în realitate ideea sau planul în realizarea unei opere de artă se poate vedea și din enunțarea aceasta emfatică: voi scrie un roman cu o răscoală țărănească... Dar astfel de idei poate să aibă oricine, mai ales cînd răscoala s-a întîmplat aievea și amintirea ei e încă vie spre a stîrni curiozitatea actualității. Intocmai cum în timp de război apar atîtea „opere“ care să profite într-un fel sau altul de cea mai tragică și mai înălțătoare, cuprinzătoare de vitejie, moarte și glorie, ca și de durere și jale.

În vreme ce *Ion* mă frămînta pînă-n adîncurile sufletului³⁶⁷, gîndul de-a scrie ceva în legătură cu răscoalele țărănești recente a început să mă preocupe abia după stabilirea mea la București, din ce în ce mai insistent.³⁶⁸ Scriitorii cu reputație din anii aceia aproape că nici n-au luat act de zguduirea crîncenă prin care trecuse țara. Parcă oamenii nu și-ar fi dat seama în ce primejdie ne aflăsem. Doar ici-colo cîteva însemnări anecdotice, cu glume nesărate. Scriitorii, glasul neamului, n-au simțit marea cutremurare a poporului nostru, singurul adevărat război civil din toată istoria noastră. Nu i-a împiedecat nimeni să vadă, să înregistreze sau să exprime durerea națiunii, cea mai îngrozitoare, pentru că era o sfișiere între noi. Nu exista pe atunci nici urmă de cenzură nici pentru presă, dar încă în literatură. Oamenii însă n-aveau legături adevărate cu viața reală. Existența scriitorului se petrecea între cenaclu, cafenea și biuro... Nu era neapărat nevoie să scrie; scriitorului îi trebuie perspectivă ca să poată crea. Dar cel puțin ar fi trebuit să simtă și să înțeleagă...

În atmosfera aceasta de indiferență față de un eveniment atît de grav, m-am crezut eu chemat să repar onoarea scriitorilor români. Eram mai necunoscut decît își poate cineva închipui. Publicasem vreo două nuvele în *Luceafărul*³⁶⁹, destul de mediocre, și alta, mai reușită, în *Convorbiri cri-*

³⁶⁶ Vezi detalii referitoare la trilogia amintită în *Mărturisiri*, supra, p. 305—306.

³⁶⁷ Paginile unui caiet, intitulat *Schițe*, alcătuit după revenirea lui L.R. în Prislop (1908), aflat la B.A.R., *Arh. L.R., I (1) ms. 20*, se înrudesc, într-adevăr, cu multe din episoadele romanului *Ion*, fără să lase impresia că urmau să depășească limitele genului scurt. Vezi N. Gheran, *Liviu Rebreanu — schițe pentru viitoarele romane*, în *Manuscriptum*, V, nr. 2 și 3, 1974; vol. L.R., *Opere*, vol. 11, *Teatru* (anii de ucenicie).

³⁶⁸ Cele mai vechi însemnări se află în același caiet de *Schițe*, început, în 1908, la Prislop și sfîrșit, în 1910, la București.

³⁶⁹ *Codrea* (*Luceafărul*, VII, nr. 21, 1 nov. 1908) și *Oflire* (*ibid.*, VII, nr. 24, 15 dec. 1908). Vezi L.R., *Opere*, vol. 1, p. 3—34, 329—359.

370. Cu atîta bagaj literar în spinare, m-am hotărît totuși să devin cîntărețul răscoalei țaranilor, nu însă de dragul țaranilor sau din pricina durerii pentru nenorocirea țării, ci, trebuie să mărturisesc, pentru că scontam să dobîndesc un succes grabnic tratînd un subiect atît de fierbinte. Voiam să încerc ceea ce mai toți scriitorii și artiștii tineri încearcă mereu: să cucerească notorietatea de azi pe mâine, prin orice mijloace.

Pornisem de la ideea să fac un roman³⁷¹. Am dat-o la o parte. Voi face o dramă cu titlul *Țăranii*.³⁷² La Teatrul Național era director Pompiliu Eliade, care se înversuna să promoveze literatura dramatică originală. Eram sigur că Pompiliu Eliade va fi încîntat cînd va primi o piesă originală cu recentele răscoale țărănești. Apoi o piesă se scrie mult mai ușor și mai repede. Avusesem, numai cu vreo trei ani în urmă, o epocă de fanatism teatral: scrisesem zeci de piese, probabil proaste, în limba germană³⁷³, cu care înnebunisem pe cîțiva directori de teatru la Viena și la Budapesta. De îndată ce voi avea suficient material, voi putea ticlui din răscoale o dramă oricît de singeroasă, după împrejurări... Deocamdată însă nu cunoșteam răscoala decît din puținele notițe și telegrame apărute prin ziarele de dincolo și diferite volume și broșuri care voiau să explice de ce s-au răscolat țării și cum să se soluționeze chestia țărănească. O documentare normală, în vreunul din satele sau conacele unde răscoala și represiunea au fost mai violente, îmi era imposibilă, pentru că ar fi implicat cheltuieli, eu nu posedam decît bunăvoință. „Cea mai bună documentație e presa, oglinda fidelă a evenimentelor cotidiene!” mi-am zis atunci și m-am înființat la Academie să consult colecțiile ziarelor. A fost prima mea vizită la Academia Română. Nici nu mi-a putut trece prin gînd atunci că a doua vizită, la aceeași Academie, va fi abia peste treizeci de ani, în condiții mult mai ceremonioase.³⁷⁴

Presa din vremea răscoalelor e mediocră. Informații puține, anodine și uneori comice; se vede că sînt opera unor corespondenți urbani care habar n-au ce viață e la țară. Ceva mai interesante mi-au apărut dezbaterile parlamentare în *Monitorul oficial*... Oricît de dornic eram după o glorie grăbită și ieftină, n-am îndrăznit să persist. Începusem să întocmesc un scenariu, dar din cap, fără nici o legătură cu realitatea. Nu văzusem în viața mea un arendaș, nici nu știam bine ce-i cu arendașii și cu conacele

³⁷⁰ *Cîntecul iubirii (Convorbiri critice, III, nr. 10, 25 oct. 1909)*. Vezi L.R., *Opere*, vol. 2, p. 5—11.

³⁷¹ „Răscoala, o serie de nuvele” — se menționează în caietul de *Insemnări*, datat „1912” (cf. *Arb. L.R., II, ms. 1, f. 5*). Este cea mai veche notație autografă cu titlul operei de mai tîrziu.

³⁷² Proiectul se află în *Arb. L.R., I, ms. 1, j., f. 2—4* (vezi L.R., *Opere*, vol. 8, p. 597—598). Consultă și proiectul următor, intitulat *Răscoala (Ibid., f. 5—10; Opere, vol. 8, p. 598—600)*, datat 7 dec. 1913 (f. 1). Vezi reluarea personajelor în *Arb. L.R., I, ms. 1 f, f. 26—38 (Opere, vol. 8, p. 601—606)* — fază de tranzație de la piesa de teatru din 1913 la romanul de mai tîrziu.

³⁷³ În realitate, în limba maghiară (vezi L.R., *Opere*, vol. 11, p. 293—605, 1148—1172).
³⁷⁴ Vezi Stancu Ilin, *Liviu Rebreanu în „documentare” la Academia Română*, în *Transilvania*, II, nr. 4, apr. 1973, p. 27—32. O listă bibliografică, întocmită de scriitor, se află în *Arb. L.R., I, ms. 1 g, f. 13—16 v.* (publicată în L.R., *Opere*, vol. 8, p. 679—682, unde se reproduc și conpectele romancierului; vezi p. 683—689).

boierești. Pînă și numele mi le luai de-acasă, de dincolo. Așa, de pildă: „Actul întîi, Casa lui Ion Motofelea, în Dumbrăveni”. Totuși, printre fragmentele păstrate sînt cîteva replici pline de viață. Iacă o replică a arendașului:

„— Astea-s vorbe goale... În loc să te tînguești și să te tocmești, ai face mai bine să nu lenevești și să nu bați cîrciumile! Asta-i!... Cine-i harnic cîștigă și trăiește bine, cine nu, să aibă de zece ori atîta pămînt și tot netrebnic o să fie...”³⁷⁵

Sau alta a unei țărance amărîte:

„— Că leneși nu sîntem, slavă Domnului... Muncim și ne chinuim, vai de păcatele noastre... Da amu nu mai e de trăit... Uite, ne-am sleit de tot, ne-a pierit toată vlașa. Bărbatul meu e căzut la pat, eu am rămas singură... Nițeluș să ne mai ușurați, boierule, că pe urmă iar prindem putere și iar o să vă muncim...”³⁷⁶

Poate că n-aș fi renunțat complet dacă n-aș fi descoperit și o piesă de teatru care se petrecea tocmai în vremea răscoalelor. Era apărută recent în editura *României muncitoare*, organul socialist, și se numea *Lupii*. Autorul era simpaticul povestitor de mai tîrziu Vissarion. Pe atunci probabil că se simțea socialist, ca și mulți alți intelectuali. Din nenorocire piesa era atît de spăimîntător de proastă, că a avut puterea să mă puie pe gînduri: dacă și a mea va ieși la fel? Apoi tot în zilele acelea am citit *Țesătorii* lui Hauptmann, care m-a descurajat, fiindcă mi s-a părut cea mai puternică dramă socială. Cînd s-a scris drama unei răscoale atît de desăvîrșit, ce să cutez eu, un prăpădit de candidat de scriitor, să mă iau la întrecere?

Renunțînd la piesa cu răscoala, am mai publicat cîteva nuvele³⁷⁷ și, oferindu-mi-se o ocazie neașteptată, le-am adunat într-un volum care a apărut într-o editură tînără la Orăștie, înființată de d. S. Bornemisa.³⁷⁸ Primul meu volum, *Frămîntări*, spre disperarea mea, a trecut aproape complet neobservat.³⁷⁹ Două-trei notițe amabile, strecoreate în colțuri de ziare obscure, erau probabil opera editorului. Pe atunci tinerii scriitori încă nu îndrăzneau să-și laude singuri cărțile; încă nu exista așa-numitul serviciu de presă de azi.

Ca orice cuceritor literar, sperasem că voi atrage atenția cel puțin a criticii. Decepția a fost cu atît mai dureroasă. Adevărul este că aproape același volum apărut peste cîteva ani³⁸⁰, sub titlul: *Golanii*, și cu prefața

^{375—376} Cf. *Arb. L.R., I, ms. 1 j, f. 8 (Op. cit., p. 599)*; în conferință, textul ușor stilizat.

³⁷⁷ *Răzîiala și Nevasta*, în *Luceafărul*, VIII, nr. 9, 1 mai 1909; X, nr. 12, 16 iun. 1911; *Proștii, Culcușul, Golanii și Dîntele*, în *Convorbiri critice*, IV, nr. 2, 25 febr. 1910; nr. 5, 25 mai 1910; nr. 8, 25 aug. 1910; *Ocrotitorul*, în *Viața românească*, VI, nr. 9, sept. 1911, reluate apoi cu prilejul alcătuirii altor sumare. (Vezi L.R., *Opere*, vol. 1, p. 349—359; vol. 2, p. 331—369.)

³⁷⁸ Volumul de debut apare în 1912, cu un an înainte ca L.R. să fi început piesa din care citează cele două fragmente. Autorul se referă la un proiect mai vechi: *Țăranii* (vezi supra, nota 372). În legătură cu publicarea vol. *Frămîntări*, consultă scrisorile trimise lui L.R. de S. Bornemisa, aflate la B.A.R., nr. 142 297—142 311.

³⁷⁹ Printre puține recenzii, C. Spiru Hasnaș și Mihail Sorbul.

³⁸⁰ În 1916, la București (Editura H. Steinberg).

regretatului Mihalache Dragomirescu, a fost destul de remarcat, începînd cu *Viața românească* pînă la ziarele cu tiraje mici și cu rubrică literară.³⁸¹

Pentru moment nu mai vedeam nici o perspectivă de-a ieși din anonim într-un răstimp onorabil. Atunci am reluat planul cu *Ion*: dacă așa apare cu un roman, ar fi imposibil să fie bagatelizat. Nuvele și schițe face toată lumea, pe cînd un roman, chiar mediocru, e un eveniment. Așa era atunci. Acuma s-au mai schimbat lucrurile.

În martie 1913 m-am apucat să scriu romanul lui Ion Glanetașu, care pe-atunci se numea *Zestrea*. Trei luni am lucrat și am așternut pe hîrtie vreo trei sute de pagini. Cînd le-am recitat — catastrofă. Nu mergea deloc. Era o poveste romantică, sentimentală și brutală, cu țărani la modă pe vremea aceea în literatura curentă. Mi-am dat seama în sfîrșit că, dacă vreau într-adevăr să iasă un roman, va trebui să mai lucrez poate ani de zile.³⁸²

Se vede că nu mă puteam împăca deloc cu perspectiva aceasta. De aceea m-am întors la ideea unei piese cu răscoalele. La 7 decembrie 1913 iar am însemnat un titlu: „*Răscoala*, dramă în patru acte”.³⁸³ Apoi cîteva scene. Apoi am pus cruce definitiv dramei cu răscoalele cînd am văzut că a fost interzisă la un teatru particular o piesă foarte ușor revoluționară. Am înțeles tîrziu că pe scenă, în fața publicului, nu se pot reprezenta subiecte de răzvrătire socială fără grave riscuri, dacă nu pentru tulburarea imediată a opiniei publice, în orice caz pentru tulburarea sufletelor din care poate răbufni mai curînd sau mai tîrziu dezordinea cea mare.

Cam din aceeași vreme, adică după prima versiune a lui *Ion*, am o însemnat pe două file cu creionul: *Răscoala* în fruntea unei schițe, pe care, fiind foarte scurtă, v-o citesc. E în sfîrșit embrionul romanului:

„Titu e în România, la sora lui Pteancu, care e măritată cu un deputat. Acesta e moșier. Frate-său e un băiat de vîrsta lui Titu, cu o dragoste mare pentru țărani. Iubește pe fata unui țaran mîndru, sărac, supus, și chiar vrea s-o ia de nevastă. Se împotrivesc deputatul și soția, iar Titu e pentru. Mizeria la țară. Alături moșia unui mare boier, dată unui arendaș grec. Băiatul arendașului necinstește fetele. Storcerea țaranilor. Deputatul mai mult stă la București.

Expoziția. Trenurile cu țărani la București. Sărbătoarea de-aici și mizeria de-afară. Străinismul din Capitală. Lupta pentru limba românească. Iarna critică. Frămîntarea țaranilor. Foametea. Exploatarea.

În vremea aceasta un bal splendid la București, Național. Fratele deputatului cu Titu iau parte. Comparația între strălucirea de-aici și cea la țară. Epidemia dansurilor.

Începutul mișcării. Se opune primarul, tatăl fetei, bătrînii. Purtarea arendașului. Un copil aruncă o piatră. Se prăvale tot. Furia țaranilor. Cei cuminți nu mai au stăpînire. Intervenția jandarmilor. Primele victime. Strivirea arendașului. Sosește Titu cu băiatul, care încearcă să-i potolească.

³⁸¹ Bibliografia critică nu prea înregistrează multe titluri. Dintre toate, reține atenția recenzia scurtă a lui G. Topîrceanu (semnat doar cu inițiale) din *Viața românească*.

³⁸² Date mai ample în *Mărturisiri* (supra, p. 301—320).

³⁸³ Cf. L.R., *Opere*, vol. 8, p. 598.

Zadarnic. Insuși tatăl fetei e în fruntea țaranilor turbați care-l sfîșie în bucați, în vreme ce un flăcău care a iubit pe fată o ucide ca pe tîrfa boierului. Titu scapă prin fugă.

Incendiul se întinde brusc în toată țara.

Bucureștii tremură. Camera. Ședința cu benzina. Schimbarea guvernului. Represiunea. Bătălion vine în sat. Tatăl fetei își sapă groapa. Grozăviile represiunii. Bătăile.

Liniște. Morminte și jandarmi.”

Pe dosul primei pagini sînt notate treisprezece titluri de capitole: primul „Gemete fără glas”, ultimul, „Cruci albe și coperișe roșii”.³⁸⁴ Dintre titlurile acestea, în general pîrtinitoare, abia vreo două au fost păstrate. Dealtfel numărul treisprezece voia să însemneze un paralelism cu numărul capitolelor din *Ion*. Cum se știe, în *Răscoala* au rămas numai douăsprezece.

Însemnarea, deși puțin bombastică și copilăroasă, este de fapt începutul *Răscoalei*. Pînă acuma romanul sau drama cu răscoale țărănești erau o simplă idee sau poate nici măcar atîta, poate numai o dorință de a utiliza tragedia răscoalelor într-o operă de artă. Nici un personaj nu-mi apăruse încă și nici o criză în jurul căreia să se cristalizeze ulterior oamenii. Aici, pentru întîia oară, se conturează cîteva siluete și o schiță de acțiune cu o culminare și un deznodămînt. Cine-și amintește *Răscoala* va ști că din toate notațiile de-aici aproape nimic n-a fost păstrat. Și totuși parcă pînă și atmosfera generală a romanului aici își are obîrșia.

Dealtfel de-aici înainte *Răscoala* a trecut mult timp complet pe planul al doilea în preocupările mele. Ani de zile a trebuit să lucrez la *Ion*. Nu-mi mai puteam împărți atenția. Dar anii n-au trecut în zadar. De-abia acuma am prins a pătrunde aievea în toate răscoalele și mai ales de-abia acuma am început a afla amănunte veridice asupra desfășurării lor. Am cunoscut proprietari, arendași, administratori, logofeți, vatafi și alți oameni de-ai curților, precum am cunoscut preoți, învățători, jandarmi, țărani de toate felurile, care cu toții au trăit răscoalele, fiecare în felul său, cu primejdiile, riscurile, aventurile, necazurile sau durerile sale. În sfîrșit, am cunoscut miniștri, prefecti, primari, ofițeri superiori și inferiori care au făcut represiunea, fiecare după împrejurări și după situație, unii reușind să potolească spiritele cu vorba, alții cu amenințarea și bătaia, iar alții, în cazuri deosebit de furioase, fiind siliți să pună tunurile în bataie. Firește că am avut ocazia să vizitez și regiuni care au fost mai aspru bîntuite de pacostea răscoalelor, fie din partea țaranilor, fie din partea represiunii. Trecuseră mulți ani, amintirile se ștergeau. Un țaran deștept și simpatic, bătrîn, prin 1926, cînd l-am întrebat cum le-a venit să se răzvrătească, mi-a dat un răspuns pe care l-am notat:

— De, domnule, omul cînd nu mai poate răbda, ce să facă, se iutește... Dar tot răul aduce un bine — am cîștigat pămîntul. Am suferit, am sîngerat, dar așa-i roștul lumii... Noi n-am dobîndit nimica fără sînge, fără mult sînge. Tot pămîntul nostru e îndoit cu sînge de-al nostru. De aceea ni-e drag...

³⁸⁴ Obsesia construirii romanului în 13 capitole revine și în alte planuri (vezi *Op. cit.*, p. 607—608, 624—626 passim.).

Răspunsul, așa de frumos, nu l-am putut întrebuița cu toate că, în ultimul capitol, unui țaran bătrîn i se pune o întrebare asemănătoare. Deși frumos, nu s-a potrivit. Sau poate a rămas înmormîntat printre notele necercetate în timpul scrisului? ³⁸⁵

Pe cînd terminam ultima transcriere a lui *Ion* și mă luptam cu corecturile ³⁸⁶, eram hotărît să mă apuc îndată foarte serios de *Răscoala*. A venit însă *Pădurea Spînzuraților* ³⁸⁷, apoi *Adam și Eva* ³⁸⁸, apoi *Ciuleandra* ³⁸⁹, apoi *Crăișorul* ³⁹⁰. Ceea ce nu împiedeca să mă hotărîsc după fiecare din nou pentru *Răscoala*. Abia după *Ciuleandra* am început însă aieva să scriu *Răscoala*. Dinainte de *Ciuleandra* mi s-au păstrat cîteva file răzlețe. Așa, cu data „luni, 19.IV.26“, un titlu *Răscoala* și două rînduri: „Cap: I. Sfirșitul septemv. Moșia Răznovanu în Argeș. 12 pluguri ară. Semănătorii cu griul.“ ³⁹¹ Într-un colț e notat „Nadina = soția lui Grig, 24; Grig, 29“. Firește ani. Încă nu începusem a scrie la *Ciuleandra*. Cu data de luni, 1.XI.1926, o filă încearcă un început: „Capitolul I, subcapitolul 1. Pămîntul se jilăvise și se muiase ca o imensă plăcintă de noroi. Două săptămîni a plouat necontenit, cu găleata. O ploaie aspră, rece, de toamnă etc.“ ³⁹² Nu mi-a plăcut, ceea ce nu e de mirare. Urmează altă filă cu însemnarea: „Luni, 1.XI.1926“ ³⁹³ și dedesubt: „marți, 2.XI“ ³⁹⁴. Filă era de fapt de marți, 2.XI. Am adăugat deasupra, „luni, 1.XI“, ca să nu încep tocmai într-o marți un roman la care țineam. Dealtfel nu urmează decît o singură frază: „Pămîntul era cleios și murdar ca un ciocoi sătul și îngreșat“ ³⁹⁵. Fraza aceasta singură dovedește cît de puțin eram pregătit să scriu o carte care, poate mai presus de toate, trebuia să țină cumpăna dreaptă, altfel devenea un instrument de luptă pentru o parte sau alta și se elimina dintre operele de artă. Chiar în forma ei actuală, *Răscoala* e acuzată de unii critici, altfel foarte serioși, că ar ține partea țăranilor, de alții că ar fi scrisă de un reacționar care se bucură de ororile represiunii. Adevărat, astea sînt excepții; în general se recunoaște că, în romanul acesta, toți, absolut toți au dreptate și că tocmai aceasta constituie tragicul conflictului.

Dar, cum spuneam, însemnările sînt dinainte de *Ciuleandra*. Cînd lucrezi la o carte de dimensiuni mai mari, cum e un roman, trebuie să ai posibilitatea să te izolezi, să te concentrezi complet, să trăiești în atmosfera

³⁸⁵ Replica figurează în caietul de creație aflat în *Arh. L.R., I, ms. 1 e, f. 46* (capitolul final); la transcriere, L.R. intervine cu ușoare modificări stilistice (cf. *Op. cit.*, p. 650).
³⁸⁶ Terminarea transcrierii romanului *Ion* a avut loc la 3 oct. 1920; corecturile sînt efectuate la sfîrșitul aceleiași luni și începutul lui nov. 1920.

³⁸⁷ Apare în 1922.

³⁸⁸ Apare în 1925.

³⁸⁹ Apare în 1927.

³⁹⁰ Apare în 1929.

³⁹¹ Cf. *Arh. L.R., I, ms. 1 d, f. 8* (*Op. cit.*, p. 607).

³⁹² *Ibid.*, f. 19 (*Op. cit.*, p. 609). În textul original: „fără încetare“, în loc de „necontenit“.

³⁹³⁻³⁹⁵ *Ibid.*, f. 20 (*Op. cit.*, p. 609). Peste două săptămîni (16 nov. 1926), L.R. va încerca o nouă redactare, neamintită în conferința sa, personajele introduse în scenă dezvoltîndu-ne intenția scriitorului de a continua, prin *Răscoala*, romanul său de debut (Titu Herdelea, „domnul deputat Gogu Ionescu“, Laura, George Pintea și Grigore Glogoveanu — ultimul nume înțîlnit și în proiectul piesei de teatru; cf. *Arh. L.R., I, ms. 1 d, f. 3* (*Op. cit.*, p. 609—610).

pe care vrei s-o crezi, să te familiarizezi cu oamenii pe care încerci să-i zugrăvești. În viața plină de zgomot și de alte preocupări a Capitalei, izolarea nu se poate realiza. De aceea, totdeauna, pentru fiecare carte, am căutat să evadesc, să mă retrag undeva, pînă cînd norocul mi-a îngăduit să dobîndesc o foarte mică proprietate, Valea Mare, lîngă Pitești, unde să pot fi singur cînd doresc și cît doresc, pe care am inaugurat-o tocmai cu *Răscoala*. Pînă atunci trebuia să găsesc un prieten sau o rudă care să mă primească și să mă găzduiască o lună, două, poate și mai mult, lăsîndu-mă pe seama mea, în deplină libertate, fără să-mi ceară să fac frumos... Pentru *Ciuleandra* am fost oaspetele unei prietene din copilărie, la Orlat, lîngă Sibiu, vreo două-trei luni. Acolo am terminat prima versiune și am făcut o bună parte din versiunea care s-a tipărit. Era prin ianuarie 1927. În vara aceluiași an am primit bucuros invitația altui prieten de odinioară, devenit preot chiar în satul copilăriei mele, în Maieru. Fiindcă m-am dus cu întreaga-mi familie, mi s-a pus la dispoziție pentru scrisul meu o sală de clasă, din școala comunală, cu un pat improvizat, cu o masă lungă, firește după ce băncile se adunaseră grămadă într-un colț. Școala era veche, cu o grădină care mergea pînă la malul Someșului. Scriam numai noaptea, ca totdeauna, într-o liniște ideală. Cînd deschideam ferestrele, se auzeau apele Someșului murmurînd parcă numai amintiri. În școala aceasta, cu mulți ani în urmă, făcusem și eu primele clase primare, învățător fiind tatăl meu. Deseori, mai ales în primele nopți, mă pomeneam copleșit de amintirile copilăriei, întorcîndu-mă înapoi cu gîndul ca să-mi regăsesc jocurile și bucuriile, în loc să isprăvesc aventurile eroului meu din *Ciuleandra*.

Totuși, am terminat transcrierea *Ciulendrei* în vreo două săptămîni. Era vorba într-adevăr numai de terminat ultimele capitole. Pe urmă voiam să încep *Răscoala*. De fapt asta mă interesa mai mult. Mă simțeam încărcat de viața ce trebuia să trăiască în viitorul roman și rîvneam să mă liberez. Parcă niciodată nu m-am așezat la masa de scris cu mai multă pasiune.

Dar n-a mers atît de ușor cum speram. Desigur că, în cursul anilor, de la schița pe care v-am citit-o, am ajuns la o frămîntare continuă a materialului. Rămăsesem la împărțirea în 13 capitole, titlurile însă s-au schimbat. Primul capitol, de pildă, se numea acum „Două lumi“ ³⁹⁶. Stabilisem, cel puțin în mare, ce anume ar trebui să cuprindă fiecare capitol ³⁹⁷. Numele personajilor principale erau alese și, mai mult sau mai puțin, fixate. Pentru țărani aveam liste de nume cu caracterizări speciale. ³⁹⁸ În sfîrșit, regiunea unde se desfășura răzmerița mea o văzusem și o delimitasem: sudul județului Argeș. Satele, cele mai multe, există cu numele din carte ³⁹⁹, dar cu înfățișarea necesară împrejurărilor. Localitățile principale, firește, nu se

³⁹⁶ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 1* (*Op. cit.*, p. 610): „Două lumi“ este însă și titlul primei „cărți“ din cele cinci plănuită într-o altă structură a romanului (*Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 8-10; Op. cit.*, p. 618—619, 621).

³⁹⁷ Pentru cunoașterea detaliată a planurilor, majoritatea aflate în *Arh. L.R., I ms. 1 e*, vezi *Op. cit.*, p. 618—657.

³⁹⁸ Listele onomastice ale romanului, grupate în *Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 1-25*, sînt reproduse în *Op. cit.*, p. 658—677.

³⁹⁹ Albotă, Babaroaga, Bîrlogu, Burdea (gara), Cantacuzu (în roman: „Cantacuză“), Costești, Gliganu, Goia, Humele, Ionești, Izvoru, Mozăceni, Rociu, Șerbănești, Vlăduța etc.

află pe nici o hartă : Amara, Ruginoasa⁴⁰⁰, altele. Îmi desemnasem o hartă în culori pe care erau notate nu numai satele și cătunele, ci și moșiile cu întinderile lor și cu numele proprietarilor și arendașilor, cu distanțele dintre ele, și altele.⁴⁰¹

Eram destul de pregătit, și totuși nu mergea. Am început într-o sîmbătă, 9 iulie 1927. Într-o noapte întregă, de la 9 seara la 6 dimineața, am scris exact 8 rînduri⁴⁰², pe care le-am reluat în aceeași noapte și le-am redus la 7⁴⁰³, făcînd totuși o modificare de nume folositoare : arendașul Rogojinaru ținea întîi moșia Ciuta, pe urmă a primit Olena-Dolj. A doua seară am reluat *d'a capo* și am scris 4,1/2 pagini⁴⁰⁴; Rogojinaru deveni arendașul moșiei Ocina. Noaptea următoare am realizat exact 13 rînduri. În noaptea aceasta am însemnat însă pe dosul paginii : „Vineri, 15 iulie 1927, noaptea, pe la ora 12, înainte de-a mă așeza la scris, am auzit țipete de cucuvea, în grădină, înspre Someș ! Curios ! Ca și la *Ion*... Și doar pe-aici nu sînt așa de dese cucuvelele.“⁴⁰⁵

Însemnarea intră în ordinea superstițiilor diverse care mă obsedează în timpul scrisului. Dealtfel dacă lucrul nu progresa, după însemnarea cu cucuveaua, mi-am zis : Cum să progreseze dacă am început sîmbăta, adică într-o zi cînd trebuie să sfîrșești un lucru, nu să-l începi ? !

Două săptămîni m-am zbuțumit toate nopțile în zadar. Nu venea nimic. Răsfoiam note și broșuri. Am citit cîteva cărți despre problemele pămîntului și chestia țărănească de pe vremuri.

Luni, 1 august, am găsit, în sfîrșit, fraza salvatoare cu care avea să înceapă *Răscoala* : „D-voastră nu cunoașteți țărănul român !“⁴⁰⁶ Pentru mine chinul cel mai mare este prima frază și primul capitol. Prima frază marchează ritmul deosebit, unic al romanului. După ce am găsit-o pare atît de naturală, încît te miri cum te-ai putut gîndi la altceva. Conținutul ei, cuvintele, cadența, toate o caracterizează ca fiind singura posibilă și indicată să deschidă poarta unei lumi noi. La fel primul capitol zugrăvește atmosfera generală a acestei lumi sau cel puțin o prevestește.

Lupta pentru prima frază și primul capitol e cea mai aprigă. Afară de *Ion*, unde s-au realizat într-o singură noapte într-un elan vertiginos, pentru fiecare roman am făcut și refăcut începutul nu mai știu de cîte ori. Capitolul întîi din *Pădurea Spînzuraților* a fost încercat în întregime sau parțial de zeci de ori. Numai cînd într-un moment fericit am nemerit prima frază am nemerit și restul. Simțeam neconținut că fraza aceasta trebuie să marcheze nu numai apăsarea cenușie, dar și o mișcare involuntară poruncită parcă de glasul fatalității. Așa trebuie să sosească la locul execuției Apostol

⁴⁰⁰ Existente, totuși, în toponimia românească : Amara (Ialomița), Ruginoasa (Iași), Vai-de-ei (Vîlcea) etc.

⁴⁰¹ Vezi *Op. cit.*, p. 601.

⁴⁰² Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 1 (Op. cit., p. 610)*.

⁴⁰³ Cf. *Ibid.*, f. 2 (*Op. cit.*, p. 610); pe aceeași filă, un adaos datat : „duminecă,

10.VII. d[imineața]“.

⁴⁰⁴ Cf. *Ibid.*, f. 4—5, și *I ms. 1 c, f. 14—16*, răsăcite, sub altă cotă, la B.A.R. (*Op. cit.*, p. 611—614).

⁴⁰⁵ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 c, f. 16 v. (Op. cit., p. 614)*. Însemnări similare, într-adevăr, în timpul transcrierii romanului *Ion* (vezi *Opere*, vol. 4, p. 713).

⁴⁰⁶ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 7 (Opere*, vol. 8, p. 614).

Bologa, mînat de o putere covîrșitoare... Aceeași trudă, subțaltă înfățișare, s-a repetat la *Adam și Eva*, chiar la *Ciuleandra* cu acel „taci“, reluat de trei ori și redus a treia oară la o frîntură de exclamație...

În noaptea aceasta am scris patru pagini ; noaptea următoare alte patru. Pe urmă iar o neputință de 7 zile. Și deodată la 9 august, o zi de marți, 14 pagini, ba încă noaptea următoare 16 pagini, apoi iar 8 și iar 7 și tot așa, noapte de noapte, cu spor și avînt, mereu pînă la 21 august, cînd n-am mai fost în stare să încheș decît o singură pagină. Am continuat să rămîn la masa de scris și în nopțile următoare ; vacanța se isprăvea abia la 1 septembrie. Nu mai mergea. La 30 august am produs o jumătate de pagină, la 31 august tot atîta, adică de fapt nimic.⁴⁰⁷ Simțeam dealtfel că vîna aceasta creatoare s-a isprăvit. Nu mai aveam încredere. Ce-are a face ? Voi relua lucrul altă dată : curînd, poate chiar la iarnă, la Orlat.

Speranță deșartă. Abia peste trei-patru ani m-am putut întîlni din nou, serios, cu *Răscoala*. Iarna aceea am fost la Orlat, dar am început să lucrez la *Crăișorul*, care a și apărut peste doi ani.

Între timp totuși *Răscoala* mă preocupa neconținut, chiar cînd nu lucream la ea. În cele trei săptămîni, la Maieru, scrisesem peste 150 pagini, mai mult de 200 pagini de tipar, adică o treime cel puțin din romanul gata. De obicei nu recitesc ce scriu după inspirație pînă la încheierea manuscrisului. În mod firesc, dacă te lași dus de năvala momentului, ai îndepărtat și autocritica. O lectură, la rece, ar putea să te decepționeze și să-ți rezeze avîntul. De data aceasta n-am rezistat ispitei. Romanul mă pasiona, dar mă și îngrijora. Amintindu-mi distribuția materiei, capitolele scrise, mersul acțiunii și al oamenilor, mă cuprindeau toate îndoielile. S-a mai încercat la noi, în cîteva romane, introducerea răscoalei țărănilor, căci răscoale au fost în România destule, mai mult sau mai puțin întinse, și înainte de 1907. La Duiliu Zamfirescu așa-zisa răzmeriță din *Tănase Scatiu* e copilăroasă, ca și la Demetrius, într-unul din numeroasele-i romane sociale. Ceea ce nu l-a împiedicat pe regretatul Demetrius să mă acuze, în anume cercuri, că i-am plagiat opera în *Răscoala*. Dacă nu voi reuși să realizez altceva, păcat de toată osteneala, fără să mai vorbim de celelalte.

Recitînd cele 150 pagini, îndoielile mi-au sporit. Nu că totul ar fi fost slăbuț sau lipsit de interes. Era întreaga atmosferă a *Răscoalei*, așa cum s-a realizat. Dar avea lungimi multe și mai ales era lipsit de construcție⁴⁰⁸. Voiam să mă verific. Fiîndcă mi se cerea să colaborez, ca și azi, la diferite reviste și ziare, în special la ocazii mari, m-am gîndit să încerc să public fragmente din *Răscoala*. Evident cu măsură și prudență. N-am obiceiul să mă îmbulzesc a colabora ; dimpotrivă chiar. Nu refuz mai niciodată, dar amîn mereu pînă ce solicitantul se plictisește și renunță. Sînt însă unii

⁴⁰⁷ Versiunea se află în *Arh. L.R., I ms. 1 a*, avînd în total 123 de file ; a fost reproducă integral în *Opere*, vol. 8, p. 755—838. Începutul datat : „1.VIII.1927“ (f. 1). Alte datări : „miercuri, 2.VIII“ (f. 4) ; „marți, 9.VIII“ (f. 8) ; „miercuri, 10.VIII“ (f. 24) ; „joi, 11.VIII“ (f. 41) ; „vineri, 12.VIII“ (f. 49) ; „sîmbătă, 13.VIII“ (f. 67) ; „duminică, 14.VIII“ (f. 78) ; „luni, 15.VIII“ (f. 83) ; „marți, 16.VIII“ (f. 87) ; „miercuri, 17.VIII“ (f. 102) ; „joi, 18.VIII“ (f. 112) ; „vineri, 19.VIII“ (f. 113) ; „sîmbătă, 20.VIII“ (f. 115) ; „duminică, 21.VIII“ (f. 120) ; „marți, 30.VIII“ (f. 121) ; „miercuri, 31.VIII“ (f. 122).

⁴⁰⁸ La început, cele 123 f. erau împărțite în 16 paragrafe apoi în 15.

care nu renunță, care-s mai insistenți în a reclama colaborarea nerefuzată decât sînt eu în a găsi neconținut motive de amînare. Aceștia ajung să te someze solemn, să te facă responsabil că nu-și pot împlini menirea culturală, îți telefonează în zori de zi sau la miezul nopții. În sfîrșit, trebuie să te execuți. Unde mai punei că unii din acești insistenți, în loc de onorariu, îți oferă o caldă recunoștință.

În trei ani am publicat astfel, sub formă de fragmente cu diverse titluri, o bună parte din textul de la Maieru.⁴⁰⁹ Firește, înainte de publicare, îl frămîntam din nou și-l transcriam cum se cuvine pentru tipar... Am avut prea puține ecouri. Fragmentele de roman numai arareori se nemerește să oprească atenția cititorului. Văzînd însă textul tipărit, m-am lămurit treptat cel puțin asupra tăieturilor severe ce va trebui să opereze.

În literatură poate că nu există lege mai aspră decât aceea care te obligă să știi ce să nu scrii sau, cu alte cuvinte, să știi ce să tai, dacă ai avut ghișionul să scrii ce nu trebuia.

Nu sînt deloc indulgent față de opera mea. Nu mă sfiesc niciodată a tăia în carne vie. Știu din experiența de lector că e preferabil să regreți un gol decât să sai pagini întregi necitite. Am tăiat prin urmare totdeauna, fără cruțare. După ultima transcriere a lui *Ion*, la ultima corectură în pagini, am avut curajul să suprim un subcapitol întreg, vreo opt pagini. Singur Mihalache Dragomirescu a observat lipsa, socotînd că motivarea suprimării ar fi fost totuși necesară.

Mai mult am tăiat însă în *Pădurea Spînzuraților*. În general mai cu seamă pasagii mici, excese de motivări psihologice. Am tăiat însă și ceva ce mă doare pînă azi. Cine a citit *Pădurea Spînzuraților* își aduce aminte desigur că Apostol Bologa, în partea finală, după ce a fost judecat de curtea marțială, reîntors în camera lui de închisoare, cere hîrtie și cerneală să răspundă la scrisoarea primită de la maică-sa. Speranța vieții, frica morții, vălmașagul de alte gînduri îl fac să amîie mereu și, în cele din urmă, renunță să mai scrie... Ei bine, în versiunea primă, Apostol Bologa răspundea într-o scrisoare care, deși am suprimat-o, mi-a rămas dragă. Am vrut s-o public, am ezitat. Nu e lungă. Dați-mi voie să vi-o citec: [...] ⁴¹⁰

Tot în *Pădurea Spînzuraților* am suprimat ultimul capitol. Romanul se sfîrșește, dacă vă amintiți, cu moartea eroului și mai ales cu cuvintele preotului: „Apostol... Apostol...” În versiunea primă mai urma un capitol în care, în zori, venea Ilona să-și plîngă iubirea pe mormîntul lui Apostol. Oricît mi-a devenit de dragă Ilona aceasta în răstimpul scrisului cărții, de dragul ei nu puteam strica sfîrșitul... ⁴¹¹

Abia în vara anului 1930, vreo trei luni, la țară la mine, m-am chinuit să organizez cele 150 pagini de manuscris din *Răscoala*, să le dau forma care să-mi permită să continui lucrul. N-am reușit. Am reluat de multe ori subcapitolele, le-am copiat și răscoliat, le-am ciopîrțit, le-am lungit, le-am

⁴⁰⁹ Amintite în *Op. cit.*, p. 571—572

⁴¹⁰ Fiind în afara genezei romanului *Răscoala*, nu o mai reproducem. A fost tipărită de noi în *L.R.*, *Opere*, vol. 5, p. 801—803. O precizare: aflat în fața unui text scris cu mulți ani în urmă (1922), *L.R.* nu-l reproduce, în 1943, aidoma, robit aceluiași modificări stilistice, obsedante pe tot parcursul creației sale.

⁴¹¹ Vezi *Op. cit.*, p. 803.

schimbat ordinea... ⁴¹² De prisos. Singura ispravă a acestei veri a fost că am fixat definitiv titlul primului capitol mare: *Răsăritul și Apusul*. ⁴¹³

Vara următoare ⁴¹⁴ am revenit cu mai mult noroc: în prima lună am scris versiunea de tipar a primului capitol, vreo 50 pagini: în sfîrșit, o victorie! Și mai ales o încurajare!... Am persistat și în alte două luni am terminat definitiv alt capitol: *Pămînturile*. Pe urmă, pînă m-am întors în Capitală, al treilea capitol, *Flămînzii*... Acuma într-adevăr simțeam pulsul cărții bătînd puternic și sigur în sufletul meu. Am dobîndit nouă încredere.

Toamna și iarna 1931 ⁴¹⁵ am aruncat pe hîrtie restul capitolelor, ca să am gata întregul material brut pentru anul viitor, cînd eram sigur că voi termina definitiv.

Așa a fost. Din aprilie pînă în noiembrie 1932 am lucrat aproape fără întrerupere, în toate nopțile, cîte 9—10 ore. ⁴¹⁶ Eram atît de pornit pe muncă, încît după-amiezile, cînd trebuia să mă odihnesc, mă așezam la birou și continuam pînă se însera. Toată vara n-am fost la București decât de 5—6 ori cîte o zi, două. A fost cea mai pasionată muncă, dar și cea mai istovitoare. Ultima noapte, cînd am putut scrie *Sfîrșit* ⁴¹⁷ pe ultima filă am adormit peste manuscrisul gata, sleit parcă de toate energiile...

Din anume puncte de vedere poate că tocmai vara aceasta ar fi mai interesantă de analizat sau cel puțin de stăruit asupra ei. Dar ar trebui să mă întind prea mult. Îmi dau seama că v-am obosit destul și că e timpul să închei.

Aș fi putut insista mai mult asupra unor amănunte în privința elaborării sau a tehnicii scrisului. Mai cu seamă pentru ultimele șase luni cînd am isprăvit *Răscoala*, am notat multe asupra dificultăților tehnice. Evident sînt lucruri prea speciale, care nu știu dacă ar putea reține atenția unui public oricît de generos. Sînt îndoieli mereu; cînd scapi de una, răsare alta. Sînt nedumeriri și speranțe care se risipesc sau se îmbulzesc, dîndu-ți curaj, încredere, sau înglodîndu-te cu perspective de prăbușire... E o neconținută perindare și alternare de bucurii și întristări, de certitudini și neliniști, de înălțare și coborîre... Poate de aceea munca aceasta e dureros de plăcută, e o exaltare a tuturor energiilor și o răscolire a străfundurilor ființei tale...

Dar orice aș mai fi spus, ar fi zugrăvit, ca și cele ce am spus, numai și numai înfățișările exterioare ale fenomenului literar și ale procesului creației. Esența creației, cum mi-am îngăduit să vă previn, rămîne incesi-

⁴¹² O variantă, cuprinzînd inițial 70 de file, pare să fie rodul acestor strădanii. Ea se află în *Arh. L.R.*, *I ms. 1 b* (vezi *Opere*, vol. 8, p. 847 și urm.). Din ea unele file au fost eliminate total, iar altele folosite în reviste (cazul fragmentului *Petre Petre*, publicat în *Adevărul literar și artistic*, la 3 ian. 1932, aflat astăzi sub o altă cotă la B.A.R., *Arh. L.R.*, *I ms. 1 d*, f. 21—25, și *Amintiri despre Nadina*, din *Arh. L.R.*, *I ms. 1 c*, f. 21).

⁴¹³ Cf. *Arh. L.R.*, *I ms. 1 e*, f. 6 (*Op. cit.*, p. 626).

^{414—415} Într-o evidență, intitulată *Mersul scrisului [la] „Răscoala”* (vezi *Op. cit.*, p. 691—692), *L.R.* înregistrează, pe zile, orele folosite și paginile realizate, între „miercuri, 12.VIII.1931” și „luni, 28.IX” a aceluiași an.

⁴¹⁶ Aceeași evidență înregistrează „mersul romanului” între „duminică, 8.V.1932” și „duminică, 11 decembrie” (vezi *Op. cit.*, p. 692—699).

⁴¹⁷ 11 spre 12 dec. 1932, orele 3,1/4 (vezi *Op. cit.*, p. 699).

zabilă și inexplicabilă. Căci oricât aş arăta eu cum am realizat o pagină sau un capitol sau o operă întreagă, chiar dacă aş fi în stare să lămuresc frază cu frază, cuvânt cu cuvânt nașterea și dezvoltarea textului, toate acestea nu explică întocmai ceea ce constituie arta. De ce o frază de zece cuvinte poate să zugrăvească un om, sau un gând, sau un zeu? De ce în zece pagini poate să trăiască o lume întreagă, vie, dinamică, puternică? Întrebările se pot repeta la infinit. Răspunsul e însă unic, același: opera de artă nu o alcătuiesc cuvintele, frazele sau paginile, oricât de meșteșugite, ci duhul dintre cuvinte, dintre rînduri, dintre pagini. Numai grație acestui duh tainic se animă materialul, dobîndește viața cuvîntului, se creează o atmosferă, o lume și mai presus de toate oameni.

Creația literară, esența ei, rămîne o taină, în ciuda tuturor descrierilor și explicațiilor. Poate că tocmai asta constituie și farmecul ei și valoarea ei etern cuceritoare.

LIVIU REBREANU ÎN INTIMITATE 418

Nu s-ar putea spune că înfățișarea d-lui Liviu Rebreanu nu e frapantă. Cînd îl vezi venind din depărtare — înalt, spătos, cu pălăria cu boruri mari, cu mersu-i elastic de picador cînd își face intrarea în arenă —, ești îndrituit să crezi că d. Rebreanu este cel puțin guvernator al Bucureștilor. Simplă greșeală de optică. Văzîndu-l mai de aproape, suferi o groaznică deziluzie. De vină sînt numai ochii blînzi, aproape copilărești, care joacă o farsă „fizionomieii” celui mai de seamă prozator al nostru.

Cînd, extrem de politicos, d. Rebreanu îți răspunde salutului, intimidîndu-te oarecum cu politețea sa excesivă, coafura-i lînsă îi dă aspectul unei femei care s-a spălat la cap. Cînd vorbești cu acela care a scris atît de minunat povestea lui Ion al Glanetașului, te surprinde și te încîntă, în același timp, simplitatea neafectată a atitudinii sale. Totuși, dacă ești oleacă psiholog, simți imediat căldura interioară care îl însuflețește.

Pe mine unul, întîlnirea cu d. Rebreanu mă influențează îndeosebi, poate în sens negativ, și anume are darul să-mi potolească avînturile și să mă facă „s-o iau mai încet”. Cum oare, în pofida vieții sale extrem de zbuciumate, figura aceluia care a scris totuși *Răscoala* a rămas revoltător de senină?

Iată un om despre care s-ar putea spune că e fericit. Acasă, la d-sa, toate merg ca pe roate: soție ideală pentru un scriitor — fosta actriță Fanny Rebreanu a renunțat la scenă pentru liniștea căminului —, niște boboci de fată și ginere — d-na Puia Rebreanu-Vasilescu și d. sublocotenent Radu Vasilescu. Casă spațioasă și confortabilă pe o stradă liniștită — Pietăței⁴¹⁹ — numai îmbietoare la muncă.

Destăinuirile pe cari mi le-a făcut d. Rebreanu arată cu prisosință caracterul său loial și firea sa deschisă:

⁴¹⁹ Apărut în *Rampa*, XVI, nr. 4490, 2 ian. 1933, p. 1—2, sub semnătura lui Ioan Massoff.

⁴¹⁹ Strada Pietății nr. 28; aici L.R. a locuit cu familia, între 1 mai 1932—30 iun. 1934

CITE GREUTAȚI, CITE DECEPTII!

— Sunteți mulțumit de viață? Vreau să spun, visurile tinereții vi s-au realizat?

— Întrebarea d-tale mi se pare prea elastică. Visurile tinereții sunt întotdeauna vagi și nehotărîte. În fond tinerețea nu visează decît să-și trăiască viața și să realizeze ceva ideal și totdeauna ceva vaporos, ceva care nu are consistență. Dacă ai întreba un tînar care îi este idealul nu ți-ar putea preciza, deși poate ar fi gata să-și dea viața pentru el. Evident că mi-am realizat visul tinereții mele. Trecînd peste toate vicisitudinile vieții, am ajuns să scriu și în scrisul meu să realizez ceva. În materie de literatură și artă, idealul e atît de îndepărtat, încît e imposibil să-l realizezi complect. Cîte greutăți, cîte decepții! Dacă ar ști omul cîte dificultăți și cîte piedici îl așteaptă în viață, poate că ar renunța să mai aibă un ideal.

OM NOROCOS

— Vă considerați om norocos?

— O, da! Eu cred că am noroc și cu toate greutățile pe care le-am avut de întîmpinat. Mă obstinez să cred că am noroc. Cred că norocul este baza vieții. Fără de noroc nu reușești nimic. Dramul de noroc de care vorbește înțelepciunea populară este o realitate. Fără noroc, orice sfortare e condamnată la neputință și orice talent nu-și poate da roadele dacă nu-i favorizat de împrejurări.

CIND POTI FI AJUTAT

— Cine v-a ajutat în viață?

— Ajutor în viață poate să-ți dea cineva la începutul carierei, atunci cînd dibuiești, cînd îți cauți calea. Mai tîrziu ajutorul e factice. Cum m-ar putea ajuta acum cineva să scriu, de exemplu? La început, într-adevăr, ai nevoie de ajutor, pentru ca să te poți face ascultat și cînd tot felul de piedici îți stau în cale. Ai nevoie ca să fii ajutat să ți se deschidă o ușă, pentru ca pe urmă să poți fi luat în considerație. În acest sens trebuie să recunosc că am fost ajutat de d-l profesor Mihail Dragomirescu, care m-a ascultat, mi-a dat îndrumare și chiar ajutoare bănești. Mai tîrziu, cînd începi să contezi oarecum, nu mai poate fi vorba de ajutor, ci de servicii reciproce.

TATA ȘI MAMA

— În familia dumneavoastră au mai fost scriitori? În privința fizicului și a caracterului cu cine semănați?

— Tata făcea un fel de literatură populară, aduna povești, strigăte, cimilituri, a fost un fel de folclorist, cum dealtfel erau pe vremea aceea mai toți învățătorii din Ardeal.⁴²⁰ N-a făcut însă literatură de ficțiune,

⁴²⁰ Publicase și o cîrtică: *Arménul Neguțător și Fiul seu Gherghel (Poveste culesă din gura poporului)* de V. Rebreanu, *Învățător*, la Brașov, în 1901, în cuprinsul căreia editorul Ciurcu introdusese și o „istorioară” a lui Andersen („Biblioteca Copiilor” nr. 18)

de fantezie, de creație. Mama a fost o gospodină pricepută. Dacă în ce privește fizicul seamănă cu mama, regret câteodată că am moștenit firea blajină a tatălui meu. Mama, îți închipui că-i bătrână, trăiește la Aiud.

PRIMA MUZA

— Cum a încolțit scriitorul? Când ai simțit pentru prima oară nevoia de a așterne pe hîrtie vreun gînd?

— Scriu de cînd mă știu, dar prima „operă literară” am comis-o cînd urmam clasa a III-a a liceului nemțesc din Bistrița. Eram înamorat de fata unui coșar, și ea elevă la liceu, și urmarea amorului meu înfocat a fost că într-o vacanță i-am făcut o elegie. De atunci m-am lăsat de poezie. Tot literatură nepublicată au fost sumedenie de piese de teatru pe care le compuneam fiind tot elev de liceu, inspirat fiind de trupele de teatru cari veneau la Bistrița și la ale căror spectacole intram prin contrabandă. Mi-amintesc că am văzut un vodevil unguresc și imediat am făcut și eu unul în românește⁴²¹. Probabil că tot amorul pe care-l nutream de astă dată pentru actriță a fost un stimulent. Pe la 22 de ani am început să public în *Luceafărul*.⁴²²

COPILARIA

— Care este cea mai frumoasă epocă din viața dumneavoastră?

— Copilăria, epoca pînă la vîrsta de zece ani, pentru că în acest răstimp am dus-o tot în jucărie și le vedeam toate în trandafiri. Poate această epocă mi-a infiltrat optimismul meu ridicol, care mă face să văd numai oameni buni în jurul meu.

EXISTĂ OM PERFECT?

— Vă recunoașteți defectele?

— Îmi recunosc mai mult defecte decît calități. Îmi permit însă să nu ți le spun pe toate, nu de alta, dar ca să nu mă dau de gol. Garantat că un prim defect e optimismul meu incorigibil. Totuși nu mi-e rușine de defectele mele și nici nu le regret. Nu cred că există om fără defecte.

UN MEDIC RATAT

— Aveți vreun mare regret în viață?

— Regrete pot să am multe și, ca să ți le spun, ar trebui să mă gîndesc mai mult. Așa, între altele, regret că nu m-am făcut medic. Mi-a fost foarte dragă medicina și n-am urmat-o numai din lipsa mijloacelor financiare. Dacă aș avea un mare regret n-aș mai fi mulțumit de viață!

— Aveți vreun *Violon d'Ingres*?

— Aș fi vrut să cînt bine din armonică. Am o armonică, dar n-am avut timp să devin un virtuos al ei.

⁴²¹ Detaliu inedit („în românește”) în cadrul versiunilor pe aceeași temă.

⁴²² În realitate, 23 de ani (ca și Titu Herdelea din *Ion*).

ȘI CU BINELE ȘI CU RAUL

— Sunteți gospodar?

— Sunt. Îmi place să am casă ca oamenii, să am biblioteca mea. Nu sunt fire de boem, deși îți mărturisesc sincer că viața nu mă sperie. Pot să am astăzi mult, mîine mă mulțumesc cu puțin. Cred că dacă n-aș avea ce să mînc, și aceasta mi s-a întîmplat destul de des, faptul nu m-ar împiedica să judec lumea la fel.

CASNICIA SCRITORULUI

— Ce părere aveți despre căsătorie? Credeți că un scriitor trebuie să se însoare?

— N-aș putea să stabilesc o regulă generală. Totul depinde de soție. În general, o femeie este absolut necesară scriitorului, chiar dacă n-ar face decît să-i organizeze viața. Scriitorul și artistul se interesează puțin de mecanismul rigid al vieții, astfel că are nevoie de o tovarășe care să-i împlinească această lipsă. Femeia să-i fie însă de ajutor, și nu piedică, fiindcă o nevăstă de artist sau scriitor care vrea să-și trăiască viața ei nu mai poate fi o soție ideală. Soția unui scriitor trebuie să fie o martiră, o sacrificată, ca să fie folositoare tovarășului ei.

— Sunteți bogat?

— Stau în casă cu chirie. Am patru pogoane cu vie la Valea Mare lîngă Pitești. Desigur că biblioteca pe care o vezi valorează ceva.

— Cînd vă simțiți mai mulțumit în viață, cînd simțiți o mai deplină mulțumire sufletească?

— Cînd stau la birou și scriu, aceasta-i marea mea bucurie, bineînțeles dacă pot face lucrul acesta fără să am grijă de piața de mîine, fiindcă în zilele cînd grija traiului se accentuează nu poți sta la birou și să compui.

CUM SCRIE

— Cum scriți? Mă interesează atît din punctul de vedere al creației propriu-zisă, cît și al faptului material, brut.

— Foarte greu de răspuns precis la întrebarea d-tale. Totuși să încerc. Mai întîi de toate, trebuie să am liniște completă și, fiindcă n-o găsesc decît noaptea, scriu noaptea, ca să pot trăi realmente cu personagiile mele pe cari vreau să le evoc. Dorința de cît mai multă liniște mă face să scriu în diverse locuri. Înainte de a avea via, scriam unde mi se punea la dispoziție o cameră sau un apartament, în care stăteam complet izolat, pentru a face opera aceasta de incubație și creație literară. Iau loc la birou, între orele 9 și 10 seara, în fața unei pagini albe. Scriu pînă la 6—7 dimineața. Îți închipui că trebuie să fii foarte rezistent ca să poți face aceasta multe nopți de-a rîndul. În București fac mai mult opera de transcriere, care pentru mine e mai dificilă decît cea de creație. Ca să pot rezista atîtor nopți albe, mă întretin cu cafele și țigări. Aceasta nu înseamnă că dacă iau loc la birou scriu neapărat. De multe ori nu izbutesc decît să înșir cîteva rînduri și, recitindu-le în zori, să mă văd nevoit de a le arunca la coș. În medie, într-o noapte scriu cam patru, cinci pagini.

— Scriți greu ?

— Scriu destul de greu. Opera de transcriere e mult mai grea pentru mine. La început, în focul scrierii, e ca să zic așa acel foc sacru care te mână, pe urma intervine răceala criticului, acea operă de ajustare care e cea mai grea. În orice caz, față de mulți dintre colegii mei, scriu greu și-ți mărturisesc că greutatea provine și dintr-o încăpăținare: țin să nu ocolesc adevărul, expresia sau situația, țin neapărat să descriu ce gândesc. Asta mă face să am dificultăți.

— Cui citiți manuscrisul ?

— Nu-l citesc nimănui. Nevastă-mea mi-l citește deseori pe furiș. Dar de cele mai multe ori, aproape în majoritatea cazurilor, primul care îmi citește manuscrisul este culegătorul tipograf.

COPILUL DRAG LITERAR

— Dintre toate scrierile dumneavoastră pe care o preferați ?

— În principiu, prefer pe cea din urmă. După preferințele mele intime însă, *Adam și Eva*, deși nu a fost îndeajuns de apreciată de unii critici. Poate că n-am avut talent să realizez ce-am vrut. Dar în lucrarea aceasta am pus o parte din sufletul meu.

MOMENTE CU ADEVĂRAT IMPRESIONANTE

— Care este cel mai impresionant moment din viața dumneavoastră ?

— Nu este așa de ușor să răspunzi la această întrebare. În viața unui om, care n-a trăit numai zile tihnite, e foarte greu de spus ce l-a impresionat mai mult. Poate că cel mai impresionant moment, pe care l-am trăit, a fost în timpul războiului, când, arestat de austrieci, am fugit de sub escortă. Să caut să-ți redau faptele, cari și astăzi mai au darul să mă zguduie. Mă aflam în București sub ocupație, plecat, cu mult timp înainte de intrarea noastră în acțiune, din Ardeal. Pentru ocupanți nu aveam o situație militară prea lămurită, mai ales că fusesem ofițer în armata austriacă.⁴²³ Locuiam pe vremea aceea pe strada Primăverii⁴²⁴. Atrăgându-se, probabil de către un prieten binevoitor, atenția asupra autorităților ocupante asupra situației mele, mă pomenesc într-o zi cu un plutonier austriac că mă invită să-l urmez, pentru a-mi lămuri situația. Purtat prin diverse biurouri, instalate în diverse cartiere, ajung la un fel de birou de recrutare, condus de austrieci pe strada Izvor. Aci sunt considerat ca nesupus la mobilizare și, însoțit de un alt plutonier, sunt dus la alt birou, cam peste drum de biserica Sf. Nicolae Șelari. În zadar argumentam eu că sunt venit în România de mulți ani și că, intrând țara în război, nu mă puteam prezenta pentru a fi mobilizat. Nu eram singurul în situația aceasta. Auzisem — nu știu dacă era adevărat, în momentul acela însă am crezut —, că urma să fim îm-

⁴²³ Într-o formă literaturizată, amintirile sînt reluate în *Calvarul* (1919).

⁴²⁴ Strada Primăverii nr. 19; după datările aflate pe corespondență, aici a locuit între anii 1914 și 1924 (inclusiv).

pușcați. Îți închipui starea mea sufletească. La un moment dat, sentinela avînd treabă, mi-a spus să-l aștept într-o cameră goală care dădea într-un vestibul. Ca leul în cușcă mă zbăteam de colo pînă colo. Aș fi făcut orice ca să mă văd liber. Ies în vestibul și văd că nu-i nimeni. În fața mea o scară. Iau o hotărîre supremă. Ce-o fi să fie, mi-am spus, și o iau în goană spre scară. Ajuns în stradă, o bună bucată de vreme am fugit. Parcă văd și-acum înaintea ochilor niște firme albe cu inscripția: „Dentist“, „Dentist“. Ajuns în dreptul spitalului Colțea, dîndu-mi seama că fuga mea ar putea fi suspectă, am luat-o agale cu mîinile la spate, ca omul fără nici o grijă. M-am furișat prin străzile din spatele clădirii Sf. Gheorghe și am nimerit la editorul meu, d-l Steinberg⁴²⁵. D-l Steinberg a avut amabilitatea să trimeată pe un funcționar al său, Lazăr, astăzi mort, să-i spuie nevaste-mi unde mă aflu. Ajungînd la mine acasă, bietul Lazăr s-a văzut înconjurat de-o patrulă și arestat. Totuși, cu toate insistențele șefului patrului, Lazăr, a refuzat să spuie unde mă aflu. La librăria Steinberg am stat pînă s-a întunecat, cînd furișîndu-mă mai mult, printre ziduri cu pălăria vîrîtă peste ochi, am ieșit în B-dul Colței și de-acolo în Calea Griviței, la locuința lui Sorbul, cumnatul-meu. Aci nu locuia decît soacră-mea⁴²⁶, ceilalți fiind în Moldova. În acest loc nu puteam sta prea mult, căci mă temeam să nu fiu căutat pe la rude și deci și aici. De aceea am plecat la d-na Irina Savu⁴²⁷, pe la sfîrșitul Căiei Moșilor, spre Obor. Că omul care se știe urmărit, orice neamț care-mi ieșea în cale mi se părea că drept la mine vine. A doua zi dimineata, în timp ce-mi făceam ghetele, văd pe vecina mea — o fostă actriță a Teatrului Național din Craiova, moartă nu de mult. Fiind amenințat de a fi recunoscut și aci, a trebuit să-mi caut alt ascunziș. Noaptea am plecat spre locuința răposatului muzicant Chiriac⁴²⁸, pe o stradă în spatele Academiei Române. Chiriac neavînd loc să mă adăpostească, l-am rugat să-mi caute o cameră, pe care mi-a găsit-o pe la biserica Sfinții Voievozi. Nostimada a fost că în timp ce mă duceam să-mi găsesc noua cameră, mă întîlnesc cu poetul D. Nanu, care neștiind în ce situație mă aflam, necunoscînd dorința mea arzătoare de a fi invizibil, m-a ținut pe loc și a început să-mi vorbească de niște poezii ale sale. În camera de lîngă biserica Sfinții Voievozi, pictorul Steriade mi-a adus în taină să-mi văd fetița. Nesimțindu-mă în siguranță nici aici, Steriade m-a sfătuit să mă mut la el la muzeu. Și mai multe zile am stat ascuns în muzeul Kalinderu. Pentru că această situație nu mai putea dăinui, m-am gîndit să apelez la ajutorul prietenului Titel Petrescu, cunoscutul fruntaș socialist. Cum voiam neapărat să trec în

⁴²⁵ H. Steinberg; în 1916 îi tipărise vol. *Golanii*, iar după 1918 îi încredințase editarea colecției „Scriitori celebri“, în care L.R. publică clasici ai literaturii române și universale.

⁴²⁶ Alexandrina Rădulescu (născută Vlădescu), mama lui Fanny. Se trăgea dintr-o familie înstărită, fiind, la vremea ei, o femeie instruită. Era nepoata mitropolitului Nifon (1797—1875). În clasa a V-a, s-a căsătorit cu Iancu Rădulescu, de profesie avocat, aducînd pe lume cinci copii. Sotul făcuse politică alături de Petre Carp, numărîndu-se printre deputații Partidului Conservator. Stăpînise cîndva o moșie în Budeasa (jud. Argeș), avere care se fărîmițează după moartea sa (interventă în urma unui accident).

⁴²⁷ Irina Savu, fata librarului Miloșescu din Tîrgu Jiu.

⁴²⁸ Mircea Chiriac.

Moldova, Titel, foarte amabil, m-a înarmat cu mai multe scrisori către tovarășii săi, din orașele pe unde trebuia să trec. Pînă la Ploiești am fost însoțit într-o căruță cu un cal de prietenul Grofu⁴²⁹. De aci am luat trenul. La R.[îmnicu]-Sărat, împreună cu prietenul Boianiu⁴³⁰, am luat-o spre Focșani, plănuiind să mituim șeful de tren pentru a putea trece mai departe. Șeful de tren însă s-a lăsat greu și ne-a reclamat autorităților de ocupație din Mărășești, cari ne-au arestat în gara locală. Cum austriacii și nemții începuseră să nu se aibe tocmai bine, ocupanții din gara Mărășești, cari erau nemți, nu erau încunoștiințați încă de fuga mea. Am fost luați drept simpli indivizi cari voiau să treacă dincolo, lucru ce-l încercaseră mulți pe vremea aceea, cei mai mulți dintre ei fiind prinși. La un moment dat, cineva pune mîna pe telefon ca să ceară relațiuni la București asupra situațiunei noastre. Și am avut atunci un mare noroc, căci o simplă întîmplare mi-a salvat viața: legătura telefonică era deranjată. Am fost întorși la Focșani. Aci se afla un fel de comisie românească sub conducerea unui colonel. Tot prin mijlocul unei scrisori de la Titel Petrescu, colonelul, pentru a mă salva, consimți să mă dea drept ordonanța lui. A doua zi de dimineață, într-o mașină, îmbrăcat într-o manta românească și cu căciula în cap, așezat lîngă sofeur salutăm nemții cari mă urmăreau și împreună cu colonelul am trecut în teritoriul neocupat.

AMICIȚIA

- Credeți în prietenie?
- Cred în prietenie mai mult ca în oricare alt sentiment. Prietenia cere complectă dezinteresare. Și nu e prieten acela care îți face un contraserviciu, o contravaloare. Prieteni adevărați cred că am cîțiva, prieteni în sens obișnuit cred că am mai mulți.

DUȘMANII

- Dar dușmani?
- Oh, dușmani în orice caz mai mulți decît prieteni. Dușmănia e fatală în lumea noastră literaro-artistică, dușmănia, ca să nu zic că e invidie, constituie un fel de emulație, pentru aceia cari cred că eu sunt de vină dacă n-au izbutit.
- Cum te aperi de dușmani?
- De cele mai multe ori, ignorîndu-le pînă și existența. Și pentru ca să nu fie o simplă butadă, îți spun că dușmănia unuia e lipsită de valoare și eficacitate cîtă vreme e o pornire nejustificată a cuiva. Efectul unei asemenea dușmăni e întotdeauna nul, așa că nu ai nevoie de apărări speciale. Mai grav ar fi să ai dușmani pe motive serioase. Or așa spune că totalitatea dușmanilor mei n-au aceste motive. Dar am vorbit prea mult despre ei, dă-i dracului! Pot să spun că n-am suferit de pe urma dușmanilor.

⁴²⁹ Dimitrie Grofu.

⁴³⁰ Nicolae D. Boianiu.

— Sunteți religios?

— Da, cred în Dumnezeu. Nu mă rog niciodată. Nici nu-i nevoie de acest lucru cînd îl porți pe Dumnezeu mereu cu tine.

EMOȚII

- Sunteți emoționat cînd vă vedeți o nouă lucrare în vitrină?
- Sentimentele mele de emoție există numai cînd cartea se tipărește. Atunci trec prin stări sufletești cu totul contrarii, odată îmi spun că e grozavă, odată că e proastă. Sunt muncit de toate îndoielile din lume. Pe urmă, după ce s-a tipărit și este pusă în vînzare, nu mă mai impresionează.

ONOARE DEOSEBITA

- Cu ce ocazie v-ați simțit mai mult mulțumit?
- Cînd satul Maierul, în care am copilărit, mi-a trimis o decizie a Consiliului Comunal, prin care mă proclamă cetățean de onoare al Comunei și-mi dăruiește un loc de casă.⁴³¹

O EXPLICAȚIE CURIOASA

- Ați ajutat pe mulți?
- Împrejurări m-au pus în situația ca să fiu folositor tuturor categoriilor, de la cel mai sus pînă la cel mai jos. Am ajutat întotdeauna din suflet, ca și cum aș fi făcut-o pentru mine, căci eu știu ce înseamnă să ai nevoie. Că n-am reușit întotdeauna să mulțumesc, asta-i altă socoteală. În schimb, 99 la sută din cei pe cari i-am ajutat m-au înjurat. Așa se cere!
- De ce?
- Prin faptul că atunci cînd ajuți pe un om acesta se crede umilit, și crezîndu-se umilit, fără să-ți dai seama, îți creezi dușmani, care cu prima ocazie răbufnesc. Așa-mi explic eu cum mulți oameni de treabă pe care-i i-am ajutat au găsit de cuviință să mă înjure mai tîrziu. N-am cerut nimănui recunoștință — ar fi fost și ridicol! Ei s-au simțit însă obligați să mă înjure pentru a șterge umilința, crezînd că se așază ei deasupra mea.

UN OM SUPERSTIȚIOS

- Sunteți superstițios?
- Da, sunt foarte superstițios. Am toate superstițiile posibile. De exemplu, nu plec la drum marți, nu încep lucru sîmbătă, numărul 7 nu mi-e favorabil — 13 în schimb îmi e simpatic — cum ies și văd un popă știu că mă așteaptă nenorocirea, după cum dacă îmi iese un țigan, îmi pare bine. Cred în semne, în bătaia ochiului stîng, ochiului drept. Cred în visuri și caut să le explic. Superstițiile mele provin de la o întîmplare involuntară.

⁴³¹ Procesul-verbal al Consiliului Comunal din Maieru s-a tipărit în *Universul literar*, XLIII, nr. 3, 16 ian. 1927, p. 46; Consultă și articolul lui Perpessiciu, *Quia poeta fuit*, la p. 43—44, din același număr al revistei.

Sunt născut într-o noapte — 27 noiembrie 1885 —, când Pământul s-a întâlnit cu resturile cometei Biialla. În această noapte a fost cea mai formidabilă ploaie de stele. Îmi spunea tata că stătea pe prispă și că ploua cu stele cu adevărat, așa cum plouă cu apă. Mai târziu am controlat în Flammarion și, într-adevăr, am văzut că în seara în care m-am născut a fost o formidabilă ploaie de stele.

— Care vă e idealul ?

— Să am posibilitatea să-mi realizeze opera. Alte idealuri nu am. Aș mai avea dorințe : aș vrea să fac o călătorie în jurul pământului. Dar, recunosc, e un ideal inaccesibil. Aș mai avea dorința să stau măcar două luni în Rusia sovietică.⁴³² Chiar dacă nu m-ar lăsa stăpânirea să văd prea multe, tot aș putea să-mi dau seama mai mult de realitate.

Trecuseră trei ore de la începutul convorbirii. Și eu și distinsul meu interlocutor obosiserăm de atîta „descusut“

DUPĂ UN AN ⁴³³

S-a împlinit anul de cînd primul număr al *României literare* s-a înfățișat cititorilor. Ce înseamnă un an pentru o publicație de literatură învederează elocvent constatarea că din revistele care se nasc 95 la sută mor înainte de a atinge vîrsta aceasta modestă.

România literară s-a menținut cu grele sacrificii materiale. În împrejurările actuale ale publicisticii românești, nici nu se poate altfel. Interesul pentru mișcarea literară e destul de plăpînd, cum a fost ieri și cum va mai fi probabil încă multă vreme. Cititorii constanți ai revistelor literare nu se înmulțesc ușor. Între un cititor de roman și un cititor de revistă e o deosebire. Cel dintîi poate fi întîmplător, cellalt e totdeauna un îndrăgostit de literatură.

Dincolo de jertfele bănești, *România literară* a trăit prin contribuția sufletească statornică a colaboratorilor ei. Dacă mi-am îngăduit să notez aici micul eveniment al împlinirii unui an de existență, am făcut-o mai cu seamă pentru a sublinia această contribuție harnică și interesantă. Un grup de talente tinere s-a devotat cu pasiune revistei noastre. Nu e rostul meu nici să-i laud, nici măcar nu le mai pomenesc numele. Cititorii au învățat să-i cunoască, să-i aprecieze și să-i iubească. Numele multora s-au impus și și-au cîștigat o binemeritată admirație. Eu nu pot decît să mulțumesc tuturor pentru ce ne-au dat și pentru ceea ce ne vor mai da.

⁴³² Cu un an în urmă își exprimase aceeași dorință (vezi discuția cu R. Horia din *Alte cărți*, nr. 14 826, 1 mai 1932).

⁴³³ Articol de fond publicat de L.R. în *România literară*, II, nr. 53, 18 febr. 1933, p. 1.

Grație contribuției atîtor talente tinere, *România literară* are cel puțin meritul de a fi mereu în ritmul viu al mișcării literare românești. Mai presus și indiferent de eventuale exagerări într-o direcție sau alta, cititorii au simțit totdeauna glasul sincerității și al francheții.

Ne recunoaștem bucuroși greșeli destule și nu mai puține lipsuri. Totuși nu facem promisiuni. Am prefera să realizăm îmbunătățirile pe cari noi le dorim mai mult decît alții.

Un nume trebuie să însemnez : Camil Baltazar. Acest poet talentat și-a pus toată energia în slujba *României literare*. Străduințele sale entuziaste au întreținut rîvna colaboratorilor și au ridicat elanul șovăitorilor.

Primul an a fost un imbold. De aceea i-am însemnat sfîrșitul. Noul început e mai bogat, cel puțin în experiență.

CE CRED SCRITORII DESPRE SĂPTĂMÎNA CĂRȚII ⁴³⁴

Ziua cărții înseamnă înainte și mai presus de toate sărbătoarea scriitorilor. Sau cel puțin ar trebui. Și, firește, a tuturor scriitorilor, nu doar a celor ce scriu poezii, drame sau romane. În orice caz, mai puțin a romanelor care sînt totdeauna la modă și se vînd, cît a cărților ce nu se bucură de favoarea normală a cititorilor. Nu pentru cei cîțiva romancieri cu mare circulație s-a închipuit ziua cărții, ci tocmai pentru ceilalți.

Scriitorii n-au parte de multe sărbători. Ei nu sunt utili, în sensul practic, pentru mărimile zilei. De aceea interesul lumii față de ei nu e de ordin practic. Opera lor poate deveni, sub diferite forme, de utilitate publică, fără ca ei înșiși să fie luați în seamă cum s-ar cuveni. Statul și societatea românească n-au găsit încă modalitatea de-a integra efectiv pe scriitori printre categoriile de cetățeni cu stare civilă certă ca scriitori. Un actor își poate exercita arta pe cheltuiala statului, un pictor poate fi întreținut de stat cu burse la început și cu salarii profesionale mai târziu, un compozitor sau un muzicant de asemenea. Numai scriitorul, ca scriitor, nu poate rîvni de la stat nimic niciodată. Soarta scriitorului nu interesează pe nimeni, cu toate că de opera lui, cartea, profită permanent toată lumea și în primul rînd statul însuși.

Situația aceasta n-o va schimba nici ziua cărții. Scriitorii își vor urma viața lor chinuită, cu micile și eternele lor certuri, cu marile lor suferințe. Nu se poate schimba de azi pe mîine o mentalitate adînc înrădăcinată.

⁴³⁴ Publicat de L.R. în *România literară*, II, nr. 66, 20 mai 1933, p. 1, într-un montaj gazetăresc, la care își mai dau concursul M. Sorbul, V. Eftimiu, I. Sângiorgiu, T. Argezi, Al. T. Stamatiad, C. Theodorian, I. Petrovici, Al. Holban, G. M. Zamfirescu, I. M. Sadoveanu, M. Sebastian, Em. Bucuța, C. Moldovanu, Pompiliu Constantinescu, P. Comarnescu. La rubrica *Ce cred editorii despre săptămîna cărții* colaborează N. T. Ionnițiu, S. Ciornei, Em. Ocneanu, Georgescu-Delafraș. La rubrica *Ce cred librării despre săptămîna cărții* colaborează Virgil Montauceanu și Iulius Fichman.

Totuși ziua cărții e o satisfacție pentru scriitori, recunoașterea publică, obștească a marelui importanțe a operei lor. Omagierea cărții e negreșit omagierea celui ce a creat-o, a scriitorului. Desigur că nu e mult, dar cel puțin e un început. Din moment ce lumea, chiar cea oficială, pornește să se îngrijească de soarta cărții, putem spera că va ajunge să se intereseze și de soarta scriitorului mai curînd sau mai tîrziu. Nu ne închipuim că ziua cărții va spori brusc numărul cititorilor români. Efectele ei vor trebui să se simtă însă în viitor. Iar printre efectele acestea trebuie să se afle și îmbunătățirea reală a soartei scriitorilor.

Firește, ca să se producă efecte bune în ce privește pe scriitori, ar fi nevoie mai cu seamă de solidaritatea scriitorilor, măcar strict profesională. Asta ar fi minunea cea mai mare și cea mai binefăcătoare.

CU DL. LIVIU REBREANU, ROMANCIERUL CARE TOATĂ VIAȚA NU FACE DECÎT SĂ SCRIE ȘI TOTUȘI NU E FECUND. DESPRE „GORILA“, „POJARUL DRAGOSTEI“ ȘI ALTELE ⁴³⁵

Dl. Liviu Rebreanu impune prin masivitate. În literatură, ca și în viața de toate zilele. Mîna pe care și-o întinde e întotdeauna caldă și cînd te bate pe umăr, îți arde spinarea. De o amabilitate unică, de altă nuanță decît cea moldovenească, dl. Rebreanu e însăși viața care curge sănătoasă prin toate mădulele și care se revarsă într-un rîs și o voce puternică. Dl. Rebreanu este în toate împrejurările cel care întrebă întîiul: „Ce mai faci?“ Ca să afli propria-i activitate, e indispensabilă o strategie a interogatoriului, înarmat cu unul, două sau trei trucuri.

— D-le Rebreanu, sunteți anunțat cu cîteva romane? Care din ele e terminat?

— Nici unul. Sunt anunțat cu două cărți, recunosc. De alții însă. Ce e adevărat este că am obligații și angajamente cu editorii. Iarăși e adevărat că scriu. Sunt dintre cei care toată viața nu fac decît să scrie. Și totuși nu sunt fecund. Nu respect moda și nici nu încerc să fiu „à la page“. Cuget și scriu mai greu. Mă frămînt, mă zbucium mai mult decît ceilalți. Unul dintre romane va fi *Gorila*, pe care nădăjduiesc să-l duc la bun sfîrșit odată cu Crăciunul. Al doilea roman, pe care mi-l pretinde editura „Alcalay“, va fi gata cît mai curînd la anul. Titlul nu e încă fixat și cred că mai e timp

⁴³⁵ Interviu apărut în *Rampa*, XVI, nr. 4752, 13 nov. 1933, p. 1—2, fiind semnat de Al. Robot.

pentru el. Despre romanul fără titlu (și fără termen) pot spune că se petrece într-o viață burgheză, din București. E marea și veșnica poveste a dragostei. „Un băiat iubea o fată“ — și invers. Să ți-l rezum nu sunt în stare. Romanul e un univers din care nu poți detașa crîmpeie. E dragoste și moarte, viață și pasiune. Deocamdată, numai pentru mine, are un titlu provizoriu: *Pojarul iubirii*. Dar pînă la un titlu definitiv îmi mai rămîne să închei romanul.

— Dar despre *Gorila*? Se spunea undeva că se petrece în lumea actorilor...

— Dezmint. Acțiunea *Gorilei* se petrece mai mult într-o lume politică, activă. Eroul acestui roman e un tip reprezentativ al stărilor de azi. *Gorila* e scris, nu însă și isprăvit, adică revăzut și proclamat definitiv. De aceea mă refugiez la țară, unde pot lucra în liniște și singurătate.

— De ce preferați satul orașului?

— Mă mai întrebî?! La țară nu mă supără nimeni. Nu există telefon care să zbîrnîie, vizite care să te întrerupă. La țară e un loc agreabil, propice inspirației și unde te poți întîlni în voie cu personajele și întîmplările. Trăiești într-o regiune plină de pitoresc, fără gazete, fără cancanuri și numai cu tine însuși. Te iau la primăvară cu mine și ai să te convingi.

— Să revenim la literatură. Citind *Răscoala*, în care eroul e Titu Herdelea din *Ion*, lăsați să se întrevadă că veți continua să prezentați și într-un al treilea roman personaje din primul, din *Ion*. Care va fi?

— În nici unul din cele două de care ți-am vorbit, ci într-un altul, pe care îl voi scrie după. ⁴³⁶ Din *Ion* chiar ghicești care va fi eroul și unde se va petrece acțiunea. E vorba despre fata preotului Pîntea, care s-a măritat în Basarabia. Prin urmare, în Basarabia se va petrece și romanul.

— S-a creat o asociație culturală „Prietenii cărții“. După cîte știu, inițiativa vă aparține dvs.

— Ne-am gîndit să facem ceva pentru difuzarea cărții. Și astfel am dat viață acestei societăți, în care am atras pe editori, pe librari și, sperăm, pe cititori. Vom împrăștia prin toată țara o activitatea neobosită de propagandă a cărții, pentru care trebuie să recrutăm, din toate straturile sociale, cititori. Scriitorilor nu li se cere decît să muncească, să scrie. De aceea, e nevoie să depunem cele mai intense eforturi pentru a stabili o dominație a cărții românești și asta, firește, în folosul scriitorilor tineri.

Aici se termină sfertul convențional, a cărui proprietate o au cititorii. Convorbirea cu d. Rebreanu continuă într-un cadru de prietenie. Dl. Liviu Rebreanu e întotdeauna familiar.

⁴³⁶ În cele din urmă, Titu Herdelea va fi unul dintre personajele romanului *Gorila*.

DE VORBĂ CU DL. LIVIU REBREANU
CU PRILEJUL APARIȚIEI ROMANULUI „JAR“⁴³⁷

Liviu Rebreanu a lipsit mai tot timpul din București în ultimele luni: își transcria cartea. Țineam să-l văd pentru a relua relațiile cu un prieten mare și drag și țineam să află și cite ceva despre *Jar* pentru cititorii *Reporter*-ului. Am luat deci întâlnire cu „căruntul romancier“, care nu e cărunt, ci de-a dreptul nins de părul prematur alb, un alb-platin, cum se spune azi. Îl lăsasem la ultima noastră întrevvedere în locuința boierească din Pietății 28. L-am găsit acum într-o locuință mai modestă, pe bulevardul Elisabeta. Din biroul somptuos și cu o bibliotecă uriașă ținând pereții unei încăperi cît două odăi mari, n-a mai rămas decît o parte. Liviu Rebreanu îmi întinde mîna mare și caldă și, îmbiat de dragălașia Puii Rebreanu, servesc o bomboană și mă afund într-un fotoliu:

— Ce este *Jar* și cum ți-a venit, iubite domnule Rebreanu, ideea să-l scrii? intru eu direct în subiect.

— Subiectul acestui roman îl port în cap încă din 1931.

— Da, știu, mi-ai vorbit pe atunci că dorești să scrii o carte a iubirii văzută ca o maladie primordială, distrugătoare. Cum a pornit această carte?

— Simplu de tot, mai simplu decît îți închipui. Dintr-o discuție oarecare cu o fată, de altminteri foarte interesantă. Această foarte simpatică fată mi-a declarat că n-o interesează dragostea, că se consideră imună pentru ea. Și nu era o femeie oarecare, care se lauda sau făcea teatru, nu, fata era realmente sinceră. M-a urmărit ideea aceasta a unei fete care n-a cunoscut, nici nu ține să cunoască dragostea, sub orice formă, nici măcar sub aceea foarte nevinovată de flirt. Mă întrebam ce reacțiune se va produce în mintea și sufletul acestei fete în clipa cînd va întâlni un băiat. Între timp, firește, ideea cărții s-a dezvoltat, am început să văd eroina plasată într-un cadru social, în mediul unei familii adică. Ca în orice familie burgheză, care se respectă, părinții vor să-și mărite fata și discuțiile zilnice se învîrtesc în jurul acestui palpitant subiect. Firește, părinții își fac iluzii. Iluzii pe cari le cultivă făcînd planuri minunate despre viitorul copilei lor. Dealtfel cartea trebuia să se cheme la început *Mojarul iluziilor*, adică piulița iluziilor. Iluziile pe cari părinții le fac jos, în subsolul casei unde se petrece acțiunea romanului, pentru ca, în încăperile de deasupra, viața să distrugă, prin cruda realitate, aceste biete iluzii. Plasarea aceasta a acțiunii jumătate în subsol, jumătate în încăperile de deasupra are oarecum un caracter simbolic: ceea ce sufletul omenesc frămîntă și nădăjduiește în adîncime, viața deasupra distruge și contrazice prin mersul dinamic al acțiunii ei. Aceasta a fost la început schema cărții. Odată făcută delimitarea aceasta a personajului meu într-un mediu precis, s-a creat și cadrul social al romanului. Și, în timp ce

⁴³⁷ Apărut în *Reporter*, II, nr. 22, 16 mai 1934, p. 5, fiind semnat de Camil Baltazar. Interviuul este precedat de o lungă introducere lirică a lui C. Baltazar, pe care, din considerente de spațiu, nu o reproducem integral. Din ea mai reținem un amănunt: poetul amintește că l-ar fi cunoscut pe L.R. în 1922, la *Sburătorul*.

părinții își fac iluzii, viața își urmează cursul înainte. Fata trăiește idila banală și omenească a tuturor fetelor: întâlnește un băiat, un ofițer. Și, cum era și normal, fata cade în mrejele dragostei. De unde pînă în clipa aceasta nu lua dragostea în serios, în clipa cînd trăiește experiența sentimentală o duce pînă la consecințele ei cele mai tragice, pînă la moarte. Pentru toată lumea în genere, dragostea e un jar trecător, un pojar, o maladie de copilărie, care trece fără să lase urme prea vizibile. La eroina mea maladia aceasta este însă primordială, mortală. Firește, am ținut să dau povestirii acesteia un cadru cît mai simplu, cît mai uman. Pasiunea se despică de la sine, firesc ca să poți vedea mersul ei ca la o boală. Astfel din „mojarul iluziilor“ a ieșit acest pojar al dragostei, cum trebuia să se numească la început cartea și care a ajuns apoi *Jar*-ul de astăzi.

— Dumneata, d-le Rebreanu, care lucrezi de-obicei cu mase de oameni, cu colectivități, cum se face că de astă dată te-a interesat un caz singular, raportat la un singur om?

— La fel m-a interesat și în *Pădurea Spînzuraților*. Psihologia este interesantă și cînd o faci asupra unei mase și cînd o faci asupra unui singur om. Nu poți penetra și cunoaște psihologia masei dacă n-o cunoști întîi pe aceea a individului.

— Îmi amintesc, domnule Rebreanu, că mi-ai vorbit acum cîtiva ani de o carte de dragoste văzută însă ca o frescă mare în mai multe volume. Este *Jar* începutul acestei fresce?

— Nu. Acolo intenționez să reiau tema iubirii integrale, cea de la maturitate, iubirea ca un element de viață, nu ca un trecător divertisment de tinerețe, ca o boală de copilărie, ci ca un lucru primordial și tragic. Fără să fie începutul aceluia mare roman pe care intenționez să-l scriu, *Jar* se leagă organic de el, tot astfel cum se leagă de această carte de miine, *Adam și Eva*, pe care am intenția s-o reiau. Va fi povestea unui om care, după ce trăiește o viață întreagă, descoperă femeia abia la maturitate, femeia care îi e sortită, și atunci tot eșafodajul vieții de pînă atunci e dărîmat și omul începe o viață nouă. *Jar* însă nu poate fi continuat, fiindcă eroina din acest roman moare.

— Dumneata care ești romancier cu preocupări sociale, domnule Rebreanu, cum privești desfășurarea evenimentelor actuale?

— Pentru un romancier vremurile acestea sunt fecunde în subiecte. În timpurile de mare colcăială și turburare, generează materialul pentru frescele epice.

— Nu te-ar interesa o sinteză a vremurilor de astăzi?

— Am pe șantier o carte căreia nu i-am găsit încă titlul. O am însă complex schițată. E cartea cea mai dureroasă a vieții mele. Ea cuprinde zburciunea și combustia întregului meu suflet, un zburciune pe care, fatal, îl simte orice conștiință astăzi. Atît de mult mă preocupă și mă interesează această carte, încît stau la îndoială dacă să nu opresc *Gorila*, la care scriu acum, pentru a continua această carte care mă obsedează de trei ani încoace. Ea poartă asupra unei probleme tragice: problema omului față de lume. E o problemă care se pune oricărui din noi și de care nimeni nu poate scăpa.

— Și care e atitudinea dumitale în fața acestei vremi răscolitoare, în fața tendinței actuale de răsturnare a tuturor așezărilor și valorilor primare?

— Cred că trăim începutul unui nou veac. Da, ne aflăm la începutul unui ev nou, cum a fost Renașterea față de evul mediu, sau creștinismul față de păgânism.

— Așadar, suntem la o răspîntie istorică ?

— Toată lumea se află în momentul de față la o răspîntie istorică și noi mai mult ca toți. Ne-a prins vârtejul acestei vremi într-o epocă de formație, cînd nu suntem complect încheși. Poate că asta este un avantaj pentru noi, sau, știu eu, poate e un dezavantaj. Poate că tocmai fiindcă nu suntem consolidați, vom trece mai ușor prin durerile facerii, spre deosebire de organisme vechi ale altor neamuri cari vor suporta mai greu această experiență.

DE VORBĂ CU DL. LIVIU REBREANU 438

...

— Mai întîi, nu știu ce ți-aș putea spune despre o carte pe care, terminînd-o de scris, mi-e greu să vorbesc despre ea. Cartea așteaptă să-și îndeplinească funcțiunea pentru care a fost creată, adică să fie citită. Iar la a doua întrebare a d-tale, pot să-ți răspund că am început să scriu la ea în 1931. Precum vezi, e ceva mai veche decît s-ar putea crede. În 1931 am scris foarte mult la ea și ar fi fost să se cheme, cu un cuvînt moldovenesc *Mojarul iluziilor*. Între timp a trebuit să termin *Răscoala* și de aceea am întrerupt cu scrisul.

...

— *Mojar* înseamnă piuliță, iar faptul că ar fi fost să numesc cartea mea *Piulița iluziilor* se explică prin concepția pe care o am despre dragostea noastră omenească, în această carte.

...

— Cred că dragostea este o experiență unică în viața unui om. Cei care cred altfel se înșală. Și din cauză că e ceva mare, puternic și frumos, viața care ne compromite toate elanurile este piulița în care biete noastre iluzii sînt sfîrtecate și măcinate.

...

— Acțiunea acestei cărți se petrece într-un mediu orășenesc, în Bucureștiul actualității noastre. Aceasta fiindcă eroina mea are un suflet ale cărui complicații și sinuozități psihologice nu sunt normale decît într-un mediu orășenesc.

⁴³⁸ Interviu apărut în *Adevărul literar și artistic*, XIII (seria a II-a), nr. 702, 20 mai 1934, p. 1, fiind semnat de V. Cristian (punctele de suspensie corespund originalului).

CUM SE NAȘTE O CARTE

— ...
— Întotdeauna la baza cărților mele este un mic fapt real, care se completează apoi pe măsură ce gîndesc mai profund asupra lui. După întîmplarea acestui mic fapt real în prezența romancierului, acesta trage anumite concluzii, pe care apoi le organizează într-un fel de „idee generală” asupra celor ce va spune în carte. Pornind însă de la o idee generală poți scrie o carte care nu se va sfîrși niciodată, dar cum o carte se scrie cu dubla intenție de a te limpezi pe tine scriitor și pe lector în același timp, o disciplină se impune.

— ...
— În a integra ideea generală într-un cadru precis, care să imite sau să recreeze viața. Dacă vrei să cunoști scara gradată pe care am urcat-o la construcția romanului, iat-o : la început a fost eroina mea, o față visătoare, orgolioasă, ambițioasă, așa cum sunt multe dintre fetele de azi. Dar viața îi refuza realizarea visurilor ei și de aici s-a născut pentru mine prilejul de a crea un anume cadru de viață socială : orașul. Apoi demonstrativ s-a născut și anecdota pe care o utilizez ca pe o schelărie numai, fiindcă altfel aș fi scriitor de anecdote, și nu de romane.

— ...
— În cartea mea tratez dragostea ca pe o forță elementară, care spală de pe fața eroinei mele fardul civilizației, reducînd-o la o afirmare de viață primitivă aproape, instinctuală. Și, cum îți spuneam, cred că dragostea aceasta, care e singura adevărată și pe care n-o încercăm decît o dată în viață, este ca și pojarul pe care-l contractează absolut toți copiii. Toți oamenii n-au cunoscut decît o singură dată dragostea — la început.

MANIERA ACESTEI CĂRȚI E NOUA

— ...
— Iubirea a fost tratată de toți romancierii la cald, eu mi-am propus s-o tratez la rece, obiectiv. Aș putea spune că am încercat să desenez în această carte linia care exprimă evoluția unei pasiuni puternice în sufletul unei fete, pasiunea care urcă și scoboară ca un *montagnes russes*, însemnînd apoteoze și declinuri. Vrînd să scriu o carte obiectivă, am lăsat de o parte adjectivul și patetismul, încercînd să fac un fel de proces-verbal, ca să zic așa, de dragoste.

— ...
— Nu. Eroul meu este neglijat, fiindcă eu îl socotesc ca fiind rațiunea exterioară a marelui iluminări care se produce în sufletul fetei. Cartea mea a pornit întîmplător, ca și viața eroinei mele, pe care logica ilogică a vieții o conduce în fața eroului meu. De această întîlnire este evident că eroul nu e vinovat, ci vieții îi revin toate responsabilitățile.

MAGIA CREAȚIEI

— ...
— Dificultatea scrisului meu se naște din faptul că refuz să mă dau la o parte din fața unui obstacol. Dacă pornesc să-mi exprim gîndirea nu

fac nici o concesie inspirației, adică hazardului. Vreau să pot crede că acest hazard e creat și determinat de mine. Țin morțiș să exprim ceea ce gândesc și numai astfel cum gândesc.

— Cînd ajung, îmi răspunse glumind d. Rebreanu, la epoca „crimei“, mă izolez, plec la țară, la mine la Valea Mare, lângă Pitești. Aici am scris timp de 6 luni de zile cartea care a apărut sub titlul *Jar*, titlu mult simplificat, precum vezi, aproape anodin. În tot acest timp n-am luat contact cu actualitatea decît prin cetitul jurnalelor și revistelor. Majoritatea timpului, adică de la 9 seara pînă dimineața, mi-l petreceam la masa de scris, între cerneală, cafeaua neagră și țigare.

— Uite ce se întîmplă. Această grea caznă a scrisului se leagă neapărat de crearea unei atmosfere favorabile unei rezistențe cît mai mari. Rezistența mi-o dă cafeaua, atmosfera mi-o creez din răsucitul țigărilor și din faptul izolării mele mistice în mijlocul nopții, singur la masa mea de scris.

— Scrișul înseamnă o trăire directă într-o lume ireală pe care tu ți-ai creat-o, și poți intra în această lume prin acele operații magice creatoare de atmosferă ca: prepararea cafelei negre și a țigării. Aceste operații trebuie să le faci așa de concentrat, încît dintr-o dată să te simți izolat de tot restul lumii. Apoi e simplu. Noaptea, în afară de liniște, mai este și un mare întuneric care începe dincolo de lumina lămpii mele.

Vezi d-ta — îmi spuse inspirat d. Rebreanu —, ziua privind pe geam văd case, arbori, păsări, pe cînd noaptea ferestrele sunt acoperite de o perdea neagră de întuneric. Pe acest fond negru privind atent, cu toată puterea ochilor și sufletului meu, îmi descifrez eroii. Noaptea viața noastră interioară se adîncește, devenind de-o extraordinară realitate. Din fundurile misterioase ale nopții vin spre mine, în jurul lămpii mele, eroii ale căror chipuri le zugrăvesc în cărți. Din conversațiile cu acești vizitatori nocturni a ieșit opera mea.

DE VORBĂ CU LIVIU REBREANU DESPRE SCRITORII TINERI ȘI DESPRE „PROVINCIA LITERARĂ“⁴³⁹

Autorul *Răscoalei* și a neuitatului *Ion* a conferențiat la Dorohoi. A fost un eveniment pentru monotonul nostru oraș. O adevărată sărbătoare literară. După conferință, ne-am prezentat în numele revistei noastre și l-am rugat să ne răspundă la cîteva întrebări. Cu multă amabilitate și bunăvoință, maestrul Rebreanu a răspuns rugămînței noastre.

⁴³⁹ Interviu apărut în *Însemnări*, V, nr. 20, 20 ian.-20 febr. 1935, p. 3—4, fiind semnat de George D. Rîncă.

— Spuneți-ne ceva despre noua generație de scriitori și în special despre tinerii scriitori din provincie și despre publicațiile lor literare.

— Întîi să precizăm termenul de tînar. Pînă la ce vîrstă e tînar un scriitor ?

— 30—35 ani.

— Bun ! Credința mea e că scriitorii tineri vor înfăptui mai multe ca cei bătrîni. Mulți din scriitorii tineri sunt o mare speranță și... aprigi concurenți ai celor bătrîni.

— Maestre, menționați-mi o operă reprezentativă a tinerilor scriitori.

— O operă reprezentativă ? Să vedem. După mine, una ar fi *Maitreyi* a lui Mircea Eliade.

— Dar un poet tînar ?

— Camil Baltazar e un element promițator. Dar ai pomenit ceva și despre provincie. Nu ?

— Da. Ceva despre provincia literară.

— E o întrebare interesantă. Văd că provincia a început „să se miște“. Asta mă bucură. În toate regiunile e o continuă mișcare literară. Ardealul cu *Familia*⁴⁴⁰, Bucovina cu *Iconarul*⁴⁴¹. Banatul și vechiul regat se întrec în a desfășura o cît mai intensă activitate literară. Iar ceea ce e îmbucurător e faptul că tineretul e în frunte. Oriunde, vezi grupuri de tineri, care scot reviste prin sacrificiile lor personale. Astfel își fac ucenicia literară. Din provincie vor răsări prozatorii și poeții de mîine. Ea e marea pepinieră de literați. Dar pentru a reuși, trebuie, pe lângă talent și multă perseverență, multă muncă. După mine, pentru a te impune, trebuie 75% muncă și 25% talent. Mișcarea literară din provincie e de bun augur și acum, mai mult ca oricînd, are șanse să se impue. Deci perseverați !

— Dar despre poeții premiați de „Fundațiile Regale“ ce ne puteți spune ?

— Sunt tineri. Poate prea tineri. De aceea, nu putem anticipa o părere precisă. Să așteptăm trecerea vremii. Căci, nu toți din cei care scriu azi vor scrie și mîine. Unii se fac funcționari și se lasă de literatură. Alții se plictisesc. Iar o altă categorie cred că literatura e numai o patimă a tinereții.

— Maestre, în actualul sezon îmi apare al doilea volum de proză.

— Da. Mă bucur. La această vîrstă am debutat și eu. Să-mi trimiteți și mie un exemplar.

Pe neașteptate, a venit vorba de Dorohoi. Dl. Rebreanu îmi spune :

— Am rămas surprins de orașul dvs. Credeam că e un fund părăsit de țară. Și aici găsesc o frumoasă activitate literară și instituții care activează intens. Înainte de a poposi în Dorohoi, aveam altă părere. Acum mi-am schimbat-o.

Convorbirea a luat sfîrșit aici. La ieșire, îl așteptau, nerăbdători, mulți intelectuali și tineret. Am mulțumit, am cerut un autograf și, împreună, ne-am îndreptat spre ieșire.

⁴⁴⁰ *Familia*, revistă apărută la Oradea (ulterior la București), între 1926 și 1944.

⁴⁴¹ *Iconar*, revistă apărută la Cernăuți, între 1935 și 1937.

DE VORBĂ CU ROMANCIERUL LIVIU REBREANU DESPRE CAPITALA ȚĂRII ⁴⁴²

Îndeletnicirile edilitare, cărora ne-am închinat truda condeiului, ne-au adus în bătaia gândului o mulțime de observări în privința lucrurilor și a oamenilor cari ne înconjoară. Orașul este o moară imensă, în care se macină necontenit grăunțele priceperii omenești. Nici în starea lucrurilor, nici în firea oamenilor, nu este nimic definitiv. Mai ales în tinerețea cu care noi bucureștenii ne străduim să dărâmăm toate zidurile mohorite, să ștergem cu buretele, ca ținții din școala primară, toate colțurile pitorești ale Capitalei și să acoperim toate maidanele copilăriei cu case multe, noi, simple, înalte, fără ciubucărie. Trecutul zboară pe sub ochii noștri ca vârtejul automobilelor de plăcere, în nopțile fermecate de vară, pe șoseaua Kiseleff.

De o bucată de vreme, trecătorul bucureștean nu mai are pe ce să-și reazime privirea. Din clipă în clipă, schelele se ridică la cer, ca niște scări din poveste, către bătrînul Dumnezeu. Și apoi scîndurile se desfac într-o noapte, fără să bagi de seamă, și rămîn zidurile albe, cu ferestre multe și luminoase. Pe urmă, mai la vale, alte schele, alte case americănești.

Dar cartierele mărginașe ale orașului! Parc-ar fi dăruite cu un pămînt deosebit. Nu știi ce sămînță, semănată de mînă nevăzută, rodește peste noapte hectare întregi de palate frumoase, ca în basme.

Și zidăria asta nu se mai isprăvește. Iar oamenii simpli și mulți se tinguiesc la colțuri de stradă, ori la un pahar de vin, că nu sunt bani.

Este vreme de prefaceri, pe care numai oamenii cu simțirea prea ascuțită pot s-o înțeleagă și s-o oprească pentru alte veacuri, în pagini scrise cu măiestrie.

Iată încă unul din bunele rosturi ale gazetei noastre. Ne-am adresat acestor oameni rari, cu minte luminată și cu suflute încăpătoare, pentru ca să însăilăm observările lor, asupra prefacerilor de tot felul din Capitala românească.

Dl. Liviu Rebreanu, marele nostru romancier, întrunește toate semnele unei deosebite sensibilități. O sensibilitate destul de cursivă, ca să depășească în concepții și principii, momentele superioare ale cotidianului social care se revarsă în preajmă-i.

O recomandare, care să țină loc de act de prezență, e inutilă.

Numele d-lui Liviu Rebreanu s-a aruncat singur ca o stea luminoasă în atmosfera literaturii românești. Și prezența d-sale e chintesența morală dintre garanția unui nume literar autentic și un suflet larg, aplecat peste orice reflex de deznădejde și peste orice expresie a durerii.

Opera sa e un adevărat manual de spiritualitate practică pentru scrisul românesc. Începutul ei se înțeleghește adînc în viața bucureșteană. Un motiv mai mult pentru a căuta să prezentăm cititorilor noștri pe scriitorul Liviu Rebreanu, cunosător al Capitalei și vieții care se frămîntă în ea, mai virtos ca orice primar.

Întrebarea întîrzie să se lămurească. Începutul cade greu.

⁴⁴² Interviu apărut în *Gazeta municipală*, IV, nr. 168, 14 apr. 1935, p. 2, fiind semnat de V. Gorun.

UN ORAȘ GRADINĂ

— V-aș ruga să ne spuneți ceva în legătură cu Bucureștii și aspectul lui edilitar.

— Într-adevăr, nu-i rău. Bucureștii, cu tot aspectul lui general de frămîntări, aspirații și renunțări de inițiative particulare, de un colorit oarecum oriental, e unul din cele mai frumoase orașe din Europa, tocmai prin ansamblul armonic de contraste pe care-l oferă privirei la fiecare cotitură și intersecție. E un oraș al grădinilor, al perspectivei, al spațialității, al luminii *naturale* și al voiei-bune. Nu rămîne decît acestor culori locale, dintre cele mai vii, specifice și pitorești să li se lărgească cadrul pentru perspectiva estetică și respirația mai lungă a planului de sistematizare ca treptat-treptat să fie o metropolă organizată, caldă, lejeră, cu multă vibrație de azur și cîntec de nervi.

POLITICIANISMUL DISTRUGĂTOR

— Cu alte cuvinte, excluderea politicianismului și înscrierea Municipiului ca autonomie permanentă.

— Firește, că da. Dacă pînă în prezent nu s-a putut organiza mai nimic rezistent și mai multă bunăvoință de continuitate a fost tocmai din pricina acestui stupid politicianism ⁴⁴³. Dacă Municipiul s-ar gospodări de oameni de mare imaginație practică, persoane de specialitate, oameni de multă și posibilă stabilitate, cred că s-ar organiza ceva extraordinar. Să se desființeze complet despotismul principiului electoral. Să se introducă planuri de posibile inițiative cu mari realizări pe principii curat gospodărești. Și aceste principii să afișeze un anume program de lucru, de proiecte, de calcul practic de teren și probabilități, fără alegeri de pasiuni profund egoiste și învrăjbi, de mentalitate, de educație politică și de structură demagogică a cetățenismului caragealesc. Și numai atunci fără îndoială autonomia lui va fi ceea ce actualmente nu e și nu poate fi din pricina politicianismului meschin, cîrcotaș și descompus. Va fi o veritabilă *continuitate*. Singura certitudine de care avem nevoie.

URBANISTICA IDEALĂ

— Adică s-ar naște, prin forța împrejurărilor și de la sine, concepția unei urbanistice ideale?

— Da, dar nuanța întrebării d-tale, care forțează puțin absurdul oarecum posibil, ar exista prin *expresie* numai în ceea ce privește gospodăria

⁴⁴³ Exprimată cu claritate, ideea ne îngăduie să înțelegem cît se poate de limpede sensul pe care L.R. îl acorda conceptului său de cvasi-izolare a scriitorului de viața politică. În realitate, această detașare, pe care adesea încearcă să o teoretizeze ca necesitate absolută a libertății de creație, este o formă de contestare a ceea ce el numește, în cazul de față cu claritate, „politicianism”. El are în vedere falsă democrație burgheză, caracterul ei formal și, în cadrul dat, ineficiența oricărui fel de încercare de a rezolva unele probleme sociale ale epocii. Disprețul său față de politicianism, de profitorii ce se perindau la cirna țării, îl determină să-și argumenteze adesea neangajarea sa politică.

unui oraș din punct de vedere al unei evoluții a orașului. O evoluție de perspectivă, optică specială de marcă aproximativ americană. Aflînd *adevărata ipoteză*, o urbanistică ideală însemnează mai întîi de toate o organizare *practică*, spațială, luminoasă — nu luminată, a orașului care să ducă pînă la *adevărata identificare* cu un oraș ideal din punct de vedere al estetice, al alimentației, al asistenței, al totalizării de sistematizare pe baze proprii cetățenești în contingența directă cu nevoile civice ale orașului. Fără priviri veninoase și negocieri suspecte politice. Fără considerente electorale și presiunile exterioare ale camarilei ideale de politicizare urbanistică. O urbanistică ideală, în accepțiunea strict personală a cuvîntului, ar fi un fel de parfum ideal care nu există, un Eldorado al gospodăriei ce se cere realizată ideal și totuși inexistentă. E una din voluptățile inexplicabile ale teoriilor, posibile numai prin reducere la absurd.

LUNA BUCUREȘTILOR

— Dacă nu mă înșel, unele versiuni de ultimă instanță ar căuta să ne convingă în acest sens cu acea „Lună a Bucureștilor“.

— Într-adevăr, nimic de zis. E just. „Luna Bucureștilor“ e o idee admirabilă, care va fi și mai admirabilă dacă va reuși. Pentru un început e bun. Ar fi mai bun și „sensul“, ar mai fi ca atare cu accent, dacă această lună a Bucureștilor ar coincide cu sezonul artelor, culturii, difuzării tuturor articolelor intelectuale, ca vizitatorii străini, mai ales turiștii și *globe-trotterii* să poată simți pe lîngă ceva ales artistic și oleacă de ceva sufletesc.

NATURA GOSPODARA

— Cum ați privi atunci desființarea arborilor din centrul Capitalei?

— Dacă, într-adevăr, e vorba de o asemenea desființare, ceea ce mă face să mă îndoiesc și să nu mă las dus în eroare de credința mea, atunci această dispoziție e o aberație. Și această desființare a arborilor e o barbarie. E o mare și ireparabilă greșeală. O adevărată profanare, de care ar trebui să țină seamă și persoanele cari au un cult mai puțin pentru natură și ceea ce simbolizează un element al naturii. Capitala noastră, primăvara mai ales, e o grădină. O vastă și o minunăție de grădină, de lumină a naturii, de vastitate a culorilor vii, indefinibile ca tot ce își are obîrșia în natură. Cred că această desființare e o eroare de calcul bugetar, care dă un lucru mort, o perucă veritabilă, ca din orașul nostru, unic din punct de vedere al naturii gospodare, să faci un oraș numai din piatră și beton armat asemănător orașelor americane cu aspect arid, fad, statuar. Bucureștii trebuie să rămîină și de aci înainte un oraș subiectiv.

ALINIERILE

— De alinierea Căii Victoriei, ce ziceți?

— E una din primele necesități estetice edilitare. Trebuie să i se dea o înfățișare civilizată, demnă, așa cum se cuvine unui real simbol. Nu cunosc planul, dar știu că există. Am fi mulțumiți dacă se execută planul, aplicînd-

du-l imediat cu un acord specific orgoliului incoruptibil al caracteristicelor. Totuși, altceva mai bun de făcut, deocamdată, nu putem decît să sperăm. Să sperăm.

— Dar prelungirea bulevardului Brătianu?

— Trebuie executată, indiferent dacă le convine sau nu cîtorva mici financiari și negustori concentric interesați într-o cam suspectă coaliție pentru apărarea unor prea tîrîtoare realități comerciale.

— Dacă, într-o bună zi, d-le Rebreanu, s-ar întîmpla să fiți primar general, ce ați face? Planuri de sistematizare virtuală sau consumată pe cont propriu și pe principii? Ce v-ar inspira Bucureștiul?

— Îți mărturisesc sincer. Dacă aș fi primar general cred că m-aș zăpăci prea repede și nu aș face absolut nimic. E mai ușor să stai calm în fotoliu și să critici pe alții decît să-ți dai singur sfaturi, ca a doua zi să le aplici și să le realizezi. Bucureștii nu-mi inspiră, momentan, nimic. *Absolut nimic...*

O țîritură de telefon ne întrerupe convorbirea.

Persoana de la celălalt capăt al firului insistă prea mult duios ca d. Liviu Rebreanu să refuze sau să nu promită și să nu ridă larg, sănătos și liber.

Ultima sorbitură de cafea și ultimul muc de țigare.

Mîinile ni se strîng ca de obicei, împrumutîndu-și una alteia temperatura simpatiei de totdeauna. Afară soarele e prodigios. Lumina e impresionant de albă, curată, dinamizează inimile, pilește asperitățile, te cuprinde patetic și vibrant din creștet pînă în tălpi, cu un proces de integrare în mediu și desprindere de sine, asemeni omenescului profund și robust din temperamentul de blond și proaspăt adolescent care e marele scriitor Liviu Rebreanu.

CU DL. LIVIU REBREANU DESPRE ROMANUL „RĂSCOALA“⁴⁴⁴

RĂSCOALA

— Editura „Adevărul“ v-a retipărit romanul *Răscoala*, pentru ca această operă de căpetenie a literaturii noastre să poată pătrunde mai ușor în mase. Credeți într-un efect de ordin social sau moral al acestei cărți?

— Desigur, nu s-ar putea să nu cred într-un efect de ordin social și chiar etic al *Răscoalei*. Aș fi chiar nemulțumit dacă nu s-ar întîmpla așa. Pentru că de aceea e operă de artă. O operă de artă fără rezonanțe sociale și morale nu există. Dar să ne înțelegem: asta nu înseamnă că ea trebuie creată cu tendință. Aș putea spune mai bine că fiecare realizare artistică

⁴⁴⁴ Apărut în *Adevărul literar și artistic*, XIV (seria a II-a), nr. 760, 30 iun. 1935, p. 1—2, sub semnătura lui Dan Petrașincu. Din considerente de spațiu, reproducem doar întrebările și răspunsurile interviului.

conține în sine un fel de *nostalgie a eticului*. Arta nu poate fi luată în sensul ei abstract, deoarece atunci rămîne o noțiune goală, fără sens. *Răscoala* s-a născut din elemente sociale și e firesc ca să se adreseze tuturor acelor care la noi formează societatea românească. Cred, de asemeni, că oricît de simplu ar fi un cititor, el poate culege un rod moral, cît de mic, din orice operă realizată cu adevărat. Vezi dumneata, orice realizare artistică mi se pare că are în însuși elementul ei intim ceva moral — așa că nu depinde decît de cititor gradul în care acea „nostalgie a eticului” să se răsfrîngă în el... Astfel, chiar operele așa-numite imorale au un efect moral. Pildă poate să-ți fie Lawrence⁴⁴⁵. O fată cît de simplă, citind *Jar*, cred că rămîne cu ceva moral — și iată cum o carte îndeplinește și misiunea ei socială. Pentru că, repet, orice operă de artă este și socială.

— Editura „Adevărul” va trimite o circulară tuturor învățătorilor din țară, recomandîndu-le cartea și rugîndu-i ca, la rîndul lor, s-o recomande sătenilor, pentru a înlesni o operă de propagandă culturală. Credeți în eficacitatea acestui plan ?

DESPRE ÎNVĂȚĂTORI

— Cunoșc îndeosebi pe învățătorul din Ardeal, deoarece eu însumi sînt fiu de învățător. Știu că un învățător poate schimba fața unui sat — cînd voiește. Dar acest plan îmi amintește de-o veche idee a mea asemănătoare. Încă din 1920 am voit să fac eu însumi ceva la fel, cu concursul „Casei Școalelor”. Scrisesem chiar un memoriu, prin care ceream introducerea la sate a tuturor operelor de frunte ale literaturii românești, printr-un sistem care ar fi putut da roade bune, tot prin învățători. Numai în acest fel, în Ardeal, s-a creat, și printre țărani, un cult al cărții și al valorilor. Memoriul meu s-a pierdut, dar ideea e pentru mine încă actuală, fără să mă pot gândi, însă, cînd s-ar putea pune în practică. Vezi dar că ceea ce plănuiește editura „Adevărul” cu *Răscoala* e ceva foarte nimerit și așa dori ca procedeul să găsească și imitatori. Dacă am ajunge să trezim interesul satelor pentru literatură, numărul cititorilor s-ar ridica la cifre nebănuite. Și nu cred în mitul mîrginirii omului de la țară, deoarece, odată trezit, el ar fi un mai fervent cititor decît oricare orașean.

— Ați spus că sunteți fiu de învățător. Ce mi-ați putea spune despre această categorie ?

— Învățătorul român, și îndeosebi cel din vechiul regat, are un mare viitor în fața lui. De el, și numai de el, depinde emanciparea, culturalizarea țaranilor, atît de necesară la noi. În țările apusului, țaranul e mult mai conștient de semnificația sa. Învățătorul este de fapt un stăpîn spiritual al satului său ; și dacă fiecare ar fi mai puțin egoist și mai mult conștient de ceea ce cere țara de la el, ar trebui să-și ia misiunea în serios. E adevărat însă că situația lui prezentă e, în general, foarte mizeră. Ar trebui ca, în același timp, și statul să se îngrijească mai asiduu de el... Cît despre *Răscoala*,

⁴⁴⁵ D. H. Lawrence (1885—1930), prozator, poet și eseist englez. Romanele lui au fost influențate de psihanaliza freudiană.

cred că e una din operele cele mai nimerite pentru o difuzare mai largă. Sînt sigur că nici învățătorul și nici țaranul nu vor culege din acest roman decît elementele omenești, obiective, ale lui — fiindcă pe ele am pus accentul.

TENDINȚE

— Ați scris *Răscoala* cu vreo tendință ?

— Am mai spus că nu. Pentru că a porni o operă cu o tendință anumită înseamnă, întotdeauna, o fatală neglijare și deficiență a artistului, a creației. O operă cu tendință nu poate fi decît un manual de propagandă pentru anume scopuri, ceea ce n-are nimic a face cu arta. Singura mea tendință a fost de-a realiza acea frămîntare, acel epos al țaranilor răsculați... împreună cu ecourile pe care le are răscoala în lumea Capitalei. Așa oă o astfel de întrebare adresată unui adevărat creator i se poate părea oricînd fără sens. Bineînțeles că accentul e pus întotdeauna pe artă, fără a merge la rîndul ei — cu această noțiune — la o extremă... puristă.

— S-a vorbit mult despre obiectivitatea cu care ați privit eroii *Răscoalei*. Cum se face că romanul dv. nu are cel puțin un substrat de teză țărănească ? Fîndcă eu cred că, totuși, a existat și există la d-voastră o simpatie subterană pentru eroii țărani — pentru suferințele lor...

— E adevărat că, în fond, simpatia mea a înclinat spre suferințele țaranilor, care și astăzi, dealtfel, cu toată împroprietărirea, nu au o situație prea omenească. Pînă la război, de exemplu, statul, în loc să caute a lumina țaranul, se îndepărta de el, neglijîndu-l voit. Poate că dacă ar fi căutat să-l lumineze mai din vreme, s-ar fi evitat atîtea lucruri neplăcute... chiar răscoala... După război, cei de la oraș au început să înțeleagă toate acestea... dar au făcut și fac prea puțin.

Și relativ la roman, îți pot divulga nu numai că simpatia mea înclina spre țărani, dar și că — în prima versiune — *Răscoala* era un fel de roman național-țărănist, cu tendințe vădit politice. Abia după nenumărate prefaceri, după o muncă grea de aproape opt ani de zile, *Răscoala* a putut deveni ceea ce este astăzi. Vezi dar că această obiectivitate am cîștigat-o treptat și cu greu. Aerul de obiectivitate se naște poate din faptul că toți eroii din „*Răscoala*” pare că au dreptatea de partea lor. E ceea ce mi-a remarcat și un prieten, oarecum deconcertat de faptul că la sfîrșitul romanului chiar colonelul Tănăsescu, acel care ordonă cu cruzime, și chiar cu oarecare sadism, împușcarea țaranilor răsculați — pare să-și aibă justificarea actului său în fond neuman. Dar tocmai aici consta marea greutate a mea ; de a-i arăta și pe țărani și pe orașeni (pe guvernamentalii de atunci) ca avînd dreptatea de partea lor. Numai astfel se poate sugera acel joc impersonal de forțe obscure, al unor concepții și stări de viață diferite. Țaranii aveau desigur dreptate cînd au pornit răscoala din 1907 ; și cu toate astea și guvernul, și ofițerul Tănăsescu nu se putea să nu-și aibă dreptatea lui, întru reprimarea răscoalei, deoarece odată porniți, țaranii devin niște forțe total distrugătoare. Prin obiectivitatea aceasta, am voit ca toate cruzimile, omenești sau neomenești, din *Răscoala*, să fie justificate în virtutea unui destin. Și mi-a trebuit atît de mult pînă să pot fi mulțumit de eroii mei, pînă să mă pot simți complet independent de ei !...

— Cum priviți romanul *Răscoala* față de întreaga dv. operă ?

— *Răscoala* este continuarea firească a lui *Ion*. Am avut viziunea acestui roman încă din timpul când transcriam pentru tipar *Ion*. Dacă *Ion* e simbolul *individual* al țaranului român, setos pînă la patimă de pămîntul lui, *Răscoala* este simbolul [co]lectiv al aceluiași țaran — simbol al energiilor de care dispune el în contact cu pămîntul. Toată concepția mea creatoare am avut-o formulată în minte încă de cînd am venit din Ardeal. „Omul nu trebuie să se îndepărteze de pămînt“, este concepția prin prisma căreia s-au născut *Ion* și *Răscoala* și, în parte, *Pădurea Spînzuraților* — și se vor mai naște alte cîteva romane asupra țaranilor. Așa că *Răscoala* e o treaptă spre care visez să mai scriu. Voi descrie într-un alt roman, intitulat poate: *Intimericul*, cum s-a comportat țaranul român în marele nostru război, și apoi, ca un corolar deasupra acestora, am ideea unui roman intitulat: *Pacea*, în care viziunea se întregeste armonice, într-un stat român mare și consolidat. Bineînțeles că toate acestea nu trebuie să te faci să crezi că aș urmări realizarea unui ciclu — și nici măcar vreo apoteoză filozofică a țaranului. Urmăresc o simplă viziune, atît...

— Petre Petre este unul din cei mai masivi eroi din cîți cunosc în toate literaturile. Cum l-ați creat?

— Petre Petre este atît de pregnant, după cum spui, poate pentru că l-am voit ca o replică în fața tot atît de masivului boier Miron Iuga. Petre Petre și Miron Iuga sunt chiar prototipii celor două principii ale *Răscoalei*, țaranul și boierul, tot atît de dîrzi, tot atît de puternici. Petre Petre este sinteza tuturor energiilor țărănești, după cum Miron Iuga este sinteza vechilor prejudecăți ale boieriei noastre — din timpul cînd țaranul era sclavul boierilor. Ciocnirea acestor două forțe nu se putea să nu ducă la distrugerea lor, prin ei înșiși. Ceea ce ar fi putut fi „tendentios“ din această redare — rămîne ca o consecință care pentru noi, din ziua de azi, e prezentă. Țaranul sau Petre Petre a învins pe Miron Iuga, fără mari polemici politice, ci din simplul motiv că acest lucru era o necesitate firească...

REALITATE ȘI CREAȚIE

— Cînd v-a venit, precis, ideea de-a scrie romanul *Răscoala*? Ați participat la răscoala din 1907? Romanul e pornit de la experiențe directe?

— Nici n-am fost în țară pe timpul răscoalei țaranilor. Sugestia mi-a venit, întâia oară, cînd am citit *Țesătorii* lui Gerhard Hauptmann. E vorba acolo tot de-o răscoală, a țesătorilor. Mai tîrziu, pe cînd scriam la romanul *Ion*, începea să mi se închege în minte — încă nebulos — acțiunea *Răscoalei*. În vederea acestui roman, pentru că voiam să redau atmosfera fidelă a marelui răscoală țărănești — am citit aproape tot ce se scrisese relativ la ea, am răsfoit manuscrisele de la Academie și apoi imaginația și experiențele mele precedente au completat totul. Ba, chiar, m-am dus „la fața locului“ — prin ținuturile pe unde răscoala din 1907 lăsase urme și amintiri mai crîncene. Am vorbit cu țărani, cu boieri, am privit, mi-am imaginat... și apoi lucrul a început încet, logic...

— Deși romanele dv. dau impresia unei perfecte ordine de creație, văd că sînteți foarte dezordonat în succesiunea romanelor...

— E adevărat... Plănuiesc un roman, încep să scriu la el... și iese cu totul altceva. Scriu de atîta timp, de exemplu, la *Gorila* și mi se pare că va ieși un alt roman: *Minunea minunilor*! Tot din această dezordine s-au născut și *Adam și Eva*, *Ciuleandra*, *Jar*. Simt deseori necesitatea de-a mă înnoi în alte domenii — deși toate cărțile mele își au o explicație originară în acea viziune a întregului, a omului care nu trebuie să se despartă de pămînt... Dar să revenim la *Răscoala*. Am primit într-o zi reproșul unui moșier care-mi spunea că am greșit scriind că din satul Izvoru se vede Rociu... Amănuntul e nostim, deoarece — într-adevăr — toate acele sate pomenite în *Răscoala* există și în realitate, presărate pe valea Teleormanului, dar descrierea lor nu poate fi, desigur, cronometrata geografic. Numai satul Amara, locul principal al acțiunii ales de mine, e inexistent. Se vede, deci, că elementul real și experiențele directe nu-mi servesc decît ca pretexte, pentru a fi prefăcute, transfigurate în material de roman. De exemplu, Titu Herdelea, pe care-l continui din *Ion* și-l voi duce mai departe, în *Răscoala* există numai ca să-mi prilejuiască anumite momente de contact între oraș și sat, între săteni și orașeni.

„RĂSCOALA“ ÎN RAPORT CU CELELALTE OPERE

— Ce credeți de destinul *Răscoalei*, prin ea însăși — ca și în raport cu celelalte opere ale dv.?

— Cred că *Răscoala*, ca și celelalte opere ale mele, n-a fost încă studiată de critica românească cu seriozitatea cuvenită. Aceasta, lăsînd orice modestie la o parte și vorbind obiectiv. Nu subînțeleg prin aceasta necesitatea unor recenzii sau articole elogioase — ci cu totul altceva. Ceea ce mi se pare că ar cere opera prin sine ar fi seriozitatea unor studii mai temeinice, care ar face cinste și valorii ei, ca și celuia ce o cercetează — a unor studii dintr-o perspectivă mai mult decît cotidiană... dar... în sfîrșit... — asta nu e treaba mea.

DE VORBĂ CU D-L LIVIU REBREANU
DESPRE ROMANELE POLITISTE ȘI DE AVENTURI ⁴⁴⁶

Problemele tineretului constituiesc un punct vădit în ceea ce privește grija ce o poartă așa-zisii „competenți în materie“. Și acest fapt, în aparență fără importanță, dar în realitate foarte grav, ne face să lămurim problema romanelor polițiste și de aventuri.

⁴⁴⁶ Apărut în *Rampa*, XVIII, nr. 5252, 19 iul. 1935, p. 1—2, fiind semnat de Ion Drăgănescu. Interviu mai este însoțit de subtitlurile: *Vinovăția părinților*; *Cum ar construi d-sa un roman pentru copii*.

cari au ajuns — după unii — factorul vătămător al generației tinere. Știind că pe baza acestor romane s-au formulat destule afirmații pro și contra, într-atît încît, acum cîrva timp, îți venea să crezi că literatura noastră are ca bază aceste producții, am găsit că este bine să întreb pe dl. Rebreanu de romanul ce predomină în literatura contemporană.

— Astăzi — spune d-sa — avem romanul social sub diverse forme. Dealtfel, romanul social este și cel de dragoste. Acesta e romanul „en vogue”, căruia i se cer o mulțime de condițiuni ca să fie în ritmul zbuciumărilor sociale.

— Care este baza constructivă a romanului în genere ?

— Mai întîi, un roman nu se poate construi fără psihologie. Este singurul punct de importanță capitală. Un autor trebuie să sufle, ca Tatăl Creator, viața fiecărui personaj. Mai presus de aceasta trebuie să-i cunoască și să-i prindă în scris viața sufletească. A fi un psiholog cu tendințe scriitoricești — condiție indispensabilă pentru un scriitor — însemnează a avea posibilitatea de însuflețire a acțiunilor din roman. Sau, mai precis, a face o legătură între moment și personaj. Ca autor trebuie să ai fiecare moment în tine. Să trăiești intens, sau să te transpui în personajul ce necesită acțiunea, pentru a vedea cum poți să caracterizezi pornirile lui. Să descrii evoluția psihică de la un moment la altul și tot atît factorii ce cauzează sentimentele. În zadar vei căuta să descrii o scenă dacă nu vei scoate în evidență psihologia personajului respectiv. Căci ceea ce urmărește lectorul este de multe ori starea psihologică în raport cu momentul. Prin urmare, psihologia este punctul fundamental al romanului. Dealtfel și romanul strein e nelipsit de psihologie. De pildă Proust, cunoscutul romancier francez, a atins punctul celebrității prin romanul psihologic.

ROMANELE POLIȚISTE ȘI DE AVENTURI

Profitînd de faptul că d-l Rebreanu a închis continuarea în tăcere pentru a-mi spune ceva nou, îi pusei încă o întrebare.

— Aprobați romanele polițiste sau de aventuri ?

— Tot ceea ce se scrie este pentru citit. Toate au un rost. Ceea ce trebuie să spun pentru acest gen de romane este că sunt foarte vătămătoare pentru copii. Ei n-ar trebui să citească romane în acest gen. Nu. Pentru că nu văd în desfășurarea evenimentelor scrise decît un șir de realități. Astfel și faptele redată prin romanele de aventuri sau polițiste sunt lesne perceptibile la o vîrstă fragedă. Pentru maturi aceste romane sunt chiar interesante. Și eu citesc romane în acest gen. Mi se par distractive și lectura lor fără... consecințe. Omul matur, fără îndoială, nu poate să-și închipuie că desfășurarea a fost un fapt real. Cei mici însă nu au această însușire de a diferenția binele de rău cu scrupulozitatea omului format, așa că sunt vecinic predispuși la înfăptuiri regretabile. Eu cred că este folositor să le citești. De multe ori sunt și instructive. Îți redau un șir de fapte interesante pe cari

n-ai ocazia să le cunoști decît din lectură. Îmi aduc aminte — spune d-sa — că încă din clasa a IV-a de liceu citeam romane de acestea. Bineînțeles în fascicule. Erău pe vremea aceea foarte interesante. Cînd începeam o fascicolă, eram perfect cufundat în lectură. Desfășurarea acțiunii mă pasiona pînă în cel mai înalt grad. Încenarea, de multe ori, o luam realitate și realitatea... o foarte rară încenare. Generația de după război este o generație nouă... Problemele ce-au luat naștere după război au constituit un dezastru moral pentru toată lumea. Generațiile ce au succedat acest cataclism sunt tot atît de active pe cît sunt de materialiste și dezinteresante. Omul de astăzi nu se mai gîndește la pericolul lecturilor și lasă în mîinile copiilor cărți de calibru nepotrivit vîrstei lor.

— M-ar interesa îndeosebi dacă influența romanelor asupra spiritelor tinere este în funcție de etate, mediul social sau incultură ?

— Este în funcție și de etate, și de mediul social, și de incultură. Se înțelege că un copil cu cît va fi mai mare, cu atît va ști să pună stăpînire pe el însuși. Cu mediul social se schimbă. Pericolul social este cu mult mai mare decît în toate cazurile. Căci ceea ce formează pe copil este mediul în care trăiește. Cu cît acel mediul va fi mai viciat, cu atît stările zugrăvite de autor i se par mai apropiate și fără prea multă judecată se transpune în eroul principal, fără să vadă în acest fapt un pericol moral. În ceea ce privește influența ce o au aceste romane asupra elementelor citite, este cu atît mai puțin constantă cu cît copilul a citit mai mult. Pentru că prin citit întotdeauna îți dezvolti însușirea de a descoperi și evita răul.

— Pentru că am ajuns aci, vă rog să-mi spuneți cine sunt vinovați dacă lectorii acestor romane, în majoritate copii, se transpun în eroul principal ? Atribuiți vina autorilor, lectorilor sau părinților ?

— Dacă romanele acestea transformă psihicul celor mici pînă acolo încît ajung victime, nu putem atribui nici o vină autorilor. Cartea este pentru citit. Vina copilului ? N-aș găsi-o. Incontestabil, vina o au numai părinții. Modalitatea prin care se încearcă depărtarea copilului de cărți nepotrivite vîrstei sale nu este deloc eficace. De cînd lumea lucrul oprit este dorit. Și a căuta să demonstrezi copilului de ce îi interzici lectura unei astfel de cărți însemnează a-l face și mai dornic de citit. Nu o citește față de părinți, o citește singur, dar tot o citește. Cauza ? Părinții prin interzicerea lecturii au dezvoltat în copil curiozitatea. Și curiozitatea și-o satisface prin neascultare. Ceea ce i-ar trebui întîi copilului ar fi mediul, apoi să i se pună în mînă o carte care să-i dezvolte simțul moral, estetic și în special simțul adevărului. Dotat cu aceste însușiri vom putea spune că nu va mai citi decît cărțile convenite vîrstei. Deci scara lecturii și-o va urca singur. Dar dacă nu are aceste sentimente, copilul cu greu va putea fi apărat de flagelul romanelor.

CUM AR CONSTRUI D-L REBREANU UN ROMAN PENTRU COPII

După aceste afirmații am văzut pe figura d-lui Rebreanu o grijă pronunțată datorită felului cum se prezintă problemele tineretului. Am tăcut o clipă și apoi mi-am formulat încă o întrebare :

— Mă rog, cum ați construi dvs. un roman pentru cei mici?

— De douăzeci de ani am ca ideal să scriu un roman pentru copii — îmi spune fostul director general al teatrelor. Dar e foarte greu. Este mult mai greu decât pentru cei mari. Un roman pentru copii trebuie scris pe înțelesul lor. Ce folos că avem „cărți pentru tineret“ cari, în fond, n-au nici o legătură cu sufletul lor? Ca autor al unor opere ca acestea trebuie să păstrezi cadrul caracteristic vieții copilărești. Cu atât mai mult, cu cât știi că îți trimiți opera în mâini mai puțin trecute prin viață. Un roman bun pentru copii este necesar. Când mă gândesc la lucrarea lui E. de Amicis⁴⁴⁷ sau la *Robinson Crusoe*⁴⁴⁸, care nu este un roman pentru copii, dar care este construit cu atâta căldură sufletească, înțeleg de ce este greu să scrii o carte pentru tineret. Prin romanele polițiste se strică tot elanul și forța vie de mîine a tinerilor de astăzi.

Cam așa a terminat d. Liviu Rebreanu. În concluzie, vina nu este nici a autorilor, nici a lectorilor, ci a părinților. Numai ei sunt vinovați de toate păcatele tineretului. Lectura „cei șapte ani de casă“, sau mediu, iată factorii de formațiune regretabilă a unui tineret șubred. Să ne mai mirăm de ce avem atâtea cazuri degradante? Să nu ne mai mirăm! Aceasta e ocupația neocupaților. Soluția? Să ne apucăm serois de muncă. Căci dacă mediul social — cum foarte bine spunea cîndva d-l profesor D. Stăncescu⁴⁴⁹ — face victime în rîndurile unui tineret nevinovat, este că n-a apărut o acțiune de mîină forte, drept contribuție la înălțarea frumosului, în locul dezechilibrului sufletec din ultimul timp!

LIVIU REBREANU — 50 DE ANI DE VIAȚĂ⁴⁵⁰

Acela care a zidit *Ion*, *Pădurea Spînzuraților*, *Adam și Eva*, *Răscoala*, *Jar* și atîtea alte cărți de căpătîi în literatura română contemporană împlinește astăzi cincizeci de ani de viață.

Între atîtea drame pasionale, sinucideri, fraude, minuni și atîtea alte mărunte fenomene ale vieții noastre sociale; între multiplele discursuri kilometrice, declarații, comitete și comiții, destinate — zice-se — să restabilească spiritul de ordine și dreptate în rîndurile obștei, — sărbătorirea prozatorului care împlinește cinci decenii de viață și peste douăzeci și cinci de ani de luptă pentru afirmarea și promovarea scrisului românesc va trece poate neobservată.

Un destin trist are scrisul românesc.

⁴⁴⁷ Edmondo De Amicis (1846—1908), scriitor italian, autorul romanului *Cuore*.

⁴⁴⁸ Roman de aventuri, al scriitorului englez Daniel Defoe (1660—1731).

⁴⁴⁹ Dumitru Stăncescu (1845—1931), institutor și publicist.

⁴⁵⁰ Apărut în *Facla*, XV, nr. 1452, 28 nov. 1935, p. 2, sub semnătura lui C. Pa-naiteșcu, cu următoarele subtitluri: *Semnificația unei sărbătoriri. Scriitorul și opera sa. Literatura românească acum 25 de ani și astăzi. Spiritul literar al unei epoci. Integrarea în universalitate. Critica literară de ieri și cea de azi. Romanul social. Romancierul Liviu Rebreanu despre romanele criticilor.*

Tristă și tragică e și existența scriitorului român; numeroase sunt dezertările de sub flamura unui idealism ajuns astăzi cuvînt de rușine și încă mai numeroase sunt năruirile celor care speră și cred încă în realizarea stelarului vis al *scrisului-profesiune*. Într-o țară în care cartea continuă să fie un lux, cuvîntul tipărit o deșertăciune și viața scriitorului o tragedie — pe tot timpul cît nu [se] înțelege că literatura [nu] trebuie să fie numai un divertisment — lipsa de atenție pentru o aniversare, chiar de importanța celei de azi, e firească. Și totuși, sărbătorirea prozatorului Liviu Rebreanu trebuie să violenteze apele stătute ale mentalității noastre culturale; trebuie să trezească în inimile celor cari țin frînele scrisului românesc îndemn către o eră nouă și mai ales trebuie să ducă la revalorizarea etaloaului cultură, depreciați și desconsiderați.

E trist că la sărbătorirea de azi, care nu e numai a scriitorului Liviu Rebreanu, dar a întregului scris românesc, trebuie să recapitulăm tristeți de mulți știute. Stăruie încă în fața ochilor noștri tragicul sfîrșit al scriitorului Gib I. Mihăescu, răpus de oftică pe un pat mizer de spital și înmormîntat omeneste numai grație ajutorului dat de două instituții în ale căror atribuții intră uneori și caritatea.

Nu este acesta un caz izolat, ci ilustrarea unui destin aproape întotdeauna același. Faptul că literatura noastră cuprinde și cîțiva biruitori ai măruntelor nevoi ale vieții dovedește putere de rezistență, curaj fără hotare și muncă fără preget. De aceea biruința lor trebuie sărbătorită, iar sărbătoarea aceasta să fie nu numai prilej de bucurie, dar și de îndemn pentru o acțiune hotărîtă, destinată să pună pe scriitor la locul pe care îl merită; acela de conducător spiritual, de educator al maselor. Viața și opera prozatorului Liviu Rebreanu trebuie să fie pildă pentru cioplitorii de cuvînt ai literaturii noastre încă tinere, dar și prilej de regret pentru cei cari încă mai consideră scrisul drept o profesiune sedentară fără importanță în evoluția unui neam.

SCRIITORUL ȘI OPERA

Liviu Rebreanu s-a născut la 1885 în com. Maieru* din jud. Năsăud. A debutat în literatură cu o nuvelă publicată în revista *Convorbiri critice*⁴⁵¹ de sub direcția d-lui prof. Mihalache Dragomirescu și s-a remarcat imediat prin puternica structură dramatică a scrisului său, închinat aproape în exclusivitate temelor sociale.

Pînă în anul 1920, cînd tipărește romanul *Ion*, premiat de Academia Română cu marele premiu „Năsturel“, activitatea prozatorului Liviu Rebreanu a fost închinată aproape în exclusivitate nuvelei. A scris numeroase volume de nuvele și a colaborat la aproape toate revistele literare ale timpului.

Primul său roman, *Ion*, a întrunit nu numai sufragiile criticilor noștri autorizați (atît cîți avem), dar, mai ales, pe ale marelui public. În cîțiva ani s-au tipărit 6 ediții reprezentînd peste 65 000 exemplare. E cel mai mare tiraj la care a ajuns pînă în prezent romanul românesc.

După *Ion*, apare succesiv o serie întreagă de romane: *Pădurea Spînzuraților*, *Adam și Eva*, *Ciuleandra*, *Crăișorul*, *Jar*, *Răscoala*, un volum de note de călătorie intitulat *Metropole*; toate acestea reprezentînd mari succese literare de care străinătatea nu a fost streină, unele din ele fiind traduse în patru limbi: franceză, italiană, polonă și cehoslovacă.

* În realitate: Tîrlișiu.

⁴⁵¹ Debut în Capitala țării; reamintim că debutul a avut loc, în 1908, la *Luceafărul* din Sibiu.

Laureat al Marelui Premiu Național de literatură, d. Liviu Rebreanu a fost rînd pe rînd președinte al Societății Scriitorilor Români, director al Teatrului Național și director general al Educației Poporului.

Activitatea acestui mare scriitor s-a resfrînt și în domeniul teatrului. A scris piesele *Plicul* și *Apostolii*, ambele reprezentate pe scena Teatrului Național din București.⁴⁵²

Actualmente d. Liviu Rebreanu lucrează la un roman care se va intitula *Gorila* și va fi un corespondent urban al lui *Ion*.

DE VORBĂ CU LIVIU REBREANU

Seară de noiembrie cu vînt și zloată.

Un interior sobru. Deopotrivă însă: cald, prietenos.

Dl. Liviu Rebreanu, cum stă așa la biou — voinic, solid, rezemat de brațele vînjoase și întinse bine pe lemnul masiv al mesei — pare un Atlas sprijinind pe umeri universul de cărți ce i se ridică uriaș în spate, mergînd pînă la tavan și continuîndu-se greu, impozant, pe ceilalți pereți. Cărți multe, de toate felurile, de toate culorile și de toate formatele. Nu te poți reține să nu exclami, naiv și uimit: ce de cărți!

Două icoane vechi.

Fotolii de piele, un taburet.

La biou un uriaș blind, cu părul argintat de suita celor cincizeci de ani, rostogoliți fără contenire, plini de tristeți, plini de bucurii.

— ...o veche amintire, cea mai plăcută sau mai neplăcută, din cariera dv. literară?

— Plăcută și neplăcută, în același timp, cea mai veche amintire a carierii mele literare se leagă de cenaclul literar al lui Mihalache Dragomirescu. Debarcasem în vechiul regat cu manuscrisul unei nuvele intitulate *Proștii*, și primul drum a fost, firește, spre casa maestrului. M-a primit binevoitor, mi-a ascultat sposedanția literară și, amabil foarte, m-a poftit la o ședință a cenaclului care urma să aibe lor la orele 8 seara.

Deprins cu o punctualitate firească peste Carpați, dar relativă, foarte, la București, am sunat la ușa lui Mihalache Dragomirescu exact trei minute înainte de ora fixată. A fost o mică surpriză, pentru că ședințele începeau întotdeauna de la 9 în sus. Întrucît eram însă proaspăt căzut în mijlocul vîltorii literare bucureștene, n-am fost poftit să reviu mai tîrziu, ci mi s-a făcut cinstea de a fi invitat la masă, alături de multe personalități literare de pe atunci. Nu m-am intimidat deloc de vecinătățile cu nume și cu prestigiu și la prima ocazie am adus vorba de nuvela pe care țineam să o citesc în ședința cercului. Mihalache Dragomirescu mi-a cerut-o și mi-a promis că o va citi negreșit în seara aceea. Cu această credință, am pășit plin de teamă și de emoție în primul cenaclu literar bucureștean.

Ședința a fost nesfîrșită. S-au citit versuri, proză, s-au emis sentințe și de fiecare dată cînd auzeam glasul maestrului, tremuram la gîndul că în foarte scurt timp îmi va veni și mie rîndul unei necruțătoare judecăți.

⁴⁵² Piese de amintire au fost precedate de *Cadrilul* (1919), comedie jucată tot pe scena „Naționalului”

A fost însă amăgitoare speranță. La orele 2 noaptea ședința s-a ridicat, fără ca maestrul să fi pomenit de lectura nuvelei mele. Am plecat deprimat. Niciodată nu simțisem mai mare durere și rușine.

A doua zi curierul mi-a adus o carte poștală: „Domnule Rebreanu, iartă-mă. N-am citit aseară nuvela pentru că nu-i știam valoarea și nu voiam să te expun. Am citit-o însă imediat după plecarea d-tale și mi-am dat seama că am făcut o mică nedreptate. E pur și simplu formidabilă și o voi publica în primul număr al *Convorbirilor*. Mihalache Dragomirescu.”⁴⁵³

A doua zi intram iluminat în casa maestrului și chiar în ziua aceea am fost numit secretar de redacție al *Convorbirilor critice*. După cum vezi, o amintire care contopește prima tristețe și prima bucurie a carierii mele.

VIAȚA LITERARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN DECURS DE 25 DE ANI

O întrebare vastă, pe care d. Rebreanu o primește cu același dezarmant suris.

— Spui scurtă privire asupra celor 25 de ani de viață literară românească? Cred că exagezi... în minus!

— Cu toate acestea insist, vă rog...

— Nu fii alarmat. Am să-ți răspund, cu toate că răspunsul e lung ca și perioada de timp scursă de atunci... În fond lucrurile nu difereau mult de cele de azi. Adică 90% din scriitori făceau diletantism, iar scrisul era un lux pentru bucuria exclusivă a celor sătui. Din cauza aceasta era într-o permanentă tinjală și era firesc să fie astfel, cu toate că generația noastră, ajutată de *Viața românească*, susținea că scrisul este o meserie și, din moment ce inspirația s-a terminat, opera de creație literară devine o marfă.

Natural, crezul acesta a iscat tărăboi mare. S-a vorbit mult și insistent de „americanizarea” literaturii, iar cei de la *Convorbiri literare* erau pur și simplu indignați.

— Și urmarea?

— ...a fost și mai deprimantă. A început să se plătească — e drept — între 5 și 10 lei de nuvelă (ceea ce era lucru mare), dar modul în care se făceau aceste plăți era de-a dreptul jignitor: oamenii aveau impresia certă că dădeau bani de pomană... O situație pentru a cărei schimbare am luptat din greu, nu însă fără urmări, oarecum mai fericite, pentru literatura de mai tîrziu.

— Care era spiritul literar dominant al epocii de care vorbiți?

— Semănătorismul. Influența lui Iorga în literatură era covârșitoare. Două rînduri favorabile te puteau ridica la înălțimi amețitoare, după cum tot două rînduri, defavorabile, te detronau și te aruncau într-un abis fără margini.

⁴⁵³ Scrisoare transcrisă din memorie; confruntă textul cu versiunea din *Opere*, vol. 2, p. 327. O precizare: prima nuvelă tipărită de M. Dragomirescu în *Convorbiri critice* a fost *Cîntecul iubirii* (25 oct. 1909); nuvela *Proștii* s-a tipărit la 25 febr. 1910. (În interviu, titlul revistei transcris greșit: *Convorbiri literare*, în loc de *Convorbiri critice*.)

Era totuși o frumoasă efervescență literară, se trezeau o seamă de energii, latente pînă atunci, și mai ales se naștea interesul pentru producția literară românească ajunsă într-o epocă de mare înflorire.

— Cum priviți astăzi această epocă ?

— Drept o simplă epocă de pregătire, de redeştere a culturii și de renaționalizare a inspirației românești. Dealtfel, din mișcarea semănătoristă n-a prea rămas mare lucru. Mai ales dacă raportăm mișcarea semănătoristă de atunci la epoca de creație literară de astăzi. Să nu se supere colegii mei mai bătrîni... Aceasta este însă adevărul. De atunci și pînă azi se pare că a trecut un secol, iar în ce privește romanul s-au realizat etape negîndite. Și asta nu numai în materie de creație, ci și de prețuire a profesiei. Pentru că astăzi se poate vorbi și de o literatură-profesie principală, retribuită și de durată. Ceea ce înainte vreme nu exista; cariera de scriitor încheindu-se definitiv și aproape întotdeauna la maximum 30 de ani.

INTEGRAREA ÎN UNIVERSALITATE

— Credeți posibilă o integrare în universalitate a literaturii române ?

— Da. Eșalonată însă în timp. Nu uita că pînă acum 60—70 de ani aveam o viață aproape subpămînteană. Cehoslovacia, de pildă, deși sub austriaci, a cultivat arta și literatura zeci de ani de-a rîndul, iar Franța avea pe Racine, în vreme ce la noi Mihai Viteazul se lupta să curețe țara de turci...

Cu toate acestea, progresele înregistrate de noi în ultimele decenii sunt covîrșitoare. Cu George Enescu, cu Iorga, cu Titulescu, putem susține foarte bine că am și intrat în universalitate. Și tocmai „înapoierea” asta față de celelalte popoare civilizate e marele nostru avantaj. Suntem încă tineri, încă neepuizați. Viitorul se deschide larg în fața noastră și cînd procesul de unificare sufletească va fi desăvîrșit abia atunci vom putea avea structura definitivă a geniului românesc.

CRITICA LITERARĂ DE IERI ȘI CEA DE AZI

— Credeți că este vreo diferență de nivel între critica literară de odinioară și cea de astăzi ?

— Nu. Critica literară a rămas aceeași. Și odinioară ca și azi, critica și-o făceau singur... dacă voiai. Evident, erau și pe atunci cîțiva pasionați cari se ocupau mai serios de critică. Foarte puțini însă...

— Dar azi ?

— Același lucru. Abia doi sau trei...

— I-ați putea numi ?

— De ce nu ? Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Gh. Călinescu...

Rămîne însă evidentă înclinarea către critica-recenzie. Și e păcat, pentru că lucrul acesta dovedește că nivelul prozei a întrecut pe cel al criticii.

— Totuși, care e opinia dv. despre critica-foleton ?

— Mărturisesc, tam-tam-ul gazetăresc practicat astăzi îl găsesc fără utilitate pentru impunerea unei opere sau unui scriitor. Foiletonul literar, făcut de cine vrea și cînd vrea, nu poate impune clasificări literare. Sarcina aceasta

revine criticei făcute în studii separate, obiective și științifice. De aceea trebuie să subliniati cele cîteva încercări făcute pînă azi pe acest teren. Mă gîndesc în primul rînd la d. Tudor Vianu.

Nu pot contesta, totuși, importanța recenziei și a notelor literare, atunci cînd ele sunt făcute cu conștiința răspunderii. Cel care ajunge să fie titularul unei astfel de rubrici trebuie să țină seama că are o răspundere pe care nu o poate justifica în nici un fel camaraderia.

Din păcate, disciplina aceasta nu există decît în două, trei ziare de mai restrîns tiraj. Faptul că și în țări mai înaintate situația este aceeași nu are nici un fel de importanță pentru tragicul acestei situații. Și ce admirabilă educație ar putea face publicului un serviciu conștiincios de informație literară !...

REVISTELE LITERARE

— Cum explicați dvs. dispariția treptată a revistelor literare ?

— Printr-o eclipsă generală a spiritualității. Trăim într-o epocă de excesivă educație fizică, iar sportul ca spectacol a luat treptat locul preocupărilor literare. Am totuși impresia că dacă s-ar găsi cineva care să scoată o revistă la care să adune tot ce e mai bun în diversele domenii literare, nu se poate să nu se ajungă la rezultate fericite.

În concluzie : lipsa organizatorilor adevărați.

ROMANUL SOCIAL

— Nu credeți că e oarecum semnificativă lipsa de interes pentru romanul social ?

— Da. E o dovadă a lipsei de contact cu viața reală. Și e grav deoarece romanul nu poate să fie — prin însăși esența lui — decît social. Dacă însă avem scriitori cari bat apa în piua, fără să atingă vreo latură socială, asta cred că se datorește în bună măsură și lozincii : anul și romanul. Problema pare să fie însă în ajunul rezolvării, dat fiind că s-au înregistrat unele tentative de selecționare. N-ai observat că au început să apară mai puține cărți ca de obicei ?

În aceeași ordine de idei, romanul social nu se poate realiza, pentru că majoritatea romancierilor noștri sunt tineri și lipsiți de experiența vieții. Sunt preocupați în consecință aproape exclusiv de amor, crezînd că au descoperit America !... Nu. Nu. Romanul social nu se poate scrie decît de la 30 de ani în sus.

CENACLURILE

— Ați frecventat cenaclurile literare în decursul celor 25 de ani de literatură ? Credeți în utilitatea lor pentru orientarea generațiilor și crearea curentelor literare ?

— Nu le-am frecventat, și asta, poate, mi-a fost dăunător în carieră. Le cred însă utile pentru cunoașterea scriitorilor între ei, dar complet nepu-

tincioase la crearea curentelor literare. Dealtfel cred că nici literatura nu profită mare lucru de pe urma lor... Personal, socotesc cenaclurile drept un fel de curți cu vasali ai marilor scriitori.

CARTEA PREFERATA

— Care e cartea cea mai preferată din toată opera dvs. literară?

— *Adam și Eva*. E singura carte pe care o am aproape de sufletul meu și dacă aș avea timp aș reface-o.

UN ROMANCIER DESPRE ROMANELE CRITICILOR

— O ultima întrebare: Ați citit romanele criticilor noștri? Ce impresie v-au făcut?

— Romanele criticilor? Hm! Nu sunt așa de multe. Să vedem: *Adela* a lui Ibrăileanu, romanele lui Lovinescu și ale lui Mihalache Dragomirescu și *Cartea nunții* a lui G. Călinescu. Da. Lucruri interesante, deși, mărturisesc, am impresia că sunt cam cerebrale.

— Impresii cam detaliate.

— Foarte frumoasă și interesantă cartea lui Ibrăileanu. Totuși oarecum searbădă. Viața nu poate palpita de-a lungul paginilor. Tot astfel romanul lui Călinescu.

Cunosător al rețetelor literare de presupus succes, a pus în cuprinsul lui de toate. Și aci lipsește însă ceva și cetitorii au fost cei dinții cari și-au dat seama de acest lucru. Din romanele lui Lovinescu mă împac cu *Mite*. A reușit în cuprinsul acestui volum să recreeze pe Eminescu.

Din romanele lui Mihalache Dragomirescu n-am citit decât unul. În felul lui poate și interesant...

— Și concluzia?

— Toți aceștia au avut și veleități creatoare. Au fost literați mai înainte de a fi critici și e bine că s-au apucat de literatură; își dau seama că romanul se scrie mai greu și se obișnuiesc apoi să se oprească cu mai mult interes asupra cărților supuse judecății lor.

Ceasurile s-au scurs pe nesimțite.

E târziu, e noapte, convorbirea trebuie să ia sfârșit.

La biurou, romancierul — voinic, solid rezemat pe brațele vînjoase și întinse bine pe lemnul masiv al mesei — pare un Atlas, sprijinind pe umeri universul de cărți din spate... Fără să vreau, mi-amintesc de opinia unui mai tânăr scriitor, analist prin excelență, care scria cîndva:

„E cititorul autentic al romanului românesc.

Noi putem publica azi opere în două volume, pentru că *Ios* a biruit în două volume.

Reprezentăm azi formule diferite, pentru că temelia e zidită puternic, în stare să suporte nenumărate etaje, pentru un veac, pentru mai mult...”

Rînduri cari rămîn mărturie în timp. Prin os de recunoștință din partea celor cari urcă pe cărarea bătătorită de sărbătoritul de azi.

CONCEPȚIILE SOCIALE

— În opera dumneavoastră, domnule Rebreanu, ați fost călăuzit de o concepție socială? Care este acea concepție?

— Cred că pentru cine vrea s-o înțeleagă, concepția mea socială reiese de la sine și destul de lămurit din opera mea literară întreagă. Firește, nu o concepție socială făcută sau ticluită de circumstanță, ci o concepție socială înnăscută. Creația literară nu poate izvorî din concepții ticluite ad-hoc, ci numai din instincte adînci, ancestrale. O operă literară adevărată este totdeauna, sau cel puțin trebuie să fie, expresia etică a scriitorului și a lumii care l-a născut. Scriitorul ca om poate să fie revoluționar, reacționar, poate simpatiza cu un partid politic sau altul, ca scriitor însă nu poate să fie decât ceea ce l-a creat Dumnezeu de acasă. O concepție socială „construită” produce totdeauna opere tendențioase, hibride. Nu se poate scrie la comandă, nici chiar la comanda unor convingeri făcute de circumstanță și datorite unor anumite împrejurări. Artistul trebuie să creeze în libertate. Fără libertatea aceasta sufletească nu există artă. De aceea, în epoci zbuciumate, tumultuoase, de prefaceri sociale, cînd caută să se impună oamenilor și artiștilor convingeri din afară, creația de artă, în general, tinjește. Nici o revoluție și nici o dictatură nu poate să producă opere de artă prin directive exterioare. De obicei arta pe care o conțin asemenea vremuri se realizează de către generațiile de mai târziu, cînd artiștii respectivi se nasc inhibați cu convingerile epocii precedente. Concepția mea socială, cum zici dumneata, nu poate avea prin urmare nici una din cuvintele de ordine ale actualității. Dealtfel concepția socială a scriitorului, în general, nu are a face cu actualitățile. Pe mine, ca scriitor, nu mă interesează nici statul burghez, nici cel proletar, nici cel țărănesc și concepția mea socială nu se conduce după asemenea precepte.⁴⁵⁵

Concepția mea socială, dacă ar fi s-o rezum sau s-o expun în cuvinte, ar fi: puțină dreptate și libertate pentru toți și în special pentru cei mulți. Dar asta poate că nu e o concepție socială în accepția generală a cuvintelor, ci mai curînd un sentiment general, un instinct al sufletului meu. Dacă acest

⁴⁵⁴ Interviu apărut în *Cuvîntul liber*, III, nr. 4, 30 nov. 1935, p. 5, fiind semnat de Camil Baltazar. Număr festiv, la care își dau concursul H. Roman (articolul *Liviu Rebreanu*, p. 1); E. Jeleleanu (*Fenomenul social*, p. 4); F. Aderca (*Un tânăr semicentenar*, p. 4); Al. Sahia (1907, p. 4), Al. Dominic (*Îfic Ștrul, dezertor*, p. 4). Interviuul, luat la Valea Mare, este precedat de o lungă introducere, împărțită în două capitole: *Personalitatea lui Liviu Rebreanu și Acasă la el*. Avînd în vedere caracterul volumului nostru, reproducem doar întrebările și răspunsurile interviului.

⁴⁵⁵ Prin forța împrejurărilor, convingerile exprimate sînt rodul unei experiențe sociale limitate, acumulată de scriitor în cadrul unei orînduiri bazate pe clase antagoniste, în care locul creatorului de artă s-a aflat, de regulă, la periferia vieții politice. Compromisurile unor intelectuali care-și subordonează scrisul afișului electoral cunosc, la antipod, replica ideii libertății de creație, susținută de numeroși artiști profesioniști, idee nobilă ce nu trebuie confundată, în cadrul istoric dat, cu lipsa oricărei angajări sociale. Dovadă că, în pofida unor aparente contraziceri, însuși L.R. își tâlmăcește „concepția socială” în pasajul ce urmează, prin „puțină dreptate și libertate pentru toți și în special pentru cei mulți”.

sentiment nu se relevă ostentativ în cărțile mele și atât cât aș fi dorit, este dintr-o elementară decență, care cere ca artistul să creeze, nu să-și expuie sentimentele sale.

„RASCOALA“

— *Răscoala* este din cărțile dumneavoastră poate opera cea mai tipică socială. Spuneți-mi ceva din geneza ei în legătură cu concepția dumneavoastră socială.

— *Răscoala* s-a născut aproape concomitent cu *Ion*. E într-un fel chiar anterioară. *Răscoala* țărănească de la 1907 am văzut-o de departe, de dincolo, și m-a interesat atunci numai din punct de vedere artistic. Mă gândeam să țin pe canavaua răscoalelor țărănești o piesă în patru acte care trebuia să se numească *Țărani*. Pe urmă *Răscoala* s-a legat de *Ion*, la care începusem să scriu. Mi se părea că sunt două înfățișări ale aceluiași fenomen social. În *Ion* stăpânirea pământului e o chestiune individuală, pe câtă vreme în *Răscoala* e o revendicare de ordin social. Mai târziu, luând contact mai viu cu lumea adevărată de aici, cu desfășurarea răscoalelor noastre din 1907, problema mi-a apărut sub forma unei revolte a celor mulți și obijduiți împotriva celor puțini, sătui și tirani. Sub impresia aceasta, care de altfel mi-a rămas pînă azi, am scris *Răscoala*. Mi-am făcut primele notații asupra acestui roman sub dominația acestui sentiment. Toate micile fapte sau evenimente cari s-au acumulat în cursul anilor mi-au consolidat acest sentiment. Primul manuscris, adică primul concept al *Răscoalei*, e aproape un strigăt de revoltă. De-abia mai târziu, cînd am coordonat materialul cu obiectivitatea necesară pentru realizarea unei lucrări epice de respirație mai lungă, de-abia atunci am căutat să înăbuș instinctul primitiv neartistic, să frămînt materialul în retorta creației pure și să transform realitatea în ficțiune, care trebuie să stea la baza oricărei opere de artă. Viața reală nu poate constitui element de artă decît trecută prin sufletul artistului, care îi poate da echilibrul interior și să transforme materialul brut în operă de artă. Numai astfel lucrurile și oamenii creați de imaginația scriitorului pot dobîndi o valoare general omenească.

DOCTRINELE POLITICE

— Spuneați mai sus, domnule Rebreanu, că nutriți pentru cei obijduiți o rîvnă de îndreptare. Rîvna aceasta atinge o formă doctrinară? Vă simțiți un scriitor cetățean, o conștiință vie a lumii? Cum priviți în cazul acesta întîmplările politice de astăzi?

— Politica militantă nu mă interesează deloc. Aș putea spune că sunt un apolitic. Simt însă evident, ca toată lumea, că trăim într-o epocă de imense prefaceri. Cum spune Hamlet, lumea și-a ieșit din făgașul ei și nu se știe cine și cum o să o readucă în mersul ei normal. Poate că războiul mondial a fost un cataclism mult mai grav decît ne închipuim în general. În afară de ravagiile materiale pe cari le-a făcut, a distrus complect sufletul omenirii, a răsturnat toate valorile, încît astăzi omenirea se vede în nevoia de a-și reface din temelie viața. De aceea se produc frămîntări necontentit pe tot cuprinsul planetei. Trebuie să ne dăm seama că ceea ce a fost nu poate

să mai fie. E o iluzie să ne închipuim că vremurile dinainte de război s-ar mai putea întoarce sub o formă oarecare. Se clădește azi o lume. La zidirea acestei lumi noi lucrează de fapt omenirea întreagă sub diverse forme. Toate revoluțiile cari s-au înfăptuit, se înfăptuiesc, sau se vor înfăptui de aci înainte nu sunt decît momente din această sfortare de clădire a lumii noi. Cum va fi lumea aceasta nimeni n-ar putea spune. În orice caz, este cert că ceea ce este azi nu poate să dureze. De aceea eu, ca un simplu cetățean, privesc toate zbuciumările și din afară și dinlăuntru cu interes și cu simpatie. Din frămîntările acestea, e fatal să se realizeze, pînă în cele din urmă, un progres al omenirii. Civilizația nu poate să moară, poate să se transforme. Astfel privind lucrurile, evident că mă interesează deopotrivă în momentul de față fascismul, ca și comunismul. E curios că amîndouă doctrinele acestea sunt mișcări de masă și totuși îngrădesc deopotrivă libertatea individuală.⁴⁵⁶ Se pare într-adevăr că însăși ideea libertății, așa cum ne-a dăruit-o Revoluția Franceză, nu mai exercită nici un farmec asupra mulțimilor de azi. Poate că de vină este însăși acea concepție a libertății care punea interesul individual deasupra interesului general.

În ceea ce privește atitudinea mea, eu sunt scriitor, artist, și nu mă amestec în chestiunile acestea. Cred că cel mai frumos titlu de glorie al unui artist e să rămîie artist. Nu rîvnesc, de pildă, gloria politică a cutărui poet ajuns militant om politic.

ATITUDINI

— Care e totuși reacțiunea dumneavoastră la starea de fapt?

— Nu mă simt în stare să îndrept lumea și țara. Fiind în meseria mea obiectiv, sunt și în viață la fel și acord la început credit unei guvernări. Sunt însă hotărît de partea democrației. Dacă n-ar fi existat democrația, eu aș fi rămas la Prislop, la coarnele plugului. Idealul meu este o societate în care un artist adevărat să poată înflori în voie. Detest însă regimurile din Rusia, Germania și Italia pentru faptul că ele au obligat artistul să scrie după comandă. După cum vezi, extremiștii se ating și se aseamănă în restricții.⁴⁵⁷ Cu aceste idei mă simt totuși un scriitor profund național. Cred de altfel că orice scriitor este cu atât mai internațional cu cît în concertul lumii aduce o notă mai specifică și mai personală. Crezi dumneata, de pildă, că Boris Pilniak⁴⁵⁸ este scriitor internațional? Poate că într-o carte viitoare, al cărei subiect îl am de pe acum în cap, să plasticizez mai bine credința și opinia mea despre faptele cari se întîmplă azi.

⁴⁵⁶⁻⁴⁵⁷ Reluînd o mai veche opinie a sa, L.R. face eroarea ca, în numele libertății de gîndire, să pună pe același plan structuri politice și sociale opuse, neînțelegînd că în cadrul prefacerilor istorice experiența fascismului era de natură să ducă la degradarea ființei umane, la involuția societății. Mai târziu, pe măsură ce „experimentul fascist” se va face cunoscut prin trăsăturile sale esențiale, cînd teroarea, hoția și asasinatul se înscriu în programul de activitate al extremiștilor de dreapta, L.R. va vedea chipul hidos al fascismului, caracterizînd agentura din România drept „bandă dușmană pusă să jefuiască și să stoarcă țara în folosul lor propriu” (*Jurnal*, 23 ian. 1941).

⁴⁵⁸ Boris Pilniak (1894—1937), prozator rus, a cărui creație avea să se impună pe plan universal, la aceasta contribuînd și tragica lui existență.

DISCERNĂMINTE

Fiindcă intrasem în laboratorul scriitorului și îl găsisem când am venit scriind, am vrut să știu dacă, ce scrie și, mai ales, dacă ce anunță gazetele literare că scrie corespunde insinuărilor binevoitoare ale acestora.

— Am auzit, domnule Rebreanu, că romanul *Gorila*, la care lucrați acum, ar fi o satiră sîngeroasă a României actuale, o cravașare curajoasă a turpitudinii și parvenitismului care înflorește azi, ca o miazmă, peste tot. Ce este adevărat din ce se zvonește?

— Eu nu fac satiră socială de genul acesta și, interpretată astfel, viziunea romanului meu *Gorila* nu corespunde realității. Asta ar însemna pamflet, cum fac unii scriitori de la noi. Fenomenul social însă e un lucru de o atît de covîrșitoare importanță, încît nu trebuie bagatelizat. Fenomenul social angajează destinele unei mulțimi. Cum o să privesc procesul biologic al unui astfel de fenomen printr-o lupă deformatoare? Eu caut numai să-l fixez și să-l obiectivizez atunci cînd el merită desigur să fie fixat. E drept că eroul meu reprezentativ din *Gorila* e un echivalent urban al lui Ion. E parvenitul de după război, din epoca dintre 1918—1921, cînd s-au consolidat temeliele marilor averi a multor potenți de azi. Parvenitul ca expresie potențială în toate clasele, parvenitul în politică, în universitate, în comerț, dar nu parvenitul în sens ieftin. În concepția mea eu văd parvenitul ca o forță vitală și o energie creatoare în plin mers, care s-a dezvoltat vertiginos și sărînd treptele numai datorită vremilor excepționale în care trăim. Nu-i dau însă acestui parvenit sensul peiorativ și bagatelizat care i se dă astăzi, ci îl socot un element necesar, un produs al timpului pe care s-a ridicat România de azi. După cum vezi, și ca să revin la cele spuse mai sus, eu iau realitatea așa cum cred că e mai justă. Firește, nu fac nici o fotografie, și în sensul asta, arta, firește, deformează. Nu fac însă satiră, satira înseamnă bi-cuire. Cred că eroul meu nu e nici bun, nici rău, e așa cum e. În satiră oamenii sunt sau răi sau buni, pe cînd într-o carte epică și obiectivă opinia scriitorului se insinuiază doar într-o ironie ici, colo, care îmbrățișează totul și compătimeste. Noi am ajuns să vedem romanul social numai în forme sociale, cum sunt *Călătoriile lui Guliver*⁴⁵⁹, *Utopia* lui Thomas Morus⁴⁶⁰. Or, vezi dumneata pe Balzac⁴⁶¹, în *Comedia umană*, făcînd satiră? Dar Tolstoi, dar Dostoievski⁴⁶²! Oarecum satiric e Gogol⁴⁶³, în *Suflete moarte*, dar satira e disimulată sub umorul care te face să rîzi. Firește, în romanul meu iau tipuri din compoziția societății contemporane, din oameni cari circulă; dar cum am să fac eu romanul ca să maltratez sau să înjur pe cutare

⁴⁵⁹ *Călătoriile lui Guliver*, operă satirică a scriitorului iluminist englez Jonathan Swift (1667—1745).

⁴⁶⁰ Sir Thomas Morus (1478—1535), gînditor umanist și om politic englez.

⁴⁶¹ Honoré de Balzac (1799—1850), al cărui nume îl întîlnim în conspectele literare ale tînărului prozator (*Spicuri*, 1908—1911; vezi L.R. *Caiete*).

⁴⁶² Fiodor Mihailovici Dostoievski (1821—1881), scriitor care, ca și Balzac și Gogol, figura printre romancierii preferați.

⁴⁶³ Nikolai Vasilievici Gogol (1809—1852), scriitor rus.

sau cutare ins prominent și pe care lumea să-l arate apoi cu degetul? !... Eroul meu e mai mult o sinteză, tipul reprezentativ al epocii noastre moderne, omul de după război.

PERSPECTIVE

— În afară de romanul la care lucrați acum, ce intenționați să mai scrieți?

— Am în cap un mare roman *Păcală și Tîndală*, care aș vrea să reprezinte, în acești doi tipi, mixtura psihologică a românului. Primul e un om de treabă, muncitor, onest; cel de-al doilea e o pușlama, un profitor. Îi urmăresc în romanul care îl am în cap pe acești doi inși în toate peregrinările și tribulațiile lor. Mai am pe șantier o carte care mă frămîntă de mult: *Minunea minunilor*. Acesta e un roman fantastic, o povestire a efectelor glandelor endocrine, a serului lor aplicat sistematic într-o țară și a consecințelor acestui ser. Savantul care a inventat acest ser s-a gîndit să găsească formula prin care să normalizeze, mai bine spus, să egalizeze pe toți cetățenii țării, să-i aducă la același numitor comun de disciplină obștească, de onestitate, de bunătate. Regele și primul-ministru sunt de acord, se votează o lege specială pentru a putea aplica invenția. Regele cu familia sa sunt primii inoculați. Experiența are un răsunet mondial, deoarece datorită acestui ser oamenii devin deodată normali, nu mai comit crime, sunt salvați de la pericolul nebuniei, într-un cuvînt, devin normali. Țara devine ea însăși un model de cinste și de ordine, se desființează pușcăriile, producția e pusă în valoare. În urma experiențelor acestora miraculoase, trimiși speciali ai unor mari puteri fac propunerea să li se treacă și lor serul, dar sunt refuzați. Însă la un bilanț mai atent al urmărilor serului său, inventatorul însuși se arată nemulțumit. El observă cum poporul se standardizează și devine o turmă informă de oi. Noroc că experiența e hotărîtă numai pe o perioadă de doi ani. Căci după primele rezultate, savantul însuși recunoaște că ordine și disciplină socială nu se poate aplica în mod biologic, prin ser.

SINDICATUL SCRITORILOR

— După experiența dvs. îndelungată în trebile scriitoricești, credeți în necesitatea unui sindicat al scriitorilor?

— Da. Sunt prin excelență un scriitor sindicalist. Sunt pentru organizarea pe bază de breaslă a scriitorilor. Numai atunci vor reprezenta realmente o forță. După 20 de ani de zbcium în sînul Societății Scriitorilor Români, am ajuns la această concluzie. Societatea Scriitorilor Români nu poate să vorbească în numele tuturor scriitorilor fiindcă nu-i înglobează pe toți. Și apoi bazele pe cari e organizată societatea sunt defectuoase. Dacă toți membrii actuali ar fi oameni de talent recunoscut, aș spune că suntem o societate literară organizată pe baza stimei reciproce. Or, la S.S.R. scriitorii nu s-au primit numai pe bază de talent. Totuși sunt azi scriitori de talent cari nu pot intra fiindcă au numai o singură carte. Sindicatul ar trebui să primească în sînul său pe orice ins care a scris o carte și care prin simpla sa adeziune să devie membru, sau pe orice scriitor care are o activitate mi-

litanță la zi. Defectuoșitatea societății actuale a scriitorilor români e că se sokoate un fel de asociație academică, în care intrarea, în loc să te ocrotească în chip profesional, îți acordă doar un titlu de glorie. Or, sindicatul ar trebui să fie o asociație de organizare și ocrotire a muncii scriitorului și a lui însuși. El să te pună la adăpost și de mizeriile eventuale ale editorului, dar să te îngrijească și în caz de boală. Să nu ne fie rușine, dar în ziua de azi scriitorii stau mai prejos de organizațiile de hornari, gardiști, sau de lucrătorii ceferiști. Aceștia, organizați în puternice asociații de breaslă, atunci când se îmbolnăvesc sau suferă de invaliditate, pot spera la un ajutor minim. La noi însă, lucrătorul intelectual e lăsat să se stingă de boală sau să moară cum a murit Gib Mihaescu, la spitalul sergenților de stradă. Încît primul sindicat al scriitorilor va trebui să porceadă la drum ca o asociație modestă de breaslă de ajutor reciproc.

LIVIU REBREANU ÎȘI POVEȘTEȘTE VIAȚA CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 50 DE ANI ⁴⁶⁴

Lîngă Pitești, pe colina pitorească deschisă spre un șir de dealuri încălecate și înflorite de podgorii, suie gospodăria de țară a lui Rebreanu. E o casă abia mai cuprinsă, la care duc cîteva trepte luminate de-a dreapta și de-a stînga de răzoare de flori în mici spații suspendate. La dreapta suie, simplă și cu o eleganță florentină, o scară spre un cerdac generos, cu brațele deschise larg către podgorii. Un mic antreu, la stînga, odaia scriitorului, luminată puternic de reflectoarele ferestrelor, la dreapta odaia tovarășei d-lui Rebreanu și, în fund, sufrageria din care se văd haracii din via scriitorului, care începe imediat din spatele casii. Cînd cobori în curtea mică de piatră, doi copăcei închipuie un refugiu intim care face punte prietenoasă între casa scriitorului și odăile musafirilor. Aici, la o masă de tablă, privind cum se obrintește rugina pe dealurile podgoriilor, am evocat cu scriitorul Rebreanu vremuri apuse și am discutat cu aprindere despre actualități. E numai puțin timp de cînd Liviu Rebreanu își poate acorda mica tihnă și refugiul răzășesc de aici. Opera lui mare de început și-a scris-o într-o cruntă și sfîntă sărăcie. În cadrul tihnit și patriarhal din jurul acestei case chiabure, n-am putut să nu rog pe amfitrionul meu să-mi povestească vremile boeme în cari a scris pe *Ion*.

⁴⁶⁴ Apărut în *Vremea*, VIII, nr. 416, 1 dec. 1935, p. 5, 11, fiind semnat de Camil Baltazar. Interviu este însoțit de o lungă introducere, încercare de bilanț a activității romancierului și de portret interior. Din nou, urmărind să reproducem mărturisirile lui L.R., făcute cu prilejul sărbătoririi sale, nu am găsit cu cale să prezentăm în întregime și comentariul introductiv al lui Camil Baltazar, din care reținem însă ultima parte. În schimb, am preferat să publicăm integral relatările romancierului, chiar dacă uneori ele se repetă, compararea textelor fiind revelatoare pentru istoria unor opere. (Rareori ca în nararea aceluiași fapt scriitorul să nu adauge un element inedit, să nu părăsească un detaliu pe care cîndva l-a considerat semnificativ.) Aici, și în cazuri similare, am considerat că reproducerea unei variante este oricum mai indicată decît practicarea omisiunilor, marcate prin paranteze drepte, ceea ce ar fi stîrnit, fără nici un folos, curiozitatea lectorului.

— Vezi — mi-a spus scriitorul cu părul nins dens de un omăt de *Edelweis-uri* ⁴⁶⁵ —, ce vezi aici trebuia să se înfăptuiască mai de demult, cel puțin acum zece, doisprezece ani. Acum e puțin cam tîrziu. Nu prea tîrziu, dar tîrziu. Așa se întîmplă în majoritatea cazurilor în viața scriitorului român. Înlesnirile și puțina tihnă îi vin tîrziu.

ODISEEA LUI „ION“

— Zici să-ți povestesc odiseea lui *Ion*, să ți-o povestesc. Scriam de mult la el. Cartea asta s-a împletit cu zilele mele de sărăcie, boemie și luptă. Am lucrat-o în zilele cele mai cumplite ale vieții mele, cînd coșnița de a doua zi era de multe ori o incertitudine. Am lucrat, cum îți spun, la ea pînă în preajma războiului. Iar în seara cînd zepelinul arunca primele bombe asupra Bucureștilor, am început să transcriu manuscrisul. Așadar, prima redactare i-am dat-o înainte de război.

Manuscrisul acesta însă a fost urmărit de o soartă foarte accidentată. Am lucrat la el din 1916 pînă la 1918. Într-una din zile, în timpul ocupației nemților, m-am trezit chemat la cercul de recrutare austriac, unde mi s-a pus în vedere că fac parte din lotul de ardeleni cari, potrivit datoriei lor de cetățeni unguri, trebuiau să se afle înrolați. Am explicat că eu sunt cetățean român și am fost lăsat deocamdată în pace. În timpul asta însă gazetele ungurești din Ardeal scriau articole fulminante contra mea. Ceea ce a avut drept urmare că mi s-a făcut o nouă invitație la cercul de recrutare și am fost înglobat într-un lot din aceeași categorie cu mine.

În răstimpul acesta m-am trezit că mi se face o percheziție acasă. Mi-au căutat și puricat carte de carte. Au venit cu un coș mare în care aruncau tot ce le plăcea. De la cărți au trecut la manuscrise. Între altele mi-au confiscat un jurnal de zi în care notam toate întîmplările politice și militare. Îi ziceam: *Jurnalul zvonurilor*. Notam acolo toate zvonurile ce circulau pe atunci. Regret că nemții au pus mîna pe el, fiindcă astăzi mi-ar fi servit ca un admirabil document moral al epocii.

„ION“ LA COȘ!

Umblînd printre manuscrise, neamțul, care, am aflat mai apoi că, în țară la el, era bibliotecar, deci un om mai subțire, a dat peste manuscrisul compact al lui *Ion*. L-a înșfăcat și, hîrșt! cu el la coș. M-am uitat mișcat și zguduit la gestul neamțului care oferea neantului truda mea de atîția ani și i-am explicat că manuscrisul acela nu e un manuscris subversiv, ci o operă literară, fruct al multor ani de strădanie. Omul a înțeles și a predat manuscrisul nevestii mele.

Cînd m-am văzut arestat de austriaci, am fugit în Moldova. Soția mea a venit după mine cu manuscrisul cusut într-o saltea. Era pericol ca acest manuscris să fie confiscat și de nemți și de români. Dar înainte de a mi-l aduce în Moldova, manuscrisul a odihnit o bucată de vreme și în casa de

⁴⁶⁵ Edelweiss (germ.), floare de colț („floarea reginei“).

bani a pictorului Jean Steriadi. Într-una din serile de panică, în care nu mai erai sigur cu viața, nevasta mea și-a luat fetița și manuscrisul și s-a dus să se adăpostească la familia Steriadi.

Aducându-mi manuscrisul în Moldova, m-am întors cu el imediat după plecarea nemților la București și abia atunci l-am scris a doua oară.

Pe vremea aceea lucram la vechea editură „Alcalay”, unde eram un fel de negru literar. Pe lângă traducerile pe cari le-am făcut pe atunci, am mai publicat volume de nuvele, *Răfuiala* și altele. Pe atunci editorul de azi Benvenisti era un fel de șef mai mare la „Alcalay”. Lui i-am destăinuit prima dată că posed un manuscris mai voluminos, care avea nevoie de editor. Bunul Benvenisti m-a înțeles, a avut încredere în steaua și talentul meu și mi-a oferit pe vremea aceea un acout de 8000 de lei pentru prima ediție. Fără entuziasmul și înțelegerea acestui minunat suflet, *Ion* n-ar fi apărut atunci.

Editura „Alcalay” a fost între timp preluată de editura „Viața românească”. Aci s-a găsit un scriitor care făcea pe directorul în editură și care, cântărind în mână cele două volume compacte de aproape 600 pagini, a spus: „Le băgăm la pivniță”. Asta nu se vinde, mai ales cu prețul asta. (Cartea costa 32 de lei pe vremea când cărțile costau 5 și 10 lei volumul.)

Totuși cartea s-a vândut. Prima ediție, apărută la 20 noiembrie 1920, în martie 1921 era epuizată. A fost un record. Pe atunci nu se cunoștea miracolul ca o carte de 600 pagini să se epuizeze în patru luni; în martie am scos ediția II. Abia atunci editorul Sfetea a venit să mă roage să-i dau lui ediția III, și pe acele vremuri mi-a acoutat două ediții, plătindu-mi o sută de mii de lei.

Aici trebuie să fac o mică paranteză ca să subliniez un caz care va interesa istoria literară. Cum mă știi, domnule Baltazar, că nu sufar de me-teahna reclamageriei literare, pot vorbi în toată libertatea. Ei bine, află că *Ion* a apărut într-o totală indiferență critică. Nu s-a scris un articol, nu s-a publicat o notiță, cartea a apărut într-o desăvârșită tăcere⁴⁶⁶. Singurul meu critic, acela care a făcut spontan rezonanța cărții, a fost lectorul din mar-rele public. Dacă micii și marii critici m-au ignorat, cetățeanul de pe stradă care întâmplător cetise cartea și mă întâlnea apoi, recunoscându-mă, mă îm-brățișa și mă felicita cu căldură. Ani de zile entuziasmul salutar al acestui public a fost singurul meu reazim moral și singurul sprijin. Asta însemna că scrisul meu lovea într-o rană care răspundea în tot ce avea mai bun omul de pe stradă. Asta însemna că scrisul meu era chiar plasticizarea durerilor și dezideratelor sale în care el se regăsea. De aceea m-a emoționat totdeauna duioșia cu care un cetățean, felicitându-mă, mă asigură că a avut impresia că romanul meu l-a scris chiar el.

⁴⁶⁶ C. Baltazar adaugă următoarea notă de subsol: „Excepție face articolul d-lui F. Aderca, apărut în ziarul *Izbinda*, trei săptămâni după apariția cărții”. Recenzia citată de poet apăruse, într-adevăr, în *Izbinda*, III, nr. 713, 20 ian. 1921. Ceea ce surprinde însă în mărturisirea romancierului, ca și în comentariul lateral al poetului, este omisiunea unui adevăr, astăzi îndeobște știut: la numai câteva zile după apariția cărții, E. Lovinescu publică în *Sburătorul*, II, nr. 30, 4 dec. 1920, articolul *L. Rebreanu*, continuat în trei numere consecutive, tipărite, în aceeași revistă, până la 25 dec. al aceluiași an. Bine-înțeles, s-ar mai putea aminti și alte studii, recenzii etc.

Contînd pe entuziasmul acestui lector devotat, mi-am urmat treaba. Țin minte că pe vremea când scriam la *Pădurea Spînzuraților* cîțiva profesori admiratori ai scrisului meu, întîlnindu-mă, mi-au spus: „Domnule Rebreanu, dumneata ai dat încredere scriitorului să se aștearnă pe un lucru de durată”. Tinerii mai confrăți cari scriu și tipăresc azi cu facilitate romane, „anul și romanul”, să știe că lectorii aceia aveau dreptate. Dar pe lângă încrederea pe care a căpătat-o scriitorul pentru a se înhăma la o muncă de durată, romanele mele i-au creat și contingente din ce în ce mai ample de cititori, eu am deschis zăgazul din care s-a revărsat apoi marea năvală de cititori de romane.

— Acum cînd scrisul vă oferă condițiuni de existență acceptabile și onorabile și cînd puteți scrie într-o relativă tihnă, spuneți-mi, credeți că opera dumneavoastră ar fi păstrat caracterul acesta de disciplină de muncă și continuitate chiar dacă primul dv. roman nu s-ar fi bucurat de un mare succes de public?

— Hotărît, nu! Dacă soarta n-ar fi vrut ca publicul cel mare să îm-brățișeze cu căldură primul meu roman, aș fi scris *Pădurea Spînzuraților* la o distanță de zece ani, nu de trei. În privința asta, iată, mă preocupă desti-nul unui scriitor a cărui activitate o urmăresc de la început cu interes și admirație: F. Aderca. Îți amintești de acea desăvârșită creație epică: *Domnișoara din strada Neptun!* Dar Aderca a reluat aceleași calități epice în *Moartea unei republici roșii*, în *Țapul*, în *Femeia cu carnea albă*. Acestui scriitor de nivel european i-a lipsit de la început un franc succes public pentru a deveni unul din romancierii de bază ai literaturii noastre. E drept că Aderca și-a minat propria-i literatură prin activitatea polemică pe care a dus-o paralel cu cea de creație literară propriu-zisă. Cred însă că dacă, de la început, ar fi avut un mare și sincer succes de public, destinul literar al lui Aderca ar fi fost pecetluit. Autorul *Domnișoarei din strada Neptun* pu-nea acolo problema dezrădăcinatului. Ce bine mi-ar pare ca Aderca să reia problema țaranului dezrădăcinat, urmărindu-l prin mitocan, mahalagiu, pîna la mica burghezie. E singurul care o poate face.

— Scriți greu, domnule Rebreanu?

— Da, foarte greu. La început scriu deodată, dar la transcrib schimb aproape complect textul. Eu nu refac, ci transcrib totul din nou. Scriu însă greu, fiindcă îmi crez dificultăți. Sunt cazuri cînd, sub dispoziția inspira-ției, scriu douăzeci de pagini într-o noapte, dar la transcribere nu mai rămîn din ele decît trei. Nu-mi amintesc să fi rămas niciodată la prima redactare a manuscrisului. Am impresia că cei mai mulți dintre scriitori evită difi-cultatea sau se mulțumesc să apeleze la scrisul „frumos”. Eu, în clipa cînd mi-am propus să zugrăvesc de pildă ochelarii aceștia pe cari îi țin acum în mîna, nu dezarmez pîna ce ochelarii nu trăiesc, vii, a doua oară pe hîrtie. „Bolovănișmul” de care s-a pomenit în ceea ce privește scrisul meu decurge din această dificultate pe care mi-o crez. În locul frazei ușoare și blajine, prefer fraza aspră, nudă, pietroasă. Și cred că, în genere, toți scriitorii de largă respirație, contrar zvonurilor, au scris greu. Tolstoi, de pildă, scria foarte greu. Amintește-ți că nenorocita de soție a lui Tolstoi a transcrib de

patru ori *Anna Karenina*. Am văzut apoi manuscrisele lui Heine.⁴⁶⁷ Pentru două strofe gingașe și străvezii cari păreau ușor de făcut, poetul scrisese și transcrisese și refăcuse zeci de variante. Dar Eminescu, câte variante are pentru o singură strofă?! Nu-i dau drumul niciodată unui manuscris așa cum l-am redactat prima dată. Sunt încă atât de naiv ca să cred în majestatea tiparului și în responsabilitatea pe care o ai față de litera tipărită. De aceea sunt un prost gazetar.

— Ați pomenit adineauri că atunci când sunteți sub fluidul inspirației scrieți mai ușor. Așadar și la roman, și în epică există inspirație? Aveți nevoie să vă strămutați întâi într-o stare de transă, într-o dispoziție specială pentru a putea scrie?

— Firește că da. Inspirația este un fel de uitare de sine pe care mi-o lămuresc, și o transmutare într-o lume specială, o concentrare foarte puternică a atenției asupra unui singur lucru. Când te gîndești și gîndul se învîrteste numai în jurul unui singur obiectiv, gîndul la un moment dat se materializează. Inspirația însă nu vine niciodată singură. Trebuie întâi să te transpui treptat, treptat, în lumea care vrei să trăiești, și asta durează uneori foarte mult timp. Stau în fața hîrtiei albe o oră, cinci, de multe ori o noapte întreagă, fără ca din condei să se sleiască ceva. Pot chiar să-ți dau amănuntul că travaliul scriitorului depinde atât de mult de o dispoziție specială, că, iată, eu care îmi fac regulat note și planuri, de cele mai multe ori nu le-am utilizat. Mai mult încă, înainte de ce ai elaborat materialul îl vezi întâi compartimentat pe capitole și dozezi sistematic ce intră în fiecare din ele. Ei bine, nici măcar disciplina asta nu o păstrez pînă la capăt. Inspirația e suverană. E ca un fluid magnetic care te conduce. Într-o zi, cînd se va ști precis ce e viața în totalitatea ei, se va ști în chip științific și ce e inspirația; gîndurile, ideile, ciocnirea atomilor sau a celulelor, materia cenușie trebuie să fie și ele ceva material. O idee trebuie să aibă și ceva material. Nu vezi, se întîmplă, de pildă, acest proces, acest fenomen social că în America și Franța, concomitent, simultan se iscă un val de țărănism. Asta înseamnă că această idee exista în aer și că s-a materializat. Sau, în materie de știință, un francez și un japonez fac simultan aceeași descoperire. Și în știință există inspirație. Cred că nici un travaliu intelectual nu se poate produce fără inspirație.

— Am auzit că scriți în special noaptea sau numai noaptea. De ce?

— Vezi dumneata, noaptea își are misterul ei personal; întunericul ei opac îți dă senzația haosului inițial care cred că a fost întunecos. Din această piclă se detașează figurile luminoase. Dumneata știi cum scriu eu aici la țară, cu toate ușile deschise, prin care năvălește negrul de funingine al nopții. Singura lumină este lampa asta „Aladin” de pe birou. Și cum stau adîncit și scriu, oamenii, eroii mei se desprind din întuneric, se detașează luminos conturați, îi văd, vin către mine. Uneori atmosfera asta ia un aspect halucinant, care mă sperie. Ziua, am încercat să scriu, dar n-am reușit. Ziua toate sunt clare, vizibile. Noaptea însă nebuloasa întunericului e creatoare de imaginație, de viziuni.

— Ce senzație aveți după ce ați tipărit o carte? Vă urmărește un timp, sau vă simțiți complet lichidat de ea?

⁴⁶⁷ Heinrich Heine (1797—1856), poet german.

— Nu mă interesează. Cînd am terminat-o, mă simt ca după o boală grea de care am scăpat cu greu. Am încercat de pildă să reiau *Adam și Eva*, al cărei subiect îmi place foarte mult. Mi-a fost imposibil. În privința asta Mihalache Dragomirescu are dreptate: opera literară este un corp psihofizic cu o viață independentă. De câte ori scot câte o ediție nouă dintr-o carte de a mea și o citesc, am impresia că citesc opera altuia. Am recitit acum vreo doi ani *Pădurea Spînzuraților* și am fost emoționat de parcă n-aș fi scris-o eu.

— Scrisul și cariera dv. de scriitor v-a adus o mulțumire sufletească deplină? Cum priviți cei 25 de ani de activitate lăsați în urmă?

— Da, mi-au adus o mulțumire deplină. Pot să mărturisesc că ceasurile cele mai agreabile sunt cele cînd zămislesc, cînd scriu primul bruion dezorganizat; atunci e o adevărată voluptate. Firește, la transcris e mai dificil. Bucuria atunci e mai formală. Dar cred că bucuria scriitorului care fecundează e egală cu senzația de dureroasă bucurie a femeii care naște. Cum privesc în urmă cei 25 de ani de activitate? Ca un om pe șantier, în plin neastîmpăr și trepidație.

— Totuși, domnule Rebreanu, cunosc o veche neliniște a domniei-tale: convingerea că ai să suporti greu bătrînețea, că nu mai ai foarte mult de trăit. Cum se împacă acest sentiment cu senzația de „om pe șantier”?

— Vezi, domnule Camil Baltazar, eu am trăit viața din plin, în toate felurile. Aștept dar moartea cu inima senină, ca un eveniment firesc. De la 50 de ani înainte îmi socot fiece an în plus un dar. (Tatăl meu a murit la 51 de ani.) Nu mă tem, iubite domnule Baltazar, de moarte, fiindcă stau de 25 ani de vorbă cu ea. Am ucis în opera mea mulți oameni și destul de veridic. Încît nu-mi fac iluzii. Mă gîndesc însă cu oroare la boală, la decrepitudine. În ziua cînd am să simt că gîfîi, că mă sclerozez, că mă părăsesc mușchii și inima, decît să continui să scriu în această mediocritate fizică, voi prefera să mor.

— Dar bine, domnule Rebreanu, la masivitatea și robustețea dumitale fizică, e neverosimil totuși să te gîndești la moarte. (Mai ales că marele romancier se bucură de o sănătate înfloritoare.) N-o fi cumva la d-ta o presimțire ancestrală, biologică?

— Nu știu. Cred însă foarte serios că vîrsta de 50 de ani înseamnă un termen. Ce mi se dă în plus e o ofrandă și un noroc special. Știi bine că eu de zece ani îți vorbesc cu același sentiment în fața morții. Aș vrea, firește, să-mi pot scrie cele câteva cărți cari mă preocupă, dacă voi avea răgazul necesar.

— Cari sunt ele?

— Pe lîngă *Gorila* la care transcriu în momentul de față...

— Ce credeți despre destinele de mîine ale României?

— Cred că ele sălășluiesc în pămîntul și în sîngele românesc. Am impresia că peste o generație, două, România va fi un centru literar european. Poporul nostru e în momentul de față în ipostaza lui Parsifal care se deșteaptă la lumină. Acum, după ce timp de o mie de ani o mare mulțime de români au trăit sub pămînt, abia acum a ieșit la lumină. E un moment capital, suntem astăzi în faza adolescenței. Ne adunăm însă cu vigoare și vioiciune

în cele patru părți în care am fost risipiți. Mă gândesc cu un fior plăcut și o tainică bucurie ce va fi în ziua când se vor amalgama într-un cuptor unic cele patru provincii, forțele și valorile lor. Acum suntem încă în faza atingerilor. Mîine va veni contopirea. Mă mai gândesc apoi la faptul că noi am primit aici infuzii și altoiuri de sînge de la cîteva neamuri diverse. E o încrucișare productivă pentru noi; ea produce vîrstare puternice, robuste. Peste o generație se va dospi o cultură nouă. Azi suntem în perioada nașterii, într-o convulsivă prefacere, n-avem încă seriozitate și calitatea adevărată. Cred însă că mîine posibilitățile noastre vor pune în uimire pămîntul. Mîine se va fi desăvîrșit acea contopire organică, definitivă între temperamentul nordicului ardelean, între mediteraneanul regătean și moldoveanul de stepă, iar rezultatul va fi o nație puternică și realmente unită. Despre stadiul actual al literaturii pot să-ți spun că remarc o admirabilă înflorire: o înflorire cum literatura românească n-a mai cunoscut. Să nu-ți pară aceasta o blasfemie față de trecut. Și calitativ și ca valoare, literatura noastră de azi e superioară celei de ieri. Pe vremea lui Eminescu existau cinci poeți, azi avem sute de scriitori cari militează efectiv. Compară dumneata o carte de azi, ca substanță cerebrală, cu una de ieri. Cred că în special proza atinge o grandoare unică. Poezia pare că nu-i ține pasul, deși avem poeți mari și reprezentativi cum literatura românească n-a avut niciodată laolaltă. Deși avem atîtea talente robuste în poezie, cred că în proză suntem mai tari. Maturitatea asta în proză e un semn de evoluție, o evoluție care se relevă nu numai în epică, dar și în eseu, în studiile publicate și cari arată o preocupare, o pasiune a scrisului. E drept, în materie de teatru suntem pe o scară inferioară. În proză urmăresc cu multă simpatie pe Aderca, de care ți-am vorbit mai adineauri, pe Hortensia Papadat-Bengescu, pe Mircea Eliade, Anton Holban⁴⁶⁸, Sergiu Dan și alții.

LIVIU REBREANU 469

SE RIDICA CORTINA

S-a deschis ușa: în față-mi aveam pe romancierul care împlinise cincizeci de ani de viață și pe care toate ziarele îl sărbătoreau.

— Poftim înăuntru.

Eram emoționat. Fotografia cunoscută — cu fața brună și păr argintiu, ca un clișeu negativ —, care apărea întotdeauna în ziare și reviste când se vorbea de Liviu Rebreanu, prindea ființă. Decît, după capul de copil blond, eram surprins să găsesc un om înalt și spătos, ca un voinic român din codrii noștri nesfirșiți. Ochiu însă de-un albastru delicat, de floare, pielea blondă și părul acela lunatic trezeau aceeași impresie a copilului bălan din fotografie.

⁴⁶⁸ Anton Holban (1902—1937), romancier, neamintit deloc în *Jurnal*, în comparație cu ceilalți confrați citați.

⁴⁶⁹ Apărut în *Adevărul literar și artistic*, XIII (seria a II-a), nr. 783, 8 dec. 1935, p. 3, sub semnătura lui Valer Dona (pseudonimul Profirei Sadoveanu).

SCENA

Am intrat într-un birou nu prea mare, totuși masiv, înalt, cu mobilă grea. Gazda a luat loc pe un fotoliu respectabil, încadrat fiind de-o bibliotecă monumentală, care-și urca creștetul pînă sus, aproape de tavan.

Eu m-am așezat, puțin stingherit, pe o mărginuță de piele a canapelei, gîndindu-mă că-mi va fi greu să încep a chestiona pe uriașul din față-mi.

Liviu Rebreanu, însă, mă privea prietenos și surprinzător de comunicativ și, la întrebarea mea asupra frumoaselor colecții de cărți ce vedeam, mi-a răspuns zîmbind:

— Asta e numai o ciozvirtă... dintr-o bibliotecă mare, care ocupa pereții jur-împrejur. Uite, se și vede că e trunchiată. În casa mea de pe valea Florica, am șapte-opt mii de volume. Aici țin numai strictul necesar.

Apoi, scoborindu-se spre mine:

— Dar dumneata cu ce te ocupi, tinere?

PIESA SE ÎNCEPE

M-am trezit, spovedindu-mă — destul de intimidat — celui ce se interesase de soarta mea. La întrebările prietenoase, am dat cîteva lămuriri... dar nu mă pricepeam deloc cum să fac să alunece conversația asupra punctelor ce mă interesau.

Domnul Liviu Rebreanu sunase și mă poftea, cordial, să iau o dulceață.

M-am grăbit să apuc paharul cu apă. Dar... catastrofă! Printr-o mișcare nechibzuită, farfuriaza căzu și cu toate rugămințile mele din acea clipă intensă, porțelanul se desfăcu, împrăștiind cioburi albe pe covor.

— S-a spart ghinionul! a spus, liniștindu-mă, gazda.

— Care ghinion? am tresărit eu, zăpăcit.

— Ghinionul dumitale, de care vorbeai adineaorea. Să-ți fie cu noroc!

Romancierul rîdea, conștient de starea mea mizerabilă de jenă. Atitudinea lui camaraderescă, legată de un incident atît de prozaic, mă făcu dintr-o dată să-mi revin și să zîmbesc și eu, amuzat.

— S-a spart ghinionul! în adevăr.

Acum mă trezeam, deodată, interogîndu-l liniștit asupra chestiunilor ce mă aduseseră.

— Iubiți mult natura și pământul. Nu este așa ?

Liviu Rebreanu a ridicat ochii.

— Știu — m-am grăbit să adaug —, asta strigă toată literatura dumneavoastră, dar aș vrea să vă aud spunând-o.

— Am crescut în regiune de munte, în deplină libertate. În satul meu n-a fost un petec de pământ pe care să nu-l fi umblat. Om al munților și al pădurilor, natura mi-a intrat în ochi și suflet de mic copil. Valea Someșului, atât de bine cunoscută, în cele mai mici cotituri, a fost și va rămîne pentru mine cel mai frumos loc de pe pământ.

Cît despre dragostea îndărătnică, a noastră, a ardelenilor, pentru bucata de pământ, e explicabilă prin faptul că de cinci sute de ani și mai bine am fost proprietari și sentimentul acesta al dragostei de glie s-a moștenit din tată în fiu, devenind o pasiune sau mai degrabă un instinct; așa se și înțelege faptul că în vechiul regat sentimentul pământului e mai puțin crunt și hapsîn.

BAL FILANTROPIC

— Așadar, ați fost fericit în copilărie ? am întrebat mai departe, ca o urmare logică. Ați păstrat o impresie frumoasă a vremurilor acelea de demult ?

— Da, a răspuns romancierul, apăsînd pe zîmbetul amintirii. Am fost grozav de fericit în anii mei cei mici. Am gustat din toate plăcerile copilăriei, am sărit, am zburdat, am umblat cu picioarele goale și m-am cățarat în copaci, am colindat coclaurile și m-am delectat cu scaldatul. Anii aceia, ai copilăriei, au fost așa de frumoși, că și acuma toate visurile mele sînt legate de locurile acelea și imaginile înșorite sînt trezite de un ecou al lor.

Îmi aduc aminte de unul din cele mai minunate lucruri ale vieții mele : cea mai mare „luminăție” pe care am văzut-o eu vreodată, pe cînd aveam trei ani.

Intr-un sat apropiat, în fiecare an avea loc un bal, la care luau parte toți teologii și toate fetele de măritat ale preoților. Era un fel de tîrg de fete, căci aici se alegeau miresele pentru viitorii hirotonișiți. Se numea, nu știu de ce, „bal filantropic”.

Tatăl meu și cu mama s-au suit în căruță și-au plecat. Eu, curios și supărat că mă lasă singur acasă, m-am ascuns — mititel cum eram — în coada trăsुरii și-am mers și eu.

Acolo, rămas pe dinafară, priveam la luminația aceea care mie mi se părea ca-n povești. Și ce era decît două lămpi de petrol ce străluceau roșcat ! Cei trei ani ai mei, însă, găseau că e ceva feeric ; muzica răsuna, umbra treceau prin fața ferestrelor, și eu stam neclintit, cu totul fermecat de o astfel de priveliște dumnezeiască.

Acum cincisprezece ani — mînat de amintire —, am plecat împreună cu nevastă-mea în locurile copilăriei, să asist cu ochi de om matur la „balul filantropic”. Ce decepție ! Ce sărac și meschin mi s-a părut totul ! Cît de mică și neînsemnată devenise priveliștea năzdrăvană de la vîrsta de trei ani !

Dar aceea era altceva ; acel bal, acea „luminăție” de vis a fost și va rămîne în sufletul meu cel mai fastuos spectacol al vieții mele !

IZVORUL DE CULTURA

Eu am fost călare pe două regimuri — spune domnul Rebreanu. Am început prin a trece prin școlile străine, care evident că mi-au lăsat o urmă neștearsă. Abia tîrziu am început a scri corect românește și cred că asta mi-a îngreuiat mult fraza, la început.

Am scris întîi în nemțește și ungurește — căci am făcut două clase de liceu la unguri, apoi trei la sași, apoi iar la unguri, în Oedenburg, apoi la Budapesta.

Cultura germană evident că m-a influențat, făcîndu-mă să privesc lucrurile mai grav, mai serios. De-aici cred că mi se trage mie înclinarea de constructivism și de temă socială.

Aici, în vechiul regat, cultura franceză a influențat mai ales prin ce era superficial și ușurel ; dincolo, în Ardeal, pecetea germană a pus o notă de conștiinciozitate și răspundere.

Neavînd un îndrumător, am citit, la întîmplare, ce mi-a căzut în mînă. Natural, am luat contact cu foiletoanele și numai faptul că între a 3-a, a 4-a și a 5-a de liceu am început a cunoaște pe Goethe și Schiller și apoi pe ceilalți clasici neobligatorii m-a făcut să merg pe drumul cel bun.

Apoi, am cunoscut literatura ungară, apoi cea rusă, în traducere nemțească. Pe români nu-i știam aproape deloc. Cultura franțuzească a venit mai tîrziu, după ce mă formasem.

Dintre cărțile care mi-au trezit cea mai mare admirație au fost *Don Quijote* a lui Cervantes, *Guliver* a lui Swift și *Suflete moarte* a marelui Gogol. Și-acum le țin tot ca pe unele dintre cele mai mari capodopere ale omenirii, dintre acelea care te uimesc și te frămîntă.

„CODREA”. UN MILION DE PIESE

— Care a fost prima bucată pe care ați publicat-o ? am întrebat, bucuros că-mi răspundea atît de just la ceea ce doream.

Domnul Rebreanu stă o clipă cu ochii în tavan, cu un zîmbet fugar în colțul gurii. Apoi se scoală și face cîțiva pași.

— Hm ! Prima bucată. A fost o nuvelă *Codrea*, în care descriam un țaran lăudăros. Am publicat-o în *Luceafărul* și mi se pare că pe urmă, nu i-am mai făcut cîntea s-o mai menționez în vreun volum.⁴⁷⁰

— Scriați mult, pe-atuncea ?

⁴⁷⁰ Retipărită, cu titlul *Lacrima*, în volumele *Frămîntări* (1812) și *Mărturisiri* (1916). Republicată apoi, cu titlul *Glusul inimii*, în volumul *Răfuiala* (1918).

— Da. Mult. Comiteam tot felul de nuvele și chiar, printre primele lucruri scrise, îmi amintesc că am făcut niște versuri proaste, pe care nu le-am publicat, evident, niciodată.

Pe urmă, m-am îndrăgostit de-o actriță și numaidecât am făcut o piesă de teatru, pe care i-am dedicat-o. De-aici înainte, prin contagiune se vede, am început a scrie regulat opere dramatice; câte două pe săptămână, regulat. Eu cred c-am făcut vreun milion de piese, cel puțin!

Domnul Rebreanu rîde acelor timpuri de care își aduce aminte.

— Asasinasem pe toți directorii de teatru să mi le primească. Eram convins că sînt foarte bune.

Apoi...

„ION“

— Apoi... continuă romancierul, întorcîndu-mă spre Valahia, inspirația mi s-a mutat asupra lucrărilor legate de pămînt și țărani.

Am publicat o povestire în *Viața românească*; apoi tot felul de bucăți, în diferite reviste.

Venind la București, am dat piept cu viața și tot felul de greutăți au început. M-am însurat devreme și, neavînd un venit sigur, eram foarte strîmătorat. Făceam ce puteam și, în puținul timp liber ce-l aveam, am început a scrie... în ascuns, la *Ion*. Zic „în ascuns“, pentru că nimeni nu știa.

Cum să mărturisești o asemenea blestemăție? Te făceai de rîs!

Tu, biet nemernic, care de-abia ai cu ce-ți ține zilele, să scrii un roman, cu pretenții, parcă n-ai mai fi avut ce face alta!...

UN LUNATIC

Dealtfel — continuă Liviu Rebreanu, cu zîmbetu-i prietinos —, eu întotdeauna am fost tare discret pe chestia literaturii mele. Am considerat că e jenant să vorbești despre un lucru atît de intim, care nu știi de va ieși prost sau bine. Asta e ca și o pereche de haine, care la probă îți fac impresia că au să fie foarte frumoase și cînd colo, terminate, vezi că-ți vin prost și că ești comic cu ele. Niciodată n-am vorbit cuiva despre o carte pe care o plănuiam și nici n-am discutat temele și personajele proiectate. Dealtfel, găsesc că a vorbi despre cele ce scrii îți răcește mult inspirația și căldura lucrului plănuit în taină și copt în fierbințeala subconștientului.

— Tocmai voiam să vă întreb cum lucrați? — am prins eu momentul. Desigur că subiectele romanelor dumneavoastră sunt multă vreme măcinate și rumegate în minte?

— A, da! Ani de-a rîndul. De pildă, *Răscoala* a fost plămădită aproape în același timp cu *Ion* și a apărut abia după 1930!

— Nici nu se putea să fie altfel! m-am scuzat eu. Romanele dumneavoastră sunt atît de construite și de bine închegate, că e de la sine înțeles că le trebuie mult timp să se coacă. Dar cum lucrați? Aș fi foarte interesat să știu.

— O scriu dintr-o dată, de la început pînă la sfîrșit, aproape fără ștersături.

— Da? N-aș fi crezut asta.

— Te cred. Uite ce este: o scriu o dată în întregime, apoi o mai scriu o dată și încă o dată. Și cînd simt că am nimerit forma definitivă, atunci o iau la refăcut și la retușat. Și n-o las pînă nu sunt convins că nu mai am nimic de făcut la dînsa.

— Curios lucru! m-am mirat eu. Suneți o raritate, ca romancier. Un nuvelist sau un umorist, mai degrabă, înțeleg să scrie astfel. Un roman însă, obișnuit, se lucrează încet, cu bucată.

— Eu cred că simt nevoia să procedez astfel pentru „ansamblu“. Ocupîndu-te și oprindu-te la pasaje și la fraze, pierzi din vedere întregul. Așa, întîi, încheg studiul și pe urmă procedez la părți și la șlefuirea artistică.

— Foarte interesant — am replicat eu. Și cînd lucrați? dimineața sau seara? Aveți nevoie de liniște, ori vă e indiferent locul unde scrieți?

— Întotdeauna lucrez noaptea — veni răspunsul neașteptat —, lumina zilei mă distrage și-mi îngreuiază concentrarea. Simt nevoia să mă izolez complet, cu viziunea internă. Noaptea, întunericul, care topește lumea reală, îmi dă impresia că scrisul meu se materializează, creînd o realitate nouă, puternică. Haosul inițial e negru, nu este așa? După miezul nopții liniștea e deplină și eroii mei pot vorbi și se mișcă în tăcere, prinzînd ființă.

Ziua, orice mă distrează: un fruct ce atîrnă într-un pom, un pisoi care stă la soare, orice lucru ce-mi amintește neconținut că exist și fac parte din mediul inconjurător.

— Și după ce scrieți, niciodată nu citiți? N-aveți un confident?

— Nu. Îmi citesc mie cîteodată, cu voce tare. Atunci ascult cum vorbesc oamenii mei și tresar singur, de parcă aș fi alături cu dînșii.

— Vi se întîmplă să plîngeți vreodată, cu eroii cărților d-voastră?

Liviu Rebreanu m-a privit fugar, gîndindu-se poate că sunt puțin cam indiscret.

— Să plîng? Nu. Dar mi s-a întîmplat odată, pe cînd scriam *Pădurea Spînzuraților*, să nu pot dormi noaptea, zvîrcolindu-mă ca și eroul meu. Zile întregi mă urmărea sufletul lui și somnul îmi era rupt.

PERSONAGIILE DIN ROMAN

Sorbeam cafeaua, cu multă luare-aminte, să nu mi se mai întîmple iar o catastrofă. Gazda, de cealaltă parte a biroului masiv, vorbea c-o voce plăcută, destăinuindu-mi tot ce vroiam să aflu — lucru ce nu se petrece întotdeauna la fel cu scriitorii și artiștii.

Pe caietul ce mi-l adusesem cu mine, însemnasem puține lucruri; ascultam cele ce-mi povestea cu tîlc romancierul și nu-mi mai pierdeam vremea decît cu punctele de reper.

Natural, caut, pe cât cu putință, să redau vorbirea curgătoare și colorată a celui ce-mi vorbea. Nu pot decât să dau o palidă imagine a înțeleșurilor celor ce mi-a spus. L-am întrebat, apoi, dacă obișnuiește să ia tipuri după natură, copiindu-le.

— Nu, niciodată așa cum le-am cunoscut — mi-a răspuns dealtfel așa cum mă și așteptam. Am mândria mea asta de a ști că personajele mele sunt tipuri reprezentative, zugrăvind o categorie întreagă de oameni. Natural, mă inspir după natură, dar dacă iau nasul și picioarele de la cineva, ochii și langajul sunt ale altuia.

Dealtfel, mi s-a întâmplat ca mulți dintre cunoscuții din regiunea mea să se recunoască într-un roman al meu. Asta mă face să cred că i-am descris destul de bine.

Bogdan-Duică, într-o vară, a pus pe studenți să cutreiere Valea Someșului, identificând personajele cărților mele.

— Ei și? am întrebat eu, curios.

— Ei, și natural s-au găsit nenumărați țărani, dascăli, preoți care s-au recunoscut și pe care i-au identificat; adevărul e că în fiecare sat ai să găsești un flăcău care să omoare pentru un petec de pământ, ori un băiat de preot ambițios.

— Dar Ion, pe care l-ai construit așa de minunat, nu e inspirat direct, din natură?

— A existat, într-adevăr, peste drum de noi, un flăcău pe care-l chema tot Ion, care mi-a trimis într-o bună zi o scrisoare, în care îmi reclama jumătate din câștigul meu de la romanul la care credea el că contribuise cu persoana sa. Dar, natural, nu i-am răspuns la cerere, deoarece mă știam nevinovat de furt de personalitate.

PEDESTRAȘUL

— Nu sînteți vînător? am întrebat eu iar, ca să mai aflu și alte lucruri.

— Nu. Din cauză că foarte tîrziu m-am stabilit în casa mea, n-am putut să mă bucur de plăcerile unui gospodar. Pentru a te duce la vînat, trebuie să stai în tihnă, la un conac ori să ai vreme multă la dispoziție. Eu am avut necazuri multe în viață, am dus-o greu și-abia de cîțiva ani am mai scăpat.

Singurul sport ce-mi permiteam era mersul pe jos. Viața în libertate, dusă în copilărie, mi-a pus la dispoziție o chereștea de sănătate, care m-a pus la adăpost de multe slăbiciuni și care a făcut să fiu un „pedestras” de forță. Munții mei din Ardeal îi cunosc la perfecție și-ntotdeauna mă întorc cu plăcere la ei.

CREZ OPTIMIST

— Sunt optimist — mi-a spus Liviu Rebreanu la ultima mea întrebare. Cred și vreau să cred pe oameni buni. În orișicine, chiar într-un criminal,

găsești o parte de omenie și duiosie; rezerva pusă de divinitate în ei. A-ți otrăvi viața cu scepticismul și cu decepțiile e o adevărată nenorocire. Ajungi să nu mai poți trăi.

— Dar atunci cînd te-ai înșelat asupra unui om, crezîndu-l bun, căderea aceasta nu provoacă suferință? am întîmpinat eu.

— Da și nu. Pentru mine, în cazuri de acestea, se elimină acel om, și atîta tot. Am acest bun că niciodată nu-mi fac sînge rău de ceea ce-a fost ori de ce-are să se întîmple. Aștept cu liniște și am nădejde în viață și lucruri, în care — după cum am spus — sunt convins că primează bunătatea.

CORTINA

Era tîrziu. Il ținusem pe domnul Rebreanu cam mult cu întrebările mele. Pe birou, în față-i, începuseră să zbrînie telefoanele, chemîndu-l.

— Uite, așa îmi irosesc tot timpul, cu lucruri cu totul străine de preocuparea mea literară. Altfel, poate, aș fi scris mai mult — a spus luînd receptorul și fixînd o oră tulburătorului.

Eu mi-am luat bagajul cu care mă încărcasem în cele două ore atît de interesante și-am spus rămas-bun, mulțămînd.

— Să vii la mine de cîte ori ai nevoie, ca la un frate mai mare, mi-a spus blînd zîmbetul albastru al ochilor romancierului.

Și ușa s-a închis, lăsîndu-mă să plec cu inima caldă pentru artistul și omul pe care-l cunoscusem.

DE VORBĂ CU CEL CARE BIRUIE ETERNITATEA 471

Zilele trecute, cînd Liviu Rebreanu a împlinit cincizeci de ani de viață și cînd camarazii și cunoscuții au dat buzna la ușa lui pentru felicitări și urări, cineva care știa că mă voi duce și eu să-i strîng mîna m-a întrebat spiritual: „Dar ce merit are Rebreanu că a împlinit cincizeci de ani?” Firește, n-are nici un merit. Dar există un obicei al

471 Interviu apărut în *Dimineața*, XXXI, nr. 10402, 9 dec. 1935, p. 3, fiind semnat de Lascăr Sebastian. Pagina în care se publică poartă titlul *Liviu Rebreanu la 50 de ani*, cuprinzînd și un lung articol al lui Camil Baltazar

pământului de-a te duce la anume date, sfârșite cu cifra cinci sau alcătuite din grupuri de câte zece, ca să exprimi fie o admirație, fie o prietenie. E ceva rău într-asta ?

Scriitorul pe care-l sărbătorim azi n-o fi avînd neapărată nevoie de firitisirile noastre. Poate el trăi și fără ele. Cred însă că de tot indiferente nu-i sunt. Liviu Rebreanu, așa masiv și uriaș cum este, are un suflet emotiv, țesut din subtilități. După cum se va vedea și mai la vale, el iubește camaraderia și vibrează cînd îi e dat să surprindă un gest dezinteresat, de pură amicitie sau înțelegere. Acum, cînd a împlinit cincizeci de ani, nu strică să-i dăm această satisfacție.

Omul Rebreanu ne este drag pentru contrastul care trăiește în el, contrastul dintre masivitatea-i fizică și gingășia-i sufletească. Ne mai e drag pentru că în prezența lui respirăm nu știu ce aer de sănătate, optimism și certitudine.

Aș vrea să spun aici și ceva despre ceea ce ne leagă de scriitorul Rebreanu. Opera romancierului Liviu Rebreanu ne covârșește. Înaintea apariției sale în cîmpul deschis la cele patru vînturi ale literaturii noastre, destule romane au fost scrise. Dar puține sunt acelea care să biruie eternitatea. Firește, nu-l putem uita nici pe Filimon, nici pe Dulfu Zamfirescu. Dar cu înțuia lui lucrare de larg suflu epic, *Ion*, Liviu Rebreanu a apărut în literatură năvălitor și puternic. Pînă la dînsul s-au scris nuvele și romane în care țaranul român trăia o viață în bună parte artificială. Dragostea exclusivă și excesivă pentru țărănime, dragoste neînstare să pătrundă în adînc și să înțeleagă adevărul, hotăra pe scriitori să idealizeze viața țărănească. Unii au căzut într-o greșală deopotrivă de gravă: rău influențați de literatura slavă, au făcut din țaranul român un bețiv, un gilcevit, ucigaș și în cel mai bun caz haiduc. Autorul lui *Ion*, în mijlocul acestor producții, singular, a dat la iveală o carte în care țaranul era om, adică un complex psihologic de bine și rău.

Acesta este, desigur, meritul istoric al scriitorului nostru. Dar Liviu Rebreanu, fără să fie ceea ce se numește îndeobște stilist, a dovedit și un stil propriu, vibrant și tumultuos. În *Adam și Eva*, în *Pădurea Spînzuraților*, în *Răscoala*, cea mai pură ficțiune își dă mîna cu viața gilguitoare și aprinsă. Liviu Rebreanu, după ce a trăit intens nenumărate dureri și experiențe, a redat vieții întîmplările-i cu tîlc și i-a redat oamenii ei zbuciumați, cu atît mai simbolici, cu cît sunt mai reali.

Se zice că limita vîrstei omenești este de o sută de ani. Putem deci spune că sărbătoritul de azi a ajuns „nel mezzo del camin di nostra vita“ (la mijlocul drumului vieții noastre), cum grăiește versul dantesc.

Să fie oare într-adevăr acești cincizeci de ani ai lui Rebreanu numai o jumătate de viață omenească? Hotărît nu! În spatele celor cinci decenii împlinite, trăiește o întreagă viață. Dacă ar voi, scriitorul Rebreanu s-ar putea socoti mulțumit și cu atît. Opera lui multiplă, grea de experiențe, plină de lume, este de pe acum clasică. Dar, dincolo de această împlinire, Liviu Rebreanu este încă tînăr. Adică mai are încă ceva de spus. Virtuțile lui creatoare nu-i dezmint puterea trupească.

Să stai de vorbă cu autorul *Răscoalei* nu-i un lucru chiar atît de greu. Cît de timid ai fi, Liviu Rebreanu știe să-ți dea curaj și cunoaște arta de-a te face să te simți în voie cînd vorbești cu el.

Serile trecute i-am răpit cîteva ceasuri. Scriitorul nostru a vorbit despre trecut, despre experiență, despre prietenie și a vînturat cîteva idei care-i sunt scumpe. Ceasurile acestea de taifas în libertate și de confesiune crescîndă treptat au avut darul, dincolo de opera lui strict literară, să-i contureze și mai mult personalitatea.

ARTISTUL ȘI FENOMENUL SOCIAL

Firește, cînd i-am călcat pragul, gîndul meu era să-l cercetez și să-l îndemn să vorbească. Dar mărturisesc că cele cîteva întrebări cu care eram înarmat au fost răsturnate de năvala răspunsurilor.

— În opera dv., domnule Rebreanu, este mai totdeauna prezent fenomenul social. Pe de altă parte, am citit undeva că dv. interziceți artistului, pentru a se păstra artist, să intre în vîltoarea socială. Nu credeți, totuși, în necesitatea unei atitudini sociale și pentru artist ?

— Nu. Am convingerea că asemenea atitudine dăunează operei de artă. Că sunt foarte interesat de fenomenul social, nu încapă îndoială. Trăind cu intensitate viața, socialul mi se impune. Cred că întreaga literatură a lumii este socială. Pînă și cărțile absolut psihologice conțin fenomenul social. Iată-l pe Proust. Peste minuțioasele lui analize de psihologie, Proust și fără să vrea descrie o întreagă societate burgheză. Dar de aici și pînă la a impune o atitudine socială sau politică în cadrul strict al creației artistice, este un drum lung pe care eu n-aș vrea să-l fac niciodată.⁴⁷² Înainte de a lua forma pe care o cunosc toți cititorii mei, romanul *Răscoala*, în prima lui versiune, a fost un roman țărănist. Am trăit în mijlocul țaranilor și o puternică dragoste mă leagă de ei. Îi știu mizeri, necăjiți și oprimați. Nu pot să nu-i iubesc. Și e firesc ca această dragoste, cînd mă așez la masa de scris, să-mi joace uneori feste. Mă pomenesc că iau cu îndîrjire apărarea țaranilor și mă lupt vajnic cu dușmanii lor. Cred însă că această latură sentimentală nu poate fi niciodată obiect al artei, căci creația artistică cere obiectivare. Din capul locului, artistul trebuie să fie convins de un lucru: dreptatea absolută, pură nu există. Că, deci, toate personajele create de el au fiecare o dreptate a lui. Vreau să spun că „mîna de pămînt“ care este omul e o ființă complexă. În fiecare împrejurare, fapta unui om își are explicația ei și de foarte multe ori și scuza. Un creator de artă nu poate fi judecătorul oamenilor și întîmplărilor pe care le descrie. De aceea, după o trecere de vreme, am renunțat la prima versiune a *Răscoalei*, în care atitudinea mea era vizibilă. Mă străduiesc ca în fața tuturor personajelor mele și a conflictelor pe care le dezvălîntui, să țin cumpăna cît mai dreaptă. Interzic slăbiciunii mele să înalțe prea mult pe unul ca să arunce prea adînc în noroi pe un altul. Mă feresc să subliniez cu orice preț semnificația cutărei întîmplări în dauna alteia. Dar trebuie să mărturisesc că, în mod absolut, lucrul acesta nu este cu putință totdeauna. Simpatia mea fie pentru o întîmplare, fie pentru un personaj nu transpiră totuși. Ea trece ca un fluid pînă în inima cititorului. Dacă n-ar fi așa, artistul ar fi un Dumnezeu. Dar nu e. Obiectivarea de care-ți vorbeam este și ea relativă. Este cu neputință să nu se simtă dragostea scriitorului uneori mai puternică pentru unele personaje mai aproape de inima lui. Un artist vibrează întotdeauna în fața mizeriei și durerii umane. Această vibrație tre-

⁴⁷² Scriitorul are în vedere, în primul rînd, opoziția dintre artist și politicianism (vezi supra, interviul din *Gazeta municipală*, IV, nr. 168, 14 apr. 1935). Pe de altă parte, „detașarea“ la care se referă exclude ideea izolării creatorului de social, fiind vorba de obiectivarea artistului, particularitate fundamentală a propriei sale opere.

buie să fie transmisă. Dar nu ca ceva impus de scriitor în mod conștient, ci de însăși această mizerie și durere. Asta s-ar putea numi atmosfera generală a unei cărți.

...DAR POLITICA ?

— În afară însă de legile stricte alte artei, nu vine oare un moment în viața artistului când acesta simte necesitatea imperioasă să ia o atitudine socială ?

— Mărturisesc că pînă acum eu personal nu am simțit această necesitate. Știu că suntem invadați de politică. Ceea ce socotesc că este o mare nefericire a veacului nostru. Știu că sunt scriitori ca Gide⁴⁷³, Ludwig Renn⁴⁷⁴, Malraux⁴⁷⁵, Unamuno⁴⁷⁶, care au luat asemenea atitudine. Dar asta este altceva. Atitudinea lor este în afara creației artistice. Mai ales în ce-l privește pe Gide, aderarea lui la comunism este pur cerebrală⁴⁷⁷. Cred că nu trebuie să i se ceară artistului să coboare în mijlocul maselor. Firește, în sensul politic al cuvîntului. Pentru artist acest lucru ar însemna o sustragere de la creația lui. Nu susțin turnul de fildeș, fiindcă cunosc valoarea experienței, a contactului direct cu viața. Dar sunt convins că intrarea artistului în politica militantă strică economiei și ordinii pe care le cere creațiunea artistică.

PENTRU LIBERTATEA DEMOCRATICĂ

Mă gîndesc — a continuat d. Rebreanu — la scriitorii care trăiesc actualmente sub regimurile dictatoriale și care sunt siliți să facă politică și cînd nu vor. E atît de palidă arta lor ! Indiferent dacă dictatura este a lui Stalin, Mussolini sau Hitler, ea este cu desăvîrșire neprielnică creațiunii artistice.⁴⁷⁸ Și asta, pentru că i se impune artistului o anumită atitudine. Cel

⁴⁷³ André Gide (1869—1951), scriitor francez neamintit în paginile *Jurnalului*, autor al unor proze neconformiste, refuzînd ideea unei angajări stabile, deosebit de valoroasă prin delicatețea analizei psihologice.

⁴⁷⁴ Ludwig Renn (1889—1979), prozator german, din a cărui creație s-au impus romanele cu caracter antimilitarist.

⁴⁷⁵ Scriitor francez amintit la 15 iun. 1935 în *Jurnal* (vezi supra).

⁴⁷⁶ Miguel de Unamuno (1864—1936), scriitor și filosof spaniol.

⁴⁷⁷ Contradictorie și de scurtă durată.

⁴⁷⁸ Dacă în cazul ordinii sociale din U.R.S.S. aprecierile lui L.R. se dovedesc „de împrumut”, sub influența unor prejudecăți politice vehiculate de o propagandă ostilă, ei neavînd contact direct cu realitățile sovietice, atitudinea lui față de dictatura fascistă din Italia și față de regimul nazist este revelatoare pentru autorul *Răscoalei*, cită vreme el vizitase „lumea nouă” proclamată de Mussolini și Hitler. Cit privește perspectivele social-politice ale omenirii, nu trebuie omis că, în pofida rezervelor exprimate mai sus, același L.R. susținuse încă din 1932: „Lucru sigur e că experimentul comunist va schimba înfățișarea civilizației umane”, adăugînd apoi: „Dealtfel, chiar azi, după un deceniu, influența rusească își arată efectele în toate domeniile și în toată lumea. A închide ochii în fața unei realități ar fi o prostie” (Cf. R. Horia, *Nocturnă literară*, în *Adevărul*, XLV, nr. 14826, 1 mai 1932, p. 6.) În legătură cu raportul creație-politică, revezi nota 443 de la p. 487.

mai bun exemplu în această privință este cazul lui Thomas Mann⁴⁷⁹. Nimeni nu poate susține că marele scriitor german este sau a fost socialist. Dimpotrivă. Spiritul său conservator este evident. Iată totuși că Thomas Mann nu poate trăi sub regimul lui Hitler, deoarece conștiința lui artistică îi interzice să se prostitueze. Dar același Thomas Mann a putut trăi în libertate și să scrie după pofta inimii sub regimul democratic al vechii republici. Regimul care garantează cît mai multe libertăți este acela în care arta se dezvoltă. Artistul este în decădere atunci cînd intră în vîltoarea politicii. Mă gîndesc la o serie de scriitori care s-au dat acțiunilor politice și care au încetat de-a mai scrie. Iar atunci cînd o fac, destul de rar, opera lor este pătînită, subiectivă, deci nevaloroasă. Închipuiește-ți ce preț ar fi avut *Răscoala* dacă, influențat de marele avînt pe care îl luase mișcarea socialistă imediat după război, eu i-aș fi dat o culoare precis marxistă. Tot așa, ce preț ar fi avut, dacă m-aș fi lăsat influențat de zarva actuală a mișcărilor de dreapta și m-aș fi ridicat împotriva evreilor considerîndu-i că sunt împilatorii țaranului. Nici într-un caz, nici în altul, romanul meu nu putea să aibă valoare. Dar fiindcă am pomenit de tendința politicii de dreapta de a pune în capul evreilor toate relele de care suferă societatea românească, trebuie să spun că antisemitismul este o eroare. Poporul iudeu nu numai că este unul dintre cele mai vechi popoare ale lumii, dar este unul dintre acelea care și-au păstrat cultura, care, mai ales, au în spatele lor o cultură milenară. Nu e puțin lucru. Și nu degeaba se spune că evreul este sarea pămîntului.

CULTUL CAMARADERIEI

Pomenind mai apoi despre scriitorii ratați, d. Liviu Rebreanu a vorbit de un coleg cu atîta căldură frățească, încît m-a făcut să-mi aduc aminte că scriitorul nostru este unul din rarele exemplare ale societății noastre care prețuiesc camaraderia și știu să fie camarazi. L-am întrebat pe d. Rebreanu dacă în ceea ce privește camaraderia ea este la d-sa o înclinare firească, sau o necesitate zilnică. Ca să-mi răspundă, d. Rebreanu a pus surdina glasului său și cu o vizibilă emoție a spus :

— Am o adevărată sete de camaraderie. Din primii ani conștienți ai vieții mele am suferit atîtea, încît știu că un singur cuvînt, un singur gest de sprijin poate fi hotărîtor în viața unui om. Să spui acest cuvînt și să faci acest gest la timp, iată camaraderia. Am o bucurie înaltă atunci cînd pot să fac acest lucru. Mă răzbun în felul acesta pe trecut, fiindcă eu am fost lipsit și de cuvîntul de mîngîiere, și de gestul sprijinitor. Știu că, de multe ori, se răspunde camaraderiei cu meschinărie. Sunt oameni care murdăresc generozitatea. Dar lucrul acesta nu mă poate dezarma. Cei care nu știu să fie camarazi se elimină singuri. Cred însă că pentru mine camaraderia vine și de la imposibilitatea de a urî. Nu pot să urăsc pe cineva mai mult de douăzeci și patru de ore. Dar pentru a fi camarad nu e de ajuns să faci filantropie. Camaraderia e caracterizată de felul în care se produce un gest.

⁴⁷⁹ Thomas Mann (1875—1955), prozator german, refugiat la început în Elveția, apoi în S.U.A.

Trebuie să participi, să înțelegi și mai ales să fii discret. Nu-mi închipui că aș putea trăi, nu fără camarazi, dar fără a dăruia ceva din mine atunci când împrejurarea o cere.

Cred să fi trecut mai bine de patru ceasuri de când am călcat pragul casei lui Liviu Rebreanu. Convorbirea desfășurată în libertate n-avea cum să mă obosească. Dar și cele mai frumoase lucruri ale vieții au un sfârșit. Trebuia să mă ridic și să plec. La plecare, ca răspuns zîmbetului generos al scriitorului, l-am amenințat că-i voi mai răpi încă vreo patru ceasuri la viitoarea sărbătorire a încă cincizeci de ani. M-am scuzat, firește, că atunci voi veni ceva mai bătrîn. Dar bag seama că în ziua în care Liviu Rebreanu a fost sărbătorit și când deci se cuvenea să-i facem noi un dar, scriitorul, folosindu-se și de astă dată de spiritul lui camaraderesc, ne-a dăruit el nouă ceva: această bogată convorbire.

INDICI

Cuprinde: I. Indice de persoane, II. Indice toponimic, III. Indice de asociații, instituții, organizații și IV. Indice de titluri (cărți, lucrări, periodice). Indicii au fost elaborați de

NICOLAE COBAN.

I. INDICE DE PERSOANE

Adam, Ion : XIX
 Adamescu, Gheorghe : 65, 112
 Aderca, Felix : 19, 24, 25, 53, 115, 176, 302, 361, 365, 375, 376, 416, 439, 503, 510, 511, 514
 Adler, H. (v. Herz, A. de).
 Adrian (v. Maniu, Adrian).
 Agârbiceanu, Ion : XIX, 303, 375, 380
 Alarcón, Enrique López : 88
 Alba, Nevis : XVIII
 Albert de Saxa : 41
 Albu, S. : 102
 Alecsandri, Vasile : XIX, 228, 303, 350, 401
 Alessandrescu, Alfred : 296
 Alessianu, Th. : 215, 261, 326
 Alexiu, Al. : 137
 Alfa (pseud. neidentificat) : 160
 Al-George, Ion : 55, 113
 Allen, George : 119
 Almăjan, Leanța : 159
 Aman, Th. : 84
 Ambrus Zoltán : XVIII
 Amiel, Denis : 88
 Amundsen, Axel I. : 33, 34, 36
 Amundsen, d-na Axel I. : 34
 Amundsen, Roald A. : 33
 Amyntas (v. Sebastian, Mihail).
 Ana (bucătăreasă) : 260, 263
 Andersen, Hans Christian : 469
 Andrei, Petre : 142, 157, 245, 268
 Anestin, Ion : 46
 Angelescu, C. : 194, 216, 222, 234
 Angelescu, C. (dr.) : 30, 266, 340
 Anghel, Dimitrie : 18, 319, 373
 Anghelescu, C. (v. Angelescu, C.)
 Angioletti, Giovanni Batista : 196
 Anker, Nini Roll : 36
 Antim, Ștefan : 306
 Anton („domnul”) : 283
 Antonescu, Alexandrina : 86, 208, 215, 220
 Antonescu, Eftimie : 214
 Antonescu, Emanoil : 214
 Antonescu, Ion : XXX, 159
 Antonescu, Victor G. : 155, 340
 Antoniu : 255
 Apăteanu, Nicolae : 346
 Apăteanu-Pârvan, Elena : 346
 Ardeleanu, Carol : 226, 351, 380
 Argetoianu, C-tin : 196
 Arghezi, Tudor : XXIV, 17, 18, 26, 27, 85, 101, 115, 120, 125, 143, 150, 181, 219, 221, 230, 248, 297, 357, 396, 412, 424, 454, 477
 Arghirescu, Gh. : 215
 Arhip, Ticu Sevastia : 267, 409, 416, 446
 Arion, Mișu : 153
 Aristofan : XIX
 Aristotel (Stagiritul) : XIX
 Armovici (negustor) : 295, 296
 Artemie, Liviu : 159
 Arțăreanu, Mihai : 270
 Asch, Șalom : 250
 Astrida (suedeză) : 12
 Atanasiu, A. : 354
 Athanasescu, A. : 122
 Athias, frații (v. Athias, Mauriciu și fratele său).
 Athias, frate cu Mauriciu : 119
 Athias, Mauriciu : 119
 Auboin, Charles : 253
 Auen, Hilde : 85
 Averescu, Alexandru : XII, 10, 67, 80, 127, 199, 255
 Babeș, Victor (microbiolog) : 329
 Bacal, Selma (v. Kahane, Selma).
 Bacalbașa, C-tin (Costache) : 343, 346
 Bacaloglu (lt. col.) : 343, 346
 Baci, Sanda (v. Buduca, Sanda).
 Bacon, Francis : 338
 Bacovia, George : 46, 115, 166
 Baker, Joséphine : 11, 12
 Balș, Gheorghe : 228
 Bally (croitor) : 357, 358

Baltazar, Camil : 24, 49, 51, 60, 115, 162, 163, 176, 198, 206, 214, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 233, 235, 258, 260, 266, 267, 275, 298, 328, 477, 480, 485, 503, 510, 513, 521
 Baltazar, Maria-Jeanine : 24
 Baltazarul (v. Baltazar, Camil).
 Balzac, Honoré de : 5, 361, 387, 404, 506
 Banciu, A. : 230
 Banciu, Ion : 141
 Banfi (v. Bánffy, Miklós).
 Bánffy Miklós : 258
 Bantea, Eugen : XXXVII
 Banu, C-tin : 13, 339, 353, 362
 Baranga, I.ala : 283
 Barasch, Marco I. : 6, 100, 193, 194, 205, 231
 Baraș (v. Barasch, Marco I.).
 Barbelian, A. : 354
 Barbu, E. : XXI
 Barbu, Ion : 19, 115, 212, 221, 222, 223, 409, 446
 Barbu, Tina : 420
 Barnovsky, Victor : 254
 Bart, Jean : 83, 116, 117, 128, 129, 150, 161, 176, 226
 Basarab, Ioana : 283
 Basca Odo (v. Vlădescu, G. M.)
 Bassarabescu, I. A. : XIX, 115, 218, 274, 275
 Bastolazzi (ministru) : 88
 Bathiany Ignatius : 191
 Batzaria, N. : 115, 269
 Baudelaire, Charles : 383, 387
 Baudinière (editor) : 97, 98
 Baziliu, G. : 82
 Bădărău, Alexandru A. : 450
 Bădărău, Eugeniu : 171
 Băilescu, Alex. : 295
 Bălan, Nicolae : 219
 Bălăceanu, N. : 260
 Bălțăteanu, N. : 85, 147, 148
 Băluță, Șcarlat : 142
 Bănulescu, Ștefan : 313
 Băran, Coriolan : 236
 Bărbulescu, Jean : 182
 Bârsan, Zaharia : 64, 115, 262, 358
 Beaumarchais, Pierre Augustin Caron : XVIII
 Beck, Tom : 16
 Bedel, Maurice : 170
 Beethoven, Ludwig van : 350
 Belciug, Ion : 313, 452, 453
 Benavente y Martínez, Jacinto : 90
 Benvenisti, Simion : 20, 60, 411, 510
 Beraud, Henry : 386
 Bereta (secretar — Externe) : 255
 Berger, Martin : 84, 85, 118, 119, 120, 128, 163
 Berkovici (om de afaceri) : 100, 101, 128
 Berman, A. : 447
 Bernady, George von (Tg. Mureș) : 189
 Bernat, Alexander : XVIII
 Beza, d-na Marcu : 41, 42
 Beza, Marcu : 35, 36, 39, 41, 42, 115, 150, 262, 439
 Bianu (domn tânăr) : 69
 Bianu, Ioan : 64, 111, 117, 205, 229, 388
 Bibescu, Anton : 89
 Bibescu, Martha : 53, 54
 Bibicescu, Ioan G. : 183
 Bible Boy (v. Florian Barbu).
 Bienstock (musafir) : 289
 Bilciurescu, Alexandru : 213
 Bing (profesor din Bergen) : 37
 Björnson, Bjørnstjerne : XIX, 391, 394
 Blaga, Lucian : 221, 274, 384
 Blank, Aristide : 6, 87, 103, 113, 122, 203, 204, 240, 254, 255
 Biaringhem, L. : 15, 16
 Blazian, frate cu Henri B. : 224, 226, 229, 235
 Blazian, Henri B. : 115, 118, 222, 223, 224, 226, 233, 261, 269
 B. Madeleine (v. Braunstein, Madeleine).
 Bocu, Marilena : 74
 Bocu, Sever : 55, 62, 64, 69, 85, 187
 Boerescu, Neagu : 144
 Bogdan, Tanți : 213
 Bogdan-Duică, Gheorghe : 189, 314, 388, 403, 453, 520
 Boiangiu, Nicolae D. : 326, 474
 Boilă, Romulus : 256
 Bojer, Johan : 361, 390, 391, 392, 394
 Boldijeri, Ion : 303, 304, 313, 452, 453
 Boldijeri, Rodovica : 313
 Bolintineanu, Dimitrie : 366
 Bompaire, Eliane : 13, 43, 44, 86, 97
 Bonaparte (v. Napoleon I — împărat).
 Bonciu, d-ra : 101
 Bondor (șofer) : 262, 263, 278
 Bonela (v. Bompaire, Eliane).
 Bonnet, Eliane (v. Bompaire și Bonela).
 Bonnier, Gaston : 15
 Borbil, Cornel : 67
 Borgovan, Ion V. : 168
 Bornemisa, Sebastian : 459
 Bossuet, Jacques Bénigne : XVIII
 Botez, Alexandru : 86
 Botez, Demonstene : 115, 275, 384
 Botez, E. : 115
 Botez, Octav : 13
 Boureanu, Radu : 218
 Bourget, Paul : XVIII
 Bousquet, Mariana : 30, 98
 Braborescu, Ștefan : 122
 Brandsch, Rudolf : 138
 Braniște (v. Teodorescu-Braniște, Tudor).
 Braunstein (Adevărul-Pitești), depozitar : 287, 296

Braunstein, Madeleine : 30, 45, 49, 51, 98, 99, 171
Brădișteanu, Stancu G. : 62, 63, 69, 72, 74, 81, 85, 102, 158
Brăescu, Gheorghe : 115, 205
Brăneanu (Controlul Financiar) : 161
Brănișteanu, B. : 255
Brănișteanu, I. : 101, 102, 266
Brătescu (v. Brătescu-Voinești, I. Al.).
Brătescu-Voinești, I. Al. : XIX, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 125, 326, 361, 388, 424, 454
Brătianu, Ion I. C. : 8, 28, 185, 340, 342, 343, 344, 345, 348, 349, 353
Brătianu, d-na Vintilă : 124
Brătianu, Vintilă : 127, 137, 155, 172, 340, 354, 359, 362
Brătieni (v. Brătianu, Ion I. C. și Vintilă).
Breazu, George : 18, 221
Brediceanu, Caius : 241
Brediceanu, Coriolan : 183, 184
Brediceanu, Tiberiu : 183
Brediceni (v. Brediceanu — Caius, Coriolan și Tiberiu).
Brezeanu, Ion (Iancu) : 177, 342
Brucăr, Ion : 257
Brunetière, Ferdinand : XIX
Brusilov, Aleksei Alekseevici : 344
Bușan, Constantin : 164
Bucuța, Emanoil : 28, 29, 53, 59, 68, 114, 115, 118, 141, 143, 146, 147, 150, 165, 172, 175, 176, 178, 194, 195, 196, 212, 213, 215, 216, 218, 227, 229, 230, 236, 243, 245, 248, 326, 361, 409, 436, 477
Budișteanu, Dumitru : 278
Buduca (Baciu), Sanda : 33, 36, 39, 40, 389, 390, 392, 393
Budurescu, N. : 112
Bulandra, Tony : 81, 254
Bulfinski, Romald : 86, 135, 136, 205
Bulič, abatele Frane (arheolog) : 250
Bull, Fr. : 37, 39, 40
Buracu, Coriolan : 83, 144
Burcă, I. : 260
Burcă, Nedeea : XXXVIII
Buricescu, d-ra : 101
Busche (ministru la București) : 341, 344, 347, 348
Busnach, William : 14
Busuioceanu, Alexandru : 128, 274
Buteanu, Aurel : 85, 223
Buzdugan, Alexandru, Gh. : 41
Buzdugan, Constanța (Tanți) : 209
Buzdugan, Dimitrie Gh. : 209
Buzdugan, Gheorghe : 105
Buzdugan, Ion : 7, 19, 60, 115
Buzescu, Alexandru : 109, 110, 144, 146, 149, 172, 218, 227, 252, 254, 258, 259, 266
Buzescu, Aura : 101, 109, 159

Byron, lord George Gordon : XVIII, XIX
Cabanes, Mme : 12
Caillavet, Armand de : 107
Caïr, George : 343
Calderon de la Barca, Pedro : 89, 354
Caler, Leny : 98, 107, 108, 118, 218, 398
Calliani, Augustin : 258
Callimachi, Scarlat : 113, 115, 122, 141
Caloianu : 108
Camil (v. Petrescu, Camil).
Camil („Cei doi“) v. Baltazar și Petrescu.
Candale, Alexa : 303
Candrea, Ion Aurel : 230
Cantacuzene (v. Cantacuzino, Ioan).
Cantacuzino (ministru la Roma) : 99
Cantacuzino (șef de cabinet) : 70, 74
Cantacuzino, Alexandrina Gr. : 28, 205, 235
Cantacuzino, G. M. : 269
Cantacuzino, Ioan (bacteriolog) : 10
Cantacuzino, Ion I. (critic) : 221, 224, 228, 233
Cantacuzino-Pășcanu, Alexandru : 340
Capek, Karel : 176
Carabă, Ernst : 61
Caracostea, Dumitru : XXVII, XXVIII, 1, 231, 234, 235
Caragiale, Ion Luca : XIX, 125, 337, 361, 366, 370, 371, 376, 379, 381, 401, 404, 449, 450
Caragiale, Mateiu : 115
Carandino, Nicolae : XXXVII
Cardaș, Gheorghe : 365
Carol cel bătrîn (v. Carol I, rege).
Carol I, rege : 132, 370
Carol I, regele Spaniei (v. Carol V Quintul).
Carol II (prinț și rege) : XVII, 126, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 140, 142, 143, 147, 148, 150, 151, 155, 157, 158, 159, 161, 164, 168, 170, 172, 175, 177, 178, 181, 191, 196, 198, 199, 220, 228, 229, 230, 231, 243, 252, 253, 255, 257, 266
Carol V (Quintul) : 89, 93
Carp, Petre P. : 340, 342, 343, 345, 348, 349, 473
Cassvan, Nistor : 223, 224, 226
Cassvan, Sarina (v. Cassvan-Pas, Sarina).
Cassvan-Pas, Sarina : 225, 226
Castrîș (g-ral) : 343
Catargi : 42
Catargi, Barbu : 268, 269
Catargi, Michaela : 53, 54
Caterina (v. Teodoroiu, Ecaterina).
Caton (v. Theodorian, Caton).
Cazaban, Alexandru : XIX, 7
Cazaban, Matilda : 7
Cazimir, Otilia : 64
Călătoreșcu, Radomir : 102, 107, 108
Călinescu, Adela : 283

Călinescu, Armand : 240, 252, 283
Călinescu, George : VI, XIII, 19, 222, 224, 225, 298, 500
Călugăru (cîrciumar) : XXIX
Cărașu, d-ra (acriță) : 143
Cărbune, Vasile : 60, 70, 204
Cărunaru, Petre : 112, 129, 159
C. B. (Baltazar, Camil și Banu, Constantin).
Cecropide, Bartolomeu : 326
Celarianu, Mihail : 115
Ceptureanu : 128
Cercel („popa“) : 61
Cerna-Rădulescu, Al. : XXX
Cernăianu, C. : 62
Cerne (din Cernăuți) : 100, 101
Cervantes Saavedra, Miguel de : 95, 517
Cesianu, C-tin (grafiat și Cezianu) : 130, 131, 132, 138, 139, 151, 156, 158, 159, 161, 171
Cesianu (frate cu C-tin) : 159
Chajes : 45, 50
Champaux, viconte : 97, 98
Chefner, d-na Filip : 246
Chefner, Filip : 232, 243, 244, 246, 251, 252, 256, 258, 267
Chelariu, Traian : 272
Chendi, Ilarie : 224, 400
Cherciu, Virgil : 102
Chiarelli, Luigi : 88
Chiriac, Mircea : 326, 473
Chirulescu, Traian : 164
Chișes (avocat) : 256
Cicerone (v. Theodorescu, Cicerone).
Cicio-Pop, Alexandru : 155, 214
Cicio-Pop, fiul (v. Cicio-Pop, Alexandru).
Cicio-Pop, Ștefan : 83, 155, 194
Cihoschi, Alexandru : 132
Cihoschi, Henri : 126, 132, 256
Cioarba, Ion : 281, 282
Cioarba, Ionel (v. Cioarba, Ion).
Cioarba, Iulian (preot) : 2, 281
Cioarba, Ovidiu : 296, 297
Ciocîlteu (v. Ciocîlteu, Theodor).
Ciocîlteu, Theodor : 143
Ciocîrlan, Ion : XIX, 303
Cioculescu, Radu : 221, 227
Cioculescu, Șerban : 99, 500
Ciomac, Emanoil : 115
Ciorăneanu, Pierre : 342
Ciorba, Iulian (v. Cioarba, Iulian).
Ciornei, S. : 46, 47, 217, 411, 477
Ciotori, Dimitrie N. : 41, 42, 274, 276, 394
Ciprian, Gheorghe : 78, 79, 177, 218, 267
Cisek, Oscar Walter : 45
Ciuceanu, Emil : 61
Ciura, Alexandru : 303
Ciurcu (editor în Brașov) : 469
Ciurea, A. : XIX
Cîndea, Romulus I. : 141, 161

Clarnet, Adolf : 115, 213, 214, 217, 226, 231, 342, 351
Claudia (v. Millian-Minulescu, Claudia).
Claudia („d-nele“, v. Rădulescu, Claudia și Magdalena).
Clémenceau, Georges : 185
Clopoșel, Ion : 411
Clușu (prefect) : 453
Coandă, Grigore T. (bancher) : 127, 152, 173, 175, 202
Coban, Nicolae : XXXVIII
Cocărăscu, Scarlat : 119
Cocea, N. D. : 7, 28, 163, 245, 326
Codreanu, Mihail : 7, 66
Codreanu, Moș Ion : 108
Cojăcăreanu (consilier financiar) : 119, 120
Colan, I. : 428
Colfeteanu (de la Finanțe) : 238
Coltor, Ioan : 154, 235
Colțoni (v. Dumitrescu, Ion).
Columb, Cristofor : 94, 95, 96, 97
Comarnescu, Petru : 252, 439, 477
Comănescu (antreprenor) : 264
Condeescu, Nicolae : 126, 154, 256
Condiescu, N. (colonel) : 126, 128, 143, 151, 164, 167
Condiescu, Nicolae M. (adjutant regal) : 115, 125, 129, 131, 139, 149, 150, 151, 231, 255, 261, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 274
Condruș, Mihail M. : 326, 343
Conitz, Martin : 164
Conrad, Joseph : 378, 379
Constantinescu (colonel în Pitești) : 289, 291
Constantinescu (d-na colonel) : 289
Constantinescu (d-ra colonel, v. Scărlătescu, d-na Florin).
Constantinescu, Alexandru (Porcu) : 345
Constantinescu, Aurel : 147
Constantinescu, Livia (fiica lui Paul) : 213
Constantinescu, Maria (mama Liviei) : 86, 213
Constantinescu, Mariaora (v. Constantinescu, Maria).
Constantinescu, Mielu (actor) : 149
Constantinescu, Nicușor : 222
Constantinescu, Paul (pictor scenograf) : 86, 102, 213
Constantinescu, Pompiliu : VI, 163, 225, 409, 477, 500
Constantinescu, S. : 52
Constantinescu, Stelian : 105
Constantinescu-Procurorul (soldat) : 341
Coolus, Romain : 40
Cornea, George : 160
Cornea, G. I. : 367
Corneliu (v. Moldovanu, Corneliu).
Cosăceanu, d-ra (sculptor) : 13
Cosma, R. : 260

Costăchescu, Neculai : 66, 80, 81, 85, 100, 119, 150, 151, 154, 155, 161
Costescu I (frizer în Oslo) : 33, 35
Costescu II (frizer în Oslo, frate cu primul) : 33, 35
Costescu, Theodor D. : 83, 182, 183
Costin, Lucian : 83
Costinescu, Ioan E. : 31
Coșbuc, Elena G. : 51, 20
Coșbuc, George : XIX, 51, 125, 182
Cotescu (regizor la Ventura) : 147
Cotruș, Aron : 7
Cousin, Victor : XVIII
Couture; Guillaume : 87
Crainic, Nichifor : XXV, XXVII, 50, 55, 57, 59, 62, 67, 83, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 124, 125, 128, 129, 131, 138, 141, 160, 169, 174, 181, 192, 193, 194, 195, 202, 203, 204, 205, 211, 212, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 224, 232, 238, 320, 326, 327, 329, 330, 361, 369, 383, 388, 401, 409, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 432, 441
Crăciun, Victor : 261, 269
Creangă, Ion : XIX, 303, 337, 361, 366, 376, 404, 450
Crémieux, Benjamin : 43, 250
Crețoiu, d-ra (Crețoiu-Mavrodi, Magda).
Crețoiu, Vasile : 266
Crețoiu-Mavrodi, Magda : XXXVII
Crețulescu, d-ra : 147
Crevedia, Nicolae : 297
Cristea, Ilie : 245
Cristea, Miron : 62, 69, 72, 74, 81, 252
Cristian, V. : 221, 482
Crișan, Gh. : 108, 142, 144, 146, 147, 157
Criticu, Al. : 102, 107
Croicu, Marieta : 112
Croicu, Petre : 112
Cruceanu, Lulu : 102
Cruceanu, Mihai : 234
Crunți (din str. Take Ionescu) : 244
Crutescu, George : 269
Csokonai Vitéz, Mihály : XVIII
Culea, Apostol D. : 173, 215, 228, 261, 326
Culoglu, Ion : 343
Cuza, A. C. : 125, 240, 266
Czernin, Ottokar von : 342, 345, 347, 348

Dacian, Ion : 287
Dacian, Sofia (v. Paștiu, Sofia).
Dahe (danez) : 40
Damian, Mircea : 115, 213, 409, 410
Damiani, Enrico : 247
D'Amico, Silvio : 39, 267, 268
Damirescu, Grigore : XXXVIII
Damocle (v. Damocles).
Damocles : 114
Dan, Sergiu : 21, 24, 48, 58, 100, 145, 201, 225, 226, 227, 514

Dan, Sever : 359
Dangeard, A. : 15, 16
Danieleasca (v. Danielescu, Coca).
Danielescu, Coca : 100, 342
Danielopol, Gaby : 100
D'Annunzio, Gabriele : XVIII, 298
Dante, Alighieri : XIX
Dantură (v. Colțoni și Dumitrescu, Ion).
Daric, Ion (v. Petrescu, Cezar).
Datcu, Iordan : XXIX
Dauș, d-na Ludovic : 271, 274
Dauș, Ludovic : 178, 255, 262, 268, 269, 271, 274, 277, 298, 337, 439
Davidescu, Nicolae : 7, 19, 20, 24, 25, 51, 52, 54, 56, 57, 60, 61, 65, 77, 123, 351, 356, 359, 369, 380, 401, 409
Davila, Alexandru : 99
Davila, Carol : 227
Dărăscu, Nicolae : 137, 225
De Amicis, Edmondo : 496
Dediu, Constantin I. : 78
Delabogați (v. Bărbulescu, Jean).
Delavrancea, Barbu : 337, 424
Delavrancea, Cella : 53, 54
Delavrancea-Lahovary, Cella (v. Delavrancea, Cella).
Delscaft, Maly : 85
Deltail, Joseph : 379, 404
Demetrescu, Gheorghe : 212, 216, 223
Demetrescu, N. : 161
Demetrescu, Radu (v. Gyr, Radu).
Demetrescu-Mirea, George : 29
Demetriade, Aristide : 28, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 350, 389
Demetrius, Vasile : 118, 465
Dere (v. Ioanițescu, D. R.).
Dessila, Octav : 454
Diamandy (v. Diamandy, Constantin și Diamandy, George I.).
Diamandy, Constantin : 10, 11, 13, 16, 43, 98
Diamandy, George I. : 10, 11
Dianu, Romulus : XXVII, 106, 114, 124, 139, 145, 150, 160, 179, 201, 203, 221, 321, 327, 380, 442
Dickens, Charles : XIX, 387, 404
Didina (v. Antonescu, Alexandrina — n. Rădulescu, soră cu Fanny).
Diebold, Bernhard : 37
Dimitrescu, Ion : 106, 107, 113, 122, 124, 157, 163, 203, 442
Dimitrescu, Ștefan : 115
Dimitriu (din Consiliul Societății de Radio) : 267, 268, 269, 271
Dinescu, Mucenic : 182
Dioclețian : 250
Diogene Laertiu : XVIII
Diuganu, Ludovica (v. Rebreanu, Ludovica).
D'Ivry, Constant : 87
Döblin, Alfred : 379

Dobre, Ion (v. Crainic, Nichifor).
Dobrescu, Demetru I. : 205, 229
Dobrescu, George : 278
Dobrescu-Argeș, C. : 182
Dobrogeanu-Gherea, Alexandru : 326
Dobrogeanu-Gherea, Constantin : 89
Dobrovici (de la „Cartea Românească”) : 242
Doczi, Lajos : XVIII
Doicescu, Octav : 257, 258
Dominic, Alexandru : 20, 214, 220, 232, 365, 416, 503
Dominic, Ana : 214
Domokos (conte-episcop) : 355
Dona, Valer (v. Sadoveanu, Profira).
Donnelly : XVIII
Donescu, Vladimir Al. : 162
Donneaud, Ernst : 257
Dos Passos, John Roderigo : 209
Dostoevski, Fiodor Mihailovici : 404, 452, 506
Dovghi, Simion (Sima) : 284, 286
D. R. (v. Ioanițescu, D. R.).
Dragnea, Radu : 57, 60, 74, 85, 221, 298, 493
Dragomirescu, Laura : 176
Dragomirescu, Mihail : VI, XXIV, XXVI, 17, 20, 24, 48, 65, 160, 176, 193, 306, 324, 325, 329, 333, 336, 338, 353, 355, 369, 377, 384, 397, 400, 409, 431, 432, 446, 450, 460, 466, 469, 497, 498, 499, 502, 513
Dragomirescu, Mihalache (v. Dragomirescu, Mihail).
Dragoslav, Ion : 326
Dragoș (v. Protopopescu, Dragoș).
Dragu, Ion : 274
Dralex, Al. D. : 102
Drăghicescu (de la „Cugetarea”) : 266
Drăgnescu, Ion : 493
Drăgoescu, Virgil N. : 27
Drobicky, d-na : 34
Drobicky (pictor) : 34
Dropol, Nicoleta : 269
Drosso, Nicolae : 132
D. T. (v. Theodorescu, Dem).
Dubert, Didina (n. Millian) : 149
Duca, Ion Gheorghe : 48, 175, 199, 244, 255, 259, 266, 340, 345
Duhamel, Georges : 213, 217, 419, 435, 436
Dulfu, Petre : XIX
Duminecă (antreprenor) : 142
Duminecă (țăran din Valea Mare) : 285, 286, 287
Dumitrescu (v. Demetrescu, Gheorghe).
Dumitrescu, Ema : 355
Dumitrescu, Ion (zis Colțoni și Dantură) : 58, 138
Dumitrescu, Ionel (v. Dumitrescu, Ion).
Dumitrescu, Nae (v. Dumitrescu, Nicolae).
Dumitrescu, Nicolae : 258
Dumitrescu, Puiu : 132, 137, 140, 257, 266

Dumitrescu, Traian : 240
Dumitrescu, Valeria : XVIII
Dumitrescu-Bumbesti, Victor : 100
Dumont (Lindemann), Louise : 37
Dunăreanu, Nicolae : 115
Dura, Jan : 289
Duval (g-ral francez) : 164

Economu (v. Economu, Virgil).
Economu, Virgil : 261, 269, 285, 298
Eduard III (rege englez) : 41
Edy Fu Ky (v. Florian, Barbu).
Eftimiu, d-na (v. Macri-Eftimiu, Agepsina).
Eftimiu, Panca : 15, 16, 44
Eftimiu, Victor : XIX, 15, 54, 56, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 74, 77, 78, 79, 100, 103, 107, 109, 110, 116, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 137, 138, 148, 149, 150, 153, 154, 159, 168, 169, 193, 196, 223, 229, 243, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 274, 275, 351, 353, 357, 388, 401, 477
Ehremburg, Ilya Grigorievici : 206
Elena (care „aduce copiii”) : 281
Eliade, Mircea : 18, 273, 298, 485, 514
Eliade, Pompiliu : 458
Eliade Rădulescu (v. Heliade Rădulescu, Ion).
Eliatte (v. Vasilescu, Mary).
Elvira (v. Godeanu, Elvira și Popescu, Elvira).
Emil (v. Rebreanu, Emil).
Emilian, Constantin I. : 221
Emilian, Emil F. : 230
Eminescu, Mihai : XIX, 125, 360, 366, 374, 380, 401, 402, 512, 514
Enacovici, Titus : 2, 18
Enășescu, Artur : 224
Enderlé, A. : 32, 37, 39
Enderlé Ella : 37, 38, 39
Ene, Ernst : 155, 194
Enescu (învățător) : 142
Enescu, George : 205, 328, 329, 350, 500
Enescu, Vasile : 100, 156, 354, 356
Engel, Fritz : 37, 39
Erdely, Sever : 188
Eremia (de la Oficiul de devize) : 7
Esih, Ivan : 128
Evuțian, Sabin : 187

F. A. (v. Aderca, Felix).
Faguet, Émile : XIX
Fagure, Emil D. : 73, 75, 80, 125, 137, 162, 163
Fangen, Ronald : 35, 36, 39
Fanny (v. Rebreanu, Fanny).
Farago, Elena : XIX, 84, 115
Făgețel (v. Șaban-Făgețel, Constantin).
Feder, Jean : 411

Feodoroff, d-na : 226, 274
 Feodoroff, V. : 274
 Ferdinand I (rege în România) : 2, 70, 198, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 349
 Ferdinand de Hohenzollern (v. Ferdinand I).
 Ferechide (v. Pherekyde, Mihail).
 Fessler, Zisu : 140, 143, 161, 163, 164, 202
 Fett, d-na Harry : 35
 Fett, dr. Harry : 35
 Feuillet, O. : XVIII
 Fichman, Iulius : 477
 Fickan (v. Florian, Barbu).
 Fildermann : 329
 Filimon, Nicolae : V, 522
 Filip II (rege spaniol) : 92
 Filipescu, Grigore : 113
 Filipescu, Nicolae : 340, 348, 349
 Filiti, Ion C. : 350
 Filotti, Eugen : 84, 153, 166, 168, 367
 Filotti, d-na (v. Filotti, Maria).
 Filotti, Maria : 81, 82, 85, 122, 131, 142, 143, 149, 178, 213
 Filotti, Mița (v. Filotti, Maria).
 Fintesteanu, Ion : XXXVII, 107, 398
 Fircă (țăran meșter în Valea Mare) : 277
 Firu, Lorin : 214, 442
 Fischer, Gheorghe : XVIII
 Flammarion, Camille : 476
 Flaubert, Gustave : 95, 337, 382, 383, 404
 Flers, Robert de : 107
 Florescu, Florica : 50
 Florian, Barbu : 222, 233
 Florica (v. Rebreanu, Flora-Ecaterina — căsătorită Schuster).
 Floroiu (de la *Universul*) : 217
 Flueraș, Ion : 125, 144
 Foch, Ferdinand : 87, 88
 Fodor László : 118
 Fodor, Victor : 206, 231, 234, 238
 Fondane, Benjamin (v. Fundoianu, Benjamin).
 Fornas, José : 88
 Fortunescu, C. D. : 84
 Fortunescu, Dinu (v. Stănescu-Deteste, Dumitru).
 Forzano, Gioachino : 251
 Foti, Ion : 54, 113, 117, 225
 Fotino, Mișu : 171
 Franasovici, Richard : 164, 167
 France, Anatole : 5
 Francisc I (rege francez) : 89
 Frank, Paul : 162
 Franyo Zoltan : 224
 Friedman (notar) : 303
 Froda (fratele lui Scarlat) : 98
 Froda, Scarlat : XXVII, 28, 58, 60, 78, 81, 82, 97, 98, 99, 106, 108, 109, 110, 111, 113, 120, 125, 143, 144, 145, 150, 154, 158, 159, 169, 171, 176, 177, 178, 218, 219, 227, 254, 266, 327, 353, 367
 Frollo, Hildebrand : 211
 Frollo, Mia : 52
 Frondae, Pierre : 159
 Frozii (v. Froda, Scarlat și Caler, Leny).
 Frumuseanu : 226
 Fulda, Ludvig : 88
 Fundoianu, Benjamin : 224, 353, 357
 Furtună, Horia : 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 97, 107, 116, 149, 150, 269
 Gafencu, Grigore : 104, 153, 154, 157, 258
 Gafița, Ioana : XXXVIII
 Gafița, Mihai : XIII, XIV, XVI, XVII, XXIV, XXXVIII
 Galaction, Gala : 47, 54, 118, 128, 129, 219, 359, 361, 424, 452
 Galan, Pavel : 358
 Galswortwy, John : 379
 Gane, Nicolae : 381
 Garbo, Greta : 212
 Gartenberg : 342
 Gaspar, Eugen : 147, 149
 Gaspar, Ionel M. (deputat) : 241
 Gavrițaș (v. Gavriluț).
 Gavrilovici (proprietar de cinematograf) : 143
 Gavriluț (subcomisar) : XXVI, 209, 325, 335, 339
 Gavriluț (v. Gavriluț).
 Găitan : 52
 Geantă, Maria : 276
 Geles (de la Societatea de Radio) : 296
 Gémier, Firmin : 36, 39
 Genea (autor) : 142
 Georges (v. Diamandy, George I.).
 Georgescu, George (Gogu) : 82, 134, 153, 154, 157, 168, 170, 196, 258, 259
 Georgescu, Ioan : 211
 Georgescu, Marius : 297
 Georgescu, d-na Mircea : 289
 Georgescu, Mircea : 268, 289
 Georgescu, Mitică (v. Timică, G.).
 Georgescu, Pimen : 62
 Georgescu-Delafras, Petre C. : 85, 477
 Georoceanu, Romulus : 125, 194
 Gheorghiu (șef de cabinet) : 131
 Gheorghiu, Matei : 402
 Gheorghiu, Virgil : 221, 224
 Gheran, Nicolae : VII, VIII, XI, XIV, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIV, XXVIII, XXX, XXXIII, 4, 8, 17, 22, 27, 46, 57, 143, 221, 296, 302, 303, 310, 313, 319, 331, 333, 457
 Ghermani, Mezzo : 109, 224, 356
 Ghica : 55
 Ghițescu, Petre : 142
 Ghiulea, Nicolae : 161
 Gică (șoferul) : 278, 284
 Gide, André : XIX, 379, 524
 Ginisty, Paul : 98
 Giorgi, Silvestri : 128

Giovanni, Al. : 180
 Giulescu, Constantin A. : 225
 Giurgea, Maria : 133, 260
 Gilcă, Toma : 253
 Gircineanu, Puiu : 267
 Gîrleanca (v. Gîrleanu, Marilena).
 Gîrleanu, Emil : XIX, XXVI, 52, 81, 211, 325, 344, 373, 401, 446, 450
 Gîrleanu, Marilena : 52, 81, 146, 346
 Gîrleanu, Rodica : 52, 141, 146
 Godeanu, Elvira : 85, 102, 177, 178
 Goetel (scriitor polon) : 39, 40
 Goethe, Johann Wolfgang : XIX, 231, 232, 329, 437, 517
 Goga, Octavian : XIX, 24, 50, 154, 193, 194, 205, 211, 215, 221, 223, 224, 227, 228, 240, 255, 266, 275, 298, 303, 328, 329, 343, 346, 348, 351, 352, 369, 373, 388, 400, 408, 422, 450
 Gogol, Nikolai Vasilievici : 506
 Gogu (v. Georgescu, George).
 Goldiș, Vasile : 67, 187
 Goldsmith, Oliver : 41
 Golestan, Stan : 97, 98
 Gomoiu, Victor : 159, 161
 Gongopol, C. : 2, 18
 Gora, Sofia (v. Paștiu, Sofia).
 Gorki, Maxim : XVIII, 336, 400
 Gorun, V. : 298, 486
 Goya, Francisco Jose de... y Lucientes : 89, 92
 Graur, C-tin : 255, 357
 Graur, Grigore (dr.) : 204
 Graur, M. : 236
 Grădinaru (consilier cultural) : 186
 Grămăticescu, Grigore : 16, 20
 Greco, El... (Domenikos Theotokopoulos) : 89
 Greger (medic veterinar) : 279, 281, 282
 Gregorian, George : XXVII, 48, 52, 54, 57, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 121, 122, 145, 147, 148, 149, 153, 160, 174, 179, 194, 198, 212, 273, 274, 326, 327, 355, 374, 401
 Grieg (director proprietar al editurii „Gyldendal”) : 37
 Grigoraș : 340
 Grigorescu (de la Anale) : 232
 Grigorescu, Traian (colonel) : 132
 Grigorescu-Bacovia, Agatha : 46, 54
 Grigoriu, Constanța (v. Buzdugan, Constanța — Tanți).
 Grigoriu, Constantin : 209
 Grigoriu, Eugenia : 209
 Grindea, Miron : 203, 221, 436
 Grofu, Dumitru : 326, 474
 Groza, Petru : 190
 Grozea (v. Groza, Petru).
 Gulian, Emil : 221, 228
 Gulianu („prin unul” ~) : 194
 Gulianu (altul, v. Gulian, Emil).
 Gusan, Maria sau Marioara (v. Oprescu, Maria).
 Gustafsson, Greta Lovisa (v. Garbo, Greta).
 Gusti (de la cinema Capitol) : 143
 Gusti, Dimitrie : 3, 182, 215, 227, 228, 233, 238, 240, 241, 242, 243, 247, 252, 258, 259, 326
 Gusty, Paul : 100, 102, 136, 137
 Guttmann, Artur : 85
 Guttmann, d-na Leon : 32
 Guttmann, Leon : 32
 Gyr, Radu : XXX, 115
 Haakon (rege norvegian) : 34, 37, 38
 Halbe, Max (dramaturg) : 37, 39, 393
 Halippa, Pan : 103, 108, 117, 127, 129, 131, 140, 146, 147, 153, 240
 Hall, d-na Peter : 274
 Hall, Peter : 274
 Hambro : 35
 Hamsun, Knut : XVIII, 390, 392, 394
 Han, d-na Oscar : 50
 Han, Oscar : 50, 56, 57, 58, 216, 297, 354
 Hansen, Johannes Berg : 38
 Hansen, Uni (v. Hansen, Johannes Berg).
 Haneș, Petre V. : 260
 Haneș, Vasile V. : 107
 Hardy, Thomas : 379, 404
 Haret, Spiru : 30
 Harot, Harry : 85
 Hațieganu, Emil : 156, 158, 161, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 177, 178, 189, 194
 Hauptmann, Gerhart : 429
 Haviletz (rezident român în Oslo) : 33
 Heim, Panca (v. Eftimiu, Panca).
 Heine, Heinrich : XVIII, 512
 Heliade Rădulescu, Ion : 361, 401
 Heller, Dorina : 86
 Helta, Jenö : XVIII
 Henriot, Emile : 38
 Herescu, N. I. : 43, 273
 Hernández, Reme de : 91
 Hertz, Ignatie (Marton) : 49, 274
 Herz, A. de : 124, 137, 139, 144, 171, 180, 181, 198, 296, 326, 351, 353, 356, 357, 359, 401, 402
 Hindenburg, Paul von Meneckendorff von : 340, 344, 349
 Hitler, Adolf : 524, 525
 Hîrjeu, N. N. : 212, 230
 Hîrsu, George : 60, 274
 Hociung, Cotty : 143
 Hodoș, Alexandru : 140
 Hodoș, Constanța : 205
 Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus : XIX
 Hogaș, Calistrat : 375
 Hohenlohe Langenburg (prințesa) : 91
 Hohenlohe Langenburg (prințul) : 91
 Holban, Al. : 477

Holban, Anton : 111, 409, 514
 Holban, Mihail : 341
 Holban, Ștefan : 131
 Hönich, Paul Konrad : 212
 Honigman, Samuel (v. Fagure, Emil D.).
 Horea (Ursu, Niçula) : 103, 189, 191
 Horia, d-na Georges : 96, 97
 Horia, Georges : 96, 97
 Horia, R. (v. Roman, Horia).
 Horia (Răscoala lui ~, v. Horea — Ursu, Niçula).
 H. R. (Roman, Horia).
 Hudîă, Ioan : 231
 Hugo, Victor : XVIII, 383
 Hulea, Ovidiu : 179, 306
 Huskova, Jindra : 248
 Hușkanova (v. Huskova, Jindra).
 Huxley, Aldous L. : 221

Iacobi, Carol : 275, 292, 295
 Iacobi, d-na Carol : 292
 Iacobi, fiica lui Carol (d-ră) : 292
 Jacobs, Monty : 395
 Iamandi, Victor : 267
 Iancovescu, Ion : 101, 136, 146, 177, 238, 341, 343, 353, 354, 355, 397
 Iancu (consilier agricol) : 105
 Iancu, Marcel : 223
 Ianovici (director de teatru) : 359
 Ibrăileanu, Garabet : VI, XIX, XXIV, 5, 22, 376, 502
 Ibsen, Henrik : XVIII, XIX, 28, 29, 31, 33, 35, 38, 39, 360, 389, 390, 391, 392, 393, 394
 Ierbașu (medic în Pitești) : 127
 Iessner, Leopold (regizor) : 32
 Ilasievici, C. : 151, 159
 Ilcuș (atașat cultural la Oslo) : 32
 Ileana grofoaia : 355
 Ilin, Stancu : XXV, 8, 17, 320, 458
 I. M. (v. Massoff, Ioan).
 Ioachimescu (de la „Cartea Românească”) : 197, 242
 Ioan, Olimpiu Grigore : 69
 Ioana (baba ~) : 277
 Ioanid, d-ra : 99
 Ioanițescu, D. R. : 103, 108, 120, 240, 241, 422, 423
 Ioanițescu, Pompiliu : 157
 Ion (v. Ressu, Ion).
 Ion (servitor) : XXIX, 296
 Ionașcu, d-na (v. Ionașcu, Marieta).
 Ionașcu, Marieta : 142
 Ionelii (v. Rădulescu, Ion și Lina).
 Ionesco, Michel (și Ionescu — croitor) : 33, 34, 35, 37, 38, 39
 Ionescu, Eftimie : XXXVII, 252
 Ionescu, Eugen : XXIV, 221, 224, 225, 226, 228, 233, 255
 Ionescu, Haralamb : 255

Ionescu, Mihail : 151
 Ionescu, Nae : 2, 18, 58, 131, 155, 225
 Ionescu, S. : 214
 Ionescu, Sandi : 287, 289
 Ionescu, Sandi (d-na) : 289
 Ionescu, Take : 340, 341, 344, 348, 349, 431, 450
 Ionescu, Vasile (Lulu) : 296
 Ionescu-Morel, D. : 46, 217
 Ionescu-Sin (pictor) : 120
 Ionescu-Sișești, G. C. (v. Ionescu-Șișești, Gheorghe).
 Ionescu-Șișești, Gheorghe : 215
 Ionnițiu, Nicolae Th. : 213, 217, 227, 228, 232, 242, 251, 255, 256, 411, 477
 Iordan, B. (v. Jordan, B.).
 Iordan, Iorgu : 7
 Iorga, Nicolae : 2, 3, 8, 10, 62, 71, 80, 82, 84, 122, 125, 127, 134, 169, 180, 181, 182, 194, 195, 196, 198, 215, 224, 227, 228, 229, 240, 244, 298, 328, 329, 361, 424, 428, 499, 500
 Iorga, Theodor : 149
 Iosif, St. O. : XIX, 18, 224, 303, 319, 373
 Iovalová, Z. : 128
 Irimescu-Cindești, I. : 7, 402
 Irina (v. Linteș, Irina).
 Isac, Emil : 173, 351, 358
 Iser, Iosif : 341, 342
 Isopescu, Claudiu : 47, 51, 72, 439
 Isopescu, soții (v. Isopescu, Claudiu și Venera).
 Isopescu, Venera : 47, 51
 Ispirescu, Petre : 337
 Istrati, Panait : 218; 247, 328, 372, 388
 Istraty, Edgar : 82
 I. T. (neidentificat) : 235
 Iulius (v. Rebreanu, Iulius).
 Iulius-Sabin (v. Rebreanu, Iulius-Sabin).
 Iunian, Grigore N. : 81, 139, 148, 155, 168, 169
 Ivan, Nicolae (episcop) : 359
 Ivănescu, Cezar : XXV

Jacobsen, Vlad : 39, 40
 Jakhellen, Kr. : 34
 Jalea, Ion : 296
 Jannings, Emil : 160
 Järviluoma, Arthuri : XXIX
 Jeans, Sir James Hopwood : 210, 239, 240, 241, 323, 324
 Jebeleanu (v. Jebeleanu, Eugen).
 Jebeleanu, Eugen : 224, 225, 226, 227, 228, 229, 233, 503
 Joel (neidentificat) : 111
 Johnson, Samuel : 41
 Jókai, Mór : XVIII
 Jora, Mihail : 82, 224, 326
 Jordan, B. : 224
 Joubert : 88

Jung, Carl Gustav : XVIII
 Juvenal : XIX
 Kadelburg, G. : 177
 Kahane, Selma : 48
 Kálmán Imre : XXVI, 326
 Kalustian, L. : XXXVII
 Kamare, Stephan : 149
 Kant, Immanuel : XIX, 210, 324, 337
 Karagheorghievici (v. Petru I, rege).
 Karbusch, Sidney : 44
 Karnabatt, Dimitrie : 82, 113, 174, 327
 Karnabatt, Lucreția (și Lucrezia) : XXVII, 327
 Kasterska, Marya : 30, 43
 Kay, Ellen : XVIII
 Kemény János : 248, 249
 Kildal, d-na : 36
 Kildal (președintele Pen-Club Norvegia) : 36
 Kiriac, D. G. : 326
 Kirilov, Nicolae : 86
 Kirițescu, Alexandru : 49, 56, 63, 69, 108, 109, 110, 118, 222, 229, 230
 Kirițescu, C-tin : 64, 80, 81, 198, 215, 224, 261, 326, 409
 Kirițescu, d-na Alexandru : 109
 Kirițescu, Nicolae : 115
 Klein, Iancu : 147
 K. Miil (v. Petrescu, Camil).
 Kogan (un academician sovietic) : 38
 Kojecká-Karaková, Maria (v. Kojecky, Maria).
 Kojecky, Iosif : 45
 Kojecky, Maria : 45, 128
 Kollontay, Alexandra Mihailovna : 38
 Kontz (căpitan) : 332
 Kovacs (grădinar) : 264, 265, 294, 295, 296, 297
 Kramer Andreassen, Gisken (v. Wildenevey, Gisken).
 Krämerer, Elias (v. Nielsen, armatorul).
 Kubesch (de la „Cartea Românească”) : 199, 225, 226, 228, 230

Lache (vier) : 209, 210, 229, 262, 263, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297
 Lachelier, Mme : 12, 13
 Lahovary, Ana : 195
 Lahovary, Filip : 53
 Lahovary, Simona : 53, 54
 Lambrino, Zizi : 198
 Lang, Roza : 313
 Lange, d-ra : 34
 Langer, František : 248
 Lapedatu, Alexandru : 28, 48, 50, 60, 422, 426
 Laplace, Pierre Simon, marchiz de : 210, 324
 Lapte, Vasile : 263
 Lapteff, Mihai : 42

Lapteff, Mihai (v. Lapteff, Mihai).
 La Rochefoucauld, François de : XVIII
 Larsen (actriță) : 37
 Lascardi : 124
 Lascarov-Moldovanu, Al. : 367, 419
 Lascăr, Vasile : 326
 Laugier, Charles-Hippolyte : 84
 Laurian (consilier legat) : 32
 Lawrence, David Herbert : 490
 Lazeanu, Al. : 84
 Lazăr (vînzător la librăria Steinberg) : 473
 Lazăr, Aurel : 188
 Lazăr, Ilie (avocat) : 56, 58, 59, 125, 169, 235, 253
 Leca (consilier de legat) : 10, 16
 Leca, Mircea : 230
 Leher (magistrat) : 264, 265
 Lenuța (v. Mihăilescu, Ileana).
 Leny (v. Caler, Leny).
 Leonard, N. : 398
 Letiția (n. Slăvoacă, v. Miron, Letiția).
 Leucuția, Aurel : 158, 253
 Lina (v. Rădulescu, Lina).
 Lindemann, d-na (v. Dumont, Louise).
 Linteș, Gheorghe (g-ral) : 202, 222, 229, 232
 Linteș, Irina : 222, 229
 Liszt, Franz (Ferenc) : 215
 Littmann (bancher) : 100, 130
 Liu, N. : XXVI, XXVIII, 37, 336
 Livaditi, C-tin : 329
 Livescu, Ion I. : 135, 139, 350, 354, 356
 Livia (v. Constantinescu, Livia).
 Livia (v. Rebreanu-Hulea, Livia).
 Liviu (v. Oprescu, Liviu).
 Locusteanu, Petre : 342
 London, Jack : 328, 378
 Lonyai (fotograf) : 142
 Lope de Vega : 89
 López (v. Alarcón, Enrique López).
 Louys, Pierre : 159
 Lovinescu, Eugen : V, XXVI, 7, 17, 18, 19, 24, 52, 53, 115, 205, 217, 221, 225, 233, 275, 326, 354, 357, 373, 388, 409, 436, 441, 446, 452, 502, 510
 Luca, Ana : 107
 Luca, Ion : 267, 269
 Luca, Maria : 354
 Lucescu, Angela : 147
 Luchian, Ștefan : 366
 Luchidi, Octav : 253
 Lucian, Alexandru : 144
 Lugné-Poe, Aurélien-Marie : 39, 40, 393
 Lugoșianu (grafiat și Lugoșanu), Ion : 55, 69, 73, 84, 99, 103, 128, 136, 157, 184, 240
 Lukasik, Stanislaw : 128
 Lulu (v. Ionescu, Vasile).
 Lungianu, Mihail : 47
 Lungianu, Sarmiza : 47, 48
 Lupeasca (v. Lupescu, Elena).
 Lupescu, Elena : 148, 155, 199, 253

Lupu, dr. (v. Lupu, Nicolae Gh.).
Lupu, Ioan : 79
Lupu, Nicolae Gh. : 127, 205, 269, 359, 367
Lupu, Petrache : 286
Luțai (primar în Arad) : 187
Lyngge : 34, 36, 39, 40
Lyngge, d-na : 36, 39

Maca (v. Rădulescu, Alexandrina — n. Vlădescu).

Macchiavelli, Niccolò : 217
Macedonski, Alexandru : 373
Macri-Eftimiu, Agepsina : 79, 126, 158, 248, 253

Madeleine, B. (v. Braunstein, Madeleine).
Madgearu, d-na Virgil : 111
Madgearu, Virgil N. : 58, 61, 74, 75, 81, 103, 105, 110, 119, 132, 143, 146, 153, 157, 164, 167, 252, 253, 254, 255, 257

Maeterlinck, Maurice : XVIII
Maican, Aurel-Ion : 272
Măiorescu, Titu : XXI, 125, 221, 340, 343, 345

Malaparte, Curzio : 196
Malaxa, Nicolae : 237
Malraux, André : 278, 524
Manea (sobarul) : 264

Manger (poet de limba idiș) : 54
Maniu, Adrian : 28, 48, 50, 64, 66, 67, 68, 69, 81, 115, 210, 215, 220, 226, 227, 228, 257, 326, 374, 384, 409

Maniu, Horia : 68
Maniu, Iuliu : XVII, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 92, 100, 103, 104, 105, 108, 109, 111, 112, 115, 117, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 130, 136, 137, 138, 142, 148, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 168, 169, 194, 199, 200, 206, 224, 234, 241, 245, 253, 256, 327, 328, 329, 359, 421, 423

Mann, Thomas : 379, 404, 525
Manoilescu, Mihail : 132, 155, 216
Manoilescu („cu banii“, v. Manoilescu, Mihail).
Manoilescu (colonel) : 126

Manoilescu, Ion (actor) : 61, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 74, 78, 122, 351, 352
Manoilescu, Ion (g-ral) : 48
Manoilescu, Ion Aurel : 298
Mantero (gazetar italian) : 46

Mantu, Lucia : 184
Manu (de la Londra) : 42
Manu (de la Palat) : 132
Manu, I. : 354, 356, 357

Manzoni (de la Institutul Italian de Cultură) : 267
Marcovici, Otto Eduard : 230, 242
Marcovici, R. : 236
Marcu, Alexandru : 8
Mareș (subrevizor) : 146

Marghiloman, Alexandru I. : 340, 342, 343, 345, 348, 349
Maria (femeie de serviciu) : 293, 296
Maria (regină) : 105, 125, 347

Marin, Lucreția (n. Vlădescu, soră cu Maca) : 284, 293, 294, 295
Marin, Petrică : 98
Marin (șoferul) : 293, 295

Marin (țăran din Valea Mare) : 292, 293
Marinescu (avocat în Pitești) : 273
Marinescu (revizor) : 146
Marinescu, Gheorghe : 54
Marinescu, Jenică : 255
Marinescu, Sica : XXXVII

Marinetti, Filippo Tommasi : 121
Marioara (și Mărioara, Gusan apoi Oprescu ; v. Oprescu, Maria).
Marioara (și Mărioara, Rădulescu apoi Sorbul ; v. Sorbul, Maria).

Marioara (și Mărioara lui Paul, v. Constantinescu, Maria).
Marmeliuc, Dimitrie : 271
Marquina, Eduardo : 88
Martina (v. Marquina, Eduardo).

Mascagni, Pietro : 88, 89, 92
Massoff, Ioan : XXX, XXXVII, 6, 78, 110, 135, 143, 147, 149, 162, 163, 168, 177, 178, 205, 247, 254, 256, 350, 363, 418, 419, 468

Mateescu (actor) : 354
Mateescu (director economic) : 119, 143, 146, 158, 161
Matei (cu scrisoarea de garanție — Pauker) : 268

Matilda (v. Cazaban, Matilda).
Maugham, Somerset : 156
Maurer (din orchestră) : 210
Mavrodi, Alexandru P. : 64, 73, 74, 77, 85, 100, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 137, 140, 147, 148, 149, 152, 153, 175, 177, 178, 193, 196, 199, 213, 218, 219, 222, 227, 229, 237, 238, 252, 253, 254, 255, 258, 259, 261, 266, 350, 357

Maximilian, V. : 122
May, Karl : XVIII
Măciucescu, d-na Eusebiu : 212
Măciucescu, Eusebiu : 77, 83, 84, 116, 118, 145, 216, 225, 229, 231, 232

Măciucescu, Eustațiu (v. Măciucescu, Eusebiu).
Măciucescu-fiul : 212
Mănescu, Tudor : 115, 117
Mănăilă (dr.) : 128

Mănescu (v. Mănescu-Schiller).
Mănescu-Schiller : 209, 211, 212, 213, 214, 218, 227, 229, 236
Mărculescu, Grigore : 122, 298, 354
Măruță, Nina (v. Plopeanu, Nina).

Mățăoanu, D-tru : 181
Medrea, Corneliu : 127, 211, 297

Meller, Raquel : 44
Menalque (v. Florian, Barbu).
Merejkovski, Dmitri Sergheevici : 404
Mereuță (C.F.R.) : 146

Meschendorfer, Adolf : 224
Mestrovic, Ivan : 250, 251
Metaxa, Ștefan : 60, 225, 228
Meteș, Ștefan : 224, 227
Mezincescu, D-tru : 138, 253

Micescu, Istrati M. : 359
Michaëlis, Sophus : 35, 37
Michelangelo, Bounarroti : XIX
Michelin (autor de hărți madrilene) : 92
Mickiewicz, Adam : XIX

Mieluș (v. Mihalescu, A.).
Mihai I (rege și print) : 126, 270
Mihai Viteazul : 190, 500
Mihalache (v. Dragomirescu, Mihail).

Mihalache, Ioa : 58, 61, 81, 82, 111, 142, 155, 264
Mihalescu, A. : 43
Mihăescu (poliță) : 275
Mihăescu, Gib I. : 221, 497, 508

Mihăescu, Gogu : 79, 176, 342
Mihăescu, Titu : 151
Mihăescu-Nigrim, Nicolae Gr. : 273, 367
Mihăilescu (Snagov) : 257
Mihăilescu (sora blondă) : 257

Mihăilescu, Ileana : 281, 296
Mihăilescu-Cioarba, Ileana (v. Mihăilescu, Ileana).
Mikszáth Kálmán : 336
Milcu, N. : 99

Müller-Verghy, Mărgărita : 53, 115
Millian, Claudia : 56, 115, 149, 339, 351, 354, 357, 359
Millian, Didina (v. Dubert, Didina).

Millian-Minulescu, Claudia (v. Millian, Claudia).
Millo, Matei : 401
Milorian, Victor : 189, 206, 427
Miloșescu (librar în Tg. Mureș) : 473

Mincu, C. : 27
Minulescu : XXIX
Minu (v. Minulescu, Ion).

Minulescu, Ion : 24, 25, 28, 29, 47, 56, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 67, 69, 72, 73, 76, 77, 80, 81, 121, 137, 139, 146, 149, 150, 151, 153, 154, 160, 162, 167, 180, 198, 201, 205, 212, 215, 216, 218, 238, 325, 341, 343, 351, 353, 354, 356, 357, 358, 359, 361, 368, 380, 401, 409, 419, 441, 452

Minulescu, Mioara : 353, 357
Minulești (v. Minulescu, Ion + Millian, Claudia și fiica lor, Mioara).

Miorița (v. Minulescu, Mioara).
Mirea, A. (pseudonimul poezilor : Iosif St. O. și Anghel, Dimitrie).

Miron, Letiția (n. Slăvoacă) : 4, 66, 75, 99, 105, 270, 358

Miron, Theodor : 4
Mironescu (inginer) : 149
Mironescu, Eugen I. (v. Mironescu, I. I.).
Mironescu, George, G. : 126, 155, 156, 157, 158, 161, 163, 170, 194, 234, 240, 256

Mironescu, I. (v. Mironescu, I. I.).
Mironescu, I. I. : 125, 128
Mirto, Eduard : 121, 125, 127, 139, 169, 253, 257

Mischonzniky (v. Mischonzniky, N. și Mischonzniky, O.).
Mischonzniky, N. : 142, 143
Mischonzniky, O. : 142

Missir, Nicu : 117
Missir, V. : 340
Mișu (librar) : 214
Mitică (mecanic din Pitești) : 277, 278, 279, 283, 284, 286

Mitică (v. Rădulescu, Dumitru).
Mititelu, Alexandrina : 26
Mitric, Atanasie : 179, 262, 271, 275, 289, 291, 292, 296

Mitric, d-na Atanasie : 291, 292
Mitric, Livia-Fanny : 262
Mitric, soții (v. Mitric, Atanasie și d-na Mitric).

Mitricii (v. Mitric, Atanasie și d-na Mitric).
Mița (v. Filotti, Maria).
Mîndrescu, Simion C. : 68
Mîndru, Anastasie : 325
Mîndru, Teodor : 326

Miță, Emanoil : 108
M.-Nigrim, N. (v. Mihăescu-Nigrim, Nicolae Gr.).

Mociorniță, D. : 155
Mocsonyi (bătrina d-nă ~) : 185
Mocsonyi (prefectul) : 185
Moga (primar) : 358
Mohor, Maria : 218
Mohr : 101

Moldovan (v. Moldovanu, Corneliu).
Moldovanu (cu oferta) : 124
Moldovanu, Corneliu : XXVI, 6, 29, 49, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 71, 73, 75, 77, 78, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 107, 112, 113, 119, 129, 137, 150, 152, 160, 175, 193, 196, 212, 218, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 236, 248, 252, 254, 255, 256, 258, 261, 266, 268, 269, 271, 273, 274, 296, 325, 326, 341, 342, 343, 347, 351, 352, 353, 358, 359, 380, 385, 401, 407, 419, 477

Moldovanu, Iuliu : 104, 110, 113, 114, 115, 119, 121, 125, 127, 131, 140, 141, 144, 148, 150, 153, 154, 157, 158, 159, 161, 322, 421

Molière : 85, 88, 178, 444
Montaureanu, Virgil : 477
Montesquieu, Charles : XVIII
Morand, Paul : 153, 154, 330

Morel (v. Ionescu-Morel, D.).
Morariu, Aurel : 272
Morariu, Lecca : 271, 272
Morțun, Ion : 177, 198, 354, 356
Morțun, Vasile G. : 340, 343, 345
Morus, Sir Thomas : 506
Moșoiu, Alfred : 49, 351, 353, 359
Motru (v. Rădulescu-Motru, C.).
Movilă, Sanda : 115, 409
Mowinckel (ministru) : 36
M. Sim.-Rim (v. Simionescu-Rîmniceanu, Marin).
M.S.R. (v. Simionescu-Rîmniceanu, Marin).
Mugur, Gh. D. : 83, 104, 109, 114, 115, 116, 118, 120, 125, 126, 131, 137, 148, 149, 150, 161, 165, 169, 175, 176, 178, 212, 215, 217, 224, 227, 243, 254, 261, 262, 263, 265, 267, 268, 269, 284, 292, 326
Mugur, Remus : 254
Mugur, tinărul (v. Mugur, Remus sau Mugur, Val.).
Mugur, Val. : 254
Müller : 443
Munch, Edvard : 39
Muntean, George : 35
Munteanu (v. Munteanu-Cîrnu, Petre).
Munteanu-Cîrnu, Petre : 215, 228, 267, 268, 269, 271, 293, 296, 326
Munthe, A. (bibliotecar) : 34
Munthe, H. : 33
Murger, H. : XVIII
Murillo, Bartolomé Esteban : 89
Murnu, George : 64, 81
Musorgski, Modest Petrovici : 111
Mussolini, Benito : 251, 254, 524
Mustață, d-na : 343
Mușatescu, Tudor (grafiat și Mușatescu) : 50, 52, 115, 148, 172, 175, 397, 442, 452
Muthu, Mircea : XXV, XXIX, 304

N... (strategul) : 339
Nae (v. Ionescu, Nae).
Nansen, Fridtjof : 33
Nanu, dr. (v. Nanu, Constantin).
Nanu, Constantin : 6, 24, 25, 55, 56, 61, 73, 75, 77, 97, 98, 99, 120, 153, 175, 194, 195, 202, 228, 341, 343, 347, 353, 354, 357
Nanu, Costică (v. Nanu, Constantin).
Nanu, Dimitrie : 24, 115, 353, 401, 473
Nanu-Muscel, Ioan : 24, 230
Napoleon I : 10, 133
Napoleon III : 42
Nașcu : 155, 169
Nădejde, Iosif : 100, 115, 128, 356
N.C. (v. Crainic, Nichifor).
N.D.C. (v. Cocea, N. D.).
Necșești (v. Popescu-Necșești, Al.).
Necșulea : 296
Negrea, d-na Nicolae : 230
Negrea, Nicolae : 110, 119, 120, 138, 147, 148, 175, 203, 219, 230, 240
Negrescu (primar la Chișinău) : 131
Negru, Natalia : 319
Negruțiu (Oradea) : 46
Negruzzi, C-tin (Costache) : 337, 361
Negruzzi, Iacob : 215, 226, 388
Negulescu, Caterina : 145
Negulescu, Nicolae : 145, 148, 296
Negulescu, Petre P. : 115
Negulescu, Puiu : 145, 148, 236
Nemțeanu, Barbu : 50
Nemțeanu, d-na Barbu : 50
Nenițescu, Ștefan I. : 8, 274
Netea, Vasile : XXXIII, XXXVIII, 163
Netta, Virgil : 183
Nichita, George : 143
Nichols, Anne : 398
Nicolae (print) : 70, 111, 125, 126, 137, 142, 151
Nicolau, Lulu : 222
Nicolaeu, Eracle : 51, 108
Niculescu (de la *Epoca*) : 163
Niculescu, Toro : 265, 289, 291, 295, 298
Nifon (mitropolit) : 208, 473
Nigrim (v. Mihaescu-Nigrim, Nicolae Gr.).
Nielsen (armator) : 34
Nietzsche, Friedrich : XVIII, XIX, 337
Nișescu, Voicu : 61, 157
Noian, d-ra (de fapt : Bacal, Selma — v. Kahane, Selma).
Noian, d-na (v. Noian, Eliza).
Noian, Eliza : 45, 48
Nolică (v. Antonescu, Emanoil).
Nora, A. (Rosen, Aron) : 342
Nottara, Constantin I. : 64, 78, 101, 136, 148, 169, 205

Oalde, Petru : 184, 310
Obedenaru, Alexandru Georgiad : 269
Ocneanu, Em. : 477
Odeanu, Anisoara (v. Peteanu, Doina).
Odobescu, Al. : 361, 404
Oesterling (președinte Pen-Club — Suedia) : 36
Olav V (print) : 34, 40
Olănescu, C-tin : 340, 345
Olănescu, d-re : 326
Olivenbaum, dr. : 342
Olteanu, Marcel : 151
Oncescu, Octavian : 357
O'Neill, Eugene : 252
Onicescu, Octav : 8, 55
Onisim (ordonanță) : 276
Oprescu, Horia : 30, 270
Oprescu, Liviu : 270
Oprescu, Maria (n. Gusan) : XXXVII, 270, 280, 289, 290, 291
Orchis (impresar) : 162
Orendi-Homenau, Victor : 253

Orghidan, Teodor : 51
Ornea, Zigu : XXXVIII
Ortiz, Ramiro : 121, 254, 258, 354
Ostrovski (diplomat sovietic la București) : 274
Ostrovski, Nikolae Alekseevici : 274
Otescu, Ion Nonna : 205
Otelieșanu, Enric : 212
Ottescu, Nicolae I. : 227
Ottescu, Nona (v. Otescu, Ion Nonna).
Ovidiu (v. Cioarba, Ovidiu).

Pagnol, Marcel : 98
Pakots : 190
Panaitescu (de la „Operă”) : 146
Panaitescu, C-tin : 298, 496
Panaitescu, D. D. : 7
Pancu (de la „Cultura Națională”) : 46
Pandelescu, C-tin : 143
Pann, Anton : XVIII, 48
Pantazi, C-tin : 253
Papadat-Bengescu, Hortensia : 115, 361, 380, 416, 446, 514
Papadima, Ovidiu : 234
Papadopol (judecător) : 113, 256, 258
Papatanasiu, N. : XXXI
Papatriandafil, T. : 120
Parcent (ducesa de ~) : 91
Parhon, C-tin I. : 245
Pas, Ion : 367
Paștiu, Nicolae : 287, 289
Paștiu, Sofia (n. Gora, căsătorită Vlădoianu, Dacian și ~) : 287, 289
Paștiu, soții (v. Nicolae și Sofia).
Patraulea (de la Societatea de Radio) : 277
Paul (v. Constantinescu, Paul).
Paul-Boncour, Joseph : 81
Pauker, Emil : 228, 242, 251, 254, 255, 267, 268, 269, 275
Pavel, Constantin Vasile : 143, 156, 169, 170, 172, 253
Pavel, Sorin : 228
Pavelescu, Cincinat : XXVI, 115, 147, 150, 151, 325, 388, 401, 428
Pavelescu, Ion I. (Ionel) : 341
Pavolini, Corrado : 196
Păcescu, Gigi : 271
Păcescu, Haralambie (medic veterinar) : 265, 271, 272, 285, 290
Păiș (adjutant regal) : 151
Păltînea, Pompiliu : 69
Păstorel (v. Teodoreanu, Al. O.).
Pătrașcu, Militza (v. Petrașcu, Militza).
Pătrășcanu, Dimitrie D. : 115, 419
Pârvan, Vasile : 327, 329
Părlivan, Ion Gh. : 131
Peltz, Isac : 59, 60, 61, 70, 225, 367, 446
Penescu (bancher) : 204
Penescu, familia (v. Alexandru și Ioana).
Penescu, Alexandru : 101
Penescu, Ioana : 101
Pentapolin (v. Perpessicius).
Periețeanu, I. Gr. : 64, 114, 121, 125, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 144, 153, 158, 159, 168, 169, 177, 240, 241, 273, 422
Periș Chereji, Tereza : 407
Perl (doctor) : 96
Perlea, Ionel : 82, 131, 153, 154, 155, 156, 157, 252
Perpessicius : VI, 2, 7, 17, 18, 19, 20, 24, 27, 48, 51, 55, 61, 64, 80, 112, 115, 150, 193, 354, 355, 365, 408, 409, 436, 475
Petala, Nicolae : 358
Peteanu, A. E. : 184
Peteanu, Doina : 184
Petrașcu, Militza : 205
Petrașcu, N. : 215
Petrașincu, Dan : 298, 304, 489
Petre (print iugoslav) : 248
Petrescu, Camil : XXIV, 7, 24, 27, 48, 49, 50, 115, 118, 119, 143, 149, 150, 152, 159, 196, 205, 211, 216, 220, 221, 224, 225, 226, 228, 231, 238, 239, 247, 274, 296, 298, 354, 356, 357, 359, 361, 381, 384, 402, 409, 416, 419, 428, 436, 441, 452, 454
Petrescu, Cezar : 18, 107, 111, 174, 175, 201, 214, 215, 217, 218, 221, 297, 326, 374, 380, 384, 409, 412, 441, 454
Petrescu, Costică : 294
Petrescu, Costin : 326
Petrescu, Leonida : 149
Petrescu, Lucreția : 49, 100, 409
Petrescu, Titel (Constantin) : XXVI, 326, 473, 474
Petrovici, Ion : XXX, 115, 159, 275, 350, 477
Petru I (rege sîrb) : 185
Petru (v. Rebreanu, Petru).
Pherekyde, Mihail : 340, 343, 345, 346, 348
Philippide, Alexandru : 115, 257, 384
Philipide, Alexandru A. : 99, 298
Pilder-Klein, Hermina : 61
Pillat, Ion : 88, 89, 95, 96, 98, 99, 205, 215, 223, 248, 273, 353, 354, 374, 454
Pillat, Maria : 88, 89, 95, 96, 98, 248, 353
Pillații (v. Pillat, Ion și Maria).
Pilniak, Boris : 274, 505
Pimen (mitropolit) : 424, 426
Pintea (v. Pteancu, preot).
Pîclișanu, Zenovie : 76
Pîrliianu, Grigore : 256, 266, 271
Pîrliianu, Sereda (v. Sorbul, Sereda).
Pîrvan, Vasile (v. Pârvan, Vasile).
Platon : XIX
Ploeanu, Gheorghe : 6, 49, 78, 85, 93, 97, 99, 100, 101, 102, 105, 108, 110, 113, 114, 119, 120, 121, 125, 127, 129, 130,

135, 136, 140, 147, 148, 152, 153, 159,
173, 214, 223, 237, 240, 244, 275, 281,
282, 284, 290, 291, 292, 342
Ploeanu, Nina : 152, 223, 244, 275, 281,
284, 290, 291, 292
Ploeanu-junior : 284
Poe, Edgar Allan : XIX
Poitevin-Scheletti, A. : 253, 256
Pop (din Cluj) : 169, 170
Pop, Dariu : 195, 341, 358
Pop, Frederic Isidor : 146
Pop, Gheorghe : 232
Pop, Ghiță (v. Pop, Gheorghe).
Pop, Ion — al Glanetașului (v. Boldijeri,
Ion).
Pop, Ștefan (de la Președinție) : 70
Pop, Victor : 234
Pop-Reteganul, I. : XIX, 312
Popa (v. Popa, Victor Ion).
Popa, căpitan : 353
Popa, Dumitru : 143, 147
Popa, Eliza : 64
Popa, Mircea : 310
Popa, Traian : 190
Popa, Victor Ion : 102, 115, 137, 218, 270,
419, 454
Popescu (de la Sindicat) : 142
Popescu (deputat de Lugoj) : 56
Popescu, Elvira : 326, 353
Popescu, Leon : 343
Popescu, Nae (v. Popescu, Nicolae M.).
Popescu, Nicolae M. : 268
Popescu, Spiridon : 359
Popescu, Stelian : 27, 69, 425
Popescu, Ștefan : 81
Popescu-Necșești, Al. : 274
Popescu-Telega, Al. : 248
Poplin (gazetar francez) : 86
Popovici, Jeana (v. Popovici-Voinea, Jeana).
Popovici, Lily : 43
Popovici, Mihai : 58, 59, 64, 75, 81, 100,
103, 105, 157, 158, 161, 223, 235, 256
Popovici, N. : 221
Popovici-Voinea, Jeana : 83, 85, 101, 144,
159
Pora (avocat tânăr) : 223
Pora, Nicolae : 226
Porfiriu, N. I. : 341
Porumbaru, Em. : 340
Potîrcă, Virgil : 74, 164, 240
Preda, Marin : XXV
Presber, R. : 177
Prévost, Marcel : 30
Prezan, C-tin : 126, 127
Prodan, Paul : 52, 111, 155, 168, 175, 262,
266, 298
Protopopescu, Dragoș : 115, 119, 168, 176,
266
Protopopescu-Pache, Ioan M. : 341
Proust, Marcel : 221, 296, 361, 379, 494,
523
Pteancu, George : 306, 460, 479
Puia și Puichii (v. Rebreanu, Puia-Florica).
Purcariu (de la Instrucție) : 141, 245
Pușcariu, Sextil : 8, 146, 272
Pușkin, Aleksandr Serghievici : 111
Qued : 249
Quirielle : 37
Rachilde : 160
Racine, Jean : 500
Racovici, Al. Gh. : 345
Radu (v. Vasilescu, Radu).
Radu, Td. (v. Radu, Tedi).
Radu, Tedi : 253
Raffael (v. Raffaello Sanzio).
Raffaello Sanzio : 89
Rageot, Gaston : 170, 171
Rainer, Iosif : 289
Rainer, d-na (soră cu Ionescu, Sandi) : 289
Ralea, Mihai : 21, 115, 116, 117, 118, 155,
369
Rally, Al. : 142
Ranetti, Atanasie : XXVI, XXVII, 325, 327
Ranetti, George : 325, 340
Rarincescu, Coca : 51, 255
Rarincescu, Mariana : 45
Rasidescu (de la „Cartea Românească”) : 220
Rașcu, I. M. : 211
Rașef, Viorica (v. Vlădescu, Viorica I.).
Rax, Eugen : 85
Răducanu, Ion : 109, 110, 111, 114, 119,
121, 124, 125, 127, 129, 417
Rădulescu (de la Comunale) : 252
Rădulescu, Alexandrina (n. Vlădescu, ape-
lată : Maca și Țica) : 208, 244, 253, 284,
342, 347, 355, 473
Rădulescu, Alexandrina, fiica Țicăi și soră
cu Fanny (v. Antonescu, Alexandrina).
Rădulescu, Claudia : 223, 283, 284
Rădulescu, Dumitru (Mitică) : 33, 208, 342,
347, 355
Rădulescu, D. Șt. : XXXVIII
Rădulescu, Gheorghe : 223
Rădulescu, Iancu : 208, 473
Rădulescu, Ilie : 107
Rădulescu, Ion (Ionel, fiul lui Iancu) : 44,
99, 104, 105, 142, 146, 147, 152, 172,
204, 208, 209, 210, 225, 226, 227, 229,
237, 240, 244, 246, 260, 262, 263, 265, 270,
271, 272, 273, 276, 277, 279, 280, 288,
289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297,
298
Rădulescu, Lina : 209, 210, 229, 240, 244,
246, 265, 270, 271, 279, 280, 288, 289,
292, 294, 295, 297, 298
Rădulescu, Linica Nae : 68
Rădulescu, Magdalena : 223, 283, 284

Rădulescu, Mircea Dem. : 47, 70, 81, 114,
147, 148
Rădulescu, Mitică (v. Rădulescu, Dumitru).
Rădulescu, Neagu : 228
Rădulescu-Motru, C. : 80, 101, 111, 115,
125, 160, 257, 351, 388
Rebreanu, Emil : IX, 55, 179, 316, 353
Rebreanu, Fanny : VII, XII, XIII, XVI,
XXV, 2, 4, 6, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 23,
24, 29, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45,
50, 52, 68, 74, 77, 86, 92, 93, 97, 98,
99, 102, 103, 104, 107, 110, 123, 125,
130, 137, 143, 148, 151, 154, 173, 179,
195, 197, 198, 200, 201, 202, 205, 206, 208,
209, 210, 211, 215, 216, 219, 223, 229, 230,
231, 233, 238, 240, 241, 243, 244, 245,
246, 247, 248, 252, 260, 262, 263, 264, 265,
266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 277,
278, 279, 280, 281, 288, 289, 290, 291,
292, 294, 295, 296, 297, 298, 302, 342,
353, 354, 355, 356, 357, 468, 473
Rebreanu, Flora-Ecaterina (v. Schuster, Flora-
Ecaterina).
Rebreanu, Iulius-Sabin (Iulius și Iuliu) : 141,
178, 179, 310
Rebreanu, Livia (v. Rebreanu-Hulea, Livia).
Rebreanu, Ludovica : 179, 301, 306
Rebreanu, Maria : 179
Rebreanu, Miți (v. Rebreanu, Maria).
Rebreanu, Petru : 310
Rebreanu, Puia (v. Rebreanu, Puia-Florica).
Rebreanu, Puia-Florica : VII, XVI, XXXVIII,
2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16,
21, 31, 40, 42, 43, 44, 45, 64, 75, 89,
92, 93, 98, 99, 102, 105, 107, 110, 146,
148, 153, 170, 179, 189, 195, 197, 200,
202, 203, 204, 206, 208, 210, 226, 229,
236, 238, 246, 248, 253, 258, 263, 265,
266, 270, 271, 272, 275, 281, 286, 287,
289, 292, 308, 317, 347, 353, 354, 355,
358, 468
Rebreanu, Tiberiu : 178, 313
Rebreanu, Vasile : XXVIII, 179, 301, 309,
448, 449, 469
Rebreanu-Hulea, Livia : 179, 306, 310
Rebreanu-Vasilescu, Puia-Florica (v. Rebreanu,
Puia-Florica).
Reicher, V. : 147
Reinhardt, Max : 156
Remarque, Erich Maria : 176
Renan, Ernest : XVIII
Renn, Ludwig : 438, 524
Ressu, Camil : 102, 109, 127, 137, 146, 153,
172, 175, 199, 212, 223, 228, 230, 269,
271, 296, 341, 346
Ressu, Celesta : 102, 107, 146, 175, 195, 199,
214, 228, 230, 270, 271
Ressu, Ion : 175, 199, 214, 228, 271
Reșii (v. Ressu, Camil + Celesta și Ion).
Richter, Konrad : 128
Riga (de la Finanțe) : 212
Rimbaud, Jean Nicolas Artur : XIX
Ring, Barbra : 35, 38
Rist, Charles : 75
Rița (v. Schuster, Flora-Ecaterina, n. Re-
breanu).
Rivera : 97
Rivoire, André : 88, 89
Rîncu, George D. (grafiist și Râncă, Rîncă) :
298, 484
Rîulet, Constantin S. : 47, 49, 55, 115, 178
Robescu, Constantin F. : 340, 345
Robot Al. : 247, 267, 452, 478
Rocca, Dino : 39
Rodica (v. Gîrleanu, Rodica).
Romains, Jules : 238, 248, 249
Roman, Horia : 176, 446, 476, 503, 524
Romanescu, Ion : 101
Romano, Vasile : 86, 342, 354
Romero, Custodia : 90
Romicus (v. Seișanu, Romulus).
Roques, Mario : 15, 16, 31
Rosen, Aron („polul de la Rosen”, v. Nora,
A.).
Rosenthal, I. : 255, 357
Rosetti, Alexandru : 50
Rosetti, Radu : VIII
Rosetti, Radu D. : 116, 297, 388
Rosetti, Teodor I. : 340, 343, 345, 349
Rosny (v. Rosny, J.-H. și Rosny, Justin).
Rosny, Justin : 9
Rosny, Justin-Honore : 9
Rostand, Edmond : 7
Rotaru, Gheorghe : 277
Rotică, G. : 115
Rovine : 343
R. U. (v. Urlăteanu, Radu).
Rubens, Peter Paul : 89
Rudinescu : 411
Rusu-Șirianu, Ioan : 187
Rusu-Șirianu, d-na Vintilă : 98
Rusu-Șirianu, Vintilă : 98, 99
Sadova, Marietta : 107
Sadoveanu, Ion Marin : 29, 45, 56, 58, 63,
66, 67, 68, 69, 100, 115, 118, 120, 138,
139, 148, 168, 171, 175, 176, 218, 228,
229, 230, 274, 419, 477
Sadoveanu, Izabela : 5, 26, 115, 298
Sadoveanu, Mihail : V, VI, XIX, XXIV, 7,
23, 24, 26, 27, 31, 149, 205, 215, 255,
274, 275, 296, 297, 303, 361, 373, 374,
375, 376, 380, 384, 397, 403, 404, 454
Sadoveanu, Profira : 298, 514
Sahia, Alexandru : 113, 163, 178, 199, 203,
214, 219, 225, 226, 227, 228, 233, 274,
433, 438, 503
Saidman : 347
Samson, A. P. : 21, 46, 395
Samsonovici, N. : 256

Sandu-Aldea, Constantin : XVIII, XIX, 303
 Santelmo, Laura de : 90
 Sasu, Aurel : 336
 Sattler (timplar) : 264, 265
 Sava-Goiu, Constantin : 291
 Sava-Goiu, d-na C-tin : 291
 Savel, Vasile : 54, 61, 64, 74, 83, 84, 112, 115, 118, 129, 194, 224, 359, 380
 Savu, Irina : 326, 473
 Savu, Mihai : 252
 Sămărineanu, G. M. : 236
 Sărățeanu, C. : 105
 Săulescu (familia) : 151
 Săulescu, Mihai (și Mihail) : XXVI, 48, 50, 146, 149, 150, 326, 347, 373, 401, 402
 Săvulescu, N. : 354
 Sbiera, Corina : 268
 Sbierea (salariat) : 147
 Scărlătescu, d-na Florin (n. Constantinescu) : 289
 Scărlătescu, Florin : 289
 Scenbok : 142
 Scheletti (colonel, atașat militar) : 13
 Schiller, Friedrich von : XVIII, 272, 517
 Schilleru, Dincă : 182
 Schinne : 32
 Schmidt (inginer la uzina de apă Pitești) : 280
 Schmidt-Faur, I. : 181
 Schnitzler, Arthur : XVIII
 Schnörch (colonel) : 331
 Schopenhauer, Arthur : XVIII, XIX
 Schuster, Flora-Ecaterina : 339
 Schuster, Mihail : 339
 Schwabach, Kurt (textier) : 85
 Schweitzer-Cumpăna, Rudolf : 127
 Schwartz, Tule : 32
 Scott, Davson : 249
 Scurtu, N. : 17
 Sebastian, Lascăr : 298, 521
 Sebastian, Mihail : 2, 18, 27, 64, 81, 213, 221, 224, 225, 228, 416, 477
 Seișanu, Romulus : 80, 117, 409
 Seletzki, Bruno : 256
 Sell (caricaturist) : 441
 Semo I. (v. Florian, Barbu).
 Seni, Valeriu : 358
 Sepeanu : 341
 Serafim (de la Teatrul Național) : 6
 Sereda (v. Sorbul, Sereda).
 Sergescu, Petre : 30
 Sevastos, Elena : 26
 Sevastos, Mihail : 26, 27, 115, 193, 252, 275
 Sfetea, C. : 51, 510
 Sfetea, Elena (n. Coșbuc) : 51
 Sf. Isidor (patronul Madridului) : 88
 Shakespeare, William : XVIII, XIX, 254, 376, 387
 Shaw, Bernard George : 35

Shelley : XIX
 Sienkiewicz, Henryk : XVIII
 Silvian, S. Gr. (v. Slavian de la „Cultura Națională”) : 411
 Silviu, G. : 367
 Sima (v. Dovghi, Simion).
 Simionescu, Cristu : 62
 Simionescu, Florea : 341
 Simionescu, Ion : 45, 47, 296
 Simionescu, Maria : XXXVIII
 Simionescu-Rîmniceanu, Louise : 30
 Simionescu-Rîmniceanu, Marin : 8, 30, 32, 267, 326
 Simionescu-Rîmniceanu, Theodor : 367
 Simoni, Renato : 39
 Sioldea (maior) : XXVI
 Sion, Ioan : 343
 Sireteanu, D. : 85
 Sisești (v. Ionescu-Șișești, Gheorghe).
 Singeorgiu, Ion : 7, 115, 152, 220, 229, 248, 296, 419, 477
 Sirbu, Ion : 266
 Skanche (actor norvegian) : 37
 Skanche, d-ra (fiica actorului) : 38
 Skavlan, d-na (soția directorului Teatrului Național din Oslo) : 35
 Slavian (v. Silvian, S. Gr.).
 Slavici, Ioan : 140, 145, 146, 148, 150, 160, 326, 367, 375
 Slătineanu, Alexandra (n. Lahovary, sculptor) : 195
 Slătineanu, Barbu : 195
 Slătineanu, Emil : 335
 Slăvoacă, Ana (soră cu Ieronim și Letiția) : 358
 Slăvoacă, Letiția (v. Miron, Letiția).
 Slivinski, Arthur (de la Teatrul comunal Varșovia) : 38
 Slivitzky (reprezentant comercial) : 96
 Smara, Maica (n. Andronescu, Smaranda) : 208
 Smits (de la „American Radio Corporation”) : 142
 Soare, Alice : 216
 Soare, d-na Soare Z. : 109
 Soare, Soare Z. : 86, 100, 101, 106, 109, 110, 119, 127, 129, 130, 149, 224, 237, 239, 253, 356, 385
 Socor, Emil : 255, 261
 Solomon : 341
 Solomon, Dida : 101, 113
 Solomonescu, d-na : 144, 147, 148, 149
 Sorbul, Maria (n. Rădulescu în text și Mărioara) : 19, 148, 173, 179, 180, 198, 208, 209, 210, 224, 229, 231, 236, 237, 238, 243, 244, 245, 246, 270, 271, 283, 284, 326, 342, 355, 357
 Sorbul, Mihail : XXVI, 14, 19, 44, 47, 48, 49, 51, 55, 56, 58, 59, 75, 83, 86, 88, 91, 93, 97, 98, 99, 101, 102, 110, 115, 118, 120, 137, 145, 146, 148, 149, 150, 154, 156, 168, 172, 173, 175, 177, 178, 179, 180, 193, 198, 208, 209, 210, 221, 223, 224, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 236, 237, 238, 243, 244, 245, 246, 256, 257, 271, 274, 283, 284, 292, 293, 294, 297, 326, 350, 355, 356, 357, 358, 373, 401, 402, 452, 459, 477
 Sorbul, Sereda (ulterior : Pîrîianu și Varduca) : XXXVII, 14, 47, 148, 173, 179, 180, 198, 208, 209, 210, 212, 229, 231, 237, 243, 244, 245, 253, 255, 256, 257, 266, 271, 355, 357
 Sorel, Cécile : 136
 Soreanu, N. : 122, 351, 354, 355, 356
 Soreșcu (croitor) : 268
 S. P. (neidentificat) : 189
 Spencer, Herbert : XVIII, 338
 Spinoza, Baruh : XVIII
 Spiru Hasnaș, C. : 459
 S-Rîmniceanu, Marin (v. Simionescu-Rîmniceanu, Marin).
 Stalin, Iosif Visarionovici : 524
 Stamatiad, Alexandru T. (grațiat și Stamatiae, Al. Th.) : XXVI, 24, 115, 144, 145, 160, 195, 196, 226, 228, 253, 274, 326, 340, 341, 347, 401, 477
 Stamatiade, Al. Th. (v. Stamatiad, Alexandru T.).
 Stamatu, Horia : 221
 Stan, Costică : 227
 Stanciu : 125
 Stancu, Zaharia : 115, 128
 Stăncescu, Dumăru : 496
 Stăncescu, G. : 107
 Stăncuța : 270
 Stănculescu, Magdalena (v. Rădulescu, Magdalena — balerină).
 Stănculescu, Tiberiu : 283
 Stănescu (cu apartamentul de închiriat) : 232
 Stănescu-Deteste, Dumitru : 113, 114, 115, 117
 Stănoiu, Damian : 266
 Stănuța (v. și Stăncuța) : 99, 270
 Stefanovič, Svetislav : 249
 Steimberg (fiul) : 326
 Steimberg, H. : 473, 459
 Stelian, Toma : 339, 345
 Stendhal : 387
 Stephenson, George : 41
 Stere, Constantin : XXIV, 3, 22, 105, 117, 326
 Steriade, negustor (frate cu băcanul din Trivale) : 296
 Steriadi, Jean Al. : 146, 296, 326, 342, 354, 357, 473, 510
 Stern, Leopold : 154, 238
 Stoenescu (director în Prefectura poliției București) : 6
 Stoessel, Leopold : 313, 452, 453

Stoica, Vasile : 68, 69, 70, 73, 255, 346
 Stoicescu (colonel, adjutant regal) : 151
 Stoiloff (consilier la legația bulgară) : 255
 Stolz, Robert : 398
 Storin, George : 70
 Stratulat, George I. : 356
 Streitman (fiul) : 147
 Streitman, H. Șt. : 47, 147
 Stroescu, Nella : 266, 272
 Struțeanu, Scarlat : 225, 354, 355, 365
 Sturdza, A. (grațiat și Sturza) : 55
 Sturdza, Dimitrie Al. : 380
 Sturdza, d-na Petre : 52
 Sturdza, Petre : 52, 85, 144, 164
 Sturdza-Bulandra, Lucia : 81
 Sturza („nu știu care d-nă”) : 66
 Sturza, d-na (n. Diamandy) : 13
 Sturza, Alice : 85
 Sturza, D. : 13
 Sturza, Petre (v. Sturdza, Petre).
 Stüwe, Hans : 85, 418
 Suchianu, D. I. : 115
 Suru, Pavel : 216
 Swift, Jonathan : XIX
 Sym (v. Simionescu-Rîmniceanu, Theodor).
 Szini Gyula : XVIII, 336
 Șaban-Făgețel, C-tin : 84, 115, 212, 219, 220, 226, 321, 339, 411
 Șahighian, Ion : 143, 144, 146
 Șaliapin, Fiodor Ivanovici : 111
 Șandor, Iosif : 125
 Șeicaru, Pamfil : XXV, 18, 51, 56, 107, 111, 113, 114, 121, 122, 123, 124, 125, 129, 137, 141, 163, 164, 170, 181, 189, 194, 203, 216, 218, 259, 264, 273, 282, 292, 367, 409, 423
 Șerban (căpitan, coleg cu Vasilescu, Radu) : 281, 284
 Șerban, Alex. : 147
 Șerbescu, Sebastian : 95, 96
 Șerbescu, Silvia : 95, 96
 Șirato, Francisc : 57
 Șoldan, C. : 78, 102, 406
 Ștefănescu, Ketty : 85
 Ștefănescu-Amza, C. : 256
 Ștețu (un domn) : 235
 Știrbey : 349
 Șuluțiu, Octav : 163
 Taine, Hippolyte Adolphe : XIX
 Take (v. Ionescu, Take).
 Talaz, George : 122
 Talianu, I. : 122
 Taller, Ernst : 249, 250
 Tanți (v. Buzdugan, Constanța — n. Grigoriu).
 Tardieu, André : 185
 Tate, H. : 42

Tănase, Constantin : 144, 149, 162, 177, 180, 191, 254, 281, 355
Tănăsescu (pictor) : 122
Tănăsescu (preot în Valea Mare) : 264, 271, 273, 447
Tăslăuanu, d-na Octavian C. : 255
Tăslăuanu, Octavian C. (grafiat și Tăzlăuanu) : XXVIII, 255, 373, 400, 450
Tătărescu, Gh. (Guță) : 252, 266, 267
Tătărescu, Gh. (v. Tătărescu, Gh. — Guță).
Tătărescu, Emanoil : 84
Tătărescu, Ștefan : 84
Tăușan, Grigore : 6
Tăzlăuanu, Gh. I. : 147
Telega (v. Popescu-Telega, Al.).
Teleki : 185
Tempea, Valeriu : 230
Teodoreanu, Al. O. (Păstorel) : XXIV, 297, 454
Teodoreanu, Ionel : 20, 27, 147, 187, 221, 222, 361, 374, 380, 381, 384, 412, 454
Teodorescu (arhitect) : 257
Teodorescu (instalator, Pitești) : 264, 273, 293
Teodorescu, Dem. (v. Theodorescu, Dem.).
Teodorescu, Lică : 137
Teodorescu-Braniște, Tudor : 21, 115, 163, 246, 255, 260, 275, 452
Teodoroiu, Ecaterina : 181
Terente : 427
Theodorescu, Barbu : 180
Theodorescu, Cicerone : 221, 224, 238, 409
Theodorescu, D. (v. Theodorescu, Dem.).
Theodorescu, Dem. : 56, 121, 122, 127, 158, 159, 170, 351, 353, 357, 359, 380
Theodorescu-Braniște, Tudor (v. Teodorescu-Braniște, Tudor.)
Theodorescu-Sion, I. : 57, 150
Theodorian, Caton : 49, 61, 86, 87, 88, 112, 115, 137, 172, 180, 193, 205, 212, 222, 223, 225, 228, 229, 230, 231, 253, 343, 355, 388, 452, 477
Thévenin, Léon : 171, 440
Tican (v. Tican-Rumano, Mihai).
Tican-Rumano, Mihai : 96, 97, 115, 162, 182, 232
Tillea, Viorel Virgil : 154, 157, 255, 258
Timică, G. : 142, 398
Timuș, Vasile : 70, 115, 121, 151, 162
Tinca (servitoare) : 276
Titeanu, Eugen : 252, 267, 268
Titulescu, Nicolae : 240, 340, 500
Tița (v. Miron, Letiția).
Tițescu, Vasile : 210, 297, 298
Tizian (Tiziano, Vecellio) : 89
Todie, Eugen : 146
Todoroiu (v. Teodoroiu, Ecaterina).
Tolstoi, Lev Nikolaevici : XVIII, XIX, XXXI, 387, 452, 506, 511
Toma, A. : 115
Tomescu, D. : 221
Toneghin, Menny : 212, 213, 217, 226, 227, 251
Topîrceanu, George : 115, 173, 460
Torouțiu, I. E. : 211
Toto (v. Niculescu, Toto — avocat).
Traian (împărat roman) : 183
Trancu-Iași, Grigore : 121
Trifu, George : 130, 242, 252
Tudor, Andrei : 221, 224, 226, 228
Tudor, Sandu : 219, 227
Tudorini : 43
Tupcil (cîrciumar în Maieru) : 312
Turcescu, Victor : 282
Turcu : 289, 291
Turgheniev, Ivan Sergheevici : XIX
Turner, William : 42
Tutoveanu, George : 115
Tzatzu (fotograf) : 17
Tzigara (v. Tzigara-Samurcaș, Alexandru).
Tzigara-Samurcaș, Alexandru : 211, 369
Țăranu, Ionel : 107, 125
Țăranu, Olga : 354
Țăranul, N. D. : 340
Țica (v. Rădulescu, Alexandrina — n. Vlădescu).
Țițeica, Gheorghe : 8
Țopa, Sorana : 446
Uhrinovsky, Petre : 11
Uică, d-na g-ral N. : 255
Uică, Nicolae : 255, 256
Unamuno, Miguel de : 524
Underwod-Johnson, Robert : 35, 36
Undset, Sigrid : 35, 390, 391, 392, 394
Ureche (director de bancă) : 16
Urlățeanu, Radu : 186, 192, 235, 255
V., d-na : 343
Vaida-Voevod, Alexandru : 58, 64, 85, 103, 114, 122, 128, 129, 131, 137, 144, 146, 153, 154, 155, 157, 189, 235, 240, 241, 245, 252, 253, 254, 255, 256, 359
Valaori, Iuliu : 358
Valentin, Gustav : 266
Valerian, I. : IX, 81, 221, 370
Valjean (v. Vasilescu-Valjean, Ion Al.).
Varduca, Sereda (v. Sorbul, Sereda).
Varam, Aurel : 114
Varvara, Bogdan : 115, 161
Vaschide, N. : 341
Vasilescu (actor) : 266
Vasilescu, Alexandru : 200
Vasilescu, Chiriță : 229
Vasilescu, Mary : 200
Vasilescu, Radu : XIV, XXXVIII, 86, 200, 208, 210, 229, 236, 246, 252, 253, 261, 263, 265, 269, 270, 271, 281, 284, 285, 286, 287, 289, 291, 292, 468

Vasilescu-Valjean, Ion Al. : 115, 137, 354, 356, 358, 452
Vasiliu, Cella : 269
Vasiliu, Silly : 222
Vasu, D. : 260
Vay, Sarolta : XVIII
Văcărescu, Elena : 14, 53
V. B., d-na : 171
Veiller, Bavard : 97
Velásquez, Diego Rodriguez : 89
Velican, Sabin : 275
Venera, d-na („cu piesa”) : 159
Ventura, Maria : 81, 98, 99, 100, 101, 102, 107, 110, 136, 147, 159, 186, 218, 227, 254, 350
Verea, Adrian : 230
Verea, fiica lui Adrian : 230
Verești, Petre : 86, 101, 110, 140, 145, 147, 172, 195, 214, 226, 269, 275
Vereșceaghin, Vasili Vasilevici : XIX
Verhaeren, Émile : XIX
Vermont, Aida : 29, 383
Verneuil, Louis : 355
Verrier, Paul : 35
Vianu, Tudor : XXI, 115, 116, 117, 128, 174, 274, 275, 365, 501
Victoria (regina Angliei) : 41
Vida Arpad : 351
Videndal (v. Vigeland, Gustav).
Vidnes : 33, 34, 39
Vidrighin, Stan : 155
Vidu, Ion : 184
Vigeland, Gustav : 39
Vigny, Alfred de : XVIII
Vignon (arhitect) : 87
Vinea, Ion : 18, 61, 85, 195, 223, 255, 384, 402
Vintilă (v. Brătianu, Vintilă).
Vintilă II (?) : 343
Vionet : 124
Vissarion, Ion C. : 115, 459
Vișoiu, Constantin : 271, 297, 298
Vitzu, d-ra : 82
Vîlcovici, V. : 196, 243
Vîntu (prefect la Cernăuți) : 272
Vlad, dr. (deputat) : 107
Vlad, Aurel : 56, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 73, 76, 77, 80, 99
Vladimirescu, Tudor : 181
Vladislav, Basarab : 182
Vladu, Costică : 278
Vladu, Vasile : 286
Vlahide, Mihail : 103, 258
Vlahuță, Alexandru : XIX, 397, 401, 424
Vlădescu, Coca (v. Rarincescu, Coca).
Vlădescu (colonel, din Cluj) : 358
Vlădescu, C-tin : 120, 129
Vlădescu (de la Contabilitate) : 146
Vlădescu, G. M. : 112, 113, 115, 117
Vlădescu, Ion I. : 45, 47, 48, 51, 52, 75, 137, 194, 223, 230, 255
Vlădescu, Lucreția (v. Marin, Lucreția — soră cu Țica).
Vlădescu, Toma : 231
Vlădescu, Viorica (n. Rașef) : 255
Vlădoianu, d-na N. : 143, 176
Vlădoianu, N. : 115, 117, 143, 147, 162, 169, 176, 205, 212, 218, 222, 227, 287
Vlădoianu, Sofia (v. Paștiu, Sofia) :
V. M. (v. Milorian, Victor).
Voiculesca (v. Voiculescu, Marioara).
Voiculescu, Marioara : 99, 147
Voiculescu, dr. (v. Voiculescu, Vasile)
Voiculescu, Vasile : 116, 158, 165, 169, 217, 238, 261, 262, 269, 274, 328, 329, 409
Voinea, Aurel : 83, 104, 119, 124, 143, 144, 158, 159, 169
Voinescu, Romulus : 54, 55, 57, 61, 196, 212, 223
Voronca, Ilarie : 227, 446
Vrăbiescu, Romulus : 82
Vrioni, Aida : 214, 446
V. T. (v. Timuș, Vasile).
Wagner, Richard : 350
Washington, Irving : 94
Wegener, Paul : 136
Weiss, Aureliu : 236
Wellesley, Arthur duce de Wellington : 94
Welle-Strand : 40
Wișoiu, ducele de (v. Wellesley, Arthur).
Wells, Herbert George : 248, 249, 250
Wieder, Ștefan : 266
Wilde, Oscar : XVIII, 337
Wildenevey, Giske (n. Kramer Andreassen) : 37

Wildenevey, Herman : 37
Wilhelmsen : 34
Willer, Iosif : 125
Wise, Alice V. : 98, 125
With (primar în Oslo) : 36
Wolff, Bebe : 254, 260, 275

Yago (v. Petrescu, Cezar).
Yonescu, Claudia (steaua) : 96

Zaciu, Mircea : XVI
Zamfirescu, Duiliu : 361, 465, 522
Zamfirescu, George Mihail : 221, 409, 477

Zarifopol : 89
Zarifopol, d-na : 89
Zarifopol, Paul : 27, 89
Zghibartz : 102
Zidaru (fiica lui Vasile) : 276
Zidaru, Vasile : 276, 279, 292
Zigre, Nicolae : 188
Zimniceanca (v. Zimniceanu, Marioara).
Zimniceanu, Marioara : 384, 357
Zlătăreanu : 232
Zola, Émile : 14, 456
Zwiebel, A. : 270

II. INDICE TOPONIMIC

Abbazia (v. și Opatija) : 248
Adriatică (Marea ~) : 248, 250
Aiud : 306, 355, 358, 470
Alameda de la Alhambra : 93
Alba Iulia : XVI, 71, 103, 126, 185, 190, 191
Albania : 255
Albota : 463
Alcazaba : 93
Alcázar (de San Juan) : 93
Alcázar (Sevilla) : 96
Alhambra (Granada) : 93
Alhambra alta : 94
Almeria : 93
Altkirch : 8
Amara (sat din *Răscoala*) : 237, 464, 493
America : VI, 98, 142, 355, 429, 501, 512
America de Sud : 182, 444
Amstetten : 8
Ancara : 68, 274
Anglia : 261, 327, 343, 386, 419, 429
Antequera : 94
Aposentos de Carlo Quinto : 94
Arad : XVI, 8, 141, 187, 195, 212, 214, 215, 218, 226, 227, 358
Aranjuez : 91, 93
Arcul de triumf (Paris) : 15
Ardeal : 8, 9, 61, 78, 85, 120, 141, 188, 190, 219, 302, 305, 306, 309, 317, 343, 344, 346, 353, 354, 355, 374, 376, 381, 400, 419, 440, 449, 452, 469, 472, 485, 490, 492, 509, 517, 520
Argamasilla (de Alba) : 93
Argeș (ținut) : 28, 104, 127, 208, 237, 240, 265, 463, 469, 473
Armadia (din *Ion*) : 309
Assisi : VII
Atarfe-Santa Fe : 94
Atena : 270, 271, 274
Atlantic (Oceanul ~) : 36, 87
Atocha (gară) : 93
Austria : XV, 8, 128, 348, 395, 419
Austro-Ungaria : 342, 377, 390
Avenue de l'Opera : 44
Avenue Victor Emanuel : 99
Avenue Villiers : 10
Avenue Wagram : 10
Avila : 87
Ayuntamiento (Granada) : 94
Ayuntamiento (Sevilla) : 95
Babaroaga : 463
Bacău : 120
Baeza-Begijar : 93
Baeza-Empalme : 93
Banat : 64, 183, 185, 187, 485
Banatul sîrbesc : 183
Barcelona : 89, 91, 96, 97, 443
Bariera Griviței : 195
Basarabia : 108, 117, 305, 307, 340, 342, 344, 374, 434, 453, 457, 479
Bascov : 104, 105, 152, 270
Basel : 8
Bayonne : 87
Bazargic : 347
Bădăcin : 100
Bălteni : 182
Bălți : 289
Băneasa : 126
Bâle (v. Basel).
Beclean : 301, 313
Beiuș : 211
Belfort : 8, 9
Belgrad : 11, 251
Bergen : 36, 37, 39, 293
Berlin : 31, 32, 37, 119, 140, 143, 144, 147, 350, 418, 419
Biarritz : 87
Bicherel (Paris) : 99
Bihor : 188
Bischofshofen : 8
Bistrița : XXVIII, 302, 309, 318, 331, 398, 399, 431, 470

Birlogu : 463
 Blaj : 154
 Bludenz : 8
 Bobadilla : 94
 Bocche di Cattaro (v. și Kotor) : 249, 250
 Bod : 290, 296
 Boex : 9
 Bogați : 182
 Bois de Boulogne (Paris) : 99
 Bonaparte (Șosea, București) : 353
 Bordeaux : 87
 Boulevard des Capucines (Paris) : 10, 13
 Boulevard Malherbes (Paris) : 10
 Boulevard St. Denis (Paris) : 12
 Boulevard St. Michel (Paris) : 10
 Boulevard Sebastopol (Paris) : 9, 43
 Brașov : 50, 105, 119, 137, 151, 189, 192, 194, 195, 196, 211, 212, 289, 427, 428, 469
 Brăila : 226
 Bruxelles : 223
 Bucovina : 231, 316, 485
 București : VI, VII, VIII, XII, XIII, XV, XVII, XX, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXXII, 1, 2, 3, 5, 6, 8, 14, 16, 17, 21, 22, 23, 25, 28, 30, 31, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 70, 71, 74, 75, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 92, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 191, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 298, 302, 303, 305, 306, 313, 315, 318, 324, 325, 326, 331, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 350, 354, 355, 357, 358, 373, 377, 380, 385, 391, 396, 400, 407, 408, 413, 414, 418, 419, 425, 430, 431, 432, 440, 446, 447, 448, 450, 453, 457, 459, 460, 463, 467, 468, 471, 472, 474, 479, 480, 482, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 498, 509, 510
 Budapesta : XVIII, XXVI, 8, 141, 236, 237, 302, 331, 332, 388, 399, 432, 440, 450, 458, 517
 Budeasa : 208, 278, 473
 Bulevardul Colței (București) : 473
 Bulevardul Elisabeta (București) : 480
 Bulevardul Kiseleff (București) : 154, 236, 380, 486
 Burdea : 463
 Burgos : 87
 Buzău : 326
 Bydø Alle (Oslo) : 33
 Bygdøe : 38
 Cadrlater : 342, 343, 346
 Cairo : 53
 Calais : 42
 Calea Griviței : VI, 95, 209, 236, 325, 375, 473
 Calea Moșilor : 473
 Calea Rahovei : 341
 Calea Victoriei : 25, 28, 251, 344, 347, 349, 488
 Calle Alcalá (Madrid) : 87
 Calle de Gomez : 94
 Calle de Vinueso (Sevilla) : 95
 Calle del Gonzáles : 95
 Calle del Gran Capitán (Sevilla) : 95
 Calle del Ioachim Pou (Barcelona) : 97
 Cale del Prado (Madrid) : 87
 Calle del Príncipe : 87
 Calle del Sierpes (Sevilla) : 95
 Calle del Tetuán (Sevilla) : 95
 Calle de la Aduana : 95
 Calle de la Arfe : 95
 Calle de la Sevilla (Madrid) : 87
 Calle de los Manteros : 95
 Calle de los Reyes (Granada) : 94
 Calle dr. Letamendi (Madrid) : 88
 Calle Serena : 88
 Calle Lateyana (Barcelona) : 97
 Calle Mayor (Madrid) : 89
 Calle Felipe IV : 88
 Cantacuzu (Cantacuză) : 463
 Capilla Mayor (Sevilla) : 95
 Capilla Real : 95
 Caransebeș : 83
 Caraș : 241
 Caraș-Severin : 184
 Carol V (secție muzeală, Alhambra) : 93
 Carpați (munții ~) : 351, 498
 Carrera de San Jerónimo (Madrid) : 87, 88, 90
 Casa Lonja (Sevilla) : 94
 Castelul Foișor (Sinaia) : 164
 Castelul Turnul Roșu : 105
 Castlia : 90
 Cattaro (golf) : 250
 Călimănești : 99, 100, 140
 Cehoslovacia : 108, 128, 378, 419, 429, 500
 Cerbères (punct de vamă) : 97
 Cernavoda : 343
 Cernăuți : 61, 100, 101, 106, 140, 141, 146, 171, 179, 262, 271, 322, 344, 485

Cetatea Deva : 190
 Cetatea lui Sever (v. Turnu-Severin) : 183
 Cetiinje : 250
 Champs-Élisées (Paris) : 14
 Châtelet : 43
 Chișinău : 131, 146, 223, 326, 342, 345
 Chiuză : 301, 309, 364
 Cindei : 289
 Ciumești : 290
 Ciuta (moșie) : 464
 Ciineni : 344
 Cimpineanu (str.) : 296, 446
 Cîmpulung (Muscel) : 244, 270
 Cleveland : 45
 Cluj : XVI, 65, 66, 71, 122, 136, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 156, 158, 169, 171, 172, 175, 223, 248, 253, 266, 298, 329, 358, 359, 403, 407, 453
 Colina Marian (la vila Matică) : 250
 Colței (str.) : 142
 Compiègne : 14
 Constantinopol : 148
 Constanța : 145, 211, 343, 346, 418
 Coșca Mică : 192
 Cordoba (gară, Sevilla) : 96
 Costești : 463
 Cotroceni (palat) : 198, 348
 Cotroceni (parc) : XII
 Coțmani : 289
 Cracovia : 31
 Craiova : 6, 84, 134, 137, 139, 140, 147, 171, 180, 182, 219, 248, 342, 373
 Cristóbal (intrare, Sevilla) : 95
 Cristofor Columb (monument, Barcelona) : 97
 Crișana : 185
 Cuarto de Machuen (la Granada) : 94
 Curtici : 8, 86
 Dalmația : 250
 Damasc : 388
 Danzig (v. Gdańsk, în Polonia).
 Defontes : 93
 Deva : XVI, 190
 Doamnei (str.) : 119
 Dobrogea : 344
 Dobrogostea (grafiat și Dobrogoste) : 281, 282, 285, 288, 291, 296
 Dolj : 286, 464
 Dorohoi : 341, 484, 485
 Dos Hermanos : 94
 Dover (portul) : 42
 Drammensvein (Oslo) : 33
 Drubetum (Severin) : 83
 Dubrovka (nume și locul unei serbări pastorale) : 249
 Dubrovnik : 238, 248
 Dumbrăveni : 459
 Dunărea (fluviul ~) : 376
 Düsseldorf : 37
 Egipt : 53
 Elba : 32, 251
 El parque del buen Retiro (Madrid) : 88
 El Toboso : 93
 Elveția : 8, 525
 El Viaducto : 94
 Episcopia Bihorului : 44
 Escorial (Madrid) : 87, 92
 Estanque grande la Palacio del Retiro (Madrid) : 88
 Eton (Londra) : 41
 Europa : 54, 103, 389, 444, 487
 Făget : 317
 Feldkirch : 8
 Feleac : 359
 Filiași : 182, 183
 Finlanda : XV
 Fiume (v. și Rijeka) : 248
 Fleet-Street (Londra) : 41
 Florența : 270
 Florica (v. și Ștefănești) : 51, 270, 277, 279, 281, 282, 283, 285, 447, 448, 515
 Focșani : 326, 474
 Fort Lovrjenec : 250
 Frankopanska-ulica (Zagreb) : 251
 Franța : XV, 8, 11, 87, 89, 108, 142, 185, 251, 326, 343, 379, 380, 385, 396, 413, 419, 500, 512
 Friedrichstrasse (Berlin) : 31
 Frimurerlogen (Oslo) : 38
 Frognerstieren : 33
 Fuente del Neptuno (Madrid) : 88
 Galiția : 331, 340, 344
 Gara de Est (Paris) : 8, 9
 Gara de Nord (București) : 405
 Gara Zagreb : 251
 Găiești : 237
 Gălăești : 152, 209, 237, 283, 293
 Gdańsk (Polonia) : 86
 General Berthelot (str.) : 115
 Generalife (sală Alhambra) : 94
 Geneva : 274
 Germania : XV, 14, 32, 249, 254, 340, 341, 344, 348, 384, 386, 413, 419, 438, 505
 Gherla : 309
 Ghimeș : 317, 378
 Ghimeș-Palanca : IX, 353
 Gliganu (Argeș) : 463
 Glitne (casă, Oslo) : 33
 Goia : 463
 Golești : 448
 Gorj : 181, 182
 Granada (spaniolă) : 89, 93, 95
 Gran vía del Colón (Granada) : 94
 Győr : 8
 Gyula : XVIII, XXVI, 65, 123, 302, 324, 325, 332, 333, 336, 431

Hagenbeck (grădină zoologică) : 32.
Hamburg : 32, 389, 394
Hampton Court Palace (Londra) : 41
Hegyeshalom : 8
Hendaye : 87
Herculane : 44, 101
Hiefiau : 8
Holmenkollen (Oslo) : 33
Humele : 463
Hyde Park (Londra) : 41

Iași : 3, 13, 22, 27, 50, 66, 113, 131, 134,
136, 140, 143, 147, 149, 163, 257, 315,
318, 320, 326, 350, 378
Ilfov : 331, 359
Ilica (arteră Zagreb) : 251
Ilva Mare : 4
Ilva Mică : 355
Ineu (munte) : 312
Innsbruck : 8
Ionești : 463
Irún (p-ct de frontieră) : 86, 87
Ismail : 275
Italia : VII, 39, 108, 128, 199, 254, 343,
505, 524
Iugoslavia : XV, 128, 185, 248
Izmallos : 93
Izvor (str.) : 296, 472
Izvoru : 463, 493

Jidovița (v. și Tradam) : 309, 314, 453
Jiu : 182
Johanson, Samuel (casă memorială) : 41

Karl Johansgate (Oslo) : 33
Karlsbad : 204
Kaunas : 68
Kensington (Londra) : 41
Kensington-Garden : 41
Kiel : 32
Kotor : 249, 250

La Campo de Criptana : 93
Laguna Salade : 94
La Mancha Baja : 93
Landeck : 8
Langres : 8
Lăpușna : 131
Lăpușneanu (str.) : 318, 364
Lăpușul Unguresc : 309
Lido (plaje) : 99
L'Île St. Louis : 10
Lipcani : 289
Loja : 94
Lökösháza : 8
London (v. Londra).
Londra : 33, 34, 35, 37, 42, 89, 98, 119,
125, 253, 261, 328, 394, 429
Lovcen (masiv muntos și parc) : 250

Lugoj : XVI, 44, 45, 46, 56, 183, 184, 185,
270
Lustenau : 8
Lvov-Lemberg : 31

Madrid : 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 97,
330, 443
Maglavit : 286
Maieru : XVIII, XXVIII, 2, 3, 5, 281, 296,
310, 311, 312, 355, 398, 399, 400, 465,
466, 475, 497
Mamaia : 418
Mancha : 93
Mangalia : 418
Manzanares : 93
Maramureș : 185, 281
Marea Britanie (v. și Anglia) : 41
Marea Nordului : 40
Mausoleul din Ragusa : 250
Măgura Ilvei : 303, 324
Mărăcineni : 273
Mărășești : 326, 474
Mătășari (str.) : 85
Mediterana (marea cu litoralul) : 96
Mehedinți : 83, 183
Mexuar : 94
Micești : 237, 244, 282, 284, 291
Mihăești : 172
Milano : 7
Mirador de Daraxa : 93
Mogoșești : 341
Moldova : XXVI, 30, 62, 152, 377, 473, 474,
509, 510
Montparnasse (Paris) : 99
Monumentul Ecaterinei Teodoroiu : 181
Monumentul Săulescu (Mihail) : 146, 149, 150
Monumentul Tudor Vladimirescu : 181
Monumentul Victoriei (Paris) : 41
Moreda : 93
Mormintul lui Columb (Sevilla) : 96
Mormintul lui Goldsmith (Londra) : 41
Moscova : 38, 133, 274
Moși (cartier și târg) : 125, 274
Movila-Techirghiol : 44
Mozăceni (Argeș) : 463
Mulhouse : 8
München : 86
Muntenegru : 250
Munchena : 94

Nămăiasca : 291, 293
Năsăud : XIX, XXVIII, 57, 256, 301, 302,
309, 312, 313, 331, 358, 398, 399, 448,
450, 452, 497
Neamțului (Munții) : 375
Neapole : VII
Neue Jungfersteg (Hamburg) : 32
Newcastle : 37, 40
New-York : 98, 125, 249, 429
Nimigea Ungurească : 303, 324

Norvegia : XV, 34, 36, 38, 40, 327, 390,
391, 392, 393, 394

Obor (cartier și piață, București) : 473
Occidentului (str.) : 326
Ocina : 464
Odessa : 298, 340, 344
Ohio : 45
Oldenburg : 517
Olena : 464
Oltenia : 84
Opatija : 248
Ophus (cartier, Oslo) : 34
Oradea : 46, 186, 188, 189, 211, 236, 485
Oradea Mare : 332
Orăștie : 20, 306, 459
Orlat : VIII, 4, 27, 44, 66, 99, 103, 463,
465
Orleans : 87
Oslo : 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39,
361, 389, 391, 394, 395
Oslo fjord : 33, 391, 394
Osterdalen (arteră Oslo) : 34
Osuna : 94

Padova : 254
Palacio Arabe (Granada) : 93
Palacio Arzobispal : 94
Palacio Flamenco (Barcelona) : 97
Palais Royal (Paris) : 98
Palatul Cotroceni : 345
Palatul Cultural (București, proiect) : 251,
252, 254, 256, 257, 258, 259
Palatul Cultural (Severin) : 182, 183
Palatul Cultural (Tg. Mureș) : 189, 190
Palatul Dioclețian : 250
Palatul Primăriei (Tg. Mureș) : 189, 190
Parcul Carol (v. Parcul Libertății).
Parcul Inginerilor : 105, 244
Parcul Libertății : 254
Parcul Maria Luiza (Sevilla) : 95
Paris : 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16,
20, 21, 30, 38, 42, 43, 44, 45, 53, 69, 74,
75, 81, 86, 89, 91, 93, 96, 97, 98, 99,
105, 126, 130, 142, 154, 171, 185, 209,
328, 353, 401, 439, 440
Patio de Daraxa : 93
Patio del Mexuar (Granada) : 94
Patio de la Alberca (sau de los Arrayanes) :
93
Patio de la Reina : 93
Patio de los Leones : 93
Patio de los Naranjos (Sevilla) : 95
Pavia : 89
Păcurari (str., Iași) : 318
Pădurea Cantonului : 262
Pădurea Streiu : 263
Păstorului (str., București) : 341
Pecica : 67
Peinador de la Reina (Granada) : 93

Peña : 94
Peña de los Enamorados (Sevilla) : 94
Peninsula Iberică : 94
Perugia : VII, 328
Pesta (alături de Buda...) : 331, 332, 336
Piatra Neamț : 192
Piața Academiei (Zagreb) : 251
Piața monumentală Timișoara : 186
Piața nouă (Craiova) : 180
Piața Yelașici (Zagreb) : 251
Piața Zrinyi : 251
Pietății (str., București) : 234, 468, 480
Pintic : 431
Pitești : XXIX, 44, 104, 117, 119, 127, 151,
158, 172, 179, 180, 204, 209, 210, 212,
226, 236, 237, 240, 244, 252, 261, 262,
263, 264, 270, 272, 273, 276, 277, 279,
280, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 293,
295, 296, 297, 434, 449, 471, 484, 508
Plaza Bibarrambra (Grenada) : 94
Plaza Constitución (Sevilla) : 95
Plaza de Canovas del Castillo (Madrid) : 88
Plaza de Toros „Monumental“ (Barcelona) :
96
Plaza de Toros (Madrid) : 92
Plaza de la Lonja (Granada) : 94
Plaza de las Cortes (Madrid) : 88
Plaza de los Aljibes (Granada) : 93
Plaza Nueva : 94
Plaza Nueva (Sevilla) : 95
Place de l'Opéra (Paris) : 10, 12
Place du Châtelet : 10
Place du Palais Royal : 10
Place St. Michel : 10
Place Vendôme : 10, 16
Ploiești : 326
Polonă (str., București) : VI, 20
Polonia : 128, 250
Pompei : VII
Pont-Neuf (Paris) : 14
Popa Nan (str., București) : 85
Popa Tatu (str.) : VI, 20, 397
Port-Bon : 97
Praga : 45, 128, 328
Predeal : 8, 50, 149, 150, 151, 152
Primăverii (str., București) : VI, 14, 472
Pripas (v. Prislop).
Prislop : VIII, 17, 23, 301, 309, 310, 313,
315, 325, 452, 453, 457, 505
Prut : 305
Puerta del Bautisimo (Sevilla) : 95
Puerta del Perdón : 95
Puerta del Vino (Granada) : 93
Puerta de los Granados : 94
Puerta de los Polos (Sevilla) : 95
Puerta de los Siete Suelos (Granada) : 93
Puerta Hierra : 94
Puerta Judiciaria : 93
Puerta Real : 94
Puerta San Miguel (Sevilla) : 95

Rab (insulă) : 250
Ragusa (v. și Dubrovnik) : 248, 249, 250
Rambla (Barcelona) : 96, 97
Reni : 340, 344
Reșița : 25, 310
Riga : 68
Rijeka : 248
Rio Salado : 93
Rivoli (Paris) : 44
Rîmnicul Sărat : 270, 274
Rîmnicul Vilcea : 100
Rîul Doamnei : 262
Rociu (Argeș) : 463, 493
Rodna-Veche : 310
Rodnei (Munții) : XXVIII
Roma : VII, 8, 13, 39, 51, 99
Roman : 120
România : XII, 11, 32, 34, 35, 38, 115, 118, 122, 138, 145, 185, 189, 190, 192, 198, 213, 248, 252, 256, 261, 274, 307, 308, 340, 343, 349, 352, 380, 389, 390, 393, 394, 395, 407, 412, 413, 431, 432, 436, 437, 439, 440, 444, 450, 451, 453, 457, 460, 465, 472, 505, 506, 513
România nouă : 453
Roumania (v. România).
Rue Auber (Paris) : 16
Rue de Castiglione : 10
Rue de Poissy : 12
Rue de Rivoli : 10, 14
Rue de l'Arbalète : 13
Rue de l'Estrapade : 12
Rue de l'Université : 11
Rue de la Banque : 42
Rue de la Huchette : 43, 44
Rue de la Michodière : 43
Rue de la Paix : 10
Rue des Ecoles : 10
Rue du Helder : 87
Rue Git le Coeur : 15
Rue Scribe : 44
Ruginoasa : 464
Runcu : 182
Rusia : 11, 38, 207, 316, 343, 349, 381, 386, 437, 438, 444, 476, 505
Sala de Abencerrajes (Alhambra, Granada) : 93
Sala de la Barca : 93
Sala de la Justicia : 93
Sala de las Camas (sau de los Divanes) : 94
Sala de las Dos Hermanas : 93
Sala de los Ajimeces : 93
Sala de los Embajadores : 93
Sala de los Mocárabes : 93
Sala Washington Irving : 94
Salzburg : 86
San Sebastian : 87
Sankt Gallen : 8
Santa Cruz de Mudela : 93
Santa Elena : 93
Satmar : 306
Sălaj : 100
Săliște : 270
Sena : 10, 378
Serbia : 185
Severin : XVI, 83, 450
Sevilla : 89, 94, 95
Sfintul Gheorghe (str., București) : 473
Sibiu : XVI, 99, 105, 138, 141, 192, 255, 270, 324, 331, 389, 431, 450, 463, 497
Sierra Nevada : 93
Sighet : 169
Simeria : 190
Sinaia : 115, 116, 130, 150, 154, 155, 159, 164, 208, 254, 257, 261
Sisak : 248, 250
Slatina : 181
Slemdal (Oslo) : 33, 34, 36
Snagov : 257
Sofia : 68
Soldatul Necunoscut (Paris) : 15
Solo de Roma : 94
Someș : 2, 309, 310, 312, 315, 398, 464
Sopron : XXVI, 302
Sovata : 144
Spalato (și Spalatum, v. Split).
Spania : XV, 89, 91, 95, 327, 330, 443
Split : 249, 250
Spreea (riu) : 378
St. Cloud (Paris) : 99
Stellingen : 32
St. Margerit : 8
Stockholm : 11, 36, 394
Stoiceni : 146
Streiu : 263
Strunga : 120, 418
S.U.A. : 45, 212, 250, 252
Suedia : XV, 394
Szob : 86
Szolnok : 8
Șerbănești : 463
Șibot : 190
Șopron (v. Sopron).
Ștefănești (v. și Florica) : 51, 261, 270, 295
Tabla lui Cervantes (Sevilla) : 95
Take Ionescu (str., București) : 105, 244, 300
Tamisa : 41, 42
Techirghiol : 45
Tecuci : 326
Teiuș : 8
Teleorman : XXIX, 142
Teleorman (riul) : 493
Temblèque : 93
Themes (v. Tamisa).
The Tower (Londra) : 41

Timișoara : XVI, 149, 186, 187, 235, 236, 270, 272
Timiș-Torontal : 158
Tirana : 68
Tismana : XVI, 182
Tîrgoviște : 7
Tîrgu Jiu : XVI, 181, 182, 234, 473
Tîrgu Mureș : XVI, 141, 189, 190
Tîrlișua : 309, 310, 398
Toldbodgaden : 33
Toledo : 92
Topoloveni : 264
Torre de Comares (Alhambra, Granada) : 93
Torre del Candel : 94
Torre de la Cautiva : 94
Torre de los Infantes : 94
Torre de los Picos : 94
Tours : 87
Tradam (v. Jidovița).
Transilvania : 58, 60, 67, 71, 72, 83, 144, 156, 158, 173, 185, 188, 189, 190, 317, 331, 332, 343, 391, 407, 408, 457
Trau (v. Trogir).
Trivale (cartier și parc, Pitești) : 180, 263
Trogir : 250
Troyes : 8
Tuileries (Paris) : 87
Turnu-Roșu : 99, 105, 270
Turnu-Severin : 144, 182, 183
Tyne : 40
Țara Oașului : 195
Țările Scandinave : 419
Ullevaldsveien (Oslo) : 37
Ungaria : 185, 376, 419, 431
U.R.S.S. : 274, 438, 444, 476, 524
Utrera : 94
Vadul : 359
Vai-de-ei : 464
Valahia : 518
Valdepeñas : 93
Valea Mare : VI, XII, XIII, XV, XVI, XXX, XXXII, 127, 130, 140, 141, 142, 145, 148, 151, 152, 158, 159, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 192, 193, 194, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 206, 208, 209, 210, 211, 229, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 253, 260, 261, 263, 265, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 446, 447, 449, 463, 471, 484, 503
Valea Someșului : VIII, 189, 314, 325, 516, 520
Valea Timocului : 183
Valladolid : 87
Varșovia : 38, 274
Vaslui : 142
Văcărești : 123, 125, 325, 335, 338
Vărarea : VIII, 303, 324, 431, 453
Vărzari : 4
Vășcăuți : 289
Veneția (și Venezia) : VII, VIII, 99, 125, 328
Versailles (Paris) : 91, 99
Versoul : 8
Verwusth : 8
Vichy : 102
Victoria : 87
Victoria-Terrase : 33
Viena : 8, 61, 86, 103, 138, 156, 331, 350, 376, 423, 425, 458
Vila lui Coșbuc (Tismana) : 182
Vila Matici : 250
Villacanas : 93
Vilaverde : 93
Villevölösu : 32
Vilcea : 172, 464
Vlăduța : 463
Voss (gară) : 39
Waterloo : 251
Windsor : 41
Zacodover (piață, Toledo) : 91
Zagreb : 248, 250, 251
Zastavna : 289
Zellam-See : 8
Zemplen : 345
Zombor : 141
Zürich : 8

III. INDICE DE ASOCIAȚII, INSTITUȚII, ORGANIZAȚII

- Academia Comercială (București) : 214, 215, 455
 Academia Croată (Zagreb) : 251
 Academia Franceză (Paris) : 38
 Academia Latină (București) : 206
 Academia Militară (Ludovica, Ludoviceum — Budapesta) : 302, 331, 376, 399
 Academia Națională de Educație Fizică (București) : 165
 Academia Română (București) : XII, XIII, XXV, 2, 3, 15, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 45, 57, 62, 64, 80, 82, 97, 101, 111, 134, 159, 160, 215, 219, 226, 254, 257, 262, 268, 274, 275, 380, 458, 473, 492
 Academia U.R.S.S. (Moscova) : 38
 Adevărul (editură și tipografie, București) : 47, 205, 232, 242, 251, 254, 255, 260, 267, 275, 287, 411, 489, 490
 Adunarea Deputaților : 114, 346
 Adunarea Națională a Transilvaniei : 190
 Aladin (magazin de lămpi, București) : 243
 Albina (bancă populară, Cluj) : 173
 Alcalay (editură, librărie, tipografie, București) : 17, 238, 259, 261, 411, 478, 510
 Alcazar (Toledo) : 90, 91
 Alhambra (București, 1916) : 343
 Alhambra (hotel în Granada) : 93
 Alhambra (palat maur — muzeu, Granada) : 93, 94
 Allen (editură, Londra) : 199
 American Radio Corporation : 142
 Amicii orbilor (grădină, București) : 350
 Analele Române (București) : 231, 232
 Ancora (editură, București) : 20, 411
 Antanta (coaliziție de state, 1918) : 14, 340, 343
 Arden (casă de produse cosmetice, Paris) : 98
 Arta culinară (local de consum, București) : 357
 Artistic-Film (casă de distribuție și exploatare, București) : 140
- Asociația „Blocul ardelenilor din București” : 206
 Asociația Criticilor Dramatici : 137, 351
 Asociația Culturală Italo-Română : 121
 Asociația Profesorilor (Craiova) : 84
 Asociația Publiciștilor Români : 48
 Astra (Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român) : XXVI, 151, 191, 211, 324, 431
 Astra Banatului (filială) : 187
 Astra Basarabiei (filială) : 146
 Ateneu (v. Ateneul Român).
 Ateneul Popular : 29
 Ateneul Român : VIII, XXVIII, 2, 195, 205, 262, 339, 344, 350, 354, 454
 Ateneul Tătărași (cartier Iași) : 113
 Atheneum : 355
- Banca Bercovici : 128
 Banca Grigore T. Coandă (Pitești) : 127, 204
 Banca Națională a României : 83, 128, 132, 183, 214, 216
 Banca Penescu : 204
 Baroul de Ilfov : 359
 Baudinière (editură, Paris) : 97, 98
 Bennet's Reisebüro (librărie, Oslo) : 33
 Bergen-Newcastle-London (linie maritimă) : 37
- Biblioteca Academiei Române — B.A.R. : XXXVII, 1, 2, 7, 8, 15, 20, 22, 27, 30, 45, 48, 50, 53, 54, 55, 57, 60, 61, 64, 65, 67, 68, 72, 73, 74, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 97, 99, 101, 102, 105, 108, 112, 116, 117, 119, 127, 128, 139, 141, 142, 143, 147, 159, 171, 173, 175, 177, 179, 184, 188, 189, 190, 195, 199, 204, 211, 212, 213, 221, 222, 224, 225, 234, 238, 252, 253, 255, 262, 266, 268, 269, 271, 272, 273, 275, 279, 302, 305, 306, 307, 313, 315, 317, 321, 325, 326, 327, 331, 333, 336, 339, 342, 344, 364, 373, 400, 454, 457, 459, 464, 467

- Biblioteca Academiei R.S.R. : XVIII, XXV
 Biblioteca Centrală de Stat : 178
 Biblioteca Enciclopedică „Socec” (București, colecție) : 17, 373
 Biblioteca Episcopiei greco-catolice (Lugoj) : 184
 Biblioteca I. Gh. Bibicescu (Severin) : 83, 144
 Biblioteca pentru toți (editura „Minerva”, colecție) : XIV
 Biblioteca pentru toți (E.P.L., colecție) : 85
 Biblioteca Universității din Cluj : 358
 Biblioteca Universității din Oslo : 33
 Biserica Crețulescu (București) : 146
 Biserica Episcopală greco-catolică (Lugoj) : 184
 Biserica Sf. Ana (Granada) : 94
 Biserica Sf. Nicolae-Șelari (București) : 472
 Biserica Sf. Voievozi (București) : 473
 Biserica Madeleine (Paris) : 10, 98
 Blanduzia (grădină de vară, București) : 350
 Blank (v. Marmorosch-Blank, Paris).
 Bloc al ardelenilor din București (v. Asociația Blocul ardelenilor, București).
 Boeuf à la Mode (restaurant, Paris) : 42
 Bon Marché (galanterie, Paris) : 16
 Bouillon Chartier (restaurant, Paris) : 12
 Boulant (restaurant, Paris) : 16, 44, 99
 Bristol-Hotell (Oslo) : 36, 39, 389
 British-Museum (Londra) : 41
 Buckingham-Palace (Londra) : 41
 Buffet Italiano (Madrid) : 89, 91
 Boulevard (restaurant, București) : 64, 174
- Café Cardinal (Paris) : 98
 Café Colonial (Madrid) : 88, 89
 Café d'Angleterre (Paris) : 97, 99
 Café de la Régence (Paris) : 98
 Café de l'Opera (Paris) : 42
 Café Dupont-Métropol (Paris) : 97, 98
 Café Novedades (Sevilla) : 95
 Café Suisa (Granada) : 94
 Camera Comunelor (Londra) : 42
 Camera de Comerț (București) : 51
 Camera Deputaților (București) : 23, 83, 85, 107, 113, 117, 120, 121, 124, 125, 126, 128, 129, 172, 188, 232, 240, 268, 340, 424
 Camera Deputaților (Paris) : 11
 Camera ungurească (de deputați) : 341
 Capitol (cinematograf, București) : 140, 143, 163
 Capșa (cafenea, București) : 6, 16, 19, 22, 24, 48, 51, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 70, 73, 74, 77, 101, 117, 122, 145, 153, 194, 196, 225, 226, 354, 355, 356, 357, 358, 397
 Capucines (restaurant, Paris) : 98
 Caraiman (restaurant, Sinaia) : 164
 Carmen (formație corală, București) : 165
- Cartea (v. „Cartea Românească”).
 Cartea de aur (librărie, București) : 341
 Cartea Românească (editură și poligrafie, București) : XIII, 6, 20, 25, 27, 31, 44, 45, 47, 51, 68, 109, 197, 199, 201, 202, 204, 209, 210, 212, 213, 217, 218, 220, 222, 224, 225, 226, 230, 231, 232, 237, 238, 242, 251, 256, 266, 269, 356, 363, 411
 Casa Bisericeii (Bisericii) : 62, 74
 Casa Corpului Didactic (București) : 6, 441
 Casa de Depuneri și Consemnațiuni (București) : 225, 227
 Casa de pensii a actorilor : 133, 214
 Casa Femeiei (București) : 205
 Casa Francmasonilor (restaurant, Oslo) : 35
 Casa Juanito Eldorado (local de consum, Barcelona) : 97
 Casa Lonja, Sevilla (muzeu indian) : 95
 Casa Memorială Liviu Rebreanu (Valea Mare) : XVI, 210
 Casa Romena (Veneția) : 125
 Casa Scriitorilor : 31, 45, 48, 50, 63, 65, 68, 72, 73, 229
 Casa Școalelor (București) : 48, 51, 83, 112, 119, 173, 176, 215, 490
 Casa Vionet : 124
 Casino de Madrid : 91
 Catedrala din Granada : 94
 Catedrala Giralda (Sevilla) : 95
 Cedib (casă de comerț, Paris) : 98
 Centenarul Ibsen : 28, 29, 31, 37
 Central Teater (Oslo) : 34
 Cercul Artelor Frumoase (Madrid) : 90
 Cercul Studenților Sibieni (București) : 204
 C.F.R. : 6, 26, 80, 86, 146, 147, 155, 275
 Chateau Briand (restaurant-braserie, București) : 101, 102, 121
 Cheshire Chesse (tavernă, Londra) : 42
 Chile-Haus (Hamburg) : 32
 Cina (restaurant-braserie, București) : 111, 153, 154, 171, 196, 298
 Cinema Aubert (Paris) : 97
 Cinematograful „Astra” (Brașov) : 428
 Circulo de Bellas Artes (Madrid) : 90
 Cîntarea României (formația corală) : 165
 Clubul tinerimii (la „Capșa”, București) : 22
 Colecțiunea autorilor celebri contemporani (editor S. Ciornei, București) : 46
 Colonade (restaurant, braserie, București) : 275
 Comedia Franceză (teatru, Paris) : 81, 98, 133
 Cometa Biella : 476
 Comisia de Cenzură a Filmelor : 7, 47, 55, 167
 Comisia de lectură a Teatrului Național : 135
 Comitetul de organizare a Congresului Presei Latine (1927) : 8

Comitetul Ibsen (Oslo) : 34
 Comitetul Național Antirăzboinic : 245
 Comitetul Național din Transilvania (oct. 1918, Oradea) : 188
 Compania teatrală Mielu Constantinescu : 149
 Comunicații (v. Ministerul Comunicațiilor).
 Concert Mayol (teatru de estradă, Paris) : 12
 Confederația Generală a Muncii : 144
 Conferința de la Paris (1919—1920) : 185
 Congresul criticilor dramatici (Paris) : 97, 98
 Congresul internațional al autorilor dramatici (Madrid) : 86
 Congresul internațional al radiofoniei (Londra) : 261, 274
 Congresul Presei Latine (1927, București) : 8
 Conservatorul de Artă dramatică : 29
 Conservatorul de Muzică : 82, 149
 Consiliul comunal din Maieru : 475
 Consiliul de Administrație al Societății de Radio) : 29
 Consiliul de Coroană : 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348
 Consiliul de Miniștri : 28, 56, 57, 69, 71, 75, 82, 85, 103, 111, 144, 252, 256, 431
 Consiliul de Regență : 105
 Consiliul Dirigent al Transilvaniei : 56, 58, 71, 83, 144
 Consiliul Legislativ : 417
 Consiliul Național al Unității Românești (1917) : 11
 Consiliul Național de Educație Fizică : 167
 Consiliul Național Român din Transilvania : 158
 Continental (restaurant, București) : 267, 269
 Continental (restaurant, Oslo) : 34, 38
 Corpurile Legiuitoare : 417
 Corso (societate de exploatare cinematografică, Arad) : 226, 229
 Corso (restaurant, braserie, București) : 212, 219, 220, 223, 224, 225, 227, 228, 230, 232, 233, 236, 238, 252, 253, 255, 256, 257, 266, 268, 269, 270, 274, 296
 Corul studenților Universității din Oslo : 38
 Costăchescu (restaurant, Tg. Jiu) : 182
 Coupole (Paris) : 99
 C.R. (v. Cartea Românească).
 Cromwell-Hotel (Londra) : 39, 41
 Crucea albă (hotel, Arad) : 188
 Cugetarea (editură, București) : 85, 266
 Culte (v. Ministerul Cultelor).
 Cultura Națională (editură, București) : 46, 48, 50, 411
 Curtea cu juri : 232
 Curtea de Apel : 332, 335
 Dacia (cafenea, Alba Iulia) : 191
 Dacia (editură, Cluj-Napoca) : XVIII, XXV
 Daily (teatru de operetă, Londra) : 42
 Departamentul Cultelor : 141
 Deutsche Rumänische Film Production : 85, 418
 Direcția Educației Poporului : XVII, XXV, 28, 46, 50, 66, 69, 83, 103, 104, 106, 107, 109, 111, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 124, 125, 128, 129, 130, 132, 133, 137, 138, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 150, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 166, 167, 168, 170, 172, 173, 176, 192, 194, 212, 327, 415, 416, 417, 420, 421, 423, 424, 426, 427, 428, 445
 Direcția Silvică (Pitești) : 291, 293
 Discom (București) : 254
 Divanul meșterilor și cărturarilor de la Hanul Ancuței : 296
 Drouent (restaurant, Paris) : 98
 Dufield (editură americană) : 125
 Duval (restaurant, Paris) : 13, 14, 42, 43
 Editura Fundațiilor Regale : 50
 Editura literară a Casei Școalelor : 20
 Editura pentru literatură : 85
 Ed. St. Germain (Paris) : 11
 Eldorado (restaurant cu grădină, București) : 258
 El Palacio del Retiro (Madrid) : 88
 Eminescu (editură, poligrafie, București) : 52, 54, 230, 410
 Ertescu (restaurant, braserie, București) : 243, 254, 255, 258
 English-Hotel (București) : 325, 450
 Erdély Heikon (Cluj) : 248, 258
 Espplanade (Hotel, Zagreb) : 250
 Expoziția copilului : 127
 Facultatea de filologie (București) : 253
 Facultatea de istorie (Cluj) : 141
 Facultatea de litere (București) : 1
 Facultatea de litere (Viena) : 331
 Facultatea de litere și filosofie (București) : XXVII, 253
 Facultatea de medicină (București) : 297
 Facultatea de medicină (Cluj) : 329
 Facultatea de științe (de la Sorbona) : 15, 16
 Facultatea de teologie (București) : 268
 Facultatea de teologie (Cluj) : 141
 Federația Națională de fotbal : 253
 Filarmonica (București) : 82, 149, 154, 162
 Filarmonica (Oslo) : 38
 Fløyen (restaurant, Bergen) : 40
 Folies Bergères (teatru de estradă, Paris) : 11, 98
 Fotoglob (magazin foto) : 101
 Foto-Sport (atelier) : 296
 Foyer International de l'Étudiante (Paris) : 12
 Frontul Românesc (1935) : 58
 Fundația poporului : XXXII
 Fundație și Fundații (v. Fundația Universitară Carol I).

Fundația (culturală, regală) Principele Carol : 83, 173
 Fundația Universitară Carol I : 55, 232, 370, 436
 Fundațiile Regale : 254, 266, 267, 269, 485
 Galeria Națională (Oslo) : 35, 36, 38
 Galeries Lafayette (Paris) : 42, 43, 98
 Gambinus (București) : 269
 Garda de fier : 58, 189, 240
 Garda Financiară : 141, 294
 Gare d'Orsay (Paris) : 86, 87
 Gaumont (societate producătoare de filme) : 179
 Giersch (magazin de mașini, unelte etc., București) : 283
 Gimnaziul grăniceresc (Năsăud) : 302
 Gospodina (magazin veselă) : 296
 Gran-Café (Madrid) : 91
 Grand-Hotell (Oslo) : 33, 34, 36, 37, 38
 Grand Palais (Paris) : 16
 Grasiary (librărie, București) : 354
 Groff (restaurant, Paris) : 97, 98
 Guerlain (parfumerie, Paris) : 14, 16, 44, 98
 Gyldendal (editură, Oslo) : 37, 38
 Gyula (temniță austro-ungară) : 123
 Hanul Ancuței (București) : 296
 Hermina („Cinci mese”, Tg. Jiu) : 181
 Hig-Life, Cafe (București) : 218
 Hotel Bristol (Oslo) : 33
 Hotel Cristin (Sevilla) : 94
 Hôtel des deux mondes (Paris) : 99
 Hôtel des Etrangers (Paris) : 10, 42, 97
 Hôtel du Elder (Paris) : 97
 Hôtel Haussmann (Paris) : 97
 Hotel Inglés (Madrid) : 87
 Hotel Paris (Madrid) : 87
 Hotel Victoria (Barcelona) : 96
 Hotel Victoria (Escorial) : 92
 Hotell Norge (Bergen) : 38
 Husfliedern (artizanat), Oslo : 38
 Iberica (dr. Perl, Barcelona) : 96
 Imperial (cafenea, București) : 339, 343, 346, 356, 373
 Institutul Astronomic (București) : 212
 Institutul de filologie română (Paris) : 15
 Institutul de literatură : XXVII, 1
 Institutul de Meteorologie : 212
 Institutul Italian de Cultură : 267, 268
 Institutul Negoescu : 258
 Institutul Politehnic : 212
 I. U. R. (v. Congresul internațional al radiofoniei, Londra).
 Je Olde Cheshire Cheese (tavernă, Londra) : 41
 Josef Stadts-Theater (Viena) : 156
 Junimea (societate literară) : 215, 340

Komische Oper (Berlin) : 31
 Kong Ring (vapor) : 32, 33
 Kübler (cafenea, București) : 373
 Kursaal (varieteu, Sevilla) : 95
 Lafayette (v. și Galeries Lafayette) : 16
 La Sagrada Familia (Barcelona) : 96
 Legația austriacă : 348
 Legația bulgară : 255
 Legația franceză (v. Legația Franței la București).
 Legația Franței din București : 171
 Legația italiană din București : 121
 Legația română (Londra) : 41
 Legația română (Madrid) : 88, 89
 Legația română (Paris) : 10, 16, 43, 69
 Legiunea Arhanghelui Mihail (v. Garda de fier).
 Legiunea de onoare : 9
 Leul și cîrnatul (restaurant, București) : 127
 Libelle (cabaret) : 32
 Librăria de stat : 119, 141, 143, 146, 166
 Librăria Steinberg H. (și editură) : 473
 Liceul Carmen Silva : 5
 Liceul Elena Doamna : 270
 Liceul grăniceresc (Năsăud) : 358, 399
 Liceul Traian (Severin) : 83
 Liga Națiunilor : 34, 378
 Ludoviceum (v. și Academia militară) : XXVI
 Luna Bucureștilor (expoziție) : 488
 Luvrul (magazin, Paris) : 10, 12, 14, 44
 Luvrul (Palat-muzeu, Paris) : 42
 Luzana (restaurant cu grădină) : 269, 274
 Madeleine (biserică pariziană) : 87
 Magdeburger Hof (hotel, Berlin) : 31
 Marea Adunare de la Alba Iulia (1918) : 185
 Marconi (cinematograf, București) : 236
 Marivaux (cinematograf, Paris) : 43
 Marmorosch-Blank (bancă, Paris) : 6, 16, 43
 Minerva (editură, București) : XXIV, XXX
 Minerva (restaurant, Craiova) : 84, 181
 Ministerul Aerului : 257
 Ministerul Afacerilor Străine : 240
 Ministerul Agriculturii și Domeniilor : 74, 142, 166, 215, 240, 326, 345
 Ministerul Apărării Naționale : 255, 256
 Ministerul Ardealului : 67, 83
 Ministerul Artelor (București) : 28, 55, 351, 352, 354, 362, 410, 413, 423
 Ministerul Artelor (Paris) : 98
 Ministerul Banatului : 64
 Ministerul Comunicațiilor : 6, 61, 74, 142, 144, 146, 157, 196, 241
 Ministerul Cultelor : 6, 215, 362
 Ministerul Cultelor și Artelor : 24, 29, 45, 48, 52, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 67, 68, 69, 72, 76, 80, 81, 83, 100, 101, 102, 218, 269, 353, 382, 396, 408

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice : 66, 340
 Ministerul Cultelor și Invățământului : 407
 Ministerul Culturii : 167
 Ministerul de Război : 126, 340, 345
 Ministerul de Război (Paris) : 11
 Ministerul Educației Naționale : 100, 142
 Ministerul Externelor : 85, 104, 126, 166, 258, 340, 359
 Ministerul Externelor (Albania) : 255
 Ministerul Externelor (Oslo) : 33, 34, 39
 Ministerul Externelor (Franța) : 11
 Ministerul Finanțelor : 58, 62, 71, 105, 119, 141, 143, 155, 196, 211, 212, 213, 225, 238, 252, 253, 268, 347, 359
 Ministerul Industriei și Comerțului : 58, 132, 155, 258, 266, 340, 345
 Ministerul Instrucțiunii (și Instrucției) : 64, 66, 74, 75, 80, 81, 84, 111, 224, 225, 245, 248, 408, 409
 Ministerul Instrucțiunii (iugoslav) : 248
 Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor : 241
 Ministerul Instrucțiunii Publice : 119, 141, 142, 158, 161, 173
 Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor : 142, 258, 274, 358
 Ministerul Internelor : 47, 48, 58, 164, 196, 224, 227, 234, 240, 252, 256, 267, 340, 343, 345
 Ministerul Justiției : 69, 74, 81, 256, 340, 345, 359
 Ministerul Lucrărilor Publice : 103, 340, 345
 Ministerul Lucrărilor Publice (Paris) : 11
 Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor : 104, 108, 109, 129, 132
 Ministerul Minorităților : 138
 Ministerul Muncii : 241
 Ministerul Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale : 109
 Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale : 66, 100, 103, 116, 120
 Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale : 104, 109, 111, 119, 121, 154, 156, 159, 327, 329
 Ministerul Presei și Informațiilor : 252, 258
 Ministerul Presei și Propagandei : 274
 Ministerul Propagandei Naționale : 68
 Ministerul Sănătății (Sănătate) : 146, 227
 Ministerul Sănătății Publice : 125
 Ministerul Transilvaniei : 156
 Mitropolia București : 308
 Modern (restaurant, București) : 100, 101, 140
 Moulin-Rouge (teatru de estradă, Paris) : 44
 Mundo Iberica (colecție, Barcelona) : 97
 Muzeul de istorie al Reginei Victoria (Londra) : 41
 Muzeul de literatură : 30
 Muzeul de ski (Oslo) : 33
 Muzeul Ibsen (Teatrul Vechi, Bergen) : 40
 Muzeul Kalinderu (București) : 146, 377, 473
 Muzeul liceului Traian : 183
 Muzeul Luvru (Paris) : 10, 14
 Muzeul Popular (Bygdøe) : 38
 Muzeul Prado (Madrid) : 88
 Muzeul Simu : 326
 Muzeul Th. Aman (cu biblioteca) : 84
 Naționala (editură, București) : 411
 New York (restaurant, Cluj) : 358, 359
 Norocul lui Jenică Marinescu (cîrciumă, București) : 255
 Norske Selskabe (club, Oslo) : 34
 Nôtre-Dame (catedrală, Paris) : 10, 15, 90
 Novac (magazin de mînuși) : 238
 Noxa (magazin, Paris) : 44
 Observatorul Astronomic (București) : 216, 223
 Ocolul Silvic Nămăiasca : 291, 293
 Ocolul Silvic Trivale : 263
 Odéon (teatru, Paris) : 14, 36, 43
 Opéra (Paris) : 87
 Opera (Timișoara) : 186
 Opéra Comique (Paris) : 44
 Opera Română (București) : 82, 102, 119, 120, 122, 124, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 138, 144, 145, 146, 149, 153, 154, 157, 158, 159, 165, 167, 170, 196, 223, 253, 258, 259
 Opera Română (Cluj) : 143, 156, 253
 Orient-Expres (garnitură de tren) : 86
 Otetelișanu (grădină, București) : 350, 374
 Pagoni (restaurant, București) : 111
 Pajura neagră (restaurant, Cernăuți) : 272
 Palace (hotel, Madrid) : 87, 92
 Palace (teatru) : 44
 Palast-Hotel (Hamburg) : 32
 Palat (v. Palatul Regal)
 Palatul Cultural (Severin) : 83
 Palatul Cultural (Societate) : 251, 252
 Palatul de Justiție (Paris) : 10
 Palatul Regal : 82, 132, 137, 266, 423
 Pantheon (Paris) : 12
 Paramount (casă de filme, Paris) : 42, 169
 Parlament (v. și Camera, Adunarea Națională) : 80, 114, 126, 244
 Parlamentul (Londra) : 41
 Parlamentul Român : 189
 Parlamentul Ungar : 188, 189
 Partidul Comunist Român (P.C.R.) : 144, 245
 Partidul Conservator : 340, 342, 348, 349, 450, 473
 Partidul Conservator-Democrat : 340, 450
 Partidul Liberal : 137, 175
 Partidul Național Creștin : 298
 Partidul Național Liberal : 64, 244, 359

Partidul Național Liberal (Cernăuți) : 272
 Partidul Național Român : 56, 58, 60, 67, 71
 Partidul Național Țărănesc (P.N.Ț.) : 54, 56, 58, 60, 67, 71, 72, 104, 105, 132, 155, 187, 223, 232, 240, 244, 264, 269
 Partidul Poporului : 80
 Partidul Popular German din România : 138
 Partidul Țărănesc : 60, 269
 Partidul Țărănesc-Democrat : 105
 Partidul Țărănesc-Radical : 81
 Patriarhia României : 57
 Pavone (Teatru în Madrid) : 89
 Pen-Club (București) : 28, 50, 116, 125, 236, 238, 248, 250
 Pen-Club (internațional) : 249, 394
 Pen-Club (iugoslav) : 238, 250
 Pen-Club (norvegian) : 36
 Pen-Club (polonez) : 39
 Peter (vapor iugoslav) : 248
 Piccadily (București) : 152
 Piccadily Grille Room (Londra) : 41
 Pildner (magazin semințe selecționate, București) : 276
 Plaza (cinematograf, Londra) : 42
 Plon (editură, Paris) : 53
 Poccardi (restaurant, Paris) : 87, 98
 Polgári fiu iskola (Bistrița) : 399
 Politehnica (București) : 132
 Poliția Capitalei : 325
 Prado (muzeu în Madrid) : 89
 Prefectura Poliției (Paris) : 10
 Prefectura Poliției Capitalei : 51, 107
 Președinția Consiliului de Miniștri : 55, 61, 64, 68, 70, 75, 107, 118, 124, 128, 140, 240, 258, 418
 Primăria din Vărarea : 303, 324
 Primăria orașului București : 142
 Printemps (casă comerț, galanterie, Paris) : 16, 42, 44, 98
 Puterile Centrale : 145, 340, 343, 348
 Quinson (agenție de bilete — spectacole, Paris) : 12, 14
 Radio (Societate de radiodifuziune) : XXXII, 64, 83, 86, 116, 118, 125, 140, 143, 158, 210, 214, 215, 220, 224, 227, 228, 229, 231, 233, 238, 241, 248, 253, 254, 255, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 269, 270, 273, 275, 277, 282, 286, 296
 Rador (agenție de știri) : 440
 Ramuri (editură, Craiova) : 411
 Raoul (magazin de „pantofi, papuci și ciorapi diversi”, Paris) : 44
 Regimentul 2 honvezi (pedestrași) regali din Gyula : 302, 324, 331
 Regimentul 2 infanterie (v. Regimentul 2 honvezi)
 Regimentul 3 călărași : 253
 Renner (fabrică de pielărie, Cluj) : 358
 Restaurant de l'Opéra (Paris) : 43
 Reuter (agenție de știri, franceză) : 11
 Rieder (editură și librărie, Paris) : 16
 Rio (sală spectacole, București) : 254
 Ripensia (formație sportivă) : 275
 Rives (marochinărie, Paris) : 44
 Rococo (sală, Grand-Hotell, Oslo) : 35
 Rosenkranz-Hotell (grafiatură și Rosenkranz, Bergen) : 39, 393
 Rozidor (colecție la editura Ciornei) : 222
 Royal (Londra) : 41
 Royal Cord (întreprindere auto) : 148
 Rumpel G. (atelier mecanic, București) : 283
 Sacha-film (casă de filme) : 169
 S.A.D.R. (Societatea Autorilor Dramatici Români) : VII, 49, 80, 86, 118, 137, 229, 398
 Salonul de toamnă (Grand Palais, Paris) : 16
 Salonul Oficial (1923, București) : 362
 Sanatoriul dr. Gerota : 7
 San Juan de los Reves (mănăstire, Toledo) : 91
 Sănătate (v. Ministerul Sănătății)
 Sburătorul (cerc, cenaclu literar) : 216, 221
 Scena (Societate de actori liberi profesioniști, București) : 142, 144, 149
 Schauspielhaus (teatru, Berlin) : 32
 Schudzpolizei : 32
 Schupo (v. Schudzpolizei, în Berlin)
 Scrisul Românesc (poligrafie în Craiova) : 84
 Seminarul Nifon : 209
 Senat : 111, 114, 125, 188, 240, 252, 340
 Serviciul Sanitar : 138
 Sf. Sinod : 62
 Shell-Gas (București) : 283
 Siguranța Capitalei : 54, 57
 Siguranța Statului : 344, 435, 444
 Siguto (hotel, Barcelona) : 96
 Simson's (restaurant, Londra) : 42
 Sindicatul Actorilor Români (București) : 389
 Sindicatul Artiștilor (Cluj) : 122
 Sindicatul Artiștilor dramatici și lirici din România : 28, 122
 Sindicatul Artiștilor Români (București) : 352
 Sindicatul Presei din Ardeal : 85
 Sindicatul Scriitorilor : 507
 Sindicatul Ziariștilor (București) : 64
 Skoda (agenție de armament, București) : 256
 Slavgol (biserică, Oslo) : 38
 Socec (editură, București) : 411
 Sociedad de los Autores Españoles (Madrid) : 87
 Societatea culturală „Prietenii Științei” : 84
 Societatea Dramatică : 133, 135
 Societatea Letea : 109
 Societatea Scriitorilor Danezi : 37
 Societatea Scriitorilor Italiani : 39

Societatea Scriitorilor Norvegieni : 35
 Societatea Scriitorilor Români (S.S.R.) :
 XVII, XXV, XXXIV, 2, 5, 6, 7, 16, 17,
 18, 26, 31, 44, 45, 46, 48, 51, 52, 54,
 55, 57, 58, 59, 64, 65, 68, 77, 78, 80, 82,
 83, 84, 85, 86, 106, 112, 114, 115, 116,
 119, 123, 125, 128, 139, 160, 171, 175,
 177, 178, 179, 189, 195, 196, 198, 205,
 211, 212, 213, 214, 215, 216, 222, 223,
 225, 227, 228, 229, 230, 231, 247, 250,
 265, 272, 273, 287, 298, 327, 351, 352,
 369, 370, 382, 389, 390, 393, 395, 396,
 406, 410, 411, 423, 424, 427, 428, 436,
 498, 507
 Societatea „Tinerimea Română“ (Tg. Mureș) :
 189
 Sorbona (universitate franceză) : 5, 10, 12,
 15, 31, 35
 Soufflet (restaurant, Paris) : 11, 12, 42
 South Kensington (muzeu de artă, Londra) :
 41
 Spitalul Colentina : 54
 Spitalul Colțea : 473
 S.T.B. (Societatea Tramvaielor București) :
 101
 Straja (v. Straja Țării).
 Straja Țării : 147
 Steimberg, H. (editură, București) : 459
 St. Michel (cinematograf, Paris) : 43
 Storting (Parlament norvegian) : 35, 38
 St. Paul's Cathedral (Londra) : 41
 Suzana (restaurant, București) : 198
 Școala Agricolă (Dobrogea) : 281
 Școala civilă de băieți (Bistrița) : 302, 399
 Școala Comercială (Pitești) : 271
 Școala George Coșbuc (Tismana) : 182
 Școala Română din Paris : 142
 Școala de Belle-Arte (București) : 56
 Școala reală de honvezi (Șopron) : 302
 Școala de Sericicultură (București) : 339
 Tate Gallery (muzeu în Londra) : 42
 Teatru (v. Teatrul Național din București).
 Teatrul Alhambra (București) : 117, 222, 398
 Teatrul Apollo (Paris) : 97
 Teatrul Bulandra (București) : 81
 Teatrul Casino (Oslo) : 34
 Teatrul Cărăbuș (București) : 144, 177, 180,
 254, 355
 Teatrul Comedia (și Comoedia, București) :
 70, 266, 350
 Teatrul Comunal (Tg. Jiu) : 182
 Teatrul Comunal (Varșovia) : 38
 Teatrul de revistă C. Tănase (București) : 191
 Teatrul Eslava (Madrid) : 88, 91
 Teatrul I. L. Caragiale (Alba Iulia) : 191
 Teatrul Liric (v. și Opera Română) : 136,
 158, 350
 Teatrul Maghiar (Cluj) : 359
 Teatrul Mic (București) : 29, 51, 86, 101,
 102, 149, 171, 398
 Teatrul Național (București) : XVI, XXV,
 XXX, XXXII, 6, 15, 22, 28, 29, 35, 47,
 48, 49, 51, 52, 55, 58, 60, 61, 63, 64, 65,
 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 76, 77, 78, 79,
 80, 81, 82, 83, 85, 86, 93, 99, 100, 101,
 102, 104, 106, 107, 109, 110, 114, 119,
 121, 122, 124, 125, 129, 134, 135, 136,
 137, 138, 140, 143, 144, 147, 148, 153,
 156, 158, 159, 168, 169, 175, 176, 180,
 193, 194, 196, 199, 214, 218, 221, 251,
 252, 254, 259, 262, 266, 267, 268, 269,
 272, 273, 275, 289, 297, 327, 341, 342,
 350, 354, 356, 358, 385, 389, 390, 391,
 406, 407, 409, 413, 417, 422, 498
 Teatrul Național (Studio, București) : 97, 100,
 102, 107, 124, 262, 414
 Teatrul Național (Cernăuți) : 171, 262, 271,
 272
 Teatrul Național (Cluj) : 63, 137, 156, 358
 Teatrul Național (Craiova) : 6, 22, 84, 139,
 171, 181, 342, 373, 473
 Teatrul Național (Iași) : 7, 147
 Teatrul Național (Oslo) : 35, 36
 Teatrul S.A.D.R. : 398
 Teatrul vechi (Bergen) : 39
 Teatrul Ventura (București) : 81, 99, 100,
 101, 107, 136, 147, 162, 218
 Telefoane (societate de exploatare) : 296
 Terasa (București) : 342, 343, 346, 347
 The Salvation Army (v. The Salvation
 Army).
 The Salvation Army : 41
 Tismana (mănăstire) : 182
 Toldbord (vamă) : 33
 Tribunalul București : 232
 Tribunalul Ilfov : 57, 331, 333
 Turneul Filotti : 81
 Țara noastră (colecție de tipărituri) : 165
 Uniunea Federațiilor Sportive din România :
 144, 252
 Uniunea Intelectuală Română (București) :
 28, 205, 235
 Uniunea Națională (bloc electoral) : 196
 Universitatea din București : XXVII, 64, 75,
 80, 231, 233, 234, 235, 253, 254, 258, 455
 Universitatea din Cluj : 66, 71, 329, 358,
 453
 Universitatea din Oslo : 33, 34, 38
 Universitatea din Padova : 254
 Universitatea din Roma : 39, 48
 Universitatea din Sevilla : 95
 Universitatea Sorbona : 16
 Uzinele Comunale București (U.C.B.) : 257

Van Goldar (hîrtie de scrisori și plicuri,
 Oslo) : 36
 Victoria (gară, Londra) : 42
 Victoria and Albert Museum (Londra) : 41
 Viennois (restaurant, Paris) : 43
 Violet (parfumerie, Paris) : 43
 Wagons-lits (Barcelona) : 96
 Wagons-lits (Madrid) : 89, 91
 Wagons-lits (Paris) : 44
 Washington Irving (hotel, Granada) : 93
 Westminster (Londra) : 41
 Zell (fabrică de bere, Cluj) : 359
 Zorile (formație corală) : 165

IV. INDICE DE TITLURI

- A.B.C. (București): 261, 269
 A.B.C. (Madrid): 90
 Abeceadar (Petre V. Haneș și Liviu Rebreanu): 260
 Academia și Universitatea despre imoralitatea spectacolelor de la Național (C. Rădulescu-Motru): 80
 Actorii dați afară din casa lor (D.T.): 121
 Acțiunea (București): 182
 Adam și Eva (recenzie de Ion Foti): 54
 Adam și Eva (Liviu Rebreanu): V, VI, VIII, IX, XXII, XXVII, XXVIII, 1, 12, 18, 20, 22, 25, 53, 85, 104, 170, 180, 183, 186, 188, 225, 305, 318, 319, 320, 328, 329, 337, 361, 363, 364, 374, 376, 378, 394, 427, 434, 442, 453, 462, 465, 480, 493, 496, 497, 502, 513, 522
 Adela (G. Ibrăileanu): 502
 Adevărul: XII, 19, 21, 26, 59, 73, 99, 100, 129, 137, 149, 161, 174, 176, 193, 194, 228, 230, 236, 242, 255, 259, 268, 269, 296, 298, 339, 340, 342, 357, 409, 425, 429, 476, 524
 Adevărul literar și artistic: VI, XXXI, 26, 27, 79, 99, 176, 193, 204, 213, 224, 225, 236, 260, 273, 298, 375, 384, 410, 420, 421, 426, 467, 482, 489, 514
 A douăsprezecea noapte (Shakespeare): 84
 Adunarea generală a P.E.N.-Clubului (în România literară, 1933): 248
 Adunarea generală a Soc. Scriitorilor Români (în Rampa): 112
 Adunarea Societății Scriitorilor Români (în Viitorul): 112
 Adunarea scriitorilor români (în Gazeta literară, 1929): 80
 Afinități electivă (Liviu Rebreanu): 231
 Aflați adevărul din eparhia R.N. Severin (C. Cernăianu): 62
 Aftenbladet (v. Bergens Aftenbladet).
 Aftenposten (Oslo, 1928): 33, 35, 36, 389, 392
- A.L.A. (v. Adevărul literar și artistic).
 Alarma scriitorilor (Romulus Dianu): 114
 Alegeri la S.S.R. (Mihail Sebastian): 64
 Alegerile de la S.S.R. Scriitorii susțin prin motiune președinția d-lui Liviu Rebreanu (în Rampa): 115
 Altă „afacere“ a d-lui Liviu Rebreanu, Tablourile de la Teatrul Național (Constantin Vlădescu): 120
 Altceva (Sabin Velican): 275
 Alte mărturisiri: „Răscoala“ (Liviu Rebreanu): 441
 Amalgam (Liviu Rebreanu): XXV, XXVIII, XXIX, XXXI, 1, 5, 180, 231, 265, 301, 304, 455
 Amantul anonim (Ion Minulescu): 80, 409
 America (Cleveland, 1933—1934): 45
 Amintiri de la „Viața românească“ (Mihail Sevastos): 26
 Amintiri despre Nadina (Liviu Rebreanu): 467
 Amintiri din Maieru (Liviu Rebreanu): 383
 Amintiri duioase (ms. Miți Rebreanu): 179
 Amintiri și Spovedanii (fragment abandonat de Liviu Rebreanu): 329
 Amindoi (Liviu Rebreanu): 61, 127, 180, 225
 Amok (film): 269
 Amor (Andrei Tudor): 221
 Amorul veghează (Robert de Flers și Armand de Caillavet): 107, 109
 Ana Karenina (L.N. Tolstoi): XXXI, 512
 Analele Dobrogei: 211
 Ana Maria (Szini Gyula): 336
 Ancheta „Aurorei“: O impresionantă majoritate de glasuri pentru Slavici (în Aurora): 367
 Anul literar (N. Davidescu): 27
 Apel către editura „Socec“, să nu moară (Liviu Rebreanu): 233
 Apostolii, (Liviu Rebreanu): 9, 100, 213, 379, 380, 498

- Arborii din țara promisă (Al. Cerna-Rădulescu): XXX
 Arghezi — Rebreanu. Raporturi discrete. (N. Gheran): 17
 Argumentele literaturii noastre de azi. Ce cred aleșii cititorilor „Ideii europene“. Ion Minulescu și Liviu Rebreanu despre problema literară a vremii noastre... Argumentele lui Liviu Rebreanu (în Ideea europeană): 368
 Arhivele Olteniei: 84
 Aritmetică (Maria Giuglea și Liviu Rebreanu): 260
 Arménul Neguțător și Fiul seu Gherghel [Poveste culeasă din gura poporului (V. Rebreanu. Învățător): 469
 Arta populară și literatura (Al. Tzigara-Samurcaș): 369
 Arta prozatorilor români (Tudor Vianu): 116
 Arte sangre y pasión (Mihai Tican-Rumano): 96
 Aspectele unui banchet literar (Pentapolin): 64
 Assomoir [L' ~] (Émile Zola, dramatizare de William Busnach): 14
 Astăzi: „Ciuleandra“ la „Roxy“ și „Capitol“ (în Rampa): 64
 Avarul (Molière): 85
 Aventura lui Titu Herdelea (Liviu Rebreanu): 27
 Avintul (Piatra Neamț, 1931): 192
 Aurora: 367
- Bacovia. Viața poetului (Agatha-Grigorescu-Bacovia): 54
 Badea Dumitră (Liviu Rebreanu): 303
 Baedeker (ghid turistic): 12, 89, 92
 Banchetul Societății Scriitorilor Români în onoarea d-lui F. T. Marinetti (în Rampa): 121
 Baroneasa (Liviu Rebreanu): 355
 Bergens Aftenblad: 39, 393
 Bergens Aftenbladet: 40
 Bergens Aftenposten: 39
 Bergens Tidende: 40, 393
 Berliner Tageblatt: 37, 339, 340
 Biblia: 337, 404
 Bibliographie. Franco-Roumaine (Alexandru Rally): 142
 Biedermeier Képék (Szini Gyula): 336
 Bietul Castor (I. Al. Brătescu-Voinești): 23
 Bietul Tric (I. Al. Brătescu-Voinești): 23
 Bilete de papagal: 221
 Boabe de grâu: 165, 215
 Boier Buflă (A. de Herz): 139
 Boris Gudunov (Musorgski): 111
 Bourgeois gentilhomme [Le ~] (Molière): 178
 Brand (H. Ibsen): 35, 390
- Breasla scriitorilor (Perpessicius): 24
 Brasoi Lapok: 137
 Bucarest: 231
 Bukarester Tageblatt: 148
 Bucuriile și amărăciunile lui Titu Herdelea (Liviu Rebreanu): 163
 Budapesti Hirlap: XXVI
 Burghezul gentilom (Molière): 85, 178
- Cadrilul (Liviu Rebreanu): 100, 188, 351, 381, 394, 498
 Caietul 1 (ms., Liviu Rebreanu): XXVII, 223
 Caietul 6 (ms., Liviu Rebreanu): 31, 86
 Caiete — Liviu Rebreanu, ediție îngrijită de N. Gheran: VIII, XIV, XVIII, XIX, XXVI, 4, 5, 22, 23, 46, 156, 302, 303, 310, 312, 316, 324, 326, 337, 382, 383, 506
 Caietele 1, 2 și 3 (ms., Liviu Rebreanu): XX, XXI
 Caietele 4 și 5 „Jurnalele de la vie“ (ms., Liviu Rebreanu): XXIX
 Caietele 1—8 (ms., Liviu Rebreanu): XXVII
 Calea raiului (Liviu Rebreanu): 259
 Calendarul: 216, 221, 259
 Calendarul Gorjului (1925): 182
 Calvarul (Liviu Rebreanu): XIV, XX, 3, 139, 146, 181, 186, 189, 316, 326, 472
 Camera (pagină în ziarul Dimineața, răspunde Al. Vaida-Voievod): 128
 Camera deputaților fără d. Nicolae Iorga (Liviu Rebreanu): 244
 Camera și legea Teatrelor. Modificările aduse proiectului (în Universul): 122
 Camil Petrescu: N-am noroc în teatru și pace (N. Gheran): 143
 Capitala (1930): 173
 Care este situația Operei române (în Rampa): 149
 Careu de portrete (E. Lovinescu): 19
 Cartea nunții (C. Călinescu): 502
 Cartea sfântă a vieții mele (Genea): 142
 Casa de păpuși (H. Ibsen): 390
 Casandra (N. Iorga): 148
 Catastrofa (Liviu Rebreanu): 46, 187, 189, 190, 192, 315
 Cazul d-lui Nichifor Crainic, o scrisoare a d-lui Liviu Rebreanu (în Adevărul și Dimineața): 193, 425
 Cazul Rebreanu (Romulus Dianu): 124
 Cazul Rebreanu. Scrisoare deschisă d-lui prim-ministru Iuliu Maniu (Scarlat Callimachi): 115
 Cavaleria Rusticană (Mascagni): 89
 Cavalerii (Mikszáth Kálmán): 336
 Călătoriile lui Gulliver (Jonathan Swift): 506, 517
 Călătorul Paul Morand (în Rampa): 153
 Căteava (Corneliu Moldovanu): 212

Cea dintii nuvelă (citită la Convorbiri critice de Liviu Rebreanu) : XXVI
Ce artiști vor fi pensionați și eliminați de la Teatrul Național (în Rampa) : 120
Ce cred editorii despre săptămîna cărții? (în România literară) : 477
Ce cred librarii despre săptămîna cărții? (în România literară) : 477
Ce cred scriitorii despre săptămîna cărții? (în România literară) : 247, 477
Ce fapte și tendințe duc în situația actuală a lumii la pace și război? Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu (în Vreamea) : 260
Ce program teatral dorim? (Scarlat Froda) : 78
Ce se spune despre „Patul lui Procust?” (Liviu Rebreanu) : 247
Ce știu românii despre noi — și ce nu știm noi despre ei (interviu cu Liviu Rebreanu, președintele Societății Scriitorilor din România (în Nationen) : 390
Cezar și Galilea (H. Ibsen) : 390
Cei dintii pași (Liviu Rebreanu) : XXVI
Cei doi premiați (în Viitorul) : 99
Cel dintii dintre cei dintii (Liviu Rebreanu) : 27
Celelalte portrete ale d-lui E. Lovinescu (George Călinescu) : 19
Cine a pignit Teatrul? (în Indreptarea) : 80
Cine-i Nichifor Crainic? (Liviu Rebreanu) : 193, 421
Cinema (1924) : 224
Cine va rămîne și cine va fi eliminat de la Teatrul Național (în Rampa) : 120
Cine vine la Național (V. Timuș) : 70
Cinsprezece elogii academice (1945), Editura Academiei : 3
Ciocoi vechi și noi (N. Filimon) : 361
Circul (film de Ch. Chaplin) : 43
Citare (Maria Giuglea, D. Vasu, Liviu Rebreanu și T. Teodorescu-Braniște) : 260
Ciuleandra (film de Martin Berger) : 84, 85, 102, 119, 120, 139, 143, 144, 147, 161, 162, 163, 164, 418, 419
Ciuleandra (în Rampa) : 162
Ciuleandra (Liviu Rebreanu) : V, VIII, IX, XXII, XXVII, XXVIII, 2, 3, 4, 5, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 30, 45, 79, 85, 97, 98, 99, 108, 128, 147, 163, 166, 189, 213, 225, 256, 281, 420, 428, 429, 434, 462, 465, 493, 497
Ciuleandra (recenzie, Vasile Timuș) : 162
„Ciuleandra” a fost proiectat la Berlin (în Rampa) : 162
„Ciuleandra”, film germano-român (Alfa) : 160
„Ciuleandra” la „Roxy” și „Capitol” (în Rampa) : 162
„Ciuleandra” sau Jocul nerușinării (Al. Hodos) : 140
Cînd doi se ceartă (Ion Minulescu) : 162
Cîntecul iubirii (Liviu Rebreanu) : 325, 458, 499
Cîntecul lebedei (Liviu Rebreanu) : 5
Cîntărețul de Jazz (film la Cinema Aubert, Paris) : 97
Clopotul scufundat (Gerhart Hauptmann) : 350
Codrea (Liviu Rebreanu) : 389, 400, 457, 517
Comedia : 8, 385
Comedia umană (Honoré de Balzac) : 506
Comercializarea teatrelor naționale și a operelor (în Universul) : 110
Conferință despre Liviu Rebreanu la Roma (în România literară) : 247
Conferința d-lui Liviu Rebreanu (Victor Miorlian) : 189
Conferința d-lui Liviu Rebreanu despre viața și opera sa (în România literară) : 247
Conferința d-lui Liviu Rebreanu în Vășcăuți (în Glasul Bucovinei) : 289
Conflictul cu biserica ortodoxă din Basarabia (C. Cernăianu) : 62
Conflictul dintre Teatrul Național și Ministerul Instrucțiunii se agravează, D. Liviu Rebreanu respinge „jignirea fără precedent adusă teatrului” și cere anchetă (în Adevarul) : 409
Confluente [în „Opere”, Rebreanu] (Niculae Gheran) : XXXIII, 141, 203
Congrese de scriitori (Emanoil Bucuța) : 248
Conservator & C-ia (N. Davidescu) : 20
Contemporan cu ei (Camil Baltazar) : 24
Contemporanul : XIII
Contes et Nouvelles (Rachilde) : 160
Contimpuranul : 61
Controlul străin (Liviu Rebreanu) : 245
Conul Leonida față cu reacțiunea (I. L. Caragiale) : 444
Convocarea Consiliului de Coroană (în Adevarul) : 339
Convorbire cu d. Liviu Rebreanu. Un nou roman. „Adam și Eva”. Scriitorul intim. Curentele literare. O nouă gazetă (Ioan Massoff) : 363
Convorbiri (v. Convorbiri literare).
Convorbiri critice : XXVI, 7, 17, 48, 147, 306, 325, 331, 334, 337, 338, 373, 377, 400, 401, 431, 450, 457, 458, 459, 497, 499
Convorbiri literare : 165, 211, 215, 381
Copla Andaluza (revistă la Teatrul Pavone, Madrid) : 89
Correspondența dintre L. Rebreanu și Marcu Beza (George Muntean) : 35
Coriolan Secundus (Mihail Sorbul) : 51
Corriere della Sera (Milano) : 39
Corrida (Mihai Tican-Rumano) : 96

Corpurile legiuitoare (concedierile de la Direcția Educației Poporului, în Universul) : 128
Corpurile legiuitoare (dezbateri la Legea teatrelor, în Universul) : 125
Corpurile legiuitoare (interpelarea lui Aurel Varlam, în Universul) : 114
Corpurile legiuitoare (interpelarea lui C. Rădulescu-Motru, în Universul) : 111
Corpurile legiuitoare (răspunsul lui I. Răducanu, în Universul) : 124
Cosînzeana (Orăștie) : XX, 306
Crășorul [și Crășorul Horia] (Liviu Rebreanu) : IX, XXII, XXVIII, 44, 45, 46, 49, 55, 66, 70, 79, 85, 99, 103, 104, 105, 108, 187, 189, 190, 192, 225, 434, 462, 465, 497
Creație și analiză (G. Ibrăileanu) : 22
Cred (Liviu Rebreanu) : XXXI, 5, 368, 371
Credința : 211
Crimă și pedeapsă (F. Dostoievski) : 372
Critica rațiunii pure (Immanuel Kant) : 404
Criza cărții românești (Liviu Rebreanu) : 52
Criză de guvern. Generalul Prezan și-a depus mandatul. Demersurile pentru formarea unui guvern de concentrare națională n-au reușit. Ce ne declară șefii de partide? (în Universul) : 127
Criza de la Teatrul Național. Un protest al Societății Autorilor Dramatici. Directorul Teatrului cere să fie anchetat. O tragicomedie (Romicus) : 409
Crîngul Făgetului (Liviu Rebreanu) : 49
Cronica : XXIV, 22
Cronica politică și parlamentară : 102
Cruciada românismului : 298
Cu dl. Liviu Rebreanu despre criza cărții (A.P. Samson) : 46, 395
Cu dl. Liviu Rebreanu despre el și despre alții (Tudor Mușatescu) : 48, 397
Cu dl. Liviu Rebreanu despre romanul „Răscoala” (Dan Petrașincu) : 489
Cu dl. Liviu Rebreanu, romancierul care toată viața nu face decît să scrie și totuși nu e fecund. Despre „Gorila”, „Pojarul dragostei” și altele (Al. Robot) : 247, 267, 478
Cuget clar : 17
Cuib de viespi (Al. Kirîțescu) : 118
Cuibul visurilor (Liviu Rebreanu) : XX, 2, 5, 312, 336
Cui i se cuvine Premiul Național de proză. Răspunsul d-lui L. Rebreanu (în Aurora) : 367
Culcușul (Liviu Rebreanu) : 338, 377, 459
Cum am debutat în literatură (Liviu Rebreanu) : 388
Cum am scris „Răscoala” (Liviu Rebreanu) : XXVIII
Cum i-am cunoscut (I. Peltz) : 59
Cumpăna dreptății (Liviu Rebreanu) : 181
Cum se face propagandă... românească prin filmele sonore (în Universul) : 163
Cum se scrie românește (T. Arghezi) : 17
Cum se scrie un roman? (Liviu Rebreanu) : 84
Cum vor funcționa în viitor Teatrele Naționale din provincie. D. Liviu Rebreanu despre situația acestor teatre (în Rampa) : 413
Cupeul fermecat, prelucrare după Szini Gyula : 336
Curentul : XXV, 51, 58, 75, 85, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 124, 129, 139, 140, 145, 150, 151, 152, 155, 157, 160, 162, 163, 164, 186, 187, 189, 192, 216, 218, 268, 298
Cu soful meu (Fanny Rebreanu) : 23, 29
Cuvînt înainte la o corespondență de valoare unică (Niculae Gheran) : XXIV
Cuvîntul : 2, 7, 17, 18, 19, 24, 48, 58, 64, 80, 81, 109, 115, 163, 205, 213, 216, 225, 242, 408, 435
Cuvîntul liber : 275, 298, 328, 503
Cuvîntul nostru : 147
Cuvîntul studențesc : 196
Cuvîntul sărănimii : 179
Cuvinte potrivite (Tudor Arghezi) : 27
Cyrano de Bergerac (Edmond Rostand) : 7
D. Adamescu și „Dicționarul” (Liviu Rebreanu) : 228
Dance de l'amour et de la mort [La ~] (Liviu Rebreanu) : 30
Danton (Camil Petrescu) : 143, 211
Das Geistige Rumänien ((proiect de revistă) : 45
Date noi despre familia lui Liviu Rebreanu (Mircea Popa) : 310
Dălți și pensule (Oscar Han) : 50
De ce? (Liviu Rebreanu) : 229, 443
Declarațiile d-lui Liviu Rebreanu (în Rampa) : 78
Deița (A. Poitivin-Scheletti) : 253
Demisia guvernului Maniu (în Curentul) : 155
Demi-Vierges [Les ~] (Marcel Prévost) : 30
Democrația română : 11
Dent [La ~] (Rachilde) : 160
De profundis (Oscar Wilde) : 337
De vorbă cu autorul „Răscoalei”. Personalitatea lui Liviu Rebreanu. Acasă la el (Camil Baltazar) : 503
De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu (Al. Sahia) : 199, 203, 433
De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu (C. Șoldan) : 78
De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu (I. Valearian) : 370

De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu (V. Cristian): 260
 De vorbă cu d-l Liviu Rebreanu despre romanele poliștice și de aventuri. Vinovăția părinților. Cum ar construi d-sa un roman pentru copii (Ion Drăgănescu): 493
 De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu noul director al Teatrului Național. Asupra repertoriului. Situația materială și morală a artiștilor. Mai multă artă decât spectacol. Numărul artiștilor (C. Soldan): 406
 De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu, Președintele S.S.R. și poate autorul cel mai tradus în limbile străine (Victor Milorian): 189, 206, 427
 De vorbă cu Liviu Rebreanu (în Spre ziuă): IX, 360
 De vorbă cu Liviu Rebreanu cu prilejul apariției romanului „Jar” (Camil Baltazar): 170, 260, 480
 De vorbă cu Liviu Rebreanu (Felix Aderca): 302, 375
 De vorbă cu Liviu Rebreanu despre scriitorii tineri și despre „Provincia literară” (George D. Rîncă): 484
 De vorbă cu d. prof. N. Iorga (în Rampa): 122
 De vorbă cu Lovinescu în (Spre ziuă): V
 De vorbă cu romancierul Liviu Rebreanu (N. Papatanasiu): XXXI
 De vorbă cu romancierul Liviu Rebreanu despre Capitala țării (V. Gorun): 486
 De vorbă cu scriitorii noștri (în Rampa, v. O oră cu dl. Liviu Rebreanu).
 Der Talisman (Ludvig Fulda): 88
 Dicționarul enciclopedic „Cartea Românească”: 228
 Die Heilige Flamme (Somerset Maugham): 156
 Dimineata: XIX, 70, 73, 75, 106, 107, 126, 128, 129, 137, 149, 155, 160, 161, 164, 174, 193, 236, 242, 298, 339, 343, 357, 425, 446, 521
 Dincolo (Liviu Rebreanu): 195
 Din lumea celor care nu cuvîntă (Em. Gîrleanu): 373
 Din refugiu (Liviu Rebreanu): 316, 326
 Din registrul ideilor gingașe (Paul Zarifopol): 27
 Dintele (Liviu Rebreanu): 160, 459
 Directorul Teatrului Național cere repararea jîgnirii aduse Teatrului (Liviu Rebreanu): 408
 Dispărută în noaptea nunții: 404
 Divanul cărturarilor, meșterilor și jupînițelor de la Hanul Ancuței (Niculae Gheran): 297
 D. Liviu Olivian Rebreanu (Joel): 111
 D. Liviu Rebreanu (Nichifor Crainic): 192
 D. Liviu Rebreanu a terminat „Răscoala”. O vizită la via marelui nostru romancier, relatare de R. Horia: XIX, 446
 D. Liviu Rebreanu Despre Studio (în Rampa): 414
 D. Liviu Rebreanu expune criticilor dramatici programul său de activitate (Ioan Massoff): 78
 D. Liviu Rebreanu și studioul Teatrului Național (în Ultima oră): 100
 D. Victor Eftimiu, director al Teatrului Național (în Curentul): 110
 Dl. I. Gr. Periețeanu a demisionat de la Direcția Teatrului Național (în Rampa): 168
 Dl. Liviu Rebreanu despre filmul „Ciuleandra”. Cinematograful face concurență teatrului? (Ioan Massoff): 162, 418
 Dl. Liviu Rebreanu răspunde la ancheta noastră în jurul crizei teatrale (Aida Vermon): 8, 385
 Doamna Casanova (A. Bilciurescu și M. Toneghin): 213
 Domnișoara din strada Neptun (Felix Aderca): 25, 361, 511
 Domnișorul Liviu și Ion al Glanetașului (N. Gheran): XI, 57, 313, 335
 Don Quijote (Cervantes): 96, 517
 Două latinități. Insemnări dintr-o călătorie (Liviu Rebreanu): 8
 Două lumi (Liviu Rebreanu): 161
 Douăzeci și șase și una (Maxim Gorki): 336
 Dramă și teatru (Ion Marin Sadoveanu): 29
 Dreptatea: 21, 24, 61, 112, 129, 174, 223, 341, 342
 Drumul nou: 206
 Dumbrava fermecată (v. Dumbrava minunată).
 Dumbrava minunată (Mihail Sadoveanu): 376
 După un an (Liviu Rebreanu): 247, 476
 Dușmanul poporului (H. Ibsen): 36, 389, 391
 Ecole de cocottes (comedie): 353
 Educatorul poporului în audiență (Romulus Dianu): 139
 Educația Poporului (Cezar Petrescu): 111
 Eftimiu, Rebreanu et comp. (în Curentul): 129
 El bosque de los ahorcados (Liviu Rebreanu): 97
 El día Gráfico (Barcelona): 96
 Ellenzék: 187, 407, 408
 Elegii pentru fînțe mici (Eugen Ionescu): 221
 Emil Rebreanu — Cronologie (Cezar Apreotesei): 55
 Enciclopedia „Cugetarea” (Lucian Predescu): 10, 30, 188

Epilogul epilogului (Liviu Rebreanu): 225
 Epoca: XXVI, 113, 115, 139, 163, 325, 343
 Este Mary Dugan vinovată (Bavard Veiller): 97, 102
 Este Rebreanu un plagiator? (Romulus Dianu): 160
 Eugen Ionescu artilerist (N. Gheran): 221
 Eugen Lovinescu: „Scrisori și documente” (ediție îngrijită de N. Scurta): 47
 Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile (Camil Petrescu): 225
 Eu și eroinele mele (Liviu Rebreanu): XXVIII
 Evantaiul doamnei Windermere (Oscar Wilde): 171
 Evoluția poeziei lirice (E. Lovinescu): 17
 Excelsior: 161
 Excrocheriile Culturii (Dansul milioanei cu duetul Berger-Rebreanu) [Ion Dimitrescu]: 163
 Facla: 61, 298, 496
 Facla literară: 359
 Falanga: XXVI
 Falanga literară și artistică: 306, 325, 331, 373, 431
 Falimentul (piesă de teatru): 350
 Familia: 485
 Familia misterioasă (Sziny Gyula): 336
 Fata ursului (V. Voiculescu): 158
 Faux-monayeurs [Les ~] (André Gide): 379
 Față în față cu eroul meu (Al. Robot): 267, 452
 Făt-Frumos: 450
 Fecioare la licitație (Al. Bilciurescu și M. Toneghin): 213
 Fecioarele nebune (Marcel Prévost): 30
 Femeia (Liviu Rebreanu): 303
 Femeia cu carne albă (Felix Aderca): 511
 Femeia mării (H. Ibsen): 293, 390
 Femeia și paiața (Pierre Loys și Pierre Frondaie): 159
 Femina: 44
 Femme et la pautin [La ~] (Pierre Louys și Pierre Frondaie): 159
 Femmes et le Terreur [Les ~]: 263
 Fenomenul social (Eugen Jebeleanu): 503
 Festivitățile Ibsen (în Bergens Aftenblad): 393
 Feudalitatea regizorilor (Ion Dimitrescu): 106
 Fiara (Liviu Rebreanu): 23
 Filmul (revistă): 224
 Filmul „Ciuleandra” (preot Traian Chirulescu): 164
 Fintina Blanduziei (Vasile Alecsandri): 350
 Flacăra: 98, 225, 339, 353, 354
 Flacăra sfîntă (Somerset Maugham): 156
 Flamura: 23

Flămînzii (Liviu Rebreanu): 467
 Floarea de foc: 219
 Foamea cea mare (Johan Bojer): 391
 Foresta degli impicati [La ~] (Liviu Rebreanu): 328
 Foret de pendus [La ~] (Liviu Rebreanu): 171, 328
 Frankfurter Zeitung: 37
 Frămîntări (Liviu Rebreanu): 459, 517
 Fritz (Robert Stolz): 398
 Fuga în imaginar (Aurel Sasu): 336
 Furnica: 340
 Gazeta: 298
 Gazeta Bucureștilor: 148
 Gazeta literară (1929): XVI, XXXVII, 52, 53, 54, 80, 81, 409, 410
 Gazeta literară (Liviu Rebreanu): 409
 Gazeta municipală: 298, 486, 523
 Gazeta Transilvaniei: 189, 206, 427
 Geneza romanului „Adam și Eva” (N. Gheran): XXVIII, 319
 Geneza romanului „Jar” (N. Gheran): 141
 Geneza romanului „Pădușea Spînzuraților” (N. Gheran): 55
 Geografie (Maria Giulea și Liviu Rebreanu): 260
 Georges Dandin (Molière): 85, 100
 Gestiunea Teatrelor Naționale în discuția Parlamentului (în Curentul): 107
 Gheseftarul de la Teatrul Național (Tom): 106
 Ghighi (Liviu Rebreanu): 303, 325
 Ghinionul (scenariu de film, Liviu Rebreanu): 85
 Gildet paa Solhaug (H. Ibsen): 39
 Gîndirea: XXV, 19, 50, 56, 57, 83, 160, 165, 174, 192, 194, 211, 218, 219, 221, 225, 421, 422, 423, 426
 Glafira (Victor Eftimiu): 63
 Glasul Apelor (I. Gr. Periețeanu): 241
 Glasul Bucovinei: 8, 272, 289
 Glasul inimii (Liviu Rebreanu): 517
 Glasul iubirii (Liviu Rebreanu): 314
 Glasul pămîntului (Liviu Rebreanu): 314
 Goana torțelor (Liviu Rebreanu): 245
 Golani (Liviu Rebreanu): VI, 17, 173, 334, 336, 338, 339, 341, 351, 377, 380, 402, 459, 473
 Gorila (Liviu Rebreanu): XV, XVII, XXII, XXXII, XXXIII, 6, 58, 100, 127, 141, 170, 173, 174, 190, 192, 203, 225, 259, 262, 263, 264, 278, 298, 307, 328, 337, 420, 434, 478, 479, 481, 493, 498, 506, 513
 Gorjanul: 182
 Graiul românesc: 68
 Gramatică și Compunere (Maria Giulea și Liviu Rebreanu): 260
 Grand-Hotel (Paul Frank): 162

G. Topîrceanu, „Parodii originale“ (Liviu Rebreanu): 173
Guliver (v. Călătorile lui Guliver).
Gură de leu (Ticu Sevastia Arhip): 268
Hamlet (Shakespeare): 350, 389
Hamlet cu d-l Nottara (Liviu Rebreanu): 78
Harap-Alb (dramatizare, Nella Stroescu): 266, 272
Heda Gabler (H. Ibsen): 390
Hora morții (Liviu Rebreanu): 46
 I. Al. Brătescu-Voinești (Liviu Rebreanu): 27
Iconar: 485
Ideea europeană: XXXI, 5, 368, 371
Ideea națională în literatură (Octavian Goga): 369
Idilă de la țară (Liviu Rebreanu): XX, 312
Idiotul (F. Dostoevski): 363
 I. Gr. Periețeanu „*Glasul apelor*“ (Liviu Rebreanu): 241
Iluzii permanente (Liviu Rebreanu): 247
Illustration: 86
Imoralitatea criticii impresioniste (Radu Dragnea): 57
Implicații la biografia lui Liviu Rebreanu (Petru Oalde): 184, 310
Im Westen nichts Neues (Erich Maria Remarque): 176
Independența: 342
Indice de nume (în vol. *La lumina lămpii*): 89
Industrie și comerț (Stephan Kamare): 149
Inspirații (film cu Greta Garbo): 212
Instalarea noului director al Teatrului Național (în *Curentul*): 110
Internaționala (text de E. Pottier, muzică — P. Degeyter) imn: 31
Interviu cu d-l Liviu Rebreanu (Miron Grindea): 203, 436
Ion (Liviu Rebreanu): V, VI, VIII, XXII, XXIII, XXVII, XXVIII, XXXI, 1, 5, 17, 20, 23, 24, 31, 45, 57, 99, 108, 128, 131, 137, 179, 187, 189, 190, 192, 214, 237, 238, 262, 274, 301, 303, 307, 309, 311, 312, 313, 316, 317, 351, 356, 357, 359, 361, 363, 364, 374, 375, 377, 378, 380, 386, 387, 395, 419, 428, 431, 434, 441, 442, 452, 453, 456, 457, 460, 461, 462, 464, 466, 470, 479, 484, 492, 493, 496, 497, 498, 502, 504, 506, 508, 509, 510, 518, 520, 522
Iphigenia (piesă din repertoriul german, la Teatrul Național, sub ocupație, în 1917): 350
Istoria civilizației române moderne (E. Lovinescu): 18
Istoria literaturii române (E. Lovinescu): 18

Istoria literaturii române contemporane (E. Lovinescu): 17
Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent (G. Călinescu): 222
Istoria Teatrului Național (Ioan Massoff): 6, 177, 350
Isus (Mihail Dragomirescu): 160
Italia letteraria [L ~]: 196
Ițic Strul (v. *Ițic Strul, dezertor*).
Ițic Strul, dezertor (Al. Dominic): 503
Ițic Strul, dezertor (Liviu Rebreanu): 46, 212, 213, 243, 255, 322, 327, 328, 329, 436, 503
Iubirea cea mare (Liviu Rebreanu): 170
Iubirea eternă (Liviu Rebreanu): 170
Iubirea literară (Liviu Rebreanu): 265
Iuda (Ion Luca și G. Ciprian): 267
Ivonne (Liviu Rebreanu): 12
Izbînda: 24, 510
Înainte (Liviu Rebreanu): XV
În ajunul izgonirii (Ion Dimitrescu): 122
În căutarea formei (Aurel Sasu): 336
În ce cred (Liviu Rebreanu): 204
Incepem (Liviu Rebreanu): 350
Îndreptarea: 80, 82, 112, 129, 139, 174, 327
În jurul lui Michiduță (Tom): 106
În lumea dreptății (I. Al. Brătescu-Voinești): 23
În numele S.S.R. vorbește d. Liviu Rebreanu (în *Rampa*): 73
În pragul minunii (V. Voiculescu): 328, 329
Însemnare inedită (Liviu Rebreanu): XVI
Însemnări (Liviu Rebreanu): 247
Însemnări (ms., Liviu Rebreanu): 46, 458
Însemnări (revistă): 298, 484
Însemnări zilnice: Centenarul Ibsen (N. Liu): 37
Însemnările din Olanda (Mihail Sadoveanu): 26
Înșir-te mărgărite (Victor Eftimiu): 100, 158, 353
În timpul ocupației (Liviu Rebreanu): XXVI
Întinerirea „Vieții românești“ (Liviu Rebreanu): 247
Înrte coeficient și număr. Ionel Teodoreanu: Între vînturi (N. Davidescu): 20
Între critică autorizată și insulte fără autoritate (Soare Z. Soare): 106
Între critică și injurie (Liviu Rebreanu): 245
Între intelectualitate și sport (Lorin Firu): 214, 442
Între lupte (Björnstjerne Björnson): 391
Între roman și viață (Liviu Rebreanu): XXVIII, 163, 231, 452
Intr-un amurg de august la Casa memorială Liviu Rebreanu (dr. V. Tișescu): 210
Intunecarea (Cezar Petrescu): 412

Intumeric și lumină (I. Al. Brătescu-Voinești): 23, 28
Intumericul (Liviu Rebreanu): 374, 492
Îți place bluza mea (A. de Herz): 139
Învățătorul (Liviu Rebreanu): XXVI
Jar (Liviu Rebreanu): XXII, 127, 170, 192, 203, 260, 328, 442, 480, 481, 484, 490, 493, 497
Jeane d'Arc (Joseph Delteil): 379
Jon Gabriel Borkeman (H. Ibsen): 393
Journal (Liviu Rebreanu): XVII, XVIII, 337
Journal de Débats: 37
Journal de Voyages (Honoré Rosny): 9
Jucării sfărîmate (Caton Theodorian): 223
Jurnal (Liviu Rebreanu): VII, X, XV, XVI, XVII, XVIII, XXIV, XXVII, XXXIII, XXXV, XXXVI, XXXVII, 1, 19, 20, 24, 27, 30, 31, 44, 57, 72, 78, 79, 99, 106, 107, 108, 137, 141, 143, 155, 156, 157, 164, 173, 203, 206, 214, 231, 247, 248, 254, 255, 260, 266, 269, 270, 274, 275, 276, 279, 280, 281, 285, 289, 294, 297, 298, 326, 328, 333, 363, 373, 390, 395, 397, 413, 417, 419, 420, 436, 438, 505, 514
Jurnal (Tudor Vianu): 116
Jurnal de bord (Liviu Rebreanu): XVI, XXXVI, 180
Jurnalele de la vie (Liviu Rebreanu): XXIX
Jurnalul doamnei (revistă): XXVIII, 301, 455
Jurnalul zvonurilor (Liviu Rebreanu): XIV, 509
Kira Kiralina (Panait Istrate): 218, 372
Kjaerlingbedens Komædie (Comedia iubirii), la Central Teater: 34
Knock-out (Gustav Valentin și Vasile Crețoiu): 266
Kremlin (Cezar Petrescu): 221
Kultur (I. Dimitrescu): 124
La arme (A. Mureșan): 347
Lacrima (Liviu Rebreanu): 517
Lady Mary (operetă — la Daily, Londra): 42
Lady Windermere's Fan (Oscar Wilde): 171
La lumina lămpii (documente literare Liviu Rebreanu): VII, XXIV, 4, 6, 7, 10, 13, 15, 17, 21, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 51, 53, 64, 65, 66, 74, 81, 86, 89, 93, 96, 100, 101, 131, 145, 170, 179, 189, 202, 208, 209, 227, 245, 261, 265, 274, 316, 326, 344, 353, 357, 358
La Medeleni (Ionel Teodoreanu): 20, 384, 412
La mormîntul trădătorului (în *Curentul*): 140
La schimbarea directorului (G. Ciprian): 78
Latinitas (volum omagial al Congresului Presei Latine din București, 1927): 8
Lectura pentru toți: 315
Legea lui Eftimiu (în *Rampa*): 121
Legiferare pentru literatură (Liviu Rebreanu): 245
Leinen aus Island (Stephan Kamare): 149
Les obésených (Liviu Rebreanu): 328
Letopiseț (Mihail Sorbul): 100
Liga tinerimei, piesă: 35
Limba și literatura: 310
Literatura anului (Sergiu Dan): 21
Literatura și iubirea (Liviu Rebreanu): 265
Literatura românească în Rusia Sovietică (Liviu Rebreanu): 247
Liviu Rebreanu: Adam și Eva (Trepțe și confluențe) (Niculae Gheran): 319
Liviu Rebreanu (Eugen Lovinescu): 225, 510
Liviu Rebreanu (G. Călinescu): 222
Liviu Rebreanu (Nichifor Crainic): 160
Liviu Rebreanu (H. Roman): 503
Liviu Rebreanu 50 de ani de viață (C. Pănaiteșcu): 496
Liviu Rebreanu, Ciuleandra (T. Teodorescu-Branîște): 21
Liviu Rebreanu (despre Georges Duhamel) (în *Cuvîntul*): 435
Liviu Rebreanu în „documentare“ la Academia Română (Stancu Ilin): 458
Liviu Rebreanu în intimitate (Ioan Massoff): 247, 468
Liviu Rebreanu la Teatrul Național (în *Viața literară*): 77
Liviu Rebreanu még ebben a szezonban előadattja Bukárestben az „Ember tragédiáját“. Felhívja az erdélyi magyar írőkat, küldjenek darabot a Bukáresti. Nemzeti Színház számára, in *Ellenzék*): 407
Liviu Rebreanu: Omagial (Romulus Dianu): 107
Liviu Rebreanu. Patosul mărturisirilor (Vasile Netea): XXXIII
Liviu Rebreanu pe două coloane (Ion Aurel Manolescu): 298
Liviu Rebreanu — schife pentru viitoarele romane (Niculae Gheran): 457
Liviu Rebreanu va reprezenta încă în actuala stagiu „Tragedia omului“. Și invită pe scriitorii maghiari din Transilvania să trimită piese pentru Teatrul Național din București (în *Ellenzék*): 407
Lingă Schitul lui Tărișă (Puiu Gîrciuneanu): 267
L. Rebreanu (G. Călinescu): VI
Luceafărul (1963): 313
Luceafărul (Sibiu): XVI, XX, XXV, XXVIII, 23, 221, 255, 312, 331, 373, 389, 400, 430, 450, 457, 459, 470, 497, 517

Lucrări de referință despre Radio și Televiziune (Victor Crăciun, Nicoleta Dropol și Cella Vasiliu) : 269

Lumea românească : 328

Lumina : 3, 6, 139, 326, 390

Lupii (I. C. Vissarion) : 459

Lupta : 21, 24, 46, 60, 61, 73, 144, 163, 164, 174, 203, 332, 395, 436

Luxe de Paris [Le ~] (revistă) : 44

Madame Bovary (Gustave Flaubert) : 363

Magazin istoric : XXXIII

Maidan cinematografic (în Rampa) : 85

Maitrey (Mircea Eliade) : 485

Manhattan-Transfer (John Dos Passos) : 209

Manuscriptum : XI, XXVIII, XXXIII, 7, 37, 57, 86, 313, 331, 454, 457

Manuscrite și voci. Scriitori români la Radio (Victor Crăciun) : 261

Marele duhovnic (Victor Eftimiu) : 124

Marius (Marcel Pagnol) : 98

Marseillaise [La ~] imn național francez (Rouget de Lisle) : 347

Martin Berger la „Național” (Ioan Massoff) : 163

Matin [Le ~] : 9

Matineuri literare (Perpessicius) : 408

Matineurile literare ale Teatrului Național (în Cuvântul) : 408

Mărturia scriitorilor despre marea europeană Hortensia Papadat-Bengescu (Liviu Rebreanu) : 416

Mărturia unei generații (Felix Aderca) : 302, 375

Mărturisiri (Liviu Rebreanu) : XXVII, XXVIII, 1, 104, 180, 189, 231, 301, 364, 397, 452, 455, 456, 457, 460, 517

Mărturisiri literare (D. Caracostea, ediție de Iordan Datcu) : XXVIII

Măsură pentru măsură (Shakespeare) : 100

Medeleni (v. La Medeleni) :

Memorial (F. Foch) : 87

Memorii (E. Lovinescu) : 225

Memorii (Sextil Pușcariu) : 146

Memoriul (Liviu Rebreanu, 1910) : 113, 194, 324, 331, 431

Menageria sacră (C. Cernăianu) : 62

Menaj de artist (în Curentul) : 111

Menaj de artist (Paul I. Prodan) : 111

Mențiuni critice (Perpessicius) : 19, 48

Mersul scrisului (Liviu Rebreanu) : XXIII

Mersul scrisului la „Răscoala” (Liviu Rebreanu) : 200, 202, 467

Metropole (Liviu Rebreanu) : 8, 9, 11, 14, 15, 172, 174, 175, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 212, 213, 330

Michiduță culturalul de la Teatrul Național (Tom) : 106

Mic tratat de estetică literară (Felix Aderca) : 379

Mihail Sadoveanu „Divanul cărturarilor, meșterilor și jupinițelor de la Hanul Ancuței (N. Gheran) : 27

Mihail Sadoveanu : Maître (N. Gheran) : 27

Minerva (1915) : 28, 145

Minunea minunilor (Liviu Rebreanu) : 46, 361, 493, 507

Mioara (Camil Petrescu) : XXIX

Mirza (Liviu Rebreanu) : 364

Mișcarea literară (Liviu Rebreanu) : 366

Mișcarea literară (revistă) : XXXVII, 20, 48, 214, 218, 220, 353, 365, 366, 367, 375

Mișcarea literară a anului (A. P. Samson) : 21

Mite (Eugen Lovinescu) : 502.

Mizantropul (Molière) : 85

Moartea (Liviu Rebreanu) : 303

Moartea sau Pasiunea morții (Liviu Rebreanu) : 316

Moartea șoimului (M. Gorki) : 400

Moartea unei republici roșii (Felix Aderca) : 511

Modernismul (Liviu Rebreanu) : 331

Mojarul (v. Mojarul iluziilor).

Mojarul iluziilor (Liviu Rebreanu) : XXII, 141, 203, 205, 208, 213, 217, 328, 330, 442, 480, 482

Moldova : 342

Molima (Ion Marin Sadoveanu) : 171

Momente (Liviu Rebreanu) : 347

Momente de la instalarea noului director al Teatrului Național (în Universul literar) : 78

Momiia de la T.N. (în Curentul) : 106

Monitor (v. Monitorul Oficial).

Monitorul oastei : 430

Monitorul oficial : 129, 146, 346, 347, 458

Moralitatea în artă (M. Damian) : 409

Muscata din fereastră (Victor Ion Popa) : 102

Myrha (Liviu Rebreanu) : 364

Napoleon (v. O sută de zile).

Nationen (Oslo) : 33, 38, 390

Naționalul : 339, 342, 345

Naționalul nou : 298

Neamul românesc : 3, 196, 298

Nebunia lumii (G. Cornea) : 160

Nebunul (Liviu Rebreanu) : 4

Nevasta (Liviu Rebreanu) : 459

Neue Rundschau : 384

Nici un fel de risipă (Pamfil Șeicaru) : 164

Niculăiță Minciună (I. Al. Brătescu-Voinești) : 28

Nimic nou pe frontul de vest (Erich Maria Remarque) : 176

Noaptea Regilor (Shakespeare) : 84

Nocturnă Literară (R. Horia) : 524

Noi secretari generali (în Adevărul) : 59

Nopti barceloneze (Tican Rumano) : 96

Nora (H. Ibsen) : 390

Note, comentarii, variante (N. Gheran) : 306

Noul director al Teatrului Național (în Viitorul) : 77

Noul regim al teatrelor nu va intra în vigoare în actuala stagiune. Declarațiile d-lui Liviu Rebreanu (în Rampa) : 417

Noul regim al teatrelor subvenționate de stat (Ioan Massoff) : 110

Noul regim al teatrelor și operelor naționale (în Universul) : 110

Nowvelle Revue Française : 384

Nu lege nouă, ci director nou (Dem Theodorescu) : 121

Nu ne trebuie Operă română la București? (Liviu Artemie) : 159

Nunta (Liviu Rebreanu) : 317

Nuntă cu repetiție (Anne Nichols) : 398

Nuntă în revoluție (Sophus Michaëlis) : 35

O corespondență E. Lovinescu — L. Rebreanu de interes major (Stancu Ilin) : 17

O femeie și doi bărbați (Liviu Rebreanu) : 303

O insemnare (Liviu Rebreanu) : XVI

1907 (Al. Sahia) : 503

O motiune scrâtoricească. În ziua alegerilor la S.S.R. (în Curentul) : 113

O noapte furtunoasă (I. L. Caragiale) : 350

O oră cu dl. Liviu Rebreanu (Romulus Dianu) : 380

O scrisoare a d-lui Rebreanu (în Îndreptarea) : 82

O stringere de mână (Liviu Rebreanu) : 22

O sută de zile (Benito Mussolini și Gioachino Forzano) : 251

O zi din viața unui mirtopolit. Insemnările unui trădător (Damian Stănoiu) : 266

Oameni felurii (Anton Holban) : 111

Oameni felurii (în Curentul) : 111

Oamenii regimului, Dl. Liviu Rebreanu, directorul Teatrului Național (în Îndreptarea) : 80

Ocotitorul (Liviu Rebreanu) : 459

Octavian Goga sau Poetul (Liviu Rebreanu) : 205

Ofilire (Liviu Rebreanu) : 23, 312, 457

Oiseau bleu [L' ~] (Maurice Maeterlinck) : 43

Olanda (Mihail Sadoveanu) : 26

Oltul (Octavian Goga) : 194

Omul liber : 163

Omul cu mistere (Liviu Rebreanu) : 174

Omul cu mârșoaga (G. Ciprian) : 177, 217

Opere — Rebreanu (ediție N. Gheran) : VIII, IX, XI, XIII, XIV, XX, XXII, XXVI, XXVIII, XXIX, XXXI, XXXIII, XXXV, XXXVII, 4, 5, 6, 9, 45, 46, 55, 57, 58, 85, 141, 179, 180, 181, 182, 186, 187, 189, 190, 192, 199, 200, 203, 238, 260, 262,

302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 312, 316, 317, 319, 324, 331, 336, 343, 355, 364, 454, 455, 457, 458, 459, 460, 464, 466, 499

Ord, revistă — Oslo : 33

Ordinea : 106, 306, 331, 332, 402, 431, 450

Orientări : 115

Osinda (Liviu Rebreanu) : 303

Pacea (Liviu Rebreanu) : 492

Pagini din jurnal (Liviu Rebreanu) : XVI

Panait Istrati (Liviu Rebreanu) : 218, 247, 328

Pantahuză morală, pentru Olivian Liviu Rebreanu (în Curentul) : 113

Papagalii (Constantin Răduț) : 85

Paris aux étoiles (revistă la Moulin-Rouge) : 44

Parlamentul (publicație) : 60

Passé [Le ~] (Georges de Porto-Riche) : 85

Pași pe nisip (E. Lovinescu) : 446

Patima roșie (Mihail Sorbul) : 177, 350

Patria : 189, 223

Patul lui Procust (Camil Petrescu) : 247

Păcală și Tindală (Liviu Rebreanu) : 507

Păcat boieresc (Mihail Sadoveanu) : 23

Pădurea (v. Pădurea Spinzuraților).

Pădurea Spinzuraților (dramatizare, A. Mitric) : 262, 292

Pădurea Spinzuraților (Liviu Rebreanu) : V, VI, VIII, IX, XXII, XXVIII, 1, 45, 55,

57, 61, 79, 97, 98, 108, 119, 125, 128, 160, 166, 171, 189, 190, 192, 213, 218,

225, 233, 236, 239, 255, 315, 316, 317, 328, 353, 354, 359, 363, 364, 374, 376,

378, 381, 390, 394, 429, 434; 442, 448, 462, 464, 466, 481, 492, 496, 497, 511,

513, 519, 522

Pământurile (Liviu Rebreanu) : 467

Părerile d-lui Liviu Rebreanu (în jurul reparației „Universului literar” (în Universul) : 8, 386

Pe frontul de Vest 1918 (film după Vier von der Infanterie de Fr. Johansen) : 176

Peer Gynt (H. Ibsen) : 389, 390, 391

Pe meandrele trecutului (Ion Petrovici) : XXX, 159

Pe urmele Crașorului (Liviu Rebreanu) : 79

P.E.N.-Clubul român la Ragusa (în România literară) : 248

Pentru artă (I. Gr. Periețeanu) : 133

Pentru d. ministru al Artelor (în Viitorul) : 68

Pentru d. Victor Eftimiu (în Rampa) : 120

Pentru lămurirea artiștilor Teatrului Național (în Rampa) : 120

Pentru noul director al Naționalului (Scarlat Froda) : 78

Pentru numitul Liviu Rebreanu (I. Dimitrescu) : 106

Periferia (František Langer): 248
Pesti Hirlap: XVIII, 341
Petre Petre (Liviu Rebreanu): 236, 467
Piulița iluziilor (Liviu Rebreanu): 482
Plaiuri născădane (C. Tăslăoanu): 255
Plata salariilor artiștilor Operei (în *Rampa*): 144
Plecat fără adresă (Cezar Petrescu): 221
Plicul (Liviu Rebreanu): 100, 171, 354, 355, 356, 357, 358, 498
Poarta raiului (Liviu Rebreanu): 259
Poema cârtii. Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu: 410
Poezia nouă (N. Davidescu): 369
Poezie sau destin (Agatha Grigorescu-Bacovia): 54
Pojarul dragostei (Liviu Rebreanu): 478
Pojarul iubirii (Liviu Rebreanu): 479
Politica (1928): 24
Politique [*La ~*]: 342
Popescu (Liviu Rebreanu): 170
Poporanismul în literatură (Mihail Ralea): 369
Porunca vremii: 107
Povestiri din Alhambra (Irving Washington): 94
Povestitori unguri ardeleni (I. Lupu): 79
Povestitorul (Liviu Rebreanu): 27
Povești ardelenesti (Ion Pop Reteganul): 312
Premiera lui „Ion” dramă în 12 tablouri de Al. Mitric, după romanul d-lui Liviu Rebreanu (în *Cuvîntul Tărănimii*): 179
Premiile naționale de literatură (Al. A. Philippide): 99
Premiile naționale de literatură (Șerban Cioculescu): 99
Premiul Național (Romulus Dianu): 124
Preocupări literare: XXVIII
Presă la d-l Rebreanu (în *Curentul*): 78
Președintele Liviu Rebreanu (Perpessicius): 80
Președintele Societății Scriitorilor din România, Liviu Rebreanu (în *Bergens Aftenblad*): 393
Pretendenții coroanei (H. Ibsen): 390
Prezidenția S.S.R.-ului (în *Adevărul literar și artistic*): 273
Primejdia bisericăscă și națională din Basarabia (C. Cernăianu): 62
Primejdie pentru educația tineretului (în *Universul*): 80
Primii oaspeți ai centenarului Ibsen — reprezentanții României L. Rebreanu și A. Demetriade au sosit ieri (în *Aftenposten*): 389
Primul film sonor — „Ciuleandra” d-lui Liviu Rebreanu cu actori germani și români (în *Adevărul*): 162
Procesul comuniștilor (în *Lupta*): 144
Proces de Mary Dugan [Le ~] (Bavard Veiller): 97
Procesul de la Soc. Scriitorilor Români (în *Universul*): 112
Procesul de la Soc. Scriitorilor Români. Ce face d-l Rebreanu? Dezmințe sau recunoaște. Cine este „Educatorul Poporului”! (în *Universul*): 113
Procesul de presă al d-lui Liviu Rebreanu (I.T.): 235
Propilee literare: 54
Prostul (piesă la Teatrul Comoedia, sub ocupație germană): 350
Proștii (Liviu Rebreanu): 459, 498, 499
Prototipuri de personaje din romanul „Ion” (Tiberiu Rebreanu): 313
P.S. (v. *Pădurea Spînzuraților*).
Punctul negru (G. Kadelburg și R. Presber): 177
Quia poet fuit (Perpessicius): 475
Rachierța (Ion Luca): 267, 269
Radiofonia românească (Liviu Rebreanu): 247, 328
Raffles: 404
Rampa: 7, 9, 28, 36, 39, 48, 50, 52, 58, 70, 73, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 99, 100, 106, 107, 110, 112, 115, 120, 121, 122, 124, 138, 144, 147, 149, 151, 153, 159, 162, 163, 168, 174, 176, 203, 205, 247, 259, 267, 298, 326, 351, 354, 363, 369, 380, 382, 388, 390, 397, 401, 402, 408, 413, 414, 415, 417, 419, 441, 450, 452, 468, 478, 493
Ramuri (bibliografie): 84
Ramuri: 8, 17, 46, 143, 319, 373
Rapsodia română (Liszt): 215
Rața sălbatică (H. Ibsen): 37, 390, 391
Razele cosmice: 329
Răsăritul (Liviu Rebreanu): 220, 237
Răsăritul și Apusul (Liviu Rebreanu): 467
Răfuiala (Liviu Rebreanu): XIV, 336, 459, 510, 517
Răscoala (Liviu Rebreanu): VI, VIII, IX, XVII, XXII, XXIII, XXVIII, XXXI, 2, 4, 5, 27, 45, 47, 127, 161, 163, 172, 174, 175, 181, 182, 189, 195, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 208, 209, 213, 214, 215, 217, 220, 221, 222, 225, 228, 229, 230, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 251, 254, 255, 268, 274, 276, 281, 305, 306, 361, 374, 434, 441, 446, 451, 454, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 479, 482, 484, 489, 490, 491, 492, 493, 496, 497, 503, 504, 518, 522, 523, 524, 525
Răscoala (schiță de dramă în patru acte, Liviu Rebreanu): 460

Răspuns unui calomniator (Nichifor Crainic): 193
Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu (în *Adevărul literar și artistic*): 420
Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu (în *Facla literară*): 359
Răvașe în iarbă (Liviu Rebreanu): 306
Războiul. Însemnările unui sublocotenent (Liviu Rebreanu): 183, 186, 192
Răzbumarea Venerei (Liviu Rebreanu): 14
Răzlețe (Liviu Rebreanu, editate de N. Gheran): 316
Rebreanu — „Jurnal” (N. Gheran): XXI
Rebreanu la „Viața românească” (N. Gheran): 22
Rebreanu. Slove din închisoare (N. Gheran): XXIV
Rebrenismul (Nichifor Crainic): 194
Referat [către Ministerul Cultelor și Artelor] (Liviu Rebreanu): 80, 408, 409, 414
Regele la monumentul lui Săulescu (în *Curentul*): 150
Repertoriul cinematografelor „Roxy” și „Capitol” (în *Rampa*): 162
Repertoriul Teatrului Național în discuția Camerei. Interpelările d-lor E. D. Fagure și N. Iorga. Răspunsul d-lor miniștri Costăchescu și Aurel Vlad: 80
Repetițiile la Național au început (în *Ultima oră*): 99
Reporter: 170, 260, 328, 480
Repraesentanten for Den rumaenske forfatterforening om sit indtryk av Norge (în *Bergens Tidende*): 40
Reprezentantul Societății Scriitorilor din România despre impresiile sale din Norvegia (în *Bergens Tidende*): 393
Retragerea d-lui Liviu Rebreanu (Horia Roman): 176
Retragerea piesei „Amantul anonim” (în *Cuvîntul*): 409
Reversul medaliei (Amyntas): 81
Revista Bistriței (și Bistrița): 324, 332, 333
Revista de istorie și teorie literară (1970): 35
Revista Fundațiilor Regale: XXVIII, 1, 48, 180, 225, 231, 296, 301, 455
Revista idealistă: 341
Revista scriitoarelor și scriitorilor români: 214
Revoluțiile europene: 329
Revue Blanche (spectacol la Concert Mayol, Paris): 12
Revue des deux Mondes: 45, 232
Revue Juive (1928): 43, 250
Revue Negre (spectacol la Concert Mayol, Paris): 12
Ritmul vremii: 225
R.I. (v. *România literară*)
Robinson Crusoe (Daniel Defoe): 496
Rolfs Revy (spectacol la Teatrul Casino din Oslo): 34
Roma, capitol în Metropole (Liviu Rebreanu): 8
Romancier de mîna stîngă (Nichifor Crainic): 194
Romane fără sfîrșit (N. Gheran): 46
Romantă fără note (G. M. Samarineanu): 236
Romanul „Ciuleandra” de Liviu Rebreanu (S.D.): 24
Romanul „Ion”, concurînd starea civilă (Șt. Bănulescu): 313
Romanul mulțimii răzvrătite (Al. Al. Philippide): 384
Romanul romanului „Gorila” (N. Gheran): XXXIII
Romanul romanelor (Liviu Rebreanu): 180, 192, 301, 428
Romanul romanelor (S.P.): 189
România: XXXIII, 32, 52, 55
România (1927, Paris): 15
România în război (în *Adevărul*): 342
România literară (Iași): 228
România literară (București): XXXVII, 8, 118, 175, 213, 214, 218, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 254, 257, 258, 259, 328, 443, 444, 445, 476, 477
Românul: 187
Romeo și Julieta (Shakespeare): 58, 353
Rose-Marie (spectacol): 297
Rosmersholm (H. Ibsen): 38, 389, 390, 391
Rostul spovedaniilor (Liviu Rebreanu): 321, 329
Rouge et le Noir [Le ~] (de Stendhal): 363
R.U.R. (Karel Capek): 176
Rușinea (Liviu Rebreanu): 303
Samson și Dalila (Saint-Saëns): 358
Sărbătoarea de la Solhaug (H. Ibsen): 39
Sărbătoarea d-lui Liviu Rebreanu (în *Adevărul literar și artistic*): 176
Sărbătoarea d-lui L. Rebreanu la S.S.R. (în *Adevărul*): 298
Sărbătorirea d-lui Octavian Goga la „Societatea Scriitorilor”. Cuvîntările. Răspunsul d-lui Goga (în *Rampa*): 205
Sărmanul Dionis (Mihai Eminescu): 320
Săulescu și Rebreanu (în *Tipărița literară*): 50
Sburătorul: V, 7, 17, 18, 36, 217, 390, 391, 446, 480, 510
Sburătorul văzut de... (în *Vremea*): 233
Sburătorul văzut de... [Liviu Rebreanu]: 446
Scandalul de la adunarea Societății Scriitorilor Români. Domnul Liviu Rebreanu forțat să demisioneze. Grave acuzații aduse președintelui S.S.R. (în *Universul*): 112

Scandalul de la S.S.R. Adunarea generală a scriitorilor discută chestiuni de resortul parchetului. Demisia d-lui Rebreanu. D. Rebreanu acuzat de delapidare; Cuvîntul d-lui Rebreanu; Cazierul d-lui Rebreanu; Un scandal înăbușit (în Curentul „Ultima oră“): 112
Scandalul de la Teatrul Național (Romulus Seșanu): 80
Scandalul de la Teatrul Național (Acțiunea actorilor. Protestul criticilor. Agitația autorilor dramatici. Protestul Sindicatului din Cluj. Scandalul din Cameră. Presa înfierează pe Victor Eftimiu. O nouă interpelare în Cameră): (în Rampa): 122
Scara, v. Scara măgarilor (Liviu Rebreanu): XXVI
Scara fericirii (Liviu Rebreanu): 203
Scara măgarilor [v. și Szamárletra] (Liviu Rebreanu): XXVI, 325
Scena: XXXVII, 20, 326, 350
Schițe (Liviu Rebreanu): 303, 319, 457
Scînteii galbene (G. Bacovia): 46
Scriitori în lumina documentelor (Horia Oprescu): 30
Scriitorii români salută pe colegii lor norvegieni (în Aftenposten): 392
Scriitorii și literatura în Rusia Sovietică (Liviu Rebreanu): 328
Scriitorii și președintele lor (Mircea Eliade): 273
Scriitorii și problemele culturii (Liviu Rebreanu): 245
Scriitorul Liviu Rebreanu președintele de onoare al Academiei Latine (în Drumul nou): 206
Scrisoarea (Cezar Ivănescu): XXV
Scrisoarea pierdută (I. L. Caragiale): 359, 381
Scriori către Ion Bianu (ediție de Marieta și P. Croicu): 112
Se ridică cortina (Valer Dona): 514
Seara: 145
Secolul: 219, 220, 237
Secretele scriitorului (Georges Duhamel): 436
Semănătorul: 331
Semenicul (caiet de literatură, Reșița): 184
Semenicul (revistă): 184, 310
Sensuri și etape în laboratorul „Pădurea Spinzuraților“ (în Steaua): 317
Sentinela (Liviu Rebreanu): 336
Servilia (Liviu Rebreanu): 108
Sfîrșitul (Liviu Rebreanu): 336
Sincronism și diferențiere (E. Lovinescu): 18
Sinteze: 142
Sîntem sau nu o colonie a culturii franceze? Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu (în Vremea): 13, 204, 439
Slove din închisoare (Liviu Rebreanu): 333, 377, 432
Soarta [Blestemul] (Liviu Rebreanu): 303
Soldatul necunoscut (Liviu Rebreanu): 15
Solemnitatea inaugurării Direcției Educației Poporului. Discursul d-lui Liviu Rebreanu (în Rampa): 415
Solemnitatea instalării noului director al Teatrului Național. Cuvîntările d-lor Ministru Răducanu, Liviu Rebreanu, Victor Eftimiu și C. Nottara (în Rampa): 110
Spicuii (caiet ms., Liviu Rebreanu): XVIII, XIX, 5, 382, 383, 506
Spicuii din Nietzsche (Liviu Rebreanu): 331
Spiritul românesc creator (Radu Dragnea): 57
Spîșeria culturii (Ion Dimitrescu): 157
Sposedanii (Liviu Rebreanu): XII, XXV, XXXIII, XXXVI, 1, 82, 205, 206, 208, 209, 210, 212, 213, 217, 320, 321, 325
Spre un guvern Prezan. Dl. Iuliu Maniu n-a acceptat însărcinarea de a forma cabinetul. Motivele reale ale abținerii. Dl. Prezan a fost chemat în Capitală (Universul): 127
Spre ziuă: V, IX, 5, 23, 24, 25, 46, 50, 360
S.S.R. intim și activ (Cuvîntul): 80
S.S.R. realege președinte pe d. Liviu Rebreanu (Rampa): 115
Statutul cultural (D. Gusti): 258
Stăpîna (Caton Theodorian): 358
Steagul (1916): 342
Steaua: 178, 313, 317
Stilpii societății (H. Ibsen): 390
Straja regelui: 147
Străjerul: 147
Strigoii (H. Ibsen): 36, 390
Studii de limbă și stil (N. Gheran): XIX
Suferințele din Ardeal (V. Stoica): 347
Suflete moarte (N. Gogol): 506, 517
Suflete tari (Camil Petrescu): 358
Sur le fleuve amour (Joseph Delteil): 379
Szamárletra (Liviu Rebreanu): XXVI, 25
Șarpele (Liviu Rebreanu): 319
Șezători literare (Cuvîntul): 408
Șezătorile literare ale Naționalului (Cuvîntul): 408
Șoarecele de biserică (Fodor László): 118
Știința literaturii (M. Dragomirescu): 369
Tablouri Biedermeier (Sziny Gyula): 336
Tageblatt (v. Berliner Tageblatt).
Tănase Scatiu (Duiliu Zamfirescu): 465
Teatrul Național în plină anarhie (V. Timuș): 121
Teatrul românesc. Privire istorică (Ioan Massoff): XXX
Temerea [Zestrea] (Liviu Rebreanu): 303

Temps, [Le ~]: 38
Temps du mepris [Le ~] (André Malraux): 278
Timpu: 195
Tinerețe (Max Halbe): 37
Tiparița literară: 49, 50, 416
Toleranță inadmisibilă. În jurul scandalului de la Societatea Scriitorilor Români (Odo Basca): 115
Tradiționalism (Nichifor Crainic): 369
Tragedia omului (Imre Madách): 407
Trandafirii roșii (Zaharia Bârsan): 262
Transcendentalia (Camil Petrescu): 211
Transilvania: XXV, 321, 458
Trecutul (Georges de Porto-Riche): 85
Trei metropole [v. și Metropole] (Liviu Rebreanu): 13, 27
Trei nuvele (Liviu Rebreanu): 46, 212
Tribuna: XVI, XVII, XVIII, XXI, XXIV, 17, 27, 187, 221, 297, 333
Tribuna poporului: 187
Tribuna școlii argeșene: 210
Trică (George Cruțescu): 269
Trogloidiții (Dem Theodorescu): 122
Typhaon (J. Conrad): 378
Twelfth Night [The ~] (Shakespeare): 84
Tapal (Felix Aderca): 511
Tara noastră: 140, 298, 400
Tărani (Liviu Rebreanu): VIII, 458, 459, 504
Tăranul: 182
Tăranul și coasa (prelucrare, Liviu Rebreanu): 182
Tărănismul românesc: 187
Țesătorii (G. Hauptmann): 32, 459, 492
Țigani în biserică (C. Cernăianu): 62
Ucenicul vrăjitor (Goethe): 437
Ușag: XXVI.
Ultim răspuns la un atac nedemn (Nichifor Crainic): 193
Ultima comandă (film la Plaza, Londra): 42
Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război (Camil Petrescu): 428
Ultima oră: 99, 100
Umbra: 217
Unchiul Anghel [Moș Anghel] (Panait Istrate): 372

Un document inedit excepțional: Jurnalul lui Liviu Rebreanu (Mihai Gafița): XVI
Un faliment [și Un falit] (B. Björnson): 391
Un film sonor antiromânesc (Petre Sturdza): 164
Un nou roman „Adam și Eva“. Scriitorul intim. Curentele literare. O nouă gazetă (Ioan Massoff): 363
Un sfert de oră cu scriitorii (în Rampa): 203, 441
Un suflet înalt și plin de stele (G. Călinescu): XIII
Un tânăr semicentenar (Felix Adêrca): 503
Un trecut tenebros (Liviu Rebreanu): XI, 151, 174
Un ultim răspuns (Liviu Rebreanu): 113, 194, 429
Un vent de folie (spectacol la Folies Bergères, Paris): 11
Uniunea națională: 196
Universe around us [The ~] (Sir James Hopwood Jeans): 210, 239, 323
Universul: 8, 26, 69, 78, 80, 85, 102, 107, 111, 112, 113, 114, 117, 120, 121, 124, 125, 126, 128, 129, 157, 163, 174, 182, 193, 212, 217, 269, 274, 298, 327, 339, 341, 344, 386, 406, 409, 425
Universul literar: 8, 20, 25, 27, 36, 48, 265, 336, 386, 388, 475
Utopia (Sir Thomas Morus): 506
Utopii (Liviu Rebreanu): 210
Vagabondul stelelor (Jack London): 328, 329, 378
Variante (Niculae Gheran): 141
Vasarnap: XXVI
Vatra: 165
Venus (Sziny Gyula): 336
Vesellie (Liviu Rebreanu): 308
Vestitorul: 211
Vestul: 235
Viața: XXX
Viața literară: 27, 77, 81, 99, 370
Viața minunată a lui Anton Pann (Sergiu Dan și Romulus Dianu): 48
Viața poetei (Agatha Grigorescu-Bacovia): 54

Viața românească: XIX, 13, 19, 21, 22,
116, 155, 165, 173, 222, 247, 303, 361,
373, 384, 459, 460, 499, 518
Vicleimul (la Radio): 270
Vidas cruzadas (Benavente): 90
Vier von der Infanterie (Fr. Johansen): 176
Viiitorul: 54, 64, 68, 70, 77, 78, 99, 112,
113, 117, 129, 130, 157, 174, 175, 224,
227, 341, 342, 344, 346, 422
Vioara mută (N. Davidescu): 20, 25
Violon d'Ingres: 470
Vis năprasnic (Liviu Rebreanu): 85
Vîrcolacii în biserică (C. Cernăianu): 62
Vlad Tepeș (Ludovic Dauș): 178
Volbura dragostei (Liviu Rebreanu): 325
Vrăjmașii (Liviu Rebreanu): 312

Vremea: XXVIII, 13, 20, 46, 162, 163, 178,
199, 203, 204, 214, 219, 221, 225, 231,
233, 259, 273, 298, 301, 328, 433, 439,
442, 446, 452, 455, 508
Vremea disprețului (André Malraux): 278
Vremea — Sport: 214
Zauber lehrlin (Goethe): 437
Zestrea (Liviu Rebreanu): XXXI, 304, 307,
308, 312, 364, 460
Zich dich aus (spectacol berlinez): 31
Zilele care au fost și au plecat (Puia-Florică
Rebreanu): 200, 354
Ziua: 145, 326
Ziua cărții (Liviu Rebreanu): 247
Zvîrcolirea (Liviu Rebreanu): 309

CORRIGENDA

Cu prilejul „bunului de tipar“, efectuat pe baza recolaționării textelor din manuscrise și periodice, consultarea unor publicații, mai puțin deteriorate, ne-a îngăduit să facem următoarele corectări:

— La pagina 360, rîndul 22, după cuvintele „îndemn lăuntric“ se va citi:

„Imensa majoritate a românilor era, în privința culturii, ca anume femeii frumoase de pe Calea Victoriei care uită să se spele pe picioare înainte de a pune ciorapi de mătase. Războiul și rezultatele lui au făcut mai mult pentru deșteptarea culturală românească decît un secol de evoluție pașnică. Ceea ce ne arată că războaiele, cel puțin uneori și în unele privințe, sunt și binefăcătoare. Într-adevăr, în timpul războiului, toți românii, ca soldați pe front, prizonieri, refugiați, sub ocupație dușmană, au fost siliți să observe și să simtă că cultura mărește valoarea omului, și ca individ și ca popor. Apoi, după război, contactul cu teritoriile alipite, unde cultura are rădăcini solide, a trezit ambiția românească de a nu rămîne mai prejos de străinii ajunși sub stăpînirea noastră... Și astfel a pătruns, ca o puternică necesitate sufletească, setea de cultură, de astă dată organică, născută din frămîntarea vieții, pînă în cele mai depărtate cîtune. Șasezeci de ani de «învățămînt obligatoriu» n-au dat roade, nu pentru că «oligarhia» a vrut să păstreze analfabetismul ca o armă de mai ușoară stăpînire, ci pentru că poporul n-a simțit nevoia învățaturii.“

— La pagina 477, mărturisirile scriitorului se completează cu *Răspunsul lui Liviu Rebreanu*, publicat în *România literară*, II, n. 56, 11 mart. 1933, p. 2 (în cadrul anchetei *Ce se spune despre Patul lui Procust?*):

„*Patul lui Procust* se află în linia firească de evoluție a d-lui Camil Petrescu. În multe privințe e mai caracteristic pentru talentul său decît toate operele sale anterioare. În realitate, romanul e un adevărat roman, pasionant și vibrant de viață. Cine a început să-l citească nu se poate opri pînă la sfîrșit. E o lume întreagă, rotunjită, vie, caldă, care-și trăiește viața ei de durere și bucurii.

Dar aici, în cadrul unor simple însemnări, nu e nici locul și nici momentul să scoatem în evidență calitățile excepționale care înalță romanul d-lui Camil Petrescu deasupra romanelor celebre. Se vor găsi critici care să-și facă datoria întregă față de o operă excepțională. Aici, acum, s-a exprimat numai bucuria unui cititor care a întîlnit o carte nouă și rară.“

Mulțumim Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, cu ajutorul căreia am putut consulta mai multe colecții de ziare, între care și cele amintite mai sus.

Sumar

<i>Istoria unui jurnal</i>	V
<i>In loc de notă asupra ediției</i>	XXXV
Jurnal	
1927	
1928	I
1929	21
1930	80
1931	109
1932	174
1933	208
1934	247
1935	260
	271
Addenda	
Mărturisiri, 1932.	299
Spovedanii	301
Memoriu	320
Slove din închisoare	331
Pagini de jurnal — 1916	333
Începem	339
De vorbă cu d-nul Liviu Rebreanu (1921)	350
Pagini de jurnal — 1923	351
Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu (1923)	353
De vorbă cu Liviu Rebreanu (1923)	359
Convorbire cu d. Liviu Rebreanu (1924)	360
„Mișcarea literară” (1924)	363
Cui i se cuvine Premiul Național de proză (1925)	366
Cred! (1926)	367
De vorbă cu Liviu Rebreanu (1926)	368
De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu (1926)	369
De vorbă cu Liviu Rebreanu (1926)	370
O oră cu dl. Liviu Rebreanu (1926)	375
D. Liviu Rebreanu răspunde la ancheta noastră în jurul crizei teatrale (1927)	380
Părerile d-lui Liviu Rebreanu (1927)	385
Cum au debutat în literatură (1927)	386
Primii oaspeți ai centenarului Ibsen — reprezentanții României L. Rebreanu și A. Demetriade au sosit ieri (1928)	388
Ce știu românii despre noi — și ce nu știm noi despre ei (interviu cu Liviu Rebreanu, președintele Societății Scriitorilor din România) (1928)	390
Scriitorii români salută pe colegii lor norvegienei (1928)	392

Președintele Societății Scriitorilor din România, Liviu Rebreanu (1928)	393
Reprezentantul Societății Scriitorilor din România despre impresiile sale din Norvegia (1928)	393
Cu dl. Liviu Rebreanu despre criza cărții (1928)	395
Cu dl. Liviu Rebreanu despre el și despre alții (1928)	397
De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu, noul director al Teatrului Național (1928)	406
Liviu Rebreanu va reprezenta încă în actuala stagiune teatrală „Tragedia omului”. Îi invită pe scriitorii maghiari din Transilvania să trimeată piese pentru Teatrul Național din București (1928)	407
Referat (1929)	408
Gazeta literară (1929)	409
Problema cărții. Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu (1929)	410
Cum vor funcționa în viitor Teatrele Naționale din provincie. D. Liviu Rebreanu despre situația acestor teatre (1929)	413
D. Liviu Rebreanu despre studio (1929)	414
Discursul d-lui Liviu Rebreanu (1930)	415
Mărturia scriitorilor despre marea europeană Hortensia Papadat-Bengescu (1930)	416
Noul regim al teatrelor nu va intra în vigoare în actuala stagiune. Declarațiile d-lui Liviu Rebreanu (1930)	417
Dl. Liviu Rebreanu despre filmul „Ciuleandra” (1930)	418
Ce e real în opera d-voastră (1931)	419
Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu (1931)	420
Cine-i Nichifor Crainic (1931)	421
Cazul d-lui Nichifor Crainic. O scrisoare a d-lui Liviu Rebreanu (1931)	425
De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu, președintele S.S.R. și poate autorul cel mai tradus în limbile streine (1931)	427
Un ultim răspuns (1931)	429
De vorbă cu d-l. Liviu Rebreanu (1931)	433
Liviu Rebreanu [Despre Georges Duhamel] (1931)	435
Interviu cu dl. Liviu Rebreanu (1931)	436
Răspunsul d-lui Liviu Rebreanu (1931)	439
Liviu Rebreanu (1931)	441
Între intelectualitate și sport (1932)	442
De ce? (1932)	443
„Sburătorul” văzut de... (1932)	446
Dl. Liviu Rebreanu a terminat romanul „Răscoala”. O vizită la via marelui nostru romancier (1932)	446
Față în față cu erou meu (1932)	452
[Alte mărturisiri: „Răscoala”] (1933)	454
Liviu Rebreanu în intimitate (1933)	468
După un an (1933)	476
Ce cred scriitorii despre săptămâna cărții (1933)	477
Cu dl. Liviu Rebreanu, romancierul care toată viața nu face decât să scrie și totuși nu e fecund. Despre „Gorila”, „Pojarul dragostei” și altele (1933)	478
De vorbă cu Liviu Rebreanu cu prilejul apariției romanului „Jar” (1934)	480
De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu (1934)	482
De vorbă cu Liviu Rebreanu despre scriitorii tineri și despre „provincia literară” (1935)	484
De vorbă cu romancierul Liviu Rebreanu despre capitala țării (1935)	486
Cu dl. Liviu Rebreanu despre romanul „Răscoala” (1935)	489
De vorbă cu dl. Liviu Rebreanu despre romanele polițiste și de aventuri (1935)	493
Liviu Rebreanu — 50 de ani de viață (1935)	496
De vorbă cu autorul „Răscoalei” (1935)	503
Liviu Rebreanu își povestește viața cu prilejul împlinirii a 50 de ani (1935)	508
Liviu Rebreanu (1935)	514
De vorbă cu cel care biruie eternitatea (1935)	521
Indici	527